THE

MAHĀBHĀRATA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

VISHNU S SUKTHANKAR†

(Aug 1925—Jan 1943)

S K BELVALKAR

(since April 1943)

WITH THE CO-OPERATION OF

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI†, R N DANDEKAR, S K DE, F EDGERTON, A B GAJENDRAGADKAR†, P V KANE, R D KARMARKAR, V G PARANJPE, V K RAJAVADE†, N B UTGIKAR†, P. L. VAIDYA, V P VAIDYA†, RAGHU VIRA, H D VELANKAR, M WINTERNITZ†, R. ZIMMERMANN†,

AND OTHER SCHOLARS

AND ILLUSTRATED FROM ANCIENT MODELS BY

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI

RAJA OF AUNDH

VOLUME 14

Under the Patronage of the Raja of Aundh, the British Academy, London, the Union Government of the Republic of India, Governments of the States of Bombay, West Bengal, Madras, Bihar, Uttara Pradesh, Hyderabad and Mysore, the Universities of Bombay, Calcutta, Travancore and Poona, the Governments of Burma and Nepal, Several Commercial Firms and Charitable Trusts, and other Distinguished Donors

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1954

THE

ŚĀNTIPARVAN

[Part II Āpaddharma & Concordance]

BEING THE TWELFTH BOOK OF THE MAHĀBHĀRATA
THE GREAT EPIC OF INDIA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

SHRIPAD KRISHNA BELVALKAR
Honorary Fellow of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland
and of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society
Silver Jubilee Medallist, Bhandarkar Oriental Research Institute
SOMETIME PROFESSOR OF SANSKRIT, DECCAN COLLEGE, POONA
AND BANARAS HINDU UNIVERSITY, BANARAS

POONA
BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE
1954

☞ The Śāntiparvan is issued in four volumes XIII, XIV, XV and XVI.

The present volume XIV, the Āpaddharma Subsection and Concordance,
was published as under
Pages 685–948, preceded by Editorial Note [No 2], as
Fascicule 21, on 20th December, 1950, and
Pages i–clxiv of the Concordance, included in Fascicule 26, on 13th September, 1954.

*Printed at cost of subvention donated by
The Union Government of the
Republic of India*

Printed and Published by
The Bhandarkar Institute Press, Poona–4

CONTENTS OF VOLUE FOURTEEN

[Āpaddharma]

	PAGES
EDITORIAL NOTE [No. 2]	I–VII
ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS	VIII
TEXT AND CRITICAL APPARATUS OF ŚĀNTIPARVAN ADHY 129 to 167	685–929
CRITICAL NOTES ON THE ĀPADDHARMA	931–946
CORRIGENDA TO THE ĀPADDHARMA	947–948
CONCORDANCE TO THE ŚĀNTIPARVAN	1–clxiv

PLATES AND ILLUSTRATIONS

Facsimile of a Bengali palm-leaf MS from Paris (dated A D 1677) . FRONTISPIECE

Editorial Note

[No 2]

(Śāntiparvan . Āpaddharma)

EDITORIAL NOTE

[No 2]

The text of the Āpaddharma section of the Śāntiparvan is based upon the following MSS —

THE CRITICAL APPARATUS

I N(ORTHERN) RECENSION (25 MSS)

(a) *North-western Group* (ν)

Śāradā Version [Ś]

$Ś_1$ = Paris, Bibliothèque Nationale, No 379 Undated Used from a photo-copy procured from the Bibliothèque It is a unique paper MS in Śāradā characters for the entire Śānti, being purchased in Kashmir in 1898 It gives Arjunamiśra's comm in the margins, although the text is often independent of, and corrected (*sec m*) to agree with, the commentary

Kaśmīrī Version [K], being Devanāgarī transcripts from [Ś]

K_1 = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 198 of 1891–95 Undated complete for the Śānti

K_2 = Poona, Mirikar Collection of the Bhārat Itihās Sanshodhaka Mandal Undated complete for the Śānti

K_3 = Poona, Kamat Collection of the BORI Undated contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only

K_4 = Poona, BORI MSS Collection, No 246 Complete for the Śānti (ca A D 1771)

K_5 = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No 4757 Contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only. (A D 1795)

Maithilī (Videha) Version [V]

V_1 = Kathmandu, Nepal Durbar Library, No 738 (Bendall [wrongly] 867) This was utilized from enlargements of micro-film photographs of the original palm-leaf MS taken *in situ* with the special permission of the Government of Nepal Contains, with a few lacunae, the entire Śāntiparvan (A D 1516)

(*b*) *Central Group* (γ)

Bengali Version [B]

B_0 = Paris, Bibliothèque Nationale, No 20, Q This was used from a photo-copy procured from the Bibliothèque Complete for the Śānti Written on palm-leaves in two bundles "O" and "Q", the latter containing the Āpaddharma and the Mokṣadharma. (A. D 1687)

B_1 = Dacca, University Library, No 4806 Undated collated at Santiniketan contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only

B_2 = Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No. 6 Contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only (A D 1687)

B_3 = Dacca, University Library, No 507. Collated at Santiniketan contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only (A D 1741)

B_4 = Santiniketan Viśvabhāratī Library, No 281. Undated contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only

B_5 = Dacca, University Library, No 579 Collated at Santiniketan contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only (A. D. 1741)

Devanāgarī Version [D], sub-divided into

(i) Devanāgarī Version of Arjunamiśra [Da]

Da_1 = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 499 of Viśrāmbāg I Undated contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only

Da_2 = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 500 of Visrāmbāg I Undated contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only

(ii) Devanāgarī Version of Nīlakaṇṭha [Dn], the "Vulgate"

Dn_1 = Bhor, State Library, No 81 Complete for the Śānti, together with Nos 80 and 82 (A D 1769)

[Dn_2 — absent]

Dn_3 = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 241 of 1895-1902 Undated contains the Āpaddharma and the Mokṣa dharma sections only

(iii) Devanāgarī Composite Version

D_1 = Poona, Mahābhārata Collection of the BORI, No 237 Undated Procured from Kashmir. contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only.

D_2 = Madras, Adyar Library, No X B 11 Undated Complete for the entire Śānti

D_3 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No 1115 Collated at Tanjore complete, with Nos 1116 and 1117, for the entire Śānti (A D 1746)

D_4 = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 220 of 1887–91 Undated complete, with Nos 219 and 221, for the entire Śānti

D_5 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No 1166 Undated Collated at Tanjore complete, with Nos 1167 and 1168, for the entire Śānti

[D_6 — absent]

D_7 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No 1191 Undated Collated at Tanjore complete, with No 1192, for the entire Śānti

D_8 = Poona, Vishalgad Collection, BORI, No 240 Undated Complete for the entire Śānti

D_9 = Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI), No 65 of 1882–83 Contains the Āpaddharma and the Moksadharma sections only (A D 1560)

II S(OUTHERN) RECENSION (9 MSS)

Telugu Version [T]

T_1 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No 11811 Undated Collated at Tanjore complete for the entire Śānti

T_2 = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No 3947 Undated complete for the entire Śānti

Grantha Version [G]

G_1 = Melkote, Yadugiri Yatirāj Mutt Library Not numbered Undated complete for the entire Śānti

G_2 = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No 4082 Undated complete for the entire Śānti

[G_3 — absent]

[G_4 — absent]

G_5 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No 11847 Undated collated at Tanjore contains the Āpaddharma section only

Malayālam Version [M]

M_1 = Pilakkattigiri, S Malabar Poomulli Mana Library, No 309 Complete for the entire Śānti (Kollam 921 = ca A D 1746)

M₂ = Cochin, Paliyam Estate Library, No. 3 Undated · contains the Rāja dharma and the Āpaddharma sections only.

M₃ = Vadakancheri, Cochin Avanapparambu Mana Library, No. 80. Undated contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only.

M₄ = Alwaye, Travancore. Ponnokottu Mana Library, Not numbered, Undated contains the Rājadharma and the Āpaddharma sections only

TESTIMONIA

(i) *Commentaries*

Ca = Arjunamiśra's *Bhāratārthadīpikā* or °*pradīpikā*, as in Da₁ and Da₂, and in Ś₁ Copies procured from Tanjore and Mysore show considerable additions and omissions Available for the entire Śānti

Cb = Vimalabodha's *Durghaṭārthaprakāśinī* as in the copy procured from the Maithilī MS in the Rāja Collection Darbhanga, in No 167 of 1887-91 of the Bombay Govt. Library (deposited at the BORI); and in copies procured from the Banaras Govt Sanskrit College Library The comm. on the Āpaddharma in all these MSS, is very scrappy

Cn = Nīlakaṇṭha's *Bhāratabhāvadīpa* or °*dīpikā*, as in Dn₁ and Dn₂, and as printed in the "Vulgate" editions Available for the entire Śānti

Cv = Vādirāja's *Lakṣālaṃkāra* on the evidence of a transcript procured from Madras Available for the entire Śānti

(ii) *Epitomes*

Mañj = Kṣhemendra's *Bhāratamañjarī* (Kāvyamālā, No 64) Other epitomes not used

(iii) *Translations*

Āndhra = *Āndhra Mahābhāratamu* by Tikkana Other translations not used

* * *

The second part of the Rājadharma (fasc 19), although formally published on the 16th Sept 1950—the Ṛṣipañcamī day—was ready towards the middle of June 1950 It gives the additional passages and the Critical Notes to the Rājadharma—in fact everything except the detailed introduction, which will form part of the general introduction to the Śāntiparvan, to be issued, as a separate fascicule, after the entire Śāntiparvan is critically edited.

The Govt of India have continued their help for this part of the Śāntiparvan, which will, however, just suffice for the Āpaddharma It is to be hoped that for the concluding sub-parvan—the Mokṣadharma — which is the longest and the hardest in the Epic, a special additional grant will be made available Special mention is due here to the Govt of Nepal, which, besides permitting the use of the important Maithilī MS (V1), gave also a donation of Rs 5,000 for the edition

I cannot complete this note without a special mention of the assistance rendered by the Āryabhushan Press which printed the forms as quickly as the Institute could compose and get them ready for the press, as well as of the loyal cooperation of the Mahābhārata staff of the Institute (and particularly of Messrs M V Vaidya and N M Khuperkar) who spared no pains to make the edition as correct and useful as possible

Gītājayantī December 20, 1950 }
B. O R Institute, Poona 4

S K BELVALKAR
General Editor

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add = adding
addl. = additional
adhy = adhyāya(s)
App = Appendix
Arj = Arjunamiśra
B = Bombay edition of the Mbh (Śaka 1799).
BG = Bhagavadgītā.
C = Calcutta ed. of the Mbh
chap = chapter(s)
comm = commentary(taries)
cont. = continue(s)
corr = corrected, correction.
Crit App = Critical Apparatus
Dev = Devabodha
ed = edition
fig = figure(s)
fol = folio(s)
foll = following
fragm = fragment(ary)
hapl = haplographic(ally)
illeg = illegible
inf lin = *infra lineam* (below the line)
ins = insert(s)
int lin = *inter lineas* (between the lines)
interp. = interpolate(s)
introd = introduction, introductory
K = Kumbhakonam ed of the Mbh
L = Line
M = Madras edition of the Mbh. (of P P S Sastri, 1931–1936)
m *or* marg = marginal(ly)
Mañj = Bhāratamañjarī (Kāvyamālā 64)
Manu = Manusmṛti (ed N S P)
Mbh = Mahābhārata
Nīl = Nīlakaṇṭha.
O-J = Old-Javanese
om = omit(s), omitting.
orig = original(ly)
post = posterior
pr m = *propria manu* (by own hand)
prob = probably
r. = repeat(s), repeated
Rām = Rāmāyaṇa (ed N. S P).
ref = refer(ence)
resp = respective(ly)
sec m = *secunda manu* (by another hand).
st = stanza(s)
supp = supplementary.
sup. lin = *supra lineam* (above the line).
transp = transpose(s), transposition
v = verse
(var) = with variation(s)
v. l. = varia(e) lectio(nes)

❀ ❀ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS. readings.

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS readings

* (superior star) in the text indicates an *emendation*

⁎ ⁎ (in the MS readings) indicate syllables lost through injury to MS

—— printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain

C denotes a "Commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator, thus, Cd = Comm of Devabodha, Ca b n v = Comm. of Arjunamiśra, Vimalabodha, Nīlakantha and Vādirāja A "p" is added on to denote a "pātha" or variant, thus, Cnp = a pātha mentioned in the Comm of Nīlakaṇtha.

॥ शान्तिपर्वणि आपद्धर्माः ॥

युधिष्ठिर उवाच ।

क्षीणस्य दीर्घसूत्रस्य सानुक्रोशस्य बन्धुषु ।
विरक्तपौरराष्ट्रस्य निर्द्रव्यनिचयस्य च ॥ १
परिशङ्कितमुख्यस्य स्रुतमन्त्रस्य भारत ।
असंभावितमित्रस्य भिन्नामात्यस्य सर्वशः ॥ २
परचक्राभियातस्य दुर्बलस्य बलीयसा ।
आपन्नचेतसो ब्रूहि किं कार्यमवशिष्यते ॥ ३

भीष्म उवाच ।

बाह्यश्चेद्विजिगीषुः स्याद्धर्मार्थकुशलः शुचिः ।
जवेन संधिं कुर्वीत पूर्वान्पूर्वान्विमोक्षयन् ॥ ४
अधर्मविजिगीषुश्चेद्बलवान्पापनिश्चयः ।
आत्मनः संनिरोधेन संधिं तेनाभियोजयेत् ॥ ५

C 12 4783
B 12 131 5
K 12 131 5

☞ Out of the MSS used for the Rājadharma section of the Śāntiparvan, Dn2 and D6 from the N recension and G3 4 from the S recension are absent from the critical apparatus of the Āpaddharma, while D3 and G2 are newly added

The introductory mantra

301* नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ।

is found only in N (except V1 B D1 7, Dn2 D6 absent) Ś1 K Dn1 D2 3 read व्यासं (for चैव) in the second line

Before the introductory mantra, Ś1 ins ॐ, K2 ॐ स्वस्ति प्रजाभ्यः । ॐ श्रीसिद्धगणेशाय नमः । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो रामलक्ष्मणसीताभ्यः । ॐ नमो गुरुभ्यः । ॐ, K3-5 Da Dn3 D2 3 5 श्रीगणेशाय नमः ।, D3 श्रीगणेशाय नमः । नमो भगवते वासुदेवाय ।, D4 ॐ नमः श्रीनारायणाय ।

Of the MSS which om. the introductory mantra, D1 begins with श्रीगणेशाय नमः ।

---

1 a) M1 (m)दीर्घसूत्रस्य — b) K1 सानुक्रोशस्य (for °क्रोशस्य) — After 1ab, K3 4 B6 3-5 Dn1 n3 D1-4 read 2ab — c) K1 4 B6 5 Dn1 n3 D2 3 5 8 विमक्त (B4 °क्त), B1 2 विविक्त-, D1 विरक्त (for विरक्त) K6 V1 B (except B6) Dn1 n3 D2 3 पुरराष्ट्रस्य — d) K6 B1 D4 7 G1 निद्रव्य, D4 निर्द्रव्या Ś1 K2 4 निश्चयस्य

2 K3 4 B6 3-5 Dn1 n3 D1-4 read 2ab after 1ab K2 3 read 2a twice — a) B5 पर (for परि) K3 5 B3-5 Dn1 n3 D2 3 वृत्तस्य, B1 2 वृद्धस्य, Da चित्तस्य, D4 भृत्यस्य, D5 मूर्खस्य, T2 सर्वस्य (for मुख्यस्य) — D4 om 2bc — b) Ś1 K V1 B Da Dn1 n3 D1-3 5 8 श्रुत, D7 S (G3 4 absent) दुष्ट, D9 च्युत (for °स्रुत) D7 T2 सर्वत (for भारत) — D7 om (hapl) 2cd — c) S (G3 4 absent) असविभाग (M4 °हित) मत्रस्य — d) K3 D5 T2 G1 2 5 सर्वत°; T1 सर्वदा (for सर्वशः)

3 a) K1 G1 परा (G1 °रि) चक्राभि, Da2 परचक्राति (for °चक्राभि) B1 पातस्य, B3 Dn1 D2 5 -जातस्य, D3 ज्ञातस्य, G1 घातस्य (for -यातस्य) — b) G1 दुर्लभस्य (for दुर्बलस्य) K3 D5 बलीयसा, K4 °यशा — c) B1 2 (marg) आपन्नस्य च मे ब्रूहि — d) D4 यत् (for किं) D7 इति, G2 अपि (for अव)

4 G2 om the ref — a) G5 (inf lin, orig as in text) द्विपचेद्, Cv बाह्यार्थे (gloss धनकनकादिषु) (for बाह्यश्चेद्) Da1 om (hapl) from षु up to गी (in 5a) — b) K3 D5 धर्मेषु (for धर्मार्थ) Da2 क्वचित्, D2 lacuna, D7 शठ (for शुचि) — c) Ś1 K1 4 जयेन (for जवेन) Da2 कुर्याच्च (for कुर्वीत) D9 तेन सार्धं प्रकुर्वीत — d) K1 पूज्या पूर्वान्; Da2 D5 पूर्वपूर्वान्; D7 S (G3 4 absent) Cv पूर्वं पूर्वं (gloss जित जित), D9 पूर्वा पूर्वा (for पूर्वान्पूर्वान्) K5 B3 Dn1 विमोचयेत्, V1 B1 Da2 D1 S (except M1 3 4, G3 4 absent) विमोक्षयेत्, Dn2 D2 8 विमोचयन्, D5 प्रमोक्षयेत् (for विमोक्षयन्)

5 D9 damaged Da1 om up to गी (cf v 1 4) S (G3 4 absent) om 5ab — a) K5 V1 B1 2 Da2 Dn1 n3 D2 5 योधर्म (for अधर्म) K5 V1 B1-3 Da2 Dn1 n3 D2 स्याद् (for चेद्) — G2 repeats 5c-6d

अपास्य राजधानीं वा तरेदन्येन वापदम् ।
तद्भावभावे द्रव्याणि जीवन्पुनरुपार्जयेत् ॥ ६
यास्तु स्युः केवलत्यागाच्छक्यास्तरितुमापदः ।
कस्तत्राधिकमात्मानं संत्यजेदर्थधर्मवित् ॥ ७
अवरोधाज्जुगुप्सेत का सपत्नधने दया ।
न त्वेवात्मा प्रदातव्यः शक्ये सति कथंचन ॥ ८

युधिष्ठिर उवाच ।

आभ्यन्तरे प्रकुपिते बाह्ये चोपनिपीडिते ।
क्षीणे कोशे स्रुते मन्त्रे किं कार्यमवशिष्यते ॥ ९

भीष्म उवाच ।

क्षिप्रं वा संधिकामः स्यात्क्षिप्रं वा तीक्ष्णविक्रमः ।
पदापनयनं क्षिप्रमेतावत्सापरायिकम् ॥ १०
अनुरक्तेन पुष्टेन हृष्टेन जगतीपते ।
अल्पेनापि हि सैन्येन मही जयति पार्थिवः ॥ ११
हतो वा दिवमारोहेद्विजयी क्षितिमावसेत् ।
युद्धे तु संत्यजन्प्राणाञ्शक्रस्यैति सलोकताम् ॥ १२

---

after 6 — d) K2 4 B0 5 D4 0 [अ]पि (for [अ]भि) D7 T G1 2 5 रोचयेत् (G2 °ते) (for योजयेत्) K3 5 V1 B1 2, 4 Da Dn1 n3 D2 3 M1 3 4 सार्धं सेनापि रोचयेत् ‡ Cn सनिरोधेन कतिपयग्रामदानेन । ‡

6 D4 repeats 6a after 6 — a) D4 अपद्ध्येद्, D0 अवाप्य, Cv अथास्य (for अपास्य) Cv राजधानीं च — b) K5 B0 2-5 Da Dn1 n3 D2 3 5 8 द्रव्येण (Dn3 °न) (for अन्येन) K2 4 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 चापद, K3 D0 पातक; M1 पापद, M3 पादपं (for वापदम्) — c) K2 4 तद्भारभावे, K5 B1 Da Dn1 n3 D2 3 Cn तद्भावयुक्तो, D7 S (except M1, G3 4 absent) तद्भावभावो (G1 2 °वा) K3 D4 धर्माणि; D7 द्रव्याणां (for द्रव्याणि) — d) M1 उपार्जयेत् — After 6, G2 repeats 5c–6d

7 D0 damaged — a) K1 यस्तु, K3 D4 T2 याश्च, D7 यास्ति (for यास्तु) K5 Da2 Dn1 n3 कोशयल ; V1 B Da1 D3 5 8 कोपयल, D2 कोशबला (for स्यु: केवल) — b) K4 तारितुम्; Da1 तरीतुम्, D8 तद्वित्तम्, G2 चरितुम् (for तरितुम्) K3 G2 आपद D1 शक्रास्तरित्तमपर' (sic) — c) Da1 [अ] धिकमानेण (for °मात्मान)

8 D0 damaged — a) K3-5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 Cn अवरोधान्; D7 S (G3 4 absent) Cv अपराधाज् (for अवरोधाज्) D7 जिगुप्सेत (for जु°) — b) D7 T G1 5 क (for का) Ś1 K1 2 D1 कामापन, K4 Da1 का सपत्न (for का सपत्न) K3 B1 -जये (B1 °ने) दया; D7 धने दयां, T1 G1 2 5 धनेच्छया (for धने दया) D4 काश्यपिं न धनेनया, Cv क सपत्नधनो धन — d) D1 सा ते (for सति) Ś1 K2 4 D1 कदाचन (for कथ°)

9 D1 repeats 9 after the reference in 10 D0 damaged G1 om the ref — a) K1 3 V1 B1-3 Da1 Dn3 D3 5 7 T1 G3 M3 4 आभ्यन्तरे D1 प्रकुपितो; D7 S (G3 4 absent) च कुपिते (G1 °तो) (for प्रकु°) — b) B1 Da1 D3 राज्ये; D4 बाधे (for बाह्ये) K1 चोपरि ; B1 चापि नि ; D4 चैवोप (for चोपनि) D7 बाह्येनोपरिपीडने. — c) K3 D4 कोशे क्षीणे (by transp), V1 B Da D3 4 क्षीणे कोषे, Dn3 D7 0 T2 G1 2 क्षीणकोशे (Dn3 °श) Ś1 K2 2 V1 B (except B3) Da Dn1 n3 D2-5 8 T1 G2 5 श्रुते, K1 2 4 द्रुते; D1 द्रुत , T2 M1-3 सृते, G1 श्रिते (for स्रुते)

10 D0 damaged Dn3 om the ref After the ref, D1 repeats 9 — a) Da1 सन्धिकाम — b) D4 [अ]भीक्ष्ण (for तीक्ष्ण) K3 D4 विक्रम, D3 कर्मणः (for विक्रमः) — c) K1 सदापनयन, K5 D4 0 पराप°, K1 V1 B Da Dn1 n3 D2 5 8 यदाप°, D7 यदापनिधन; T1 G2 (inf lin) पदापपदापन; G3 प्रतापनयन, G5 पादाप°; Cn सदाप° D3 पद्ध्येद् (for क्षिप्रम्) — d) Dn1 अथ वा, D5 तदैतत्; D7 S (G3 4 absent) ष्तद्धि (for एतावत्) Da1 D3 सपरा°; D3 G1 सां(G1 सा)पराधिक ‡ Cn सापरायिक धर्मं युद्धेन मरणे परलोकहितम् । ‡

11 a) Dn3 ननु (for अनु) K3 D4 तुष्टेन, K4 तुष्टेन, K5 B0 2-5 Da Dn1 n3 D2 3 5 8 चेष्टेन, V1 B1 3 T1 हृष्टेन, T2 धृष्टेन, G1 प्रष्टेन (for पुष्टेन) — b) V1 B2 पुष्टेन, B1 पुष्टेन, D4 धनेन, D7 हितेन (for हृष्टेन) All MSS (except Ś1 K1 2 4 D1 0, Dn3 D3 G3 4 absent) जगतीपतिः (K1 °ते) — c) Ś1 lacuna, K1 3 D1 0 S (G3 4 absent) स्व (for हि) B1 सैन्येन (for सैन्येन) — d) D7 S (G3 4 absent) भूमिं (for महीं) K2 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-5, 7 8 S (G3 4 absent) भूमिप (for पार्थिव)

सर्वलोकागमं कृत्वा मृदुत्वं गन्तुमेव च ।
विश्वासाद्विनयं कुर्याद्व्यवस्येद्वाप्युपानहौ ॥ १३

अपक्रमितुमिच्छेद्वा यथाकामं तु सान्त्वयेत् ।
विलिङ्गमित्वा मित्रेण ततः स्वयमुपक्रमेत् ॥ १४

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि एकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥

१३०

युधिष्ठिर उवाच ।
हीने परमके धर्मे सर्वलोकातिलङ्घिनि ।
सर्वस्मिन्दस्युसाद्भूते पृथिव्यामुपजीवने ॥ १

केनास्मिन्ब्राह्मणो जीवेज्जघन्ये काल आगते ।

C 12. 4724
B 12. 132. 2
K 12. 132. 2

---

12 D. damaged. — a) K1 तवो (for हवो) Ś1 K2.4 D1 स्वर्गम्; K1 त्रिनम् (त्रिवम्) — b) E1 त्रिन्नयात्; K2.5 V1 B D (except D1, Dn2 D8 absent) S (G3.4 absent) हत्वा वा; K4 त्रिनये (for त्रिनयी) V1 B1 त्रिविमात्रिशेत्, D7 S (G2.4 absent) मुन्नमावहेत् (G1 M °सेत्) — c) K2.5 V1 B Dn1.n2 D3-5.7-8 S (G2.4 absent) युद्धे हि; Da युद्धेन; D1 युद्धेत्र (for युद्धे तु) — d) K1 B1 Dn2 D4.6.7.8 T G1.2.6 M2 शक्नसेति

13 a) K1 D1 लोकगमं, D7 T G1.2.6 -लोकागसं, Cn -लोकागमं (as in text) K1 कृत्वा; D5 कुर्याद् (for कृत्वा) — b) M2 हंतुन् (for गन्तुम्) — c) D7 S (G2.4 absent) सात्वासाद् (for त्रिश्वासाद्) D3 त्रिवयं (for त्रिनयं). — d) Ś1 व्यवस्येद्वापि; K8 D1 त्रिन्यसेयापि; D1 व्य ** द्वापि; D7 S (G3.4 absent) सत्रशाद्वा(M °का)पि; D4 सत्यासेनापि (for व्यवस्येद्वापि). K6 V1 B Da Dn1 n2 D2.3.5.8 त्रिश्वसेचा (Dn3 °द्वा-; D2.6 °त्रा-)प्युपायत ‡ Cv (reading सत्राद्वाप्युपानह) जलवलादियया उपानह मृदुत्वं प्रापयन्ति तथा मृदुत्वं गन्तु त्रिनयं कुर्यात् । ‡

14 a) K2.6 V1 B Da Dn1.n3 D2-5.8.9 M1.2 Cv अपवि(K3 V1 Bo 1-3 Da1 Dn1 D5.9 Cv °वि)क्रमितु (D2 °सु) क्षिप्र, D3 अय विक्रमितु क्षिप्रं, D7 T2 G1 अ(D7 व्य)वत्रक्रमितुं त्रिप्रं; T1 G2.6 M3.4 अपच(G3 M4 °पचं-; M2 °पि च)क्रमितु क्षिप्रं — b) K2 तु (for तु). K4 [अ]सांत्वयेत् (for सान्त्व°) K2.6 V1 B Da Dn1 n2 D2-5.8.9 स्वां सेनां (K B4.6 Dn1.n2 D2.5.6 साम्ना वा) परिसांत्वयन् (Bo 4. D. 9 °येत्), D7 S (G3.4 absent) सेनां (M1 °ना) स्वां परिसांत्वयेत् — c) K1.2 D3 वलिंगमित्या, K4 विलिंगयित्वा (for विलिङ्गमित्वा) K3.6 V1 B Da Dn1 n3 D2-5.8.9 त्रिलव(B2.3. Da1 D4.5.9 °लिंग)यित्वा मं(D4 स; D5 सु)त्रेण, D7 S (G2.4 absent) त्रिलंवयित्वा (T1 G2.6 °वित्वा च) सत्रेण (G1 पुत्रेण) ‡ Ca विलिंगयित्वा राजचिह्नमपनीय । ‡ — d) K1 अपक्रमन्, K3.6 V1 B3 Dn1 D2.3.5.7.8 G2 M2 उपाक्रमेत्, B1 उपाक्रमत्, Da Dn3 D1.9 M4 अपा(D1.9 M4 अप)क्रमेत्, D4 उपाक्रामत् (for उपक्रमेत्)

Colophon — *Sub-parvan* Ś1 K1 Dn1 n2 D1-5.8.9 आपद्धर्मं, V1 D7 S (except M4, G3.4 absent) राजधर्मं, Bo 4.6 राजधर्मेष्वापत्सु, B1 Da राजधर्मेष्वापद्धर्मेषु, B2.3 राजधर्मे आपद्धर्मेषु — *Adhy name* D3 आपद्धर्मीकार; T1 G1.2.5 युद्धप्रशासन, M1-3 सैन्यरजनं — *Adhy no* (figures, words or both) K8 131, B1 121, B3.4 130, Da Dn1 D8 1, D7 G1.2 M 133, T1 G5 134, T2 132 — *Śloka no* K3 Da1 13 Da2 D8.9 15, Dn1.n3 14

130

1 a) D1 परकमे (sic), G1 चरमके (for परमके) B1 हीने परमधर्मेण — b) K1-3 D3.4.7 S (G3.4 absent) सर्वलोकाति(D7 °मि)लवने (K2 °विनी, K3 D1 °भिते, D1 °भनि), K5 V1 B Da Dn1 n3 D2.5.8 °भिसहि(Dn1 °मि, Dn3 °यु)ते — c) K1 corrupt, K2.4 दस्युसंभूते (for °साद्भूते)

2 a) K3 केनस्मिन्, K8 Da2 Dn3 D2-4.7.9 G1 M4 केनचिद्, K6 V1 B Da1 Dn1 D5.8 T G2.6 M1-3 केन स्विद् (for केनास्मिन्) — b) V1 Bo-2.4.5 D5 कालपर्यये (for काल आगते) — c) G1 पुत्रपुत्रान्

असंत्यजन्पुत्रपौत्राननुक्रोशात्पितामह ॥ २
भीष्म उवाच ।
विज्ञानबलमास्थाय जीवितव्यं तथागते ।
सर्वं साध्वर्थमेवेदमसाध्वर्थं न किंचन ॥ ३
असाधुभ्यो निरादाय साधुभ्यो यः प्रयच्छति ।
आत्मानं संक्रमं कृत्वा कृत्स्नधर्मविदेव सः ॥ ४
सुरोपेणात्मनो राजन्राज्ये स्थितिमकोपयन् ।
अदत्तमप्याददीत दातुर्वित्तं ममेति वा ॥ ५
विज्ञानबलपूतो यो वर्तते निन्दितेष्वपि ।
वृत्तविज्ञानवान्धीरः कस्तं किं वक्तुमर्हति ॥ ६
येषां बलकृता वृत्तिर्नैषामन्याभिरोचते ।
तेजसाभिप्रवर्धन्ते बलवन्तो युधिष्ठिर ॥ ७
यदेव प्रकृतं शास्त्रमविशेषेण विन्दति ।
तदेव मध्याः सेवन्ते मेधावी चाप्यथोत्तरम् ॥ ८

D6 स सत्यजन्पुत्रपौत्रादीन् (hypermetric). — d) B2 अनुक्रोशे K3 M2 पितामह°

3 a) K3 विज्ञान बलम्, V1 B1-3 Da °नं परम्; Bo damaged, M1 2 °य बलम्. — b) Ś1 K1 2 D1 जीवितव्ये (for °तव्य) Ś1 K1 2 D1 यथागते; D7 S (G3 4 absent) तदा (G2 M1 2 °था) भवेत्, D3 तथा मते (for तथागते). — c) D6 om (hapl) from मे up to र्थं (in 3d)

4 = (var) 12 134 7, cf Manu 11 19 — a) K2 6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 S (G3 4 absent) [s]र्थमादाय (for निरादाय). — b) D7 T1 G2 6 M2 साधुभ्य स, T2 G1 M1 3 4 य° साधुभ्य (by transp). — c) ☸ Cv आत्मान परमात्मान सक्रम, सम्यक् क्रमण माक्रमण यस्य त, कृत्वा सर्वेषा पोषण सर्वव्यापिहरिपूजनमेवेति मत्वा इत्यर्थ । अत एव विज्ञानबलमास्थायेत्युक्तम् । ☸ — d) K2 3 5 B1 Da Dn1 n3 D2-4 8 कृच्छ्र, D7 कृत्स्न; T2 G1 सर्वं (for कृत्स्न). D7 S (G3 4 absent) -धर्म कृद् (for धर्मविद्)

5 a) K1 सुरोपेण; K2 4 सरोपेण; K3 D4 आवृत्या, K6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 आ (Dn1 अ) चाक्षन्, D1 स्वरोपेण; D7 आरोपेण, D6 अक्षेपेण, T1 G1 2 6 अरोपेण; T2 अदोपेण, M अरोधेन (for सुरोपेण) K3 [आ]त्मना (for °नो) Da Dn1 D6 8 राज्य (for राजन्). — b) B1 Da Dn1 n3 D1 3 9 राज्य, S (G3 4 absent) राष्ट्रे (for राज्ये) K3 अलोकयन्, D7 अकोपयेत् (for °यन्). — c) K6 V1 Bo 1 3-5 Dn1 n3 D2 3 अदत्तमेव; B2 Da आदत्तमेव, D5 अदद्यमेव, D8 अहर्तुमेव (for अदत्तमपि) K1 corrupt. — d) K1 मातुर्; K3 B2 Dn3 D4 5 9 धातुर्, B1 3 5 (marg as in text) Da D7 S (G3 4 absent) भ्रातुर् B2 इवेति (for ममेति) K2 Bo 3-5 Dn1 n3 G1 च, K3 D4 वै (for वा)

6 a) B2 विज्ञानेनैव, G1 2 विज्ञान (G2 °न) लब्ध (for विज्ञानबल) K1 सूतो, K3 D4 मूलो, D1 पूतेर् (for पूतो). — b) K1 D1 निर्दितेषु; G1 निंद तेषु (for विन्दितेषु) Bo 5 निंदितेष्वपि वर्तते, D6 निंद्येष्वपि च वर्तते. — c) Ś1 K1 4 D1 चित्त, K2 3 5 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 वृत्ति; D7 9 वित्त (for वृत्त) Bo D9 वीर (for धीर°) D4 वृत्त विज्ञाय वान्धीर°. — d) K2 3 5 Dn1 n3 D2 3 8 वा (for किं) K3 अर्हसि (for अर्हति) D7 S (G3 4 absent) कस्त वक्तुमिहार्हति

7 a) D5 9 बुद्धिस् (for वृत्तिर्) K1 तेषा बलवता वृत्तिर्; D7 S (G3 4 absent) ये (D7 T2 ए) षां बहुकृता (G3 °तरा; M3 °मता) बुद्धिस्. ☸ Cv वहौ महति हरौ कृता बुद्धि° । ☸ — b) K6 V1 B Da1 Dn1 n3 D2 3 5 7 8 T G1 2 6 M तेषामन्या (D7 T1 G6 M2 °न्यो, M1 3 4 °न्यन्) न रोचते; Da2 तेषामन्येव रोचते. — c) K3 D4 9 हि प्रवर्ध (D9 °र्त) ते, K6 B2-4 Dn1 n3 D2 3 5 8 [अ]भिप्रवर्तते; Bo 5 विप्रवर्तते, D1 [अ]भिप्रवर्धते, D7 G1 ते च (G1 हि) वर्तते; T1 G2 6 M ते प्रवर्तते, T2 तेभिवर्तते (for [अ]भिप्रवर्धन्ते). — d) M2 स्वल्पवर्चसो युधिष्ठिर°

8 D7 damaged. — a) K3 B1 यदेवं; K4 6 B1 Dn1 n3 D1-3 8 9 यदैव (for यदेव). K6 B4 Dn1 n3 D2 8 9 M1 3 प्राकृतं (for प्रकृत) T1 G2 6 यदेवमकृत शास्त्र. — b) D4 अवशेषेण K (except K2) V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 वर्तते (for विन्दति). D7 S (G3 4 absent) जनस्तदनु (T2 G1 °भि) वर्तते. — c) K2 4 तदैव; D7 न देव, M1 तमेव (for तदेव) M2 मर्त्या (for मध्या). D4 सेवत (for सेवन्ते) K6 B3 Da1 Dn1 n3 D2 3 5 8 तदै (B3 D2 3 5 °दे) वमभ्यसेदेवं (D5 °व); Da2 त देवमभ्यसेदेवं. — d) K1 2 V1 Bo 3-5 Da Dn1 D2 3 8 T2 G2 चाप्यथोत्तर; Dn3 वा यशो°; D4 चाप्ययो°; D5 वा तथो°; G1 चाप्यधो°, M चाधरो° (for चाप्यथो°).

ऋत्विक्पुरोहिताचार्यान्सत्कृतैरभिपूजितान् ।
न ब्राह्मणान्यातयेत दोषान्प्राप्नोति यातयन् ॥ ९
एतत्प्रमाणं लोकस्य चक्षुरेतत्सनातनम् ।
तत्प्रमाणोऽवगाहेत तेन तत्साध्वसाधु वा ॥ १०
बहूनि ग्रामवास्तव्या रोषाद्ब्रूयुः परस्परम् ।
न तेषां वचनाद्राजा सत्कुर्याद्यातयेत वा ॥ ११
न वाच्यः परिवादो वै न श्रोतव्यः कथंचन ।
कर्णाविव पिधातव्यौ प्रस्थेयं वा ततोऽन्यतः ॥ १२
न वै सतां वृत्तमेतत्परिवादो न पैशुनम् ।
गुणानामेव वक्तारः सन्तः सत्सु युधिष्ठिर ॥ १३
यथा समधुरौ दम्यौ सुदान्तौ साधुवाहिनौ ।
धुरमुद्यम्य वहतस्तथा वर्तेत वै नृपः ।
यथा यथास्य वहतः सहायाः स्युस्तथापरे ॥ १४
आचारमेव मन्यन्ते गरीयो धर्मलक्षणम् ।

C 12.4807
B 12 132 15
K 12 132 15

---

9 a) V1 Bo 1.4 D3 T1 G2 3 M -पुरोहिताचार्यां; D7 T2 G1 °चार्यं (for °चार्यान्) — b) D9 सत्कृत्यान् (for सत्कृतैर्) K3 Dn3 D2 T1 अपि सत्कृतान्; V1 Bo 1 अभिसत्कृता; B2 D3 5 अभिसत्कृतान्; B3-5 D6 अभिसत्कृता, D7 T2 G1 2 3 M अपि सत्कृत (G2 3 M3 4 °ता) K2 D4 सत्कृत्यानवमन्य च, B2 (marg) सत्कृत्यैरविसत्कृतान्, Da1 Dn1 D8 सत्कृतानभिसत्कृ(Dn1 D8 °सत्कृ)तान् — c) K1.3 4 पातयेत; K5 पापयेत, K6 V1 Bo 2 6 घातयीत, B1 3 6 m Da Dn1 n2 D8 पातयीत; B1 D2 3 9 घातयेत, D4 यापयीत (for यात येत) D7 S (G2 4 absent) नाम्रा(M4 °म्र)ह्मणान्याजयेत (T1 G1.3 °यीत; T2 °यते). — d) D4 M2 दोष (for दोषान्). K3 4 D2 3 9 घातयन्; K2 पापयन्; K4 V1 B Da Dn1 n2 D8 पातयन्; D4 यापयन्; D6 पाययन्; D7 T G1 2 3 M याजयन्.

10 b) K3 Dn2 चक्षुरेव; D4 वक्षुरेव; T1 G2 3 चक्रिरेतद् (for चक्षु°) K3 D4 पुरातन — c) K3 D4 तत्प्रमाण, B2 D1 °णे, D5 °ण (for °णो) K3 D1.4 विगाहेत, K4 [ऽ]वगाहेत; B2 हि गाहेत (for °वगा°) T2 G1 तत्प्रमाणेन गाहेत — d) V1 तेन स; D2 मनसा (for तेन तत्) Bo 3-5 च (for वा) D6 8 साध्वमाधुनु

11 a) K4 V1 B Da Dn1 n3 D2 7 8 9 8 S (G2 4 absent) बहवो; D1 बहवा, D4 वाहूनि (for बहूनि) D6 ज्ञानवास्तव्या; D7 8 S (G3 4 absent) ग्रामव(D8 °वा)स्तव्या (D8 °व्यो) — b) D4 रोपा; D7 S (G3 4 absent) दोषाद् (G2 °द्); D9 दोषाद् (for रोषाद्) D5 मह्य (for ब्रूयु°) — c) Bo 1 5 D4 राजन् (for राजा) — d) K1-4 D2 9 घातयेत, K5 B2 3 Dn1 D3-4 8 घातयीत, V1 Bo 1 4 5 Da पातयीत; Dn3 घातयति; M3 4 याजयेत (for यात येत) K2 Dn3 च (for वा) D6 स तत्कुर्यादनेन वा; D7 सत्कुर्याद्यातयेत्तु वा (sic).

12 Cf Manu 2 200 — a) G5 वाच्य (for वाच्य°) Ś1 K1 2 परवादो, D1 परवादे; D4 परवाहो (for परिवादो) K5 Dn1.n3 D2 3 8 [ऽ]थ (for वै) — b) D4 श्रोतव्या, D9 श्रोतव्य Ś1 K4 D1 कदाचन (for कथंचन) — c) B1 कर्णान् (for कर्णाव्) K3 Dn3 D9 अपि, K5 V1 B Da Dn1 D2 3 5 8 अथ, D4 7 T G1 2 3 M1-3 तत्र, M4 अत्र (for एव) D3 [अ]पिधातव्ये, D5 विधातव्य, T1 G5 M3 विधातव्यौ — d) K3 D4 7 S (G2.4 absent) गतव्य (for प्रस्थेय) K2 चान्यतोन्यत; K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 5 6 8 वा(V1 Bo-4 D2 वा)न्यतो (D8 °थो) भवेत्, D7 T1 G5 वा यतोन्यत (for वा ततोऽन्यत).

13 a) D4 शीलम् (for वृत्तम्). K5 V1 B Da Dn1.n3 D2 3 5 8 M4 असतां शीलमेतद्धि; D7 T G1.2 5 M1-3 न सता शीलमेतद्धि — b) Ś1 K1 2 4 D1 परवादो; Da1 परीवादो V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 M4 [ऽ]थ (for न) — c) K3 D4 9 चे च (for एव). — d) V1 स्वेन; D7 S (G3 4 absent) नित्य (for सत्सु). K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 नराधिप (B1 °प) (for युधिष्ठिर)

14 a) K (except K2) D2 4 8 G1 2 सुमधुरौ; T1 G5 सुमधुरे, M2 सुमदिरौ (for समधुरौ) B2 धुर्यौ; D1 दस्रो; G1 दतौ (for दम्यौ) D6 यथा असुधुरा रम्यौ — b) K2 T2 सुदतौ, G1 सुलसौ (for सुदान्तौ) C7 सुर्या वा साधुवाहिनौ — d) K3 वैतथै (sic), Bo वै नृप; Da भूमिप, D7 T G1 2 5 M4 वै द्विज (for वै नृप). D4 नृपो वर्तेत वै तथा, M1-3 तथा राजन्द्वि(M2 °द्वि)जाविह — e) B4 अर्या (for the first यथा) K3 यथा च; D1 यतास्य, D4 यथा वद् (for यथास्य) K2 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7-9 S (G3 4 absent) वहव (for वहत°) — f) K1 च ये; K3 B1 3 4 Da D4 7 S (G3 4 absent) चरेत्; Bo D5 भवेत् (for [अ]परे).

15 a) K3 D4 9 G2 आचारादेव, V1 °रमेव (for

अपरे नैवमिच्छन्ति ये शङ्खलिखितप्रियाः ।
मार्दवादथ लोभाद्वा ते ब्रूयुर्वाक्यमीदृशम् ॥ १५
आर्षमप्यत्र पश्यन्ति विकर्मस्थस्य यापनम् ।
न चार्षात्सदृशं किंचित्प्रमाणं विद्यते क्वचित् ॥ १६
देवा अपि विकर्मस्थं यातयन्ति नराधमम् ।
व्याजेन विन्दन्वित्तं हि धर्मात्तु परिहीयते ॥ १७
सर्वतः सत्कृतः सद्भिर्भूतिप्रभवकारणैः ।
हृदयेनाभ्यनुज्ञातो यो धर्मस्तं व्यवस्यति ॥ १८
यश्चतुर्गुणसंपन्नं धर्मं वेद स धर्मवित् ।
अहेरिव हि धर्मस्य पदं दुःखं गवेषितुम् ॥ १९
यथा मृगस्य विद्धस्य मृगव्याधः पदं नयेत् ।
कक्षे रुधिरपातेन तथा धर्मपदं नयेत् ॥ २०
एवं सद्भिर्विनीतेन पथा गन्तव्यमच्युत ।
राजर्षीणां वृत्तमेतदवगच्छ युधिष्ठिर ॥ २१

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥

°मेव) —^{b}) D1 गरीयो, D4 सद्दो या (sic) (for गरीयो) Dn3 धर्मलक्षण — With 15^{cd}, cf 12 24, 116 21, 128 29 —^{c}) Ś1 Dn3 अपरेण; K6 D3 8 °रे च; G1 °रो न (for °रे न) Dn3 इच्छतं —^{d}) M1 8 शास्त्र (for शङ्ख). B3 श्रिया° (for °प्रिया). —^{e}) K4 वा लोभाद्वा (hypermetric), V1 B0-8 4 Da D5 9 वा लोभात् (by transp). K3 D4 मत्र(K3 °त्रे)क्षीणेर्थ(D4 °र्थं)लुब्धे वा, K6 B1 Dn1 n3 D2 8 8 मात्सर्यादथ वा लोभात्; D7 S (G3 4 absent) अर्थक्षीणोथ वारब्ध (T2 G3 M2 वा लुब्ध; G1 वा लब्ध; M1 8 4 वा लुब्धाः). —^{f}) K5 Dn1 n8 D2 8 8. 9 न (for ते) D6 ब्रुयुर् (for ब्रूयुर्)

16 ^{a}) B1 आर्यम् (for आर्षम्). D5 [अ]नुपश्यंति (for [अ]त्र पश्यन्ति) G1 आमर्षमप्यत्र पश्यति —^{b}) D1 corrupt K (except K1) B Da1 Dn1 n3 D8 9 पातन; D2 8. 5 T1 G5 घातन; D7 T2 G3 M4 यातन; M8 यावनं (for यापनम्) Da2 विकस्तस्यस भारत; G1 M3 विकर्म स्वस्य यात(M2 °व)नं —^{c}) K2 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 8 5 8 9 तादृक्, K4 या तत्, D1 चार्थान्; M4 चार्षे (for चार्षात्) D1 सदृशे —^{d}) K1. 8 5 V1 B D (Dn2 D6 absent) T G1 2 5 M1 8 4 दृश्यते (for विद्यते) M2 प्रमाण तस्य दृश्यते

17 ^{a}) K8 D4 देवापि हि, K4 Dn1. n3 D2 8 8 दैवताश्च; T1 G1 2 5 M1 3 4 देवा एपि; M2 कश्चिद्देवा (for देवा अपि) D1 च (for वि) —^{b}) K V1 B Da Dn1. n3 D2 8 5 8 G1 पातयति, D1 याप°; D9 T G2 5 घात° (for यात°) V1 B2 नराधिप (for °धमम्). —^{c}) K1 वित्त विमूढि; K3 वित्त विनद्दि (sic), D4 9 T1 G1 2 5 M1 3 4 वित्तं विंदन्हि; T2 वित्ताद्धिद्विरः —^{d}) K1 धर्मारसु; K3 D4 9 धर्मेण, K5 V1 B0 2-5 Dn1 n3 D2 8 5 8 धर्मात्स, B1 Da1 धर्मात्म, Da2 धर्मात्मा; D7 S (G3 4 absent) धर्मात (for धर्मात्तु)

18 = (var) Manu 2 1. —^{a}) Dn3 D9 सुकृत; D8 स्व कृत (for सत्कृत°). —^{b}) K3 D4 9 भूरि; D1 भूत (for भूति) K3 5 V1 B Dn1 n3 D2-1. 8 9 G1 प्रव(K3 °च)रकारणै (B3-5 °कैः), Da प्रचलकारणैः; D5 प्रवरकारिभिः. T1 G2 5 भूतिर्भवति कारणैः. —^{c}) T1 G5 [अ]पि (for [अ]भि) —^{d}) K3 D5 धर्मस्तं च, Da1 यो धर्मस्थं, M2 यो धर्मस्य (for यो धर्मस्तं). B1 D5 व्यवस्यते

19 ^{a}) Ś1 K4 D1 यश्चतुर्वर्गं; D5 यश्च सद्गुण (for यश्चतुर्गुण) K1 सपन्न; M2 सयुक्त (for सपन्न). ❀ Cn चत्वारो गुणाः, आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीति श्चेति । Cv यजनयाजनाध्ययनाध्यापनानि चतुर्गुणा । ❀ —^{b}) Dn1 n8 D2 3 8 9 ब्रूयात् (for वेद). K3 D4 वेदवित् (for धर्मवित्). D5 धर्मत्वे दशधर्मवित्; M3 स धर्म वेद धर्मवित् —^{c}) D7 T G1 2 5 स (for हि). —^{d}) Dn3 एव (for पद) K3 D4 युक्त (for दुःख) K1 D1 गवेपित, D4 गवेषतुं; G1 °पितु° (for °पितुम्). D9 सूक्ष्मादिवनुगागति (sic), M3 4 परं (M4 पर्द) दु खमवेक्षितु.

20 ^{a}) D5 पश्य (for यथा) —^{b}) K1 G1 मृग व्याधः; K5 Dn3 D2 8 8 पदमेव; Dn1 पदमेकं (for मृगव्याध) — Da om (hapl) 20^{cd}. V1 B1 read 20^{cd} on marg —^{c}) K2 8 5 Dn1 n8 D2. 8 8 9 लक्षेद् (for कक्षे) V1 B (except B3) Dn1 n3 क्षेपेन (for पातेन) —^{d}) D7 G2 M2 धर्मपथं (for °पदं)

21 ^{a}) K2 5 B1 Da2 Dn1 D1-3 5 8 यथा, Dn3 तथा (for एव). D7 T2 G1 2 5 M सम्यग् (for सद्भिर्) D1 प्रणीतेन (for विनीतेन) T1 एवं सम्यग

१३१

भीष्म उवाच ।
स्वराष्ट्रात्परराष्ट्राच्च कोशं संजनयेन्नृपः ।
कोशाद्धि धर्मः कौन्तेय राज्यमूलः प्रवर्तते ॥ १
तस्मात्संजनयेत्कोशं संहृत्य परिपालयेत् ।
परिपाल्यानुगृह्णीयादेष धर्मः सनातनः ॥ २
न कोशः शुद्धशौचेन न नृशंसेन जायते ।
पदं मध्यममास्थाय कोशसंग्रहणं चरेत् ॥ ३
अबलस्य कुतः कोशो ह्यकोशस्य कुतो बलम् ।
अबलस्य कुतो राज्यमराज्ञः श्रीः कुतो भवेत् ॥ ४
उच्चैर्वृत्तेः श्रियो हानिर्यथैव मरणं तथा ।
तस्मात्कोशं बलं मित्राण्यथ राजा विवर्धयेत् ॥ ५
हीनकोशं हि राजानमवजानन्ति मानवाः ।

C. 12. 4820
B. 12. 133. 6
K. 12. 133. 6

विनीते —[b]) K B1 Da Dn3 D2-5 8 9 T1 G1 2 M1. 2 यया (for पया) K3 5 Da Dn1 n3 D2-4 8 9 इच्युत, D1 T1 G1 M1 अप्युत (for अच्युत) G5 (inf lin, also as in text) यया गतव्यलिप्सुना —[c]) G1 वित्तम् (for वृत्तम्) D1 एतम् (for °द्) —[d]) K1 एव गच्छद्; K3 4 V1 Bo 1 3-5 Da1 Dn1 n3 D2-7 9 S (G3 4 absent) एव गच्छ; Da2 ममागच्छ (for भरागच्छ). D4 M2 युधिष्ठिर (M3 °र)

Colophon —*Sub parvan* Ś1 K B1 4 Da Dn1 n3 D1-5 9 आपद्धर्म, V1 Bo 2 5 राजधर्मे आपद्धर्मेषु, B3 D7 T G1. 2 3 M1 2 राजधर्म —*Adhy name* K4 Dn1. n3 M1-3 राजर्षिवृत्त (M1-3 °वृत्त) T1 G1 2 5 धर्म रक्षगं —*Adhy no* (figures, words or both) B1 122, B3 4 131, Da1 Dn1 D5 2, D7 G2 M 134, T1 G. 135, T2 133, G1 31 —*Śloka no* K3 Da Dn1 n3 D5 22, D9 37

131

1 D8 om the ref —[a]) Bo 3-5 स्वराज्यात्पर राज्याच्च —[b]) K3 कोशे, V1 Bo 2-4 Da कोप, G1 कोश, M2 कोशा (for कोश) D1 M2 नृप B1 कोप म न परिपाल्येत् (sic) —[c]) V1 B Da D3 5 कोपाद्धि G2 धर्म (for धर्मः) —[d]) Bo 3 D5 7 T G1 2 5 M2 राज्यमूल (for राज्यमूल°) K3 5 V1 B1 4 6 Da Dn1 n3 D2 3. 8 राज्यमूल च (V1 B1 4 6 Da प्र-) वर्धते

2 [a]) V1 B Da कोप —[b]) K3 5 B5 Da Dn1 n3 D2 3 7 8 मत्कृत्य, V1 Bo सम्कृत्य, D9 सहृत्य (for संहृत्य) B1 3 4 D. कोप महृत्य पालयेत्, S (G3 4 absent) मत्कृत्य (M4 °त्या) परिपालयन् — D8 om. 2[c]–3[d] —[c]) K6 Dn1 D2 3 [अ]नुवनुयात् (for [अ]नुगृह्णीयाद्) Dn3 पारिपाल्यो न गृह्णीयाद्

3 D8 om 3 (cf. v 1. 2) —[a]) D7 T1 G1 5 स (for न) V1 B Da D3 5 कोप° D7 S (G3 4 absent) शुद्धभावेन (for °शौचेन) —[b]) M2 om न B1 D7 T G1. 2 5 नानृशस्ये(B1 °से)न; B2 न नृशस्येन K3 6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 जातुचित्, M4 जयते (for जायते) —[c]) All MSS (except Ś1 K2 4 D1, D3 om, Dn2 D6 G3 4 absent) transp पद (D4 7 पाद) and मध्यम K2 मध्यस्थम् (for °मम्) —[d]) K1 कोशसग्रहन; V1 B D2 5 कोप(B1 °प)सग्रहण

4 [a]) M4 सुत° (for कुत°) K1 D3 M1 कोशम्; V1 B Dn1 D5 कोपम् (for कोशो) —[b]) V1 B Da1 D5 ह्यकोपस्य, D7 S (G3 4 absent) ह्य(D7 T G1 2 5 स्य)कोशस्य (for ह्य°) —[d]) D5 अराज्यस्य, D7 अ राज्ये श्री (for अराज्ञ श्री) K1. 4 Da स्री (for श्री) K3 5 V1 Bo 1 3-5 Dn1 n3 D2 3 8 भवेत्कुत (by transp), D5 कुतो धन, M1 3 कुतो नृप (M3 °पे)

5 [a]) K3 6 V1 B Da D5 उच्चैर्दंडे (B1 °डै), K4 उच्चैर्वृत्ते, Dn3 D7 8 S (G3 4 absent) उच्चैर्वृत्ते (for उच्चैर्वृत्ते°) K1 श्रिया, Da श्रियोर् —[b]) K1 तथैव, G1 युवैव (for यथैव) K1 यथा (for तथा) —[c]) V1 B Da D5 कोप, D9 कोशो (for कोश) Dn3 बलो (for बल) K6 Dn1 n3 D2 3 8 मित्रम्; D5 राज्यम्, T2 G1 राजा (for मित्राणि) —[d]) D5 मित्राख्याय, D9 अथ राजा, T2 G1 मित्राणि च (for अथ राजा) M4 प्रवर्धयेत

6 [a]) V1 B Da D3 5 हीनकोप —[b]) K1 उप जानति, D4 अवमन्यंति (for अवजानन्ति) D7 S (G3 4 absent) अवमन्यति (M1-3 °मस्यति) शत्रव° —[c]) K4 चास्याल्पे वै, B2 Da स्वेवाल्पेन, Dn1 च स्वल्पेन (for चास्याल्पेन). —[d]) K8 V1 Bo-2 5 कार्याणि, K6 कामम् (for कार्यम्) K1 4 अस्युत्सहंति; K5 Dn1 n3 D2 3 5 8 अप्युत्स°, D1 अम्यन्माहति

न चास्याल्पेन तुष्यन्ति कार्यमभ्युत्सहन्ति च ॥ ६
श्रियो हि कारणाद्राजा सत्क्रियां लभते पराम् ।
सास्य गूहति पापानि वासो गुह्यमिव स्त्रियाः ॥ ७
ऋद्धिमस्यानुवर्तन्ते पुरा विप्रकृता जनाः ।
शालावृका इवाजस्रं जिघांसूनिव विन्दति ।
ईदृशस्य कुतो राज्ञः सुखं भरतसत्तम ॥ ८
उद्यच्छेदेव न ग्लायेदुद्यमो ह्येव पौरुषम् ।
अप्यपर्वणि भज्येत न नमेतेह कस्यचित् ॥ ९
अप्यरण्यं समाश्रित्य चरेद्दस्युगणैः सह ।
न त्वेवोद्धृतमर्यादैर्दस्युभिः सहितश्चरेत् ।
दस्यूनां सुलभा सेना रौद्रकर्मसु भारत ॥ १०
एकान्तेन ह्यमर्यादात्सर्वोऽप्युद्विजते जनः ।
दस्यवोऽप्युपशङ्कन्ते निरनुक्रोशकारिणः ॥ ११
स्थापयेदेव मर्यादां जनचित्तप्रसादिनीम् ।
अल्पाप्यथेह मर्यादा लोके भवति पूजिता ॥ १२
नायं लोकोऽस्ति न पर इति व्यवसितो जनः ।

(sic) (for अभ्युत्स°) K1 न, D8 या (for च) D7 कार्यमप्युत्सहन्नित्र; T G1. 5 (inf. lin) कर्मणाप्युत्स हति च; G2 कर्मणाप्युत्सुका इव; G5 कर्मणाप्युत्सहन्नित्र, M कर्मणा पीडयति च

7 a) D4 करणाद्; D7 T G1 2 5 कारणं (for कारणाद्) —b) T1 G5 M3 सत्क्रिया; T2 सत्कृतिं (for सत्क्रियां). T1 G5 लभते (for लभते) Dn1 D1 पर (for पराम्). —c) M2 स्वस्य (for सास्य). T2 प्रसति; G1 प्रहति (for गूहति). —d) D7 T G1 5 M पापमिव (for गुह्यमिव). Ś1 K1 D1 7 G1 M1-3 स्त्रिय; T2 M4 श्रिय. G2 जारपापमिव स्त्रियां.

8 a) D7 T1 G2, 5 वृद्धिम्; T2 G1 M वृद्धिम् (for ऋद्धिम्). D4 तस्य; M1 3 अपि (for अस्य) K (except K1) Dn1 n3 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) [अ]नुतप्यते; V1 B Da [अ]भितप्यते (for [अ]नुवर्तन्ते) —b) K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 नरा (for जना). —c) Ś1 शालावृक, K1 D7 S (G3 4 absent) सालावृका; D9 शालावृकान् V1 B2-5 T2 M इवा सृजः; B0 1 इवासृजः; D5 इवाजहु, D7 G1 इवासत्रू (for इवाजस्र). Da1 शाला इव वृकाजस्रां —d) Dn1 D4 जिघांसुम् K1 3 5 V1 B Da Dn1 D1-5 7 8 T1 G2 5 M एव, T2 G1 नैव (for इव) — K2 D1 om 8c-9b. Ś1 reads 8c-9b on marg —e) D7 T1 G2 5 राज्य; D9 [अ]शस्य (for राज्ञ°) —f) K4 5 B Da Dn1, n3 D2 3 5 M2 सुख भवति भारत (M2 सत्तम)

9 = (var) 5 125 19, 132 38. K2 D1 om 9ab (of v l. 8) Ś1 reads 9ab on marg —a) K4 उद्यदेदेव; Dn3 उद्यच्छद्देव; D0 °श्चेदेव; T2 °भेदेव (for °च्छेदेव) K3-5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 3 नमेद् (for ग्लायेद्). D4 उद्यच्छेदेव न निराम् (sic). —b) K3 D4 उद्यमादेव; B1 उद्यमो ह्येव; T2 उद्यमे चैव (for उद्यमो ह्येव). —c) K2 D2 3 5 अथ (K2 °स्य) पर्वणि, D4 आप्य सर्वाणि (for अप्यपर्वणि) D7 भोज्येत, D9 भज्येत (for भज्येत) —d) K3 Da D4 M1-3 नमेत्विह (for नमेतेह)

10 a) D5 अथ (for अपि). —b) K5 V1 Da Dn1 n3 D2 5 7 8 मृगगणै (for दस्युगणै) — K3 D4 7 S (G3 4 absent) transp 10cd and 10ef —c) K2 3, 5 V1 B Da Dn3 त्वेवोज्झित; Dn1 त्वेवोच्छिन्न; D8 9 (by corr.) T2 M त्वेवोद्धृत; D5 चोपेक्षित; D7 T1 G1, 2 5 त्वेवोत्रिक्त (for त्वेवोद्धृत). D1 सत्ये योघातं मर्यादे (corrupt). —e) D1 सुलभां (for सुलभा).

11 a) Ś1 K1 D1 एकांतेनापि; K2-5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7 8 S (G3, 4 absent) एकांततो हि; D9 एव ततो हि (for एकान्तेन हि) Ś1 D1 [अ]मर्याद; K1 M2 °दा; B1 2 Dn3 D5 °दा (for °दात्) —b) K3 V1 B Da D4 5 7 उद्विजते (for ऽप्युद्वि°) D1 जना. — D1 om (hapl) 11c-13b —c) K3 V1 B Da दस्य वश्च, D4 °योस्य (for °वोऽपि). K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 M1 3 [अ]भि (B0-2 5 °पि; M1 3 °ति) शकंते; D7 T G2 5 [अ]नुशकते (for [उ]पशङ्कन्ते). —d) K4 D4 T2 M3 कारिण; G1 -कारण (for -कारिण).

12 D1 om. 12 (cf v l 11). —a) G1 मर्यावा —b) Dn3 जनवृत्ति, D4 9 जनवित्त (for °चित्त) B0 4 Da D8 M1 4 प्रसादनीं, D9 T2 प्रमोदि(D9 °द)नीं; G1 प्रसादिनी (for °दिनीम्) —c) K1 अल्पाप्यप्येह, K3 5 V1 B Dn3 D2 3 5 °प्ययैव; Da Dn1 D8 अल्पेप्यर्थे तु (D8 नु), D7 T G1, 2 5 अल्पा ह्य(T2 G1 °ल्पाप्य)र्थेषु; D9 अल्पापि देह; M2 अल्पा प्यर्थे हि; M4 अपास्य चेह (for अल्पाप्यथेह). —d) G1 पूरिता; M2 पूजिसा (for पूजिता) Da Dn1 लोके सद्भि सुपूजिता.

नालं गन्तुं च विश्वासं नास्तिके भयशङ्किनि ॥ १३
यथा सद्भिः परादानमहिंसा दस्युभिस्तथा ।
अनुरज्यन्ति भूतानि समर्यादेषु दस्युषु ॥ १४
अयुध्यमानस्य वधो दारामर्शः कृतघ्नता ।
ब्रह्मवित्तस्य चादानं निःशेषकरणं तथा ।
स्त्रिया मोषः परिस्थानं दस्युष्वेतद्विगर्हितम् ॥ १५
स एष एव भवति दस्युरेतानि वर्जयन् ।
अभिसंदधते ये न विनाशायास्य भारत ।
नशेषमेवोपालभ्य न कुर्वन्तीति निश्चयः ॥ १६
तस्मात्सशेषं कर्तव्यं स्वाधीनमपि दस्युभिः ।
न बलस्थोऽहमस्मीति नृशंसानि समाचरेत् ॥ १७
सशेषकारिणस्तात शेषं पश्यन्ति सर्वतः ।
निःशेषकारिणो नित्यमशेषकरणाद्भयम् ॥ १८

C. 12. 4874
B. 12. 132. 20
K. 12. 133. 20

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि एकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥

---

13 D1 om 13^{ab} (cf v l 11) —^{a}) D4 लोका त्रि, T2 लोको न (for लोकोऽत्रि) T2 परम (for न पर) —^{b}) G1 व्यवहितो Dn3 जना D3 इति लोको व्यवस्यति —^{c}) T2 G1 नाह (for नालं) K2.4 V1 B Da Dn1.n3 D2.3.5.8 हि (for च). D7 S (G2.4 absent) इहाश्वा(G3 °स्वा)स (for च विश्वासं) D4 न लोका याति विश्वास —^{d}) K3.5 Dn1.n3 D2.3.8 भयशंकिते, V1 B °शंकितं, D1 °शंकिता, D6 °शमिन (for °शङ्किनि) K1 नास्तिको भयशंकित, Da D5 नास्तिकैर्भयशंकितैः, D7 S (G2.4 absent) नास्तिक्य(G1 °तीय)भयशंकितैः

14 ^{a}) S1 D1 पुरादानम्, D5 G1.3 पर दानम्, D3 परा दानम् (for परादानम्) D4 अथ साधु परधनम् —^{b}) M1-3 दस्युतम् (for दस्युभिस्) K6 B3 Dn1.n3 D2.3.8 कृता (for तथा) —^{c}) Dn2 अनुरज्जंति, D5 T1 G6 °रज्जति (for °रज्यन्ति) —^{d}) D6 समर्यादेव शत्रुषु

15 ^{a}) Ś1 K4 B1.3 (marg as in text) 4 (marg) Da D6 अवध्यमानस्य, K4 न युध्यमानस्य (for अयुध्य°) D7 S (G2.4 absent) [आ]दान (for वधो) D1 अयुध्यमानोप्यवधो —^{b}) Ś1 K (except K3) B Da Dn1.n3 D2.3.8 दारामर्षं; D5 दारामर्ष (for °मर्शः) —^{c}) D1 ब्रह्मवित्तस्य D4 वादान (for चादान) —^{d}) D5 करणात् (for करण) Da2 om तथा — Dn2 om. 15^{e}–16^{d} —^{e}) D1 T2 G1 स्त्रियो K2 D4.7 मेष, K3 गोप्य, D4.6 मोष, T2 मोक्ष (for मोषः) K1.3.4 V1 B Da D1.4.7.8 T G2.5 पथि स्थानं (D4 °ने), K6 Dn1 D2.3.8 G1 M पथिस्थान (for परिस्थान) Cv पथि स्थानमित्यत्र पथिकाणां पथि स्थान तद्विरोधायावस्थानम्। —^{f}) D7 दस्युष्वेव; T1 G1.2.6 M2 साधुष्वेव (G1 M2 °ष्वेतद्) (for दस्युष्वेतद्). K1 हि गर्हित (for विगर्हितम्) D4.6 साधुनिर्वर्जित पुरा

16 Dn3 om 16^{abcd} (cf v l 15) —^{a}) D7.8 S (G2.4 absent) सशेष (for स एष) D5 om. एव B3 Da1 प्रयते, D3 तरति (for भवति) K5 Da2 Dn1 D2.3.8 सस्त्रेय च परस्त्रीभिर् —^{b}) K (except K2) B1 Da Dn1 D1-4 वर्जयेत्; V1 B0.1.3.4 D5 वर्धयेत् (for वर्जयन्) B2 दस्युरेवाभिवर्तयेत्, D7 T G1.2.6 M दस्यूरे(M2 °स्यूने)वाभिसर्जयत् (D7 T1 G5 M2 °वर्जयेत्, M1.3.4 °वर्जयन्) — K1 om 16^{c}–17^{d} —^{c}) D3 अभिसंवधते, M1 अपि सदधते (for अभिसंदधते) K (K1 om.) V1 B Da Dn1 D3.4.7-8 S (G2.4 absent) ये च (for ये न) D2 अभिसंदधतायं च —^{d}) K3 विश्वासमायास्य, D6 विनाशाय च, G2 विना यास्यसि (for विनाशायास्य) K6 Da Dn1 D3.8.9 विश्वासमायास्य (D2.3.8 °शु) मानता —^{e}) K4 V1 B2.3.6 Da D1.7 S (G2.4 absent) सशेषम्, K6 B0.4 Dn1.n3 D2.3.6.8 अशेषम् (for नशेषम्) K2.5 V1 B Da Dn1.n3 D2.3.7.8 S (G3.4 absent) [उ]पलभ्य (for [उ]पालभ्य) D5 सशेषमेवोपलभ्यस्य (hypermetric) —^{f}) D7 T G1.6 M कुर्वन्तीति हि (T1 G6 °तीति ह, M °तीति च) (for न कुर्वन्तीति) K2.3.6 V1 B Da Dn1.n3 D2.3.8 कुर्वन्तीति विनिश्चय, D1.6 कुर्वते ते विनिश्चयं, G2 न कुर्वंति विनिश्चय

17 K1 om 17 (cf v l 16) —^{a}) B1 अशेष G2 कर्तव्य —^{b}) D6 यदि, D7 इह, T2 इव, G2 अप, M4 अभि (for अपि) —^{c}) D5 वनस्थो, G1 बालस्थो (for बलस्थो) D7 इति वै (for अस्मीति)

18 ^{a}) K6 B3 Dn1.n3 D2.3.8 तत्र (for तात) —^{b}) D1 शेष्य, D7 शेषा, G1 शेषान् (for शेषं) K3.6 V1 B Dn1.n3 D2-4.7.8 S (G3.4 absent) सर्वशः (for सर्वतः) —^{c}) D4 कारिणां (for कारिणो).

१३२

भीष्म उवाच ।

अत्र कर्मान्तवचनं कीर्तयन्ति पुराविदः ।
प्रत्यक्षावेव धर्मार्थौ क्षत्रियस्य विजानतः ।
तत्र न व्यवधातव्यं परोक्षा धर्मयापना ॥ १
अधर्मो धर्म इत्येतद्यथा वृकपदं तथा ।
धर्माधर्मफले जातु न ददर्शेह कश्चन ॥ २
बुभूषेद्बलवानेव सर्वं बलवतो वशे ।
श्रियं बलममात्यांश्च बलवानिह विन्दति ॥ ३
यो ह्यनाढ्यः स पतितस्तदुच्छिष्टं यदल्पकम् ।
बहुपथ्यं बलवति न किंचित्त्रायते भयात् ॥ ४

—[d]) All MSS (except Ś1 K1 2 D1, Dn2 D6 G3 4 absent) निःशेष (for अशेष). V1 कारणाद्; D1 करण

Colophon om in K5 D2 8 8 — *Sub parvan* Ś1 K1-4 B Da Dn1 n3 D4 6 9 आपद्धर्म; V1 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म — *Adhy name* M1-3 दस्यु वृत्ति — *Adhy no* (figures, words or both) B1 123, B3 4 132, Da1 Dn1 3, D7 G1 2 M 135, T1 G6 136, T2 134 — *Śloka no* K3 Da1 Dn1 20, Dn3 21, D9 67

132

1 After the ref, D7 T1 G1 2 6 ins

302* अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।

—[a]) Ś1 K2 3 5 V1 Dn1 n3 D2 3 8 ध(Ś1 क)र्मानु वचन; K1 M का(K1 क)र्तव°, B Da धर्मार्थ°; D1 कर्मानवचने (sic), D5 धर्मानुचरण; D7 T G2 5 Cv कामत(T2 G2 Cv °द)वचन; D9 धर्मात°; G1 कौंतेय व° (*for* कर्मान्त°) —[b]) Dn1 कथयंति (for कीर्तयन्ति) —[c]) D1 4 धर्मार्थे, D2 धर्मार्थे. Da धर्मश्चार्थश्च प्रत्यक्षौ. —[e]) B6 न तत्र (by transp), D7 T G1 2 5 तौ तु न, M तत्तु न B2 व्यवधातव्य, D7 T1 G1 2 6 व्यवधा(G2 °या)तव्यौ, T2 °धायेतां (for °धा तव्य). ꕥ Ca तत्र धर्मे, अर्थवत्, न व्यवधातव्यम्, न तिरोधेयम् । यथोक्तमेव राज्ञा परिपालनीयम् । ꕥ —[f]) B1 परोक्षो; T2 परोक्षाद्, M पा(M2 प)रोक्ष्य (for परोक्षा) K3 धर्मयोनिता, V1 B1 D7 S (G3 4 absent) °यातना (B1 °नां, T2 G1 M1 3 4 °ना) (for °यापना) ꕥ Ca b परोक्षा नीतिशास्त्रोक्ता न सा धर्म यापना धर्मच्छलम् । ꕥ

2 [a]) K1 B1 Da T2 G1 M3 अधर्मे (for °र्मो) Da1 इत्येते (for °तद्) Ś1 (marg by corr.) धर्मो धर्म इति ह्येतद्. —[b]) B1 तदा, G3 यथा (for तथा) ꕥ Cv (reading वृक्षफलं) एतद्नयोः फल वृक्षफल यथा तथा कालान्तरे दृश्यते । ꕥ —[c]) Da धर्माधर्मे, D1 धर्मोधर्मे (for धर्माधर्म) K1 फलो, K3 फल (for फले). —[d]) K3 ददर्शो नेह; K4 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 8 ददर्शेह न (by transp).

3 [a]) K4 B D5 G2 बुभूषे K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 6 8 बलमेवैतत् (G2 °तद्धि), D7 (marg) S (G3 4 absent) ब(D7 [orig] फ)लमेवेह (for °वानेव) K3 भवत्येव क्रमेणैतत् —[b]) D5 बल्वतां M1. 3 वशेत् (for वशे). —[c]) K6 Dn1 n3 D2 3 8 श्रियो (for श्रियं) K1 अमात्य; K6 Dn3 D2 8 8 G1 M1 °त्याश्च, D5 °त्यश्च (for °त्यांश्च)

4 = (var) 22* —[a]) Dn1 D4 ह्यनाद्य, Dn2 D9 (*sup lin*) ह्यनाथ°, D1 हितायु°, D5 जना य°, D6 ह्यनाप्य (for °ढ्य) M2 om स M1-3 पतति (for पतितस्) —[b]) B2 T2 तदल्पकं (for यद°) ꕥ Ca (under 22*) उच्छिष्ट कृतप्रायश्चित्तमपि लोक निगीर्ण भवति । ꕥ —[c]) K (except K2) B1 D1 2-8 9 बहु पथ्य; B5 बहुपत्यं, D7 T G1 2 5 M °पत्ये (T2 M1 3 4 °थ्ये) (for बहुपथ्य) B2 (also marg as in text) बलवतो ꕥ Ca (on 22*, reading बहु पथ्य) बहु पथ्य बलवतो यद्यपि भुक्त पीत दत्त गृहीत वा नापथ्य नापरिणाम्यम् । उक्त च ।

बलाद्भुक्तं बलात्पीतं बलाद्दत्तं बलात्कृतम् ।
सर्वं बलवतः पथ्य दुर्बलस्त्ववसीदति ॥

इति । ꕥ —[d]) V1 B6. 3m 5 D5 कश्चित् (*for* किंचित्) K3 6 B6 1 3 6 Da Dn1 n3 D2 3 8 T2 G1 क्रियते, D7 T1 G2 5 M2 जायते (for त्रायते). K1 M2 भय; B1 G1 बलात्, B2 D6 9 बल; B2 (marg) नृपात् (for भयात्)

उभौ सत्याधिकारौ तौ त्रायेते महतो भयात् ।
अति धर्माद्बलं मन्ये बलाद्धर्मः प्रवर्तते ॥ ५
बले प्रतिष्ठितो धर्मो धरण्यामिव जङ्गमः ।
धूमो वायोरिव वशं बलं धर्मोऽनुवर्तते ॥ ६
अनीश्वरे बलं धर्मो द्रुमं वल्लीव संश्रिता ।
वश्यो बलवतां धर्मः सुखं भोगवतामिव ।
नास्त्यसाध्यं बलवतां सर्वं बलवतां शुचि ॥ ७
दुराचारः क्षीणबलः परिमाणं नियच्छति ।
अथ तस्मादुद्विजते सर्वो लोको वृकादिव ॥ ८
अपध्वस्तो ह्यवमतो दुःखं जीवति जीवितम् ।
जीवितं यदवक्षिप्तं यथैव मरणं तथा ॥ ९
यदेनमाहुः पापेन चारित्रेण विनिक्षतम् ।
स भृशं तप्यतेऽनेन वाक्शल्येन परिक्षतः ॥ १०
अत्रैतदाहुराचार्याः पापस्य परिमोक्षणे ।

C 12. 4846
B 12. 134. 12
K 12. 134. 12

---

5 Dn3 om (hapl) 5^{ab} — ^{a}) K5 Dn1 D2 8 . 8 उभौ सत्याधिकारस्थौ, Da D1 °कावेतौ — ^{b}) K1 त्रायेत, K4 B1 D4 G1 2 M1 2 त्रायते, V1 Bo 3-. Da Dn1 त्रायतो, D1 M4 त्र्यंते (for त्रायेते) — ^{c}) D5 इति, M2 अपि (for अति) D1 धर्म (for धर्माद्) — ^{d}) M2 बलं धर्मात् (for बलाद्धर्म)

6 ^{a}) K1 Da D1 बल (for बले) K4 प्रतिष्ठतो, G1 च प्रथितो T2 राजा (for धर्मो) K2 बल प्रतिष्ठा धर्मस्य — V1 reads 6^b–7^a on marg — ^{b}) K2 धरायाम् (for धरण्याम्) K3 5 V1 B Da Dn1 n2 D2-8 2 जगम, D1 जगमा — ^{c}) K3-. V1 B Da Dn1 n3 D2. 5 8 वशे — ^{d}) Dn3 नि, G1 [5]न (for ऽनु).

7 V1 reads 7^{ab} on marg — ^{a}) K3 V1 D4 5 G3 अनीश्वरो (for °श्वरे) T1 G1 5 बले (for बलं) K1 2 4 . B Da2 Dn1 n3 D1 5 T2 M4 अनी(K1 °न्ने)श्वरे बले (B2 m °ल) धर्मो (K5 °र्मे), Da1 D2 3 8 M1-3 °श्वरो बलो धर्मो — ^{b}) K3 5 D2 3 T2 द्रुम, B1 Dn3 D. 9 M1 3 4 Ca द्रुमे, D1 वृक्ष, M2 भूमौ (for द्रुम) K2 सम्भृता, T G1 5 संश्रित (T2 ता) (for संश्रिता) ⊕ Ca अनीश्वरे लोके धर्मो बल संश्रित द्रुमे वल्लीवेत्यन्वय । ⊕ — ^{c}) K2 3 वश्ये, K. Dn1 n3 D2-. 8 5 वशे (for वश्यो) B1 बल्वता — ^{d}) D1 बलवताम्; T2 धन (for भोग) D. इव (for इव) Da भोगो भगवतामपि — ^{e}) T1 G. बलवता, T2 M4 बलवत (for °वता) — ^{f}) K1 4 . B3 4 D1-2 . शुचि, V1 B1 . शुचि (for शुचि) K3 धर्मो बलवती शुचि, D1 S (G3 4 absent) सर्व बलवता त्रिव

8 ^{a}) K. D1 7 दुराचारा (D7 °र) D4 हीनबल°, D7 क्षीणबल — ^{b}) K3-5 Da Dn1 n3 D2 3. 5 8 परित्राणं, M °सर्या (for °माण) K2 3. 5 V1 B D (Dn2 D5 absent) S (G3 4 absent) न गच्छति (for निय°) — D7 om 8^c–10^b — ^{c}) M2 कस्माद् (for त°) — ^{d}) K1 S (G2 4 absent) सर्वलोको, D1 सर्वो लोके; D3 सर्वलोका (for सर्वो लोको)

9 = (var) 12 123 18 D7 om 9 (cf. v 1. 8). — ^{a}) K1 अपघस्तो (sic) V1 ह्यपगतो, T2 [5]पहृरते; G1 [5]प्यवते (sic), G2 ह्यवमृता (for °मतो) — ^{b}) Da जीवितु (for जीवितम्) G2 दुःखं जीवति जीवति — D1 om 9^c–10^b — ^{c}) K1 G2 यदविक्षिप्त, K2 5 Dn1 n3 D.-1 8 9 °पतुष्ट, K3 V1 B1 2 Da D5 °भिक्षिप्त, Bo 3-. T G1. 5 M1. 2 4 °धिक्षिप्तं, M2 °प्रचन्न (for °वक्षिप्त) — ^{d}) K1 तथैव, D4 यथेव (for यथैव) D. शरण (for मरण) K1 यदा (for तथा)

10 D1. 7 om 10^{ab} (cf. v 1 9, 8) — ^{a}) K3 यदेवम्, K5 B1 Da Dn1 n3 D2 3 8 यदेवम्, M1 4 यद्वेनम्, M2 यद्देनम्, M3 यद्देवम् (for यदेनम्) D9 यमेव प्राहु कोपेन — ^{b}) B1 . चारित्र्येण, Dn3 चरित्रेण K1. 3 विनि(K3 विल)क्षित, K2 विनिक्षित, K5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 9 G2 विवर्जित (V1 B2 5 Da °त, D3 °ता), D4 विरक्षत, T G1 5 M विवक्षित (M4 °ता) (for विनिक्षतम्) — ^{c}) K B (except B1) Da D5 S (except G1, G3 4 absent) सुभृश, D7 सुभृत (for स भृश) K1-3 V1 B D5 7 S (G3 4 absent) तेन, K4 5 नैव, Da येन; D1 lacuna (for ऽनेन) Dn1 n3 D2 3 8 सुभृश ताप्यते नैव. — ^{d}) B1 वाग्द्रस्येन (sic), Dn3 बाहुल्येन, D4 वाग्जल्येन Da2 Dn3 D4 7 9 T2 M1 परि(D7 °री)क्षित, D. च विक्षत, G1. 2 M2 परी (for परि°)

11 Cf. 12 123 19 — ^{a}) K3 Bo 3-. D4 7 S (G3 4 absent) तत्र (for अत्र) K3 V1 B Da D4 5 T2 M1-3 सोपत्य (for आचार्या) K3 (marg) अवेति सदा रौद्र — ^{b}) D4 यत्पाप, D9 तापस (for पापस्य) V1 D3 परिमोक्षणात (D9 °णं), D. °रक्षणे (for

त्रयीं विद्यां निषेवेत तथोपासीत च द्विजान् ॥ ११
प्रसादयेन्मधुरया वाचाप्यथ च कर्मणा ।
महामनाश्चैव भवेद्विवहेच्च महाकुले ॥ १२
इत्यसीति वदेदेवं परेषां कीर्तयन्गुणान् ।
जपेदुदकशीलः स्यात्पेशलो नातिजल्पनः ॥ १३
ब्रह्मक्षत्रं संप्रविशेद्बहु कृत्वा सुदुष्करम् ।
उच्यमानोऽपि लोकेन बहु तत्तदचिन्तयन् ॥ १४
अपापो ह्येवमाचारः क्षिप्रं बहुमतो भवेत् ।
सुखं वित्तं च भुञ्जीत वृत्तेनैतेन गोपयेत् ।
लोके च लभते पूजां परत्र च महत्फलम् ॥ १५

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥

°मोक्षणे) — c) K1 B0 1 8 Da2 D4 6 7 9 M3 त्रयी (for त्रयीं) K3 विदो (for विद्यां). K6 Dn1 n3 D2-4 8 9 अवेक्षेत (Dn3 °ते); T2 G1 उपासीत (for निषेवेत) — d) V1 ततोपासीत; Dn3 तत्तथोपासि; D9 तथोपासेत (for °पासीत). K3. 6 Dn1 n3 D2 3 8 T2 G1 M4 चै; K4 वा (for च)

12 12ab = 12 124 22ab. D9 om 12a–13b. — a) K6 Dn1. n3 D2 3 8 चक्षुषा च, D3 च परया (for मधुरया). D6 वादयेन्मधुरां वाच. — b) K2 3 B1 5 Da D7 वाप्यथ; K5 V1 B0 2-4 Dn1 n3 D2 3. 8 S (G3 4 absent) चाप्यथ (for [अ]प्यथ च) D6 om च — c) K5 Dn1 D6 8 चापि भवेद्; Dn3 चेन्न बोद्धि (for चैव भवेद्) — 12cd = (var) 12 123 20ab — d) Ś1 K3 Dn3 विवाहेच; K1 विवाहायेश्च (hypermetric), B0 विवहेत; D4 विवाहे च, D6 विहरेच (for विवहेच) M महाकुले°

13 13ab = (var) 12 123 22cd D9 om 13ab (cf v 1 12) — a) D7 S (except M1, G3 4 absent) [अ]स्तीति (for [अ]सीति) V1 B0 2 3 D5 T1 G1 2 5 M4 वदेदेव (for °देवं) — b) M1. 3 पूर्वेषां (for परेषां) Da Dn1 D4 7 T G3 5 M1 2 कीर्तयेद् (for कीर्तयन्) — 13cd = (var) 12 123 21ab. — c) K3 जयेद् (for जपेद्) G1 उदकशीलस्य, M2 उदारशील स्यात् (for उदक°) ※ Ca उदकशीलो नित्यस्नायी । ※ — d) D4 कुशलो, D7 पेशले; M2 पेशल; Ca b पेशलो (as in text) K3 6 V1 B D (except D1, Dn3 D9 absent) T1 G1 2 5 M जल्पक° (for जल्पन). T2 पेशले नाभिजल्पत.

14 With 14ab, cf 12 123. 21cd. — a) K4 सं प्रविशन्, M4 °विशे (for °विशेद्) — b) K3 D4 दद (for बहु). Ś1 K2 4 D1 8 9 सुपुष्कलं; D7 T1 G2 5 M4 सुदुष्कृत, M1 3 [अ]पि दुष्कृत, M2 [उ]पदुष्कर (for सुदुष्करम्) — c) Ś1 K3 4 D1 ताप्यमानो; K1 उह्यमानो, D1 9 G2 M उद्यमानो (for उच्यमानो) K3. 5 V1 B Da Dn1 n3 D3-5 7 8 T G1 5 हि (for ऽपि). — d) K2 5 B1 Da Dn1 n3 D2 3 8 9 बहु कृत्; K3 4 V1 B0-3 5 D5 बहुत्य (for बहु तत्) D7 T2 G1 बहुतत्त्वमचिंतयन्; M1-3 बहु तत्तत्र (M2 वित्तं न) चिंतयेत्

15 15ab = 12 123 23ab — a) D9 अपापी D1 सुपापोप्येषमाचार; D7 S (G3. 4 absent) उपप्राप्ये (D7 °पद्याध्ये; M3 4 °पाप्राप्ये) वमाचार (M1 °र) — b) K1 बहुमत — c) D1 सुख (for सुखं) K1 4 Dn3 D3. 7 8 T2 G1 च वित्त (by transp); D3 च चित्र; D4 9 M1 च वृत्त; T1 G5 च चित्त; G2 च वित्त च (hypermetric) K3 V1 B Da D5 विभज्य (B2 °भिद्य) वित्त (K3 चित्त) भुंजीत, M1-3 सुख वित्त फलं चैव. — d) K3 6 V1 B0-3 5 Da Dn1 n3 D2 8 चित्त (B1 D3 चित्त, Da1 वित्तिं) नैकोतु, B4 D5 चि (D5 चि) त्तं नैकेन, D3 वित्तेनैकोतु, D1 9 G2 वृत्तेनैनेन (for वृत्तेनैतेन) B2 D9 T1 G2 5 M4 गोपयन्, M3 गोप येत् — After 15cd, D7 T G1 2 5 ins (= [var] 12 133 6c–7b)

303* अपि तेभ्यो मृगान्हत्वा नयेच्च सततं वने ।
यस्मिन्न प्रतिगृह्णन्ति दस्युभोजनशङ्कया ।

— e) K1 लोके तु; Dn1 लोकेन; M1-3 स लोके (for लोके च) — f) K3 5 Da Dn1 n3 D2-4 8 परत्रेह (for परत्र च) D1 om च

Colophon — *Sub parvan* Ś1 K V1 B0 1 3 5 Da2 Dn1 n3 D1-6 9 आपद्धर्म; B2 4 Da1 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म. — *Adhy name* D7 T1 G1. 2 5 M1-3 बलप्रशंसन. — *Adhy no* (figures, words

१३३

भीष्म उवाच ।
अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
यथा दस्युः समर्यादः प्रेत्यभावे न नश्यति ॥ १
प्रहर्ता मतिमाञ्शूरः श्रुतवाननृशंसवान् ।
रक्षन्नक्षयिणं धर्मं ब्रह्मण्यो गुरुपूजकः ॥ २
निषाद्यां क्षत्रियाज्जातः क्षत्रधर्मानुपालकः ।
कापव्यो नाम नैषादिर्दस्युत्वात्सिद्धिमाप्तवान् ॥ ३
अरण्ये सायपूर्वाह्णे मृगयूथप्रकोपिता ।
विधिज्ञो मृगजातीनां निपानानां च कोविदः ॥ ४
सर्वकाननदेशज्ञः पारियात्रचरः सदा ।
धर्मज्ञः सर्वभूतानाममोघेषुर्दृढायुधः ॥ ५
अप्यनेकशताः सेना एक एव जिगाय सः ।
स वृद्धावन्धपितरौ महारण्येऽभ्यपूजयत् ॥ ६
मधुमांसैर्मूलफलैरन्नैरुच्चावचैरपि ।

C. 11 4953
B. 12. 133. 7
K. 12. 135. 7

---

or both) B1 124, B2 4 133, Da1 Dn1 4, D7 G1 2 M 136, D5 3, T1 G2 137, T2 135 — *Ślcka no* K. 35, Da1 16, D2 82

133

1 D 5 om. the ref. — $^{a)}$ T1 G5 om from हर up to पुरा — K2 D1 om. 1^{cd} — ^{c}) T2 G1 पदा (for यथा) — D7 S (G3 4 absent) om 1^{d}–3^{c} — ^{d}) D4 प्रेत्यसावान् D. च (for न) D. पश्यति (for नश्यति).

2 D7 S (G2 4 absent) om 2 (cf. v. l 1) — ^{a}) K2. 4 V1 B Da Dn2 D2 3 8 प्रकृत्या, D1 प्रहृष्टा (for प्रहर्ता) D. प्रकृत्याभिमतान्शूर — ^{b}) K2 B2. 4 Dn1 D3 सुनृशमवान्, D4 मनृशमयाङ् (for °वान्). — ^{c}) Ś1 K4 D1 मक्षयिन, K3 5 Dn1 n3 D. 2 6 आश्रमिणां; D4 मकृपण (for अक्षयिणं) K3 V1 B Da रक्षन्सु (B2 °स्व) रक्षितान्सर्वान्, D5 रक्षन्सु रक्षिता सर्वान्, D2 रक्षताश्रमिणा धर्मं — ^{d}) K2 ब्राह्मणेषु तु पूजक, D. ब्राह्मणान्गुरुपूजकान्

3 D7 S (G2 4 absent) om 3^{abc} (cf. v l. 1). — ^{a}) Ś1 निशाद्या D4 त्रितयाज् (for क्षत्रियाज्) — ^{b}) Da2 यक्ष, D4 सर्व (for क्षत्र-) — ^{c}) Ś1 K2–3 V1 B Da Dn1 D4 5 8 कायव्यो, K1 कायको, Dn3 कायेव्यो, D2 कायव्यो, D3 कपव्यो, D5 कापय्यो (for कापव्यो) D2 वाम (for नाम) Da2 om from नैषादि up to जातीनां (in 4^{c}) — ^{d}) K1 D1 4 T2 G1 M2 आप्नुयात् (D4 °यान्) (for आप्तवान्)

4 Da2 om. 4^{abc} (cf v. l 3) — ^{a}) K1 4 V1 B Dn1, n3 D2 2 8 साय पूर्वाह्णे (K1 °ह्न; K5 °ह्ने); K3 4 Da1 D4 सायपूर्वाह्णे D5 सायमरण्ये पूर्वाह्णे, D9 अरण्यशायी पूर्वाह्णे — ^{b}) D4 मकोपिता (for प्रकोपिता) — For 4^{ab}, D7 subst

304* अस्ति कापव्यम इति मृगयुर्धर्मकोविदः ।

— ^{c}) K8 D4 मृगवातानां, D7 S (G3 4 absent) °यूथानां (for °जातीनां) — ^{d}) K3 D4 वनानां च स, K4 V1 B Da निपादानां च, K5 Dn1 n3 D2 3 5 8 नैपा (Dn3 °प) दानां च, D7 9 T1 G1. 2 5 निपातानां च; M2 निघ्नानां च (for निपानानां च).

5 ^{a}) B3 °कारण; D5 कालेन (for कानन). K2 4 Dn1 n3 D2–4 3 सर्वकालप्रदेशज्ञ (Dn3 °ज) — ^{b}) K1 D4 9 M1 8 परियात्रचर (D4 °वर; D3 M1. 8 °पर); V1 B0 4 5 पारिपात्रचर; B1 पारिपत्रे चर; Da1 D7 M2 पारियात्राचर (M2 °पर) V1 तदा (for सदा) — ^{c}) K1 धर्मज्ञ, B2 3 सर्वज्ञ, D3 कृतज्ञ (for धर्मज्ञ) K8 D4 7 S (G3 4 absent) सर्ववर्णानाम् (for °भूतानाम्) — ^{d}) D5 T1 G5 समोघेषु (for °घेषुर्) Dn3 गदायुधा (for दृढायुध)

6 ^{a}) K2 सेनाम् K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D4 5 1 S (G3 4 absent) अप्यने (Dn3 °नी) कशता (Da T2 M °त) सेनाम् — ^{b}) D1 एव (for एक) K1 जगाम (for जिगाय) — ^{c}) K1 मातृद्वावस्य पितरौ, K5 Dn1, n3 D2–4 8 9 स च वृद्धावबधिरौ (D2 °बधिरान्), V1 B0 1. 3–5 D1 स वृद्धावन्धपितरौ, Da स वृद्धमातापितरौ, D. स वृद्धौ च स्वपितरौ, D7 T1 G5 M8 3 स वृद्धावन्ध (M8 °धा) पितरौ, M1 स वृद्धावन्धबधिरौ; M2 स वृद्धावन्धधिपितरौ (*sic*) — ^{d}) K1 B1 D5 G1 M4 [s]भ्य (K1 °स्य) पूजयेत्; V1 D3 9 °पूजयन् (for °पूजयत्). D4 अरण्येपि अपूजयन्

सत्कृत्य भोजयामास सम्यक्परिचचार च ॥ ७
आरण्यकान्प्रव्रजितान्ब्राह्मणान्परिपालयन् ।
अपि तेभ्यो मृगान्हत्वा निनाय च महावने ॥ ८
ये स्म न प्रतिगृह्णन्ति दस्युभोजनशङ्कया ।
तेषामासज्य गेहेषु काल्य एव स गच्छति ॥ ९
तं बहूनि सहस्राणि ग्रामणित्वेऽभिवव्रिरे ।
निर्मर्यादानि दस्यूनां निरनुक्रोशकारिणाम् ॥ १०

दस्यव ऊचुः ।

मुहूर्तदेशकालज्ञ प्राज्ञ शीलदृढायुध ।
ग्रामणीर्भव नो मुख्यः सर्वेषामेव संमतः ॥ ११
यथा यथा वक्ष्यसि नः करिष्यामस्तथा तथा ।
पालयास्मान्यथान्यायं यथा माता यथा पिता ॥ १२

कापव्य उवाच ।

मा वधीस्त्वं स्त्रियं भीरुं मा शिशुं मा तपस्विनम् ।
नायुध्यमानो हन्तव्यो न च ग्राह्या बलात्स्त्रियः ॥ १३
सर्वथा स्त्री न हन्तव्या सर्वसत्त्वेषु युध्यता ।
नित्यं गोब्राह्मणे स्वस्ति योद्धव्यं च तदर्थतः ॥ १४
सस्यं च नापहन्तव्यं सीरविघ्नं च मा कृथाः ।

---

7 D8 om 7^c–8^b. — ^b) K5 D4 क्षत्रिर्; V1 Dn3 D5 क्षत्त्रैर्; Bo 4 D3 रत्नैर्; T2 G1 धन्यैर् (for अन्नैर्) T1 G2 6 चोष्यायचैर् (for उच्चा°) — ^c) D6 सत्कारसमोजयामास. — ^d) K5 B1 Dn1 D2 8 [अ]न्यान् (for सम्यक्). K3 V1 Bo 4 6 D1 5 7 0 T G3 6 M3 हु (for च) B3 सम्यक्च परिचारयन्; Da स (Da2 om स) सम्यग्विचचार ह, Dn3 मान्यान्परिचचार

8 D3 om. 8^ab (of v. 1 7) — ^a) V1 आरण्यके — ^b) K5 V1 B Da Dn1 n8 D2 8 4 परिपूजयन्; D0 अभिपालयन् (for परि°) — ^c) G1 केभ्यो (for ते भ्यो) D0 गृहान्गत्वा (for मृगान्हत्वा) — ^d) K8 D0 सलिलैर्धने (D0 °ने), Dn1 D4 7 S (G3 4 absent) सदा वने (for च महावने). K5 V1 B Da Dn3 D2, 8°5 8 निवेदयति यै वने.

9 G2 om 9^a–10^b — ^a) K5 Da1 D2 8 8 य स्मास्म; Bo 4 ये न स्म; B3 ये स्वन, B5 येन स्म; Da2 Dn1 n8 येस्मात्र; D6 येनास्मान्; D7 T2 येस्य न (for ये स्म न). K8 प्रतिगृह्णति (for °गृह्णन्ति). — ^b) Da1 दस्युभाजन; D6 दस्युतो जन (for दस्युभोजन) — ^c) K5 Dn3 D2 8 7 8 G1 आमाद्य; T1 आसाद्य (for आसज्य). — ^d) K2–6 V1 B Da Dn1 n2 D2 8 5 8 T2 कल्य; D4 M1 3 4 काल्यम्; D7 G5 (inf lin as in text) एक; M2 कल्यम् (for काल्य)

10 G2 om 10^ab (of v 1 9) — ^a) K5 Da Dn1, n8 D2 8 8 बहूनि च; V1 B D3 बहूनि स (by transp). — ^b) V1 Bo 3 4 5 Da1 Dn1 D1–3 5 8 T1 G5 M1, 3 4 ग्राम(Dn1 °मा)णीत्वे; B1 ग्रामाणि तु; D0 ग्रामाणां तु (for ग्रामणित्वे). Ś1 K2 M2 हि; K1 वि, K4 D1 तु; B2 (marg) Dn3 D2 3 6 8 न; D7 T G1 5 च (for ऽभि). — ^c) T2 निर्मर्यादादि; G2 निर्मदानां च (for निर्मर्यादानि) D1 om दस्यूनां — ^d) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2 3 7 8 S (G2, 4 absent) निरनुक्रोदयर्त्तिनां (G2 °दातां गत)

11 ^a) V1 Bo 5 M1–3 मुहूर्तं; Da1 °र्तं (for मुहूर्त) K2 3 5 V1 Bo–2 Da Dn1 n8 D2–5 7–9 T G1 2 6 कालज्ञ (for कालज्ञ). — ^b) K8 M4 प्राज्ञ (for प्राज्ञ) K1 M1 4 शूल; K3 B3–5 M3 शूर (for शील). K2 3 दृढायुध K5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2 3 8 प्राज्ञ शूरो दृढव्रत; Bo D1 6 7 0 T G1 2 3 M1 प्राज्ञ (D1 T1 G1 3 5 प्रज्ञा; M2 प्राज्ञा) शूरो (D4 M2 शूर) दृढायुध. — ^c) G1 ग्रामणिर्; M2 ग्रामणी (for ग्रामणीर्) — ^d) Dn1 भत्र (for एव). K8 संमत; Dn3 समता, M1–3 सत्तम (for समत).

12 ^a) K5 Bo 1 3 Dn1 D8 वक्षसि; Da2 वक्ष्यामि; M2 वक्ष्यति (for वक्ष्यसि). — ^b) Da करिष्याम K3 V1 B1 2 Da यथ; Bo तदा (for the first तथा) D5 om the second तथा — ^c) Ś1 K4 D1 T2 यथा न्याय्यं. — ^d) G1 तथा (for the second यथा)

13 K1 V1 B Da Dn1 n3 D1 6 कापव्य; K3–5 D2 3 8 M2 कापव्य, D1 T G1 3 6 दस्यु; D0 कापव्य. — ^a) D3 om मा Ś1 K4 वधीदय (sic), K1 वधीस्व; K8 V1 B D5 वधिष्ठा; Da वाधिष्ठा; D0 वधीत, M1 8 वधीष्व (for वधीस्त्व). G2 स्वय (for स्त्रिय). B1 भीरु; D4 T2 G1 भीरु; D0 भीतां; M1–3 विप्र (for भीरुं) — ^b) K5 Dn3 D1 8 8 पशु, B2 D5 शिष्ट; M2 शुचि (for शिशु) G1 तपस्वि च (for तपस्विनम्). — ^c) D1 वायुध्यमानो. K1 हर्तव्यो (for हन्तव्यो). — ^d) K1 चाग्राह्या; K4 चगाह्या,

पूज्यन्ते यत्र देवाश्च पितरोऽतिथयस्तथा ॥ १५
सर्वभूतेष्वपि च यो ब्राह्मणो मोक्षमर्हति ।
कार्या चापचितिस्तेषां सर्वस्वेनापि या भवेत् ॥ १६
यस्त्वेते संप्रलुप्ता मन्त्रयन्ति पराभवम् ।
न तस्य त्रिषु लोकेषु त्राता भवति कश्चन ॥ १७
यो ब्राह्मणान्परिभवेद्विनाशं वापि रोचयेत् ।
सूर्योदय इवावश्यं ध्रुवं तस्य पराभवः ॥ १८
इहैव फलमासीनः प्रत्याकाङ्क्षति शक्तितः ।
ये ये नो न प्रदास्यन्ति तांस्तान्सेनाभियास्यति ॥ १९
शिष्ट्यर्थं विहितो दण्डो न वधार्थं विनिश्चयः ।

C 12 4871
B 12 135 20
K 12 135 20

M1 च प्रासाद् (for च प्रासा). D1 ० G1 M2 न च प्रासादस्त्रा स्त्रिय (G1 °य)

14 a) G1 M1 २ ४ सर्वेषा स्त्री, M2 सर्वा स्त्रियो (for सर्वेषा स्त्री) T2 M3 इतव्या (for इन्तव्या) — b) B1 सर्वसत्त्वेन, D1 °सत्त्वेषु (for °सत्त्वेषु). K2 ‿ V1 B Da Dn1 n3 D2 ८ ९ केनचित्, D1 [अ]त्र्यता, D‿ सर्वदा, D7 S (G2 ४ absent) तुष्यता (G1 °त) (for तुष्यता) — c) Dn3 D ३ तु (for नो) K1 नास्ति, D1 स्वस्ते (for स्वस्ति). M2 नित्य गोब्राह्मणे स्वस्ति — d) K2 तु (for च)

15 a) B1 दान्य; Dn1 T1 G2 सत्य, D7 G1 M2 मेध्य (for मन्य) K2-4 V1 Bo-2 ४ Da Dn1 D1 ० नो (K3 ४ Dn1 D2 ना) पहर्तव्यं, K2 B2 ३ Dn2 D2 ४ ३ नापि हर्तव्यं, D1 [अ]पि न हृतव्य, D2 T G2 ३ M नो पहृतव्य; D7 G1 नापि हृतव्य (for नापहन्तव्य) — b) K1 सीर्षे त्रिर्षे; K3 Dn1 (marg as in text) n3 सारविष्र, B1 क्षीरविप्रै, G1 सुरविप्रै (for सीर°) Ś1 D1 इत्य, K1 कृत्या (for कृत्या) D9 सीरत्नोपह तस्य पाम च मारुत (corrupt) ‡ Ca सीरविप्र इति विप्रम् । Cn (reading मार°) मारो विवाहादिकार्यं तत्र विप्रम् । ‡ — After 15ab, M ins

305* पितरो देवता विप्रा शपन्त्यत्र निवारिते ।

— c) D7 T G1 ३ ३ M3 ह्यत्र (for यत्र) — d) D1 पितरो Da [ऽ]थयस् (for ऽतिथयस्) K1 सदा, D7 S (except M1, G2 ४ absent) च ह (for तथा)

16 a) Bo २-‿ सर्वसत्त्वेषु (for °भूतेषु) B1 वधे, D7 S (G2 ४ absent) वरो, D2 तथा (for च यो) — b) K‿ मैक्षम्; B1 lacuna (for मोक्षम्) Ś1 K1, २ ४ D1 इच्छति (for अर्हति) — c) K3 ८ V1 Bo २-‿ Dn1 (m) n3 D2-‿ ८ चो (D1 या) पचितिस् (for चाप°) B1 कार्यास्तेषचितिस्तेषा; G2 सुकार्यापचि तिस्तेषां — d) K2 यद्; V1 B (except B1) D1 ० T2 M वा (for या) Da D7 T1 G1 २ ८ भावयेत्; D‿ भारत (for या भवेत्)

17 c) D7 S (G2 ४ absent) स्वेते (for ह्वेते) K V1 B Dn3 D1- ७-० T G1 २ ‿ M2 सप्रदुष्टा (D7 T G1 २ ‿ °दुष्ट) (for °लुप्ता) — b) D1 मन्त्रे यति, D7 T G1 २ ८ तस्य विधात् (for मन्त्रयन्ति) — d) K1 त्राता (for त्राता)

18 a) K1 D1 ब्राह्मणात्, D3 ब्राह्मण (for ब्राह्मणान्) K2 ३ ८ V1 B1 २ ४ Da Dn1 n3 D‿-१ ३ ० S (G2 ४ absent) परिवर्तेद् (M1 °वर्तेद्, M3 °वर्तो) (for °भवेद्) — b) K2-5 V1 Bo २-5 Da Dn1 n3 D2 ३ ८ ८ ० T2 चापि (for वापि) B2 रोचते; Dn1 रोदयेत् (for रोचयेत्) — c) K2 इवावश्ये; K3 ८ Da Dn1 n3 D2 २ ३ इव प्यात (K5 Dn1 °ते), D1 इवावष्य; D8 इवारण्य, M1 २ इवापश्य (for इवावश्य) — d) Bo २ ४ तस्य तात, D2 तथा तात, D7 S (except M1, G2 ४ absent) ध्रुवस्तस्य (for ध्रुवं तस्य) Ś1 K2 ४ T2 पराजय, Da1 पराभव (for पराभव°).

19 D‿ om 19a-20b — a) D1 इहेव (for इहैव). K1 Bo ४ आसीना, K4 B3 ६ D9 M2 आसीना, D4 आसीत (for आसीन°) — b) K3 ५ V1 Bo १, ४ Da Dn1 n3 D1-४ ७ ८ T1 G2 ६ प्रत्याकाङ्क्षेत; B2 °काङ्क्षीत; B3 ६ D2 °काङ्क्षत, T2 G1 प्र(G1 स)त्यकाङ्क्षेत, M प्रेत्य कांक्षेत (M1 °क्षे च) K3 ६ Dn1 n3 D2-४ ७-९ T1 G2 ३ M सर्वदा, B Da T2 G1 सर्वत (for शक्तित°). — c) Ś1 D1 ये ये न न, K1 ये येनेन, B1 ६ ये यानातु, G1 येन येन (for ये ये नो न) — d) K6 D2 ३ सेन (for सेना) Ś1 om [अ]भि K2 Dn3 [अ]भियास्यसि, V1 B2 नियस्यति, Da नियच्छति, G1 [अ]भिधास्यति (for °यास्यति) K3 ४ D2 ७ T1 G6 तांस्तांसेनाभियास्यसि (D7 T1 G6 °धास्यति), B1 तांस्ताने दाना नियस्यति (hypermetric), Dn1 तांस्तेनसेना निय च्छत (sic)

20 D2 om 20ab (cf v l 19) — a) K1 Bo ३-८ Da T2 शिष्टार्थं (B1 °र्थं); K8 D1 शिष्टार्थं, D2 ३ ८ T1 G1 २ ६ शिक्षार्थं, M1 ३ शिष्यस्य, M2 ४ शिष्यर्थं (for शिष्ट्यर्थं) D7 शिक्षार्थं विहितो दण्डो — b) K2 वधार्थे; K5 Dn1, n3 D2 ३ ८ सूक्ष्मर्थं, D4 वधार्थं (for वधार्थं) D7 S (G2 ४ absent) विधीयते (for

ये च शिष्टान्प्रबाधन्ते धर्मस्तेषां वधः स्मृतः ॥ २०
ये हि राष्ट्रोपरोधेन वृत्तिं कुर्वन्ति केचन ।
तदेव तेऽनु मीयन्ते कुणपं कृमयो यथा ॥ २१
ये पुनर्धर्मशास्त्रेण वर्तेरन्निह दस्यवः ।
अपि ते दस्यवो भूत्वा क्षिप्रं सिद्धिमवाप्नुयुः ॥ २२

भीष्म उवाच ।

तत्सर्वमुपचक्रुस्ते काप्व्यस्यानुशासनम् ।
वृत्तिं च लेभिरे सर्वे पापेभ्यश्चाप्युपारमन् ॥ २३
काप्व्यः कर्मणा तेन महतीं सिद्धिमाप्तवान् ।
साधूनामाचरन्क्षेमं दस्यून्पापान्निवर्तयन् ॥ २४
इदं काप्व्यचरितं यो नित्यमनुकीर्तयेत् ।
नारण्येभ्यः स भूतेभ्यो भयमार्छेत्कदाचन ॥ २५
भयं तस्य न मर्त्येभ्यो नामर्त्येभ्यः कथंचन ।
न सतो नासतो राजन्स ह्यरण्येषु गोपतिः ॥ २६

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥

विनिश्चय) — c) D1 तु (for च). B1 [अ]शिष्टान् (for शिष्टान्). B2 प्रयाधन्ति — d) K3 5 V1 B1 2 6 Da Dn1 n3 D2 3 6 8 दंडस्; B0, 3 4 D7 9 G2 M धर्म्यस् (for धर्मस्).

21 a) K6, 5 V1 Da Dn1 n3 D2-4 8 9 ये च; B1, 2 येपि (for ये हि). — b) Dn1 वृद्धिं (for वृत्तिं). B2-4 केनचित् (for केचन). — c) Ś1 K2-5 B3-5 Dn1 n3 D2 5 6 8 तदैव; K1 तयेव; B2 तदैवं (for तदेव). Dn1 मार्यंते (for मीयन्ते). D7 S (G3 4 absent) तानेवानु म्रियेरंस्ते — d) K3 5 Da Dn1 n3 D2-5, 8 9 T1 G6 कुणपे; B1 लवण (for कुणप). K2 B3 D1, 3 7 G1 क्रिमयो; M2 कृपयो (for कृमयो).

22 a) K1 ते (for ये). K3 D4 धर्मशास्त्रेषु (for °शास्त्रेण). — b) D5 वर्तयन्ति (for वर्तेरन्). — c) B0 3-5 D5 ते भूत्वा क्रूरकर्माण. — d) D1 क्षिप्रे.

23 Ś1 K1 2 D1 9 G2 M4 om the ref. — a) B1 2 Da ते; T2 स (for तत्) K1 3 V1 B0 2, 3 6 Da Dn1 D4 7 9 T1 G1, 2 6 M अनुचक्रुस् (for उपचक्रुस्) V1 B1, 2 तत् (for ते). K5 B1 Dn3 D2 3 8 ते स(B1 तस्य)र्धमेवानुचक्रु.. — b) K1 3 4 V1 B Da Dn1, n3 D3 कायव्यस्य, K2 6 D2 3 काप्टव्यस्य; D1 कायवस्य; D7 T1 G1 2 5 काप्चयस्य; D9 काप्यस्य; M2 काव्यस्य (for काप्व्यस्य). D6 कायव्यास्य शासन. — c) K3 5 B3 4 Da Dn1, n3 D2-4, 8, 9 वृद्धिं (for वृत्तिं) — d) Ś1 K1 2 4 D1 [उ]पाचरन्; B1 [आ]प्युयु' परं, D4 ह्युपारमं (for [उ]पारमन्).

24 a) K1-4 V1 B Da Dn1 D1 5 कायव्य; K6 D2 3 8 काप्टव्य; Dn3 कायव्य; D7 T1 G1 2, 5 काप्च्य, D9 काप्थ्य (for काप्व्य) — b) D4 महती. K1 आप्नुयात् (for आप्तवान्) — c) B0 3, 6 आचरेत्; B4 आचरत्; Dn3 आददन्; D7 T1 G1 2 5 आवहन्; M आहरन् (for आचरन्). — d) B0 3-5 D4 निवर्तयेत्; G1 निवर्तते (for निवर्तयन्). V1 B1 दस्यून्पापान्यवर्तयन् (V1 °येत्).

25 D5 om 25c-26b. — a) K1 3-5 V1 B Da Dn1 n3 D1 कायव्य; K2 D2 3 8 काप्टव्य; D7 T1 G1 2 5 काप्च्य; D9 काप्थ्य (for काप्व्य). — b) K3 D4 9 अभि(D9 °पि)कीर्तयेत्; K4 5 Dn1 n3 D2 3 अनुचिंतयेत्; V1 M1 3 अनुवर्तयेत् (for °कीर्तयेत्). — c) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 T2 हि; G1 [ऽ]पि (for स). — d) K1 D4 अर्छेत् (for आर्छेत्). K3 5 V1 B Dn1 n3 D2 3 8 9 भयं प्राप्नोति किंचन (Dn3 केचन); D7 S (G3 4 absent) भयमृच्छेत्कथंचन.

26 D5 om. 26ab (of v l 25). — a) D1 om. न. V1 B Da D7 9 S (G3 4 absent) न भयं तस्य (by transp.) K3 5 Dn1 n3 D2 3 8 न भयं तस्य भूतेभ्य — b) Ś1 G1 M1 2 नमर्त्यें(Ś1 °र्त्ये)भ्य; K2 lacuna, K4 B1 4 5 नामर्त्येभ्य; T2 ह्यमर्त्येभ्य (for नामर्त्येभ्य). Ś1 K2 4 D1 कदाचन; V1 B1 च भारत (for कथंचन) K3 5 Dn1, n3 D2 3 8 सर्वेभ्यश्चैव भारत, B3 नागेभ्यो नैव भारत; Da नागेभ्यश्चैव भारत. — c) K1 B1 नासतो; M1 न सत्यो (for न सतो). D1 न सतो; G1 नासदो (for नासतो). G2 राज्यं (for राजन्). K6 Dn3 D2, 3 8 नासतो न सतो राजन्. — d) T2 न (for स). M3 ह्यरण्यस्य (for °ण्येषु). K1 गोमति' (for गोपतिः). M1, 2 स ह्यरण्यस्य गोपिता.

१३४

भीष्म उवाच ।

अत्र गाथा ब्रह्मगीताः कीर्तयन्ति पुराविदः ।
येन मार्गेण राजानः कोशं संजनयन्ति च ॥ १
न धनं यज्ञशीलानां हार्यं देवस्वमेव तत् ।
दस्यूनां निष्क्रियाणां च क्षत्रियो हर्तुमर्हति ॥ २
इमाः प्रजाः क्षत्रियाणां रक्ष्याश्चाद्याश्च भारत ।
धनं हि क्षत्रियस्येह द्वितीयस्य न विद्यते ॥ ३
तदस्य स्याद्बलार्थं वा धनं यज्ञार्थमेव वा ।
अभोग्या ह्योषधीश्छित्त्वा भोग्या एव पचन्त्युत ॥ ४
यो वै न देवान्न पितॄन्न मर्त्यान्हविषार्चति ।
आनन्तिकां तां धनितामाहुर्वेदविदो जनाः ॥ ५
हरेत्तद्द्रविणं राजन्धार्मिकः पृथिवीपतिः ।

C 12 4833
B 12. 134 6
K 12. 35 6

Colophon — *Sub-parvan* Ś1 K Bo 3 5 Da1 Dn1. n3 D1–5 9 आपद्धर्म, B1. 2 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म, B4 राजधर्मे आपत्सु — *Adhy name* Ś1 K1 M1-3 कापव्यचरित, K2 3 5 D2 8 कापट्यचरितं, K4 V1 Bo-2 Da Dn1 n3 D1. 4 5 कायव्यचरित; D7 कापेच्यचरित, D9 कापय्यचरित, T1 कामच्यचरित, G2 5 कापच्यचरित — *Adhy no* (figures, words or both) B1 125, B3-5 134, Da1 Dn1 5, D7 G1 2 M 137, D3 3, T1 G5 138, T2 136. —*Śloka no* K3 Da1 Dn1 n3 26

134

1 G1 om the ref — ^{a}) D7 G1 गाधा, T2 गाया (for गाथा) D5 पुरा गीता, D7 T G1 5 ब्रह्म गीता (T1 G5 °ता) — ^{c}) K5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3 8 राजा वै, D9 राजेंद्रा ; T3 राजेंद्र (for राजान) — ^{d}) V1 B Da कोपं (for कोशं) K3. 5 V1 Bo 2 4 Da Dn1. n3 D2–4 8 9 सजनयत्युत (D9 om त), B3 5 D7 S (G3 4 absent) °यत्युत (for °यन्ति च) D5 हि (for च)

2 With 2^{ab}, of Manu 11 18^{ab}, 20^{ab}. — ^{a}) Bo 4 5 धनं न (by transp), D4 धनेन, T1 नयम — ^{b}) Ś1 D1 ब्रह्मस्वम्, Da2 दैवस्वम् (for देव°) K2 3 5 V1 B D (except D4 9, Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) च (for तत्) — ^{c}) Dn3 निष्क्रयाणा च, D4 9 क्षत्रियाणा च (D4 वा) (for निष्क्रियाणा च) K1 तु (for च) — ^{d}) K2 4 M1 हतुम् (for हर्तुम्)

3 ^{a}) Bo 3 D5 इह (for इमा°) — ^{b}) D4 चा प्याश्च, D7 T G1 2 5 ह्य(T वा)न्याश्च, D9 (marg) पोष्याश्च (for चाद्याश्च) K3 V1 B Da Dn1 D5 र(B3 भ)क्ष्या भोग्या(V1 Bo °ज्या)श्च भारत, K5 Dn3 D2 3 8 राज(Dn3 D3 8 °ज्य)भोज्या(D8 8 °ग्या)श्च भारत — ^{c}) K1 क्षत्रियस्येव, K3 5 V1 B Da2 Dn1 n3 D2 3 5 8 °स्यैव, Da1 °श्चैव

4 ^{a}) K5 D2 3 8 तदर्थं; D5 तदास्य (for तदस्य) D4 हि (for स्याद्) B2 (marg. as in text) Da D5 धनार्थं (for बलार्थं) Dn3 च (for वा) — ^{b}) K3 Bo 3 5 Da2 Dn1 n3 D2 3 5 8 9 च (for वा) — T2 G1 read 4^{cd} after 6^{ab} — ^{c}) K3 D5 T2 M1-3 Cv अभोज्या (for अभोग्या) K2 V1 Bo D4 7 T G2 5 M ह्योषधीश्च, K3 5 B1-5 Da Dn1 n3 D2 3 5 8 चौष° (for ह्योष°) Dn3 स्थित्वा (for छित्त्वा) — ^{d}) Bo 3-5 एवं Da भवत्युत, D5 प्रचक्षते; D9 वर्पत्युत (for पचन्त्युत) D4 भोज्यायैव ध्रियत्युत, D7 T G2 5 M भोज्या (M1 °ज्य) एव भव(M1 °व)त्युत

5 ^{a}) K3 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D3 8 9 यो नैव, B4 यो*न; D2 *न वै, D4 येनैव (for यो वै न) Bo 3 5 D5 7 T G1 2 5 M3 4 यो (G1 ये) वै (Bo 3 5 D5 G1 न) देवाश्च च पितॄन् — ^{b}) K1 मत्यार् (sic), K2 मत्स्यान्, D1 corrupt, D7 T2 मान्यान् (for मर्त्यान्) B1 [अ]र्चते (for [अ]र्चति) — ^{c}) K1 4 V1 Bo 1 3. 5 Da अनर्थिकां ता, K2 आनतिकाना, B2 4 अनार्थका तां, T1 G5 अनर्थकांतद्; G2 M2 4 अनर्थिकां (M2 °ना) तद् (for आनन्तिका ता) K1 पनिताम्; Bo Da धनताम् K3 D4 अनर्थिका (D4 °र्थक) तद्धि धनम्, K5 Dn1 n3 D2 3 5 8 9 अनर्थक धन तत्र (Dn1 तत्तु, D5 तस्य); D7 G1 अनर्थका तद्धनिताम्, T2 अनर्थिकांस्तद्धनिकान्, M1 3 अनर्थिकास्तवनिताम् (sic) — ^{d}) K5 B1 Dn1 n3 D2 3 5 8 9 प्राहुर् (for आहुर्) K3 V1 B1 2 Da Dn1 D7 T1 G1 2 5 M1 3 4 धर्म विदो; T2 अर्थविदो (for वेदविदो)

6 ^{a}) K2 5 Bo 3 Dn1. n3 D3, 4 8 हरेत; K4 B5 हरेत्तु; V1 B1 2 हरते, T2 हरेत्तद्, G1 हरेच्च (for

न हि तत्प्रीणयेल्लोकान्न कोशं तद्विधं नृप ॥ ६
असाधुभ्यो निरादाय साधुभ्यो यः प्रयच्छति ।
आत्मानं संक्रमं कृत्वा मन्ये धर्मविदेव सः ॥ ७
औद्भिज्जा जन्तवः केचिद्युक्तवाचो यथा तथा ।
अनिष्टतः संभवन्ति तथायज्ञः प्रतायते ॥ ८
यथैव दंशमशकं यथा चाण्डपिपीलिकम् ।
सैव वृत्तिरयज्ञेषु तथा धर्मो विधीयते ॥ ९
यथा ह्यकस्माद्भवति भूमौ पांसुतृणोलपम् ।
तथैवेह भवेद्धर्मः सूक्ष्मः सूक्ष्मतरोऽपि च ॥ १०

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥

हरेत्तद्) D1 द्रविणो (for द्रविणं) Bo-2 6 Da Dn1 D7 T G1 2 6 राजा (for राजन्). — b) D6 धार्मिक, T2 G1 रक्षार्थं (for धार्मिक). K2 पृथिवीपते —After 6ab, T2 G1 read 4ab, om 6c–7d — c) M2-4 यो हि न (M2 न) (for न हि तत्) G2 न, M1 न (for तत्) Ś1 K1 2 4 D1 4 लोक; B4 D6 लोको; M3 4 लोका (for लोकान्) K6 Dn3 D2 3 8 9 तत प्रीणयते लोक — d) K6 Dn3 D2 8 शोकं; V1 B Da कोप (for कोश) Da तद्विदुर्जना ; Dn1 तद्विदुर्बुधा, D4 न द्विजोत्तमान्; M2-4 विद्धि त नृपं (for तद्विधं नृप) K2 6 Dn3 D2 3 8 9 नृप; D6 नृप (for नृप) K3 न त कोशो विदुर्जना; D7 T1 G2 6 M1 न लोको गर्हते नृप

7 = (var) 12 130 4 Cf Manu 11 19 T2 G1 om 7 (cf v l 6) — a) K3 6 V1 B Dn1 n3 D2 3 5 8 [ऽ]र्थं(B1 °द्य)मादा(D5 °धा)य; Da स्व मादाय; M1 निरामाय (for निरादाय) — b) Bo 3 6 D6 M2 स (for य) — c) Dn3 स क्रम (for सं क्रम) — d) K1 भवे, D1 मान्ये, M2 मध्ये (for मन्ये) K1 Bo 1 3 6 D6 7 9 T1 G2 6 M धर्मकृद्, Da कर्मविद् (for धर्मविद्) K3 6 B4 Dn1 n3 D2-4 8 कृत्स्नधर्मवि(K3 D4 °कृ)देव स — After 7, K6 Dn1 n3 D2 3 8 ins

306* तथा तथा जयेल्लोकाञ्शक्त्या चैव यथा तथा ।
[Dn1 यथा यथा (for यथा तथा)]

8 a) Ś1 K1 3-6 Bo 3-5 Da Dn1 n3 D1-4 8 9 उद्भिज्जा; K2 उद्भिजाज्; V1 B1 D7 T2 औद्भिदा (for औद्भिज्जा) K3 6 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7-9 M यद्वद् (for केचिद्) ❀ Cv (reading अद्भिस्तु) अद्भिर्वर्षाकाले यथा यदृच्छया जन्तवः संभवन्ति । ❀ — b) K1 युक्तावाच्य; K3 शुष्का वाचो; K6 B1 4 Dn1 n3 D2 3 8 शुक्लजीवा, V1 B2 D5 सूक्ता (D5 °क्त) वाचो, Bo 6 D7 S (G3 4 absent) Cv श्रुत्वा वाचो, B3 चक्ता न्याय (sic), Da शक्ता वाचो, D1 युक्तं वाचो; D4 corrupt, D9 अण्डजा वा (for युक्तवाचो). B1 Dn1 यथा यथा ❀ Cv (reading श्रुत्वा वाचः) यथा वाच श्रुत्वा अनिच्छतोऽपि बालस्य तदा तद्वदेव वाचो यदृच्छया संभवन्ति । ❀ — c) Ś1 अनिष्टित, K6 Dn1 n3 D2 3 8 अनिमित्तान्; D6 अशिष्टत, D9 अनिवृत्ता (for अनिष्टत) G2 M3 संभवति (for संभवन्ति) T2 अनिष्ट तद्धि भवति — d) D5 om (hapl) from यज्ञ up to यथा (in 10a) Ś1 K2 4 यथा यज्ञ K3-6 V1 Bo 2-5 Dn1 n3 D2-4 7 9 T G1 2 6 M4 Cv प्रजा (K4 °दी)यते; B1 Da प्रजायते; M2 प्रवर्तते (for प्रतायते) K1 तथायज्ञ प्रजयते (sic)

9 D5 om 9 (cf v l 8). — a) V1 तथैव. Ś1 K2 D1 दशमपक; Bo 3-5 दशमशका (Bo 4 5 °का); B1 दशामशक; B2 दशमसक, D4 दशक्युका, M1 3 4 दशमशके; M2 दशके चैव (for दशमशक). — b) V1 B1 D4 तथा (for यथा) Ś1 K4 D1 चडपिपीलिका; K1-3 6 B Da D4 चडपिपीलिक (K1 °लुक; Da1 °लिका); V1 चाडपिपीलिका, D7 S (G3 4 absent) कीटपिपीलिक (T2 °क, M °के) — c) T2 नैव, G2 सर्वं (for सैव) D9 इय यज्ञे (for अयज्ञेषु) K1 सर्ववृत्तियजज्ञेषु (sic) ❀ Cn सैव यथा दंशाद्या गवादिभ्यो अपोह्यन्ते, एवं राष्ट्रादयज्ञा अपि अपोह्याः । ❀ — d) K6 Da Dn1 n3 D2 3 7 8 T1 G1 2 6 यथा (for तथा) B3 4 तथा कर्म, D9 तस्माद्यज्ञो (for तथा धर्मो). D4 [ऽ]भिधीयते (for विधीयते)

10 D5 om up to यथा (cf v l 8). Da2 reads 10 twice — a) Ś1 K4 त(K4 य)था हि कस्माद् (for यथा ह्यकस्माद्) — b) K3 D9 T1 G2 6 पांशु(T1 G2 6 °सु)तृणोलुप, K6 Dn1 n3 D2 3 8 पांशु (Dn1 °सु)विलोलित; V1 Bo 2 4 6 पांशुतृणोलप; B1 पाशोर्नवालयं; B3 D7 T2 M2 4 पांसुतृणोपल, Da D1 पाशु(D1 °सु)तृणोल्य; D6 पाशुविलोलुप (for पांसु

१३५

भीष्म उवाच ।

अत्रैव चेदमव्यग्रः शृण्वाख्यानमनुत्तमम् ।
दीर्घसूत्रं समाश्रित्य कार्याकार्यविनिश्चये ॥ १
नातिगाधे जलस्थाये सुहृदः शकुलास्त्रयः ।
प्रभूतमत्स्ये कौन्तेय बभूवुः सहचारिणः ॥ २
अत्रैकः प्राप्तकालज्ञो दीर्घदर्शी तथापरः ।
दीर्घसूत्रश्च तत्रैकस्त्रयाणां जलचारिणाम् ॥ ३
कदाचित्तज्जलस्थायं मत्स्यबन्धाः समन्ततः ।
निःस्रावयामासुरथो निम्नेषु विविधैर्मुखैः ॥ ४
प्रक्षीयमाणं तं बुद्ध्वा जलस्थायं भयागमे ।

C 12. 4834
B 12. 137. 6
K 12. 137. 6

तृणोल्पम्) G2 धर्मं (for धर्मं) —d) D5 सूक्ष्मात् (for सूक्ष्म) K1 3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 8 9 T2 M1-3 तथा; D4 5 सदा, D7 T1 G1 2 5 स्मृत (for ऽपि च) M4 सूक्ष्मसूक्ष्मतरस्य वा

Colophon om in D9 — *Sub-parvan* Ś1 K V1 Bo 2 5 Da Dn1 n3 D2-5 आपद्धर्म (V1 Bo 5 आपत्सु); B1 राजधर्मे आपद्धर्मे, B3. 4 राजधर्मे आपत्सु, D7 S (G3. 4 absent) राजधर्म — *Adhy name* M1-3 हार्याहार्यकथन — *Adhy no* (figures, words or both) B1 126, B3 4 135, Da1 Dn1 6, D3 4, T1 G6 139, T2 137, G1 2 M1 2 4 138, M3 148 (*sic*) — *Śloka no* K3 Da1 Dn3 10, Dn1 11, D9 18

135

☞ With this adhy, cf the Mitacintijātakam (No 114), Pañcatantra I, kathā 14, Hitopadeśa IV (p 129ff).

1 After the ref, K3-5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 7 8 G1 5 ins (Dn3 D2 8 repeating it after 19)

307* अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिश्च यः ।
द्वावेव सुखमेधेते दीर्घसूत्री विनश्यति ।

[= Pañcatantra 318, Hitopadeśa IV 5 — (L 1) D5 तथा (for च यः) — (L 2) K3 Bo 4 द्वावेतौ, D5 द्वावेने (for द्वावेव) K3 4 D2 3 8 दीर्घसूत्रो]

—a) D4 अथैव (for अत्रैव) K2 3 Dn1 D7 T1 G1 2 5 M1 3 4 अव्यग्र (for अव्यग्रः) —b) K2 3 5 Dn1. n3 D2 3. 5 8 9 शृणुष्वाख्यानमुत्तमं —c) K3 5 Bo 1 2-5 Dn1. n3 D2-5 8 9 M उपाश्रि(D4 स, M2 श्रु)त्य, V1 B3 Da D7 T G1 2 5 अपाश्रित्य (for समाश्रित्य) —d) D3 5 8 कार्याकार्ये; M4 कार्यकार्य (for कार्याकार्य)

2 a) Ś1 K1 4 D1 4 नातिगाध (K4 °धि) (for °गाधे) K3 5 B1. 2 Da Dn1 n3 D2 3 5 8 जलाधारे; V1 B3 5 (both marg) S (G3 4 absent) जलस्थाने; B4 जलास्थाये, D4 जडस्थय (for जलस्थाये) —b) K1-3 5 V1 Dn3 D2 3 8 कुशलास्, K4 D5 स(D5 सु)कुलास; Bo Da शकुनास्, D9 च कृपास् (for शकुलास्). D4 स्त्रिय (for त्रय) D7 कुशला सुहृद स्मृत (*sic*); S (G3 4 absent) कुशला (T1 °ल) सुहृदश्च(G1 °श्चि)य —c) B1 प्रभूतमत्स्या. (for °मत्स्ये). —d) D4 वनचारिण (for सह°).

3 a) Bo 1 3-5 D4 5 7 T1 G1 2 5 M2 4 तत्रैक, D9 तत्रैक; M1 3 तत्रैव (for अत्रैक) K3 5 V1 B3 Da Dn1 n3 D2. 3 8 तत्रैको दीर्घकालज्ञ —b) K3 5 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2 3. 8 उत्पन्नप्रतिभो(Dn1 °मो)पर (Da °वर) —c) Bo दीर्घसूत्रस्तु; Dn3 D9 °सूत्रस्य (for °सूत्रश्च) D5 तथैवैकस्, D7 T1 G1 5 तथा चैकस्; G2 तथैकश्च (for च तत्रैकस्) D1 सथैको दीर्घसूत्रश्च —d) K2 जलचारिण, K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 सहचारिणां (K5 Dn3 D3 °णा) (for जल°).

4 a) Ś1 K1. 2 4 Dn1 D9 तं, B3 4 D1 तु, Dn3 ते (for तज्) K3 5 D2-4 7 S (G3 4 absent) ते (K4 D2 4 तं; D7 S [G3 4 absent] तज्) जलस्थानं; V1 Bo-2 5 Da तु (V1 ते; Da तज्) जल तस्मात्; D5 तं जलच्छाय (for तज्जलस्थायं) D3 तत्रैको दीर्घकालज्ञो —b) Ś1 मत्स्यवध, B1 °धान्या, D4 °वधान् (for °बन्धा) —c) All MSS (except Ś1 K4 Dn1; Dn3 D5 G3 4 absent) निस्राव(D4 °स्राव्य; Dn3 D9 °स्राव)यामासुर् (for निःस्रा°) —d) Ś1 (orig) जलै°, Ś1 (by corr) D1 4 विधै (for मुखै)

5 a) Ś1 D1 प्राक्षीयमाणं, T2 प्रक्षीयमाणे Ś1 K2 तं वद्धा; K1 B4 त बुद्धा, K3 V1 Da1 D2 3 8 तं दृष्ट्वा; K5 B1 2 Da2 Dn1 n3 तं दृष्ट्वा, B3 D7 S

अब्रवीद्दीर्घदर्शी तु तावुभौ सुहृदौ तदा ॥ ५
इयमापत्समुत्पन्ना सर्वेषां सलिलौकसाम् ।
शीघ्रमन्यत्र गच्छामः पन्था यावन्न दुष्यति ॥ ६
अनागतमनर्थं हि सुनयैर्यः प्रबाधते ।
न स संशयमाप्नोति रोचतां वो व्रजामहे ॥ ७
दीर्घसूत्रस्तु यस्तत्र सोऽब्रवीत्सम्यगुच्यते ।
न तु कार्या त्वरा यावदिति मे निश्चिता मतिः ॥ ८
अथ संप्रतिपत्तिज्ञः प्राब्रवीद्दीर्घदर्शिनम् ।
प्राप्ते काले न मे किंचिन्न्यायतः परिहास्यते ॥ ९
एवमुक्तो निराक्रामद्दीर्घदर्शी महामतिः ।
जगाम स्रोतसैकेन गम्भीरसलिलाशयम् ॥ १०
ततः प्रस्रुततोयं तं समीक्ष्य सलिलाशयम् ।
बबन्धुर्विविधैर्योगैर्मत्स्यान्मत्स्योपजीविनः ॥ ११
विलोड्यमाने तस्मिंस्तु स्रुततोये जलाशये ।
अगच्छद्ग्रहणं तत्र दीर्घसूत्रः सहापरैः ॥ १२
उद्दानं क्रियमाणं च मत्स्यानां वीक्ष्य रज्जुभिः ।

(G3. 4 absent) तद्गुक्ता (for त सुहृदा). — [b]) K3. 5 V1 B1 Da D2. 3 7 8 S (G3. 4 absent) जलस्थानं; D5 °स्थाय (for °स्थाय) V1 reads from भयागमे up to सर्वेषां (in 6[a]) on marg K3 V1 B2 Da जलौकसां (K3 °सौ) (for भयागमे) — [c]) D6 च (for तु). — [d]) B3. 4 D1 T G1. 5 तथा; D5 तत. (for तदा).

6 V1 reads up to सर्वेषा on marg. — [c]) K1 गच्छाव ; Dn3 D3. 8 गच्छाम; D2 गच्छेम (for गच्छाम) — [d]) K3 B2 Da D1 M1. 3 दुष्यते; D7 G2 M2 शुष्यति; T2 G1 M4 शुष्यते (for दुष्यति)

7 [a]) D5 य (for हि) — [b]) B1. 3 (marg) सुनयो; D1 सुनयोर्; D6 T1 G2. 5 स्वनयैर् (for सुनयैर्) M2 यत् (for य°) K5 Dn1 n3 D2. 3 5 6 8 9 प्रबा (D6 °भा)धयेत्; V1 प्रधावते; B3 lacuna; D7 T1 G2. 5 प्रबोधते (for प्रबाधते). — [c]) K2. 3 5 B3 Dn1 n3 D2. 3 8 स न (by transp) Bo 1. 5 Da D4. 5 न संशयमवाप्नोति — [d]) D7 T G1. 2. 5 M4 तथान्यत्र, M1-3 तदन्यत्र (for रोचतां वो) K1 Bo. 1. 4. 5 Da D6 वो; K5 V1 B2. 3 Dn1 n3 D2-4 8 भो (for वो) T1 G2. 5 प्रयामहे (for व्रजा°).

8 [a]) D6 दीर्घसूत्री (for °सूत्रस्) T2 G1 ततस् (for तु यस्) — [b]) D7 T2 G1. 2. 5 उच्यता (for उच्यते) M2 सोऽब्रवीत्सम्प्रयुच्यतां — [c]) Bo. 4. 5 Da च (for तु) K4 तुरा (for त्वरा) K2. 3 5 V1 B Dn1 n3 D2. 3 5 8 9 तावद्, Da काचिद् (for यावद्) D4 7 S (G3. 4 absent) न तु (D4 न तु) तावत्त्वरा (G1. 2 °त्वया; M4 °तथा) कार्या — [d]) Dn1 D3. 8 निश्चया (for निश्चिता)

9 [a]) V1 तत्पश्च, D4 अथ स (for अथ स) Da2 corrupt. — [b]) D7 S (except T2, G3. 4 absent) त्व(M क्ष)ब्रवीद् (for प्राब्रवीद्) K4 Bo. 4 Da1 D1 दीर्घदर्शन (D1 °न) — [c]) D4. 7 T1 G1. 5 प्राप्तकाले K4 कश्चिन् (for किंचिन्) — [d]) V1 D1. 4. 9 परिहास्यति; Da °हास्यते; D7 °वार्यते (for °हास्यते)

10 [a]) K3 V1 B3 Da Dn1. n3 D2. 3 8 श्रुत्वा (Da1 श्रुते) (for उक्तो). K4 निचक्राम; Dn1 निराक्रम्य (for निराक्रामद्) — [c]) D4. 9 श्रोतमा K3. 5 Dn1 n3 D2. 8 तेन (for [स्रो]तैकेन) — [d]) Bo शलि लाशयं; B3 सलिलाश्रयं

11 Bo. 5 om (hapl) 11[ab]. V1 reads 11[ab] on marg. — [a]) K1. 2. 4 Dn3 D2. 8 9 प्रस्तुत-; V1 Dn1 D5. 7 T1 G5 प्रसूत ; G1 प्रसूत (for प्रस्रुत). D4 तु, T2 तु (for त) D1 तत प्रास्त्रुत तोय, G2 तत प्रसृततोयात — [b]) K1 समीक्ष्य सलिलाशयात्; K3-5 V1 B (Bo. 5 om) Da Dn1 n3 D2. 3 5 8 प्रसमीक्ष्य (D8 °स्य) जलाशय. — [c]) Dn3 बबध (for बबन्धुर्) D4 योगे (for योगैर्) T2 बबधुर्विविधोपायैर्. — [d]) G1 मत्स्य (for मत्स्यान्). D8 मात्स्योपजीविन

12 [b]) V1 Bo. 3 D4 श्रुततोये; M2 स्रुततोय (for स्रुततोये). — [c]) B2 जगाम, D1 आगच्छद् (for अगच्छद्) K3. 5 B1 Dn1 n3 D2. 3 5 8 बधन; B1 भ्रमण (for ग्रहण) — [d]) D1 T G5 M1-3 तथापरं, G1 सहापरै (for सहापरैः). D4 प्रत्युत्पन्नमतिस्तदा

13 [a]) K2 तद्दान, K3 Cn उद्दाने, K4 उद्दामं; K5 B2 उदामे; V1 Da1 उदाने; Bo. 5 T1 G5 (inf. lin) उत्थान, B1 Da2 Dn1 Cb उद्याने; B3 उज्जान; B4 उद्यान, B5 (marg) उत्थाने, Dn3 D8 उद्यमे; D2 उद्दामे; D4 सदान, M1 उद्दान; M4 उद्दन; Cv उद्धरण (for उद्दान) Ś1 K2 B2 (marg) क्रियमान (B2 °ने); K3. 5 V1 B2 Dn1. n3 D2. 3 5 8 Cn क्रिय

प्रविश्यान्तरमन्येषामग्रसत्प्रतिपत्तिमान् ॥ १३
ग्रस्तमेव तदुद्दानं गृहीत्वास्त तथैव सः ।
सर्वानेव तु तांस्तत्र ते विदुर्ग्रथिता इति ॥ १४
ततः प्रक्षाल्यमानेषु मत्स्येषु विमले जले ।
त्यक्त्वा रज्जुं विमुक्तोऽभूच्छीघ्रं संप्रतिपत्तिमान् ॥१५
दीर्घसूत्रस्तु मन्दात्मा हीनबुद्धिरचेतनः ।
मरणं प्राप्तवान्मूढो यथैवोपहतेन्द्रियः ॥ १६
एवं प्राप्ततमं कालं यो मोहान्नावबुध्यते ।
स विनश्यति वै क्षिप्रं दीर्घसूत्रो यथा झषः ॥ १७
आदौ न कुरुते श्रेयः कुशलोऽस्मीति यः पुमान् ।
स संशयमवाप्नोति यथा संप्रतिपत्तिमान् ॥ १८
अनागतविधानं तु यो नरः कुरुते क्षमम् ।
श्रेयः प्राप्नोति सोऽत्यर्थं दीर्घदर्शी यथा ह्यसौ ॥१९
कलाः काष्ठा मुहूर्ताश्च दिना नाड्यः क्षणा लवाः ।
पक्षा मासाश्च ऋतवस्तुल्याः संवत्सराणि च ॥ २०
पृथिवी देश इत्युक्तः कालः स च न दृश्यते ।

C 12.4910 B 12.13 22 K 12.137 22

मागे (for °माग) K2 . Dn1 n3 D2-4 8 M तु, D3 तत् (for च) — b) K5 V1 B1 2 (marg as in text) 8 Da Dn1. n3 D2 3 8 Cn तत्र (for वीक्ष्य) — c) D1 प्रविच्य, M2 प्रविशत् (for प्रविश्य) K2 8 6 Dn1. n3 D2 8 6 8 पूतेषा (for अन्येषाम्) — d) S1 K1 2 4 D1 5 क्षग्रे स, K3 6 V1 B (except B3 4) Da Dn1 n3 D2 8 8 स्थित सं ; D1 9 तत्यौ स, M2 मग्रत (for अग्रसत्)

14 D1 reads 14–15 on marg — a) K8 D1 त्यस्तम्, K4 Dn1. n3 D2 8 8 गृह्यम् (for ग्रस्तम्) M1-3 पूर्वं D5 यद् (for तद्). K4 D2 8 8 उद्दामं; K6 V1 B0 4 5 Dn1 n3 उद्यान, B3 उज्जानं, Da2 D5 7 उद्दान; T2 G5 उपान (for उद्दान) D9 जिन्य त्सनेतदुद्दान — b) K1 8 D5 M1 गृहीयात्ते, K2 4 6 B Da Dn1. n3 D1-2 8 T1 G2 गृहीत्वा त (D1 तु), V1 °हे तु, D1 6 गृहीत्वाशु, D7 T1 G1 8 °त्वा सत् (for गृहीत्वास्त) B1 2 Da तथोत्तम (Da1 °त्तर); D7 T1 G1. 6 तथा तु स°; T2 तथामृते (for तथैव स) D1 सा, D1 6 च (for स°) M1-2 गृहीत्वा (M1 °ता) त्वरितास्तया — c) K8 2 V1 B (except B0) Da Dn1 n3 D2 3 8 6 च (for तु). D5 कुर्वांस्तेत्र; T2 कुर्वांस्तत्र (for तु तांस्तत्र) D1 corrupt — d) K3 8 Dn1. n3 D2 4 9 ग्रथितान्, D4 यन्त्रिता, D3 जवितान् (for ग्रथिता) B2 D6 (marg as in text) द्रव

15 D1 reads 15 on marg — a) B1 तत्र, M1 मग्न (for तत) S (G2. 4 absent) प्रक्षाल्यमाने (T1 G2 M2 °णे) षु D4 प्रक्षाल्यमानेषु ततो — b) G1 2 सर्वेषु, M2 ते विदुर् (for मत्स्येषु) K5 V1 B2-5 Da1 Dn1. n3 D2 3 8 8 विपुले (for विमले) D1. 9 om जले — c) K3 Dn1 मुक्त्वा (for त्यक्त्वा) K1 M2 रज्जु° (for रज्जुं). K3 8 Dn1. n3 D1 2 प्रमुक्तोसौ; K5 V1 B1 2 Da D3 4 विमुक्तोसौ; D9 वियुक्तोभूत् (for विमुक्तोऽभूत्) — d) Da क्षिप्र (for शीघ्रं) D2 om स M2 स प्रति (for संप्रति)

16 a) D1 corrupt, M1-3 हीनात्मा (for मन्दात्मा) — b) D1 हीनबुद्धिर्, M1-3 मद° (for हीन°) — V1 reads 16c–18d on marg — d) D7 T G2 6 M तथैव (for यथैव) K1 यथैवोपहितेंद्रिय ; G1 तथैवाविजितेंद्रिय

17 V1 reads 17 on marg — a) D2 प्राप्तमतः D9 °भय, T2 G1 °क्रम (for °तम) — b) Da1 °बुध्यसे (for °बुध्यते) — c) T2 विनस्यति; G1 विसृश्यति (for विनश्यति) D5 क्षिप्र च (for वै क्षिप्रं). — d) D1 दीर्घसूत्री K5 शठ° (for झष)

18 V1 reads 18 on marg — b) G1 [s]स्मि (for ऽस्मि). — c) K3 D1 सशय समवा(D1 °मा)प्नोति, Dn3 पुमान्संशयमाप्नोति; D5 7 S (G2 4 absent) स च (D7 T G1 2 5 M1 हि) संशयमाप्नोति — d) D7 स प्रति .

19 a) K2 5 V1 B D2-5 8 विधान च; Dn3 विधाता च (for °न तु) — b) K1 4 V1 B1 Dn3 D2. 8 8 क्षणात्; Dn1 M1 [s]क्षय (for क्षमम्) — c) K3 मेय°, B1 श्रिय (for श्रेय°) K3 V1 D1 0 सुव्यक्त; K5 B Da Dn1. n3 D2 3 6 8 स व्यक्त, D1 सोत्यर्थे; D7 T1 G1. 6 M सोप्यत (for सोऽत्यर्थं) — d) B1 8 भय° (for ह्यसौ) — After 19, Dn3 D2 8 repeat 307*

20 a) K3 D1 9 काष्ठा° क्षणा, K6 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 8 8 काष्ठा° कला (by transp), T2 कला° काष्ठा M1 8 मुहूर्तानि; M2 °र्तादि (for °र्ताश्च). — b) K2-6 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 दिवा; D7 T G1 2 6 M1. 8 दिन (for दिना) K3 नाड्या ; K5. 6 B1 5 Dn1 n2 D2-4 5 9 रात्रि ; K1 V1 B0-8

अभिप्रेतार्थसिद्ध्यर्थं न्यायतो यच्च तत्तथा ॥ २१
एतौ धर्मार्थशास्त्रेषु मोक्षशास्त्रेषु चर्षिभिः ।
प्रधानाविति निर्दिष्टौ कामेशाभिमतौ नृणाम् ॥ २२

परीक्ष्यकारी युक्तस्तु सम्यक्समुपपादयेत् ।
देशकालावभिप्रेतौ ताभ्यां फलमवाप्नुयात् ॥ २३

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥

१३६

युधिष्ठिर उवाच ।
सर्वत्र बुद्धिः कथिता श्रेष्ठा ते भरतर्षभ ।
अनागता तथोत्पन्ना दीर्घसूत्रा विनाशिनी ॥ १

तदिच्छामि परां बुद्धिं श्रोतुं भरतसत्तम ।
यथा राजन्न मुह्येत शत्रुभिः परिवारितः ॥ २
धर्मार्थकुशल प्राज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ।

Da D5 7 S (G3, 4 absent) राज्य (for नाढ्य). K3 D4 9 फला; K5 V1 B1 2 4 5 Da Dn1 n3 D2 3, 8 तथा (for क्षणा). —c) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2, 3 8 9 मासा. पक्षाः (by transp), B4 D7 पक्ष मासा. K6 Dn1 n3 D3 3, 7–9 S (G3 4 absent) षड्; Bo 3–5 स (for च) —d) K1 2 तुल्य; K3 Dn1 D4 9 कद्य; K5 V1 B Da Dn3 D2 3 5 7 8 तथा; S (G3 4 absent) काल (for तुल्या) K3 5 Dn1 n3 D2–4 8 9 संवत्सरास्तथा; M1–3 °रा इति (for °राणि च).

21 a) D1 इत्युक्तं M पूर्णामशैल इत्युक्तो. —b) D7 T G1 2 5 स च कालो (by transp), M देश (M2 °श) कालो. M1–3 नु (for न) —d) K3 5 B3 Dn1 n3 D2–4 ध्यायते (K3 °तो); D7 G1, 2 दूरतो (for न्यायतो) K1 4 D1 यश्च तत्; D6 य यथा, D7 G1 2 5 M न्यायतस्; T यत्नतस् (for यच्च तत्). T1 G1 5 तदा; M1 3 च तौ (for तथा)

22 V1 reads 22–23 on marg —a) B1 धर्मानु (for °र्थे). —b) D6 लोक (for मोक्ष). —c) M2 प्रधाना इति K1 D1 4 निर्दिष्टो —d) K2 3, 5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5 8 T2 M कामे चा (B1 T2 °मा चा; Da °मे चा) भिमतौ नृणां; D7 T1 G1, 2 5 तौ मे चाभि°; D9 कामश्चाभि°.

23 V1 reads 23 on marg —a) K1 3 D2 4 9 परीक्षकारी (K1 °रे) (for परीक्ष्य°). K5 Da1 Dn1 n3 D2 3 8 च; D9 स्यात् (for तु). —b) K2 3 D2, 3 स सम्यगुप; Da सम्यक्समनु (for °क्समुप). K3 D4 G1 M1, 2 पादयन् (for °येत्). —c) K4 अभि प्रीतौ; T2 G1 °मतौ (for °प्रेतौ). —d) K1 उपाश्नु यात्; K5 B1 Dn3 D2, 3 8 अवाप्तवान् (for °प्नुयात्).

Colophon — *Sub parvan* · Ś1 K V1 B Da Dn1 n3 D1–5, 8 आपद्धर्म; D7 S (G3 4 absent) राजधर्म — *Adhy name* Ś1 K1 2 4 D1 दीर्घदर्शीय; K3 5 Dn3 शाकुतल, Bo 2–5 Da D5 शाकुनिक, Dn1 D4 शाकुल; D2 8 शाकुने, M1 3 अनागतविधानस्तुति; M2 अनागतस्तुति. — *Adhy no.* (figures, words or both) · K3 137, B1 127, B3 4 136, B5 6, Dn1 7, D3 5, T1 G3 140; T2 138, G1, 2 M 139. — *Śloka no* Dn1 24, Dn3 D8 25, D9 21.

136

☞ With this adhy, of the Kathāsaritsāgara, lambaka 6, taranga 7, st. 106–130, also Benfey's Pantschatantra, Einleitung, pp 545–560, which gives a German translation of it

1 d) K1 3 D1–4 8 M1 दीर्घसूत्र; K5 D5 °सूत्री (for °सूत्रा). K3 D1 4 9 विनाशनी

2 a) K5 Dn3 D2 3 8 तदा; Da परं (for परां). Dn1 श्रोतु; T2 G1 शक्तिं (for बुद्धिं). —b) Dn1 बुद्धिं (for श्रोतुं). K3 M2 भरतसत्तम; K5 Dn1, n3 D2 3, 8 G3 से (G4 हि) भरतर्षभ; D6 च कुरुसत्तम.

पृच्छामि त्वा कुरुश्रेष्ठ तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ३
शत्रुभिर्बहुभिर्ग्रस्तो यथा वर्तेत पार्थिवः ।
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं सर्वमेव यथाविधि ॥ ४
विषमस्थं हि राजानं शत्रवः परिपन्थिनः ।
बहवोऽप्येकमुद्धर्तुं यतन्ते पूर्वतापिताः ॥ ५
सर्वतः प्रार्थ्यमानेन दुर्बलेन महाबलैः ।
एकेनैवासहायेन शक्यं स्थातुं कथं भवेत् ॥ ६
कथं मित्रमरिं चैव विन्देत भरतर्षभ ।
चेष्टितव्यं कथं चात्र शत्रोर्मित्रस्य चान्तरे ॥ ७
प्रज्ञातलक्षणे राजन्नमित्रे मित्रतां गते ।
कथं नु पुरुषः कुर्यात्किं वा कृत्वा सुखी भवेत् ॥ ८
विग्रहं केन वा कुर्यात्संधिं वा केन योजयेत् ।
कथं वा शत्रुमध्यस्थो वर्तेताबलवानिति ॥ ९
एतद्वै सर्वकृत्यानां परं कृत्यं परंतप ।
नैतस्य कश्चिद्वक्तास्ति श्रोता चापि सुदुर्लभः ॥ १०
ऋते शांतनवाद्भीष्मात्सत्यसंधाज्जितेन्द्रियात् ।

C. 12. 4973
B. 12. 1 8 11
K 12 136 11

—^{c}) V1 B Da T1 G1 M तया (for यथा) K2 3 5 V1 Bo Da Dn1 n3 D2-4 8 9 M2 4 राजा (for राजन्). T1 G2 3 युध्येत (for युद्धेत) —^{d}) D7 T1 G1 2 4 परिपीडित (for °वारित)

3 D4 repeats 3^a after 4^b —^{a}) K7 4 B1 2 Da °कुशल प्राज्ञ (K2 °ज्ञ), K1 Dn1 n2 D2 8 8 कुशलो राजा, D1 °ल प्रज्ञ, D5 7 S (G3 4 absent) -कुशल प्राज्ञ (for कुशल प्राज्ञ) —^{b}) K2 4 6 Dn1 n2 D2-4 8 धर्म (for सर्व) K (except K1) B1 2 Da Dn1 n3 D1-4 8 9 विशारद; D5 7 S (G3 4 absent) -विशारद (for विशारद). —B1 om. 3^c-5^d —^{c}) K V1 B (B1 om) Da Dn1 n2 D2-4 7 9 T G1 3 5 M1 त्वं (for त्वा) K2 D4 महाबाहो, G1 नरश्रेष्ठ (for कुरुश्रेष्ठ) —^{d}) K1 त (for तन्) Dn3 अर्हति (for अर्हसि) Bo 4 तन्मे ब्रूहि पितामह

4 B1 om 4 (cf. v 1 3) —^{a}) D4 ग्रस्तो (for प्रस्तो) —^{b}) D7 S (G2 4 absent) युध्येत (for वर्तेत) K2 D4 नृमिप, Dn1 पार्थिव (for पार्थिव) —After 4^b, D4 repeats 3^a. —^{c}) D4 इच्छामहे. —^{d}) D1 एतद् (for एव)

5 B1 om. 5 (cf. v 1. 3) —^{a}) D7 S (G2 4 absent) हि (for [ऽ]पि) —^{d}) D4 यतत. V1 B2 5 (marg) पूर्वनामिता; D4 °तापितान् (for °तापिता)

6 ^{a}) K2 B3 Dn1 n3 D2 4 8 सर्वत्र (for सर्वत) Ś1 K1 2 4 D1 प्राप्यमानेन; D5 प्राप्यमागेन, G3 प्रार्थ मानेन —^{b}) Ś1 K4 D1 स्वबलेन, K1 सबलेन —^{c}) D4 एकेनेव; M4 एकेनैव (for एकेनैव). T2 G1 M2 सहायेन (for [अ]स°) —^{d}) K2 भवेय तु; K6 V1 B1 2 4 Da Dn1 n2 D2 4 8 भवेत्कथं (by transp)

7 ^{a}) K6 B1 Dn1 n3 D2 8 7-9 S (G3 4 absent) चापि, V1 B2 Da वापि (for चैव) —^{b}) K2 8 6 B3 Da Dn1 n3 D2-4 7 8 G2 विंदते (for विन्देत) —^{c}) T1 G5 (inf lin as in text) चेष्टितव्यं (for चेष्टितव्य) V1 वात्र, D1 चात्तु (for चात्र) —^{d}) Da2 चोत्तरे; D5 चान्तर, G2 चांतरे; M1-3 चांतिके (for चान्तरे).

8 ^{a}) K3 B1 D4 मज्ञातलक्षणे, D7 S (G3 4 absent) अज्ञातलक्षणे (D7 °णो) (for प्रज्ञात°) K5 Dn1 n3 D2 8 8 9 मित्रे, G2 राजा (for राजन्). —^{b}) K5 Dn1 n3 D2 8 8 9 तथैव, G2 न मित्रे (for अमित्रे). —^{c}) K1-3 5 B1 Da Dn1 n3 D2-5 8 9 G1 तु; K4 D1 न (for नु) D5 om (hapl) from कुर्यात् up to केन या (in 9^a) —^{d}) K8 च (for वा). B1 Dn1 कृत्वा किं वा (by transp) D1 किं चाहत्वा सुखे भवेत् (sic).

9 D5 om. up to केन वा (cf v. 1 8) —^{b}) Bo सम (for केन) —^{c}) D2 च (for वा). D5 8 शत्रुमध्य(D5 °ध्ये)स्थो (for °मध्यस्थो) —^{d}) D4 वर्तेते K2 8. 9 B1. 3 Dn1 D2-5 7 8 T2 G1 बलवानपि (D5 °निति); V1 Bo 4 5 Da Dn3 D9 T1 G2 5 M4 [अ]बलवानपि, M1-3 [अ]तीत(M2 °व)दुर्बल (for [अ]बलवानिति)

10 ^{a}) Da एव वै; D4 एतद्धि (for एतद्वै) D5 सर्वमाख्यात (for °कृत्याना) B1 om from ना up to कृत्य (in 10^b) —^{b}) B1 परतप, D5 पर तव, D7 S (G3 4 absent) नराधिप (for परंतप) V1 B1 2 पर कृत्यतम मत —^{c}) M1 न तस्य, M2 नैकस्य (for नैतस्य) D4 नैतत्कश्चिप्रवक्तास्ति —^{d}) K2 3. 4 B3 5 Dn1 n3 D2-5 7-9 T1 G1 2 3 M वापि, T2 वाप (for चापि) Dn3 स दुर्लभ

तदन्विष्य महाबाहो सर्वमेतद्वदस्व मे ॥ ११

भीष्म उवाच ।

त्वद्युक्तोऽयमनुप्रश्नो युधिष्ठिर गुणोदयः ।
शृणु मे पुत्र कार्त्स्न्येन गुह्यमापत्सु भारत ॥ १२
अमित्रो मित्रतां याति मित्रं चापि प्रदुष्यति ।
सामर्थ्ययोगात्कार्याणां तद्गत्या हि सदा गतिः ॥ १३
तस्माद्विश्वसितव्यं च विग्रहं च समाचरेत् ।
देशं कालं च विज्ञाय कार्याकार्यविनिश्चये ॥ १४
संधातव्यं बुधैर्नित्यं व्यवस्यं च हितार्थिभिः ।
अमित्रैरपि संधेयं प्राणा रक्ष्याश्च भारत ॥ १५
यो ह्यमित्रैर्नरो नित्यं न संदध्यादपण्डितः ।
न सोऽर्थमाप्नुयात्किंचित्फलान्यपि च भारत ॥ १६
यस्त्वमित्रेण संधत्ते मित्रेण च विरुध्यते ।
अर्थयुक्तिं समालोक्य सुमहद्विन्दते फलम् ॥ १७
अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
मार्जारस्य च संवादं न्यग्रोधे मूषकस्य च ॥ १८
वने महति कस्मिंश्चिन्न्यग्रोधः सुमहानभूत् ।
लताजालपरिच्छन्नो नानाद्विजगणायुतः ॥ १९
स्कन्धवान्मेघसंकाशः शीतच्छायो मनोरमः ।
वैरन्त्यमभितो जातस्तरुर्व्यालमृगाकुलः ॥ २०

---

11 a) K6 D1 7 0 S (G3 4 absent) पितामहाद् (for शांतनवाद्) — c) D1 T1 G2 6 तदन्वीक्ष्य; T2 G1 तद्वीक्ष्य तु (for तदन्विष्य). K6 Dn1 n3 D2 5, 8 महाभाग (for °बाहो) — d) K6 Dn3 D3, 5 8 सत्यम् (for सर्वम्) D1 एतद् (for एतद्). K3 4 V1 B Da Dn1, n3 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) प्रब्रूहि मे (D7 T1 G2, 6 न) (for वदस्व मे).

12 a) Ś1 K4 T2 त्वदुक्तो; D1 त्वदर्थो (for त्व द्युक्तो). T1 G6 अनुप्रज्ञो (for °प्रश्नो) — b) K2 3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-4 8 9 गुणोदय (for गुणो दय) — c) K4 M1 कार्त्स्न्येन (for कार्त्स्न्येन) D6 शृणु चैकमना भूत्वा.

13 With 13, cf 12 138 51. — a) K6 मित्रतो (for मित्रतां). M2 यांति (for याति). — b) D1 धापि; T2 G1 चैव; M1 3 चाति (for चापि). D1 विरुध्यते; G1 2 प्रदूष्यति (for प्रदुष्यति) — c) D1 समर्थयोगात्. — d) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-4 7 0 S (G3 4 absent) अनित्या चै (Bo 3-5 D5 7 2 S [G3 4 absent] °त्या हि) (for तद्गत्या हि) D1 om from त्या up to विनि (in 14d). V1 B1 2 सतां (for सदा)

14 D1 om up to विनि (cf. v 1 13). — a) V1 Bo 1 5 D2-3 5 देशकाल (for देश काल) D5 तु (for च) — d) Dn3 विनिश्चय; D7 T1 G2, 6 विनिर्णये (for विनिश्चये).

15 a) B3 च वै क्षिप्र (for बुधैर्नित्यं). — D1 om. (hapl) 15b-16a. — b) K4, 6 V1 Bo 1, 5 Dn1, n3 D7 S (G3 4 absent) व्यवस; D5 व्यवस्थ (for व्यव स्य) — c) D5 सर्वेषां, D5 सध्येय (for संधेय). — d) K2 3 5 B1 2 Dn1 Dn1 n3 D2-4 7 8 S (G3 4 absent) रक्ष्या हि, D5 रक्ष्याश्च; Dn1 रक्ष्यानि; D9 रक्षा हि (for रक्ष्याश्च)

16 D1 om 16a (of v 1 15) — a) Ś1 K2 मित्रैर्, D1 [ह्य]मित्रे (for [ह्य]मित्रैर्) D7 T2 G1, 2 नरैर् (for नरो). — b) K3 D1 च पण्डित°. — c) G1 योर्थम् (for सोऽर्थम्). Ś1 K1 B1 T1 G6 कंचित्.

17 a) K3 V1 Bo-3 5 Da Dn1 n3 D2, 5 8 सद्ध्यात् (for संधत्ते) — b) D2 स च दृश्यते (for च विरुध्यते) — c) K4 Dn1 T2 G1 अर्थयुक्त; Dn3 D3, 5 8 अथ युक्तिं (for अर्थयुक्तिं) B1 समालोच्य (for °लोक्य). — d) K6 सो महद्, V1 B Dn1, n3 D2-3, 5 7-9 T1 G3 M1 3 स महद् (for सुमहद्).

18 a) T1 G6 om from रन्ती up to पुरा (in 18b). — c) K1 तु, D5 हि (for च) — d) K2 4 V1 B Da Dn1 D3-5 7 8 S (G3 4 absent) मूषिकस्य; K3 मूरकस्य (for मूषकस्य)

19 c) K1 V1 Bo 1 3-5 D5 7 S (G3 4 absent) प्रतिच्छन्नो, K4 Dn3 परिच्छिन्नो (for °च्छन्नो) — d) K3 5 B1 2 Dn1 n3 D2 3 8 गणान्वित; D4 M3 गणै र्युत (for गणायुत)

20 a) M3 स्कन्नवान् (for स्कन्ध°) — b) B1 D2 शीतच्छाया (for °च्छायो). — c) Ś1 K3 B3 Dn1 n3 D2, 3 8 T1 वारण्यम्; K1 शटव्यम्; K2 वैरण्यम्; K3 धरण्याम्; V1 Da वैयर्त्यम्; Bo 1 3 वैरत्यम्; B2 वैरण्यम्; D1 वैविस्यम्; D3 0 पर्दं तम्; D7 G1 वैरा°

तस्य मूलं समाश्रित्य कृत्वा शतमुखं बिलम् ।
वसति स्म महाप्राज्ञः पलितो नाम मूषकः ॥ २१
शाखाश्च तस्य संश्रित्य वसति स्म सुखं पुरा ।
लोमशो नाम मार्जारः पक्षिसत्त्वावसादकः ॥ २२
तत्र चागत्य चाण्डालो वैरन्त्यकृतकेतनः ।
अयोजयत्तमुन्माथं नित्यमस्तं गते रवौ ॥ २३

तत्र स्नायुमयान्पाशान्यथावत्संनिधाय सः ।
गृहं गत्वा सुखं शेते प्रभातामेति शर्वरीम् ॥ २४
तत्र स्म नित्यं बध्यन्ते नक्तं बहुविधा मृगाः ।
कदाचित्तत्र मार्जारस्त्वप्रमत्तोऽप्यबध्यत ॥ २५
तस्मिन्बद्धे महाप्राज्ञः शत्रौ नित्याततायिनि ।
तं कालं पलितो ज्ञात्वा विचचार सुनिर्भयः ॥ २६

C 12 4938
B 12 138 26
K 12 139 26

न्त्यम्, T2 वैवर्ण्यम्; M1 वैरंत्यान् (for वैरन्त्यम्) D5 वैचित्र्यमभिजातस्तु, Cv वैतन्त्ये कृतके तत्र —[d]) Dn1 न नु, D1 तद्, G2 तत्र (for तदा) T G1. 2 M व्याल (for व्याल-) K3 V1 B2 D7 T G1. 2 M मृगायुत, B0 °नागाकुल°, B5 °नागायुत°, D5 समाकुल° (for °मृगा°)

21 [a]) D7 S (G3. 4 absent) उपाश्रित्य (for समाश्रित्य) — V1 reads 21[b]–22[a] on marg —[b]) M2 यत् (for बिलम्) —[c]) G2 महाप्राज्ञ —[d]) K3 T2 फलितो K2. 5 V1 B Da Dn1 D2–5. 7 8 T G2. 5 M मूषिक (for मूषक)

22 V1 reads 22[a] on marg —[a]) B0 शाखां च D5 तस्यामाश्रित्य (for तस्य संश्रित्य) K3. 5 V1 B1. 2 Da Dn1. n3 D2–4. 7–9 S (G3. 4 absent) शाखा (D7 S [G3. 4 absent] शाखास्) तस्य सदा (D4 हि स)श्रित्य —[b]) K2–5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5 8 पुरा, D7 T G1. 2. 5 M1 तदा, D9 पर; M1–3 तथा (for पुरा) —[c]) Ś1 K1. 2. 4 D1. 9 M2 रोमशो, D2 लोकशो; D4 रोममो; T2 लोहितो (for लोमशो) —[d]) D7 S (G3. 4 absent) सर्व- (for पक्षि) K3 पक्षिसवस्पादकः, K5 B1. 2 Da Dn1. n3 D2 3. 8 पक्षिसवावसादकः, V1 °सहान[र]सादक°, D4 °संवावसादक°

23 [a]) Da2 तस्य (for तत्र) K3 V1 B1. 2 Da1 D1. 9 M1. 3. 4 सागत्य (M3. 4 °म्य), B0 3–5 D6 M2 चागम्य, D7 T1 G1. 2. 5 त्वागत्य (G1 °म्य) (for चा°) B1–4 T1 G2. 5 M चडालो, G1 चडांडो (for चाण्डालो) T2 तत्रस्थो ग्रामचडालो —[b]) Ś1 K1 वैरत्य; K2 वैरन्य, K3. 6 Dn1 D2 3. 8 ह्यरण्ये, V1 Da वैवर्त्य, B1 नैरन्थ्यो, B2 T2 वैरण्य, B3 वैविध्य, B4 D5 वैचित्र्य-, Dn3 ह्यरण्य, D1 वरत्-, D4. 6 वैरेण; D7 T1 G1. 2. 5 वैराज्य, M1 वैरस्य, Cv वैतत्य- (for वैरन्त्य) ※ Cv वैतन्त्ये स्थले कृत केतनो निकेतनो यस्य स । वैतन्त्यकृतकेतन इतिनामको वा । ※ —[c]) K3 D4 M1 प्रयोजयन्, V1 प्रयोजत, B2 अयोजत; B3. 5 युयोजितस्; B4 न्ययोजत (for अयोजयत्) K3 D4 स(D4 स्व)मुन्माथं

K6 Dn1 n3 D2 3 5 8 प्र(D5 नि)जयति चोन्माथ, B0 Da युयोज सर्वं(B0 शत)मुन्माथ, D7 T1 G1. 2. 5 M2. 3 युयोज यत्रमुन्माथ, D6 प्रयोजयत्समुन्माथ, T2 M4 युयोज यत्तमुन्माथं (T2 °त) ※ Cb उन्माथ रज्जुग्रन्थ नदण्डम् । Cn कूट्यन्त्र पशुमृगपक्षिबन्धनम् । ※ —[d]) D7 अस्त (for °स्त)

24 [a]) B0 3–5 D1. 5 तत (for तत्र) —[b]) K3. 5 V1 B Da2 Dn1 n3 D2–5. 7–9 S (G3. 4 absent) सविधाय स, Da1 सविधीयत (for संनिधाय स) —[c]) T2 M गृहान् (for गृह) Dn3 D3 8 कृत्वा (for गत्वा) G2 सुखी (for सुखं) —[d]) D5 om भातामेति T2 M1–3 एव (for एति) D5 G2 शर्वरी

25 [a]) K2. 4 D1 तत स, D5 तत स्म (for तत्र स्म) D1 विध्यते, D4. 9 प्रवध्यते (D4 °त) (hypermetric), D7 8 G1. 2 बुध्यते (for बध्यन्ते) —[b]) G1 नित्य (for नक्त) —[c]) K3. 5 V1 B2 Da2 Dn1 n3 D2 3 8 अत्र (for तत्र) —[d]) D5 त प्रमत्तो (for त्वप्रमत्तो) K1. 5 Dn1 व्यबध्यत, K3. 4 B0 Da2 [s]प्यबध्यते, Da1 [s]प्यबाधते, Dn3 [s]पबध्यत, D1 [s]ध्यबध्यत, D3 [s]प बध्यत, M ह्यव(M1 °ब)ध्यत (for ऽप्यबध्यत) D7 T G1. 2. 5 समत्त(T G2 °म)त्तो ह्यब(T G2 °ब)ध्यत

26 G2 om 26[a]–27[b] —[a]) Da1 बध्ये, Da2 G1 बधे, D7 बुद्धे (for बद्धे) K3 B0 3–5 D4 महाप्राज्ञे, B2 °प्रज्ञ; Da सदाप्राज्ञ°, D5 महाप्रज्ञे, D7 T1 G5 °प्राज्ञ —[b]) D9 रात्रौ (sic) (for शत्रौ) T2 नित्याततायिने, G1 M2 °तायिनी (for °तायिनि) —[c]) D3 कालपतितो, G1 कालापलितो D5 पलित, T2 फलितो D4 [s]म्येता (for ज्ञात्वा) —[d]) K3. 5 V1 B1–3 Da Dn1. n3 D2 3. 8 प्रचचार (for विच°) B4 D7 T1 G5 स, Dn3 वि (for सु-)

27 G2 om. 27[ab] (cf. v. l. 26) —[a]) D5 तेनाथ चरता Da T2 तत्र (for तस्मिन्) —[b]) V1 B2 Da विश्वासचारिणा (B2 °कारिणा, Da1 °चारिण), D1. 4

तेनानुचरता तस्मिन्वने विश्वस्तचारिणा ।
भक्षं विचरमाणेन नचिराद्दृष्टमामिषम् ॥ २७
स तमुन्माथमारुह्य तदामिषमभक्षयत् ।
तस्योपरि सपत्नस्य बद्धस्य मनसा हसन् ॥ २८
आमिषे तु प्रसक्तः स कदाचिदवलोकयन् ।
अपश्यदपरं घोरमात्मनः शत्रुमागतम् ॥ २९
शरप्रसूनसंकाशं महीविवरशायिनम् ।
नकुलं हरिकं नाम चपलं ताम्रलोचनम् ॥ ३०
तेन मूषकगन्धेन त्वरमाणमुपागतम् ।
भक्षार्थं लेलिहद्वक्त्रं भूमावूर्ध्वमुखं स्थितम् ॥ ३१
शाखागतमरिं चान्यदपश्यत्कोटरालयम् ।
उलूकं चन्द्रकं नाम तीक्ष्णतुण्डं क्षपाचरम् ॥ ३२
गतस्य विषयं तस्य नकुलोलूकयोस्तदा ।
अथास्यासीदियं चिन्ता तत्प्राप्य सुमहद्भयम् ॥ ३३
आपद्यस्यां सुकष्टायां मरणे समुपस्थिते ।
समन्ताद्भय उत्पन्ने कथं कार्यं हितैषिणा ॥ ३४
स तथा सर्वतो रुद्धः सर्वत्र समदर्शनः ।
अभवद्भयसंतप्तश्चक्रे चेमां परां गतिम् ॥ ३५

विश्वस्तचारिण (D1 °ता) — c) Ś1 K V1 B (except B2) Da Dn1 n2 D2 भक्ष्यं (for भक्षं) K1 4 चिचारमाणे(K4 °ने)न; K3 V1 B Da Dn1 n2 D2-6, T G2 M मृगयमाणे(K3 V1 B. D. °ने)न (for विचरमाणेन). G1 भक्षयन्मृगमाणेन — d) B1 अचिराद्; M2 चिराद् (for नचिराद्) T2 प्राप्तम् (for दृष्टम्) K6 Dn1 n2 D2 चिरादृष्टं (D0 °वास) तदामिषं; B2 corrupt, D4 नचिराद्दृष्ट नामिष; D6 न चिरदृष्टमिवामिषं (hypermetric); D1 T1 G1 न दृष्ट मृष्टमामिष; G2 न मृष्ट मृष्टमिवामिष (hypermetric), M1 न चिरादिष्टमामिष

28 a) K3 Da D9 तद् (for तम्) Ś1 K2 4 उन्मथम् D6 आगृह्य (for आरुह्य). D2 स त द्रुममथारुह्य. — b) D1 M3 अभक्षयन् — c) B1 विपत्नस्य — d) D1 चुन्नस्य, G1 चुक्षस्य Da1 सहन् (for हसन्)

29 a) K3 D4 आमिषेथ (D0 °र्थं); T1 G6 °षेति B1 D6 T1 G6 प्रसक्तस्य — b) D6 M4 अवलोकयत्. — c) K1 अभिपेच्य च (sic) (for अपश्यद्) K3 आत्मनो; D4 आत्मना (for अपरं) — d) K3 D4 अपर (for आत्मन). D1 S (G3 4 absent) रिपुम् (for शत्रुम्)

30 a) K3 B1 D2 G1 M3 शरप्रसून; B0 (marg. as in text) शरप्रस्तर, D4 शाल्मप्रसून (for शरप्रसून) ꕥ Cn शरस्तृणविशेषस्तत्प्रसून पुष्पम् । ꕥ — b) Da Dn3 महा (for मही) — c) K6 V1 B Da D2 M हरितं, Dn1, n3 हरिण (for हरिक)

31 a) K V1 B Da Dn1 n3 D2 S (G3 4 absent) मूषिकगन्धेन (Dn3 D3 °यधेन). D4 तममूषिकगधेन (sic). — b) D1 T G1 त्वरमाण उपागमत् (T2 °द्रवत्). — c) Ś1 K2 4 V1 B3, 6 D1 M4 भक्ष्यार्थं V1 D1 T G1 M1 लेलिहन्; B1 Da सं(B1 म)लिह्य; D1 लोहितद्; M2 प्रेलिहद् (for लेलिहद्) K6 Dn1 n2 D2 भक्षा(Dn1 D3 °क्ष्या)र्थं संलिहानं तं — d) K1 कमाद्; M2 चिराद् (for भूमाव्). V1 B2 उर्ध्वमुख स्थित; D1 T2 G1 °मुखास्थित (D1 °तं). D4 भूमावन्तमुखं स्थितं

32 a) D2 शाखो; M2 शाखा (for शाखा) D1 G2 M4 मृगम् (for गतम्). — c) Ś1 दंदकं; K1 2 4 D1 T2 G1 चदक (for चन्द्रक). M2 उलूकचन्द्रकं नाम — d) V1 Da तीक्ष्णदंष्ट्र (for °तुण्ड) K2 D4 क्षिपाचर (for क्षपा°). D1 S (G3 4 absent) चक्र(M2 °प्र)तुड दुरासद.

33 a) V1 गत स (for गतस्य) K2 V1 B1-4 Da Dn1 n3 D1-3 M1-3 तत्र (for तस्य). — b) K2 Da Dn1 n2 D1-3 तथा; S (G3 4 absent) तयो (for तदा) — d) D1 T1 G1 तत्प्रास्य; T2 तत्प्रास्य; M2 तत्र प्राप्य (for तत्प्राप्य सु°) Da1 महद्दूरं (for °द्भय)

34 a) Ś1 K1 2 4 B0 D1 आपत्तौ तु; D1 T1 G1, 6 आपद्यपि (for आपद्यस्यां) K1 सकष्टायां; M2 तु कष्टाया — b) K3 V1 B2 Da Dn1 n2 D2 प्रत्युपस्थिते (D4 °त); B1 प्रत्यवस्थिते (for समुप°) — c) V1 B0-2 D4 T2 G1 M3 भयम् (for भय). K3 T2 G1 उत्पन्नं, D4 आपन्ने (for उत्पन्ने). — d) D1 T1 G2 किं कार्यं वै (for कथं कार्यं) — B1 om (hapl) from षिणा up to कीय च (in 36b) D1 S (G3 4 absent) मनीषिणा (G2 °ण) (for हितै°)

35 B1 om 35 (cf v l 34) — a) D6 T2 तदा (for तथा) D4 सर्वथा (for सर्वतो). — b) K2 V1 B2-4 (marg) Da Dn1 n2 D2 भयदर्शन

आपद्विनाशभूयिष्ठा शतैकीयं च जीवितम् ।
समन्तसंशया चेयमस्मानापदुपस्थिता ॥ ३६
गतं हि सहसा भूमिं नकुलो मां समाप्नुयात् ।
उलूकश्चेह तिष्ठन्तं मार्जारः पाशसंक्षयात् ॥ ३७
न त्वेवास्मद्विधः प्राज्ञः संमोहं गन्तुमर्हति ।
करिष्ये जीविते यत्नं यावदुच्छ्वासनिग्रहम् ॥ ३८

न हि बुद्ध्यान्विताः प्राज्ञा नीतिशास्त्रविशारदाः ।
संभ्रमन्त्यापदं प्राप्य महतोऽर्थानवाप्य च ॥ ३९
न त्वन्यामिह मार्जाराद्गतिं पश्यामि सांप्रतम् ।
विषमस्थो ह्ययं जन्तुः कृत्यं चास्य महन्मया ॥ ४०
जीवितार्थी कथं त्वद्य प्रार्थितः शत्रुभिस्त्रिभिः ।
तस्मादिममहं शत्रुं मार्जारं संश्रयामि वै ॥ ४१

C 12 4853
B 12.138 42
K 12 136 41

(K1 °नात्), D7 T G1 2 6 भयदर्शक (D7 °कशंक, G2 °कर्शित) (for भयदर्शन) —c) D6 स तन्य (for समवद्) B2 Da D7 T1 G3 M भयमत्रन्तद्य्, T2 G1 स भयत्रन्तद्य् (for भयमंवहद्य्) —d) Dn3 D3 च परमां (for चेमा परां) B1 4 D1 7 6 T1 G1. 6 M4 परा मतिं, M1-3 मतिं परां (for परा गतिम्) K5 V1 Bo 2 6 Da Dn1 D2 8 चक्रे च परमां मतिं, D6 चक्रे चैव तु मानसं.

36 B1 om up to कीयं च (cf v 1 34) —a) K2-4 -भूयिष्ठा, K6 Da Dn1. n3 D2 8 6 7 M1 भूयिष्ठं (for भूयिष्ठा) —b) K1 शतैकेय च, K5 Dn1. n3 D2 5. 6 8 Cn शतं कार्यं हि (D6 कार्यश्च), B2 4 शतैकीय च, D7 T1 G1 2 6 Cv शकनीयं हि, D2 शत कार्यं हि (for शतैकीय च) K3 V1 D4 M हि (for च) T2 न शक्येय हि जीवितुं ॐ Ca शतैकीय शतैक पक्षागतम् । ॐ —c) K2-6 V1 B Da Dn1 n3 D2 5 6 7 8 T G1. 2 6 M समंतान्, D3 समता (for समन्त) K2 3 D1. 9 T2 सहायायेयम् (T2 °नेयम्), K4 सचयाश्रेयम्, K5 Dn1 n3 D2 3 8 सहायात्मैया; V1 Bo 1. 2 6 M सदा(M3 °प्र)यात्मेयम्, B3 Da °यापन्नान (Da2 °श्रा); D5 सश्रयास्त्येवम्, D7 T1 G1 2 . सहाय सोयम् (for समया चेयम्) K1 सेयम् (for चेयम्) —d) K2 6 B2 3 Da Dn1 n3 D2 2 8 M3 त(K2 B2 3 M3 अ)स्मात्रापद्; K3 D4 आपदस्माद् (for अस्माना पद्). D6 एतानापदुपस्थितान्, D7 T1 G1. 2 6 अस्मा स्त्रावदुपस्थित (G1 °ता), M4 अस्मानेवमपस्थिता

37 a) B3 गतिर् K2 5 B4 Dn1. n3 D1-5 8 9 मां (for हि) —b) B1 नकुलोयं Da2 M4 मा (for मां) K2 6 Dn1 n3 D2-4. 8 9 भक्षयिष्यति, K4 स वमाप्नुयात, V1 Bo 2-. D6 T1 G1. 2 6 मामवाप्नुयात्, T2 मामवाप्नुवान् (for मा समाप्नुयात्) —After 37ab, K2 D4 ins

308* उलूके मूर्ध्नि सन्नद्धे भुजगारावेवाक्ष्यते ।
मार्जारे पाशसंबद्धे किं कर्तव्य मया भवेत् ।

कच्चिद्राजगुणे षड्भि सप्तोपायास्तथानघ ।

[(L 1) D4 स्थिता —(L 2) D4 मार्जार D4 [अ]भवत् (for भवेत्) —(L 3) D4 सप्तोपायास्]

—c) D1 G2 M4 उलूकं D6 चेति, D7 चैव (for चेह) —d) K8 D4 मार्जार K1 पाशसक्षय; K4 प्रसस क्षयात्, D7 T1 G1 2 6 M वा (D7 मा, G1 मा) समा प्नुयात्, T2 मामवाप्नुयात् (for पाशसक्षयात्)

38 a) D6 त्वमेव, D9 नैवम् (for न त्वेव) M2 [अ]स्मद्विधा, M4 °द्विध D1 प्रज्ञ —b) K8 D4 समोहं Bo 3-. D6 8 T2 कर्तुम् (for गन्तुम्) K8 अर्हसि —c) V1 B1. 2 Da Dn3 जीवने, T2 G1. 2 जीवितु, M2 जीवित (for जीविते) —d) K1 V1 B D1. 7 9 S (G3 4 absent) -निग्रहात् (for निग्रहम्) K5 Da Dn1 D2 3. 8 यावद्युक्त्या (Da1 °क्त्वा) म(K6 Da2 प्र)विग्रहात्; D5 यावद्युक्त्यानवाप्य च

39 D6 om (hapl.) 39 —a) K2 8 5 Dn1. n3 D2-4 9 G1 बुद्ध्यान्वित प्राज्ञो B3 प्राज्ञ —b) K8 6 Dn1 n3 D2-4 8 9 G1 विशारद —c) K2 D4 9 सभ्रमति; K3 (marg) निमज्जति, K4 सनमति, K. Dn1 n3 D2 3 8 निमज्जति, V1 Bo 4 सत्रसति, G2 सत्रमं (sup lin °पद) हि (for सभ्रमन्ति) —d) V1 B1 D7 S (G3 4 absent) वा (for च) K8 m 6 Dn1. n3 D2 3 8 महतीं दारुणामपि, D4 हृतार्थवाप्तवाय वा (sic)

40 a) K6 त्वान्याम् K1 D4 नन्वन्यामि(K1 °दि)-ह, D9 तत्रन्यामिह, M2 न त्रस्यामीह (for न त्वन्या मिह) D5 मार्जार —b) G2 प्राप्स्यामि (for पश्यामि) —c) K1 [ऽ]प्यय (for ह्यय) K8 . Bo 3-5 Dn1. n3 D2-4 8 M शत्रु (for जन्तु) —d) V1 सत्य (for कृत्यं)

41 a) K1 4 Da1 Dn3 जीवितार्थे (Da1 °र्थं), B1 जीवितोह (for °तार्थी) Da1 D7 कृत, T2 G1 कृतस् (for कथ) —b) D7 प्रार्थितं K8 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 शत्रुभि प्रार्थितस्त्रिभि —c) K1 Da

क्षत्रविद्यां समाश्रित्य हितमस्योपधारये ।
येनेमं शत्रुसंघातं मतिपूर्वेण वञ्चये ॥ ४२
अयमत्यन्तशत्रुर्मे वैषम्यं परमं गतः ।
मूढो ग्राहयितुं स्वार्थं संगत्या यदि शक्यते ॥ ४३
कदाचिद्व्यसनं प्राप्य संधिं कुर्यान्मया सह ।
बलिना संनिविष्टस्य शत्रोरपि परिग्रहः ।
कार्य इत्याहुराचार्या विषमे जीवितार्थिना ॥ ४४
श्रेयान्हि पण्डितः शत्रुर्न च मित्रमपण्डितम् ।
मम ह्यमित्रे मार्जारे जीवितं संप्रतिष्ठितम् ॥ ४५
हन्तैनं संप्रवक्ष्यामि हेतुमात्माभिरक्षणे ।
अपीदानीमयं शत्रुः संगत्या पण्डितो भवेत् ॥ ४६
ततोऽर्थगतितत्त्वज्ञः संधिविग्रहकालवित् ।
सान्त्वपूर्वमिदं वाक्यं मार्जारं मूषकोऽब्रवीत् ॥ ४७
सौहृदेनाभिभाषे त्वा कच्चिन्मार्जार जीवसि ।

इदम्; K2 3 4 B6 Dn1 n3 D2 8 8 एनम् (for इमम्). D4 0 अहमिम (by transp), D5 एनमिमम्. B3 Da1 शत्रुर् D7 S (G3 4 absent) प्राणहेतोरिम (T2 °हेता विमं) मित्र —d) Da1 मे वैषम्य (hypermetric) (for मार्जार) D7 ह; G2 [अ]ह (for वै) —After 41, D7 S (G2 4 absent) read 45c–46d (D7 T1 G5 read 46 only) for the first time, repeating it in its proper place.

42 a) K3 5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3 8 नीति मार्ग; Bo 4 5 नीतिविद्यां; D4 क्षुद्रविद्यां (for क्षत्र विद्यां) —b) G3 क्षमं (for हितम्) D7 S (G3 4 absent) मम (for अस्य) K1 [अ]पचारये; K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 [उ]पवर्णये; B3 D6 M2 °धारयेत् (D6 °यन्); D. °पादये; G1 °धारये (for °धारये). —c) D4 M2 येनेद, G1 नेम च (for येनेम). D1 संजातं (for °संघात) —d) Dn1 n3 D2 8 मति पूर्णेन, D1 मत्रपूर्वेण; T1 G5 मितपूर्वेण; T2 G1 मति पूर्वं च (for °पूर्वेण) K3 D1 G3 वचयेन्; B1 वक्षये, D2 वधये; D6 सचये; G1 सांत्वये (for वञ्चये)

43 a) Bo 5 च, B4 वै (for मे). —b) D1 वैषम (for °म्य) K1 3 D1 T2 G1 M च पर (for परमं) —c) Da स्वयं (for मूढो). D7 T1 G1 2 5 ग्राहयिता (for °यितु) Dn3 सार्थं (for स्वार्थं) —d) Da2 संगत्वा, Dn1 स गत्या (for संगत्या). B1 G2 संगत्यापदि (G1 °दिति) शक्यते ❀ Ca. संगत्या दैव गत्या । ❀

44 a) D2 व्यसनप्राप्त D1 प्राप्य; D4 प्राप्त (for प्राप्य) —c) B1 यादि*; D2 G1 बलिन; D6 बलिनो (for बलिना) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D1–5 7 8 S (G3.4 absent) संनिरुद्धस्य (for संनिविष्टस्य). —d) V1 यन्मात्स्त्रोरपि मह°. —e) Da कार्या —f) T2 M1. 2 3 व्यसने (for विषमे). Ś1 जीविता र्थिन D7 T1 G1 2 5 M2 व्यसने जीवितार्थिनां

45 a) K2 3 5 Dn1 n3 श्रेष्ठो हि; Da श्रेयांस्तु (for श्रेयान्हि) —b) Bo 3–5 D5 तु; D7 S (G3. 4 absent) हि (for च) V1 B2–5 Da Dn3 D1. 5 T2 G2 अपण्डित. —For the repetition in D7 S (G3 4 absent), of v. l. 41 —c) D7 T2 (second time) G1 (both times) M (all second time) अमित्रे खलु; T1 G5 अमित्र खलु; G2 (second time) अमित्रैव खलु; M2 (first time) महामित्रेण (for मम ह्यमित्रे). K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D1–3 त्वमित्रे (Da1 D1 °त्रो) (for ह्यमित्रे) —d) K1. 2 4 B5 Da1 D1 7 G1 (both times) संप्रति स्थित; T2 (second time) न प्रतिस्थितं (for संप्रतिष्ठितम्).

46 For the repetition in D7 S, of v l 41. D7 T1 G5 transp 46ab and 46cd —a) K3. 5 V1 Bo–2. 4 5 Da Dn1 n3 D2 3 8 हंतास्मै; D7 (both times) T1 (second time) 2 G1 (both both times) 3 (first time) 5 (second time) M (all both times) ततोऽस्मै; T1 (first time) G2 (second time) 5 (first time) अतोऽस्मै (for हन्तैनं) K1 B3 D4 5 0 हंत स्मैनं (B3 हतास्मैनं; D4 0 हतास्मैव; D5 हत तस्मै) प्रवक्ष्यामि. —b) K5 Dn3 D1–3 8 M2 (both times) आत्माभिरक्षण (D1 °क्ष्यणे); Bo 4 5 D6 आत्मविमोक्षणे (for आत्मा भिरक्षणे). B3 हेतुमात्रविमोक्षणे, D4 हेतुमक्षात्मरक्षणे (sic). —c) M2 (second time) मया (for अय) —d) Dn1 संशये; Dn3 संशयं, D7 (first time) सगम्या; T2 (second time) सगत्यां (for सगत्या). —After 46, K3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5. 8 ins

309* एष विचिन्तयामास मूषक शत्रुचेष्टितम् ।

[D6 सचिंतयामास K5 V1 B Da Dn1 D2 3 8 मूषिक, D5 मूषिक V1 B शत्रुचेष्टित, Da D5 °चेष्टित.]

47 D1 om. 47. —a) K3 [ऽ]य गति; B1 [ऽ]नु गति, T G1 2 5 [ऽ]र्थमति; M2 °मपि (for °गति).

जीवितं हि तवेच्छामि श्रेयः साधारणं हि नौ ॥ ४८
न ते सौम्य *विपत्तव्यं जीविष्यसि यथा पुरा ।
अहं त्वामुद्धरिष्यामि प्राणाञ्जह्यां हि ते कृते ॥ ४९
अस्ति कश्चिदुपायोऽत्र पुष्कलः प्रतिभाति माम् ।
येन शक्यस्त्वया मोक्षः प्राप्तुं श्रेयो यथा मया ॥ ५०
मया ह्युपायो दृष्टोऽयं विचार्य मतिमात्मनः ।
आत्मार्थं च त्वदर्थं च श्रेयः साधारणं हि नौ ॥ ५१
इदं हि नकुलोलूकं पापबुद्ध्याभितः स्थितम् ।
न धर्षयति मार्जार तेन मे स्वस्ति सांप्रतम् ॥ ५२
कूजंश्चपलनेत्रोऽयं कौशिको मां निरीक्षते ।
नगशाखाग्रहस्तिष्ठंस्तस्याहं भृशमुद्विजे ॥ ५३
सतां साप्तपदं सख्यं सवासो मेऽसि पण्डितः ।

C 12.4967 B 12.138.56 K 12.138.56

—ᵈ) V1 B0 शांत्वपूर्वम् —ᵈ) K6 V1 B Da Dn1 D2–4.7.8 T G1.3 M मूषिको, D5 मूष्किो, D9 मूसको; G2 मू*को K4 मनेत् (for ऽब्रवीत्)

48 Before 48, D7 T1 G1 2 6 ins मूषिक उवाच. —ᵃ) Dn3 सौहृदाद्, G1 सुहृदेन B0 8 [अ]वमाये; M2 [अ]भिमापेद् (for 'भाये) K2–6 B Da Dn1 n2 D2–5 7–9 T G1 2 6 त्वां, M2 वां (for त्वा) D1 सौहार्देनाभिमापन्ना. —ᵇ) Ś1 K1 2 D1 T3 G1 2 कश्चिन् D7 T1 G1.2 . जीवसे —ᶜ) D6 जीवित तव इच्छामि —ᵈ) K1 मे; D4 नो (for नौ).

49 ᵃ) V1 हि; B0 2 च (for ते). Ś1 K1 2 4 सोम्य (for सौम्य) Ś1 विपत्तव्य; K1 D2 विप्रा(D2 'ष)तव्यं; K2 4 D1.4 विदास्य(D4 'पक्ष)घ्नं; K3 6 V1 B Da Dn1 n2 D2 3 6 7 8 S (G2 4 absent) भय कार्यं (M2 'र्या) (for *विपत्तव्य) —ᵇ) K1 जीविष्यामि, G1 जयिष्यसि (for जीवि') K3 6 V1 B1 2 Da Dn1 n2 D2 3 8 यथासुखं; T1 G2 6 M 'पुर (for यथा पुरा) —ᵈ) K4 जह्यामि; D4 रक्षन्हि (for जह्यां हि) D4 त्वद् (for ते) K3 6 V1 B1.2 Da Dn1.n2 D2 3 8 यदि मां (Da मा) न जिवाम्यमि

50 ᵃ) D6 अत्र (for अस्ति) —ᵇ) K2 Dn1 n2 D2–4.2 6 दुष्कर; B1 दक्षग; M2 4 पुष्कल (for पुष्कल:) K2 Dn1.n2 D2–4.2 9 T2 G1 2 M2 मे (for माम्) K3 V1 B2 Da पुष्कल: प्रतिभागगाद्, D7 'भाप्ति मां —ᶜ) D7 यो न (for येन) T2 मोक्ष —ᵈ) V1 B1.2 Da D1 9 transp प्राप्तु and श्रेय K1 प्राप्त, K4 प्राप्तं (for प्राप्तु) K2 3 6 V1 B Da Dn1.n2 D2–5 7–9 S (G2 4 absent) तथा (for यथा)

51 ᵃ) K2.6 V1 B Da Dn1 n2 D2 3 5 7 8 M2 [अ]पि, G1 M1.3 [अ]भि (for हि) D4 उपाया —ᵇ) B1 D7 S (G2 4 absent) हि(M2 ह्र)तम् (for मतिम्). D5 विचार्य च महात्मन —ᶜ) Ś1 आत्मानं (for आत्मार्थं) Da Dn3 तदर्थं, D7 हितार्थं (for त्वदर्थं) —ᵈ) G1 ह (for हि) D4 नो (for नौ)

52 ᵃ) D4 अय, T2 इम (for इद) —ᵇ) K1 'बुद्ध्याविता; K2 B0 8–5 बुद्ध्याभित, K3 6 V1 B1.2 Dn1.n3 D2 3 8 बुद्ध्याभिम; D6 'बुद्ध्या उप, D7 T2 G1.2 बुद्ध्या हित, T1 G. M2 4 बुद्ध्याभित (for बुद्ध्याभित) M1 स्थित (for स्थितम्) Da पाप बुद्ध्याभिसहित —ᶜ) Ś1 (inf lin, orig as in text) दर्शयति, K1 दर्पयति; M4 मर्पयति (for धर्षयति) D5 मार्जारि, G2 M2 मार्जारस (for मार्जार) —ᵈ) D1 lacuna, M1.3 येन (for तेन). V1 B1 ते (for मे) D4 om. (hapl.) from प्रत up to सतां (in 54ᵃ). K4 सप्रत (for सांप्रतम्)

53 D4 om. 53 (cf. v 1 52) —ᶜ) Ś1 (marg as in text) K1 कूट; K2 क्रोधं, K4 कुद्धस्, D1 क्रुद्ध, D7 S (G2 4 absent) क्रूरश् (for कूजश्) D2 कूजश्च पवित्रोत्रार्यं ※ Ca कूजन्, शब्द कुर्वन् । ※ —ᵈ) D2 कौशको Dn1 D1 निरीक्ष्यते, T2 G1 वदीक्षते (for निरीक्षते) —ᵉ) D7 S (G2 4 absent) नगशाखागतस्; D2 'अग्रतस् (for 'ग्रहस्) K3 6 V1 B1.2 Da Dn1.n2 D2 3 8 नगशाखाग्रग (K3 'स')पापस, B0 8–5 D. नगशाखाप्रमुचिष्ठस्

54 With 54ᵃ, cf. 3 246.35ᵃ, 281 22ᵃ; Tait Br 3 7.7 89; Āp Gr S 2 4 16 D4 om up to सतां (cf. v 1. 52) —ᵃ) K1.4 V1 B Da D3 6 7 T G1.2 6 M2 सप्तपद K1 B1.2 4 6 (marg) D5 7 S (G2.4 absent) मित्र; K3 5 V1 B0 2 6 Da Dn1 n2 D2–4 8 9 मैत्र (for सख्य) —ᵇ) K3 m 5 V1 B Da Dn1.n2 D2 3 8 स सखा; T2 सावासो, G1 सवासो; M2 सावासो (for सवासो) K3 D1 सवासो (D4 'वासा) मयि वीढित, D1 सवासो मयिपिंडित (sic); D6 तत्सख्यं मेसि पडित, T1 G2 6 M1.3 4 सा(G2 स)वासो (M1.3 4 सावासो) मेसि पंडित (M4 'तं) —ᶜ) Ś1 K1 2 4 D1.7 9 सवासकं; K3 उपाय किं; V1 आत्मस्नेह, Dn1 संवासक, D1 2 सवासकं; T G2 M1.3.4

सांवास्यकं करिष्यामि नास्ति ते मृत्युतो भयम् ॥ ५४
न हि शक्तोपि मार्जार पाशं छेत्तुं विना मया ।
अहं छेत्स्यामि ते पाशं यदि मां त्वं न हिंससि ॥ ५५
त्वमाश्रितो नगस्याग्रं मूलं त्वहमुपाश्रितः ।
चिरोपिताविहावां वै वृक्षेऽस्मिन्विदितं हि ते ॥ ५६
यस्मिन्नाश्वसते कश्चिद्यश्च नाश्वसते क्वचित् ।
न तौ धीराः प्रशंसन्ति नित्यमुद्विग्नचेतसौ ॥ ५७
तस्माद्विवर्धतां प्रीतिः सत्या संगतिरस्तु नौ ।
कालातीतमपार्थं हि न प्रशंसंति पण्डिताः ॥ ५८
अर्थयुक्तिमिमां तावद्यथाभूतां निशामय ।
तव जीवितमिच्छामि त्वं ममेच्छसि जीवितम् ॥ ५९
कश्चित्तरति काष्ठेन सुगम्भीरां महानदीम् ।
स तारयति तत्काष्ठं स च काष्ठेन तार्यते ॥ ६०
ईदृशो नौ समायोगो भविष्यति सुनिस्तरः ।
अहं त्वां तारयिष्यामि त्वं च मां तारयिष्यसि ॥ ६१
एवमुक्त्वा तु पलितस्तदर्थमुभयोर्हितम् ।

सावास्यक (sic), G1 2 सवास्यक; M2 सांवास्यत (for सांवास्यकं) ❀ Cb सांवास्यक सहवासकार्यम् । ❀ — d) D1 मे (for ते) D7 S (G3 4 absent) प्राणतो (for मृत्युतो) K3 5 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D2 3 8 नास्ति ते भयमद्य वै.

55 a) K1.5 Dn1.n3 D2-4 8 शक्तोसि; V1 Da शक्नोमि; B0-3 5 D5 शक्नोसि; D9 शक्तोपि (for शक्तोपि). — b) D4 पाशांश्च (for पाश). All MSS (except Ś1 K1 2 4 D1, Dn2 D6 G3.4 absent) transp विना and मया — c) K1 V1 B1.2 Da ते पाशान्; K3 5 B4 Dn1 n3 D2 3 8 पाशांस्ते (for ते पाशं). — d) D1 M2 मा त्व; D4 त्वं मां (for मां त्व).

56 a) D5 त्वयाश्रिते (for त्वमाश्रितो). K3 5 B1.2 Da Dn1 n3 D2-4 7-9 S (G3 4 absent) द्रुमस्याग्र, D1 नचस्याग्र (for नग°) — b) K5 V1 B0 2 5 Da Dn1 n3 D2 3 7 8 T G2 5 M1 3 4 उभावावां; B1 उभावेत्य; D1 इहावेचा (sic), D5 इहास्या वै, G1 उभा वासां; M2 उभावाचां (for इहावां वै) K3 D4 चिरो पिताश्च (D4 °तश्च) तावद्य — D4 reads 56d twice — d) D4 (second time) यस्मिन् (for ऽस्मिन्) D9 तव (for हि ते) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 च (for हि) K3 Da D4 (both times) मे; G2 तत् (for ते).

57 a) D5 तस्मिन्; T1 G2 5 यस्मात् (for यस्मिन्). K3 5 V1 B0 3-5 Dn1 n3 D1-3 7 8 G1 M1-3 आश्वास ते; G2 आश्वसिते (for °सते) — b) K2 3 B1-3 Da Dn1 D2 3 8 नाश्वसिति, K5 Dn3 D9 नाश्वसति, D7 G1 नाश्वासते (for नाश्व°). — c) G1 पुतौ (for न तौ) Ś1 K1 4 D1 G1 धीरा; D5 धीर° (for धीरा) — d) K2 3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 G1 उद्विग्न मानसौ (G1 °चेतसा) (for °चेतसौ).

58 a) M4 विवस्वता (for °र्धतां). V1 प्रीतिं — b) K4 सगतिम् (for सगतिर्). K1 B0 3-5 D1 5 7 9 T G1 2 5 M सत्य सगत(K1 °ति)मस्तु नौ; K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 नित्यं सगतम°. — c) K3 D1 7 9 S (G3 4 absent) इहार्थं हि; K5 V1 B Da Dn1.n3 D2 3 5 8 इहार्थं तु (for अपार्थं हि) — d) K3 पीडिता. (for पण्डिता)

59 a) B0 4 5 स त्व युक्तिम्, B2 अथ युक्तिम्; B3 D5 स त्व (D5 सत्य) मुक्तिम्; M2 अर्थयुक्तम् (for °युक्तिम्) K3 याच; K5 B2 Dn1 n3 D2 3 8 तत्र; D1 याव (sic), D9 ताव; G1 आपद् (for तावद्) — b) D5 अथाभूतां, D9 तथाभूतां (for यथाभूता) — c) Dn3 जीवनम् (for जीवितम्) — d) V1 B0 1 3-5 Da चेन्मेच्छसि, Dn3 D8 9 मे चेच्छसि; D3 मे चेच्छसि; D4 मामिच्छसि, D5 च नेच्छसि (for ममेच्छसि). B2 त्वं चेज्जीवितमिच्छसि.

60 b) Dn3 युगभारां; D1 स गभीरां (for सुगम्भीरां) — c) K3 V1 B0-3 5 D3-5 8 G2 संतार यति, T2 G1 प्रतारयति (for स तारयति) — d) M2 कार्यते (for तार्यते)

61 a) D1 नौ समयोगो, D5 नौ समायोगे; T1 G5 न क्रियायोगो; T2 M न (T2 नौ) कथायोगो (for नौ समायोगो) — b) K3 5 V1 B Dn1 D2-4 7 8 S (G3 4 absent) सुविस्तर, B2 (marg) D5 सुदुस्तर (for सुनिस्तर°). — c) D1 M1-3 त्वा (for त्वां) D9 तार यिस्यामि — d) Dn1 मां च त्वं; M3 त्व च मा (for त्वं च मां) Dn1 D5 9 तारयिष्यति (D9 °से) (for °ष्यसि).

62 Dn3 reads 62-63 on marg. — a) G2 फलितस्; M2 पालितोस् (sic) (for पलितस्) — b) K1 5 V1

हेतुमद्ग्रहणीयं च कालाकाङ्क्षी व्यपैक्षत ॥ ६२
अथ सुव्याहृतं तस्य श्रुत्वा शत्रुर्विचक्षणः ।
हेतुमद्ग्रहणीयार्थं मार्जारो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६३
बुद्धिमान्वाक्यसंपन्नस्तद्वाक्यमनुवर्णयन् ।
तामवस्थामवेक्ष्यान्त्यां साम्नैव प्रत्यपूजयत् ॥ ६४
ततस्तीक्ष्णाग्रदशनो वैडूर्यमणिलोचनः ।
मूषकं मन्दमुदीक्ष्य मार्जारो लोमशोऽब्रवीत् ॥ ६५

नन्दामि सौम्य भद्रं ते यो मां जीवन्तमिच्छसि ।
श्रेयश्च यदि जानीषे क्रियतां मा विचारय ॥ ६६
अहं हि दृढमापन्नस्त्वमापन्नतरो मया ।
द्वयोरापन्नयोः संधिः क्रियतां मा विचारय ॥ ६७
विधत्स्व प्राप्तकालं यत्कार्यं सिध्यतु चावयोः ।
मयि कृच्छ्राद्विनिर्मुक्ते न विनङ्क्ष्यति ते कृतम् ॥ ६८
न्यस्तमानोऽस्मि भक्तोऽस्मि शिष्यस्त्वद्धितकृत्तथा । C 12. 4982 B 12. 138. 71 K 12. 138. 71

B Da Dn1.n3 D2.4-8 T1 G1.2.4 M1-3 तमर्यन्, K1 D1 स्मनर्यम्, D. मयथम्; D3 समर्यन्; M4 स्वन यंन् (for तदर्यन्) * — V1 reads 62c–63b on marg — c) Dn3 D2.3.8 ग्रहणीयम्, T2 गृहणीये, M2 ग्राह णीय (for ग्रह°) D1 हेतुमच्छ्रहणीयं च (sic) — d) K2.3 V1 Bo-2 Da Dn1.n3 D2.7.8 T1 G2.3 M का लाते(M1.4 °वे)क्षी, D7 G1 कालकांक्षी (for काला°) K3 Dn2 D1.2.8 न्यवेक्ष्य च, V1 B1.3 व्यपेक्षत; D1 व्यप°, D1 [अ]न्य°; D. व्यपेक्षते; D7 S (G3.4 absent) व्यतिष्टत (T2 °ते, M2 °त) (for व्यपैक्षत)

63 V1 reads 63ab and Dn3 63 on marg — a) Da अय म; D3 स सुहृद् (for अय सु) K2.4 V1 B1.2 Da Dn1.n3 D2.8 श्रुत्वा, D4 तत्र, T2 G1 वाक्य (for तस्य) — b) B2 Da तस्य (for श्रुत्वा) D1 शत्रु, D3 शत्रोर्, G1 चक्षुर् (for शत्रुर्) K2.4 V1 Dn1.n3 D2.8 तस्य शत्रोर्विचक्षण, B1 श्रुत्वा बुद्धिचक्षण (sic) — c) K3 V1 B1.3 Da D. ग्रहणीय च, D2 M2 ग्राहणीयार्थं (for ग्रह°) D1 हेतुमग्रहणीयार्थं

64 M om (hapl.) 64–65 — a) D. वाक्य मन्यग्रम् (for °मपन्नम्) — b) K1 अनुकर्णयन्, K3 Bo 2-3 D7 T1 G3.4 °वर्तयन्, K4 °वर्णयत् (for °वर्णयन्) — c) K2.3.4 B3 Dn1 D2.3 स्वाम् (for ताम्) K1 समीक्ष्य त्वां, K2.3 V1 B1.2.4 Da Dn1 D2.4 समीक्ष्याय, K4 अवेक्ष्याय, Bo 2.3 समीक्ष्यातां (B3 °क्ष्याग्या, B. °क्ष्यात्वा), D1 अवेक्ष्यत्वा, D समीक्षितं, D7 प्रतीक्ष्यैन, D3 समीक्ष्यार्थं; T2 G1 समीक्ष्यैन; G2 प्रतीक्ष्यान्त्यां (for अवेक्ष्यान्त्यां) D4 अवन्त्यां त्वां समीक्ष्याय — d) D4 तं साम्ना, D3 साम्ना त (for साम्नैव) Dn3 तमपूजयन्; D1.2.8 प्रत्यपूजयन् (for °पूजयत्) D7 सान्त्वपूर्वमपूजयत्

65 M om 65 (cf. v. l. 64) — a) D. स तीक्ष्ण, T2 G1 सुतीक्ष्ण (G1 °क्ष्णा) (for तीक्ष्णाग्र) — b) K1 B1.2.4 वैडूर्यमणि, K2 D2.4 मणिवैडूर्य, K3.5 Dn1.n3 D2.8 मणिवैडूर्यं (for वैडूर्यमणि) — c) K2.4 V1 B Da1 Dn1.n3 D2-8 T G1.2.3 मूषिकं K3 स तम् (for मन्दम्) — d) Ś1 K1.2.4 D1 रोमशो (for लो°) D3,4-8 T G1.2.3 मार्जारो वाक्यमब्रवीत्

66 a) K1 नदाम (sic) (for नन्दामि) D4 भद्रे — b) D7 T1 G1.2.3 यन्मा, M यन्मा (for यो मां) K1.4.5 B1-3 Dn1 D1-7.8 जीवितुम्, Dn3 जीवतुम् (for जीवन्तम्) — c) K3 जानीया (sic) (for जानीषे) — d) D. क्रियतामविचारयन्

67 K3 D1 G1 om (hapl.) 67 Ś1 K1 (both marg) read 67 after 71ab V1 reads 67ab on marg — a) K4 Bo G2 M अय (for अह) K3-5 V1 B Da Dn1.n3 D2.3.8 भृशम्, D4 दुःखम् (for दृढम्) — b) K5 V1 B3 Dn1.n3 D2-5.8 मम; D. न च (for मया) — c) G2 अपन्नयो K3 साधु, D7 सिद्धि (for संधि)

68 a) K2.5 Dn1.n3 D2.3.8 विधास्ये, G1 विधिस्त्व (for विधत्स्व) — b) K1 सिध्येत्, G2 M1-5 सिद्धति K3.5 V1 Bo-2.3 Da Dn1.n3 D2.3.8 कार्यं (V1 Bo-2 Da °र्य) सिद्धिकर विभो (V1 महत्) — c) K2.4 Bo 2 Da1 विमुक्ते न, G2 च निर्मुक्ते (for विनिर्मुक्ते) — d) K3 D4 हि नश्यति, V1 Bo 1 नशिष्यति, B2 विनश्यति च (hypermetric), Dn1 विनश्यति, D2 विनक्षेति, D7 T1 G1.2.3 विनश्य(G2 °श्य)ति (for विनङ्क्ष्यति)

69 a) D7 S (G3.4 absent) त्यक्तमानो (for न्यस्त°) M2 भद्र ते (for भक्तोऽस्मि) — b) D4 तपो (sic), T2 सदा; G2 तदा (for तथा) D5 शिष्यं स्वधिकृत तथा — c) K3 निदेशयशवती च (sic), D4 निदाशवत्ती च तथा (sic), D7 T G1.2.3 तथा निदेशवर्ती च — d) M2 शरणागत (for शरणं गत)

निदेशवशवर्ती च भवन्तं शरणं गतः ॥ ६९
इत्येवमुक्तः पलितो मार्जारं वशमागतम् ।
वाक्यं हितमुवाचेदमभिनीतार्थमर्थवत् ॥ ७०
उदारं यद्भवानाह नैतच्चित्रं भवद्विधे ।
विदितो यस्तु मार्गो मे हितार्थं शृणु तं मम ॥ ७१
अहं त्वानुप्रवेक्ष्यामि नकुलान्मे महद्भयम् ।
त्रायस्व मां मा वधीश्च शक्तोऽस्मि तव मोक्षणे ॥ ७२
उलूकाच्चैव मां रक्ष क्षुद्रः प्रार्थयते हि माम् ।
अहं छेत्स्यामि ते पाशान्सखे सत्येन ते शपे ॥ ७३
तद्वचः संगतं श्रुत्वा लोमशो युक्तमर्थवत् ।
हर्षादुद्वीक्ष्य पलितं स्वागतेनाभ्यपूजयत् ॥ ७४
स तं संपूज्य पलितं मार्जारः सौहृदे स्थितः ।
सुविचिन्त्याब्रवीद्धीरः प्रीतस्त्वरित एव हि ॥ ७५
क्षिप्रमागच्छ भद्रं ते त्वं मे प्राणसमः सखा ।
तव प्राज्ञ प्रसादाद्धि क्षिप्रं प्राप्स्यामि जीवितम् ॥ ७६
यद्यदेवंगतेनाद्य शक्यं कर्तुं मया तव ।

---

70 ^{a}) K3 (*inf lin*) G3 फलितो — ^{b}) D1 मार्जारो — ^{c}) M1 3 [ए]नम् (for [इ]दम्). — ^{d}) V1 B1 2 अभिनीतवद्; D1 4 अव(D1 °ति)नीतार्थम्; D7 T3 G1. 2 M2 अभिजा°; D0 अभ्यलीका°; M1 3 4 अभिज्ञाना° (for °नीतार्थम्). K3 5 V1 B1. 2 Da Dn1. n3 D2-5 8 9 T1 G5 अर्थवित् (for °वत्). — After 70, D4 reads 74^a.

71 ^{b}) D7 T G1 2. 5 न तच्च (for नैतच्च्). K3 भवेदिह, D4 भवद्विधा; M3 भयद्विधेः (for भवद्विधे). — After 71^{ab}, Ś1 K1 read 67. — ^{c}) K5 V1 B1-3 Dn1. n3 D2 3 8 विहितो (for विदितो). M3 य तु (for यस्तु) K3 D4 मार्गो नो, B2 Da मे मार्गो (by transp); D1 मार्गे मे; D0 मार्गो नो. — ^{d}) Dn3 हितार्थे, M3 सतार्थ (sic) (for हितार्थं) V1 B1 2 4 Da1 T2 तन्; D1 सां; G3 [इ]द (for त)

72 ^{a}) K1 Da1 Dn3 त्वां तु (K1 तु) (for त्वानु°) Ś1 K4 Da D1. 0 G1. 2 °प्रव(D0 °वि)क्ष्यामि (for °प्रवे°) T2 अह त्वा विप्रमोक्ष्यामि. — ^{b}) D1 नकुलात्तु (for °न्मे) — ^{c}) B3 मा वधीश्च त्व; D6 मा मा वधीस्त्व, T2 M मां (M मा) मा वधिष्ठा (for मां मा वधीश्च) K1 T1 G5 मा (for मां) K5 Dn1 n3 D2 3 8 त्व (for च) — ^{d}) K5 V1 B1 4 Da Dn1. n3 D2 3 8 रक्षणे; B2 *क्षणे (for मोक्षणे)

73 ^{a}) D7 T G1. 2 5 M1-3 चापि (for चैव). Da1 M4 मा (for मां). — ^{b}) T1 G2 5 M प्रार्थयतीह; G1 प्रापयतीह (for प्रार्थयते हि) M1 3 मा (for माम्) — ^{c}) M3 महजरत्वामि (sic) (for अह छेत्स्यामि) B4 पाश (for पाशान्). — ^{d}) D1 सुखे (for सखे). K3 स्थानेन (sic) (for सत्येन). K5 Dn1 D2 3. 7. 8 मे (for ते).

74 D4 reads 74^a after 70. — ^{a}) K3 सगत°. M3 कृत्वा (for श्रुत्वा). — ^{b}) D4 T2 रोमशो (for लोमशो) D4 युक्तमर्थवित्; D5 युक्तवत्तदा (for °मर्थवत्). — ^{c}) G1 विद्वीक्ष्य (for उद्वीक्ष्य) T2 G3 फलित (for पलित). — K3 D4 5 om. (hapl) 74^d-75^c. — ^{d}) D1 G1 M4 °पूजयेत्

75 K3 D4. 5 om 75^c (cf v. l. 74). — ^{a}) G1 2 स स (for स तं) K2 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 7. 8 T1 G5 M तं संपूज्याथ पलित; T2 सुसंपूज्याथ फलितं. — ^{b}) B1 D7 T G2. 5 M स्थितं (for स्थितः). G1 मार्जारसौहृदे स्थित. — ^{c}) K5 V1 B Da Dn1 n3 D2. 3 7 8 T G2. 5 M1-3 स विचिंत्य; D5 भविचिंत्य; G1 स तु चिंत्य; M4 स विमत्य (for सुविचिन्त्य) Ś1 K2-4 D1 9 G3 धीर°; T2 मीत° (for धीर°). K1 सविच्य प्रामवीद्धीर° — ^{d}) D1 प्रीत्यस; D5 प्रतिस् (for प्रीतस्) D1 त्वनि*; M1. 3 त्वरकृता; M2 त्वनंत; M4 त्वरितम्. K3 D4 °मानस° (for एव हि). K5 V1 B1-3 Da Dn1 n3 D2 3 7-9 S (G3 4 absent) च; B0 5 D5 ह (for हि)

76 ^{a}) K3 5 V1 B1. 2 4 Da Dn1. n3 D1-3 8 क्षी ग्रम् (for क्षिप्रम्) D0 आगस्व (for आगच्छ) — ^{b}) D4 प्राणसम° (for °सम) — T2 (marg) repeats 76^c-77^d after 86 — ^{c}) K3 D1 4 9 T2 (second time) M प्रज्ञ; D5 प्राज्ञि (for प्राज्ञ). B2 Da D1 प्रसादाद्य, D4 प्रभावाद्धि; G1 प्रसादार्थी, M1-3 प्रसादेन (for °साद्धि) — ^{d}) B1 om क्षिप्रं. K1. 3 D1 7 9 S (T2 both times, G3. 4 absent) प्रिय, K5 V1 Dn1 n3 D2 3 8 प्राय°, B0 3 5 D5 श्रेय; B2 प्राप्यं; Da प्राप्यं (for क्षिप्र). B0 3 4 पश्यामि; D0 प्राप्स्याम (for प्राप्स्यामि) Dn3 जीविध्रु.

77 For the repetition of 77 in T2, cf v. l. 76. — ^{a}) K2 5 B3 5 Dn1. n3 D2. 3 8 गतेनाथ; K3 D4

तदाज्ञापय कर्ताहं संधिरेवास्तु नौ सखे ॥ ७७
अस्मात्ते संशयान्मुक्तः समित्रगणबान्धवः ।
सर्वकार्याणि कर्ताहं प्रियाणि च हितानि च ॥ ७८
मुक्तश्च व्यसनादस्मात्सौम्याहमपि नाम ते ।
प्रीतिमुत्पादयेयं च प्रतिकर्तुं च शक्नुयाम् ॥ ७९
ग्राहयित्वा तु तं स्वार्थं मार्जारं मूषकस्तदा ।
प्रविवेश सुविस्रब्धः सम्यगर्थाश्चचार ह ॥ ८०
एवमाश्वासितो विद्वान्मार्जारेण स मूषकः ।
मार्जारोरसि विस्रब्धः सुष्वाप पितृमातृवत् ॥ ८१
लीनं तु तस्य गात्रेषु मार्जारस्याथ मूषकम् ।

C 12. 4936
B 12 138 85
K 12 138 85

गते कार्ये, T2 (second time) गतेनान्यत् (for गते नाद्य) — b) B1 सख्य; G1.2 शक्या (for शक्यं) K8 D1 9 मयानघ (for मया तव) — c) K5 V1 B Dn1 n8 D2 8 7 8 T1.2 (first time) G1.2 5 कर्तास्मि, Da मद्र ते (for कर्ताह). D5 om. (hapl) from कर्ताह up to कार्याणि (in 78c) — d) D7 T1 G1 2 5 सिद्धिर् (for संधिर्) G2 [अ]स्ति D4 नो (for नौ)

78 D5 om up to कार्याणि (cf v l 77) — a) K8 D9 अस्मात्तु, D4 अस्मत्तु, T2 तस्मात्त्व (for अस्मात्ते) B1 2 संकटान् (for संशयान्) K5 V1 Bo 2-5 Da Dn1. n8 D2 8 8 अस्मात्तु सकटा(V1 B3-5 °गरा)न्मुक्तः — b) Bo समित्रबल ; D1 सुमित्रगण (for समित्र°) — c) D4 9 कर्तास्मि (for कर्ताह) K8 सर्वकार्यार्थकर्तास्मि — d) D5 प्रियानि.

79 Before 79, K8 D4 ins मूषिक उवाच. — a) D9 प्रमुक्तो (for मुक्तश्च) D1 अस्मद् G2 व्यसनादपि सर्वस्मात् — b) D1 सोम्य B3 सौम्योहमपि नाशते (s10) — c) M2 प्रीतम् K1 उत्पादयेय; D7 T1 G1.2 5 उत्पादयेह (for °येय) D5 नौ (for च) B1 प्रीतिसुत्पोदयेय च — d) K8 प्रीतिकर्तुं, B1.2 Da D7 प्रतिकर्तुश्च, B3 प्रीतिं कर्तुं; D1 प्रविकर्तुं (for प्रतिकर्तुं) T2 न (for च) D1 शक्नुयात् — After 79, the sequence in D7 T1 G1.2 5 is 81ab, 80cd, 80ab K5 V1 Bo 2-5 Da Dn1 n8 D2 8 8 ins after 79

310* प्रत्यपकुर्वन्बह्वपि न भाति पूर्वोपकारिणा तुल्य' ।
एक' करोति हि कृते निष्कारणमेव कुरुतेऽन्य' ।

[(L 1) V1 Bo 2-5 Da Dn1 भवति (for भाति)]

80 Before 80, K1.2 4 5 B8 Dn1 n8 D1-2 8 ins भीष्म उवाच For the sequence in D7 T1 G1.2 5, cf v l 79 — a) D5 स वाहयित्वा (for ग्राहयित्वा तु) Da2 त तु, G1 कृत (for तु त) M1.8 सार्धं (for स्वार्थं) — b) K2 5 V1 B Da Dn1 D2-5 7 8 S (G3 4 absent) मूषिकस्; K8 Dn8 उपितस् (for मूषकस्) K1 8 5 Bo 5 Dn1 n8 D2-5 8 T M4 तथा (for तदा). —K8 om. 80cd. — c) K5 Dn1 n8 D2-4 8 तु विश्रभ्य, V1 Bo 1.2 4 Da2 D9 सुविश्रब्ध°, B5 Da1 D5 स विश्रब्ध°, G1 सुविस्रब्धा (for °ब्ध°) — d) D1 अर्थं (for अर्थाश्च) K5 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 8 क्रोडमस्य कृतागस° (Dn8 कृतागम°, D5 कृता गता°), D7 T1 G1 2 5 M1 सम्यगगीचकार ह, D9 सम्यक्प्रीतश्च भारत

81 For the sequence in D7 T1 G1 2 5, cf v l 79 D4 transp 81ab and 81cd — a) Ś1 K2 4 आश्वसितो (for आश्वासितो) D1 विद्वन् — b) V1 Bo च (for स) K8-5 V1 B D (Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) मूषिकः (for मूषक°) — c) K2 5 V1 Bo 1 Dn1 D2-5 विश्रब्ध° (for विस्रब्ध) G1 मार्जारोपि सुविस्रब्ध — d) D1 सुप्वप D5 पितृमातृवान् (for °मातृवत्). ❀ Cb पितृमातृवत् । पक्ष्यर्थे । Ca adds पितुरिवेत्यर्थ । ❀

82 K2 D1 om. 82 — a) D5 नीनं तु (s10), D7 T G2 5 M निलीनं (for लीनं तु) K8 G1 गोत्रेषु (for गात्रेषु) — b) K5 Dn1 च, Dn8 D2 8 8 T2 तु, M1.8 [अ]पि, M4 ह (for [अ]थ) K4 5 V1 B Da Dn1 n8 D2 8 5 7 8 S (G3 4 absent) मूषिक (G2 °क) (for मूषकम्) K8 D4 मार्जारोरसि मूषिक —c) K8 B2 4 D1, 5 7 9 S (G3 4 absent) त दृष्ट्वा; K5 V1 Bo-2 5 Dn1. n8 D2 8 8 दृष्ट्वा तौ (by transp), Da दृष्टौ तौ — d) Ś1 गृह; G1 ग्रहान् (for गृहान्) K4 V1 B Da D5 निराशौ (B3 4 D5 नैराश्य) समपद्यतां, K5 Dn1 n8 D2 8 9 °शौ प्रत्यपद्यतां —After 82, K4 5 V1 Bo-2 5 Da Dn1 n8 D2 8 8 ins (cf 112-114)

311* तथैव तौ सुसत्रस्तौ दृढमागततन्द्रितौ ।
दृष्ट्वा तयो' परा प्रीतिं विस्मय परमं गतौ ।
बलिनौ मतिमन्तौ च सुवृत्तौ चाप्युपासितौ ।
अशक्तौ तु नयात्तस्मात्संप्रधर्षयितु बलात् ।
कार्यार्थकृतसधी तौ दृष्ट्वा मार्जारमूषिकौ । [5]
उलूकनकुलौ तूर्णं जग्मतुस्तौ स्वमालयम् ।

[(L 1) Dn8 तु (for तौ) K5 Dn1 इ (Dn1 तु) सत्रस्तौ (for सुस°) V1 Bo-2 5 Da Dn1 दृढ हरितचद्रवौ (for the post half) — (L 2) V1 Bo-2 5 Da

तौ दृष्ट्वा नकुलोलूकौ निराशौ जग्मतुर्गृहान् ॥ ८२
लीनस्तु तस्य गात्रेषु पलितो देशकालवित् ।
चिच्छेद पाशान्नृपते कालाकाङ्क्षी शनैः शनैः ॥ ८३
अथ बन्धपरिक्लिष्टो मार्जारो वीक्ष्य मूषकम् ।
छिन्दन्तं वै तदा पाशानत्वरन्तं त्वरान्वितः ॥ ८४
तमत्वरन्तं पलितं पाशानां छेदने तदा ।
संचोदयितुमारेभे मार्जारो मूषकं तदा ॥ ८५
किं सौम्य नाभित्वरसे किं कृतार्थोऽवमन्यसे ।
छिन्धि पाशानमित्रघ्न पुरा श्वपच एति सः ॥ ८६
इत्युक्तस्त्वरता तेन मतिमान्पलितोऽब्रवीत् ।
मार्जारमकृतप्रज्ञं पथ्यमात्महितं वचः ॥ ८७
तूष्णीं भव न ते सौम्य त्वरा कार्या न संभ्रमः ।
वयमेवात्र कालज्ञा न कालः परिहास्यते ॥ ८८
अकाले कृत्यमारब्धं कर्तुं नार्थाय कल्पते ।
तदेव काल आरब्धं महतेऽर्थाय कल्पते ॥ ८९
अकालविप्रमुक्तान्मे त्वत्त एव भयं भवेत् ।

समुपागतौ (for परम गतौ) — (L 3) V1 Bo-2 6 Da Dn1 सघात चा(B1 वा)प्युपागतौ (for the post half). — (L 4) V1 Bo-2 6 Da अशक्यौ सु (for अशक्तौ तु) Dn8 मया (for नयात्) Da Dn1 तस्य (for तमात्) B1 सप्रकर्षयितु, Da पुनर्ध° (for सम्रधर्ष°) — (L 5) Bo 2 Da1 सधानौ (for सधी तौ). — (L 6) V1 Bo-2 6 स्त (for तौ)]

83 a) K4 ततस्य, K6 Bo-2 6 Da Dn1 D2 8 T2 लीन' स, V1 Dn3 लीनस्य, B3 4 D3 6 तत' स; M4 निलीन (for लीनस्तु) — b) Dn8 देशकारणात् (for °कालवित्) — c) T2 चिच्छेद पाशयथान्वै — d) K6 Dn1 n8 D2 8 8 T2 काला(T2 °ल)पेक्षी, G1, 2 M1 8 कालकाक्षी (for काला°)

84 a) B4 D7 T1 G1 2 6 बधपरिक्षिप्तो; D6 बधन मुक्षिप्तो (for बन्धपरिक्लिष्टो) — Ś1 reads 84b–85d on marg — b) K2–6 V1 B Da Dn1 n8 D1–6 7 8 S (G3 4 absent) मूषिक — c) D6 छिंदति Bo 3 4 पाश (for पाशान्) — d) Ś1 Bo 3 4 D8 नत्वरत, D9 त्वरत तं, G2 M2 नत्वरत (for अत्वरन्त) D5 om त्वरत B1 त्वरत त्वरयान्वित .

85 Ś1 reads 85 on marg M1–3 om (hapl) 85ab — a) D9 om तम् K2 अत्वर तु (for अत्वरन्त) — b) K1 8 6 Bo 6 Da1 Dn1 n3 D2–5 8 9 तथा (for तदा) — c) Ś1 K1 Da2 स चोदयितुम्; K8 D4 6 सनोदयितुम्, D8 सचोदयतुम् (for °यितुम्) — d) D8 मार्जारे K3, 5 V1 B Da Dn1, n3 D2–6 7 8 S (G3 4 absent) मूषिकं Bo तथा, D7 T1 G1 2 6 तत (for तदा)

86 a) Ś1 K2 D4 किं सोम्य, K6 V1 B1 2 Da Dn8 D2 3 8 सौम्य किं (by transp). K1 4 B Dn1 n8 D2 8 6 8 नाति(K4 °भ्य)त्वरसे (for नाभि°) — b) D5 G1 कृतार्थो नु (G1 °र्थोप) (for कृतार्थोऽव). — c) K1 छिंदि, K2 छिद्धि (for छिन्धि) B1 D7 S (G3, 4 absent) पाशम् (for पाशान्). — d) M2 पुव (for एति) K4 Dn1 n8 D2 8 8 च (for स) — After 86, T2 repeats 76c–77d

87 a) Ś1 K1 2 त्वरमानेन; K4 D1, 6 9 त्वरमाणेन, V1 त्वरितस्तेन (for त्वरता तेन) — b) K1 सुमति°; D9 मृतिमान् (sic) (for मतिमान्) D4 पलिता, G2 फलितो (for पलितो). B2 Da D5 पलितो मानितो(D5 वाक्यम)ब्रवीत् — c) ꠸ Ca अकृतप्रज्ञमसंस्कृतबुद्धिम् ।꠸ — d) K1 V1 पश्यन्; K3 6 Bo 2–6 Da Dn1 n8 D2 3 6 8 पथ्यम्; B1 पश्यम् (sic), D4 7 9 S (G3 4 absent) तथ्यम् (for पश्यम्) K8 तव° (sic) (for वच)

88 a) Ś1 K2 8 सोम्य — b) B2 कथचन; Da न संशय — c) Dn3 [आ]त्म (for [अ]त्र) K2 G1 कालज्ञ. — d) B1 om न D1 न काला परिहास्यते (sic).

89 a) K1 अकाल B2 कृत्यमधिक, Dn8 कृतमारब्ध (for कृत्य°) — D5 om (hapl) 89bc — b) K4 5 V1 B Da D2 3 7 9 T1 G6 कर्तुर्; Dn3 जातु; M2 मर्तुं (sic) (for कर्तुं) B1 कल्प्यते — K2 Bo D7, 9 S (G3 4 absent) om (hapl) 89cd — c) K1 आरब्धो — d) D1 महतोर्थाय, D4 कर्तुरर्थाय (for महतेऽर्थाय) B1 कल्प्यते

90 a) K3 6 V1 Bo 3–6 D2 4 8 9 T2 M अकाले; K4 न काले (for अकाल) B1, 2 Da अकाले वा (B2 च) प्रमुक्तान्मे; Dn1 अकाले विप्रसक्तान्मे; Dn3 अकाले च प्रमुक्तो मे, T1 G1 2 6 अकाले मित्र मुक्तान्मे — b) D7 S (G3 4 absent) transp भय and भवेत् — c) K1 प्रतीक्ष्यस्व — d) K1 Bo 2–6 Dn8 D3 8 M1 2 4

तस्मात्कालं प्रतीक्षस्व किमिति त्वरसे सखे ॥ ९०
यावत्पश्यामि चण्डालमायान्तं शस्त्रपाणिनम् ।
ततश्छेत्स्यामि ते पाशं प्राप्ते साधारणे भये ॥ ९१
तस्मिन्काले प्रमुक्तस्त्वं तरुमेवाधिरोहसि ।
न हि ते जीवितादन्यत्किंचित्कृत्यं भविष्यति ॥ ९२
ततो भवत्यतिक्रान्ते त्रस्ते भीते च लोमश ।
अहं बिलं प्रवेक्ष्यामि भवाञ्शाखां गमिष्यति ॥ ९३
एवमुक्तस्तु मार्जारो मूषकेणात्मनो हितम् ।
वचनं वाक्यतत्त्वज्ञो जीवितार्थी महामतिः ॥ ९४

अथात्मकृत्यत्वरितः सम्यक्प्रश्रयमाचरन् ।
उवाच लोमशो वाक्यं मूषकं चिरकारिणम् ॥ ९५
न ह्येवं मित्रकार्याणि प्रीत्या कुर्वन्ति साधवः ।
यथा त्वं मोक्षितः कृच्छ्रात्त्वरमाणेन वै मया ॥ ९६
तथैव त्वरमाणेन त्वया कार्यं हितं मम ।
यत्नं कुरु महाप्राज्ञ यथा स्वस्त्यावयोर्भवेत् ॥ ९७
अथ वा पूर्ववैरं त्वं स्मरन्कालं विकर्षसि ।
पश्य दुष्कृतकर्मत्वं व्यक्तमायुःक्षयो मम ॥ ९८
यच्च किंचिन्मयाज्ञानात्पुरस्ताद्विप्रियं कृतम् ।

C. 12. 5018
B. 12. 138. 105
K. 12. 138 104

किमवि M2 त्वरते

91 a) K3 चांढाल, D4 9 चाढालम्; G1 चढाळम् (for चण्डालम्) K5 V1 B1. 2 Da Dn1. n3 D2 3 5 7 यदा (V1 यदि) पश्यामि चाढालम् — b) K2 आयत, D4 आयात B4 शस्त्रपाणिक, D1 शस्त्रपाणिन (sic), D9 शस्त्रधारिणं (for °पाणिनम्) — c) D1 एतच्, D4 T2 तावच्, D5 न तच् (for ततश्) Da1 छेत्स्यसि K3. 5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5 8 9 T2 M2 पाशान् (for पाश) — d) B1 प्राप्त-

92 a) M4 यस्मिन् M2 तु (for त्वं) — b) D3 8 तंतुम् (for तरुम्) K3 5 V1 B0 2–5 Da Dn1 D2 3. 8 T2 M1–3 [अ]धिरोक्ष्यसे; B1 D5 °रोक्षसे, Dn3 °रक्ष्यसे; D4, 9 °रोक्ष्यसि, D7 T G2 5 [अ]भिरोक्ष्य(G2 °क्ष)से, G1 हि रक्ष्यसे (for [अ]धिरोहसि) — c) T2 मे (for ते) — After 92, D7 T1 2 (marg) G1. 2 5 read 106

93 a) K1 corrupt, K3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 9 अपक्रांते, D4 [अ]विक्रांत, T2 निष्क्रांते (for अतिक्रान्ते) — b) D4 -त्रस्त (for त्रस्ते) Ś1 K1 2 D4 9 रोमश, K3 लोमश, B1 लोमशे; D1 रेमश, D7 S (G3 4 absent) लुब्धकात् (D7 M2 3 °न्) (for लोमश) — d) T1 G5 शाखान् K1 2 4 D1 5 9 G1 गमिष्यसि, K3 5 B1 2 Dn3 D4 8 भजिष्यति, Da भविष्यति, Dn1 D2 3 भजिष्यसि, T2 प्रवेक्ष्यसि (for गमिष्यति)

94 a) T2 एवमुक्त स मार्जालो — b) K1 Dn1 D4, 7 9 T1 G1 5 मूषि(K1 D9 °प)केन, K3 मूषिके च, K5 V1 B Da Dn3 D2 3. 5 8 T2 G2 M मूषिकेण — d) Da Dn3 जीवितार्थं (Dn3 °र्थो) महाद्युति

95 a) K1 5 V1 B Da D6 [आ]त्मकृत्ये; K3 °तत्त्व, Dn1 n3 D2 3 7–9 T G1 2 5 M1–3 °कृत्य, D4 °तत्त्व (for °कृत्य) — b) K1 5 B0 1 4 5 Da D9 M प्रश्रितम्, K3 B3 D4 5 प्रसृतम्, V1 प्रसुतम् (sic), B2 प्रथितम्, Dn1 n3 D2 3. 8 प्रस्तुतम्; D1 आश्रयम्, D7 T1 G1. 5 प्रणितम्, T2 प्रत्ययम्, G2 प्रणतिम् (for प्रश्रयम्) — c) Ś1 K1. 2 4 D1 4 9 T1 G1. 2 5 M2 4 रोमशो; D7 T2 मूषिक (for लोमशो) — d) K3 5 B Da Dn1. n3 D2–5 8 T1 G1. 2 5 M मूषिकं, V1 पलित; D7 T2 रोमशश् (for मूषक) B0 5 (marg as in text) चिरकारकं, T2 G1 °काक्षिण

96 a) K3 B1 D5 ह्येव (for ह्येवं) — b) D5 om (hapl) from कुर्वन्ति up to यत्नं (in 97a) — c) T1 G1. 2 5 कुर्यात् (for कृच्छ्रात्) — d) D4 त्वरमाणमवेमया (sic)

97 D5 om up to यत्न (cf. v. l 96) — a) K5 Da Dn1. n3 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) तथा हि; B1 2 यथा हि; D1 4 तथेव, D9 तथा च (for तथैव) — b) D7 S (G3 4 absent) कार्यमिदं (for कार्यं हित) K2 मया (for मम) — After 97^{ab}, Da1 reads 99^{a} for the first time, repeating it in its proper place K3 om. (hapl.) 97^{c}–98^{d} — c) M2 यत्र (for यत्न) B2 महाप्रज्ञ; D5 °राज (for °प्राज्ञ). — d) K5 Da1 Dn1 n3 D2 3 8 रक्षा (for स्वस्ति)

98 K3 om. 98 (cf. v l 97) — a) D1 G1 M3 -वैरत्व (for वैर त्वं) D9 तत् (for त्व) — B0 om. (hapl.) 98^{bc} — b) D5 अस्मत् (for स्मरन्) B2 कार्यं (for काल) K5 V1 B (B0 om) Da Dn1. n3 D2 3 8 जिहीर्षसि, D5 7 S (G3 4 absent) चिकीर्षसि (M °से), D4 9 विलपसे (for विकर्षसि) — c) B. दुष्कृत

मम न ग्रहणे शक्तः पलायनपरायणः ॥ १०६
छिन्नं तु तन्तुबाहुल्यं तन्तुरेकोऽवशेषितः ।
छेत्स्याम्यहं तदप्याशु निर्वृतो भव लोमश ॥ १०७
तयोः संवदतोरेवं तथैवापन्नयोर्द्वयोः ।
क्षयं जगाम सा रात्रिर्लोमशं चाविशद्भयम् ॥ १०८
ततः प्रभातसमये विकृतः कृष्णपिङ्गलः ।
स्थूलस्फिग्विकचो रूक्षः श्वचक्रपरिवारितः ॥ १०९
शङ्कुकर्णो महावक्त्रः पलितो घोरदर्शनः ।
परिघो नाम चण्डालः शस्त्रपाणिरदृश्यत ॥ ११०
तं दृष्ट्वा यमदूताभं मार्जारस्त्रस्तचेतनः ।
उवाच पलितं भीतः किमिदानीं करिष्यसि ॥ १११
अथ चापि सुसंत्रस्तौ तं दृष्ट्वा घोरदर्शनम् ।
क्षणेन नकुलोलूकौ नैराश्यं जग्मतुस्तदा ॥ ११२
बलिनौ मतिमन्तौ च संघातं चाप्युपागतौ ।
अशक्यौ सुनयात्तस्मात्संप्रधर्षयितुं बलात् ॥ ११३
कार्यार्थे कृतसंधी तौ दृष्ट्वा मार्जारमूषकौ ।

C 12 5011
B 12 138 120
K 12 138 121

यस्मिन् (for तस्मिन्) D7 T1 G1 6 तया, T2 G2 तदा (for भवान्) — b) M1 इवाकीर्ति K3 5 V1 B Dn1 n3 D2-5 8 9 M मयार्दित (for °न्वित) D7 T G1 3 6 दिवाकीर्त्य(G1 °र्त्याद्)मयार्दि(G2 °दि)त° — c) K3 D4 निग्रहणे (for न ग्र°) — d) M पाश छेत्स्याम्यह तदा

107 a) K1 छिंदत्तु (for छिन्न तु). B2 -सकल-; T2 -बहुल, G1 -बाहुल्य (for बाहुल्य) Da छिन्नं ते ततुसकल, D5 छिन्नस्त्वद्वधमात्मान — b) K1 भर्तुर् (for तन्तुर्) K3 Da1 विशेषित; D1 G1 [ऽ]व शेषत (for ऽवशेषित) D5 बाहुल्य वद्विशेषत — c) Dn3 D2 5.8 भवत् (for अह) K1 तवाप्याशु; K3 5 V1 B Da Dn1.n3 D1-4 8 9 T1 G1 2 M त(M1 3 त्व)मप्याशु, D5 तवायाशु (sic) (for तदप्याशु) — d) Dn3 D1 4.9 निवृत्तो (D1 °तो), M2 निह्वतो (for निर्वृतो) Ś1 K1 2 4 D1.4 9 T G1 2 3 M4 रो(D1 रे) मश (for लोमश)

108 a) G2 द्वयो° (for तयो) K1 M2 एव (for एव) M4 तयोर्विवदतोरेव — b) K3 कथ (for द्वयो) D7 S (G3 4 absent) द्वयोरापन्नयोस्तदा (M था) — c) K3 D4 9 T1 G3 M1 रात्री (for रात्रिर्) — d) B5 D7.9 T G1 2 6 रोमश (T2 °शय्); M2 लोमशाय् (for °श) D4 om. (hapl.) from शद्भय up to वारित (in 109d) K3 V1 Bo-2 5 Da D3 5 7 S (G3 4 absent) चागमद्; B3 4 Dn1 स्वाविशद् (for चा°) G1 प्रिय (for भयम्)

109 D4 om. 109 (cf. v l. 108). — a) Dn3 प्रभाते — b) D7 S (G3 4 absent) विकटः; D6 आगत (for विकृत) D8 कृष्णपिंगल; T2 G1 कृष्ण पिंगल — V1 reads 109c-111d on marg — c) K1 स्थूलस्यिग् K4 निकचो; K5 B1 Dn1 n3 D2 3 8 विकृतो; B2 Da D5 9 विकटो, D7 S (G3 4 absent) विनतो (M2 °तौ) (for विकचो) D5 रक्ष° (for रूक्ष) — d) K3 5 V1 B (except B3) Da Dn1.n3 D2 3 8 9 S (G3 4 absent) श्वयूथ, D7 श्वयूथ, Cb श्वचय (for श्वचक्र)

110 V1 reads 110 on marg — b) K3.5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 मलिनो, D1 पलि*; D1 9 समवाद्; D7 S (G3 4 absent) खनित्री (T2 °त्रिर्; M2 °श्री) (for पलितो) — c) M4 परिघे K3 5 V1 B (except B2 5) Dn1 n3 D2-5 8 चांडाल°; Da शबर (for चण्डाल°)

111 V1 reads 111 on marg — a) G1 यमदूताह (sic) — b) Bo 3-5 D5 त्रस्त(B1 स्तब्ध; D5 ताम्र) लोचन°; D9 M2 त्रस्तमानस — c) K3 5 V1 B1.4 Da2 Dn1 n3 D1-3.8 वचन (for पलित) K3 धीर°; D4 भीरु (for भीत)

112 Cf 311*, lines 1-2 V1 Bo 1.5 Da om 112-114 — a) D7 S (G3.4 absent) तथैव च, D9 अथ तौ च (for अथ चापि) D1 ससत्रस्तौ, M4 सुसत्र स्तस् K3 5 B1 Dn1 n3 D2 3 8 अथ तावपि सत्रस्तौ, D4 अथ त वापि सुसत्रस्त (hypermetric), D5 अथ वापि सुसभ्रष्टौ — b) D9 transp त and दृष्ट्वा K5 Dn1 n3 D2 3.8 घोरसकुल (for °दर्शनम्) — d) K3 3 5 B2-4 Dn1.n3 D2-5 7 9 S (G3 4 absent) उपजग्मतु (for जग्मतुस्तदा)

113 = (var.) 311*, lines 3-4 V1 Bo 1 5 Da om 113 (cf v l 112) — a) Dn3 बलिनो मतिमत च — b) K4 5 Dn1.n3 D2 4 8 सघाते M2 च स्युपा गतौ (for चाप्युपा°) T2 सघातस्वमुपागतौ — c) Ś1 K2 4 D1 अशक्याद्; K1 अशक्त्या, K3 5 B2-4 Dn1. n3 D2 3 5 8 अशक्तौ; D4 न शक्तो (for अशक्यौ) D5 निलयाद् (for सुनयाद्). — d) K1 समवर्शयितु (for °धर्षयितु).

[illegible] जग्मतुः स्वं स्वमालयम् ॥ ११४
[illegible] पाशांस्तं स मूषकः ।
[illegible] मार्जारस्तथा [illegible] ॥ ११५
स च तस्माद्भयान्मुक्तो मुक्तो घोरेण मृत्युना ।
[illegible] शाखां भेजे च लोमशः ॥ ११६
उन्माथमथ आदाय चण्डालो वीक्ष्य सर्वशः ।
विहताशः क्षणेनाथ तस्माद्देशादपाक्रमत् ।
जगाम च स्वभवनं चण्डालो भरतर्षभ ॥ ११७
ततस्तस्माद्भयान्मुक्तो दुर्लभं प्राप्य जीवितम् ।
बिलस्थं पादपाग्रस्थः पलितं लोमशोऽब्रवीत् ॥ ११८
अकृत्वा संविदं कांचित्सहसा त्वमुपप्लुतः ।
कृतज्ञं कृतकल्याणं कच्चिन्मां नाभिशङ्कसे ॥ ११९
गत्वा च मम विश्वासं दत्त्वा च मम जीवितम् ।
मित्रोपभोगसमये किं त्वं नैवोपसर्पसि ॥ १२०

[illegible] Dn D4 [illegible] [सा]नु; M [प]त्र (for [म]ध). K[illegible] D[illegible] D[illegible] विहिताश क्षणेनाद्दे; D[illegible] T[illegible] G[illegible] विही(G[illegible] °हि)ताश क्षणेनैव. —[illegible]) D[illegible] सपक्रमत्; D[illegible] समारमात् —M[illegible] om 117[illegible] —[illegible]) K[illegible] Dn[illegible] D[illegible] स्व; Ds [स]व (for च) —[illegible]) K[illegible] B[illegible] Dn[illegible] D[illegible] चाण्डालो; G[illegible] चण्डालो.

118 K[illegible] om up to ततस्तस्मा (cf v 1 116). Ś1 reads 116[illegible] on marg —[illegible]) D[illegible] स पुनस्मात्. D[illegible] दुर्गं —G[illegible] om (hapl) 118[illegible]–120[illegible]. —[illegible]) Ś1 K[illegible] D[illegible] T G[illegible] M[illegible] लोमशो

119 G[illegible] om 119 (cf v 1 118) —[illegible]) K[illegible] संविदं. K[illegible] D[illegible] M[illegible] संविद्; K[illegible] साक्षित्; D[illegible] D[illegible] किंचित् (for कांचित्). —[illegible]) K[illegible] V[illegible] B[illegible] Da D[illegible] सत्तुत (for त्व[illegible]). K[illegible] B[illegible] Dn[illegible] D[illegible] सहसा समव(K[illegible] °सि)तुत (K[illegible] °तं); Dn[illegible] °सा [illegible]; D[illegible] T G[illegible] M सहसा स्वमव(T[illegible] G[illegible] सुत; G[illegible] °सुता)पुत —D[illegible] om 119[illegible]–120[illegible]. —[illegible]) B[illegible] कृतज्ञ (for कृतज्ञं) K[illegible] B[illegible] Dn[illegible] D[illegible] T[illegible] (sup lin) कृतांश (for कल्याणं) D[illegible] T G[illegible] कृतज्ञ कृतकल्याण —[illegible]) Ś1 K[illegible] D[illegible] कच्चित् D[illegible] D[illegible] G[illegible] M[illegible] मा (for मां) B[illegible] D M मामि(M[illegible] °[illegible]; M[illegible] °म)शंकसे; G[illegible] माभिशंमसे (for °शङ्कसे)

120 D[illegible] G[illegible] om 120[illegible] (cf v 1 119, 118). —[illegible]) B[illegible] D[illegible] T[illegible] M मयि (for मम) —[illegible]) D[illegible] om च. D[illegible] दत्वा च मामीप्सित (sic). —[illegible]) Da मित्रम् [illegible]. —[illegible]) K[illegible] V[illegible] B[illegible] Da Dn[illegible] D[illegible] किं सत्त्वं न; B[illegible] किमर्थं न; D[illegible] T G[illegible] M किं हि [illegible] न; G[illegible] किमिदम् (for किं त्वं नैव) D[illegible] तु (for त्वं) [illegible] D[illegible] [उ]पसर्पसि (D[illegible] °सि).

121 [illegible]) B[illegible] कृत्वाहं (for कृत्वा हि). V[illegible] B[illegible] D[illegible] T[illegible] [illegible]; M[illegible] [illegible] —[illegible]) M[illegible] [illegible] (for [illegible]) G[illegible] [illegible] (for [illegible]) —[illegible])

कृत्वा हि पूर्वं मित्राणि यः पश्चान्नानुतिष्ठति ।
न स मित्राणि लभते कृच्छ्रास्वापत्सु दुर्मतिः ॥ १२१
तत्कृतोऽहं त्वया मित्रं सामर्थ्यादात्मनः सखे ।
स मां मित्रत्वमापन्नमुपभोक्तुं त्वमर्हसि ॥ १२२
यानि मे सन्ति मित्राणि ये च मे सन्ति बान्धवाः ।
सर्वे त्वां पूजयिष्यन्ति शिष्या गुरुमिव प्रियम् ॥ १२३
अहं च पूजयिष्ये त्वां समित्रगणबान्धवम् ।
जीवितस्य प्रदातारं कृतज्ञः को न पूजयेत् ॥ १२४
ईश्वरो मे भवानस्तु शरीरस्य गृहस्य च ।
अर्थानां चैव सर्वेषामनुशास्ता च मे भव ॥ १२५

अमात्यो मे भव प्राज्ञ पितेव हि प्रशाधि माम् ।
न तेऽस्ति भयमस्मत्तो जीवितेनात्मनः शपे ॥ १२६
बुद्ध्या त्वमुशनाः साक्षाद्बले त्वधिकृता वयम् ।
त्वन्मन्त्रबलयुक्तो हि विन्देत जयमेव ह ॥ १२७
एवमुक्तः परं सान्त्वं मार्जारेण स मूषकः ।
उवाच परमार्थज्ञः श्लक्ष्णमात्महितं वचः ॥ १२८
यद्भवानाह तत्सर्वं मया ते लोमश श्रुतम् ।
ममापि तावद्ब्रुवतः शृणु यत्प्रतिभाति माम् ॥ १२९
वेदितव्यानि मित्राणि बोद्धव्याश्चापि शत्रवः ।
एतत्सुसूक्ष्मं लोकेऽस्मिन्दृश्यते प्राज्ञसंमतम् ॥ १३०　C 12 5046 B 12 138 137 K 12 138 137

K2 3 5 Dn3 T2 G1. 2 M2 कृच्छ्रास्स्वापत्सु, Da कृत्स्ना स्वा°, D5 न कृच्छ्रापत्सु (for कृच्छ्रास्वापत्सु)

122 K3 om 122 — a) K5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 7 8 S (G3 4 absent) सत्कृतोह त्वया मित्र (Da2 त्वमित्रश्च ; M2 त्वया मित्र) — b) K1 सखा ; M1. 3 सुखे (for सखे) — c) Ś1 K1 2 4 मा च, D7 T1 G2 5 M2-4 स मा (for स मां). — d) B0 3-5 इहार्हसि (for त्वमर्हसि)

123 b) G2 पाडवा (for बान्धवा) K2 3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 ये च (B0 2-5 D5 मे) सबधि-बाधवा — D5 om (hapl) 123c–124b — c) M1. 3. 4 त्वा (for त्वां) — d) K3 Dn3 सदा ; M4 शिष्य (for शिष्या) Da1 गुरुर्मम ; D4 7 T1 G1. 2 5 इव गुरुं (by transp) D7 प्रति (for प्रियम्)

124 D5 om 124ab (cf. v l 123) — a) D1 M4 त्वा D4 M1-3 अह त्वा (M1. 3 त्वा ; M2 च) पूजयिष्यामि — b) Dn3 मित्र म (for समित्र) K5 B0 3-5 D7 T G1. 5 -बांधव (for -बान्धवम्) B2 Da सीदमान सबांधव. — d) D4 T2 कृतज्ञं D5 को नु ; M4 का न (for को न)

125 a) D9 भवानस्य — b) K3 Dn1. n3 स्वशरीर-, D9 जीवितस्य (for शरीरस्य) — c) V1 आत्मानं (for अर्थानां) — d) Da भवान् (for भव)

126 a) M4 भव मे (by transp) G2 प्राज्ञ — b) K1 3. 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7-9 S (G3. 4 absent) [इ]ह (for हि) M1. 3 प्रशाखि (for प्रशाधि) — c) D1 ततो (for न ते) K2 भयसमत्तो (for भय-मस्मत्तो) — d) K3 सपे (for शपे)

127 b) K3 5 V1 B1-3 Da Dn1 n3 D2-4 8 बले नाधि- ; B0 बलेऽत्यधि ; D9 चले चापि, T1 G1. 2 5 बले त्वयि (for बले त्वधि) — c) K3 त्वमन्त्र ; Dn3 त्व मित्र (for त्वन्मन्त्र) T2 जययुक्तो, M3 -बलमुक्तो (for बलयुक्तो) Ś1 K2 4 वै (for हि) — d) K1 विंदेयं ; D1 विंदते (for विन्देत) K3 5 Da Dn1. n3 D2 3 8 दत्त्वा जीवितमद्य मे, V1 B D4 5 7 9 S (G3 4 absent) दद्या(M2 द्रव्या)द्विजयमेव (B1 2 °मद्य) मे

128 a) K3 5 Dn1 n3 D2 3 8 परां शांतिं, V1 Da1 पर शात्व ; B2 4 परां सात्व, B3 D5 परां शांत्व (D5 °त) (for पर सान्त्व) — b) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7 8 S (G3 4 absent) स (B0 3 D5 तु) मूषिकः — c) K3 5 V1 B1 Da Dn1 n3 D2 3 8 पर मंत्रज्ञ, B2 परमप्रज्ञ (for °मार्थज्ञ)

129 Before 129, D4 ins मूषिक उवाच — a) K5 Dn3 D2 4 8 9 सत्य (for सर्वं) — b) Ś1 K1. 2 4 D1 4. 7 T1 G1 2 5 M2-4 रोमश, V1 लोमस (for लोमश) K3 श्रुते (for श्रुतम्) — d) D1 शृण्व (sic) T2 तत् (for यत्) K5 Dn3 D2 3 8 9 मे ; Dn1 M2 वै ; T G5 M1 3 4 मा (for माम्)

130 a) D4 G2 विदितव्यानि — b) K3 5 Dn1 n3 D2-4. 8 9 विज्ञेयाश्च ; D7 बोद्धव्यं (for बोद्धव्याश्च) V1 B1 Da T2 G1 M4 चैव (for चापि) — V1 reads 130cd on marg — c) G2 तस्मात् (for एतत्) V1 सूक्ष्म हि, D5 सुसूक्ष्मो, G1 सुसूक्ष्म (for सुसूक्ष्मं) B2 लोकेषु (for लोकेऽस्मिन्) — d) D7 S (G3 4 absent) लक्ष्यते प्राज्ञसमतै (M2 °त , M4 °त).

शत्रुरूपाश्च सुहृदो मित्ररूपाश्च शत्रवः ।
सान्त्वितास्ते न बुध्यन्ते रागलोभवशं गताः ॥ १३१
नास्ति जात्या रिपुर्नाम मित्रं नाम न विद्यते ।
सामर्थ्ययोगाज्जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा ॥ १३२
यो यस्मिञ्जीवति स्वार्थे पश्येत्तावत्स जीवति ।
स तस्य तावन्मित्रं स्याद्यावन्न स्याद्विपर्ययः ॥ १३३
नास्ति मैत्री स्थिरा नाम न च ध्रुवमसौहृदम् ।
अर्थयुक्त्या हि जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा ॥ १३४
मित्रं च शत्रुतामेति कस्मिंश्चित्कालपर्यये ।
शत्रुश्च मित्रतामेति स्वार्थो हि बलवत्तरः ॥ १३५
यो विश्वसति मित्रेषु न चाश्वसति शत्रुषु ।
अर्थयुक्तिमविज्ञाय चलितं तस्य जीवितम् ॥ १३६
अर्थयुक्तिमविज्ञाय यः शुभे कुरुते मतिम् ।
मित्रे वा यदि वा शत्रौ तस्यापि चलिता मतिः ॥१३७

---

131 V1 om 131^{ab} — ^{a}) M2 भूपाश्च (for रूपाश्च). K3 5 B Da Dn1 n8 D1-4, 7-9 S (G3 4 absent) हि (for च) — ^{b}) B1 2 5 Da D4 T2 हि (for च) — After 131^{ab}, D4 ins line 1 of 313*.

— ^{c}) K2 D1 सात्विकास्ते; K3 V1 B1 3 Da सति तां (Da3 या)स्तु; K5 B4 D2, 8 8 संधितास्ते; Bo. 3, 5 Dn1 n8 सति तांस्ते; D5 सधितास्तान्; D7 T1 G1, 2, 5 M सांत्विताःस्तु (for सान्त्विताःस्ते). T2 न तु (for ते न). K4 वध्यते; D4, 9 वुध्यति (for वुध्यन्ते) — ^{d}) K3 5 Dn1, n8 D2-4 9 कामक्रोध (for रागलोभ). Da -परायण- (for वशं गताः). D5 रागलोभ च सगताः. — D4 ins after 131^{ab}: D7 (reading twice) T G2 5 M ins after 131

313* एषां सौम्यानि मित्राणि क्रोधनाश्चैव शत्रवः ।
सान्त्विताास्ते न बुध्यन्ते रागलोभवश गता ।

[(L 1) D4 M यस्य, T2 यानि, G2 येषां (for एषां). D4 चापि (for चैव) — (L 2) = 131^{cd}. D4 om line 2. T2 M1, 2 मित्रशत्रून् (for सान्त्विताास्ते).]

132 ^{a}) K5 Da Dn1 n8 D2 3 8 जातु (for जात्या) G1 नामा. K3 नास्ति मैत्री चिरं नाम — ^{b}) Da D4, 9 न मित्रं नाम (by transp) K6 न च ध्रुवमसौहृदं (= 134^b) — ^{d}) D5 शत्रवस् (for रिपवस्)

133 B1 D7 G2 M2 om. (hapl) 133-134 V1 reads 133^a-135^b on marg. — ^{a}) Da3 जीवितेः, T2 जीवित (for जीवति). Da सुखं; Dn1 D1 स्वार्थे (for स्वार्थे) — ^{b}) D5 T1 2 (inf lin) G1 5 पश्यन्. K3 5 Da Dn1 n8 D2 3, 5 8 T G5 M (M2 om) पीडा न (Da स) जीवति; V1 Bo 2-5 D4 9 पीडामजीवति — ^{c}) K3 5 V1 B3 Da Dn1 n8 D2 8 8 transp तावन् and मित्र. D1 तव (for तावन्) — ^{d}) T1 G5 यावन्नास्याद्.

134 B1 D7 G2 M2 om. 134 (of v. l 133) V1 reads 134 on marg — ^{a}) V1 B2 चिरं, T G1 5 M1 3 4 ध्रुवा (for स्थिरा). D9 नित्य (for नाम) — ^{b}) Ś1 K4 D1 नास्ति (for न च) D4, 9 स्थिरम् (for ध्रुवम्). — ^{c}) Da D1 4 T1 G5 अर्थ(D1 °थ)युक्ता (for °युक्त्या) K3 5 Dn8 तु; D2 8 8 नु (for हि). Da3 हि जायंति; G1 [अ]भिजायंते (for हि जायन्ते).

135 V1 reads 135^{ab} on marg — ^{a}) G2 मित्रश्च; M2 मित्र स्य (for मित्र च). — ^{b}) Da पर्ययात् (for -पर्यये). — ^{d}) D7 सार्थो

136 ^{a}) Ś1 K2 3 5 V1 B D2-5 8 9 G1 M2 विश्वसिति (for °सति). — ^{b}) K2 V1 B D5 M2 चाश्वसिति; K3 5 D4 8 9 विश्वसिति; Da1 विश्वशति (sic), Da3 Dn1 n8 D2 3 विश्वसति (for चाश्वसति). — K2 4 Dn8 D1-3 8 om (hapl.) 136^{cd}. — ^{c}) Da G1 अर्थं युक्तम्; D6 मित्रयुक्तिम्. — ^{d}) M2 जीवन. B1 चलं तस्य च जीवितं

137 V1 Bo, 1 om (hapl) 137^{ab}. — ^{a}) K3 अर्थे (for अर्थ). K4 Da3 अर्थयुक्तम् K5 D4 अपज्ञाय. — ^{b}) D5 om from य: शुभे up to विश्व (of विश्वसेत् in 138^b). K5 B3 Da Dn1 n8 D2 3 8 प्रीतौ (for शुभे). K3 5 B2-5 Da Dn1, n8 D2-4, 8 9 T G1 5 M4 मन; D7 मति (for मतिम्). — ^{c}) D1 मित्र (for मित्रे) M1-3 [अ]मित्रे (for शत्रौ) — ^{d}) T2 G1 वा (for [अ]पि) Ś1 K1 2 4 गति (for मति).

138 = (var) Ādi, App I (No 81), lines 125-126: 5 38 9 12 137. 25, 138. 43 Harivaṁśa 1. 20. 23, Pañcatantra 2. 43, 4. 14. D5 om up to विश्व (of v 1. 137) — ^{b}) K2 3 5 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 7 8 T G1 2 5 M1, 3 नास्ति; M4 च न (for ऽपि न) B1 D9 विश्वसे (for °सेत्). — ^{c}) Ś1 K2 4 Da T2 G1 विश्वस्ताद् (for विश्वा

न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्तेऽपि न विश्वसेत् ।
विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृन्तति ॥ १३८
अर्थयुक्त्या हि दृश्यन्ते पिता माता सुतास्तथा ।
मातुला भागिनेयाश्च तथा संबन्धिबान्धवाः ॥ १३९
पुत्रं हि मातापितरौ त्यजतः पतितं प्रियम् ।
लोको रक्षति चात्मानं पश्य स्वार्थस्य सारताम् ॥१४०
तं मन्ये निकृतिप्रज्ञं यो मोक्षं प्रत्यनन्तरम् ।
कृत्यं मृगयसे कर्तुं सुखोपायमसंशयम् ॥ १४१
अस्मिन्निलय एव त्वं न्यग्रोधादवतारितः ।
पूर्वं निविष्टमुन्माथं चपलत्वान्न बुद्धवान् ॥ १४२
आत्मनश्चपलो नास्ति कुतोऽन्येषां भविष्यति ।
तस्मात्सर्वाणि कार्याणि चपलो हन्त्यसंशयम् ॥१४३
ब्रवीति मधुरं किंचित्प्रियो मे ह भवानिति ।
तन्मिथ्याकारणं सर्वं विस्तरेणापि मे शृणु ॥ १४४
कारणात्प्रियतामेति द्वेष्यो भवति कारणात् ।
अर्थार्थी जीवलोकोऽयं न कश्चित्कस्यचित्प्रियः ॥१४५
सख्यं सोदरयोर्भ्रात्रोर्दम्पत्योर्वा परस्परम् ।
कस्यचिन्नाभिजानामि प्रीतिं निष्कारणामिह ॥ १४६ C 12.5084 B 12.138 153 K 12 138 153

साद्) —d) B1.3 D5 मूलादपि (for °न्यपि) B3 निकृतयेत्, G1 न कृतति K1.3 5 B2 Dn1 n3 D2 3 7 8 T1 G3 5 M2 4 अपि मूलानि (K1 Dn3 °लाग्नि, M2 4 °लं नि) कृतति, M1 3 समूलमपि कृतति

139 a) D7 9 T1 G2 5 अ(D9 स्वा)र्थयुक्ता (for अर्थयुक्त्या) K2 3 5 B1.2 Dn1 n3 D2 3 8 जायते (for दृश्यन्ते) Da अनुरक्ता हि ते तात° —b) D2 om माता Ś1 K4 Dn1.n3 D2-4 8 T G1 5 सुतस् (for सुतास्) —c) G1 मातुल्या (sic) K4 भागिनीयाश्र्, D1 भगिने°.

140 b) Dn3 प्रियत, D5 परम, D9 पितरं (for पतित) D4 सुत° (for प्रियम्) —c) D5 लोके K3 V1 B1.2 Da D4 7 S (G3 4 absent) आत्मान रक्षते (K3 °क्षितो, M1-3 °क्ष्यते) लोक (K3 °के) —d) B1 M2 पश्यन् (for पश्य) Bo रक्षतां (for सारताम्) K3 पश्यत्स्वार्थसारता (sic)

141 =(var) 161 —a) D1 तमन्यो (for तं मन्ये). K1 2 4 D1 निकृतप्रज्ञो (for °तिप्रज्ञ) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 सामान्या निष्कृति° प्राज्ञ (Bo प्राज्ञो; B1 प्रज्ञ), D4 S (G3 4 absent) समन्ये (D4 अवुद्ध्या, T2 M1 3 4 स मन्ये; G2 सामान्ये; M2 स मान्य) निकृति प्रज्ञो (T G2 5 M1 °ज्ञे), D7 समस्येति कृतप्रज्ञो —b) K5 Da Dn1.n3 D5 7-9 S (G3 4 absent) यो मोक्षात्; D4 मोक्षस्य (for यो मोक्ष) Dn3 om. तरम् D1 प्रात्य नतर; D7 T2 G1 समनतर (for प्रत्यनन्तरम्) —c) K3 5 Dn3 कृत, D4 मर्क्ष (for कृत्य) Ś1 K1.2 4 D1 गमयसे; K5 D2 3 9 T G1.2 5 M2 मृगयते (for °यसे) Dn3 शत्रु, D4 नून (for कर्तुं) —d) Dn3 सुखोपाये Dn3 D4 न संशय; G2 असशय

142 a) D7 T G1.2 5 तस्मिन् T1 G2 5 एव च (for एव त्व) D4 भक्ष्यार्थमेव तावत्त्वं, D5 अस्मिन्नि ल्यमेकस्व, M2 °न्विलयपादस्य —b) K3 V1 B Da Dn3 D5 अवतारित, D4 अभिधावित°, D7 T G1 5 अवपा तित°; M °पाशित° (for °तारित°) D9 न्यग्रोधाधिगत-स्थित —c) D4 पूर्वे Bo निर्दिष्टम् (for निविष्टम्) K3 T2 उन्माद (for उन्माथ) —d) T1 G2 5 अबुद्ध वान् (for न बुद्°) Da चापलात्ससावबुद्धवान्

143 a) Da च परो, Cv चपले (for चपलो). —b) Dn1 भविष्यसि —d) Da1 चापलो K3 D9 असंशय°, K4 सशयं (for असंशयम्) D6 चापले नास्त्यसशय°

144 a) K1 ब्रवीमि D1 किंचित् K3.5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) ब्रवीपि मधुरं यच्च —b) K1 D7 G1 M मे हि, K3 T G2.5 मेसि; K5 V1 B Da Dn1.n3 D2 3 5 8 मेच, D4.9 मम (for मे ह) Da1 भविष्यसि (for भवानिति) —c) V1 B D9 कारण, D4 हारणं (for -करण) Bo मोक्ष (for सर्वं) K1 D7 S (G3 4 absent) तं मिथ्या कारण सर्वं, K3 Da Dn1 n3 तन्मित्रका(Dn1 n3 °क) रण सर्वं —d) D7 T G1.2 5 M2-4 हि (for [अ]पि)

145 a) D1 करणात् — Dn3 om 145c-146d K3 D4 9 read for the first time 145cd after 104ab —c) K4 अर्थार्थे — D9 (first time) om. 145d —d) M2 प्रिय

146 Dn3 om 146 (cf. v l. 145) —a) V1 Bo 3-5 D6 सखे; B1 सख्य, B2 सख्यो° (sic), M2 सख्या° (for सख्य) K2 5 V1 B Da Dn1 D2-4 7 8 T G2 5 M2 सो(Da1 सौ)दर्ययोर् (for सोदरयोर्)

153 यद्यपि भ्रातरः क्रुद्धा भार्या वा कारणान्तरे ।
154 स्वभावतस्ते प्रीयन्ते नेतरः प्रीयते जनः ॥ १४७
प्रियो भवति दानेन प्रियवादेन चापरः ।
मन्त्रहोमजपैरन्यः कार्यार्थं प्रीयते जनः ॥ १४८
उत्पन्ने कारणे प्रीतिर्नास्ति नौ कारणान्तरे ।
प्रध्वस्ते कारणस्थाने सा प्रीतिर्विनिवर्तते ॥ १४९
किं नु तत्कारणं मन्ये येनाहं भवतः प्रियः ।
अन्यत्राभ्यवहारार्थात्तत्रापि च बुधा वयम् ॥ १५०
कालो हेतुं विकुरुते स्वार्थस्तमनुवर्तते ।
स्वार्थं प्राज्ञोऽभिजानाति प्राज्ञं लोकोऽनुवर्तते ॥ १५१
न त्वीदृशं त्वया वाच्यं विदुषि स्वार्थपण्डिते ।
अकालेऽविषमस्थस्य स्वार्थहेतुरयं तव ॥ १५२
तस्मान्नाहं चले स्वार्थात्सुस्थितः संधिविग्रहे ।
अभ्राणामिव रूपाणि विकुर्वन्ति क्षणे क्षणे ॥ १५३

—[d]) Bo 3-5 D6 अह (for इह) G2 प्रीतिर्निष्कारणादिह

147 [a]) Da क्रूरा (for क्रुद्धा) —[b]) D6 च (for वा) K4 corrupt —[d]) Bo 4 5 transp नेतर: and प्रीयते D6 om from प्रीयते up to कारणे (in 149[a]) D7 S (G3. 4 absent) प्राकृतो (for प्रीयते)

148 D1 (hapl) 8 om 148 (for D6, cf v l 147) —[a]) M2 भवति —[b]) B2 वा पर: ; Da1 चापरे; D4 वा परा (for चापर:) T2 G1 प्रियो वाचा तथा पर: —[c]) K2 सत्रहोम ; D2 मन्त्रहोमैर्; M4 मन्त्र होमं (for मन्त्रहोम) T2 अन्यै (for अन्य:). —[d]) Bo 6 Da1 D2 T2 M कार्यार्थी; D7 T1 G2 5 कार्यार्थे (for कार्यार्थं). B6 Da Dn3 D7 M2 प्रियते (sic) (for प्रीयते).

149 D6 om. up to कारणे (cf v l 147). —[a]) K3 5 B4 Da Dn1 n3 D2 3 7 8 T G1 2 5 M1-3 उत्पन्ना; Da °न्न (for °न्ने) D7 T1 G1. 2 5 कारणात् (for °णे) —[b]) B2 न: (for नौ). K3 5 B4 Dn1 n3 D2-4 7-9 S (G3 4 absent) नासीन्नौ (G1 M2 °न्नो) (for नास्ति नौ) V1 B (except B4) Da D9 T G2 5 M1. 3 कारणान्तर. —[c]) K3 प्रध्वस्ते, Dn1 n3 D2 3 8 प्रदास्ते; D1 प्रश्वस्ते, D6 प्रतप्ते (for प्रध्वस्ते). M2 कारणे स्थाने. —[d]) D4 हि विवर्तते; D7 S (G3 4 absent) नाभिवर्ध(M1-3 °र्त)ते (for विनिवर्तते).

150 D3 om. (hapl) 150[a]-151[b] —[a]) K (except K4) B1 Da Dn1 n3 D2-4 नु (for नु) —[b]) M2 भवति (for भवत) —[c]) K3 [अ]भ्यवहारार्थे; K4 °हारार्था; V1 Bo 3-5 Da Dn1 n3 D1-4 9 °हारार्थं, T1 G1 5 M2 °हार्यर्थात् (for °हारार्थात्). K1 B1 मन्यत्र (B1 °त्रा) व्यवहारार्थात् (B1 °र्थं); K5 अन्यर्थाभ्यवहारार्थ (sic), T2 अन्यथाभ्यवहार्यार्थं —[d]) K1 बहुधा (for च बुधा).

151 D3 om. 151[ab] (cf v l. 150) —[a]) Dn3 हर्तुं (for हेतुं) —[b]) B1 अर्थिस् (for स्वार्थस्). K1 स्वार्थमप्यनुवर्तते —[c]) B1 स्वार्थ ; D7 स्वार्थान्. D7 T G2 5 प्राज्ञा D4 9 T2 G1 M विजानाति; D1 T1 G2 5 विजानंति (for ऽभिजानाति) —[d]) D7 T G5 प्राज्ञान् (for प्राज्ञं) Ś1 K2 4 D1 लोकश्च; B1 लोकेनु (for लोकोऽनु) T2 G1 मन्यते (for वर्तते) K1 प्राज्ञो लोकश्च वर्तते

152 Dn3 om 152[a]-153[b] —[a]) K3 V1 B1 2 Da तथेदृशं; K4 D7 न त्वादृश; G2 न हीदृशं (for न त्वीदृश). B3 D6 मया (for त्वया) B3 Dn1 D3 8 वाक्यं (for वाच्यं) —[b]) K2 4 B1 5 D1 °पण्डित. B3 Da D4 7 9 S (G3 4 absent) विदुते (D4 °द्विष; D9 °दुष) स्वार्थपंडित: (D4 °त) —[c]) K (except K1) V1 B Da Dn1 D1-3 5 7 8 S (G3 4 absent) अकाले (B1 D7 T G1 2 5 M2 °लो) हि समर्थ(K2 D1 M1 °स्थ)स्य; D4 न कालो हि समर्थस्य; D9 अकाले हि समुत्थस्य —[d]) K1 5 V1 B Da Dn1 D2-4 7-9 S (G3 4 absent) स्नेहहेतुर् (for स्वार्थ°) K1 अह (for अयं). K3 स्नेहे हेतुपर तव

153 Dn3 om 153[ab] (cf v l 152) —[a]) D4 तस्मिन् (for तस्मात्). D1 T2 G1 चल: ; M2 चलेत् ; M4 त्यजे (for चले) B3-5 D5 स्थानात्, M4 स्वार्थान् (for स्वार्थात्) K3 V1 B1 2 Da तस्मान्न विचलेत्स्वा- (K3 Da °ले स्वा ; B1 °लेद्)र्थात् —[b]) K1 स्वस्तित:, K5 V1 Bo-2 Da Dn1 D2 3 8 M1-3 सुस्थिर:, D1 स्वस्थित:, D6 सास्थित ; T2 सधित (for सुस्थित:) B5 सधिविग्रह:. —[c]) Ś1 K1 2 4 D1 अभ्राणीव हि, G2 अमाणामिव (for अभ्रा°) —[d]) D7 S (G3 4 absent) पदे पदे (for क्षणे क्षणे).

154 [b]) G1 पुनरथैति (for °रद्यैव). K5 V1 B Da Dn1 n3 D2. 3 5 8 मे सुहृत्; M1. 3 सौहृद: (for सौहृदम्) —[c]) M2 पुरश्च (for पुनश्च). D9 रिपुम्

अद्यैव हि रिपुर्भूत्वा पुनरद्यैव सौहृदम् ।
पुनश्च रिपुरद्यैव युक्तीनां पश्य चापलम् ॥ १५४
आसीत्तावत्तु मैत्री नौ यावद्धेतुरभूत्पुरा ।
सा गता सह तेनैव कालयुक्तेन हेतुना ॥ १५५
त्वं हि मेऽत्यन्ततः शत्रुः सामर्थ्यान्मित्रतां गतः ।
तत्कृत्यमभिनिर्वृत्तं प्रकृतिः शत्रुतां गता ॥ १५६
सोऽहमेवं प्रणीतानि ज्ञात्वा शास्त्राणि तत्त्वतः ।
प्रविशेयं कथं पाशं त्वत्कृतं तद्वदस्व मे ॥ १५७
त्वद्वीर्येण विमुक्तोऽहं मद्वीर्येण तथा भवान् ।
अन्योन्यानुग्रहे वृत्ते नास्ति भूयः समागमः ॥ १५८
त्वं हि सौम्य कृतार्थोऽद्य निर्वृत्तार्थास्तथा वयम् ।
न तेऽस्त्यन्यन्मया कृत्यं किंचिदन्यत्र भक्षणात् ॥ १५९
अहमन्नं भवान्भोक्ता दुर्बलोऽहं भवान्बली ।
नावयोर्विद्यते संधिर्वियुक्ते विषमे बले ॥ १६०
संमन्येऽहं तव प्रज्ञां यन्मोक्षात्प्रत्यनन्तरम् ।
भक्ष्यं मृगयसे नूनं सुखोपायमसंशयम् ॥ १६१
भक्ष्यार्थमेव बद्धस्त्वं स मुक्तः प्रसृतः क्षुधा ।
शास्त्रज्ञमभिसंधाय नूनं भक्षयिताद्य माम् ॥ १६२

C 12. 5080
B 12 138 169
K 12. 138. 168

(for रिपुर्) — [d]) Dn3 G2 युक्ताना K3 चापलं

155 [a]) K1 2 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 S (G3 4 absent) आसीन्मैत्री तु (B3 °त्रीति) तावन्नौ (K1 2 G3 तावन्नो; Da T2 G1 यावन्नौ) — [c]) M2 स्वागतं (for सा गता) T2 सगता सहितेनैव; G1 सगता सा हि तेनैव — [d]) T2 कालो (for काल)

156 [a]) K5 B2-4 Dn1 D2 3 8 जातित , Da ह्य तत; Dn3 जीवित (for ऽत्यन्तत) — D7 G2 om (hapl) 156[cd] — [c]) G1 तन्मित्रम् (for तत्कृत्यम्) K3 D1 अभि(D1 °ति)निर्वत्तं, K5 Dn3 D2 3 8 °निर्वर्त्यं; D5 °निर्वृत्ति (for °निर्वृत्त) — [d]) D5 प्रकृते, T G5 M2 प्रकृतिं, G1 प्राकृर्तीं (for प्रकृति) B1 D1 गता°, D5 T G1.5 M2 गत° (for गता)

157 [a]) K1 Da2 D2 3 8 सोहमेव, T2 G1 एवमेव (for सोऽहमेव) Da प्रणेष्यामि, G2 प्रमाणानि (for प्रणीतानि) — [b]) M2 कार्याणि (for शास्त्राणि) — [c]) D7 S (G3 4 absent) पार्श्वं, D9 पाशे (for पाश) — [d]) K2 स्वत्कृत्य, K3 तत्कृत; K5 Da Dn1. n3 D2 3 5 8 9 M स्वत्कृते, G1 प्रकृत (for स्वत्कृत) D7 S (G3 4 absent) तद् (M प्र) ब्रवीहि (for तद्वदस्व)

158 [a]) Dn3 तद्वीर्येण K B3-5 Da2 Dn1 n3 D2 4 8 9 M2 प्रमुक्तो; V1 B0-2 Da1 D3 5 प्रयुक्तो (for विमुक्तो) M1 corrupt — [b]) K3 वय (for भवान्) — [c]) B1 वृत्तिर् (for वृत्ते) D5 अन्योन्य मावयोरेव — [d]) D1 नास्ति भूया, D5 भूयो भूत

159 [a]) Ś1 K1 सोम्य (for सौम्य) K3 D4 [s]सि; D1 [s]स्य, D5 [s]द्य (for ऽद्य) — [b]) K3-5 B1 2 Da Dn1 n3 D1-5 निवृत्तार्थास्, T1 निर्वृत्तास्तास्, G1 निवृत्तार्थास् (for निर्वृत्तार्थास्). M2 निर्वृत्तायास्तथाभव (810) — [c]) K3 5 V1 B D (except D1, Dn3 D6 absent) तेस्त्यद्य, K4 तेस्ति निर् (for तेऽस्त्यन्यन्) D4 9 कार्यं (for कृत्य)

160 [b]) K1 B0 3-5 D5 transp भवान् and बली D1 corrupt — [c]) D9 नावयोरत्तर किंचिद् — [d]) K4 D1 नियुक्तो, K5 B0 3 4 D3 5 7 8 G2 विमुक्तो, Dn1 D2 9 वियुक्तो, Dn3 T G1.5 M विमुक्ते; D4 विगते (for नियुक्ते) K3 V1 B1 2 5 निर्वृत्ते कारणांतरे; Da निवृत्त भक्षणांतरे

161 [a]) K1 2 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 सम- (K1 °मा)न्येह (for समन्येऽह्) D1 प्राज्ञा D9 मन्येह त्वां महाप्राज्ञ, M सामान्येय तव प्रज्ञा — [b]) K5 D2 3 5 मोहात् (for मोक्षात्) T2 G1 समनंतर (for प्रत्य°) — [c]) Dn1 D7 9 S (G3 4 absent) भक्ष K3 5 B1 Dn1 D2 3 8 प्रशससे; V1 B1 2 Da प्रयतसे; Dn3 प्रशसते (for मृगयसे) — [d]) K3 5 Dn1 n3 D2 3 8 सुखोपायेन कर्मणा; B1 सुखोपाये नसशय.

162 [a]) D9 भक्ष्यार्थं (for °र्थम्) K1 V1 B1.2 ह्येव, B0 3-5 Dn1 n3 D5 9 ह्यव (for एव) Dn1 तु (for त्व) K3 5 D2 3 8 भक्ष्या(K3 D3 °क्षा)र्थं त्व ह्यबद्धस्तु (K3 विबद्धश्च); D7 S (G3 4 absent) भक्षार्थी ह्येव सुव्यक्त (D7 T1 G3 5 °क्तो) — [b]) K5 समुक्त; B2 स युक्तः; B3 5 (marg as in text) सयुक्त, D4 प्रमुक्त, D7 S (G3 4 absent) विमुक्त (M1 °क्त) (for स मुक्त) K3 सवृत ; K5 Dn1. n3 D2-4 8 9 पीडित, D7 प्रश्रत , T2 प्रस्तुत, G2 प्रसृता (for प्रसृत) — [c]) K4 शास्त्रज्ञम् (for शास्त्रज्ञम्) K2 अभिमास्थाय, D4 अतिसधाय (for अभि°) K3 V1 B Dn1. n3 D2 3 5 8 शास्त्रज्ञा (Dn3 °ज्ञ) मतिमास्थाय, D7 S (G3 4 absent) शास्त्रज्ञां (D7 T1 G3 5 °ज्ञं; M2

जानामि क्षुधितं हि त्वामाहारसमयश्च ते ।
स त्वं मामभिसंधाय भक्ष्यं मृगयसे पुनः ॥ १६३
यच्चापि पुत्रदारं स्वं तत्संनिसृजसे मयि ।
शुश्रूषां नाम मे कर्तुं सखे मम न तत्क्षमम् ॥ १६४
त्वया मां सहितं दृष्ट्वा प्रिया भार्या सुताश्च ये ।
कस्मान्मां ते न खादेयुर्हृष्टाः प्रणयिनस्त्वयि ॥ १६५

नाहं त्वया समेष्यामि वृत्तो हेतुः समागमे ।
शिवं ध्यायस्व मेऽत्रस्थः सुकृतं स्मर्यते यदि ॥ १६६
शत्रोरन्नाद्यभूतः सन्क्लिष्टस्य क्षुधितस्य च ।
भक्ष्यं मृगयमाणस्य कः प्राज्ञो विषयं व्रजेत् ॥ १६७
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि दूरादपि तवोद्विजे ।
नाहं त्वया समेष्यामि निर्वृतो भव लोमश ॥ १६८

°र्तां) बुद्धिमास्थाय — d) K (except K6) V1 B Da D1 5 प्रातराश (D5 °शां) विकीर्षसि; D7 S (G3 4 absent) प्रातराश (G2 °शा) मिहेच्छसि

163 a) D4 त्वां च, D9 हि त्वम् (for हि त्वाम्). Da3 om हि K1 स; K3 V1 B Da1 D6.7 S (G3 4 absent) च; K5 Dn1 n3 D2 3 8 तु (for हि). — b) D1 समये; M1 समयं — c) Dn3 तं (for त्व) K1 B9 D7 T G2 3 5 M1 3 4 त्वतिसधा (M4 °ध्या) य — d) K5 V1 Da Dn1 n3 D3 4 7-9 S (G3 4 absent) भक्ष

164 a) Ś1 K1 2 4 D1 यश्चापि; K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 M1 4 त्व (D4 स्व) चापि, D7 G2 किं चात्र; T1 G5 किं चाय; T2 सच्छाय, G1 संनाय; M2 3 य (M3 त्वं) चाद्य (for यच्चापि) K3 5 Da Dn1 n3 D2 3 8 पुत्रदारस्थो, B3 4 D4 M1 °दारस्व B1 M1 °स्व); D1 7 T1 G1. 2 5 °दारार्थं (D1 °स्व), D9 सहदासश्च; T2 पुत्रदारत्व त्व (sic) (for °दारं स्व) — b) V1 B9 1 यस्य, D6 यस्त्वं (for तत्स) K1 4 तत्सविसृजसे; K3 5 B1-6 Da Dn1 n3 D2 3 8 यत्संधि सृजसे (D2 3 8 °से); D4 damaged; D7 S (G3 4 absent) यद्दार्णी (D7 T2 M2 °स्पार्णि, G1 °द्वार्णि) सृजसे (for तत्संनिसृजसे) D9 सहपुत्र' सहयाधव (hypermetric) — c) G2 शुश्रूपुन् (for शुश्रूषां) K5 B1 5 Da Dn1 n3 D2, 3 5 8 9 यतसे; D7 S (G3 4 absent) नार्हसे (for नाम मे) V1 तत् (for मे) K3 B3 शुश्रूषणं (K3 शुश्रूपण) च मे कर्तुं, D4 शुश्रूषां मम कर्तुं वै — d) Da1 D5 सुरे (for सखे) K3 V1 B9 1 3 Da D6 transp मम and न B2 तत्कृतं; D4 तद्धि ते; M4 तत्क्षणं (for तत्क्षमम्)

165 a) D9 सहित — b) Dn3 भार्यां (for भार्या) B1 सुतश्च; Da प्रियश्च् (for सुताश्च्) Ś1 K2 4 मे; K1 5 B1-5 Da Dn1 n3 D1-5 8 9 ते (for ये) — c) D7 T G1 2 5 M3 तस्मात् (for क°) K1 5 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 ते (B2 च) मां न; D7 S (G3 4 absent) ते नैव (for मां ते न) K3 V1 ते कस्मान्मां न खादेयुर्. — d) D7 T1 G5 स्पृष्टा, T2 G1 2 स्पृष्ट्वा; M4 स्पृष्ट (for दृष्टा). D7 S (G3 4 absent) प्रणयिनि (G1 °नी) (for प्रणयिनस्).

166 a) D4 न हि (for नाहं) Dn1 n3 D2 3 8 9 सहे (D2 8 °हे) ष्यामि (for समेष्यामि) — After 166a, D4 reads 168bc — b) B1 वृत्ती हेतु; Dn3 त्वत्तो हेतु; D4 7 T G1. 2 5 वृत्ते हेतु; M वृत्ते (M2 °त्तेर्) हेतौ (for वृत्तो हेतु) — D4 om 166c–168a D5 ins 314* after 166ab and om (hapl) 166c–168d. — c) K3 मित्रस्य; B1 M3 मैत्रस्य, Da3 Dn1. n3 D2 8 मे स्वस्थ; D7 T1 G2 5 सत्रस्थ; M4 मे त्रस्त (for मेऽत्रस्थ) — d) K3, 5 V1 B1-3 Da Dn1 n3 D1-3 7-9 S (G3 4 absent) स्मरसे (for स्मर्यते)

167 D4 5 om 167 (cf v l 166) — a) D7 भूत मां; M1-3 °भूतस्य (for °भूत सन्) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 8 शत्रोरनार्यभूतस्य — b) Ś1 K1, 2 4 D1 दुष्टस्य (for क्लिष्टस्य) K1 तु (for च) — c) K1 5 Dn1 n3 D3 7-9 S (G3 4 absent) भक्ष (for भक्ष्य) Ś1 K1 2 4 D1 मृगयमानस्य (for °माणस्य) — d) G2 क (for क°) K4 D1 प्रज्ञो (for प्राज्ञो)

168 D4 om 168a, D5 om 168 (cf v l 166). D4 reads 168bc after 166a — b) D1 9 दूरस्थोपि; G1 आरादपि (for दूरादपि) M3 रूपादपि तत्विले (sic) — D9 transp 168cd and 169ab — d) K1 2 B9 5 D7 T1 G5 निर्वृत्तो; K3 5 V1 B1-4 Da Dn1 n3 D2 8 9 G1 2 निवृत्तो (for निर्वृतो) K1 D7 9 T G1. 2 5 M3 4 रोमश (for लोमश) — K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 8 ins after 168 D5 after 166ab

314* यदि त्व सुकृत वेत्सि तत्तत्त्वमनुसारय ।
विश्वस्त मा प्रमत्तं वा एतदेव कृतं भवेत् ।

[(L 1) Da Dn1 सुहृद (for सुकृत). K3 V1 B9-3 Da Dn1 D6 मा मां (K3 मा मा, D5 मां मा) त्वम् (for

बलवत्संनिकर्षो हि न कदाचित्प्रशस्यते ।
प्रशान्तादपि मे प्राज्ञ भेतव्यं बलिनः सदा ॥ १६९
यदि त्वर्थेन मे कार्यं ब्रूहि किं करवाणि ते ।
कामं सर्वं प्रदास्यामि न त्वात्मानं कदाचन ॥ १७०
आत्मार्थे संततिस्त्याज्या राज्यं रत्नं धनं तथा ।
अपि सर्वस्वमुत्सृज्य रक्षेदात्मानमात्मना ॥ १७१
ऐश्वर्यधनरत्नानां प्रत्यमित्रेऽपि तिष्ठताम् ।
दृष्टा हि पुनरावृत्तिर्जीवतामिति नः श्रुतम् ॥ १७२
न त्वात्मनः संप्रदानं धनरत्नवदिष्यते ।
आत्मा तु सर्वतो रक्ष्यो दारैरपि धनैरपि ॥ १७३
आत्मरक्षिततन्त्राणां सुपरीक्षितकारिणाम् ।
आपदो नोपपद्यन्ते पुरुषाणां स्वदोषजाः ॥ १७४
शत्रून्सम्यग्विजानन्ति दुर्बला ये बलीयसः ।
तेषां न चाल्यते बुद्धिरात्मार्थे कृतनिश्चया ॥ १७५

C. 12. 5054
B. 12. 136 183
K. 12. 138 183

तनुस्यन्) K5 V1 B0-4 Da Dn1 D5 अनुसारये (Dn1 D5 °ये)]

169 ^{a}) M2 -सनिकृष्टो (for °कर्षो) — ^{b}) D1 प्रदास्यति — ^{c}) B3 4 D3 7 प्राशांताद्, D6 प्रशंसाद् (for प्रशान्ताद्) K3 सुप्राज्ञैर्; K5 V1 B0 2-6 Da Dn1 D2 3 6 8 मे पापाद्, Dn3 यत्तेपा, D4 9 च प्राज्ञैर्, D7 S (G3 4 absent) हि प्रा(G1 प्र)ज्ञाद् (for मे प्राज्ञ) B1 प्रशांता वलिनोपावे

170 ^{a}) K5 B4 Dn1.n3 D2 3 8 स्वार्थं न; B0 त्वन्मेन (sic), D5 स्वार्थेन (for त्वर्थेन) K5 B Dn1 n3 D2 4 6 8 9 S (G3.4 absent) ते (for मे) — ^{b}) D1 मे (for किं). — ^{c}) K3 तु वे; V1 B1 2 Da वचे (for सर्वं) — ^{d}) D3 चात्मानं (for त्वात्मानं) K1 V1 B Da D4 6 7 9 T G1.2 6 M4 कथचन (for कदा°)

171 ^{a}) D4 7 9 S (G3 4 absent) आत्मार्थं (for आत्मार्थे) M2 सततं (for संततिस्) — ^{b}) Ś1 K2 4 धान्यं (for राज्य) B1 अर्थं, D7 T1 G1 2 6 रत्न (for रत्नं) K1 धनात्मया, K3 6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D3 3 8 S (G3 4 absent) धनानि च (for धन तथा)

172 ^{a}) D3 G1 ऐश्वर्यं — ^{b}) K3 प्रत्यमित्रेषु, T2 G1 °मित्रेति, M3 °मित्रोपि (for °मित्रेऽपि) K3 V1 B1 2 Da Dn1 D4.7 S (G3 4 absent) वर्ततां (for तिष्ठताम्) K5 Dn3 D2 3 8 प्राप्य मित्रे निवर्त्य(D2 3 °र्ते)तां, B0 3-5 प्रत्यमित्रे प्रतिष्ठिता (B4 6 °वर्ततां) —^{c}) K4 D5 T2 G1.2 M1.3.4 दृष्ट्वा (for दृष्टा) K1 G1 2 M1 3 आवृत्तिं — ^{d}) Ś1 K2 4 D1 जीवन्निर्, K6 D9 जीवितम् (for जीव°) T1 G2 6 न (for नः) D7 श्रुति (for श्रुतम्) T2 G1 जीवतामिह (G1 °मेति) तच्छृणु

173 ^{a}) V1 Da चात्मन (for त्वात्मन). D1 संप्रधान — ^{b}) D7 T1 G2 6 धनरत्नाद्धिदिष्यते — After 173^{ab}, Da1 reads 174^{c}–175^{b} D5 om (hapl.) 173^{c}–174^{b} With 173^{cd}, cf 5 37 17^{cd} — ^{c}) K1 B3 तु सर्वथा (B3 °दा), K3 6 V1 B1 2 4 Da Dn1 n3 D2-4.7 8 S (G3 4 absent) हि सर्वदा (D4 T1 G2 6 M °था) (for तु सर्वतो) D7 रक्ष्येद्, D9 पोष्यो (for रक्ष्यो)

174 D5 om 174^{ab} (cf v l. 173) — ^{a}) K3 6 V1 B Da Dn1.n3 D2-4 7-9 S (G3 4 absent) आत्म रक्षण (Dn3 °ण) (for °रक्षित) — ^{b}) G1 सुपरीक्षत For the sequence in Da1, cf v l 173 — ^{d}) K1 सपत्नजा (for स्वदोपजा).

175 For the sequence in Da1, cf v l. 173 — ^{a}) K1.3 6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 6 8 शत्रुं; D1 शत्रु (for शत्रून्) D1 विजानाति D7 S (G3.4 absent) शत्रु सम्यगविज्ञातो (T2 G1 सर्वत्र विज्ञातो; M1.3 सम्यक्च विज्ञेयो, M4 सम्यक्च विज्ञातो) — ^{b}) Dn3 दुर्बलाय K3 6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 6 8 बलीयस (Da °सा) (for °यसः) D7 S (G3 4 absent) विप्रियो ह्यबलीयसा — After 175^{ab}, D7 S (G3 4 absent) ins

315* शङ्कनीय स सर्वत्र प्रियमप्याचरन्सदा ।
कुलजानां सुमित्राणां धार्मिकाणा महात्मनाम् ।

[(L. 1) T2 M4 transp शङ्कनीय and स D7 T1 G6 आचरद् (for °रन्) — (L. 2) G1 पुरुषाणां (for धार्मिकाणां)]

— ^{c}) K1 3 6 V1 B Da Dn1.n3 D4.6 7-9 S (G3 4 absent) न तेषां (by transp) B3 चान्यते, Da1 चल्यते, M4 चाप्यते (for चाल्यते) — ^{d}) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-6 7-9 S (G3 4 absent) शास्त्रार्थ (M1 °र्थे), K4 D1 आत्मार्थं (for आत्मार्थे) D3 M4 निश्चया; D4 निश्चये, M1 निश्चय (for निश्चया)

183 इत्यभिव्यक्तमेवासौ पलितेनावभर्त्सितः ।
184 मार्जारो व्रीडितो भूत्वा मूषकं वाक्यमब्रवीत् ॥ १७६

संमन्येऽहं तव प्रज्ञां यस्त्वं मम हिते रतः ।
उक्तवानर्थतत्त्वेन मया संभिन्नदर्शनः ॥ १७७

न तु मामन्यथा साधो त्वं विज्ञातुमिहार्हसि ।
प्राणप्रदानजं त्वत्तो मम सौहृदमागतम् ॥ १७८

धर्मज्ञोऽसि गुणज्ञोऽसि कृतज्ञोऽस्मि विशेषतः ।
मित्रेषु वत्सलश्चासि त्वद्विधेषु विशेषतः ॥ १७९

तन्मामेवंगते साधो न यावयितुमर्हसि ।
त्वया हि याव्यमानोऽहं प्राणाञ्जह्यां सबान्धवः ॥ १८०

धिक्शब्दो हि बुधैर्दृष्टो मद्विधेषु मनस्विषु ।
मरणं धर्मतत्त्वज्ञ न मां शङ्कितुमर्हसि ॥ १८१

---

176 a) D1 अतिव्यक्तम् K8 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 T G5 M एव स (for एवासौ) — b) K3-5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 T2 [अ]भिभर्त्सित ; D7 [अ]पभाषित ; T1 G1 2 5 [अ]पहासित (for [अ]वभर्त्सित) — c1) D6 [ऽ]वनतो, D7 T1 व्रीलितो ; G2 5 M व्रीळितो (for व्रीडितो) K3 6 Bo 3-5 Dn1 n3 D2 3 7-9 S (G3 4 absent) मूषिकं, V1 B1 2 Da पलित, D5 मूखक (for मूषक) T2 G1 मार्जारो मूषिक वाक्य व्रीळितश्चेदमब्रवीत् — After 176, K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 ins :

316* लोमश उवाच ।
सत्यं शपे त्वयाहं वै मित्रद्रोहो विगर्हित ।

[D6 सत्ये (for शपे) B2 मित्रद्रोही K3 B1 हि गर्हित (for विग°)]

— K3 V1 B Da Dn1 D5 cont (of 54^{ab})

317* सखा सप्तपद मित्र कथं त्वं मां न विश्वसे ।

[K3 साप्तपद K3 V1 Bo मैत्र V1 Bo मां त्वं (by transp) B2 मा (for मां) Bo हि (for न) K3 कथं तस्मात्र विश्वसे (for the post half)]

177 a) K1 समान्ये ; K3 5 Dn3 D2-4 8 9 तन्मन्ये, V1 Da Dn1 M1 2 स मन्ये ; Bo 3-5 न मन्ये ; D5 नमस्ये ; D7 समान्ये (for समन्ये) — b) T2 G1 2 M1 3 4 यत्त्व (for यस्त्व) — d) Bo 3-5 सपन्न (for संभिन्न) K3 Dn1 दर्शन, K5 D2 3 8 दर्शिन, V1 Da1 दर्शिन (for दर्शन)

178 a) D4 भाव (for साधो) — b) D6 प्र (for त्व) K3 गृहीत्वम् (sic), K5 V1 B1 3 4 Da D2-5 8 G1 2 ग्रहीतुम्, Bo 5 Dn1 n3 D7 T1 G5 M गृहीतुम् ; B2 गर्हितुम् (for विज्ञातुम्) — c) K1 D9 प्राण प्रधानज, D1 °प्रदानजे K3 B1 2 Da साधो, Dn3 त्वत्तो ; D1 त्वात्तो (for त्वत्तो) D5 प्राणप्रदानजीवत्तो — d) K1 3 5 B1-5 D (Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) मयि (for मम).

179 a) D4 5 M2 धर्मज्ञोसि K2 4 D1 गुणी सोस्मि, D5 M2 गुणज्ञोसि (for गुणज्ञोऽस्मि). — b) D6 कृत ज्ञोसि — V1 reads 170^{cd} on marg. — c) D6 चापि (for चास्मि) — d) K3 5 V1 B D (Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) त्व(M3 त)द्भक्तश्च (M4 °क्षश्च) (for त्वद्विधेषु)

180 B4 damaged — a) Bo 3-5 D7 T1 G2 5 त्व (for तन्) B4 °गतो ; T2 विधे (for गते). K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 त(B1 क)स्मा देव (K3 V1 B1 2 °द्वैव, Da °न्मैव, Dn3 °देन) पुन साधो — b) K3 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n3 मा (Bo 3 5 न) याचयितुम् ; K5 D2 3 5 8 मय्या(D5 °या)चरितुम् ; D4 न मा शक्तितुम् ; D7 9 T1 G2 5 न वाच(D9 याप)यितुम् ; T2 G1 M न त्व याचि(M1 4 °पि)तुम् (for न यावयितुम्) ❀ Ca यावयितु शङ्कितुम् । ❀ — G2 om (hapl) 180^{c}–181^{d} — c) D4 7 T1 G5 [अ]पि, M4 नि (for हि). K1 3 4 V1 Bo 3-5 Da G1 याच्यमानो, K5 B2 Dn1 n3 D2 3 5 7 8 T1 G5 वाच्य°, D4 9 M याप्य° (for याव्य°) — d) K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-4 8 9 T1 G5 M transp प्राणान् and जह्यां

181 G2 om 181 (cf. v l 180) — a) K3 5 Dn1 n3 विश्रभो ; D1 धिक्तोदो (sic), D2 3 8 वि स्रभो (for धिक्शब्दो) D4 न (for हि) M2 द्दष्टो (for दृष्टो) — c) K1 D4 सततं ; K3 Dn3 D2 3 8 यदेतद्, K5 Dn1 तदेतद् ; V1 B1 2 Da D7 T G1 5 M पतन, Bo 3 4 पतनाद् ; B5 पतनाद् ; D1 पारण ; D5 यतो हि (for मरण) K1 D4 तत्त्व(D4 सर्व)धर्मज्ञ ; Dn3 D5 धर्मतत्त्वज्ञे (D5 °ज्ञो) (for °तत्त्वज्ञ) — d) D4 9 मा (for न). K5 Dn1 n3 D2 3 8 त्व, T1 G5 मे, M1 3 4 मा (for मा). D5 मयि शिक्षितुमर्हसि, D7 न मे शसितुम°.

182 a) D1 मां स्थूलमाणो, T2 G1 समभ्यमाणो (for संस्तूयमानो) K3 5 V1 B D (Dn2 D6 absent) G2, 5 M [ऽ]पि (for हि) — b) All MSS.

इति संस्तूयमानो हि मार्जारेण स मूषकः ।
मनसा भावगम्भीरं मार्जारं वाक्यमब्रवीत् ॥ १८२
साधुमेवाऽश्रुतार्थोऽसि प्रीयते न च विश्वसे ।
संस्तवैर्वा धनौघैर्वा नाहं शक्यः पुनस्त्वया ॥ १८३
न ह्यमित्रवशं यान्ति प्राज्ञा निष्कारणं सखे ।
अस्मिन्नर्थे च गाथे द्वे निबोधोशनसा कृते ॥ १८४
शत्रुसाधारणे कृत्ये कृत्वा संधिं बलीयसा ।
समाहितश्चरेद्युक्त्या कृतार्थश्च न विश्वसेत् ॥ १८५
तस्मात्सर्वास्ववस्थासु रक्षेज्जीवितमात्मनः ।
द्रव्याणि संततिश्चैव सर्वं भवति जीवतः ॥ १८६
संक्षेपो नीतिशास्त्राणामविश्वासः परो मतः ।
नृषु तस्मादविश्वासः पुष्कलं हितमात्मनः ॥ १८७
वध्यन्ते न ह्यविश्वस्ताः शत्रुभिर्दुर्बला अपि ।
विश्वस्तास्त्वाशु वध्यन्ते बलवन्तोऽपि दुर्बलैः ॥ १८८
त्वद्विधेभ्यो मया ह्यात्मा रक्ष्यो मार्जार सर्वदा ।
रक्ष त्वमपि चात्मानं चण्डालाज्जातिकिल्बिषात् ॥ १८९ C 12. 5110 B 12. 138. 199 K. 12. 138. 199

(except Ś1 K1-4 D1 9, Dn2 D5 G3 4 absent) मूषिक —c) K3 V1 B2 मनःस्वभाव- (for मनसा भाव) K6 Dn1. n3 D2 3 8 9 गंभीरो —d) D7 T G1. 2 6 M1-3 इदम् (for वाक्यम्)

183 a) G2 वाग्भि॰, M2 भावान् (for भवान्) K3 G2 M कृतार्थो (for श्रुता॰) D1 साधुन्भावान्श्रु तार्योसि (sic) —b) K3. 6 V1 B Da Dn1 n3 D1-4 8 9 T1 G2 6 प्रि(B. प्री)ये च, D5 प्रीये ते, D7 T2 G1 प्रियेपि (for प्रीयते) ॰D1 तव, T1 G2 5 न तु, T2 G1 च न (by transp) Ś1 K1-4 विश्वसेत्, B6 ॰से॰ (for विश्वसे) —c) K3 V1 B1 2 Da सत्त्ववोधैर्, D1 स स्त वैर्वा; T2 सत्यवैर्वा Ś1 K1 2 6 Dn1. n3 D2 8 9 T2 धनोधैर्, D8 धनोघैर् (for धनौघैर्) B1 च (for वा) —d) M2 शक्या B2 Da D7 S (G3 4 absent) त्वया पुन (by transp), D4 त्वया वशे Dn3 तया (for त्वया)

184 D5 om 184ab —a) K1. 5 V1 Bo 1 3-5 Da Dn1 n3 D2 3. 8 ह्यमित्रे (K1 ॰त्र), B2 त्वमित्रे —b) B1 प्रज्ञा D4 निष्कारणे —c) D4 अर्थेश् (for अर्थे) K3 नि (for च) G1. 5 गाथे, M4 नाथे (for गाथे) —d) K1 [उ]शसनाद्दते, M1-3 [औ]शनसा कृते

185 a) D6 तत्र, T G5 शत्रु॰ (for शत्रु) Bo 3-5 काले, D1 कृत्स्न॰; D5 कार्ये (for कृत्ये) —b) G1 [अ]स्मार्कं (for संधिं) Da1 बलीयशा —c) K3 B Da युक्त॰; D7 S (G3 4 absent) बुद्ध्या (for युक्त्या) D5 समाहितैश्च वै युक्त॰ —d) D9 क्षतार्थस्य, T2 G1 M कृतार्थं च (for ॰र्थश्च) —After 185, K4 6 V1 B Dn1. n3 D2 7 9 S (G3. 4 absent) ins

318* न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत् ।
नित्यं विश्वासयेदन्यान्परेषां तु न विश्वसेत् ।

[(L 1) = 138ab V1 B om line 1 M1. 3 अविश्वासे M1 3 विश्वासे D7 च न, D9 M2 4 [s]पि न; T1 G5 न च (for नाति-) — V1 reads from नित्य up to त्वन (in 186b) on marg —(L 2) M2 अन्य K5 Da Dn1 D2 3 8 न तु, Bo 2 च न (for तु न) T2 G1 च (for तु) B1 om. न B6 च (for न)]

186 V1 reads 186ab on marg Da1 om 186cd —c) G1 सततञ्, M2 सर्वतश् (for संततिश्) —d) Bo 3 4 जीवति, D6 जीवति (for भवति) Dn1 D8 T2 G1 M2 4 जीवित॰; D7 T1 G2 5 जीवता (for जीवत॰)

187 a) D1 सक्षेपे —b) D6 न विश्वास॰ D4 परस्पर, T2 G1 पर मत, M1. 3 4 परं मत (for परो मत॰) M2 विश्वास॰ परमा क्षिति॰ — D1 reads 187cd twice —c) D4 शृणु; G1 त्रिषु, G2 दृष्टं (for नृषु) —d) Ś1 K1. 2 4 पुष्कलो, D9 दुष्कर (for पुष्कल)

188 a) K1 Dn2 नैव (Dn3 न हि) विश्वस्ता॰, D2 8 न ह्यविश्वासा॰ (for न ह्यविश्वस्ता॰) D4 वध्येत नैव विश्वस्ता॰ —b) Ś1 K2-4 transp. शत्रुभिर् and दुर्बला —c) K3 6 V1 Bo 3-5 Dn1 n3 D2-4. 8 तेषु; M2 ष्वाशु (for त्वाशु) Ś1 बाध्यते, Da1 वध्यते; D1 बाध्यते (for वध्यन्ते) D5 अविश्वस्तेषु वध्यते —d) K3 D4 बलवता V1 हि (for ऽपि) D7 S (G3. 4 absent) शत्रुभि॰ (for दुर्बलै॰)

189 V1 om 189ab —b) B5 D4 M4 सर्वथा, G1 सर्वधा —c) D4 रक्ष —d) K3 6 V1 B Da Dn1 n3 D2-6 8 9 चाडालाज्, G1 चडाळाज् K1 4 Bo 3 M2-4 जातकिल्बिषात्, D1 प्रतिकिल्बिषात्.

190 a) T2 G1 तस्य तु (for स तस्य) B2 Da वद तस्य K1 D1 T2 G1. 5 एव —b) K1 त्रासादागत,

B. 3110
C. 128 189
2 135. 189

स तस्य ब्रुवतस्त्वेवं संत्रासाज्जातसाध्वसः ।
स्वबिलं हि जवेनाशु मार्जारः प्रययौ ततः ॥ १९०
ततः शास्त्रार्थतत्त्वज्ञो बुद्धिसामर्थ्यमात्मनः ।
विश्राव्य पलितः प्राज्ञो बिलमन्यज्जगाम ह ॥ १९१
एवं प्रज्ञावता बुद्ध्या दुर्बलेन महाबलाः ।
एकेन बहवोऽमित्राः पलितेनाभिसंधिताः ॥ १९२
अरिणापि समर्थेन संधिं कुर्वीत पण्डितः ।
मूषकश्च बिडालश्च मुक्तावन्योन्यसंश्रयात् ॥ १९३
इत्येष क्षत्रधर्मस्य मया मार्गोऽनुदर्शितः ।
विस्तरेण महीपाल संक्षेपेण पुनः शृणु ॥ १९४
अन्योन्यकृतवैरौ तु चक्रतुः प्रीतिमुत्तमाम् ।
अन्योन्यमभिसंधातुमभूच्चैव तयोर्मतिः ॥ १९५
तत्र प्राज्ञोऽभिसंधत्ते सम्यग्बुद्धिबलाश्रयात् ।
अभिसंधीयते प्राज्ञः प्रमादादपि चाबुधैः ॥ १९६
तस्मादभीतवद्भीतो विश्वस्तवदविश्वसन् ।
न ह्यप्रमत्तश्चलति चलितो वा विनश्यति ॥ १९७
कालेन रिपुणा संधिः काले मित्रेण विग्रहः ।
कार्य इत्येव तत्त्वज्ञाः प्राहुर्नित्यं युधिष्ठिर ॥ १९८

D7 श्रुत्वा सजात (for सत्रासाज्जात). D1 सत्रासाज्जात साध्वस (sic). — b) K1 स विलं हि; K3 4 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 8 शाखां छित्वा; D4 तत्र स्थित्वा; D5. 9 कथंचित्स; D7 T G1 2 5 M1. 3 4 कथां श्रुत्वा (G1 छित्वा; G2 M2 3 छित्वा; M4 जित्वा); M2 तथा जित्वा (for स्वबिल हि) D1 [आ]स्त (for [आ]शु) — d) M2 मार्जारं (sic). B2 D7 G2 तदा (for ततः).

191 a) M1-3 एव (for तत) — b) K1 वृद्धि; T2 M1 बुद्ध्या (for बुद्धि) — c) Bo G2 विश्राप्य; T2 विश्राम्य; M1 विश्रव्य (for विश्राव्य). G3 फलित D1 प्रज्ञो — d) K8 D7 T1 G5 अन्यं

192 a) K8 प्राज्ञावता; Da1 ज्ञानवता. — b) D1-4 8 महाबल; D7 T2 बलीयस (for महाबला) — d) Bo 4 5 Da1 D5 [अ]भिसंधि(D5 'ञ्जि)ता; D4 7 9 S (G3 4 absent) [अ]तिसंधि(D7 T1 G5 'हि)ता

193 a) B2 Da वैरिणापि (for अरिणापि). D7 S (G3 4 absent) [अ]समर्थेन. — b) D1 सख्यं (for संधिं) K5 Da1 D4 9 कुर्वंति (for कुर्वीत). K5 D4 9 पंडिता. — c) K3. 5 V1 B Da1 Dn1 n8 D2-4 7 8 S (G3 4 absent) मूषिकश्, Da2 मूसकश्; D6 मूसिकश् (for मूषकश्) T1 G1. 2 बिलाळश्; G5 बिडाळश्; M बिळाळश् (for बिडालश्)

194 a) V1 B1 2 Da इत्येवं; Dn8 इत्येव, M4 इत्येतत् (for इत्येष). K5 Dn1 n8 D2 3 8 क्षत्रधर्मश्च — b) K1 मार्गस्तु; K5 Dn1 n8 D2. 3 8 मार्गेषु; B5 संगोतु; D1 मार्गो न, D5 मार्गोत्र; G1 मार्गो नि. — c) K3 5 V1 B1 2 4 Da Dn1 n8 D2 3. 6 8 महाराज (for महीपाल) — d) D9 संक्षेपेन K3 5 V1 B1. 2 Da Dn1. n8 D2 3 8 संक्षेपमपि मे शृणु.

195 a) D1 वैरात् (for वैरौ). V1 B Da D4 9 तौ (for तु) D7 S (G3 4 absent) अन्योन्यं (M1. 2 'न्य) कृत्यवंतौ (T2 G1 M3 कृतयतौ; M1. 2 4 कृतसंधी) तौ — b) Da रक्षतु; D7 S (G3 4 absent) जग्मतु (for चक्रतु) D1 उत्तमं — K3 om (hapl) 195c–196b — c) D3 अपि; D4 चाभि; D5 चापि, M4 अति (for अभि). — d) K3 V1 B2 D1 Dn1 D2 3 8 समभूत (for अभूच्चैव)

196 K3 om. 196ab (cf v l 195) — a) Bo D1 तत; D7 T1 G3 5 अत्र (for तत्र). Ś1 K1. 3 4 D1 [ऽ]नुसंधत्ते (D1 'त्तो), D5 [ऽ]भिसंधातु, G1 M [ऽ]तिसंधत्ते (for ऽभि) — b) D5 स स्व (for सम्यग्) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2 3 8 बुद्धिसमाश्रयात्; D4 बुद्धि परा (for बुद्धिबला) — c) K3 Bo 3-5 अपि संधीयते; V1 B1 Da यथाभिसध्य(Da1 'ध)ते; B3 D7 S (G3 4 absent) तथाति(B3 'पि)संध्य ते (G1 'सज्जते); D1 अभि*धीयतो (for अभिसंधीयते) K3 प्राज्ञा; B2 T2 प्राज्ञ (for प्राज्ञ) — d) K1 चाबुधै; K3. 5 V1 B D (except D9, Dn2 D5 absent) G1 M1-3 चाबुधैः (for चाबुधैः)

197 b) B2 Dn2 D7 G2 M2 अविश्वसेत् (for 'सन्) — After 197ab, D4 reads 203c–204b — c) D7 S (G3. 4 absent) चलते — d) K1 चलिता च V1 B1. 2 5 Da2 D4 9 M1 [अ]पि नश्यति; Da1 [अ]पि नि श्चित; T1 *नश्यति; T2 G1 2 5 M4 न नश्य(T2 'स्य)ति (for विनश्यति)

198 a) D4 9 T G2 5 M काले हि (for कालेन) — b) Ś1 K3 4 मित्रेषु (for मित्रेण). — c) Bo D4 कार्येम्; D4 काल (for कार्य). D4 9 इत्यर्थं (for इत्येव) K3 5 V1 B1. 2 Da Dn1 n8 D2 3. 8 संधिज्ञा; D1 तत्त्वज्ञ

एवं मत्वा महाराज शास्त्रार्थमभिगम्य च ।
अभियुक्तोऽप्रमत्तश्च प्राग्भयाद्भीतवच्चरेत् ॥ १९९

भीतवत्संविधिः कार्यः प्रतिसंधिस्तथैव च ।
भयादुत्पद्यते बुद्धिरप्रमत्ताभियोगजा ॥ २००

न भयं विद्यते राजन्भीतस्यानागते भये ।
अभीतस्य तु विस्रम्भात्सुमहज्जायते भयम् ॥ २०१

न भीरुरिति चात्यन्तं मन्त्रोऽदेयः कथंचन ।
अविज्ञानाद्धि विज्ञाते गच्छेदास्पददर्शिषु ॥ २०२

तस्मादभीतवद्भीतो विश्वस्तवदविश्वसन् ।
कार्याणां गुरुतां बुद्ध्वा नानृतं किंचिदाचरेत् ॥ २०३

एवमेतन्मया प्रोक्तमितिहासं युधिष्ठिर ।
श्रुत्वा त्वं सुहृदां मध्ये यथावत्समुपाचर ॥ २०४

उपलभ्य मतिं चाग्र्यामरिमित्रान्तरं तथा ।
संधिविग्रहकालं च मोक्षोपायं तथापदि ॥ २०५

C. 12. 5125
B. 12. 138 215
K. 12. 139 214

(for तत्त्वज्ञा) — d) Bo मित्र (for नित्य) K3 5 V1 B1. 2 Da Dn1. n3 D2 3. 8 नराधिप (K3 °पा) (for युधिष्ठिर)

199 a) K3 5 V1 B Da Dn1 D2–5 8 9 एवज्ज्ञात्वा, Dn2 येन ज्ञात्वा; D7 S (G2 4 absent) एव ज्ञात्वा (for एव मत्वा) — b) D1 G1 अधिगम्य, D9 अव गम्य (for अभि°) — c) D4 अनियुक्तो (for अभि°) K3 Dn1 n3 D2 3 8 प्रमत्तश्च; V1 प्रमत्तश्च (for ऽप्रमत्तश्च) — d) D प्रज्ञया; T2 प्राग्भवाद् (for प्राग्भयाद्) B2 Da [आ]चरेत् (hypermetric) (for चरेत्)

200 V1 reads 200c–201b on marg — a) K3 4 5 V1 Bo 1 Dn2 D2 3 8 सनिधि°, D7 G3 धिहित°, T1 G3 (inf lin) निधित°, G1 सन्निधि°, G2 संहित° (for संविधि°) — b) D4 वा (for च) — c) D1 भवाद (for भयाद्) Ś1 K1. 4 प्रवर्तते (for उत्पद्यते) M4 om. बुद्धि — d) Ś1 K1 2 4 D1 अभिमता; D4 प्रयत्नाय (for अप्रमत्ता) K2. 6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 [अ]भि(Dn1 वि)योगतः; D7 T1 G2 6 M4 हि योगजा (for [अ]भियो°)

201 V1 reads 201ab on marg — a) D7 9 S (G2 4 absent) जायते (for विद्यते) — b) K1 [अ]प्यागते, D5 [अ]पि गते; T2 [अ]नुगतो — c) T2 G1 अहितस्य (for अभीतस्य) K3 Da Dn1 n3 D2–5 8 9 च, B2 lacuna (for तु) Ś1 K2 4 विस्रब्धात्, K3 5 V1 B1 2 Dn1 n3 D2 4 9 विश्रंभात्, Bo 3–5 (marg as in text) D6 स्र(Bo °र)मात्; Da विश्वस्तात्, D1 विस्तरात् (for विस्रम्भात्) — d) D7 अभिमज्जायते भय

202 K3 om. 202-203 — a) B4 अभीरुर् K1 V1 B (except B1) D5 चात्यर्थं K6 Dn1 n3 D2–5 8 9 अभीश्वरति यो नित्य, D1 नाभीदरिति चाम्यतो (sic) — b) Da2 मित्रो (for मन्त्रो) D1 मन्त्रे देया कयचन (sic) — c) K1 D4 अभि(D4 om. अभि)ज्ञानाद्धि; D1 अवज्ञानाद्धि; M4 अविज्ञाताद्धि K. B3 Dn1. n3 D2 3 5 8 T2 G1 विज्ञातो, B1 विज्ञा*, D7 9 T1 G3 विज्ञाने, G2 विज्ञानो (for विज्ञाते) V1 Bo 2 4 5 Da अविज्ञानादविज्ञातो (B2 °ते) — d) D1 4 5 9 आपद् (for आस्पद्) D5 7 S (G2 4 absent) दर्शन (M1 3 °न) (for दर्शिषु)

203 K3 om 203 (cf v l 202) B4 damaged — a) D1 अभीतिवद् — b) B2 5 D4 T2 G1 अवि (B2 °भि)श्वसेत्. K3 Dn2 D2 3 8 विश्वस्त (K5 Dn3 °स्तो) यद्वु विश्वसन् — For the sequence in D5, cf. v l 197 — c) Bo 3 5 गूढता (for गुरुता) K5 B1 Dn1 n3 D2 3 8 प्राप्य; G2 यद्धा (for बुद्ध्वा) — d) V1 B1 2 Da नाहित, D4 नादित, D7 S (G2 4 absent) नारत, D9 नान्यत (for नानृत)

204 For the sequence in D5, cf v l 197 — a) Ś1 K1. 2 4 D1 एव (for एतन्) — b) K3 (sup lin as in text) T G1 3 पुरातन (for युधिष्ठिर) — c) D1 श्रुत्वातो K3 V1 B1. 2 Da [ए]तत्, Bo 3 5 तत्, M3 [अ]ह, M4 त (for त्व) K3 सुहृदो, M2 सुहृद — d) K3 B5 समुपाचरेत् (B5 °रन्); D7 T1 G3 M समुदाचर, T2 G1 त्व समाचर (for समुपाचर)

205 B5 om 205ab — a) G2 चाग्राम् — b) D4 अरिमित्राश्रितां, G1 °मित्रांतरम् Bo 3 4 D4 अरि मित्रार्थनिश्चयां — c) K3 -कालश्च, K5 Dn1 n3 D2 3 8 -काले, D7 9 S (G3 4 absent) कालौ (for काल) — d) K3 Dn1. n3 D2 3 8 मोक्षोपायस् D4 om from क्षो up to विश्वसेत् (in 206d) K1 तया यदि; K5 Dn1 n3 D2 3 8 9 तथैव च; Da1 सदापदि; Da2 सदा यदि (for तथापदि)

206 D4 om 206 (cf v l 205) B4 damaged — a) K3 कृत्वा (for कृत्ये) — b) D5 om from

C 12 5125
B 12 128. 215
K 12 136. 215

शत्रुसाधारणे कृत्ये कृत्वा संधिं बलीयसा ।
समागमं चरेद्युक्त्या कृतार्थो न च विश्वसेत् ॥ २०६
अविरुद्धां त्रिवर्गेण नीतिमेतां युधिष्ठिर ।
अभ्युत्तिष्ठ श्रुतादस्माद्भूयस्त्वं रञ्जयन्प्रजाः ॥ २०७
ब्राह्मणैश्चापि ते सार्धं यात्रा भवतु पाण्डव ।
ब्राह्मणा हि परं श्रेयो दिवि चेह च भारत ॥ २०८
एते धर्मस्य वेत्तारः कृतज्ञाः सततं प्रभो ।
पूजिताः शुभकर्माणः *पूर्वजित्या नराधिप ॥ २०९
राज्यं श्रेयः परं राजन्यशः कीर्तिं च लप्स्यसे ।
कुलस्य संततिं चैव यथान्यायं यथाक्रमम् ॥ २१०
द्वयोरिमं भारत संधिविग्रहं
सुभाषितं बुद्धिविशेषकारितम् ।
तथान्ववेक्ष्य क्षितिपेन सर्वदा
निषेवितव्यं नृप शत्रुमण्डले ॥ २११

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥

सार्धं up to युधिष्ठिर (in 207^b). D0 संध्य — ^c) K1. 6 V1 B0 1 3 5 Dn1 n3 D2 3 9 T2 G1 M2 समागमे; D7 T1 G3 6 M1 °हितश्; M3 4 °हित (for °गमं) B1 स्वस्थ; D7 S (G3 4 absent) बुद्ध्या; D9 बुध्दा (for युक्त्या) B3 Da ततस्तु समवेक्षेत — ^d) B1 कृतार्थे D7 S (G3 4 absent) च न (by transp).

207 D5 om 207^ab (cf v 1 206) — ^a) K1 अविरुद्धा; T2 °रुध्यस; G1 M2 °रुद्धास्. — ^b) D1 नीतिमतो (for °मेतां) K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 महीपते (for युधिष्ठिर) — ^c) K3 B3 D5 अभ्युत्तिष्ठेच्; Dn3 °त्तिष्ठे, D1 यद्युत्तिष्ठ; D4 आभितिष्ठ; D9 अवितिष्ठ; M अनुतिष्ठ (for अभ्युत्तिष्ठ) D4 6 शुभाद्, D9 स्व ता (for श्रुताद्) D4 7 9 T G1 2 6 तस्माद् (for अस्माद्) — ^d) D1 भूयास्, D6 पुन; M2 भूत (for भूयस्) K3 5 Dn1 n3 D2 3 8 संरक्षयन्; V1 B0 3–5 D4 6 9 T2 G1 2 M1–3 संरंजयन्, B1 2 Da D7 T1 G6 M4 सरंजय (for त्वं रञ्जयन्)

208 ^a) D4 7 S (G3 4 absent) चैव (for चापि) D5 वै D9 साध्वी (for सार्धं) — ^c) K2 ब्राह्मणादि; K3 6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D1–3 8 ब्राह्मणा वै; D6 ब्राह्मणो हि, D7 S (G3 4 absent) °णाद्धि Dn3 परिश्रेयो; G1 परश्रेय (for परं श्रेयो). — ^d) K1 देहे, D4 वेद (for चेह) D7 S (G3 4 absent) इह लोके परत्र च

209 ^a) D5 धर्मश्च; M4 वै धर्म (for धर्मस्य) — ^b) K1 कृतज्ञ° K3 नृप°, V1 B1 2 Da नृप; D7 T G1 2 6 M4 विभो (for प्रभो) D4 पूजयेत्ताक्षराधिप; D9 कृतप्रज्ञा सुपूजिता°, M1–3 कृतज्ञा पापनाशना — ^c) D4 9 सदैव (for पूजिता) All MSS (except Ś1 K1 2 4 D1, Dn2 D6 G3 4 absent) शुभकर्तार° — ^d) Ś1 पूर्वजि*; K1 पूर्वजितो; K2 4 D1 पूर्वमेव; K3. 5 Da Dn1 n3 D2 9 पूजयेत्तान्, V1 B1. 2 D3 7 8 पूजयैतान्, B0 3–5 T G1 2 5 M1–3 पूजयैनान्; D5 पूजयैन (for *पूर्वजित्या) K3 D5 नराधिप° (D5 °पं); D7 T1 G1 2 5 M1–3 जनाधिप (for नराधिप). D4 सदेव शुभवाचक°; M4 पूजयैनात्मनाधिप

210 ^a) M2 3 राजा (for राज्यं) B2 राज्यमर्थं परं चापि — ^b) K5 Dn3 D8 कीर्तिश्, M2 कीर्तिर् (for कीर्तिं) Dn3 च लभ्यते, D4 च लिप्स्यसे; M वलधन (for च लप्स्यसे) D7 T G1. 2 6 यशश्च महदाप्स्यसे (T2 °सि) — ^c) D7 T1 G6 M1 3 कुल च (for कुलस्य) K3 सतत; M2 सत्कृतिं (for संततिं) — ^d) Ś1 K2 D1 यथा न्याय्यं. D4 यथाश्रुतं (for °क्रमम्) D7 S (G3 4 absent) करिष्य(T1 G6 M2 °ष्य)ति सुपूजिता°.

211 ^a) D7 S (G3 4 absent) श्रुत च ते (for द्वयोरिम) D4 तयोर् (for द्वयोर्) B2 इदं (for इम) B1 भवेत् (for भारत) M2 विग्रह — ^b) D4 G1 विभापि(G1 °सि)त; D7 9 T G6 M विभावित, G2 विभावितु (for सुभापित) B1 भुवि, B5 भूरि, D6 चैव (for बुद्धि-) Dn1 कारक, G2 कारितुं (for कारितम्) — ^c) K1 तथा च वीक्ष्य, K3. 6 D (Dn2 D6 absent) तथा (Da1 Dn1 n3 D4 9 यथा) त्ववेक्ष्य, V1 B1–4 तथानुवेक्ष्य (for तथान्ववेक्ष्य). T2 G1 तथा न्ववेक्ष्येति (T2 °क्षेत) नृपेण Ś1 K1 सर्वथा (for सर्वदा). — ^d) K3 V1 B Da Dn3 D4 7 S (G3. 4 absent) शत्रुमडल; D6 °मडप (for °मण्डले).

१३७

युधिष्ठिर उवाच ।

उक्तो मन्त्रो महाबाहो न विश्वासोऽस्ति शत्रुषु ।
कथं हि राजा वर्तेत यदि सर्वत्र नाश्वसेत् ॥ १
विश्वासाद्धि परं राज्ञो राजन्नुत्पद्यते भयम् ।
कथं वै नाश्वसन्राजा शत्रूञ्जयति पार्थिव ॥ २
एतन्मे संशयं छिन्धि मनो मे संप्रमुह्यति ।
अविश्वासकथामेतामुपश्रुत्य पितामह ॥ ३

भीष्म उवाच ।

शृणु कौन्तेय यो वृत्तो ब्रह्मदत्तनिवेशने ।
पूजन्या सह संवादो ब्रह्मदत्तस्य पार्थिव ॥ ४
काम्पिल्ये ब्रह्मदत्तस्य अन्तःपुरनिवासिनी ।
पूजनी नाम शकुनी दीर्घकालं सहोषिता ॥ ५
रुतज्ञा सर्वभूतानां यथा वै जीवजीवकः ।
सर्वज्ञा सर्वधर्मज्ञा तिर्यग्योनिगतापि सा ॥ ६

C 12.5138
B 12.137.6
K 12.137.6

Colophon. — *Sub-parvan* Ś1 K Da2 Dn1 n3 D1-5.9 आपद्धर्म, V1 B3 D7 T2 G1 2 M राजधर्म, B0 4.5 राजधर्मे आपत्सु; B1 Da1 राजधर्मे आपद्धर्मेषु; B2 आपत्सु — *Adhy name* Ś1 K V1 B Da Dn1 n3 D1-4 7 G2 M1-3 मार्जारमूष(K3.5 V1 B Da Dn3 D1-4 7 G2 M2 3 °षि)कसंवाद, D5 मूषकसंवाद; M4 मूषिकमार्जारसंवाद — *Adhy no* (figures, words or both) B1 138, B4 137, Da1 Dn1 8, D7 G1.2 M 140, D5 6, T1 G. 141, T2 139 — *Śloka no* Da1 216, Dn1 220, Dn2 215, D8 226

137

☞ With this adhy., cf. Harivaṃśa I 20 80 ff., and the Kuntanī jātaka (No 343)

1 a) M2 उक्त्वा D7 G2 महाराज (for °बाहो) — b) K3 5 V1 B1.2 5 Da Dn1.n3 D2 3 8 transp न and विश्वासो — D4 repeats 1cd after 3 — c) B1 राजा हि (by transp), D5 राज्ये हि — d) D2 नाश्वसन्

2 K2 om 2ab, D5 om 2ab — ab) B2 वै (for हि) B0 3-5 महद् (for परं) K3-5 V1 B Da Dn1.n3 D2-5 7 8 T G1.2 5 M राजन्राज्ञाम्, D0 राजा महद् (for राज्ञो राजन्) K4 उत्पाद्यते ※ Cv विश्वासाद्धि परं राजन्निति पाठे विगत आम आश्वास तस्मात् । ※ — B1 om. 2c-3d. — c) K3 B3 4 Dn1.n3 D2.8 हि, D5 च (for वै) S1 K1 2.4 D1 नाश्वसेद्, D5 [अ]विश्वसन् (for नाश्व°) Da1 राजन् — d) K3 V1 B0 D. T2 G1 M1 2 4 शत्रु K1.3 5 B3 Da Dn1.n3 D2-5 7-9 T1 G5 M1-3 पार्थिव

3 B1 om 3 (cf. v 1 2) — a) Ś1 K1.4 D1 M1.3 एवं, D9 एवं (for एतन्) K1 छिंदि — b) K2 5 V1 B2 Da Dn1 n3 D2 3 5 8 मतिर् (for मनो). K1 सम्प्रमुह्यति, B2 °युज्यते, Da2 D7 T1 G2 5 M °मुह्यते (for °मुह्यति) — c) B0 3-5 अविश्वासां, D7 T1 G1.2 5 M1-3 °श्वासे (for °श्वास) D1 कथम् — d) D7 T G1 2 5 M उ(D7 T1 G5 अ)पाश्रित्य (for उपश्रुत्य) M3 पितामह°, M4 कथामह (sic) — After 3, D4 repeats 1cd

4 D5 om the ref — a) G1 श्रुणु K1.3.5 V1 B1.2 Da Dn3 D2 3.5 8 यद्वृत्त (for यो वृत्तो) B1 Dn1 शृणुष्व राजन्यो वृत्तो (Dn1 °न्यद्वृत्त) — b) D2 om (hapl.) from निवेशने up to दत्त (in 4d) — c) K1 2 4 D1 पूतन्या (for पूजन्या) K2 3.5 V1 B (except B0) Da Dn1 n3 D1.3.5 8 सवाद (D1 °दे) (for °दो) — d) K3 3.5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D3 3.8 भूपते (B1 Dn3 °ते), D7 S (G3 4 absent) धीमत (for पार्थिव)

5 a) V1 D5 कपिल्ये; Dn3 कापिल्ये; D1 कास्मिलो (sic), D7 कापील्ये, T1 G1 2 5 M कांपिल्ये (for काम्पिल्ये) — b) Ś1 K V1 B Da Dn1.n3 D1-3 5 8 स्व(K5 ह्यं)तःपुर (D1 °रे) (for अन्तःपुर-) D2 3.8 निवासिनां (D3 °न) (for °सिनी) — c) K4 D1 पूतनी (for पूजनी) K4.5 B1 Dn1.n3 D2 3.8 9 S (G3 4 absent) शकुनिर् (for °नी) Da शकुनी पूजनी नाम — d) K1 5 दीर्घकाल (for °कालं) B0 गृहो पिता, S (G3.4 absent) सुखो° (for सहो°)

6 a) B1 damaged K3 श्रुतज्ञा, Dn1 T2 कृ° (for रु°) B0 D1 9 T2 सत्त्वानां (for -भूतानां) — b) D7 G2 तथा (for यथा) G1 2 -जीविक°, M2

C 12. 5139
B 12. 139. 7
K 12. 139. 7

अग्निप्रजाता सा तत्र पुत्रमेकं सुवर्चसम् ।
समकालं च राज्ञोऽपि देव्याः पुत्रो व्यजायत ॥ ७
समुद्रतीरं गत्वा सा त्वाजहार फलद्वयम् ।
पुष्ट्यर्थं च स्वपुत्रस्य राजपुत्रस्य चैव ह ॥ ८
फलमेकं सुतायादाद्राजपुत्राय चापरम् ।
अमृतास्वादसदृशं बलतेजोविवर्धनम् ।
तत्रागच्छत्परां वृद्धिं राजपुत्रः फलाशनात् ॥ ९
धात्र्या हस्तगतश्चापि तेनाक्रीडत पक्षिणा ।
शून्ये तु तमुपादाय पक्षिणं समजातकम् ।
हत्वा ततः स राजेन्द्र धात्र्या हस्तमुपागमत् ॥ १०
अथ सा शकुनी राजन्नागमत्फलहारिका ।
अपश्यन्निहतं पुत्रं तेन बालेन भूतले ॥ ११
बाष्पपूर्णमुखी दीना दृष्ट्वा सा तु हतं सुतम् ।
पूजनी दुःखसंतप्ता रुदती वाक्यमब्रवीत् ॥ १२

-जीवत (for °क) ❀ Cn जीवजीवक शाकुनिकः । स हि अयं पक्षी अस्यां दिशि लाभमस्यामलाभ दिशतीति वर्णयति । ❀ —e) K1 सर्वज्ञा. B2 Da धर्म (for सर्व) K8 6 V1 B1 Da Dn1 n8 D2 3 5 8 सत्त्वज्ञा; K4 शर्मज्ञा (for -धर्मज्ञा) —d) K6 B4 Da Dn1 n8 D1-3 8 योनिं (for योनि) Da गता च सा, G1 कृतापि सः; M2 गता अपि (for गतापि सा)

7 a) K1 अपि प्रजाता; D4 अनिजातु तु (sic), D6 अभिजाता च (for °प्रजाता) —b) Bo 3 4 पुत्रं चैव (for पुत्रमेकं) —c) D9 काल तु; M2 कालज्ञ (for कालं च) Da राज्ञापि; D9 वै राज्ञो —d) K5 Bo 3-6 Dn1 n8 D2 3 5 7-9 T G2 5 M1 3 4 देव्यां (for देव्याः) Ś1 K2 4 [ऽ]भ्यजायत, D0 व्यजायते (for °यत) —After 7, K8 6 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 5 8 ins

319* तयोरर्थे कृतज्ञा सा खेचरी पूजनी सदा ।

8 a) K6 B1 Da Dn1 n8 D2-4 8 transp गत्वा and सा —b) K2 5 B4 Dn1 n8 D2-5 8 आजहार, V1 B1 3 Da ह्याज°; D7 S (G3 4 absent) जहाराय (for त्वाजहार) —K8 om 8cd —c) V1 B1. 2 D7 T1 G2 5 M स्वस्य; D4 श्वस्य (for च स्व). D6 T2 G1 पुष्ट्यर्थं राजपुत्रस्य —d) D6 T2 G1 स्वस्य, M2 राज्ञः (for राज) K1 D4. 7 T1 G2 5 चैव हि; V1 B2 Da चोभयो (for चैव ह).

9 b) D1 M4 राजपुत्रस्य; T1 G5 M2 राज्ञः (M2 °ज्ञा) पुत्राय —c) B1 2 Da अमृतस्वादु- (B2 °द); D6 आमृतं स्वादु-; D8 अमृतास्वादु (for °स्वाद) —d) K2 6 B2 4 Da Dn1. n8 D2 3 5 7-9 तेजोभि (for तेजोनि). D4 तेजोयलविवर्धन —After 9cd, K8 6 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 5 8 ins

320* आदायादाय सैवाशु तयोः प्रादात्पुनः पुनः ।

—e) K1 B4 Dn1 n8 D2 3 8 9 ततः (for तत्र). M2 गच्छन् K1 वुर्द्धि, D4 7 9 S (G3. 4 absent) वृद्धिं (M2 प्रीतिं) (for वृद्धिं) —f) K2 D1 राजपुत्रा D1 फलाशन —After 9, K8 6 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 5 8 ins

321* ततः स धात्र्या कक्षेण उह्यमानो नृपात्मजः ।
ददर्श त पक्षिसुत बाल्यादागत्य बालकः ।

[(L 1) Bo तत्र (for ततः) Da2 धात्रा Da1 धर्पेण, Dn8 D2 कक्षेन, D8 कक्ष्येन. Dn1 ऊह्यमानो —(L 2) V1 B शिशुं (for सुतं). B4 damaged from बालक up to हस्त (in 10a) K8 V1 B Da D6 त चामार्ग(K8 °गृद, B2 D6 °मार्ज)त बालक (for the post half).]

10 B4 damaged up to हस्त. —a) Ś1 K1 2 4 D1 रात्रौ (for धात्र्या) K8 V1 Bo 1 3-6 Da Dn8 ततो धात्र्या प्रदत्ते(K8 °मुक्ते)न, K5 B2 Dn1 D2 3 5 8 ततो बाल्याद्य यत्नेन —b) D9 T2 G1 M क्रीड(M1 °डं)ति —c) K6 शून्य. K2 3 5 Dn1 n8 D2 3 8 च तम्; D7 M4 कृतम् (for तु तम्) Bo 3 4 शून्ये तु समुपादाय —d) D1 समुजातक —e) D1 हत्वा (for तत) D7 S (G3 4 absent) त (for स) —f) Ś1 K1 2 4 धात्री (for धात्र्या) D9 सार्धम् (for हस्तम्) K2 3 5 Dn1 n8 D2 3 5 उपागत; M2 अथागमत् (for उपा°).

11 a) K2 3 5 Dn1 n8 D2 3 5 8 पूजनी (for शकुनी) K8 राजा (for राजन्) —b) K8 V1 Bo 1 5 Da आगम्य (for °मत्). K1 हारिहा, K2 5 B3 Dn1 n8 D2 3 5 8 हारिणी (for °का) D7 T G1 2 5 M आगमत्तत्र (D7 T1 G2 5 °त्तात) भामिनी —d) T1 G1. 2 भूपते (for भूतले)

12 a) B6 T2 G1 मुखा (for -मुखी) G1 दीनां —b) K1 सा तु मृतं; K6 Dn1. n8 D2 3 8 त रुदती; Da D6 तु निहतं; D7 S (G3 4 absent) सा (T2 G1 M4 त) पतितं, D9 सा स्वसुत (for सा तु हतं). D9

क्षत्रिये संगतं नास्ति न प्रीतिर्न च सौहृदम् ।
कारणे संभजन्तीह कृतार्थाः संत्यजन्ति च ॥ १३
क्षत्रियेषु न विश्वासः कार्यः सर्वोपघातिषु ।
अपकृत्यापि सततं सान्त्वयन्ति निरर्थकम् ॥ १४
अहमस्य करोम्यद्य सदृशीं वैरयातनाम् ।
कृतघ्नस्य नृशंसस्य भृशं विश्वासघातिनः ॥ १५
सहसंजातवृद्धस्य तथैव सहभोजिनः ।
शरणागतस्य च वधस्त्रिविधं ह्यस्य किल्बिषम् ॥ १६
इत्युक्त्वा चरणाभ्यां तु नेत्रे नृपसुतस्य सा ।
भित्त्वा स्वस्था तत इदं पूजनी वाक्यमब्रवीत् ॥ १७
इच्छयैव कृतं पापं सद्य एवोपसर्पति ।
कृतप्रतिक्रियं तेषां न नश्यति शुभाशुभम् ॥ १८
पापं कर्म कृतं किंचिद्यदि तस्मिन्न दृश्यते ।
निपात्यतेऽस्य पुत्रेषु न चेत्पौत्रेषु नप्तृषु ॥ १९

C. 12. 5154
B 12 139 22
K 12 139 22

इव (for सुतम्) D1 सुत हत्वा तु सा इव —c) Ś1 K4 D1 पूतनी (for पूजनी) —d) K3 D4 T G1 5 रुदती; D1 रुदती

13 Da1 om 13c–14b —a) Bo T G2 5 M1 8 सगविर्, G1 °तिं (for °त) D2 ज्ञात्वा (for नास्ति) —c) K3 5 V1 B1 2 Da2 Dn1 n3 D1–4 8 कारणात् (for °णे) K3 5 V1 B Da2 Dn1 n3 D1–5. 7 8 S (G3 4 absent) सात्त्व(M2 श्वास)यत्येते (for संभजन्तीह) D9 [प्र]ति (for [इ]ह). —d) D4 9 घातयति (for सत्य-जन्ति) K8 वा (for च)

14 Da1 om 14ab (cf v 1 13) D5 om 14. —b) K3 5 V1 B1–3 Da2 Dn1 n3 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) कार्यं सर्वापकारि(D7 T1 G2 5 M °राधि)षु —c) K1 T2 G1 अपकृत्वा (for °कृत्य) G1 हि (for [अ]पि) —d) V1 शान्तयति

15 a) Bo 3–5 D5 अहमद्य, D4 स्वयमद्य, D7 S (G3. 4 absent) ह्य(G2 M2 °द्)मद्य (for अहमस्य) V1 Bo 3–5 D7 T1 G2 5 M3 4 [अ]स्य (for [अ]द्य) D9 करोम्यस्याहमप्यद्य —b) Da D7 T2 G2 सदृशं, D1 सदृशे, D4 सदृशीर् Da Dn3 G2 यातन (for °नाम्) —c) M1. 8 [अ]नृशसस्य (for नृश°) —d) D7 S (G3 4 absent) नित्य (for भृश) K5 निश्वास, D9 विश्वस्त (for विश्वास) Dn1 विश्वासपरिघातिन

16 D5 om. 16ab —a) G1 damaged D9 सम (for सह) S (G1 damaged, G3 4 absent) जातस्य (for °संजात) —c) Hypermetric B1 lacuna, D4 प्र (for च) D1 कुधस् (for वधस्) D7 S (G3 4 absent) शरण्यस्य वधश्चैव (T2 G2 M4 °श्चैव; G1 °स्यैव, M1–3 °श्चेति) —d) B1 यस्य; D7 T G1. 2 5 तस्य (for ह्यस्य) K3 5 Dn1. n3 D1–5 8 M त्रिविध ह्येव (D4 5 यस्य, M तस्य) पातक, V1 B3 Da °ध यस्य कल्मष

17 D4 reads 17 after 18c —a) K1 तच्छ्रुत्वा (for इत्युक्त्वा) B1 ते (for तु) —b) D7 T1 G2 5 च, T2 M2 8 वा; M1 स (for सा) —c) K1 छित्त्वा (for भित्त्वा) Da2 D4 स्वस्थि(D4 °स्था)त* (for स्वस्था तत) Da1 भित्त्वा सस्य सत मात्र (sic), D7 S (G3. 4 absent) हृ(T2 G1 कृ)त्वा चैवाव(M2 °यु)-रस्येदं —d) Ś1 K4 D1 पूतनी, G1 पूजनीं

18 a) K1 इच्छयैव, K3 5 V1 B D (Dn3 D8 absent) T G2 5 M4 Cv °येह (D1 °चैव, D9 °येव); M1–3 °तेह (for °यैव) —b) M4 सत्य (for सद्य). K3 5 Dn1 n3 D2 3. 8 तं च (for एव) Bo 3. 4 5 (marg as in text) D5 [उ]पसज्जति, Cv °सर्पति (as in text) —c) K1. 2 4 D3 कृतं; V1 कृते (for कृत) V1 D7 S (G3 4 absent) °कृतं (for °क्रियं) D2 om प्रतिक्रिय K3 5 B Da Dn1 n3 D3–5 8 9 कृत (Bo 2 3. 5 Da1 D4. 5 9 कृते, B1 कृत) प्रतिकृतं ये(Bo 3 ह्ये)षां — After 18d, D4 reads 17 —d) D8 सन् (for न) D1 M1 8 नश्यति

19 a) V1 B1 3 5 Cv पापकर्म; Da पापपुण्य, Dn1 पाप पुण्य M1–3 तेषां (for किंचिद्) —b) K3 5 V1 Bo 1 3–5 Dn1 n3 D3 5 6 7–9 S (G3 4 absent) यदि तस्मिन्न (by transp), B3 Da वितत त न, D4 यस्मिं स्तस्मिन्न K5 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 9 दृश्यते (for विद्यते) —c) K5 Dn3 D2 3 5 8 नृपते तस्य, Bo 3–5 D4 निपात्य (D4 °स्यै) तस्य, B3 °स्येतें सु-, Da Dn1 निर्यात्ते (Dn1 °ति) तस्य (for निपात्यतेऽस्य) —d) D9 पुत्रेषु (for पौ°) K3. 5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5 7 8 S (G3 4 absent) पौत्रेष्वपि च नप्तृषु (T2 G1 जनादिषु) — After 19, K3. 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 6 8 ins

322* भग्नदत्तं सुत दृष्ट्वा पूजन्या हृतलोचनम् ।
कृते प्रतिकृत मत्वा पूजनीमिदमब्रवीत् ।
[(L 2) V1 Bo वाक्यम् (for इदम्)]

ब्रह्मदत्त उवाच ।
अस्ति वै कृतमस्माभिरस्ति प्रतिकृतं त्वया ।
उभयं तत्समीभूतं वस पूजनि मा गमः ॥ २०
पूजन्युवाच ।
सकृत्कृतापराधस्य तत्रैव परिलम्बतः ।
न तद्बुधाः प्रशंसन्ति श्रेयस्तत्रापसर्पणम् ॥ २१
सान्त्वे प्रयुक्ते नृपते कृतवैरे न विश्वसेत् ।
क्षिप्रं प्रबध्यते मूढो न हि वैरं प्रशाम्यति ॥ २२
अन्योन्यं कृतवैराणां पुत्रपौत्रं निगच्छति ।
पुत्रपौत्रे विनष्टे तु परलोकं निगच्छति ॥ २३
सर्वेषां कृतवैराणामविश्वासः सुखावहः ।
एकान्ततो न विश्वासः कार्यो विश्वासघातकः ॥ २४
न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्तेऽपि न विश्वसेत् ।
कामं विश्वासयेदन्यान्परेषां तु न विश्वसेत् ॥ २५
माता पिता बान्धवानां वरिष्ठौ
भार्या जरा बीजमात्रं तु पुत्रः ।
भ्राता शत्रुः क्लिन्नपाणिर्वयस्य
आत्मा ह्येकः सुखदुःखस्य वेत्ता ॥ २६

---

20 ^{a}) D7 T1 G6 ते; G1 damaged (for वै) —^{b}) K8 अस्मि (for अस्ति) V4 प्रतिकृतस् (for °कृतं). B2 मया (for त्वया). —^{c}) K8 त (for तत्). D7 T1 G6 समं (for समी). —^{d}) Ś1 K2.4 D1 पूतनि; K8 पूजनी. K8 गत, D2.9 गम (for गमः)

21 Ś1 K1.4 D1 पूतनी (for पूजनी) — D9 om 21^{ab} —^{a}) D6 मत्त°; M1 असकृत् (hypermetric) (for सकृत्) —^{b}) K1 परिवरस्यत°; G1 °लंबनं; M2.3 °लबित°. —^{c}) K8 बुद्धा; D1 बुध° (for बुधा°) —^{d}) Dn3 श्रेयस्तस्यापसर्पणं (sic)

22 ^{a}) B4 G1 damaged K6 B3 Dn1 n3 D2.3.8 सत्वत्; V1 B1.2.6 (marg) Da विकृते, D7 S (G1 damaged, G3.4 absent) विघृते (for नृपते) —^{b}) Ś1 K1 कृतवैरेण; Da D7 S (G3.4 absent) वैरे (Da कृते) चैव (for कृतवैरे न) — D9 om (hapl) 22^c–25^b —^{c}) K2.3.6 V1 B Da Dn1 n3 D2.5.6.8 स (Dn3 D3.8 स) बध्यते; D4 स व°; D7 T G2.6 M स हन्यते; G1 समन्यते (for प्रबध्यते) D4 पापो (for मूढो) —^{d}) B1 वैर; Da2 वर्ण°. Da1 प्रलशाति, G3 प्रशाम्यते

23 D9 om 23 (of v l. 22). —^{a}) K6 V1 B (except B1) Da Dn1 n3 D2.3.7.8 S (G3.4 absent) अन्योन्य (for °न्यं) —^{b}) K8.6 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.6.7.8 T1 G2.6 नियच्छति; D1 नि*च्छति; M1.3 न गच्छति (for निग°) M4 पुत्रपौत्राणि गच्छति — Dn3 om. (hapl) 23^{cd} Ś1 reads 23^{cd} on marg —^{c}) D6 °पौत्र (for पौत्रे). K8 निविष्टे; B0.6 प्रनष्टे; G1 विनिष्टे (for विनष्टे) V1 B0–3.6 Da D6 च (for तु) K2.6 B1 Dn1 D2.3.8 पुत्रपौत्र विनाशे (Dn1 °श) च. ❀ Cv: पुत्रे पौत्रे विनिर्माय कृतस्य प्रतिकृत्य विनिर्माय । ❀ — V1 reads 23^d on marg G1 damaged —^{d}) D6 पर लोक; M पर लोके (for °लोकं) K2.6 V1 B Da Dn1 D2.3.6.7.8 T1 G2.6 नियच्छति; M4 [s]नुगच्छति (for निग°).

24 D9 om 24 (of v l 22) —^{a}) M4 स तेषां (for सर्वेषां) —^{b}) K8.6 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D2.3.6.8 सुखोदय (for सुखावह°) —^{d}) D1 कार्ये M3 विश्वस्त (for विश्वास) K8.6 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.6.8 घातकं, D4.7 T1 G2.6 °घातके (for °कः)

25 = (var) Ādi, App I (No 81), lines 125–126. 5 38 9 12 136. 138, 138 43, Pañcatantra 2 43, 4 14 D9 om 25^{ab} (of v. l 22) —^{a}) B1 damaged. M2 विश्वसेन्न अविश्वस्ते —^{b}) K1 D6 नापि, K2.3.6 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.8 T2 G1 नाति (for ऽपि न) — After 25^{ab}, Ś1 K Dn1 n3 D2.3.6.8 ins (= [var] 136 136^{cd})

323* विश्वासाद्भयमुत्पन्नमपि मूल निकृन्तति ।

[Ś1 K4 विश्वस्ताद् (for विश्वासाद्) Ś1 K2.4 मूलान्यपि; D6 मूलादपि (for अपि मूल)]

— D1 om (hapl) 25^{cd} —^{c}) G1 damaged K4 विश्वसयेद् —^{d}) K1 न तु (by transp.), K2.6 B0 Dn1 n3 D2–4.8.9 च न; Da न सु — After 25, Ś1 K1.2.4 D1 (om 25^{ab}) 4.9 ins

324* अविश्वासात्पर हन्ति विश्वासाद्बध्यते परैः ।

[K4 विश्वासो. K4 D1 बाध्यते, D4 वध्यते (for बध्यते)]

26 ^{a}) D4 om from माता up to क्लिन्न (in 26^c). Ś1 K2.4 transp माता and पिता —^{b}) K6 D2 राजा; D7 S (G3.4 absent) क्षेत्रं (for जरा) B1 मात्रस् (for मात्र) K1 V1 B D6 G1 पुत्रा; M1.2

अन्योन्यकृतवैराणां न संधिरुपपद्यते ।
स च हेतुरतिक्रान्तो यदर्थमहमावसम् ॥ २७
पूजितस्यार्थमानाभ्यां जन्तोः पूर्वापकारिणः ।
चेतो भवत्यविश्वस्तं पूर्वं त्रासयते बलात् ॥ २८
पूर्वं संमानना यत्र पश्चाच्चैव विमानना ।
जह्यात्तं सत्त्ववान्वासं संमानितविमानितः ॥ २९
उषितास्मि तवागारे दीर्घकालमहिंसिता ।
तदिदं वैरमुत्पन्नं सुखमास्स्व व्रजाम्यहम् ॥ ३०

ब्रह्मदत्त उवाच ।

यत्कृते प्रतिकुर्याद्वै न स तत्रापराध्नुयात् ।
अनृणस्तेन भवति वस पूजनि मा गमः ॥ ३१

पूजन्युवाच ।

न कृतस्य न कर्तुश्च सख्यं संधीयते पुनः ।
हृदयं तत्र जानाति कर्तुश्चैव कृतस्य च ॥ ३२

ब्रह्मदत्त उवाच ।

कृतस्य चैव कर्तुश्च सख्यं संधीयते पुनः ।

C 12.5170
B 12.139 37
K 12.139 37

पुत्र (for पुत्र॰) —[c]) G1 वधस्य (for वयस्य) —[d]) K5 Dn1.n3 D2-4 7-9 S (G3.4 absent) मोक्ता (for वेत्ता)

27 [a]) K3 B2 Da1 D5 M2 अन्योन्य (for ॰न्य) —[b]) D4 पुन मधिनं निद्यते — D1 om. 27[c]–29[b] —[c]) B4 damaged Ś1 K1 न च, Da तस्य, M1 स हि (for स च) Ś1 K1 2 अपक्रातो, B4 damaged, M2 इति क्रातो (for अतिक्रान्तो)

28 Cf. 43 D1 om. 28 (cf v l 27) —[a]) G2 पूजिताश्च (for ॰तस्य) Ś1 K1 4 [आ]र्थमानाभ्या, D5 [अ]नु॰, Cv [अ]र्थं॰ (as in text) —[b]) D7 T1 G2 5 M स्यात्तु, T2 सान्त्व, G1 स॰, Cv अते (for जन्तो॰) —[c]) K2 3 5 V1 B1 Dn1.n3 D2 4.8 मनो, D7 T G1.2 5 M हृदय (for चेतो) V1 भवत् (for भवति) K4 विश्वस्त, D4 [अ]विश्वस्त Cv हृदय एव विश्वस्त —[d]) K2 6 V1 B D (D1 om , Dn2 D5 absent) S (G2.4 absent) Cv कर्म (T2 नरम्) (for पूर्वं) K1 त्रासयते, D4 त्रानयत, D6 एवाश्रयाद् (for त्रासयते) K5 Da Dn1 D2 3 5 7 8 T1 G6 बलान् (for ॰त्) ⊕ Cv अर्थमानाभ्याम्, अर्थो मया आनीतफलादिदानम् । मानस्तत्र पुत्रे बहुमान । ताभ्या पूजितस्य । जन्ते अवमाने । पूर्वापकारिण प्रथम मम पुत्रवधकारिणस्तव हृदय यद्यपि विश्वस्त तथापि कर्म, तत्र पुत्रनयनोत्पाटनाख्यं कर्म, बलान्मा त्रासयते इति योजना । ⊕

29 D1 om 29[ab] (cf v l 27) Dn3 om 29–30 —[a]) B1 पूर्वं॰ K1 M1 3 यात्र (for यत्र) —[b]) D4 चैव K1 विमानिता; D2 8 ॰नता, M2 ॰नना —[c]) K5 V1 Dn1 D1 तन्; T2 G1 म (for त) D7 T1 G2 6 बुद्धिमान्, D8 स[illegible]या (for सत्त्ववान्) K2 6 Dn1 D2 4 8 स्थान (for वास) K1 जह्यात्तत्रैव सवास —[d]) G1 damaged B6 2–. D4 मानितश्च, D1 सन्मानित॰ (for समा॰) V1 B1.2 6 m विमानित, D6 [अ]विमानिन (for विमानित॰) K2 6 Dn1 D2 8 8 शत्रो॰ समानितोपि सन्

30 With 30, cf. Jātaka 343, Gāthā 1 Dn3 om 30 (cf. v l 29) —[b]) K3 . Dn1, D2 3 8 सम (D2 8 ॰मा)र्चिता, D5 G1 M2 अहिंसता (M2 ॰का); D6 (marg) अनिंदिता (for अहिंसिता) —[d]) B4 damaged T2 G1 स्वैरम् (for सुखम्) K1 आसु, K3 6 V1 B (B4 damaged) Da D2 3.6 8 9 आस्व, M2 आस्य; M4 आस (for आस्स्व)

31 With 31, cf. Jātaka 343, Gāthā 2 —[a]) All MSS (except Ś1 K1 4 Dn3, B4 damaged, Dn2 D6 G3 4 absent) य (for यत्) B5 हि (for वै) —[b]) G1 damaged M2 om स K3 B1 Da [अ]पराध्यते (Da ॰ति), K5 D4 ॰धयात्, D7 T G2 5 M ॰ध्नुते (for ॰ध्नुयात्) —[d]) Ś1 K1.2 4 D1 पूतनि, K3 पूजानिर् K6 M3 गम

32 With 32, cf. Jātaka 343, Gāthā 3 B1 om (hapl.) 32 and 33 (with ref) K1 om the ref Ś1 K1 (before corr) 4 पूतनी (for पूजनी) —[a]) B6 स कृतस्य, Da1 D1 न कृतश्च, M2 न तु तस्य, Cv न कृतस्य (as in text) K2 6 B3 4 Dn1.n3 D2 4 8 तु, K3 B6 5 D5 च (for the second न) K1 पुनकृतस्य कर्तुश्च —[b]) K1 सुख (for सख्यं) — After 32[ab], M3 reads 34[ab] for the first time, repeating it in its proper place K1 om. (hapl.) 32[c]–33[d] V1 reads 32[c]–33[b] on marg —[c]) D1 तेत्र, D7 न स्य, T1 G5 तस्य; G2 न वि; M2 त्वेव (for तत्र) —[d]) B2 Da1 वा (for च)

33 With 33, cf Jātaka 343, Gāthā 4 K1 B1 om. 33 (cf v l 32) V1 reads 33[ab] on

C 12.5170
B 12 139 37
K 12 139 37

वैरस्योपशमो दृष्टः पापं नोपाश्नुते पुनः ॥ ३३

पूजन्युवाच ।

नास्ति वैरमुपक्रान्तं सान्त्वितोऽस्मीति नाश्वसेत् ।
विश्वासाद्बध्यते बालस्तस्माच्छ्रेयो ह्यदर्शनम् ॥ ३४
तरसा ये न शक्यन्ते शस्त्रैः सुनिशितैरपि ।
साम्ना ते विनिगृह्यन्ते गजा इव करेणुभिः ॥ ३५

ब्रह्मदत्त उवाच ।

संवासाज्जायते स्नेहो जीवितान्तकरेष्वपि ।
अन्योन्यस्य च विश्वासः श्वपचेन शुनो यथा ॥ ३६
अन्योन्यकृतवैराणां संवासान्मृदुतां गतम् ।
नैव तिष्ठति तद्वैरं पुष्करस्थमिवोदकम् ॥ ३७

पूजन्युवाच ।

वैरं पञ्चसमुत्थानं तच्च बुध्यन्ति पण्डिताः ।
स्त्रीकृतं वास्तुजं वाग्जं ससपत्नापराधजम् ॥ ३८
तत्र दाता निहन्तव्यः क्षत्रियेण विशेषतः ।
प्रकाशं वाप्रकाशं वा बुद्ध्वा देशबलादिकम् ॥ ३९

---

marg —ᵃ) K8 D5 [पु]व च, Da चेह, D1 चैव; D4 वैव; Cv नैव (for चैव) Bo 3–5 D6 सख्य (for कर्तुम्) —ᵇ) Bo 3–5 D6 कर्तुं, Dn1 n8 D2 3 8 कार्यं; D1 सुख (for सख्यं) —ᵈ) G1 पापम्, M1–3 फल K6 नोपाश्नुत; Da नो प्राप्नुते; T2 G1 M1 चैवाप्नु (M1 °श्नु)ते; M2–4 चोपाश्नुते (for नोपा°) K6 om पुन

34 D7 reads 34ᵃᵇ and repeats 34ᶜᵈ, T1 G2 6 M repeat, while T2 G1 read, 34 with ref after 47ᵃᵇ Ś1 K1 4 D1 पूतनी (for पूजनी) —ᵃ) Cv चैवम् (for वैरम्) K8 6 V1 B Da Dn1 n8 D2–5 8 9 Cv अतिक्रांत (for उप°) D7 T G1, 2 6 M (all [except D7 T2 G1] second time) नास्ति वैरस्य विश्वास —ᵇ) V1 Bo 1 4 6 शांत्वितो, D4 9 T2 G2 M1 2 (last three second time) सांत्विता V1 D4 विश्वसेत्, T2 M2 (second time) वै नृप —ᶜ) Ś1 K4 Dn8 D1 बाध्यते; D2 6 7 T1 (last two both times) 2 G2 (second time) 5 (both times) M1 (second time) 2 (both times) 3 (second time) 4 (both times) वध्यते (for ब°) K8 6 Dn8 B1 3 D2 3 6 7 (first time) 8 T1 G6 (both first time) लोके; V1 B2 Dn1 D7 (second time) T2 G1 M (the last five both times) लोकस्; T1 G2 6 (all second time) तस्मात् (for बालस्) G2 (first time) स्याद्बध्यते वैरि लोकस् —ᵈ) G1 तस्माज्ज्ञेयो, G2 (second time) पर श्रेय (for तस्माच्छ्रेयो) K6 Dn1 n8 D2 8 8 [ऽ]प्यदर्शनं; B1 ह्यदर्शन (for °र्शनम्). T1 G6 (both second time) श्रेयो ह्यदर्शनं पर

35 = (var 343*) T2 om. 35–36 G1 reads 35 after 62 —ᵃ) D2 यं (for ये) Da गृह्यते; D6 शक्यथि. G1 भिक्षाश्लिष्टा न शक्यते —ᵇ) B1 G1 शास्त्रै (for शस्त्रैः). M2 स (for सु). —ᶜ) D1 साम्ना स; M2 सामांते (for साम्ना ते). K8 6 V1 B Da Dn1 n8 D1–3 5 7–9 M1 8 [ऽ]पि; D4 न (for वि-) —ᵈ) K1 एव (for इव).

36 T2 G1 om 36 (for T2, cf v l 35). —ᵃ) D6 विश्वासाज्, M1 8 सवादाज् (for °साज्). —ᶜ) Bo 5 D6 तु; B1 lacuna (for च) Ś1 D1 नि-श्वास°; V1 सवास° (for विश्वास°) —ᵈ) D7 T1 G2 M श्वानश्वपचयोरिव

37 Before 37, D1 M ins पूजनी —ᵇ) M2 सन्यासान्; M4 सांवा° (for संवा°) D6 अनृता (for मृदुतां) M1 गत B1 सवासान्मृदु चागतं; Da °साञ्च गतागत —ᶜ) D4 7 9 T1 G2 6 M2–4 नात्र; G1 lacuna (for नैव) T1 G6 मद् (for तद्) K1 स्नेह (for वैर) ❀ Cv (reading नावतिष्ठति) अथ अध स्याच्छ्रसातिष्ठतीति न । ❀

38 K8 D4, 7 S (G3 4 absent) om the ref Ś1 K1 4 D1 पूतनी (K1 °ना) (for पूजनी) —ᵃ) K1 पंचसमुत्थानां, Cv °स्थान (as in text). —ᵇ) Ś1 K1 2 4 B3–5 Dn8 D1 5 7 9 T1 G2 5 बुध्यते तच्च (D7 T1 G2 6 तत्र) पण्डिता —ᶜ) D1 स्त्रीकृत (for स्त्री-कृत). D9 वाभुजं; M1 3 4 वस्तुज ❀ Cv (reading अकृत) अकृत गोव्याघ्रयोरिव स्वभावकृतम् । ❀ —ᵈ) Ś1 D8 ससापत्नापराधज, K1 समपत्ना°; K8 B1 Da D4 सा(Da स)पत्नमप°; K4 D1 M2 स(M2 स्व)सपत्नापरा धज (D1 °जन; M2 °धजे), D6 स सम्यग्वाप° (sic), D7 T G1 2 5 M1, 3 4 Cv स्वसपत्नापराधजं (D7 °नं).

39 ᵃ) K8 D4 आदावेव, D7 T1 G2 6 तत्र सर्वं; D9 तत्र कर्ता (for तत्र दाता) K2 5 Da2 Dn1 n8 D1–3 8 G1, 2 न हतव्य (G2 °व्य); D7 T1 G6 निहन्तव्य —ᶜ) B4 damaged D8 च (for वा). B1 om (hapl) [अ]प्रकाश वा Dn1 n8 D2 8 8 च (for वा) —ᵈ) D1 बुद्ध्वा K1 दोष (for देश). K6 5 V1 B D (Dn2 D6 absent) S (G3, 4 absent)

कृतवैरे न विश्वासः कार्यस्त्विह सुहृद्यपि ।
छन्नं संतिष्ठते वैरं गूढोऽग्निरिव दारुषु ॥ ४०
न वित्तेन न पारुष्यैर्न सान्त्वेन न च श्रुतैः ।
वैराग्निः शाम्यते राजन्नौर्वाग्निरिव सागरे ॥ ४१
न हि वैराग्निरुद्भूतः कर्म वाप्यपराधजम् ।
शाम्यत्यदग्ध्वा नृपते विना ह्येकतरक्षयात् ॥ ४२
सत्कृतस्यार्थमानाभ्यां स्यात्तु पूर्वापकारिणः ।
नैव शान्तिर्न विश्वासः कर्म त्रासयते बलात् ॥ ४३
नैवापकारे कस्मिंश्चिदहं त्वयि तथा भवान् ।
विश्वासादुषिता पूर्वं नेदानीं विश्वसाम्यहम् ॥ ४४
ब्रह्मदत्त उवाच ।
कालेन क्रियते कार्यं तथैव विविधाः क्रियाः ।
कालेनैव प्रवर्तन्ते कः कस्येहापराध्यति ॥ ४५
तुल्यं चोभे प्रवर्तेते मरणं जन्म चैव ह ।
कार्यते चैव कालेन तन्निमित्तं हि जीवति ॥ ४६
बध्यन्ते युगपत्केचिदेकैकस्य न चापरे ।

C. 12. 6431
B. 12. 129 51
K 12. 129 51

दोपनलावल

40 Before 40, D7 T G2 5 ins पूजनी —a) Ś1 K4 Da1 D5 -वैरेण, D7 S (G3 4 absent) -पापे न, Cv -पापन्य (for -वैरे न) —b) B2 Da1 स्नेह°, T2 स्वय (for स्त्विह) K3 D1. 9 कथंचन, B2 सुहृत्स्वपि (for °द्यपि) —c) K3 V1 B D4 - 7 S (G3 4 absent) प्रच्छन्न, D1 छिन्न मं (for छन्न स) —d) K5 D2 8 om. (hapl) from दारुषु up to रिव (in 41d)

41 K5 D2 8 om up to रिव (cf. v l. 40) —a) G1 damaged B2 च वृत्तैर्; Da च वित्तेन (for वित्तेन न) D7 S (G1 damaged, G3. 4 absent) पौरुष्यान् (for पारुष्यैर्) D5 पौरुष्यैर्न च वित्तेन —b) B1 2 4 शांत्वेन D5 श्रितै° (for श्रुतै°) B3 Dn1. n3 D7 8 T1 G5 न च सान्त्वेन (D8 °त्वैर्न) वा श्रु(B3 श्रि)तैः —c) Dn1 n3 D8 कोपाग्नि°, G2 वैराग्य° (for °ग्नि°) —d) Dn1. n3 D8 तोयाग्निर् (for नौर्वा) D7 T1 G1. 2 5 M1 निमग्नोग्निरिवार्णवे, M2-4 नौर्मग्नेव महार्णवे

42 a) T2 G1 नापि (for न हि) K2 4 उत्पन्न°; M8 उद्भूतं —b) B4 damaged B0 3-5 कृतं (for कर्म) K3-5 Dn1 D2 3. 5 8 T2 च (for वा) K3 अपराधज V1 B1 2 Da कर्म वाग(V1 B1 °ग्ज)पराधज (Da °ज) —c) B3 [अ]जग्ध्वा, D8 9 [अ]दग्ध्वा K3 V1 B1. 2 Da D4 7 S (G3 4 absent) अदग्ध्वा शाम्यते नृणा —d) K1 ह्येकत्र न, K4 ह्येकचर (for ह्येकतर)

43 Cf. 28 —a) D1 सत्कृत्यस्य B1 Dn3 [अ]न्व(°Dn3 °नु)मानाभ्यां (for [अ]र्थ°) —b) K3 D4 पश्चात्, K5 Dn1 n3 D2 3 8 अनु, D7 S (G3 4 absent) तत्र, D9 शत्रो° (for स्यात्तु) G2 सर्वापकारिण —c) V1 B1. 2 Da Dn1 D4 9 न वै, D4 damaged (for नैव) D1 शांतिं D5 विश्वासाद् K5 Dn3 D2 3 8 नादेयो मित्रविश्वास —d) V1 B Da D2. 5 7 T1 G5 [ऽ]बलान् G1 2 कर्मणा जायते बलात्

44 a) K1 V1 Da D4 नैवोपकार्ये, K2 3 5 B1 Dn1 n3 D2 3 8 नैवापकार्ये, B0 2-5 न चोपकार्ये, D5 नोपकार्येपि, D9 न चापि कार्ये, M Cv नैवोपकारे (for नैवा°) —b) K3 D4. 7 यया (for तया) —c) K5 V1 B1 Da Dn1. n3 D2 3 8 उपितास्मि गृहेह ते, D7 T1 G2 5 उपितौ चावि(D1 वावि, G2 वापि)चकितौ (T1 G5 °त), T2 उपितायावचरित, G1 °ता वाचि चकित, M °ता यावचकित (M2 °ता)

45 a) D1 कार्ये; D4 सर्वं (for कार्यं) —b) B0 3-5 कालेन (for तथैव) D4 7 (m as in text) प्रजा (for क्रिया°) —c) K2 5 Dn1. n3 D2 3. 8 G1 [प्र]वर्ते, K3 V1 B (B4 damaged) Da D4 5 T2 [इ]ह (for [प्र]व) —d) D7 T1 G1. 2 5 कस्येति (for °ह) K1. 3 V1 B1 2 Da T2 M1 3 4 [अ]पराध्यते

46 a) T G1. 2 5 तुल्ये (for तुल्य) D4 G2 चोभे K4 Dn3 D2 4 G1 प्रवर्तते, V1 B1. 2 Da T2 M1-3 °र्तेते (for °र्तेते) —b) K1 transp जन्म and चैव D5 7 T1 G2 5 M3 हि, T2 च, G1 lacuna (for ह) —c) K3 B0 3 4 D3 M2-4 कार्यते, V1 B2 D9 T1 G2 5 कार्येते (for कार्यते) D4 नैक (for चैव) Ś1 K1. 4 D1 यालेन (for कालेन) —d) K3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 न; Da2 (also) D4. 7 S (G3. 4 absent) च (for हि) Ś1 K1 2 D9 जीवितं (for जीवति)

47 a) D2 वाध्यते, T1 G5 M3. 4 वध्यते —b) D1. 4 9 एकैकश्येन (for °स्य न) Da केचिदेकैकशो न च; D7 S (G3 4 absent) एकैक च प(T2 G1 M चाप)रे तथा — After 47ab, D7 reads 34ab and repeats 34cd, T1 G2 5 M repeat, while T2 G1 read

C 12 5184
B 12 139 51
K 12 139 51

कालो दहति भूतानि संप्राप्याग्निरिवेन्धनम् ॥ ४७
नाहं प्रमाणं नैव त्वमन्योन्यकरणे शुभे ।
कालो नित्यमुपाधत्ते सुखं दुःखं च देहिनाम् ॥ ४८
एवं वसेह सस्नेहा यथाकालमहिंसिता ।
यत्कृतं तच्च मे क्षान्तं त्वं चैव क्षम पूजनि ॥ ४९

पूजन्युवाच ।

यदि कालः प्रमाणं ते न वैरं कस्यचिद्भवेत् ।
कस्मात्त्वपचितिं यान्ति बान्धवा बान्धवे हते ॥ ५०
कस्माद्देवासुराः पूर्वमन्योन्यमभिजघ्निरे ।
यदि कालेन निर्याणं सुखदुःखे भवाभवौ ॥ ५१
भिषजो भेषजं कर्तुं कस्मादिच्छन्ति रोगिणे ।
यदि कालेन पच्यन्ते भेषजैः किं प्रयोजनम् ॥ ५२
प्रलापः क्रियते कस्मात्सुमहाञ्शोकमूर्छितैः ।
यदि कालः प्रमाणं ते कस्माद्धर्मोऽस्ति कर्तृषु ॥ ५३
तव पुत्रो ममापत्यं हतवान्हिंसितो मया ।
अनन्तरं त्वया चाहं बन्धनीया महीपते ॥ ५४

---

34 (with ref). Before 47[cd], D7 S (G3 4 absent) ins प्रह्मदत्त उवाच — [c]) D3 काले — [d]) D7 T1 G1 2 5 M सम्प्राप्तो (for °प्य) K4 इह (for इव).

48 [a]) D9 चैवक्षम् (sic), D9 (marg) चैरस्य, G1 देवस्त्वम् (for नैव त्वम्) — [b]) K2 3 5 B1-4 Dn1 n3 D2 3 5 7 8 S (G3 4 absent) अन्योन्य (for °न्य) K1 2 B0 Da -कारणे; K3 5 B3 Dn1 n3 D2, 3 5 7 8 S (G3 4 absent) कारण (M4 °णा) (for करणे) — [c]) D1 काले G1 दत्तम् (for नित्यम्) K1 5 V1 B1-3 D (Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) उपादत्ते (for °धत्ते) K3 कालो दत्ते महाभागे — [d]) T2 G1 दुःखा दुःखं; M3 सुखदुःख D1 देहिन.

49 [a]) D4 सुख (for एव) V1 वसैव K4 संस्नेहा; Dn3 D3 मत्स्नेहा; D6 lacuna (for सस्नेहा). — [b]) K2 3, 5 B3 4 Dn1 D1-5 8 9 M कामम् (for कालम्) G1 अहिंसितं; M3 °सया — [c]) M3 त्वत् (for यत्) K3 5 B3, 4 Da2 Dn1 n3 D2 3 तत्तु मे, Da1 तव मे, D7 S (G3 4 absent) ते (M2 तु) मया; D3 तं तु मे (for तच्च मे) D4 ज्ञातं (for क्षान्तं) K4 यत्कृत तच्च मोक्षांत — [d]) K3-5 B3 Dn1 n3 D2 3 8 च चै; Da2 चर; D4 वैव; D9 अपि (for चैव) Ś1 K1 4 पूतनि; D1 पूतशे; T3 G2 M3 पूजनी (M2 °नि) D6 क्षमस्व च सुपूजनि

50 Ś1 K1 D1 पूतनी — [a]) Ś1 K2 कालो यदि (by transp), K4 काले यदि, G1 यदि काल — [b]) D6 चिर (for वैर) — [c]) B0 G2 तस्माद् (for कस्मात्). K3 V1 B1 2 Da D7 T1 G2 5 व्यपचितिं (B2 °त); B0 D5 उप°, D2 8 त्वपचितं, D4 9 T2 G1 अ(D9 आ)पचितिं; M त्वप° (for त्वप°) D4 om यान्ति — [d]) G1 बांधवा (for °वे) K3 5 B3 Da2 Dn1 n3 D2 3, 8 बांधवा बांधवैर्हते.

51 D1 om 51[a]-52[b]. — [a]) M3 तस्माद् (for क°) D7 S (G3 4 absent) सर्वे (for पूर्वम्) — [b]) M4 मन्योन्यम् — [c]) D5 कार्येण (for कालेन) K1 निर्याणां; D4 निपुणं — [d]) B4 damaged. K5 B3 5 Dn1 n3 D2 3 8 M4 सुख दुःखं (M4 °खे); M3 सुख दुःखौ (for °दुःखे)

52 D1 om 52[ab] (cf v l 51) — [a]) K3 भेषजो; D4 भिषजेर्. Ś1 K (except K5) B2 3 D3 5 भैषजं; B4 damaged (for भेषजं) — [b]) M3 तस्माद् (for क°). K5 B3 Dn1 n3 D2-4 8 9 G1 रोगिण (for °णे) — D2 om (hapl) 52[c]-53[b] — [c]) K1 2 D1 पश्यते, D4 युज्यंत (for पच्यन्ते) — [d]) D3 4 भि(D1 भै)षजै.

53 D2 om 53[ab] (cf v l 52) — [ab]) D4 प्रलाप All MSS (except Ś1 K1 2 4 B2 D5 M3, D2 om, Dn2 D6 G3 4 absent) transp क्रियते and सुमहान् M3 तस्मात् (for क°) D4 om (hapl) from मूर्छितै up to काल° (in 53[c]) D5 मूर्छित; D9 कर्शितैः; M3 मूर्षितै — [c]) D9 G1 M4 काल (for काल°) K3 च (for ते) — [d]) B0 4 5 पापानि; M4 धर्मेस्ति. D5 कस्यचित् (for कर्तृषु).

54 D9 reads 54 on marg — [b]) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 5 6 8 स हतो (for हिंसितो) M1 3 पुन (for मया) — [c]) K3 5 V1 B1-4 Da Dn1 n3 D3 8 [अ]हं च (by transp), D2 lacuna, D4 चाह. — [d]) B4 damaged D4 7 S (G3 4 absent) बाधितव्या (for बन्धनीया) D5 महामते (for महीपते). K3 5 B3 Dn1 n3 D2 3 8 हंतव्या हि नराधिप; V1 B1 2 Da निहंतव्या नराधिप

55 [a]) K3 अथ; K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 T2 G1 यथा (for तथा) K1 D9 प्रकर्तव्यं (for प्रह°)

अहं हि पुत्रशोकेन कृतपापा तवात्मजे ।
तथा त्वया प्रहर्तव्यं मयि तत्त्वं च मे शृणु ॥ ५५
भक्षार्थं क्रीडनार्थं वा नरा वाञ्छन्ति पक्षिणः ।
तृतीयो नास्ति संयोगो वधबन्धादृते क्षमः ॥ ५६
वधबन्धभयादेके मोक्षतन्त्रमुपागताः ।
मरणोत्पातजं दुःखमाहुर्धर्मविदो जनाः ॥ ५७
सर्वस्य दयिताः प्राणाः सर्वस्य दयिताः सुताः ।
दुःखादुद्विजते सर्वः सर्वस्य सुखमीप्सितम् ॥ ५८
दुःखं जरा ब्रह्मदत्त दुःखमर्थविपर्ययः ।
दुःखं चानिष्टसंवासो दुःखमिष्टवियोगजम् ॥ ५९
वैरबन्धकृतं दुःखं हिंसाजं स्त्रीकृतं तथा ।
दुःखं सुखेन सततं जनाद्विपरिवर्तते ॥ ६०
न दुःखं परदुःखे वै केचिदाहुरबुद्धयः ।
यो दुःखं नाभिजानाति स जल्पति महाजने ॥ ६१
यस्तु शोचति दुःखार्तः स कथं वक्तुमुत्सहेत् ।
रसज्ञः सर्वदुःखस्य यथात्मनि तथा परे ॥ ६२

C 12.5189
B 12.139 66
K 12.139 66

— ^{d}) K2 3 6 V1 B1 2 Dn1 n3 D2 6 8 तया (for मयि) D1 तत्त्वेव (for तत्त्व च) K8 वच, D4 9 हि मे (for च मे) Bo 3–5 D6 तया त्व मे वच' शृणु, Da तया त्व च शृणुष्व मे

56 ^{a}) V1 B1 D1 भक्ष्यार्थं, D6 पक्षार्थं K4 6 Dn1. n3 D2 3 8 च (for वा) — ^{b}) K3 V1 Bo 4. 6 D5 पक्षिण (for °ण) B1. 2 Da D4 M पक्षीनिच्छति मानवा' (Da पक्षिण'), T1 G1 2 6 नर इच्छ(G2 °च्छ) ति पक्षिण' — ^{d}) B1 क्षमा'; M2 क्षमं D4 वधा दृधादृतक्षम' (sic)

57 ^{a}) T2 भय (for वध) K2 3 6 V1 B Da Dn1. n3 D1. 3 6 8 एते (for एके) — ^{b}) Da लोक्य (for मोक्ष) T1 G1. 6 तत्त्वम् (for तन्त्रम्) K3 6 V1 B1–4 Da Dn1. n3 D2 3 7 8 T1 G1. 6 उपाश्रिता (for °गता') G2 मोक्ष्यंते त्वामुपाश्रिता — ^{c}) Ś1 D1 मरणोत्पादज दु'खम्; K3 V1 Bo–2 4 5 Da1 D7 S (G3 4 absent) जाती(Da1 जातिं, D7 T1 G1. 2 6 जनी; T2 जाते)मरणज दु'खम् — ^{d}) D3 om (hapl) from माहु up to दु'ख (in 59^{a}) K6 B3 Dn1 n3 D2 3 6 9 प्राहुर् (for माहुर्) K1 3 6 V1 B Da Dn1 n3 D2–6 9 वेदविदो (for धर्म°) D7 S (G3 4 absent) इत्या- हुर्विदुषो जना'

58 D3 om 58 (cf v l 57) — ^{a}) G1 ददत' (for दयिता') — ^{c}) T2 उद्यते (for उद्विजते) V1 D7 T G1. 2 6 M2 सर्वं — ^{d}) D4 सर्वे सुख समीप्सति

59 D3 om. up to दु'ख (in 59^{a}) (cf v l 57) — ^{a}) D6 om (hapl) 59^{a}–60^{b} M1 ब्रह्मदत्त — ^{b}) Bo 3 6 सर्व (for अर्थ) T2 G1 विपर्यय — ^{c}) Ś1 K2 4 D1 दु'खो हि, K1 V1 Da2 D9 दु' खश्च; Da1 D4 दु'खस्य (for दु'ख च) — ^{d}) T2 अर्थं (for इष्ट) K3 V1 Bo 2 Da Dn1 n3 D1–3 8 वियोजन (for °गजम्)

60 D6 om. 60^{ab} (cf v l 59) — ^{a}) K3 5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3 8 वध (for वैर) — ^{b}) Bo. 3–5 सहज (for हिंसाज) K3 6 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3. 7 8 S (G3 4 absent) स्त्रीकृत सहजं तथा (K3 D2 3 8 यथा, G1 तदा), D4 वैर हि सहज तथा — ^{c}) D4 9 सुख (for दु'ख) K6 Dn1 n3 D2 3. 8 सुतेन, D4 5 7 9 S (G3 4 absent) दु'खेन (for सुखेन) T2 G1 सहज (for सतत) — ^{d}) Bo 3–5 Dn1 n3 D2 3 8 जनान्वि-; K6 D6 जनार्थं (for जनाद्वि-) K3 V1 B1 2 D4 निवर्तति (K3 °र्तेत, D4 °र्तेय) जनाधिप, D7 S (G3 4 absent) विवर्धति नराधिप

61 B4 damaged for 61^{ab} — ^{a}) V1 B1 2 6 D6 7 T1 G1. 2 5 दु'ख वै, Da1 दु'खेषु (for दु'खे वै) K3 Bo 3 न दु'ख परम दु'ख, D4 न दु'ख न सुख चापि, T2 M न (M1. 3 सु) दु'ख परमन्त्रे(T2 °त्ये)ति — ^{c}) M2 ये दु'ख नाभिजानति — ^{d}) Ś1 K1 2 4 D1 4 9 T2 G1. 2 M1 3 4 न (for स)

62 D7 S (G3 4 absent) transp 62^{ab} and 62^{cd}. — ^{a}) K3 य' सु, B1 यश्च (for यस्तु) D9 जल्पति (for शोचति) D1 दु'खात' D4 दु'खार्त' सत्कय वस्तुम् — ^{b}) K1 4 Da Dn3 D1. 9 T2 G2 वस्तुम् (for वक्तुम्) K2 उत्सहे D4 उत्सहेत कयचन —After 62^{ab}, D7 T G2 6 M ins ([var] 35)

343* भिन्ना' श्लिष्टा न शक्यन्ते शस्त्रै' सुनिशितैरपि ।
साम्ना तेऽपि निगृह्यन्ते गजा इव करेणुभि' ।

[(L 1) T2 छिद्य (for श्लिष्टा) —(L 2) T2 M2 विनि-, M1 3 हि नि-, M4 [ऽ]पि न (for ऽपि नि)] —T2 G1 M4 read 62^{cd} twice — ^{c}) T2 (second

12 5200
12 139 67
12.139.66

यत्कृतं ते मया राजंस्त्वया च मम यत्कृतम् ।
न तद्वर्षशतैः शक्यं व्यपोहितुमरिंदम ॥ ६३
आवयोः कृतमन्योन्यं तत्र संधिर्न विद्यते ।
स्मृत्वा स्मृत्वा हि ते पुत्रं नवं वैरं भविष्यति ॥ ६४
वैरमन्तिकमासज्य यः प्रीतिं कर्तुमिच्छति ।
मृन्मयस्येव भग्नस्य तस्य संधिर्न विद्यते ॥ ६५
निश्चितश्चार्थशास्त्रज्ञैरविश्वासः सुखोदयः ।
उशनाश्चाथ गाथे द्वे प्रह्रादायाब्रवीत्पुरा ॥ ६६
ये वैरिणः श्रद्दधते सत्ये सत्येतरेऽपि वा ।
ते श्रद्दधाना वध्यन्ते मधु शुष्कतृणैर्यथा ॥ ६७
न हि वैराणि शाम्यन्ति कुलेष्वा दशमाद्युगात् ।
आख्यातारश्च विद्यन्ते कुले चेद्विद्यते पुमान् ॥ ६८
उपगुह्य हि वैराणि सान्त्वयन्ति नराधिपाः ।
अथैनं प्रतिपिंषन्ति पूर्णं घटमिवाश्मनि ॥ ६९
सदा न विश्वसेद्राजन्पापं कृत्वेह कस्यचित् ।
अपकृत्य परेषां हि विश्वासाद्दुःखमश्नुते ॥ ७०

---

time) M3 रसज्ञा D7 G1 (first time) 2 5 तस्य, T1 2 (both times) G1 (second time) M (M4 first time) स्वस्य (for सर्वं) Da भूतस्य, D0 दुःखानां. — After 62, G1 reads 35

63 [a]) M1 8 महाराजस्य — [b]) T2 G1 तथा (for त्वया). T2 G1 तत् (for यत्) — [c]) K8 च (for तद्) — [d]) D7 S (except M2, G8 4 absent) अपोहितुम् (for व्यपो°). D4 G1 अरिंदम

64 [a]) T2 G1 आवाभ्यां (for आवयो). M2 अन्योन्ये — [b]) K2 5 B1 Dn1 n8 D2 8 5 8 पुन ; D7 S (G8 4 absent) तस्य, D0 अत्र (for तत्र) — *D8 G2 om (hapl) 64[c]–65[d]* — [c]) *Da1* हि त ; D4 इव ; D0 इत (for हि ते) — [d]) K4 Da न वै ; B1 नव , D4 न च ; M2 न वा (for नवं)

65 D8 G2 om 65 (of v. l. 64) — [a]) Ś1 K1 2 4 D1 5 अतकम् ; T2 G1 अत्यतम् (for अन्तिकम्). K8 5 V1 B0–2 Da Dn1 n8 D2–4 7 9 T1 G5 आसाद्य (for आसज्य) D6 वैरमात्यंतिकासद्य. — [b]) B8 अर्च्छति ; B4, 5 अर्हति (for इच्छति) — [c]) D4 मृन्मनस्य ; T2 G1 मृण्मयस्य. G5 [ए]व (for [इ]व) M2 चद्रस्य (for भग्नस्य) D9 m पक्वभांडस्य भग्नस्य. — [d]) K2 8, 5 B (except B0) Dn1, n8 D2 8 5 यथा (for तस्य).

66 [a]) D4 निश्चयश् (for निश्चितश्) D1 चाथ (for चार्थ) K2 5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2 8 7 8 S (G8 4 absent) निश्चयश्चा(K2 5 Dn1 n8 D2 8 8 G2 °य स्वा ; T2 G1 °यज्ञा ; M2 °य चा)र्थशास्त्रेषु ; D5 निश्चितार्थार्थतत्त्वज्ञैर्, D0 °तस्यार्थतत्त्वज्ञैर् — [b]) B0 8 4 D5 7 S (G8 4 absent) न विश्वास (for अवि°). G1 सुखोदयं. K2 5 Dn1 n8 D2 8, 8 विश्वासश्चासुखोदय°. — [c]) K (except K4) B0, 8–5 Dn1, n8 D2–6, 8 0 चैव, V1 B1 2 D6[?] द्वे तु ; D7 T1 G1 2 5 M स्वय ; T2 चाह (for चाथ) V1 B1 2 Da वै (for द्वे). — [d]) Some MSS प्रह्लादाय Da तदा (for पुरा)

67 [a]) B4 damaged Ś1 K1 4 D1 वैरिण ; K8 D9 M1 8 °णि (for °ण) B1 2 श्रद्दधति, M4 °धते ꣸ Cn वैरिण , वाक्ये इति शेष । ꣸ — [b]) D5 om सत्ये. D4 सत्येसत्ये परेपरे — [c]) D0 तै (for ते) K4 वध्यंते (for वध्यन्ते). K2 5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2 8 7 8 S (G8 4 absent) वध्यं(T1 पच्य)ते श्रद्दधानास्तु (B1 2 Da °नास्ते, D7 T G1 2 5 M1–3 °ना हि ; M4 °नाश्च). — [d]) B1 शुष्कैस् (for शुष्क). D7 S (G8 4 absent) इव (for *यथा*) ꣸ C4 शत्रुणा दर्शित पुरःस्थित मधु श्रद्दधाना शुष्कतृणैश्छन्ने प्रपाते यथा पतन्ति तद्वदेतदित्यर्थ । ꣸

68 =(var) 5 70 62 G2 om. 68. — [a]) B1 2 Da शाम्यते — [b]) K8 5 Dn1 n3 D2 8 5 8 कुले दुःख गतानि च ; Da कुलेष्वा दशमाद्युगात् . — [c]) B2 व्याख्यातारश्च ; Da1 आख्यातारस्य. — [d]) K5 B4 5 Dn1 n8 D2 8 8 वै ध्रियते ; V1 B1 2 5 Da चेत्क्रियते, D4 वै विद्यते ; D7 T G1 5 चेज्जायते ; M वै जायते (for चेद्विद्यते) D4 सुतान् (for पुमान्)

69 D6 om. 69 — [a]) K8 D1 0 उपगूह्य ; K4 5 V1 B Da Dn1 n8 D2–4 8 उपगृह्य ; D7 S (G8, 4 absent) उपा(D7 T1 G5 अपा ; G1 उप)कृत्य (for उपगुह्य) K5 V1 B1 2 4 Da Dn1 n8 D2 8 8 तु (for हि) — [b]) K2 Dn1 नराधिप ; B2 °धिप°. — [c]) Ś1 K1 2 4 [ए]कं ; B1 2 [ए]त (for [ए]नं). B0 8–5 D7 T G2 5 M हिंसति, G1 lacuna (for पिंषन्ति) — [d]) B2 D4 0 कुम्भम् (for घटम्) M1 8 [आ]त्मनि (for [अ]श्मनि).

70 [a]) K5 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n8

ब्रह्मदत्त उवाच ।
नाविश्वासाच्चिन्वतेऽर्थान्नेहन्ते चापि किंचन ।
भयादेकतरान्नित्यं मृतकल्पा भवन्ति च ॥ ७१
पूजन्युवाच ।
यस्येह व्रणिनौ पादौ पद्भ्यां च परिसर्पति ।
क्षण्येते तस्य तौ पादौ सुगुप्तमभिधावतः ॥ ७२
नेत्राभ्यां सरुजाभ्यां यः प्रतिवातमुदीक्षते ।
तस्य वायुरुजात्यर्थं नेत्रयोर्भवति ध्रुवम् ॥ ७३
दुष्टं पन्थानमाश्रित्य यो मोहादभिपद्यते ।
आत्मनो बलमज्ञात्वा तदन्तं तस्य जीवितम् ॥ ७४
यस्तु वर्षमविज्ञाय क्षेत्रं कृषति मानवः ।
हीनं पुरुषकारेण सस्यं नैवाप्नुते पुनः ॥ ७५
यश्च तिक्तं कषायं वाप्यास्वादविधुरं हितम् ।
आहार कुरुते नित्यं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ ७६

C 12 5213
B 12.139 60
K 12 139 61

D2 2.5.8 राजा (for राजन्) —c) D5 अपद्गत्य (for °कृत्य) Dn3 च (for हि) —d) K3 D4.9 M3 आप्नुयात्; D7 T G1 2 5 M1.2 4 आप्नुते (for अश्नुते)

71 a) Ś1 K1 न विश्वासद्, K4 नाविश्वासाश्च; D1.4 न विश्वासात् (for नाविश्वासात्) K3 D7 T1 G2 3 M चिनोति, K5 V1 B1 3 4 Da2 Dn1 n3 D2 3 5 8 विंदते, D7 G1 छिनोति (for चिन्वते) B1 3 ह्यर्थान्, T1 G1.2 5 M1 3 अर्थं (for ऽर्थान्) B0 3 विश्वासाद्विंदते ह्यर्थान्, B2 Da1 ना(Da1 न)विश्वासार्थिनो (Da1 °ना)त्यर्थान्, T2 विश्वासाद्विदि नोत्यर्थान् —b) K5 Dn3 D2 ईहते, Dn1 D8 8 ईहते (for नेहन्ते) D1 वापि K3 D4 न वापीहत किंचन; V1 B1 2 न चापीहति किं°, B0 3-5 ईहते च कथचन, Da2 या वाचापीति किंचन; D7 S (G3 4 absent) न चापीह (T2 °प्यहं)ति किंचन (G3 M कश्चन), D3 नाह नैनापि किं° —c) Ś1 K1-4 D1 4 6 भयं (for भयाद्) Ś1 K1.2 D1.6 स्वेकतरा, K3 B1 T2 M स्वेकतरं, B3 5 चैकतरान्, Da T1 G5 चैकतरान्, D5 न कतर, D7 G2 चैकतर, D3 स्वेकरत, G1 चैव कर (sic) (for एकतरान्) D7 S (G3 4 absent) मित्र (for नित्य) ⁂ Cv (reading भयाच्चेकतर मित्रे) मित्रे मयि एकतर भयंमचय वा तूष्णीमवस्थान वा भवती भयातु । ⁂ —d) D7 S (G3.4 absent) Cv कृतकृत्या (for मृतकल्पा) D7 T G1.2 5 भव(T2 G2 °व)न्तीह (for °न्ति च)

72 D1 1 G3 om the ref Ś1 K1 4 पूतनी (for पूजनी) —a) D3 हि (for [इ]ह) V1 B1 2 Da D3 T1 G2 5 व्रणितौ, D1 व्रजिनौ, D7 G1 प्रणितौ, T2 प्रणतौ, M2 प्रवितो (sic) (for व्रणिनौ) —b) V1 B0 3 4 त्रि (for च) K3 B1 2 Da D4 धावति, D7 T1 G1 2 3 M °धावत°, D9 सर्पभि° (sic), T2 °भावत° (for °सर्पति) —c) K3 D4 क्षिणोति, K4 स्वण्येते (sic), K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 रान्येते; D1 क्षायिते; D7 T2 M2-4 क्षिण्येते, D9 क्षणिनौ, T1 G1.2 5 क्षुण्वे(G1 °ण्य)ते (for क्षण्येते) Da चै पादौ; D7 T2 पादौ तौ (by transp) —d) K3 V1 B1 2 Da Dn1 D4 सुगुप्तान् (for °प्तम्) K5 B4 Dn3 D1-3 8 इह, V1 B0-3 5 Da Dn1 D7 9 T G1 2 5 अपि, D4 अति; D5 इव (for अभि)

73 a) D5 सरजोभ्या; M2 सुरुजाभ्यां —b) Da1 प्रतिवाचम्, G1 °यातम्, G2 °घातम्, M1 3 भस्मादित्य; M2 4 प्रतिपादम् (for °वातम्) Ś1 उद्वीक्षते; M1-3 निरी° (for उदी°) —c) Dn1 D8 वायू, D5 वाशु, M चापि (for वायु-) K1 [अ]त्यक्त, Da D7 S (G3 4 absent) नित्य (for [अ]त्यर्थं) —d) B1 2 ध्रुवा

74 a) Da दुष्ट; G1 M3 दृष्ट K2 5 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D2 3 7 8 T G1 2 5 आसाद्य (for आश्रित्य) —b) K2 3 5 Dn1 n3 D2-4 8 9 उप (for अभि) K3 D4 9 गच्छति (for पद्यते) —c) K2 3 5 V1 B D (except D9, Dn2 D6 absent) T1 G3 M4 अज्ञा(D5 °दा)य; M2 आज्ञाय (for अज्ञात्वा) —d) M2 जनित (for तदन्त)

75 D5 om (hapl) 75^{a}–76^{b} —a) K3 D4 9 च (for तु) D9 T2 कर्षम् (for वर्षम्) D1 अभिज्ञाय- —b) K1 कृशति; K2-5 V1 B (except B3) D (except D9, D5 om, Dn2 D6 absent) T G3 5 M कर्षति, G1 वर्षति (for कृषति) K2 Da कर्षक° (for मानव°). —c) K (except K1) B2-4 Da Dn1.n3 D2 3 7-9 S (G3 4 absent) हीन (for हीन) M2 पुरुषकारैश्च- — V1 reads 75^{d}–77^{d} on marg —d) B1 शस्यं; M4 सस्यान् D1 वैव; M वै न (for नैव) K2 5 V1 B0 3 4 Da Dn3 D2 3 8 [अ]श्नुते, M2 [अ]प्सते (sic) (for [आ]प्नुते) K2 5 V1 B Da Dn1.n3 D2-4 8 9 M तत° (for पुन°) D7 T G1 2 5 तस्य वै नाप्नुते फल

76 D5 om 76^{ab} (cf. v l 75) V1 reads 76 on marg —a) K2 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-4 8 9

C 12 5214
C. 12 139 81
K 12 139 81

पथ्यं भुक्त्वा नरो लोभाद्योऽन्यदश्नाति भोजनम् ।
परिणाममविज्ञाय तदन्तं तस्य जीवितम् ॥ ७७
दैवं पुरुषकारश्च स्थितावन्योन्यसंश्रयात् ।
उदात्तानां कर्म तन्त्रं दैवं क्लीबा उपासते ॥ ७८
कर्म चात्महितं कार्यं तीक्ष्णं वा यदि वा मृदु ।
ग्रस्यतेऽकर्मशीलस्तु सदानर्थैरकिंचनः ॥ ७९
तस्मात्संशयितेऽप्यर्थे कार्य एव पराक्रमः ।
सर्वस्वमपि संत्यज्य कार्यमात्महितं नरैः ॥ ८०

विद्या शौर्यं च दाक्ष्यं च बलं धैर्यं च पञ्चकम् ।
मित्राणि सहजान्याहुर्वर्तयन्तीह यैर्बुधाः ॥ ८१
निवेशनं च कुप्यं च क्षेत्रं भार्या सुहृज्जनः ।
एतान्युपचितान्याहुः सर्वत्र लभते पुमान् ॥ ८२
सर्वत्र रमते प्राज्ञः सर्वत्र च विरोचते ।
न विभीषयते कंचिद्भीषितो न बिभेति च ॥ ८३
नित्यं बुद्धिमतो ह्यर्थः स्वल्पकोऽपि विवर्धते ।
दाक्ष्येण कुरुते कर्म संयमात्प्रतितिष्ठति ॥ ८४

T G2 5 M यस्तु, K8 यच्च; D7 G1 वस्तु (for यश्च). D4 9 त्यक्त; T2 तिक्त D0 कषाय —b) K1 4 D4 9 [अ]प्यास्वादु; K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2, 3 8 स्वादु वा; D7 S (G3 4 absent) ह्यास्वा(M2 °पा)द्य (for [अ]प्यास्वाद). K1 -विपुल; K2 4 5 V1 B D (D5 om., Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) मधुरं (for -विधुर) M4 कृत (for हितम्) —c) D4 आहारा°; D0 आकार.

77 V1 reads 77 on marg —a) K3 D9 त्यक्त्वा, K5 V1 B0 Da Dn1 D3 4 8 M1 3 4 मुक्त्वा; D6 कृत्वा; M2 मत्वा (for भुक्त्वा) K1 परो लोभाद्; K5 V1 B1 2 Da Dn1, n3 D2 3 8 तु यो मोहाद्; D7 T G1 2 5 M1–3 नरो योन्यो (G2 M1–3 °न्यद्), M4 नरोन्योन्य (for नरो लोभाद्) —b) K5 Dn1 n3 D2 3 8 दुष्टम्; V1 B1, 2 Da अन्यद्; D7 S (G3, 4 absent) लोभाद् (for योऽन्यद्). —c) G1 2 परिमाणम्; M4 परीणामम्. —d) D1 तत्क्षय (sic) (for तदन्तं)

78 a) D7 T2 M4 पुरुषकार. —b) D1 -सहायात्; G2 -सश्रय. —c) K1 5 V1 B2 Da Dn1 n3 D2 3 8 उदाराणां; K2 D1 सदात्ता(D1 °दंता)नां; K3 D4 वधतानां; K4 सदांतानां; B0 1 3–5 D5 उत्तमाना (for उदात्तानां). K5 Dn1 n3 D2 3 8 तु सत्कर्म; V1 B1 2 Da कर्म तत्र; B0 3–5 तत्र कर्म (for कर्म तन्त्रं) D7 S (G3 4 absent) उदात्त कर्म वै तत्र —d) V1 Da क्लैब्याद्; B4 क्रीडा; D1 क्लीव; Cv किं वा (for क्लीबा).

79 a) B1 चात्र; D4 वात्म, T2 चार्यं (for चात्म). — 79cd damaged in B4. —c) K4 गम्यते; Da प्रसते; G2 गृह्यते (for ग्रस्यते) M4 -शीलं B2 च (for तु) —d) Dn3 सदानार्थैर्

80 a) B0, 5 तत्र; B3 तत. (for तस्मात्) K4 [अ]र्थे K1 V1 B1, 2 Da D7 S (G3 4 absent) तस्मात्संश(G3 तस्मात्साध)यितव्येऽर्थे (B1 2 Da °व्यार्थे); K5 Dn1 n3 D2 3, 8 तस्मात्सर्वं व्यपोह्यार्थं; D5 तत्र प्रशमिते प्यर्थे —d) Da2 आत्महितैर्.

81 a) K3 V1 विद्यां T1 G1 2 5 M शौर्यं; T2 धैर्यं (for शौर्यं). D2 दक्ष्य (for दाक्ष्यं) D9 हे (for the second च). —b) B4 चैश्वर्यं; Dn2 धर्म्यं च, D7 S (G3 4 absent) शौर्यं च (for धैर्यं च). — D4 om (hapl) 81d–82c —d) K1 वर्धयति; T2 विज° (for वर्त°) K2 3 D2 ते; K5 Dn1 n3 D3 8 तैर्, B1 Da ये (for यैर्) D1 बुध

82 D4 om. 82abc (cf v l 81) —a) D9 न (for the first च) G2 कूप्यं ❀ Cv कुप्यमन्यच्च भवेदिति वचनाद्रूप्यहेमव्यतिरिक्तगोधान्यादि धनं कुप्यम् । ❀ —b) Da क्षेत्रभार्या; D7 T1 G1, 2 5 भार्या क्षेत्रं; T2 M भार्या क्षेत्रं (by transp). K4 5 V1 B1 Da D1 सुहृज्जना; B0 3–5 °त्तम°; D7 T1 G1 2 5 M2 °ज्जन (for °ज्जन°) —c) B4 damaged from चिता up to रमते (in 83a) K1 3 5 V1 B1 2 5 Dn1 n3 D2 3 7–9 T1 G5 Cn उपहितानि; B4 प्रिय***; Da1 अपहितानि; Da2 अपगतानि; D4 प्रियहितानि (for उपचितानि). D9 आहु (for आहु°) B0 3 एतान्प्रियहितान्प्राज्ञ° — D9 om (hapl.) 82d–83a.

83 B4 damaged up to रमते. D9 om 83a (cf. v l 82) —a) K1 प्राज्ञ —b) K2 5 Dn1, n3 D2–5 8 9 विराजते (for विरोचते) —c) Da D4 5 7 9 S (G3 4 absent) च (for वि) K3 V1 B2 Da D4 7 9 T G1 2 5 किंचिद्, K5 B0 1 Dn1 n3 D2 3 5 8 कश्चिद् (for कंचिद्) —d) D1 भीषतो; D7 भीषते (for भीषितो) G1 विभेद (for °ति).

84 a) D9 बुद्धिमतां; M1 °हतो K5 V1 B1, 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 [ऽ]पि (for हि). —b) K4 स्वर्गको;

गृहस्नेहावबद्धानां नराणामल्पमेधसाम् ।
कुस्त्री खादति मांसानि माघमासे गवामिव ॥ ८५
गृहं क्षेत्राणि मित्राणि स्वदेश इति चापरे ।
इत्येवमवसीदन्ति नरा बुद्धिविपर्यये ॥ ८६
उत्पतेत्सरुजाद्देशाद्व्याधिदुर्भिक्षपीडितात् ।
अन्यत्र वस्तुं गच्छेद्वा वसेद्वा नित्यमानितः ॥ ८७
तस्मादन्यत्र यास्यामि वस्तुं नाहमिहोत्सहे ।
कृतमेतदनाहार्यं तव पुत्रेण पार्थिव ॥ ८८
कुभार्यां च कुपुत्रं च कुराजानं कुसौहृदम् ।
कुसंबन्धं कुदेशं च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ८९
कुमित्रे नास्ति विश्वासः कुभार्यायां कुतो रतिः ।
कुराज्ये निर्वृतिर्नास्ति कुदेशे न प्रजीव्यते ॥ ९०
कुमित्रे संगतं नास्ति नित्यमस्थिरसौहृदे ।
अवमानः कुसंबन्धे भवत्यर्थविपर्यये ॥ ९१
सा भार्या या प्रियं ब्रूते स पुत्रो यत्र निर्वृतिः ।
तन्मित्रं यत्र विश्वासः स देशो यत्र जीव्यते ॥ ९२

C 12 5229
B 12. 139 96
K 12. 139 97

D1 स्वगतो (for म्वल्पको) D5 वादि (sic) (for ऽपि वि) D1 6 विवर्धत (D2 °वै°) — c) B1-4 Da Dn3 D1. 2 8 9 दाक्षेण (D1 °न) K1 3 V1 B0-4 D1 9 M2 कुर्वत°; K4 B5 Da Dn1 n3 D2 3 5 8 [अ]कुर्वत°; D7 T G1. 2 3 M1. 3 4 कुर्वतां (T2 °ता) (for कुरुते) — d) B3 मशयाद्, D4 सयमान् (for °मान्) K1 2 V1 B1. 3 Da D3 प्रतिविष्टत°

85 a) T2 भृणु (for गृह) D1 स्नेहस्व, D4 स्नेहा च (for °स्नेहाव) Da °रुद्धाना (for बद्धाना) — b) D1 मित्रमा (sic), T2 चेतमा (for °मेधमान्) — c) Da2 पादति — With 85d, cf 6 114 60 and note B4 damaged for 85d–86a — d) K1 D1 मावो मा, K2 Dn1 n2 मावमा (for मावमा) K1 मोघवान्, K2 Dn1 D3 मो(Dn1 दौ)गवाम्, K3 2 Dn3 D2 3 8 मेगवा (for सेगवाम्)

86 B4 damaged for 86a — a) B1 2 Da1 D3 गृह, B3 गृही (for गृह) — b) Ś1 K1 2 4 D1 4 स्वदेह, M2 °शम् (for °देश) D1 om from चापरे up to नित्य (in 87d) — d) D3 मति (for बुद्धि)

87 D1 om. up to नित्य (cf. v 1 86) V1 reads 87–91 on marg — a) B1 उत्पातान् (for उत्पतेत्) V1 B1-3 Dn1 मद्रुजाद्, T2 सरजाद् (for °जाद्) D5 उत्पपते रुजा व्याधिर्, D7 T1 G1 2 5 उत्पयाश्च विमानाश्च — b) D7 T1 G1. 2 . देशाद् (for व्याधि) Dn3 M2 4 °पीडितान्; T2 °पीडनात् D6 दुर्भिक्षाश्चैव पीडितान् — c) K3 D4 9 रोचेत (for गच्छेद्वा) D7 S (G2. 4 absent) अन्यत्र वसतिं (T2 M1-3 °मितु) गच्छेद् — d) Ś1 K1 2 4 D1 °मन्यत° (D1 °ता) (for मानित)

88 V1 reads 88 on marg — a) Ś1 K4 D1 गच्छामि (for यास्यामि) — b) D1 नार्यम् (for नाहम्) — c) K3 पुत्र (for एतद्) K3 सदाकार्यं; K5 V1 Dn1. n3 D2 3 8 अनार्यं मे (for अनाहार्यं) — d) K6 Dn1. n3 D1-3 8 पुत्रे च (for पुत्रेण) D1 पार्थिव

89 V1 reads 89 on marg — a) Ś1 K1 4 V1 B1. 2 D1. 4 9 कु(B2 स)मित्र (for कुपुत्र) — b) V1 B1 2 Da कुसबंध (for कुराजान) — c) V1 B1. 2 Da कुराजान (for कुसबन्ध) D7 T1 G1 2 5 कुदेश च कुसबंध

90 V1 reads 90 on marg — a) K1-3 5 V1 Da Dn1 n3 D2 3. 5 7 9 T1 G5 कुपुत्रे (for कुमित्रे) — b) K3 D9 सुख (for रति°) — c) V1 B0 5 कुराज्ञि, T2 °ट्रे, M1 3 4 °जे (for °ज्ये) D7 T1 G1 2 5 कुराजनि धृतिर्नास्ति — d) K1 D7 S (G3 4 absent) प्रजीवति, K3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 [अ]स्ति जीविका, K4 lacuna, D9 च जीव्यते (for प्रजी°) — After 90, Ś1 K2 4 D1 read 93

91 V1 reads 91 on marg — a) Ś1 (*sup lin*) कुपुत्रे (for कुमित्रे) K1. 2 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 सगतिर्, D1 सव्रत (for सगत) D7 S (G2. 4 absent) कुपुत्रे सौहृद नास्ति — b) K4 °सौहृद — c) K1 B2 मवमान; V1 B0. 4 5 D1 5 M1 अपमान° (for अव°) — d) K1 अर्थं, D2 अर्थो (for अर्थ)

92 a) K3 Da G1 स, Dn3 स्व (for सा) G1 M3 या° D9 वक्ति (for ब्रूते) — b) G1 सुपुत्रो; M4 सपुत्रे T2 स पुत्रो यस्तु सुव्रत — c) D4 यश्च (for यत्र) — d) K3 B0 D7 S (G3 4 absent) जीवति (for जीव्यते)

93 Ś1 K2 4 D1 read 93 after 90 — a) V1 यस्य (for यत्र) — b) D4 न (for स) D7 °शासक° (for °न) — c) K5 B3 4 Dn1. n3 D2 3 8 भीरेव; V1 B0 2 5 Da D9 स चैव; D4 सदैव, D6 भीरौ च; D7 स

C 12 5170
D 12.139 97
K 12 129 98

यत्र नास्ति बलात्कारः स राजा तीव्रशासनः ।
न चैव ह्यभिसंबन्धो दरिद्रं यो बुभूषति ॥ ९३
भार्या देशोऽथ मित्राणि पुत्रसंबन्धिबान्धवाः ।
एतत्सर्वं गुणवति धर्मनेत्रे महीपतौ ॥ ९४
अधर्मज्ञस्य विलयं प्रजा गच्छन्त्यनिग्रहात् ।
राजा मूलं त्रिवर्गस्य अप्रमत्तोऽनुपालयन् ॥ ९५
बलिषड्भागमुद्धृत्य बलिं तमुपयोजयेत् ।
न रक्षति प्रजाः सम्यग्यः स पार्थिवतस्करः ॥ ९६
दत्त्वाभयं यः स्वयमेव राजा
न तत्प्रमाणं कुरुते प्रमादात् ।
स सर्वलोकादुपलभ्य पाप-
मधर्मबुद्धिर्निरयं प्रयाति ॥ ९७
दत्त्वाभयं यः स राजा प्रमाणं कुरुते सदा ।
स सर्वसुखकृज्ज्ञेयः प्रजा धर्मेण पालयन् ॥ ९८
पिता माता गुरुर्गोप्ता वह्निर्वैश्रवणो यमः ।
सप्त राज्ञो गुणानेतान्मनुराह प्रजापतिः ॥ ९९
पिता हि राजा राष्ट्रस्य प्रजानां योऽनुकम्पकः ।
तस्मिन्मिथ्याप्रणीते हि तिर्यग्गच्छति मानवः ॥ १००

बुभूषति (for न चैव) K1 D1 ह्यति ; K2 V1 B0.2-4 Dn1 n3 D1-7.8.9 नास्ति ; B1 Da (ह्य)नभि ; D1 भवि (for ह्यभि). K1 D1 संबंधं B1 न चैवनि च युद्धे (sic); S (G2.4 absent) न च योनाभि(T2 यो नाभि; M1.2 योनोभि ; M4 यौनो हि)संबंधो — d) D1 S (G2.4 absent) से त(M1.2 यत्र)नोपि (for दरिद्रं यो). K2 Dn1 n3 D2.3.8 बुभूषते ; D1 विभूषति (for बुभू°) ⊛ Cn: बुभूषति पाल्यितुमिच्छति । ⊛

94 a) K4 देशे च ; B3 देशार्थं ; B1 Da देशार्थं ; D1 ह्यशेष (for देशोऽथ) — b) Da मानवा (for बान्धवा) — c) K2.3 B1 Dn1 n3 D1-4.7-9 S (G2.4 absent) एते सर्वे ; Da D1 एतानर्वे (for °र्वं) — d) B0.2.3-4 धर्मनित्ये ; D1 °निष्ठे (for °नेत्रे)

95 a) D2.7.8 S (G2.4 absent) विनये (D3.4 °यं) (for विलयं) D1 अधर्मस्य प्रणयने — b) D1 एव (for प्रजा) K2 V1 B0-2 Da D1.6 गच्छति, D1 S (except T2; G2.4 absent) यद्यंति (for गच्छन्ति) K4.5 B1.3 Dn1 D2.7 S (G2.4 absent) नि(M1.2 वि)ग्रहात् ; D1 अकारणे ; D2 अविग्रहात् (for अनि°) — c) D1 राजमूले — d) B1 K (except K2) V1 B1.3.4 Dn1 n3 D2.3.8.9 स्वप्रमत्तो ; B0.2 ह्यप्र° ; D1 योग° (for अप्र°). K2.3 B3 Dn1 n3 D1-4.8 [s]नु(D1 °भि)पालयेत् (for °यन्).

96 a) D1.3 बलिं ; D1 बली ; M3 बधु (for बलि). — b) K1 बलं ; D1 S (except M1, G2.4 absent) फल (for बलिं). K2 Da Dn1 n3 D3.8 समुप ; D1 S (G2.4 absent) तदुप (for तमुप) K2 D1.9 M1.2 °योजयन् (for °येत्). K2 B1.3 बलि मामुपयोजयेत् (B1 °यन्) ; V1 B0.2-3 D1 बलिभागुप योजयेत् (V1 °यन्) — c) V1 रक्षति ; D1 रक्षेत् — d) Da1 चरः ; D1 T G1.3 स च (for यः स) Da पार्थव (for पार्थिव) D1 तस्कर (for °स्करः) D1 च स कुलिकतापिन.

97 D1 om. (1st) 97. — a) K2 K1 D1 D2 K1 Da D1-3.8 S (G2.4 absent) [s]र्वेलोकाद् ; V1 Da च (V1 [s]च)र्लोकाद् ; D1 [s]प्रजाभ्याद् (for °लोका°) — c) K1 सर्वलोकात् ; G2 सर्वलोकात् — d) K2 P1 Dn1 n3 D3-7.8.9 नो(D3 न)धर्म (for मधर्म°) B1 K1 D1 बुद्धि (for बुद्धिर्)

98 a) K1 च न ; K2.3 V1 B1.2 D1 (Dn1 D1 absent) S (G2.4 absent) स्वयं ; B1-4 स यो (for यः स) — b) D1 प्रमादं (for प्रमाणं) K2.3 V1 B1.3 Da Dn1 n3 D2.3.8 यदि ; D1 सदा ; T2 G2.3 यदा ; M च न (for सदा) — c) K1 except, V1 B1.3 Da सु(B1 सु)खभाक् (for °कृत्) K1 अथा ; B1 ह्येष ; B1.3 D1 प्रजा (for ज्ञेयः) D1 S (G2.4 absent) स सर्वं (T2 G1.3 M1 °र्वं) सुखमाप्नोति — d) K2 पालयेत D1.8 प्रजा धर्मे प्रजानयन्

99 a) K2.3 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D2.7.8 माता पिता (by transp.), D1 T2 G2.3 पिता भ्राता. D1 S (G2.4 absent) भ्राता (for गोप्ता). — b) B1 वैश्रवणोपम — c) K2 V1 B Da D1.7.8 S (G2.4 absent) राज्ञ ; D1 राज्ञां (for राज्ञो). — d) K1 (marg.) विभुर् (for मनुर्)

100 a) M1 [s]पि (for हि) T2 राज (for राजा) D1 S (G2.4 absent) लोकस्य (for राष्ट्रस्य). — b) K2.4 Da Dn1 n3 D2.3.8 M1 °कंपनः ; D1 केतक (sic), D1 T2 G2.3 °कंपिता (for °कम्पकः). — c) K2 V1 B1.3 Da Dn1 n3 D2.3.8 M स्थितो ;

संभावयति मातेव दीनमभ्यवपद्यते ।
दहत्यग्निरिवानिष्टान्यमयन्भवते यमः ॥ १०१
इष्टेषु विसृजत्यर्थान्कुबेर इव कामदः ।
गुरुर्धर्मोपदेशेन गोप्ता च परिपालनात् ॥ १०२
यस्तु रञ्जयते राजा पौरजानपदान्गुणैः ।
न तस्य भ्रश्यते राज्यं गुणधर्मानुपालनात् ॥ १०३
स्वयं समुपजानन्हि पौरजानपदक्रियाः ।
स सुखं मोदते भूप इहलोके परत्र च ॥ १०४

नित्योद्विग्नाः प्रजा यस्य करभारप्रपीडिताः ।
अनर्थैर्विप्रलुप्यन्ते स गच्छति पराभवम् ॥ १०५
प्रजा यस्य विवर्धन्ते सरसीव महोत्पलम् ।
स सर्वयज्ञफलभाग्राजा लोके महीयते ॥ १०६
बलिना विग्रहो राजन्न कथंचित्प्रशस्यते ।
बलिना विगृहीतस्य कुतो राज्यं कुतः सुखम् ॥ १०७

भीष्म उवाच ।

सैवमुक्त्वा शकुनिका ब्रह्मदत्तं नराधिपम् ।

C 12. 5243
B 12. 139. 112
K. 12. 139. 113

D1 -प्रणेते, D5 प्रणीतो, D7 T1 G1. 5 -[अ]पनीते, D2 -प्रवृत्ते (for प्रणीते) T2 तस्मिन्मिथ्यापिनीतेति, G2 न तस्मिन्मिथ्यापनीते हि — d) D7 S (G3. 4 absent) भवति (for गच्छति)

101 a) D4 संपालयति (for संभाव°) — b) K3. 6 Dn1. n3 D2. 3. 8 अभ्युप, V1 B Da D. T2 अभ्युप, D. अवय (for अभ्यव) — c) T2 M2 [अ]रि(M2 °दि)ष्टान्, M1. 3 [अ]रिष्ट (for [अ]निष्टान्) — d) K3 D3 यमनाद् (for °यन्) K4. 5 B1 Dn1 n3 D1. 3. 6. 8 अमतो; V1 Bo. 3 तरते; Da कुरुते (for भवते) D1 एव ममवते यम°, D7 S (G3. 4 absent) दमयत्यहितान्सदा (T2 M1-3 °तांस्तथा, M4 °तान्यथा)

102 a) K1. 3. 5 B1-4 Da Dn1 n2 D2. 3. 8 विसृजन्; K3 D4 विमजति, D2 विजयति (for विसृजति) K4 अर्थं° D1 इष्टेषु विसृजेत्पश्चात — c) Da गुरु (for गुरुः) K1 गुरुवन्मोपदेशेन, M4 गुरुर्धर्मोपदेशेषु — d) M शास्ता (for गोप्ता) K3 Dn1 n3 D2. 3. 6. 8 G1 -पालयन्, D1 °येत् (for -पालनात्)

103 Ś1 reads 103 on marg — a) D1 य° स्य (for यस्तु) G1 राज्ञा — b) D4 सदा (for पौर) K1 M2 गणै (for गुणैः) — c) T2 तत्र (for तस्य) Ś1 K1 D1 पश्यते; K2. 3. 5 B2. 4 Da Dn1. n3 D2. 3. 5. 8 भ्रमते, K4 नश्यते, V1 भ्रम्यते, Bo 1. 3 D4 9 भ्रस्यते, T2 मज्यते, G1 दृश्यते (for भ्रश्यते) — d) K2. 3. 6 B4 Dn1. n3 D2. 3. 8 स्वय (for गुण) V1 धर्मार्थ (for धर्मानु)

104 a) B1 यस्मात्, D5 मय (for स्वय) B3 D. स्वमुप (for समुप) B1 D4 -जानति, Da जानीहि, Dn3 -यात हि, D9 -जानन्वै (for -जानन्हि) D7 S (G3. 4 absent) य° (M2 स) सम्यक्प्रविगृह्णाति — b) K1 3. 6 Bo 3-5 Dn1 n3 D2. 3. 5. 8 पौरजानपदार्चनं, V1 D4 °पदान्घन, B1 °पदाळय, B2 °पद घन, Da D7 S (G3. 4 absent) °पद जन, D9 °पदान्गुणै — c) D4 समुख (for स सुख) K1. 5 Bo 3-5 Dn3 D2 प्रेक्षते, K3 V1 B2 Da D5. 7 S (G3. 4 absent) पश्यते, B1 प्राप्यते, Dn1 D3. 6. 8 प्रेक्ष्यते, D9 प्राप्नुते (for मोदते) K2. 5 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2. 3. 7. 8 S (G3. 4 absent) राजा, K4 Bo 3. 5 D1. 4. 5 भूय, D9 [ऽ]स्वयं (for भूप)

105 b) G1 करहार (for °भार) Bo निपीडिता° (for प्रपी°) — c) D5 हि (for वि) D1 लुप्यते V1 B1. 2 D7 T2 G1. 2 M4 विप्रलुप्य(V1 °लुम्प, B1 °लुम्प°, D7 T2 G1 °लुप्य)त्यनर्थैर्हि; Da विप्रलुम्प त्यनर्थेषु, T1 G. प्रविलुप्यत्यनर्थैर्हि, M1. 3. 4 विप्रलुप्तस्त्व नर्थैर्हि — d) D5 सगच्छति (for स ग°)

106 a) Bo 5 वास्तु (for प्रजा) K1 विवर्तते, D4 प्रवर्धते, G1. 2 च वर्धते (for विव°) — c) K2. 6 Bo 3-5 Dn1. n3 D2 3. 6. 8. 9 स सर्वफलभाग्राजा, D7 S (G3. 4 absent) स राजा सर्व(M4 स्वर्ग)सुखद° — d) K2. 6 B3. 4 Dn1 n3 D2. 3. 7. 8 T1 G2. 5 M स्वर्गे, Bo 5 D. T2 सर्वे, D4 9 ब्रह्म (for राजा) T2 (sup lin as in text) महीपते

107 a) D4 [अ]भिहतो (for विग्रहो) — b) K3. 6 V1 B1. 8 Dn1. n3 D2-4. 7-9 S (G3. 4 absent) कदाचित् (for कथं°) D1 न कर्पोचयप्रसस्तते (corrupt) — c) K1 हि, M2. 3 [अ]पि (for वि) K3. 5 Dn1. n3 D2. 3. 8 बलिना विग्रहो यस्य — d) D5 om. कुतो राज्य T1 G1. 2. 5 रति° (for सुखम्)

108 Ś1 K1. 4 D1. 4. 7. 9 S (G3. 4 absent) om the ref — a) D1 सर्वे (sic), G2 एवम् (for सैवम्) B1 उक्त — b) B4 damaged, B5 नराधिप — d) K3. 5 V1 Bo-3 D (Dn2 D6 absent) S (G3. 4 absent)

राजानं समनुज्ञाप्य जगामाथेप्सितां दिशम् ॥ १०८
एतत्ते ब्रह्मदत्तस्य पूजन्या सह भाषितम् ।
मयोक्तं भरतश्रेष्ठ किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १०९

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥

१३८

युधिष्ठिर उवाच ।
युगक्षयात्परिक्षीणे धर्मे लोके च भारत ।
दस्युभिः पीड्यमाने च कथं स्थेयं पितामह ॥ १
भीष्म उवाच ।
हन्त ते कथयिष्यामि नीतिमापत्सु भारत ।
उत्सृज्यापि घृणां काले यथा वर्तेत भूमिपः ॥ २
अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
भरद्वाजस्य संवादं राज्ञः शत्रुंतपस्य च ॥ ३
राजा शत्रुंतपो नाम सौवीराणां महारथः ।
कणिङ्कमुपसंगम्य पप्रच्छार्थविनिश्चयम् ॥ ४
अलब्धस्य कथं लिप्सा लब्धं केन विवर्धते ।
वर्धितं पालयेत्केन पालितं प्रणयेत्कथम् ॥ ५

[अ]भि (for [अ]्र) B2 गतिं; G1 दिश (for दिशम्)

109 ᵇ) Ś1 K1 4 D9 पूतन्या, Dn1 D2 8 पूजन्या, G3 पूजिन्या —ᶜ) K2 5 V1 B1 2 4 Da Dn1 n3 D2 3 5 नृपति (for भरत) —ᵈ) K1 इच्छति, V1 D1 4 M2 अर्हसि.

Colophon — *Sub-parvan* Ś1 K Bo 3 6 Da1 Dn1 n3 D1-3 5 9 आपद्धर्म, V1 B3 4 Da1 (also) n2 D7 T G1 2 . M1-8 राजधर्म. — *Adhy name* Ś1 K B Dn1 n3 D2-, 8 9 ब्रह्मदत्तपूज(Ś1 K1 4 °त)नीसंवाद°; V1 पूजनीसंवाद°, Da पूजनीब्रह्मसंवाद°, D1 पत्नी संवाद° — *Adhy no* (figures, words or both) K1 140, B1 129, B3 135, B4 138, Da1 8, Dn1 9, D4 7, T1 G3 142, G1 2 M1 2 4 141, M3 damaged — *Śloka no* Da1 112, Dn1 113

138

☞ The "Kaṇiṅka nīti" given in this adhy is embodied in the vulgate text of the Ādiparvan (B 140) See Ādiparvan, Appendix I (No 81)

1 ᵇ) B1 damaged V1 B1 Da1 D1 4 धर्मे; Bo सर्वे (for धर्मे). — D3 om (hapl) 1ᶜ-2ᵇ —ᶜ) B1 Da D1 पीड्यमानेन (for °माने च) —ᵈ) K2 पितामह

2 D9 om 2ᵃᵇ (of v 1 1) —ᵃ) K2 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D3-5 8 अत्र ते, M2 अंतरे (for हन्त ते). K2 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 7 8 T G1 2 5 M4 वर्तयिष्यामि (for कथ°) —ᶜ) Ś1 K1 2 D1 [अ]प (for [अ]पि). D8 तृणां, D9 नृणां (for घृणां) D1 कालो; D5 T2 लोके (for काले) V1 दस्युभि पीड्यमाने च (=1ᶜ). —ᵈ) D7 T G1 2 5 तथा (for यथा) Bo 3-5 पार्थिव; D4 भूपति, D9 M2 भूमिप.

3 Before 3, D9 ins भीष्म उवाच on marg —ᶜ) D1 9 संवादो (D1 °दे) K5 V1 B (except B1) Da Dn1 n3 D3-5 7 8 T1 G1, 2 5 M1-3 भारद्वाजस्य संवाद°, T2 M4 कणिकस्य च स° —ᵈ) K5 Dn1 n3 D2-4 8 9 T2 G3 5 शत्रुजयस्य (for °तपस्य)

4 D3 om 4ᵃᵇ. —ᵃ) K3 3 5 Dn1 n3 D3-5 8.9 शत्रुजयो (for °तपो) —ᵇ) K5 B1 Dn1 n3 D3 8 9 सौवीरेषु (for °राणा). Da1 महारथं; D4 °बल —ᶜ) K1 कलिंककम्; K3 D4 9 कर्णिकाम्, V1 कालकम्; B1 Da कणिकं, D1 कर्णिकम्; M2 कणीकम् (for कणिङ्कम्) V1 उपससृत्य; B1-सूपससृत्य, Da समुपसृत्य, M1-3 उपसगृह्य (for °संगम्य). K5 B3 Dn1 n3 D3 5 6 8 भारद्वाजमुपागम्य, Bo 4 5 उपसगम्य कणिक ※ Cv (reading कलिंगम्) कलिङ्ग विषयम्। ※ —ᵈ) Da Dn3 [अ]थ (for [अ]र्थं) K4 -विनिश्चय

5 B1 G1 om (hapl) 5ᵃ-6ᵇ —ᵃ) D4 अलिप्स

तस्मै विनिश्चयार्थं स परिपृष्टार्थनिश्चयः ।
उवाच ब्राह्मणो वाक्यमिदं हेतुमदुत्तरम् ॥ ६
नित्यमुद्यतदण्डः स्यान्नित्यं विवृतपौरुषः ।
अच्छिद्रश्छिद्रदर्शी च परेषां विवरानुगः ॥ ७
नित्यमुद्यतदण्डस्य भृशमुद्विजते जनः ।
तस्मात्सर्वाणि भूतानि दण्डेनैव प्ररोधयेत् ॥ ८
एवमेव प्रशंसन्ति पण्डितास्तत्त्वदर्शिनः ।
तस्माच्चतुष्टये तस्मिन्प्रधानो दण्ड उच्यते ॥ ९

छिन्नमूले ह्यधिष्ठाने सर्वे तज्जीविनो हताः ।
कथं हि शाखास्तिष्ठेयुश्छिन्नमूले वनस्पतौ ॥ १०
मूलमेवादितश्छिन्द्यात्परपक्षस्य पण्डितः ।
ततः सहायान्पक्षं च सर्वमेवानुसारयेत् ॥ ११
सुमन्त्रितं सुविक्रान्तं सुयुद्धं सुपलायितम् ।
आपदां पदकालेषु कुर्वीत न विचारयेत् ॥ १२
वाङ्मात्रेण विनीतः स्याद्धृदयेन यथा क्षुरः ।
श्लक्ष्णपूर्वाभिभाषी च कामक्रोधौ विवर्जयेत् ॥ १३

C. 12 5259
B 12.140 13
K 12.140 13

स (for अलब्धस्य) —^{b}) Bo कथं (for लब्ध) K1 3 4 Bo 3-5 D1. 5 M2 3 विवर्धयेत् (for °र्धते) —^{c}) K1. 5 V1 Bo 3-5 Da Dn1. n3 D2 3 5 8 S (G1 om., G3 4 absent) पाल्यते, B2 (marg as in text) पालित (for पालयेत्) T2 येन (for केन) —^{d}) D7 प्रलयेत् (for प्रण°)

6 B1 G1 om. 6^{ab} (cf v l. 5) —^{a}) K1 सु, Bo 3-5 D. च (for स) K2 5 V1 B2 Da Dn1 n3 D2-4. 7 8 S (G1 om., G3 4 absent) तस्मै वि(D1 °स्मिन्वि)निश्चिता(Dn3 °श्चया)र्थाय —^{b}) K2 5 V1 B3-5 Da Dn1. n3 D2 3 5 7-9 S (G1 om., G3 4 absent) परिपृष्टोर्थं (Da1 °पृष्टाय, Da2 Dn3 °पृष्टोय, D5 °शिष्टार्थ)निश्चय; D4 °शिष्टाय सद्य —^{c}) Da D5 ब्रह्मणो, D7 S (G3 4 absent) मतिमान् (for ब्राह्मणो) —^{d}) K2 3 5 Bo 3 5 Dn1. n3 D2 3. 5 8 9 M4 उत्तम, B4 damaged, M1. 3 अन्वय (for उत्तरम्)

7 = (var) Ādi App I (No 81), lines 12-13, cf. Manu 7 102 —^{a}) M4 °दड —^{b}) Ś1 K4 निवृत्त; K1 D1 निवृत्त, K3 Da D4 9 विध्त, T2 उद्यत (for विवृत) Da1 G2 °पौरुष —^{c}) K1 अच्छिद्र D4 °दर्शीव, T2 °दर्शी स्यात् (for °दर्शी च) —^{d}) D4 विचरानुग

8 = (var) ibid, lines 14-15, cf Manu 7 103 —^{b}) K5 Dn1. n3 D2 3 8 नर° (for जन°) —^{d}) N (except Ś1 K1. 2 4, Dn2 D6 absent) T G1. 5 M प्रसा(D1 °बो)धयेत्, G2 प्रधाव° (for प्ररोध°)

9 ^{a}) K3 बलम्, V1 Bo 1 5 Da वधम्; D4 दश्म् (for एवम्) K4 एष, K5 Dn1 n3 D2 3 8 दंडं (for एव) —^{b}) D7 T1 G1. 2 5 बुधा ये (for पण्डितास्) —^{c}) V1 यस्मात् (for त°) D5 च तिष्ठते (for चतुष्टये) —^{d}) D7 प्रधाने

10 = (var) ibid, lines 34-35 —^{a}) K2 3 5 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 9 तु (for हि) D1 छिन्नमूलो हि धिष्ठानां (sic) —^{b}) D1 सर्वतो (for सर्वे तज्) K5 Dn1 n3 D2 3 8 सर्वेषा जीवन हतं, B4 damaged.

11 = (var) ibid, lines 32-33 —^{a}) Da1 मूले. K1 नैव, D1 एष (for एव) D4 छित्वा (for छिन्द्यात्) —^{b}) D7 S (G3 4 absent) अरि (for पर) K1 पहिता°, D5 यत्नत° —^{c}) K1 पक्षे; V1 B2 Da पक्षाश् (for पक्षं) —^{d}) K3 5 Bo 3-5 Dn1 n3 D2 3 8 मूलम्, V1 नित्यम् (for सर्वम्) K3 5 Da Dn1. n3 D2 3 5 8 °साधयेत्; D7 S (G3 4 absent) °शात° (for सार°)

12 = (var) ibid, lines 21-22, (var) Hitopadeśa, III 136 Dn3 om. (hapl) 12, G1 om (hapl.) 12-13 —^{a}) Da1 सुमिश्रितं K5 सुविक्रांते, D5 च कर्तव्य —^{b}) K4 T2 सुविद्ध, D1 सुयुद्धे, D4 सुपद (for सुयुद्ध) D5 सुपलायन, T2 सुवलान्वित —^{c}) K5 V1 Bo 1. 3-5 Dn1 D2 3 5 8 आपदास्पद, B2 Da °यापदि, D7 S (G1 om., G3. 4 absent) °दागम (for °दां पद°) K2 3 5 V1 B4 Da काले तु; D5 कार्येषु (for °कालेषु)

13 = (var) ibid, lines 133-134 G1 om 13 (cf v l 12) —^{a}) T2 विनीतस्य (for °त° स्याद्) —^{b}) B4 damaged G2 क्षुरोपम°; M2 यथा क्षर° —^{c}) D5 श्लक्ष्ण; T2 G2 M1-4 श्लक्ष्ण° (for श्लक्ष्ण°) D9 स्यात् (for च) —^{d}) V1 B1 2 Dn1 n3 D2 3 5 8 M1-4 च (for वि)

14 ^{a}) D4 न यत्र, D5 संपन्न (for सपत्न) Bo 3-5 Dn1 D2 3. 8 Cal ed सहिते, Da2 सहित; D7

C 12. 5240
B 12. 140. 14
K 12. 140. 14

सपत्नसहिते कार्ये कृत्वा संधिं न विश्वसेत् ।
अपक्रामेत्ततः क्षिप्रं कृतकार्यो विचक्षणः ॥ १४
शत्रुं च मित्ररूपेण सान्त्वेनैवाभिसान्त्वयेत् ।
नित्यशश्चोद्विजेत्तस्मात्सर्पाद्वेश्मगतादिव ॥ १५
यस्य बुद्धिं परिभवेत्तमतीतेन सान्त्वयेत् ।
अनागतेन दुष्प्रज्ञं प्रत्युत्पन्नेन पण्डितम् ॥ १६
अञ्जलिं शपथं सान्त्वं प्रणम्य शिरसा वदेत् ।
अश्रुप्रपातनं चैव कर्तव्यं भूतिमिच्छता ॥ १७
वहेदमित्रं स्कन्धेन यावत्कालविपर्ययः ।
अथैनमागते काले भिन्द्याद्घटमिवाश्मनि ॥ १८
मुहूर्तमपि राजेन्द्र तिन्दुकालातवज्ज्वलेत् ।
न तुषाग्निरिवानर्चिर्धूमायेत नरश्चिरम् ॥ १९
नानर्थकेनार्थवत्त्वं कृतघ्नेन समाचरेत् ।
अर्थे तु शक्यते भोक्तुं कृतकार्योऽवमन्यते ।
तस्मात्सर्वाणि कार्याणि सावशेषाणि कारयेत् ॥ २०
कोकिलस्य वराहस्य मेरोः शून्यस्य वेश्मनः ।
व्याडस्य भक्तिचित्रस्य यच्छ्रेष्ठं तत्समाचरेत् ॥ २१
उत्थायोत्थाय गच्छेच्च नित्ययुक्तो रिपोर्गृहान् ।

T G1. 2. 6 सहितो (for °ते) D7 S (G3. 4 absent) राज्ये (for कार्ये). — b) D4 चिंतयेत् (for विश्वसेत्) — c) Dn1 D7 G1 अपक्राते, M2 अपाक्रामेत्. K2. 3. 6 V1 B1. 2 D (except D5. 7, Dn2 D6 absent) शीघ्र (for क्षिप्र) — d) D1 कृतकार्ये

15 a) K3 D9 मृदुपूर्वेण (for मित्ररूपेण). D7 S (G3. 4 absent) शत्रुं मि(D7 T1 G6 °त्रुर्मि)त्र च पूर्वेण — b) V1 शांत्वेन D7 S (G3. 4 absent) [अ]नु (for [अ]भि) V1 शांत्वयेत्; D4. 9 सधयेत् (for °सान्त्व°) — With 15cd, cf 3 29 21cd D1 om (hapl) 15c–16b V1 reads 15c–16b on marg — c) Da निश्वसश्च, D9 नित्यमेव; M1-3 अनिशं च (for नित्यशश्च) M4 [उ]द्विजत्. D4 नित्य शत्रोरुद्विजेत. — d) K3. 4 Dn1 n3 D2. 3. 8. 9 गृहात्सर्पयुतादिव.

16 = (var) *ibid*, lines 149–150. D1 om 16ab (cf v l 15) V1 reads 16ab on marg — a) K2. 4 Dn1 n3 D2-4. 8 यथा (for यस्य) K2. 3. 6 V1 B0. 3. 4 Dn1 D9 बुद्धि° (for बुद्धिं). B1 damaged; Dn2 पराभवेत्. — b) K3 तमानीतेन; B1 damaged; D6 तथैव च V1 शांत्वयेत् — c) D9 अनागमेन K3 B3 दुष्प्राज्ञ; T2 दुर्बुद्धिं — d) Ś1 (by corr; *sup lin* as in text) K1. 4 D1 पाविंतं; D6 पण्डित

17 a) V1 शांत्व; D6 शात D7 T G1. 2. 6 अंजलि° शपथ° (G1 °थ) सांत्व — b) D7 S (G3. 4 absent) शि(T2 सि)रसा पादवंदन — c) K6 Dn1 n3 D2. 3. 8 प्रमार्जनं; Dn1 प्रतापनं; Dn2 यातापन (sic); G1 °प्रपतनश् (for °प्रपातन) D6 नैव (for चैव). — d) Dn3 इच्छतां

18 = (var) *ibid*, lines 43–44, cf Kām Nītisāra 10. 39f. — a) Ś1 (before corr) D9 स्कदेन Dn1 वहेत मित्रं स्कंधेन. — b) K1-3. 6 V1 B Dn2 Dn1 n3 D2-5. 8. 9 कालस्य पर्ययः. Dn1 वाञ्छयत्स्य पर्यय (sic), D7 S (G3. 4 absent) यावदर्थस्य र्गमन (M° नाश) — c) B0. 2-3 D2 तथैव च (for अथैनम्) K3. 6 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2. 3. 8 प्राप्त(B1 °सं)कालं तु (Da च) विज्ञाय; K3 D4. 9 तत प्रत्यागते काले

19 With 19, cf 5 131 13 D1 om 19ab — a) B0 M4 इव (for अपि) — b) K3 ज्वलन् (for ज्वलेत्) K1 D9 तमु(D9 तिंदु)कावचदुज्ज्वलेत्; K2. 4 तिंदुकांगारवज्ज्व°, V1 °काला इव ज्व°; D4 °कालानल वज्ज्वलन् (sic), D6 °काग्निरिव ज्वलेत्, D7 कालांत इव जज्वलेत् — c) D7 S (G3. 4 absent) मा (for न) Ś1 K1. 4 [अ]नमिर् (for [अ]नर्चिर्) — d) K4 V1 B1. 2 Dn1 n3 D2. 3. 8 चिरं नर° (by transp); Da चिर नृप

20 a) B0 D6 नानर्थिकेन; Dn2 नानार्थ° (for नानर्थ°) K1. 2 [अ]र्थ*त्व; K3 Da D4. 9 [अ]र्थवध; K4 [अ]नर्थस्य; D6 [अ]र्थवद्वं (for °वत्त्व) K3 Dn1 n3 D2. 3. 8 Cn ना(D2. 3. 8 Cnp मा)नार्थिकोर्थसंबंधं; D7 S (G3. 4 absent) नान(M1 °ना°; M2-4 °पा)र्थक ह्यर्थवधं (G2 °वलं) — c) K2. 6 V1 B Da Dn1 n3 D2. 3. 5. 8. 9 अर्थी तु, K4 D4 अर्थी न, D7 S (G3. 4 absent) कार्यार्थी (for अर्थे तु). — d) D8 कृतं (for कृत). K3. 4 विमन्यते. — e) G2 तस्मात्कार्याणि सर्वाणि — f) D4 सविशेषाणि (for साव°).

21 b) K4 वेश्मनि K3 D4. 9 मेरो शून्यगृहस्य च; D5 संवाद मेरुवेश्मन — c) B1 damaged K2. 3 Da D1. 4. 5. 9 व्यालस्य; K6 Dn1. n3 D2. 3 नटस्य, B3 व्यानस्य; D7 S (G3. 4 absent) व्याळस्य (for व्याडस्य) K1. 2. 4. 5 Dn1 n3 D1-3. 5. 8 M1 भक्तिमित्रस्य; D4

कुशलं चापि पृच्छेत यद्यप्यकुशलं भवेत् ॥ २२
नालसाः प्राप्नुवन्त्यर्थान्न क्लीबा न च मानिनः ।
न च लोकरवाद्भीता न च शश्वत्प्रतीक्षिणः ॥ २३
नास्य छिद्रं परो विद्याद्विद्याच्छिद्रं परस्य तु ।
गूहेत्कूर्म इवाङ्गानि रक्षेद्विवरमात्मनः ॥ २४
बकवच्चिन्तयेदर्थान्सिंहवच्च पराक्रमेत् ।
वृकवच्चावलुम्पेत शशवच्च विनिष्पतेत् ॥ २५
पानमक्षास्तथा नार्यो मृगया गीतवादितम् ।
एतानि युक्त्या सेवेत प्रसङ्गो ह्यत्र दोषवान् ॥ २६
कुर्यात्तृणमयं चापं शयीत मृगशायिकाम् ।
अन्धः स्यादन्धवेलायां बाधिर्यमपि संश्रयेत् ॥ २७
देशं कालं समासाद्य विक्रमेत विचक्षणः ।
देशकालाभ्यतीतो हि विक्रमो निष्फलो भवेत् ॥ २८
कालाकालौ संप्रधार्य बलाबलमथात्मनः ।
परस्परबलं ज्ञात्वा तथात्मानं नियोजयेत् ॥ २९
दण्डेनोपनतं शत्रुं यो राजा न नियच्छति ।

C 12.5276
B 12.140 30
K 12.140 30

°त्रिसस, D1 भक्तमित्रस्य, T1 G1 2 5 भक्तचित्तस्य (for for भक्तिचित्रस्य) —d) K8 D4 9 इष्ट; K5 Da Dn1 n2 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) श्रेयस् (for श्रेष्ट)

22 a) K1 D1 इच्छा (D1 °त्या) योर्याय; Da1 इच्छा योङ्गाय. K2 3 5 Dn1 n2 D2-4 8 9 T2 M गच्छेत (for °च्छ) —M1-3 om (hapl) 22bc —b) B1 महान्, D1 महं; T G1 2 6 M4 गृह —c) K1-3 6 V1 B Da Dn1 n2 D2-5 8 9 चाप्य, D7 T1 G1 2 4 M4 तम्य (for चापि) V1 B Da D6 पृच्छेच (for °त)

23 a) Bo Da लालसा —b) K2 T2 G1 मक्लीवा, K3 D4 नासत्वा; V1 B2 Da2 न शठा, Da1 मशठा (for न क्लीबा) K1 3 4 V1 B Dn1 n2 D2-5 8 9 मानि; Da D7 S (G3 4 absent) नापि (for न च) G1 -मानिनं —c) D1 लोके B1 Da वधाद्भीता, D1 वराद्भीता; D6 -पराभूता; T2 -रवाद्भीतो, M2 वराग्भीता; M3 रवान्भीता —d) K4 Dn1 n2 D2 3 8 न वै (for न च) V1 Da1 प्रतीक्षण; D5 °क्षणा, D7 T1 G2 5 M1 3 4 -परीक्षिण, T2 -परिक्षण; G1 -परीक्षिणं, M2 -परीक्षणा (for -प्रतीक्षिण).

24 = (var) Ādi App I (No 81), lines 16–17, Manu. 7 105 —a) K2 3 4 Bo 2 5 Dn1 n2 D2 3 4 8 नास्स, D1 तस्य (for नास्य). K4 B2 Dn1 n2 D2 3 8 रिपुर् (for परो) —b) K1 छिद्रं विद्याद् (by transp), K8 छिद्याच्छिद्र, Da विद्यार्थैव, D1 विद्याच्छिद्रे K2 B2 Da D. T1 G5 च (for तु) —c) B1 D2 8 G1 गूहेन्; D7 ग्रहेद् (for गू°) —d) D5 बलाद् (for रक्षेद्). D7 रक्षेद्धि परमात्मन

25 a) K1 4 D1 वर्णवच्, M2 खग°; M4 बल° (for बक°) —b) M2 पराक्रमे —c) K6 Dn1 n2 G1 चाप्यलुपेत, Bo Da चानु°, D1 चवलुम्सेत (sic), D2 3 8 चाप्यलुम्पेत; D5 चावलुपेच (for °लुम्पेत) —d) K1 2 4 D1 सिंहवच्च, K3 5 V1 B (except B5) Dn2 D2 3 8 G5 शर°, D5 श्येन° (for शश°) K8 D4 विनिष्टिमेत्, D1 °ष्पिपेत्; D9 (sup lin) °क्षिपेत् (for °ष्पतेत्)

26 a) M2 मक्षस्, M3 मक्षास् —b) D4 गीति (for गीत) K1 -वादन; K8 -वादिता, Da1 Dn2 -वादिन, D4 -वादता (for -वादितम्) D5 मृगाया गतिरादित (sic) —c) B1 स्थानि; Da1 युक्ता (for युक्त्या). —d) B1 पराणां तत्र, D5 प्रसगोत्र हि (for प्रसङ्गो ह्यत्र) ❀ Cv प्रसङ्ग प्रकृष्ट सङ्ग अत्यासक्ति । ❀

27 = (var) ibid, lines 26, 25 —a) K8 D4 पाप, D7 T1 G1 2 5 पाश (for चाप) —B1 lacuna for 27b —b) Ś1 K2 D1 शयेत —c) T2 G2 -वेळाया (for -वेलाया) B1 मनुष्यादर्धवेलाया. —d) Ś1 K2 8 D1 बाधर्यम्, Da बाधिर्यं (for °र्यम्). B2 Da चापि; G1 मय (for अपि) Bo 3–5 D5 9 चाश्रयेत् (for सश्र°)

28 a) K3 6 V1 B (except B3) D (Dn2 D6 absent) S (G3, 4 absent) देश (for देशं) K6 V1 B1 2 4 Da Dn1 n2 D2 3 8 कालो (for कालं) —b) D4 विक्रमेष —D4 om (hapl) 28cd —c) K1 देशकालान्यतीतो हि; K8 °काल प्रती°, K6 V1 Bo–2 Dn1 n2 D2 3 7 8 T G1 2 6 M2–4 °कालव्यती°, Da काल (Da1 °ला) कालव्यती°, D1 देशकल्पाय°; M1 °कालद्व्यातीतो —d) K3 D4 सफलो; D7 S (G3 4 absent) विफलो (for निष्फलो)

29 b) D5 बलाद्बलम् —c) K2 3 Bo 4 5 Dn1 n2 D2 3 8 परस्पर; V1 B1 2 D7 S (G3 4 absent) °स्य च (for °स्पर). —d) K3 5 Dn1 n2 D1–3 8 9 G1 तत्र (for तथा)

C. 12. 5276
B. 12. 140 30
K 12. 140 30

स मृत्युमुपगृह्णास्ते गर्भमश्वतरी यथा ॥ ३०
सुपुष्पितः स्यादफलः फलवान्स्याद्दुरारुहः ।
आमः स्यात्पक्वसंकाशो न च शीर्येत कस्यचित् ॥ ३१
आशां कालवतीं कुर्यात्तां च विघ्नेन योजयेत् ।
विघ्नं निमित्ततो ब्रूयान्निमित्तं चापि हेतुतः ॥ ३२
भीतवत्संविधातव्यं यावद्भयमनागतम् ।
आगतं तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्तव्यमभीतवत् ॥ ३३
न संशयमनारुह्य नरो भद्राणि पश्यति ।
संशयं पुनरारुह्य यदि जीवति पश्यति ॥ ३४
अनागतं विजानीयाद्यच्छेद्भयमुपस्थितम् ।
पुनर्वृद्धिक्षयात्किंचिदभिवृत्तं निशामयेत् ॥ ३५
प्रत्युपस्थितकालस्य सुखस्य परिवर्जनम् ।
अनागतसुखाशा च नैष बुद्धिमतां नयः ॥ ३६
योऽरिणा सह संधाय सुखं स्वपिति विश्वसन् ।
स वृक्षाग्रप्रसुप्तो वा पतितः प्रतिबुध्यते ॥ ३७
कर्मणा येन तेनेह मृदुना दारुणेन वा ।

---

30 = (var) Ādi App I (No. 81), lines 167–168 —a) B2 दढ न (for दृष्ट्वेन) —b) M1 3 मयो मोह (sic), M2 यो मोहान्न (for यो राजाभि) D6 यो राजा नानुतापयेत् —c) K2 3 5 Dn1 n3 D2, 3, 5 8 9 -गृह्णाति; K4 V1 B0 2-4 गृह्णास्ते; B1 5 Da -गुह्यास्ते; D4 गच्छेत; D7 T G2, 5 M1 3 4 गृह्णेत; G1 गृह्णेत; M2 गृह्णेत (for गृह्णास्ते). —d) T2 मृत्युम् (for गर्भम्). K1 अश्वतरे B1 G1 तथा (for यथा) ❀ Ca n · अश्वतरी गर्दभजा अश्वा उदरभेदेनैव प्रसूत इति प्रसिद्धम् । ❀

31 = (var) ibid, lines 139–140. —a) D1 9 स (for सु). Da1 अफल; D9 फलवान् —b) B0 4 5 फलित (for फलवान्) B1 दुरारुह; Da2 D4 °रुह., M4 दुरोरुह —c) Da2 आम (for आम). B2 पक्व (for पक्व). —d) B0 3 सदशीर्येत; D1 च शीर्यित (sic), D4 विशीर्येत; D9 च दीर्येत (for च शीर्येत) B3 4 कर्हिचित् (for कस्य°) —After 31, T2 ins. (cf. ibid, the added line after line 177)

344* आदातव्य न दातव्य प्रियं ब्रूयाश्चिरर्थकम् ।
[Cnp आशामेव प्रदापयेत् (for the post half).]

32 = (var) ibid, lines 178–179 —a) G1 आशा. D4 कालवती; D5 फलवतीं —b) Da D7 S (G3 4 absent) काल (for तां च). —d) D6 दैवत, D7 S (except T2, G3 4 absent) हेतुमत् (for हेतुत°)

33 = (var) ibid., lines 165–166. —a) G1 सदधातव्य. K1 भय*संविधातव्यं, Da1 भीतवद्यं यथा तव्यं (sic). —b) K3 D4 भय यावन्न पश्यति —K3 D4 om. (hapl) 33c–34b —c) B2 अनागतं (for आगत तु). —d) K1 प्रहतव्यम्, M2 निहत (for प्रहर्त°). Dn3 प्रभीतवत्; D9 अशंकितै

34 = (var.) ibid, lines 147–148, Hitopadeśa 1, 6 K3 D4 om 34ab (cf v. l 33). —a) D1 T G1 2 5 साहसम् (for संशयम्) Dn3 D2 3 8 समारुह्य; D6 वमा° (for अना°). —V1 reads 34cd on marg —b) D5 सतो (for नरो). —c) B1 2 Da D6 संशय तु समारुह्य (B1 °माद्य). —d) D4 यदि जीवितुमर्हति

35 = (var) ibid, lines 169–170. —b) D7 T1 G1 2 5 त्यजेद्, T2 निच्छेद् (for य°). K3 उप स्थित; V1 B2 Da G1 2 उपागत Cv यद्भयं समुपागत —c) M1-3 न तु (for पुनर्). D4 7 S (G3 4 absent) बुद्धि (for वृद्धि). K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 -भयात् (for -क्षयात्). B1 lacuna, M1-3 कश्चिद् —d) K3 B3 Da Dn1 D1 4 अभिवृत्त; K3 5 Dn3 D2 3 8 G1 अनिवृत्ति; V1 B2 4 D7 T G5 अविवृत्ति B0-2 D5 M1-3 अविवृत्तं; G2 इति वृत्तिं; M4 अति क्रात (for अभिवृत्त) M4 न चिंतयेत् (for निशामयेत्)

36 B4 partly damaged. —b) K1 G1 lacuna, M2 [अ]सुखस्य (for सु°). Da G1 परिवर्तनं (for °वर्जनम्). —c) K3 G1 अनागत (for °गत). G1 सुखाया (for °शा) —d) K1 2 5 V1 B1 2 4 Dn1, n3 D1-3 5 8 नैव (for नैष). Da1 यय°; D4 नया

37 = (var) ibid., lines 151–152 —b) Ś1 निश्चय; Ś1 (sup lin) K2 4 D1-3 5 निर्भय°; Da1 विश्वसत्, Dn1 n3 D8 निश्वसन् (for विश्वसन्) K3 D4 7 S (G3 4 absent) विश्वस्त (M2 °स्ता) स्वपते (K3 °पिहि, D4 °पिति) सुख —c) K6 V1 B0 2-4 Dn1 n3 D2 3 7 8 T1 G1, 2 5 Cv वृक्षाग्रे; D2 M2 वृक्षाग्राद् (for °ग्र) B2 ससुप्तो (for प्र°) B2 om वा. K3 D4 9 स सुप्त (K3 सुप्तम) इव वृक्षाग्राद् (D9 °ग्रे); V1 स वृक्षाग्रे यसन्सुप्त; B1 °क्षाग्रयसन्सुप्त; Da °क्षाग्रेषु संसुप्त. —d) D7 G1, 2 पतित प्रत्यबुध्यत.

38 = (var) ibid, lines 145–146 M2 om.

उद्धरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्ममाचरेत् ॥ ३८
ये सपत्नाः सपत्नानां सर्वांस्तानपवत्सयेत् ।
आत्मनश्चापि बोद्धव्याश्चाराः प्रणिहिताः परैः ॥ ३९
चारः सुविहितः कार्य आत्मनोऽथ परस्य च ।
पापण्डांस्तापसादींश्च परराष्ट्रं प्रवेशयेत् ॥ ४०
उद्यानेषु विहारेषु प्रपास्वावसथेषु च ।
पानागारेषु वेशेषु तीर्थेषु च सभासु च ॥ ४१
धर्माभिचारिणः पापाश्चारा लोकस्य कण्टकाः ।
समागच्छन्ति तान्बुद्ध्वा नियच्छेच्छमयेदपि ॥ ४२
न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नापि विश्वसेत् ।
विश्वस्तं भयमन्वेति नापरीक्ष्य च विश्वसेत् ॥ ४३
विश्वासयित्वा तु परं तत्त्वभूतेन हेतुना ।
अथास्य प्रहरेत्काले किंचिद्विचलिते पदे ॥ ४४
अशङ्क्यमपि शङ्केत नित्यं शङ्केत शङ्कितात् ।

C 12 5191
B 12 140 45
K 12.140 45

38–49 — a) D8 धर्मेण (for कर्मणा) K8 D4 7 T1 G1.2 5 M1 3.4 केनेह; K5 Dn1 D2 3 8 तेनैव (for तेनेह) Dn3 कर्मणा तेन येनैव, T2 तत्कर्मणा येन केन — b) D8 बुद्धिना (for मृदुना) T2 येन केन (for दारुणेन) K4 B2 Dn1.n3 D2 3 5 8 9 च (for वा) — c) K8 उद्धरेद् (for उद्धरेद्) — d) K8 समर्था; M1.3 समस्थो. V1 B1 D8 नात्मानमवसादयेत्

39 M2 om. 39 (cf. v 1 38) — a) B1 damaged D4 सपात्नीना (sic) (for सपत्नाना) — b) D8 G1 सर्वास् K1 अपवर्धयेत् (sic), K8 अपि तान्वरस (sic), K5 D2 3 8 9 उपसांत्वयेत्, V1 B D8 Dn1 n3 उपसेव (Da1 °सेच), D1 अनुवत्सयेत्, D4 अपि सांत्व, D5 उपशांत, D7 S (M2 om.; G3 4 absent) अनुवर्त (for अपवत्स). — c) Da2 M4 आत्मानश्च D4 बाद्ध्याश्च — d) V1 B (except B1) D8 चरा K5 D8 Dn1 D8 विनिहता; V1 B1.2 Dn3 D2 3 5 विनिहिता; D7 T1 G1 2 5 M1.3 4 सुप्रहिता (for प्रणि) T2 चारा सुप्रहितैश्चरैः

40 = (var) ibid, lines 127–128 M2 om. 40 (cf. v 1. 38) — a) K2–4 V1 B D8 D9 सुविदित, K4 Dn1.n3 D2 3 8 त्वविदित; D1 सुविहिता; M1 3 सुविचित (for °हित) — b) T2 वै (for ऽथ) K4 आत्मनोय परस्परं, D2 3 8 °नोप्यपरस्य च — c) D8 D2 3 8 पाखण्डांस्, T2 M3 पाषंड (for पापण्डास्) K8 D4 पापडिनो सिवादांश्च; M4 °ण्डतापसाश्चैव — d) K5 Da2 Dn1 n3 D3 8 9 T2 M4 परराष्ट्रे (for °राष्ट्रं) — For 40cd, D7 T1 G1.2 5 subst.

345* पापण्डाद्यैरविज्ञातैर्विदित्वारिं वशं नयेत् ।
[D7 T1 G5 अरि (for अरि-)]

41 = (var) ibid, lines 129–130, cf 12 69 11–12 M2 om 41 (cf. v 1. 38) D7 T1 G1 2 5 om. 41–43 — b) K8 प्रपासु, D4 यमेषु (for प्रपासु), — c) Ś1 K1 2 4 D1 T2 देशेषु, K8 वेश्यासु, V1 B1.2 D8 तीर्थेषु, D4 वश्यासु (for वेशेषु) K5 B0 3–5 Dn1.n3 D2 3.8 पानागारे प्रवेशेषु — d) V1 B1 2 D8 प्रवेशेषु (for तीर्थेषु च) D2 lacuna, M1.3 सर सु च; M4 सरित्सु च (for सभासु च)

42 D7 T1 G1.2 5 M2 om. 42 (cf. v 1. 41, 38) — a) K8 D4.9 T2 M1.3.4 धर्माति- (for °भि-) — b) K3 5 V1 B D8 Dn1.n3 D2 3 5 8 चौरा; M1.3 4 चोरा (for चारा) D1 कंटका (sic) — c) K8 Dn3 D4 समागच्छेत (for °च्छन्ति) K1 D1.8 बुद्ध्या; D8 दृष्ट्वा (for बुद्ध्वा). — d) K3 5 Dn1.n3 D2 3 8 शमयीत च, K8 D4 समयेन च, V1 B D9 M1.3 4 शमयेत च (D9 वा) (for °दपि) T2 नियच्छेत्समयेपरान्.

43 = (var) ibid, lines 125–126 5 38 9 12 137 25, Harivaṁśa I 20 23, Pañcatantra 2 43, 4. 14 D7 T1 G1.2 5 M2 om. 43 (cf. v 1 41, 38) — b) K1–3 5 V1 B D8 Dn1.n3 T2 नाति, D9 M1 3 [ऽ]पि न; M4 न च (for नापि) — T2 om. (hapl) 43cd — c) K2 5 V1 B1.2 D8 Dn1 n3 D2 3 8 M4 विश्वासाद्; M1.3 विश्वस्ताद् (for °स्त) K3 4 V1 B1.2 Dn1 n3 D2 3.5 8 अभ्येति; D8 अभ्येति, M4 आप्नोति (for अन्वेति) — d) K3 D4 नापरीक्ष्य M1.3 4 तत्परीक्ष्य न विश्वसेत्

44 = (var) ibid, lines 115–116 M2 om 44 (cf v 1. 38) — a) B0 [अ]पि, D8 च (for तु) K4 [अ]पर, T2 परास् (for पर) — b) B1 सत्यभूतेन हेतुना — c) K8 D4 अथ वा, Dn1 यथास्य (for अ°) — d) K8 D4 7 T G1.2 5 M1.3 4 प्रचलि- (K8 D4 °ल)ते (for विच°) G1 पदे (for पदे)

45 = (var) ibid, lines 123–124 M2 om. 45 (cf v 1. 38) — a) D8 Dn3 D1.8 अशक्यमपि, D4 M4 अशा(M4 °श)क्येनापि K1 Da1 Dn3 शक्येत G1 आशक्यमविशङ्केत — b) K8 D4 9 शङ्कित (D9 °न),

C. 12 5282 B 12. 140. 43 K 12. 140. 43

भयं हि शङ्किताज्जातं समूलमपि कृन्तति ॥ ४५

अवधानेन मौनेन काषायेण जटाजिनैः ।
विश्वासयित्वा द्वेष्टारमवलुम्पेद्यथा वृकः ॥ ४६

पुत्रो वा यदि वा भ्राता पिता वा यदि वा सुहृत् ।
अर्थस्य विघ्नं कुर्वाणा हन्तव्या भूतिवर्धनाः ॥ ४७

गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः ।
उत्पथप्रतिपन्नस्य दण्डो भवति शासनम् ॥ ४८

प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां संप्रदानेन कस्यचित् ।
प्रतिपुष्कलघाती स्यात्तीक्ष्णतुण्ड इव द्विजः ॥ ४९

नाच्छित्त्वा परमर्माणि नाकृत्वा कर्म दारुणम् ।
नाहत्वा मत्स्यघातीव प्राप्नोति परमां श्रियम् ॥ ५०

नास्ति जात्या रिपुर्नाम मित्रं नाम न विद्यते ।
सामर्थ्ययोगाज्जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा ॥ ५१

अमित्रं नैव मुञ्चेत ब्रुवन्तं करुणान्यपि ।
दुःखं तत्र न कुर्वीत हन्यात्पूर्वापकारिणम् ॥ ५२

संग्रहानुग्रहे यत्नः सदा कार्योऽनसूयता ।
निग्रहश्चापि यत्नेन कर्तव्यो भूतिमिच्छता ॥ ५३

प्रहरिष्यन्प्रियं ब्रूयात्प्रहृत्यापि प्रियोत्तरम् ।

K4 B2 D1 7 T G2 6 °तान् ; B1 °ता (for °सात्) —c) K6 V1 B Da Dn1 D3 8 6 7-9 T1 G1 2 6 अशंकिताज् (for शङ्कि°) —d) K4 अनि ; V1 परि (for अपि) K8 D4 मूलान्यपि निकृंतति.

46 M2 om 46 (cf v l 38) —b) K4 Da D8 काषायेन ; K6 Dn1 D4 कषायेण ; Dn3 D3 3 4 कषायेन —c) Bo 4 5 D7 हतारम् (for द्वेष्टारम्). —d) K1 D1 अवलुंपद् ; K8 °लुप्याद्

47 =(var.) ibid, lines 104-105 M2 om 47 (cf v l 38). —a) D9 पिता वा यदि वा पुत्रो. —b) D9 भ्राता (for पिता) —c) D9 अर्थेषु (for अर्थस्य) D4 9 कुर्वाणो K8 D4 अर्थविघ्नं हि कुर्वाणा, D1 °स्य हि विकुर्वाणा —d) D1 वर्तव्या ; D7 G1 क्षतव्या ; T1 G6 कृतव्या ; T2 कृत्तव्या, M1 3 4 कर्तव्या (for हन्तव्या) K3 4 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7-9 T G1-3 6 भूतिमिच्छता ; M4 भूमिवर्धना (for भूति°)

48 =(var) ibid, lines 109-110 5 178 24 12 57 7, Rām 2 21 23, Pañcatantra I. 306 M2 om. 48 (cf v l 38) —c) K (except K1) Dn1 D3 7 T G1 2 6 उत्पथं (for °थ) —d) D7 T G1 6 M3 कार्यं (for दण्डो) B1 परित्यागो विधीयते

49 =(var) ibid, lines 121-122 M2 om 49 (cf v l 38) —a) K3 6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-4 8 9 अभ्युत्थानाभिवादाभ्यां —b) K3 6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-5 7 8 S (M2 om , G3 4 absent) केनचित् (for कस्य°) —c) K3 6 B1 Da Dn1 n3 D2-4 8 9 प्रतिपुष्पफलाघाती ; D7 T1 G6 प्रतिपूज(D7 °पूजय)निघाती स्यात् ; T2 °पूज्य निस्ताती स्यात् ; G1 2 प्रपूजयतिघाती स्यात् ꣸ Ca प्रतिपुष्कलघाती मत्स्यघाती । ꣸ —d) Ś1 K1 D1 G1 दंष्ट्र (for °तुण्ड)

50 =(var.) ibid, lines 155-156. —a) T2 न च्छित्त्वा ; M4 निच्छित्त्वा. —b) D4 न कृत्वा —After 50ab, D8 ins

346* नाविचार्य चिरं काले नरो भद्राणि पश्यति ।

— D8 8 om. (hapl) 50c–52d. —c) B4 damaged Da Dn3 घाती च (for घातीव). —d) K1 3 6 V1 B Da Dn1 n3 D2 4 5 9 T2 M महतीं (for परमां)

51 With 51, cf 12 136. 13 D8 8 om 51 (cf v l 50) —b) G1 पुत्र (for मित्र) K6 Dn1. n3 D2 चापि (for नाम) B3 4 D6 न मित्र नाम विद्यते —c) B4 damaged. Da2 सामर्थे (for °र्थ्ये) D1 ज्ञायंते (for जायन्ते). Bo 3 5 D6 सामर्थ्ययोगमाज्ञा (D6 °स्था)य ; M1-3 उपकारापकाराभ्यां.

52 = (var) ibid, lines 45-46 D8 8 om 52 (cf v l. 50). —a) V1 B1, 2 न वि (for नैव). Da अमित्रं न विमुञ्चीत ; D7 S (G3 4 absent) न प्र(G2 वि)मुंचेत दायाद —b) K3 V1 Bo-3 Da Dn1. n3 D3 7 S (G3 4 absent) वदंत (for ब्रुवन्त) Bo 3-5 D2 6 करुणामपि ; D7 S (G3 4 absent) °ण (G1 °णा) बहु (for °णान्यपि) —c) K3 5 V1 B1 Da Dn1 n3 D2 T G6 M कर्तव्यं ; D7 G1. 2 हतव्य (for कुर्वीत). —d) D4 हत्वा (for हन्यात्)

53 = (var) ibid, lines 161-162. —a) D7 T1 G6 समाश्रयात्तु , T2 समग्रहात्तु ; G1 2 संगृह्यात्तु ; M1 3 निग्रहात्तु ; M2 समग्रहाश्चि (for °हात्तु) — D6 om (hapl.) 53bc —b) Da D9 [ऽ]नुसूयता ; D7 T1 G1, 2 3 विजानता (for ऽनसूयता). T2 सदा कार्यमसूयता

अपि चास्य शिरश्छित्त्वा रुद्याच्छोचेदथापि वा ॥ ५४
निमन्त्रयेत सान्त्वेन संमानेन तितिक्षया ।
आशाकारणमित्येतत्कर्तव्यं भूतिमिच्छता ॥ ५५
न शुष्कवैरं कुर्वीत न बाहुभ्यां नदीं तरेत् ।
अपार्थकमनायुष्यं गोविषाणस्य भक्षणम् ।
दन्ताश्च परिघृष्यन्ते रसश्चापि न लभ्यते ॥ ५६
त्रिवर्गे त्रिविधा पीडानुबन्धास्त्रय एव च ।
अनुबन्धवधौ ज्ञात्वा पीडां हि परिवर्जयेत् ॥ ५७
ऋणशेषोऽग्निशेषश्च शत्रुशेषस्तथैव च ।
पुनः पुनर्विवर्धेत स्वल्पोऽप्यनिवारितः ॥ ५८
वर्धमानमृणं तिष्ठत्परिभूताश्च शत्रवः ।
आवहन्त्यनयं तीव्रं व्याधयश्चाप्युपेक्षिताः ॥ ५९

C 12.5305
B. 12 140. 59
K. 12 140 59

— M1-3 om. (hapl) 53cd — d) K1 2. 4 D1 निस्पृहस्य, D1 T3 विप्र° (for निम्र) D1 T G1 2 5 M4 transp यत्नेन and कर्तव्यो D4 कर्तव्य D1 T G1. 2. 3 M4 द्विवम् (for भूतिम्)

54 =(var) ibid, lines 113–114 12 103 34 D1 repeats 54a after 55 — a) Da2 प्रहरिष्यत् — b) K5 B2 Da Dn1. n3 D2 3 5 प्रहृत्यैव, V1 Bo 2-6 D. प्रहृत्यापि, B1 प्रहृत्यैव, D1 प्रहृत्यापि, G1 प्रहृत्यापि; M1 प्रहृत्य च, M3 °त्य च (for °त्यापि) M4 प्रहरन्नपि भारत — c) K5 V1 B1. 2 Da1 Dn1. n3 D2 2. 8 अमिनापि, Bo 6 अपि चान्य, Da2 अपि नापि, D. अपि चापि (for अपि चास्य) D2 शिराल् (sic), M4 lacuna — d) K2 रुध्यात्, B1 रुदेत्, D1 तुयात् (for रुद्यात्) D5 यच्छेद् (for शोचेद्) K4 यथापि (for अ°) K2 शोचेत च तुहेत च (corrupt), K5 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2-4 7-9 S (G3 4 absent) शोचेत च रुदेत च

55 a) K2 Dn1 D4 न मन्त्रयीत, K4 V1 B Dn3 D2 3 6 8 9 निमन्त्रयीत, Da मंत्रयेत च V1 B3 दांत्वेन T2 सुनिमन्त्रेण मान्वेन — b) D1 9 सन्मानेन; M3 सर्वानेन (for समानेन) D. वितितिक्षता, G1 तितीक्षया — c) =(var.) ibid, line 136 Da भाशा (for भाशा-) K2 B2 4 D5 7 S (except G1 M3, G1. 4 absent) करणम् (for °का°) K2 5 Dn1. n3 D2 2. 8 लोकाराधनमित्येतद् — After 55, D4 repeats 54a

56 a) K1 शुष्कराव (for °वैर) — b) K2 4 6 V1 B1. 2 4 Da Dn1 n3 D2 2. 8 transp न and बाहुभ्या — c) K2 D1 9 ह्यस्वार्थकम्, K5 V1 B1. 2 Da Dn1. n3 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) अन° (for भपा°) — d) D1 लक्षण (for भ°) — e) K1 2 परिदृश्यते, K3 5 Dn1 n3 D2 2. 8 °मृज्यंते, D4 °घिष्यत, D1 T1 G1 2 6 M1-3 °मृद्यते, T2 °मृत्यति, M4 °दृश्यते (for °घृष्यन्ते) — f) Da विद्यते (for लभ्यते)

57 =(var) ibid., lines 139–140 — a) Ś1 K1 D1 त्रिवर्गं, K2 4 5 Dn1. n3 D2 3 8 °र्गेस् (for °र्गे) ※ Cn त्रिविधा पीडा । धर्मेणार्थस्य पीडा, अर्थेन धर्मस्य, कामेन तयोरिति । Cv अनार्जनम्, अर्जितस्य अरक्षणम्, रक्षितस्यान्ते विनाशनम् इति त्रिविधा पीडा । ※ — b) D1 S (except T2, G3 4 absent) अनुबंधस् (M °धास्) K5 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2 3 6 7 8 S (G3 4 absent) तथैव (for त्रय एव) ※ Cn अनुबन्धा फलानि। धर्मस्यार्थोऽर्थस्य काम कामस्येन्द्रियप्रीतिरिति क्षुद्रा । धर्मस्य चित्तशुद्धिरर्थस्य यज्ञः कामस्य जीवनमात्रमिति प्राज्ञा । ※ — M3 om. 57c–58b — c) K2 5 B4 Dn1. n3 D2-4 8 9 T1 G. अनुबंध तथा ज्ञात्वा, K2 V1 Bo-3 5 Da D5 °वधानयो ज्ञात्वा, D1 T2 G1 2 5 M1. 3 4 °वधा (D1 G1 °ध; T2 °धा, G2 °ध) स्तथा पीडा — d) K1. 3 V1 B1-5 Da D5 वि, K. Da Dn1 n3 D2 3 8 च, Bo lacuna, D4 तु (for हि) D1 S (M3 om., G3 4 absent) ज्ञात्वा विद्वान्वशे नयेत

58 =(var) Pañcatantra 3 178 M3 om. 58ab (cf v l 57) — a) K2 ऋणशेषम् K1 2 5 V1 B D (except D1, Dn2 D5 absent) S (M3 om., G3 4 absent) ऋणशेषम (T2 G2 °षं चा) ग्निशेष च (hypermetric) — b) All MSS (except Ś1 K2 4 D1, M3 om, Dn2 D5 G3. 4 absent) शत्रुशेष (for °शेषस्) — c) K2 5 Bo 1 2-. Dn1. n3 D1-2 6. 7 8 T1 G1. 2 5 M प्रवर्धते (D1 °त), V1 B2 Da विवर्धते, D9 प्रवर्धते, T2 प्रवर्धेत (for वि) — d) Submetric K2 4 हि (for ऽपि) K1 स्वल्पमप्यनिवारित, K3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) तस्माच्छेषं न कार (K5 Dn1. n3 D2-8 9 वार; T2 M1. 3 शेष-, M2 सम) येत्, D1 स्वल्पोपि दानि न धारयेद् (corrupt)

59 Da om. 59a–60b — a) Ś1 D1 वर्धमाणम्, K1. 2 4 5 V1 Bo 2-5 Dn1 n3 D2- 8 9 विष्टन्, B1 तिष्टन् (for °त्) D1 T1 G1 2 5 M1. 2 ऋणशेषा विवर्धते (M1 2 °ति); T2 धनशेषाश्च वर्धते, M3 4 धनशेषं (M4 °षा) विवर्धति — c) K1 [आ]नयेत्, D4 भय, M3 [आ]नलम् (for °य) K2 2 (sup lin as in text) 4

C 12 5307
B 12 140 60
K 12 140 60

नासम्यक्कृतकारी स्यादप्रमत्तः सदा भवेत् ।
कण्टकोऽपि हि दुश्छिन्नो विकारं कुरुते चिरम् ॥ ६०
वधेन च मनुष्याणां मार्गाणां दूषणेन च ।
आकराणां विनाशैश्च परराष्ट्रं विनाशयेत् ॥ ६१
गृध्रदृष्टिर्बकालीनः श्वचेष्टः सिंहविक्रमः ।
अनुद्विग्नः काकशङ्की भुजंगचरितं चरेत् ॥ ६२
श्रेणिमुख्योपजापेषु वल्लभानुनयेषु च ।
अमात्यान्परिरक्षेत भेदसंघातयोरपि ॥ ६३

मृदुरित्यवमन्यन्ते तीक्ष्ण इत्युद्विजन्ति च ।
तीक्ष्णकाले च तीक्ष्णः स्यान्मृदुकाले मृदुर्भवेत् ॥ ६४
मृदुना सुमृदुं हन्ति मृदुना हन्ति दारुणम् ।
नासाध्यं मृदुना किंचित्तस्मात्तीक्ष्णतरं मृदु ॥ ६५
काले मृदुर्यो भवति काले भवति दारुणः ।
स साधयति कृत्यानि शत्रूंश्चैवाधितिष्ठति ॥ ६६
पण्डितेन विरुद्धः सन्दूरेऽस्मीति न विश्वसेत् ।
दीर्घौ बुद्धिमतो बाहू याभ्यां हिंसति हिंसितः ॥ ६७

Dn1 n3 D1 2 8 जायंति भय तीर्थं; B1 damaged; D6 corrupt. — d) D1 चोप (for चापि) T2 स्यापयोपेक्षिता इव

60 — (var) Ādi App I (No 81) lines 18–19 Da om 60ab (cf 5 1 59) — a) K4 D1 न सम्यक्; D2 नासत्य; D3 नासाध्य (for °सम्यक्) B1 T G1 कृत्यकारी; G1 [अ]सम्यं (for कृत°) — b) D1 [अ]प्रमत्त (for भवेत्) — c) K3 V1 B0–3 Da D1 T1 G1 2 4 M1 3 4 ह्यपि (G1 °पि) (for ऽपि हि) D1 सुच्छिन्नो T1 M1 परस्तो हि दुराच्छिन्नो — d) Bo 3–4 चिरात् (for चिरम्)

61 b) K4 Da1 दर्पणेन (for दूषणेन) G1 मा गणां चापि दूषण — c) K2 4 G1 M2 आगराणां; K3 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 T G1 आगा(B1 Dn1 आगा)राणां (for आक°)

62 a) K1 बकालीय, D1 बकालीनद्द; D1 8 बका लीन, M1 बकाधीन (for °लीन) G1 गृध्रदृष्टिबकाली नश्च (sic). — b) B1 damaged D1 श्वचेष्ट; D1 सुचेष्ट; G1 निश्चेष्ट (for श्वचेष्ट) — d) G1 M1 चरि तम् (for चरित) ‡ Cv भुजंगचरितम्, अकस्मात् स्कन्दे दुर्गादौ प्रवेशनम् । ‡ — After 62, K2 4 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 ins.

347* शूरमञ्जलिपातेन भीरुं भेदेन भेदयेत् ।
लुब्धमर्थप्रदानेन समं तुल्येन विग्रहः ॥

[(L 1) V1 पातयेत् (for भेद°). — (L 2) Bo 3–4 तुल्येषु (for °न). K8 समानेन विग्रह (for the post half)]

63 a) K1 3 4 B1 3 Dn1 n3 D3–5 7–9 S (G3 4 absent) श्रेणी (G1 श्रोणी) (for श्रेणि) Bo 3 4 D1 6 जापेन, B1 जानेन; Dn1 जायेषु, Dn2 Cn जापेषु; D2 3 8 जालेषु (for °जापेषु) — b) S1 K1 D1 5 G1 वल्लभानु; T1 दुर्लभानु; G1 वल्लभानु (for वल्लभानु). Ś1 D4 D1 °नयेन (for °नयेषु) — c) M2 अमात्यान्परिरक्षेत — d) D1 भेद (for भेद) B1 °संघातयोः, D1 संघात° (for संघात°).

64 With 64, cf 12 54 21, 49; 103 23; 104 33 D1 om (hapl) 64 — a) D1 मृदुर (for मृदुर) K1 V1 B1 Dn1 n3 D1 2 3 8 S (G3 4 absent) °वमन्ये (for °मन्यन्ते) K1 मृदुमप्यवितार्क्षति. — b) K1 D1 स (for च) — c) K3 D1 तु (for च) K1 Dn1 n3 D1 3 8 भवेत्तीक्ष्णो (for च तीक्ष्णः स्यात्) — d) Da1 भवेत्; D1 सदा (for भवेत्)

65 — (var) 3 29 20 — a) K1 V1 B Da Dn1 n3 D1 3 5 8 [मृ]दु°; D1 च; D1 b (G3 4 absent) हि (for सु) K1 Dn1 n3 D1 3 8 छिंध (for हन्ति) — b) D1 मृदु च (for मृदुना) ‡ Cv मृदुना आश्रयेण मृदुं शीघ्रं हन्ति । मृदुना सङ्ग्रामाभिलक्षेण दारुणं सामान्येन हन्ति । ‡ — c) K1 V1 B1 D1 2 मृदुना; K8 °सं (for °सा) — d) K1 2 4 V1 B Da Dn1 n3 D3–5 7–9 T1 G1 2 4 तस्मात्तीव्रतरो मृदुः.

66 — (var) 3 29 23 — a) D1 कीर्ते (for काले) K3 D1 मृदु काले भवति च — b) G1 दारुणः. — c) K1 2 Dn1 n3 D1 2 8 प्र (for स). — d) K1 2 V1 B1 Da Dn1 n3 D1 3 8 शत्रुं चापि K4 B1 D1 शत्रूं चैव; B1 स तस्यापि (for शत्रूश्चैव) M1 [अ]धितिष्ठति.

67 a) D1 S (G3 4 absent) तु (for सन्) — b) K1 2 V1 B D (except D1 3; Dn1 D2 absent) S (G3 4 absent) दूरस्थोऽस्मी(D1 °स्मी)ति नाश्वसेत् — c) K1 2 D2 M1–3 दीर्घौ K3 D1 8 G1 M2 बुद्धिमतो (D1 °तो, M1 °तो) — d) D1 याभ्यां T2 M3 हिंसंति Bo हिंसक°.

न तच्चरेद्यस्य न पारमुत्तरे-
न्न तद्धरेद्यत्पुनराहरेत्परः ।
न तत्खनेद्यस्य न मूलमुत्खने-
न्न तं हन्याद्यस्य शिरो न पातयेत् ॥ ६८
इतीदमुक्तं वृजिनाभिसंहितं
न चैतदेवं पुरुषः समाचरेत् ।
परप्रयुक्तं तु कथं निशामये-
दतो मयोक्तं भवतो हितार्थिना ॥ ६९
यथावदुक्तं वचनं हितं तदा
निशम्य विप्रेण सुवीरराष्ट्रियः ।
तथाकरोद्वाक्यमदीनचेतनः
श्रियं च दीप्तां बुभुजे सबान्धवः ॥ ७०

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि अष्टात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥

१३९

युधिष्ठिर उवाच ।
हीने परमके धर्मे सर्वलोकातिलङ्घिनि ।
अधर्मे धर्मतां नीते धर्मे चाधर्मतां गते ॥ १
मर्यादासु प्रभिन्नासु क्षुभिते धर्मनिश्चये ।

C 12.5320
B 12.141 2
K 12.141 2

---

68 ᵃ) B₁ ₂ त, M₂ तां (for तन्) B₁ भवे द्यस्य, G₁.₂ हरेत्तस्य (G₁ °द्यस्य) D₋ om (hapl.) from स्य up to द्य (in 68ᵇ) D₁ M₂ उत्तरन्, G₂ उद्धरेन् —ᵇ) D₂ आहरते, T₂ वाहरेत् (for आह°) B₁ न तद्धरेत्स्वप्नमहरेत्पर —ᶜ) D₋ त (for तत्) M₂ हनेद् (for न्न°) G₁ om (hapl.) from the second न up to द्यस्य (in 68ᵈ) K₂ ₃ ₆ V₁ B D (except D₁, Dn₂ D₅ absent) T₁ G₃ ₆ M उद्धरेन् (K₃ D₄ °रन्) (for उत्खनेन्) —ᵈ) K₃ D₄ ₉ हन्याद्य त (by transp.), B₁ D₇ T₁ G₂ ₆ न त हरेद्; T₂ M न त हनेद्. K₂.₃ पालयेत्, T₂ स्वात° (for पात°)

69 ᵃ) K₆ B₂ Dn₃ D₂ ₈ -सज्जित, T₂ -संवृत (for -संहित) K₁ इतीव मुक्तं वृजिनाविसहितं, Ca as in text —ᵇ) K₂ D₄ वैतद् (for चै°) B₁ मदाचरेत् (for समा°) —ᶜ) Da₁ पर°, D₅ पर (for पर) K₆ B₄ Da Dn₁ n₃ D₂ ₂.₈ -प्रयुक्तेन, B₁ °क्त न, D₇ T₁ G₁ ₂ ₆ M₁ °कस्तु (for °क्त तु) K₂ D₁.₃ पर; B₁ D₆ lacuna, M₄ कथा (sic) (for कथ) K₃ ₆ B₁.₄ D (except D₁, Dn₂ D₆ absent) S (G₃.₄ absent) वि(M₂ हि)भावयेद्, B₂ विमीय° (for निशाम°) V₁ परप्रयुक्तस्य विभावयेदतो, Bo ₂ m ₂ ₆ पर(Bo ₃ °र)प्रयुक्त तु निशामयेदतो —ᵈ) V₁ Bo D₁ यतो (for अतो) M₂ यथोक्त (for मयोक्त) Ś₁ K₁ D₁ भवते, G₂ भवता (for °तो) Dn₂ यथार्थिन (for हितार्थिना)

70 Before 70, D₇ T₁ G₁ ₂ ₆ ins भीष्म° M₃ om 70ᵃ —ᵃ) K₁ तथावद् K₃ D₄ ₉ शुभं हितं, K₆ V₁ B₂ Da Dn₁ n₃ D₂ ₈ ₈ M₁ ₃ ₄ हितार्थिना, T₁ G₋ हित तथा (for हित तदा) —ᵇ) K₁ D₉ नि शाम्य B₁ सुधीर, Da D₂ सुखी स (for सुवीर) K₂ ₆ V₁ B Dn₁.n₂ D₂ ₃ ₆ ₇-₉ S (G₃.₄ absent) राष्ट्रप (for राष्ट्रिय) —ᵈ) B₂ तु (for च) D₄ दीर्घां (for दीप्तां) B₂ Da स पार्थिव, D₁ सबांधवं

Colophon. — *Sub-parvan* Ś₁ K V₁ B Da Dn₁ n₃ D₁-₅ ₈ ₉ आपद्धर्म; B₂ (also) S (G₃ ₄ absent) राजधर्म — *Adhy. name* Ś₁ K₁.₂ ₄ कणिकानुशिष्टि°; K₃ कणिकपट्टिक; K₆ Dn₁ n₃ D₂ ₈ ₈ कणिकोपदेश, V₁ कालकेयष्टि; Bo कालिकयष्टि°, B₁.₆ कणिकपष्टि°, B₂ ₄ कालकयष्टिक, B₃ कालकभाषितं; Da कणिककृषि°, D₁ कनिकानुशिष्टि°; D₄ कणिकपष्टि°; D₉ कणिकोपदेश, M₁-₃ कणिकशत्रुंतपसंवाद — *Adhy. no.* (figures, words or both) B₁ 130, B₂ ₄ T₂ 141, B₃ 139; Dn₁ 10, D₈ 8, T₁ G₆ 143, G₁ ₂ M 142 — *Śloka no.* Da Dn₂ 70, Dn₁ 71, D₈ 69

139

1 ᵃ) D₉ परमिके —ᵇ) D₆ (by corr. sec. m. as in text) सर्वे (for सर्व) K₆ V₁ B Da Dn₁ n₃ D₂ ₃.₆ ₈ लोकाभि, D₄ लोकेवि; D₇ T G₁ ₆ M लोका(T₂ G₁ °क)वि, G₂ -लोकाय (for -लोकाति) K₂ ₆ Dn₁.n₃ D₂-₄ ₇ ₈ S (G₃ ₄ absent) -कृषि(G₂

C 12 5310
B. 12 141 2
K 12 141 2

राजभिः पीडिते लोके चोरैर्वापि विशां पते ॥ २
सर्वाश्रमेषु मूढेषु कर्मसूपहतेषु च ।
कामान्मोहाच्च लोभाच्च भयं पश्यत्सु भारत ॥ ३
अविश्वस्तेषु सर्वेषु नित्यभीतेषु पार्थिव ।
निकृत्या हन्यमानेषु वञ्चयत्सु परस्परम् ॥ ४
संप्रदीप्तेषु देशेषु ब्राह्मण्ये चाभिपीडिते ।
अवर्षति च पर्जन्ये मिथो भेदे समुत्थिते ॥ ५
सर्वस्मिन्दस्युसाद्भूते पृथिव्यामुपजीवने ।
केन स्विद्ब्राह्मणो जीवेज्जघन्ये काल आगते ॥ ६
अतितिक्षुः पुत्रपौत्राननुक्रोशान्नराधिप ।
कथमापत्सु वर्तेत तन्मे ब्रूहि पितामह ॥ ७
कथं च राजा वर्तेत लोके कलुषतां गते ।
कथमर्थाच्च धर्माच्च न हीयेत परंतप ॥ ८

भीष्म उवाच ।

राजमूला महाराज योगक्षेमसुवृष्टयः ।
प्रजासु व्याधयश्चैव मरणं च भयानि च ॥ ९
कृतं त्रेता द्वापरश्च कलिश्च भरतर्षभ ।
राजमूलानि सर्वाणि मम नास्त्यत्र संशयः ॥ १०

°षि)ते ; B Da D5 सहिते (for °लक्ष्मि) — d) M2 वा (for च)

2 D6 om 2ab. — a) K6 Dn1 n8 D2 3 8 विन ष्टासु ; V1 B1 2 Da प्रनष्टासु (for प्रभिन्नासु) — b) Ś1 (by corr) D4 क्षुधिते S (G3 4 absent) लोक (for धर्म) — d) Ś1 K1-4 V1 B Da D1 4 6.9 चौरैर्, K6 Dn1 n8 D2 3 8 परैर् (for चोरैर्). B3. 1 D5 अपि, D7 T1 G2 6 M चापि (for वापि)

3 a) K2 3 B1 Dn1 D3 6 सर्वाश्रयेषु (for °श्रमेषु) — b) Bo 2 5 D5 कलुषेष ; Da कर्मरूप (for °सूप) D7 T1 G2 6 गतेषु (for हतेषु) — c) Da कामा (for कामान्) K1 मोहाश्च लोभाश्च ; K3 6 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 6 7-9 T1 G1, 2 6 M लोभाच्च मोहाच्च (by transp), T2 लोभाश्च मोहाश्च.

4 b) Ś1 K3 6 V1 B3-6 D (except D1 6, Dn2 D6 absent) T G2 6 M4 नित्य (for नित्य) Bo 3-5 D5 7 T1 G2 6 भूतेषु (for भीतेषु) Da पार्थिवा (Da1 °वा), D1 7 T G1 2 6 भारत, M सर्वत° (for पार्थिव) — c) D4 अकृत्या, D7 S (G3 4 absent) नित्य च (for निकृत्या)

5 a) D7 T1 G1 2 6 M प्रदीप्तेषु च ; T2 अप्रदीप्तेषु (for सप्र°) D2 lacuna, D7 G2 सर्वेषु (for देशेषु) — b) K3 4 6 V1 B Da Dn3 D2 3 6 8 ब्राह्मणे K3 V1 Da D9 T1 G6 M1 3 चापि ; K5 Bo 1 5 Dn8 D2 3 6 8 चाति , Dn1 चाति ; T2 G1 चापि (for चाभि) — c) K4 पर्वण्ये (sic) (for पर्जन्ये) K3 V1 Bo 3-5 D5 अप्रवर्षति पर्जन्ये. — d) K4 मिथो ; D9 मिथ्यो (for मिथो) — After 5, D3 reads for the first time 14c-16d, repeating it in its proper place.

6 D3 om 6a-8c. — c) B1 D5 M4 चिद् (for स्विद्) — d) B1 Dn8 जघन्य (for जघन्ये)

7 D3 om 7 (cf v 1 6) — a) Ś1 K3 4 6 Bo-3. 4 6 (marg as in text) Da Dn1 n8 D1-3 6 G1 Ca अतिति(Ś1 °त्वि)क्षु°, D4 असंत्यजन् ; T2 अवतक्षु° ; M4 अभि° (for अति°) M1 3 पौत्रम् (for पौत्रान्) Ś1 K3 4 D1 om from नराधिप up to ब्रूहि (in 7d) — b) Da2 Dn8 नराधिप° — c) K1 Bo 3-5 D4 6 7 9 S (G3 4 absent) आपदि (for आपत्सु) — Dn3 D2 3 6 om (hapl) 7d-8a

8 D3 om 8abc (of v 1 6), Dn3 D2 3 5 om 8a (of v 1 7), Ś1 K3 4 D1 om 8 — a) K3 हि (for च) D4 कथं नु राजतो वर्तेत् — b) B5 धर्मे (for लोके) — c) K1 T2 कथमर्थश्च धर्म(T2 °र्थाश्च धर्मा)श्च — d) D6 हीयेच (for °त) K3 D9 नराधिप ; M2 परतप° (for °तप) D8 किंचिद्धीयेत्परतप

9 a) K6 Dn1 n8 D2 3 8 महाबाहो (for °राज) — b) K1 3 Da2 D7 9 S (except M2, G3 4 absent) योगक्षेमा (Da2 °म) (for °क्षेम). D6 समुन्नय (for सुवृष्टय). — c) T2 G1 प्रजाश्च, G2 प्रजास्वुर् (for प्रजासु).

10 a) T2 G1 2 कृत (for कृतं) All MSS (except Ś1 K1 2 4, Dn2 D6 G3 4 absent) द्वापरं (for °रश्च) — b) T2 G1 मनुजर्षभ (for भरत°) D1 कलिर्भरतसत्तम. — c) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2-4 7 8 S (G3 4 absent) राजमूला इति म(Dn1 n8 D8 ग)तिर्.

11 D6 om. 11 — a) Da D4 T2 G1 अभ्यागते (for समभ्या°). Da2 राजा (for काले). — b) D4

तस्मिंस्त्वभ्यागते काले प्रजानां दोषकारके ।
विज्ञानबलमास्थाय जीवितव्यं तदा भवेत् ॥ ११
अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
विश्वामित्रस्य संवादं चण्डालस्य च पक्कणे ॥ १२
त्रेताद्वापरयोः संधौ पुरा दैवविधिक्रमात् ।
अनावृष्टिरभूद्घोरा राजन्द्वादशवार्षिकी ॥ १३
प्रजानामभिवृद्धानां युगान्ते पर्युपस्थिते ।
त्रेतानिर्मोक्षसमये द्वापरप्रतिपादने ॥ १४
न ववर्ष सहस्राक्षः प्रतिलोमोऽभवद्गुरुः ।
जगाम दक्षिणं मार्गं सोमो व्यावृत्तलक्षणः ॥ १५
नावश्यायोऽपि रात्र्यन्ते कुत एवाभ्रराजयः ।
नद्यः संक्षिप्ततोयौघाः क्वचिदन्तर्गताभवन् ॥ १६
सरांसि सरितश्चैव कूपाः प्रस्रवणानि च ।
हतत्विट्कान्यलक्ष्यन्त निसर्गाद्दैवकारितात् ॥ १७
उपशुष्कजलस्थाया विनिवृत्तसभाप्रपा ।
निवृत्तयज्ञस्वाध्याया निर्वषट्कारमङ्गला ॥ १८
उत्सन्नकृषिगोरक्ष्या निवृत्तविपणापणा ।
निवृत्तपूगसमया संप्रनष्टमहोत्सवा ॥ १९

C. 12 5337
B 12 141 19
K 12 141 19

दुःख- (for दोष) Ś1 K1 2 4 Bo 8–5 D1 कारिते (for -कारके) — c) B1 विज्ञान; G2 विज्ञाय (for विज्ञान) T2 G1 आश्रित्य (for आस्थाय) — d) D1 वर्ति**; D9 यापितव्य (for जीवि°) K5 V1 B1. 2 Da Dn1 n8 D1–3 8 M4 भवेत्तदा (by transp), D8 T2 G1 M2 यथा (D9 °दा) भवेत, M1 8 विचर्मना

12 d) Some MSS चांडाल(T2 G1 °ळ)स्य (for चण्डा°) Some MSS पक्कणे.

13 b) V1 Da Dn1 n8 D2 8 8 सदा; B1 damaged, T2 G1 राज- (for पुरा) B1 damaged, Dn1. n8 D2 4 G2 देव (for दैव) D7 S (G3 4 absent) स्पति क्रमात् (for विधि°) — d) K1 पुरा; K3 5 V1 B D (except D1, Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) लोके (for राजन्)

14 a) D4 प्राज्ञानाम् (for प्रजा°) Ś1 K2 4 5 V1 B D (except D4. 7, Dn2 D6 absent) मति; M2 मपि (for मभि). — b) K3 5 Dn1. n8 D1–4 8 9 T2 G1 समुपस्थिते; V1 B1 2 Da D5 प्रत्युप°; G2 पर्येव° (for पर्युप°) — For the repetition in D8, of v 1 5 — c) K2–5 Da Dn1. n3 D2–4 8 (both times) विमोक्ष (for निर्मोक्ष) D7 S (G3 4 absent) त्रेताया (G1 M2 8 °यां) मोक्षसमये

15 For the repetition in D8, cf. v 1 5 — a) B1 सहस्राख्य; G1 °स्राक्ष (for °स्राक्ष°) — b) K1 प्रतिलोमा; K2 °लोभो, K4 °लेमे (sio), D5 °सोमो (for °लोमो) Ś1 (sup lin sec m) K1 D4 9 भृगु°; K2 D1 भुव°, K4 भव° (for गुरु) — c) B1 मार्गे — d) K3 D4 दक्षिण (for व्यावृत्त) D7 S (G3. 4 absent) -मडल- (for लक्षण)

16 For the repetition in D8, of v 1 5 — a) K5 Dn1. n8 D3 (inf lin, sec m as in text) 8 (second time) तत्राभूत् (for रात्र्यन्ते) K8 D4 नाव स्यायोऽस्तनीहार° (sic) — b) K1 V1 Bo 5 M2 [अ]ग्र (for [अ]भ्र) K5 Dn1 n8 D2 8 5 8 (both times) 9 -जातय° (for राजय°) — c) D1. 4 नद्या D4 G2 तो योघा° (for -तोयौघा) — d) K5 B4 Dn1 n3 D2 8 8 M1 किंचित् (for क्व°) B2 अर्त (for अन्तर्) Ś1 K1 2 4 Bo 8–5 D1 5 9 सदा; K5 Dn1 n8 D2 8 8 तत°; D7 भवेत् (for [अ]भवन्)

17 b) D5 कूप (for कूपा) Bo Da2 D4. 9 प्रश्रवणानि — c) K8 हत्वा त्विद्धानि; K4 D1 हतत्वि(D1 °ह्रि)कानि; D4 हक्षद्दिक्कानि; T2 G1 गतोदकानि (for हतत्विड्कानि) K8 V1 B3 5 D4 9 [अ]लक्षत; D5 लक्ष्यते; D7 T1 G2 5 [अ]दृश्यंत, M1–3 [अ]घक्ष्यंत (for [अ]ल°) K1 हतर्किकण्यलक्षंति (sic), K5 Dn8 D2 8 8 हतत्विषो न लक्ष्यंते. — d) K4 D1 2 देव; D7 S (G3 4 absent) पूर्व- (for दैव) K1 m 2 -कारित (for °तात्)

18 a) D5 तत°; D7 S (G3 4 absent) भूमि (for उप) Ś1 K1. 4 D1. 7 -स्थाना; K8 V1 Da Dn8 D3 (by corr) 4 5 9 -च्छाया (for स्थाया) ❀ Cn जल स्थाया क्षुद्रजलाशया° । ❀ — b) D2 8 विनिवृत्ता (for °वृत्त) K1 सभ; G1 सद्दा (sio), D8 समा (for (for सभा) Da1 प्रजा; Da2 प्रभा; G2 M2 -प्रभा (for प्रपा) — c) Da2 -यज्ञ B2 Da1 स्वाध्यायो; D1 स्वाख्या वा (for -स्वाध्याया) — d) K1 निर्वपकार, D1 निर्वर्षकार°; G1 निर्विषट्कार; M2 निष्ठप° (for निर्वष°)

19 a) K5 V1 Bo 5 Dn1. n8 D2–4. 8 उच्छिन्न; B2–4 Da D5 9 उच्छन्न- (for उत्सन्न). K4 -कृष्य- (for

C. 12 5338
B 12. 141 20
K. 12 141 20

अस्थिकङ्कालसंकीर्णा हाहाभूतजनाकुला ।
शून्यभूयिष्ठनगरा दग्धग्रामनिवेशना ॥ २०
क्वचिच्चोरैः क्वचिच्छस्त्रैः क्वचिद्राजभिरातुरैः ।
परस्परभयाच्चैव शून्यभूयिष्ठनिर्जना ॥ २१
गतदैवतसंकल्पा वृद्धबालविनाकृता ।
गोजाविमहिषैर्हीना परस्परहराहरा ॥ २२
हतविप्रा हतारक्षा प्रनष्टौषधिसंचया ।
श्यावभूतनरप्राया बभूव वसुधा तदा ॥ २३
तस्मिन्प्रतिभये काले क्षीणे धर्मे युधिष्ठिर ।
बभ्रमुः क्षुधिता मर्त्याः खादन्तः स्म परस्परम् ॥ २४
ऋषयो नियमांस्त्यक्त्वा परित्यक्ताग्निदैवताः ।
आश्रमान्संपरित्यज्य पर्यधावन्नितस्ततः ॥ २५

कृषि) K (except K2) B4 5 D (except Dn, Dn2 D6 absent) T G1 2 5 M2 -गोरक्षा, B3 गौरक्ष्या (for -गो°) —°) D7 निर्वृत्त (for °वृत्त). K1 मूल; K3, 5 Dn1 n3 D2 3 8 यूप; B1 Da D1 युग; G1 पूर्व (for पूग) K3 B1 समाना; K5 Dn1 n3 D2, 3 8 सभारा, V1 सलापा; B3 Da सपक्षा (for समया) —d) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 वि (for सं) Ś1 K2 4 D1 9 T2 G1 2 प्रणष्ट (for °नष्ट-) B3 Da महोरगा (for °रसवा).

20 a) K3 पांशाल (sic), K5 V1 B0-3 Dn1 n3 D2 3 8 संचय, B4 5 D5 सकुल; S (G3 4 absent) कङ्काळ (for कङ्काल) — B1 om. 20b–23a —b) K3 5 Dn1 n3 D1-3 8 महा (for हाहा) K3 D7 9 S (G3 4 absent) नराकुला; K5 V1 B (B1 om) Dn1 n3 D2 3 5 8 रवा°, Da चरा°, D4 समा° (for जना°) —c) M1 शून्या (for शून्य). K3 -नगराद्

21 B1 om 21 (cf. v l 20) —a) K3 B4 Da2 Dn1 D3 घोरै°; K5 V1 B2 3 5 Da1 D1 4 8 चौरै; M2 चारै° (for चोरै°) D7 S (G3 4 absent) शूरै° (for शस्त्रै°). —b) M1 3 4 आतुरा —c) V1 वधाच्; T2 -भयाश्च; M1 3 भया (for भयाच्) —d) Da2 M2 निर्जना°; D5 निर्जने; T2 G1 -निर्गमा (G1 °म°) (for °र्जना).

22 B1 om. 22 (cf v. l 20) —a) B0 5 हत; T2 G1 पृव (for गत) G1 2 देवत (for दैवत). K3 5 V1 B (B1 om) Da Dn1 n3 D2 3 5 8 -सस्थाना; D7 S (G3 4 absent) -सयोगा (T2 G1 °गाद्) (for सकल्पा) D4 तदेवं गतं कल्पा (corrupt). —b) D1 वृद्धा (for वृद्ध) K5 Dn1 n3 D2 3 8 -लोक; Da बाला (Da2 °ल) (for बाल) K5 B2 Da Dn1 n3 D2 3 8 निराकृता; B0 5 (marg as in text) निषेविता (for विनाकृता) —c) Ś1 K1 D1 M1 गजावि; Da2 गोजीवि (for गोजावि) K5 Dn1 n3 D1–3 8 9 महिषी; Da सहि(Da2 °हैं)तैर् (for महिषैर्). B3 4 दीना (for हीना) —d) K1 D1 5 -हरा हता; K3 हरापरा; K5 Da Dn1 n3 D2 3 6 7 8 T1 G2, 5 पराहता, B3 5 हराहरा; B1 हराह*; T2 G1 हताहता (for हराहरा)

23 B1 om 23a (cf. v l 20) —a) K1 B4 D1 om हत Ś1 K1-3 V1 B2-5 Da D1 4 7 9 G1 M विप्र (for विप्रा) Ś1 K1 2 4 D1 व(K1 ह)रारक्षा; K3 D9 हतारक्ष्या; V1 B2 Da हताकीर्णा (for हतारक्षा). B0 हतरक्षहताविप्रा. ❀ Cn हता आरक्षा रक्षाकर्तारो यस्याम् । ❀ —b) Ś1 K2 Da1 D1 9 प्रणष्टौषधि; K1 प्रक्षाष्टौ° (sic), Da2 प्रसादौ°; D7 S (G3 4 absent) प्रन(T2 G1 2 °ण)ष्टोत्सव (for °ष्टौषधि). D4 reads from सचया up to धर्मे (in 24b) twice. —c) Ś1 (sup lin) सर्वभूत (for श्याव°). B5 (marg) -रवप्राया, Da2 परप्राया (for -नरप्राया). Ś1 K1, 2, 4 D1 ध्यावर्तत नव(K1 °द्र)प्राया; K5 B0 3 4 Dn1 n3 D2 3 5, 8 Cn सर्व(D2 3 Cnp °र्वा)भूतनर(K5 B0 D3 °रव; B3 D2 °पर; B4 Dn1 D3 Cn °सह-; D5 °वध)प्राया, V1 B1 2 5 D7 9 T G1, 2 5 Ca np श्या(D9 Ca np श्या)वभूतनर(B5 °रव)प्राया ❀ Ca श्याव कृष्ण वर्ण । ❀ —d) K1 *सुधा, K3 च सुधा (for वसुधा)

24 a) K3 D1, 4 अस्मिन्; D9 तत्र (for तस्मिन्). D4 -हते (for -भये). Da घोरे (for काले) —b) K4 D4 7 T1 G2 M1 क्षीण; K5 B4 Dn1 n3 D3 8 क्षते (for क्षीणे) —c) D7 8 T G5 बभूवु (for बभ्रमु°) K3 D9 दु:खिता; D4 दर्पिता (sic) (for क्षुधिता) D7 T G1, 5 M पुंस (for मर्त्या). —d) K1 (before corr as in text) खादतश्च; K3, 5 V1 B1, 2 Da Dn1 n3 D2 4 7–9 S (G3 4 absent) खादमाना°; B0 3–5 °यत (for °न्त स्म)

25 V1 reads 25–29 on marg —b) K2 3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 8 M2 परित्यज्याग्नि; M1 3 °त्यक्ताधि (for °त्यक्ताग्नि) All MSS (except Ś1 M1 3, Dn2 D6 G3 4 absent) देवता (for दैवता) —c) B0 3–5 D5 आश्रम (for °मान्) —d) Da परिधा

विश्वामित्रोऽथ भगवान्महर्षिरनिकेतनः ।
क्षुधा परिगतो धीमान्समन्तात्पर्यधावत ॥ २६
स कदाचित्परिपतञ्श्वपचानां निवेशनम् ।
हिंस्राणां प्राणिहन्तॄणामाससाद वने क्वचित् ॥ २७
विभिन्नकलशाकीर्णं श्वचर्माच्छादनायुतम् ।
वराहखरभग्नास्थिकपालघटसंकुलम् ॥ २८
मृतचेलपरिस्तीर्णं निर्माल्यकृतभूषणम् ।
सर्पनिर्मोकमालाभिः कृतचिह्नकुटीमठम् ॥ २९
उलूकपक्षध्वजिभिर्देवतायतनैर्वृतम् ।
लोहघण्टापरिष्कारं श्वयूथपरिवारितम् ॥ ३०
तत्प्रविश्य क्षुधाविष्टो गाधेः पुत्रो महानृषिः ।
आहारान्वेषणे युक्तः परं यत्नं समास्थितः ॥ ३१
न च क्वचिदविन्दत्स भिक्षमाणोऽपि कौशिकः ।
मांसमन्नं मूलफलमन्यद्वा तत्र किंचन ॥ ३२

C. 12. 5332
B 12. 141. 24
K 12. 141. 34

वन्, D1 T2 G1 सम° (for पर्य°)

26 V1 reads 26 on marg — a) D1 T1 G2 5 [ऽ]पि (for ऽथ) — c) Da2 क्षुधा (for क्षुधा) T2 मीमान् (for धी°). — After 26, K5 V1 B Da Dn1. n2 D2 5 6 8 ins

348* तस्या दारांश्च पुत्रांश्च कस्मिंश्चिज्जनसंसदि ।
भक्ष्याभक्ष्यसमो भूत्वा निरग्निरनिकेतन ॥

[(L. 1) K5 Dn2 D2 2. 5 8 कस्मिंश्च (for °श्चिज्) — (L 2) B1 om भक्ष्या V1 B (except B1) भक्ष्या भक्ष्याशनो]

27 V1 reads 27 on marg D2 om 27ab — a) Ś1 D1 पर्यपतन् — b) Ś1 श्वपमान, K1 2 श्वपचाना (for श्वप°) D7 T G1. 2 5 M2 निकेतन (for °वेश नम्) — K1 om. 27c–28d — c) B2 Da D2 प्राण, M1 पाणि (for प्राणि) K3 D5 -हर्त्रीणाम्; K1 Da Dn1 D2 3 7 8 T1 G1 2 6 M2 4 -घातानाम्, B1 3 Dn2 D5 -वाती(Dn2 °ति)नाम्, D1 -हत्याणाम्; T2 -भूता नाम्, M2 -जाशानाम् (for -हन्तॄणाम्) K1 corrupt V1 B0 2-3 D- हिंस्रागामवसथानाम् — d) K3 D1 4 वनं

28 K1 om 28 (cf. v 1 27) V1 reads 28 on marg — a) V1 B0 2 3 Da D5 कलशा(B0 °सा, Da2 °श)र्म्मार्गं, B2 °माकीर्णं; B1 damaged (for °शाकीर्णं) — b) B1 partly damaged K2. 5 V1 B Da Dn1 n2 D2-5 8 श्वचर्मच्छे(K2 °चर्मच्छे; B2 2 °चर्मच्छा, D1 °चर्मच्छ)दनायुत, D7 S (G2 5 absent) श्वमांसेन च (T2 M वि) भूषित — c) G2 वाराहि- (for वराह) Da D5 सुर, T2 -करि; G2 -कर (for -खर-) D2 3 भगास्थि, T2 G1 भिन्नास्थि (T2 °स्थि) (for -भग्नास्थि) — d) T2 G1 -प(G1 -च)द् -घट) Ś1 K2 5 D1 -संवृतं (Ś1 D1 °त) (for °कुलम्)

29 V1 reads 29 on marg — a) K Da Dn1. n2 D2 5 8 9 -चैल (for -चेल) — b) K5 -हृत, G2 क्षत (for कृत) Cv निर्मल (gloss निर्गतो मल यस्मिन्) कृत्तिभूषण — d) K1 M1 -चिह्न; T2 -द्विज, M2 विघ्न (for चिह्न) K1 कुजी (for कुटी) K1 D7 9 T1 G1 2 5 मुख (G2 °क); T2 -द्रुम (for मठम्) — After 29, K5 V1 (marg) B Da Dn1 n2 D2 5 6 8 ins

349* कुक्कुटारावबहुलं गर्दभध्वनिनादितम् ।
उद्घोषद्भिः खरैर्वाक्यैः कलहद्भिः परस्परम् ॥

[(L 1) Da कुकुटाराव (for कुक्कुटा°) D5 कुक्कुटा न्यवमार्ता (for the prior half) B2 Da गासभ (for गर्दभ). Da स्वन (for -ध्वनि) — (L 2) K5 Dn1. n2 D2 2 8 उद्घोषद्भि (for उद्घोषद्भिः) Da1 खर (for खरैर्)]

30 a) K5 B1 3 Da Dn1 D2 2. 5 8 M2 -पक्षि (for -पक्ष) Dn2 D2-5 ध्वनिभिर्, M2 -ध्व*भिर् (for -ध्वजि°) — c) M2 लोक (for लोह) T2 -लोम, G1 -कटा (for घण्टा) K2 . Da Dn1 D2 5 2 9 -परिस्कार (K2 D1. 9 °रं), T2 °ष्काय (sic) (for °ष्कार) — d) Ś1 K1 श्वजूय (Ś1 °जूट), K2 श्वयूथ; Da श्व(Da2 स्व)मुखैः, D1 9 श्वयूथैः, M2 स्वयूथ (for श्व°)

31 a) D1 प्रविष्ट — b) K3 V1 B1 Da D1 7 9 S (G2 4 absent) गाधि(M2 °धी-; M2 4 °धि)पुत्रो; K1 B1 Dn1. n2 D2 2 8 विश्वामित्रो (for गाधेः पुत्रो) — c) Da2 आहारान्वेषणे D7 T2 G1 यत्त (for युक्तः)

32 a) V1 Da किंचिद् (for क्व°) B1 अविंद स, B2 असौ विंदद्, M2 अविंदेत (for अविन्दत्स) K2 D1 न क्वचिदाममादाय — b) K2 D1 भिक्ष्यमाणो; D5 प्रेक्ष° (for भिक्ष°) M2 [ऽ]थ (for ऽपि) — K2-5 D1 om (hapl) 32c–33c, Ś1 reads it on marg, while

C 12. 5353
B 12. 141. 35
K 12. 141. 35

अहो कृच्छ्रं मया प्राप्तमिति निश्चित्य कौशिकः ।
पपात भूमौ दौर्बल्यात्तस्मिंश्चण्डालपक्कणे ॥ ३३
चिन्तयामास स मुनिः किं नु मे सुकृतं भवेत् ।
कथं वृथा न मृत्युः स्यादिति पार्थिवसत्तम ॥ ३४
स ददर्श श्वमांसस्य कुतन्त्रीं विततां मुनिः ।
चण्डालस्य गृहे राजन्सद्यः शस्त्रहतस्य च ॥ ३५
स चिन्तयामास तदा स्तेयं कार्यमितो मया ।
न हीदानीमुपायोऽन्यो विद्यते प्राणधारणे ॥ ३६
आपत्सु विहितं स्तेयं विशिष्टसमहीनतः ।
परं परं भवेत्पूर्वमस्तेयमिति निश्चयः ॥ ३७
हीनादादेयमादौ स्यात्समानात्तदनन्तरम् ।
असंभवादाददीत विशिष्टादपि धार्मिकात् ॥ ३८
सोऽहमन्तावसायानां हरमाणः परिग्रहात् ।
न स्तेयदोषं पश्यामि हरिष्याम्येतदामिषम् ॥ ३९

G1 reads it twice. — c) Dn1 M1 अन्न (for अर्थं) K4 B1 2 4 Dn1 n8 D2 3 5 7 8 T1 G1 (both times) 2 5 फलं मूलम् (for मूलफलम्) T2 मांसं न मूलं न फलम्. — d) T2 यात्र न (for या तत्र).

33 K2-4 D1 om 33ab; Ś1 reads it on marg while G1 reads it twice (cf. v. l. 32). — a) T2 महत् (for मया). — b) V1 B2 Da भुवि (for भूमौ). — d) Some MSS चाण्डाल (for चण्डाल) K2-5 Dn3 D2 4 8 0 पक्कणे; M3 -पत्तने (for पक्कणे).

34 a) K3 5 V1 B (except B2 4) D (except D1 5, Dn3 D6 absent) S (except T2, G3 4 absent) स चिंतयामास मुनि (D2 8 8 तदा). — b) Dn1 D2 किं नु; T1 G1 कर्तुं; M2 किं न (for किं नु) B2 कृत (for भवेत्). — c) G1 मधा (sic), M4 वृता (for वृथा). D4 नु (for न). D9 कथ मे न वृथा मृत्युर्. — d) K3 4 Dn3 D9 सत्तम.

35 a) K3 D1 0 ददर्श स (by transp). — b) K3 4 5 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 7 8 T1 G3 5 M1 3 4 Cn कुतंत्रीं; K3 D9 °तंत्रीं; T2 G1 M2 °तन्त्रिं (for °तन्त्रीं). D7 T1 G3 4 पतितां; T2 G1 M3 वित°; M1. 3 4 वितृ° (for वित°) ‖ Cn कुतन्त्रीं दण्डिकाम् । Cv (reading कुतन्त्रिकततिं) ' मांसोद्वहनाय दार्वा विकृतकुतन्त्रमेव कुतन्त्रिक, तस्य ततिं समूहम् । ‖ — c) Some MSS. चाण्डालस्य — d) M2 शस्त्र (for शस्त्र). K1 ह; K3 5 V1 B (except B2) D (except Da D1, Dn3 D6 absent) S (G3 4 absent) हि (for च)

36 a) K1 प्र (for स) B2 D2 3. 8 तत (for तदा) — b) K2. 5 V1 B2 Da Dn1 n8 D2-4 8 0 स्तैन्यं, B1 स्तेनं (for स्तेय) D4 इत्र (for इतो) K8 यथा (for मया) — c) V1 B1 नेह (for न हि). D4 तावद् (for [इ]दानीम्). K5 Dn1 n8 D2 3. 8 मे (for ऽन्यो).

37 a) K3 D4 कर्म, K6 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2. 3 8 0 स्तैन्यं (for स्तेयं) — b) K4 V1 Da विशिष्टं (for °ष्ट) K5 Dn1 n8 D2 3 8 विशिष्टं च सही यत; B1 °ष्टं गुणहीनत; Cv विशिष्टस्य विहीनत. — c) Ś1 K1-4 D1 T2 G1 M परस्पर (for परं पर) K6 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 5 8 विशेषेण प्राणरक्षार्थम्; D7 T1 G3 4 परस्यात्समये पूर्वम् — d) K2 B0 2 3 D4 5. 7. 9 T1 G3 4 M1 2 4 आस्तेयम्; K5 V1 B1 3 4 Da Dn1 n8 D2 3 8 कर्तव्यम्, M3 आस्तेयम् (for अस्ते°). M3 अपि (for इति) D9 G3 (also as in text) मे मति (for निश्चय).

38 a) K1 हीनम् (for हीनाद्) D7 नादेयम्; M4 आने° (for आदे°) Ś1 K1. 2 4 D1 आदु° स्यात्; D7 T1 G3 4 M आदद्यात् (for आदौ स्यात्) G1 हीनादौ न्यसमादद्यात् — b) D1 S (G3 4 absent) समाद्वा (for समानात्). — c) K3 5 V1 B1 2 4 D (except Da3 D1, Dn3 D6 absent) S (G3 4 absent) असंशये (for °भवात्) K3 B1 3 D4 7 T G1 2 3 M1-3 स्याददीत; K5 D2 4 8 0 M4 चाद°; V1 B1 Da3 Dn1 n8 D3 पाद° (for दाद°) B3 असंभवेनाददीत (submetric). — d) M3 4 अति (for अपि) V1 D4 धार्मिक.

39 a) K1 संतापमानानां; K3 4 5 V1 B0. 3 4 Dn1 D2-4 8 0 अंत्यावसाया(V1 B3 Dn1 °यी)नां; B1 Da3 T2 G1 M अंतावसायीनां; B2 4 D1 4 अंत्या(D1. 4 °ता)वसितानां; Cn as in text ‖ Cn अन्तावसाया नाम्, अन्त्यावसायिनाम् । Cv (reading अन्त्येष्वपसायां) अन्तस्य मरणस्य, इति प्राप्ति । तस्यामपस्थायामित्यर्थ । ‖ — b) K3 5 B1 Dn1 n8 D2 3 8 हरामयेनां; Da हीयमान (for हरमाण) K2 3 4 V1 B1 Dn1 n8 D2-4 8 प्रतिग्रहात् (B1 °न्); B2 3 4 D9 T2 M2-4 परिग्रहान् (for °ग्रहात्). — c) K3 4 4 V1 B1. 3 Da Dn1 n8 D2-4 8 0 स्तैन्य (for स्तेय). D2 om from यदोषं up to तस्मिन्दे (in 40a). — d) K3 5 Dn1 n8 D2 3 8 भजाधर्नीं; V1 B0 1 3. 4 T2 G1 M1 2. 4

एतां बुद्धिं समास्थाय विश्वामित्रो महामुनिः ।
तस्मिन्देशे प्रसुष्वाप पतितो यत्र भारत ॥ ४०
स विगाढां निशां दृष्ट्वा सुप्ते चण्डालपक्कणे ।
शनैरुत्थाय भगवान्प्रविवेश कुटीमठम् ॥ ४१
स सुप्त एव चण्डालः श्लेष्मापिहितलोचनः ।
परिभिन्नस्वरो रूक्ष उवाचाप्रियदर्शनः ॥ ४२
कः कुतन्त्रीं घट्टयति सुप्ते चण्डालपक्कणे ।
जागर्मि नावसुप्तोऽस्मि हतोऽसीति च दारुणः ॥ ४३
विश्वामित्रोऽहमित्येव सहसा तमुवाच सः ।
सहसाभ्यागतभयः सोद्वेगस्तेन कर्मणा ॥ ४४
चण्डालस्तद्वचः श्रुत्वा महर्षेर्भावितात्मनः ।
शयनादुपसंभ्रान्त इयेषोत्पतितुं ततः ॥ ४५
स विसृज्याश्रु नेत्राभ्यां बहुमानात्कृताञ्जलिः ।
उवाच कौशिकं रात्रौ ब्रह्मन्किं ते चिकीर्षितम् ॥ ४६
विश्वामित्रस्तु मातङ्गमुवाच परिसान्त्वयन् ।
क्षुधितोऽहं गतप्राणो हरिष्यामि श्वजाघनीम् ॥ ४७

C. 12. 5368
B 12. 141. 50
K 12. 141. 50

वदामिपं

40 D5 om up to तस्मिन्दे (cf v 1 39) —^{b}) Da D7 S (G7 4 absent) महातपा (for °मुनि) —^{c}) K5 V1 B1-3 6 Dn1. n3 D2. 5 7 8 T1 G2 6 M म सुष्वाप, Da ममुत्वा(Da1 °त्वा)य; G1 पुसुस्वाप —^{d}) K6 Dn1 n3 D2. 8 श्वपचो (for पतितो)

41 ^{a}) K3 D4 सुविगाढां, D1 परिगाढा (for स वि°) M2 विगाढां वा निश दृष्ट्वा —^{b}) Ś1 K3. 4 D1 सुतप्त (for सुप्ते) Some MSS चाडाल (°ल) (for चण्डाल) K2-5 Dn1 D2. 5 8 9 पक्कणे, M2 पत्रिणे (for -पक्कणे) —^{d}) K3 D4 9 कुटी(K3 °टी)रक, K6 Bo 6 Da2 Dn1. n3 D2. 5 8 °मत (Da2 °त), B1 °मय, D5 °मय, D7 T G2 6 °मुत्तं; G1 °गृह (for °मठम्)

42 ^{a}) Ś1 K1-4 B1 D1. 4 6 9 प्रसु(D6 °सु)प्त (for स सुप्त) Ś1 K3 4 6 V1 B3 6 Dn1 n3 D1-3 6 8 M1 इव, D7 T G2 6 चापि (for एव) Some MSS चाडाल (°ल) —^{b}) M2 श्लेष्मावृहित-; M1 4 श्लेष्मापि° (M1 °वि) (for श्लेष्मापि°) —^{c}) Bo 3-5 D5 परिपूर्ण, M2 °हीण (for °भिन्न) Bo 2. 6 स्वनो, B1 damaged (for -स्वरो) D6 [ऽ]न्वक्ष (for रूक्ष) —^{d}) K5 V1 B1. 2 Da Dn1. n3 D5 1 2 7 8 S (G2. 4 absent) प्रोवाच (for उवाच) K3 B1 G1. 2 M1 प्रिय दर्शन

43 Before 43, N (except D7, Dn2 D5 absent) M ins श्वपच उवाच —^{a}) K2 3 5 V1 B D (except D1, Dn2 D5 absent) T1 G2 6 M1. 3 4 कुतन्त्री, K4 °तत, T2 °तन्त्री; G1 °तन्त्रि, M2 °तन्त्रीं (for °तन्त्रीं) K1 4 5 B1. 3 4 Da Dn1 n3 D2-4 7 8 T G2 6 M1 2 4 चटयति (for घट्ट°) —^{b}) Some MSS चाडाल (°ल) (for चण्डाल) Some MSS पक्कणे (for पक्कणे) —^{c}) Ś1 K3 4 D1 नार्थ; K5 6 Dn1. n3 D2 3 8 नात्र, V1 Bo 3-5 Da D7 नैव, B1 न च (for नाव) —^{d}) Ś1 K2 D1 [ऽ]स्मि (for ऽस्मि) Ś1 K1 3 4 D1. 4 सु (for च) B (except B2) D5 दारुण, M2 दारुणा

44 ^{a}) K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 6 8 ततो भीत°, D3 [ऽ]हमस्मीति (for ऽहमित्येव) M2 एष (for एव) —^{b}) K1 सहस्र, D4 सहवा (sic) (for सहसा) All MSS (except Ś1 K1 3 D1 9, Dn2 D6 G3 4 absent) ह (for स) —Before 44^{cd}, Ś1 K1 ins भीष्म उवाच —^{c}) K1 2 4 [अ]त्यागत; D1 [अ]भ्यागतं, G1 2 °गतो; G1 (by corr) °तौ (for °गत) D7 G1 2 भूय°, M1 3 -भय (for -भय) K6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 . 8 स्तेय(K. Dn1 n3 D2 3. 8 तत्र)व्रीडाकुलमुख° —^{d}) T2 सोद्योगस् (for °द्वेगस्) —After 44, K. V1 B Da Dn1. n3 D2 3. 5 8 ins

350* विश्वामित्रोऽहमायुष्मन्नागतोऽहं बुभुक्षित ।
मा वधीर्मम सद्बुद्धेर्यदि सम्यक्प्रपश्यसि ।

[(L 1) V1 B Da D5 गाधे (Da °धि) पुत्रो (for आगतोऽह) Da2 बुभूषित —(L 2) V1 B Da D6 मा मां (Da मा) वधी श्वपच त्व (B1 Da °चाय), D6 मा वधीस्त्व श्वपच (submetric) (for the prior half) Bo प्रशम्यसि, D2 8 8 प्रपत्स्यसि (for प्रपश्यसि)]

45 ^{a}) Some MSS चाडाल(°ल)स् (for चण्डा°) D7 T1 G2 6 तु (for तद्) —^{d}) K3 पतितु, D1 G1 (by corr as in text) 2 [उ]त्पतित, D4 9 [आ]पतितु (for [उ]त्प°) D1. 9 तदा (for ततः) K6 Dn1. n3 D2 3 8 उद्ययौ मति (Dn3 मानि) स तत

46 ^{a}) B1 D4 9 विसृज्य (for °सृज्य) Ś1 K1 3 D1 [अ]श्रु (K3 °श्रु) (for [अ]श्रु) Da निगृह्याश्रूणि नेत्राभ्या —^{d}) T2 G1 तु (for ते)

47 ^{c}) D6 भवतो (for क्षुधितो) D7 T1 G2 6 निर्गत

C 12 5370
B 12 141 52
K 12 141 55

अवसीदन्ति मे प्राणाः स्मृतिर्मे नश्यति क्षुधा ।
स्वधर्मं बुध्यमानोऽपि हरिष्यामि श्वजाघनीम् ॥ ४८
अटन्भैक्षं न विन्दामि यदा युष्माकमालये ।
तदा बुद्धिः कृता पापे हरिष्यामि श्वजाघनीम् ॥ ४९
तृषितः कलुषं पाता नास्ति ह्रीरशनार्थिनः ।
क्षुद्धर्मं दूषयत्यत्र हरिष्यामि श्वजाघनीम् ॥ ५०

अग्निर्मुखं पुरोधाश्च देवानां शुचिपाड्विभुः ।
यथा स सर्वभुग्ब्रह्मा तथा मां विद्धि धर्मतः ॥ ५१
तमुवाच स चण्डालो महर्षे शृणु मे वचः ।
श्रुत्वा तथा समातिष्ठ यथा धर्मान्न हीयसे ॥ ५२
मृगाणामधमं श्वानं प्रवदन्ति मनीषिणः ।
तस्याप्यधम उद्देशः शरीरस्योरुजाघनी ॥ ५३

(for ऽद्य गत) Ś1 K2 4 D1 परिश्रां(D1 °त्तां)तो (for गतप्राणो). K8 D4 T2 G1 M क्षुधितोंतर्गत°. — d) Da1 च (for श्व) T1 G1 °जाघनिं; G2 °जंघनीं.

48 D8 8 M2 4 om. (hapl) 48–49. K4 Dn1 n2 D2 8 read 48 after 50 D4 repeats 48a after 50, G1 after 351* — a) K4 G1 (first time) अवसीदति — After 48a, K8 D4 G1 ins

351* तृषित परमस्त्यहम् ।

— After the above, K8 reads 50cd and D4 50, while G1 repeats 48a K8 om 48bcd. — b) K4 B1 3 Dn1 n2 D2 क्षुतिर् (for स्मृतिर्). D1 5 नश्य (D5 °स्य)ते (for °श्यति) G2 क्षुधं (for क्षुधा) — After 48ab, K4 V1 B Da Dn1 n2 D2 5 ins

352* दुर्बलो नष्टसंज्ञश्च भक्ष्याभक्ष्यविवर्जित ।
[Dn1 n2 भक्षाभक्ष (for भक्ष्याभक्ष्य)]

— c) K6 B Da Dn1 n2 D2 4 6 7.9 T G1 6 M1 8 सोधर्मं; G2 सो** (for स्वधर्मं) K4 बुद्धिमानोपि; Da2 बुध्यमानापि — d) T2 श्वजघनीं, G1 °जाघनिं

49 D8 8 M2 4 om. 49 (of v l. 48), D5.9 om (hapl) 49, G1 om (hapl) 49–50. — a) Bo 8 3 अन्य, D7 T1 G2 6 M1 8 यदा; T2 यथा (for अटन्) K2 4 B8 6 भक्ष्य; K6 V1 Bo 2 4 Dn1 n2 D1 2 भैक्ष्य (for भैक्षं) B (except B1) पश्यामि (for विन्दामि) K8 D4 अटन्न विंदामि यदा — b) K8 D4 7 T G2 6 M1 8 युष्माकमह(K8 D4 °ह)मालये — B1 om 49cd. — c) K1 पाते (for पापे). — d) T1 श्वजाघनिं.

50 G1 om. 50 (of v 1 49). D4 reads 50 after 351*. K8 om 50ab. — a) K6 V1 Dn1 D2 8 8 क्षुधित; T2 तर्पित (for तृषित°). D1 कलर्शं; T1 G6 कलुष°; T2 कलुषी (for कलुष). K6 B1 Dn1.n2 D2 8 8 यातो; V1 Bo 8 6 D6 जातो; B2.4 Da2 याता; D1 T1 पातान्; T2 पापो; M2 पानं; M4 पाका (sic) (for पाता) D4 कालुष्यं गतप्राणमि; D1 G2 तृषित कलुषपातात् — D5 reads 50b on marg. — b) D2 धीर्; D7 (marg as in text) T1 G2 6 भीर् (for ह्रीर्). — K8 reads 50cd after 351* — c) K6 B Dn1 n2 D2 8 8 च मां (for धर्मं). D1 T G2 6 M नाशयति (for दूष°) D6 [श्रे]तं; M2 [श्र]न्य (for [श्र]त्र). V1 Da क्षुधा मे धर्षयत्यपि — d) T1 श्वजाघनिं. — After 50, K4 Dn1 n2 D2 8 read 48, while D4 repeats 48a

51 a) K3 D1 मुखम्; D1 मुखे K8 D4 पैं; B2 Da मु (for च) — b) M2 देवाश्च (for देवानां) K1 शुचिस्यद्धि न (sic), K3 B1 Dn1 n2 D2 8 °पड्विभु; K4 °पद्विभु; K6 M1 °पा(M4 °पा)द्विभु, D1 T G1 3 6 M2 °वाग्विभु; D5 शुचि पाक्य तत् (for शुचिपाड्विभु). — c) K3 D1 7 S (G3 4 absent) यथा (T2 G1 °था)च; K6 B2.4 Dn1 n2 D2 8 8 यथायत्; B1 स यथा (by transp), D5 यथा तत्. — d) G2 सर्वत (for धर्मत).

52 a) D1 [श्र]च (for स). Some MSS चांडालो (°ळो) — c) K3 Dn1 n2 D2 8 8 तत्त्वं; Bo 2.4 D5 मम; B1 damaged, D5 तिष्ठ (for तथा) K1 Bo 2–6 Dn1 n2 D2 8 8 8 तथातिष्ठ; D1 समानुतिष्ठ (hypermetric), D6 समाचारे; T2 समं तिष्ठ (for समातिष्ठ) — d) Da यदा (for यथा) K8 महीयसे; D6 T2 M2 न हीयते (for °यसे). K4 V1 B1 Da Dn1 n2 D2 8 8 यथा धर्मो न हीयते — After 52, K8 B1 Dn1 n2 D2 8 8 T2 ins

353* धर्मं तथापि विप्रर्षे शृणु यत्ते ब्रवीम्यहम् ।

53 a) Bo 2–6 Dn1.n2 D5 शृगालाद् (for मृगाणाम्) — B1 om. 53c–55d — c) K2 4 D1 तथा (for तस्य) K8 [अ]धन; Da [अ]धर्मं; D1 धर्मं (for [अ]धम) D6 (sup lin as in text) उद्देश्य°. — d) Da2 शरीरेस्य; T2 अधमश्च (for शरीरस्य). K2 B1 2 Da2 Dn1 D2.8 8 8 T2 M श्च; V1 Bo 4 6 Dn2 [उ]त; Da1 स्व; D1 T1 G1 2 8 नु (for [ऊ]रु)

नेदं सम्यग्व्यवसितं महर्षे कर्म वैकृतम् ।
चण्डालस्वस्य हरणमभक्ष्यस्य विशेषतः ॥ ५४
साध्वन्यमनुपश्य त्वमुपायं प्राणधारणे ।
न मांसलोभात्तपसो नाशस्ते स्यान्महामुने ॥ ५५
जानतोऽविहितो मार्गो न कार्यो धर्मसंकरः ।
मा स्म धर्मं परित्याक्षीस्त्वं हि धर्मविदुत्तमः ॥ ५६
विश्वामित्रस्ततो राजन्नित्युक्तो भरतर्षभ ।
क्षुधार्तः प्रत्युवाचेदं पुनरेव महामुनिः ॥ ५७
निराहारस्य सुमहान्मम कालोऽभिधावतः ।
न विद्यतेऽभ्युपायश्च कश्चिन्मे प्राणधारणे ॥ ५८
येन तेन विशेषेण कर्मणा येन केनचित् ।
अभ्युज्जीवेत्सीदमानः समर्थो धर्ममाचरेत् ॥ ५९
ऐन्द्रो धर्मः क्षत्रियाणां ब्राह्मणानामथाग्निकः ।
ब्रह्मवह्निर्मम बलं भक्ष्यामि समयं क्षुधा ॥ ६०
यथा यथा वै जीवेद्धि तत्कर्तव्यमपीडया ।
जीवितं मरणाच्छ्रेयो जीवन्धर्ममवाप्नुयात् ॥ ६१
सोऽहं जीवितमाकाङ्क्षन्नभक्ष्यस्यापि भक्षणम् ।
व्यवस्ये बुद्धिपूर्वं वै तद्भवाननुमन्यताम् ॥ ६२

C 12.5364
B 12.141 66
K 12.141 66

Da D1 जायनीं, G1 जायनि K2 D1 शरीराज्जायनी -न्मुग

54 P3 om 54 (cf. v 1 53) —a) K2 D2 s व्यवहित (for °मित) —b) Ś1 K4 D1 G1 महर्षे K Dn1 n3 D2 7 3 धर्म (for कर्म) K. V1 B (B3 om) Da Dn1 n3 D2 2 2 3 गर्हित, D7 S (G2 3 absent) वैदिकं (for वैकृतम्) —c) Some MSS चाण्डाल(°ड)स्य —d) K1 2 Bo Da1 Dn3 D2 4 7 G1 M1 2 समक्षस्य; T2 मद्यस्य च (for अभक्ष्यस्य)

55 B om 55 (cf v 1 53) —a) B1 partly damaged D. साधो (for साधु) K1 (sup lin) अनुपश्यस, Bo 2 उपपश्य (for अनु°) —c) D- S (G2 4 absent) स (for न)

56 a) V1 B D7 S (G2 4 absent) जानता K2 2 D1 Dn1 n3 D -1 • 2 जानता विहित धर्म (K3 D1 कर्म, Da मार्गं) —b) Bo धन, T2 धर्मं (for धर्म) Bo-2 °करः —c) V1 T2 G1 स्व, B1 [मा]सु; B3 सु, D2 स (for स्म) K2 Da2 [अ]धर्मं G1 परित्यजि (for त्याक्षीस्) —d) K4 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 2 3 त्वं हि धर्मभृतां वर

57 b) Da- M2 भरतर्षभ

58 b) D. om from मम up to मम (in 59d) V1 सदा (for मम) Bo 3 4 M- 4 विधाव(M2 4 °वि)त, B हि धा, Da [ऽ]पि धा°, D1 [ऽ]भिभा°, D7 T1 G2 6 व्यधावत, M1 [ऽ]भिधावित (for °धावत) —c) V1 B (except B1) D7 T2 G1 2 M हि, Dn1 [ऽ]पि (for ऽभि) M1 [ऽ]प्य (for च) —d) D7 T1 G2 6 मन् (for मे)

59 D. om up to मम (cf v 1 58) —a) D7 T1 G- 2 M तेन (for येन) K4 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 5 8 येन, D9 T2 G1 केन (for तेन) Da2 om from विशेषेण up to वेत् (in 59c) —b) D1 कर्मणां —c) D7 S (G3 4 absent) उज्जिहीर्षेत्; D9 अभ्युज्जि हीर्षेत् (hypermetric) (for अभ्युज्जीवेत्) K5 Da2 Dn1 D2 सायमान, D2 सीद°, D3 सा(before corr स)द°, G1 सुद्रमन (for सीदमान) Dn3 अभ्यजी विष्यमान (corrupt)

60 ab) D1 इन्द्रो (for ऐन्द्रो) B2 (also as in text) D1 द्विजातीना क्षत्रियाणाम् (for क्षत्रियाणां ब्राह्मणानाम्) K2 D1 [आ]ह्निक (for [आ]ग्निक) —c) D1 damaged K1 वह्नेर् (for °वह्निर्) T2 ब्राह्मणोह वह्निरिव —d) Ś1 K3 D1 भक्षामि, D9 भेत्स्यामि (for भक्ष्यामि) K3 D2 4 शमयन् (for समयं) K4 D2 क्षुधां (for क्षुधा) K. Dn1 n3 D3 भक्षामि शम यन्क्षुधा, V1 B Da D. भक्ष्याम्येना श्वजाघनीं, D7 8 S (G2 4 absent) भो(D8 भ)क्ष्यामि शमयन्क्षुध (D7 T2 G1 2 °धा, M2 °धा)

61 a) K3 . V1 Bo 3-5 Dn1 n3 D2 3 5 7-9 S (G2 4 absent) यथैव; B1 D1 ययेव, B2 यथेह (for यथा वै) K3 V1 B1 2 Da D1 7 S (G3 4 absent) जीवेत, Bo 3- D. जीवेद्धि (for °द्धि) —b) V1 B1 2 Da कर्तव्य तद् (by transp) K3 D1 7 S (G3 4 absent) अलीलया; K5 V1 B1. 2 Dn1. n3 D2 3 3 9 अहेलया; Da अहेतुना (for अपीडया) —d) Bo 4 धर्मान्

62 b) Ś1 Bo 3-5 Da2 D5 7 T G5 M4 अभक्ष्यस्य (for °क्षस्य) Bo 4 5 च (for [अ]पि) —c) Ś1 K1 व्यवगे T2 G1 हि (for वै)

63 a) Bom ed बलवत करिष्यामि —b) K1

C 12. 5325
B 12. 141 67
K 12. 141 67

जीवन्धर्मं चरिष्यामि प्रणोत्स्याम्यशुभानि च ।
तपोभिर्विद्यया चैव ज्योतींषीव महत्तमः ॥ ६३

श्वपच उवाच ।

नैतत्खादन्प्राप्स्यसे प्राणमन्यं
नायुर्दीर्घं नामृतस्येव तृप्तिम् ।
भिक्षामन्यां भिक्ष मा ते मनोऽस्तु
श्वभक्षणे श्वा ह्यभक्षो द्विजानाम् ॥ ६४

विश्वामित्र उवाच ।

न दुर्भिक्षे सुलभं मांसमन्य-
च्छ्वपाक नान्नं न च मेऽस्ति वित्तम् ।
क्षुधार्तश्चाहमगतिर्निराशः
श्वमांसे चास्मिन्षड्रसान्साधु मन्ये ॥ ६५

श्वपच उवाच ।

पञ्च पञ्चनखा भक्ष्या ब्रह्मक्षत्रस्य वै द्विज ।
यदि शास्त्रं प्रमाणं ते माभक्ष्ये मानसं कृथाः ॥ ६६

विश्वामित्र उवाच ।

अगस्त्येनासुरो जग्धो वातापिः क्षुधितेन वै ।
अहमापद्गतः क्षुब्धो भक्षयिष्ये श्वजाघनीम् ॥ ६७

श्वपच उवाच ।

भिक्षामन्यामाहरेति न चैतत्कर्तुमर्हसि ।

B1-3 Dn1 D3 T2 G1 प्राणोत्स्यामि, D1 4 प्रणेस्या(D4 °द्या)मि, D6 प्रमोक्ष्यामि (for प्रणोत्स्यामि) K3 4 6 B Dn1 n3 D2 3 8 तु (for च) —d) D7 T G3 6 ज्योतिषा (for ज्योतींषि) K1 D1 M तप (for तम॰) G1 ज्योतींषि महदुत्तम

64 Bo om (hapl.) 64-65 —a) B1 नैतत्सुखान्, D7 T1 G2 6 नैत त्वदन् (for °तत्खादन्) V1 B (Bo om) Da D6 7 S (G3 4 absent) प्राणमद्य, D9 दीर्घमायुर् (for प्राणमन्य). K3 6 Dn1 n3 D2-4 8 नैतत्खादन्प्राप्नुते (K3 D4 °पे) दीर्घमायुर् —b) K3 6 Dn1 n3 D2-4 8 9 नैव (D9 नोव) प्राणान् (for नायुर्दीर्घं) K4 5 B4 6 Dn1. n3 D2 3 7 8 T1 G3 6 तृप्ती, D6 वृष्टिं (for तृप्तिम्) —c) B2 अंत्यां (for अन्यां) D9 भिक्ष्य, T2 M1 3 वीक्ष (for भिक्ष) D7 ममोस्तु; T1 G2 6 M रुचि(M °चा)स्तु (for मनोऽस्तु) —d) M2 तु (for हि) K2 4 V1 B2-6 D1 3 5 7 8 T1 G1 5 M1 3 4 [अ]भक्ष्यो, Da [अ]भोज्या (for अभक्षो) D4 9 श्वभक्षण चाप्यभक्ष्य द्विजानां

65 Bo om 65 (cf v l 64) V1 reads 65-66 on marg —a) T2 G1 अद्य (for अन्यच्) —b) K1 राणां (sic), K5 Dn1 n3 D2 3 8 G1 M मन्ये, V1 Da नान्य, B (Bo om) D6 7 T2 G2 ना(D7 चा)न्यन् (for नान्न) V1 B (Bo om) Da D5 M1 3 मम (for न च) V1 B1-4 Da D5 चास्ति; B5 M1 3 नास्ति; G2 M4 (sup lin as in text) वेद्मि (for मेऽस्ति) —c) K1 D1 अगतिं; G1 अगम (for अगतिर्) K1 3 4 D1 निषा(K1 °शा)द्, D7 G1 2 निशाचर, T2 M1-3 निशा च, M4 निशायां (for निराश॰) —d) K1 3 4 D1 अस्मिन् (for चा॰). B1 यत्र मां (for षड्रसान्) V1 B2 Da D5 पश्ये, B1 3-6 पश्य (for मन्ये) D7 S (G3 4 absent) श्वजाघनीं (G1 °निं) षड्रसां साधु मन्ये —After 65, D7 reads for the first time, while T1 G5 read (marg sec m) 69[ab]

66 With 66[ab], cf Rām 4 17. 39[ab]; Gautama Dharma S 17 27 31, Āpastamba Dharma S 1 5 17 35, Vasiṣṭha Dharma S 14 39-40, Manu 5 17-18, Yājñavalkya 1 177, Viṣṇu Dharma S 51 6, Mārkaṇḍeya P 35 2-4, Mahāsutasomajātaka (No 537), Gāthā 58 V1 reads 66 on marg T1 G3 6 repeat 66-67 after 71 Bo om the ref. —a) D9 भिक्षा (for भक्ष्या) —b) Da भक्षदत्तस्य; D5 ब्रह्मक्षत्रेषु (for °क्षत्रस्य). K6 Dn1 n3 D2 3 8 वै विश॰; V1 B Da D5 कौशिक (Da °क॰), G2 चैव हि (for वै द्विज) — After 66[ab], D7 ins on marg. (sec m)

354* शल्यकः श्वाविधो गोधा शशः कूर्मश्च पञ्चमः ।
[Cf Manu. 5 18[ab]]

—c) K6 Dn1 n3 D2 3 8 यथा (for यदि) D9 हि (for ते) —d) K1 3 B1 D4 9 माभक्षे (for °भक्ष्ये). D7 S (G3 4 absent) वै मन (for मानसं).

67 For the incident, cf 3 103 For the repetition in T1 G3 6, cf v l 66 —a) D4 अगस्तेन K1 M2 दग्धो; T1 G2 6 भुक्तो (for जग्धो) —b) T2 G1 च (for वै). —c) K1 (by corr) क्षुधा, K6 B3 Dn1 D2 3 8 क्षुत्तो, B4 damaged, D9 क्षुद्वान् (for क्षुब्धो) —d) T1 श्वजाघनिं, T2 °जाघिनीं; G1 स्वजाघनीं

न नूनं कार्यमेतद्वै हर कामं श्वजाघनीम् ॥ ६८

विश्वामित्र उवाच ।

शिष्टा वै कारणं धर्मे तद्वृत्तमनुवर्तये ।
परां मेध्याशनादेतां भक्ष्यां मन्ये श्वजाघनीम् ॥ ६९

श्वपच उवाच ।

असता यत्समाचीर्णं न स धर्मः सनातनः ।
नावृत्तमनुकार्यं वै मा छलेनानृतं कृथाः ॥ ७०

विश्वामित्र उवाच ।

न पातकं नावमतम् ऋषिः सन्कर्तुमर्हति ।
समौ च श्वमृगौ मन्ये तस्माद्भक्ष्या श्वजाघनी ॥ ७१

श्वपच उवाच ।

यद्ब्राह्मणार्थे कृतमर्थितेन
तेनर्षिणा तच्च भक्ष्याधिकारम् ।
स वै धर्मो यत्र न पापमस्ति
सर्वैरुपायैर्हि स रक्षितव्यः ॥ ७२

विश्वामित्र उवाच ।

मित्रं च मे ब्राह्मणश्चायमात्मा
प्रियश्च मे पूज्यतमश्च लोके ।

C 12 5393
B 12 141 77
K 12.141 77

---

68 Ś1 K1 2 4 D1 om. (hapl.) 68–69 After the ref., B1 reads 69^ab for the first time, repeating it in its proper place T1 G5 om (hapl) 68 —^a) K3 भिक्ष्याम् Da (Da2 also as in text) छित्त्वा भित्त्वा च कार्त्स्न्येन, D7 भिक्षामन्याशये इति (sic), D9 भिक्ष्यां मेध्यामाहरेति —^b) V1 B1 2 Da D5 T2 G1 2 M4 च तत् (for चैतत्) V1 D5 G2 इच्छामि (for अर्हे) K6 Dn1 n3 D2 3 7 8 न च कर्तुमिहार्हमि —^c) D9 T2 G1 M नून न (T2 G1 नु) (by transp), G2 कृत न T2 G1 [अ]कार्यम् (for कार्यम्) B3–5 D6 एतद्धि, Da एवैत(Da1 न)द् (for एतद्वै) D4 न कार्यमेतद्वै कर्म —^d) K3 कर्म काम, Da वर काम, G2 हरतेमां (for हर कामं) T2 श्वजाघिनीं, G1 °घनि

69 Ś1 K1 2 4 D1 8 om (D3 hapl) 69 (cf v l 68), B1 reads 69^ab (for the first time) after the ref in 68 D7 reads (for the first time) 69^ab, while T1 G5 read the same after 65 —^a) B1 (both times) नष्टा (for शिष्टा) D4 कारणे —^b) B1 (both times) D4 अनुवर्णये, D7 (first time) T1 G5 °वर्तय, M2 °वृत्तये (for °वर्तये) —^c) T1 परा (for परां) K3 D4 T G1 M मेध्याशनाम् (for °शनाद्) K3 D4 9 हीमां, K6 Dn1 n3 एनां (for एतां) B2 परां मे व्यसनादेतां, G2 5 परा (G5 °रा) मेध्याशनेन्येता —^d) Bo भक्ष्याम्येनां, Dn3 भक्षयिष्ये; D4 6 भिक्षां मन्ये (for भक्ष्यां मन्ये) T2 श्वजाघिनीं, G1 °घनि

70 ^a) B4 damaged K2 B3 5 Da Dn3 असता. K1 असताय समाचीर्णं (sic), D7 S (G3 4 absent) असद्भिर्यः समाचीर्णो —^b) B2 4 D3 च (for स) —^c) Bo 3.4 मा (for न) B1 वृत्तम् (for [अ]वृत्तम्) K3 5 Dn1 n3 D2 4 8 ना(Dn1 न; D4 अ) कार्यमिह कार्यं वै, D7 S (G3 4 absent) अका(G2 °ना)र्यमिह कार्यं वा —^d) K1 3 5 V1 Bo 2 5 Da Dn1. n3 D2–5 7 9 S (G3 4 absent) [अ]शुभ (for [अ]नृत) D7 कृधा B1 मा छल मानृत कृया; D1 मा छले वृत्त कृया (submetric)

71 D7 om 71 D9 om the ref —^a) S (G3 4 absent) न (T2 ना) पापक (for न पातकं) K2 D4 नावमृतम्; M2 °तनम् (for °मतम्) —^b) K1 ऋषे; D4 ऋषिं (for ऋषिः) K2 V1 Dn1 D8 G1 M3 सत्कर्तुम्, B2 Da कर्तुं तद् (for सन्कर्तुम्) K3 D4 9 अर्हामि —^c) B1 स; T2 स्व (for श्व) G2 मृग (for मृगौ) —^d) K3 5 Bo 3–5 Da2 Dn1 n3 D2 3 8 9 भोक्ष्ये, V1 B2 D4 भक्ष्ये; B1 Da1 भक्षे, G1 भक्षा, M1 3 भक्ष्या (for भक्ष्या) K3–5 V1 B Da Dn1 n3 D1–5 8 9 M1 3 4 श्वजाघनीं; T1 G1 °जाघनि, G2 °जाघिनी (for °जाघनी) — For the repetition of 66–67 in T1 G2 5, cf v l 66

72 D7 om the ref —^a) T2 G1 तु समर्थितेन (for कृतम°) K3 यद्ब्राह्मणार्थकृशतार्थं तेन (corrupt) —^b) B1 om (hapl) तेन K3 D4 महर्षिणा, D5 हिर्वषिणा; M4 तेनैषिणा (for तेनर्षिणा) K1 तदरक्ष्याधिकारं, K2 3 5 Dn1. n3 D2–5 8 9 तदवस्थाधिकारे (K2 °र), V1 B तदर(B1 °वे)क्षाधिकार, Da मम रक्षा (Da2 °क्ष्या)धिकारे; D1 तच्च भक्षाधिकारण, D7 T1 G2 5 M1 3 4 तदभक्ष्य न कामात्; T2 G1 भक्षितो वै न कामात् (for तच्च भक्ष्याधिकारम्) M2 **क्षीणा स्तदरक्ष्या न काम —^c) D7 T1 G2 M1 3 4 ह्यत्र (for यत्र) M4 नु (for न) M2 स वै न धर्मो न च पापमस्ति —^d) K3 5 Dn1 n3 D2–4 7–9 T G1 2 5 गुरवो हि रक्ष्या (K3 °क्षा), V1 B1 2 Da M गुरवो ऽभि(B1 °ति)रक्ष्या (B1 °क्षा) (for हि स रक्षितव्यः).

C.12 5335
B 12 141 77
K 12 141 77

तं भर्तुकामोऽहमिमां हरिष्ये
नृशंसानामीदृशानां न बिभ्ये ॥ ७३

श्वपच उवाच ।
कामं नरा जीवितं संत्यजन्ति
न चाभक्ष्यैः प्रतिकुर्वन्ति तत्र ।
सर्वान्कामान्प्राप्नुवन्तीह विद्व-
न्प्रियस्व कामं सहितः क्षुधा वै ॥ ७४

विश्वामित्र उवाच ।
स्थाने तावत्संशयः प्रेत्यभावे
निःसंशयं कर्मणां वा विनाशः ।
अहं पुनर्वर्त इत्याशयात्मा
मूलं रक्षन्भक्षयिष्याम्यभक्ष्यम् ॥ ७५
बुद्ध्यात्मके व्यस्तमस्तीति तुष्टो
मोहादेकत्वं यथा चर्म चक्षुः ।

73 a) T2 तद्वय (for मित्र च) D9 om च V1 om म K2 5 B3-5 Dn1 n3 D2-4 8 ब्राह्मणस्य (for °णश्च) D7 मित्र च मैत्र च स सर्वमात्मा — b) B1 पुण्यतमद् (for पूज्य°) T2 G1 हि (for च) V1 B1 2 Da नित्य (for लोके) — c) D1 न भर्तुकामो; D5 स कर्तुं; D7 S (G3 4 absent) तस्त्रोमतु° (for स भर्तु°) D6 मह; M2 इह (for इमां) K1 3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7-9 T1 G1 2 5 M1 3 4 जिहीर्षे; D4 जिहीर्षुर्, T2 जिगीषे; M2 [आ]जिहीर्षे (for हरिष्ये). — d) D9 हृदृशां नैव (for °शानां न) T1 G1 2 5 M हि (for न) B1 विघते (sic) (for बिभ्ये) Dn3 D2.5 नृशसतामीदृशतां न बिभ्ये.

74 G1 श्वपाक (for श्वपच) — a) V1 B1 मत्यजते — b) B1 partly damaged D1 वा (for च) All MSS (except Ś1 K1 2 4 D1, Dn2 D6 G3 4 absent) [अ]भक्ष्ये (Dn2 D3 4 °क्षे) (for [अ]भक्ष्यै) G1 repeats from प्रति up to विद्वन् (in 74c) after नि मशयं (in 75b) K4 Dn1 n3 D2 5 8 कथंचित् (for प्रति) All MSS (except Ś1 K1 2 4 D1, Dn2 D5 G3 4 absent) बुद्धिं (for तत्र) — c) V1 B1 2 Da D1 7 S (G3 4 absent) सर्वांश्च (for सर्वान्) D1 9 आप्नुवन्ति (for प्राप्नु°) D7 T G1 2 5 [इ]ति (for [इ]ह) K1 M4 विद्वान्; D7 T1 G5 विद्धि, T2 G1 2 बुद्धि (sic) (for विद्वन्) — d) K4 ह्रियस्व; B1 भक्ष°; B1 D3 म्रिय°, Da भ्रिय°; D4 - भ्रियस्व; M2 4 स्वय स्व (for म्रियस्व) D4 काम (for काम) K1 3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 क्षुधै(K1 °धे)व (for क्षुधा वै) D7 T G1 2 5 M1 2 स्वर्गं गत्वा सहितार (M1 2 संगहंति) क्षुधं चे (M1 ते)

75 a) B1 Dn1 D2 4 8 सयश ; D7 G3 सशय (for संशय) D3 भावो; D1 चेह (for भावे) — b) K2 V1 B1-3 Da Dn1 n3 D2 5 7 8 S (G3 4 absent) निर्संशय (for °शय) After निसं, Dn2 ins :

355* **मूलतुंलखित्तिपुण्य (sic)
मोहात्मके यत्र यथा स्वभक्षे ।

For the repetition in G1, of v. l 74 D5 9 कर्मणा K2 5 B1-3 Da Dn1 n3 D2 3 8 वै विनाश ; D7 9 S (G3 4 absent) चा(D9 वा)पि नाश° (for वा वि°). — c) Ś1 K1 2 4 V1 B D1 G1 2 M व्रत(G1 वृत्त)नित्या(B9 °मित्या, B2 °नित्य)शयात्मा, K3 5 Da Dn1 n3 D2 3 5 7-9 T1 G5 ध्र(D7 भू)वनित्य (D7 T1 G5 °त्या) शमात्मा; D4 व्रतनित्येभमात्मा (sic), T2 व्रतनित्यो यतात्मा (for *वर्ते इत्याशयात्मा) — d) K1 भक्ष; K5 Dn1 n3 D2 3 8 रक्ष्य (Dn3 °क्षं) (for रक्षन्) D4 न भक्षयिष्यामि K4 D3 4 अभक्ष (for °क्ष्यम्) V1 B0 1 3-5 Da D5 स वै क्षेप्स्ये (B1 सर्वं क्षेप्स्यामि) पापमिदं (V1 °यं; Da °म) लघीय ; T2 G1 M अवेक्षते (T2 अन्वीक्षिष्ये; G1 अन्वेषिष्ये) मा हि भूयो गरीयान्

76 a) D5 बुद्ध्वा मंमंच (for बुद्ध्यात्मके) All MSS (except Ś1 K2 D1, Dn2 D6 G3 4 absent) व्यक्त(D4 °क्ति)म् (for °स्तम्) Da अपि प्रतुष्टो (for मस्तीति तुष्टो). K1 3 D9 तुष्टा, K5 Dn1 n3 D2 3 8 पुण्य; B3 4 D7 तुष्टे, D4 दृष्ट; M1 2 तुष्टिर् (for तुष्टो) — b) K1 B1 D5 मोहादेव स्व, K3 D7 9 S (G3 4 absent) °त्मके (M2 °ने) स्व, K4 देकत्वेन, B1 मे देव त्व; Da देहादेक(Da2 °त्मक)त्व (for मोहा°). V1 B0 2-5 Da D5 न यथा (for यथा) K1 दार्म, K2 V1 B D6 शब्द , K3 D9 वृत्त ; Dn1 शाक ; Da2 शाक ; D7 S (G3 4 absent) शिष्ट (for चर्म) B1 D6 चक्ष (for चक्षु) K5 Dn1 n3 D2 3 8 मोहात्मके यत्र यथा अभक्ष्ये (Dn1 D3 °भक्षे, Dn3 °पक्षे), D4 मोहात्मके नास्तिकदृष्ट कथंचित् — After 76ab, K3 D1 ins

356* यथा चक्षु शब्दतत्त्व न बुध्ये
द्रप पश्येच्चक्षुरेव तथैव ।
[(L 1) D1 तथा (for यथा)]

यद्यप्येनःसंशयादाचरामि
नाहं भविष्यामि यथा त्वमेव ॥ ७६

श्वपच उवाच ।

पतनीयमिदं दुःखमिति मे वर्तते मतिः ।
दुष्कृती ब्राह्मणं सन्तं यस्त्वामहमुपालभे ॥ ७७

विश्वामित्र उवाच ।

पिबन्त्येवोदकं गावो मण्डूकेषु रुवत्स्वपि ।
न तेऽधिकारो धर्मेऽस्ति मा भूरात्मप्रशंसकः ॥ ७८

श्वपच उवाच ।

सुहृद्भूत्वानुशासि त्वा कृपा हि त्वयि मे द्विज ।
तदेवं श्रेय आधत्स्व मा लोभाच्छ्वानमादिथाः ॥ ७९

विश्वामित्र उवाच ।

सुहृन्मे त्वं सुखेप्सुश्चेदापदो मां समुद्धर ।
जानेऽहं धर्मतोऽऽत्मानं श्वानीमुत्सृज जाघनीम् ॥ ८०

श्वपच उवाच ।

नैवोत्सहे भवते दातुमेतां

C 12 5403
B 12 141 85
F 12 141 85

— c) B2 यद्रा (for यदि) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2–4 7 8 S (G3 4 absent) [ए]तत्, Bo 2–5 D5 [ए]वं (for [ए]न-) K5 B1 Dn1 n3 D2 2 8 मश याग्मा चरामि D5 G1 सशयम् (for °याद्) D7 S (G2 4 absent) स्माहरामि (for स्माच°) — d) D8 om. from ह up to मति (in 77b) D1 भविष्यसि K1 D4 6 एव, D7 S (G3 4 absent) स्मास्य (for एव)

77 D8 om 77ab (cf v l. 76) — a) Ś1 (sup lin) K2 V1 Bo 2 4 6 Da Dn3 D7 9 T1 G2 5 M यापनीयम्, K1 यत°, K5 Dn1 D2 8 गोप°, B1 जाय°, B3 पाय°, D4 यात°, D5 पापीयस्त्वम्, T2 यावश्री त्यम् (sic), G1 याचनीयम् (for पत°) — b) K5 D2 3 निश्चया, Da ध्यायते, Dn1 n3 D5 निश्चिता (for वर्तते) — c) Da निष्कृति, Dn1 n3 D3 दुष्कृतो, D7 T1 G5 °ष्कृति, D2 °ष्कृतं, T2 G1 2 M1 3 °ष्कृतिर् (for °ष्कृती) Dn1 D3 (by corr as in text) [ऽ]ब्राह्मण, D4 ब्राह्मण K5 Dn1 D3 सत्र, Da सुत, D4 9 स तं (for सन्त) — d) Bo 2–5 यस्त्वा मेवम्, M1–3 यतस्त्वाहम् (for यस्त्वामहम्) K1 उता कृत (sic) (for उपालभे) B1 यस्त्वाह समुपालभे

78 D3 reads 78 twice — a) Bo 8–5 D5 विच रंति (for पिबन्त्येव) — b) K4 Da मडकेषु, Dn3 माडू° (for मण्डू°) K1 मनग्सु; D1 M रुद, D3 तुव°, D4 रुवति (for रुवत्सु) B5 Da च (for [अ] पि) — c) B4 damaged D1 om (hapl) from ते up to नाहं (in 84c) K1 G2 धर्मो Bo 3 5 न ते धर्मेधिकारोस्ति — d) M1–3 भूद् (for भूर्)

79 D1 om. 79 (cf v l 78) — a) B4. 5 भूतो, Da G1 भूता (sic) (for भूत्वा) K8 5 V1 B Da Dn1 n3 D2–6 8 9 [अ]नुशासे; D7 S (G3 4 absent) [अ]नु(T1 G5 तु, G1 नि)शोचे (for °शासि) K4 5 V1 B D (D1 om , Dn2 D6 absent) T G5 त्वा (for त्वा) — b) K1 [भ]ति (for हि) D5 वृथा हि त्व मत्रे द्विज — c) K8 V1 B1. 2 Da D4 7 9 T1 G1 2 5 M तदिदं, K5 Dn1 n8 D2 3 5 T2 यदिद, D8 यदि त्व (for तदेव) K4 स्मायस्त्व, Da M4 °दस्त्व (for धत्स्व) — d) K8 B2–5 D4 लोभान्मा (D4 °न्मा) (by transp) K1 corrupt, K3 D4 माविशकिया; K8 m. 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 पात(Dn1 °प)क कृ- (K8 m त)या, D9 श्वागमादिया (for श्वान°) D7 S (G3 4 absent) मा लोभे चेत स्मादधा (D7 °धी)

80 D1 om 80 (cf v l 78) D5 om (hapl.) 80–81 — a) K8 D4 7 9 S (G3 4 absent) सुहृत्त्व (M2 °त्वे) चेदिच्छसि त्वम् (D4 मे) — b) D3 (marg sec m as in text) ह्यपापो (for स्मापदो) Da1 समु द्धह (for °द्धर) — c) D4 धर्मम् (for धर्मतो) K3 Bo 3–5 Dn3 मार्गो (for ऽऽत्मान) — d) K1 मौनीम् (corrupt), K8 6 V1 B Da Dn1 n3 D2–4 8 शौनीम्; D9 भोज्याम् (for श्वानीम्) K8 V1 Bo Da उत्सृज्य D7 S (G3. 4 absent) उत्सृजेमां श्वजाघनीं (G1 °निं)

81 D1. 5 om 81 (cf v l 78, 80) — a) K1 नेहो(before corr °वो)त्सहे (for नैवो°) K3–5 V1 Bo–2 6 D (D1 5 om , Dn2 D6 absent) T1 G3 5 M2 भवतो; B3 4 G1 भगवतो (G1 °ते) (for भवते) K8 Dn3 D7 9 T1 G2 5 एना, V1 B1 एव, B2 T2 G1 M एतन्, Da एत (for एता) — b) K1 Da D4 नोपेक्षित (for °क्षितु) K1 ह्रियमाणे, V1 Bo 1 3 4 क्रियमाण, B2 lacuna, G1 ह्रीय°; M2 प्रियमाण (for ह्रियमाण) K1 श्वपन्नं (sic), D9 श्वगात्र (for स्वमन्नम्) — c) K1 B3 4 G1 M3 4 स्याव, D4 स्मावा; D7 स्यावां; D9 ह्यावां (for स्याच°) K3 4 D4 शमस्ते नाव (D4 °नु), K6 Dn1. n3 D2 3. 8 9 पापलोकाव

C 12 5403
B 12. 141 65
K 12 141 65

नोपेक्षितुं ह्रियमाणं स्वमन्नम् ।
उभौ स्यावः स्वमलेनावलिप्तौ
दाताहं च त्वं च विप्र प्रतीच्छन् ॥ ८१

विश्वामित्र उवाच ।
अथाहमेतद्वृजिनं कर्म कृत्वा
जीवंश्चरिष्यामि महापवित्रम् ।
प्रपूतात्मा धर्ममेवाभिपत्स्ये
यदेतयोर्गुरु तद्वै ब्रवीहि ॥ ८२

श्वपच उवाच ।
आत्मैव साक्षी किल लोककृत्ये
त्वमेव जानासि यदत्र दुष्टम् ।
यो ह्याद्रियेद्भक्ष्यमिति श्वमांसं
मन्ये न तस्यास्ति विवर्जनीयम् ॥ ८३

विश्वामित्र उवाच ।
उपादाने खादने वास्य दोषः
कार्यो न्यायैर्नित्यमत्रापवादः ।
यस्मिन्न हिंसा नानृते वाक्यलेशो
भक्ष्यक्रिया तत्र न तद्गरीयः ॥ ८४

श्वपच उवाच ।
यद्येष हेतुस्तव खादनस्य

(D9 °त्तु); V1 B1 2 Da D7 S (G2 4 absent) श्वम (V1 B1 2 Da स्वम , G1 श्वज)लेनानु ; B0 स्वमले नाथ ; B6 शमलोकाव (for स्वमलेनाव) — [d]) All MSS (except Ś1 K1 2, D1 5 om , Dn2 D6 G3 4 absent) चाहं (by transp). K3 5 V1 B1-4 Da Dn1 n3 D2 3 8 ब्रा(B1 ब्र)ह्मणस्त्वं (for त्वं च विप्र) K3 प्रतीक्ष्य, K6 °क्ष ; B3 °क्ष्य ; B1 Dn3 D2 3 8 °क्ष (for °च्छन्)

82 D1 om 82 (cf v l 78) — [a]) B3 अहम् (for अथाहम्) Ś1 K2 4 T2 एत , G1 [अ]ह ते (for एतद्) G2 om कर्म — [b]) V1 B D6 तरिष्यामि ; Dn1 भरि° (for चरि°) K3 D4 0 M2 महत् (for महा) — [c]) K3 5 Dn1 n3 D2 3 8 9 स पूतात्मा ; D7 T1 G2 5 M सपूजितात्मा ; G1 स जीवि° (for प्रपू°) K3 [अ]भिपश्ये ; B1 °यास्ये ; M1-3 [अ]नुपत्स्ये (for [अ]भि°) B0 3-5 D5 प्रयुक्तमात्मान(B3 D5 °हार)मिवा भिपत्स्ये — [d]) D4 तदेनयोर् (for यदेत°) K3 D4 वै (K3 वा) गुरु तद् (by transp), Dn3 गुरु तद्वद् ; D7 S (G3 4 absent) वै गुरु नस्तद् B1 2 Da नो , B4 D9 lacuna (for वै) K1 B0 ब्रवीमि

83 D1 om. 83 (cf. v l 78) D7 om 83-85 — [a]) K3 B1 आत्मेव ; B0 3 5 D5 °त्मा च (for °त्मैव) K6 Dn1 n3 D2 3 5 8 कुल (for किल) K1 3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 9 S (G3 4 absent) धर्म (G2 °र्मम्) (for लोक) K3 B0 3-5 वृत्त ; B1 2 5 m Da T G1 5 M चर्ये, D5 वृक्षे ; G2 आदृत्य (for कृत्ये) D4 आत्मेव साक्षी प्रेत्य पापेषु नित्यं — [b]) K5 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 9 S (G3 4 absent) दुष्कृत (for दुष्टम्) — [c]) K3 D4 0 ह्याददे ; K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 ह्रियाद् ; T G1 5 M2 4 ह्यार्थ येद् ; G2 M1 3 [ऽ]भ्यर्थयेद् (M3 °यन) (for ह्याद्रि°) Da भक्षमिति ; D5 °क्ष्यमिद , G1 °क्ष्यामीति (for °क्ष्य मिति). — [d]) B0 तत्र (for तस्य). Dn3 T2 विसर्जनीय

84 D1 om up to नानृ (cf v l 76) D7 om 84 (cf v l 83) — [a]) D4 उपादान (for °दाने), D4 पादने ; G2 साधने (for खादने) K1 2 4 D4 9 चास्य दोष ; K3 6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 चा स्ति दोष ; B4 D5 S (G3 4 absent) वाप्यदोष (B4 °षा) (for वास्य दोष) B0 3 . दोषा — [b]) Ś1 कार्यो न्यायैर्, K1 छायो न्यायैर् ; K3 Dn1 D4 0 कार्या (Dn1 °या)त्यये , K4 5 B0 3-5 Dn3 D2 3 8 T G1 2 4 M1 2 कार्ये(B3 5 °र्या)न्याये (M1 °य्ये), V1 कार्येष्वये ; Da °र्यैत्याये ; D5 °र्योपाये ; M3 4 कार्यो न्यायये (for कार्यो न्यायैर्) K1 D2 नित्यमात्रापवाद ; D4 0 °मेवाप° (for °मत्राप°) — [c]) K3 5 B4 Dn1 n3 D2 3 8 9 यस्मिन् ; Da यत्र (for यस्मिन्न) D9 लेशा (sic) (for हिंसा) K3 D4 न कृतो ; K5 B1 3 4 Da1 Dn1 n3 D2 3 8 9 नानृत ; V1 B0 2 D5 T2 M °नृतो ; B5 °नृत ; Da2 °गृत ; G1 ननृतो (for नानृते) K3 5 V1 B (except B3) Dn1 n3 D2 3 5 8 G2 वाच्य ; Da2 नाच (for वाक्य) K3 D4 लेशाद् ; T2 देशो, G1 लेशे (for -लेशो) — [d]) Da1 M भक्ष (for भक्ष्य) K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 T G1 2 4 M2 4 यत्र (for तत्र) T2 G1 तु (for न) K3 D4 9 भक्ष भूयाश्च तु (D9 °श्च तु) तद्गरीय

85 D7 om 85 (cf v l 83) — [a]) K5 D2 3 8 यद्येव ; Dn3 °यस्य ; D1 °स्यैष ; D5 °देष (for °द्येष) T2 धर्मस ; G1 lacuna (for हेतुस) K3 D4 कार

न ते वेदः कारणं नान्यधर्मः ।
तस्मादभक्ष्ये भक्षणाद्वा द्विजेन्द्र
दोषं न पश्यामि यथेदमात्थ ॥ ८५
विश्वामित्र उवाच ।
न पातकं भक्षणमस्य दृष्टं
सुरां पीत्वा पततीतीह शब्दः ।
अन्योन्यकर्माणि तथा तथैव
न लेशमात्रेण कृत्यं हिनस्ति ॥ ८६
श्वपच उवाच ।
अस्थानतो हीनतः कुत्सिताद्वा
तं विद्वांसं बाधते साधुवृत्तम् ।
स्थानं पुनर्यो लभते निषङ्गा-
त्तेनापि दण्डः सहितव्य एव ॥ ८७
भीष्म उवाच ।
एवमुक्त्वा निववृते मातङ्गः कौशिकं तदा ।
विश्वामित्रो जहारैव कृतबुद्धिः श्वजाघनीम् ॥ ८८
ततो जग्राह पञ्चाङ्गीं जीवितार्थी महामुनिः ।
सदारस्तामुपाकृत्य वने यातो महामुनिः ॥ ८९
एतस्मिन्नेव काले तु प्रववर्षाथ वासवः ।
संजीवयन्प्रजाः सर्वा जनयामास चौषधीः ॥ ९०

C. 12. 5415
B 12. 141. 97
K 12. 141. 93

णेन्य, K6 V1 B1.2 Da T G2.6 मादने न्यान, Bo Dn1 D1.2.3.5 G1 M नेन्य (for °नन्य) K1 यत्रेप हीतन्त्र वोदरस्य (sic) — b) V1 B Da D. न तन् (D. त) प्रपद्ये, T1 G2.6 तत्रो न (G2 om न) वेद, M1.2 न ते (M2 वो) पवाद, M3.4 न ते वाद (for न ते वेद). K. B3 Dn2 D2.2.5 करण (for कारण) K1.6 V1 Bo 2-5 Da Dn1 D2.3.6 8 3 नार्य, B1 Dn2 नापि, T1 G2.6 नात्र, T2 G1 नान्य (for नान्य) B1 Dn3 [स्व]-धर्म, G1 धर्मा K2 D4 न कारण चार्यधर्म प्रदिष्ट — c) K2 D3 भक्षणे (for °णाद्) D0 त्रितेंद्र (for द्विजेन्द्र) K6 V1 B Da Dn1.n2 D1-5 8 T2 G1 M1.2.4 तस्मादभक्ष्ये (Dn3 D2.4 °क्षे, D2 °क्ष) भक्षणे वा (Bo 4 5 D. °भागे, D1 °णाद्वा) द्विजेंद्र, T1 G2.6 तस्माद्भक्ष्यामक्षणे यद्वि°, M2 कस्माद्भक्ष्ये न भक्ष्यते द्वि° — d) Da2 T1 G2.5 शोपान; D5 धर्मं (for दोष) V1 B1.2 Da M1.2 यथा त्वम्, T G1.2.6 M3.4 यद्(T2 G1 यथा) धर्म् (for यथेदम्) Ś1 K (except K1) Bo 2-5 Dn1.n2 D1-3 5 8 अत्र, G1 अर्थं, M2 आत्य (for आत्थ)

86 B1 om the ref. — a) K2.6 Dn1 n2 D2-5 8 9 नैवातिपात (D1 °मात्र, D3 °ताप) (for न पातकं) K6 V1 Dn1.n2 D2.3.6 8 भक्ष (Dn3 °क्ष्य) माणस्य (for °णमस्य) B1 Dn2 D1.9 दुष्ट (for दृष्ट) — b) All MSS (except Ś1 K2.4 D1, Dn2 D6 G2.4 absent) सुरा तु पीत्वा (V1 D4 च पीत्वा, D1 तु भुक्त्वा) पत तीति (K1 Da °ह) शब्द (Da °ब्दा) — c) D. °कालानि (for कर्माणि) All MSS (except Ś1 K2.4 D1 G2, Dn2 D6 G2.4 absent) यथा (for तथा) B1 तर्वैव, D4 तथेव (for तथैव) — d) K2.5 B2.4

Dn1.n2 D2-4 8 6 पाप, D1 T1 G6 M लेप (for लेश) D4 मात्रस्य (for मात्रेण) All MSS (except Ś1 D1, Dn2 D6 G2.4 absent) कृत (for कृत्य)

87 D1 om. the ref — a) D1 च (for वा) — b) K1 भीत, K6 B1.5 Da Dn1 n2 D2.3 6 7 8 T G1.6 M तद्(for त) B3.4 G2 भीत (G2 तद्) विद्वान्सतद् (G2 °वाथ) वे साधुवृत्त — c) K6 Da Dn1 n2 D3 (marg as in text) श्वान, B2 D6 स्थाने (for स्थान) D4 वा (for यो) V1 B1.2 Da लभते यो (B2 °तेमो) (by transp), M2 यो भवते K (except K2) V1 B D (Dn2 D6 absent) T1 G2.6 [s]भि (D4 वाभि) पगात्, T2 G1 [s]नुप°, M विभ (M2 °ह) गात (for निषङ्गात् as in Ś1 K2 only) — d) D6 तेनैव, G2 तेनामि (for °पि) T2 G1 येनातिदड सहित स एव

88 a) V1 B1 Da निवृत्ते तु (for निववृते) — b) V1 Da2 मातगे (for मातङ्ग) K1 कौशकात्, V1 B1.2 Da D4 कौशिकस् K6 B2 Dn1.n2 D2.8 तथा (for तदा) — d) G2 तु (for श्व) D4 °जावनी, T1 G1 जावनि

89 a) Ś1 Dn2 पचांगो (Dn2 °गां), K6 Dn1 D2.7 8 T1 G2.6 स (D1 T1 G2.6 च) भाग, B2 Da विधिवज्, D1 G1 पचांगी (for पञ्चाङ्गीं) — b) K2 D2 जीवितार्थ, B2 Da विश्वामित्रो, D1 T G1.2.6 M2.4 जीवितार्थं (for °तार्थी) — c) K1 सदानस् (for °रस्) Ś1 (sup lin as in text) K (except K2) V1 B Dn2 D1-3 6 8 उपाहृत्य (for °कृत्य) D1 S (G3.4 absent) सदारस्तय चाहृ (D1 °हृ) त्य — d) D1 वनं (for वने) Ś1 (sec m) यातो, K1 आता (for

C. 12 5416
B 12 141 99
K 12 141 100

विश्वामित्रोऽपि भगवांस्तपसा दग्धकिल्बिषः ।
कालेन महता सिद्धिमवाप परमाद्भुताम् ॥ ९१
एवं विद्वानदीनात्मा व्यसनस्थो जिजीविषुः ।
सर्वोपायैरुपायज्ञो दीनमात्मानमुद्धरेत् ॥ ९२
एतां बुद्धिं समास्थाय जीवितव्यं सदा भवेत् ।
जीवन्पुण्यमवाप्नोति नरो भद्राणि पश्यति ॥ ९३
तस्मात्कौन्तेय विदुषा धर्माधर्मविनिश्चये ।
बुद्धिमास्थाय लोकेऽस्मिन्वर्तितव्यं कृतात्मना ॥ ९४

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि एकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥

याते) K6 4 V1 B Da Dn1 n3 D1-4 7-9 S (G3 4 absent) वने (T2 पदे) भोक्तुमियेष स — After 89, K3-6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 4 8 ins :

357* यथास्य बुद्धिरभवद्विधिनाहं श्वजाघनीम् ।
भक्षयामि यथाकाम पूर्वं सतर्प्य देवता ।
ततोऽग्निमुपसंहृत्य ब्राह्मेण विधिना मुनि ।
ऐन्द्राग्नेयेन विधिना चरु श्रपयत स्वयम् ।
तत समारभत्कर्म दैव पित्र्यं च भारत । [5]
आहूय देवानिन्द्रादीन्भागं भाग विधिक्रमात् ।

[(L 1) K3 यथा ; K4 B3 Da D2 ग्रा (for श्वा) D5 reads the portion from ह श्वजा up to विधिना (in line 3) twice — (L 2) K4 B1 तथा (for यथा) K3 भाग (for काम) — (L 3) Da तथा (for ततो) B3 उप*रहृत्य (for °संहृत्य). K3 माग्नेन (sic) ; K4 B1.3 6 in Da ग्रा(B3 ग्र)ह्मणो (for ब्राह्मेण) — (L 4) Dn2 चारु (for चरु). K3 स्रप यत ; K4 श्रपयत (sic) (for श्रप°) D2 चरु चा श्रपयेत्कार्यं (for the post half) — (L 5) B1 समारभेत् (for °रभत्) — (L 6) K4 D3 8 आहूयेद् (for °हूय) K4 भाग विधिक्रमाददात्, B3 भाग भागमात्मपयत् (for the post half)]

90 [b]) K5 Dn1 n3 D2, 5 8 स (for [स]च) — [c]) D7 G1 स जीवयन् — [d]) Dn1 G1 चौषधि° ; T2 चौषधी .

91 [a]) K3 V1 Da D4 9 T2 G1 [ऽ]थ ; B9 lacuna (for ऽपि) — [b]) K3 D9 कल्मष (K3 °र्ष) (for °किल्बिष) — [c]) K3 महती ; M4 तपसा (for महता) — [d]) T1 G2.5 द्युचैव ; G3 (inf lin, sec m) द्युपाय (for श्रवाप) K1 बहुमाद्भुतं (sic), K4 Dn1 D2 8 T2 G1 परमाद्भुतं ; V1 B1 3 Da स मुनिसत्तम (for परमाद्भुताम्) — After 91, K4 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 ins :

358* स संहृत्य च तान्सर्वान्यथान्यायं च सर्वशः ।
तोषयामास देवांश्च पितॄंश्च द्विजसत्तमः ।

[(L 1) V1 यथान्याय ; B1 (marg as above) — ° (for स सं°) D2 5 8 यथाविधि (for °न्यायं)]

92 [a]) B2 D5 सर्वोपायविधानज्ञो — [d]) K1 मात्मान् (for दीनम्).

93 [a]) K3 D4 समास्थाय (for °स्थाय) — [b]) K3 D4 सदा भवेत्, V1 B1 3 Da भवेत्सदा (for सदा भवेत्) — [d]) All MSS (except Ś1 K3 4 D1 ; Da D G3 4 absent) पुण्यो भद्र(T2 धर्मं)मश्नु(D2 4 M1 2 4 °श्नु ; D4 °श्नु)ते

94 [a]) Da मनुषा (for विदुषा). M2 तस्मात्सर्वाणि कौन्तेय — [d]) K3 4 V1 B2 3 5-8 Da Dn1 D2-4 7-8 S (G3 4 absent) कृतात्मना ; B1 D1 यथा° ; Dn1 कृतमात्मना (hypermetric) (for यता°)

Colophon — Sub-parvan Ś1 K B1 Da Dn1 D1-8 आपद्धर्मं ; V1 B2 D4 S (G3 4 absent) राजधर्म. B9 5-6 D9 आपत्सु ; Dn2 आपत्ति — Adhy name N (Dn2 D8 absent) G1 M1-3 विश्वामित्रश्वपच(D1 G1 °चाक)संवाद ; G3 मांसभक्षणं — Adhy no (figures, words or both) B3 T2 142 ; B2 4 140, Da1 10 ; Dn1 11 ; T1 G3 114 ; G1 2 M 113. — Śloka no Da 101 ; Dn1 102 ; D2 99

१४०

युधिष्ठिर उवाच ।
यदिदं घोरमुद्दिष्टमश्रद्धेयमिवानृतम् ।
अस्ति स्विद्दस्युमर्यादा यामहं परिवर्जये ॥ १
संमुह्यामि विषीदामि धर्मो मे शिथिलीकृतः ।
उद्यमं नाधिगच्छामि कुतश्चित्परिचिन्तयन् ॥ २
भीष्म उवाच ।
नैतच्छुद्धागमादेव तव धर्मानुशासनम् ।
प्रज्ञासमवतारोऽयं कविभिः संभृतं मधु ॥ ३
बह्व्यः प्रतिविधातव्याः प्रज्ञा राज्ञा ततस्ततः ।
नैकशाखेन धर्मेण यात्रैषा संप्रवर्तते ॥ ४
बुद्धिसंजननं राज्ञां धर्ममाचरतां सदा ।
जयो भवति कौरव्य तदा तद्विद्धि मे वचः ॥ ५
बुद्धिश्रेष्ठा हि राजानो जयन्ति विजयैषिणः ।
धर्मः प्रतिविधातव्यो बुद्ध्या राज्ञा ततस्ततः ॥ ६
नैकशाखेन धर्मेण राज्ञां धर्मो विधीयते ।
दुर्बलस्य कुतः प्रज्ञा पुरस्तादनुदाहृता ॥ ७

C 12. 5427
B 12 142 7
K 12 142. 7

140

1 D8 विश्वामित्र (for युधिष्ठिर) — [a]) Da उद्दिष्टयम् (for °ष्टम्) K1. 2 Dn1 n3 D2 3 8 यदि घोरं समुद्दिष्टम् — [b]) B2 (marg) यत्रैषा सम्प्रवर्तते ❀ Ca अश्रद्धेयमिवानृतम् अनृतमिवाश्रद्धेयम् । ❀ — [c]) D4 यद् (for स्विद्) K1 अस्त, Da वस्तु (for दस्यु) — [d]) K1 यामर्थ्यं (sic) (for °हं) D7 S (G3 4 absent) यामय परिवर्जयेत्

2 [a]) Bo M2 3 स मुह्यामि, T2 सुमु° (for समु°) G1. 2 विषादामि — [b]) D5 [ऽ]पि; D7 S (G3 4 absent) [ऽ]य (for मे) M1. 3 कृत, M4 -कृता (for कृतः) — [c]) V1 उद्यानं; Da1 उद्यम्य, D2 3. 8 उद्योग (for उद्यम) V1 नाभिगच्छामि — [d]) D2 3 8 कदाचित् (for कुतश्चित्) T2 G1 वर्जयन्, M4 चिंतयेत् (for °यन्) K. Dn1 n3 कदाचित्परिसारयन्; D4 कुतस्त्वेतदचिंतयन्

3 B2 4 lacuna, D7 T1 G2 5 om the ref — [a]) Ś1 K1 4 D1 सम्यक्, Da1 एते, Da2 एतत्, T2 यत्ते (for नैतत्) K2 3 5 V1 B Dn1 n3 D2 3 5 7 8 Cn श्रुत्वा (B1 बुद्ध्वा) गमाद् (for शुद्धा°) D4 एव — [b]) K3 भवेद् (for तव) M2 कर्मानु (for धर्मानु) — Before 3[c], D7 T1 G5 ins भीष्म उवाच — [c]) K1 D8 प्रजा (for प्रज्ञा) K2 5 V1 B Dn1. n3 D2-5 8 Cn -समवहारो; K3 Da D7 S (G3 4 absent) Cv °मिहारो (for °वतारो) D1 य- (for ऽय) K1 प्रजार्थं समवायोयं ❀ Cn समवहारो निग्रा । ❀ — [d]) Bo 3-5 D2 विद्वद्भि (for कविभि) V1 Bo D5 सवृतं; Da1 संस्मृत, Da2 ससृत; D1 सभूत, G2 सभृत (for सम्भृत)

4 [a]) K3 Da1 सदा, D7 T1 G2 5 बहु, Cv वाह्या (for बह्व्य) ❀ Cv वाह्या प्राकृता प्रजा प्रतिविधातव्या इदं कुर्विति शिक्षितव्या । ❀ — [b]) Da आज्ञा (for प्रज्ञा) D1. 4 lacuna, D. राज्ञस् — [c]) D7 S (G3 4 absent) बहु- (for नैक) D4 -शाखेण — D5 G1 om (hapl) 4[d]–7[a] — [d]) Ś1 K2 4 5 V1 B2 3 Dn1. n3 D2 7 8 T1 G5 यत्रैषा, Bo 1 5 D8 यत्रैषा, D1 यतेषा (for यात्रैषा) D7 T G3 5 M सम्प्रसिध्यते (D7 T2 °ति) (for °वर्तते) K3 D4 राज्ञो धर्मोभिधीयते

5 D5 G1 om 5 (cf. v l 4) B1 om. 5[a]–7[b] M2 repeats 5-6 after 14[ab] — [ab]) K5 Dn1 n3 D2 3 8 बुद्धिसजननो धर्म आचारश्च सता सदा — [c]) K3 जाया, K5 Dn1 D2 3 8 ज्ञेयो, D7 T G2 5 क्षयो (for जयो) — [d]) K5 B3. 4 Dn1. n3 D2 3 8 सदा (for तदा) K3 D1. 9 [पु]तद् (for तद्) B5 (marg) तदा तद्बुद्धिरेव च, D7 T G2 5 सदा तद्बुद्धिरेव च; M (M2 both times) सदा सद्वृत्तिरेव च

6 For the repetition of 6 in M2, cf v l 5 B1 D5 G1 om 6 (cf v l. 5, 4) — [b]) K5 B3 4 Dn1 n3 D2 3 8 9 चरति; G2 भवति (for जयन्ति) D9 विपयैषिण — [c]) M2 (both times) धर्मं Da धर्मं प्रतिविधातव्यं ❀ Cn प्रतिविधातव्यश्चिकित्सनीय । ❀ — [d]) D4 बुद्धि; M2 (both times) बुध्या D1 राज्ञस्

7 B1 om 7[ab] (cf. v l. 5), Bo 3 5 D5 G1 om. 7[a] (for D5 G1, cf. v l 4) — [a]) K3 D3 4 8 नैकशाखेण — [b]) K5 B1 Dn1 n3 D2 3. 8 9 राज्ञो (for

C 12 5418
B 12 142 8
K 12 142 8

अद्वैधज्ञः पथि द्वैधे संशयं प्राप्तुमर्हति ।
बुद्धिद्वैधं वेदितव्यं पुरस्तादेव भारत ॥ ८

पार्श्वतःकरणं प्रज्ञा विपूची त्वापगा इव ।
जनस्तूच्चारितं धर्मं विजानात्यन्यथान्यथा ॥ ९

सम्यग्विज्ञानिनः केचिन्मिथ्याविज्ञानिनोऽपरे ।
तद्वै यथातथं बुद्ध्वा ज्ञानमाददते सताम् ॥ १०

परिमुष्णन्ति शास्त्राणि धर्मस्य परिपन्थिनः ।
वैषम्यमर्थविद्यानां नैरर्थ्यात्ख्यापयन्ति ते ॥ ११

आजिजीविषवो विद्यां यशस्कामाः समन्ततः ।
ते सर्वे नरपापिष्ठा धर्मस्य परिपन्थिनः ॥ १२

अपक्वमतयो मन्दा न जानन्ति यथातथम् ।
सदा ह्यशास्त्रकुशलाः सर्वत्रापरिनिष्ठिताः ॥ १३

राज्ञां). G1 यत्राधर्मो विधीयते — c) D5 कृत (for कुत) D7 T1 G2 5 अवलस्य तत प्रज्ञा — d) K3 G1 अनुदाहृत ; K5 B (except B1) D2 3 5 8 °पाहृता (for °दाहृता)

8 a) K1 अद्वैवज्ञ , K3 D4 अद्वै(D4 °द्वि)धक° , Dn2 अधैधन्य (sic), G1 M4 अद्वैध(M4 °ध)ज्ञा (for °धज्ञ°) T2 G1 2 प्रति (for पथि) D1 द्वैधे ; G2 द्वैधै ❀ Cv ज्ञानिन अज्ञानिनश्च प्रतिद्वैध द्वैविध्य यस्य तस्मि न्धर्मे । ❀ — b) K3 अर्हति B2 Da सशय प्राप्नुते महत् — c) D1 बुद्धिर्द्वैधे, M4 °द्वैत (for °द्वैध) D7 S (G3 4 absent) विधातव्यं (for वेदि°)

9 a) Ś1 K1 4 V1 B1 Da D4 5 8 T2 G1 2 कारण ; Bo 4 5 करण (for करणं) K2 3 5 B1 Dn1 n3 D2-4 8 प्राज्ञो, V1 D7 S (G3 4 absent) राज्ञो ; Bo 4 5 प्रज्ञ ; D1 राज्ञा ; D5 प्राहुर् ; D6 प्राज्ञे (for प्रज्ञा) — b) Ś1 K1 4 M4 विपू(K1 °धू)चि तु ; K3 विष्टभिस्तु, V1 Bo 2 m 5 विप्रविद्वा ; B1 रिपुविद्वा, B2-4 5 m विप्रविद्वा ; Da विप्रुवेद्, D1 विपूचित्तु (sic), D4 प्रष्टिभिस्तु (sic), D5 विप्रविस्वा, D7 T G1 2 5 विपूच्यस्तु ; D6 वृष्टिभिस्तु (for विपूची तु) V1 B3 m मृगा (for [आ]पगा) K2 3 Dn1 n3 D2 3 8 Cn विष्टभित्वा प्रकारयेत् — c) K6 यतस् ; V1 Bo 3-5 बुद्धस् ; D5 बुद्धेस् ; D7 S (G3 4 absent) जनास् (for जनस्) K2 4 5 B1 2 5 Dn1 n3 D2 3 5 8 9 T1 G5 तथरित ; K3 V1 तु चरित ; Bo Da2 तु चारित, B3 तथा° ; B4 तथ्यावित ; D7 सूचरित (for तूच्चा°) — d) D7 S (G3 4 absent) विजानति (for °नाति) Ś1 K1 4 D1 तदा ; B1 यथा ; D6 तथा (for the second [अ] न्यथा) K5 विज्ञातव्य यथान्यया.

10 a) K3 D4 मिथ्या (for सम्यग्) K5 Dn1 n3 D2 3 5 अमिथ्याज्ञानिन केचिन् — b) K5 B3 4 Dn1 n3 D2 3 8 T2 परे (for ऽपरे) — c) V1 G1 यद्वै (for तद्वै) B1 Dn1 n3 D2 5 M2 यथायथ (for °तथ). Ś1 K4 बुद्धा. — d) M1-3 आदीयतां ; M4 आददता (for °ददते). G2 सभां (for सताम्) — After 10, the sequence in T2 G1 is 11^ab, 13^abc, 12^bcd, 11^cd, 12^a, 13^d

11 For the sequence in T2 G1, cf v l. 10 — a) Ś1 मुष्णाति, K3 D8 4 पुष्णंति, Da पुष्यति (for -मुष्ण न्ति) G1 शास्त्राणि — D7 M2 om (hapl) 11^b–14^a D6 T1 G5 om (hapl) 11^c–12^b — c) Ś1 वैशेष्यम्, D1 वैशस्यम् (for वैषम्यम्) K1 अर्थ्ये , D4 M4 अथ, T2 G1 2 Cv अपि, M1 3 हृद (for अर्थ) ❀ Cv वैषम्य कस्यचिद्विभागस्य तत्त्वावेदकत्वम् । ❀ — d) K1 निरक्ष्या , K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 T2 G1 2 M (M2 om) निरर्था (for नैरर्थ्यात्). K2 4 तापयति, B3 क्षाप°, D5 स्थाप° (for ख्याप°) Ś1 K1.4 V1 B Da D1 5 च (for ते).

12 For the sequence in T2 G1, cf. v l 10 D7 M2 om 12, D6 T1 G5 om 12^ab (cf v l 11) — a) Ś1 K1 2 4 D1 नित्य (for विद्या) K3 Bo Dn3 D5 आजिजीविषयो (Bo °तो, D5 °ते) विद्या, T2 आदी विषमयो विद्या — b) K5 Dn1 n3 D2 3 8 यशस्कामौ ; Bo 3 धर्मकामा ; D5 यशस्काम (for यशस्कामा) D6 स पंडित (for समन्तत) — c) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 नृप ; T2 G1 गुरु (for नर)

13 For the sequence in T2 G1, cf. v l 10 D7 M2 om 13 (cf v l 11) Ś1 K2 3 V1 B D1 repeat 13^ab after 14^ab — ^cd) B3 (second time) अपक्व मतयो ; B1 (second time) lacuna (for °मतयो) Ś1 K2 3 V1 B2 4 (all second time) जिह्मा (for मन्दा) — b) B1 (second time) विद्रुति (for जा नन्ति) — c) K2 4 5 V1 Dn1 n3 D2 3 8 यथा, D5 तदा (for सदा) T1 G2 5 प्रगृह्य, T2 सदास्य (for सदा ह्य) — d) K4 Dn1 D2 3 8 [अ]युक्ति (for [अ] परि) T2 निष्ठितं Dn3 सर्वेवायुक्तिनिष्ठिता , G1 सर्वत्र परिनिष्ठित .

14 D7 M2 om 14^a (cf. v.l 11) — a) K3 D4

परिमुष्णन्ति शास्त्राणि शास्त्रदोषानुदर्शिनः ।
विज्ञानमथ विद्याना न सम्यगिति वर्तते ॥ १४
निन्दया परविद्यानां स्वां विद्यां ख्यापयन्ति ये ।
वागस्त्रा वाक्छुरीमत्ता दुग्धविद्याफला इव ।
तान्विद्यावणिजो विद्धि राक्षसानिव भारत ॥ १५
व्याजेन कृत्स्नो विदितो धर्मस्ते परिहास्यते ।
न धर्मवचनं वाचा न बुद्ध्या चेति नः श्रुतम् ॥ १६

इति बार्हस्पतं ज्ञानं प्रोवाच मघवा स्वयम् ।
न त्वेव वचनं किंचिदनिमित्तादिहोच्यते ॥ १७
स्वविनीतेन शास्त्रेण व्यवस्यन्ति तथापरे ।
लोकयात्रामिहैके तु धर्ममाहुर्मनीषिणः ॥ १८
समुद्दिष्टं सतां धर्मं स्वयमूहेन्न पण्डितः ।
अमर्षाच्छास्त्रसंमोहादविज्ञानाच्च भारत ॥ १९
शास्त्रं प्राज्ञस्य वदतः समूहे यात्यदर्शनम् ।

C 12.5440
B 12.142.20
K 12.142.20

परिपुष्णाति (for मुष्णन्ति) K1 शास्त्राणि (sic) — b) B1 damaged K4 शास्त्र (for शास्त्र) D5 -दोषार्थ- (for -दोषानु) K1 दर्शिन (sic), Bo -सारिण, B1 Da दर्शित (for °न) — After 14ab, Ś1 K2 3 V1 B D1 repeat 13ab, while M2 repeats 5-6 — c) K1.2 B2-4 Da2 D1 अर्थं (B1 D1 °थं) (for अथ) K2 4 6 Dn1 n2 D2 7 8 विज्ञातमर्थं विद्याना ꣸ Cv विज्ञान विपरीतज्ञानम् । ꣸ — B1 D1 om (hapl) 14d-15a — d) K1 corrupt, M2 स सम्यग् T2 G1 मे मति (for वर्तते)

15 B1 D1 om 15a (cf v 1 14) Ś1 reads 15ab on marg — a) K1 पत्र (sic), Da1 M1 परि (for पर) K2 विज्ञानमथ विद्याना (=14c), T2 G1 निवर्तनैरवि° — b) K2-5 V1 B1-4 D (except D1, Dn2 D5 absent) S (G2 4 absent) स्व; Bo सु (for स्वा) K3 D1 -विद्या, G1 विद्या K1 दयात यति (for ख्यापयन्ति) K8 D1 7 T1 G2 5 M ते; K6 V1 B1.2 Da Dn1 n2 D2 7 8 च; Bo 6 वै (for ये) — c) K2 4 वाक्छुरीमाग्व (sic), K6 V1 Bo 2-5 Da Dn1.n2 D2 3 8 वाक्छरीभूता (V1 B2 3 °त्ता), B1 वाक्छलीमत्ता, D7 T G2 5 M वाग्विनीताश्च (for वाक्छुरीमत्ता) K1 D2 पावस्त्रा (D2 वागस्त्र)वाक्छुनी सत्ता, K3 D1 वागस्त्रतो गनीशस्व (sic), D1 °स्त्रवा न्क्वासत्ता, D6 °स्त्रस्य चेत्यनीशाग्वा, G1 °स्तु वाग्विनी तास्मा ꣸ Cv (reading वागास्तिक्यानुनीताश्च) अस्ति स्वर्गादिकं परलोकमिति मन्वाना आस्तिकास्तेषां भाव आस्तिक्यम् । वाच स्वर्गकामो यजेतेत्यादिवाक्यस्य यदास्तिक्य तेना नुनीतास्ते । ꣸ — d) Ś1 K1 शुष्क-, Bo तेषु, B1 चक्रय, B2 ब्रह्म ; B2 4 दुग्ध, Dn3 दुग्धं (for दुग्ध) Da अपि (for इव) D5 दंतविद्याफला इव — e) K4 तद् (for तान्). — f) G1 राक्षसा (for °सान्) D2 (marg) विद्धि (for इव)

16 a) K2 4 Dn1.n2 D2 7 8 सद्भिर्, D1 कृच्छ्राद् (for कृत्स्नो) K2 2 6 Dn1 n2 D2-4 7 8 T1 G1 2 5 विहितो, B1 2 Da D4 विजितो, M [s]मिहितो (for विदितो) — b) D2 तान्, M तै (for ते) K2 3 5 V1 Bo-2 Da Dn1 n2 D2-4 7 8 T1 G2 5 M1 3 4 परि हास्यति (for °हास्यते) — 16cd is damaged in B1 — d) Bo 3.5 D1 चेति, M2 [इ]ति च (for चेति) G2 M1.2 4 न (for नः) K2 5 Dn1 n2 D2 3.8 नैव बुद्धेति न श्रुत, B2 Da बुद्ध्या चैते हि (Da चेति न) न श्रुत, D5 बुद्ध्या वेत्ति न च श्रुतं

17 a) Bo 5 शास्त्र (for ज्ञान) K2 4 D1 5 M2 4 बार्हस्पत्यमिति ज्ञान, D7 T G1.2 5 M1.3 इति बार्हस्पत्य विज्ञान (hypermetric) — b) Ś1 K1-3 V1 B1 D1.7 8 T1 G2 5 M1-3 मघवान्, T2 G1 भगवान् (for मघवा) — c) K2 4 V1 D1.5 न त्वेव, Da न तत्त्वे, Dn3 G1 तत्त्वेव (for न त्वेव) — d) D1 7 8 S (G2 4 absent) अनिमित्तम् (for °त्ताद्).

18 M2 om 18-19 — a) K2 4 5 V1 B Da Dn1 n2 D1-3 6 8 9 T2 सु (B2 T2 अ)विनीतेन, D7 T1 G1 2 4 M1 3 4 स्वभि° (for स्ववि°) ꣸ Cv स्वविनीतेन गुरुमुख विना स्वेनैवाभ्यस्तेन । ꣸ — b) T2 G1 [अ]थ वा (for तथा) K1.6 V1 B Da Dn1 n2 D2-5 8 9 M1 न व्यवस्यंत (B1 Da1 D8 9 °न्त)यापरे ; D7 T1 G2 5 M1 4 अध्यवस्यंति चा (M3.4 °त्यथा)परे — K3 om 18c-19b — c) T G1 M1 3 अथ (for इह) D1 तु (for तु) — d) Da1 Dn1 प्राहुर् (for आ°)

19 M2 om 19, K3 om 19ab (cf. v 1 18) — a) D7 S (M2 om, G2 4 absent) स्वक (for सता) D5 धर्मे — b) K6 V1 B D (except D1; Dn2 D5 absent) S (M2 om, G2 4 absent) ऊ हेत; Cv मुच्येत (for ऊहेत) — 19cd damaged in B1 — c) K8 D2 अनर्थाच्, K6 अमर्षा (for °र्षाच्) G2 -समोपाद् — d) K3 अविज्ञानाय (for °नाच्च) D7 S (M2 om; G2 4 absent) अनिमित्तात्रि (M1.3 4

C 12 5441
B 12 142 21
K 12 142 21

आगतागमया बुद्ध्या वचनेन प्रशस्यते ॥ २०
अज्ञानाज्ज्ञानहेतुत्वाद्वचनं साधु मन्यते ।
अनपाहतमेवेदं नेदं शास्त्रमपार्थकम् ॥ २१
दैतेयानुशनाः प्राह संशयच्छेदने पुरा ।
ज्ञानमव्यपदेश्यं हि यथा नास्ति तथैव तत् ॥ २२
तेन त्वं छिन्नमूलेन कं तोषयितुमर्हसि ।
अतथ्यविहितं यो वा नेदं वाक्यमुपाश्नुयात् ॥ २३
उग्रायैव हि सृष्टोऽसि कर्मणे न त्ववेक्षसे ।
अङ्गेमामन्ववेक्षस्व राजनीतिं बुभूषितुम् ।
यया प्रमुच्यते त्वन्यो यदर्थं च प्रमोदते ॥ २४
अजोऽश्वः क्षत्रमित्येतत्सदृशं ब्रह्मणा कृतम् ।
तस्मादभीक्ष्णभूतानां यात्रा काचित्प्रसिध्यति ॥ २५

°त्वमि)ह्योच्यते (= 17^d).

20 ^a) B2 D6 प्रज्ञास्य, D1 प्रज्ञस्य — ^b) D7 समूह्यो ; Cn समूहे (as in text) Ś1 तानि, D7 T2 G6 यातु, G1 यदि (for याति) Ś1 K1 अदर्शने. K2, 4 D1 समूहेदन्यदर्शने, K8 D4 °हे च (D4 वा) नदर्शन ; Da1 °हे सत्यद°, Cv समूहे यथ्यदर्शन — ^c) K8 D4 आगतागमबुद्ध्याथ ; D7 S (G3 4 absent) °मागतया बुद्ध्या ❀ Cn . आगतागमया बुद्ध्या श्रुत्युपगृहीतेन तर्केण । ❀ — ^d) K3 चेतना च ; B0, 3–5 न चान्येन ; D1 वचनन ; D4 वेतनाय (for वचनेन).

21 ^a) K8 D7 9 S (G3, 4 absent) अज्ञान(G1 2 °न)ज्ञान , K4 B1 2 Da D6 °नाज्ञान (for °नाज्ज्ञान) — ^b) D4 मन्यते — ^c) K1 2 4 5 B Da Dn1 n3 D2 8 अनयाहृतमेवेद ; K8 D4 अनुपादेय°, D7 S (G3 4 absent) अनुपाग(G1 M °ह)तमे° ; D9 सत्यमेतदुपोवाह — ^d) K1 वेद ; K5 घेद ; Dn1 इति (for नेद) K8 D4 9 G2 अनर्थक (for अपार्थकम्) D6 शास्त्रस्थ्यामपार्थक ; T2 G1 M °मेवमपार्थक (T2 G1 °व परार्थक ; M3 °वमयार्थत)

22 ^a) K3 दैत्येयान् ; D6 दैतेयम् K1 यशाया (sic), K4, 5 V1 B (except B1) Da Dn1, n3 D2 3, 5 8 9 T G6 M4 उशना — ^b) K8 D4 च्छेदनाय वै, K6 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3, 8 9 °न पुरा (for °ने पुरा) M3 पर (for पुरा) — 22^cd is damaged in B4. — ^c) K3 4 ज्ञातम् (for ज्ञानम्) Ś1 K3 4 B2 Da1 D1 अव्य(K3 4 °भ्य)पदेश ; K8 D4 G1 अप्युपदेश्य (D4 °श) ; K5 Dn1 n3 D2 3 5 8 T2 M3 अप्यपदे(Dn1 °दि)श्य (for अव्यप°) D9 अज्ञानमप्युपदेश्य च (hypermetric) ❀ Cn अपदिश्य दिशोर्मध्ये स्थित, कोटिद्वयस्पर्शि । ❀ — ^d) B2 Da तथेन् (for यथा)

23 K8 D4 om. 23 — ^a) Ś1 K2, 4 D1 तेन तच् (Ś1 त) ; K5 Dn1, n3 D2 3, 8 त तथा ; S (G3 4 absent) Cv तेन स (for तेन त्व) D7 सधि न (for त्व छिन्न). — ^b) K5 Dn1 D2 3 सनोदयितुम् ; D8 सरोद° (for कं तोष°). B1 2 Dn3 स ; D7 T1 G2 5 कस्, T2 G1 M3 4 कांस् ; M1 2 तांस् (for क) K5 B0 2–5 Dn3 D2 3 5, 7–9 T G1 2 5 M इच्छसि (G1, 2 °ति) (for अर्हसि). — ^c) K5 B2 Dn1 n3 D2 3, 9 Cn अनव्य(K6 °भ्य)वहित ; V1 B1, 3, 4 D3 5 अन्यव्यव° ; B0 5 अन्यव्यवसित, Da अथ व्यवहित, D7 S (G3 4 absent) पुनर्व्यवसित (T2 G1 °सितु ; M °हित). V1 B3 4 Da यौवन्, B1 यो वाङ्ग (for यो वा). ❀ Cn अनव्यवाहितम् अयुक्तम् । व्यवहितपद नशब्देन समस्त चेत् नव्यवहितशब्दः सनिकृष्टवचनस्तदभावोऽनव्यवहितमिति योगोऽत्र ज्ञेय. । ❀ — ^d) B1 न यो (for नेद) K5 Dn1, n3 D2 3 7, 9 उपाश्नुते (for °श्नुयात्).

24 ^a) G2 अग्रे च (for उग्राय). D1 [इ]ह, M3 तु (for हि) T2 हि (for ऽसि). — ^b) D4, 7 T G1, 2 5 कर्मणा (for °णे). K1 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5, 7, 8 T G1 2 5 M त्वमीक्ष(Da1 °क्ष्य)से ; K2, 4 D1 तु वी° ; K8 D4 9 त्वमीदृशो (D9 °श) (for त्ववेक्षसे) — ^c) K8 D4 आगमान्, K5 V1 B Da Dn1 n3 D2, 3 5 8 T2 Cn अग मास्, D7 T1 G1 2 5 अग्रे माम् (for अङ्गेमाम्) Ś1 अनुवेक्षस्व ; K1 D9 अन्ववेक्ष्यस्व ; K3 4 D1 अनुवीक्षस्व, K8 D4 7 T1 G1 2 5 (before corr.) अनवेक्षस्व (for अन्व°). — ^d) K8 D4 राजन्यायान् ; K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 9 M3 Cn राजन्याय- ; D7 T1 G2 5 राजन्योय, T2 G1 °न्यो मां, M1 3 4 °न्योया (for °नीतिं) K5 V1 B D (except D1, Dn3 D6 absent) S (G3 4 absent) Cn बुभूषते (B1 °से) (for बुभूषितुम्) — ^e) Ś1 K2 4 D1 त्वया, K1 5 B3 4 Dn1, n3 D2–4 3, 9 T2 Cn यथा, D6 तथा (for यया) V1 B2 D4 प्रमा(D4 °सु)च्यति, Da प्रमाद (Da2 °य)सि ; Cn प्रमुच्यते (as in text) D7 T G1 2 5 त्वर्थो (for त्वन्यो) B1 यया प्रमाद्य भिक्षोन्यो. — ^f) D7 यदर्थो K5 Dn1 n3 D2 3 8 न ; D7 [ऽ]प (for च). K8 D4 9 प्रमोच्यते ; Cn °दते (as in text).

25 ^a) K1 Da1 अजोस्व° ; B4 प्रजार्थ. B4 is damaged partly from क्षत्र up to तस्माद् (in 25^c) Dn3

यस्त्ववध्यवधे दोषः स वध्यस्यावधे स्मृतः ।
एषैव खलु मर्यादा यामयं परिवर्जयेत् ॥ २६
तस्मात्तीक्ष्णः प्रजा राजा स्वधर्मे स्थापयेदुत ।
अन्योन्यं भक्षयन्तो हि प्रचरेयुर्वृका इव ॥ २७
यस्य दस्युगणा राष्ट्रे ध्वाङ्क्षा मत्स्याञ्जलादिव ।
विहरन्ति परस्वानि स वै क्षत्रियपांसनः ॥ २८
कुलीनान्सचिवान्कृत्वा वेदविद्यासमन्वितान् ।
प्रशाधि पृथिवीं राजन्प्रजा धर्मेण पालयन् ॥ २९
विहीनजमकर्माणं यः प्रगृह्णाति भूमिपः ।
उभयस्याविशेषज्ञस्तद्वै क्षत्रं नपुंसकम् ॥ ३०
नैवोग्रं नैव चानुग्रं धर्मेणेह प्रशस्यते ।
उभयं न व्यतिक्रामेदुग्रो भूत्वा मृदुर्भव ॥ ३१
कष्टः क्षत्रियधर्मोऽयं सौहृदं त्वयि यत्स्थितम् ।
उग्रे कर्मणि सृष्टोऽसि तस्माद्राज्यं प्रशाधि वै ॥ ३२
अशिष्टनिग्रहो नित्यं शिष्टस्य परिपालनम् ।
इति शक्रोऽब्रवीद्धीमानापत्सु भरतर्षभ ॥ ३३

C 12 5454
B 12.142.34
K 12.142.34

क्षत्रियम् (for क्षत्रम्) K3 D4 एतच्च (for इत्येतद्) — b) K3 कृत — c) Ś1 K2 4 D1 न तीक्ष्ण , K1 नमीक्ष्ण , K3 Dn1 n3 D2 4 8 9 अभीक्ष्ण ; V1 B Da D5 न तीक्ष्ण , D7 T G1 2 5 M1 3 4 न तैक्ष्ण्याद् , M2 न तैक्ष्ण्यो (for अभीक्ष्ण) — d) G1 यत्र (for यात्रा) Da1 काश्चित् K3 D4 9 प्रशस्यते, B2 Da प्रतिष्ठिता , M प्रसिध्यते (for °ति)

26 a) D6 यत् (for यस्) K1 तु वध्य , K6 स्ववध्य , G1 स वध्य G1 -दोषात् (for दोष) — G1 om (hapl) 26b–28c — b) Da1 स्मृता — c) K2 6 Dn1 n3 सा चैव (for एषैव) D5 om मर्यादा K3 D4 एवमेव तु मर्यादा , B1 एतस्यैव खलु मही , D7 S (G1 om , G3 4 absent) एषा ह्येव तु (M1 स्वेवत्व , M2 स्वेव स , M3 ह्येव स्व , M4 ह्येव ह्य) मर्यादा — d) K3 D4 न राजा , B1 दया य° (for यामय)

27 G1 om 27 (cf v l. 26) — a) K1 4 D2 तीक्ष्णा , B2 तीक्ष्ण K3 D4 9 सदा (for प्रजा) T G5 राजन् (for राजा) — b) D7 S (G1 om., G3 4 absent) स्थापयति (for °येद्) K3 D4 9 प्रजा° , K. Dn1 n3 D2 3 5 8 तत° , V1 B Da अत° (for उत) — c) D9 अन्यथा (for अन्योन्य) V1 Bo भक्षयन्तो

28 G1 om. 28abc (cf v l 26) — a) D7 ये स (for यस्य) M2 दस्युगुणा — B4 is damaged for 28bc — b) Dn3 ध्वांक्षो Ś1 K2 4 Da D7 M4 मत्स्या ; K3 D4 मत्स्य (for मत्स्यान्) K3 Da2 जला (sic), M2 जलैर् (for जलाद्) — c) K3 D4 8 विचरति (for विह°) D9 पराज्ञानि (for परस्वानि) — d) K1 D4 9 सर्वे (for स वै) K1 -पासुला° , K4 Da -पांश(K4 °सु)ल° ; D9 -पांशुला (for -पांसन°)

29 a) D4 श्रुत्वा (for कृत्वा) — b) M3 वेद विद्या (for °विद्या) — c) T2 स शाधि (for प्रशाधि).

— After 29, K3 D4 ins

359* वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायण ।
आशीर्वादपरो नित्यमेष राजा पुरोहित ।

[(L 2) K3 om परो K3 राज्ञा (for राजा) D4 पुरा हित° (for पुरोहित°)]

30 a) K1–4 V1 B Da D1 4 5 7 9 S (G3 4 absent) वि(Bo 5 नि)हीनजन्म(K1 °व , K2 4 D1 °प) कर्माण , K5 Dn1 n3 D2 3 8 विहीन कर्मणा न्याय , text as in Ś1 only — c) B4 [अ]विशेषज्ञ K5 Dn1 n3 D2 3 8 उपायस्याविशेषज्ञ — d) M4 स (for तद्) B4 क्षेत्र ; M क्षत्र (for क्षत्र)

31 Cf 12 56 21, 40, 103 33, 104 33 — a) K1 [उ]ग्रेण ; D9 [उ]ग्र च (for [उ]ग्र न) D9 न (for च) Ś1 K2 4 D1 नैवोग्रेणैव चैवाग्र — B4 is damaged for 31bc — b) K3 4 M4 धर्मेणे(M4 °णै)व , D9 कर्म नैव , M1 3 कर्मेणेह (for धर्म°) — c) M2 प्रतिक्रामेद् — d) B1 न्यायो (for उग्रो). D1 कृत्वा (for भूत्वा)

32 a) M2 कष्ट (for °ष्ट) M2 वै (for ऽयं) — b) Ś1 K1 2 4 D1 सौहृदत्व च , Da1 सुहृद त्वयि K3 D4 transp त्वयि and यत् K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 M4 मे ; Bo 5 D9 M2 च , B3 4 D5 तु (for यत्) M2 4 स्थिर (for स्थितम्) — c) K3 अग्रे , K5 B2 3 Dn3 D2–4 8 उग्र- (for उग्रे) T2 हि (for ऽसि) — d) M2 4 तथा (for तस्माद्) D4 राजन् , T2 G1 राष्ट्र (for राज्य) K3 D4 गां , M2 4 तत् (for वै) — After 32, D7 S (G3 4 absent) ins

360* अरुष्ट° कस्यचिद्राजन्नेवमेव समाचर ।

[T2 G1 अनिष्ट , G2 अरिष्ट (for अरुष्ट) T2 G1 राष्ट्र (for राजन्) T2 G1 एव , M एतद् (for एव)]

C 12 5455
B 12 142. 35
K. 12 142. 35

युधिष्ठिर उवाच ।
अस्ति स्विद्दस्युमर्यादा यामन्यो नातिलङ्घयेत् ।
पृच्छामि त्वां सतां श्रेष्ठ तन्मे ब्रूहि पितामह ॥ ३४
भीष्म उवाच ।
ब्राह्मणानेव सेवेत विद्यावृद्धांस्तपस्विनः ।
श्रुतचारित्रवृत्ताढ्यान्पवित्रं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३५
या देवतासु वृत्तिस्ते सास्तु विप्रेषु सर्वदा ।
क्रुद्धैर्हि विप्रैः कर्माणि कृतानि बहुधा नृप ॥ ३६
तेषां प्रीत्या यशो मुख्यमप्रीत्या तु विपर्ययः ।
प्रीत्या ह्यमृतवद्विप्राः क्रुद्धाश्चैव यथा विषम् ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥

१४१

युधिष्ठिर उवाच ।
पितामह महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ।
शरणं पालयानस्य यो धर्मस्तं वदस्व मे ॥ १
भीष्म उवाच ।
महान्धर्मो महाराज शरणागतपालने ।
अर्हः प्रष्टुं भवांश्चैव प्रश्नं भरतसत्तम ॥ २

---

33 a) M2 अरिष्ट (for अशिष्ट) D7 T1 G2 6 निग्रह (for °ग्रहे). — b) K8 Bo 6 D4 शिष्टानां (for शिष्टस्य) K1 परिपालयन् — c) K5 V1 B1, 2 Da Dn1 n8 D2 8 8 एव (for इति) K4 6 B (except B8) Dn1, n8 D2 8 8 T2 शुक्रो (for शक्रो) K8 धर्मम्, D4, 9 धर्मान् (for धीमान्). — d) B1 अन्याय स्व (for आपत्सु). M आपत्सु परम मत

34 B4 is damaged for 34ab — a) K2 6 Dn1 n8 D2 8, 8 चेदिह, V1 Bo-3 6 Da D5 स्विदिह (for स्विद्दस्यु) K1 D5 मर्यादां D7 S (G3 4 absent) वृत्ति चै(G1 M1 2 4 °त्तिश्चै)व महाबाहो. — b) M2 यौ (for याम्). K8 अह; D4 अय, D7 T1 G2 5 आम्यां; T2 अन्यां; G1 M अन्यान् (for अन्यो) K2 6 V1 Bo 2 8 6 Da Dn1 n8 D2, 8 8 M नाभि (for नाति) D5 अन्योन्यामतिलघयेत् — c) K1 M1 8 4 त्वा; M2 घा (for त्वां) K8 D4 सदा (for सता). — d) T2 G1 तन्मे वक्तुमिहार्हसि

35 b) Da1 विद्यां वृद्धिस; D7 T1 G5 विद्यावृत्तांस, T2 G1 वेदविद्यास (for विद्यावृद्धांस) K8 तपस्विना; D7 S (G3, 4 absent) तपोधना(M2 °धिपा)न्; D9 तथैव च (for तपस्विन) — c) K8 श्रुत (for श्रुत)

36 a) D7 T G1 2 6 M1 8 शुश्रूषा तु महाराज (G2 °जा; M1 °°जन्); M2 4 शुश्रूषा तु त(M2 °षास्तु स)दा पार्थ. — b) K1 D4 M2 सा तु, V1 B1 2 Da सा ते; D7 T G1, 2 6 सात्वं (for सास्तु). K8 5 V1 B1, 2 Da Dn1 n8 D2–4 7 8 S (G3, 4 absent) नित्यदा (for सर्वदा). — c) D1 क्षुब्धैर्हि; D9 रुष्टैर्हि; T2 G1 M2 क्रूराणि (for क्रुद्धैर्हि). K8 D4 क्रुद्धो (D4 °द्धैर्) विप्रैर्हि कर्माणि. — d) K8 नृप

37 a) D4 माध्यम्; T2 G1 नित्यम् (for मुख्यम्) K6 Dn1 n8 D2 8 8 प्रीत्या यशो भवेन्मुख्यम्. — b) All MSS (except Ś1 K2 4 D1, Dn2 D6 G3 4 absent) अप्रीत्या (G1 प्रीत्या च) परम भयं — c) V1 D4, 9 G3 प्रीता; Da प्रीतास् (for प्रीत्या) Da तु (for हि) Bo 8 6 प्रीताश्चैवामृत विप्रा. — d) D1 क्षुद्राश्च (for क्रुद्धाश्च). K5 V1 B1 2 Da2 Dn1 n8 D2 8 8 विष यथा (by transp); Bo 8, 6 Da1 पर विषं; D7 S (G3 4 absent) यथोरगा D9 प्रादुष्टा. परम विष.

Colophon. — *Sub parvan* Ś1 K Bo 1 6 Da Dn1 n8 D1–5 9 आपद्धर्म, V1 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म; B2–4 राजधर्मेष्वापद्धर्मेषु — *Adhy. name* M2 विप्रस्तुति — *Adhy no* (figures, words or both) K6 142, B1 132, B3 4 141, Da1 11, Dn1 n8 12, D8 10, T1 G5 145, T2 G1 2 M 143 — *Śloka no* Da Dn1 n8 D8 38.

141

☞ The Kapota lubdhaka story (12 141. 10— 145 18) is briefly summarised in the Pañcatantra (Kosegarten) III 140-190 Cf Rām 6 18 24-25.

नृगप्रभृतयो राजन्राजानः शरणागतान् ।
परिपाल्य महाराज संसिद्धिं परमां गताः ॥ ३
श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणमागतः ।
पूजितश्च यथान्यायं स्वैश्च मांसैर्निमन्त्रितः ॥ ४

युधिष्ठिर उवाच ।

कथं कपोतेन पुरा शत्रुः शरणमागतः ।
स्वमांसैर्भोजितः कां च गतिं लेभे स भारत ॥ ५

भीष्म उवाच ।

शृणु राजन्कथां दिव्यां सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
नृपतेर्मुचुकुन्दस्य कथितां भार्गवेण ह ॥ ६
इममर्थं पुरा पार्थ मुचुकुन्दो नराधिपः ।
भार्गवं परिपप्रच्छ प्रणतो भरतर्षभ ॥ ७
तस्मै शुश्रूषमाणाय भार्गवोऽकथयत्कथाम् ।
इयं यथा कपोतेन सिद्धिः प्राप्ता नराधिप ॥ ८
धर्मनिश्चयसंयुक्तां कामार्थसहितां कथाम् ।
शृणुष्वावहितो राजन्गदतो मे महाभुज ॥ ९
कश्चित्क्षुद्रसमाचारः पृथिव्यां कालसंमतः ।
चचार पृथिवीं पापो घोरः शकुनिलुब्धकः ॥ १०

C. 12. 5468
B. 12. 143. 10
K. 12. 143. 10

1 D3 om. the ref. D8 om from the ref. up to महा (in 2ª) —ª) B1 महाप्राज्ञ T2 पितामह मनुप्राज्ञ —ᵇ) K3 Da2 D4 विशारद —ᶜ) K3 शरणा, V1 Bo-2 4 Da D9 शरण्यं K5 Da1 Dn1 n3 D2 5 पाल्यमानस्य D7 S (G3 4 absent) शरणागत पाल्यतो (G1 °ते) (hypermetric) —ᵈ) K2 4 को (for यो) B1. 2 Da D5 M2 वद् (for त) K4 5 V1 B1-3 D (except D1 5, D8 om, Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) ब्रवीहि (for वदस्व)

2 D8 om up to महा (cf v l. 1) —ª) B3 5 D1. 5 T2 G1 महाधर्मो D8 reads from राज up to भारत (in 5ᵈ) after कथा (in 6ª) —ᶜ) G1 M2 अह (for अहं) K3 D9 एव (D9 °व), B1. 2 Da1 D7 T G1 2. 5 M1 3 चैन, Da2 चैतं, M2 चैवं —ᵈ) K3 Dn3 सत्तम

3 For the sequence in D8, cf v l 2 —ª) K3 Dn1 n3 D2. 5 8 9 शिबि-; D2 शिव (for नृग) —ᵇ) D7 T1 G1. 5 शरण गतान् —ᶜ) All MSS (except Ś1 K1 4 Bo 2 5 D1, Dn2 D6 G3 4 absent) महामान (for °राज) —ᵈ) V1 B1 2 Da सिद्धिं परमिका गता

4 = (var) Rām 6 18 24 Before 4, D4 ins युधिष्ठिर उवाच For the sequence in D8, cf v l. 2 —ª) K2 4 [ऽ]पि, K5 B1 Dn1 n3 D2 3 5 7 8 T1 G5 च (for हि) —ᵇ) Da शक्र (for शत्रु) D4 शरणागतान् — D4 om (hapl) 4ᶜ-5ᵇ —ᶜ) Ś1 K2 T2 यथा न्याय्य, G2 यथास्वैश्च —ᵈ) Bo 2-5 स्वैर्मासैश्च D5 7 T2 G1 स्वमासै (D5 स्वैर्मांसै) श्चापि (T2 °श्चैव) तर्पित; G2 मांसैर्नित्यमवंत्रित

5 D4 om. 5ªᵇ (cf v l 4) For the sequence in D8, cf v l 2 —ª) D5 om. पुरा —ᵇ) Da शक्र (for शत्रु) —ᶜ) K5 Dn1. n3 D1-3 8 स्वमांस (for °मांसैर्) M3 पूजित (for भोजित) D7 कांश्च (for कां च) —ᵈ) K1 लभत, D9 लेभे च (for लेभे स)

6 For the sequence in D8, cf v l. 2 D9 reads the ref on marg —ª) D5 7 S (G3 4 absent) पुता (for दिव्या) —ᵇ) K1 Bo Da1 D4 7 प्रणाशनीं, Da2 प्रणाशन, S (G3 4 absent) प्रमोचनीं (T1 G5 °चिनीं) —ᵈ) B4 T2 कथिता; B5 Dn3 D3 5 9 कथित (for कथितां) K5 V1 Bo-2 5 Da Dn1 n3 D2 3 8 G2 वै; T2 या (for ह) D1 गीतौ भार्गववीणया

7 ᵇ) Da1 नराधिप, Da2 °धिपा —ᶜ) D7 T1 G5 पर्यपृच्छच —ᵈ) All MSS (except Ś1 K2 4 Bo 3 5 D1 5, Dn2 D6 G3 4 absent) पुरुषर्षभ (D4 °भ) (for भरत°)

8 ª) K3 शुश्रुषमाणाय, G2 शुश्रूय° (for शुश्रूष°) —ᵇ) G1 भार्गवे D1 om कथय D8 कथ — D4 om (hapl.) 8ᶜ-9ᵇ —ᶜ) K3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 9 इमां (for इय) K5 Dn3 D2 3. 8 कथां; D1 7 T2 G1 2 5 M1 कथा (for यथा) —ᵈ) Da2 D7 T2 सिद्धिं Da2 नराधिप°, D7 9 S (G3 4 absent) जनाधिप (M2 4 °प)

9 D4 om 9ªᵇ (cf v l 8) Before 9, Ś1 K V1 B Da Dn1 n3 D1-3 5 8 9 M ins मुनिरुवाच, D7 T1 G2 5 उशना —ª) G1 संयुक्त —ᵇ) K3 सहिता Da1 शुभ; Da2 शुभा (for कथाम्) —ᵈ) K1 D1 5 वदतो (for गदतो) K1 [ऽ]पि (for मे) K3 Da2 M2 महाभुजः

C. 12. 5469
B. 12. 143 11
K 12. 143 11

काकोल इव कृष्णाङ्गो रूक्षः पापसमाहितः ।
यवमध्यः कृशग्रीवो ह्रस्वपादो महाहनुः ॥ ११
नैव तस्य सुहृत्कश्चिन्न संबन्धी न बान्धवः ।
स हि तैः संपरित्यक्तस्तेन घोरेण कर्मणा ॥ १२
स वै क्षारकमादाय द्विजान्हत्वा वने सदा ।
चकार विक्रयं तेषां पतंगानां नराधिप ॥ १३
एवं तु वर्तमानस्य तस्य वृत्तिं दुरात्मनः ।
अगमत्सुमहान्कालो न चाधर्ममबुध्यत ॥ १४
तस्य भार्यासहायस्य रममाणस्य शाश्वतम् ।
दैवयोगविमूढस्य नान्या वृत्तिररोचत ॥ १५
ततः कदाचित्तस्याथ वनस्थस्य समुद्गतः ।
पातयन्निव वृक्षांस्तान्सुमहान्वातसंभ्रमः ॥ १६
मेघसंकुलमाकाशं विद्युन्मण्डलमण्डितम् ।
संछन्नं सुमुहूर्तेन नौस्थानेनेव सागरः ॥ १७

---

10 = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III 140 — ^{a}) Dn1 क्वचित् — ^{b}) K3 पृथिव्या K1. 5 V1 Bo 2-5 D2 3. 5 8 कालसंमि(D5 °त्रि)त°, K3 B1 Da Dn1 D7 9 S (G3 4 absent) °सनिभ°; Dn3 कुल समित° D4 कालवध° पवत्रिर्गा — D3 om (hapl) 10^c-11^b — ^{c}) B4 पृथिव्यां. D7 S (G3 4 absent) पृथिवीपाल (for पृथिवीं पापो) K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D3 8 विचचार महारण्ये — ^{d}) T2 शकुन

11 D2 om 11^{ab} (of v 1. 10) — ^{a}) Ś1 K1 4 D1 काकोद (K1 °नु (sic), D1 °ट) इति, T1 G5 काकोळ इव — ^{b}) Bo 3 5 पापे (for पाप) K5 V1 B1 2 4 Da Dn1 n3 D3 5 8 रक्ताक्ष° काल(K5 कोप) समित° (B4 °मत ; Da Dn1 °निभ ; D5 °त्रित) — ^{c}) K4 जवमध्य°, T2 G1 यवमध्य , M4 °मर्थ्य Bo 5 कृशतनु ; T2 कृतग्रीवो K5 Dn1 n3 D2 3 5 8 दीर्घजघो ह्रस्वपादो, Da2 यवसमध्य° कृशाग्रीवो (hypermetric) — ^{d}) K5 Dn1. n3 D2. 3 8 महावक्त्रो, Bo 5 D5 ह्रस्वग्रीवो (for °पादो).

12 = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III 141 — ^{a}) G1 न वै (for नैव) D3 वैवस्वत (for नैव तस्य). D5 नैतस्य सुकृत° कश्चिन् — ^{b}) M1 3 °बाधवा°; Dn3 सयधी न च बाधव — ^{c}) Da1 स हित°, D7 S (G3 4 absent) बांधवै° (for स हि तै) D4 7 T1 G5 स परित्यक्तस् — ^{d}) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) रौद्रेण (for घोरेण) — After 12, K3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 ins

361* नर° पापसमाचारस्त्यक्तव्यो दूरतो बुधैः ।
आत्मानं योऽभिसधत्ते सोऽन्यस्य स्यात्कथं हित ।
ये नृशसा दुरात्मान प्राणिप्राणहरा नरा° ।
उद्वेजनीया भूताना व्याला इव भवन्ति ते ।

[(L 3) Da2 नृशसा]

13 Cf Pañcatantra (Kosegarten) III 143 — ^{a}) K1 G1 क्षुरकम्, B1 D9 (marg) जालकम् — ^{b}) V1 B1 2 Da T2 G1 M पक्षीन्, D4 पक्षान् (for द्विजान्) K3 बद्धा (for हत्वा) T2 G1 M महाव(M4 °मु)ने (for वने सदा) D7 T1 G2 5 वने हत्वा च पक्षिण — ^{c}) K5 चचार K1 सक्षयं, Da1 G3 M1 विक्रिय, Dn3 विक्रियां, D4 विजय, M3 विपय (for विक्रय). D6 पण्ये (for तेषां) — ^{d}) K3 नराधिप , K5 V1 B1 2 D (except D4 9, Dn3 D6 absent) T1 G5 जनाधिप (Da2 °प).

14 ^{a}) D4 वृत्तमानस्य — ^{b}) G1 कस्य (for तस्य) K3 तथावृत्त्या ; D9 तया वृत्त्या (for तस्य वृत्तिं). D4 G3 वृत्त ; D7 G1 वृत्तिर् ; M3 वृत्ति- (for वृत्तिं) K1 om (hapl.) from दुरात्मन up to वृत्ति (in 15^d) — ^{c}) B3 Da T2 अगच्छत्, D4 अगम (for अगमत्) G1 सुमहाकालो. — ^{d}) D7 S (G3 4 absent) नैप (T2 G1 M °व) धर्मम् (for न चाधर्मम्) G1 अवुध्यते. D4 न च धर्मोऽनुबुध्यते.

15 K1 om up to वृत्ति (cf. v 1 14). — ^{a}) V1 B1 2 Da द्वितीयस्य (for सहायस्य) — ^{b}) K3 4 रममानस्य. Da1 शाश्वते, D4 शाश्वती — ^{c}) B3 दैवयोग, D5 M3 4 °योगाद् ; D7 T1 G5 °योगे; G2 देवयोग (for दैवयोग) Bo 5 विरूढस्य. — ^{d}) B3 अरोचते ; D5 अवोधत .

16 ^{a}) Dn3 D2 3 8 स कदाचित्तु तस्याथ ; D4 तत स्तस्य वनस्थस्य — ^{b}) K5 Da Dn1 n3 D2 3 8 सम तत.; V1 B1-4 D5 M समुद्यत , Bo 5 समुद्धत° (for समुद्गत°) D4 कदाचिद्वासकृद्धम — ^{c}) K4 पतयन्. Da D4 5 T2 G1 वृक्षाग्रान् — ^{d}) D6 अधस्ताद् (for सुमहान्)

17 ^{a}) Ś1 K1 2 D1 सकुलसकाशं — ^{b}) Bo 5 पिंडितं, B3 4 D5 भूषित (for मण्डितम्) — ^{c}) K3 T1 G1 5 सच्छन्न, D7 सच्छिन्न, D9 सुच्छन्न, M4 सजन

वारिधारासमूहैश्च संप्रहृष्टः शतक्रतुः ।
क्षणेन पूरयामास सलिलेन वसुंधराम् ॥ १८
ततो धाराकुले लोके संभ्रमन्नष्टचेतनः ।
शीतार्तस्तद्वनं सर्वमाकुलेनान्तरात्मना ॥ १९
नैव निम्नं स्थलं वापि सोऽविन्दत विहंगहा ।
पूरितो हि जलौघेन मार्गस्तस्य वनस्य वै ॥ २०
पक्षिणो वातवेगेन हता लीनास्तदाभवन् ।
मृगाः सिंहा वराहाश्च स्थलान्याश्रित्य तस्थिरे ॥ २१
महता वातवर्षेण त्रासितास्ते वनौकसः ।
भयार्ताश्च क्षुधार्ताश्च बभ्रमुः सहिता वने ॥ २२
स तु शीतहतैर्गात्रैर्जगामैव न तस्थिवान् ।
सोऽपश्यद्वनपण्डेषु मेघनीलं वनस्पतिम् ॥ २३ C. 12 5423 B 12 14. 27 K 12.143 27

(for सठश्च) K3 B1.5 Da2 D4 5 7 T G1.2 5 तु (K3 B1 च, B5 D6 स, T2 G1 हि) मुहूर्तेन, B3 स्वमुहूर्तेन K5 Dn1.n3 D2 3 8 संठस्तु (D2 °स्य) मुहूर्तेन —^{d}) K3 (sup lin) V1 नौसयेने(V1 °नै)व, K4 नौस्यानेनैव, K6 B4 5 Dn1.n3 D2 3 8 नौसार्यैरिव, Bo–3 Da D4 7 S (G3 4 absent) नौसार्येने(D6 7 °नै)व (for नौस्याने°) K3 सागर, D5 G2 सागरं

18 ^{a}) K5 Dn1 n3 D2 3 8 समूहेन, V1 D4 7 T G2 5 ·सहस्रैश्च —^{b}) K1 सप्रवृद्ध°, K2–4 V1 B5 D. G1 M °वृष्ट°, K5 Bo–4 Dn1 n3 D2 3 8 °विष्ट°; Da °वृत्त°, D4 °वर्षु° (for °हृष्ट°) —^{d}) Dn1 G1 वसुधरा

19 ^{a}) D1 तमो· (for ततो) G2 धराकुले K5 V1 B1–3 Da Dn1.n3 D2 3 8 काले (for लोके) —^{b}) K3 Bo–2 Da D2 5 9 M सोभ्रमन्, D7 T1 G2 5 सोम थन् (for संभ्रमन्) K5 सम्रमस्तु तदाभवत्, T2 G1 संभ्रमाविष्टचेतन° — K5 om. 19^{cd} —^{c}) D9 सीता र्तस्, G1 शीतार्तस् K1 वर (for वनं) Da1 सर्वं —^{d}) Bo 5 D5 सकुलेन (for माकु°) Da2 [अं]तरा त्मनां·

20 ^{a}) K2 4 D1 नैत्र, K5 उच्चैर् (for नैव) M2 निम्न Dn3 चापि —^{b}) K3 विहंगहा°, Da1 °गह, M1 °गमा (for °गहा) —^{c}) K4 पूरितो ह; B1 पूरितेन, T1 G2 5 °ते हि (for °तो हि) —^{d}) K5 V1 B1–4 Da Dn1.n3 D2 3.8 तस्य मार्गो (B1 °र्गे) (by transp), D7 T1 G2 5 मार्गे तस्य D4 जनस्य (for वनस्य) K5 V1 B (except Bo) Da Dn1.n3 D2 3 8 तु, D6 हि (for वै)

21 ^{a}) G1 पक्षिणे K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3.7 8 S (G3 4 absent) वर्षवेगेन (for वात°) —^{b}) D7 T1 G2 5 शाखा (for हता) B5 नीलास् (for लीनास्) K3 V1 B तया (K3 °दा) तरून् (Bo 3–5 °रु), Da D4 तयाभवन्; D7 S (G3 4 absent) तु पादपान् (G1 °त्), D9 तया तन् (for तदाभवन्) —^{c}) K4 M1 मृगा° सिंह; K5 Da Dn1.n3 D2 3 8 मृगसिंह K1 वराहश्; M2 °हाश्र् (for °हाश्च्) —^{d}) K5 B2–5 Da Dn1 n3 D2 3.8 स्थलमाश्रित्य; D6 स्थानान्याश्रित्य K5 V1 B1 Da Dn1 n3 D2 3.8 शेरते (for तस्थिरे) D7 S (G3 4 absent) ये चान्ये तत्र पक्षिण° (D7 T1 G2 5 तत्र वर्तिन°, M2 वनवासिन°)

22 ^{a}) K1 वातधर्मेण; T2 वात वर्षेण, M2 **वर्षेण —^{b}) K1 त्रसितास् (for त्रासि°) M1.3 विचेतस° (for वनौकस°) M2 त्रासितास्त्रस्तचेतस° —^{d}) D4 बभ्रमु° सुमहावने

23 ^{a}) K6 शीतहतो, D5 शीताहतैर्, G2 शीतता- तैर् (for शीतहतैर्) M2 सहशीकरकैर्वक्त्रैर् —^{b}) K5 V1 B Da Dn1.n3 D2 3 5 8 न जगाम (for जगा मैव) — After 23^{ab}, K5 V1 (marg) B2 4 Dn1.n3 D2 3 8 ins

362* ददर्श पतितां भूमौ कपोतीं शीतविह्वलाम् ।
दृष्ट्वार्तोऽपि हि पापात्मा स तां पञ्जरकेऽक्षिपत् ।
स्वयं दुःखाभिभूतोऽपि दुःखमेवाकरोत्परे ।
पापात्मा पापकारित्वात्पापमेव चकार स° ।

[(L 1) V1 B2 4 सोपश्यत् (for ददर्श) K6 शोक- विह्वला —(L 2) Dn3 इष्टापूर्तो (for दृष्टार्तोऽपि) V1 B2 4 एवमार्तापि दुष्टात्मा (B2 पापात्मा) (for the prior half) D2 3 पिंजरके· —(L 3) B4 भूत सन् (for भूतोऽपि) V1 B2.4 दुःख य (B4 च) कुर्ने परे (for the post. half) —(L 4) V1 B2 4 न स दुःखा(B4 पापा)- द्विमुच्यते (for the post half)]

Dn3 om 23^{cd} V1 reads 23^{cd} on marg —^{c}) K1 D7 T1 G2 5 M1.3 4 वनपदेस्मिन्, K2 Bo 3–5 D1.9 °प(Bo D9 °खं)डे स, K3 D4 °खडस्य; K4 °पढे स, K5 Dn1 D2 3 °खडेषु; B1 2 5 (marg) Da D8 तरुप(Da1 °खं)डेषु; D5 वनखडेश, T2 G1 M2 वनमध्येस्मिन् (for वनपण्डेषु) —^{d}) Bo नीलमेव; Da1 मेघलीनं, Da2 °लीना (for °नील). — After

C 12 5488
D 12 143 30
K 12 143 29

ताराढ्यं कुमुदाकारमाकाशं निर्मलं च ह ।
मेघैर्मुक्तं नभो दृष्ट्वा लुब्धकः शीतविह्वलः ॥ २४
दिशोऽवलोकयामास वेलां चैव दुरात्मवान् ।
दूरे ग्रामनिवेशश्च तस्माद्देशादिति प्रभो ।
कृतबुद्धिर्वने तस्मिन्वस्तुं तां रजनीं तदा ॥ २५
सोऽञ्जलिं प्रयतः कृत्वा वाक्यमाह वनस्पतिम् ।
शरणं यामि यान्यस्मिन्दैवतानीह भारत ॥ २६
स शिलायां शिरः कृत्वा पर्णान्यास्तीर्य भूतले ।
दुःखेन महताविष्टस्ततः सुष्वाप पक्षिहा ॥ २७

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥

23, K5 V1 B Da Dn1 n3 (after 362*) D2.3 5.8 ins

363* सेव्यमानं विहगौघैश्छायावासफलार्थिभिः ।
धात्रा परोपकाराय स साधुरिव निर्मितः ।
अथाभवत्क्षणेनैव वियद्विमलतारकम् ।
महत्सर इवोत्फुल्ल कुमुदच्छुरितोदकम् ।

[Dn3 om lines 1–2 —(L 2) V1 B Da स (V1 B2 4 स्व, B0 1 5 सु) साधुरिव निर्मित (for the post half) —(L 3) K5 D2 3 8, अथोभवत्. —(L 4) D5 क्षरितोदक (for च्छुरि°)]

24 [a]) D7 S (G3 4 absent) कुसुमाकार(M2 °सो त्फर)ताराढ्यम् —[b]) M2 निर्जल (for निर्मल) K3–5 Dn1 n3 D2–4 8 बहु, M1–3 तथा (for च ह) —M2 om 24[cd] —[c]) K1 3 5 V1 B Dn1 n3 D2–5 8 9 घनैर् (for मेघैर्) K3 दृष्ट्वा (for मुक्त) K4 नरो (for नभो) K3 D4 मुक्त (for दृष्ट्वा)

25 [a]) K (except K4) V1 B Da Dn1 D4 5 7–9 T G2 5 विलोकयामास (for ऽवलोक°) —[b]) V1 B1 2 4 D5 7 T1 G5 M1 4 वेलां च स, B0 3 5 Da T2 G1 3 वेला च सु; D0 वनांत स; M3 वेलाक्षस (sic); M3 वेला श्च स (for वेलां चैव) D4 दुरात्मनो. K3 5 Dn1 n3 D2–4 8 विगाढा (K5 °ढ) प्रेक्ष्य (D4 °क्ष) शर्वरीं (K3 °री) —[c]) K5 Dn1 n3 D2 3 8 दूरतो मे (for दूरे ग्राम) D7 निवासश्च T2 G1 दूरे ग्रामान्निवासं च —[d]) K3 5 B4 Dn1 n3 D2 3 8 अस्माद् (for तस्माद्) D7 S (G3 4 absent) स्थानाद् (for देशाद्) K3 D4 अरिंदम (K3 °म); B1 D5 इव प्रभो (for इति प्रभो)

—[e]) B1 हृत (for कृत). K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 द्रुमे, D1 वनं (for वने) —[f]) G1 स तु (for वस्तु). K5 Dn1 n3 D2 3.8 तत°; B1 तथा (for तदा).

26 [a]) K1 सोंजलिं; K2 3 B2 Dn1 n3 D2–4.8 सोंजलि; K4 D5 सोंजलिः, D0 सांजलिं (for सोऽञ्जलिं). K5 Dn1 n3 D2 3 8 प्रणतिं, V1 B Da D5 7 9 S (G3.4 absent) प्रणत° (M2 °त) (for प्रयत°). —[b]) K3 वनस्पति —[c]) G1 यानि (for यामि). M2 चान्यस्मिन् —[d]) K3–4 D1 G2 M1 4 देवतानीह; B0 3–5 D5 9 T2 G1 दैवतानीति K3 D4 कानिचित् (for भारत) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 दै(Dn3 दे)वतानि वनस्पतौ, M2 देवतानीतराणि च

27 [a]) Dn1 Dn3 M4 सलिलाया (for स शिलायां) —[b]) K1 पत्राणि (for पर्णानि) T2 G1 M2 पर्णाना स्तीर्य भूतले. —[d]) G1 तत्र (for तत) B1 पाक्षिदः; B3 पक्षिता

Colophon om in T2 G1 Dn2 D6 G3 4 absent —*Sub-parvan* Ś1 K1–4 B1 2 4 Da Dn1 n3 D2–6 8 आपद्धर्म; V1 B0 3 5 D7 T1 G2 5 M राजधर्म —*Adhy name* Ś1 K1 2 4 D1 9 M1–3 कपोतोपाख्यान; K3 5 V1 B Da Dn1. n3 D2–5 कपोतलुब्धकसंवाद°. —*Adhy no* (figures, words or both) B1 D5 143; B3 4 142, Da1 12; Dn1 13; D3 11, T1 G5 140; G2 M 145 —*Śloka no* Dn3 35, D9 92

१४२

भीष्म उवाच ।
अथ वृक्षस्य शाखायां विहंगः ससुहृज्जनः ।
दीर्घकालोषितो राजंस्तत्र चित्रतनूरुहः ॥ १
तस्य काल्यं गता भार्या चरितुं नाभ्यवर्तत ।
प्राप्तां च रजनीं दृष्ट्वा स पक्षी पर्यतप्यत ॥ २
वातवर्षं महच्चासीन्न चागच्छति मे प्रिया ।
किं नु तत्कारणं येन साद्यापि न निवर्तते ॥ ३
अपि स्वस्ति भवेत्तस्याः प्रियाया मम कानने ।
तया विरहितं हीदं शून्यमद्य गृहं मम ॥ ४
यदि सा रक्तनेत्रान्ता चित्राङ्गी मधुरस्वरा ।
अद्य नाभ्येति मे कान्ता न कार्यं जीवितेन मे ॥ ५
पतिधर्मरता साध्वी प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ।

C 12.5502
B. 12 144.10
K. 12 144 10

142

1 D3 damaged — a) Da2 वृत्रस्य (for वृक्षस्य). D5 छायायां (for शाखायां) — b) K1.3 विहग, Da1 D. 2 T G5 विहग; G1 विभाग (for विहग). D7 G2 विहगमसुहृज्जन — c) D1 om. from षितो up to काल्य (in 2a) — d) K1 तनुरु; Bo 4 5 सदा; T2 G1 M2 ततश् (for तत्र). G2 ॰तनूरुप॰. D5 सुविचित्रतनूरुह॰.

2 D1 om. up to काल्य (cf. v l. 1). D3 damaged. — a) K1 Cv काल, K4 V1 Bo-2 5 Da Dn1 D2 5 कल्य, K5 B1 Dn3 D2 8 कल्य॰, B3 नल्य, M3 काल्य॰ (for काल्य) ‡ Cv काल बहुकालम् । ‡ — b) K3 D4 विहर्तुं; M1 चलितु (for चरितु) Ś1 K1 2 4 D1.8 9 न न्यवर्तत (for नाभ्य॰) — c) D4 प्राप्ता G1 रजनि — d) G1 परितप्यत

3 Before 3, K3 ins कपोत उवाच 3ab = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III 150ab — a) Da1 वातवर्षे; Dn3 शतवर्षं, D1 वातवक्ष (for वातवर्षं) — b) V1 [प्]वागच्छति, G1 चागच्छतु; M2 वागच्छति (for चागच्छति) — c) K4 Dn3 D2 किं तु, B1 किं ते; D4 क नु (for किं नु) — d) D4 सोद्यापि

4 a) M3 अस्या (for तस्या॰) — 4cd = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III. 150cd — c) M2 हीन (for हीदं) — d) Da शून्यमेतद्, T2 G1 सर्वं शून्य (for शून्यमद्य) Da2 गृहे मत (for गृह मम) — After 4, K3 5 V1 B Da Dn1.n3 D2-5 8 ins

364* पुत्रपौत्रवधूभृत्यैराकीर्णमपि सर्वत ।
भार्याहीन गृहस्थस्य शून्यमेव गृह भवेत् ।
न गृह गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते ।
गृह तु गृहिणीहीनमरण्यसदृशं मतम् ।

[K3 D4 om lines 1-2 — (L. 1) V1 पौत्राद्रिभिर् (for ॰पौत्रवधू) D3 आकीर्णन् (for आकी॰) — (L 2) B3 एव (for एव) — Lines 3-4 = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III. 152 — (L 3) D5 ** मित्याहुर् D5 गृहणी — (L. 4) K3 न स्याद्; Bo 3 5 ॰शून्यम् (for ॰हीनम्) D4 गृहेषु गृहणी न स्याद् (for the prior half) Da1 गत॰, D5 भवेत् (for मतम्). K3 D4 वनस्य सदृश गृह (for the post half).]

5 a) K4 ॰नेत्रार्ता, Bo 2.3 D1.5 ॰नेत्रा तु (for ॰नेत्रान्ता) — V1 reads 5bc on marg — b) K1 2 4 B1-3 ॰स्वना (for ॰स्वरा) — c) K3 D4 सद्यो, V1 यदि (for अद्य) K1 नायेति; K5 B1 Dn1 n3 D2 3 8 नायाति (for नाभ्येति) Da भार्या (for कान्ता) G1 अद्य नातिक्रमेत्कांता — After 5, K3 5 V1 B Da Dn1.n3 D2-5 8 ins

365* न भुङ्क्ते मय्यभुक्ते या नास्नाते स्नाति सुव्रता ।
नातिष्ठत्युपविष्टेत शेते च शयिते मयि ।
हृष्टे भवति सा हृष्टा दुःखिते मयि दुःखिता ।
प्रोषिते दीनवदना क्रुद्धे च प्रियवादिनी ।

[(L. 1) K3 Bo 3-5 D2 8 मय्यभुक्ते, Da1 न मे भुक्ते (for मय्यभुक्ते) V1 B D5 सा; D4 नु (for या) K5 सा नारी पतिदेवता (for the post half) — K5 om. lines 2-4 — (L 2) Bo 2 5 D3 8 न तिष्ठति (for नाति॰) V1 Bo 1 5 Da1 न शेते (for शेते च) — (L 3) K3 D4 हृष्टे मयि मह(K3 ॰दृ)ष्टात्मा (for the prior half) — (L 4) V1 B चाप्यति (for च प्रिय)]

6 a) K1 2 D7 2 S (G3 4 absent) ॰धर्मव्रता (for ॰रता) K3 V1 B Da D2-5 8 पतिव्रता पतिप्राणा; K5 Dn1. n3 पतिव्रता पतिगति — b) G1 कामेभ्योपि (for प्राणे॰) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5. 8 पति॰

C 12. 5503
D 12. 144. 11
K 12. 144. 11

सा हि श्रान्तं क्षुधार्तं च जानीते मां तपस्विनी ॥ ६
अनुरक्ता हिता चैव स्निग्धा चैव पतिव्रता ।
यस्य वै तादृशी भार्या धन्यः स मनुजो भुवि ॥ ७
भार्या हि परमो नाथः पुरुषस्येह पठ्यते ।
असहायस्य लोकेऽस्मिँल्लोकयात्रासहायिनी ॥ ८
तथा रोगाभिभूतस्य नित्यं कृच्छ्रगतस्य च ।
नास्ति भार्यासमं किंचिन्नरस्यार्तस्य भेषजम् ॥ ९
नास्ति भार्यासमो बन्धुर्नास्ति भार्यासमा गतिः ।
नास्ति भार्यासमो लोके सहायो धर्मसाधनः ॥ १०
एवं विलपतस्तस्य द्विजस्यार्तस्य तत्र वै ।

(K8 D4 भर्तुः ; V1 B Da पत्युः)प्रियहिते रता (Da1 °त). — After 6ab, K3 5 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 8 read 7cd. K8 D4 repeat 6c-7d after 369* — c) Da1 स हि (for सा हि) D8 क्षुधार्तश्च (for °र्तं).

7 a) K5 V1 B Da Dn1. n8 D2 3 5 8 स्थिरा (for हिता). — b) K5 Dn1. n8 D2 3 8 भक्ता स्निग्धा; D5 पतिप्राणा; T2 G1 धर्मिष्ठा च (for स्निग्धा चैव). K5 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 5 8 यशस्विनी (for पतिव्रता). — K3 5 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 8 read 7cd after 6ab 7cd = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III 151cd. — c) Ś1 (sup lin as in text) K4 तस्य (for यस्य) K3 5 V1 B0 2-5 Da2 Dn1 n8 D2-5 8 स्याद्; B1 वा; Da1 सा (for वै) K3 V1 D4 ईदृशी (for ता°). — d) B0 D4 5 स धन्यः (by transp), B1 नान्यः स. K3 5 V1 B Dn1 n8 D2. 4 5 8 पुरुषो (for मनुजो) K3 B0 D4 5 भवेद् (for भुवि) — After 7, K3 5 V1 B Da Dn1. n8 D2-5 8 ins

366* वृक्षमूलेऽपि दयिता यस्य तिष्ठति तद्गृहम् ।
प्रासादोऽपि तया हीनः कान्तार इति निश्चितम् ।
धर्मार्थकामकालेषु भार्या पुंसः सहायिनी ।
विदेशगमने चास्य सैव विश्वासकारिका ।

[Dn8 om. lines 1-2 — (L 1) D8 मूलेऽपि Da1 वसिता (for दयिता) K3 B2 3 5 Da D4 5 यत्र (for यस्य). K3 D4 त (for तद्) — (L. 2) K3 D4 कांता रमिव सोच्यते; V1 B Da कांताराद(Da °दि)तिरिच्यते (for the post half) — Lines 3 = (var.) Mārkandeya P 19 70ab — (L 3) Da1 धर्मार्थे (for धर्मार्थ). K3 D4 धर्मकामार्थकार्येषु (for the prior half) K3 D4 सहायनी — (L 4) K3 B0 5 D4 चैव (for चास्य) K3 -कारणी (for कारिका)]

After the above, K3 D4 ins. 368* and 369* followed by the repetition of 6c-7d After this repetition, K3 D4 ins

367* यस्य भार्या सदा रक्ता तथा छन्दानुवर्तिनी ।
विभवेऽपि हि सतोषस्तस्य स्वर्ग इहैव हि ।

सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्या या पतिव्रता ।
सा भार्या या प्रियं ब्रूते सा भार्या या मनोरमा ।
यस्य भार्या गुणज्ञा च भर्तारमनुगामिनी । [5]
या चातीव हि सदृशा सा श्रीः साक्षान्न वै धनम् ।

8 a) G1 पुरुषो (for परमो) K4 B1 Dn1 D2 3 8 ह्यर्थः (for नाथ.). — b) K1 3 M1 पुरुषस्येव (for °ह). D4 T2 पद्यते; D7 पश्यते; G3 पश्यत (for पठ्यते) — d) T3 विधायिनी; M1 सहायनी (for सहायिनी).

9 a) D1 S (G3. 4 absent) अथ (for तथा) T1 G2 5 मोहाभि (for रोगाभि) — 9cd = (var.) 3 58 28cd — c) D4 नार्या (for भार्या). D7 S (G3 4 absent) मित्र (for किंचिन्). — d) G1 न हि स्यात्तस्य भेषजं.

10 K3 D4 om 10bc. — b) M3 भार्यासमो (for °समा) — d) K3 D4 धर्मसाधक; K5 Dn1 n8 D2 3 8 °समहे; V1 B Da D5 9 M1 3 4 °साधने; D7 T1 G2 5 °शासने; T2 G1 °साधनं (for °साधन) — K5 V1 B Da Dn1 n8 D2 3 5 8 ins after 10 K3 D4, after 366* (= Pañca. [Kosegarten] IV 54)

368* यस्य भार्या गृहे नास्ति साध्वी च प्रियवादिनी ।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ।

[(L. 1) V1 B Da D5 माता (for भार्या) K3 D4 सगता, V1 B0-2. 5 भार्या न; B3 4 Da भार्या वा (for साध्वी च). V1 B0-2 5 [अ]प्रियवादिनी]

K3 D4 cont :

369* अहो मम विना वह्निं दह्यते गात्रसंचयम् ।
पतिव्रतधरा साध्वी प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ।

— After the above K3 D4 repeat 6c-7d After this repetition, K3 D4 ins 367* On the other hand, after 368*, K5 Da (Da1, after 12ab) Dn1. n8 D2 3 8 ins an addl colophon [*Sub-parvan* K5 Da Dn1 n8 D2 3 आपद्धर्म — *Adhy. name* K5 Da Dn1. n8 D2 3 भार्याप्रशंसा. — *Adhy no* (figures, words or both) Da1 13, Dn1 14, D8 12. — *Śloka no* Da Dn1 D3 17.]

गृहीता शकुनघ्नेन भार्या शुश्राव भारतीम् ॥ ११
न सा स्त्रीत्यभिभाषा स्याद्यस्या भर्ता न तुष्यति ।
अग्निसाक्षिकमप्येतद्भर्ता हि शरणं स्त्रियः ॥ १२
इति संचिन्त्य दुःखार्ता भर्तारं दुःखितं तदा ।
कपोती लुब्धकेनाथ यत्ता वचनमब्रवीत् ॥ १३
हन्त वक्ष्यामि ते श्रेयः श्रुत्वा च कुरु तत्तथा ।
शरणागतसंत्राता भव कान्त विशेषतः ॥ १४
एष शाकुनिकः शेते तव वासं समाश्रितः ।
शीतार्तश्च क्षुधार्तश्च पूजामस्मै प्रयोजय ॥ १५
यो हि कश्चिद्द्विजं हन्याद्गां वा लोकस्य मातरम् ।

C 12. 517
B 12.145 8
K 12 144 15

---

11 B4 damaged Before 11, K2 V1 B4 Da Dn1, n2 D2, 8 ins भीष्म उवाच — [a]) M2 विलिलपस्तु (for विलपतस्तु) — [b]) D7 S (G3, 4 absent) वै तदा, D6 तस्य वै (for तत्र वै) K2 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n2 D2, 8 श्रुत्वा तु (V1 Bo 3 Da 'त्वाथ, D5 'त्वा सा) करुणं वचः — [c]) K1, 2, 3 Bo 2-4 Da3 Dn1, n3 D2-4, 6-8 S (G3, 4 absent) शाकुनिकेन (G1 'निकेन) (for 'नघ्नेन) — [d]) K2, 3 V1 B Da Dn1, n2 D2, 8 कपोती वाक्यमब्रवीत्. — After 11, K1, 3 V1 B Da Dn1, n2 D2, 3, 8 ins

370* कपोत्युवाच ।

अहोऽतीव सुभाग्याहं यस्या मे दयितः पतिः ।
असतो वा सतो वापि गुणानेव प्रभाषते ।

[(L. 1) Da सभाग्याहं. K4 V1 B Da D5 दैवत (for दयित) — (L. 2) Dn3 असतो वा सतो वापि (for the prior half). D8 एव (for एव)]

12 Before 12, Ś1 D7 S (except T1, G3, 4 absent) ins कपोत्युवाच 12 = (var) Hitopadeśa I 157 12[ab] = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III 154[ab] — [a]) K2 D4 नासा (for न सा) K2 Dn1 n3 D2, 8 स्त्री ह्यभि(K4 'नि)मतव्या; V1 Bo 3 D3 स्त्री ह्य(B1 D5 स्त्रीत्य)भिभाष्या हि (V1 स्याद्) (for स्त्रीत्यभिभाषा स्याद्) Da तस्य स्त्री प्रतिभाष्या स्याद्; D7 S (G3, 4 absent) सा हि (G1 नास्ति, M न मा) स्त्री स्वगतव्या — [b]) K3, 4, 5 Bo 3 Dn1 n2 D2, 8 यस्या, K2 यास्या, G1 यया (for यस्या) D7 T G2, 5 तु (for न) M1, 2, 5 तुष्यते (for 'ति) — After 12[ab], K2 Da3 Dn3 D2, 8 ins (= Pañcatantra [Kosegarten] III 154[cd])

371* तुष्टे भर्तरि नारीणां तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ।,

while Da1 ins an addl colophon (cf. v 1 10) — Before 12[cd], Da1 ins भीष्म उवाच Dn3 om. 12[cd] — [c]) Da1 अग्निना साक्षम् (for अग्निसाक्षिकम्) K2 B1 Dn1 D2, 8 ह्येतेव, V1 M1, 8 पूर्वैतद्; Bo 1, 3 D6 T2 ह्येतद्, B3 Da ह्येतेव (for अप्येतद्) G1 अग्निसाक्षिकरो मे तद् — [d]) D7 S (G3, 4 absent) पर (for स्त्रियः) K2 V1 B Da Dn1 D2, 3, 5, 8 भर्ता वै दैवतं परं — After 12, K2 V1 B Da Dn1 D2, 3, 8 ins (= Pañcatantra [Kosegarten] III 155)

372* दावाग्निनेव निर्दग्धा सपुष्पस्तबका लता ।
भस्मीभवतु सा नारी यस्या भर्ता न तुष्यति ।

[(L. 2) K2 Dn1 'भवति (for 'तु) Da Dn1 यस्यां (for यस्या).]

13 [a]) D4 सचित्य (for संचिन्त्य) — [b]) D1 दुःखिता (for 'त) D5 सदा (for तदा) — [c]) Ś1 लुब्धकेनाथा, K2 Dn1 n3 D2, 3, 8 'नापि (for 'नाथ). T2 G1 गृहीता शाकुनिकेन — [d]) D7 T1 G2, 5 हृता (for यत्ता) K5 V1 B1, 3 Dn1 n3 D2, 3, 5, 8 T2 G1 गृहीता (T2 G1 कपोती) वाक्यमब्रवीत्, Bo 2, 4 बद्धा (B3 बद्धा) वाक्यमथाब्रवीत्.

14 [b]) K2 B2, 4 Dn1 n3 D2, 3, 7, 8 T1 G2, 5 तु (for च) D2 कुरु वचस् (for च कुरु तत्) K3 ते तथा, G2 तत्तत (for तत्तथा) — [c]) K1 T2 सत्राणः; K4 सत्रहा; G1 M2 सत्राता (for संत्राता) — [d]) K1 एकान्तेन; T2 गृहस्थस्य, M2 भव तात (for भव कान्त)

15 = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III 158 — [b]) B3 M4 तवावास, Dn3 तव वाक्य, D1 तव या[c]; D4 वनवास; G3 तव वाच (for तव वास) Da3 समाश्रिता (for समाश्रित) — [c]) K4 Da1 क्षुधार्तस्य (for 'श्च) B2 शीतार्ताश्च क्षुधार्ताश्च — [d]) V1 B1, 2 Da अस्य, Bo 2, 4 अस्मिन् (for अस्मै) K2 V1 B1, 3 Da Dn1, n3 D2, 3, 8 T2 G1 समाचर (Da2 'र) (for प्रयोजय)

16 With 16, cf 12 145 18 — [a]) K2 हत्वा (for हन्याद्) — [b]) V1 reads from गां up to देपा (in 16[d]) on marg K2 हन्यात्; V1 B1, 2, 4 Da Dn1 n3 D2, 3, 4, 8 गां च, G1 गवा (for गां वा) D5 वा लोक (for लोकस्य) — [c]) Hypermetric Da1

C 12 5516
D 12 145 9
K 12 144 25

शरणागतं च यो हन्यात्तुल्यं तेषां च पातकम् ॥ १६
यास्माकं विहिता वृत्तिः कापोती जातिधर्मतः ।
सा न्याय्यात्मवता नित्यं त्वद्विधेनाभिवर्तितुम् ॥ १७
यस्तु धर्मं यथाशक्ति गृहस्थो ह्यनुवर्तते ।
स प्रेत्य लभते लोकानक्षयानिति शुश्रुम ॥ १८
स त्वं संतानवानद्य पुत्रवानपि च द्विज ।
तत्स्वदेहे दयां त्यक्त्वा धर्मार्थौ परिगृह्य वै ।
पूजामस्मै प्रयुङ्क्ष्व त्वं प्रीयेतास्य मनो यथा ॥ १९
इति सा शकुनी वाक्यं क्षारकस्था तपस्विनी ।
अतिदुःखान्विता प्रोच्य भर्तारं समुदैक्षत ॥ २०
स पत्न्या वचनं श्रुत्वा धर्मयुक्तिसमन्वितम् ।
हर्षेण महता युक्तो बाष्पव्याकुललोचनः ॥ २१

शरणागतं K8 B0 6-8 D6 9 तु; D4 तु; D7 S (except T2, G3 4 absent) हि (for च) — d) V1 transp. तुल्यं and तेषां

17 a) K3 5 V1 Dn1 D2, 3 8 T2 G1 अस्माकं; B1 Da Dn3 D1, 4 यस्माक (sic) (for यास्माकं). — b) Da1 Dn1, n3 D5 9 G2 M2 4 कपोती; D4 कपोत (for कापोती). K4 V1 Dn1, n3 D2 3 8 ज्ञातिधर्मत; B1 जातिधर्मता; D7 T1 G3 5 धर्मतः पुरा (for जातिधर्मतः). — c) D4 स (for सा). K1 3 B2 D4 न्यायात्मवता; B1 D7 T1 G1 2 5 न्याय्या भवता; D1 न्याय्यात्मवतां; D5 न्याय्या सेवता; M4 ध्याय्यात्मवता (for न्याय्यात्मवता) — d) Da त्वद्वि मे न; D4 तद्विधेन; G1 त्वद्वि तेन (for त्वद्विधेन). K3 5 V1 B Da Dn1 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) [अ]नुवर्तितुं (V1 B0 T2 G1 °तं); Dn3 [अ]तिव° (for [अ]भिव°).

18 a) B1 T2 यथा शक्तिर्; Da2 यथाशक्तिं (for °शक्ति). — b) K1 [ऽ]प्यनुवर्तते; D5 नानु° (for ह्यनु°) Da न च कर्तुं प्रवर्तते; G3 गृहस्थोस्य निवर्तते — c) D5 लोको (?for लोकान्) — d) Da अक्षयामिति; D1 G3 अक्षय्यानिति; D6 न क्षयानिति (for अक्षयानिति). K1, 3 D6 7 9 T G1 2 5 M1 3 शुश्रुम°; V1 B1 2 Da M2 मे मति. (for शुश्रुम).

19 a) M2 सत्व (for स त्व). K3 सपत्निवान्; V1 B1 2 Da1 सततिमान्; Da2 संततिमान्; D5 यसत वान् (sic) (for संतानवान्). — b) K5 B3 Dn1 n3 D2 3. 5 7. 8 T1 G5 पुत्रवानसि; T2 M2 4 दीर्घायुरपि (for पुत्रवानपि). B0 यद् (for च) Da1 D1 द्विज (for द्विज). — c) D1 9 स्वस्वदेहे; D7 T1 G1 2 5 M3, 4 स्वं (M3 4 न) स्वदेह (for तत्स्वदेहे). K1 परि त्यक्त्वा; Da1 दयां त्यक्ता; M3-4 दयां कृत्वा (for दयां त्यक्त्वा) — d) B3 4 G1 प्रतिगृह्य; T2 सम° (for परि°). Ś1 K2 4 V1 B1, 2 5 Da Dn1 n3 D1-3 8 च; K5 वा; D9 ते (for वै) M2 4 धर्माथौ परिपाल्य — e) K5 प्रयुंत; Da1 Dn3 D4, 7 9 G1 प्रयुक्ष; Da2 प्रयुंक्षं; D5 प्रयुक्षस (for प्रयुङ्क्ष्व). G2 [अ]स्मै (for त्वं) — f) Dn3 G1 प्रियेतास्य; M1 प्रियेचस्य; M2 4 प्रियेदस्य; M3 प्रीयेत्तस्य (for प्रीयेतास्य) D6 मनोरथ (for मनो यथा). — After 19, K5 V1 B Da Dn1 n3 D2, 3 5 8 ins

373* मत्कृते मा च संतापं कुर्यास्त्वं विहगम ।
शरीरयात्राकृत्यर्थमन्यान्दारानुपैष्यसि ।

[(L 1) K5 Dn1 n3 D2 3, 5 शरीरे (for मत्कृते). — (L 2) B1 कृत्वान्यान्; B2 कृत्यार्थम्; Da1 कृतार्थम् (for कृत्यर्थम्). Da1 उपैक्षत°; Da2 उपैष्यति, Dn1 n3 D2 3 5, 8 उपैष्यसि (for उपैष्यसि) B1 देहार्थवानुपै ष्यसि; B2 अन्यार्थं वै गमिष्यसि (for the post half).]

20 a) K1 मा (for सा) K1 B1 2 D5 T2 G1 M3, 4 शकुनिर्; K5 शुणुकी (sic) (for शकुनी). — b) K5 V1 B (B1 marg, orig. as in text) Da Dn1, n3 D2 3 5 8 पंजरस्था; D7 अक्षरस्था, T1 G3 5 M अक्षारस्था; T2 साक्षरस्था; G1 अक्षारस्था (for क्षारकस्था). — c) G1 दुःखान्विता न् K5 Dn1 n3 D2, 8 G1 2 M1-3 प्रोक्त्वा; B0 1 3 4 D5 M4 प्रोक्ता; B5 D3 प्राह; T2 सा तु (for प्रोच्य) — d) K5 समुदैक्षत; B0 3 5 °दीक्ष्य च; B1 °दीक्ष्यते; Da1 °दृक्षत; D4 G1 °दीक्षत; D9 °दैक्ष्यत (for °दैक्षत) — After 20, K5 V1 B Da Dn1, n3 D2-5 7 8 S (G3, 4 absent) ins an addl colophon [*Sub parvan* K3 5 B0 2-5 Da D2-5 आपद्धर्मे; V1 B1 D7 S (G3 4 absent) राजधर्मे — *Adhy name* K3 5 V1 B0-2 5 Da1 D2-4 कपोतलुब्धकसंवाद°; B3 D5 लुब्धककपोतसंवाद°; Da2 लुब्धसंवाद°; M1 3 कपोतोपाख्यान; M2 शरणागत रक्षणविधि° — *Adhy no* (figures, words or both) · B1 134, B3 4 143, Da1 13; D3 12, T1 G3 147, T2 144, G1 145, G2 M 146. — *Śloka no* Da1 11; Da2 Dn1 D3 14; Dn3 12]

21 Before 21, MSS. ins भीष्म उवाच 21ab = (var.) Pañcatantra (Kosegarten) III 163ab. — a) V1 B Da D5 स तस्या; M2 सा पत्न्या (for स

तं वै शाकुनिकं दृष्ट्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
पूजयामास यत्नेन स पक्षी पक्षिजीविनम् ॥ २२
उवाच च स्वागतं ते ब्रूहि किं करवाण्यहम् ।
संतापश्च न कर्तव्यः स्वगृहे वर्तते भवान् ॥ २३
तद्ब्रवीतु भवान्क्षिप्रं किं करोमि किमिच्छसि ।
प्रणयेन ब्रवीमि त्वां त्वं हि नः शरणागतः ॥ २४
शरणागतस्य कर्तव्यमातिथ्यमिह यत्नतः ।
पञ्चयज्ञप्रवृत्तेन गृहस्थेन विशेषतः ॥ २५
पञ्चयज्ञांस्तु यो मोहान्न करोति गृहाश्रमी ।
तस्य नायं न च परो लोको भवति धर्मतः ॥ २६
तद्ब्रूहि त्वं सुविस्रब्धो यत्त्वं वाचा वदिष्यसि ।
तत्करिष्याम्यहं सर्वं मा त्वं शोके मनः कृथाः ॥ २७
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शकुनेर्लुब्धकोऽब्रवीत् ।
बाधते खलु मा शीतं हिमत्राणं विधीयताम् ॥ २८
एवमुक्तस्ततः पक्षी पर्णान्यास्तीर्य भूतले ।
यथाशुष्काणि यत्नेन ज्वलनार्थं द्रुतं ययौ ॥ २९

C. 12. 5533
B 12. 146 10
K 12. 145 10

पत्न्या) D4 om. वचन — b) D2 धर्मयुक्त G1 समन्वित — c) Da2 हर्षेन V1 B2 Da G2 [मा]विष्टो (for युक्तो) — d) K5 Dn3 D3 वाक्यं, D2 वाक्य (for वाप्प) D4 लोचन (for °न)

22 a) G2 स (for तं) D1 शकुनिकं, G2 शाकुनिकान् (for शाकुनिक) — c) D4 यत्तेन; D7 S (G3 4 absent) युक्तेन (for यत्नेन) K5 Dn1 n3 D2 3. 8 स पक्षी पूजयामास — d) K5 Dn1 n3 D2 8 यत्नाच्च, Da1 सपत्नि (for स पक्षी) V1 B Da Dn1. n3 D1 4 5 7 9 T1 G1 5 M पक्षिजीवन (M2 °न), D3 परिजीविन (for पक्षिजीविनम्)

23 With 23, cf Pañcatantra (Kosegarten) III 164 — a) K1 स (for च) K5 B3-5 Dn1 n3 D2 4. 5 7-9 S (G3 4 absent) उवाच स्वागत तेद्य (B4 D4. 6 7 T G1 2 5 M तेस्तु) — b) K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 S (G3 4 absent) ते (for [अ]हम्) — c) D7 T1 G2 5 गतव्य (for कर्तव्य) — d) D4 स्वगृहं (for °हे)

24 a) T1 G5 ब्रवीतु च (for तद्ब्रवीतु) V1 क्षिप्र ब्रूहि भद्र ते (submetric), D7 G2 ब्रवीतु भगवान्क्षिप्र — c) G1 ब्रवीहि (for °मि) G1 M त्वा (for त्वां) — d) Da2 D4 त्वां (for त्व) B1 D7 T1 G2 5 शरणगत, Da शरणागत (for °णागत) T2 G1 त्व न शरणमागत — After 24, K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3. 8 ins (= [var] Hitopadesa I 44)

374* अरावप्युचित कार्यमातिथ्य गृहमागते ।
छेत्तुमप्यागते छाया नोपसहरते द्रुम ।

[L 1) B1 अचिर (for उचित) V1 Bo 3 5 अरेर प्यचिर कार्यन् (for the prior half) Bo 4 5 एयुप (for आगते) — (L 2) K3 छेत्तु पार्श्वगता छायां (for the prior half) V1 Bo 1. 3 5 Da तरु (for द्रुम)]

25 a) Hypermetric D4 om शरणाग — b) Da इति (for इह) D4 य कुव (for यत्नत) B2 Dn1 आतिथ्यं हि॰ प्रयत्नत, M2 आतिथ्यमपि यत्तत — c) Da T2 पचयज्ञे, D1 °यज्ञ (for °यज्ञ) B -प्रवर्त्तेन, D8 प्रववृते (for प्रवृत्तेन)

26 a) K1 Bo 3 D1 पचयज्ञ तु, B1 T2 G1 °यज्ञाश्च (for °यज्ञांस्तु) — b) K5 B1 Da Dn1 n3 D2 3 8 M1 गृहाश्रमे (for °मी) — c) B2 Da D1 4 M2 transp न and च

27 Bo damaged — a) K3 5 V1 Bo-2 Da1 Dn1. n3 D2 3 8 मा, Da2 सा (for त्व) K3. 5 V1 B Da Dn1 D1-4. 8 9 सुविश्रब्धो (Bo °श्राब्यो), Dn3 सुवि*ब्धो, M2 हि विस्रब्धो (for सुविस्रब्धो) — b) B3-5 वचो यत्त्व, D5 वाचा यत्त्व (by transp) D1 यदिष्यमि (for वदि°) — c) B2 तात (for सर्वं) — d) M2 मत्वा (for मा त्व) D1 लोके, D8 शाके (for शोके) D4 कृया, D7 °धा (for °था)

28 = (var) Pañcantantra (Kosegarten) III 165 — a) D1 ततस् (for तस्य) — b) V1 B1-3 5 Da D5 शकुनिं (for °नेर्) D4 लुपको — Dn3 om 28cd — c) K2-4 Bo 1 3-5 D4 5 7 मा, K5 V1 B2 Dn1 D2 3 8 मे (for मा) Da शीत वै (for मा शीत) — d) K1 हितत्राणं, K3 D4 9 तस्य त्राण, K5 Dn1 D2 3. 8 सत्राण हि, Bo 5 मम त्राण, B1 हितमत्र, M1 हि सित्राणं (for हिमत्राण)

29 a) K3 उक्ते (for उक्तस्) Da2 om पक्षी — b) V1 B1. 2 T1 G2 5 M पर्णान्याहृत्य, T2 °नावृत्य, G1 °नाहृत्य (for °न्यास्तीर्य) — c) K2 4 B2 4 D5 M2 यथाशुष्कानि, Bo 3 5 D9 तथा शुष्कानि Dn1. n3 D1-3 8 यथाशक्त्या हि पर्णेन — d) Da2 ज्वलनार्थे (for °र्थं) Bo 3 5 ततो (for द्रुत)

स गत्वाङ्गारकर्मान्तं गृहीत्वाग्निमथागमत् ।
ततः शुष्केषु पर्णेषु पावकं सोऽभ्यदीदिपत् ॥ ३०
सुसंदीप्तं महत्कृत्वा तमाह शरणागतम् ।
प्रतापय सुविस्रब्धं स्वगात्राण्यकुतोभयः ॥ ३१
स तथोक्तस्तथेत्युक्त्वा लुब्धो गात्राण्यतापयत् ।
अग्निप्रत्यागतप्राणस्ततः प्राह विहंगमम् ॥ ३२
दत्तमाहारमिच्छामि त्वया क्षुद्बाधते हि माम् ।
तद्वचः स प्रतिश्रुत्य वाक्यमाह विहंगमः ॥ ३३
न मेऽस्ति विभवो येन नाशयामि तव क्षुधाम् ।
उत्पन्नेन हि जीवामो वयं नित्यं वनौकसः ॥ ३४
संचयो नास्ति चास्माकं मुनीनामिव कानने ।
इत्युक्त्वा स तदा तत्र विवर्णवदनोऽभवत् ॥ ३५
कथं नु खलु कर्तव्यमिति चिन्तापरः सदा ।
बभूव भरतश्रेष्ठ गर्हयन्वृत्तिमात्मनः ॥ ३६
मुहूर्ताल्लब्धसंज्ञस्तु स पक्षी पक्षिघातकम् ।
उवाच तर्पयिष्ये त्वां मुहूर्तं प्रतिपालय ॥ ३७

---

30 a) Dn1 गत्वागार B1 °कर्मार्थं; D1 कार्दांत (sic) (for कर्मान्तं). D1 T1 G1 s स गत्वा स्वरकर्मा[illegible]; G1 स गत्वा•रकर्मांतो. — Cn अङ्गारकर्मान्तं कर्मार गृहमग्निम्। Cr अङ्गारं करोतीत्यङ्गारपर्मा कारु। तस्यान्तं गर्भगृहम् । — b) B3 D1 [त्व]ग्नीन् (for [त्व]ग्निम्). K1 मथागत (for °गमत्). D1 गृहीत्वांगारमागमत्. — c) V1 B1 D4 काष्ठेषु; D3 lacuna (for पर्णेषु). — d) K1 सोऽपर्दीदिपत्; K2 s V1 B Dn1 n3 D2-4 7-9 (G1 s absent) सोऽभ्य(K3 Dn1 n3 D2 5 8 सोऽप्य; D1 सोऽप्र; D1 T G1 2 4 M1 स त्व; D3 स भ्य)दीपयत्; Da1 सोऽभ्यदीपयत्; Da2 सो•दीपयत् (for सोऽभ्यदी-दिपत्).

31 D1 om. (hapl.) 31a-32b — a) K2.3 4 V1 B1-3 D4 Dn1 n3 D1-4 8 स संदीप्तं (Da1 °प्तां); B1 3 स सं दीप्तं (for सुसंदीप्तं). D1 S (G1 4 absent) स (G1 सु) दीप्तं सुमहत्कृत्वा. — b) T1 तमहं (for तमाह). Da1 शरणं गतं; G1 शरणा••; M1 शरण गतं (for °गतम्). — 31cd = (var.) Pañcatantra (Kosegarten) III. 167ab. — c) K1 D1 2 T2 M सुविस्रब्ध. K2 3 4 V1 B0 1 Dn1 n3 D1 4 7 सुविश्रब्ध (V1 °ब्धं); B1-3 D4 सुविश्व(B1 °स्र)ब्ध; G1 सु [illegible] (for सुविस्रब्धं). — d) V1 B1 2 D4 स्वं; D2 स (for स्व). K1 Da1 गात्राणि (for °णि). Da1 कुतोभय (for [अकु]तो°).

32 D1 om. 31ab (cf. v.l. 31). — a) Dn1 तथेव (for तथोक्तो). D1 G1 [स]तापयत् (for [स]तथे°). D1 गुत्पर्कोताजतापयत्. — c) K1 Dn1 G1 अग्नि. G1 अग्निं (for अग्नि). Dn1 सत्यागत (for प्रत्या°). — d) T1 स त (for तत्). K1 M1 विहंगमं; D1 °गमः (for °गमम्). — After 32, K1 [illegible] D1 2 ins.:

[illegible] दृष्ट्वा महार्णिस्त्रो वाक्यं स्यात्प्रत्युपलोषका ।
तथेमं शकुनिं दृष्ट्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
[(L. 2) D2 8 तथेमां (for °म)]

33 a) K1 यत्तम्; Da कर्तुम् (for दत्तम्). K1 आहार; D1 आहरम् (sic) (for आहारम्). K1 मे स्वामिन् (for इच्छामि). — b) B2 (also as in text) T2 G1 क्षुदं; D5 च मां (for हि माम्). — c) All MSS (except Ś1 K2 D1; Dn1 D6 G2 4 absent) transp. तद्वच and स. D1 T G2.3 M1-3 परिश्रुत्य (for प्रति°).

34 34ab = (var.) Pañcatantra (Kosegarten) III. 167cd. — a) V1 चास्ति (for मेऽस्ति). K1 वित्तं मे (for विभवो). — b) K1 3 5 V1 B0 2-5 Da Dn1 n3 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) नाशयेयं (for °यामि). K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 5 8 transp. तव and क्षुधाम्. S (G2 4 absent) क्षुधं (for क्षुधाम्). — c) D1 [स]मि (for हि). — d) Dn1 n3 नित्य (for नित्यं).

35 a) V1 य (for च). — b) D6 om. (hapl.) from मिव up to कर्तं (in 36a). K3 D1 अपि; T2 इह (for इव). K2 5 B3 Dn1 D1-4 8 भोजने; Dn3 भोजन (for कानने). — c) B1 इत्युक्त; Da इत्युक्ता (for °क्त्वा). Dn1 n3 सं (for स). — d) K1 [s]भवं; T2 भवेत् (for ऽभवत्).

36 D6 om. up to कर्तं (cf. v.l. 35). — a) D1 M3 स (for नु). — b) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D1-4 7-9 T G3 4 M1-3 यदा; G1 M1 तथा (for सदा). — d) M3 वृत्ताम् (for वृत्तिम्).

37 a) K1 मुहूर्तंलुब्ध Da1 संज्ञाम् (for संज्ञस्). B0.3.5 D1 च; G1 स (for तु). K5 D1 5 क्षुधार्तं लुब्धकं ज्ञात्वा. — b) K3 D1 5 M द्विजघातकं; K1

इत्युक्त्वा शुष्कपर्णैः स संप्रज्वाल्य हुताशनम् ।
हर्षेण महता युक्तः कपोतः पुनरब्रवीत् ॥ ३८
देवानां च मुनीनां च पितॄणां च महात्मनाम् ।
श्रुतपूर्वो मया धर्मो महानतिथिपूजने ॥ ३९
कुरुष्वानुग्रहं मेऽद्य सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।
निश्चिता खलु मे बुद्धिरतिथिप्रतिपूजने ॥ ४०
ततः सत्यप्रतिज्ञो वै स पक्षी प्रहसन्निव ।
तमग्निं त्रिः परिक्रम्य प्रविवेश महीपते ॥ ४१
अग्निमध्यं प्रविष्टं तं लुब्धो दृष्ट्वाथ पक्षिणम् ।
चिन्तयामास मनसा किमिदं नु कृतं मया ॥ ४२
अहो मम नृशंसस्य गर्हितस्य स्वकर्मणा ।
अधर्मः सुमहान्घोरो भविष्यति न संशयः ॥ ४३
एवं बहुविधं भूरि विललाप स लुब्धकः ।
गर्हयन्स्वानि कर्माणि द्विजं दृष्ट्वा तथागतम् ॥ ४४

C 12 5549
B 12.146 26
K 12.145 26

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥

V1 Bo–2 5 Da2 D3 8 T2 G1 पाक्षिवातिन, B8 Dn1 °घातनं, Da1 ** घातिनि; Dn3 पक्षिपालनं, D2 ** घातिन, D5 पाक्षिनिघातिन (hypermetric), G2 °विघातक (hypermetric) (for °घातकम्) — c) K1 त्वा (for त्वां) D7 S (G3 4 absent) तर्पयिष्यामि (for °ष्ये त्वा) — d) Bo Da Dn1 T G2 5 M1 8 परिपालय (Da2 °य) (for प्रति°)

38 a) K3 5 Dn1. n3 D2–4 8 9 तु, Da1 च, D7 S (G3 4 absent) त (for स) — b) K5 Dn1. n3 D2 8 8 समुज्ज्वाल्य (for संप्र°) — 38cd is damaged in B4 — c) K5 Bo Dn1 n3 D2. 8 8 [आ]विष्ट° (for युक्त°) — d) K5 Bo Dn1. n3 D2 8. 8 स पक्षी वाक्यमब्रवीत्, B1. 2 पुन पुनरथाब्रवीत्

39 a) Bo 3–5 D6 7 S (G3. 4 absent) पितॄणां (for मुनीनां) K3 D4 9 देवतानामृषीणां च, K5 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2 8 8 ऋषीणां देवतानां च — b) Bo मुनीना च, D4 9 तथा चैव; D7 S (G3 4 absent) ऋषीणां च (for पितॄणा च) D5 मुनीनां भावितात्मना — c) K2 4 5 Da Dn1 n3 D2 8 8 T1 G5 M4 श्रुत पूर्वं (K2 4 T1 G5 M4 °र्वो) (for श्रुतपूर्वो) — d) Da पूजन (for °ने)

40 D5 om (hapl) 40 — a) K3 शुरुषु (for कुरुष्व) K3 5 Dn1. n3 D2–4 8 9 सौम्य (for मेऽद्य) — b) K1 ब्रवीहि मे (for °मि ते) M स त्व (M2 सत्य) संगृह्य भक्षय — c) Da निष्ठिता, G1 निश्चित° (for निश्चिता) K1 चेय (for खलु) — d) B1 आतिथे°, D8 8 आतिथिं, D4 अ*थि; T2 G1 अतिथीन्, M2 अतिथि° (for अतिथि) G1 परिपूजने (for प्रति°)

41 a) Ś1 D1 सप्रत्यभिज्ञो; K2 4 5 Da Dn1 n3 D2 8 8 कृतप्रतिज्ञो, B3 सत्य प्रतिज्ञो, D5 सत्यप्रतिज्ञे (for सत्यप्रतिज्ञो) Bo 3 5 D7 S (G3 4 absent) [s]सौ (for वै) — 41cd = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III 172cd — c) D4 अग्नि° (for °ग्निं) — d) V1 B1 2 सविवेश (for प्रवि°) K1. 3 D4 9 हुताशन, K6 V1 B Da Dn1. n3 D2 8. 5 7 8 S (G3 4 absent) महामति° (for महीपते)

42 a) K (except K4) V1 B Da Dn1 n3 D2–5 8 G1 2 अग्निमध्ये (B3–5 D5 G1. 2 °ध्य) (for °ध्य) B2 प्रतिष्ठ (for प्रविष्ट) K5 Bo 4 Dn1 n3 D1–3 5 8 तु (for त) — b) B3–5 D5 transp लुब्धो and दृष्ट्वाथ Bo 1 D8 लब्धो (for लुब्धो) K3 D4 9 दृष्ट्वा च; Bo Dn1 n3 D1 दृष्ट्वा तु; B2 Da D2 8 दृष्ट्वा स, D8 तुष्टा स (for दृष्ट्वाथ) — d) K5 V1 B1. 2 Da Dn1. n3 D2 8 8 वै, Bo 3 5 G1 तु (for नु) K4 V1 B1 2 Da2 Dn1 n3 D2 8 8 T2 G1 2 मया कृत (by transp), Da1 महाकृत

43 Da1 reads 43ab twice — a) D2 हतो (for अहो) D5 नृशं*स्य — b) G2 [अ]नुकर्मणा (for स्वक°) — c) M2 लोके (for घोरो) — After 43, T2 G1 read 12 143 4c–5b for the first time, repeating the same in its proper place

44 The portion from एव up to लुब्धको (in 12 145 12b) is lost in Bo on missing folios — b) Da2 लुब्धक (for °क°)

१४३

C 12. 5550
B 12. 147 1
K 12. 146 1

भीष्म उवाच ।

ततस्तं लुब्धकः पश्यन्कृपयाभिपरिप्लुतः ।
कपोतमग्नौ पतितं वाक्यं पुनरुवाच ह ॥ १
किमीदृशं नृशंसेन मया कृतमबुद्धिना ।
भविष्यति हि मे नित्यं पातकं हृदि जीवतः ॥ २
स विनिन्दन्नथात्मानं पुनः पुनरुवाच ह ।
धिङ्मामस्तु सुदुर्बुद्धिं सदा निकृतिनिश्चयम् ।
शुभं कर्म परित्यज्य योऽहं शकुनिलुब्धकः ॥ ३
नृशंसस्य ममाद्यायं प्रत्यादेशो न संशयः ।
दत्तः स्वमांसं ददता कपोतेन महात्मना ॥ ४
सोऽहं त्यक्ष्ये प्रियान्प्राणान्पुत्रदारं विसृज्य च ।
उपदिष्टो हि मे धर्मः कपोतेनातिधर्मिणा ॥ ५
अद्य प्रभृति देहं स्वं सर्वभोगैर्विवर्जितम् ।
यथा स्वल्पं जलं ग्रीष्मे शोषयिष्याम्यहं तथा ॥ ६

Colophon om in K3 D4 7 9 T1 G2 6, Bo missing, Dn2 D6 G3 4 absent. — *Sub-parvan* Ś1 K1 2 4, 6 B2-4 Da D2 8 6 आपद्धर्म, V1 T2 G1 M राजधर्म —*Adhy name* Ś1 K3 4 D1 लुब्धककपोतीय; K6 V1 B (Bo missing) D2 8 M2 कपोतलुब्धकसंवाद'; D5 पक्षिलुब्धकसंवाद, G1 कपोतचरितं; M1 8 कपोतो पाख्यान —*Adhy no* (figures, words or both) B1 135, B2 T2 145, B3 4 144, Da1 14, D8 13, G1 146, M 147 —*Śloka no* Da1 24½, Dn1 D8 26, Dn8 20

143

☞ Bo is missing for adhy. 143 (cf v. l 12 142 44)

1 K3 D4 9 om the ref —a) K4 6 Da Dn1 n8 D2-4 9 तत स; T2 G1 अथ त, G2 ततस्तु (for त तस्त) M3 4 लुब्धक —b) K6 B3 Dn1 n8 D2 8 6 8 क्षुधया (for कृपया) K1 [अ]ति (for [अ]भि) D9 -परिप्लुत (for °तः) —c) K6 Dn1, n8 D2 अग्नि, D8 8 अग्नि (for अग्नौ) —d) K3 D4 9 इद वाक्यम् (for वाक्य पुनर्)

2 Dn1 D8 6 7 8 T1 G2 6 om. (hapl) 2a–3b B4 damaged —a) K1 नृशंसस्य; D4 नृशनुशसेन (sic) (for नृशसेन). —b) K1 कृत ते क्षम बुद्धिना —d) K6 Dn8 कृशजीविन'; Da1 D4 हृदि जीवित' (D4 °वता); Da2 हीरुदिजित' (sic), D2 कृशजीविन; T2 G1 M भुवि जीवत' (G1 °वित', M1 °विता) (for हृदि जीवत')

3 Dn1 D8 6 7 8 T1 G2 6 om 3ab (cf v l. 2) —a) B1 2 स विनिंद्य; B3 5 अभिनदन्; Da स विचिंत्य, D9 स विनदन्; G1 M1 8 सुविनिंदन् (for स विनिन्दन्) K2 3 5 B1-3 5 Da Dn8 D2 4 9 तथा स्मानं; T2 G1 M1 3 4 स्वमा°; M2 समा° (for अथा°). —c) K1 धिक्च मेस्तु; D4 निंदामि स्व (for धिङ्मा मस्तु) K6 Dn1 n8 D2 8 8 अविश्वास' सुदुर्बुद्धि —d) B3-5 D5 निंदित, Da1 D7 T1 G2 6 निकृत; D8 निष्कृति, T2 G1 दुष्कृत (for निकृति) K6 Dn1, n8 D2 8 8 निश्चय' —e) G1 M4 शुभकर्म (for शुभं कर्म) —f) D2 om (hapl) from योऽहं up to विसृज्य (in 5b) K6 V1 Dn1 n8 D3 6 8 सोह (for योऽह). T2 घुन्दक (for लुब्धक')

4 4, 6, 7 = (var.) Pañcatantra (Kosegarten) III. 176–178 D2 om 4 (cf. v l 3) —a) K1 महाघाय; D4 न मेघाय, T2 G1 नृशंसस्य; M2 ममाथाय' (for ममाद्याय). —b) D1 प्रतिदेशो; D9 प्रत्यादेशे (for प्रत्यादेशो) D9 संमत (for संशय) — T2 G1 read 4c–5b for the first time after 12 142 43 —c) K3 B1 D7 S (except M2 4, T2 G1 [both both times], G3 4 absent) दत्त (for दत्त) K1 समासं; K6 तु मासं; B1 सुमास (for स्व°). K6 B3 4 Dn1 n8 D8 7 8 T1 2 (both times) G1 (both times) 2 6 M1 ददता (for ददता) —d) M2 न संशय (for महात्मना).

5 D2 om up to विसृज्य (cf v l 3) D8 om 5 B2 4 damaged —a) D4 त्यक्षे, D6 त्यक्त्वा (for त्यक्ष्ये) —b) K3 D4 9 T2 G1 (last two second time) M4 पुत्रदारान्; K6 V1 B3 6 Dn1 n8 T2 G1 (last two first time) 2 M1 8 पुत्रान्दारान्; Da विपर्यांश्च (for पुत्रदारं) K3 D4 9 विसर्ज्य, K6 V1 Da Dn1 n8 तथैव (for विसृज्य) Ś1 K1 B3 ह (for च) —c) G1 उपतिष्ठो (for °दिष्टो) —d) K6 V1 B1 2 Da Dn1, n8 महात्मना; B3-6 D2 8 [अ]तिकर्मणा; D5 स्वकर्मणा; G1 च धर्मिणा, G2 [अ]त्र धर्मिणा (for [अ]तिधर्मिणा).

6 a) V1 B2 Da स्वं देह (by transp.), B1 मे

क्षुत्पिपासातपसहः कृशो धमनिसंततः ।
उपवासैर्बहुविधैश्चरिष्ये पारलौकिकम् ॥ ७
अहो देहप्रदानेन दर्शितातिथिपूजना ।
तस्माद्धर्मं चरिष्यामि धर्मो हि परमा गतिः ।
दृष्टो हि धर्मो धर्मिष्ठैर्यादृशो विहगोत्तमे ॥ ८
एवमुक्त्वा विनिश्चित्य रौद्रकर्मा स लुब्धकः ।
महाप्रस्थानमाश्रित्य प्रययौ संशितव्रतः ॥ ९
ततो यष्टिं शलाकाश्च क्षारकं पञ्जरं तथा ।
तांश्च बद्धान्कपोतान्स संप्रमुच्योत्ससर्ज ह ॥ १०

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥

१४४

भीष्म उवाच ।
ततो गते शाकुनिके कपोती प्राह दुःखिता ।
संस्मृत्य भर्तारमथो रुदती शोकमूर्छिता ॥ १
नाहं ते विप्रियं कान्त कदाचिदपि संस्मरे ।

C 12 5462
B 12 146 2
K 12.147 2

देह, D4 देह नो — c) K3 (marg, orig as in text) 5 Da Dn1. n3 D2 3 8 स्वल्प सरो; B1 D7 T2 G2 M2 स्वल्पजल, D9 रविर्जलं (for स्वल्पं जल) D7 T G1. 2 5 ग्रीष्म; D9 ग्रीष्मं (for ग्रीष्मे). — d) M3 नाशयिष्यामि (for शोष°) G1 तदा (for तथा).

7 c) D5 च विविधैश् (for बहुवि°). — d) T1 G3. 5 करिष्ये (for च°). B1 पर-, T2 पौर- (for पार°).

8 a) Ś1 Dn3 D5 प्रधानेन; B1 प्रणादेन (for -प्रदानेन) — b) K1 चार्थिता (for दर्शिता) K3 पूजता; K4 -पूजन; V1 -पूजनात्, B1 -पूजनी, B3 D5 पूजनं (for पूजना) T2 G1 दर्शितो (G1 °शंना)-विधिभोजन — d) T2 परमां गति° — K1 damaged in 8cd. — e) K2 3. 5 V1 B1 2 4 Da Dn1 n3 D2-5 8 9 transp हि and धर्मो K (K1 damaged) Dn1. n3 D2 3. 7 S (G3 4 absent) धर्मिष्ठे (T1 G5 °ष्ठो) (for °ष्ठैर्) — f) B3-5 D5 विहगोत्तमान् (for °त्तमे) S (G3 4 absent) यादृशोसौ (G1 °शेसौ; M4 °शो हि) विहगमे (G1 °म, M2 °मौ)

9 a) B1 एवमुक्तो, D5 एव बहु (for एवमुक्त्वा) K3 D4. 9 ततो राजन् (for विनिश्चित्य) — b) D4 क्रूरकर्मा (for रौद्र°) M3 सुलुब्धक (for स लुब्धक°). M2 रौद्रकर्माणि लुब्धकः — c) D5 -पयानम् (for प्रस्थानम्) — d) D5 गमिष्ये (for प्रययौ) Ś1 K2 4 D1 सयतव्रत; K3 B1 Dn1 n3 D2-4 9 शासित°; M2-4 सश्रित° (for संशित°).

10 10ab = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III. 179ab — a) B1 Da2 Dn3 यष्टि; D3 8 पष्टिं (for यष्टिं) K3 5 V1 B1-5 Da Dn1 D2 3 5 8 G1 2 M1 3 4 शलाका, Dn3 T2 M2 शलाकं, D5 शलाका, D7 T1 G5 शलाकांश् (for शलाकाश्) — b) K3 क्षरक, M2 क्षारकान् (for क्षारक) D7 T G2 5 M2 4 पंजराणि च (for पञ्जरं तथा). M1 3 क्षारं पंजरकाणि च — c) K5 B (Bo missing) Da Dn1. n3 D2 3 5. 7. 8 S (G3 4 absent) तां च (B1 तथा; Da1 ता स; Dn3 तं च) बद्धां (Da1 °द्ध) कपोतीं स (T1 G2 5 °तीं च; G1 °तिं स) — d) K3 B5 D4 9 प्रतिमुच्य; G1 समसुष्य (for °मुच्य) V1 विससर्ज (hypermetric), B1. 2 ससर्ज (for [उ]त्ससर्ज) G2 च (for ह) K5 Da Dn1. n3 D2 3. 8 प्रमुच्य विससर्ज ह

Colophon missing in Bo, om in D3, Dn2 D8 G3 4 absent. — *Sub-parvan* Ś1 K Da Dn1 n3 D2-5 9 आपद्धर्म; V1 B2 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म. —*Adhy name* Ś1 K1 2 4 D1 लुब्धककपोतीय; K3 5 V1 B1-4 Dn3 D2-5 9 कपोतलुब्धकसवाद°; B5 लुब्धककपोतसवाद°, M1 3 कपोतोपाख्यान, M2 कपोतीये शाकुनिकमहाप्रस्थान — *Adhy no* (figures, words or both) B1 136, B3 D5 T2 146, B4 145, Da1 15, Dn1. n3 17, T1 G5 M 148, G1. 2 147. —*Śloka no* Da Dn3 11, Dn1 9, D3 8, D9 44

144

☞ Bo is missing for adhy 144 (cf. v l. 12 142 44)

1 a) D4 मृते (for गते) Da Dn3 D3 8 शकुनिके (for शा°) — b) Da कापोती (for क°) — c)

C 12 5562
D 12 140 2
K 12 147 2

सर्वा वै विधवा नारी बहुपुत्रापि खेचर ।
शोच्या भवति बन्धूनां पतिहीना मनस्विनी ॥ २
लालिताहं त्वया नित्यं बहुमानाच्च सान्त्विता ।
वचनैर्मधुरैः स्निग्धैरसकृत्सुमनोहरैः ॥ ३
कन्दरेषु च शैलानां नदीनां निर्झरेषु च ।
द्रुमाग्रेषु च रम्येषु रमिताहं त्वया प्रिय ॥ ४
आकाशगमने चैव सुखिताहं त्वया सुखम् ।
विहृतास्मि त्वया कान्त तन्मे नाद्यास्ति किंचन ॥ ५
मितं ददाति हि पिता मितं माता मितं सुतः ।
अमितस्य तु दातारं भर्तारं का न पूजयेत् ॥ ६
नास्ति भर्तृसमो नाथो न च भर्तृसमं सुखम् ।
विसृज्य धनसर्वस्वं भर्ता वै शरणं स्त्रियाः ॥ ७
न कार्यमिह मे नाथ जीवितेन त्वया विना ।
पतिहीनापि का नारी सती जीवितुमुत्सहेत् ॥ ८

K1 8 D4 0 भर्तारम(D9 om म)थ; K5 V1 B (B0 missing) Da Dn1, n3 D2 8 8 साथ (K5 B1 Dn3 D2 8 सा च) भर्तारं (for भर्तारमथो) — d) K5 Dn1 D2 5 7 G1 3 रुदंती; B1 कपोती (for रुदती). K3 V1 B1 2 Dn1 n3 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) शोकक र्शिता (B1 D3 8 °पिंता; D6 °र्शितां); K5 वाक्यम ब्रवीत् (for शोकमूर्छिता).

2 K5 om 2 — a) K8 D4 9 न हि (for नाह). D5 नाह च वेत्रिय कांतं. — b) K8 ससरे; G1 सं सार (for संसरे). — c) Dn1 n3 D2 8 7 8 S (G3 4 absent) [ऽ]पि (for वै). D7 T G1 2 5 M2 दु खिता; M1 3 4 सुखिता (for विधवा) — d) V1 बहुपुत्रा च (for बहुपुत्रापि) K1 वै न च; V1 खेचरी, B1 Dn1 n3 D2 8 8 शोचते; Da2 खेचर; D5 खेचरे, D7 S (G3 4 absent) वै सदा, D9 पेचर (for खेचर) — e) Dn3 भार्यानां (for बन्धूनां) — f) K1 8 V1 B1-5 D8 परिहीना (for पति°) K1 8 V1 B1-5 Da Dn1, n3 D2-5 7-9 S (G3, 4 absent) तपस्विनी (for मन°)

3 a) Ś1 K1 2 4 D1 ताडिता; Da मानिता, G1 2 5 M लाळिता (for लालिता) T2 G1 हि (for [अ]हं) M2 नित्या (for नित्य) — b) K1 बहुमानेन; D6 °नार्थं; M2 °नाश्च (for °नाच्च) K5 B1 2 Dn1 n3 D2 8 8 पूजिता; V1 भारत; B3 सांत्विता (for सान्त्विता) — c) Da D2 विविधैर्मधुरैर्वाक्यैर्; Dn3 वचनैर्मधुरस्निग्धैर् — d) K5 असंकृष्ट; B1 G1 अस कृत्म (sic), Dn1, n3 असक्लिष्ट; D8 असकृत (for अस कृत्सु). B2 Da स्नेहलालसैः; M3 4 सुमनोरमैः (for सुमनोहरैः)

4 a) Dn3 चैलानां (for शै°) — b) K1 निर्जरेषु; M2 नरकेषु (for निर्झरेषु). M2 om च — c) K1 द्रुमांतेषु (submetric), Da द्रुमाश्रमेषु (for द्रुमाग्रेषु च) — d) Ś1 K1 4 D1 वसिता; T2 चरिता; G1 चरता (for रमिता). B1 om. (hapl) from प्रिय up to त्वया (in 5b) K5 V1 B3 Dn1 n3 D2 7 8 सह, B3 Da वने; T2 G1 हि°; G2 प्रिया (for प्रिय)

5 B1 om. up to त्वया (cf v. l 4) — a) K4 चैवं; D4 चापि (for चैव) — b) K2 V1 B1-3 Da D1 7 9 S (G3 4 absent) सहिता; K4 उषिता; K5 Dn1 n3 D2 8 8 विहृता; B3 हसिता; D4 शायिता (for सुखिता) D7 T1 G2, 5 गता (for सुखम्) — 5cd is damaged in B4 — c) K4 विहिताश्मि; K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 8 8 रमामि त्व; B3 विकृतास्मि; D4 विहृतास्मि; D7 S (G3 4 absent) रमि(G1 °म)तास्मि (for विहृतास्मि) K1 2 5 V1 B1 3 4 Da Dn1 n3 D1-4 7-9 T G1 2 5 M1-3 पुरा; M4 [अ]धुना (for त्वया) M2 कान्ता. — d) K (except K4) V1 B2-3 Da Dn1 n3 D2-5 7-9 T G1 5 M1 3 4 नास्त्यद्य; B1 2 G2 °स्त्यत्र; M2 °स्त्याद्य (for °द्यास्ति) D7 मे प्रिय; T1 G2 5 वै प्रिय (G2 प्रिय) (for किंचन)

6 = (var) Rām 2 29 30, Pañcatantra 3 156, Matsya Purāṇa 2 10 18 — b) M4 मित्र (for मित) K1 3 5 V1 B1-4 Dn1 n3 D2-5 7-9 T1 G2 5 M भ्राता (for माता) — c) K3 4 V1 B (B0 missing) Dn1 n3 D2-5 7-9 T1 G1 5 हि; Da च; M प्र (for तु) — d) D9 नु (for न).

7 b) K5 V1 B (B0 missing) Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 S (G3 4 absent) नास्ति (for न च) D9 भर्तुं (for भर्तृ) B2-5 Da D4 सम° सखा (for सम सुखम्) — c) M2, 4 वधून् (for धन). D5 विसृज्य सर्वं स्व भर्ता; D7 विसृज्य हि धन सर्वं — d) D7 S (G3 4 absent) हि (for वै) B1 शरण (for °णं) K1 Da D2 4, 7 9 S (except G2, G3 4 absent) स्त्रिय

8 a) K4 नाकार्यम्, D7 T1 G2 5 किं कार्यम् (for न कार्यम्). V1 इति (for इह) T2 नो (for मे) — b) V1 B1 2 transp त्वया and विना — c) K1 V1 B1 3 Da D4 9 M2 हि; K3 B2 4 Dn1 n3 D2 8

एवं विलप्य बहुधा करुणं सा सुदुःखिता ।
पतिव्रता संप्रदीप्तं प्रविवेश हुताशनम् ॥ ९
ततश्चित्राम्बरधरं भर्तारं सान्वपश्यत ।
विमानस्थं सुकृतिभिः पूज्यमानं महात्मभिः ॥ १०

चित्रमाल्याम्बरधरं सर्वाभरणभूषितम् ।
विमानशतकोटीभिरावृतं पुण्यकीर्तिभिः ॥ ११
ततः स्वर्गगतः पक्षी भार्यया सह संगतः ।
कर्मणा पूजितस्तेन रेमे तत्र स भार्यया ॥ १२

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥

१४५

भीष्म उवाच ।
विमानस्थौ तु तौ राजँल्लुब्धको वै ददर्श ह ।
दृष्ट्वा तौ दंपती दुःखादचिन्तयत सद्गतिम् ॥ १
कीदृशेनेह तपसा गच्छेयं परमां गतिम् ।

C 12 5575
B 12.149 2
K.12.146 2

---

5 7 8 T G1 2.5 तु, K5 च (for [अ]पि) B3 D1 या (for का) —d) B1 सतां, Da2 D7 M2 सति, G1 स तु (for सती) K1 जीवितम्, B1 D8 G1 जीवतुम् (for जीवितुम्) Da2 उत्सहन्, Dn3 उत्सहे (for °हेत्)

9 = (var) Pañcatantra (Kosegarten) III 183 —b) K1 समदुःखिता, B3-5 D5 दुःखिता सदा, Da D7 T1 G5 साधु दुःखिता (Da2 °ता), D4 सा सुदुःखिता

10 a) M1 तत्र (for ततश्) All MSS (except Ś1 K1.2 4 D1, Dn2 D6 G3 4 absent) चित्राङ्गद (for चित्राम्बर) —K2 4 D1 om (hapl) 10b–11a Ś1 reads 10b–11a on marg —b) V1 B5 साध्वपश्यत, B3.4 D3 सा त्वपश्यत, Da D4 7 9 T G2 5 M सान्वपश्यत (for सान्वपश्यत) G1 सांत्वयित्वान्वपश्यत —D9 om. (hapl.) 10c–11b —d) Da कृतात्मभि° (for महा°) —After 10, G1 repeats 10e

11 K2 4 D1 om. 11a, D9 om 11ab (cf. v l 10), Ś1 reads 11a on marg —b) Da (Da2 also as in text) चित्राभरण (for सर्वा°) D4 सर्वा मधरणवीभूषितां (corrupt) —c) G1 M1 8 विमान (for विमान) B1 Da G1 -कोटिभिर् (for कोटीभिर्) —d) K2 4 5 B1 2 Da Dn1 n3 D2.3 5 8 T2 G1 -कर्मभि°; V1 -कर्मण (for कीर्तिभि°) —After 11, B3 ins

376* कपोतोऽपि च तां दृष्ट्वा कपोतीं च सुरूपिणीम् ।
हर्षेण महता युक्तः परिष्वज्येदमब्रवीत् ।
अहो मामनुगच्छन्त्या कृत साधु शुभं त्वया ।
क्षणमात्रेण दुःखेन सुख तेन समार्जितम् ।
तिस्रः कोट्यर्धकोटी च यानि लोमानि मानवे । [5]
तावत्काल वसेत्स्वर्गे भर्तार यानुगच्छति ।
व्यालग्राही यथा व्याल बिलादुद्धरते बलात् ।
तद्वद्भर्तारमुद्धृत्य तेनैव सह मोदते ।
[Lines 3, 5–6 = (var) Pañcatantra (Kosegartan) III 185cd, 186]

12 a) K3 5 V1 B (Bo missing) Da Dn1 D2 3 5 7 8 T1 G1.2 5 (marg) M1 4 स्वर्ग गत°; Dn3 स्वर्गगत (for स्वर्गगत) D9 सोय (for पक्षी) —b) M4 सगत (for °त°) K3.5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3.8 विमानवरमास्थित° —c) Ś1 K1 2 4 D1 सहि तस्, M2 पूजितास (for पूजितस्) K1 3.5 V1 B (Bo missing) Da Dn1.n3 D2–5 8 9 तत्र (for तेन) —d) K3 V1 B1 Da रेमे च सह, K5 B2–5 Dn1 n3 D2 3 8 रेमे स सह, D4 स रेमे तत्र, D5 9 रेमे सह स, D7 S (G3 4 absent) स रेमे सह (for रेमे तत्र स)

Colophon om. in D8, Bo missing, Dn2 D6 G3 4 absent —*Sub-parvan* Ś1 K Da Dn1 n3 D1–5 आपद्धर्म, V1 B2 S (G3.4 absent) राजधर्म, B3 आपत्सु —*Adhy name* Ś1 K1–4 D1 4 लुब्धककपोतीयं; K5 V1 B1–5 Da Dn3 D2 3 5 कपोतलुब्धकसंवाद°, Dn1 कपोत्या हुताशनप्रवेश°, G1 कपोतचरित, M1 3 कपोतोपाख्यान, M2 कपोतीयस्वर्गप्राप्ति —*Adhy no* (figures, words or both) B1 137, B2 T2 147, B3 4 146, Da1 16, Dn1 18, T1 G5 M 149 —*Śloka no* Da Dn3 12½, Dn1 13, D8 10½

145

☞ Bo is missing up to लुब्धको (in 12b) (cf v l. 12 142 44)

1 a) D1 om तौ राजँल् D4 दृष्ट्वा (for राजँल्) —1bc is damaged in B4 —b) K5 V1 B1 2

C 12 5575
B 12 149 2
K 12 148 2

इति बुद्ध्या विनिश्चित्य गमनायोपचक्रमे ॥ २
महाप्रस्थानमाश्रित्य लुब्धकः पक्षिजीवनः ।
निश्चेष्टो मारुताहारो निर्ममः स्वर्गकाङ्क्षया ॥ ३
ततोऽपश्यत्सुविस्तीर्णं हृद्यं पद्मविभूषितम् ।
नानाद्विजगणाकीर्णं सरः शीतजलं शुभम् ।
पिपासार्तोऽपि तद्दृष्ट्वा तृप्तः स्यान्नात्र संशयः ॥ ४
उपवासकृशोऽत्यर्थं स तु पार्थिव लुब्धकः ।
उपसर्पत संहृष्टः श्वापदाध्युषितं वनम् ॥ ५
महान्तं निश्चयं कृत्वा लुब्धकः प्रविवेश ह ।
प्रविशन्नेव च वनं निगृहीतः स कण्टकैः ॥ ६
स कण्टकविभुग्नाङ्गो लोहितार्द्रीकृतच्छविः ।
बभ्राम तस्मिन्विजने नानामृगसमाकुले ॥ ७
ततो द्रुमाणां महतां पवनेन वने तदा ।
उदतिष्ठत संघर्षात्सुमहान्हव्यवाहनः ॥ ८

Dn1 n3 D2 3 8 से, Da [ऽ]थ (for वै) —ᶜ) B1 D5 M2 वै; D7 T1 G1, 2 6 स (for तौ) K3 5 B1 2 Da Dn1 n3 D3 8 राजन् (for दुःखाद्) —ᵈ) K3 B1 Dn1 n3 D8 व्यचिंतयत, K5 स व्यचिंतत; D4 अभिचिंतय (for अचिन्तयत). K2 3 5 V1 B1 2 Dn1 n3 D2, 8 तां गतिं, B3 4 D5 संगतिं, Da तावुभौ; D4 7, 9 T1 G1 2 6 तद्गतिं; M4 सद्गति (for सद्गतिम्)

2 Bo missing (of v l 1) D1 om (hapl.) 2ᵃᵇ. —ᵃ) K2 ईदृशेनेह; K6 V1 B1, 2 Da1 Dn1 n3 D2 3 8 ईदृशेनैव, Da2 दशमेनैव (for कीदृशेनेह). V1 सहसा (for तपसा). —ᵇ) D4 गच्छेह (for °य)

3 Bo missing (of v l 1) —ᵃ) D6 पंथानम् (for प्रस्था°) —ᵇ) D7 T G2 5 उत्तम, G1 लुब्धक (for लुब्धक°) K5 V1 B1 Da Dn1 n3 D2 8 पक्षिजीवक, D4 °जीवनाः; D9 परिजीविन, G1 2 पक्षिजीविन° (G2 °न) (for °जीवनः). —ᶜ) Dn3 विश्लेष्टो (for निश्चेष्टो) K1 2 4 D1 मरुताहारो; K3 5 Dn1, n3 D2, 3 8 मरुदा°; B3 मारुदा° (for मारुता°) —ᵈ) K1 निर्दम°; K3 D4 9 निर्गत, D5 निर्गम (for निर्मम.) Da काम्यया (for ˗काङ्क्षया)

4 Bo missing (of v. l. 1) B1 damaged. —ᵃ) V1 B1 Da [ऽ]पश्यत, D7 T1 G2 6 M पश्यति (for ऽपश्यत्सु) —ᵇ) K3 G1 पद्य (for पद्म) K5 V1 B1 Dn1 n3 D2 3 8 पद्माभिभूषित, Da पद्माभिसश्रित (for पद्मविभूषितम्) —ᶜ) Ś1 (sup lin) ˗जतुसमाकीर्णं; K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 पक्षिगणा° (for द्विज°) —ᵈ) B2 सरस्तत् (hypermetric) (for सर°) Da तच्छीतल (for शीतजल) K5 V1 B1 Dn1 n3 D2 3 8 शिवं (for शुभम्) —D9 om 4ᶜᶠ. V1 reads it on marg —ᵉ) K4 पिपासांतोपि; V1 B1–3 5 Da °सार्तो हि (for °सार्तोऽपि) K1 4 B1 Da D1 7 T2 G1 त, M2 तान् (for तद्) —ᶠ) G2 M1 दृप्तः (for तृप्त)

5 Bo missing (of. v l 1) —ᵃ) D7 उपवासी Ś1 K2 4 V1 D1 ˗कृशो नित्य; K1 ˗कृशोत्यर्थं, D6 कृतातिथ्य (for कृशोऽत्यर्थं) —ᵇ) M1–3 तदपास्य स लुब्धक° —ᶜ) K3 D4 9 उपासर्पत्सु; K5 V1 B2–5 Da Dn1 n3 D2 3 5 8 अनवेक्ष्यैव (Da °क्ष्येव); D1 उपसर्पेत्तु; D7 T2 G2 उपसृत्य तु, T1 G5 उपसृप्य तु; G1 उपसर्प्यं तु; M1–3 उपासर्पत (for उपसर्पत) V1 तं यात; B2 तथात°; B3 5 D7 T1 G2, 6 तद्दृष्ट°; B4 D5 सं हृष्ट; Da तत्साधु (for संहृष्ट°) —ᵈ) K1 श्वापदाप्यमिश्र; B1 सापसाध्युषितं, D5 स्वापदाध्युषितं (for श्वापदाध्युषित).

6 Bo missing (of v l 1) —ᵃ) K1 पक्षांतं, B1 महार्थं (for महान्तं) T2 निचय (for निश्चयं) —6ᶜᵈ is damaged in B4 —ᶜ) K1 D1 स वने, K3 B3 Dn1, n3 D2 3 8 G2 M2 स वने (for च वन). —ᵈ) B3 G2 च (for स)

7 Bo missing (of v l. 1). —ᵃ) K5 V1 B1, 2 Da Dn1 n3 D2 3, 8 कंटकैर् (for कण्टक) K2 3 5 V1 B1 3 4 Da2 Dn1 n3 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) विभिन्नांगो; B3 5 Da1 वितुन्नांगो (for ˗विभुग्नाङ्गो) K1 स कटकविकृत्तांगो; D5 स च कंटकविद्धांगो. —ᵇ) K1 2 4 लोहितांद्री, K3 D4 9 °तार्द्रा; B1 2 Da D7 T1 G2 6 M °तार्द्रं (for °तार्द्री). G1 M3 कृतच्छवि (for °वि°) —ᶜ) T2 M1 विपिने (for विजने) —ᵈ) B2 Da नानापक्षि (for °मृग) D7 S (G3 4 absent) नानाद्रुमल(T1 om. ल)ताकुले

8 Bo missing (of v l 1). —ᵃ) Da द्रुमानां K2 4 5 B2 Dn1 n3 D2 5 महता; B3 महतीं; D7 T1 G2 5 पततां (for महतां). —ᵇ) M2 वचनेन (for पव°) T2 G1 transp वने and तदा. —ᶜ) T2 उपविष्ठत (for उद°) V1 B1 5 Da D8 संहर्षाद् (for संघ°). Dn3 उदतिष्ठत्स संघर्षात्.

9 Bo missing (of v l. 1). —ᵃ) K5 V1 B1–4

तद्वनं वृक्षसंकीर्णं लताविटपसंकुलम् ।
ददाह पावकः क्रुद्धो युगान्ताग्निसमप्रभः ॥ ९
सज्वालैः पवनोद्धूतैर्विस्फुलिङ्गैः समन्वितः ।
ददाह तद्वनं घोरं मृगपक्षिसमाकुलम् ॥ १०
ततः स देहमोक्षार्थं संप्रहृष्टेन चेतसा ।
अभ्यधावत संवृद्धं पावकं लुब्धकस्तदा ॥ ११
ततस्तेनाग्निना दग्धो लुब्धको नष्टकिल्बिषः ।
जगाम परमां सिद्धिं तदा भरतसत्तम ॥ १२
ततः स्वर्गस्थमात्मानं सोऽपश्यद्विगतज्वरः ।
यक्षगन्धर्वसिद्धानां मध्ये भ्राजन्तमिन्द्रवत् ॥ १३
एवं खलु कपोतश्च कपोती च पतिव्रता ।
लुब्धकेन सह स्वर्गं गताः पुण्येन कर्मणा ॥ १४
यापि चैवंविधा नारी भर्तारमनुवर्तते ।
विराजते हि सा क्षिप्रं कपोतीव दिवि स्थिता ॥ १५
एवमेतत्पुरा वृत्तं लुब्धकस्य महात्मनः ।
कपोतस्य च धर्मिष्ठा गतिः पुण्येन कर्मणा ॥ १६
यश्चेदं शृणुयान्नित्यं यश्चेदं परिकीर्तयेत् ।
नाशुभं विद्यते तस्य मनसापि प्रमाद्यतः ॥ १७

C 12.5391
B 12.149.17
K 12.148.18

Da Dn1. n2 D2 2 2 सपूर्णं (for °संकीर्णं) —^b) G1 °विटपि (for °प) Dn2 °समावृत (for संकुलम्) —D2 om (hapl.) 9^c–10^c —^c) D1 शुद्धो (for क्रुद्धो).

10 Bo missing (cf. v. l. 1) D. om 10 (cf. v. l. 9) —^a) V1 B1. 2 Da D1 T2 G1 M1 2 ज्वालैः स, B4 5 प्रज्वालैः, M2 ज्वालाभिः, M4 वाताभिः (for सज्वालैः) K5 Dn2 D. 2 पवनोद्धूतैः (for °द्धूतैः) —^b) S (G2. 4 absent) विस्फुलिङ्गैः (for विस्फु°) All MSS (except Ś1 K1. 2, Bo missing, D. om., Dn2 D2 G2. 4 absent) समवृत° (M2 च सर्वत°) (for समन्वित°) —^c) D1 तद्वनं (for ददाह) B2 3 सर्वं (for घोरं)

11 Bo missing (cf. v. l. 1) —^a) T1 G2 3 तदा स्वदेह (for ततः स देह) K. Da2 Dn2 D2. 4 2 मोक्षार्था, B1 मोक्षार्थं, Da1 मोक्षार्थि (for °मोक्षार्थं) —^b) Ś1 संप्रहृष्टेन (for °हृष्टेन) —^c) B2 समभ्यावत (for अभ्यधावत) K2 V1 B (Bo missing) Dn1. n2 D2 2 G2 M वर्धित, D2 वर्धित, D4 वर्धित, T2 G1 वर्तन्तं (for संवृद्धं) D. अभ्यधावत्तद्दृष्ट्वा तं —^d) B Da2 G1 तथा (for तदा)

12 Bo missing up to लुब्धको (cf. v. l. 1) 12^ab is damaged in B1 —^b) K2 B1 नष्टचेतन°; K2 B2 Da Dn1 n2 D2 2 2 °कल्मष, B1 lacuna, D7 S (G2. 4 absent) दग्धकिल्बिष° (for नष्ट°) —^c) V1 B1. 2 Da1 तपसा (for परमा) Dn2 वृद्धिं (for सिद्धिं) D7 S (G2 4 absent) आससाद परां सिद्धिं —^d) K2 2 V1 B1–2 2 Dn1 n2 D2. 2 2 ततो (for तदा) Da भरतसत्तम°

13 ^a)T2 G1 स स्वर्गस्थं (G1 °गम्) (for स्वर्गस्थम्) Bo 2–3 D. स्वर्गस्थितमथात्मानम् —^b) K2 V1 B D (except D1 2, Dn2 D2 absent) अपश्यद् (for सोऽप°) Da2 विगत° (for °त) Bo 1 2 D. G1 M1. 2 °ज्वरं (for ज्वर°) —^d) M4 om. from भ्राजन्तम् up to धर्मो (in 18^b) D2 अग्निवत् (for इन्द्रवत्)

14 M4 om. 14 (cf. v. l. 13) —^a) D2 om. (hapl.) कपोतश्च D1 स (for च) —^b) Dn2 कपोतो (for °ती)° —^c) T2 G1 गता (for सह) —^d) Ś1 K2–4 D1 M1 2 गतौ, K1 B2 D4 2 गता, T2 G1 तत° (for गता°)

15 M4 om. 15 (cf. v. l. 13) Ś1 reads (*sec. m.*) 15–16 on marg. —^a) Bo 2 3 D. या हि, B1 या वै, D4 अपि, D7 T G2 4 M1–3 यान्या, G1 धन्या (for यापि) K2 V1 चैवव्रता, B1 पतिव्रता, M1 चैव विधा (for चैवंविधा) B2 Da यापि वैधव्यसंयुक्ता —^b) Da अन्वपद्यत, D4 अनुगच्छति (for °वर्तते) B2 नारी भर्तारमन्वगात् —^c) K1 D2 विराजते च, K2 V1 B1. 2 Da विरोचते हि, D7 विराजतीव, T1 G1 4 M1–3 °जतीह, T2 G2 °जति च (T2 ह) (for °जते हि) ;—^d) B1 दिव गता, Da1 दिविस्थिता (for दिवि स्थिता)

16 M4 om. 16 (cf. v. l. 13) Ś1 reads (*sec. m.*) 16 on marg. —^a) D2 एव (for एवत्) —^b) Ś1 K2 D1 [अ]न्तजन्मन, K4 [अ]प्यमेधस° (for महात्मन) —^c) Dn2 कपोतस्यैव (for °स्य च) G1 om. च D2 धर्मिष्ठ, D2 °ष्ठा (for °ष्ठा) —^d) D7 गत° (for गति°)

17 M4 om. 17 (cf. v. l. 13) —^a) B1 यश्चेमं (for यश्चेद) —^b) B1 यश्चेमं (for यश्चेद) —^d) K1 प्रमायत°, K2 Dn1 D2 2 2 प्रमादत°, B1 प्रपद्यते;

C 12 5591 D 12 149 18 K 12 146 19 युधिष्ठिर महानेष धर्मो धर्मभृतां वर । गोघ्नेष्वपि भवेदस्मिन्निष्कृतिः पापकर्मणः । निष्कृतिर्न भवेत्तस्मिन्यो हन्याच्छरणागतम् ॥ १८

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥

१४६

युधिष्ठिर उवाच ।
अबुद्धिपूर्वं यः पापं कुर्याद्भरतसत्तम ।
मुच्यते स कथं तस्मादेनसस्तद्वदस्व मे ॥ १

भीष्म उवाच ।
अत्र ते वर्णयिष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ।
इन्द्रोतः शौनको विप्रो यदाह जनमेजयम् ॥ २

Da प्रपद्यत'; Dn8 प्रसादत; D1 प्रसाद्यते (for प्रमा द्यत). D7 S (M4 om, G3 4 absent) मानवस्य न संशय'.

18 With 18, cf 12 142 16 M4 om. up to धर्मो (of v 1 13). — a) D7 T1 G5 M2 उत्तश्लेष; T2 G1 2 M1 3 उत्तश्लेव (for युधिष्ठिर) D7 महानेव; T2 G1 'भाग (for 'नेष) — b) Da Dn3 वर' (for वर) — c) V1 B1 2 Da गोघ्नस्य; Dn3 गोष्ठेषु; T1 G5 गोघ्ने च (for गोघ्नेषु). K3 V1 B3 भवेदेव; B1 भवेदेवं; Da भवेद्देव; D7 S (G3 4 absent) भवेत्सित्य (for भवेदस्मिन्) — d) D5 कर्मणा; D7 कर्मणां (for कर्मण'). — e) K4 5 V1 B1, 2 Da3 Dn ns D2 3 8 न निष्कृतिर् (by transp), D1 न निर्दतिर् K5 V1 B Da Dn1 ns D2-5 7 8 तस्य (for तस्मिन्) — After 18, N (except D7, Dn2 D6 absent) M ins

377* इतिहासमिमं पुत्र श्रुत्वा पापविनाशनम् ।
न दुर्गतिमवाप्नोति स्वर्गलोकं च गच्छति ।

[(L 1) D6 इद (for इम) K3 B6 3, 5 D4 पुण्य श्रुत्वा, K5 V1 B1 2 Da Dn1 ns D2 8 8 श्रुत्वा पुण्य (for पुत्र श्रुत्वा) K5 V1 B Da Dn1 ns D2 5 6 8 M2 4 पापप्रणाशन, M1 3 सर्वप्रणा' (for पापविना') — After line 1, M ins

378* आर्ता गृहागता पूज्यास्तथैव शरणागता ।

[M2 पाल्यास् (for पूज्यास्)]

— M om line 2 — (L 2) D5 स (for न). D6 स्वर्लोकं चापि गच्छति (for the post half)]

Colophon — *Sub parvan* Ś1 K B1 Da D1-5 8 आपद्धर्मं; V1 B2 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म; B6 3-5 आपत्सु — *Adhy name* Ś1 K1 2 4 लुब्धक कपोतीय, K3 कपोतीयं; K5 V1 B Da D5 कपोत लुब्धकसंवाद; D2 8 कपोतलुब्धक; D1 कपोताख्यानं; M1 3 कपोतोपाख्यानं; M2 लुब्धकस्वर्गप्राप्ति. — *Adhy. no* (figures, words or both) B1 138; B2 T2 148, B3 147, Dn1 16 (in figures, wrongly, 17), D8 14, T1 G5 150, G1 2 149 — *Śloka no* Da Dn1 20; Dn3 22. — After the colophon, M2 ins. लुब्धककपोतीय समाप्तं; M3 कपोतीयोपाख्यानं समाप्तं

146

☞ For the story, cf Harivaṁśa I 30 6-14

1 B1 D6 damaged — a) K5 Dn1 D2 3, 8 यत् (for यः) — b) Da सत्तम. — c) K1 मुच्येत (for मुच्यते) — d) K3 T2 G1 पृतासत्यं, K5 B1 Dn1 ns D2 8 8 पृतासर्वं (for एनससद्) K3 5 B6, 1 5 Dn1, n3 D2-4 7 S (G3 4 absent) ब्रवीहि (for वदस्व). V1 B2 Da एतत्सर्वमवीहि मे

2 a) K1 B3-5 D5 वर्तयिष्येऽहम्; K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 ns D2 3 7 8 S (G3 4 absent) वर्तयिष्यामि, D4 कीर्तयिष्यामि (for वर्णयिष्येऽहम्) — b) K5 V1 B1 2 Da Dn1 ns D2 3 7 8 S (G3 4 absent) पुराण मृषिसंस्तुत (T2 G2 'संस्कृतं; M2 'सत्कृत) — d) K4 यदा हि (for यदाह). Dn2 जनमेजय'; D5 'जय (for 'जयम्).

आसीद्राजा महावीर्यः पारिक्षिज्जनमेजयः ।
अबुद्धिपूर्वं ब्रह्महत्या तमागच्छन्महीपतिम् ॥ ३
तं ब्राह्मणाः सर्व एव तत्यजुः सपुरोहिताः ।
जगाम स वनं राजा दह्यमानो दिवानिशम् ॥ ४
स प्रजाभिः परित्यक्तश्चकार कुशलं महत् ।
अतिवेलं तपस्तेपे दह्यमानः स मन्युना ॥ ५
तत्रेतिहासं वक्ष्यामि धर्मस्यास्योपबृंहणम् ।
दह्यमानः पापकृत्या जगाम जनमेजयः ॥ ६
वरिष्यमाण इन्द्रोतं शौनकं संशितव्रतम् ।
समासाद्योपजग्राह पादयोः परिपीडयन् ॥ ७
ततो भीतो महाप्राज्ञो जगर्हे सुभृशं तदा ।
कर्ता पापस्य महतो भ्रूणहा किमिहागतः ॥ ८
किं तवास्मासु कर्तव्यं मा मा स्प्राक्षीः कथंचन ।
गच्छ गच्छ न ते स्थानं प्रीणात्यस्मानिह ध्रुवम् ॥ ९
रुधिरस्येव ते गन्धः शवस्येव च दर्शनम् ।
अशिवः शिवसंकाशो मृतो जीवन्निवाटसि ॥ १०

C 12 5604
B. 12 150 11
K. 12. 49 11

---

3 Da2 om (hapl) 3^{ab} — ^{a}) T2 G1 महाराज (for °वीर्य°) — ^{b}) K1 D4 G1 M1 8 पारीक्षज्, K3 पारिक्षिद्, K4 D7 परिक्षित्, D. पर्क्षीट्रो; T2 पारीक्ष, G2 परीक्षित् (for पारिक्षित्) K1 D5 जनमेजय — 3^{cd} is damaged in B1 — ^{c}) Hypermetric Ś1 K1 D1.4 2 बुद्धिपूर्वं, K6 B1.3 Da Dn1.n3 अबुद्धिपूर्वाम्, D1 S (G2.4 absent) अबुद्धिजा (M2 °जां) (for अबुद्धिपूर्वं) K5 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n2 D2 3. 8 आगच्छद्, M2 ब्रह्महत्या, M1 ब्रह्मवध्या (for ब्रह्महत्या) — ^{d}) K3 समगच्छन्, K4 V1 B (B1 damaged) Da Dn1.n3 D2 3 6 5 ब्रह्महत्या (Dn1 D2 °स्या), T2 G1 M2-4 तमगच्छन् (for तमागच्छन्) K5 V1 B (B1 damaged) Da Dn3 D2 महीपति, D2 महामति (for महीपतिम्)

4 ^{a}) K3 ते (for तं) K. B1 Dn1 n3 D2 2 7 8 T2 G1 2 6 ब्राह्मणा सर्वे एवैन (K6 B1 Dn1.n3 D2 3 5 एवैते) — ^{c}) K. V1 B1.2 Da Dn1.n2 D2 3 7 6 S (G2.4 absent) transp जगाम and स Bo 3 4 D6 च (for स) — ^{d}) D4 तप्यमानो (for दह्य°)

5 ^{a}) K5 V1 B1 Da Dn1 n2 D2 3 8 transp स and प्रजाभि° B1 2 प्रजाभि सपरित्यक्त — ^{c}) K3 अतिवेले, Da2 °वेग, D. °वेग (for °वेलं) — ^{d}) T1 G1 M2 3 स्व (for स) — After 5, K3 6 V1 B Da Dn1.n3 D2 2. 6 8 ins

379* ब्रह्महत्यापनोदार्थमपृच्छद्ब्राह्मणान्बहून् ।
पर्यटन्पृथिवीं कृत्स्नां देशे देशे नराधिप ।

[(L. 1) V1 B Da D. हत्यापनोदाय (for °नोदार्थम्) — (L 2) D4 सर्वां (for कृत्स्नां) D2 om the second देशे K3 नराधिप, Bo-3 6 D6 °धिप (for °धिप)]

6 ^{a}) T2 अस्य, G1 तस्य; G2 अत्र (for तत्र) K3 D9 तत्र ते सम्प्रवक्ष्यामि — ^{b}) Ś1 D1 [अ]स्य (for [अ]स्य) G1.3 [अ]न्योपबर्हण (G1 °ग्रहण) (for °बृंहणम्) — Da1 reads 6^{cd} twice — ^{c}) D1 पापकृत्यो, D6 °कृत्यां, M2 °कृत्यान् (for °कृत्या) ꣿ Cn पापकृत्या पापक्रियया । ꣿ — ^{d}) K1 D6 जनमेजय (for °जय)

7 ^{a}) Ś1 वरिष्यमान, K1 करिष्यमाण, K3-5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 वरिष्य°, D7 G2 परीक्ष°, T G. परीक्ष्य°, M वरयिष्य° (hypermetric) (for वरिष्य°) K1 D3 G1 इन्द्रोत (for °त) — ^{b}) Ś1 सश्रितव्रत, K3 6 Bo 1 Da Dn3 D2 8. 8 शासि(Da2 °शि)त°, D4 9 समित° (for संशितव्रतम्) — ^{c}) V1 एव (for उप) — ^{d}) G2 पादौ स (for पादयो) B1 परिपीडन, M2 °पीडितं (for °पीडयन्)

8 ^{a}) V1 B1 2 Da स त मुनिर्, D7 ततो भीम, T2 G1 ततो नृप (for ततो भीतो) Ś1 K1 B2 D2 6 9 महाप्रज्ञो, G1 °प्राज्ञ (for °प्राज्ञो) K5 Dn1 n3 D2 4 8 ऋषिर्दृष्ट्वा नृप (D2 °ष्ट्वानृपं) तत्र, Bo. 3-5 ततोपि सु (B1 °पि स)महाप्राज्ञो — ^{b}) Da D5 7 9 जगृहे (for जगर्हे)

9 ^{a}) K1 6 V1 B1 2 Dn1 n3 D2-4. 8 त्वया, T2 तपो (for तव) — ^{b}) K2.6 V1 B Da Dn3 D9 मा मां, D2 3 7 8 मा मा (for मा मा) D4 मा मास्त्य क्षीः, T2 G1 M2 मामप्राक्षी (for मा मा स्प्राक्षी) Dn3 D6 G2 प्राक्षी, D2 स्प्राक्षि, D7 T1 G5 M1 8 द्राक्षी (for स्प्राक्षी°) — ^{c}) D4 मत त्वेतत् (for न ते स्थान) D5 मे (for ते) — ^{d}) K1.2.4 इति ध्रुव, K2 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 6 7-9 S (G2.4 absent) इति ब्रुवन् (for इह ध्रुवम्) D4 नास्माकमिति सब्रुवन्

10 ^{a}) G2 रुधिरस्यैव — ^{b}) K3 4 शावस्येव, K3 D4 9 शवस्येव, G3 शवस्यैव (for शवस्येव) — ^{c}) D1 अशव°; D9 अशाव° (for अशिव°) Ś1 शवसंकाशो,

12.5805
12.150.12
12.149.12

अन्तर्मृत्युरशुद्धात्मा पापमेवानुचिन्तयन् ।
प्रबुध्यसे प्रस्वपिषि वर्तसे चरसे सुखी ॥ ११
मोघं ते जीवितं राजन्परिक्लिष्टं च जीवसि ।
पापायेव च सृष्टोऽसि कर्मणे ह यवीयसे ॥ १२
बहु कल्याणमिच्छन्त ईहन्ते पितरः सुतान् ।
तपसा देवतेज्याभिर्वन्दनेन तितिक्षया ॥ १३
पितृवंशमिमं पश्य त्वत्कृते नरकं गतम् ।
निरर्थाः सर्व एवैषामाशाबन्धास्त्वदाश्रयाः ॥ १४
यान्पूजयन्तो विन्दन्ति स्वर्गमायुर्यशः सुखम् ।
तेषु ते सततं द्वेषो ब्राह्मणेषु निरर्थकः ॥ १५
इमं लोकं विमुच्य त्वमवाङ्मूर्धा पतिष्यसि ।
अशाश्वतीः शाश्वतीश्च समाः पापेन कर्मणा ॥ १६
अद्यमानो जन्तुगृध्रैः शितिकण्ठैरयोमुखैः ।
ततोऽपि पुनरावृत्तः पापयोनिं गमिष्यसि ॥ १७

K4 शावस°; D6 *वसं°; D0 शवसं° (for शिवस°) —d) K6 मृतोमृषयन्, B0 जीवन्मृत (for मृतो जीवन्). K1 इवेच्छसि, Da1 इवाटवी, M2 इवार्हसि (for इवाटसि).

11 a) K6 Dn1 n3 D2 3 8 ब्रह्ममृत्युर्, Da2 अंतर्वैन्हिर् (for अन्तर्मृत्युर्) D6 अदीनात्मा; M असिद्धात्मा (for अशुद्धात्मा) —b) D4 पारम् (for पापम्) Da1 [आ]चरितयन् (sic); Da2 त्वचिंतयन् (for [आ]नुचिन्तयन्) —c) B6 अबुध्यसे; Da1 प्रबुद्धसे; Dn1 प्रबुध्यस; D6 प्रबुध्यस्व (for °से). K1 प्रस्वपिसि, M2 °पपि (for °पिषि) —d) Da वर्तते, D7 G2 वर्तस्व (for वर्तसे) K1 6 V1 B Da Dn1 n3 D2–6 8 परमे सुखे (for चरसे सुखी) K3 D0 न च त्व वर्तसे सुखे, G1 M1 2 वर्तस्व(M1 °स्व)परमे सुख.

12 a) K1 (marg) धिग्धिक; D0 सोयं (for मोघ). —b) M1 3 परिक्लिष्टश्च (for °क्लिष्टं). K6 B1 जीवसे (for °सि) —c) K3–6 V1 B D (except D1; Dn3 D0 absent) एव हि (K4 च) (for इव च) —d) V1 B2 Da कर्मणे च; B1 °णे तु; B4 D6 °णे हि; G2 कर्मणेत्र (for कर्मणे ह)

13 = (var) 12 7. 13 —a) K3 6 B0 Dn1 n3 D2 3 8 इच्छति, D4 ईप्संत; D7 G1 M3 4 इच्छताम् (for इच्छन्त) —b) K3 इहते, Dn1 D2 3 8 ईहंत, D4 स्वीहते (for ईहन्ते). K1 तु वान्; K3 सदा; V1 B1 2 Da प्रजा (for सुतान्) —c) K (except K1) B2 4 Da Dn1 n3 D2–4 8 M1 दैवतेज्याभिर्, D6 जीवते° (for देवतेज्याभिर्) —d) K3 वेददान; B1 D6 वन्दितेन; D7 T1 G1, 2, 6 दानमेन (for वन्दनेन)

14 b) Da नरके, D7 T1 G2 6 M2 निधन; T2 G1 M1, 3 4 निरयं (for नरक). G2 कृतं (for गतम्) —c) K4 अनर्था; D6 निर्बध्य° (for निरर्था). Da1 एव (for सर्वं). K1 पितृणाम्; Da1 वैंदापाम् (corrupt), D6 एतेषाम् (for एवैषाम्) —d) Da1 आशा रमास; Da2 °रुन्धास; D7 °वन्नाय (for °बन्धास). B1 D6 तदाश्रया; Da त्वयाश्रया (for त्वदा°).

15 a) V1 विंदते —b) K4 स्वयं; K6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 प्रजा; B3 D7 S (except T1, G3 4 absent) श्रियं (for सुखम्). —c) K2, 3 6 V1 B1, 2 4 Da Dn1 n3 D2 3 8 त्व (for ते) D7 T1 संतत, G6 सतत (for सतत) K3 द्वेष्टो; K6 V1 B1 2 Da2 Dn1 n3 D2 3 8 द्वेष्टा, Da1 दृष्ट्वा, T2 G1 दोषो (for द्वेषो). —d) K3 M2 निरर्थक.

16 a) Dn3 इमां (for इम). M2 विमुच (for विमुच्य). —b) K1 वपूर्वा (for ङ्मूर्धा) D0 पतिष्यति (for °सि) —c) D4 G2 अशाश्वती; M °श्वतः (for °श्वती.) K3 D0 शाश्वतीश्च (D0 also °स्वं) समा राजन्; B1 D6 अशाश्वतीश्च***, G1 अशाश्वतिशाश्वतिश्च (sic). —d) K2 Dn1 n3 D7 समा; K3 पापा; D0 पाप (for समा°) Da1 मर्मणा (for कर्मणा).

17 G1 om from 17a up to the end of this adhy. 17ab is damaged in B1 T2 reads 17 on marg. —a) K1 2 6 V1 B1 3 6 Da2 Dn1 n3 D2 3 0 अर्द्यमानो; K2 अस्य°; K4 अर्प°; D3 अर्घ्यं° (for अद्य°) K3 भृश गृध्रै; K6 B0, 3 6 Dn1 n3 D2 3 8 यत्र गृध्रै°, V1 B2 Da वलाद्गृध्रै; B1 वलाद्भूते, D0 महागृध्रै (for जन्तुगृध्रै) D4 अर्द्यामानो ध्वाक्षगृध्रै (sic), D6 अर्थमाणोवस्तु गृध्रै; D7 S (G1 om, G3 4 absent) खाद्यमानो जंतुशतै —b) D0 सितिकंठैर् G2 अधोमुखै (for अयो°). —c) K6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 च; B0 3–5 D4 6 वै (for ऽपि). D7 S (G1 om, G3 4 absent) सर्वोति नरकात्तात (T2 °त्पाप, M2 °त्तत्र) —d) V1 B1 M पापां (for पाप)

18 G1 om 18 (cf. v 1 17) —a) K3 Dn1 D2, 3 8 य इद; G2 यद्देव (for यदिद) —b) K3 6 V1 B2 Da Dn1 n3 D2–4 7 8 S (G1 om.; G3 4 absent) कुत पर° (by transp), K4 पर कचित्; B1

यदिदं मन्यसे राजन्नायमस्ति परः कुतः ।
प्रतिसारयितारस्त्वां यमदूता यमक्षये ॥ १८

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥

१४७

भीष्म उवाच ।

एवमुक्तः प्रत्युवाच तं मुनिं जनमेजयः ।
गर्ह्यं भवान्गर्हयति निन्द्यं निन्दति मा भवान् ॥ १
धिक्कार्यं मा धिक्कुरुते तस्मात्त्वाहं प्रसादये ।
सर्वं हीदं स्वकृतं मे ज्वलाम्यग्नाविवाहितः ॥ २
स्वकर्माण्यभिसंधाय नाभिनन्दति मे मनः ।
प्राप्तं नूनं मया घोरं भयं वैवस्वतादपि ॥ ३
तत्तु शल्यमनिर्हृत्य कथं शक्ष्यामि जीवितुम् ।

C 12.5616
B. 12 151 4
K. 12 150 4

कुत पर — c) K4 मारयितारस् (for स्मार°) K1 M3 4 स्वा, D2 त्व (for त्वां)

Colophon om in G1, Dn2 D6 G3 4 absent — *Sub-parvan* Ś1 K B1 Da Dn1 n3 D1-4 9 आपद्धर्म, V1 B2 D7 T1 G2 5 M राजधर्म — *Adhy name* Ś1 K1 2-4 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 M1 इन्द्रोतपारिक्षितीय (V1 Bo °पारिक्षतय, D5 °परिक्षितीय; M1 °पारीक्षितीय), D4 कपोताख्यान; M2 इन्द्रोतपारीक्षितीये पश्चात्तापपरीक्षण, M3 इन्द्रोतपारीक्षिति — *Adhy no* (figures, words or both) B1 149; B3 4 148, Da1 18, Dn1 20, D3 15; T1 G5 M1. 3. 4 151, G2 M2 150 — *Śloka no* Da Dn1 D3 19, Dn3 20.

147

1 G1. 2 om the ref — a) Da उक्त — b) K1 D6 9 जनमेजय — c) D7 T1 G2 5 विगर्ह्यं (G2 °र्ह्ये) मां (for गर्ह्यं भवान्) D3 भगवान् (hypermetric); M1. 3 मा त्वं; M2 हि मा, M4 हि मा (for भवान्) K5 Dn1. n3 D2 3 8 गर्हयते, D4 (also as in text) °यसे; D6 °यति; M1 3 °यसि (for °यति) — d) M2 निरय (for निन्द्य) M1 3 4 मा निंदसे (for निन्दति मा) K1 2 4 V1 B Da D9 मां (K2 सा) भवान्; K3 5 Dn1 n3 D2-4 8 मा पुन; M2 मानव (for मा भवान्) D5 मिथ्य निंदति मानवान्

2 a) K1 D3 धिक्कार्ये; Bo 5 किं कार्यं (for धिक्कार्यं) K1 2 4 6 V1 B Da1 Dn1. n3 D2-5 8 9 G2 5 M2 मा (for मा) B1 T2 G1. 2 M धिक्कुरुषे — b) D9 तस्माह त्वा (sic), G1 तस्मात्ता य (sic) (for तस्मात्त्वाह) — c) K2 Bo-2 4 Da D5 सुकृत; K6 V1 B2 5 Dn1 n3 D2 3 8 दुष्कृत, G2 सत्कृत (for स्वकृत) — d) D6 7 T1 G2 ज्व(D5 ज)लति (for ज्वलामि) D5 7 T1 G2 5 [आ]हित

3 a) Ś1 K2 3 B1-3 5 D1. 3-5 9 T2 G1 5 स्वकर्मणि, K6 D3 °र्मणा, D2 °र्मणो, D7 र्मा हि (for °र्माणि) — b) Ś1 K1 2 4 D9 मां, D1 मा (for मे) D9 भवान् (for मन) — c) K6 Dn1 n3 D2 3 प्राप्य, B4 damaged, D3 प्राप्य (for प्राप्त) K5 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n3 D2-5 8 G2 M1. 3. 4 transp नून and घोर K1. 3 5 V1 B (B4 damaged) D (except D1, Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) भय (for मया) — d) K1 3 5 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n3 D2-5 8 9 मया, D7 S (G3. 4 absent) मम (for भय) D1 चैन स्वताद्; M2 चैव स्वकाद् (for वैवस्वताद्) V1 Bo 3 अधि; B2 इति (for अपि)

4 a) D7 शुल्यम् (for शल्यम्) — b) B1 4 शक्यामि K1 4 D4 जीवित — c) K1 V1 B1 D9 M1. 3 सर्वमन्यु, K2 4 सर्वं मन्यून्, K3 सर्वं मन्युर्; K6 Bo 2-5 Da Dn1 n3 D2-5 7 8 T G1. 2 5 M2 4 सर्वं मन्यु G2 विनय D7 T1 G5 [अ]त्र; G2 त (for त्वम्) — d) K3 आमि, D5 अति (for अभि) Da1 D4 मतिमान्, Dn1 अतिमन्; D7 T1 G5 M1 3 ममाभि, G2 ममाहि; M2 4 ममापि (for अभि मा) K1 सा;

C 12.5616
B 12.151 4
K 12.150 4

सर्वमन्यूनिवनीय त्वमभि मा वद शौनक ॥ ४
महानसं ब्राह्मणानां भविष्याम्यर्थवान्पुनः ।
अस्तु शेषं कुलस्यास्य मा पराभूदिदं कुलम् ॥ ५
न हि नो ब्रह्मशप्तानां शेषो भवितुमर्हति ।
श्रुतीरलभमानानां संविदं वेदनिश्चयात् ॥ ६
निर्विद्यमानः सुभृशं भूयो वक्ष्यामि सांप्रतम् ।
भूयश्चैवाभिनक्षन्ति निर्धर्मा निर्जपा इव ॥ ७
अर्वाक्च प्रतितिष्ठन्ति पुलिन्दशबरा इव ।
न ह्ययज्ञा अमुं लोकं प्राप्नुवन्ति कथंचन ॥ ८
अविज्ञायैव मे प्रज्ञां बालस्येव सुपण्डितः ।
ब्रह्मन्पितेव पुत्रेभ्यः प्रति मां वाञ्छ शौनक ॥ ९

शौनक उवाच ।

किमाश्चर्यं यतः प्राज्ञो बहु कुर्याद्धि सांप्रतम् ।
इति वै पण्डितो भूत्वा भूतानां नोपतप्यति ॥ १०

K2-5 V1 B Da2 Dn8 D8 6 मां (for मा) B5 T1 G5 शौनक, D1 कौशिक; M2 शोभन (for शौनक) D2 अभिमान च शौनक.

5 ^{a}) K3 5 B0 3 Dn1 n3 D2-4 8 महानास; V1 B2 5 (marg) Da1 D5 महान(B5 °ना)य; Da2 °भय; D7 T1 G2 5 M गता गतिं (M2 °त); T2 G1 गतो गतिं (for महानसं) — ^{b}) G1 M2 भविष्यति K1 अर्गं यान् (sic); K3 V1 B Da D5 अथ वा (for अर्थवान्) K5 Dn1 n3 D2-4 8 भूयो वक्ष्या(D4 पृच्छा)मि सांप्रतं. — ^{c}) Da2 शेक (sic); D5 [अ]शेषं (for शेषं).

6 V1 reads 6-11 on marg — ^{a}) K2 3 5 Dn1 n3 D2 3 8 9 M4 ब्रह्मशास्तानां, B1 °सप्तानां (for °शप्तानां) B0 3-5 D5 न हि ब्राह्मणश(B0 3 °स)प्तानां — ^{b}) Dn1 n3 D7 S (G3 4 absent) शेष (for शेषो) — ^{c}) K3 5 V1 B (B4 damaged) Da1 Dn1 n3 D2 3 5 7 8 S (G3 4 absent) स्तुती(G1 °ति)र्, Da2 श्रुतिर् (for श्रुतीर्) — ^{d}) D7 G2 सवेद K1 D4 9 T2 -निश्चयान्, K5 Dn1 n3 D2 3 निश्चितान्, B2 -निश्चियात् (sic), D5 निश्चयां, G1 निश्चयं

7 K4 om 7^{ab} V1 reads 7 on marg — ^{a}) K5 निश्चियमानस्; B3 निर्वेधमान, M निर्नि(M4 °वं)द्यमानस् (for निर्विद्यमान) K5 V1 B1 2 Da Dn1, n3 D2 3 8 T2 G1 M स्वात्मान (for सुभृश). D4 स विनियात्मनात्मान; D7 T1 G2 5 निंद्यमान स्वमात्मान — ^{b}) K6 वक्ष्यसि K6 मां सत्तं (sic), Dn1 n3 शाश्वत (for सांप्रतम्) — ^{c}) M चेत्र (for चैव) K2-4 B1 Da2 D1 4 9 M1 2 4 [अ]भिरक्षति, K5 Dn1 n3 D3 (before corr) 8 °रक्षंतु, V1 B0 3 5 Da1 °रक्ष्यति; B2 4 D2 °वक्ष्यंति, D3 (marg. by corr) 5 °वक्ष्यति, D7 T2 G1 °मज्जंति, T1 G2 5 °मध्नति, M3 °गच्छति (for °नक्षन्ति as in Ś1 K1 alone) — ^{d}) K3 निघर्मान्; K5 V1 B0 3-5 Dn1 n3 D2 3 5 8 निर्धर्मान् (V1 B0 °ना); B1 2 Da निर्द्वंद्वान् (B1 °द्व; Da °द्व-); D9 M3 निर्धर्मान्; M1 निर्धर्मेन् (for निर्धर्मा) K3 B1 2 निर्जया, K5 B0 2 (marg) 3-5 Da Dn1 n3 D3 (before corr) 5 °ना; D7 T G1 2 5 °ला; D8 °रा; D9 अजपा; M1 3 4 निर्जवा (for °पा)

8 K5 Dn1, n3 D1-3 transp 8^{ab} and 8^{cd}. V1 reads 8 on marg — ^{a}) K1 V1 B Da D5 7 S (G3 4 absent) अवाक्च; K5 Dn1 n3 D2 3 आपातान्; D4 अवक्रे; D9 damaged (for अर्वाक्च) D7 G1 प्रतिवक्ष्यंति; T G5 प्रपत्स्यिंति; G2 प्रतिवक्षति, M प्रपत्स्याम (for प्रतितिष्ठन्ति) — ^{b}) D4 -शबला (for °रा). — ^{d}) G1 कथ धनं; G2 कदाचन (for कथं°)

9 V1 reads 9 on marg — ^{a}) K1 D9 अवज्ञा वैव, M अभिज्ञाये(M1 °ये)व (for अवि°) Dn3 G1 प्राज्ञां, M3 प्राज्ञा (for प्रज्ञां) — ^{b}) D7 T1 G2 5 [ए]व (for [इ]व) K3 5 Dn1 n3 D2 3 8 G1 स पण्डित; K4 सुपण्डिता; D4 नु पण्डिता, D9 damaged — ^{c}) D2 om (hapl) from ब्रह्म up to पण्डितो (in 10^{c}) K5 V1 B1, 2 Da Dn1 n3 D3 8 पुत्रस्य (for पुत्रेभ्य) — ^{d}) K3 5 B0-2 Da Dn1 n3 D3 4 7 8 S (G3 4 absent) प्रीतिमान् (for प्रति मा) K3, 5 V1 Da Dn1 n3 D3 4 8 M भव, B2 मान्य; D5 वांक्ष; D7 T1 G2 5 वह, T2 G1 हर (for वाञ्छ) K3 B3 G1 M2 शौनक (B3 °क), B4 मीनक, D4 कौशिक (for शौनक)

10 K5 om from the ref up to मारुह्य (in 11^{a}) D2 om up to पण्डितो (cf v l 9) V1 reads 10 on marg G1 M1 2 om. the ref — ^{a}) K3 V1 B0 2-5 D3 4 9 यदप्राज्ञो; Da1 M1 यत प्रज्ञो, D5, 7 यद् प्राज्ञो, T G1 5 M3 यदप्रज्ञो; G2 यद प्रज्ञे, M2 यदा प्रज्ञो (for यतः प्राज्ञो) — ^{b}) Dn3 D3 ब्रह्म कुर्याद्, T2 G1 यदकु° (for बहु कु°) K3 V1 B Da Dn1 n3 D3-5 7 8 S (G3 4 absent) असांप्रत (for

प्रज्ञाप्रासादमारुह्य अशोच्यः शोचते जनान् ।
जगतीस्थानिवाद्रिस्थः प्रज्ञया प्रतिपश्यति ॥ ११
न चोपलभते तत्र न च कार्याणि पश्यति ।
निर्विण्णात्मा परोक्षो वा धिक्कृतः सर्वसाधुषु ॥ १२
विदित्वोभयतो वीर्यं माहात्म्यं वेद आगमे ।
कुरुष्वेह महाशान्तिं ब्रह्मा शरणमस्तु ते ॥ १३
तद्वै पारत्रिकं चारु ब्राह्मणानामकुप्यताम् ।
अथ चेत्तप्यसे पापैर्धर्मं चेदनुपश्यसि ॥ १४
जनमेजय उवाच ।
अनुतप्ये च पापेन न चाधर्मं चराम्यहम् ।

C 12. 5627
B 12. 151. 15
K 12. 150. 15

हि सा°) —ᵈ) D1 भूतान्य K3 V1 B0 2-5 Dn3 नोव कुप्यति (V1 Dn3 °ते; B3 °से), B1 Da1 नोप कुप्यसे (Da1 °ते), Da2 नो कुपते (sic), Dn1 D2 3 8 नानुकुप्यते, D1 ते प्रकुप्यते, D5 नेति कुप्यति, D7 S (G3 4 absent) को नु (M3 4 न) तप्यते (for नोपव प्यति)

11 = (var) 12 17 19, cf 3 198 93ᶜᵈᵉᶠ, Yogasūtrabhāṣya on 1 47, Ahirbudhnyasaṁhitā 15 71ᶜᵈ–72ᵃᵇ, Mahāvagga 1 5 7, Dhammapada 28, Milinda (Treckner) 387 K5 om. up to मारुह्य (cf v l 10) D5 om (? hapl) 11ᵃᵇ V1 reads 11 on marg —ᵃ) D2 प्राज्ञा Da1 G1 2 M1 ·प्रसादम्; D1 ·प्रमोदम् (for ·प्रासादम्) —ᵇ) D7 M अशोचन्, D3 अशोक, T3 G1 आर्तोचन् (for अशोच्य) K1 G1 शौचतो, B0 4 शोचमे, B1 D7 T G2. 5 M शोचतो, Dn3 शोच्यसे —ᶜ) G1 M1 जगतिस्थान् B1 [अ]त्रिस्थ (for [अ]द्रिस्थ) K1 जगस्तीस्थाविनाद्रिस्था (sic), Da1 °तीस्थानचाद्रिस्थ, D5 °तीस्थोय वाद्रिस्थ —ᵈ) Da प्रज्ञाया K6 B1-5 Dn1 n3 D2 2. 6 8 प्रतिपत्स्यति; B1 °श्यसि, Da °श्यते, D7 T G1. 2 6 परिपश्यति (for प्रति°)

12 ᵃ) B1 damaged K6 B0 5 Dn1 n3 D2 3 8 [उ]पलभ्य(B0 5 °प)ते; M [उ]पालभते K5 B1 Dn1. n3 D2 2. 8 तेन, T2 G1 कश्चिन्, M3 तात (for तत्र) —ᵇ) B1 damaged K4 चाकार्याणि, K6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) चाश्र°; D2 वा का° (for च का°) K1 lacuna, K5 B2 5 (marg) Da Dn1. n3 D2 2. 8 कुर्वते, D5 पश्यसि (for °ति) —ᶜ) K3 V1 B Da1 D5 निर्विण्णो (V1 B3 Da1 °ण्ण) वा, Da2 निर्विणवास (sic), D3 तुष्यमानो, D7 S (G3 4 absent) विपण्णात्मा (for निर्विण्णात्मा) Ś1 K1 2 4 D1 परोक्तो; V1 B3 Da D7 9 T1 G2 5 °क्ष, D1 5 °क्षे, T3 G1 °क्षाद् (for °क्षो) —ᵈ) V1 B2 Da धिकृत, Dn3 धिक्षित (sic) (for धिक्कृत) K2 3 5 V1 B1 Dn3 D2 3 8 पूर्वसाधुषु, B1 सर्वं सा° (for सर्वसा°)

13 ᵃ) K3. 5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 8 G2 विदित (D5 °तो), D3 विनष्ट (for विदित्वा) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2. 3 5 7 8 T1 G2 5 भवतो; D9 ते महा (for [उ]भयतो) D3 वीर्ये —ᵇ) D7 S (G3 4 absent) वै(G1 नै)त्र (for वेद्) Ś1 K1 D1 वागमे; K3 मागमे, V1 B Da D1 7 S (G3 4 absent) चागमे, D5 यागमे (for आगमे) D9 माहात्म्य चेदमग ते —ᶜ) G3 [प्]त्र (for [इ]ह) K1 D1 9 मया शांतिं; K3 4 6 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3 8 यया शांतिं, K8 D1 यया शक्तिं (for महाशान्ति) B0 3-5 D5 कुरुष्वो पशम शांतिं —ᵈ) V1 ब्राह्म; B1 Da1 ब्रह्मन्; D5 ब्राह्य (for ब्रह्मा) M शरण ब्रह्म तेस्तु भो

14 ᵃ) D7 T G1 2 5 चारित्रक, M पवित्रकं (for पारत्रिक) K6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 T G1 5 तात, D1 चारु; D1 G2 नाम (for चारु) —ᵇ) Ś1 D1 अकुप्यता, K1 अकुपिता, B1 अपश्यतां, Da अकुप्यते, D9 अकोपता, T1 G5 अतप्यतां (for अकुप्यताम्) —ᶜ) K5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3. 8 वा (for चेद्) K1 तस्य मे, K3 वाप्यसे, B0 3. 5 D5 तप्यता, D3 °ते, D1 मन्यसे, T2 M3 तप्स्यसे, G1 तस्य ते (for तप्यसे) K5 B2 4 Dn3 D8 पापे, D2 8 धर्मं, D1 7 T1 G1 2 5 पाप, T3 M पापाद् (M3 °न्) —ᵈ) D2 8 पूर्वं, M3 धर्मज्ञ (for धर्मं) K3 5 V1 B1. 3 Da Dn1. n3 D2 3 8 एव (for चेद्) K3 5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3 8 G3 (by corr) अनुपश्य वै (G3 °श्यत)

15 ᵃ) B0 3 5 अनुतप्ये हि; B3 °प्येत, Dn3 °प्येव, D1 °प्यामि; D5 °प्येह (for °प्ये च) B1 पाप्मेव (for पापेन) —ᵇ) D5 धर्मे, G2 [अ]धर्म्यं (for [अ]धर्मं) K5 Dn1 n3 D2 3 8 न च धर्मं विलोपये, V1 B3 Da न च धर्मावलाम्यहं, B1 न धर्ममर्च यास्यह —ᶜ) Ś1 (before corr as in text) D9 मुमूप, B1 °स्य, D1 °पां, D1 M3 4 °पुर्; D7 T1 G2 5 °पेद्; T2 °पन्, G1 °पान् (for पु) M3 भजमानाश्च —ᵈ) K3 D9 प्रीतिमान्वाछ, K5 Dn1. n3 D2-4 M प्रीतिमान्भव, V1 प्रीतिमान्वेत्य; B0 3-5 D5 प्रति मा वांछ; B1 प्रीतिमाश्राय, B2 प्रीत्या मां वेत्य, Da प्रीत्यामावेछ (sic), D7 प्रीतिमाह च, D8 प्रीतिमानय,

C 12 5627
B 12 151 15
K 12 150.15

बुभूषुं भजमानं च प्रतिवाञ्छामि शौनक ॥ १५

शौनक उवाच ।

छित्त्वा स्तम्भं च मानं च प्रीतिमिच्छामि ते नृप ।
सर्वभूतहिते तिष्ठ धर्मं चैव प्रतिस्मर ॥ १६
न भयान्न च कार्पण्यान्न लोभात्त्वामुपाह्वये ।
तां मे देवा गिरं सत्यां शृण्वन्तु ब्राह्मणैः सह ॥ १७
सोऽहं न केनचिच्चार्थी त्वां च धर्ममुपाह्वये ।
क्रोशतां सर्वभूतानामहो धिगिति कुर्वताम् ॥ १८
वक्ष्यन्ति मामधर्मज्ञा वक्ष्यन्त्यसुहृदो जनाः ।
वागुक्ताः सुहृदः श्रुत्वा संज्वरिष्यन्ति मे भृशम् ॥ १९
केचिदेव महाप्राज्ञाः परिज्ञास्यन्ति कार्यताम् ।
जानीहि मे कृतं तात ब्राह्मणान्प्रति भारत ॥ २०
यथा ते मत्कृते क्षेमं लभेरंस्तत्तथा कुरु ।
प्रतिजानीहि चाद्रोहं ब्राह्मणानां नराधिप ॥ २१

जनमेजय उवाच ।

नैव वाचा न मनसा न पुनर्जातु कर्मणा ।
द्रोग्धास्मि ब्राह्मणान्विप्र चरणावेव ते स्पृशे ॥ २२

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

T1 G2.3 प्रीतिमान्वापि; T2 G1 प्रीतिमायद (for प्रतिवाञ्छामि) D4 कौशिक; T1 G3 M2.4 शौनक (M4 °कं)

16 T2 G1 om the ref — a) B0.1 D7 S (G3.4 absent) छित्वा (for छित्त्वा) K4.5 V1 B0.2-4 Da Dn1 n3 D2.3.4.8 T2 दंभ, B1 D7 T1 G1.2.3 M1.3.4 दंभ; M2 मानं (for स्तम्भं) M2 दंभं (for मान) — b) T2 G1 [ऽ]नघ (for नृप) — c) K4 B1 Dn1 D2.8.8 सर्वभूतहित T2 तिष्ठन् — d) B0 Da M2 प्रतिस्मरन् (Da °र) D7 G2 धर्मं वै प्रतिसंस्मर

17 Before 17, T2 ins शौनक — b) B0 न च (for च) D6 [अ]लोभात् D8 उपह्वये. D6 न लोभात्समुपाह्वयेत — K2.4 D1 om (hapl) 17c–18b, V1 reads the same on marg — c) D2.3 तां च, T2 G1 मम; G2 त्वां मे (for तां मे). K3 दैवी; K3 Dn1 n3 D2.3 M1 देवीं; D3.4 दैवीं; D7 दैवां (for देवा) K1 सम्यां (for सत्यां) — d) Ś1 शृण्वति; K5 Dn1 n3 D2.3.8 शृणु त्व (for शृण्वन्तु) Ś1 K1 ब्राह्मणाः; B0.3.5 D6 ब्रह्मणा (for ब्राह्मणैः).

18 K2.4 D1 om 18ab (cf v l 17), Ś1 V1 read the same on marg — a) M2 om सोऽहं. T2 G1 न कश्चित् (for सोऽहं न) D8 केन चिदार्थी (for केनचिच्चार्थी) K1 चार्थे; B1 त्वर्थी; Da दुःखी, D7 चासी (for चार्थी) — b) D6 न (for त्वां) K3.5 V1 B (B2 damaged) Da Dn1, n3 D2.3.7.8 S (G3.4 absent) धर्माद् (B1 °न्); D4 नित्यम्; D6 [अ]धर्माद् (for धर्मम्) B1 उपह्वये. — c) D8 क्रोशती. — d) K4 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.7.8 S (G3.4 absent) हा हा (for अहो) D2 G1 M2 हति (for इति) K3 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D2.3.8 सत्वरां (for कुर्वताम्).

19 a) Dn3 वक्ष्येति K3 Dn1 n3 D2.3.8 अधर्मेशो; D4 °ज्ञो — b) Dn1 त्यक्ष्यति (for व°). K3-5 V1 B Da Dn1 n3 D2-4.8 सुहृदो (Dn3 °दा); G1 (अ)सुहृदा — c) K1.3.4 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.7-8 S (G3.4 absent) ता (K5 तां) वाच (by transp); D4 तां वाच D6 इति वाचमदा श्रुत्वा — d) D2.3 मान्न रिष्यति; D7 M3 संचरि°; G1 संजनि°; G2 संवर्जि° (for संज्वरि°) D7 T1 G2.3 ते (for मे).

20 a) M3 पूर्वं K2.4 B0.1.3 Da1 D2 महाप्रज्ञाः; D3 °भागाः. — b) K4.5 V1 B Dn1 n3 D2.3.7.8 T1 G1.2.3 प्रतिज्ञास्यंति (for परि°) K3 Dn1.n3 D2-4.8 पायस (for कार्यताम्). D4 प्रतिमास्यंति कार्येतां (sic) — c) Dn1 मत्कृतं (for मे कृतं) — d) V1 B1.3 Da T2 G1 M परितो यदे (Da1 यदे; T2 हृदे; G1 M हृदे); D7 T1 G2.3 परितोषयेत् (for प्रति भारत)

21 a) D9 यथा, T1 यदा (for यथा) D4 चै (for ते). B1 मत्कृत; D4 तत्कृते; D7 S (G3.4 absent) सत्कृता (D7 G3 °त) (for मत्कृते). — b) V1 B0.3 सु; B1 से; Da च; D7 T1 G3.4 त्वं (for तत्). K4 Dn1 n3 D2.3.8 लभंते ते तथा कुरु; D6 ते लभेरं तथा कुरु — c) D4 नद्रोहं; D7 चाद्रोहो; D9 माद्रोह; G1 चाद्रोक (sic), M3 चाद्रोह — d) D2.7 T G1.2.3 M1.3.4 जनाधिप; M2 नराधिप (for °प)

१४८

शौनक उवाच ।

तस्मात्तेऽहं प्रवक्ष्यामि धर्ममावृत्तचेतसे ।
श्रीमान्महाबलस्तुष्टो यस्त्वं धर्ममवेक्षसे ।
पुरस्ताद्दारुणो भूत्वा सुचित्रतरमेव तत् ॥ १
अनुगृह्णन्ति भूतानि स्वेन वृत्तेन पार्थिव ।
कृत्स्ने नूनं सदसती इति लोको व्यवस्यति ।
यत्र त्वं तादृशो भूत्वा धर्ममद्यानुपश्यसि ॥ २
हित्वा सुरुचिरं भक्ष्यं भोगांश्च तप आस्थितः ।
इत्येतदपि भूतानामद्भुतं जनमेजय ॥ ३
यो दुर्बलो भवेद्दाता कृपणो वा तपोधनः ।
अनाश्चर्यं तदित्याहुर्नातिदूरे हि वर्तते ॥ ४
एतदेव हि कार्पण्यं समग्रमसमीक्षितम् ।

C 12. 5640
B. 12. 152. 6
K. 12. 151. 6

---

22 [a]) Bo 3-5 D6 न च, Da न वै (for नैव) —[b]) K5 V1 B1 Dn1. n3 D2 3 8 पुनर्जातु न कर्मणा B4 damaged from कर्मणा up to वेव ते (in 22[d]) —[c]) D. द्रोहो मे, D8 दोग्धास्मि, G1 दग्धोस्मि (for द्रोग्धास्मि) Da1 विप्रा —[d]) Bo 3 6 चरण (B. °णा) K3 V1 B2 Da D4. 9 T2 G1. 2 M एप, K6 Dn1 n3 D2 3 8 अपि, Bo. 3 चैव, B1 अथ, B5 (marg) चैप (for एव) B1 स्पृशन् D5 चरण तव सस्पृशे

Colophon. —*Sub-parvan* Ś1 K B2 Da Dn1 n2 D1-5 9 आपद्धर्मे, D7 S (G3 4 absent) राजधर्मे —*Adhy name* K6 D2 3 पारिक्षितीय, V1 B Da Dn1. n3 D5 इन्द्रोतपारिक्षिती (D. °की) य, M1. 3 अधर्मे नित्यविजनप्रतिज्ञा, M2 नित्यवर्जनप्रतिज्ञा —*Adhy no* (figures, words or both) B1 140; B2 4 146, B3 T2 149, Da1 19, Dn1 n3 21, D8 16, T1 G6 M 152, G1 150, G2 151 —*Śloka no* Da1 Dn1 n3 22, Da2 41, D8 23, D9 15

148

1 K6 om. 1 Before the ref, M2 ins जनमेजय —[a]) B1 एप (for तस्माद्) T1 G1 2 M स (for ऽह) —[b]) K3 आवृत्तचेतमि, V1 Bo 3 4 Da2 D4 आवृतचेतसे, Dn1 n3 D2 3 8 आदृत°, D7 S (G3. 4 absent) आवृतचेतस —[c]) M2 महाकुलस् (for °बलस्) —[d]) K1 यस्त्वां, K3 G1 M2 यस्त्व, K. Bo 3-. Dn1 n3 D2 3 6 8 स्वय, M1 3 4 यत्त्व (for यस्त्व) K1 उपेक्षसे, V1 प्रवक्ष्यासि; Da अवेक्ष (Da2 °क्ष्य) सि, G1 उपेक्षते (for अवेक्षसे) B1 [ऽ]पशुधर्मं प्रवक्ष्यसि —[e]) D9 पुरस्ताद्; G2 पुनस्तद्, M4 पुनस्ताद् (for पुर°) Ś1 K1. 2 4 D1 दक्षिणोभूत्वा, D8 दारुणे भूत्वा (for दारुणो भूत्वा) —[f]) K1 सुचित्ततरम्, D1 सुमित्रतरम्; D2 3 8 पवित्रतरम्, T2 G1 सुचित्रकरम् (for °तरम्)

2 2[ab] is damaged in B4. —[a]) K3 Dn3 D2 8 G1 अनुगृह्णाति, D4 °ह्णति (for °ह्णन्ति) —[b]) K3 V1 Bo 1 3 6 Da2 Dn3 D4 5 T1 G2 5 M पार्थिवा; K6 Da1 Dn1 D2 3 8 °घ —[c]) K5 V1 B1 2 4 Dn1 n3 D3 8 कृत्स्न, B3 कृत्स्ना, D2 कृष्ण, T2 कृत्स्न्ये (for कृत्स्ने) Bo लोके (for नून) K6 B4 Dn1 n3 D2 3 (marg as in text) 8 स दहति; Da2 D7 T1 सद्सति, D4 सदावीत, T2 समासेति, G1 सदासीति (for सदसती) —[d]) K4 कोन्यो (for लोको) —[e]) M2 तत्र (for यत्र) —[f]) K1 धर्ममस्य, V1 Bo 3 6 Dn1 °मेत्र, D1 °मद्धा, D8 °मेधा; T2 G1 °मन्यत् (for °मद्य) Da1 [अ]नुपृच्छसि; D5 न पश्यसि; D9 [अ]नुपश्यति, T2 G1 तु पश्यसि (for [अ]नुप°)

3 [a]) D5 कृत्वा (for हित्वा) K2 3 B2-4 Da2 Dn1 n3 D2 3 5 8 तु सुचिर, K6 B1 *सुचिर; Da1 सुसु° (for सुरु°) B3 भक्षी (for भक्ष्य) D4 हित्वा सह रुपा दर्पं, D7 T G1 2 6 M1-3 दर्पं हित्वा पुनश्चापि; M4 दर्पं हित्वापि*** —[b]) K5 Dn1 n3 D2 3. 8 भोज्यांश् (for भोगांश्) D1 सुस्थित (for आस्थित) —[c]) Ś1 K2 4 6 B3. 4 Dn1 n3 D1-3 8 अभि (for अपि) —[d]) D4 अह त (for अद्भुत) K3. 4 जनमेजय

4 [a]) D1 9 यद् (for यो) K6 B3 4 Dn1 n3 D2 3 5 8 [ऽ]श्दुर्लभो; D1 दुर्लभो (for दुर्बलो) Da राजा, G2 दांत (for दाता) —[b]) B4 damaged from पोधन up to दूरे हि (in 4[d]) —D6 om 4[cd] —[c]) T2 G1 तम् (for तद्) Ś1 K1. 2 4 D1 [अ]विदूरेति; K6 Dn1. n3 D2 3 8 °दूरेण, D4 M4 [अ]-विदूरे स (M4 न) (for °दूरे हि)

तस्मात्समीक्षयैव स्याद्विवेचस्मिंस्ततो गुणः ॥ ५
यज्ञो दानं दया वेदाः सत्यं च पृथिवीपते ।
पञ्चैतानि पवित्राणि षष्ठं सुचरितं तपः ॥ ६
तदेव राज्ञां परमं पवित्रं जनमेजय ।
तेन सम्यग्गृहीतेन श्रेयांसं धर्ममाप्स्यसि ॥ ७
पुण्यदेशाभिगमनं पवित्रं परमं स्मृतम् ।
अपि ह्युदाहरन्तीमा गाथा गीता ययातिना ॥ ८
यो मर्त्यः प्रतिपद्येत आयुर्जीवेत वा पुनः ।
यज्ञमेकान्ततः कृत्वा तत्संन्यस्य तपश्चरेत् ॥ ९
पुण्यमाहुः कुरुक्षेत्रं सरस्वत्यां पृथूदकम् ।
यत्रावगाह्य पीत्वा वा नैवं श्वोमरणं तपेत् ॥ १०
महासरः पुष्कराणि प्रभासोत्तरमानसे ।

---

5 ^{a}) Ś1 K1 B0 3 4 D1 6 9 तत एव (D9 °वं); D5 S (G3 4 absent) तप एव (G3 °धा), Cnp एत देव (for एतच्च) Da कार्पण्ये, M1 3 °ण्यात् D4 एव भवति कार्पण्यं — ^{b}) V1 B1 3 अनपे(B3 °पे)क्षित, D1 अन्वये°; T2 सुपमी° (for असमीक्षितम्) M3 ममप्रपममीक्षितु. — ^{c}) K5 Dn1 n3 D2 8 (before corr) 3 यचेत्; V1 B D1 S (G3 4 absent) तच् (M2 3) चेत्; Da1 तचेतन् (sic), Da2 D6 न चेत्; D5 यद्वै (for तस्मात्) K1 2 4 समीक्ष्ययै(K1 °ये)व, K3 T2 °क्ष्य चैव; B0 °क्ष्यापि च, D5 °क्ष्यार्थतत् (for °क्षयैव) — ^{d}) D1 7 9 S (G3 4 absent) तपो (for ततो) M2 गुर (for गुण)

6 ^{a}) B0 3-6 क्रिया; T2 G1 M तपो (for दया) D2 यज्ञादीन्गुरुयाद्दान् — ^{b}) V1 पृथिवीपते, D6 °नृ च (for °पते) — ^{c}) Da2 पचैव तानि (hypermetric), D1 पचैव तु (for पञ्चैतानि). — ^{d}) Dn3 तत्व; D3 3 तस्र (for षष्ठ)

7 ^{a}) D1 राज्य; D6 राज्ञा (for राज्ञां) B1 परं (submetric) (for परम) — ^{b}) B1 damaged from त्रं up to गृहीतेन (in 7^{c}) K3 Da1 M2 जनमेजय — ^{c}) G1 येन (for तेन) — ^{d}) G2 धर्म्यम् (for धर्मम्) D1 श्रेयान्धर्ममवाप्स्यसि

8 ^{a}) D3 पुण्ये (for पुण्य) — ^{b}) K1 परम T1 शुभ; D6 मत (for स्मृतम्) — ^{c}) K4 6 V1 B Da Dn1 n3 D2 4 6 8 T2 G1 अथापि; D9 (marg) अप्येव (for अपि हि) K1 B1 3 Dn1 n3 D2-4 8 9 T2 G1 M3 [इ]मां (for [इ]मा) — ^{d}) K4 6 B1 3 Dn1 n3 D2-4 8 9 M3 गाथां गीतां; T2 गीतां गाथां; G1 गीता गाथा (by transp)

9 ^{b}) K4 6 Dn1 n3 D2 3 8 आयुर्जीवितमात्मन — ^{c}) K1 एकान्तेन; K3 T2 एकस्तत; D3 4 7 9 T1 G1 2 4 M एवं तत (M °प) (for एकान्तत) — ^{d}) D3 तं (for तत्) V1 B0 1.3-5 D6 सत्य च (for संन्यस्य) G1 तपस्तप्त्वा पुनश्चरेत्

10 ^{a}) B1 damaged from हु up to स्वत्यां (in 10^{b}) — After 10^{a}, K3 6 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2-6 8 ins

380* कुरुक्षेत्रात्सरस्वतीम् ।
सरस्वत्याश्च तीर्थानि

— ^{b}) K3 6 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2-6 8 तीर्थेभ्यश्च (for सरस्वत्यां) D7 T1 G1 3 6 पृथूदके (for °कम्). — ^{c}) B3 Da तत्र; B6 D7 T1 G2 6 अत्र (for यत्र). D7 T1 G2 6 स्थित्वा (for पीत्वा). K3 6 B0 1 3 6 Da Dn1 n3 D2-4 7 8 S (G3 4 absent) च, D1 वै (for वा). — ^{d}) K1 2 6 Dn1 n3 D2-4 7-9 S (G3 4 absent) नैन, V1 B Da नैव (for नैव) B1 स्वो मरण; D6 स्वो म° B0 1 Dn1 D1.6 भवेत् (for तपेत्) K3 ततपश्चात्तपश्चरेत्

11 K3 V1 B0 2-6 Da Dn1 n3 D2-6 7.9 T G1 3 3 M2 4 repeat 11^{ab} (with v l) after 24 — ^{ab}) Da (first time) महत्सर; Da1 (second time) महासुर (for °सर) Da1 (first time) पुष्कराक्ष (for °णि). B1 3 (both times) 3 (first time) प्रभापोत्तर D7 T G1 3 6 (all second time) -मानसं (for मानसे) D1 (first time) प्रभास मानस चैव पुष्कराणि महासर, D7 T1 G2 6 (all first time) प्रभासोत्तममासाद्य मानसं पुष्करं सर; M1 3 (both times) 3 4 (both times) प्रभासोत्तरमानस (M4 [second time] °स) पुष्कराणि महासर (M4 [first time] °रस) — D3 om 11^{c}-24^{f}. — ^{c}) D1 कालिंद्, D7 T1 G2 6 कलाल; G1 कालद; M1 कालोद (for कालोद) Ś1 K1 2 D1 देव; K4 चेत्तु, D1 S (G3 4 absent) चापि; D9 (sup lin) चैव (for रचैव) K3 6 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 कालोदक च (B0 2-6 Da D6 चेद; D4 वा) गंतासि. D3 damaged from गन्ता up to पुन (in 11^{d}). B1 दृष्टासि; D1 गत्वा वै (for गन्तासि) — ^{d}) D3 (before corr) लुब्धायुर्, T1 G1 लब्ध्वा°. K3-6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 7 9 T G1.3 6 M1-3 जीविते; D6 °त; M4 जीवसे (for °से)

कालोदं त्वेव गन्तासि लब्धायुर्जीविते पुनः ॥ ११
सरस्वतीदृषद्वत्यौ सेवमानोऽनुसंचरेः ।
स्वाध्यायशीलः स्थानेषु सर्वेषु समुपस्पृशेः ॥ १२
त्यागधर्मं पवित्राणां संन्यासं परमब्रवीत् ।
अत्राप्युदाहरन्तीमा गाथाः सत्यवता कृताः ॥ १३
यथा कुमारः सत्यो वै न पुण्यो न च पापकृत् ।
न ह्यस्ति सर्वभूतेषु दुःखमस्मिन्कुतः सुखम् ॥ १४
एवं प्रकृतिभूतानां सर्वसंसर्गयायिनाम् ।
त्यजता जीवितं प्रायो विवृते पुण्यपातके ॥ १५
यत्त्वेव राज्ञो ज्यायो वै कार्याणां तद्वदामि ते ।
बलेन संविभागैश्च जय स्वर्गं पुनीष्व च ॥ १६
यस्यैवं बलमोजश्च स धर्मस्य प्रभुर्नरः ।

C 12.5652
B 12.152.18
K 12 151 18

---

12 D8 om. 12 (cf v l. 11) — a) K2 4 D2 Dn1 n8 D2-4 M2 °दृषद्वत्यो — b) D4 सेवमाना K1 G1 [ऽ]नुसचरै°, K3 B2 D1 T1 G2 5 M2 [ऽ]नुसचरेत्, V1 B1 Da2 [ऽ]नुसचरे (B1 °रन्; Da2 °र), Bo 4 5 D5 [ऽ]य सचरेत्; D1 9 M1 3 4 न सचरेत् (D1 °रे), D7 [ऽ]नुसञ्चरेत् (for °संचरे) K5 Dn1 n3 D2 8 सगमो मानस स(Dn3 प)र, B3 सगमो मानसं चरेत् — 12cd is damaged in B4 — c) K8 स्वाध्याय K3 V1 Bo 1 D3 5 -शील (for -शील) D7 T G1 2 5 M1 2 4 एतेषु (for स्थानेषु) M3 स्वाध्यायशीलवास्तेषु — d) D2 damaged from सर्वेषु up to परम (in 13b) K1 4 Bo 5 D1 समुपस्पृशेत्, K2 3 5 V1 B1-3 Da Dn1 n3 D2-4 7 T G1 2 5 M1-3 [ए]वमुपस्पृशेत् (K2 3 D4 °शे); D5 corrupt, M4 [म]प उपस्पृशेत्

13 D8 om 13 (cf v l. 11) D2 damaged up to परम — a) K1 T2 त्याग धर्मं, K3 5 Bo-3 Da Dn1 D2 3 Cn त्याग(Dn1 °ग)धर्मं, V1 B4 5 D5 °धर्म-, D4 °धर्मात्, M1 त्यागे धर्मं Ś1 K1 परित्राण, Da1 पवित्राणि, D1 परित्रा*, D4 पवित्र च; Cn पवित्राणां (as in text) — b) K5 Dn1 n3 D2-4 Cn मनुर ब्रवीत्, D8 समनु° (for परम°) — c) K1 2 B3 4 D9 M अपि हि (for अत्रापि) K8 D4 M2 [इ]मां (for [इ]मा) — d) B1 Da1 गाथा, D4 गाथां, D7 G1 गाथा (for गाथा) D5 सत्यवता D4 कृतां

14 D8 om 14 (cf v l 11) — a) K2 सत्या, Bo 5 Da सत्यो, G1 सत्वो (for सत्यो) — K1 om (hapl.) 14b-16a — b) K4 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 2 7 S (G3 4 absent) नैव पुण्यो न (D2 7 G2 °ण्ये न, G1 °ण्यो नु) (for न पुण्यो न च) D7 S (G3 4 absent) पाव((M1 3 °प)क° (for पापकृत्) — c) Bo 3 5 च (for हि) — d) T G1 2 5 M1 2 4 तस्मिन्, M3 तस्मात् (for अस्मिन्)

15 K1 D8 om. 15 (cf v l 14, 11) — a) D2 प्रवृत्तिर् (for प्रकृति) — b) G2 सर्वं (for सर्व) V1 -गामिनां, B1 (marg as in text) पापिना, Da1 -याजिनां, Dn3 मानिना, D1 -शायिना (for यायिनाम्) ‡ Cn प्रकृतिर्ब्रह्म तद्भूतानां ब्रह्मस्वरूपाणा सर्वाणि यानि ससर्गरूपाणि पापानि यान्ति तद्वताम्, आविद्यकसङ्गमात्राद्दुःखादिभाजामित्यर्थ । Cr एव सर्वदुःखकरत्वेन प्रकृति स्वभावो येषां तेषां भूताना प्राणिनाम् । ‡ — c) Ś1 K2 4 D1 M2 जीवित (M2 °तां) K3 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-4 Cn श्रेयो (for प्रायो) — d) K3 विद्यते, K5 B1 3 4 Dn1 n3 D2 3 9 Cn निवृत्ते, B2 Da2 विवृत्ते; D1 विसृते, D7 G2 विद्यते, T2 G1 विसृजेत् (for विवृते) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 9 S (G3 4 absent) पुण्यपापके, D7 परम हि तत् (for पुण्यपातके) D4 विकृतो नेह कर्मणा

16 D8 om. 16 (cf v l 11) K1 om 16a (cf v l. 14) — a) Bo 5 यदेव; D4 यथैव, G2 यद्येव; M2 स त्वेव (for यत्त्वेव) V1 B1 2 Da D1 7 T G1 5 M1-3 राज्ञा, B5 G2 राज्ञा K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3. 7 T G1 2 5 M1-3 ज्यायिष्ठ, B5 योज्या वै, D4 भूयिष्ठ, M1 ज्यायिष्ठ (for ज्यायो वै) — b) Ś1 D1 कर्मणां (for कार्याणां) K5 Bo-2 Da Dn1 n3 D2 3 7 S (G3 4 absent) ब्रवीमि (Dn3 °पि), D4 ददस्व (for वदामि) Dn3 D4 मे (for ते) — c) D2 सविभागश्च, M4 सविभागेन ‡ Cn सविभागै दानै । ‡ — d) K1 पुनीष्वय, K3 D9 मनीषित; K5 Da Dn1 n3 D2 8 जनेश्वर, V1 Bo 5 G1 पुनीषु च (sic), D4 सलीलया; G2 पुरीष्वपि (for पुनीष्व च)

17 D8 om. 17 (cf v l 11) — a) K3 V1 B1 2 Da D1 7 T G1 2 M यस्य वै; K4 यश्चैव; K5 Bo 3 5 Dn1 n3 D1-3 5 G5 यस्यैव (for च) — b) Dn1 देवस्य (for धर्मस्य) D1 वर°, D9 न वा (for नर) — c) Ś1 K2 4 5 Dn1 n3 D1-3 ब्राह्मणार्थं (for °णानां) K4 स, K5 Dn1 n3 D2-4 हि, V1 B1 2 Da M2 च; B5 lacuna, T2 G1 वा (for स्व) D5 स्व ब्राह्मणार्थं पर्येया — d) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-4 स्व पाहि; Bo 2-5 पर्येया, D5 कृत्स्नां च (for पर्येहि),

C 12.5633
B 12.151.15
K 12.151.15

ब्राह्मणानां सुखार्थं त्वं पर्येहि पृथिवीमिमाम् ॥ १७
यथैनान्पुराक्षैप्सीस्तथैवैनान्प्रसादय ।
अपि धिक्क्रियमाणोऽपि त्यज्यमानोऽप्यनेकधा ॥ १८
आत्मनो दर्शनं विद्वन्नाहन्तास्मीति मा क्रुधः ।
घटमानः स्वकार्येषु कुरु नैःश्रेयसं परम् ॥ १९
हिमाग्निघोरसदृशो राजा भवति कश्चन ।
लाङ्गलाशनिकल्पो वा भवत्यन्यः परंतप ॥ २०
न निःशेषेण मन्तव्यमचिकित्स्येन वा पुनः ।
न जातु नाहमस्मीति प्रसक्तव्यमसाधुषु ॥ २१
विकर्मणा तप्यमानः पादात्पापस्य मुच्यते ।
नैतत्कार्यं पुनरिति द्वितीयात्परिमुच्यते ।
चरिष्ये धर्ममेवेति तृतीयात्परिमुच्यते ॥ २२

K4 V1 B1.3 Da Dn1 n3 D2.8 वसुधां नृप (B1 °प°) (for पृथिवीमिमाम्).

18 D1 om 18 (cf v. l. 11). — a) D6 यथैन (for °था). K1 [ए]नान्, K3 तान्; K4.5 Da Dn1 n3 D2.3 T1 G1 M [ए]तान्, D3 च; G2 [ए]नां (for [ए]नान्). K2-4 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D3-8 T G2.3 M पु(B3 D5 M1 प)राक्षेप्सीस्; K4 पुराक्षेप्सी; G1 पराक्षेपि (for पुराक्षैप्सीस्). — b) K3 [ए]नान्; K2-4 Da Dn1 n3 D2-8 T1 G1 M [ए]तान्; D3 [ए]न (for [ए]नान्). — c) K1 D6 विक्रियमाणो; K4 Dn1 n3 D2.8 विक्रम°; Da धिक्कृय°; D3 वै क्रिय° (for धिक्क्रिय°). B0.3 हि; B3 चैव (for ऽपि). — d) K B1.3 Dn1 n3 D2.8 T2 त्यज्यमानो; D4 ताप्य°; D5 T1 G2.3 M तर्ज्यमानो (D6 °नो) (for त्यज्य°). D3 G1 अनेकधा.

19 D1 om 19 (cf v. l. 11). — a) G1 आत्मा नो. K1 दर्शने; K2 (sup. lin.) 4 V1 B1.3 Da Dn1 n3 D2.8 °नात्; B3 °नं; D5 [ऽऽ]दर्शयद् (for दर्शनं). K1.3 B0.2-4 D3.6.7 T G1.3 M2.4 विद्वान्; K3 (sup. lin.) Da Dn1 n3 D2.8 विद्वान्; B1 विप्र, D3 तद्वन् (for विद्वन्). — b) K3 (sup. lin.) 4 Da Dn1 n3 D2.8 न हतो; V1 B0.2-4 D3.6.7 T G1 M नाहतो (for नाहन्ता). K3 (sup. lin.) 4 Dn1 n3 D2.8 मास्मीति; Da मा कुरु; D1 मा कुप्यो (sic), G1 न कुप (for मा क्रुध). — c) T1 G1.2.3 घटमान. D1 सुकार्येषु. — d) D7 T1 G2.3 कुर्वन् (for कुरु). Ś1 K1 D1.6 T1 G2.3 नैःश्रेयसं. K4 V1 B1.3.4 Da Dn1 D1.4 T2 M1.2 निःश्रे°; K1 निःश्रे°; B0.3 Dn1 D2.3 G1 M3.4 निश्रे°. K4 स्कुर्वे श्रेयसां परं.

20 D1 om 20 (cf v. l. 11). — a) Ś1 K1.2 Dn1 D1 हिमाग्नि, K4 हिमाग्नि (for हिमाग्नि). V1 B1-4 Da Dn1 D1.2.5 (G3.4 absent) Cv °घोरसमो; D1.8 °सदृशो; Cn °घोर° (as in text). ⊛ Cn घोर एव । Cv घोरवत् घोरस्सचमत्कारोपकर्ता । ⊛ — b) K4 मगालाशनि (sic), M1 लाङ्गूला° (for लाङ्गला°). G1 कल्पे. B0.3.6 चै; G1 च (for वा). ⊛ Cn लाङ्गल वद्दुष्टमूलोन्मूलनपर (Cv पराकर्षणशील), अशनिवदाकस्मिकपात । ⊛ — d) K3.5 Dn1 n3 D2.8 भवेदन्य; B1 damaged, D6 भवत्यत; G1 M3 °त्यथ (for °त्यन्य). K3 B3 Da2 D1.7.8 T1 G5 M3.4 परंतप; D4 कदाचन (for परंतप).

21 D8 om 21 (cf v. l. 11). Da1 reads 21[ab] twice. — a) K3 B3.4 Da Dn1 n3 D2.8 Cn v विशेषेण; M1 निःशेषं न (for निःशेषेण). K3.5 V1 B (except B1) Da Dn1 n3 D2.3.6 Cn गतव्य, D4 द्रष्टव्यम् (for मन्तव्यम्). ⊛ Cv न विशेषेण गन्तव्यमित्यत्र, विशेषेण स्वशक्तेर्विशेषेण, स्वशक्तिमुल्लङ्घ्येत्यर्थः । ⊛ — b) K5 Da1 Dn1 n3 D2.8 विच्छिद्येन; V1 B D5.7 T G1.2.6 M1.3.4 अचिकित्से(G1 °त्स्ये)न; D6 न चिकित्स्येन Da2 (corrupt), M2 आत्मशेषं च पंडिता. — c) D4 om (hapl.) from न जातु up to नैत (in 22[c]). — d) K3 D6 प्रवक्तव्यम्; K6 Dn1 n3 D2.8 सुप्रसक्तम्, D5 प्रशाक्तव्यम् (for प्रस°). V1 असाधुभि°.

22 D8 om 22 (cf v. l. 11). D4 om. up to नैत (cf v. l. 21). — a) B3 दीप्यमान (for तप्यमान). ⊛ Cn विकर्मणा सकृत्कृतात्पापात्पश्चात्तापमात्रेण मुच्यते । ⊛ — b) K4.5 V1 B1.3 Da Dn1 n3 D2.8 T1 G1.2 M1.3 पापात् (for पादात्). K4 प्राय. स, K4 V1 B1.3 Da Dn1 n3 D2.8 विपरि; D7 T2 G1 पापस्तु; M1.3 पादात्स; M2 पाप स; M4 हि परि (for पापस्य). B0.3-5 D5 पापात्मा च स (D5 प्र) मुच्यते. — c) M1.3 न तत् (for नैतत्). D1.6 T1 G1.2.3 M कुर्यां (G2 M3 °र्यात्) (for कार्यं). B0 D5 अपि (for इति). — d) Da परिपठ्यते; M2 सम्प्रमुच्यते (for परि°). — Dn2 D1 om (hapl.) 22[ef], T2 reads it twice. — e) Da2 D4 चरिष्ये (for च°). — f) Ś1 द्वितीयात् (for तृ°). K1 परमुच्यते, B3 Da1 विप्र°; Da2 हि प्र°; D4 परिमुच्यति; M अपि मुच्यते

कल्याणमनुमन्तव्यं पुरुषेण बुभूषता ।
ये सुगन्धीनि सेवन्ते तथागन्धा भवन्ति ते ।
ये दुर्गन्धीनि सेवन्ते तथागन्धा भवन्ति ते ॥ २३
तपश्चर्यापरः सद्यः पापाद्वि परिमुच्यते ।
संवत्सरमुपास्याग्निमभिशस्तः प्रमुच्यते ।
त्रीणि वर्षाण्युपास्याग्निं भ्रूणहा विप्रमुच्यते ॥ २४

यावतः प्राणिनो हन्यात्तज्जातीयान्स्वभावतः ।
प्रमीयमाणानुन्मोच्य भ्रूणहा विप्रमुच्यते ॥ २५
अपि वाप्सु निमज्जेत त्रिर्जपन्नघमर्षणम् ।
यथाश्वमेधावभृथस्तथा तन्मनुरब्रवीत् ॥ २६
क्षिप्रं प्रणुदते पापं सत्कारं लभते तथा ।
अपि चैनं प्रसीदन्ति भूतानि जडमूकवत् ॥ २७

C 12 5666
B 12 152 21
K 12 151 31

(for परिमु°) — After 22, K3 5 V1 B Da Dn1 D2-5 ins

381* शुचिस्तीर्थान्यनुचरश्चतुर्थांशपरिमुच्यते ।

[Bo 3 5 शुचि K5 Dn1 D2 8 बहुत्वात्, B3 D5 चतुर्थां (D5 °र्थां) (for °थात्)]

23 D8 om 23 (cf v l. 11) — a) K3 6 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 9 T2 G1 M अनुकर्तव्य, D7 T1 G2 5 एव कर्तव्य (for अनुमन्तव्य) — b) V1 B1. 2 Da D5 विजानता (Da1 °ते) (for बुभूषता) — K4 B3 Da1 Dn1 n8 D1. 6 9 T2 om. (hapl) 23[cd] — c) K2 सुगंधीनि, V1 Bo 1 4. 5 Da2 दुर्गंधानि Da2 सेवेत (for सेवन्ते)

24 D8 om. 24 (cf. v l 11) — a) Da1 तप श्चर्याद् T2 G1. 6 M2 4 -पर (for -परः) V1 B1. 3 D5 मत्य°, D7 S (G3 4 absent) सत्य (for सद्य°) — b) Ś1 K2-5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D1-3 5 7 9 T2 G1 M1 वि, Bo 2-5 म (for द्वि) T2 G1 2 परिवर्तते, M परिवर्तयेत् (for °मुच्यते) — G1 om (hapl.) 24[c]-24[f] — d) D1 M4 अभिशाप (M4 °स्त्र) Da प्रशस्यते (for प्रमुच्यते) — B5 Dn2 om (hapl) 24[ef] D1 om (hapl.) 24[e]-25[d] — f) K3 D1 प्रविमुच्यते, G2 [अ]पि प्र° (for विप्र°) — K4 V1 Bo 2-5 Da Dn1 n8 D2-6. 7 9 T G1. 2 6 M2 4 repeat (with v l) 11[ab] after 24 (B5 Dn2 after 24[cd], G1 after 24[ab]), and all these with B1 ins thereafter D8 ins after 11[ab]

382* अभ्येत्य योजनशतं भ्रूणहा विप्रमुच्यते ।

[K8 V1 Bo 2 3. 5 D4 6 7 (by corr) G1 M4 शताद्, B1 D9 M2 शता, T G2 6 -शतान् (for -शत) B1-3 Da D4 5 मद्यहा (for भ्रूणहा) T2 G1. 2 [अ]पि वि(G2 °पि प्र)मुच्यते (for विप्र°)]

25 D1 M1. 3 4 (the last three hapl) om. 25 (for D1, cf v 1 24) — a) K6 यावत° (for यावत°) D4 प्रीणिना (for प्राणिनो) — b) K6 तावद् (for तज्) — K5 om from जातीयान् up to ब्रवीत् (in 26[d]) D3 G3 तज्जातीयान् (G3 °त्) K1 सुभावत ; K8 V1 B Da1 D4 5 7 9 T G1 6 M2 स तावत°, Dn1. n8 D2 3 तु तावत (for स्वभा°) — c) K3 5 Bo 3 4 Da Dn1. n8 D5-4 8 9 T2 G1 M2 प्रमी(Bo प्रदी ; Da प्रणी)य मानान् (for प्रमीयमाणान्) Ś1 K2 4 6 उन्मुच्य, Da1 उन्मुच्ये B1 प्रीयमाणानुधर्माद्य — d) K1 भ्रूणहा ; K3 V1 Bo-2 Da Dn1 n8 D2-6 8 प्राणिहा, K4 प्राणहा (for भ्रूणहा) G1 [अ]पि (for वि)

26 With 26, cf Manu 11 259-260 K6 om 26 (cf v l 25) 26[ab] is damaged in B4 — a) K (K5 om) V1 B (B4 damaged) Da Dn1. n8 D2 3 5 8 9 T2 G1 6 चाप्सु (for वाप्सु) D4 निमज्जित्वा (for °जेत) M4 अपि वर्षमुमज्जेत (sic) — b) K2 3 D8 9 M1 3 त्रिर्जपेद्, Dn1 n8 D2 3 जप(Dn8 °प)-स्त्रिर् , D5 त्रिर्जपं वा — c) D4 स्नात्वा, D5 अथ (for यथा) K1. 3 V1 Bo 2-5 Da D4 5 7 S (G3 4 absent) [अ]वभृय; K2 Dn1. n8 D3 °स्स; D9 -[अ]प्रभृथस् (for [अ]वभृथस्) B1 यथाश्वस्थित धीर पय — d) K1 om तथा D7 T G1 2 5 एवत्, M एव (for तथा) D4 तत्पुण्य (for तथा तन्) D6 त (for तन्) K1 सुनुर् (for मनुर्)

27 a) K1 प्रमोदते (sic), B3 4 D1 प्रनुदते; T1 प्रणदते (for प्रणु°) K5 Dn1 n8 D2 3 8 संक्षिप्र (Dn8 °स) रु(K5 तु , Dn1. n8 नु)दते पापं — b) D4 M1-3 सत्कार (D4 °र) (for सत्कार) K8 फल, D8 यथा, D7 T1 G6 [S]य वा (for तथा) — c) D9 आभि (for अपि) M3 चास्य (for चैनं) — d) B1 पूजानि (for भूतानि) D7 (before corr as in text) जडमूलवत्, T1 G1 2 5 M जलमूक° (for जडमूक°)

28 a) K8 D7 9 S (G3 4 absent) पुरा सुरा° (for सुरासुरा°) — b) K8 [S]नुयुंजत; Bo 3 5 D7 T1 G1 2 5 [S]न्व(D7 G1 2 त्व)युजत, B4 [S]नुयुंजयन्,

C 12. 5667
B. 12 152 32
K 12 151 32

बृहस्पतिं देवगुरुं सुरासुराः
समेत्य सर्वे नृपतेऽन्वयुञ्जन् ।
धर्मे फलं वेत्थ कृते महर्षे
तथेतरस्मिन्नरके पापलोके ॥ २८
उभे तु यस्य सुकृते भवेता
किं स्वित्तयोस्तत्र जयोत्तरं स्यात् ।
आचक्ष्व नः कर्मफलं महर्षे
कथं पापं नुदते पुण्यशीलः ॥ २९

बृहस्पतिरुवाच ।
कृत्वा पापं पूर्वमबुद्धिपूर्वं
पुण्यानि यः कुरुते बुद्धिपूर्वम् ।
स तत्पापं नुदते पुण्यशीलो
वासो यथा मलिनं क्षारयुक्त्या ॥ ३०
पापं कृत्वा न मन्येत नाहमस्मीति पूरुषः ।
चिकीर्षेदेव कल्याणं श्रद्दधानोऽनसूयकः ॥ ३१
छिद्राणि वसनस्येव साधुना विवृणोति यः ।

D4 9 [ऽ]न्ययुजन्, M1 [ऽ]न्वयुंजयन् (for ऽन्वयुञ्जन्). K1 समेत्य सर्वे नृपतीन्ययुगान् (sic), K5 Dn1 n3 D2 8 8 सर्वे समेत्याभ्यनुयुज्य राजन्, V1 B1.2 समेत्य सर्वेऽभ्यन्व (B1 °न्यन्व, B2 °त्यनु)युजत राजन्, Dn1 °र्वेऽभ्यनुयुजत राजन् (sic), Da2 °र्वेऽभ्यर्युन्युजत राजन् (sic), D6 °र्वे खल्वपृच्छस्तु राजन् — c) B4 damaged from धर्मे up to नरके पा (in 28d) K3 5 V1 B3 Da Dn1 D5 5 8 धर्मः; Bo 6 Dn3 धर्म्ये (for धर्मे) K3 om from वेत्थ up to क्ष्व न (in 29c) K5 D2 8 वेत्सफलं; V1 B1 2 वेत्थ पर; Bo 8 6 वेत्थ कृत, Da Dn1 n3 D5 वेत्थ फलं; D1 वर्तकृते (sic), D4 वेत्थ तं; D7 S (G3 4 absent) हेतुकृते (T2 M °तं), D8 वेत्सि फलं; D9 नो महर्षे (for वेत्थ कृते) B2 4 both damaged, D9 ब्रवीहि (for महर्षे) — d) K4 5 B1 (marg) Dn1 n3 D2 8 8 तथैव तस्मिन्, V1 तथेतवे स्मिन् (sic), Bo 8 6 समेत्य तस्मिन्, B1 Da तथैवा स्मिन्; B2 4 damaged, D5 तथेतरान् (for तथेतर स्मिन्) Da1 नरलोके (for नरके) K5 V1 B2 Dn1 n3 D2.8 8 पारलोक्ये (Dn3 °के), B3 4 D7 9 T2 G1 पापलोक्ये, D4 M पार (M °प)लौक्यं (for पापलोके)

29 K3 om up to क्ष्व न (cf v. l 28) — a) B3 उभे ते; Dn3 उपेतु (for उभे तु) K4 च, D4 तुल्ये (for तु). Bo 8 4 यस्मिन् (for यस्य) K5 Dn1 n3 D2 8 5 8 सदृशे (for सुकृते). D5 भवेतं, G2 lacuna (for भवेतां) — b) Bo.8 D5 किं स्वित्तयस्, B1 D7 T1 G1 2 5 किं ते (G1 तु) द्वयोस्, T2 M किं न्वे (M1 3 किं स्वे) तयोस् (for किं स्वित्तयोस्). K5 Dn1 n3 D2.8 8 जयोथ न, D6 जयोत्तर; M विजयोत्त (M1 °यास्त)रं (for जयोत्तरं) Ś1 K1 2 4 D1 9 किं तत्र वा विजयी (K1 विमयो; K1 [*sup lin*] D9 विजयो) नेतर स्यात्, D4 किं तयोस्तत्र विजयो नु कस्य — c) D7 S (G3.4 absent) सत् (for न) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 8 8 पुण्यफलं; D4 सफलं तन् (for कर्मफलं). — d) V1 Bo 2 6 Da कथं नु (Bo 6 स; Da न) पाप; T2 कथं पापान् V1 reads on marg from नुदते up to बुद्धिपूर्वं (in 30a) with ref K5 V1 Dn1 D2 8 6 8 M2 धर्मशील (D4 °ल); B1 पाप°; Dn3 D9 कर्म° (for पुण्य°)

30 V1 reads 30a on marg — a) M1 2 पूर्वं पापम् (by transp), M3 corrupt. D9 बुद्धिम् (for पूर्वम्) Bo 4 5 अबुद्धिरूप (for °पूर्वं) T1 G3 4 सकृत्कृत्वा पापमबुद्धिपूर्वं. — D9 om (hapl) 30b — b) K3 5 V1 B D (except D1, D9 om, Dn2 D6 absent) T G1 2 5 M1 3 4 चेद्; M2 चैव (for यः) B4 damaged from कुरुते up to पुण्य (in 30c) G2 पापबुद्धिं (for बुद्धिपूर्वम्) — c) T2 न (for स) D1 परं (for पाप). K3 Dn1 n3 D2 3 5 8 कृ(D4 ध)र्मशीलो; G1 पुण्यशीले (for °लो) — d) K1 4 Da2 क्षारयुक्ता (Da2 °क्ता), K5 Dn1 n3 D1 °युक्त, D5 °योगात्

31 =(var) 3 198 51 — a) D5 कृत्वा, M3 पाप (for पाप) D4 हि कृत्वा (for कृत्वा न). V1 Bo-3 6 Da D7 T2 G1 2 M1 3 4 हि (for न) K3 D9 [अ]नुतप्येत; K5 B1 Dn1 n3 D2 3 8 T1 G5 M2 [अ]भिमन्येत (for न मन्येत) — b) K5 om (hapl.) from मसीति up to कल्याणम (in 32d). — c) K4 चिकर्षेद्; D9 चिकीर्षेद् Dn1 n3 D2 3 8 तचि (Dn1 स चि)कीर्षेति कल्याण — d) K1 श्रद्दधाना Da2 [ऽ]न सूयक°; D7 S (G3 4 absent) जितेन्द्रिय (for ऽन सूयक°).

32 = (var) 3 198 52abcd K5 om up to कल्याणम (cf v l 31) — a) V1 B3 Da Dn1 n3 D2 8 8 विवृतानि, D4 तु मनसि (for वसनस्य) D4 7 T1 G5 [इ]द, G2 [ए]व (for [इ]व). — b) K4 V1 B (except B3) Da Dn1 n3 D2 3 5.7.8 T G3 5 M3

यः पापं पुरुषः कृत्वा कल्याणमभिपद्यते ॥ ३२
यथादित्यः पुनरुद्यंस्तमः सर्वं व्यपोहति ।
कल्याणमाचरन्नेवं सर्वं पापं व्यपोहति ॥ ३३
भीष्म उवाच ।
एवमुक्त्वा स राजानमिन्द्रोतो जनमेजयम् ।
याजयामास विधिवद्वाजिमेधेन शौनकः ॥ ३४
ततः स राजा व्यपनीतकल्मषः
श्रिया युतः प्रज्वलिताग्निरूपया ।
विवेश राज्यं स्वममित्रकर्शनो
दिवं यथा पूर्णवपुर्निशाकरः ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥

१४९

भीष्म उवाच ।
शृणु पार्थ यथावृत्तमितिहासं पुरातनम् ।
गृध्रजम्बुकसंवादं यो वृत्तो वैदिशे पुरा ॥ १
दुःखिताः केचिदादाय बालमप्राप्तयौवनम् ।

C. 12. 5678
B. 12. 153. 4
K. 12. 152. 4

साधूनां V1 B1.2 4 6 Da Dn1 D2.8 8 चावृणोति, Dn8 वावृ°, D4 वितनोति, D. 7 T G2 6 M1.8 4 Cv सवृणोति, G1 M2 संप्र° (for विवृ°) K1.8 B1–4 Da D6 7 9 T G1.2 6 स°, D4 या° (for य) —c) M स (for य°) Ś1 पदुष, K2 4 D1–3 7 पुरुष (for पुरुष°) —d) B4 damaged from णमभि up to स्तम (in 33b) D5 अभिपत्स्यते, M1 3 उपपद्यते (for अभि°).

33 = (var) 3 198 53 B4 damaged up to स्तम° —a) D1 तया (for यथा) K6 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n8 D2 8 6 8 प्रातरुद्यस्; M3 पुन रुद्यांस् (for °रुद्यस्) D7 T1 G2 6 आदित्य° पुनरुद्यन्वा —b) B3 तमप° (for तम°) K6 D2 8 8 पूर्वं (for सर्वं) D. अपोहति (for व्य°) Dn8 तमस संव्य-पोहति. — K3 D1 om (hapl.) 33cd —c) D6 T2 G1 M1.8 पुव (for एवं) —d) V1 B2 Dn8 D8 9 T2 G1 M3 4 सर्व- (for सर्वं) K1 V1 Bo 2–5 D4 6 9 M1.2.4 अपोहति (for व्यपो°)

34 Ś1 K1 8 4 D1.4.6 7 9 S (G8 4 absent) om the ref. —a) K6 B3 4 Dn1.n8 D2 3.7 8 S (G8 4 absent) तु (for स) —b) K3 इन्द्रो न; Dn8 इन्द्रोतो —c) D5 योजयामास (for याज°) K3 विधिना (for °वद्) —d) V1 B1.2 Da वाजपेयेन (for वाजिमेधेन) B2 Da1 D4 6 शौनक (Da1 °क)

35 a) T2 व्यपनीय्य, G1 corrupt (for व्यपनीत) K3 -कल्मस; T2 G1 -कल्मषं (for °ष) —b) K4 V1 B1 2 Da श्रिया वृत (Da2 नृप); K6 Dn1 D2 8 8 श्रेयोवृत; Dn8 श्रेयकृत, D4 श्रिया वृत (for श्रिया युत) K1 प्रज्वलिताग्निरूप°, K5 Dn1 n8 D3 8 8 °ग्निरूपवान् (Dn1 °वत्), Bo 6 D4 (also as in text) °ग्निकल्पया, B4 damaged, D7 S (G3 4 absent) प्रज्वलितोनुरूपया —c) B4 damaged from विवेश up to दिव यथा पू (in 35d) D4 शशास, M4 वि*शे (for विवेश) Ś1 K1 2 4 B1.6 Dn8 D1 2 6 कर्षणो, K3 -कर्शना (for कर्शनो) —d) K6 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2–4 8 यथा दिव (by transp)

Colophon — *Sub-parvan* Ś1 K B1.4 Da Dn8 D1–6 9 आपद्धर्म, V1 B2 D7 S (G8 4 absent) राज धर्म — *Adhy name* Ś1 K V1 B Da Dn1.n8 D2 8 6 9 M1 8 इन्द्रोतपारिक्षितीय, D1 इन्द्रोगमापारिक्षितीय (sic), D4 इन्द्रोतशौनकपरीक्षणीय, M2 राज्यप्राप्ति — *Adhy no* (figures, words or both) B1 149, B2 G1 151, B3 T2 150, B4 143, Da1 20, Dn1 22, D8 17, T1 G5 M1.2 4 153, G2 152, M3 154 — *Śloka no* Da Dn1 39, Dn8 37, D8 24, D9 51

149

Before the ref, K4 6 V1 B Da Dn1 n8 D2–4 8 ins

383* युधिष्ठिर उवाच ।
कच्चित्पितामहेनासीच्छ्रुतं वा दृष्टमेव वा ।
कच्चिन्मर्त्यो मृतो राजन्पुनरुज्जीवितो भवेत् ।

[(L 1) K4 कश्चित्, V1 B2 किं स्वित्; B1 Da किंचित् (for कच्चित्) D4 श्रुते D8 च (for the first

C 12 5678
B 12 153 4
K 12. 152 4

कुलसर्वस्वभूतं वै रुदन्तः शोकविह्वलाः ॥ २
बालं मृतं गृहीत्वाथ श्मशानाभिमुखाः स्थिताः ।
अङ्केनाङ्कं च संक्रम्य रुरुदुर्भूतले तदा ॥ ३
तेषां रुदितशब्देन गृध्रोऽभ्येत्य वचोऽब्रवीत् ।
एकात्मकमिमं लोके त्यक्त्वा गच्छत माचिरम् ॥ ४
इह पुंसां सहस्राणि स्त्रीसहस्राणि चैव हि ।
समानीतानि कालेन किं ते वै ज्ञातिबान्धवाः ॥ ५
संपश्यत जगत्सर्वं सुखदुःखैरधिष्ठितम् ।

वा) Dn1 n3 च (for the second वा) — (L 2) K4 B1-3 Dn1 D4 पश्चिन् (for कश्चिन्) Dn3 उज्जीवतो K5 V1 B0 3 D3 4 [ऽ]भवत् (for भवेत्)]

On the other hand, K3 D9 ins before the ref :

384* युधिष्ठिर उवाच ।
यदेव श्रूयते राजन्नभियोगमनुज्झताम् ।
कदाप्यघटमानोऽपि घटेतार्थो महानपि ।
तदेव संशयं छिन्धि महान्त एापि मे स्थितम् ।
ऋते पितामहाद्भीष्माच्छेत्ता नैवास्य विद्यते ।

[D9 damaged from व श्रूयते (in line 1) up to घटे (in line 2)]

1 ᵃ) B4 damaged from पार्थं up to जम्बु (in 1ᶜ) D5 यथावृद्धि (for °वृत्तम्) — G2 om (hapl) 1ᶜ-2ᵇ. — ᶜ) V1 B1 2 Da गोमायुः; G1 जवूक (for जम्बुक) K3 B0 D4 5 9 सचादो — ᵈ) K1 (before corr as in text) M2 4 यद्वृत्त (M4 °त्तो); K3 D9 यदभून् (for यो वृत्तो) K3 5 B0 3 4 5 (marg as in text) Dn3 D2 3 5 8 9 नैमिषे, Cv वैदशे, Ca वैदिशे (as in text) Da1 D1 4 7 T1 G5 M पुरे (for पुरा) — After 1, K4 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 ins

385* कस्यचिद्ब्राह्मणस्यासीद्दुःखलब्ध सुतो मृत ।
बाल एव विशालाक्षो बालग्रहनिपीडित ।

[(L 2) V1 B0 2 4 Da1 D4 विशालाक्ष (D4 °क्षो) K4 B5 Dn3 बालग्राह ; B1 व्यालग्राही (for बालग्रह) K5 निपीडित]

2 G2 om 2ᵃᵇ (of v l 1) — ᵃᵇ) V1 B1. 2 Da दुःखिता बान्धवास्तस्य समादाय कुमारक — ᵃ) Da कुल (for कुल) K3 मूर्ति (for भूत). — M2 om 2ᵈ-3ᵃ — ᵈ) B4 damaged from विह्वला up to भिमुखा (in 3ᵇ) K3 विह्वल ; V1 B2 Da लालसा ; B1 lacuna, D7 S (M2 om , G3 4 absent) कर्शिता (for विह्वला)

3 M2 om 3ᵃ (of v l 2) B4 damaged up to भिमुखा — ᵃ) Da1 घृत (for मृत). D7 S (M2 om , G3 4 absent) प्रगृह्य (for गृहीत्वा) V1 B0 1 3 5 D4 5 [आ]शु, B2 Da Dn3 तु (for [अ]थ). — ᵇ) B1 G1 श्मशानाभिमुख (G1 °खे); D4 9 श्मशाना भिमुखा — ᶜ) V1 B Da D5 अंगेन (for अङ्केन) K3 [अ]का ; K5 Dn1 n3 D2 3 8 [ए]व ; V1 B Da D5 [अ]गं, D9 [अ]कात् (for [अ]ङ्कं) K3-4 Dn3 D3 4 9 च संक्राम्य (D4 °म्य), B1-5 Da D5 च सगम्य; D7 S (G3 4 absent) समा(G1 परा)क्रम्य (for च सं°) — ᵈ) K5 Dn1 n3 D2-4 8 रुरुदुर्भृशदुःखिता. — After 3, K5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 ins

386* शोचन्तस्तस्य पूर्वोक्तान्भाषिताश्चासकृत्पुन ।
त बालं भूतले क्षिप्य प्रतिगन्तुं न शक्नुयु ।

[(L 2) V1 B1 2 Da2 D4 5 न शक्नुवन् (Da2 °व); B0 3 4 5 (marg as in text) अशक्नुवन्]

4 D4 repeats 4ᶜᵈ after 5 — ᵃ) Ś1 (orig , *sup lin* as in text) K2 4 5 Dn1 n3 D1-3 5 8 G1 एकात्मजम् , K1 एकात्सकाम् (sic), B1 °धिकम् ; D4 (first time) बालमेकम्, T2 M2 ऐकात्मकम् (for एका°). V1 B Da D5 G1 इद (for इमं). B4 damaged from लोके up to सहस्राणि (in 5ᵃ) D5 मन्ये ; M1 3 4 बाल (for लोके) D7 T1 G2 5 प्रेतात्मकमिम (D7 °द) काले ⁂ Ca एकात्मकमेकस्वरूपमिदं परमं मरणं सर्वसाधारणमित्यर्थं । ⁂ — ᵈ) Da1 D5 गच्छथ ; Da2 जीवत (for गच्छत) — After 4, D4 reads 6ᵃᵇ for the first time, repeating it in its proper place.

5 B4 damaged up to सहस्राणि — ᵃ) K3 इति (for इह) — ᵇ) D4 वै च (for चैव) K1 3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 8 9 M ह (for हि) T2 सर्वे प्राणिभयंकरे — ᵈ) Da1 किं तु (for किं ते) V1 B0-2 4 5 Da D5 7 T G1 2 5 बांधवा (for [अ]बान्धवा) K5 Dn1 n3 D2 3 8 हित्वा वै यात (Dn1 n3 यांति) बांधवा ; D4 किं सं बधुविवर्जितो. (sic), Cv ते यूय यात बांधवा.. — After 5, D4 repeats 4ᶜᵈ

6 D4 reads 6ᵃᵇ for the first time after 4 — ᵇ) K3 च वेष्टितं (for अधिष्ठितम्) — ᶜ) G1 संयोगे G2 विप्रयोगाद्. — ᵈ) D7 T1 G2 5 [ए]व लक्ष्यते (for [उ]पलभ्यते)

संयोगो विप्रयोगश्च पर्यायेणोपलभ्यते ॥ ६
गृहीत्वा ये च गच्छन्ति येऽनुयान्ति च तान्मृतान् ।
तेऽप्यायुषः प्रमाणेन स्वेन गच्छन्ति जन्तवः ॥ ७
अलं स्थित्वा श्मशानेऽस्मिन्गृध्रगोमायुसंकुले ।
कङ्कालबहुले घोरे सर्वप्राणिभयंकरे ॥ ८
न पुनर्जीवितः कश्चित्कालधर्ममुपागतः ।
प्रियो वा यदि वा द्वेष्यः प्राणिनां गतिरीदृशी ॥ ९
सर्वेण खलु मर्तव्यं मर्त्यलोके प्रसूयता ।
कृतान्तविहिते मार्गे को मृतं जीवयिष्यति ॥ १०
कर्मान्तविहिते लोके चास्तं गच्छति भास्करे ।
गम्यतां स्वमधिष्ठानं सुतस्नेहं विसृज्य वै ॥ ११
ततो गृध्रवचः श्रुत्वा विक्रोशन्तस्तदा नृप ।
बान्धवास्तेऽभ्यगच्छन्त पुत्रमुत्सृज्य भूतले ॥ १२
विनिश्चित्यार्थं च ततः संत्यजन्तः स्वमात्मजम् ।

C 12.5690
B 12.153.16
K 12.152.16

---

7 ^a) Bo-3. Da [s]नुविष्टति, B1 T G2. [s]नु गच्छति; D5 M नु ग°, D7 G1 न ग° (for च ग°) —^b) Dn8 D1 न याति, D8 नु याति (for ऽनु यान्ति) D1 om. च D4 तथा (for च तान्) Cr गुणात् (for मृतान्) D7 S (G3.4 absent) अनुयान्ति च ये मृतान् —^c) D9 तथा (for तेऽपि) B4 damaged, from प्यायुष up to स्वेन (in 7^d) Bo 5 (marg as in text) D5 प्रणाशेन, T2 G1 [s]प्रमाणेन —^d) Bo 3-5 D. मानवा (for जन्तव)

8 ^a) V1 B1.2.5 (marg) Da स्थातुं (for स्थित्वा) Da हि (for ऽस्मिन्) —^c) S1 Da1 D1 बहुले (for बहुले) K4 Bo 3-5 Dn1 n3 D2-5.8 रौद्रे (for घोरे) ‡ Cr (reading कुकालबहुले) कुक शिरश्चूडामालक्षयतीति कुकाल° कुकलास° । ‡ —^d) S1 K4 D1 सर्वप्राण (for °प्राणि) B1 -भयंकरं

9 ^a) D6 जीविता°, D7 T G2.5 M1 जीवते; G1 M2-4 जीविते V1 B1.2 Da न मर्त्यो जीव(V1 Da1 °वि)ते कश्चित् —^b) T2 G1 कालहेतुम्, Ca °धर्मम् (as in text) —^c) D4 प्रेष्य° (for द्वेष्य°)

10 ^a) Bo 4.5 D5 तात (for खलु) K1 D1 मतव्य, M1.2 कर्तव्य (for मर्तव्य) —^b) K1 मन्यलोके (sic), D7 S (G3.4 absent) जीव° (for मर्त्य°) G1 प्रसूयत, G2 °वित°, Ca °यता (as in text). K1 जीवलोकेन सूयता; D1 मर्त्यलोकेषु सूयता —^c) B4 damaged from कृन्तात up to जीवयि (in 10^d) T1 कृतात Bo 5 विहितो, B1.2 Da D4 -विहितो (for विहिते) K3 मार्गे, B1.2 Da D4 मार्गे (for मार्गे) —^d) K5 Dn1 n3 D2-4.8 मृत को (by transp) D6 (before corr) M1 जीवयिष्यत (M1 ते)

11 ^a) K5 कर्मान्तु (for कर्मान्त) K5 V1 Bo 3-5 Dn1 n3 D2-4.8.9 विरते (V1 °तो) (for -विहिते) K8 मार्गे (for लोके) B1.2 Da दशातावन (B1 °चर) ते काल, D7 S (G3.4 absent) दु(M4 दे)शांतोपचितो यावद् (T2 M3 °रते काले; G1 चिते काले, M1.2.4 °रते चाले), Cr दिशावोपरते काले —^b) K5 Dn1 n3 D2.3.5.7.8 T1 G2.5 अस्त, V1 B1.2 Da D4 ह्रस्त; T2 G1 [s]यास्तं (for चास्त) K5 B3 Da2 Dn1 n3 D7.8 T1 G2.5 भास्कर —^c) K3 D9 गच्छध्वं (for गम्यतां) —^d) T2 G1 सुतस्नेहो विसृज्यतां

12 ^b) K5 B4 Dn1 n3 D2-4.8.9 प्रा(D4.9 न्या) क्रोशतस् (for वि°). D1 [आ]र्तवत् (for नृप) V1 Bo-3.5 Da D5 विशोका इव ते तदा (D5 तेभवन्) — B1 Da om 12^c-13^a —^c) D3 बाधवस् Bo 2.3.5 च; T2 G1 तु (for ते) D5 ह्यगच्छत; D9 न्यवर्तत, D7 S (G3.4 absent) [s]भ्यभावंत (for ऽभ्यगच्छन्त) —^d) B2 मृतम् (for पुत्रम्) — After 12, D4 ins

387* निश्चितार्थाश्च ते सर्वे गमन प्रति भारत ।

13 B1.2 Da Dn3 om 13^a (for B1 Da, cf v 12) —^a) D4 [अ]र्थवत् (for [अ]र्थं च) D5 स (for च) K1-3.5 V1 Bo 3-5 Dn1 D2.3.5.7-9 T G2.5 M तदा, D4 तत्र, G1 तथा (for तत) — K5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5.8 ins after 13^a (B1 Da after 12^ab, B3 Dn3 after 12)

388* विक्रोशन्तस्ततस्तत ।
मृतमित्येव गच्छन्तो निराशास्तस्य दर्शने ।
निवर्तने कृतधियः

[B1 Da om line 1 B2 Dn3 om. lines 1-2 —(L 1) D5 व्युक्रोशतस् B4 damaged from स्तत up to दर्शने (in line 2) —(L. 2) V1 मृत (for मृतम्). K5 एव; Da D4 अव (for एव) Da1 गच्छति K5 जीविते (for दर्शने) —(L 3) Da निवर्तते K5 Dn1 n3 D2.3.5.8 निश्चितार्था(Dn3 D8 °र्थ)श्च ते सर्वे (= prior half of 387*)]

C 12 5691
B 12 153 17
K 12 152 17

निराशा जीविते तस्य मार्गमारुह्य धिष्ठिताः ॥ १३
ध्वाङ्क्षाभ्रसमवर्णस्तु बिलान्निःसृत्य जम्बुकः ।
गच्छमानान्स्म तानाह निर्घृणाः खलु मानवाः ॥ १४
आदित्योऽयं स्थितो मूढाः स्नेहं कुरुत मा भयम् ।
बहुरूपो मुहूर्तश्च जीवेतापि कदाचन ॥ १५
यूयं भूमौ विनिक्षिप्य पुत्रस्नेहविनाकृताः ।
श्मशाने पुत्रमुत्सृज्य कस्माद्गच्छथ निर्घृणाः ॥ १६
न वोऽस्त्यस्मिन्सुते स्नेहो बाले मधुरभाषिणि ।
यस्य भाषितमात्रेण प्रसादमुपगच्छथ ॥ १७
न पश्यथ सुतस्नेहं यादृशः पशुपक्षिणाम् ।
न येषा धारयित्वा तान्कश्चिदस्ति फलागमः ॥ १८
चतुष्पात्पक्षिकीटानां प्राणिनां स्नेहसङ्गिनाम् ।
परलोकगतिस्थानां मुनियज्ञक्रिया इव ॥ १९
तेषां पुत्राभिरामाणामिह लोके परत्र च ।

— c) Bo 2 Da सत्यज्य तु; D8 G1 जंत (for °जन्त) V1 Bo-2 Da D5 9 तम् (for स्वम्). — c) D4 G3 निराश (G2 °श) Da1 जीवते — d) V1 Bo 3-5 Da D7 S (G3 4 absent) विष्ठिता; D4 विष्ठा; D9 युधिष्ठिता (sic) (for धिष्ठिता)

14 a) S1 K1 2 D1 ध्वांक्षोभ्र (for °ध्वाङ्क्षाभ्र) K3 D1 समव(D1 °वा)र्णस् (for °वर्णस्). K3 V1 B1, 2 Da D4, 6 ततो ध्वांक्षस(K3 °सु)वर्णस्तु; K4 6 Bo 3-5 Dn1, n3 D2 3 7-9 S (G3 4 absent) ध्वांक्षरूक्ष (K4 6 Dn1, n3 D2 3 8 °पक्ष; D9 °रूप)सव° ❀ Ca ध्वाङ्क्षाभ्रसवर्णं कृष्णवर्णं । Cv (reading ध्वांक्षरूक्ष विवर्णस्तु) ध्वाङ्क्ष स्वरेण रूक्षे वने विवर्णे विविधवर्णे । ❀ — b) D7 वलात्; G2 जलात् (for बिलात्) S1 K3 4 D1 निर्गत्य (for निःसृत्य) — c) K1 B1, 3 4 D1 6 9 T2 G1 स, D7 T1 G2 6 तु (for स्म) — d) K1 (before corr as in text) निर्घृण K1 मानव; K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-5 7 8 T1 G2 3 M मानुषा (for मानवा)

15 a) K8 आदित्य स (for °त्योऽय) Da मूढात् (for मूढा) — b) B1 damaged from त मा up to दाचन (in 15d) D6 चात्मजे (for मा भयम्) — c) T1 G3 6 बहुरूपान् (G2 °पा) D7 T1 G3 6 मुहूर्ताच् — d) K1 (before corr) 3 4 D4 जीवितापि, K1 (by corr.) जीव°; K2 6 Dn1 n3 जीवत्यपि; V1 B1, 2 Da D1 7 S (G3 4 absent) जीवेदपि; D2 3 8 जीवेत्सोपि; D4 °त वै; D6 जीवता च (for जीवेतापि) D7 T1 G2 6 M कथंचन (for कदा°)

16 a) V1 B Da D6 7 S (G3 4 absent) दर्भान् (for यूय) — After 16a, D8 reads 30c–33b for the first time, repeating the same in its proper place. D8 om 16b–18c — b) D1 om. (hapl) from विना up to स्नेह (in 18a) Bo 3-5 D. निरा कृताः (for विना°) K4 om. कृता — c) D6 9 श्मशाने K6 Dn1 n3 D2 3 सुतम् (for पुत्रम्) — d) K1 3 4 V1 B1 3 4 Dn1 D3-5 7 T G1 4 M1 4 गच्छत; K4 Da1 Dn3 गच्छति; M2 व्रजत (for गच्छथ). Bo 3 4 त गमिष्यथ निर्घृणा

17 D3 8 om 17 (cf v 1 16). — a) K3 तस्मै (for °ऽस्त्यस्मिन्) K1 3 4 V1 Bo 1 3 Da1 D2 M3 सुत (for सुते) G1 स्नेहे — b) K3 Da1 °भाषिण. D7 T1 G1 4 मधुराभाषिणि (T1 G1 °णी) प्रिये — c) V1 तस्य (for यस्य) T2 भाषण; Cv राषित (for भाषित) — d) D2 प्रहासम्; D5 प्रमोदम् (for प्रसादम्) D1 om from उपगच्छथ up to प्राणिनां (in 19b) K1 V1 Bo Da उपगच्छत (V1 °सि; Da °ति); K6 B1 3 4 Dn1 n3 D2 9 अधिगच्छत (K6 °ते; B1 3 4 °थ)

18 D1 om 18a (cf v.l 16) D2 om 18 (cf. v l 17) D3 om 18ab (cf v l 16). — a) K6 Dn1 n3 D3 5 6 हे (for न) K1 4 5 B1 Dn1 n3 D3 पश्यत; V1 Bo-3 5 Da D4, 5 7 S (G3 4 absent) °श्य (for °थ) K3 5 6 Dn1 n3 D2 9 M सुतस्नेहो (K3 4 °हा) — b) K3 4 V1 B Da D4 6 T2 G3 यादृशा (K3 4 °शाः) B1 2 Da D4 T2 G1 3 मृग पक्षिणां (for पशु°) B1 damaged from पक्षिणां up to दस्ति फ (in 18d) — c) K3 V1 Dn1 n3 D4 7 8 G2 न तेषां; T2 G1 न मे म; M मेषां (M2 °पां) स (for न येषां) K1 त; D7 S (G3 4 absent) तु (for तान्). — d) Bo समागतः; M2 फलागमं (for °मः).

19 D2 om up to प्राणिना (cf v l 17) — a) K1 जातीनां (for कीटानां) — b) T2 G1 तथा वै (for प्राणिनां) Da2 सङ्गिना (for सङ्गिनाम्) D3 प्राणिस्नेहप्रसङ्गिनां — c) B1 T1 G2 गतिस्थान; D3 गतस्थानां. — d) B1 मुनियाग; D3 मानियोग (for मुनियज्ञ). K6 Dn1 n3 D3 5 8 क्रियां (for -क्रिया)

20 a) D4 पुत्राभिमरणाद् (for °रामाणाम्) — b) D4

न गुणो दृश्यते कश्चित्प्रजाः संधारयन्ति च ॥ २०
अपश्यता प्रियान्पुत्रान्नैषां शोकोऽनुतिष्ठति ।
न च पुष्णन्ति संवृद्धास्ते मातापितरौ क्वचित् ॥ २१
मानुषाणां कुतः स्नेहो येषां शोको भविष्यति ।
इमं कुलकरं पुत्रं कथं त्यक्त्वा गमिष्यथ ॥ २२
चिरं मुञ्चत बाष्पं च चिरं स्नेहेन पश्यत ।
एवंविधानि हीष्टानि दुस्त्यजानि विशेषतः ॥ २३
क्षीणस्याभियुक्तस्य श्मशानाभिमुखस्य च ।
बान्धवा यत्र तिष्ठन्ति तत्रान्यो नावतिष्ठते ॥ २४

सर्वस्य दयिताः प्राणाः सर्वः स्नेहं च विन्दति ।
तिर्यग्योनिष्वपि सतां स्नेहं पश्यत यादृशम् ॥ २५
त्यक्त्वा कथं गच्छथेमं पद्मलोलायताक्षकम् ।
यथा नवोद्वाहकृतं स्नानमाल्यविभूषितम् ॥ २६

भीष्म उवाच ।

जम्बुकस्य वचः श्रुत्वा कृपणं परिदेवतः ।
न्यवर्तन्त तदा सर्वे शवार्थं ते स्म मानुषाः ॥ २७

गृध्र उवाच ।

अहो धिक्सुनृशंसेन जम्बुकेनाल्पमेधसा ।

C 12. 5705
B. 12. 153. 32
K 12 152. 32

इहलोको —[c]) Da किंचित् (for कश्चित्) —[d]) G2 प्रज्ञा (for प्रजा)

21 [a]) B3 damaged, D7 नपश्यता; T2 G2 अ (G2 न)पश्य तान् Bo 4 D5 च तान् (for प्रियान्) —[b]) B4 damaged from श्चेषां up to ते मा (in 21[d]) K3 4 Dn1, n3 D2–4 8 तेषां, V1 Bo–3 5 Da D5 7 T G2 3 M येषां; G1 एषां (for नैषां) G1 शेषो (for शोको) K3–5 V1 B (B4 damaged) D (except D1, 9, Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) न (for ऽनु) —[c]) D7 T1 G2 3 न ते पोषण(T1 °पंति)समीता; T2 G1 M न ते पोषति (T2 °ष्य) सद्वृत्या (T2 °त्ता). —[d]) Bo 3 5 D5 मातरं पितरं क्वचित्; D7 S (G3 4 absent) मातापितर एव हि.

22 [a]) Ś1 K1 2 D1 T2 G1 मा(K1 T2 G1 म)नुष्याणां D5 गत, T2 कृत (for कुत) —[b]) Ś1 (*sup lin* as in text) K2 4 D1 6 स्नेहो (for शोको) K5 V1 B Da D2–5 7 8 S (G3 4 absent) न विद्यते (for भविष्यति) — B3 om 22[cd] —[d]) K6 Dn1, n3 D2 3, 8 त्यक्त्वा क नु; M4 कथं हित्वा (for कथं त्यक्त्वा)

23 [a]) D4 बाष्पाणि (for बाष्पं च) V1 Bo 2–5 Da D5 चिरमुत्सृज्य बाष्पाणि (Da1 पुष्पाणि); B1 चिर मृजतो पुष्पाणि; Cv चिरमूत च बाल च —[b]) D7 चित्त (for चिर) V1 B D2, 5 स्नेहं न; Da1 स्नेहो न (for स्नेहेन) K3 D4 पश्य त, V1 B Da D5 पश्यथ (for °त) —[c]) B1 D5 दृष्टानि, B4 चे°; T2 G1 M सि° (for ही°) —[d]) Da D4 दुःस्तजानि (for दुस्त्य°)

24 [a]) B4 damaged from युक्तस्य up to तिष्ठन्ति (in 24[c]) Da Dn1 n3 D4 8 भये, G1 भय (for भय) Ś1 अभिमुक्तस्य; V1 B1 2 Dn1 D4 वियुक्तस्य; Bo 3. 5 अभिपन्नस्य; Da विमुक्तस्य, D1 हि मुक्तस्य; D6 विपन्नस्य; S (G3 4 absent) अभिशस्तस्य (for °युक्तस्य) —[b]) D9 समशानाभि G2 वा (for च) —[d]) Da [अ]ल्पो (for [अ]न्यो) Ś1 (*sup lin*) D1. 9 M [अ]वतिष्ठति; Ś1 (*inf lin*) K3 4 D1 °मन्यते; K3 5 B2 4 Dn1. n3 D2 3 8 [अ]धितिष्ठते (K3 Dn1 n3 °ति) (for [अ]व°)

25 [a]) Da1 [अ]दयिता (sic) —[b]) Ś1 सर्वा°; K1. 3 Bo–2 Da Dn3 D1. 7 G4 सर्वं; D5 G1 सर्वे; T1 सर्वे —[c]) D7 S (G3 4 absent) सम (for सतां). V1 B1. 2 Da D4 तिर्यग्योनावपि सतां —[d]) Dn3 M2 पश्यति K3 Da2 यादृश

26 [a]) K5 om from थेमं up to शवार्थं (in 27[d]) K3 D9 नु गच्छथ; D4 T1 G5 M2 3 गच्छतेम (for गच्छथेम) Dn3 त्यक्त्वा क गच्छथेम (sic) —[b]) K3 Dn1. n3 D1–3 8 9 लोलायताक्षिक, V1 Bo–3 5 Da D4 6 7 S (G3 4 absent) °तेक्षणं (for °ताक्षकम्) —[c]) K3 यथो (for यथा) —[d]) K3 स्नान, D9 G2 स्नात (for स्नान) D6 शौचस्नानवि°

27 K6 om. up to शवार्थं (cf. v l. 26) D4 alone has the ref —[a]) B4 damaged from जम्बुक up to तदा (in 27[c]) Dn1 जबूकस्य —[b]) D5 परिदेविता; T2 पर्यदेवत, M1 परिवेदन°; M3 °देविन (for °देवत) —[c]) K1 M4 न्यवर्तत; B1 Da ते न्यवर्तंत (for न्यवर्तन्त) V1 B1 Da D7 S (G3 4 absent) तत (for तदा) —[d]) K1 B3 Da शावार्थं; B1 सर्वार्थाय; D1 शवार्थे; D7 S (G3. 4 absent) बालार्थं (for शवार्थं) D6 om. ते B3–5 D5 च; D7 S (G3. 4 absent) हि (for स्म) K3 शोचयतोय मानुषं; D4 शावार्थे ये समागता.

C. 12. 5706
B 12. 153. 32
K 12. 152. 32

क्षुद्रेणोक्ता हीनसत्त्वा मानुषाः किं निवर्तथ ॥ २८
पञ्चभूतपरित्यक्तं शून्यं काष्ठत्वमागतम् ।
कस्माच्छोचथ निश्चेष्टमात्मानं किं न शोचथ ॥ २९
तपः कुरुत वै तीव्रं मुच्यध्वं येन किल्बिषात् ।
तपसा लभ्यते सर्वं विलापः किं करिष्यति ॥ ३०
अनिष्टानि च भाग्यानि जानीत सह मूर्तिभिः ।
येन गच्छति लोकोऽयं दत्त्वा शोकमनन्तकम् ॥ ३१
धनं गाश्च सुवर्णं च मणिरत्नमथापि च ।
अपत्यं च तपोमूलं तपोयोगाच्च लभ्यते ॥ ३२
यथाकृता च भूतेषु प्राप्यते सुखदुःखता ।
गृहीत्वा जायते जन्तुर्दुःखानि च सुखानि च ॥ ३३
न कर्मणा पितुः पुत्रः पिता वा पुत्रकर्मणा ।
मार्गेणान्येन गच्छन्ति त्यक्त्वा सुकृतदुष्कृते ॥ ३४
धर्मं चरत यत्नेन तथाधर्मान्निवर्तत ।

---

28 [a]) D4 धीतसत्त्वेन; M1 स्म नृशसेन (for क्षुद्र°) K6 Dn1 n3 D2 5, 8 अहो यत नृशसेन — [b]) V1 Da जम्बुकेन. K3 [अ]ल्पमेधस, K6 °भाषित, V1 B1, 2 G1 °चेतसा (for °मेधसा) — K6 om. 28[c]–29[d] — [c]) M4 [उ]क्त्वा. T2 G1 अल्पसत्त्वा (for हीन°) — [d]) G1 मनुष्या (for मानुषा°)

29 Ś1 K1, 2, 4, 5 D1 om (all [except K6] hapl) 29 (for K6, cf v. l. 28) — [a]) D6 पंचेंद्रिय (for पञ्चभूत) — [b]) Da1 शून्य°; D4 मृतं; D7 S (G3, 4 absent) शुष्क (G1 M °ष्क) (for शून्यं) Da2 शून्यकाष्ठसमागतं — [c]) V1 D5 G1 तस्माच् (for क°). D7 शोचत K3 निश्चेष्टाम्; Dn1 n3 D2 6 8 तिष्ठतम् (for निश्चेष्टम्). — [d]) D6 आत्मार्थे (for °न) B4 damaged from न किं up to तीव्र (in 30[a]) M3 नु (for न)

30 B4 damaged up to तीव्र — [a]) M3 तत° (for तप.). Da कुरुध; D7 T1 G2, 5 °ध्व (for °त) V1 B1, 2 Da शीघ्र वै; D4 वै क्षिप्र; D7 S (G3, 4 absent) तीव्रं वै (by transp). — [b]) Dn3 मुच्यते, D5 शुध्यध्व (for मुच्यध्व) — D3 reads 30[c]–32[b] for the first time after 16[ab] — [d] ॥ D3 विलोप (for विलाप°)

31 [a]) D7 T1 G3, 5 M Cv स्वनिष्ठानि (for अनिष्टा नि). Dn3 [इ]य, D4 [इ]ह (for च) Ś1 K1, 2, 4 D1 भोग्यानि; G5 (before corr) यो°, Cv भोज्यानि (for भाग्यानि) T2 G1 तपसा चैव भाग्यानि — [b]) K2, 4, 5 V1 B0 2–4 Da Dn1, n3 D2 5 8 जातानि; K3 जानत; B1 lacuna, D1 (before corr. as in text) जानिथ (for °त) K6 V1 B Dn1 n3 D2 5, 8, 9 सह मूर्तिना; Da D6 सह मृत्युना; D7 S (G3, 4 absent) स्व (D7 स्य) स्वमात्मना (M3 °न.); Ca सह मूर्तिभि° (as in text). — [c]) G5 M1, 8 गच्छंति. K3, 6 V1 B D (except D1, Dn2 D6 absent) S (G3, 4 absent) यालो (for लोको). — [d]) D7 G5 (before corr) त्यक्त्वा; T2 G1 हित्वा; M3 दुःख (for दत्त्वा) B0 दुःखम् (for शोकम्) B1 मनोत्तरं; D1, 9 T1 G2, 5 अनुत्तर (D6 °मं) (for अनन्तकम्).

32 [a]) K6 Dn1 n3 D1–3 7 8 T1 G2, 5 गाव (for गाश्च) D7 (before corr as in text) सुवर्णाश्च Cv धेनुं गां (gloss पियां) च सुवर्णं च — [b]) Ś1 (m/ lin) मणिरर्कम्, K4 °रर्थम्, V1 B1 Da °मुक्ताम् (for °रत्नम्). B0 3–5 D3 तथापि; D7 (before corr as in text) धनानि (for अथापि) K2, 4 B1 D1, 2, 4 T2 G1, 2 वा (for च) — [c]) D4 अन्यथापि, G1 अपश्य च (for अपत्यं च) — [d]) B0, 5 हि (for च). K1 लभ्यति (for °ते)

33 [a]) K1, 4 D1 यथा (K4 अथ) कृताश्, K3 तथा°; Cv यथा कृत्वा (for यथाकृता) D6 भूतैस्तु (for भूतेषु) — [b]) K3 सुखदुःखदा; K6 V1 B Da Dn1 n3 D1–4 7 8 T1 G1, 2, 5 सुखदुःखिता (for °खता).

34 [a]) D2 कर्मणापि, D4 न कर्माणि च (hyper metric), D5 कर्मणा च (for न कर्मणा) — [c]) G2 मार्गे न (for मार्गेण) B1, 2 Da D5 [अ]नेन; Dn3 [अ]न्ये नि (for [अ]न्येन) — [d]) K4 त्यक्ता°, K6 Dn1 n3 D2 6 7 8 S (G3, 4 absent) बद्ध्वा°; V1 B0 2–5 D5 बुद्धा; B1 बुधा; Da1 बद्धा; Da2 बुद्ध्वा; D4 विद्धा (for त्यक्त्वा). K2–5 Dn1 n3 D2–4 7, 8 S (G3, 4 absent) दुष्कृते°; V1 B Da D5 °तं

35 [a]) K6 धर्मे (for धर्मं) K4 M1, 8 चरति — [b]) B4 यथाधर्मान् (for तथा°) K3 B3 Da2 निवर्तते, K4 °त; D4 G1 °य; T2 G3 °थ K6 Dn1, n3 D2 8 8 Cn न चाधर्मे मन कृथा ॐ Cn कृथा इति वचनव्यत्ययश्छान्दस । ॐ — [c]) Ś1 K4 D1 वर्तितव्य; K1 वर्तव्यं च; B1, 2 Da वर्तमाना; D5 निवर्तध्व (for वर्तध्व च). — [d]) G2 देवतेषु Da द्विजातिषु (for द्विजेषु च)

वर्तध्वं च यथाकालं दैवतेषु द्विजेषु च ॥ ३५
शोकं त्यजत दैन्यं च सुतस्नेहान्निवर्तत ।
त्यज्यतामयमाकाशे ततः शीघ्रं निवर्तत ॥ ३६
यत्करोति शुभं कर्म तथाधर्मं सुदारुणम् ।
तत्कर्तैव समश्नाति बान्धवानां किमत्र हि ॥ ३७
इह त्यक्त्वा न तिष्ठन्ति बान्धवा बान्धवं प्रियम् ।
स्नेहमुत्सृज्य गच्छन्ति बाष्पपूर्णाविलेक्षणाः ॥ ३८
प्राज्ञो वा यदि वा मूर्खः सधनो निर्धनोऽपि वा ।
सर्वः कालवशं याति शुभाशुभसमन्वितः ॥ ३९
किं करिष्यथ शोचित्वा मृतं किमनुशोचथ ।
सर्वस्य हि प्रभुः कालो धर्मतः समदर्शनः ॥ ४०
यौवनस्थांश्च बालांश्च वृद्धान्गर्भगतानपि ।
सर्वानाविशते मृत्युरेवंभूतमिदं जगत् ॥ ४१

जम्बुक उवाच ।

अहो मन्दीकृतः स्नेहो गृध्रेणेहाल्पमेधसा ।
पुत्रस्नेहाभिभूतानां युष्माकं शोचतां भृशम् ॥ ४२
समैः सम्यक्प्रयुक्तैश्च वचनैः प्रश्रयोत्तरैः ।
यद्गच्छथ जलस्थायं स्नेहमुत्सृज्य दुस्त्यजम् ॥ ४३ C 12.5721 B 12.153 47 K. 12.152 47

---

36 ^{a}) K4 वन्य च; B1 मा दैन्यं (for दैन्य च) V1 Bo 2 3 5 Da D4 6 शुभ मजत मा दैन्यं —^{b}) K3 निवर्तते, D4 °तता, D5 °तंय D7 S (G3 4 absent) सुतस्नेह विमुचत — D. om (hapl) 36^{cd} —^{c}) Ś1 K1 D4 G1 2 5 M1-3 त्यजताम् (for त्यज्यताम्) —^{d}) K3 D9 शोक:; M2 शील (for शीघ्र) K3 D9 नियच्छत (for निवर्तत)

37 ^{a}) D1 M2 य (for यत्) —^{b}) K2 4. 5 Dn1. n3 D1-4 8 9 T2 G1 2 तथा कर्म; V1 B Da D. यच्च कुर्यात् (for तथाधर्मं) —^{c}) K6 कर्मैव, D4 M3 कर्तैव (for कर्तैव) V1 B2 Da समाप्नोति (for समश्नाति) —^{d}) K1-3 5 Bo 3 4 Dn1. n3 D2 8. 8 9 इ, V1 B1 2 5 Da D7 S (G3 4 absent) वै (for हि)

38 ^{a}) D7 S (G3 4 absent) [अ]वतिष्ठते (for न तिष्ठन्ति) —^{b}) B4 D3 5 7 (before corr as in text) बांधव; T1 °वान् (for °व) —^{c}) B1 damaged from न्ति up to मूर्ख (in 39^a) —^{d}) V1 D7 T2 G1 बाष्पपूर्णाकुलेक्षणा°, B1 °र्णाकुलक्षणा°

39 39^a is damaged in B1 —^{a}) D4 8 9 मूर्ष (for मूर्ख) —^{b}) Ś1 K2 4 D1 तथा (for ऽपि वा) — V1 reads 39^c-40^d on marg —^{c}) K3 सर्वं, V1 B Da D4 6 सर्वे (for सर्व:) K3 काल, M2 काले (for काल) K3 V1 Bo-3 5 Da D4 याति (for याति) —^{d}) B1 Da D7 S (G3 4 absent) सुखदु:ख (for शुभाशुभ) V1 B Da D4 5 समन्विता

40 V1 reads 40 on marg —^{b}) B1 शोचत, Da °था —^{c}) K1 (by corr) पिता (for प्रभु:) —^{d}) M2 सर्वग° (for धर्मत) Bo 3 5 D4 प्रियदर्शन, Da1 समदर्शन; T1 °र्शत (for °र्शन)

41 ^{a}) T2 वृद्धाश् (for बालाश्) —^{b}) T2 बालान् (for वृद्धान्) — 41^{cd} is damaged in B4 —^{c}) K1 स तान् (for सर्वान्) Ś1 K1 D1 आसृत्य (K1 °श)ते; K2 आनमृते (sic) (for आविशते) Bo 3 जतून् (for मृत्युर्) K4 सर्वासामीशते मृत्युर्; V1 B1 2 5 (marg) Da सर्वं क(B2 का)लयते मृत्युर् —^{d}) D6 वैरभूतम्; Ca एवभूतम् (as in text)

42 Da जम्बुक —^{b}) D1 वृद्धेण (for गृध्रेण) B2 Da2 तु (for [इ]ह) K1. 3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-4 7-9 S (G3 4 absent) [अ]ल्प (Da1 तुल्य; M2 [आ]त्म) बुद्धिना (for [अ]ल्पमेधसा) D5 गृध्रेणाल्पल्प बुद्धिना —^{c}) T2 G1 सुत (for पुत्र) —^{d}) V1 B1 2 Da भवता (for युष्माक)

43 ^{b}) K1 वदनै (for वचनै) K3 प्रश्नयोत्तरै, K5 Dn1 n3 D2 3 8 प्रश्रय°, V1 B1. 2 Da D7 S (G3 4 absent) हेतुदर्शनै (B1 °र्शिकै°, B2 Da °र्शकै°) (for प्रश्रयोत्तरै) — After 43^{ab}, D7 S (G3 4 absent) ins

389* सर्वमेतत्प्रपद्याशु कुरुतां मा विचारय ।

[D7 T1 G2 5 मत्स्वम् (for सर्वम्) T2 G1 कुरुध्व, M4 °त (for °तां) M4 [इ]ह (for मा) T2 G1 M1 3 विचारणा; M2 °यन्, M4 °त (for °य)]

—^{c}) Ś1 K4 V1 D1 तद् (for यद्) K1-3 V1 B5 D7 9 T1 G2 5 M2 गच्छत; K5 Dn1 n3 D2 3 8 °ति (for °थ) Ś1 K1 (by corr) 2 4 V1 Dn1 (orig) D1 7 T1 G2 5 M1. 3 4 जलस्थान, K1 (before corr) जलस्थायं; K5 Dn1 (also as in text) n3 (marg) D2 3 8 जनश्राय; Bo 3-5 जनस्थायं; B1 जना स्थान; D4 5 9 जलच्छाय, T2 G1 जले स्था(G1 स्ना)न; M2 जलस्थाने (for °स्थाय) —^{d}) B6 यत्नत° (for दुस्त्यजम्)

C 12 5722
B 12 153 48
K 12 152 48

अहो पुत्रवियोगेन मृतशून्योपसेवनात् ।
क्रोशतां वै भृशं दुःखं विवत्सानां गवामिव ॥ ४४
अद्य शोकं विजानामि मानुषाणां महीतले ।
स्नेहं हि करुणं दृष्ट्वा ममाप्यश्रूण्यथागमन् ॥ ४५
यत्नो हि सततं कार्यः कृतो दैवेन सिध्यति ।
दैवं पुरुषकारश्च कृतान्तेनोपपद्यते ॥ ४६
अनिर्वेदः सदा कार्यो निर्वेदाद्धि कुतः सुखम् ।
प्रयत्नात्प्राप्यते ह्यर्थः कस्माद्गच्छथ निर्दयाः ॥ ४७
आत्ममांसोपवृत्तं च शरीरार्धमयीं तनुम् ।
पितॄणां वंशकर्तारं वने त्यक्त्वा क्व यास्यथ ॥ ४८
अथ वास्तं गते सूर्ये संध्याकाल उपस्थिते ।
ततो नेष्यथ वा पुत्रमिहस्था वा भविष्यथ ॥ ४९

गृध्र उवाच ।

अद्य वर्षसहस्रं मे साग्रं जातस्य मानुषाः ।
न च पश्यामि जीवन्तं मृतं स्त्रीपुंनपुंसकम् ॥ ५०
मृता गर्भेषु जायन्ते म्रियन्ते जातमात्रकाः ।
विक्रमन्तो म्रियन्ते च यौवनस्थास्तथापरे ॥ ५१
अनित्यानीह भाग्यानि चतुष्पात्पक्षिणामपि ।

B4 damaged from स्त्यजम् up to सेवनात् (in 44b)

44 B4 damaged up to सेवनात् — b) B1 T2 G1 मृत्त (for मृत) — c) T2 G1 शोचतां (for क्रोशतां) K3 4 5 B4 Dn1 n8 D2-5 8 सु ; V1 B1, 3 Da D7 S (G3 4 absent) यो (for वै) Ś1 K1-4 V1 B6-8 5 Da D1 4 5 9 दुःखाद् (for दुःखं) — d) B1 विशंसानां ; D5 वियुक्तानां ; M2 विवासानां (for विवत्सानां) Dn8 गवानि च (for गवामिव).

45 a) K4 अप ; D4 अथ (for अद्य). — b) Ś1 Da D1 मनुष्याणां — c) V1 B Da D3 M1 3 स्नेहाद् K3, 5 B8 Dn1 n8 D2 3 8 T2 G3 M2 कारणं ; M1 3 तरुणं (for क°) K3 5 Dn1 D2 3, 8 कृत्वा, Dn8 दृत्वा (for दृष्ट्वा) — d) D7 T1 G5 मामपि (for ममापि) K3 5 V1 B1-5 Da Dn1 n8 D2 3 8 मथापतन् ; B6 D4 5 मपातयत् (B6 °न्), D7 M2 3 मथागमत् (for °मन्) K8 D9 ममाप्यश्रु य(D9 स)थागमत्

46 K8 om. (hapl) 46b–47a — b) K5 V1 B1 3 4 5 Da Dn1 n8 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) ततो (for कृतो). G1 5 देवेन. V1 B3 Da D7 S (G3 4 absent) युज्यते ; B1 मुच्यते (for सिध्यति) — c) Dn1 देव B6 5 D5 पुरुषकारेण ; T2 G1 °र च (for °रश्च) B4 damaged from रश्च up to सदा का (in 47a) — d) K3 4 D1 [उ]पलभ्यते (for °पद्यते)

47 K8 om 47a (of v l. 46). B4 damaged up to सदा का — b) B1 गत° (for कुत°) — c) M3 अर्थं — d) K4 तस्माद् ; B6 कथं ; D8 कामाद् (for कस्माद्) V1 B3 4 Dn1 D2 3 7 M2 गच्छत (for °थ) Da निर्भया ; Dn1 n8 निर्दय (for °या)

48 a) Ś1 K1, 3 T1 G2, 5 मांसोपवृत्तां ; B1 Da1 D5 °वृत्तश्; D3 °कृतं (for °वृत्तं) D7 T2 G1 M आत्ममांसोपम वृत्त (M1-3 °त्तं), D9 आत्मनां सोपवृत्तां च — D4 reads 48bc twice — b) K1, 3 शरीराव (K8 °र्द्ध)मयीं तनू — d) Da2 यास्यथ°

49 a) T1 G2 5 M2 च (for वा) D4 मयास्तं च गते सूर्ये — b) B4 damaged from उप up to स्था वा (in 49d) K4 D1 G2 M ह्युपस्थिते ; B2 damaged, D7 T1 G3 [ऽ]प्युप° ; D9 उपा° (for उप°) — c) B6 नेष्यसि (for °थ) G3 om पुत्र V1 B1, 3 Da D4 नयिष्यथ तत° पुत्रम्. — d) K3 D9 इहस्थो ; M2 °स्थं (for °स्था) D9 भविष्यति (for °थ) — After 49, T2 ins an addl colophon [*Sub parvan* राजधर्म — *Adhy no* 151]

— After the colophon, T2 ins

390* श्रीभीष्म ।

जम्बुकस्य वच श्रुत्वा गृध्रो राजन्यदब्रवीत् ।
तत्तेऽहं सप्रवक्ष्यामि त्वमिहैकमना शृणु ।

50 b) B6 जातं हि (for जातस्य) K1 M2 मानुष° — c) Ś1 K1, 2 4 D1 transp च and पश्यामि B1 जीवंतीं. — d) Ś1 K1 2 4 D1 मृत्वा (for मृतं)

51 a) D5 च भुवि (for गर्भेषु). — b) K5 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 8 T2 G1 जातमात्रा म्रियंति (Da2 °ते) च ; D7 T1 G2 5 M जाय(D7 °स)माना म्रियंति च — c) K5 Dn1 n8 D2 3 8 च(D8 च)क्रमंतो, D7 T1 G2, 5 विक्रा° (for विक्र°) B6 5 D5 वा (for च) — d) Da1 यौवनावस्थास् (hypermetric) Dn8 ततो परे, D5 सथापरे, M2 म्रियंति च (for तथापरे)

52 a) B1 3 Da2 D4 हि ; Da1 ह ; D7 S (G3 4 absent) च (for [इ]ह) B4 damaged from न्यानि

जङ्गमाजङ्गमानां चाप्यायुरग्रेऽवतिष्ठते ॥ ५२
इष्टदारवियुक्ताश्च पुत्रशोकान्वितास्तथा ।
दह्यमानाः स शोकेन गृहं गच्छन्ति नित्यदा ॥ ५३
अनिष्टानां सहस्राणि तथेष्टानां शतानि च ।
उत्सृज्येह प्रयाता वै बान्धवा भृशदुःखिताः ॥ ५४
त्यज्यतामेष निस्तेजाः शून्यः काष्ठत्वमागतः ।
अन्यदेहविषक्तो हि शावं काष्ठमुपासते ॥ ५५
भ्रान्तजीवस्य वै बाष्पं कस्माद्धित्वा न गच्छथ ।
निरर्थको ह्ययं स्नेहो निरर्थश्च परिग्रहः ॥ ५६
न चक्षुर्भ्यां न कर्णाभ्यां संशृणोति समीक्षते ।
तस्मादेनं समुत्सृज्य स्वगृहान्गच्छताशु वै ॥ ५७
मोक्षधर्माश्रितैर्वाक्यैर्हेतुमद्भिरनिष्ठुरैः ।
मयोक्ता गच्छत क्षिप्रं स्वं स्वमेव निवेशनम् ॥ ५८
प्रज्ञाविज्ञानयुक्तेन बुद्धिसंज्ञाप्रदायिना ।

C. 12 5737
B. 12 153. 63
K 12. 152 62

---

up to मपि (in 52^b) — ^c) Bo 1 8 Dn 5 9 चा (for च) K5 B1 Dn1 n3 D2 8 8 जगमाना नगानां वा — ^d) T1 G2 6 हि; T2 G1 lacuna (for [अ]वि) B5 प्रतिष्ठते, Da D1. 8 [ऽ]वतिष्ठति (for °ते) D1 ह्यायुरग्रात्तिष्ठते, M गायुरग्रेण तिष्ठति

53 ^a) B5 विमुक्ताश्च, Dn3 G1 (before corr) नियु° (for वियु°) — ^b) Da2 तदा (for तथा) M3 पुत्रशोकसमन्विता — ^c) V1 B1 2 Da D1 T2 G1 3 तु (for स) — ^d) D8 8 गृहे; D1 (before corr as in text) T1 G2 6 M गृहान् (for गृह) K5 Dn1. n3 D2 8 8 नित्यदा, M1 2 मानवा (for नित्यदा)

54 ^a) Bo 5 D5 अनिष्टानि, D1 T1 G6 अरिष्टाना (for अनि°) — ^b) Dn1 यथेष्टानां (for तथे°) — ^c) D4 [ए]व (for [इ]ह)

55 ^a) B4 damaged from त्यज्य up to शून्य (in 55^b). Ś1 K4 Da D2 7 9 T1 G2 6 M1 त्यजताम्; B3 D1 दह्यताम् (for त्यज्यताम्) Ś1 (*sup lin*; *inf lin* as in text) K2 4 D1 निश्चेष्ट; D. निस्नेहा, T2 G1 निश्चेता (for निस्तेजा) — ^b) Da T1 G2 6 शून्य, D4 शून्ये D5 आगता — ^c) Da2 G2 अन्यदेश (for °देह) K2 5 Dn1 n3 D2 4. 8 9 T2 G1 2 M1 3. 4 °विपक्त; V1 B4 °विसक्त; Da विमुक्त; D5 विशक्तौ (for °विपक्तो) V1 Da वै, M1 2 वा; M2 [ऽ]य (for हि) K1 अन्यदेव हि शक्ता हि — ^d) K1 दाव, K3 D2 दावं; D1 T1 G6 शिशु, T2 G1 M दाव; G2 शिशु (for शाव) Da कष्टम् (for काष्ठम्) Ś1 K1-4 B2 4 Da1 D1. 9 टपासत, B1 D1 S (G2 4 absent) °सय, Da2 °सत (for °सते) K5 Dn1 n3 D2-4 8 शाव (D4 शवे) काष्टत्वमागत

56 V1 reads 56^ab on marg — ^a) K2 6 Dn1 n3 D2-4 8 त्यक्त; D2 भीत, T G1 भ्रात, M1 3 4 क्रांत; M2 क्रांत (for भ्रान्त) D1 T1 G2 देहस्य (for °जीवस्य) K5 B4 Dn1 n3 D8 8 चैवाम्य; V1 Da वैराग्य, Bo 6 वैवास्य (sic), D2 lacuna, M4 वै बाप्प (for °प्प) G2 भ्रांतादेवास्य वै बाप्प — ^b) K1 6 B1 Dn3 D8 गच्छत, Da2 °थ, G2 (also as in text) त (for °थ) D5 विद कस्माद्ध गच्छथ — ^c) D1 निरर्थक K3 ह्यह (for ह्यय) T2 शोको, G1 लोको (for स्नेहो) Da2 निरर्थकात्यय स्नेहो (sic) — ^d) K5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2-4 7 8 S (G2. 4 absent) निष्फलश्च (M2 °ल) (for निरर्थश्च) K5 Dn1 n3 D2-4 7-9 S (G2 4 absent) परिश्रम, B2 Da प्रतिग्रह (for परिग्रह)

57 ^a) M यच्च (for the first न) M4 स (for the second न) Ś1 K2 4 D1 न कर्णाभ्यां न चक्षुर्भ्यां (by transp), K5 Dn1 n3 D2 8 8 चक्षुर्भ्यां न च कर्णाभ्या — ^b) B1 D5 7 T G2 6 न शृणोति, Da1 सस° (for सश°) K1 6 B2 Da2 D5. 9 समीक्ष्यते, K2 °क्ष्यते, B1 D1. 7 T1 G2 6 M न पश्यति (for समीक्षते) — ^c) K2 5 V1 B1-3 Da Dn1 n3 D2 8 8 M2 कस्माद् (for त°) T2 एव (for एन) B4 damaged from समु up to वै (in 57^d) T2 G1 परित्यज्य (for समुत्सृज्य) — ^d) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-4 8 न गृहान्, Bo 3 6 D9 स्वगृहं (D9 °हाद्) (for °हान्) B1 गच्छथ (for °त) Da [अ]शुचि (for [आ]शु वै)

58 ^a) T2 मोक्षे K1 (by corr) धर्मश्रुतैर्, Dn3 धर्माश्रुतैर् (sic), M3 °श्रयैर् (for °श्रितैर्) — ^b) K5 Dn1 n3 D2 8 8 सु(Dn1 स)निष्ठुरै (for अनिष्ठुरै) — ^c) B2 6 D7 M4 गच्छथ (for °त)

59 K4 om 59 — ^a) D5 ज्ञान (for प्रज्ञा) D1 T1 G6 °सज्ञान (for विज्ञान) — ^b) T1 वृद्धि, G6 वृद्धि (for बुद्धि°) D8 °प्रदायिना — ^c) B1 श्रावित K5 Dn1 n3 D2 8 8 नून; V1 B1. 2 Da D1 S (G2 4 absent) मुख्य (for सूक्ष्म) — ^d) Da2 मानुष्या, T2 G1 मनुष्या Ś1 K1-3 Bo 3-5 D1. 4 5 9

C 12. 5737
B. 12. 153. 63
K. 12 152 63

वचनं श्राविता रूक्षं मानुषाः संनिवर्तत ॥ ५९

जम्बुक उवाच ।

इमं कनकवर्णाभं भूषणैः समलंकृतम् ।
गृध्रवाक्यात्कथं पुत्रं त्यजध्वं पितृपिण्डदम् ॥ ६०
न स्नेहस्य विरोधोऽस्ति विलापरुदितस्य वै ।
मृतस्यास्य परित्यागात्तापो वो भविता ध्रुवम् ॥ ६१
श्रूयते शम्बुके शूद्रे हते ब्राह्मणदारकः ।
जीवितो धर्ममासाद्य रामात्सत्यपराक्रमात् ॥ ६२
तथा श्वेतस्य राजर्षेर्बालो दिष्टान्तमागतः ।
श्वोऽभूते धर्मनित्येन मृतः संजीवितः पुनः ॥ ६३
तथा कश्चिद्भवेत्सिद्धो मुनिर्वा देवतापि वा ।
कृपणानामनुक्रोशं कुर्याद्वो रुदतामिह ॥ ६४

भीष्म उवाच ।

इत्युक्ताः संन्यवर्तन्त शोकार्ताः पुत्रवत्सलाः ।

संनिवर्तिता ; K6 Dn1 n3 D3 संन्यवर्तत; Dn1 संन्यवर्तेते; Dn2 सन्यवर्तता, T G2 5 सनिवर्तथ; G1 सनिवर्तथ (for °त). — K6 Dn Dn1 n3 D3 8 ins. after 59 D1, after the first occurrence of 61^cd

391* शोको द्विगुणतां याति दृष्ट्वा स्मृत्वा च चेष्टितम् ।
इत्येतद्वचन श्रुत्वा संनिवृत्तास्तु मानुषा ।
अपश्यन्त तदा सुप्त द्रुतमागत्य जम्बुक ।

[(L 1) D1 शोकाद (for शोको) Dn2 याते (for याति) — (L 3) Dn अपश्यद्वै, D1 °श्यन, D3 °श्यत D4 ते वै (for सुप्त) D4 जम्बुक पुनरेव ह (for the post half)]

— After 391*, D1 reads for the first time (with v l.) 61^cd On the other hand, T2 ins after 59

392* गृध्रस्य वचन श्रुत्वा जम्बुको वाक्यमब्रवीत् ।

60 T2 om the ref Dn1 जम्बूक उ° — ^a) B1 वर्णांग; B3 Dn1 D5 कटाभ; B1 damaged, Dn2 corrupt, D1 वर्णांग (for वर्णाभं) — ^d) Ś1 K1 2 4 V1 B3 Dn D1 त्यक्षध्वं, T2 G1 M3 4 त्यक्ष्यध्व; M1 3 त्यक्ष्यध्वे (for त्यजध्व) K2 दृदद्; K5 D4 G1 पिंडज (D4 G1 °ग), K4 पिंडिद (sic) (for पिण्डदम्)

61 ^a) K6 D3 8 8 Dn1 n3 च विच्छेद्यो (Dn3 °द्ये); D4 [अ]पराधोस्ति (for विरो°) — ^b) T2 G1 प्रलाप (for वि°) K1-3 V1 B1 2 Dn D1 7 9 S (G3 4 absent) वा, K6 Bo 3-6 Dn1 n3 D3 5 6 8 च (for वै) — D5 om 61^c-62^b. D4 reads 61^cd for the first time after 391*. — ^c) K1 मृतस्यापि; Bo °स्य च (for °स्यास्य) K1 [अ]परित्यागात् — ^d) K1 Cv तपो; K4 ताप (for तापो) K3 5 Bo Dn1 n3 D3 5 7 8 वै; K3 4 G3 वा (for वो) D4 (first time) तापो वै न भविष्यति·

62 For the incident, cf Rām. 7 76 D5 om, 62^ab (cf v 1 61) — ^a) M1 श्रूयते. K1 4 5 B1 3 Dn2 D3 6 T2 G1 M जंबुके; Ca शम्बुके (as in text) — ^b) M3 हतो Dn दार(Dn1 °र)के (for दारक) — ^c) B3 Dn आस्वाद्य (for आसाद्य). — ^d) K1 नामात (for रामात्). B1 रामात्सत्यविक्रमात् (sub metric), T2 G1 °द्दाशरथे पुरा·

63 For the incident, cf 12 31 39-41. — ^a) G2 तस्य (for तथा). D7 T1 G3 4 M1-4 श्वैत्यस्य; M1 श्वैतस्य — ^b) D1 दृष्टांत, Ca दिष्टान्तम् (as in text) — ^c) K1 श्वो * *; K3 5 Dn1 n3 D3 4 5 6 G1 श्वेतेन; D7 T G2 3 मुनिना; M श्वैत्येन (for श्वोऽभूते) K. Dn1 n3 D3 5 8 धर्मनिष्ठेन; Dn कर्मनित्येन; D1 धर्मयुक्तेन (for °नित्येन) — ^d) T2 G1 पुरा (for पुन) M4 मृतसंजीवित पुन

64 ^a) K3 कथं; D5 T1 G1 यथा (for तथा) D3 लभेत् (for भवेत्) D1 सिद्धा (for सिद्धो) D5 यथा कस्मिन्भवेच्छुद्धो· — ^b) B1 2 Dn D7 T1 G2 3 M ऋषिर् (for मुनिर्) B3 चेद् (for the first वा) Dn3 च (for the second वा) — ^c) K4 क्षपणानाम्; Ca कृपणानाम् (as in text) G1 क्रोश — ^d) B1 स; G1 वा (for वो) B2 Dn अपि; T2 G1 बहु (for इह)

65 MSS om the ref — ^a) Ś1 D1 M3 इत्युक्त्वा; K1 M1 °क, T2 G1 न च ते (for इत्युक्ता°) K5 V1 B1 2 Dn Dn1 n3 D3-1 7 8 T1 G2 5 ते न्यवर्तत, D5 संनिव° — ^b) B1 2 Dn लालसा; D1 वत्सल (for °ला) — ^c) Ś1 K1 2 4 B2 D1 समादाय (for °धाय) — ^d) B1 damaged from विस्तरम् up to छित्त्व° (in 66^a) V1 B2 Dn बाल्कस्याहृदन्यहु; B1 बालस्य हृदुर्मेदा — After 65, K6 Dn Dn1 n3 D3-1 3 M3 ins

393* तेषां रुदितशब्देन गृध्रोऽभ्येत्य वचोऽब्रवीत् ।

अङ्के शिरः समाधाय रुरुदुर्बहुविस्तरम् ॥ ६५
गृध्र उवाच ।
अश्रुपातपरिक्लिन्नः पाणिस्पर्शनपीडितः ।
धर्मराजप्रयोगाच्च दीर्घां निद्रां प्रवेशितः ॥ ६६
तपसापि हि संयुक्तो न काले नोपहन्यते ।
सर्वस्नेहावसानं तदिदं तत्प्रेतपत्तनम् ॥ ६७
बालवृद्धसहस्राणि सदा संत्यज्य बान्धवाः ।
दिनानि चैव रात्रीश्च दुःखं तिष्ठन्ति भूतले ॥ ६८
अलं निर्बन्धमागम्य शोकस्य परिवारणम् ।
अप्रत्ययं कुतो ह्यस्य पुनरद्येह जीवितम् ॥ ६९
नैष जम्बुकवाक्येन पुनः प्राप्स्यति जीवितम् ।
मृतस्योत्सृष्टदेहस्य पुनर्देहो न विद्यते ॥ ७०
न वै मूर्तिप्रदानेन न जम्बुकशतैरपि ।
शक्यो जीवयितुं ह्येष बालो वर्षशतैरपि ॥ ७१
अपि रुद्रः कुमारो वा ब्रह्मा वा विष्णुरेव वा ।
वरमस्मै प्रयच्छेयुस्ततो जीवेदयं शिशुः ॥ ७२

C. 12. 5633
B 12. 153. 77
K 12. 152. 77

---

66 B1 damaged up to क्लिन्न — a) Ś1 K4 D1 सस्रुपात, Da सस्रुपात, D3 °पार (for °पात) Da1 परिक्लिष्ट°, Da2 °क्लिष्टा; Dn3 M3 परीक्लिन्न, D °क्लिन्ना (for °क्लिन्न) — b) K4 B3 Da2 Dn1 n2 D2–4 7 8 T G2 4 M पाणिस्पर्शप्रपीडित°, V1 B0–2 4 5 Da1 D5 °निपीडित, G1 °दर्शनपीडनात् — G1 om (hapl.) 66cd — c) V1 -प्रयुकाच्च, B0 4 5 -नियोगाच्च (for -प्र°) — d) K2–5 B1–5 T G3 5 M2 4 दीर्घं (for दीर्घां) K4 निद्रा (for निद्रां)

67 a) B तमसापि, Da1 तपस्यापि, M2 कुपयापि (for तपसापि) D6 च (for हि) K5 B2 Dn1. n3 D4 M2 प्रयुक्ता (M2 °क्त) — b) K2 V1 B Da D6 9 M1 3 नाकाले K4 Dn1 n2 D2–4 8 धनवतो महाधिय°, D7 T G1. 2 5 M4 जन° (G1 °न) कालेन हन्यते — c) Ś1 सवं, K1 D1 सर्व (for सर्वं) K2 B1 D5 तु, B2 Da D5 lacuna (for तद्) K4 6 Dn1 n2 D2–4 8 सर्वे मृत्युव(D4 °त्योर्व)शं याति, D7 S (G3 4 absent) सर्व(M1–8 °दा)स्नेहावम(T2 G1 2 °मि)-कानां — d) K1 इदं तु, K2–5 B1. 2 Da Dn1. n3 D2–4 8 9 तदिदं (by transp) V1 B1. 6 Ca इदं प्रेतस्य पत्त(B1 °ट)न, B0 2 इदं स्नेहस्य पत्तन, D5 तदिदं स्नेहपत्तन, D7 T G1. 2 5 इदं हि स्नेहवर्तनं, M1. 3 4 इदं स्नेहात्रपत्तन, M2 इदं स्नेहापवर्तनं

68 b) D7 T1 G2. 6 तथा (for सदा) V1 B1. 2 Da त्यक्त्वा वै बान्धवा सदा — c) B4 damaged from नानि up to अल (in 69a) V1 B1 2 Da दिवसांश्च (for दिनानि) V1 B1 Da D2 रात्रींश्च; D5 रात्रिं च D7 S (G3 4 absent) दिवसानि च रात्रीश्च — d) Ś1 K2 4 D1 सदा, K1 3 D2 T2 G1 M दुःखाद् (for दुःखं)

69 B1 damaged up to अलं — a) B1 अत (sic), G2 अल्प (for अल) K1 Da2 D1 निरयम्; B1 निर्विघ्नम्, Da1 निबन्दम्, G2 निर्बलम् (for निर्बन्धम्) K3 आसाद्य, B1 Dn1 आगत्य, D7 T1 G2 5 आलंब्य, M2 आक्रम्य (for आगम्य) — b) K5 B1 Dn1. n3 D2–4 8 परिधारणे (B1 °ण) (for °वारणम्) — c) B1. 2 4 कृतं, Da गत (for कुतो) Da ह्यद्य, D4 यस्य (for ह्यस्य) V1 B0 3 5 D6 M अप्रत्ययकृत ह्यस्य (M °द्य), Cv मप्रत्ययकृतोऽप्यस्य — d) K1 पुनरद्येति; V1 B1. 2 M1. 2 4 रस्येह, Da D5 °रप्येह; T2 °रप्येति, G1 °रद्येति, G2 °रद्यैव (for रद्येह)

70 K2 om. 70–71 K3 5 V1 B0–2 Da Dn1. n3 D2 3 5 8 G1 om (hapl.) 70ab — a) M3 नैव (for नैष) — b) K1 पुत्र (for पुन) D1 प्राप्यति (sic) — K4 D1 om. 70c–71d — c) K5 मृतस्य (for मृ°) K1 [उ]त्सृज्य; K3 B1 [उ]त्थिष्ट (for [उ]त्सृष्ट) — d) Ś1 जीवो (for देहो)

71 K2 4 D1 om 71 (cf. v l. 70) — a) K5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3 8 T2 नैव (for न वै) B1 मुक्ति-; M4 मूर्तिं (for मूर्ति) — b) K3 M2 न जंबूक, K5 B0 3–5 Dn1. n3 D2 3 5 8 जम्बुकस्य; D7 T G1 2 5 जम्बुकानां (for न जम्बुक) — c) B1 damaged from शक्यो up to अपि (in 72a) K1. 3 5 Dn1 n3 D2 शक्य (for शक्यो) D7 T2 G1 M2 4 न स(D7 T2 स)जीव(M2 °वि)यितुं बाल; T1 G2 5 बालस्य जीव शक्योयम्; M1 3 सजीव्य बाल शक्योयम् — d) D7 T2 G1 M2 4 शक्यो, T1 G2 5 अथ, M1 3 अपि (for बालो)

72 B1 damaged up to अपि — a) K3 5 V1 B0 2 3 5 Da Dn1 n3 D2–5 7–9 S (G3 4 absent) अथ (for अपि) Da1 कुमारौ D7 T1 G5 [ऽ]पि (for वा) — b) K3 5 Da2 Dn1 n3 D2 3 8 M1 च (for

C 12. 5753
B 12. 153. 77
K 12 152 76

न च बाष्पविमोक्षेण न चाश्वासकृतेन वै ।
न दीर्घरुदितेनेह पुनर्जीवो भविष्यति ॥ ७३
अहं च क्रोष्टुकश्चैव यूयं चैवास्य बान्धवाः ।
धर्माधर्मौ गृहीत्वेह सर्वे वर्तामहेऽध्वनि ॥ ७४
अप्रियं परुषं चापि परद्रोहं परस्त्रियम् ।
अधर्ममनृतं चैव दूरात्प्राज्ञो निवर्तयेत् ॥ ७५
सत्यं धर्मं शुभं न्याय्यं प्राणिनां महतीं दयाम् ।
अजिह्मत्वमशाठ्यं च यत्नतः परिमार्गत ॥ ७६
मातरं पितरं चैव बान्धवान्सुहृदस्तथा ।
जीवतो ये न पश्यन्ति तेषां धर्मविपर्ययः ॥ ७७
यो न पश्यति चक्षुर्भ्यां नेङ्गते च कथंचन ।
तस्य निष्ठावसानान्ते रुदन्तः किं करिष्यथ ॥ ७८

भीष्म उवाच ।

इत्युक्तास्ते सुतं त्यक्त्वा भूमौ शोकपरिप्लुताः ।
दह्यमानाः सुतस्नेहात्प्रययुर्बान्धवा गृहान् ॥ ७९

जम्बुक उवाच ।

दारुणो मर्त्यलोकोऽयं सर्वप्राणिविनाशनः ।
इष्टबन्धुवियोगश्च तथैवाल्पं च जीवितम् ॥ ८०

---

the second वा) — c) V1 B1 2 Da प्रयच्छेरंस्; D7 T G1 2 5 प्रयच्छति; M °च्छेत (for °च्छेयुस्). — d) K1 8 V1 B Da D5 7 9 T G1 2, 5 अयं पुन°; M असंशयं (for अयं शिशु°)

73 a) K8 B2 Dn8 D9 नैष; K5 V1 B0 1, 3-5 Da Dn1 D2-5 7 8 T1 G1 2 5 M नैव (for न च) D4 चाश्रु (for बाष्प). K8 D9 विमोक्षेन. — b) K1, 3, 5 Dn1 D2-4 8 न चाश्वास; V1 नैव श्वास-; D7 T1 G3 5 M न च (M2 चो) श्वास; D9 वनाश्यास (corrupt) (for न चाश्वास) B0 3 4 Dn8 दा(B3 स)तेन, D5 गतेन (for कृतेन) K5 B0 3 5 Dn1 n8 D8 8 च; D2 वा (for वै) — c) M1 दीर्घेण (for न दीर्घ). K5 Dn1 n8 D2, 3 8 9 [अ]य, D4 [ए]व (for [इ]ह) — d) K5 Dn1 n8 D2 3 7, 8 S (G3 4 absent) पुनर्जीव (T1 G5 M4 °वन्) गमिष्यति.

74 a) K1 क्रष्टुकश्च; K3 क्रोष्ट्°; K4 क्रुष्ट°; B1 क्रोंच°; Da1 क्रोष्टक च; Da2 क्रोष्टुक च; D1 क्रोष्य कश्च; D5 क्रोष्टुकस्य; D8 क्रोष्टुवश्च (for °कश्च) — b) S1 चैवाद्य; K1 दैवास्य; K3, 4 D1 चैवान्य; K8 3 Dn1 n8 D2-4 8 चे (D4 चै) चास्य; D9 ये वास्य (for चैवास्य) B4 damaged from स्य बान्ध up to सर्वे (in 74^{d}). — c) Da1 धर्मोधर्मौ; D4 ** धर्मे; D5 धर्माधर्मे V1 M1, 8 गृहीत्वैव; B1 2 Da D4 7 T G1 2 5 °त्वैव (for °त्वेह) — d) ❀ Ca अध्वनि मृत्युपथे । ❀ — After 74, V1 B1, 4 Da D4 ins.

304* यदि जीवेदय भूयो यावदेवं करोम्यहम् ।

75 a) K1 4 B1 5 Da D1, 2, 4 7 G1 2 (before corr) M2 पुरुषं (for प°). K4 D2-5, 7 वा (for च). — b) K3 D9 परद्रव्यं (for °द्रोह). B1 Dn8 परस्त्रिय°; B4 °श्रिय (for °स्त्रियम्) — c) K1 नैव; D7 T1 G2 5 चापि (for चैव) — d) V1 B1 2 Da transp दूरात् and प्राज्ञो K5 V1 B1-3 Da Dn1 n8 D2-5 7 8 S (G3 4 absent) विवर्जयेत् (for निवर्त°)

76 a) K1 3 5 V1 B Da1 Dn1, n8 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) धर्मं सत्यं (by transp.), Da2 अधर्मं सत्य (hypermetric). K3 4 शुभ, K5 B0 4 Dn1 n8 D2-4 8 श्रुतं (for शुभं) Da1 नार्यं, Da2 नाप्यं; M4 न्यास्य (for न्याय्य) — b) K1 3, 5 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 7-9 S (G3, 4 absent) महतीं (B1 °ती) प्राणिनां दयां (B1 °या) — c) B0 D2 8 असाठ्य च; B1 अशठत्व, D5 असाध्यत्व (for अशाठ्य च) V1 B2 D7 S (G3 4 absent) अजि(B2 °जै)ह्ममशठत्व च — d) B4 damaged K1-4 B1 8 Da D7-9 G1 M2 परिमार्गत (K1 °त), D5 °र्जत (for °र्गत) V1 प्रयत्नपरिमार्गतां.

77 a) K3 4 D1 पितर मातर (by transp) K5 Dn1 n8 D2 8 8 चापि (for चैव) — b) K3 4 D1 बांधवा.. Da तदा (for तथा). — c) Da1 जीवितो; D4 7 T1 G5 जीवतो (for जीवतो) — d) D9 मति (for धर्म)

78 a) D1 8 T2 G1 M2 ये (for यो) D7 नो (sic) (for न) D1 8 T2 G1 पश्यति — b) Da न गते; G1 तेस से (for नेङ्गते) B3 4 Dn8 D5 M1 3 न; T2 G1 [ऽ]पि (for च) — c) K1 Da D4 निष्ठा वसा(Da °भा)नाता (Da °ते); K3 4 D1 [अ]निष्ठावसानांते — d) B4 Dn8 D8 8 रुदत° (for रुदन्त) Dn8 करिष्यति

79 MSS om. the ref. — a) K5 B3, 4 Da Dn1. n8 D2-4 8 M2, 4 ते (for स) Da1 मृत्यु, D2 मृत (for सुतं). — b) D5 शोकप्रप्लुतमानसाः. — c) G2

वहुलीकमसत्यं च प्रतिवादाप्रियंवदम् ।
इमं प्रेक्ष्य पुनर्भावं दुःखशोकाभिवर्धनम् ॥ ८१
न मे मानुपलोकोऽयं मुहूर्तमपि रोचते ।
अहो धिग्गृध्रवाक्येन संनिवर्तथ मानुपाः ॥ ८२
प्रदीप्ताः पुत्रशोकेन यथैवानुद्रयन्तथा ।
कथं गच्छथ सस्नेहाः सुतस्नेहं विसृज्य च ।
श्रुत्वा गृध्रस्य वचनं पापस्येहाकृतात्मनः ॥ ८३

सुखस्यानन्तरं दुःखं दुःखस्यानन्तरं सुखम् ।
सुखदुःखान्विते लोके नेहास्त्येकमनन्तकम् ॥ ८४
इमं क्षितितले न्यस्य बालं रूपसमन्वितम् ।
कुलशोकाकरं मूढाः पुत्रं त्यक्त्वा क्व यास्यथ ॥ ८५
रूपयौवनसंपन्नं द्योतमानमिव श्रिया ।
जीवन्तमेनं पश्यामि मनसा नात्र संशयः ॥ ८६
विनाशश्चाप्यनर्होऽस्य सुखं प्राप्स्यथ मानुपाः ।

C 12.5768
B 12.153 81
K 12 152 82

क्लेशात् (for स्नेहात्) —^{d}) V1 B1 2 Da D4 या घवा प्रययुर् (by transp) K5 B4 Dn1. n3 D2 3 8 गृह (for गृहात्)

80 Da जंवूक —^{b}) Ś1 मर्वप्राण, D सर्वं एव (for सर्वप्राणि). K3 4 D1 T2 -विनाशक (for °शन) —^{c}) K4 हृष्टवध, M2 °सुहि (for °वन्धु) Ś1 K1. 4 D1. 8 -विनाशश्च (for -वियोगश्च) V1 B1. 2 Da वन्धुभिर्विप्रयोगश्च —^{d}) K4 6 B3 4 Dn1 n3 D8 8 [इ]ह (for [पु]त्र)

81 ^{a}) Ś1 D1 यह्वल्पीकम्, K1 यहुलोकम्; Dn3 विह्वलीकम् (for वह्वलीकम्) Dn3 D8 7 8 S (G2 4 absent) वा (for च) —^{b}) Ś1 D1 प्रतिवाचाप्रिय(D1 °यै)वदं; K1–4 [अ]प्यतिवाचा(K1 °कया, K3 °वादो) प्रिय(K3 °यो)वदं, K5 Dn1 n3 D2–4 8. 9 G1 M4 [अ]प्यति(D2 3 °प)वादाप्रियवदं (D9 °य वच), V1 B2 अभि(B2 °ति)वादाप्रि°, B1 Da अतिवाद(B1 °द)प्रि°; D7 T G2 5 [अ]प्यतिवादाधि(T2 °याधाप्रि)य°; M2 द्यतिवादाधि° —^{c}) K4 इमे, B1–3 5 Dn3 D5 G1 इद (for इम) D4 श्रुत्वा, D7 S (G3. 4 absent) प्राप्य (for प्रेक्ष्य) B4 5 [अ]पुनर्भाव, D5 पुनर्वादि (for °र्भाव) —^{d}) D4 पुत्र (for दुःख-) K5 D2 3 8 शोकाविवर्धन, V1 B Da Dn1 n3 D6 7 T G1 2 5 M -शोकवि°; D9 शकाभि° (for शोकाभि°) G2 (also) दुःखशोकसमन्वित

82 ^{c}) Da वै (for धिग्) —After 82^{c}, the sequence in K5 Dn1 n3 D2 3 8 is 83^{bcd}, 83^{a}, 82^{d}, 83^{ef} Da repeats 82^{d} after repeating 83^{a} placed after 83^{cd} —^{d}) K2. 4 V1 B1 4 D1. 5 G2 M2 मनि वर्तत, Da (both times) सन्यवर्तत, D9 न मवर्तय K3 damaged

83 For the sequence in K5 Dn1 n3 D2 3 8, cf v 1 82 B4 om 83^{a} —^{a}) B1 प्रदिष्टा, M2 प्रदीप्त (for °प्ता) V1 B1 2 Da बुद्धियोगेन (for पुत्रशोकेन) —^{b}) B1 तथा (for यथा) B0 3 5 D5 च (for [पु]त्र) —^{c}) K V1 B1. 4 Dn1. n3 D2–5 8 T G1. 5 M2 गच्छत, G2 गच्छति (for गच्छथ) K2–5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5 7–9 S (G3. 4 absent) निस्नेहा (for सस्नेहा°) —^{d}) K4 सुतस्नेहे. B1 विसृमवेत्, Dn3 विमृज्य च, D9 विमर्ज्य इ (for विसृज्य च) K2–4 B4 D1 4 इ, V1 B0 2 3 5 Dn1 D7 T1 G1 2 5 M वै, T2 ते (for च) — After 83^{cd}, Da repeats 83^{a} followed by the repetition of 82^{d} —^{e}) K1 गृध्रसुवचन

84 84^{ab}=3 247 45^{ab} 12 26 23^{cd}, 168 18^{ef}, Jātaka (423), Gāthā 2^{ab} —^{a}) D1 सुखस्यानतरे —^{c}) T1 G5 एव (for सुख-) K5 V1 B2 Da Dn1 n3 D2–4 8 M4 -दुःखावृते, B1 T2 G1 M1 3 °वृतो, D9 °न्वितो (for °न्विते) T3 M1. 3 लोको M2 सुखं तथा दुःखावृतो लोको (hypermetric) —^{d}) V1 B Da D5 नास्ति दुःखम्, D1 नेहास्त्येवम्; D4 corrupt, D7 T G1. 2 5 M4 नास्ति सौख्यम्; M1–3 नास्ति किंचिद् (for नेहास्त्येकम्) K3 5 V1 B0–2 4 Da Dn1 n3 D2 3 8 G2 अनतरं (for अनन्तकम्)

85 B3 D5 om. 85^{ab} —^{a}) K5 Dn1. n3 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) त्यक्त्वा (for न्यस्य) —M2 om (hapl) 85^{bc} —^{b}) V1 B0–2 4 5 Da सुत (for बाल) K1 भूप; K3 रूप, G1 कृष्ण (for रूप) V1 B0–2 4 5 Da D4 गुणान्वित; Dn3 समाश्रित (for -समन्वितम्) —^{c}) K1. 5 V1 B0 2–5 Da Dn1 D2–6 8 9 शोभाकर, B1 लोभारकं (sic), D7 T G2 5 M4 -शोकहर, G1 -शोकभर, M1. 3 वंशकर (for शोकाकर) D7 T G1 2 5 M1 3 4 त्यक्त्वा (for मूढा) —^{d}) D7 S (G3 4 absent) मूढा पुत्र (for पुत्र त्यक्त्वा) B1 तु या मृता (sic) (for क्व यास्यथ)

86 ^{a}) D8 om (hapl) from रूप up to प्स्यथ (in 87^{b}) —^{c}) K2 B1 Dn1 एव,' K3 एव, V1 B2 5 Da D7 T G1 5 M इव; G2 इति (for एनं).

C 12 5769
B 12 153. 92
K 12 157 92

पुत्रशोकाग्निदग्धानां मृतमप्यद्य वः क्षमम् ॥ ८७
दुःखसंभावनां कृत्वा धारयित्वा स्वयं सुखम् ।
त्यक्त्वा गमिष्यथ क्वाद्य समुत्सृज्याल्पबुद्धिवत् ॥ ८८

भीष्म उवाच ।

तथा धर्मविरोधेन प्रियमिथ्याभिध्यायिना ।
श्मशानवासिना नित्यं रात्रिं मृगयता तदा ॥ ८९
ततो मध्यस्थतां नीता वचनैरमृतोपमैः ।
जम्बुकेन स्वकार्यार्थं बान्धवास्तस्य धिष्ठिताः ॥ ९०

गृध्र उवाच ।

अयं प्रेतसमाकीर्णो यक्षराक्षससेवितः ।
दारुणः काननोद्देशः कौशिकैरभिनादितः ॥ ९१
भीमः सुघोरश्च तथा नीलमेघसमप्रभः ।
अस्मिञ्शवं परित्यज्य प्रेतकार्याण्युपासत ॥ ९२
भानुर्यावन्न यात्यस्तं यावच्च विमला दिशः ।
तावदेनं परित्यज्य प्रेतकार्याण्युपासत ॥ ९३
नदन्ति परुषं श्येनाः शिवाः क्रोशन्ति दारुणाः ।

---

87 D8 om up to त्यक्त्वा (of v 1 86) —ᵃ) K2 च; D9 [ऽ]थ (for ऽस्य) K4 विनाशश्चापि न[ना]र्होस्य, K6 Dn1 n8 D2-4 7 T G1 2.6 M विना शो(K6 Dn1 D7 T2 M2 °शो)नास्य न हि (T2 G1 हि न) वै, V1 B1 2 Da विनाशादस्य न हि वै, D5 येनार्हं चाप्यनर्होय (sic) —ᵇ) B1 दुःखं (for सुखं) K1 मानुष; V1 B1 2 Da D7 T G1 2 6 M बालिशा (for मानुषा) —ᶜ) T1 G6 अत्र (for पुत्र) K6 Bo 3-5 Dn3 D2 5 6 8 पुत्रशोकाभि(Bo 5 6 °ग्नि)तप्तानां —ᵈ) B1 damaged Da2 मृताम्; G2 मर्तुम्; M1 मतम् (for मृतम्) D7 T2 अत्र (for अद्य) K2 या क्षम; D9 यक्षसि (for च क्षमम्) K4 Dn1 n8 D2 5 6 8 मृतानामद्य च क्षम (D6 °म); Bo 3 6 (marg as in text) भविष्यत्यद्य च क्षमं; D4 मृतमद्य क्षम हि च, G1 मृतमप्यत्र च क्षम ❀ Ca मृतं मरणं यो युष्माकं क्षम योग्यम् । ❀

88 ᵃ) K2, 3 6 Dn1 n8 D2-4 5 9 सुख (for दुःख) K6 B1 Dn1 n8 D2 5 8 संभावनं G1 दुःखार्हां भावनां कृत्वा. —ᵇ) K2 6 V1 Bo 3-6 Dn1 n8 D2, 3 4 7 8 T G2 6 M सुख (B6 marg दुःख) स्वयं (by transp), B1 2 Da D4 9 सुख स्वय, G1 सुखं स्वकं —ᶜ) D9 इत्युक्त्वा (hypermetric) (for त्यक्त्वा) K1 याथ, B1 प्रेष्ठ, D7 T G1 2 6 M कथ (for क्वाद्य) —ᵈ) K4 D1 [अ]ध (for [अ]ल्प) K1 2 4 बुद्धिवान्; D5 बुद्धिमान्, D7 T G1 2 6 M बुद्ध्य (for बुद्धिवत्)

89 K6 om from the ref up to ततो (in 90ᵃ) —ᵃ) Da बुद्धिविरोधेन, T2 G1 M4 धर्म(M4 °र्मा)वि रुद्धेन —ᵇ) G1 प्रियं. Ś1 K2 4 D1 भाषिणा (for °ध्यायिना) —ᶜᵈ) V1 D4 9 स्मशान; Da2 श्मशाने (for °न) Ś1 K1 °गामिना (for वासिना) D1 रात्रिनित्यं; M4 नित्यं रात्रौ. D4 गमयता (for मृगयता). Dn1, n8 नृप (for तदा)

90 K6 om ततो (cf v 1 89) —ᵃ) M1 4 तेन; M2 ते च (for ततो) K2 मध्यस्थितां —ᶜ) Da जंबुकेन (for जम्बु°) K1 स्वकीयार्थं (for स्वकार्यार्थं) —ᵈ) D7 T G1 2 6 M तत्र (for तस्य) V1 Bo 2 Da धिष्ठिता; B1 वर्जिता; D2 धिष्ठित, D6 धिधृता; D7 T2 G2 6 धारिता, T1 कारिता; G1 M धारिता (for धिष्ठिता)

91 ᵃ) M2 समाकीर्णे. — D7 T G1 2 6 M transp 91ᶜᵈ and 92ᵃᵇ —ᶜ) G1 कारणोद्देश (for काननो°) —ᵈ) B2 कौशिकेन (for °कैर्). K2 अभिनादित; Da1 अभिमादित (sic), D2 अतिनादित; D8 अविना° (for अभिना°) Ca cites कौशिकैरभिनादित (as in text)

92 For the transp in D7 T G1 2 6 M, cf v 1 91 —ᵃ) M2 सुघोर M2 यथा (for तथा) —ᵇ) Da सम(Da1 °म)द्युति; M4 समप्रभा —ᶜ) V1 Da शावम्, Bo 3 5 इदं; B1 शवम्; B2 सुतम्; G1 अस्मत् (for अस्मिन्) Ś1 K4 D1 शिव; K2 [अ]शिवं (sic), K2 (sup lin) D5 येनं; V1 B1 2 Da अस्मिन्; Bo 3-5 स्थान; D4 येन, D6 स्थाने; M1 जय (for शवं) —ᵈ) B1 damaged from ण्युपा up to विमला (in 93ᵇ) B1 2 Da उपास च, D8 उपासत; M3 °सथ (for °सत)

93 B1 damaged up to विमला. G1 om (hapl.) 93 —ᵃ) Bo 3 5 Dn3 D6 न यावद् (by transp) K6 Dn1 D2 5 8 प्रयाति (for न याति) —ᵇ) D7 T1 [अ]विमला —ᶜ) Bo Da एव (for एनं) —ᵈ) V1 B1 2 Da द्रुतं गच्छत वै गृहान्.

94 ᵃ) Da1 निंदति, Da2 D7 नंर्दति; D4 नयति (for नदन्ति). K6 D1 G1 पुरुष; Da परुषा (for परुषं) —ᵇ) K6 B1 Dn1 D2-4 7 8 T1 G2 6 M दारुणं

मृगेन्द्राः प्रतिनन्दन्ति रविरस्तं च गच्छति ॥ ९४
चिताधूमेन नीलेन संरज्यन्ते च पादपाः ।
श्मशाने च निराहाराः प्रतिनन्दन्ति देहिनः ॥ ९५
सर्वे विक्रान्तवीर्याश्च अस्मिन्देशे सुदारुणाः ।
युष्मान्प्रधर्षयिष्यन्ति विकृता मांसभोजनाः ॥ ९६
दूराचायं वनोद्देशो भयमत्र भविष्यति ।
त्यज्यतां काष्ठभूतोऽयं मृष्यतां जाम्बुकं वचः ॥ ९७
यदि जम्बुकवाक्यानि निष्फलान्यनृतानि च ।
श्रोष्यथ भ्रष्टविज्ञानास्ततः सर्वे विनङ्क्ष्यथ ॥ ९८

जम्बुक उवाच ।
स्थीयतां नेह भेतव्यं यावत्तपति भास्करः ।
तावदस्मिन्सुतस्नेहादनिर्वेदेन वर्तत ॥ ९९
स्वैरं रुदत विस्रब्धाः स्वैरं स्नेहेन पश्यत ।
स्थीयतां यावदादित्यः किं वः क्रव्यादभाषितैः ॥१००
यदि गृध्रस्य वाक्यानि तीव्राणि रभसानि च ।
गृह्णीत मोहितात्मानः सुतो वो न भविष्यति ॥ १०१
भीष्म उवाच ।
गृध्रोऽनस्तमिते त्वाह गतेऽस्तमिति जम्बुकः ।

C 12 5784
B 12 153 106
K 12 152 108

— c) V1 Bo 2 3. 5 Da1 D4 5 T2 G1 प्रतिनर्दति, D7 °नंदते; D9 परिनंदति, T1 G2 5 M प्रतिनर्दते (for °नन्दन्ति)

95 a) Da2 चित्राधूमेन, D5 चिंता° (for चिता°) — b) K8 सराज्यते, Da °रुह्यते, D4 °रक्षंते (for °ज्यन्ते) — d) K8 5 V1 B1–4 Da Dn1 n8 D2–5 9 प्रतिनर्दंति, Bo 5 °कुर्वंति, D7 T G1. 2 5 M °घु(M1 8 °यु)ष्यंति (for °नन्दन्ति). K5 Dn1. n8 D2 3 8 देवता° (for देहिन°)

96 a) K4 सर्व (for सर्वे) K4 T G1 5 -देहाश्च, B8 D7 G2 -वीराश्च (for -वीर्याश्च) K5 Dn1 n8 D2–4 8 सर्वे विकृतदेहाश्च (D4 °च) — b) Ś1 K Dn1 n8 D1–4 8 9 [अ]प्यस्मिन् (for अस्मिन्) K1 Da1 सुदारुण; K2 5 Bo 3–5 Dn1. n8 D2 3 5 7–9 T G1 2 5 M °णे — B5 reads 96cd on marg — c) K1 D7 प्रदर्शयिष्यति; D4 प्रधर्षयिष्येति, M4 भघरयिष्यति D5 युष्माकमपि धर्षंति — d) K8 D4 विकृतां; D5 °तान् (for °ता) K5 B1 2 Da Dn1 n8 D2–4. 7. 8 T1 G2 5 M मांसभोजिन°

97 a) K1. 3 4 D7 9 T1 G2 5 दूरश्चाय; K5 V1 B Da Dn1. n8 D2 3 5 8 क्रूरश्चार्य; D4 दूरे वाय (for दूराचाय) M1. 8 वनोद्देशाद् — b) K5 B8 Dn1 n8 D2 3 8 अद्य (for अत्र) Da2 भविष्यथ; D4 करिष्यति (for भवि°) — c) K1–8 Dn1 D4 8 G1 M2 त्यजतां — d) K1 मृग्यतां; D7 T1 G2 5 मुच्यतां, T2 G1 मृज्यतां; M2 मृषतां (for मृष्यतां) K4 5 D1 5 8 G1 जबुक Da2 om (hapl) from वच° up to जम्बुक (in 98a)

98 Da2 om up to जम्बुक (of v l 97) — a) Da1 जांबुक; M4 lacuna (for जम्बुक) — b) Dn8 T2 G1 अमृतानि, D4 अहितानि (for अनृ°) Bo 3–5 D5 [अ]पि (for च) — c) K1 शोच्यथ (for श्रोष्यथ) B2 Da प्रतिभाष्यति वो (Da वा) मोहात्, D4 प्रेक्षर्व्वं पर्यवज्ञानात् — d) Da1 विनिष्यथ; Da2 विनक्ष्यथा; D7 T G1 2 5 M नशिष्यथ (for विनङ्क्ष्यथ)

99 a) D7 T1 G2 5 श्रूयतां (for स्थी°) D7 T G1. 2 5 M वो न (for नेह) Dn8 मोक्तव्य (for भेतव्यं) — c) K2 3 5 V1 B3 8 Dn1. n8 D2–4 8 9 T1 G1 2 5 M सुते (for सुत) — d) K1 अनिर्वेदे च (for °देन) B1 D8 5 T1 G5 वर्तते; Da1 वर्त्तते; Da2 वर्तत; G2 वर्तथ (for वर्तत) T2 G1 अनिर्वेदमवर्तथ. — After 99, D4 ins

394A* तस्कराणां विराटानां नृपाणां चैव मानुषा ।
भय नास्मिन्वनोद्देशे तथैव हतबुद्धिनाम् ।

100 Da2 om. (hapl) 100a — a) K1 D7 G5 रुदत; K2 5 Dn1 n8 D9 रुदंतो, K4 दुदत; T2 वसथ; G1 वसत, G2 कुरुत; M वदत (for रुदत) K2 3 5 Bo–2 Da1 Dn1. n8 D4 5 9 विश्रब्धा D8 स्वैर तु तदविश्रब्धा — b) K2 3 5 Dn1. n8 D1–4 8 चिर (for स्वैर) — After 100ab, K1. 3 V1 B Da D4 5 9 T G1 2 5 M ins

395* दारुणेऽस्मिन्वनोद्देशे भयं वो न भविष्यति ।
अय सौम्यो वनोद्देश पितॄणां निधनाकर ।

[(L. 1) M2 [ऽ]पि (for ऽस्मिन्) — (L 2) B4 damaged from अय up to पितॄणा K1 सेव्ये (for सौम्यो) Da1 वनोद्देशे B2 4 D5 निधनंकर°]

— d) K2 5 B8 Dn1 D2 च; Dn8 T G1. 2 M2 वा (for वः)

101 b) Ś1 K2 4 नक्षुभानि; D5 रसभानि (for रभ

C. 12. 5784
B. 12. 153. 106
K. 12. 152. 108

मृतस्य तं परिजनमूचतुस्तौ क्षुधान्वितौ ॥ १०२

स्वकार्यदक्षिणौ राजन्गृध्रो जम्बुक एव च ।
क्षुत्पिपासापरिश्रान्तौ शास्त्रमालम्ब्य जल्पतः ॥ १०३

तयोर्विज्ञानविदुषोर्द्वयोर्जम्बुकपक्षिणोः ।
वाक्यैरमृतकल्पैर्हि प्रातिष्ठन्त व्रजन्ति च ॥ १०४

शोकदैन्यसमाविष्टा रुदन्तस्तस्थिरे तदा ।
स्वकार्यकुशलाभ्यां ते संभ्राम्यन्ते ह नैपुणात् ॥ १०५

तथा तयोर्विवदतोर्विज्ञानविदुषोर्द्वयोः ।
बान्धवानां स्थितानां च उपातिष्ठत शंकरः ॥ १०६

ततस्तानाह मनुजान्वरदोऽस्मीति शूलभृत् ।
ते प्रत्यूचुरिदं वाक्यं दुःखिताः प्रणताः स्थिताः ॥ १०७

एकपुत्रविहीनानां सर्वेषां जीवितार्थिनाम् ।
पुत्रस्य नो जीवदानाज्जीवितं दातुमर्हसि ॥ १०८

एवमुक्तः स भगवान्वारिपूर्णेन पाणिना ।

सानि). — D9 om 101c–102b — c) Ś1 K1-4 D1 3 गृह्णीय ; D4 गृह्णीष्व ; G1 M3 गृहीत (for गृह्णीत) — d) K1 चा न ; K2 4 नैव ; D1 धै न (for पो न)

102 D9 om 102ab (cf v l 101). — a) K3 [ऽ]ब्राह ; K4 [इ]त्याह (for स्वाह). K4 B6 Da Dn1 D2 5. 8 गृध्रोऽस्तमित्याह गतो , V1 B0-4 Dn3 D1 6 गृध्रो ना(B4 ध्र)स्तमितेत्याह ; D4 गृध्रोनस्तोमितेत्याह ; D7 T G1, 2, 5 M गृध्रो (G1 °ध्रे) नास्तमितेऽन्ये(G2 3 °तोऽन्ये ; G5 M2 °ते द्वे)ति. — b) V1 B0-3 D6 T2 G1 गतो (for गते). M2 उत (for इति). K5 B1 6 Dn3 D2 5 8 गतोऽस्त नेति जम्बुक ; Da1 [अ]स्त गतो नेति जम्बूक ; Dn1 गतो नेति च जम्बुक ; D7 T1 G2 4 विष्टेस्तफ च जम्बुक — c) B1 damaged from स परि up to राजन् (in 103a) D4 मृत बाल त्यजतस्तान् ; T2 G1 M1 3 4 मृत सु(M4 च)त परीजग्धुम् — d) Da क्षुधार्दितौ (for न्वितौ)

103 B1 damaged up to राजन् — a) V1 B1 2 Da D7 T G1 3 6 दक्षौ तौ ; M1 3 युद्धौ तौ ; M2 रक्षकौ , M4 यद्धौ सौ (for दक्षिणौ). K3 5 B3 Dn1, n8 D4 8 स्वकार्य(D4 °र्ये)यद्धकक्षौ तौ ; D2 स्वकार्य सधपदक्षौ तौ (hypermetric), D8 कार्यसंयद्धदक्षौ तौ — b) K5 B3 4 Dn1 n8 D2 3 8 राजन्गृध्रोय जम्बुक — c) D1 4 M2 श्रान्तौ — d) B1 यरनत , M2 4 जल्पतु (for °त)

104 a) D1 यतो (for तयोर्). D5 विद्वेषोर् (for विदुषोर्) — b) B0 3-5 D5 °गृध्रयो (for पत्रिणो) K4 Dn1 n8 D2-4 7 8 T1 G2 6 M द्वयोर्मृगपतत्रिणो ; V1 B1 2 Da द्वयोर्गोमायुगृध्रयो , T2 G1 गोमायुमृग पक्षिणो — c) K6 B3, 4 Dn1 n8 D2-4 8 तै (for हि) — d) K6 Dn1, n8 D2 3 8 प्रातिष्ठति , V1 B Da D5 स(B3 प्र)तिष्ठति ; D7 T G1 2 6 M प्रतिष्ठते , D9 प्रतिष्ठत (for प्रा°). B0 5 D5 त्यजति (for व्र°) D4 प्रातिष्ठन्त्यजन्त च

105 a) V1 B1 2 Da °समाविष्टम् — b) D5 om from तस्थिरे up to बान्धवानां (in 106c) B1 damaged from तदा up to भ्राम्यन्ते ह (in 105d) V1 B1, 2 Da ततस्ते तस्थिरे जना . — c) D1 T1 G2 4 स्वकार्ये चाकुशलाभ्यां ते , M1 3 स्वकार्याकुशलाभ्यां ते — d) K2, 4 B3 D2-4 8 9 हि ; K4 न ; B3 स्म ; D7 T G1, 2 M च (for ह) K3 नैपुण्यात् ; D1 नैपुणा ; D5 °णा ; M2 3 °णान् B0 4 भ्राम्यते बुद्धिनैपुणा (B1 °णात्), Da संभ्राम्यंतीह नैपुण्यान् (Da2 °त्).

106 D5 om up to बान्धवानां (cf v l 105). — a) K1 4 D1 द्वयोर् ; B0 2m, 4 5 (marg as in text) [उ]भयोर् (for तयोर्). — b) V1 B1 2 (also as in text) Da D7 T G1 3 4 M आहारमभिकाङ्क्षिणोर् (V1 B1 2 T2 °क्षतो ; Da °क्षतौ) — d) Ś1 K B1-4 Da Dn1 n8 D1-4 8 9 [अ]प्युपातिष्ठत (for उपा°). — After 106, K3 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 8 ins

396* देव्या प्रणोदितो देव कारुण्यार्द्रीकृतेक्षण: ।

[D4 देवा (for देव्या). V1 B0-2 4 6 Da प्रचोदितो (for प्रणो°) D2 om देव B0 6 Dn1 कारुण्यार्द्रीकृतेक्षणः , Dn2 कारुण्यार्द्रीकृतेक्षणा , D1 कारुण्यादिकृतेक्षण]

107 b) K3 B0 3-5 D5 7 9 M1 3 4 शूलधृक् ; K5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2-4 8 शंकर , T2 G1 शूल धृत् (for °भृत्) — c) V1 B Da D4 T2 G1 तमू चुर् (for प्रत्यू°) B1 damaged from रिद् up to हीनाना (in 108a) — d) B0 2 6 D5 प्राणिन ; T2 प्रस्थिता (for प्रणता)

108 a) 108a is damaged in B1 — c) D5 reads wrongly the portion from पुत्रस्य up to गोमायु (in 110a) twice Ś1 K1 2 4 D1 नो दीनदानाज् ; B1 जीवदानाज्जो (by transp) ; D7 T1 G2 6 नो जीवितेश (for नो जीवदानाज्) — d) D5 G1 जीवितुं (for °तं) M2 अर्हति

जीवं तस्मै कुमाराय प्रादाद्वर्षशताय वै ॥ १०९
तथा गोमायुगृध्राभ्यामददत्क्षुद्विनाशनम् ।
वरं पिनाकी भगवान्सर्वभूतहिते रतः ॥ ११०
ततः प्रणम्य तं देवं श्रेयोहर्षसमन्विताः ।
कृतकृत्याः सुखं हृष्टाः प्रातिष्ठन्त तदा विभो ॥ १११
अनिर्वेदेन दीर्घेण निश्चयेन ध्रुवेण च ।
देवदेवप्रसादाच्च क्षिप्रं फलमवाप्यते ॥ ११२
पश्य देवस्य संयोगं बान्धवानां च निश्चयम् ।
कृपणाना हि रुदता कृतमश्रुप्रमार्जनम् ॥ ११३
पश्य चाल्पेन कालेन निश्चयान्वेषणेन च ।
प्रसादं शंकरात्प्राप्य दुःखिताः सुखमाप्नुवन् ॥ ११४
ते विस्मिताः प्रहृष्टाश्च पुत्रसंजीवनात्पुनः ।
बभूवुर्भरतश्रेष्ठ प्रसादाच्छंकरस्य वै ॥ ११५
ततस्ते त्वरिता राजञ्श्रुत्वा शोकमघोद्भवम् ।
विविशुः पुत्रमादाय नगरं हृष्टमानसाः ।
एषा बुद्धिः समस्ताना चातुर्वर्ण्ये निदर्शिता ॥ ११६

C 12 5739
B 12 153. 121
K 12 152. 123

---

109 For the repetition in D5, cf v l 108 — a) Bo 6 D5 तु (for स) — b) K5 Dn1 n3 D2-4 8 चक्षुषा (for पाणिना) — c) K5 Dn1 n3 D2 8 8 जीवित स (for जीव तस्मै) — d) B3 दद्याद्; Da1 प्रदाद् (for प्रादाद्) K3 8 5 Dn1 n3 D2 3 8 वर्षशतानि, D1 वर्षायुतानि

110 For the repetition in D5, cf v l 108 — a) D1 तस्माद् (for तथा) — b) K3 B5 D1 7 9 T G1 2 5 M अ(M1 आ)ददात्, K5 Dn1 n3 D2 3 8 प्राददु(D2 3 °दा)त्, V1 B2 4 Da समदात्, B1 प्राम दात्, D1 प्राददौ (for अददत्) D4 (marg as in text) बुद्धिनाशन (for क्षुद्वि°) B1 damaged from द्विना up to भूत (in 110d) — d) Da2 रता (for रत)

111 a) K1.2 5 Dn1.n3 D2-4.8 9 T2 G1 M ते देव; V1 B Da D5 7 T1 G2 5 देवेश (for त देव) — b) K3 5 Dn1.n3 D2-4.8 T2 प्रायो, M4 त्रयो (for श्रेयो) — c) V1 Bo-3 4.5 Da1 D5 7 T1 G1 2 5 M सुसहृष्टा, D4 सुख हृष्टा; T2 सुसतुष्टा (for सुख हृष्टा) — d) K1 om. (hapl) from प्रातिष्ठन्त up to प्रहृष्टा (in 115a) B1 D5 T2 प्रतिष्ठंत (T2 °ते) D9 तथा विभो, G1 तदा हि भो, M2 गृहाणि ते (for तदा विभो)

112 K1 om 112 (cf v l 111) V1 reads 112c-114b on marg — c) G2 प्रभावाच्च (*sup lin* °वेन) (for प्रसादाच्च) — d) Bo 6 वरम् (for फलम्) V1 B1 2 D1 ह्यवाप्नुवन्, Da1 °प्नुयात्, Da2 °प्नुवान्, G2 M1 2 °प्स्यते (for °प्यते)

113 K1 om 113 (cf v l. 111) V1 reads 113 on marg — a) K3 5 B3 6 Dn1 n3 D2 3 8 9 T2 G1 M दैवस्य (for दे°) B1 damaged from वस्य up to मश्रु (in 113d) — b) Bo 5 D5 वि, D2 lacuna (for च) D7 सयर्वा, T1 G5 M सत्यवां; T2 G1 पश्यता, G2 विश्वता (for निश्चयम्) — c) K8 Da D1 9 T2 G1 M2 च, K5 Dn1.n3 D2 3 8 तु (for हि) — d) D7 श्रुतम् (for कृतम्) K2 4 अस्त्र (for अश्रु)

114 K1 om 114 (cf v l 111) V1 reads 114ab on marg — a) D2 यथा, D5 यस्य (for पश्य) Da वा (for च) — d) M3 दुःखित M2 दुःखिता सुखिनोभवन्

115 K1 om up to प्रहृष्टा (cf v l. 111) — a) D1 विस्मितास्ते (by transp) — b) B1 पुत्रस्य, Da1 पुत्र स, D2 3 पुन स (for पुत्रस) Bo 3-5 D5 पुरा (for पुन) — c) K2 4 Da D2 बभूव (for बुर्) V1 B1 2 Da नृपतिश्रेष्ठ, D2 मतर° (sic) (for भरत°) — d) B1 damaged from वै up to विवि (in 116c) K3 Bo 6 D4 5 च, V1 तु (for वै). Da1 प्रसादाच्छकराच्च वै

116 B1 damaged up to विवि — a) T2 G1 स (for ते) K5 [अ]जस्र (for राजन्) — b) K3 D9 सुतोद्भव; K5 Dn1 n3 D2-4 8 शिशू; V1 B1 2 Da मृतोद्गत; Bo 2 5 D5 मृतोद्भव; D7 मनोसर्व, T2 अघोद्भव (sic) (for अघो°) — d) D7 T2 G2 बाधवा (for नगर) Dn1 हृष्टमानस — f) K3 B1 M2 निदर्शिता K1 चातुर्वर्ण्यैर्निदर्शिता, K4 5 Dn1 n3 D2 3 G1 °र्ण्येन दर्शिता, V1 Bo D5 M1 3 °र्ण्यनिदर्शिता, D4 °र्णो न दर्शिता (sic), D9 र्णे प्रदर्शिता

117 b) K5 Dn1.n3 D2 3 8 इम शृणु, D7 T G1, 3 5 M पुरातनं (for इमं शुभम्) — c) M2 स तत (for सततम्) — d) V1 D7 T G1 2 5 M प्रेत्य चेह च मोदते, B1.2 Da प्रेत्य (B1 2 °त्ये) चेह च नदति (B1

C 12. 5800
B. 12. 153. 122
K 12. 152 124

धर्मार्थमोक्षसंयुक्तमितिहासमिमं शुभम् । श्रुत्वा मनुष्यः सततमिह प्रेत्य च मोदते ॥ ११७

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि एकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥

१५०

भीष्म उवाच ।

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
संवादं भरतश्रेष्ठ शल्मलेः पवनस्य च ॥ १
हिमवन्तं समासाद्य महानासीद्वनस्पतिः ।
वर्षपूगाभिसंवृद्धः शाखास्कन्धपलाशवान् ॥ २
तत्र स्म मत्ता मातङ्गा घर्मार्ताः श्रमकर्शिताः ।
विश्रमन्ति महाबाहो तथान्या मृगजातयः ॥ ३
नल्वमात्रपरीणाहो घनच्छायो वनस्पतिः ।

°ते); Dn3 इहामुत्र प्रमोदते

Colophon om in K1, Dn2 D6 G3.4 absent —*Sub-parvan* Ś1 K2–5 B1.4 Da Dn1 n3 D1–5.9 आपद्धर्म; V1 B2.3 D7 T2 G1.2 M राजधर्म —*Adhy name* Ś1 K3.5 V1 B1 Da Dn1 D1–3 M2 गृध्रगोमायुसंवाद ; K3 B0.2.3.5 D5.9 M1.3 गृध्रजंबुकसंवाद ; Dn3 कुमारसजीवन —*Adhy no* (figures, words or both) B1 142, Dn1 23, Dn3 G2 153, D3 18, T1 G5 M 154, T2 G1 152 —*Śloka no* Da 26, Dn1 124, D3 22, D9 71.

150

Before the ref, K3–5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5.8 ins

397* युधिष्ठिर उवाच ।
बलिन प्रत्यमित्रस्य नित्यमासन्नवर्तिन ।
उपकारापकाराभ्या समर्थस्योद्यतस्य च ।
मोहाद्विकत्थनामात्रैरसारोऽल्पबलो लघु ।
वाग्भिरप्रतिरूपाभिरभिद्रुह्य पितामह ।
आत्मनो बलमास्थाय कथं वर्तेत मानव । [5]
आगच्छतोऽतिक्रुद्धस्य तस्योद्धरणकाम्यया ।

[K3 भीष्म (for युधिष्ठिर) —(L 1) Ca प्रतिमित्रस्य (for प्रत्य°) —(L. 3) D5 [ऽ]न्य (for ऽल्प) —D4 om line 6 —(L 6) B (B4 damaged) [ऽ]भिक्रुद्धस्य (for ऽति°)]

1 K3 om. the ref —ᵃ) T1 G5 om from रम्ती up to पुरा (in 1ᵇ) —ᶜ) B4 (marg as in text) नारदस्येह ; Dn1 भारतश्रेष्ठ (for भरत°). —ᵈ) K3.5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5.8.9 G1 शाल्मले (for श°).

2 ᵃ) V1 B2 Da D4 समाश्रित्य (for °साद्य). —M2 om. (hapl.) 2ᶜ–4ᵇ. —ᶜ) K1 वर्षमूलाभि ; K2.4 D1 वर्षापूगाभि ; B1 वर्षपूर्णाभि ; G2 °पूगादि° (for °पूगाभि). —ᵈ) K2 शाखास्कंद ; K5 Dn1. n3 D2.3.5 शाखी स्कंधी ; D4 शाखास्कंध ; D7 S (G3.4 absent) शाखामूल ; D8 शाखास्कंधा (for °स्कन्ध)

3 M2 om. 3 (cf v. l 2) B4 damaged —ᵃ) K3.5 Dn1 n3 D2–4.8 स मत्त ; K4 स्म मत्वा ; V1 B0.2.3.5 Da D5 M1.3.4 मत्ता स्म (by transp); B1 मत्ता ह्यु ; D7 T G1.2.5 मत्ताश्च —ᵇ) Dn3 घर्मोता (for घर्मार्ता). —After 3ᵃᵇ, D4 ins

398* या वराहमृगशार्दूलपतत्रिगणसंकुला ।

—ᶜ) K1.3.5 V1 B0.1.3.5 Dn1 n3 D2.3.5.7–9 T1 G5 विश्राम्यति ; D4 विश्रामति ; T2 विश्रमंते (for °मन्ति) T2 G1 महाराज (for °बाहो) —ᵈ) Da D7 T2 G1.2 तथान्ये (for °न्या) V1 मृगयूथपा (for °जातय).

4 M2 om 4ᵃᵇ (cf v. l 2) —ᵃ) Dn3 न च नात्र ; D7 अतिमात्र (for नल्वमात्र) K1 D5 परीवारो ; Da -परिणाहो, Dn3 -परिणामो (for परीणाहो) ⊗ Cn नल्व हस्तानां शतचतुष्टयम् । Ca नल्व किष्कुचतुष्टयम् । ⊗ —ᶜ) K3.5 Dn1 n3 D2.3.8 सारि(K5 °र)काशुक- (for शुकशारिक) K3 G1 -सपुष्ट ; K5 B2 Dn1 n3 D2.3.8 -सजुष्ट ; Da1 -संतुष्ट, D1 सघुष्टा (for -सघुष्ट) —ᵈ) K2.4.5 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D1–4.7.8 S (G3.4 absent) transp फलवान् and पुष्प

शुकशारिकसंघुष्टः फलवान्पुष्पवानपि ॥ ४
सार्थिका वणिजश्चापि तापसाश्च वनौकसः ।
वसन्ति वासान्मार्गस्थाः सुरम्ये तरुसत्तमे ॥ ५
तस्य ता विपुलाः शाखा दृष्ट्वा स्कन्धांश्च सर्वतः ।
अभिगम्याब्रवीदेनं नारदो भरतर्षभ ॥ ६
अहो नु रमणीयस्त्वमहो चासि मनोरमः ।
प्रीयामहे त्वया नित्यं तरुप्रवर शल्मले ॥ ७
सदैव शकुनास्तात मृगाश्चाधस्तथा गजाः ।
वसन्ति तव संहृष्टा मनोहरतरास्तथा ॥ ८
तव शाखा महाशाख स्कन्धं च विपुलं तथा ।
न वै प्रभग्नान्पश्यामि मारुतेन कथंचन ॥ ९
किं नु ते मारुतस्तात प्रीतिमानथ वा सुहृत् ।

C 12.5813
B. 12 154 13
K. 12 152 13

वान् K3 पत्रपुष्पयुतस्तथा, D9 पत्रपुष्पपुन(marg °फल)तथा — After 4, D3 ins

399* त कदाचिन्मुनिर्दृष्ट्वा नारदो विस्मितोऽब्रवीत् ।
धन्यस्त्वमेक एवासि शाल्मले वायुवल्लभ ।

5 D6 om 5–6 D9 om 5–8 — a) K4 पार्थक, B1 सा*गा, D7 T1 G2 5 पार्थका (for सार्थिका) K2 वनिजश्च, K4 वन° (for वणि°) V1 B1.2 Da D7 S (G3.4 absent) चैव (for चापि) — b) D1 वासमा श्रवणौकस — c) K2.4 B1 Dn1 n3 D2–4 8 तत्र, B0 2 3 5 वास; D1 S (G3 4 absent) तस्मिन् (for वासान्) V1 B1 Da वसति वासमागम्य — d) K2 तरसत्तमे, K6 D2.3 5 नगसत्तमे, D1 तरूत्तम, M2 कुरुसत्तमे (for तरु°) V1 सुरम्यं तरुसत्तम, B1.2 Da रम्यतरुसुत्तम, Dn3 सुरम्ये मे वनस्पते

6 D6 9 om 6 (cf v l 5) 6ab is damaged in B4 — a) K3 D4 [इ]मा (for ता) — b) K (except K1) V1 B Da Dn1 n2 D2–4 8 G1 M2–4 स्कंध, T2 M1 स्कंधश् (for स्कन्धाश्) K1 3 6 B1 2 Da Dn1 n2 D2–4 7 8 S (G3.4 absent) सर्वशः (for °तः) — c) B0 3–6 चैनं; B1 एव (for एन)

7 D9 om. 7 (cf. v l 5) — a) K3 V1 B1.2 Da D4 [s]सि, M4 तु (for नु) D7 S (G3.4 absent) दर्शनीयस् (for रमणीयस्) K1 तु (for त्वम्) — b) K1 M2 चास्मि, K3 D4 चासो, K4 चास्य, V1 Da चाति-; B1 ह्यसि, Dn3 M3 वासि (for चासि) K1 2 4 5 B0 3–5 Dn1 n2 D2–6 7 8 G2 मनोहर, K3 महोदर (for मनोरम) — Dn2 om. 7c–8d — c) K2–6 V1 Dn1 D6 7 8 T1 G1.2 5 M प्रियामहे; T2 प्रियामो हि (for प्रीयामहे) — d) K1.3 6 V1 B Dn1 D2–6 7 5 शाल्मले, Da शाल्मलि (for शल्मले)

8 Dn3 D9 M3 om. 8 (for Dn3 D9, cf v l. 7, 5) — a) D7 T1 G2 5 तथैव, M1 सदैव (for सदैव) K3 D6 कुशलास् (for शकुनास्) D7 T2 G1 5 चाय (for तात) — G5 reads 8b–10a on marg — b) K3–5 B Dn1 D2 3 5 7 8 T G1.5 चाय; V1 चैव; Da अश्वास् (for चाधस्) K4 B1 T2 गजास्तथा (by transp), D1 तु चा गज — Ś1 K1 2 D3 8 om (hapl) 8cd — c) T1 G2 5 वसंतस् (for वसन्ति) D7 T G1 2 5 M3 4 दृष्ट्वा मे; M1 दृष्टा मे (for स हृष्टा) V1 Da वसति सुसुखा हृष्टा, B D5 °ति च (B1 2 °ति स्व) सुख हृ(D5 °ष्टु)ष्टा — d) K3 D4 रममाणा मनोहरा, K4 6 B Da Dn1 D2 मनोहर(Da °रम)मनोहरा, V1 नानारत्नमनोहरा

9 G5 reads 9 on marg — a) Ś1 K4 D1 तथा; T2 तत (for तव) K3 सुविस्तीर्णा; D2 **तव; D7 T1 G1.2 6 महाशाखा; D9 तु विस्तीर्णा (for महाशाख) — b) K1 D9 M2 4 स्कधश्; K3 स्कंद; K4 5 Dn1 n3 D2.3 7 9 T G1.5 स्कंधांश् (for स्कन्धं) K5 B4 Dn1 D2 4 8 विपुलास्; Dn3 D2 T2 G1 विपुलास्; D1 M2 4 विपुलस् (for विपुलं) K3 D7 9 S (G3 4 absent) तव (for तथा) — c) D7 T1 G2 5 M ते (for वै) V1 B1 D3 8 M1–3 प्रभग्ना, B0 3–5 D6 प्रभग्नं (for °ग्नान्) K3 B2 न वै भग्नान्प्रपश्यामि, Da T2 G1 न ते भग्नं (Da °ग्ना) प्र° — After 9 M2 ins.

400* सर्वावासस्य सद्भावात्सौहृदाच्चाभिरक्षति ।

10 M2 om. 10 G5 reads 10a on marg — a) K3 D5 तु (for नु) K1 मे (for ते) K5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2–4. 7 8 S (M2 om., G3 4 absent) पवनस्, D1 मरुतस् (for मा°) — c) B0 प्रीतवान् (for प्रीतिमान्) — c) D5 सहायेन (for सदा येन) B1.2 Da येन त्वा (Da °त्वां) रक्षते नित्य; D4 चरिष्यति यदा येन; D7 S (M2 om., G3 4 absent) केन त्वा (T2 G1 केन त्व, M1.3 4 तेन त्वा) रक्षते नित्य — d) K5 Dn3 D2 3 8 वनेत्र; Dn1 पवित्र, D5 बलेन (for वनेऽस्मिन्) V1 B1.2 Da पवनोऽस्मिन्वने ध्रुवं

11 a) K5 B0 3–5 Dn1 n3 D2 3 8 भगवान्; V1 वारयन्हि (hypermetric), B1 2 Da अयं हि, D4

C 12 5813
D 12 154 13
K 12. 153 13

त्वां रक्षति सदा येन वनेऽस्मिन्पवनो ध्रुवम् ॥ १०
विवान्हि पवनः स्थानाद्वृक्षानुच्चावचानपि ।
पर्वतानां च शिखराण्याचालयति वेगवान् ॥ ११
शोपयत्येव पातालं विवान्गन्धवहः शुचिः ।
ह्रदांश्च सरितश्चैव सागरांश्च तथैव ह ॥ १२
त्वां संरक्षेत पवनः सखित्वेन न संशयः ।
तस्माद्बहुलशाखोऽसि पर्णवान्पुष्पवानपि ॥ १३

इदं च रमणीयं ते प्रतिभाति वनस्पते ।
यदिमे विहगास्तात रमन्ते मुदितास्त्वयि ॥ १४
एषां पृथक्समस्तानां श्रूयते मधुरः स्वरः ।
पुष्पसंमोदने काले वाशतां सुमनोहरम् ॥ १५
तथेमे मुदिता नागाः स्वयूथकुलशोभिनः ।
घर्मार्तास्त्वां समासाद्य सुखं विन्दन्ति शल्मले ॥ १६
तथैव मृगजातीभिरन्याभिरुपशोभसे ।

घायन्हि, D9 घने हि, T2 G1 प्रभवान्; M1 3 4 प्रघान्हि (for विवान्हि) D5 वायुर्हि सबल' स्थानाद्, D7 T1 G2 5 प्रवाति च वनस्थानां —b) D2 उच्चावचावपि (for 'वचानपि) D7 T1 G2 5 वृक्षाणां च वनान्यपि, T2 G1 M वृक्षान्भजन्वनान्यपि —d) K1 आशाळयति, K2 4 D1 आगाह', K3 B1 D4 आगाल'; D7 T G1 5 M3 4 आकाल', D9 आलोड'; G2 आकार'; M1 3 आवाड' (for आचाल') D7 वै भवान् (for वेगवान्)

12 a) V1 B3 D9 शोपयत्येप; Da1 D1 शेपयत्येव (for शोपय'), —M2 om 12bc —b) K5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5 8 वहन्, D7 G1 भवान्, T G2 5 वेगाद् (for विवान्) Ś1 शुभ (for शुचि) K4 ववान् गधवहा शुचि (sic) —c) Ś1 K1 2 4 D1 ह्रदाश्च, K5 Dn1 n3 D2–4, 8 सरांसि, M1 दहांश्च (sic) (for ह्रदांश्च) —d) Ś1 K1 2 4 D1 सागराश् (for 'रांश्) T2 G1 सरांसि (for तथैव) K5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5 8 T2 G1 M1, 3 4 च, D7 T1 G2 5 स (for ह) M2 सागरान्सरितस्तथा

13 a) K1 3 5 Dn1 D2 3 8 9 सरक्षति त्वां (K1 त्वा), K2 4 त्वां सरक्षते, V1 B Da D4 6 7 S (G3, 4 absent) स(M2 स)रक्षते त्वां (T1 G2 5 च; T2 G1 M त्वा), Dn3 सरक्षति (submetric) (for त्वां संरक्षेत) B1 Da तु पुन (for पवन') —M3 om 13cd —c) K2 V1 B Da D5 7 9 T1 G2 5 M1 3 4 बहुल'; T2 G1 विपुल (for बहुल) K3 5 Dn1 n3 D2–4 8 तस्मात्त्व (D4 तथा त्व) बहुशाखोपि (K3 D4 'सि). —d) Bo 3 5 D6 फलवान् (for पर्ण') V1 फलवान (for पुष्प') K3 B3 5 D4 9 असि (for अपि)

14 a) M2 तु (for च) V1 B1 हि; B2 Da च, D7 S (except M2; G3 4 absent) मे (for ते) —M2 om 14bc —b) K3 वनस्पति (sic), Bo 3 . वनं भासि (for प्रतिभाति) —c) Da त्वद्य (for तात) —d) V1 B1, 2 Da वसंति; D1 नमंतो, D7 T1 G1 3 5 M रमति (for रमन्ते) Da G2 विदितास्, T2 G1 हि सदा; M2 मधुरास् (for मुदितास्) D4 सुखे; M2 खगाः (for त्वयि).

15 M2 om 15 —a) D1 एप (for एषा). —b) V1 Bo 5 D7 T2 G1, 2 M1 3, 4 श्रूयते (for 'यते) Ś1 D2 8 मधुरस्वर', K1 मधुर' स्वन'; K2 4 5 V1 D6 मधुरस्वन (D5 'ना'), Bo 3 5 'रस्वरा (for 'र. स्वर). —c) K1 पुष्पे समोदते काळे —d) K1 वासितं; K3 V1 B1 3 4 D4 9 वासतां, K4 वशतां; Da Dn3 D6 वसतां (for वाशतां) Bo 3 5 च मनोरम; B1 D5 च मनोहर (for सुम') D7 S (M2 om; G3 4 absent) वाश(D7 'स, G2 'श्य)ते हरियूथपा

16 D9 om 16 —a) D1 तथैमे, M2 हरयो (for तथेमे) K5 V1 B1 2 Dn1 n3 D2 3 7, 8 S (G3 4 absent) गर्जिता; Da गर्हिता (for मुदिता) —b) Dn3 श्वयूथ, D7 सयूथ, M2 स्वयूथा (for स्वयूथ) K3 Dn1 n3 कुलशोभिता, Bo द्रुमशालिन, Bo 4 क्रमशालिन, B5 द्रुमशोभिन; D5 क्रमणानिला, D7 S (G3 4 absent) गणशोभिन (D7 T1 G2 5 'ता) (for कुल') —c) D5 om from घर्मा up तप' (in 18a) T2 G1 च, G2 स्वां; M1, 3 4 वै (for त्वां) Dn1 समाश्रित्य (for 'साद्य) —d) K1 3 5 Da Dn1 n3 D2–4 7 8 शाल्मले (for श')

17 D5 om 17 (of v 1 16) M2 om 17a–21d —a) Dn3 जातिभिर्; T2 G1 -राजीभिर् (for जातीभिर्) —b) D2 om रन्याभि K5 Dn1 n3 D2–4 8 M1 3 अभिशोभसे (D4 'ते), B4 उपसेवसे (for 'शोभसे) —c) Ś1 K2 4 D1 सार्थनिवासैश्, K1 सार्थे विवासैश्; K5 Bo 3 4, 5 (marg as in text) Dn1 n3 D2–4 8 9 सर्वाधिवासैश्; B2 सत्त्वाधि', Da शाखाधि'; G2 सार्थो विवासैश् (for सार्थाधि') T2 G1 तथा सार्थाधिपैश्चैव —d) B4 शोभते (for 'से) K3 Dn3

तथा सार्थाधिवासैश्च शोभसे मेरुवद्द्रुम ॥ १७
ब्राह्मणैश्च तपःसिद्धैस्तापसैः श्रमणैरपि ।
त्रिविष्टपसमं मन्ये तवायतनमेव ह ॥ १८
बन्धुत्वादथ वा सख्याच्छल्मले नात्र संशयः ।
पालयत्येव सततं भीमः सर्वत्रगोऽनिलः ॥ १९
न्यग्भावं परमं वायोः शल्मले त्वमुपागतः ।
तवाहमस्मीति सदा येन रक्षति मारुतः ॥ २०
न तं पश्याम्यहं वृक्षं पर्वतं वापि तं दृढम् ।
यो न वायुबलाद्भग्नः पृथिव्यामिति मे मतिः ॥ २१
त्वं पुनः कारणैर्नूनं शल्मले रक्ष्यसे सदा ।
वायुना सपरीवारस्तेन तिष्ठस्यसंशयम् ॥ २२

शल्मलिरुवाच ।

न मे वायुः सखा ब्रह्मन्न बन्धुर्न च मे सुहृत् ।
परमेष्ठी तथा नैव येन रक्षति मानिलः ॥ २३

C. 12 5826
B 12 1.5 5
K 12.154 5

म(Dn3 मा)रुवद्रुम (sic), B3 T2 मेरुवद्रुमे, Da1 °म, Da2 °म, D1 9 °मैः (for °म)

18 M2 om. 18 (cf. v l 17) D5 om up to तप (cf. v l. 16) — [b]) K3 5 B Da Dn1. n3 D2–5 8 9 श्रम(B1 °व, Da °य, Dn1 °मि)णैस्तथा, V1 श्रवणैरपि, D7 S (M2 om., G3 4 absent) श्रा(T2 G1 सा)श्रमैस्तथा (for श्रमणैरपि) — [c]) K4 त्रिविष्टप समे; Da °पा सम, D7 °पमह (for °पसम) — [d]) Ś1 K1 तयायतनम्, D1 त्वदाय° (for तवाय°) K3 V1 B1 2 Da Dn3 D9 M4 एव हि, B5 D7 T G1 2 5 एव च, D4 ऋद्धिमत् (for एव ह) — Ś1 K V1 B D (Dn2 D6 absent) T2 G1 M ins after 18 (M2 after 26) an addl colophon [*Sub-parvan* Ś1 K Da1 Dn1 n3 D1–5 9 आपद्धर्म, V1 B1. 2 D7 T2 G1 M राजधर्म — *Adhy name* Ś1 K1 2. 4 D1 नारदश(K1. 4 °शा)ल्मलिसंवाद, K5 B1–5 Da Dn1. n3 D2–4 पवनशाल्मलिसंवाद, V1 शाल्मलिपवनसंवाद, Bo पवनशाल्मलिनारदसंवाद, D5 शाल्मलिनारदसंवाद, M1 शाल्मलीसंवाद, M2 शाल्मलिबुद्धिपरीक्षण — *Adhy no* (figures, words or both) B1 143, B2 T2 G1 153, B3 4 152, Dn1 24, D3 19, M 155 — *Śloka no* Da Dn1 D3 21, Dn3 30, D9 86]

19 M2 om 19 (cf v l. 17) Before 19, all MSS (except T1 G5, M2 om, Dn2 D6 G3. 4 absent) ins नारद उवाच — [a]) K1 वा मुख्याच्, D7 S (M2 om., G3 4 absent) सख्याच्च (for वा सख्याच्) — [b]) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2–5 8 9 शाल्मले (for शल्मले) D5 om. (hapl.) from नात्र up to शल्मले (in 20[b]) — [c]) K1 पालयत्येव, D4 °यत्येष (for °यत्येव) V1 B1. 3 Da T2 G1. 2 M1 3 4 तस्मात्त्वां (M1 3. 4 °त्वा) रक्ष(V1 Da °क्ष्य)ते नित्यं, D7 T1 G5 कस्मात्त्वा रक्ष्यसे नित्यं — [d]) D1 सर्वागतो (for सर्वत्रगो)

20 M2 om 20 (cf v l. 17) D5 om up to शल्मले (cf v l 19) — [a]) D7 T1 G5 तद्भाव; D9 न्यग्भावात् (*sup lin* मित्रभाव), G2 तद्भासि (for न्यग्भावं) D1 चापरं, T G1 2 5 M4 वापर (for परम) T2 G1 वापि (for वायो) — [b]) K V1 B Da Dn1. n3 D2–4 7–9 G1 शाल्मले (for श°) D4 त्वमुपागम — [c]) G1 सदा (for तव) D1 महान्, G2 तदा, M2 ततो (for सदा) — [d]) V1 Bo–2 Da वायुस्त्वां रक्षते यत (B2 तत), D7 S (M2 om., G3 4 absent) नूनं सरक्षति (G1 °ते) द्रुम

21 M2 om 21 (cf. v l 17) — [a]) K4 न ते, V1 B1 Da न तान्, B2 न तु, D5 न तु (for न तं) V1 B1 Da वृक्षान् (for वृक्ष) — [b]) K2 वापि ते, V1 B1 Da D4 7 S (M2 om, G3 4 absent) वेश्म वा; B4 वापि वा, D5 चापि त (for वापि त) K5 Dn1 n3 D2 3 8 पर्वतं वेश्म चेदृश — [c]) K5 B4 5 Dn1 n3 D2 4. 7 8 T1 G5 यस्य, V1 B1 येन, Da न ये (for यो न) K5 B4 Dn1 n3 D2–4. 7 8 S (M2 om., G3 4 absent) भग्न, V1 B1 Da भग्ना (for भग्न) — [d]) Bo अपि (for इति)

22 [a]) D4 स्वं (for त्व) V1 कारणात्; Da Dn1 करणात् (for कारणैर्) — [b]) K1–3 V1 B Da D3 5 9 शाल्मले, D4 शाल्मल (for शल्मले) Ś1 V1 Da D1. 4 9 T2 M2 रक्षसे (for रक्ष्यसे) V1 G1 सदा (for सदा) K5 Dn1. n3 D2 3 रक्ष्यसे शाल्मले यथा —Da1 om 22[c]–23[d] — [c]) V1 Da2 सपरिवार — [d]) Da2 Dn1 D3 G1 M2–4 तिष्ठति (for तिष्ठसि) K3 D7 T2 असंशय (for °यम्)

23 Da1 om 23 (cf v l. 22) K1 3–5 V1 B Da2 Dn1 n3 D2–5 8 9 शाल्मलिर्, T2 शल्मल, M2 4 शाल्मलिर् (for शल्मलिर्) — [b]) V1 B1. 2 Da2 D4 7 S (G3 4 absent) न वधुर्मम नारद — [c]) K4 परमेष्ठे (for °मेष्ठी) K3 Da2 D9 सखा चै(Da2 नै)व, D1

C 12 5827
B 12 155 6
K 12 154 6

मम तेजोबलं वायोर्भीममपि हि नारद ।
कलामष्टादशीं प्राणैर्न मे प्राप्नोति मारुतः ॥ २४
आगच्छन्परमो वायुर्मया विष्टम्भितो बलात् ।
रुजन्द्रुमान्पर्वतांश्च यच्चान्यदपि किंचन ॥ २५
स मया बहुशो भग्नः प्रभञ्जन्वै प्रभञ्जनः ।
तस्मान्न बिभ्ये देवर्षे क्रुद्धादपि समीरणात् ॥ २६

नारद उवाच ।

शल्मले विपरीतं ते दर्शनं नात्र संशयः ।
न हि वायोर्बलेनास्ति भूतं तुल्यबलं क्वचित् ॥ २७
इन्द्रो यमो वैश्रवणो वरुणश्च जलेश्वरः ।
न तेऽपि तुल्या मरुतः किं पुनस्त्वं वनस्पते ॥ २८
यद्धि किंचिदिह प्राणि शल्मले चेष्टते भुवि ।
सर्वत्र भगवान्वायुश्चेष्टाप्राणकरः प्रभुः ॥ २९
एष चेष्टयते सम्यक्प्राणिनः सम्यगायतः ।
असम्यगायतो भूयश्चेष्टते विकृतो नृषु ॥ ३०
स त्वमेवंविधं वायुं सर्वसत्त्वभृतां वरम् ।

तथानेन (for तथा नैव) D7 T1 G3.6 चिरं मे प्रीयते येन (T1 G6 नैव); T2 G1 परं मे प्रियतामेव; M पर (M3 घन) प्रतानं (M2 °र) सारं च —[d]) K5 Dn1 n3 D3.8 यानिल°, V1 Bo 2-4 मेनिल, B1 नोनिल°, Da2 सोनिल° (for मानिल°) T2 G1 M न च (M येन) मा रक्षतेनिल (M2 °ल)

24 [ab]) K1 Da2 सम; B1 याम; D2.3 भीम; (for मम) K1.5.6 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.5.7-9 S (G3.4 absent) transp वायोर् and भीमम् D4 हीनं (for वायोर्) B3 Da हृति (for अपि) V1 B3 Da D7 T G1.2.6 M1.8 तु (V1 B3 Da च) नारद; M3.4 सुदुःसह (for हि नारद). D4 सकाशादपि भारत —[c]) T2 फळाम् (for कलाम्) D4 अष्टादशां —[d]) Da1 नारद; Da2 मारुतं (for मारुत)

25 [a]) D8.5 G2 M1 आगच्छत् (for आगच्छन्) K5 परपं, V1 B3 Dn1 n3 D3-5.7.8 S (G3.4 absent) परुपो, B1 पुरुपो (for परमो) —[b]) Da1 D. [अ]भिस्त(Da1 °ष्ट)भितो (for विष्टम्भितो) Da1 बल (for बलात्) —[c]) K5 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D3-4.8 भंजन्; M4 राजन् (for रुजन्) K3.4 पर्वताश् (for °तांश्) —[d]) K1 यश्चान्यद्, D4 यथा° (for यच्चा°) V1 B1.2 Da D7 S (G3.4 absent) स्थाणुजंगम (for अपि किंचन)

26 [a]) G1 transp स and मया. —[c]) B1 अस्मान् (for त°). M2 दुर्धर्षात् (for देवर्षे) —[d]) M2 कुलादपि (for क्रुद्धा°) D4 कथचन (for समीरणात्) — *After* 26, M2 ins an addl. colophon

27 [a]) K1.3.5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5.8.9 शाल्मले (for श°). —[b]) D1.7 दर्शनात् (for °नं). D4 ज्ञानमत्र न सशय —[d]) K4 भूतैस (for भूतं) V1 B1.2 Da तुल्यमन्यद्वनस्पते

28 [a]) K4.6 Da Dn1 n3 D2-5.7.8 T1 G3 M नैतेपि; T2 G1 नैते हि (for न तेऽपि) K1 मरुत°; V1 B1.2 Da D7.9 T G1.6 M बलत; B. बन्धता (hypermetric) (for मरुत). Bo.5 G2 नैते तुल्या बलवता (G2 °त).

29 [a]) K1 M1.2 यदि; K4.6 Bo.5.6 Dn1 n3 D3-4.8 यच्च; V1 B1.2.4 Da D5 यत्र (for यद्धि) K5 कंचिदिह; V1 B1.2.3 कश्चिदिह, S (G3.4 absent) किंचिदपि (G2 °भि) (for किंचिदिह) K4.6 V1 B Da Dn1 n3 D3.5.7.8 T G2 M1.2.4 प्राणी; D4 प्राण (for प्राणि). —[b]) K1.2 शाल्मले (for शल्मले) K4 चेष्टिते K5.6 V1 B D5 Dn1 n3 D3-5.7-9 S (G3.4 absent) चेष्ट(D5 °ष्टि)ते शा(D7 S [G3.4 absent] श)ल्मले भुवि —[c]) D4 सर्वं तद् (for सर्वत्र) D1 भववान्; D7 T1 G2.6 बलवान् (for भगवान्).

30 [a]) K1 एषा; V1 B1.2 Da स हि (for एष). —[c]) Da2 आयते (for °तो) V1 B (except B1) Da D5 भूत्वा (for भूयश्) —[d]) K3.4 चेष्टतो; G3 चेष्ट* (for °ते) Da1 om from विकृतो up to केवल (in 32[b]) K7.8 V1 B Da2 Dn1 n3 D2-5.7-9 S (G3.4 absent) विकृत (for °तो)

31 Da1 om 31 (cf v l 30) M2 om 31[a] —[a]) K4 स त्वमेवविधो; Da2 सत्यमेवंविध; G1 स नामैव° (for स त्वमेव°) — M2 transp 31[b] and 31[a] —[b]) T2 G1 सत्त्व (for सर्व) K1 सर्वभृतां, B1.2 (also as in text) Dn3 गधभृतां (for -सत्त्वभृतां) M2 वर (for वरम्) —[c]) M2 तं वायु° (for पूज्य त) K8 D4 ते; V1 Da2 D5 M1.8 त्वं; Bo च (for त) — M2 om 31[d] —[d]) Dn3 किं तमन्यद् (hypermetric) (for किमन्यद्) K8 D5 M1.2 लाघव; K5 चापलात् (for -लाघवात्).

न पूजयसि पूज्यं तं किमन्यद्बुद्धिलाघवात् ॥ ३१
असारश्चासि दुर्बुद्धे केवलं बहु भाषसे ।
क्रोधादिभिरवच्छन्नो मिथ्या वदसि शल्मले ॥ ३२
मम रोषः समुत्पन्नस्त्वय्येवं संप्रभाषति ।
ब्रवीम्येष स्वयं वायोस्तव दुर्भाषितं बहु ॥ ३३
चन्दनैः स्पन्दनैः शालैः सरलैर्देवदारुभिः ।
वेतसैर्धन्वनैश्चापि ये चान्ये बलवत्तराः ॥ ३४
तैश्चापि नैवं दुर्बुद्धे क्षिप्तो वायुः कृतात्मभिः ।
ते हि जानन्ति वायोश्च बलमात्मन एव च ॥ ३५
तस्मात्ते वै नमस्यन्ति श्वसनं द्रुमसत्तमाः ।
त्वं तु मोहान्न जानीषे वायोर्बलमनन्तकम् ॥ ३६

C 12 5639
B 12.155 18
K 12 154 18

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥

---

32 Da1 om up to केवल (cf v l 30). 32ab is damaged in B4 —a) B1 असार (for °रश्च्) K (except K1) Da2 Dn1 n3 D2 3 5 7–9 T1 G2 5 M चापि; B1 वापि (for चासि) K5 Dn1 n3 D2 3 8 दुर्मेधा° (for °बुंद्धे) —b) T2 G1 किमन्यद् (for केवल) M2 तद्रोपस्त्वयि मे महान् —M2 om. 32e–33d —c) B0–2 5 Da D6 9 G2 अभि(D9 G2 °वि)च्छन्नो; D7 T1 G5 भवच्छिन्नो (for °च्छन्नो) M1 क्रोधाभिरव गच्छन्नो —d) T G1 3 5 M1 3 मृषा (for मिथ्या) K2 3 5 V1 B D (except D1 7, Dn2 D6 absent) S (M2 om, G3 4 absent) शाल्मले (for श°)

33 M2 om 33 (cf v l. 32) —b) K3 त्वय्येव, K4 त्वयैव (for त्वय्येवं) D1 सप्रभाषसि, D7 T G2 5 M1 3 4 °भाषिणि, G1 °भाषिणी (for °भाषति) —c) V1 B1 2 Da D7 S (M2 om, G3 4 absent) महमिद (for एष स्वय) D9 वायु (for वायोस्)

34 a) K V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 T1 G1 5 स्यंदनै°; M2 सरलै° (for स्पन्दनै°) K1. 2 4 T2 G1 M सालै°; B0 3–5 तालै°, D1 मालै° (for शालै°) ❀ Ca स्यन्दनै° कदम्बै° । ❀ —b) K1 D8 lacuna, V1 B0 2 3 D2 शरलैर्, B1 शरण्यैर्; T2 G2 M1 3 4 सरळैर्, M2 स्यंदनैर् (for सरलैर्) —c) Ś1 G2 वेत सैर्, M4 तमालैर् (for वेतसैर्) K3. 5 V1 B0 3 5 Dn1. n3 D2–4 7 8 S (G3 4 absent) धन्व(M4 °व)-नैश्च्, B1 lacuna, B2 Da1 बकुलैश्च्, B4 Da2 वकु लैश्च्; D5 वजुलैश्च् (for धन्वनैश्च्) D4 T1 G2 5 M चैव (for चापि) —d) D1 य (for ये) Da चापि (for चान्ये) D7 S (G3 4 absent) सारवत्तरा° (for बल°)

35 a) V1 B (B1 damaged) Da D5 7 S (G3. 4 absent) Cv नैष; D9 नून (for नैव) Dn3 दुर्बुद्ध —b) G1 दुरात्मभि° (for कृता°) —c) K5 B0 3–5 Dn1 n3 D3 5 8 तेपि; D7 T2 G1 M तेभि, G2 नेह (for ते हि) V1 B1 2 Da हि (for च) —d) T2 बल (for बलम्) V1 Da D4. 7 T1 G2 5 आत्मानम् (for आत्मन)

36 a) Da2 अस्मात् (for त°) K5 Da Dn1 n3 D2 3 8 तं (for ते) D7 S (G3 4 absent) न्ना(G1 था)वमन्यते (M2 °जानंते); D9 नावमस्यति (for वै नम स्यन्ति) —b) K5 B3 Da2 Dn1 n3 D2 3 8 T1 G5 तरु (for द्रुम) K5 सत्तम (for °मा°) V1 B1 2 Da2 (marg) वायोरमिततेजस; D3 सतत द्रुमसत्तम —M1 repeats 36cd after 12 151 1ab —c) B0 3–5 D5 च, T2 G1 हि (for तु) M1 (second time) 2 मोक्ष्यन् (for मोहान्) —d) V1 B0 2–5 D5 7 S (M1 both times, G3 4 absent) अनुत्तमं (for अनन्तकम्) B1 [s]थ या ते कर्मण° क्षय° — After 36, K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 ins

401* एष तस्माद्गमिष्यामि सकाशं मातरिश्वन° ।

[K5 B3 5 Dn1 n3 D2 3 5 8 एव (for एष)]

Colophon damaged in B4, Dn2 D6 G3 4 absent D4 reads it after 12 151 4 —*Sub-parvan* Ś1 K V1 B1 D1–3 5 8 9 आपद्धर्म, B0 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म —*Adhy name* K2 नारदशाल्मलि सवाद°; K5 B1 2 D2 3 8 M1. 3 पवनशा(M1 3 °श)-ल्मलिसवाद°; B0 5 पवननारदशाल्मलिसंवाद°, B3 पवन नारदसवाद°; D5 शाल्मलिनारदसवाद°; M2 वायुस्तुति° —*Adhy no* (figures, words or both) B1 144, B3 153, T1 G5 155, T2 G2 154, M 156. —*Śloka no* Da1 17, Da2 Dn1 19, D3 18.

१५१

C 12 5841
B 12 156 1
K 12 155 1

भीष्म उवाच ।
एवमुक्त्वा तु राजेन्द्र शल्मलिं ब्रह्मवित्तमः ।
नारदः पवने सर्वं शल्मलेर्वाक्यमब्रवीत् ॥ १
हिमवत्पृष्ठजः कश्चिच्छल्मलिः परिवारवान् ।
बृहन्मूलो बृहच्छाखः स त्वां वायोऽभ्यमन्यते ॥ २
बहून्याक्षेपयुक्तानि त्वामाह वचनानि सः ।
न युक्तानि मया वायो तानि वक्तुं त्वयि प्रभो ॥ ३
जानामि त्वामहं वायो सर्वप्राणभृतां वरम् ।
वरिष्ठं च गरिष्ठं च क्रोधे वैवस्वतं यथा ॥ ४
एवं तु वचनं श्रुत्वा नारदस्य समीरणः ।
शल्मलिं तमुपागम्य क्रुद्धो वचनमब्रवीत् ॥ ५
शल्मले नारदे यत्त्वयोक्तं मद्विगर्हणम् ।
अहं वायुः प्रभावं ते दर्शयाम्यात्मनो बलम् ॥ ६
नाहं त्वा नाभिजानामि विदितश्चासि मे द्रुम ।

151

☞ B8 is not collated for stanzas 1–18 of this adhy.

1 G1 om. the ref — b) K1 (by corr.) 3 5 V1 Bo-2 4 5 Da Dn1 n3 D2-5 8 9 शाल्मलिं (Da °लि), K4 शाल्मल्य; G1 °लि, M2 °ली; M4 °लीं Bo 5 D5 ब्रह्मसत्तम°, T2 सत्वित्तम; G1 द्रुमसत्तम — After 1ab, M1 wrongly repeats 12 150 36cd — c) K3 नारद° पर्वते वायुं, Bo पवने नारद सर्वं; D4 नारद° पवते सर्व (sic), D5 °द° पवनं साधं — d) Some MSS शाल्मलेर् M2 उक्तवान् (for अब्रवीत्)

2 Before 2, N (except D7, B8 not collated, Dn2 D6 absent) M3 4 ins नारद उवाच — a) K1 (by corr.) Bo D7 T G1 2 5 पृष्ठत.; M2 °पृष्ठज — b) Some MSS शाल्मलि°. G1 परिवारयन् — c) D7 S (G3 4 absent) बृहच्छाखो (M1 °च्छायो) (for °न्मूलो). K5 Dn1 n3 D2 3, 5 8 बृहच्छाय, D7 S (G3 4 absent) °न्मूल (for °च्छाख) — d) D1 त्व, D7 S (G3 4 absent) त्वा (for त्वां) K3 [ऽ]भिमन्यसे, D9 [ऽ]तिमन्यते, M2 [ऽ]व°. K1 सत्वानां योवमन्यते

3 a) K2-4 Dn1 D2 8 बहुव्याक्षेपयुक्तानि; T1 G2 5 बहूनि क्षेप°, M2 बहून्याक्षेम°. — b) D9 त्वा मोह (for त्वामाह) B1 D5 च (for स) — c) Da वाचो (for वायो) G2 नियुक्तानि महावायो — d) K4 च त्वा प्रभो; K5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 यथाप्रत, D1 G2 M1 त्वया प्रभो

4 a) Bo 5 Da महाबाहो; B2 अह वाहो; D1 अहो वायो (for अह वायो) — b) B1 D7 M2 सर्वं प्राणि (for °प्राण) Da1 वर° D1 मव प्राणभ्यतां वरं (sic) — c) B1 श्रेष्ठं चैव वरिष्ठं च; B2 Da गरिष्ठ च वरिष्ठं च; D7 S (G3 4 absent) विशिष्टं च वरिष्ठ च — d) Da1 क्रोधो D7 S (G3 4 absent) सर्वलोकेश्वरं प्रभुं — After 4, D4 reads the colophon of the preceding adhy

5 Before 5, N (except D7, B8 not collated, Dn2 D6 absent) ins भीष्म उवाच — a) K2, 5 Dn1 n3 D2, 3 7, 8 S (G3, 4 absent) एतत् (for एवं). — b) Da1 समीरण; D9 मनीषिण; G1 समीरिण.. — c) Some MSS शाल्मलिं. — d) K4 क्रोधो

6 Before 6, N (except Ś1 K1, 2 4, B3 not collated, Dn2 D6 absent) T1 G2 5 M1 3 4 ins. वायुरुवाच — a) Some MSS शाल्मले K1 4 D1 नारद; K2 3 5 V1 Bo 1 4 5 Da Dn1, n3 D2, 3 9 S (except G2, G3 4 absent) नारदो K1 4 5 V1 B1 2 D2 3 8 यत्तु, Bo 4 5 D5 वाक्य; Da2 यत्र; Dn1 n3 गच्छंस् (for यत्तत्) D4 शाल्मले नारदोपांशे — b) K1, 3 5 V1 Bo 2 4 5 D (except D4 7, Dn2 D6 absent) T2 G1 M त्वयोक्तो. V1 B1 4 मद्विगर्हितं — c) G1 M2 वायु; M4 वायु K4 प्रभावे. — d) V1 Bo-2 5 Da D4 T G1 5 M1 3 4 बलात्. D7 G2 दर्शयिष्यात्मनो बलात्; M2 °यिष्ये चात्मनो बल (hypermetric)

7 a) T2 सोह (for नाह). V1 D7 T2 त्वा. K4 5 Bo-2 4 5 Da Dn1 n3 D2 3, 5 8 T1 G2 5 M1 3 अ(K4 B1 2 D5 T1 G2 5 M1 3 ना)हं त्वामभिजानामि; D4 न त्वाहं नासि जा° — b) D7 T G1 5 M विदितात्मा; G2 °तोसि (for °तश्च) V1 Bo Da [अ]स्मि; G2 हि (for [अ]सि). V1 Bo-2 5 Da M3 ते; D1 मद्, D5 वै

पितामहः प्रजासर्गे त्वयि विश्रान्तवान्प्रभुः ॥ ७
तस्य विश्रमणादेव प्रसादो यः कृतस्तव ।
रक्ष्यसे तेन दुर्बुद्धे नात्मवीर्याद्द्रुमाधम ॥ ८
यन्मा त्वमवजानीषे यथान्यं प्राकृतं तथा ।
दर्शयाम्येष आत्मानं यथा मामवमोत्स्यसे ॥ ९
एवमुक्तस्ततः प्राह शल्मलिः प्रहसन्निव ।
पवन त्वं वने क्रुद्धो दर्शयात्मानमात्मना ॥ १०
मयि वै त्यज्यतां क्रोधः किं मे क्रुद्धः करिष्यसि ।
न ते बिभेमि पवन यद्यपि त्वं स्वयंप्रभुः ॥ ११
इत्येवमुक्तः पवनः श्व इत्येवाब्रवीद्वचः ।
दर्शयिष्यामि ते तेजस्ततो रात्रिरुपागमत् ॥ १२
अथ निश्चित्य मनसा शल्मलिर्वातकारितम् ।
पश्यमानस्तदात्मानमसमं मातरिश्वनः ॥ १३
नारदे यन्मया प्रोक्तं पवनं प्रति तन्मृषा ।

C. 12 5855
B 12 156 15
K 12 155 15

(for मे) S1 K1.3 Da2 G. द्रुम, Da1 द्रुम —c) K4 पितामहा, Da2 M2 °मह- D2 प्रजा (for प्रजा) —d) V1 B2 Da ममूत्, Dn3 विभु (for प्रभु)

8 a) D8 विस्मनाणाद् (for विश्रम°) K3.5 Bo 4.5 Dn1.n3 D2.3.7.8 T1 G5 M1.3.4 एप, Da एव, G2 एषा (for एव) V1 B1.2 तस्य विश्र(B2 °श्रा)म तन्नात —b) M2 प्रसादे K5 V1 B (B3 not collated) D (except D2, Dn2 D6 absent) S (G3.4 absent) मत् (for य) K2 च्युतस् (for कृतस्) Cr गच्छतस्तव (for य कृतस्तव) —c) Dn1 रक्षसे V1 Da तेनास्येव प्रवृद्धस्व; B1 D7 S (G3.4 absent) ममूत्(G1 मस्य त)स्य प्रसादात्त्वा (B1 T2 °दात्त्व, M1 °दस्ते) —d) D7 T1 G5 न मज्यामि; T2 न हन्यामि, G1 न हन्या त्वा, G2 न मज्जामि; M1 तेन हृद्य, M2-4 तेनाप्यस्य (for नात्मवीर्याद्) K5 तया द्रुम; Da1 द्रुमाधम, Dn1 °नव

9 a) K1 यं मा त्वाम्, D5 यस्मान्मा तु (for यन्मा त्वम्) K2-5 V1 B (B3 not collated) Da Dn1.n3 D2-4.7-8 T G1.2.5 मां (for मा) S1 K1 G2 अभिजानीषे, B2 Da अवजानासि, D7 T1 G5 °नीया (for अवजानीषे) —b) K4 यथान्ये, Bo 6 D5 °न्यान्, T2 G1 °न्य° Bo 4.5 D. प्राकृतान्, T2 G1.2 प्रा(G1 प्र)कृतम् K3 यथा (for तथा) —c) V1 B1.2 Da M2 [अ]द्य; D4 [ए]व; D7 T G1.2.5 M1.3.4 [ए]न(T2 °व)म् (for [ए]ष) K3 V1 Bo-2.6 तेत्मान, K5 B4 Da Dn1.n3 D2.3.7.8 M2 त्वा°; D1 वा° (for आ°) —d) Da1 T1 G5 मा (for माम्) K2.4 अवधोत्स्यसे, K3.5 V1 Da Dn1 n3 D2.8.7-3 T G1.2.5 M3.4 ना(V1 अ)वमन्यसे, B1.4.5 D5 अव(B4 D6 भि)वेत्स्यसे, D4 M1.3 नावमंस्यसे (for अवमोत्स्यसे) Bo यथा मम भिवेत्स्यसे (sic), D1 यथा मा सर्वमूत्स्यमे (sic)

10 Before 10, MSS ins. भीष्म उवाच —a) Da2 उक्तास् —b) Some MSS शाल्मलि —c) K3 पवनस्, Da2 पवन K3.4.5 V1 Bo 4.5 Da Dn1 n3 D2-5.8 च मे, K8 च नो (sic) (for वने)

11 a) Bo 4.5 D5 [ए]व, D7 T1 G2.5 वा (for वै) D7 S (G3.4 absent) मुच्यतां (M2 °ते) (for त्यज्यतां) D4 कोप (for क्रोध) —b) K4 ते, B1.2 Da D4 मा (for मे) D2 क्रोध, G1 कृन्य (for क्रुद्ध) D1 किमु क्रोध करिष्यति —c) B2 त्वा (for ते) Dn3 पवनो —d) D4 स्वयमुत्र, M2 बली प्रभु (for स्वयप्रभु) — After 11, K5 V1 Bo-2.6 Da Dn1 n3 D2-4.8 ins

402* बलाधिकोऽहं त्वत्तश्च न भी कार्या मया तव ।
ये तु बुद्ध्या हि बलिनस्ते भवन्ति बलीयस ।
प्राणमात्रबला ये वै नैव ते बलिनो मता ।

[(L. 1) V1 Bo-2.6 Da D4 तु (for च) D4 [अ]नव (for तव) —(L 2) Bo 6 तु (for हि) —(L 3) B4 स्मृता (for मता)]

12 a) K2 D6 एवमुक्त्वा D5 पवन —b) D4 प्रसायित्वा, D7 श्व श्व इति (for श्व इत्येव) —c) Da1 D4 तत् (for ते) —d) K3.6 T2 G2 M1-3 रात्रिम्, B2 वायुर् (for रात्रिर्) K3 अपागत, G2 उपागत

13 a) V1 B1.2 Da ततो (for अथ) V1 B1 सहसा (for मनसा) —b) Some MSS शाल्मलिर्, T2 शाल्मलीर् D7 S (G3.4 absent) वैरधारण (G1.2 °ण) (for वातकारितम्) —d) B2 नसम, G2 असत्त (sic) (for असम) K3.4 V1 B2.4 Da Dn1.n3 D2-4.7.8 S (G2.4 absent) मातरिश्वना

14 a) K4 नारदो Da2 G1 यं (for यन्) D1 सर्वं (for प्रोक्त) —b) K2.3 B1 Da2 Dn1 n3 D1.3.6.8 T2 G1 M2.4 वचन, Da1 प्रवित, G2 पावन (for पवन) T1 G2.5 तन्मृषा प्रति (by transp).

C. 12. 5858
B 12. 158. 16
K 12. 163. 15

असमर्थो ह्यहं वायोर्बलेन बलवान्हि सः ॥ १४
मारुतो बलवान्नित्यं यथैनं नारदोऽब्रवीत् ।
अहं हि दुर्बलोऽन्येभ्यो वृक्षेभ्यो नात्र संशयः ॥ १५
किं तु बुद्ध्या समो नास्ति मम कश्चिद्वनस्पतिः ।
तदहं बुद्धिमास्थाय भयं मोक्ष्ये समीरणात् ॥ १६
यदि तां बुद्धिमास्थाय चरेयुः पर्णिनो वने ।
अरिष्टाः स्युः सदा क्रुद्धात्पवनान्नात्र संशयः ॥ १७
तेऽत्र बाला न जानन्ति यथा नैनान्समीरणः ।
समीरयेत संक्रुद्धो यथा जानाम्यहं तथा ॥ १८
ततो निश्चित्य मनसा शल्मलिः क्षुभितस्तदा ।
शाखाः स्कन्धान्प्रशाखाश्च स्वयमेव व्यशातयत् १९
स परित्यज्य शाखाश्च पत्राणि कुसुमानि च ।
प्रभाते वायुमायान्तं प्रत्यैक्षत वनस्पतिः ॥ २०
ततः क्रुद्धः श्वसन्वायुः पातयन्वै महाद्रुमान् ।
आजगामाथ तं देशं स्थितो यत्र स शल्मलिः ॥ २१
तं हीनपर्णं पतिताग्रशाखं

— c) K1 असमर्थं, B2 न समर्थो. K1 4 B1 D1 8 G1 ह्ययं. — d) Da अपि (for हि स).

15 a) K1 D1 मार्गतो (for मारुतो) — b) K6 Dn1 n8 D2, 8 यथा चै; Bo यश्चैन; B1 D4 यथैतन्; D8 यथैव; T2 G1 यथेद् (for यथैनं). — c) K0 6 V1 B (B8 not collated) Da Dn1 n8 D2, 8 5 7 8 S (G8 4 absent) तु (for हि)

16 a) T2 तु (for तु) — b) K1, 8, 6 V1 B (B8 not collated) Da Dn1 n8 D2–6 8, 9 मया (for मम) B1 2 नित्य; D2 8 8 किंचिद् (for कश्चिद्). — Da1 reads 16cd twice. — c) B1 2 Da1 (first time) a2 D7 S (G3 4 absent) तामह; Da1 (second time) यथेतां (for तदह) — T2 G1 om. (hapl.) 16d–17a. — d) D1 om भय K1 Da मोक्षे; B1 D7 T1 G2 6 M त्यक्ष्ये (for मोक्ष्ये).

17 T2 G1 om 17a (cf v. l 16). B4 damaged — a) V1 B1 2 6 Da1 D6 यथेतां (for यदि ता) — b) K2 8 Da Dn1 n8 D2–4 8 तिष्ठेयु; G1 परेयु (for चरेयु) Da2 D7 T G1 2 6 प्राणिनो; M4 पर्णिने (for पर्णिनो) D6 चरेयु पर्णमोचने — c) D4 क्रुध्य (for क्रुद्धात्)

18 a) K8, 5 V1 B (B3 not collated) Da Dn1 n2 D2–6 7, 8 S (G8 4 absent) तु (for ऽत्र). V1 Bo–2 6 Da D4 बाल्यान् (for बाला) — b) D7 G2 तथा (for यथा). K1 नैतां; K4 Da1 D7 9 T1 G2 6 M1 4 नैतान्; K6 D2 8 8 चैतान्; Bo 4 6 M2 चैनान्; Dn1 n8 D6 चै तान्; G1 तेन (for नैनान्). K6 समीरणं; G1 °रिण (for °रण). — c) Ś1 M2 समीरयत; K1 °णे तु; K2 6 Da Dn1 n2 D2 8, 8, 9 °यति; V1 B1 4 D4 5 °येत्सु; D1 °येते; M1 °णेन, M8 °येण (sic) (for समीरयेत) K1 सक्रुध्दे; D1 सत्क्रुद्धो (for संक्रुद्धो) — After 18, N (except D7, B8 not collated, Dn2 D6 absent) ins an addl colophon [*Sub parvan* Ś1 K *B2* Da1 Dn1 n8 D1–6 आपद्धर्मे; V1 B4 राजधर्मे — *Adhy name* Ś1 K1, 2 4 6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D1–6 पवनशा (Ś1 K1 2 °सा; D1 °स)ल्मलि(Dn2 °ल)संवाद; Bo 6 नारदपवनशाल्मलिसंवाद, B4 पवननारदशाल्मलिसंवाद — *Adhy. no* (figures, words or both) B1 145, B4 154; Da1 24; Dn1 26; D2 20 — *Śloka no* · Da Dn1 20.]

19 a) T2 सहसा (for मनसा). — b) K1 8 6 V1 B Da Dn1 n8 D2–6 8 9 शाल्मलि (for श°) K4 क्षवितस् (sic), G2 कुपितस् (for क्षुभि°) K5 Dn8 (also as in text) D7 S (G8 4 absent) तथा (for तदा) — c) K8–6 Bo Dn1 n8 D1 2 8 शाखास्कधान् (Bo °ध); V1 B1–3 6 D4 5, 7 S (G3 4 absent) शाखा स्कंधं (D6 °ध; M1 8 °धे) (for शाखा स्कन्धान्) K8 प्रशाखांश् (for °खाश्) — d) K1 एवम् (for एव) K1 अपातयत्; K1 (*sup lin*) D7 व्यपा°; K4 विशा°; B1 D4 व्यसा°; M2 व्यशातयन् (for °तयत्).

20 a) K1 परित्यज्य हि; Bo 1 6 Da D6 सपरित्यज्य (for स परि°) D4 तु (for च) — b) B1 पद्मानि, D4 पात्राणि (for पत्राणि) Bo 8–5 D8 च फलानि (for कुसुमानि). — d) B1 प्रत्यवैक्षद्; D7 S (G8 4 absent) प्रेक्षते स्म (for प्रत्यैक्षत)

21 a) K2 च सन्; D9 स्वसन् (for श्वसन्) — b) Bo 8 4 वनस्पतीन् (for महाद्रुमान्) — c) D1 आमजाम (for आजगाम) K2 वनं; M1–8 [आ]शु स (for [थ]थ त) M2 दंद्दं (for देश) — d) K6 Dn1 n8 D2 8 8 आस्ते (for स्थितो) K V1 B Da Dn1 n8 D2–4 8 9 शाल्मलि (for श°). D6 संस्थितो यत्र शाल्मलि..

विशीर्णपुष्पं प्रसमीक्ष्य वायुः ।
उवाच वाक्यं स्मयमान एनं
मुदा युतं शल्मलिं रुग्णशाखम् ॥ २२
अहमप्येवमेव त्वां कुर्वाणः शल्मले रुषा ।
आत्मना यत्कृतं कृत्स्नं शाखानामपकर्षणम् ॥ २३
हीनपुष्पाग्रशाखस्त्वं शीर्णाङ्कुरपलाशवान् ।
आत्मदुर्मन्त्रितेनेह मद्वीर्यवशगोऽभवः ॥ २४
एतच्छ्रुत्वा वचो वायोः शल्मलिर्व्रीडितस्तदा ।
अतप्यत वचः स्मृत्वा नारदो यत्तदाब्रवीत् ॥ २५
एवं यो राजशार्दूल दुर्बलः सन्बलीयसा ।
वैरमासजते बालस्तप्यते शल्मलिर्यथा ॥ २६
तस्माद्वैरं न कुर्वीत दुर्बलो बलवत्तरैः ।
शोचेद्धि वैरं कुर्वाणो यथा वै शल्मलिस्तथा ॥ २७
न हि वैरं महात्मानो विवृण्वन्त्यपकारिषु ।
शनैः शनैर्महाराज दर्शयन्ति स ते बलम् ॥ २८
वैरं न कुर्वीत नरो दुर्बुद्धिर्बुद्धिजीविना ।

C 12 5871
B 12 157 11
K 12 155 30

---

22 [a]) K3 D9 पर्णहीनं, Da G2 हीनपत्र, D1 हीनवर्णं, D4 शीर्णपत्र (for हीनपर्णं) D1 पतिताग्रशाख (for °प्रशाखं) —[b]) K6 B4 Dn1. n3 निशीर्णं, V1 D7 T1 G2 5 त्रिकीर्णं ; Bo 3 5 D5 त्रिहीन ; D4 त्रिस्तीर्ण- (for त्रिशीर्ण-) B1 पुसा, B2 पर्णं (for पुष्प) —[c]) D6 वाचा (for वाक्य) K (except K1, K2 lacuna) V1 B1. 4 Dn1. n3 D2-4 8 9 M1-3 एव, Bo 2 3 4 Da D. T2 G1. 2 M4 एव (for एन) —[d]) K2 5 V1 B Da Dn1. n3 D2-5 7 9 T G1. 2 . M1 3. 4 युत (for युत) K8 5 V1 Bo 1 3 4 Dn1. n3 D1-5 8 9 T1 G5 शाल्मलिम्, B2. 5 D7 T2 G2 शाल्मलि (for शल्मलिं) K3 5 B1. 2 4 Dn3 D2 3 5 8 उग्र शाख, D1. 4 भग्न° (for रुग्ण°) M2 मुदा युत शल्म लिक निशाख C

23 Before 23, K. V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 ins वायुरुवाच —[a]) K1 एतत्, B2 3 5 D5 एव (for एव) All MSS (except Ś1 D1 M, Dn2 D2 G3. 4 absent) त्वा (for त्वां) —[b]) K3 V1 Bo-2 Da D4. 7 T G1. 2 5 M2 4 कुर्यां वै, M1 3 कुर्यां ते (for कुर्वाणः) K V1 B Da Dn1. n3 D2-5 8 9 शाल्मले, G2 शाल्मपे (sic) (for शल्मले) G2 5 मृषा (for रुषा) —G1 om. 23[cd] —[c]) K2 4 5 Bo 3-5 Dn1 n3 D2 5 7-9 S (G3 4 absent) कृच्छ्र (for कृत्स्न)

24 B4 partly damaged —[a]) K3 D9 हीन शाखाग्रपुष्पस्त्व (K3 °ष्पन्त्वं) —[b]) K4 D1 शीताकुर, B1 शीर्णांशुक, Da शीर्णपुष्प (for शीर्णाङ्कुर) K5 Bo 2. 5 Dn1. n3 D2 3 5 8 -पलाशक (Bo °सक) (for °शवान्) D7 T1 G2 5 विशी(G2 °की)र्णांकुरपल्लव —[d]) K1 3-5 V1 B Da2 D1-3 5 7-9 T G1 2 5 M2-4 -वशगो भव, K2 वशोभव (submetric), Dn1. n3 D4 वशगः कृत, M1 -वशगोभवत् (for -वशगोऽभव) Da1 मद्वीर्यवशो भव

25 Before 25, K5 V1 B1 2 4 Da Dn1. n3 D2-4 8 ins भीष्म उवाच V1 reads 25[ab] on marg —[a]) Da1 वायु (for वायो) —[b]) K2 3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 शाल्मलिर् (for शल्मलिर्) B1 चूहितो, S (except T1, G3 4 absent) मीलित (for व्रीडि°) V1 B1 2 M2 [ऽ]भवत्, Da भवेत् (for तदा) —[c]) D7 T1 G2 5 च सत् (for वच) B Da D4. 5 9 T2 G1 श्रुत्वा (for स्मृत्वा) —[d]) M2 4 नारदे (for °दो) G1 M2 तदब्रवीत् (for तदा°)

26 [a]) K5 एकं (for एव) Dn1. n3 हि (for यो) —[b]) K1 D. स, V1 B1 2 Da हि, D1 T2 G1. 2 M सु-, T1 G5 तु (for सन्) M4 वली यथा (for वली यसा) —[c]) K1 G1 2 ह्यासज्यते, K4 5 B4 Dn1. n3 D2-4 8 ह्यारभते, Bo 3 5 D5 आसृजते (for ह्यासज्जते) —[d]) D9 तथा त (for तप्यते) K1 3. 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 शाल्मलिर् (for श°)

27 D6 om (hapl) 27 Ś1 reads 27 and V1 27–28 on marg B4 damaged —[a]) Ś1 D1 समाभा(D1 °स)ज्य, K1 3 4 समासाद्य (for न कुर्वीत) —[b]) D1 बलवत्तरे —[c]) B1. 2 T2 G1 2 M शोचेत, Da1 शोचेद्धै (for द्धि) —[d]) K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-4 8 9 शाल्मलिस (for श°)

28 V1 reads 28 on marg —[a]) Dn3 महाबाहो (for °त्मानो) —[b]) V1 D5 दर्शयति (for विवृ ण्वन्ति). B (except B4) Da कुर्व(B3 वृण्व)न्त्यनप कारिषु —[d]) Ś1 K1 दर्शयिष्यति, K2 4 D1 दर्शयति हि (for दर्शयन्ति स) Da दुर्बलं, M2 वै बल (for ते बलम्)

29 [a]) Da2 कुर्वंति (for कुर्वीत) K4 रणे, Da2 नरा (for नरो) —D5 om 29[c]–31[a] —[b]) Da Dn1 बुद्धिं (for बुद्धिर्) Da Dn1 D1 यांति (for

C 12.5671
D 12.157 11
K 12 155 30

बुद्धिर्बुद्धिमतो याति तूलेष्विव हुताशनः ॥ २९
न हि बुद्ध्या समं किंचिद्विद्यते पुरुषे नृप ।
तथा बलेन राजेन्द्र न समोऽस्तीति चिन्तयेत् ॥ ३०
तस्मात्क्षमेत बालाय जडाय बधिराय च ।
बलाधिकाय राजेन्द्र तद्दृष्टं त्वयि शत्रुहन् ॥ ३१
अक्षौहिण्यो दशैका च सप्त चैव महाद्युते ।
बलेन न समा राजन्नर्जुनस्य महात्मनः ॥ ३२
हतास्ताश्चैव भग्नाश्च पाण्डवेन यशस्विना ।
चरता बलमास्थाय पाकशासनिना मृधे ॥ ३३
उक्तास्ते राजधर्माश्च आपद्धर्माश्च भारत ।
विस्तरेण महाराज किं भूयः प्रब्रवीमि ते ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥

याति). V1 B1 त प्राप्य याति दुर्बुद्धिस् — d) K1 भूलेषु (sic), K4 D4 भूतेषु, K5 Bo 4.5 Da Dn1 n3 D2 8 8 तृणेषु ; M4 फूलेषु (for तूलेषु).

30 D5 om 30 (of v 1 29) B4 partly damaged — a) G1 हि विद्या ; M3 बुद्ध्या हि (by transp) M8 सम (for समं) D7 T G1 3 5 समं कश्चिद् (for समं किंचिद्) — b) V1 B1 3 Da पुरुषे ष्विह ; T3 G1 3 M1-3 पुरुषो नृप (G1 M3 °प) (for पुरुषे नृप) — c) D1 यथा (for तथा). G3 बालेन (for ब°) — d) M3 4 समं त्विति (for समोऽस्तीति) K3 4 D1 T2 G1 M1 3 4 चिंतये ; V1 B1 3 D4 निश्चय, D9 M3 चिंतय (for चिन्तयेत्). K5 Bo 3-5 Da Dn1 n3 D2 8 8 न समोस्तीह कश्चन

31 D5 om 31a (of v. 1 29) — a) M3 तथा (for तस्मात्) K3 क्षमेण ; K8 नमत ; K4 क्षमेत्य ; D9 नमेत (for क्षमेत) B1. 3 Da चै काले (for बालाय) — b) K5 Bo 3-5 Dn1 n3 D2 8 8 जडांध ; D5 बुद्धिमान्, T1 G3 5 M जळाय ; G1 जलाय (for जडाय). M3 विकलाय (for बधिराय) — c) D1 बलादिकाय, M3 °धिकोपि (for °धिकाय) — d) B1 M3 त (for तद्) D4 दृष्टुं (for दृष्ट) B3 तथ (for त्वयि).

32 a) T3 G1. 3 M1 3. 4 अक्षोहिण्यो (for अक्षौहिण्यो). Dn1 D2 8 दशौकाश्च ; D7 T1 G3 5 महाराज (for दशैका च) — c) M3 जले[बे]न (for ब°) D4 समरे ; D9 मनसा (for न समा) — d) Bo 5 महाद्युते (for °त्मन).

33 a) K4 5 Dn1 n3 निहताश्चैव ; Da हताहाश्चैव ; D2 8 8 निहतास्ताश्च (for हतास्ताश्चैव). D4 प्रभग्नाश्च (hypermetric) (for भग्नाश्च). — b) V1 B (B4 damaged) Da M1 8 महात्मना (for यशस्विना) — c) K8 चरतां ; Bo 4.5 D5 पौरुष (for चरता) — d) V1 D7 S (G3 4 absent) रणे (for मृधे)

34 a) B3 उक्ताश्च ते (hypermetric) (for उक्तास्ते) K4 Dn1 n3 D2-4 8 उक्ताश्च ते राजधर्मा ; D7 T1 G3 4 उक्तास्त आपद्धर्माश्च — b) M4 पांडव (for भारत) — c) K1 M3 महाराजन् ; T3 °प्राज्ञ (for °राज) — d) V1 B भूय किं (by transp) K5 Dn1 n3 D2-4 8 श्रोतुमिच्छसि ; V1 कथयामि ते, B1 Da करवाणि ते (for प्रब्रवीमि ते).

Colophon — *Sub parvan* Ś1 K Bo 1.3 4 Da Dn1 n3 D1-5 9 आपद्धर्मे ; V1 D7 T2 G1. 3 M राजधर्मे, B5 राजधर्मे आपत्सु. — *Adhy name* Ś1 K B1 Da Dn1 n3 D1-4 M1 8 पवनशा(Ś1 K1 3 D1 M1 8 °स)ल्मलिसंवाद ; V1 Bo 3-5 D5 पवननारदशाल्मलिसंवाद, D9 शाल्मलिसंवाद ; M3 बलवद्वैरदूषण — *Adhy no* (figures, words or both) K4 M 157, B1 146, B3 T1 G5 156, B4 T3 G1 3 155, Da1 25, Dn1 27, D8 21 — *Śloka no* Da Dn1 D3 16, D9 39

१५२

युधिष्ठिर उवाच ।
पापस्य यदधिष्ठानं यतः पापं प्रवर्तते ।
एतदिच्छाम्यहं ज्ञातुं तत्त्वेन भरतर्षभ ॥ १
भीष्म उवाच ।
पापस्य यदधिष्ठानं तच्छृणुष्व नराधिप ।
एको लोभो महाग्राहो लोभात्पापं प्रवर्तते ॥ २
अतः पापमधर्मश्च तथा दुःखमनुत्तमम् ।
निकृत्या मूलमेतद्धि येन पापकृतो जनाः ॥ ३
लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः प्रवर्तते ।
लोभान्मोहश्च माया च मानस्तम्भः परासुता ॥ ४
अक्षमा ह्रीपरित्यागः श्रीनाशो धर्मसंक्षयः ।
अभिध्याप्रज्ञता चैव सर्वं लोभात्प्रवर्तते ॥ ५
अन्यायश्चावितर्कश्च विकर्मसु च याः क्रियाः ।
कूटविद्यादयश्चैव रूपैश्वर्यमदस्तथा ॥ ६
सर्वभूतेष्वविश्वासः सर्वभूतेष्वनार्जवम् ।
सर्वभूतेष्वभिद्रोहः सर्वभूतेष्वयुक्तता ।
हरणं परवित्तानां परदाराभिमर्शनम् ॥ ७
वाग्वेगो मानसो वेगो निन्दावेगस्तथैव च ।

C 12.5884
B 12.158.8
K 12 156 8

152

1 B1 partly damaged —^{a}) M1-3 किम् (for यद्) — K3 5 om (hapl) 1^{b}–2^{a} —^{b}) Da3 यम (sic) (for यत) — M3 om (hapl) 1^{c}–2^{d} —^{c}) V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7-9 T1 G2 3 M1 3.4 श्रोतु (for ज्ञातु) T2 G1 अनर्था (G1 °मात्या) नामधिष्ठान —^{d}) D7 T1 G2 3 M1 3 4 स्वत्तो वै, T2 G1 तद्ब्रूहि (for तत्त्वेन)

2 K3 5 om 2^{a}, M3 om 2 (for both, cf v l 1) —^{a}) T2 G1 प्रवक्ष्यामि महाप्राज्ञ —^{b}) Da3 नराधिप —^{c}) D4 9 महाबाहो (for °ग्राहो).

3 Dn2 G1 om. (hapl) 3^{a}–4^{b}. —^{a}) V1 B1.3 Da D4 T2 G2 M तत (for अत) M4 पापाद् (for °पम्) V1 B Da D5 अकीर्तिश् (for अधर्मश्) —^{b}) M4 अनुत्तर (for °मम्) V1 B Da D5 ममवाद्भुमय नृप —^{c}) V1 B Da D7 S (G1 om, G3 4 absent) वै (for हि) —^{d}) K1 ये तु, V1 यो हि (for येन) D2 पापकृतं K5 जन (for जना)

4 Dn3 G1 om. 4^{ab} (cf. v l. 3) —^{b}) B2 6 प्रवर्धते (for °र्तते) —K1 om (hapl) 4^{c}–5^{d} Da1 reads 4^{cd} twice —^{c}) G1 मोह (for °हश्) T2 G1 मान (for माया) B3 D5 लोभान्मोहस्त्वमापन्नो (B3 °श्च) —^{d}) Dn3 मानस्तम्भ, D7 मान संभ्रमं, T2 G1 मानात्स्तम्भ (T2 °म्भ) K3 परासुता, V1 Bo परायुता, B1 परा शुभा, Da1 (first time) परासुत (for °सुता)

5 K1 om 5 (cf. v l 4) —^{a}) G1 हि (for ह्री) —^{b}) V1 B1 D4 [ऽ]धर्मसंचय; Da3 D1 धनसंक्षय; D7 S (G3.4 absent) [ऽ]थ (G2 हि) धनक्षय (for धर्मसं°) —^{c}) K3-4 D1 अविद्या (K3 °विद्या; K3 °भिज्ञा) प्रज्ञता; K6 Bo 4 6 Dn1 D2 8 8 G2 अभिध्याप्र ज्यता (B5 G2 °प्राज्ञता, D2 8 8 °प्रेप्सता) (for °प्रज्ञता) D8 चैव (for चैव) D4 अभिध्याच भयाचैव; D7 T2 G1 अविद्या प्राज्ञता चैव —^{d}) K2 सर्वो (for सर्वं). B4 प्रवर्धते (for °र्तते)

6 ^{a}) V1 Bo-3 5 Da2 D6 अत्यागश् (for अन्यायश्) K8 V1 Bo-2 5 वितर्कश्; D7 कुतर्कश् (for [अ]वितर्कश्) K1 अन्यायजाभितर्कश्च; K5 B4 Dn1, n3 D2-4 8 S (G3 4 absent) अत्यागश्चावितर्पश्च (B4 S [G3 4 absent] °तर्कश्च, D4 °कर्पश्च); Da1 अत्यागश्चा वितितर्पं (sic) —^{b}) B Da1 Dn1 D8 5 8 या क्रिया (for याः क्रिया) D4 क्रिया यास्तु विकर्मण, D7 S (G3 4 absent) क्रिया या च (D7 याश्च, M4 चापि, Mad ed चैव) विकर्मसु —^{c}) D5 कुल (for कूट) K1 2 3 V1 B D (except D1, Dn2 D8 absent) S (G3 4 absent) विद्यामदश् (for °दयश्) D7 S (G3 4 absent) चापि (for चैव) —^{d}) K2 मदास्, D1 सहास् (for) D4 रूपमैश्वर्यतस्तथा

7 D4 om (hapl) 7^{a} Ś1 K5 Dn1 n3 D2 8 8 transp 7^{ab} and 7^{cd} D7 S (G3 4 absent) om (hapl) 7^{bc} D4 transp 7^{b} and 7^{c} —^{b}) Dn3 नार्जव (for [अ]ना°) — D4 om. 7^{d}, V1 reads it on marg —^{d}) V1 B2 Da भोगेषु (for भूतेषु) Ś1 K2 4

C 12 5895
B 12 153 9
K 12 158 9

उपस्थोदरयोर्वेगो मृत्युवेगश्च दारुणः ॥ ८
ईर्ष्यावेगश्च बलवान्मिथ्यावेगश्च दुस्त्यजः ।
रसवेगश्च दुर्वारः श्रोत्रवेगश्च दुःसहः ॥ ९
कुत्सा विकत्था मात्सर्यं पापं दुष्करकारिता ।
साहसानां च सर्वेषामकार्याणां क्रियास्तथा ॥ १०
जातौ बाल्येऽथ कौमारे यौवने चापि मानवः ।
न संत्यजत्यात्मकर्म यन्न जीर्यति जीर्यतः ॥ ११

यो न पूरयितुं शक्यो लोभः प्राप्त्या कुरूद्वह ।
नित्यं गम्भीरतोयाभिरापगाभिरिवोदधिः ।
न प्रहृष्यति लाभैर्यो यश्च कामैर्न तृप्यति ॥ १२
यो न देवैर्न गन्धर्वैर्नासुरैर्न महोरगैः ।
ज्ञायते नृप तत्त्वेन सर्वैर्भूतगणैस्तथा ।
स लोभः सह मोहेन विजेतव्यो जितात्मना ॥ १३
दम्भो द्रोहश्च निन्दा च पैशुन्यं मत्सरस्तथा ।

D1 मुक्तता; K1 [अ]मुक्तता, K2 [अ]शांतता; K3 सत्कृति; V1 B0 6 Da1 D1 S (G2 4 absent) [अ] सक्तता, B1.4 शक्तता; B2.3 सक्तता; Da2 Dn1 n2 D2 3.5 [अ]सत्कृति (Da2 °ता; Dn2 °ति), D4 [अ]द क्तता; D6 सतता (for °[अ]मुक्तता). — f) K2 चिपाता (for चि°). — f) Ś1 K3 4 5 V1 B Dn1 n2 D1-3.5 °भिमर्पणं; D4 °घमर्पणे (for °भिमर्शनम्).

8 a) B2 om. (hapl) गो मानसो ये K (except K1) V1 B (B2 om) Da Dn2 D2-4 5 T2 G1 मानसो (for मा°) — b) K1 निद्रा, D1 T1 G2 4 [ऽ]विद्या (for निन्दा) D2 om. (hapl) from स्पर्श up to वेग (in 8d) — c) K3 om from दरयो up to मात्सर्यं (in 10a). B1 वेगश्च (hypermetric) (for वेगो) — d) K1 D6 मृत्युर् (for मृत्यु) K1 (marg) B2-4 तु (for च) D1 तथापर (for च दारुण)

9 K3 om 9 (cf v. l. 8) B1 partly damaged. — a) B0 D5 तु (for च) — b) D1 चमोद्ध (for वेगश्च) B0 तु; D4 सु (for च). Dn1 n2 D2-4 5 दुर्जय (for दुस्त्यज) — c) B1 रसवेगश्च (submetric) (for रसवे°). V1 B Da Dn1 n2 D2 3.5 8 M1 2 4 दुर्वार्य (M1 °र्यं); D1 T1 G2 5 दुर्धर्ष; T2 G1 दुर्धारः (for दुर्वार) — d) B1 सु (for च)

10 K3 om. 10a (cf. v l. 8) — a) K2 विकथा, V1 B1 2 Da विहिंसा; D1 विवत्सा; G1 विकर्म (for विकत्था) — b) D1 T G1 2 5 पापदुष्कर्म (G1 °र) (for पाप दुष्कर). K3 D1 कारिता (D1 °तां) (for °ता) — d) D1 अकार्याणां च (hypermetric) Da2 Dn2 क्रिया (for क्रियास्)

11 a) D1 S (G2 4 absent) जातो (for °तौ) K (except K1) B0.4 Dn1.n2 D2 3 1-5 T1 G2 5 च; T2 G1 [ऽ]पि; M2 न (for ऽथ) — b) B0 1 चापि; B2 D1 T1 G5 चाथ, Da2 G2 चाथ (for चापि). K3 2 Da Dn1 n2 D2 3 5 मानवा (for °व) — c) K (except K1) V1 B1 Da2 Dn1 n2 D2 3 5 सत्यजति (for °जति) Da2 [आ]त्मकर्म (for [आ]त्म°) B0 2 न त्यजत्यात्मन कर्म; D1 सतो मनुष्यस्य कर्मैव; D1 S (G2 4 absent) न त्यज(G2 °जे)त्यात्मक(T2 °द)र्मैव (M2 °तं; M1 °को) — d) K3 Dn1 n2 D2 यो न; D3 यत्र (for यन्न) D. जीर्यते (for °ति)

12 a) K1 प्राप्य; B1 प्रेप्सु; B2 प्राप्त (for प्राप्त्या). D1 S (G2 4 absent) लोभ प्रीत्या (M1 लोभव्याधि) कथंचन. — c) B0 2 T G1 2 4 नित्य (for नित्यं). D3 गभीर. — d) K3 om from गाभि up to कामै (in 12f). D2 इवार्णव (for इवोदधि). — e) K5 प्रहृष्यति; M2 प्रगृह्णति (for प्रहृष्यति) Ś1 K2 4 D1 लोभैर्यो; K1 यो लोभो; K3 V1 B1 4 Dn1 D2 6 T2 G1 2 M यो लोभै; B0-2 4 Da Dn2 D2 4 1 8 T1 G3 यो लाभै (by transp); D3 यो लोभे. — f) K1 कामैश्च; K2 V1 B0 2 4 Dn1 n2 D2 3 5 6 M कामैर्नैव (by transp); B1 4 Da D1 T2 G1 कामैश्चैव (B1 °र्वाद्); G2 कामैश्चैव Lo लिप्यति; B2 Da1 D1 S (G2 4 absent) तृप्यते; Da1 तप्यते; D5 लिप्यते; D2 तृप्यति (for तृप्यति)

13 c) V1 Da जीयते; T2 G1 जायते (for ज्ञायते) D1 T2 G1 नृ(D1 न)पतिरवेन (for नृप तत्त्वेन) — d) B0 D5 8 9 M2 सर्व (for सर्वैर्) V1 B1 2 Da देव गणैस (for भूत°). M1 2 तदा (for तथा). — e) K5 Dn2 D3 लोभ स हि, B1 लोभेन च (for लोभ सह). — f) D1 न जेतव्यो; D2 विज्ञातव्यो; T2 जिजि° (for विजे°) K3 D1 9 T1 G2 महात्मना; D1 [ऽ]नसूयता (for जितात्मना)

14 a) M1 2 4 दंभो (for दम्भो). D1 द्रोह (for द्रोहश्). K1 lacuna for श्च निंदा च पैशु K3 4 Da निद्रा; D1 S (G2 4 absent) मोहश् (for निन्दा) — b) K5.6 Da2 Dn1 D2 3 5 9 पैशून्यं, Da1 पैशून्यं

भवन्त्येतानि कौरव्य लुब्धानामकृतात्मनाम् ॥ १४
सुमहान्त्यपि शास्त्राणि धारयन्ति बहुश्रुताः ।
छेत्तारः संशयानां च क्लिश्यन्तीहाल्पबुद्धयः ॥ १५
द्वेषक्रोधप्रसक्ताश्च शिष्टाचारबहिष्कृताः ।
अन्तःक्षुरा वाङ्मधुराः कूपाश्छन्नास्तृणैरिव ।
धर्मवैतंसिकाः क्षुद्रा मुष्णन्ति ध्वजिनो जगत् ॥ १६
कुर्वते च बहून्मार्गांस्तांस्तान्हेतुबलाश्रिताः ।
सर्वं मार्गं विलुम्पन्ति लोभाज्ञानेषु निष्ठिताः ॥ १७
धर्मस्याह्रियमाणस्य लोभग्रस्तैर्दुरात्मभिः ।
या या विक्रियते संस्था ततः साभिप्रपद्यते ॥ १८
दर्पः क्रोधो मदः स्वप्नो हर्षः शोकोऽतिमानिता ।
तत एव हि कौरव्य दृश्यन्ते लुब्धबुद्धिषु ।

C 12. 5857
B 12. 158 21
K 12 156 20

(for पैशुन्य) B1 मत्पर (for °रस्) D7 S (G3 4 absent) निंदा पैशु(D7 T1 G5 M4 °शू)न्यमत्सरे (T2 G1 °र, M2. 3 °रा°, M4 °र) — c) K2 भवति (for °न्ति) M4 [ए]षां तु (for [ए]तानि) B0 D7 S (G3 4 absent) कौंतेय (for कौरव्य).

15 a) K1 G1 सुमहन्त्यय, V1 Da °हांत्यर्थ, B0 2 6 D7 T2 G2 M °हात्यय (for °हान्त्यपि) — b) V1 B0-2. 5 Da D4 5 7 S (G3 4 absent) धारयन्तो (for °यन्ति) K1 बहुश्रुत (for °श्रुता°) — c) D7 T1 G2. 5 M2 4 भेत्तार (for छे°) — d) K1 Dn3 D4 क्लिष्यंति T2 [आ]त्मबुद्धय (for [अ]ल्प°)

16 B4 partly damaged — a) K3 द्वेषक्रोध°, B0 6 द्वेष (B5 °प) क्लेश (for द्वेषक्रोध) K3 प्रयु क्ताश् (for प्रस°) — c) K6 V1 B (except B1, B4 damaged) Da Dn1. n3 D2 3 8 अंत:क्रूरा, D5 अत क्षुद्रा, T2 अंत क्षुधा (for अन्त:क्षुरा) — e) D9 कर्म (for धर्म) K1 वेतसिका, K3 -वेतसिका, K4 -वैत सका; D1 -वैतसिकः, D4 8 -वेतसिका (for वैत सिका) K1 lacuna for the portion from क्षुद्रा up to मार्गान् (in 17^{a}) V1 B1 2 Da क्रूरा, B5 क्रुद्धा (for क्षुद्रा) — f) Dn3 पुष्णाति, D4 स्तुवति (for मुष्णन्ति) K4 ध्वनिनो (for ध्वजिनो)

17 K1 lacuna for 17^{a} — a) Ś1 K2 4 D1 कुरुते, D2 3 कुर्वंते (for कुर्वते) K6 om. (hapl) from च up to विक्रियते (in 18^{c}) T2 G1 तु (for च) T2 G1 वादान् (for मार्गान्) — b) V1 B1. 2 Da -विमू षितान् (for -बलाश्रिता) Dn1. n3 D2 3 5 8 T2 G1 2 तान्हेतुबलमाश्रिता — D1 om. (hapl) 17^{cd} — c) K3 D9 स्वर्गमार्गं, K4 Dn1 n3 D2 3. 8 सर्वां (K4 Dn1 सर्वान्) मार्गान्, V1 B2 5 Da D4 T2 G1 M सर्व(T2 G1 धर्म)मार्गान्, B0 सर्वमार्गं; B1 स तु मार्गान्; B3 4 सर्वां मार्गं; D5 सर्वे मार्गं (for सर्वं मार्गं) G2 सन्मार्गान्विप्रलुपति — d) B0 3-5 Dn1. n3 D2-4 7 8 T1 G2 6 लोभज्ञानेषु (for लोभाज्ञानेषु) B0 3 4 D6 [अ]नुष्ठिता, B5 D4 7 S (G3 4 absent) [अ]धिष्ठिता, Dn1 n3 D2 3. 8 [अ]वस्थिता (for निष्ठिता) K3 D9 लोभा(K3 °भ)ज्ञानेन निश्चिता, V1 B1. 2 Da लोभजा लैरधिष्ठिता

18 = (var) B 12 260 11 K6 om. up to विक्रियते (cf v l. 17) — a) K3 B4 Dn3 D4 T1 G3 5 M3 4 ह्रियमाणस्य, V1 B0 2 3. 5 Da Dn1 M1 क्रिय°, B1 [अ]क्रिय°, D7 T2 G1 ह्रीय°; M2 भ्रिय° (for [आ]ह्रिय°) — b) K4 लोभग्रस्ते दुरात्मनि — V1 reads 18^{c}–19^{d} on marg 18^{cd} is damaged in B4 — c) B1 Da या(B1 जा)ति, T2 M1 यया, G1 यया (for या या) K1 D8 विक्रयते, Da1 विक्रियंते; D4 [अ]धिक्रियते; D6 वा क्रियते (for विक्रियते) — d) K3 सा वि; K6 V1 B1-3 Da Dn1 n3 D2-5 7 8 T G1. 2 5 M3 4 सापि (for साभि) K1. 5 T2 प्रवर्तते; V1 B1 2 Da न विद्यते, D4 प्रभिद्यते; M2 4 प्रणश्यति (for प्रपद्यते) B0 6 सतत सा प्रपद्यते, D9 M1. 8 सत सा विप्रणश्यति

19 V1 reads 19^{abcd} on marg — a) K1 2 4 दर्पक्रोधौ, D1 दर्पाक्रोधौ, T2 G1 दर्पे (G1 °र्पं) शोको; M2 दर्पक्रोधो (for दर्पः क्रोधो) Ś1 K1. 2 4 D1 T2 G1. 2 M2-4 मदस्वप्नो (K1. 2 4 D1 °प्नौ), B1 मदः सुप्तो, Da D6 दम स्वप्नौ, D4 दम स्वप्नौ (for मदः स्वप्नो) — b) G1 क्रोधो (for शोको) B3 5 D4 7 [ऽ]भिमानिता, D9 [ऽ]विमा°, T1 G2 6 [ऽ]वमानिता, G1 हि मा°, M1 3 [ऽ]पमा°, M2 [ऽ]त्रमानिता, M4 [ऽ]वमानित (for ऽतिमानिता) Ś1 K1. 2 4 Da D1 5 T2 हर्षशोका(Da2 °र्षशोको; D1 °र्शशोका; D5 °र्षः शोका; T2 °र्षक्रोधो)-भिमानिता (Ś1 K2 Da °निता, K4 °नता; D1 °नत); V1 B1 2 हर्षः शोकावमानिता — c) K3. 6 V1 B Dn1. n3 D2-5 7 8 M एते एव हि, T1 G2 5 एतदेव हि, T2 एतानि वेह; G1 एतावानिह (for तत एव हि) D7 S (G3 4 absent) कौंतेय (M2 दृश्यते) (for कौरव्य) — d) Da दृश्यते, D7 T1 G1. 5 दृश्यते; M3 नित्य वै (for दृश्यन्ते) B0 3 5 स्वल्प; D2 3 8 लघु; D6

C 12. 5717
B 12. 153. 22
K 12. 154. 21

एतानशिष्टान्बुध्यस्व नित्यं लोभसमन्वितान् ॥ १९
शिष्टांस्तु परिपृच्छेथा यान्वक्ष्यामि शुचिव्रतान् ।
येषु वृत्तिभयं नास्ति परलोकभयं न च ॥ २०
नामिषेषु प्रसङ्गोऽस्ति न प्रियेष्वप्रियेषु च ।
शिष्टाचारः प्रियो येषु दमो येषु प्रतिष्ठितः ॥ २१
सुखं दुःखं परं येषां सत्यं येषां परायणम् ।
दातारो न गृहीतारो दयावन्तस्तथैव च ॥ २२
पितृदेवातिथेयाश्च नित्योद्युक्तास्तथैव च ।
सर्वोपकारिणो धीराः सर्वधर्मानुपालकाः ॥ २३
सर्वभूतहिताश्चैव सर्वदेयाश्च भारत ।
न ते चालयितुं शक्या धर्मव्यापारपारगाः ॥ २४
न तेषां भिद्यते वृत्तं यत्पुरा साधुभिः कृतम् ।
न त्रासिनो न चपला न रौद्राः सत्पथे स्थिताः ॥ २५
ते सेव्याः साधुभिर्नित्यं येष्वहिंसा प्रतिष्ठिता ।
कामक्रोधव्यपेता ये निर्ममा निरहंकृताः ।
सुव्रताः स्थिरमर्यादास्तानुपास्स्व च पृच्छ च ॥ २६
न गवार्थं यशोर्थं वा धर्मस्तेषां युधिष्ठिर ।
अवश्यकार्य इत्येव शरीरस्य क्रियास्तथा ॥ २७

चात्त (for लुब्ध) —ᵉ) G2 एकान् (for एतान्) Da शिष्टान् (submetric), D1 मरिष्टान् (for अशिष्टान्) —ᶠ) D1 नित्य (for नित्य)

20 ᵃ) Bo 2.3 Da D1.7 G3 च (for तु) —ᵇ) Bo 1.2 D1 यद्; M1.4 तान् (for यान्) D5 वक्ष्या सि (for वक्ष्यामि) V1 B1 शुभव्रतान्; D1 शुचिव्रत; T2 शुभव्रतान, G1 शुभावृतान् (for शुचिव्रतान्) —ᶜ) V1 Dn1 D2.8.9 येषां (for येषु) K1 M1.2 [अ]वृ त्ति; B Da Dn3 D1.7 T1 G2.3 M3 [आ]वृत्ति (for वृत्ति) —ᵈ) D1 परलोके, T2 M1 °लोके (for °लोक) M2 -क्षयं (for भयं)

21 B1 partly damaged —ᵃ) B1 नामिश्रेषु; D1 मानिशत्रु; D1 नापि येषु (for नामिषेषु) V1 B1.2.3 Da1 D7 S (G3.4 absent) च संगोऽस्ति, D1 प्रसगो वा (for प्रसङ्गोऽस्ति) —ᵇ) Bo D1 प्रियेषु (for [अ]प्रि°) D1 om च K2 V1 B1-3.4 Da1 D2.7.9 S (G3.4 absent) नाप्रियेषु (B2 °ये च) प्रियेषु च (D5 वा). —ᶜ) K1 Da1 शिष्टाचारं (K3 °र) (for °चार°) K (except K1) V1 B (except B1) D1.4 परो, D1 परा (for प्रियो) —ᵈ) V1 Bo 4.5 सुखदुःख, D1 ** सुख (for दमो येषु)

22 ᵃ) G1 M1 सुख (for सुखं) K2.3 Bo 2.3 Dn1 n2 D1.2.3.8 G2 दुःखं समं; D1 T1 G1 दुःखपर (for दुःखं परं). V1 B1.2.4 Da D1 T2 सुखदुःखे समे येषां; M1 सुखदुःखपरो येषां; M2 सुखदुःखं पर येषा —ᵇ) B1.3 येषां सत्यं (by transp) — D1 om 22ᶜ-23ᵇ —ᶜ) Ś1 K1 T2 G1 [ऽ]नुगृ(K1 G1 °प्र)ही तारो; V1 B1-4 Da न ग्रही (for न गृही°)

23 D1 om 23ᵃᵇ (cf v l 22) —ᵃ) Ś1 K2.4 D1 पितृलोकातिथेयाश्च; T2 G1 पितृदेयाश्च ये प्रोक्ता —ᶜ) K4 B1 Dn1 n2 D5 T2 G1 वीरा (for धीरा°). Da सर्वधर्मोपकरणा —ᵈ) D6 स्वस्व (for सर्व). Bo 5 धर्मार्थे, D1 कर्मानु (for धर्मानु)

24 ᵃ) M2 -भूतानताश्च (for भूतहिताश्च) —ᵇ) Ś1 K4 D1 सर्वोपेयाश्च; M4 सर्वदेषाश्च (for °देयाश्च). —ᶜ) G1 पालयितु (for चाल°) —ᵈ) Bo 5 D1 S (G3.4 absent) धर्मव्याहार (for °व्यापार) K2.3.5 V1 B Dn1 n2 D2-5.7-9 S (G3.4 absent) कारिण, Da कांक्षिण (for -पारगा)

25 ᵃ) K3 V1 Bo-3 Dn1 विद्यते (for भि°) —ᵇ) B1 कृत —ᶜ) D7 G2 वत्रासीना; T G1.3 न त्रा सी(T2 G1 °सि)ना (for न त्रासिनो) D7 T G2.3 अ चपला (for न च°) B2 Da गुरुभक्ता ह्यचपला. —ᵈ) Da D1 T1 G2.3 अरौद्रा°; G1 नाभद्रा (for न रौद्रा°) B1 T2 M सत्पथि, D1.4 G1 सत्पथ (for °थे)

26 ᵃ) V1 B1.2 Da सेव्यास्ते (by transp) —ᵇ) Dn2 D8 अहिंसा K2 Dn3 D8.9 प्रतिष्ठिता; K4 °ष्टता (for °ष्ठिता) D7 S (G3.4 absent) असाधूश्च विव(G1 °म)र्जयेत् —ᶜ) V1 B1.2 Da चै (for ये) —ᵈ) K3 निर्मम; G1 निर्मम (for °मा) —ᵉ) Ś1 D1 समता; D2 अमता, D7 T1 G3 सुवृत्ता°; T2 G1 सुमता; G2 सुवृत्ता (for सुव्रता) G1 स्थित (for स्थिर) M3 मर्यादश् (for °दास्)

27 ᵃ) K2 V1 B Da Dn1 n2 D2.3.5.8 M3 धना र्थं; D1 धनार्थं च (hypermetric), D7.9 T G1.2.3 M1.2.4 धनार्थं (for गवार्थं) —ᵇ) B1 om (hapl) from धर्म up to न (in 28ᶜ) V1 Bo 2-4 D5 विशां पते; B2 नराधिप; Da नराधिपा (Da1 °प) (for युधिष्ठिर) —ᶜ) K4 V1 Dn1 n2 D2-5.8.9 अवश्य; G2 अव * (for अवश्य) D7 S (G3.4 absent) का

न भयं क्रोधचापल्यं न शोकस्तेषु विद्यते ।
न धर्मध्वजिनश्चैव न गुह्यं किंचिदास्थिताः ॥ २८
येष्वलोभस्तथामोहो ये च सत्यार्जवे रताः ।
तेषु कौन्तेय रज्येथा येष्वतन्द्रीकृतं मनः ॥ २९
ये न हृष्यन्ति लाभेषु नालाभेषु व्यथन्ति च ।
निर्ममा निरहंकाराः सत्त्वस्थाः समदर्शिनः ॥ ३०
लाभालाभौ सुखदुःखे च तात
प्रियाप्रिये मरणं जीवितं च ।
समानि येषा स्थिरविक्रमाणां
बुद्धात्मनां सत्त्वमवस्थितानाम् ॥ ३१
सुखप्रियैस्तान्सुमहाप्रतापा-
न्यत्तोऽप्रमत्तश्च समर्थयेथाः ।
दैवात्सर्वे गुणवन्तो भवन्ति
शुभाशुभा वाक्प्रलापा यथैव ॥ ३२

C. 12.5911
B. 12.158 35
K. 12.156 34

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥

येम् (for -कार्यं) Bo 2-5 Da धर्मस्यार्थ(B3 5 Da °य)प्रवृत्तिश्च — d) K3 D4 7 S (G3.4 absent) त्रिया (M3 °या) यया, Dn3 कृतान्तया (for क्रियास्तया)

28 B1 om. up to न (cf v 1 27) — a) V1 B2 D5 भय (for भयं) K5 Da Dn1 n3 D2 8 -चापल्ये (for °ल्यं) — b) V1 B (B1 om.) Da D5 शोकस्तेषु न (by transp) — c) D5 अधर्म- (for न धर्म) B1 -ध्वनिकाश्च, T1 G5 वर्जिनश्च (for -ध्वजिनश्च) — d) D4 गह्यं (for गुह्य) K6 Dn1.n3 D2 3 8 कच्चिद् (for किंचिद्) D7 S (G3 4 absent) आश्रिता (for °स्थिता)

29 B4 damaged — a) Bo 2 5 [अ]मोहम्, B2 D6 लोभम् (for [अ]लोभम्) Bo 3 6 [अ]लोभो (for [अ]मोहो) — b) K2.6 Dn1.n3 D2.3 5 8 स्थिता (for रता) — c) Ś1 K3 4 D1.9 कौरव्य (for कौन्तेय) D7 G2 रम्येथा, D9 रज्यस्व (for रज्येथा) — d) K2 4 येषा वद्रीकृतं मन, K3 D4.9 तेष्वतद्रीरत मन, K. Dn1 n3 D2 8 येषां न श्रद्यते पुन, V1 Bo-3.5 Da येषु (B3 5 °ष्व) तंत्रीरतं मन, D7 T1 G2 5 येष्वतत्री (G2 °द्री)रनुत्तमा, T2 G1 M येषु तत्र (M तत्र) रत मत

30 a) K4 लोकेषु, D5 लोभेषु (for लाभेषु) — b) Da1 न लोभेषु, T2 M4 न लाभेषु (for नाला°) G2 नालाभे व्यययति च — c) K1 निर्दमा, Da1 निर्ममो (for °र्ममा) M2 निर्मुक्तास्ते न सदेह — d) D1 सांत्वस्था; D6 सतुष्टा (for सत्त्वस्था) Ś1 K2 D1 समदर्शना (K2 °न), V1 B1 2 Da प्रियदर्शना; T2 सर्वदर्शिन (for सम°)

31 B2 4 partly damaged — a) D7 T1 G2 6 लाभालाभे K3 M2 सुख दुःखे, D1 सुखदुःख (for सुख दुःखे) D1 एता न (sic), D5 तथा वै, M3 तथा तात (for च तात) — b) Bo transp मरण and जीवितं — c) M4 एषां (for येषां) B1 Da हि स्थिर क्रमाणा, G1 स्थिरविक्रियाणां (for °विक्रमाणां) — d) K5 Dn1.n3 D2 4 8 बुभुत्सता, V1 Bo 3 Da T2 G2 बुद्ध्यात्मनां (G2 °ना), B5 M4 बुद्धात्मनां, D9 शुद्धात्मनां, G1 वद्धात्मना (for बुद्धात्मनां) K6 Dn1 n3 D2-4 8 सत्त्वपथे (D4 °थि) स्थितानां, V1 Bo 1.3 5 Da सत्पथमा°, D6 7 S (G3 4 absent) सत्पथि स्थि° (D. °थे स्थि°, D7 G2 5 °द्रि स्थि°) (for सत्त्वमवस्थि°)

32 a) G1 सुखं (for सुख) V1 Bo 2 4 5 Da T2 G1 प्रियांस्तान्, B1.3 प्रिय(B3 °या)स्तान्, D9 प्रियस्थान् (for प्रियैस्तान्) K3.5 Dn1 n3 D2-5 8 धर्मप्रियास्तान् K3 Bo 2-5 T2 सुमहा(K3 °हान्)प्रभावान्; K6 V1 B1 Da Dn1.n3 D2-. 8 सुमहानुभावान्, D9 सुमहत्प्रभावात्, M2 सुमना प्रतापवान् (for सुमहाप्रतापान्) D7 T1 G3 5 सुखप्रियाश्चापि महाप्रतापान् — b) Ś1 K2 D1 यांस्त्व; K1 यत्ने, K4 यस्त्व, K6 V1 Bo-3 5 Da Dn1 n3 D2-5 दांतो; D8 क्षांतो, D9 यत्ने; T1 G2 5 युक्तो (for यत्तो) Ś1 K2 4 प्रमत्तांश्च (for ऽप्रमत्तश्च) K2 6 Da Dn1.n3 D2-5 8 T2 M2 समर्चयेथा (for समर्थ) — c) K3-5 Da2 Dn3 D2 8 दैवान्सर्वे, D4 दैवान्सर्वो — d) K6 B4 Da2 Dn1.n3 D2 3 8 9 शुभाशुभे (D9 °भौ) (for शुभाशुभा) D9 वाक्प्रलापौ (for °लापा) K3 6 Dn1.n3 D2-4 8 तथान्ये; Bo 5 D4 तथैव (for य°)

Colophon. — *Sub-parvan* Ś1 K V1 B1 2 Da1 Dn3 D1-4 9 आपद्धर्म, Da2 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म — *Adhy name* Ś1 सुशोभाध्याय, K1-3

१५३

C. 12. 5912
D 12. 159. 1
K 12. 157. 1

युधिष्ठिर उवाच ।
अनर्थानामधिष्ठानमुक्तो लोभः पितामह ।
अज्ञानमपि वै तात श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ १
भीष्म उवाच ।
करोति पापं योऽज्ञानान्नात्मनो वेत्ति च क्षमम् ।
प्रद्वेष्टि साधुवृत्तांश्च स लोकस्यैति वाच्यताम् ॥ २
अज्ञानान्निरयं याति तथाज्ञानेन दुर्गतिम् ।
अज्ञानात्क्लेशमाप्नोति तथापत्सु निमज्जति ॥ ३
युधिष्ठिर उवाच ।
अज्ञानस्य प्रवृत्तिं च स्थानं वृद्धिं क्षयोदयौ ।
मूलं योगं गतिं कालं कारणं हेतुमेव च ॥ ४
श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन यथावदिह पार्थिव ।
अज्ञानप्रभवं हीदं यद्दुःखमुपलभ्यते ॥ ५
भीष्म उवाच ।
रागो द्वेषस्तथा मोहो हर्षः शोकोऽभिमानिता ।
कामः क्रोधश्च दर्पश्च तन्द्रीरालस्यमेव च ॥ ६

Bo 2-6 Da D4 लोभाध्याय , D6 लोभोपाख्यानं, M3 लोभनिंदा — *Adhy no.* (figures, words or both): B1 147, B2 T1 G6 157, B3 4 G1, 2 156, Da1 26, Dn1 28, D8 22, T2 150, M1 2 4 158; M3 168 — *Śloka no* Da Dn1 D8 35; Dn3 34, D9 75.

153

1 B1 om 1 with the preceding ref —a) V1 B (B1 om) Da अनिष्टानाम् (for अनर्थानाम्). K2 M3 अधिष्ठानाम् (for °नम्) D6 अधिष्ठानमधिष्ठानम् —b) M1 3 उक्त (for उक्तो) —c) V1 Da राजेंद्र, D7 S (G3 4 absent) कौरव्य (for वै तात)

2 G2 om the ref. B1 युधिष्ठिर (for भीष्म). —a) D7 अज्ञान; T1 G2 5 अज्ञानान् (for योऽज्ञानान्) —b) V1 B1, 2 Da D4 T2 G1 M विंदते, B3 6 वेत्ति च (for वेत्ति च) K2-5 V1 Bo-4 Dn3 D2 3 5 8 क्षय, D1 4 G1 क्षमां (for क्षमम्) —c) V1 B1 2 Da D7 S (G3 4 absent) द्विषते (for प्रद्वेष्टि) K3 D4 वृत्ताना, K4 Bo 3-5 युक्तानां; D1 भूतांश्च (for °वृत्तांश्च) —d) K1 3 V1 Bo 1 5 D1 3-5 9 G1 2 M1-3 लोकस्येति, Da1 °श्चेति (for °स्यैति) B1 2 5 Da T2 G1 M वध्यता (for वाच्यताम्)

3 a) M2 अज्ञान (for °नान्) K3 D9 नरक (for निरय) Ś1 K2 4 D1 M1 3 यांति (for याति) —b) D1 यथा (for तथा). Da1 दुर्मतिं (for °र्गतिम्) D6 दुर्गतिं तात गच्छति —c) B1 2 5 (marg, orig as in text) द्वेषम् (for क्लेशम्) —d) K4 Bo 3 तथाज्ञानं (for °पत्सु) B2 Da तथैवापत्सु मज्जति

4 T1 G2 5 om the ref —a) B5 अज्ञान च; Da1 अज्ञानश्च, T2 प्रज्ञानस्य (for अज्ञा°) G1 प्रवृद्धिं; M1 3, 4 प्रवृत्तिश् (for °त्तिं) D7 T1 G2 5 प्रजानाम प्रवृत्तिं च; M1 3 (also) प्रजनं च प्रतिष्ठानां, M2 प्रजनं च प्रतिष्ठां च —b) K6 B3 4 Dn1 n3 D1-3 5 8 स्थानं वृद्धि ; Bo 2 स्थान वृद्ध, D7 S (G3 4 absent) स्था (D7 T1 G1 5 ज्ञा ; G2 दा)नवृद्धि (M3 °त्ति) (for स्थान वृद्धिं) D7 T2 G1 2 M3 4 क्षयोदयान्; T1 G6 °दयात् (for क्षयोदयौ) —c) K1 D9 मूलयोगं, K3 Da D7 M1, 2 मूल स्थानं, V1 मूल योग ; D4 M3 4 मूलस्थान; T1 G2 5 मूल स्थान , T2 G1 रूढस्थान (for मूल योगं) K3 मतिं (for गतिं) —d) D9 कारण चेह तस्य यत्

5 a) T2 G1 चार्थेन (for तत्त्वेन) —b) M1 3 इव (for इह) T2 G1 भारत (for पार्थिव) — Before 5c, D7 T1 G2 5 ins भीष्म उवाच —c) Bo 5 G1 अज्ञान; B3 अज्ञान (for °न) K6 V1 Dn1 n3 D2 3 7 8 T1 G5 प्रसव, Bo 3, 5 (marg as in text) कारणं (for प्रभवं). K3 हीनं (for हीदं) D6 ज्ञानं प्रभवते हीदं —d) Da D1 अनु(D1 °प)लभ्यते (for उप°)

6 D7 T1 G2 5 om the ref. —b) M3 हर्ष K1 [s]भिमानिता ; K3 [s]तिमानिता , B2 [s]त्रमानिता, D7, 9 S (G3 4 absent) [s]तिमानि(G1 °न)ता (for sभि°) —c) Da1 D9 G1 काम ; M2 शोक (for काम) Ś1 K2 4 D1 लोभश् (for दर्पश्) —d) K3 5 V1 B Da Dn1, n3 D2-5 7-9 T G1, 2 5 तद्री (V1 Dn3 D2 3 8 °द्रा) (for तन्द्रीर्). K3 5 V1 B3 4 Dn1 n3 D2-4 7-9 T2 G1 चालस्यम्; Bo-2 5 Da D6 T1 G2 5 ह्यालस्यम् (B1 ह्यलसम्) (for आलस्यम्)

इच्छा द्वेषस्तथा तापः परवृद्ध्युपतापिता ।
अज्ञानमेतन्निर्दिष्टं पापानां चैव याः क्रियाः ॥ ७
एतया या प्रवृत्तिश्च वृद्ध्यादीन्यांश्च पृच्छसि ।
विस्तरेण महाबाहो शृणु तच्च विशां पते ॥ ८
उभावेतौ समफलौ समदोषौ च भारत ।
अज्ञानं चातिलोभश्चाप्येकं जानीहि पार्थिव ॥ ९
लोभप्रभवमज्ञानं वृद्धं भूयः प्रवर्धते ।
स्थाने स्थानं क्षये क्षैण्यमुपैति विविधां गतिम् ॥ १०
मूलं लोभस्य महतः कालात्मगतिरेव च ।
छिन्नेऽच्छिन्ने तथा लोभे कारणं काल एव हि ॥ ११
तस्मादज्ञानात्तु लोभो हि लोभादज्ञानमेव च ।
सर्वे दोषास्तथा लोभात्तस्माल्लोभं विवर्जयेत् ॥ १२

C.12.5923
B 12.159 12
K 12.157 12

7 G1 reads 7[a] twice. —[a]) D12 तात (for ताप) —[b]) K1 D1 परवृद्धस्वतापिता, K4 परविद्धुप°, B D5 मानो घन्यामि (B1 घ्नमि, B2 घ्न्यति) मानिता (D° °तापिता), D1 परवृद्धापि तापिता, M1-3 °वृद्ध्युप°, M4 परमन्युपकारिता —[c]) D7 एव (for एतत्) —[d]) V1 B1 2 D7 9 T1 G2 4 M2 या (D° या) क्रिया (for याः क्रियाः)

8 [a]) K3 V1 B1. 2 Da2 Dn1 n3 D2 3 7-9 S (G2 4 absent) एतस्य च (K3 V1 Da2 D2 M या, B1 यां; Dn1. n2 D2. 8 वा, D7 7 च), K5 एतेषां च, Da1 एतश्च या, D1 एतद्वृत्या (for एतया या) K4 Dn1 n3 D2 8 प्रवृत्तेस्, K5 D3 [अ]प्रवृत्तिस्, B1. 2 D7 T G1 2 3 प्रवृत्ति (for प्रवृत्तिश्) Bo 1-3 D एतस्य पापवृत्तेश्च (B1 marg या प्रवृत्तिं च) —[b]) K3 M वृद्ध्या(M4 °द्धा)दीना च, K2 वृद्धादीन्याश्च; Bo-2 4 D1 2 5 8 वृद्ध्यादीन्यांश्च (D1 °ना च), D7 वृद्ध्यादीना च, T2 वृद्ध्यादीन्यश्च, G1 प्रत्यादीना च, G2 वृद्ध्यादीश्चापि (for वृद्ध्यादीन्यांश्च) D1 T G1. 2 4 पश्यति, M निश्चय (for पृच्छसि) —[c]) All MSS (except S1 K2 4 D1, Dn2 D° G2 4 absent) महाराज (for °बाहो) —[d]) Dn1 तत्र, D1 2 M1 तत्रं, T2 तस्य; M2 सर्वम् (for तच्च) K5 Dn1 n3 D2 8 8 विशेषतः, D4 M2 मतो° (for विशां पते)

9 [a]) S1 K (except K5) D1 तुल्यफलौ, V1 B (B1 damaged) D तुल्यफलौ, Da तुल्यफलौ, Dn2 सम फलौ, T2 G1 M2 समफलौ (for °फलौ) —[b]) B1 समदोषौ (for °दोषौ) —[c]) V1 Bo-2 . T1 G5 चाति, D2 अपि, D7 T2 G1 M चैव; G2 चापि- (for चाति) B1 लोभाद्; D2 लोभ (for °लोभश्) —[d]) Dn1 D1 एतज् (for एक) V1 B1. 2 Da एव जानीहि भारत; D7 T G1. 2 5 M4 एव जानीष्व भारत, M1-3 एवौ ज्ञात्वा विवर्जय (M2 °येत्)

10 [a]) Bo 6 (marg as in text) अज्ञानप्रभव वृद्ध; B2 मज्ञानं प्रभव लोभ —[b]) K3 D1 G1. 2 M1 2 3 वृद्धे, V1 वृत्त; B1 बुद्धि, B4 (marg as in text) लोभ, D7 T1 G5 वृद्धेर्, T2 वृद्धिर्; M2 वृद्धौ (for वृद्ध) V1 B1 2 4 Da D1 4 (also as in text) T2 G2 प्रवर्तते (for °र्धते) —[c]) K1 क्षणे स्थूल, K2 4 5 V1 D1-3 8 स्थाने स्थाने, Bo 2-5 स्थान स्थाने (for स्थाने स्थान) K1. 2. 4 V1 B1 4 Da D1 7 9 S (G3 4 absent) क्षये (K1 °णे; B1 T1 °य) क्षीणम्, K° Dn1 n3 D2 3 8 भवेत्क्षीणम्, Bo 2 3 5 क्षय क्षीणे (for क्षये क्षैण्यम्) —[d]) Dn3 उपैपि (for °ति) B1 Da परमां (for विविधां) — After 10, the sequence in T2 is 11[a], 11[d]-12[a], 11[b], 12[cd], 13, 11[c], 11[d]-12[a] (r), 12[b]

11 [a]) T1 G2 5 लोभोत्स K3 5 Da1 Dn1 n3 D2-4 8 मोहो वै, Da2 यो नो वै, T1 G2 5 हेतुश्च (for महत) — D7 T1 G° om 11[b] —[b]) K3 V1 B Da2 D1 5 कालात्मा; T2 G1 M कामात्मा (for कालात्म) G2 कारण लोभ एव च — D7 T1 G5 read 11[c] and repeat (with var) 11[d] after 13 G1 M read 11[c]-12[b] after 13, while G2 reads 11[cd] after 13 —[c]) K4 V1 B (except B1) Da2 Dn1. n3 D2 3 5 8 छिन्ने भिन्ने, Da1 छिन्नभिन्ने, D1 विच्छिन्ने च, M2 छिन्ने छिन्न; M4 भिन्नभिन्ने (for छिन्नेऽच्छिन्ने) D° लोके (for लोभे) —[d]) V1 Da D5 7 T1 (last two first time) 2 G1. 5 (first time) M लोभ (for काल) K5 V1 Bo 1. 3 4 Da Dn1 n3 D2-4 7 (first time) 8 T (both first time) G1 5 (first time) M च, B5 हृ (for हि) D7 T1 (both second time) G2 5 (second time) दिव प्राप्ता जनाधिप (D7 [second time] °पा); T2 (second time) कारण लोभ एव च

12 For the sequence in T2, cf v l. 10, and for that in G1 M, cf v l 11 B1 partly damaged —[a]) M4 तथा (for तस्य) K5 Da1 Dn1 n3 D2 3 [अ]ज्ञानादि, Bo 2 3 5 D5 [अ]ज्ञानाच, Da2 D1 ज्ञानादि; T2 (both times) G1 M [अ]ज्ञानस्य (for [अ]ज्ञानात्तु) Bo 2-5 लोभश्च, D5 लोको हि (for लोभो हि) B1 D9 तस्मादज्ञानात्तु लोभो हि, D7 T1 G2 5 कामात्मा गतिरेव च (cf 11[b]) —[c]) K1 3 5 V1

C 12. 5924
B 12. 159 13
K 12. 157 13

जनको युवनाश्वश्च वृषादर्भिः प्रसेनजित् ।
लोभक्षयाद्दिवं प्राप्तास्तथैवान्ये जनाधिपाः ॥ १३
प्रत्यक्षं तु कुरुश्रेष्ठ त्यज लोभमिहात्मना ।
त्यक्त्वा लोभं सुखं लोके प्रेत्य चानुचरिष्यसि ॥ १४

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥

१५४

युधिष्ठिर उवाच ।
स्वाध्यायकृतयत्नस्य ब्राह्मणस्य पितामह ।
धर्मकामस्य धर्मात्मन्किं नु श्रेय इहोच्यते ॥ १
बहुधादर्शने लोके श्रेयो यदिह मन्यसे ।
अस्मिँल्लोके परे चैव तन्मे ब्रूहि पितामह ॥ २
महानयं धर्मपथो बहुशाखश्च भारत ।
किं स्विदेवेह धर्माणामनुष्ठेयतमं मतम् ॥ ३
धर्मस्य महतो राजन्बहुशाखस्य तत्त्वतः ।

B1 Da Dn1 n3 D2 3 8 9 G1 M1-3 सर्वे (for सर्वं) Bo G1 2 M2 लोभात् (for °भात्). — d) D1 लोभो (for लोभं). D7 परित्यजेत् (for विवर्जयेत्)

13 For the sequence in T2, of v. l. 10, and for that in G1 M, of v l. 11. — b) B1 2 वृषादा (B2 °द)र्भ°; D6 7 T1 G2 5 वृषदश्व°; T2 G1 वृषादर्वि (G1 °र्वी); M2 वृषादभ (for °दर्भि). — c) B2 Da1 त्यक्त्वा लोभ (for लोभक्षयाद्). Da यातस् (for प्राप्तास्). — d) G1 तथान्ये च (for तथैवान्ये) K2 3 D9 नराधिपा (for जना°) V1 B1 2 Da ये चान्ये पृथिवीक्षित, T2 तथान्ये जनकाधिपा — After 13, D7 T1 G5 read 11c and repeat (with var) 11d, while G2 reads 11cd after 13.

14 a) D7 T1 G5 प्रत्यक्षस् (for °क्ष) D7 S (G3 4 absent) नरश्रेष्ठ (for कुरु°) — b) V1 B Da D4 5 T2 G1, 2 M इहात्मन°; D7 T1 G5 ह्यात्मन, D9 महात्मना (for इहात्मना). — c) K3 V1 B1 Da D4, 7 9 S (G3 4 absent) सुखी; D6 कथ (for सुखं) — d) K4 प्रति (for प्रेत्य) K5 D8 वानु; V1 B1 2 Da D4 9 चेह (for चानु). D7 S (G3 4 absent) प्रेत्य चेह च मोदसे (T2 °से)

Colophon — *Sub parvan* Ś1 K V1 B1 Da Dn1 D1-5 9 आपद्धर्म; B2 3 5 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म — *Adhy name* Ś1 K1-4 Bo 2-5 Da Dn1 अज्ञानाध्याय; K5 Dn3 D2 8 आत्मज्ञानाध्याय; V1 B1 लोभाध्याय; D1 4 ज्ञानाध्याय°; M2 अज्ञानवर्णनं — *Adhy no* (figures, words or both) B1 148, B3 T2 G1 2 157, B4 156, Da1 27, Dn1 29 D8 23, T1 G4 158, M 160. —*Śloka no*. Da1 Dn1, n3 D8 14.

154

1 a) K5 V1 B1 2 Dn1 n3 D2-4 8 स्वाध्याये (for °य). T1 G2, 5 यज्ञस्य (for यत्नस्य) — b) K4 Dn1 n3 D2 3 8 नरस्य च; Da1 ब्राह्मणश्च (for ब्राह्मणस्य). K8 पितामह; D7 S (G3 4 absent) विशां पत° (for पितामह) — c) T2 G1 धर्मारामस्य (for धर्मकामस्य) — d) K5 G1 तु; M2 न (for नु)

2 a) D7 बहु वा (for बहुधा). — b) V1 अभि (for इह). — d) D4 तातो (sic) (for तन्मे).

3 a) D1 महाभय (for महानय) M4 धर्मपथे (for धर्मपथो) — b) Da2 शाखाश्च (for -शाखश्च). Dn1 om (hapl) from भारत up to शाखस्य (in 4b) — c) Ś1 K2-4 V1 B1, 2 Da Dn1 D4 9 किं स्विदेव हि, D2 3, 8 किंचिदेवेह; T2 किं नु स्विदिह (for किं स्विदेवेह) — d) K1-3 D4 9 अनुष्ठेय; Da1 अनुध्येय (for अनुष्ठेय). K4 -तमे (for -तम) Da पर (for मतम्).

4 Dn1 om up to शाखस्य (of v l 3) — a) Da1 धर्मश्च (for °स्य) — b) Bo -शाखश्च (for °स्य) D4 भारत (for तत्त्वत°) —D6 om 4cd, V1 reads the same on marg — d) T2 G1 सर्वं तत् (by transp) K3 5 V1 Dn1 D2 3 8 तत्त्वत; Bo 3-5 भारत, B1 2

यन्मूलं परमं तात तत्सर्वं ब्रूह्यतन्द्रितः ॥ ४
भीष्म उवाच ।
हन्त ते कथयिष्यामि येन श्रेयः प्रपत्स्यसे ।
पीत्वामृतमिव प्राज्ञो ज्ञानतृप्तो भविष्यसि ॥ ५
धर्मस्य विधयो नैके ते ते प्रोक्ता महर्षिभिः ।
स्वं स्वं विज्ञानमाश्रित्य दमस्तेषां परायणम् ॥ ६
दमं निःश्रेयसं प्राहुर्वृद्धा निश्चयदर्शिनः ।
ब्राह्मणस्य विशेषेण दमो धर्मः सनातनः ॥ ७
नादान्तस्य क्रियासिद्धिर्यथावदुपलभ्यते ।
दमो दानं तथा यज्ञानधीतं चातिवर्तते ॥ ८
दमस्तेजो वर्धयति पवित्रं च दमः परम् ।
विपाप्मा तेजसा युक्तः पुरुषो विन्दते महत् ॥ ९
दमेन सदृशं धर्मं नान्यं लोकेषु शुश्रुम ।
दमो हि परमो लोके प्रशस्तः सर्वधर्मिणाम् ॥ १०
प्रेत्य चापि मनुष्येन्द्र परमं विन्दते सुखम् ।
दमेन हि समायुक्तो महान्तं धर्ममश्नुते ॥ ११
सुखं दान्तः प्रस्वपिति सुखं च प्रतिबुध्यते ।
सुखं पर्येति लोकांश्च मनश्चास्य प्रसीदति ॥ १२

C. 12. 5637
B 12. 160. 12
K 12. 158. 12

Da Dn3 M1. 3 4 [स]शेषत॰, D1 तद्रित (for [स]त न्द्रित॰)

5 M2 om. 5ᵃ–6ᵇ —ᵃ) V1 B2 Da हत तेहं प्रव क्ष्यामि, B1 D7 S (M2 om., G3 4 absent) तत्तेहं (B1 हंत ते) सप्रवक्ष्यामि —ᵇ) K1 प्रपश्यसे; K5 B0 3–5 Dn1, n3 D2 3 5 8 ह्यवाप्स्यसि, V1 D4 M4 प्रपत्स्यसि (M4 °ते), B1 प्रपश्यसि (for °त्स्यसे) —ᶜ) D1 मत्वा (for पीत्वा) Ś1 K1. 4 D1. 9 प्राज्ञ (for °ज्ञो) —ᵈ) D7 T1 G2 5 येन तृप्तो, T2 G1 न तृप्तो हि (for ज्ञानतृप्तो) B5 चरिष्यसि (for भवि°)

6 M2 om. 6ᵃᵇ (cf. v l. 5) —ᵃᵇ) K3 विपयो, D5 विपये (for विधयो) K1 V1 B1 Da D5 लोके, K2 4 B5 G1 [ऽ]नेके, D1 नेको (for नैके) D4 धर्मस्य विपयानेके D7 T1 G2 5 नैकांते (for नैके ते) K5 V1 B1–4 Da Dn1. n3 D2–5 8 ये वै (for ते ते) M3 प्रोक्त (for प्रोक्ता) B4 महात्मभि॰, Da मनी(Da1 °नि)पिभि (for महर्षिभि॰) —ᶜ) D5 सुख (for स्व स्वं) T2 G1 मावृत्य (for आश्रित्य)

7 With 7, cf. B 12 220 2 —ᵃ) T1 दमान् (for दमं) D1 निःश्रेयसे, T2 G1 2 M2–4 निश्रेयस (for निःश्रेयस) B2 Da दमो (B2 °म) निश्रेयमित्याहुर् —ᵇ) B0 1 2 बुधा, T2 वृथा (for वृद्धा) B (except B4) Da D5 निश्चित (for निश्चय-) Da -दर्शन (Da2 °ना॰) D7 T1 G2 5 M वृद्धानामिति दर्शन (T1 G5 °र्शिन)

8 8ᵃᵇ = (var) B 12 220 3ᵃᵇ —ᵃ) K5 Dn1. n3 D2 3 8 दमात्तस्य, V1 B D5 दमादेव, Da दमो देव (for नादान्तस्य) —ᵇ) D7 S (G3 4 absent) कथ-चिद् (for यथावद्) B0 3 5 -दिश्यते (for -लभ्यते) —ᶜ) V1 M2 तपो (for तथा) K1 यज्ञो, B1 T2 G1 ज्ञानम्, B3 Da Dn1 D5 यज्ञम् (for यज्ञान्) —ᵈ) Ś1 K1. 2 D1. 3 आधीत, K4 आधीते, M अतिर्यांश् (for अधीत) M1 3 चापि (for चाति)

9 = (var) B 12 220 4 —ᵇ) M1 पवित्रश् (for °त्र) B1 T1 G5 दमं (for दम॰) —ᶜ) D1 विपाप्म (for °प्मा) D1 तेजसो, T2 G1 तपसा (for तेजसा) —After 9ᵃᵇᶜ, the sequence in Da is 11ᵈ, 12, 13, 10, 11ᵃᵇᶜ, 11ᵈ (r), 14 B1 Da om 9ᵈ —ᵈ) G2 फल (for महत्) — After 9, V1 reads 12–13

10 For the sequence in Da, cf v l 9 B1 reads, while B2 repeats, 10–11 after 13 —ᵃ) V1 B1 Da सदृशो (for °श) V1 B1 Da धर्मो; M4 नान्य (for धर्मं) —ᵇ) V1 Da नान्यो, M4 धर्मं (for नान्य) K1 लोके तु (for लोकेषु) K2 3 D4 7 9 S (except M4, G3 4 absent) शुश्रुम॰, V1 B1 Da दृश्यते (for शुश्रुम) —ᶜ) K1 D1 परम (for °मो) D7 T1 G2 5 धर्मं (for लोके) —ᵈ) K3 B2 3 D3 कर्मिणां, V1 B1 5 Da D2 7 S (G3 4 absent) -कर्मणां, B0 -धर्मणां, D1 कर्मणात् (for -धर्मिणाम्)

11 For the sequence in B1 2 Da, cf v l. 10, 9 —ᵃ) K4 चाति, K5 Dn1. n3 D2 3 8 चात्र, T2 G1 चेह (for चापि) —ᵇ) D5 विद्यते परमं सुख —ᶜ) D1 धर्मेण (for दमेन) T2 G1 [ह्]ह (for हि) D4 5 समायुक्त (D4 °क्तौ), D7 T1 G5 M4 सदा युक्तो, M2 समो युक्तो (for समायुक्तो)

12 = (var) B 12 220 5 For the sequence in V1 Da, cf v l. 9 —ᵃ) K5 दम॰, D7 T1 G2 5 तत॰, G1 दांता (for दान्त॰) Da स्वपिति हि

C. 12. 5836
B 12 160 13
K 12 158 13

अदान्तः पुरुषः क्लेशमभीक्ष्णं प्रतिपद्यते ।
अनर्थांश्च बहूनन्यान्प्रसृजत्यात्मदोषजान् ॥ १३
आश्रमेषु चतुर्ष्वाहुर्दममेवोत्तमं व्रतम् ।
तस्य लिङ्गानि वक्ष्यामि येषां समुदयो दमः ॥ १४
क्षमा धृतिरहिंसा च समता सत्यमार्जवम् ।
इन्द्रियावजयो दाक्ष्यं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ १५
अकार्पण्यमसंरम्भः संतोषः प्रियवादिता ।
अविवित्सानसूया चाप्येषां समुदयो दमः ॥ १६
गुरुपूजा च कौरव्य दया भूतेष्वपैशुनम् ।
जनवादोऽमृषावादः स्तुतिनिन्दाविवर्जनम् ॥ १७
कामः क्रोधश्च लोभश्च दर्पः स्तम्भो विकत्थनम् ।
मोह ईर्ष्यावमानश्चेत्येतद्दान्तो न सेवते ॥ १८
अनिन्दितो ह्यकामात्माथाल्पेच्छोऽथानसूयकः ।
समुद्रकल्पः स नरो न कदाचन पूर्यते ॥ १९

(for प्रस्वपिति) Bo 3-5 D6 सुख च दांत स्वपिति —b) B1 2 Da सुखी (for सुख) Da1 D5 प्रतिबुध्यसे (D5 °ति) (for °बुध्यते) T2 सुखेनेह प्रबुध्यते. —c) D7 T1 G2 3 पश्यति (for पर्येति) Bo 3.5 लोकेषु, T2 G1 कालांश्च (for लोकांश्च) —d) D9 मनसापि (for मनश्चास्य)

13 For the sequence in V1 Da, cf v l 9 —a) B1 द्वेषम्; G1 क्लिश्रम् (for क्लेशम्) —b) D7 T1 G2 3 स(T1 G3 स)प्रपद्यते (for प्रति°). —c) D4 अल्पान् (for अन्यान्) —d) D4 विसृजति, T2 प्रसर्ज्यति; G1 प्रसज्यति (for प्रसृजति) D1 G1 दोषयान् (for °जान्) D5 अयमृज्वात्मदोषवत् —After 13, B1 reads, while B2 repeats, 10-11.

14 For the sequence in Da, cf v l 9. —a) D1 8 चतुर्थाहुर् (for °ष्वाहुर्). —b) T2 G1 दम; G2 धर्मेम (for दमम्) D4 पथोत्तरं (for °मं) D7 T1 G2 3 दम; T2 G1 M बलं (for व्रतम्) — 14cd = B 12 220 9ab —c) D7 S (except M2, G3 4 absent) दम (for तस्य) —d) T2 G1 एषां (for येषां) Ś1 K2 मत, K4 मद, D1 मता (for दम°)

15 K4 D7 G1 om (hapl.) 15-16 —c) K1 3 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 T G3 इन्द्रियाभिजयो दाक्ष्य, G2 M इन्द्रियाणा जयो दाक्ष्य —d) B1 M2.3 आर्जव (for मार्दवं) D1 धीर् (for ह्रीर्).

16 K4 D7 G1 om 16 (cf. v l 15) 16ab = (var) B 12 220 9cd —a) Da1 D4 अकर्म(Da1 °पे)ण्यम् (for अकार्प°) —b) K1 सतोष (for °ष). — B2 om 16cd. —c) K4 V1 Bo-2.4 Dn1 n3 D2-. 8 M1 2 अविहिंसा; Da1 अविधित्सा, T2 G3 अहिंसा च; M3 अपि हिंसा (for अविवित्सा) T1 G3 अहिंसा अनसूया च —d) V1 Bo-3 5 D4 5 एषां; Da T G2 3 M1-4 येषां (for [अ]प्येषां) Da2 दमं; M3 गुण (for दम)

17 a) D4 कर्तव्या (for कौरव्य) —b) D7 S (G3 4 absent) सदा (for दया) K3 5 B1 3 4 Dn1 n3 D1-4.8 पैशुनं (for [अ]पै°) — 17cd = (var.) 12. 220 11ab V1 reads 17c-18d on marg —c) B4 T1 G3 जनवादं (for °दो) K5 Dn1. n3 D2. 3 7 8 जनवाद मृषावाद; D4 T2 G1 2 जनवादमृषा(T2 G1 °स्तुती)वाद (D4 °द) —d) T2 G1 मृषा (for स्तुति). Bo 5 Dn1 n3 -विसर्जन (for -विवर्जनम्)

18 V1 reads 18 on marg —a) Bo 4 कामं (for काम) Bo 3-5 D5 दर्पश्च (for लोभश्च) K5 B1.2 Da Dn1 n3 D2-4.7 8 S (G3.4 absent) कामं क्रोधं च लोभ (B1.2 Da हर्ष) च (D4 वा) —b) K1.3 (marg, orig as in text) D4 धर्म, Bo 3-5 लोभ; D5 मोह (for दर्पः) K5 Dn1 n3 D2.3 8 दर्प स्तंभ; B1 2 Da दम्भं दर्प; T1 G2 5 M दर्प दंभं (M दम्भ); T2 G1 दर्प दर्प (for दर्प° स्तम्भो). D5 विकत्थन°. —c) K3 5 Dn1. n3 D2-4 8 रोषम्, Bo. 3-5 D5 क्रोध (for मोह) Ś1 K3 D1 9 च मानश्च; K5 Dn3 D2-4. 8 [अ]वमानं; V1 Bo 3-5 D5 [अ]भिमानश्च; Dn1 [अ]पमान (for [अ]वमानश्च) B1.2 Da मानमीर्ष्यां (Da °र्ष्या) च मोहं च; D7 S (G3 4 absent) मानमीर्ष्या(G1 °ष्या)मसूयां च. —d) B1 2 Da दांतो ह्येतान् (for एतद्दान्तो) K4 V1 Bo 3-5 Dn1 n3 D2. 3 5 7 8 S (G3 4 absent) नैतान् (K5 Dn1. n3 D2 3. 8 नैव) दांतो (M3 °ता) निषेवते, D4 नैवादांतो विवर्जयेत्.

19 V1 om 19a-20b, G1 om. (hapl) 19-20. —a) Bo 3 5 ह्रीनिषेवो, B1 Da ह्य(Da2 स्व)कामार्थो (for °मात्मा). —b) K3 D4 नाल्पेप्वेव; K4 बुद्धिसंस्थो (sic), Bo 3. 5 ह्यात्मसंस्थो; B4 आत्मस्थोथ; D5 आत्मनोर्था; D9 तथाल्पेच्छो (for [अ]थाल्पेच्छो) K1 [ऽ]पि (for ऽथ) B1 अन्योष्छाखाप्यलोलुपा° (sic), B2 स्वय तस्मादलोलुप; B2 (marg) Da M3 4 अ(M3 4 स्व)ल्पेच्छाथाप्य(B2m °च्छोथाल्प, M4 °च्छो

अहं त्वयि मम त्वं च मयि ते तेषु चाप्यहम् ।
पूर्वसंबन्धिसंयोगान्नैतद्दान्तो निषेवते ॥ २०
सर्वा ग्राम्यास्तथारण्या याश्च लोके प्रवृत्तयः ।
निन्दां चैव प्रशंसां च यो नाश्रयति मुच्यते ॥ २१
मैत्रोऽथ शीलसंपन्नः सुसहायपरश्च यः ।
मुक्तश्च विविधैः सङ्गैस्तस्य प्रेत्य महत्फलम् ॥ २२
सुवृत्तः शीलसंपन्नः प्रसन्नात्मात्मविद्बुधः ।
प्राप्येह लोके सत्कारं सुगतिं प्रतिपद्यते ॥ २३

कर्म यच्छुभमेवेह सद्भिराचरितं च यत् ।
तदेव ज्ञानयुक्तस्य मुनेर्धर्मो न हीयते ॥ २४
निष्क्रम्य वनमास्थाय ज्ञानयुक्तो जितेन्द्रियः ।
कालाकाङ्क्षी चरन्नेवं ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २५
अभयं यस्य भूतेभ्यो भूतानामभयं यतः ।
तस्य देहाद्विमुक्तस्य भयं नास्ति कुतश्चन ॥ २६
अवाचिनोति कर्माणि न च संप्रचिनोति ह ।
समः सर्वेषु भूतेषु मैत्रायणगतिश्चरेत् ॥ २७

C 12 5972
B 12 160 27
K 12 158 27

ग्राम्य)लोलुप॰, D7 T G2 5 M1 स्वल्पेच्छश्राप्यलोलुप॰; M2 सुजल्पोयाप्यलोलुप॰ — d) K5 Dn1 n3 D2-4 कथं चन; D7 T G2 5 M कदाचिन्न (for कदाचन) K5 D8 कथचन स पूर्यते

20 G1 om. 20, V1 om 20ab (for both, cf. v l 19) — a) K4 D1 समस्वं; B1 (twice) 2 4 5 Da D4 7 T G2 5 M4 मयि स्व (for मम त्वं) — b) K5 Dn3 D2 3 5 8 मयि तेषु तथा (D5 °था)प्यह॰ — c) Ś1 K4 D1. 4 पूर्वसबध ; D7 सर्वसंबधि (for पूर्व°) K5 V1 B3. 4 Dn1. n3 D2 3. 5 7 8 T G2 5 M1. 2 4 -सयोग; B1 -साम्न्याह (sic), B2 -योगं च (for -सयोगान्) — d) Da शनैर्; D4 नैनान्, T1 G5 M1-3 न तद्, M4 न तु (for नैतद्) D1 निषेव्यते (for °वते)

21 a) D7 T1 G5 सर्वे (for सर्वा) B2 सर्वाश्रमास् (for सर्वा ग्राम्यास्) — b) M2 लोक (for लोके) D1 corrupt — c) D4 प्रशंसाश्च (for °सां) — d) T2 ये (for यो) Bo 3-5 न श्रयति; B1 न सेवेरस; B2 Da न सेवति, D7 S (G3 4 absent) न सेवेत (for नाश्रयति)

22 V1 reads 22 on marg B4 partly damaged. — a) K4 [s]सि, B1. 2 Da हि, D4. 9 [s]ति (for ऽथ) — b) T1 G2 5 सुसहायश्च (for सुसहाय-) T G3 5 M चरश्च (for -परश्च) K5 Dn1. n3 D2 3. 5 8 प्रसन्नात्मात्मविच्च (D5 °त्तु) य॰, Da1 स्वसहायोपरिक्षय॰; Da2 स्वसहाये यो हरिपरिक्षश्चरश्च य॰ (sic) — D5 om. 22c-23b. — c) K5 B1 2 4 Dn3 D2 3 8 मुक्तस्य; T2 मुक्ताश्च, M1 मुक्तं च; M2 मुक्त* (for मुक्तश्च) K4 रागैस् (for सङ्गैस्) — d) K5 Dn1 n3 D2-4. 8 T2 G1 फलं महत् (by transp), B1 Da महाफलं

23 = (var) B 12 220 12c-13b D5 om. 23ab (cf v l. 22) — a) Da2 सुव्रत॰; D1 सुवृत्ता; D4 सुवृत्त, T1 G3 5 सद्वृत्त॰ (for सुवृत्त) D7 सद्वृत्तं शीलसपन्न — b) Bo 3-5 च य॰ (for बुध॰) — c) = 31c. D7 प्राप्येव, G2 प्राप्यैव (for °प्येह) D3 5 लोक (for लोके) M1 3 संस्कार (for सत्कार) — d) B1 D8 स्वर्गं समभिपद्यते

24 B4 partly damaged — a) K5 D2 3 8 य (for यच्) B3 4 शुभद च (for °मेव) D5 कर्मजं शुभज चेह — b) Dn3 चरेत् (for च यत्) — d) K5 V1 Bo 2 3. 5 Dn1 n3 D2-4 8 T2 G1 2 M1-3 धर्मे न, D5 वेश्म न; D7 T1 G5 M4 वर्मनि (for धर्मो न) V1 B (B4 damaged) Da विधीयते (for न हीयते) K4 मुनिधर्माश्च हीयते

25 a) D8 घलम् (for वनम्) — c) T1 G2 3 कालकांक्षी (for कालाकाङ्क्षी) Dn1. n3 D2 3 8 चर त्येव ; D5 T1 G5 M1-3 चरन्नेव, T2 वने चैव; G2 चरन्नेह (for °न्नेव) G1 कालाकांक्षितवानेव

26 With 26, cf B 12 192 4 26ab = (var) B 12 220 15ab — a) D7 T1 G5 सर्वे (for यस्य) D1 भूतस्य (for भूतेभ्यो) — b) B5 D5 चाभय (for अभय) B1 च यत्; T G2 5 कृत॰ (for यत॰) — 26cd = Manu 6 40cd — B1 om. (hapl.) 26d-29c — d) V1 B2 Da D7 9 T1 G2 3 M कथचन (for कुतश्चन) D4 भय नेहास्ति किंचन

27 B1 om 27 (cf v l 26) — a) D4 T1 G2 5 M3. 4 अपाचिनोति; M2 अवाचीनोपि (sic) (for अवाचिनोति) D5 धर्माणि (for क°) — b) D2 3 नर (for न च) Ś1 K2 4 D1 हि; K3 Bo 3-5 D6 च (for ह) — c) K1 स च; D7 T1 G2. 5 तत (for सम॰) — d) = 3 203 45b B 12 189 13b, 278 5b, 329 18b V1 B5 (marg) Da M3 4 गतश्च, Bo 5 -गत, D4 7 T1 G2 5 -गतिं, T2 गतींश्च, M1

दान्तस्य किमरण्येन तथादान्तस्य भारत ।
यत्रैव हि वसेद्दान्तस्तदरण्यं स आश्रमः ॥ ३६
वैशंपायन उवाच ।
एतद्भीष्मस्य वचनं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिरः ।
अमृतेनेव संतृप्तः प्रहृष्टः समपद्यत ॥ ३७
पुनश्च परिपप्रच्छ भीष्मं धर्मभृतां वरम् ।
तपः प्रति स चोवाच तस्मै सर्वं कुरूद्वह ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥

१५५

भीष्म उवाच ।
सर्वमेतत्तपोमूलं कवयः परिचक्षते ।
न ह्यतप्ततपा मूढः क्रियाफलमवाप्यते ॥ १
प्रजापतिरिदं सर्वं तपसैवासृजत्प्रभुः ।
तथैव वेदानृषयस्तपसा प्रतिपेदिरे ॥ २
तपसो ह्यानुपूर्व्येण फलमूलानिलाशनाः ।

C 12.5866
B 12.161 3
K 12 159 3

D1–3 5 7 8 T1. 2 (*sup lin* as in text) G2 5 M1–8 सहिष्णुता (for °ष्णुना)

36 B4 partly damaged — a) D4 कांतस्य (for दान्तस्य) — b) T2 G1 सदा (for तथा) K2 4 D1 [अ]शांतस्य (for [अ]दान्तस्य) G3 चैव हि (for भारत); D4 तथायतनस्य चाश्रमे — c) D5 यत्र वै, M8 यत्रैव (for यत्रैव) K2. 5 B6 8–5 Dn1. n3 D2 8 5 7–9 S (G3 4 absent) निवसेद्; V1 B1. 2 Da वसते; D4 विंदते (for हि वसेद्) D1 यत्रैव हि मदो मोक्ष (sic) — d) K2 G2 तदारण्य (for तदरण्यं) K1 समाश्रय, K2 5 B5 Da Dn1. n3 D2–4. 7–9 S (G3 4 absent) स चाश्रम (for स आ°)

37 M2 om the ref — a) D4 om. (hapl.) from स up to भीष्मं (in 38b) — V1 reads from 37b up to 12 155 1a on marg — b) M2 राज्ञा (for राजा) — c) K3 5 B1 Dn1 n3 D1–3. 5 8 T G1. 2 5 [ए]व; B1 च (for [इ]व) — d) K2 4 समपद्यते

38 B1 damaged D4 om up to भीष्म (cf. v l 37) V1 reads 38 on marg — c) K2 B3 Dn3 D2–4 8 तत प्रीत, Dn1 D7 G1 M तत प्रति (sic) (for तप प्रति) M वचोवोचद् (M1 °वाचद्) (for स चोवाच) — d) D3 सर्वं तस्मै (by transp) B1 तस्मिन्; T2 G1 तदा (for तस्मै) M1 8 वर्प (for सर्वं) K2–5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3. 5 8 M1. 8 कुरूद्वह

Colophon V1 reads the colophon on marg — *Sub-parvan* Ś1 K B1 Da Dn1. n3 D1–5 9 आपद्धर्म, V1 B4 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म — *Adhy name* Ś1 K V1 B6 8 5 Da Dn1 n3 D2 8 5 दमाध्याय, D4 दमप्रशसा; M1–8 दमस्तुति — *Adhy no* (figures, words or both) B1 149, B2 T1 G5 159; B3 T2 G1 2 158, B4 157, Da1 28, Dn1 n3 30, D8 24, M 160 — *Śloka no* Da Dn3 D8 38; Dn1 37

155

1 V1 reads 1a with the ref on marg — a) K8 D9 एव (for एतद्) — b) B3 Da मुनय (for कवय) D7 S (G3 4 absent) मुनय सम्प्रचक्षते — c) B1 D7 न ह्यतप्ततपो, T1 G5 नासुतप्ततपा, G1 नाप्य तप्त; G2 नानु (for न ह्य) D4 न दानतपसा हीन — d) D4 क्वचित्सुखम् (for क्रियाफलम्) V1 B1 2 Da T2 G1 M उपाश्नुते, B6 8–5 D5 अवाप्स्यति (D5 °सि); D7 T1 G2 5 उपेयिवान् (for अवाप्यते)

2 = (var) Manu. 11 243 — c) Da D5 7 T1 G2 5 M1 8 देवा (for वेदान्) — d) K5 reads from पेदिरे up to पितामह (in 12 156 1d) on marg

3 With 3, cf. Manu. 11 236 K5 reads 3 on marg B4 partly damaged — a) K3 B3 Da G2 तपसा, D1 तपस्यो (for °सो) K1 4 V1 Da1 D9 T G1 M1 ह्या(V1 ह्य)नुपूर्वेण, B6 5 G5 ह्यनुरूपेण (for

C 12 5955
B. 12 161 3
K 12 1 9 3

त्रीँल्लोकांस्तपसा सिद्धाः पश्यन्ति सुसमाहिताः ॥ ३
औषधान्यगदादीनि तिस्रो विद्याश्च संस्कृताः ।
तपसैव हि सिध्यन्ति तपो मूलं हि साधनम् ॥ ४
यद्दुरापं दुराम्नायं दुराधर्षं दुरुत्सहम् ।
सर्वं तत्तपसा शक्यं तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ ५
सुरापोऽसंमतादायी भ्रूणहा गुरुतल्पगः ।
तपसैव सुतप्तेन नरः पापाद्विमुच्यते ॥ ६
तपसो बहुरूपस्य तैस्तैर्द्वारैः प्रवर्ततः ।
निवृत्त्या वर्तमानस्य तपो नानशनात्परम् ॥ ७
अहिंसा सत्यवचनं दानमिन्द्रियनिग्रहः ।
एतेभ्यो हि महाराज तपो नानशनात्परम् ॥ ८
न दुष्करतरं दानान्नातिमातरमाश्रमः ।
त्रैविद्येभ्यः परं नास्ति संन्यासः परमं तपः ॥ ९
इन्द्रियाणीह रक्षन्ति धनधान्याभिगुप्तये ।
तस्मादर्थे च धर्मे च तपो नानशनात्परम् ॥ १०
ऋषयः पितरो देवा मनुष्या मृगसत्तमाः ।

मानुपूर्व्येण). K5 Dn1 n3 D2-4 8 तपसैव ससर्जार्षं (D4 °र्षेश्च) —^{b}) Ś1 K2 D5 7 T1 G2 6 फलमूलानिलाशिन° (Ś1 K2 °शन°; G2 °शिनो); K5 Dn1 n3 D2-4 8 फलमूलानि यानि च; Da1 फलमूपानिलासन (sic) — D5 om. 3^{c}–4^{b}. —^{c}) K1 D3 लोकास् (for लोकांस्). B1 सिद्धि° (for सिद्धा°). D4 वीरलोकांश्च तपसा. —^{d}) K4 पश्यत.

4 With 4, cf. Manu. 11. 237. K3, 4 D5 om. 4^{ab} (for D5, cf. v. l. 3). K5 reads 4 on marg —^{a}) Ś1 D1 अगदानीति; T3 एतदादीनि (for अग°). —^{b}) Ś1 B4 D1 सुसंस्कृता; B5 च सम्भृता (for च संस्कृता°). K5 Dn1 n3 D2, 3, 8 क्रियाश्च विविधास्तथा; D4 क्रियाश्च बहुविस्तराः. —^{c}) B3 Da D7 T1 G6 M1 3 4 [इ]ह; M2 न (for हि). B1 2 Da साध्यंते; D7 S (G3 4 absent) सिध्यंते (for सिध्यन्ति). —^{d}) D7 S (G3 4 absent) च (for हि)

5 With 5, cf. Manu 11 238 K5 reads 5 on marg. B4 partly damaged. —^{a}) K3 D9 M2 दुरास्नाय; K5 Dn3 D2, 3 8 यथेर्त्किंचित्; B0 3 4, 5 (marg) दुरासादं; D4 °स्मानं; D5 °साद्यं (for °म्नायं) ॐ Ca दुराम्नाय दुराभ्यासम् । ॐ —^{b}) K1 दुराधर्मं (for °धर्षं) K5 Dn3 D2, 3 8 तत्सर्वं तपसो भवेत्. —^{c}) V1 B (B4 damaged) Da Dn1 D5 7 S (G3, 4 absent) तत्सर्वं (by transp). D4 साध्यं (for शक्यं). K5 Dn3 D2 3 8 ऐश्वर्यमृपय° प्राप्तास्त —^{d}) K5 Dn3 D2 3 8 तपसैव न संशय

6 D9 om 6 K5 reads 6 on marg. —^{a}) V1 B (except B3) Da D5 रुक्महारी च; Dn1 स्वर्णहारी च, G2 [ऽ]समताश्रायी (for ऽसमता°). G1 सुरापे समतादायि. —^{b}) B0 3, 4 6 (marg as in text) ब्रह्महा; D3 ब्रह्मघ्नो (for भ्रूणहा) — With 6^{cd}, cf. Manu 11. 239^{cd}. —^{d}) K5 B0, 3, 6 Dn3 D7 T G2, 6 प्रमुच्यते; G1 lacuna (for विमु°). V1 B1 3 मुच्यते सर्वकिल्बिषै; Da Dn1 मुच्यते सर्वकिल्बिषात्

7 K3 reads 7 on marg. —^{a}) M2 तपसा. Dn3 बहुमूलस्य (for °रूपस्य) —^{b}) K3 D3 M2 प्रवर्तते (K3 °त); V1 B3 प्रपद्यत°; B1 प्रपद्यते; Da1 प्रयत्नत°; D7 T1 G3, 6 M4 प्रवर्तित; T2 G1 निवर्ति(T2 °र्ते)तः (for प्रवर्तत) ॐ Ca द्वारैः उपायैः । ॐ

8 D4, 5 7, 8 om. (hapl.) 8. K5 reads 8 on marg. —^{b}) T2 निग्रह (for °ह). —^{c}) V1 G1 [ऽ]पि (for हि)

9 Ś1 K1, 2 4 D1 om. (hapl) 9–10. T2 G1 read 9–10 after 12^{ab}. K5 reads 9 on marg. —^{a}) D9 दुष्करकर (for °तर). T2 G1 M1 सुदुष्करतर (G1 °म) दानं —^{b}) D4 आश्रयः (for आश्रम°). K3, 5 V1 B1-4 Da Dn1 n3 (marg) D2, 4, 8 Cnp नास्ति दानसमा गति; Dn3 (orig) नास्तिमातररस्मय°; D9 नातिमात्रमनाश्रम. —^{d}) D7 T1 G2 6 M1. 3 संन्यासात्; T2 G1 सन्यस्यात् (for सन्यास°). D7 T1 G3, 6 नापर (for परम) M3 4 न सन्यासात्पर तप°

10 For the sequence in T2 G1, cf v l 9. Ś1 K1 2, 4 D1 om. 10 (cf v l. 9). K5 reads 10 on marg —^{a}) D5 च (for [इ]ह) B0 3 D5 रक्ष्यंते; Dn1, n3 रक्ष्यंति (for रक्षन्ति) —^{b}) K5 Dn1 n3 D2 8 स्वर्गं(Dn3 सर्वं, D2 8 परं)धर्माभिगुप्तये, V1 D7 T1 G3, 6 विप्रर्षिपितृदेवता; B0 Da3 धनधान्यानि गुप्तये; D9 धनैर्धान्याभिगुप्तये; M3 धनधान्या हि गुप्तये (sic) —^{c}) T2 धर्मेण (for धर्मे च). B D5 धर्मे चार्थे च कामे च; Da1 धर्मादर्थश्च कामश्च.

11 K5 reads 11 on marg B4 damaged —^{b})

यानि चान्यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥ ११
तपःपरायणाः सर्वे सिध्यन्ति तपसा च ते ।
इत्येवं तपसा देवा महत्त्वं चाप्यवाप्नुवन् ॥ १२
इमानीष्टविभागानि फलानि तपसा सदा ।
तपसा शक्यते प्राप्तुं देवत्वमपि निश्चयात् ॥ १३

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥

१५६

युधिष्ठिर उवाच ।
सत्यं धर्मे प्रशंसन्ति विप्रर्षिपितृदेवताः ।
सत्यमिच्छाम्यहं श्रोतुं तन्मे ब्रूहि पितामह ॥ १
सत्यं किंलक्षणं राजन्कथं वा तदवाप्यते ।
सत्यं प्राप्य भवेत्किं च कथं चैव तदुच्यते ॥ २
भीष्म उवाच ।
चातुर्वर्ण्यस्य धर्माणां संकरो न प्रशस्यते ।
अविकारितमं सत्यं सर्ववर्णेषु भारत ॥ ३

C. 12 5979 B 12 162 3 K 12 160 3

K2 5 Dn1. n3 D2-6 8 9 मृगपक्षिण° (for °सत्तमा°) V1 B1. 2 Da D7 S (G3 4 absent) मानुषा (T2 G1 मनुष्या°, G2 मानवा°) पशुपक्षिण — d) G1 मनुष्या° स्थावराणि च — For 11cd, Bo 2. 5 subst

403* स्थावराणि च भूतानि चराण्यन्यानि यानि च ।

12 B5 om 12ab K6 reads 12 on marg — a) Ś1 K4 D1 भूपा° (for तप°) — b) Bo 3. 4 सिध्यते — After 12ab, T2 G1 read 9–10 With 12cd, cf. Manu. 11 244ab — c) B1 इत्येव (for °वं) M1 तपसो (for °सा) — d) K5 Dn1. n3 D2 3 8 प्रतिपेदिरे; Da2 G1 M2 चाप्यवाप्नुवान् (M2 °यात्) (for °वन्)

13 K6 reads 13 on marg — a) V1 B1. 2 Da D7 S (G3 4 absent) एवम् (for इमानि) K3 (sup lin) इमानिष्टवियोगानि (sic) ॐ Cn इमानि नक्षत्रादीनि । सुकृतां वा एतानि ज्योतींषि यन्नक्षत्राणि इति श्रुते । ॐ — b) K2 3 6 V1 B Da1 Dn1. n3 D1-3 5 8 9 तपस°; T2 G1 M3 तपसा (for तपसा) T2 G1 तदा; G3 यदा (for सदा) Da2 corrupt — d) D7 9 T1 G2 6 इति (for अपि) K1 2 G1 निश्चय, K4 D1. 9 निश्चितं, D7 T1 G2. 6 M1 8 निश्चय° (for निश्चयात्)

Colophon om in B3, damaged in B1, K6 on marg, Dn3 D6 G3 4 absent — *Sub-parvan* Ś1 K V1 B1 Da D1-5 9 आपद्धर्म, Bo 6 D7 T2 G1 M राजधर्म — *Adhy name* Ś1 K1 2 V1 Bo-2 5 Da2 D1-3 5 तपोध्याय°, K3 D4 तप प्रशंसा; K5 तपसोध्याय°, Da1 तपोदान, M1-3 तप°स्तुति° — *Adhy no* (figures, words or both) B1 140, B2 T1 G5 160, Da1 29; Dn1 31, D3 25, T2 G1 2 159, M 161 — *Śloka no* Da Dn3 13, Dn1 15, D3 12

156

1 K3 reads 1 on marg — a) G3 सर्व (for सत्य) K5 Bo 6 Dn1 n3 D2-4 7 8 धर्म, V1 B1 2 4 Da D9 T1 G1 2 6 M सर्वे; T2 एव (for धर्मे) T2 प्रशसते — b) B4 विप्रर्षे; D4 °र्षिम् (for °र्षि) D4 इव (for पितृ) — c) D7 T1 G2 6 M1 3 4 ज्ञातु (for श्रोतु) — d) T2 G1 वद (for ब्रूहि)

2 a) T2 G1 तात (for राजन्) — b) V1 B1 2 च; B4 स, Da °चित्; D6 तु (for वा) — D4 om. 2c–3b — c) D7 T1 G6 M चापि, T2 G1 चैव; G2 वापि (for प्राप्य) K1 प्रत्याभवेत् (for प्राप्य भ°) V1 Bo 1 Da D1 9 किंचित्, D7 T G1. 2 6 किं स्वित् (for किं च) — d) T2 M4 [ए]तद् (for तद्) K5 V1 B1 Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 T1 G2 6 उच्यतां (for °ते) M2 कथ चैतदवाप्यते

3 D4 om. 3ab (cf. v 1. 2) — a) D1 7 T2 M4 च(D7 T2 चा)तुर्वर्णस्य — b) B1. 3. 4 शकरो (for सं) M4 न (for न) V1 B1 Da प्रदृश्यते; T2 प्रपश्यते (for प्रशस्यते) — c) Ś1 K2 4 D1 भवेत्, D6 मत

C 12 5960
B 12 162 4
K 12 160 4

सत्यं सत्सु सदा धर्मः सत्यं धर्मः सनातनः ।
सत्यमेव नमस्येत सत्यं हि परमा गतिः ॥ ४
सत्यं धर्मस्तपो योगः सत्यं ब्रह्म सनातनम् ।
सत्यं यज्ञः परः प्रोक्तः सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ५
आचारानिह सत्यस्य यथावदनुपूर्वशः ।
लक्षणं च प्रवक्ष्यामि सत्यस्येह यथाक्रमम् ॥ ६
प्राप्यते ह यथा सत्यं तच्च श्रोतुं त्वमर्हसि ।
सत्यं त्रयोदशविधं सर्वलोकेषु भारत ॥ ७
सत्यं च समता चैव दमश्चैव न संशयः ।
अमात्सर्यं क्षमा चैव ह्रीस्तितिक्षानसूयता ॥ ८
त्यागो ध्यानमथार्यत्वं धृतिश्च सततं स्थिरा ।
अहिंसा चैव राजेन्द्र सत्याकारास्त्रयोदश ॥ ९
सत्यं नामाव्ययं नित्यमविकारि तथैव च ।
सर्वधर्माविरुद्धं च योगेनैतदवाप्यते ॥ १०
आत्मनीष्टे तथानिष्टे रिपौ च समता तथा ।
इच्छाद्वेषक्षयं प्राप्य कामक्रोधक्षयं तथा ॥ ११

(for तमं) D7 T G1, 2, 5 M1, 3 4 धर्मं (G1 °र्मे) साधारण (D7 °ण; G1 °णे) सत्य; M2 धर्मेषु विहित सत्य — After 3, M8 ins

404* तस्माच्छ्रेष्ठतम सत्य सर्ववर्णेषु भारत ।

4 a) T2 तथा (for सदा) Da2 धर्मे (for धर्मं) — b) D1 धर्मा — c) K1 नमस्येव; K2 D1 °स्ये तं; K3 °स्येह; B4 न नश्येत; D4 नमस्यति, M1 न मस्येत (for नमस्येत) — d) M4 om हि K3 परमां. T2 G1 सत्यमेव परा गति

5 a) V1 B1 2 4 Da D3 5 7 S (G3 4 absent) मोक्षस् (for धर्मस्). D4 परो (for तपो). K1 योगं. — b) K1 धर्मं (for ब्रह्म) — D1 om (hapl.) 5cd — c) G2 यज्ञं (for यज्ञ°). K1 V1 B0-2 6 Da D7 T G1 2 6 M3 4 पर प्रोक्त (K1 B6 G1 °क्त°); M2 ततस्तस्य (for पर प्रोक्त°) — M1-3 om 5d-6a — d) K4 6 Dn1 n3 D3-5 8 सर्वं सत्ये (by transp); B0 G2 सत्ये धर्मं, B3 Da1 सत्य सर्वं (Da1 °र्वे)

6 M1-3 om. 6a (cf v 1 5) M4 om 6ab. — a) B0 3 5 D4 आकारानिह; D7 T1 G2 5 रूपं यदिह, D0 आचारादिह; T2 G1 नैरुक्तमिह (for आचारा निह) Ś1 (orig as in text) K1 2 सन्यस्य; V1 Da D0 सर्वस्य (for सत्यस्य) D1 आचाराणि हि मर्त्यस्य — b) B1 यथावेदानु (for °वदनु) — c) T2 चैव; G1 चेह (for च प्र) — d) K4 [ए]व; G1 च (for [इ]ह) D7 T1 G2 3 पराक्रम (for यथा°)

7 a) K6 reads from प्राप्यते up to सर्वलो (in 7d) on marg K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7-9 S (G3 4 absent) च, D1 lacuna (for ह) — b) Da त्व (for च). B2 Da D7 S (G3 4 absent) वेत्तु (for श्रोतु) K5 B2 Dn1 n3 D2-4 8 इह (for त्वम्) D5 तथा त्वं श्रोतुमर्हसि — Before 7cd, Da ins. भीष्म उवाच — d) D9 सर्वं; M3 प्रोक्तं (for सर्व). K2 भूतेषु (for लोकेषु)

8 a) M1 3 4 सर्वत्र (for सत्य च). K2 समतां; B1 महता (for समता) M2 सत्यं सर्वत्र समता — b) K1 D7 समो न द्वे (for दमश्चैव) — c) K4 M4 अमात्सर्यः; G2 अस्मात्सर्यं (for अमात्सर्यं) — d) D9 [अ]नुसूयता

9 a) K3 B1 Da T2 G1 योगो, B2 3 (marg as in text) D6 योग, D4 यशो (for त्यागो) D2 दानम् (for ध्या°) D4 अथार्जवं, T2 च धैर्यं च; G1 च धार्यत्व; M1 3 अथाध्यर्थत्व (for °थार्यत्व) — b) Da1 सततां. K5 Da Dn1 n3 D2-4 8 तथा (for स्थिरा). — c) D9 चेति (for चैव) Da D7 T G1 2 5 M1 3 4 सत्यं च (for राजेन्द्र) M2 अहिंसा सत्यमेवेह — d) D4 सत्यरूपास्; M2 सत्याकारस् (for °कारास्) D9 त्रयोदशी (for °श)

10 a) K3 D9 [आ]श्रयो (for [अ]व्ययं) Da चैव (for नित्यम्) — b) K1 D2 3 8 अविकारम्, M2 अविकारी (for °कारि) — c) K6 सर्वधर्माविरुद्धश्च, B2 Da °रोधं च; Dn1 n3 D2 3 8 °रुद्धेन; T2 सर्वे कर्माविरुद्ध च — d) Dn3 D1 तद् (for [ए]तद्) G2 योगेनैव तदाप्यते

11 a) K3 आत्माभीष्टे, B1 Da Dn3 D2 T2 G1 M2 आत्मनिष्टे (for आत्मनीष्टे) K1 तथारिष्टे; T2 G1 तदा निष्टे, M2 तथानिष्ट (for तथानिष्टे) — b) T2 तु (for च). K1 ममता; D1 समतां; G1 समा* (for समता) K3 मता, D7 T G1 2 5 तु या (for तथा) — M2 om (hapl) 11cd — c) K4 5 Dn1 n3 D2 4 8 द्वेषं, Da1 द्वेष्य (for द्वेष) D7 T1 G2, 5 क्षये (for क्षय). Ś1 (sup lin as in text) K2 4 D1 नास्ति; T G1 5 प्राप्या; G2 प्राप्स्या (for प्राप्य) — d) D7 T G1 2 5 क्षये (T2 G1 °या) च सा (for क्षयं तथा)

दमो नान्यस्पृहा नित्यं धैर्यं गाम्भीर्यमेव च ।
अभयं क्रोधशमनं ज्ञानेनैतदवाप्यते ॥ १२
अमात्सर्यं बुधाः प्राहुर्दानं धर्मे च संयमम् ।
अवस्थितेन नित्यं च सत्येनामत्सरी भवेत् ॥ १३
अक्षमायाः क्षमायाश्च प्रियाणीहाप्रियाणि च ।
क्षमते सर्वतः साधुः साध्वाप्नोति च सत्यवान् ॥ १४
कल्याणं कुरुते गाढं ह्रीमान्न श्लाघते क्वचित् ।
प्रशान्तवाङ्मना नित्यं ह्रीस्तु धर्मादवाप्यते ॥ १५
धर्मार्थहेतोः क्षमते तितिक्षा क्षान्तिरुच्यते ।
लोकसंग्रहणार्थं तु सा तु धैर्येण लभ्यते ॥ १६
त्यागः स्नेहस्य यस्त्यागो विषयाणां तथैव च ।
रागद्वेषप्रहीणस्य त्यागो भवति नान्यथा ॥ १७
आर्यता नाम भूतानां यः करोति प्रयत्नतः ।
शुभं कर्म निराकारो वीतरागत्वमेव च ॥ १८

C 12. 5994
B 12 162. 18
K 12. 160 18

12 a) V1 B Da दमे (for दमो) V1 B Ds नात्म(B4 °र्थे)स्पृहा, Da1 मार्य°, Da2 नार्य°; D4 माध्यस्थता, D7 S (G3 4 absent) नामास्पृहा (G1 °हो) (for नान्यस्पृहा) — b) K6 Dn1 n8 D2 3. 8 transp धैर्यं and गाम्भीर्यम् B1. 3 Da स्थैर्यं (for धैर्यं) — c) D7 S (G3 4 absent) अदाढ्य (M1 °ढ्य) (for अभय) K5 Dn1. n8 D2 3. 8 रोग (for क्रोध) B1 समयं; D7 T1 G5 दमन (for शमन) — d) D5 अवाप्नुयात् (for °प्यते)

13 G1 om. (hapl.) 13–15 — b) K3. 5 Bo 3–5 Dn1 D2 3 5 7 8 S (G1 om., G3. 4 absent) दाने; K4 धानं (sic), V1 B1 Dn3 दान; D1 मान, D4 ध्यानं (for दानं) Bo 4 यज्ञे, D4 धर्मं (for धर्मे) K3 4 संशय, K3 (sup lin as in text) संशय°; K5 Dn1. n8 D2–4 8 M2 संयम°, B1 शसयं, B2 सश्रयं; Da1 संश्रमं; D1 शशय (sic) (for संयमम्) — c) Bo 3–5 D2 3 5 8 अवस्थिते च (for °तेन) D5 नित्ये (for नित्यं) Dn1 अवस्थितेरनित्य च — d) D9 समेन (for सत्येन) D6 सत्ये मा मत्सरी भव

14 G1 om. 14 (cf. v 1. 13) — b) D7 T1 G2 5 हि; D9 [इ]ति (for [इ]ह) Ś1 K2 D1. 8 प्रियाणि (for [अ]प्रि°) B3 [इ]ह (for च) — c) Ś1 K3 D1 क्षमेत (for क्षमते) K4 lacuna, K5 Dn1. n8 D2 3 8 संमत° (for सर्वत°) K2 T2 साधु — d) D9 स (for च) K4 साधुवान्; K5 Dn1. n8 D2 3. 8 सत्यवाक्, V1 B1 2 Da D5 सर्वेश° (for सत्यवान्) D4 क्षमावान्विदते सुखं, D7 T G2 5 M वत° (M क्षमां) प्राप्नोति सत्यतां (M2 °वान्)

15 G1 om 15 (cf. v 1 13) B4 damaged. — a) K5 B3 Dn3 D2 3 8 बाढ, V1 B2 Da गुह्य, B1 D7 T G2 5 नित्य (for गाढं) — b) K5 Bo 3 5 Dn1 n8 D2 3 8 धीमान्; D6 श्रीमान् (for ह्रीमान्) K3 V1 B (B4 damaged) Da Dn1, n8 D2 3 5 8 ग्लायते, D7 S (G1 om, G3 4 absent) श्लाम्यते (for श्लाघते) — c) K3 प्रशांता- (for °त-) K4 -वासना; D4 9 -वाग्मता (for -वाङ्मना) B1 2 Da प्रशांतात्मा ह्यतो नित्यं — d) Bo 5 D4 5 च (for तु) G2 धर्मान् (for °द्)

16 a) Da1 धर्मार्थहेतु (for °हेतो°) V1 M4 क्षमति, Da क्षमया, M2 क्षमतस् (for °ते) — b) V1 B1 2 Da क्षा(B1. 2 शां)तिरुत्तमा, D7 S (G3. 4 absent) धर्म उत्तम° (for क्षान्तिरुच्यते) — c) V1 B2 Da च, Bo. 3. 5 D3. 5 7 S (G3. 4 absent) वै, B1 वा (for तु) — d) K3 Da2 D7 G1. 2 साधु; D1 धर्म- (for सा तु) Ś1 K2 4 B2 D1 धर्मेण (for धैर्येण). — After 16, D7 T G1. 2 5 ins

405* अनसूया तु गाम्भीर्यं दानेनैतदवाप्यते ।

17 a) D7 S (G3. 4 absent) त्यक्त (for त्याग°) K5 Bo 3 4 Dn1. n8 D2 3. 5 7 8 यत् (for यस्) — b) Ś1 विषयानां — D4 repeats 17cd after 18 — c) D1 रागद्वेश (for °द्वेष) Ś1 K1. 2 4 Dn3 D1 G2 प्रहीनस्य (for °णस्य) — d) T2 G1 योगो (for त्यागो). — After 17, D7 T G1. 2 5 ins

406* ध्यानं चाशाठ्यमित्युक्तं मौनेनैतदवाप्यते ।

[T1 G5 तु (for च) D7 शाठ्यम् (for [अ]शा°) T2 दमेन (for मौनेन)]

18 B4 damaged — a) Ś1 K1 3. 4 D4 9 G2 आ यंता, B2 कार्यता, D1 आर्यता (for आर्यता) V1 B1. 5 (marg) Da अनुग्रह च भूतानां; T2 G1 आत्मना समभूतो हि, M आत्मोपमानि भूतानि — b) Bo 3 यत् (for य°) — c) Bo–3 5 Da D4 T2 G1 शुभकर्मा (D4 T2 G1 °र्मे) (for शुभ कर्म) B3 om from राकारो up to रागत्व (in 18d) Bo–2 5 Da D4 निराहारो (for °कारो) — d) D4 एव स°; M आर्यता (for एव च) K5 Dn1. n8 D2 3 8 वीतरागस्तथैव च, — After 18, D4 repeats 17cd.

C 12 5995
D. 12 162.19
K 12 160 19

धृतिर्नाम सुखे दुःखे यथा नाप्नोति विक्रियाम् ।
तां भजेत सदा प्राज्ञो य इच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ १९
सर्वथा क्षमिणा भाव्यं तथा सत्यपरेण च ।
वीतहर्षभयक्रोधो धृतिमाप्नोति पण्डितः ॥ २०
अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा ।
अनुग्रहश्च दानं च सतां धर्मः सनातनः ॥ २१
एते त्रयोदशाकाराः पृथक्सत्यैकलक्षणाः ।
भजन्ते सत्यमेवेह बृंहयन्ति च भारत ॥ २२
नान्तः शक्यो गुणानां हि वक्तुं सत्यस्य भारत ।
अतः सत्यं प्रशंसन्ति विप्राः सपितृदेवताः ॥ २३
नास्ति सत्यात्परो धर्मो नानृतात्पातकं परम् ।
स्थितिर्हि सत्यं धर्मस्य तस्मात्सत्यं न लोपयेत् ॥ २४
उपैति सत्याद्दानं हि तथा यज्ञाः सदक्षिणाः ।
त्रताग्निहोत्रं वेदाश्च ये चान्ये धर्मनिश्चयाः ॥ २५
अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् ।
अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवातिरिच्यते ॥ २६

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥

19 ^{a}) D_4 om from धृति up to भजेत (in 19^{c}) $Ś_1$ K_4 गतिर्, D_1 गतिं (for धृतिर्) $Ś_1$ $K_{2.4}$ D_1 सुखं दुःख ($Ś_1$ दुःखे) (for सुखे दुःखे) —^{b}) $K_{2.4}$ V_1 B Da $D_{1.7}$ T $G_{1.2.5}$ M_{1-3} यया (for यथा) K_3 D_9 नायाति (for नाप्नोति) —^{c}) V_1 तदा; B_0 यथा; D_5 महा (for सदा) —^{d}) $B_{0.3-5}$ यदीच्छेद्; D_4 यदि॰ (for य इच्छेद्) M_4 प्रीतिम् (for भूतिम्)

20 D_7 T_2 G_1 transp 20 and 21, while T_1 $G_{2.5}$ repeat 20 after 21 —^{a}) D_7 T_1 (second time) G_2 (both times) $_5$ (second time) M सर्वदा, G_1 सर्वधा (for ॰था) Da_1 क्षमिणो, D_4 क्रपिणा; D_7 T_1 $G_{1.2.5}$ (all except D_7 G_1 both times) [अ]हिंसता (for क्षमिणा) D_4 om from भाव्य up to मनसा (in 21^{b}) D_1 भार्यो (for भाव्यं) —^{b}) D_9 T_2 G_1 सदा; G_2 (first time) सदा (for तथा) M_4 तु (for च) —^{c}) K_5 वीतधर्मं; K_6 (marg) ॰श्रोह (for ॰हर्ष) D_1 ॰क्रोधे (for ॰क्रोधो) —^{d}) D_7 T_1 $G_{2.5}$ (last three second time) तदवाप्नोति; T_2 G_1 ह्ययमा॰; M ध्यानमा॰ (for धृतिमा॰)

21 = 3 281 34 D_5 om up to मनसा (cf. v. l. 20) D_7 T_2 G_1 transp 20 and 21 —^{c}) D_4 विनीयो महाराज; T_2 G_1 अहिंसोक्ता च सत्यं च; M अनुग्रहमहिंसा च —^{d}) D_1 स हि (for सतां). Dn_3 धर्मं; D_1 धर्मा॰ (for धर्म॰) D_5 सतां धर्मपरायण —After 21, T_1 $G_{2.5}$ repeat 20

22 ^{b}) T_2 G_1 सत्यस्य (for सत्यैक) —^{c}) D_1 मन्युम् (for सत्यम्) —^{d}) K_5 कथ*ते; $B_{0.3.5}$ संवृंहति; B_1 ते वृंहति, B_5 (marg) सवर्द्धते; Dn_3 $D_{2.3.8}$ बृंहयते, D_4 वृहयते; G_1 वृक्षयति; G_2 प्रभवंति (for बृंहयन्ति).

23 ^{a}) D_1 शक्तो (for शक्यो) K_4 $Dn_{1.n3}$ $D_{2.3.8}$ च (for हि) —^{b}) V_1 B_3 Da गंतुं; B_1 नांत (for वक्तुं). $K_{1.3.5}$ V_1 B Dn_1 n_3 $D_{2-5.8.9}$ पार्थिव, Da पार्थिव॰ (for भारत)

24 ^{a}) $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ स्मृतिर्; $K_{3.5}$ Dn_3 $D_{2.3.8}$ श्रुतिर्; D_4 भूतिर्; D_5 स्थितिं, G_2 धृतिर् (for स्थितिर्) D_5 transp. हि and सत्य K_4 D_1 G_1 सत्ये (for सत्य) Dn_3 धर्मे सत्यस्य; T_2 सत्या धर्मस्य.

25 ^{a}) K_1 उपैहि, K_4 $D_{1.4}$ उपेति (for उपैति) $B_{0.5}$ सत्याद्धर्मं; B_1 सत्याज्ज्ञान (for ॰द्दान) Da दानानि, D_1 T_1 $G_{2.3}$ M दानं वै (M_3 च) (for दानं हि) —^{b}) D_7 S ($G_{3.4}$ absent) यज्ञान् (M_3 ॰ं) (for यज्ञा) K_3 सुदक्षिणा, D_7 S ($G_{3.4}$ absent) सदक्षिणान् (for सदक्षिणा). —^{c}) $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ D_1 T_2 तपाग्निहोत्र (T_2 ॰त्रं); K_3 V_1 B Da D_4 तपोग्नि॰, K_3 Dn_1 n_3 $D_{2-4.8}$ त्रेताग्निहोत्रं (K_4 ॰त्र); D_9 व्रताग्नि॰; G_1 $M_{2.4}$ घृताग्निहोत्र (for ॰होत्र). —^{d}) T_2 G_1 M_3 वेद् (for धर्म).

26 = (var) 1 69 22 B 13 75 29; Mārkaṇḍeya P 8 42, Rām (Gorressio) 2 61. 10, Hitopadeśa (Schlegel) IV 129 With 26^{ab}, cf B 13 22 14^{ab} V_1 G_1 om (hapl.) 26^{ab} —^{b}) K_5 धृते (for धृतम्) —^{c}) K_3 ॰सहस्राणि; B_1 ॰तु; D_4 ॰च (for ॰द्धि) —^{d}) K_3 [अ]धिरिच्यते; K_4 [अ]त्यतिरिच्यते; K_5 [अ]वशिष्यते; V_1 $B_{1.3}$ Da Dn_1 n_3 $D_{2-4.7.8}$ S ($G_{3.4}$ absent) विशिष्यते (for [अ]तिरिच्यते).

१५७

युधिष्ठिर उवाच ।
यतः प्रभवति क्रोधः कामश्च भरतर्षभ ।
शोकमोहौ विवित्सा च परासुत्वं तथा मदः ॥ १
लोभो मात्सर्यमीर्ष्या च कुत्सासूया कृपा तथा ।
एतत्सर्वं महाप्राज्ञ याथातथ्येन मे वद ॥ २
भीष्म उवाच ।
त्रयोदशैतेऽतिबलाः शत्रवः प्राणिनां स्मृताः ।
उपासते महाराज समस्ताः पुरुषानिह ॥ ३
एते प्रमत्तं पुरुषमप्रमत्ता नुदन्ति हि ।
वृका इव विलुम्पन्ति दृष्ट्वैव पुरुषेतरान् ॥ ४
एभ्यः प्रवर्तते दुःखमेभ्यः पापं प्रवर्तते ।
इति मर्त्यो विजानीयात्सततं भरतर्षभ ॥ ५
एतेषामुदयं स्थानं क्षयं च पुरुषोत्तम ।
हन्त ते वर्तयिष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥ ६

C 12. 6008
B 12 163. 6
K 12 161 6

Colophon —*Sub parvan* Ś1 K V1 B1 Da Dn2 D1-5 आपद्धर्म, B4 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म —*Adhy name* Ś1 K V1 B Da Dn1.n2 D1-3.6 सत्याध्याय, D4 सत्यप्रशंसा, D7 सत्यलक्षण; M1-3 सत्यस्तुति. —*Adhy no* (figures, words or both) B1 141, B2 T1 G3 161; B3 T2 G1.2 160, B4 156 (as in text), Da1 30; D2 26, M 162 —*Śloka no* Da Dn1 D2 26, D3 66.

157

1 ᵃ) M4 तत (for यत) —ᵇ) K3 B4 Dn1.n2 D3-4 7 8 S (G3 4 absent) वा (for च). Da पुरुषर्षभ (Da2 °भा) (for भरत°) —D3 om (hapl) 1ᶜ-5ᵈ B3 reads (with var) 1ᶜ-2ᵇ twice —ᶜ) K3 V1 Bo 3 8 D2 शोको मोहो (for शोकमोहौ). K3 B1.2 (first time) 2.4 (marg, orig as in text) 8 Da Dn1.n2 Cn विधित्सा, G1 विवत्सा (for विवित्सा) B3 (second time) क्रोध कामविधित्सा च. —ᵈ) B1 परासुद; Da2 पाराशुन्य (sic) (for परासुत्व) K3 च तं वद, V1 B (B3 first time) Da Dn1.n2 D2 8. 8 8 T2 G1 M च तद्वद (M3 °द्र), G2 तथा दम (for तथा मद°) B3 (second time) शोकमोहपरासुता

2 For the repetition in B3, cf v l 1 D3 om. 2 (cf. v l 1) Before 2, Bo 8 M1.2 4 ins भीष्म B1.2 Da read 2ᵃᵇ twice M2 reads 2ᵃᵇ after the ref. in 3. —ᵃ) Dn1 M1 मदो, D2 लोभ, G2 मोहो (for लोभो) Dn1 ईर्षा; T2 ईर्ष्यो (for ईर्ष्या) V1 B1-2 (last three first time) 4 8 Da (both first time) D4 मात्सर्यं मद ईर्ष्या (Da2 °र्षा) च —ᵇ) Da2 (second time) D7 T1 G3 -कृपास; M1.2 क्षमा (for कृपा) V1 Bo, 1-3 (last three both times) 4.8 Da (both first time) Dn1 n2 D2 3 8 8 भय; T2 G1 मद; M1 2 कृपा, M4 क्षमा (for तथा) —B Da D5 M om 2ᶜᵈ, V1 reads it on marg —ᵈ) K2 4 Dn2 D1.9 T2 G2 यथातथ्येन (for याथा°) —After 2, T2 reads 3ᶜᵈ for the first time, repeating it in its proper place

3 D3 om 3 (cf v l. 1) Bo 8 M1 3 4 om the ref After the ref., M2 reads 2ᵃᵇ. V1 B Da D5 7 T G1.3 2 M1.2 4 transp 3ᵃᵇ and 3ᶜᵈ. —ᵇ) B1 transp शत्रव and प्राणिनां D3 सर्वत (for शत्रव) —For 3ᵃᵇ, B3 Da Dn1 subst

407* शत्रव प्राणिनां सर्वे स्मृतास्ते तु त्रयोदश ।

—M2 om 3ᶜᵈ T2 reads 3ᶜᵈ for the first time after 2 —ᶜ) K3 Dn1 उपासते, D2 8 8 °संत; G1 °सेत (for °सते) —ᵈ) K4 5 Bo 2 4 Dn2 D2 2 8 समवाद; V1 B1 2 5 Da Dn1 D1 7 T2 (both times) G1.2 M1 3 4 समस्तान्; D9 सत्तमा (for समस्ता) D8 विषयानिह; D7 T1 2 (both times) G1. 2 5 M1 8 पुरुषास्त्विह, M4 °षास्त्विह (for पुरुषानिह) —After 3, B1 ins

408* प्राणिनां लोभयुक्तानामेते वै शत्रव स्मृता ।

4 D3 om 4 (cf v l 1) —ᵃ) D7 ह्यप्रमत्तास; G1 प्रमत्ता न (for अप्रमत्ता) K3 नदति; K4 5 V1 Bo 4 5 (marg, orig as in text) Dn1 n2 D2 3 5 7-9 नुदति; B3 दहति; D1 वदति (for नुदन्ति) K1 3 Bo 2.4 D5 9 ह, K3 B3 Dn1 n2 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) च; V1 B3 2 Da वै (for हि) —ᶜ) Ś1 K2 4 D1 [अ]विलुपति (for विलुम्पन्ति) —ᵈ) K3 D9 दृष्ट्वैवं; D1 दृष्ट्वेव (for दृष्ट्वैव) K3 D9 पुरुषेतर; K5 Bo. 2 3 4 (marg) 5 Dn1 n2 D2 3 8 °ष यत्नात्, V1 B1.5 (marg) D8 °बावरान्, D2 °धान्यहून् (for °षेतरान्).

लोभात्क्रोधः प्रभवति परदोषैरुदीर्यते ।
क्षमया तिष्ठते राजञ्श्रीमांश्च विनिवर्तते ॥ ७
संकल्पाज्जायते कामः सेव्यमानो विवर्धते ।
अवद्यदर्शनाद्व्येति तत्त्वज्ञानाच्च धीमताम् ॥ ८
विरुद्धानि हि शास्त्राणि पश्यन्तीहाल्पबुद्धयः ।
विवित्सा जायते तत्र तत्त्वज्ञानान्निवर्तते ॥ ९
प्रीतेः शोकः प्रभवति वियोगात्तस्य देहिनः ।
यदा निरर्थकं वेत्ति तदा सद्यः प्रणश्यति ॥ १०

---

5 D1 om 5 (of v 1 1) — b) D1 सत्य (sic) (for पुण्य॰) — d) Da2 भरतर्षभ; Dn1 n3 पुरुषर्षभ; D2 lacuna (for भरत॰).

6 b) K5 V1 B1 2 Da Dn1, n3 D2 3 8 पृथिवीपते (for पुरुषोत्तम) D4 श्रूयते च युधिष्ठिर — c) Ś1 (before corr. as in text) K1 2 4 वर्णयिष्यामि; K5 Dn1 D2-5 कथयि॰; V1 B1 Da1 Dn3 D3 8 कीर्तयि॰ (for वर्तयि॰). — After 6ab, K5 V1 B Da Dn1, n3 D2-5, 7 8 S (G3, 4 absent) ins

409* क्रोधस्योत्पत्तिमादित॰ ।
यथातत्त्वं क्षितिपते॰

[(L. 1) D7 T1 G2 3 क्षय च; M क्षयस्य (for क्रोधस्य) D4 क्रोधोत्पत्तिमथादित.. — (L 2) D4 T2 यथा वस्त्व (for ॰तत्त्व).]

— d) K4 सिगदित; T2 विगदत (for निगदत). K5 Dn1, n3 D2 3 8 सविद्वैकमना शृणु

7 G1 repeats 7b-8a after 10a. — b) Ś1 K1 पर (for पर). Ś1 (*sup lin* as in text) उदीयते — c) V1 Bo 1, 2, 3 क्षमामातिष्ठतो (V1 B3 ॰ते) राजन् — d) K3 5 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2 3 5, 8 क्षमया; D4 7 S (G3 4 absent) शमात्तु; D9 शमाच्च (for श्रीमांश्च). Da परिवर्तते (for विनि॰)

8 For the repetition in G1, cf v. 1 7 — a) D7 (marg as in text) प्राण॰ (for काम). — b) B3 प्रवर्धते (for विव॰) — After 8ab, K5 Da Dn1 n3 D2 3 8 ins.

410* यदा प्राज्ञो विरमते तदा सद्य प्रणश्यति ।
परासूया क्रोधलोभावन्तरा प्रतिमुच्यते ।
दयया सर्वभूतानां निर्वेदाद्विनिवर्तते ।

[With line 1, cf. line 2 of 411* —(L. 1) Da2 D3 प्रज्ञो (for प्रा॰) Da विरमति (for ॰ते) — Da om lines 2-3 —(L. 3) Dn3 D3 दयायाः (for दयया). K5 D2 3 8 निर्देशाद् (for निर्वेदाद्).]

— K5 om (hapl.) 8c-9d. Da om. 8cd. — c) Ś1 (*sec. m*) K1 अदृश्य; K2 स धर्मं; K4 अधर्मं; T2 अवध्य (for अवद्य). B3 दर्पनाद् (for दर्शनाद्). K2 B1 2 Dn1 n3 D2 3 4 8 धृति; B3 D1 7 9 व्येति, T1 G3 येति; G1 चेति (for व्येति). D1 धर्मसंदर्शना येति — d) K1 2 तत्त्वज्ञानाद् (for ॰नाच्). K2 सुधीमतां; V1 च धीमत॰; D2 3, 8 9 च हीयते; D7 T G1 2 3 M2, 4 च (T2 M4 तु) नश्यति; M1 3 प्रणश्यति (for च धीमताम्). — After 8, Dn1 ins 411*. After 8, the sequence in D7 T1 G3 is: 10, line 1 of 411*, 9, line 2 of 411*, 11, 13, 412*, 12, 14, while the sequence in G2 is. 10, line 1 of 411*, 9, line 2 of 411*.

9 For the sequence in D7 T1 G2 3, cf v. 1 8 K5 G1 om 9 (for K5, cf. v. 1. 8) — a) Bo 2 3 T2 च; B1 Dn1 n3 D2 4 7-9 T1 G2 3 M [इ]ह (for हि) D5 पश्यति (for शास्त्राणि) D2 विरुद्धानि सह घ्राणि. — b) K4 पश्यंतो हि; Dn3 ये पश्यति; D1 पश्यते ह (for पश्यन्तीह). Dn1 (marg as in text) n3 D2 3 8 कुरूद्वह (for [अ]ल्पबुद्धय॰) — c) Bo 1, 2 3 Da Dn1 n3 D3 Cn विधित्सा; T1 G3 विचित्सा; T2 विवत्सा; Cn विविरसा (as in text). B3 D3 जायते (for जा॰) T2 तत्त्वात् (for तत्र) ✠ Cn॰ विधित्सा आरम्भप्रावण्यम् । ✠ — d) D4 नियर्तत (sic) D7 T G2 3 तत्त्वात्तु[? तु] (T2 सा तत्त्वाद्) विनिवर्तते; M तत्त्वात्मा विनिवर्तयेत् (M4 ॰ते) — After 9, D7 T1 G3 3 read line 2 of 411*

10 For the sequence in D7 T1 G2, 3, cf. v 1. 8 — a) K1 मृते; K4 V1 D2, 3 प्रिये; B3 प्रीते, Da2 प्रीर्तिं; Dn1 n3 प्रीत्याः D2 प्रिय (for प्रीते) — After 10a, G1 repeats 7b-8b — b) K4 Da D4 वियोगार्तस्य; D1 ॰गांतस्य; D9 ॰गास्तस्य (for ॰गात्तस्य) — c) D7 G1 यथा (for यदा). Bo, 2 3 (marg as in text) D5 यदा निरर्थकश्चेति — d) Ś1 K2 4 D1 तत॰; D2 3 सदा; D7 T1 G2 3 यथा (for तदा). B1 3 D4 G1 सत्य॰; D7 T2 सम्यक् (for सद्य॰). Ś1 प्रनश्यति; Da1 D9 प्रणश्यति — After 10, V1 B (B1 after 11ab) Da Dn1 (after 8) D7 9 T2 G1 3 M Cn ins

411* अज्ञानप्रभवो मोह पापाभ्यासात्प्रवर्तते ।
यदा प्राज्ञेषु रमते तदा सद्य प्रणश्यति ।

परासुता क्रोधलोभादभ्यासाच्च प्रवर्तते ।
दयया सर्वभूतानां निर्वेदात्सा निवर्तते ॥ ११
सत्त्वत्यागात्तु मात्सर्यमहितानि च सेवते ।
एतत्तु क्षीयते तात साधूनामुपसेवनात् ॥ १२
कुलाज्ज्ञानात्तथैश्वर्यान्मदो भवति देहिनाम् ।
एभिरेव तु विज्ञातैर्मदः सद्यः प्रणश्यति ॥ १३
ईर्ष्या कामात्प्रभवति संघर्षाच्चैव भारत ।
इतरेषां तु मर्त्यानां प्रज्ञया सा प्रणश्यति ॥ १४
विभ्रमाल्लोकबाह्यानां द्वेष्यैर्वाक्यैरसंगतैः ।
कुत्सा संजायते राजन्नुपेक्षाभिः प्रशाम्यति ॥ १५
प्रतिकर्तुमशक्याय बलस्थायापकारिणे ।
असूया जायते तीव्रा कारुण्याद्विनिवर्तते ॥ १६

C. 12. 6021
B. 12. 163. 19
12. 161. 18

[B4 om line 1 —(L. 1) G2 लोहात्पाप (for पापा भ्यासात्) T2 G1 M पापेभ्य॰ सम्प्रवर्ध(T2 M2 ॰तं)ते (for the post half) — With line 2, cf. line 1 of 410* D7 T1 G3 5 read line 2, after 9 —(L. 2) B पापेषु, Da पापेन (for प्राज्ञेषु) B1, 3 5 नमते (for र॰) B1 3 5 सन्द॰, T2 G1 3 मन्दक् (for मद॰) B1 प्रनश्यति]

11 For the sequence in D7 T1 G3, cf v l. 8 —a) K3 परासुत , B1 पराशुभा; D1 परा॰ सुता; G1 परासुया, G2 पुराकृतात्, M4 परासुरा (for परासुता) ❀ Cn परासुता अत्यन्तनकार्यपारवश्यम् । ❀ —b) Da असत्यात् (for अभ्यासात्) M3 4 प्रवर्धते (for ॰र्तते) — After 11ab, B1 reads line 2 of 411*, followed by repetition of 11ab —c) V1 Bo-3 5 Dn3 D8 5 2 दयाया॰, G2 भयया, M दयावान् (for दयया) D7 S (G2, 4 absent) सर्वभूतेषु (for ॰तानां) —d) D1, 3 निर्वेदात्सा, D2 ॰दात्स (for ॰दात्सा) Da2 [अ]निवर्तते, D5 G1 प्रवर्तते (for निव॰). K3 निर्वेदात्सुनि वर्तते; T2 निर्वेदान्मप्रणश्यति; M3 4 ॰त्ता निवर्तयेत्

12 For the sequence in D7 T1 G3, cf v l 8 —a) K3 3 5 V1 Dn1 n3 D2-5 3 9 G1 सत्यत्यागात्; Bo परि॰; B1-3 सर्व॰ (for सत्त्व॰) D4 5 च (for तु) —b) D1 सहितानि, D5 अहितानां (for अहितानि) D5 om. from च up to सेव (in 12d) G2 मे शृणु (for सेवते) K4 V1 B (B4 damaged) Dn1 n3 D2 3 5 अहितानां च सेवया (B ॰नात्), M अहितेभ्य प्र(M2 च)वर्तते —c) B1 एव (for एतत्) —d) D1 अपसेवनात्

13 For the sequence in D7 T1 G3, cf v l 8 T2 G1 read 13 after 17 —a) B1 Da G2 M2 कुला (B1 कुल॰, G2 कूला)ज्ञानात् (for कुलाज्ज्ञा॰) —b) G3 क्रोधो; M4 मदे (for मदो) —c) B1 2 Da D4, 7 S (G2, 4 absent) एतैर्; D1 एन्य (for एभिर्) B1 T2 G1 तथा ज्ञातैर्; B3 तदा ज्ञातैर्; Da D7 T1 G3 5 सदा ज्ञातैर् (D7 ॰नैर्), M यथाज्ञातैर् (for तु विज्ञा॰) —d) K6 Dn1, n3 D2 3, 8 स च (for मद॰) B1, 3 सत्य॰ (for सद्य॰) K1 प्रनश्यति — After 13, D7 T1 G6 ins 412*

14 For the sequence in D7 T1 G3, cf v l. 8 K2 4 D1 read 14 after 16 —a) K1 ईर्षा, Da1 ईर्ष्या (for ईर्ष्या) —b) K3, 5 V1 Bo 1 3-5 Da Dn1, n3 D2-5 8 9 सहर्षाच् (for संघर्षाच्) T2 G1 चापि (for चैव) K3 4 6 Dn1, n3 D2 8 जायते (for भारत) —c) D1 om तु K5 B1, 2 Dn1, n3 D2 8 सत्त्वानां (for मर्त्यानां) —d) D1 प्रज्ञाया॰ (for प्रज्ञया) Ś1 K1-3 D1, 9 स , D4 वै (for सा) B1, 2 Da D7 S (G2 4 absent) ज्ञानाभ्यास(Da ॰भ्यज्ञा)स्य नश्यति

15 B4 damaged. —a) B1-3 Da1 D2 3 8 लोक वाक्यानां (for ॰बाह्याना) —b) K1 D5 द्वेषैर्; B (B4 damaged) वेशैर् (Bo ॰षैर्), D7 S (G2 4 absent) वेषैर् (for द्वेष्यैर्) K5 Dn3 D2 3, 5 8 माद्यैर्, V1 B (B4 damaged) वान्यैर् (for वाक्यैर्) Ś1 असद्गतैः; K3 Dn3 D2 3 8 असमत , Da असगतैः; Dn1 अस मतैः, G2 अलकृतैः (for असगतैः) —c) D6 कुत्साया (for कुत्सा स) —d) D1 M1 3 अपेक्षा(D1 ॰क्ष्या) भि॰; M2 अपेक्षा हि, M4 अवेक्षाभि॰ (for उपेक्षाभि॰) V1 B1, 2 Da D4 M प्रणश्यति (for प्रशाम्यति) K3 Bo 3 5 Dn1 (marg as in text) n3 D2 3 5 8 लोकान्प्रेक्ष्याभिशाम्यति

16 a) K5 Da Dn1 n3 D2 8 इति कर्तु (for प्रति॰) K4 V1 Bo 3 5 अशक्ता (K4 ॰क्या) ये; K5 B4 Da Dn1, n3 D2 3 8 न शक्ता ये, B1 अशक्ताया, B3 D6 ॰क्ताय, T2 G1 ॰क्ताश्च, M1, 3 4 ॰क्तस्य; M2 अशोकस्य (for अशक्याय) —b) M2 [अ]परीक्षणे (for ॰कारिणे) —d) D4 कार्पण्याद् (for कारु॰) D6 प्रतिवर्तते (for विनि) — After 16, K2 4 D1 read 14

17 a) Bo 3 5 D6 कृपणं (for ॰णान्) —b) D1 सत॰ (for तत) D3 सज्ञायते (for सजा॰) — Ś1 K2 4 D1 om (hapl.) 17cd, G1 reads it twice —c)

C 12 6022
B 12 163 20
K 12.161 19

कृपणान्सततं दृष्ट्वा ततः संजायते कृपा ।
धर्मनिष्ठां यदा वेत्ति तदा शाम्यति सा कृपा ॥ १७
एतान्येव जितान्याहुः प्रशमाच्च त्रयोदश ।
एते हि धार्तराष्ट्राणां सर्वे दोषास्त्रयोदश ।
त्वया सर्वात्मना नित्यं विजिता जेष्यसे च तान् ॥ १८

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥

१५८

युधिष्ठिर उवाच ।
आनृशंस्यं विजानामि दर्शनेन सतां सदा ।
नृशंसान्न विजानामि तेषां कर्म च भारत ॥ १
कण्टकान्कूपमग्निं च वर्जयन्ति यथा नराः ।
तथा नृशंसकर्माणं वर्जयन्ति नरा नरम् ॥ २
नृशंसो ह्यधमो नित्यं प्रेत्य चेह च भारत ।

K3 B1.2 Da T2 G1 (both times) धर्मनिष्ठान् (for °निष्ठां). T2 G2 सदा (for यदा) —[d]) Da क्षमा (for कृपा) —Ś1 K V1 (marg) Da Dn1 n3 D1–4.8 9 T2 Cn ins. after 17 D7 T1 G5, after 13 :

412* अज्ञानप्रभवो लोभो भूतानां दृश्यते सदा ।
अस्थिरत्वं च भोगानां दृष्ट्वा ज्ञात्वा निवर्तते ।

[(L 1) K4 मृग्यते (for दृश्यते) ❀ Cn अज्ञानप्रभवो लोभ इत्यत्र लोभपदेन भय ग्राह्य, लोभस्य प्राग्व्याख्यातत्वात् । ❀ —(L 2) D7 T G5 भूतानां (for भोगानां). D7 9 T G5 बुद्ध्या (for दृष्ट्वा). K1 न वर्तते, D1 [अ]भिवर्तते, D9 प्रव° (for निव°) K4 दृष्ट्वा ज्ञाने न वर्तते (for the post half).]

—After 17, T2 G1 read 13

18 [a]) K8 D4 एतानेव जितानाहु —[b]) Ś1 K8 D9 प्रशमाश्च; Da प्रशमार्थं; D7 T1 G2 5 प्रशांतेन; T2 G1 प्रथम च; M2 प्रशम च (for प्रशमाच्च) —D1 om. (hapl) 18[cd] —[c]) K1 धार्तराष्ट्रानां. —[e]) K8 त्याज्या (for त्वया) K5 B2 4 Da Dn1. n3 D2 3 8 सत्यार्थिना; B0 1. 3 5 D3 5 7 S (G3 4 absent) सत्यात्मना (for सर्वा°) —[f]) B3 निर्जिता; Da1 विजितान् (for विजिता). K3 D9 विजितास्त्वेष्यशोचनात्; K4 5 Dn1 n3 D1–3. 8 M1 विजिता ज्येष्ठसेवनात्; B0 3–5 D5 जिता दोषा स्म नैव ते°; D7 T1 G5 विजिता जेष्यता च ते; T2 °ता ज्येष्यतावता; G1.2 °ता ज्येष्ठता च ता (G2 ते).

Colophon om in T1 G2 3; Dn3 D9 G3 4 absent —*Sub parvan* Ś1 K V1 B1 Da Dn1. n3 D1–5 9 आपद्धर्म; B2 4 T2 G1 M राजधर्म. —*Adhy name* Ś1 K1. 2 D1 क्रोधादिपरिक्षय°; K3 क्रोधादिक्षय°; K5 V1 B1 Da1 Dn1 D2. 8 लोभाध्याय°, B0 2–4 D5 क्रोधाध्याय°; B5 Da2 पुनर्लोभाध्यायः; M2 क्रोधप्रभव°. —*Adhy no.* (figures, words or both). B1 153; B3 T2 G1 161; B4 160; Da1 31; Dn1 33, D8 27; M 163. —*Śloka no.* Da 21; Dn1 23; Dn3 D8 22

158

1 [a]) B1 अनृशंसन् (for आनृशंस्यं). D5 प्रजानामि (for वि°) —B1 D4 G1 M2 om (hapl) 1[bc] —[b]) G5 om दर्शनेन K4 सदा (for सदा) —1[cd] is damaged in B4 —[c]) Ś1 विजानाति (for °नामि). —[d]) D4 तस्य (for तेषां).

2 K3 Da2 G2 om. (hapl.) 2[a]–3[b] —[a]) K3 D1 कटका (for °कान्) —[b]) M क्षुधा (for यथा). —B1 om 2[cd] —[d]) K3 4 D1 नराधिप (K4 °पं); T2 G1 सदा नर (for नरा नरम्) K5 वर्जयति सदा नरं

3 K3 Da2 G2 om 3[ab] (of v 1 2). —[a]) K1 D9 ह्यधर्मो; K5 B1 5 (marg) Da1 Dn1 n3 D2–4 8 G1 हि दहेद्; V1 B0 3–4 5 (orig) D5 [s]प्यधमो; D7 T1 G5 दह्यते (for ह्यधमो). K5 V1 B Da1 Dn1 n3 D3–5 7–9 T G1. 5 M1 3 4 त्यक्तः; M2 युक्त (for नित्यं). —[c]) K1–3 V1 B Da D1 4 5 7 9 S (except T2, G3 4 absent) प्रब्रूहि, K4 5 Dn1 n3 D2 3 8 त्वं ब्रूहि (for प्रवीहि as in Ś1 T2 alone) —[d]) K1. 2 B3. 4 D9 कर्म (for धर्म-) D5 तस्य कर्म च निश्चय

तस्माद्ब्रूहि कौरव्य तस्य धर्मविनिश्चयम् ॥ ३

भीष्म उवाच ।

स्पृहास्यान्तर्हिता चैव विदितार्था च कर्मणा ।
आक्रोष्टा क्रुश्यते चैव बन्धिता बध्यते च यः ॥ ४
दत्तानुकीर्तिर्विषमः क्षुद्रो नैकृतिकः शठः ।
असंभोगी च मानी च तथा सङ्गी विकत्थनः ॥ ५
सर्वातिशङ्की परुषो बालिशः कृपणस्तथा ।
वर्गप्रशंसी सततमाश्रमद्वेषसंकरी ॥ ६
हिंसाविहारी सततमविशेषगुणागुणः ।
बह्वलीको मनस्वी च लुब्धोऽत्यर्थं नृशंसकृत् ॥ ७
धर्मशीलं गुणोपेतं पाप इत्यवगच्छति ।
आत्मशीलानुमानेन न विश्वसिति कस्यचित् ॥ ८
परेषां यत्र दोषः स्यात्तद्गुह्यं संप्रकाशयेत् ।
समानेष्वेव दोषेषु वृत्त्यर्थमुपघातयेत् ॥ ९

C. 12. 6034
B 12. 164 9
K 12. 162. 9

---

4 [a]) K4 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 स्याद्धर्हि· (D2 °द्दि)ता, D7 S (G2 4 absent) [अ]स्यांतर्गता (for °र्हिता) —[b]) Ś1 विनि[नी]तार्था, K2 D1 विनतार्थं (D1 °र्था) (for विदितार्था) D4 न (for च) Ś1 K1-3 D1. 2 कारणं (for कर्मणा) K4 5 V1 B (B4 damaged) Dn1. n3 D2 3. 5 8 विधित्सा (V1 B1 °हिंसा) चैव कर्मणां (K4 कारिणा) —[c]) K4 आक्रोष्टान्, Da1 D4 अक्रोष्टा (for आक्रोष्टा) Ś1 क्रोश्यते, K1 क्रुष्यते, K2 4 D1 क्रुध्यते, B1 G1 कृष्यते (for क्रुश्यते) —[d]) Ś1 K1 Bo 3 (marg as in text) बधने, K2 4 D1 बधिने, K3 बंधनैर्, D2 बन्धनैर्, M3 मधिता (for बन्धिता) K2 4 Bo 3 5 बध्यते; T1 G3 बुध्यते (for बध्यते) K3 Bo 2. 5 T2 G1 च स, B1 D7 T1 G2 स च, B2 सदा, D2 G2 च मा (for च य·) K5 V1 B3 Da Dn1 n3 D2 3. 8 वचितो बुध्यते स च (Da1 °तस्य च, Da2 °ते सदा), D4 बुद्धया वा बुध्यते च म·, D5 वध मेव च बध्यते

5 [a]) K3 दत्त्वानुकीर्तिर्, B1 दत्तार्थं·, D2 9 T2 M1-3 दत्ता(D2 °त्वा)नुकीर्ति, D3. 8 दयानुकीर्तिर्, G1 तदानुकीर्ति (for दत्तानुकीर्तिर्) K1 Dn1 D2 3 8 विशम·, B1 Da विषय·, Dn3 विशासन· (hypermetric) (for विषम·) —[b]) Bo 2-5 D5 क्रुद्धो (for क्षुद्रो) K3 D2 3. 8 नैष्कृतिकः, K4 नैकृतक· (for °तिक·) D5 च स· (for शठः) —[c]) K4 5 V1 B1 2 5 (marg) Da Dn1. n3 D3. 8 असंविभागी, Bo 2. 4 5 (orig) असत्यागी च, T2 असंयोगी च, G1 M1-3 असद्भोगी च (for असंभोगी च) K1 माली, G1 मारी (for मानी) —[d]) Ś1 K1 D1. 2 तदा (for तथा) G1 सांगी

6 [a]) Ś1 K1 2 4 D1 सर्वातिसगी, V1 B Da Dn3 D1 5 °मिशंकी, D7 T1 G2 °तिशक· (for °तिशङ्की) K (except K4) V1 B Da Dn3 D1. 7 T G1 2 5 M1 3 पुरुषो (for प°) —[b]) Ś1 वालिशा; K2 Dn1 D7 T1 G2 5 Cn बलीशा, B1. 3 5 (marg) Da T2 G1 M Ca बलीयान्, D1 व्यलिशा·, Ca (*sup lin*) बालिशा (as in text) K2 5 Dn3 D2 3. 8 [ऽ]थ वा (for तथा) ※ Cn बलीशा· काक इव वञ्चकदृष्टि· । ※ —[c]) K1 वर्गप्रशमे, B1 D5 बहुप्रशसी; Da1 वर्गप्रसगी, Da2 वर्णप्रशसि (sic), D4 वर्गप्रशसा, D9 वर्गाप्रशंसी; Ca वर्गप्रशंसी (as in text) D5 च तथा (for सततम्) ※ Ca वर्गप्रशसी त्रिवर्गमात्र प्रशसति, न मोक्षम् । ※ —Ś1 K2 4 D1 om (hapl) 6[d]–7[a] —[d]) K1 आश्रमद्वेषि, D9 आश्रमान्द्वेष्टि (for आश्रमद्वेष) Bo 1 ·शकरी (for ·सकरी)

7 Ś1 K2 4 D1 om 7[a] (cf v 1 6) —[a]) K5 V1 B2-4 Da Dn1. n3 D2 3 8 हिंसाविहार·; B1 °धि- कार·; D7 T1 G2 5 °विकारी (for °विहारी) —[b]) D1 सविशेष (for अवि°) Ś1 गुणागुणा·, D1 °गण· (for °गुण·) —[c]) K1 बह्वलीके; T2 G2 M1-4 °ली को (for °लीको) —[d]) Ś1 K2 B1 D1. 4 [ऽ]त्यत, K4 °त, Bo 3-5 T2 G1 M1-4 र्थे, D5 °प्यर्थं (for ऽत्यर्थं)

8 [a]) Ś1 K1. 5 D1 धर्मशील, D4 धर्मे शील (for धर्मशील) K1 गुणोपेता —[b]) K1. 5 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 पापम् (for पाप) V1 [अ]वगच्छते (for °ति) K4 पापकृत्यमवगच्छति (hypermetric) —[c]) Ś1 K1. 2 4 सारेण (for मानेन) K5 V1 B1 Da Dn1. n3 D2 3 8 आत्मशीलप्रमाणेन; D1 अगशीलानुसा- रेण; D4 आत्मशीलार्थमानेन, D7 T1 G2 5 °शीलोपमानेन, M1. 3 °शीलावमानेन —[d]) K1 Dn3 D2 3 9 T2 G1 3 5 M2. 4 न विश्व(K1 °श्वा)सति; K4 न विश्वस्यति; D7 विश्वासयति (for न विश्वसिति)

9 B4 damaged —[a]) G1 M दृश्यते (for परेषां) D5 तत्र (for यत्र) D4 [अ]दोष· (for दोष·) K1 स्युस्(for स्यात्) —[b]) D9 सप्रकाशते (for °येत्) Dn3 M2 तत्तद्गुह्यं प्रकाशते (M2 °येत्), D4 तत्तेभ्य —[c]) V1 B1 2 Da D7 T1 G2 5 M समा मप्रवक्षते

C 12. 6035
B 12 164 10
K 12 162. 10

तथोपकारिणं चैव मन्यते वञ्चितं परम् ।
दत्त्वापि च धनं काले संतपत्युपकारिणे ॥ १०
भक्ष्यं भोज्यमथो लेह्यं यच्चान्यत्साधु भोजनम् ।
प्रेक्षमाणेषु योऽश्नीयान्नृशंस इति तं विदुः ॥ ११
ब्राह्मणेभ्यः प्रदायाग्रं यः सुहृद्भिः सहाश्नुते ।
स प्रेत्य लभते स्वर्गमिह चानन्त्यमश्नुते ॥ १२
एष ते भरतश्रेष्ठ नृशंसः परिकीर्तितः ।
सदा विवर्जनीयो वै पुरुषेण बुभूषता ॥ १३

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि अष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥

१५९

भीष्म उवाच ।
कृतार्थो यक्ष्यमाणश्च सर्ववेदान्तगश्च यः ।
आचार्यपितृभार्यार्थं स्वाध्यायार्थमथापि वा ॥ १
एते वै साधवो दृष्टा ब्राह्मणा धर्मभिक्षवः ।

नेष्वपि; T2 G1 सामान्येष्वपि (for समानेष्वेव) D8 लोकेषु (for दोषेषु) —d) D1 इत्यर्थमुपगालयेत् (sic), D4 धूरयर्थस्तूपपादयेत्.

10 b) K3 मन्यंते; D1 मन्येते (for मन्यते) D4 शंकितं; G3 वंचितु (for वञ्चितं). —c) D1 काल. —d) Ś1 तत्तपति; K3 D9 सतप्यति; B0 त तपति, D5 समवति; M4 संतपति (for सतपति). K3 4 B1 Da M1. 8 संत° (K3 सत्तु; K4 तपत्त्; B1 स ते) प्रत्युपकारिणे; D1 उत्तपत्यपकारिणे (sic).

11 a) V1 B3 T2 G1 भक्ष्य; Da2 भक्ष (for भक्ष्यं) K5 V1 B Da Dn1 n8 D2-5 7 8 S (G3, 4 absent) पेयम् (for भोज्यम्) K1 तथा लेह्य; K5 Dn1 n8 D2 3 8 क्षयालेह्य (for अथो लेह्य) —b) K1 V1 B1 T2 G1 M यद्वान्यत्; D1 यश्चा°, D4 तथा°, D7 T1 G2 5 यद्° (for यच्चा°). —c) Da1 D1 5 7 T2 G1 M1-8 प्रेक्ष्यमाणेषु; D9 प्रेव्य° (for प्रेक्ष°) —d) K4 5 V1 B (except B3) Da Dn1 n8 D2-5, 8 9 T2 G1 M नृशसम् (for नृशस) B1 तद् (for तं) K6 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2 3 8 वदेत् (for विदु).

12 a) T2 G1 ब्राह्मणे तु (for °णेभ्य°). K3 4 B1 T2 G1 2 M2 प्रदायाग्र्यं (T2 G1 °द्यं), D5 समदाय (for प्रदायाग्र). —b) K3 4 D4 य° सुहृत्य; D5 सुहृद्भिश्च (for य. सुहृद्भि:). B0 3 5 D1 T2 समश्नुते (for सहा श्नुते) — D1 om (hapl) 12cd 12cd is damaged in B4. —c) Da1 सर्गम् (sic) (for स्वर्गम्). —d) D4 अभि (for इह). K3 चात्यत्यम्; D2 चामंर्तम्, D7 T G1 2 3 चात्यतम् (for चानन्त्यम्).

13 a) T1 G2 5 एव (for एष) —b) B1 संन्यास (for नृशस). T1 G2 5 नृशंसा परिकीर्तिता. —c) D7 T1 G2 5 विवर्जनीया (for °नीयो). K5 V1 B (except B1) Da1 Dn1 n8 D2-5 8 हि; Da2 तु (for वै). —d) K5 V1 B1, 2 Da Dn1 n8 D2 3 8 विजानता; B0, 3-5 D5 युयुत्सता (for बुभूषता)

Colophon. —*Sub-parvan* Ś1 K V1 B1 2 Da Dn1 n8 D1-5 9 आपद्धर्म; B3 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म. —*Adhy name* Ś1 K V1 B Da Dn1 n8 D1-5 नृशसा(V1 B0 °सो)ध्याय°; M1-8 नृशसलक्षणं —*Adhy no.* (figures, words or both) B1 154, B3 T G1 2 162; B4 G3 161; Da1 31; Dn1 34, D8 28, M 164 —*Śloka no* Da1 Dn1 D8 13; Da2 12.

159

1 With 1, cf Manu, 11. 1 —a) K5 Cn हृतार्थो; B2 4 5 (marg) Dn1 n8 D2 3 5 8 Ca हृता° (for कृता°) K1 2 5 B0 D9 यक्षमाणश्च, Da1 यक्ष्यमाणस्च, D6 यच्छमानश्च; D7 यक्ष्यमाणश्च; M4 यक्ष्यमाणाश्च (for °णश्च). —b) G1 वेदांतकश्च (for °गश्च) —D7 T1 G2 5 transy 1cd and 2ab —c) K5 V1 B0-3 5 (marg) Da Dn1 n8 D2 3 5 8 कार्यार्थं; D4 मात्रर्थं; Ca भार्या° (as in text). —D4 om. 1d-2b —d) K5 V1 B1, 2 Dn1 n8 D2 3 5 8 च (for वा).

अस्वेभ्यो देयमेतेभ्यो दानं विद्याविशेषतः ॥ २
अन्यत्र दक्षिणा या तु देया भरतसत्तम ।
अन्येभ्यो हि बहिर्वेद्यां नाकृतान्नं विधीयते ॥ ३
सर्वरत्नानि राजा च यथार्हं प्रतिपादयेत् ।
ब्राह्मणाश्चैव यज्ञाश्च सहान्नाः सहदक्षिणाः ॥ ४
यस्य त्रैवार्षिकं भक्तं पर्याप्तं भृत्यवृत्तये ।

अधिकं वापि विद्येत स सोमं पातुमर्हति ॥ ५
यज्ञश्चेत्प्रतिविद्धः स्यादङ्गेनैकेन यज्वनः ।
ब्राह्मणस्य विशेषेण धार्मिके सति राजनि ॥ ६
यो वैश्यः स्याद्बहुपशुर्हीनक्रतुरसोमपः ।
कुटुम्बात्तस्य तद्द्रव्यं यज्ञार्थं पार्थिवो हरेत् ॥ ७
आहरेद्वेश्मतः किंचित्कामं शूद्रस्य द्रव्यतः ।

C 12 6046
B 12 165 8
K 12 162 8

---

2 With 2, cf Manu 11 2 D1 om 2ab (cf v l 1) D1 T1 G2 3 transp 1cd and 2ab B1 partly damaged —a) S1 एते वा, K2 4 D1 एतैर्वा, B1 3 Da नरैर्वा, M2 एते ते (for एते वै) D1 3 दृष्ट्वा —c) K2 अस्व च, K4 अस्वेभ्यो, K5 V1 Bo-2 3 Da Dn1 n3 D2-4 5 6 Cn निःस्वेभ्यो, D1 विशेभ्यो; T2 अन्येभ्यो (for अस्वेभ्यो) —d) K6 V1 B (except B1) Da Dn1 n3 D2 3.. 5 8 T G1 2 3 M2 दान विद्या च (Da °याश्च, D6 °र्या च, M2 °याच) भारत

3 a) D2 न्य[न्य]त्रिज्ञं (for अन्यत्र) K1-4 D6 9 दक्षिणायास्तु, K6 Da Dn1 n3 D2 3 6 °णादान, V1 Bo 2-3 D1 °णार्यो (B1 °ना) तु, B1 D1 T G2 3 M °णायाश्च, D1 °णाम्य*, G1 °णार्या च, Ca °णा या तु (as in text) —b) K2 6 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7-9 T G1 2 3 M1 देय (for देया) Da2 D1 भारत (for भरत) D1 देययाधरमत्तम (sic), M1-3 देय मेतेषु भारत —With 3cd, cf Manu 11 3cd —c) K3 4 V1 B D (except D1 7, Dn2 D6 absent) T2 G1 M3 4 [ऽ]पि (for हि) K1 यहिर्विद्या; K4 5 V1 B2-3 Dn1 n3 D2 3 7 8 T1 G5 Ca °वेदि, Bo °वेदे, B1 यहेधेद; D1 बहिर्वेद्य, D6 G2 Cv °र्वेदी, T2 G1 °वेति; M2 4 °वेद्या (for °वेद्यां) —d) K6 Dn1 चाकृताय, V1 Bo 2-3 Da नाकृतार्थ; B2 °कृतार्थं, D1 4 T1 G2 6 M न (D1 क) कृतार्थं, D6 न कृतार्थं (for नाकृतान्नं) ✠ Cv प्राकृतान्नं प्राकृतद्रव्यान्नम् । ✠

4 With 4, cf Manu 11 4 —a) K6 V1 B Da Dn1 n3 D2-4 8 राजा हि (Bo 2-3 तु); D1 S (G3 4 absent) राजेन्द्र (for राजा च) —c) K1 2.3 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7-9 T2 G1 M ब्राह्मणा एव, D1 °णाचैव, T1 G2 6 °णायैव (for °णाश्चैव) K6 V1 B1 3 Da Dn1 n3 D2 3 8 वेदाश्च, D6 यज्ञास्तु, T2 G1 यज्ञान (for यज्ञाश्च) —d) K2-4 D1 सयाना, B1 यज्ञाश्च; B1 सहार्या (for सहान्ना) K6 V1 B3 Da Dn1 n3 D2 3 8 यज्ञाश्च (D2 om. यज्ञाश्च) बहुदक्षिणा —After 4, K4 6 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2-5 8 ins

413* अन्योन्यस्पर्धिनो राजन्यजन्ते गुणवत् सदा ।

[K Dn3 D2 3 8 अन्योन्य (Dn3 °न्य) विभवाचा (K6 °ला पो) रा, Da °न्यस्योचिता राजन्, Dn1 °न्य विभवाचारान् (for the prior half) K4 यमते, B1 Da D6 गायंते, D1 क्षीयते (for यजन्ते) K4 गुणिन (for गुणवत्)]

5 = Manu 11 7 —a) M2 यत्र (for यस्य) K3 वै वार्षिक (for त्रैवा°) K1 Da2 D6 भक्ष्यं, Da1 भक्षं (for भक्त) —b) G1 यस्य (for भृत्य) B1 damaged, Da1 वर्तये, M1-3 पोषणे (for वृत्तये) —c) K V1 Dn1 n3 D2-5 7-9 T1 G1 2 3 M2 च (for वा) D1 विद्यते —d) D4 om from स सोम up to धार्मिके (in 6d)

6 With 6, cf Manu 11 11 K6 om 6 D4 om up to धार्मिके (of v 1 5) —a) D7 G1 याजयेत्, T2 यज्ञो यत् (for यज्ञश्चेत्) K6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3.5 7-9 T2 G1.5 Cn प्रतिरुद्ध°, T1 G2 °यद्ध°, M °पिद्ध° (for °विद्ध°) —b) K4 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 7 8 T G1.2 3 अंशेन (for अङ्गेन) D5 दर्शनेनैव यज्वन, M अंशो देयोय य°

7 = (var) Manu 11 12 —a) D1 विश्य°, D1 9 नर; M1 3 वैश्य (for वैश्य) —b) B1 damaged from हीन up to शूद्रस्य (in 8a) D6 धीन (for हीन) Da असोपम (for °मप) —c) K6 Dn1 n3 D2 3 8 तद्वित्त, D6 यज्ञार्थं (for तद्द्रव्य) —d) B3 Da यज्ञार्थे (for °र्थं) D6 पार्थिवे[वो] धन माहरेत्

8 With 8, cf Manu 11 13 B1 damaged up to शूद्रस्य —a) K1 3 V1 B (B1 damaged) Da D1 5 7 8 T2 G1 M द्रव्य(K1 °वि)त°, K6 Dn1 n3 D2 3 3 अथ नो, T1 G2 3 द्रुवत (for वेश्मत°) —b) D1 कर्म (for कामं) K2 3 4 V1 Bo-3 4 Da Dn1 n3 D2-5 3 3 वेश्मन (K1 °त); D1 S (G3 4

C 12. 6047
D 12. 165 8
V 12. 163 8

न हि वेश्मनि शूद्रस्य कश्चिदस्ति परिग्रहः ॥ ८
योऽनाहिताग्निः शतगुरयज्वा च सहस्रगुः ।
तयोरपि कुटुम्बाभ्यामाहरेदविचारयन् ॥ ९
अदातृभ्यो हरेन्नित्यं व्याख्याप्य नृपतिः प्रभो ।
तथा ह्याचरतो धर्मो नृपतेः स्यादथाखिलः ॥ १०
तथैव सप्तमे भक्ते भक्तानि षडनश्नता ।
अश्वस्तनविधानेन हर्तव्यं हीनकर्मणः ।
खलात्क्षेत्रात्तथागाराद्यतो वाप्युपपद्यते ॥ ११
आख्यातव्यं नृपस्यैतत्पृच्छतोऽपृच्छतोऽपि वा ।
न तस्मै धारयेद्दण्डं राजा धर्मेण धर्मवित् ॥ १२
क्षत्रियस्य हि बालिश्याद्ब्राह्मणः क्लिश्यते क्षुधा ।
श्रुतशीले समाज्ञाय वृत्तिमस्य प्रकल्पयेत् ।

---

absent) वेश्मनि (for द्रव्यत) —^{c}) K8 6 Dn1 n8 D2 8 8 यज्ञेषु (for वेश्मनि). D4 न हि शूद्रस्य यज्ञेषु —^{d}) K6 V1 Dn1 n8 D2, 3 6 8 किंचिद् (for कश्चिद्)

9 = Manu. 11 14 —^{a}) K8 [ऽ]नाहृताग्नि, D1 [ऽ]नाग्निं (for ऽनाहि°) G1 शतशो, Ca °गुर् (as in text) —^{b}) D6 अयज्ञश्च; G1 न यज्वा च (for अय°) D1 सहस्रश (sup lin. °त); D6 °स्रयु°; G1 शतक्रतु (for सहस्रगु) — D1 om (hapl) 9^c–20^b —^{c}) K8 G2 M कुटु(K8 °ट)बाभ्याम्; D6 कुटुबार्थम् (for °भ्याम्). —^{d}) K1 अविधारयन्, K4 °चारयेत्, V1 B1 2 Da यज्ञसिद्धये (for अविचारयन्)

10 With 10, cf Manu 11 15^{ab} and 17^{cd} D1 om 10 (cf v l 9) —^{a}) B4 damaged from अदा-तृभ्यो up to षडनश्न (in 11^b) K6 Dn1 n8 D2 8 8 वित्त, T2 G1 अर्थं (for नित्य) —^{b}) K8 6 Bo 8, 6 Dn1, n8 D2–5 7–9 S (G8 4 absent) विख्या(D5 °ज्ञा)प्य, V1 B1 2 Da प्रख्याप्य (for व्या°). K2 4 D9 प्रभो, K6 B1 2 Da Dn1 n8 D2 8 7 8 S (G8 4 absent) सदा, V1 Bo 8 6 D6 विभो; D4 वसु (for प्रभो). —^{c}) K1 8 Bo 8 5 D4 7 9 S (G8 4 absent) [अ]स्य, K6 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2 8 8 [ए]व (for हि) K6 [आ]हरतो; Bo S (G8 4 absent) चर(T2 G1 °रि)तो, B2 [आ]चरते (for °रतो) B1 धर्मं D6 यथासाक्षरतो धर्मो —^{d}) D7 9 G1 नृपते (for °पते). K6 [आ]स्तिक, Da2 [अ]र्थितः (for [अ]खिल).

11 11^{abcd} = Manu 11 16 D1 om 11 (cf v.l 9) B4 damaged up to षडनश्न —^{a}) Cv यथैव (for त°) K6 Dn8 D8 शृणु मे (for सप्तमे). K2 4 6 Dn1 n8 D2 8 8 भक्तं, D6 lacuna (for भक्ते) —^{b}) K1 8 D9 अनश्नुता, K6 V1 Bo 1 2m 8 6 Dn1 n8 D2 8 6 7, 8 T1 G6 अनश्न(D2 °श्नु)त (for °श्नता) T2 भक्तानि च समश्नत ✿ Cn भक्तम् एकाहपर्याप्तं धान्यम् । भक्तानि षडनश्नत त्र्यहमुपोषितस्य । Cv यथा अनिःस्वता अदरिद्रता भवति तथा हर्तव्यम् । सप्तमदिवसभोजनपर्यन्तं यावदपेक्षितं तावद्दत्त्वा अन्यदाहर्तव्यमित्यर्थः । ✿ —^{c}) G1 अश्वस्तेन, M2 आश्वस्तन (for अश्व°) T1 G2 6 विभागेन, M4 निधानेन (for विधा°) ✿ Cv अश्वस्तनविधानेन, श्वो भोक्तुं यथा न भवति तेन विधानेन हर्तव्यम् । ✿ —^{d}) K1 4 हंतव्यं; G1 स्थातव्य, Cv भर्तव्य (for ह°) Da कर्मणा, D5 धर्मेण (for कर्म°) — 11^{cf} = (var) Manu. 11 17^{ab} —^{e}) G2 कालात; Cv स्थलाद् (for खलाद्). G2 M4 क्षयाद् (for क्षेत्रात्) K8 तथा रोगाद् (sic), K4 Bo 8 6 (marg as in text) Dn1, n8 D2, 8 8 °रामाद्; T1 G2 6 M अथागाराद्; T2 G1 अगाराद्वा (for तथागाराद्) ✿ Ca खलात्सस्यमर्दनस्थानात् । ✿ —^{f}) M8 अतो (for यतो) D9 च (for वा) T2 [अ]ति; M4 हि (for [अ]पि). Bo Da T2 G1 -लभ्यते (for पद्यते) ✿ Cv (reading यो हृतो वोपपद्यते) यो हृतोऽपहृतो निष्कासितो वा उपपद्यते भवति । ✿

12 With 12^{ab}, cf Manu 11 17^{cd}. D1 om 12 (cf v.l. 9). —^{a}) V1 B1 D6 T2 G1 तु तस्मै तत्; B2 D4 तु तत्तस्मै; Da ततस्तस्मै, D7 T1 G2 6 M1 8 4 तु तस्यैतत् (for नृपस्यैतत्) M2 आख्यातस्य कृतस्यैतस् —^{b}) K4 B1 om (hapl) [ऽ]पृच्छतो Ś1 K6 Bo 2 8 4 (marg) Da Dn1 n8 D2 8 6 8 Ca पृच्छतेपृच्छतेपि वा (Dn8 °तेपि च; D6 °ते च या), D7 T1 G2 6 परत पृष्ठतोपि वा — With 12^{cd}, cf Manu 11 21^{ab} —^{c}) B2 Da न (Da ए) तस्मिन् (for न तस्मै) Da कारयेद्; T2 चार° (for धार°) Bo 2 4 (marg as in text) 6 D6 तस्मै धारयते दंडं —^{d}) B4 damaged from राजा up to क्लिश्य (in 13^b) B1, 2 D6 राजधर्मेण (for राजा ध°) Da दंडवित् (for धर्म°). ✿ Cv. तत्र एतत्कार्यं पृच्छतोऽपृच्छत पुरुषान्प्रति । अस्य पुरुषस्य । अस्य प्रकथनं यदि न, तस्मै दण्डं न धारयेदिति सबन्धः । ✿

13 13^{ab} = (var) Manu 11. 21^{cd} D1 om. 13 (cf. v l. 9) B4 damaged up to क्लिश्य —^{a}) K6 V1 B1, 2 Da Dn1 n8 D2 8 तु; D8 नु (for हि) Ś1 K8 बालिश्या(K8 °स्या)द्; T2 बालिस्याद्; Cn °श्याद् (as in text). —^{b}) K1–4 क्लिश्य(K1 °श्य)ति; V1

अर्थेनं परिरक्षेत पिता पुत्रमिवौरसम् ॥ १३
इष्टिं वैश्वानरीं नित्यं निर्वपेदब्दपर्यये ।
अविकल्पः पुराधर्मो धर्मवादैस्तु केवलम् ॥ १४
विश्वैस्तु देवैः साध्यैश्च ब्राह्मणैश्च महर्षिभिः ।
आपत्सु मरणाद्भीतैर्लिङ्गप्रतिनिधिः कृतः ॥ १५
प्रभुः प्रथमकल्पस्य योऽनुकल्पेन वर्तते ।
न सांपरायिकं तस्य दुर्मतेर्विद्यते फलम् ॥ १६
न ब्राह्मणान्वेदयेत कश्चिद्राजनि मानवः ।
अवीर्यो वेदनाद्विद्यात्सुवीर्यो वीर्यवत्तरम् ॥ १७
तस्माद्राज्ञा सदा तेजो दुःसहं ब्रह्मवादिनाम् ।
मन्ता शास्ता विधाता च ब्राह्मणो देव उच्यते ।
तस्मिन्नाकुशलं ब्रूयान्न शुक्तामीरयेद्गिरम् ॥ १८

C 12 6038
B 12 165 20
K 12 163 19

B1 Da D4 सीदति, B3 4 damaged (for क्लिश्यते) — 13^{cd} = (var) Manu 11 22^{cd} —c) M2 -शीलैं (for -शीले) —d) Da3 प्रकल्प्यते (for प्रकल्पयेत्) D1 वृत्तिं तस्योपकल्पयेत्, D3 वृद्धिं मन्यमप्रक॰ —e) V1 Da तर्थेन (for अर्थेन) K3 Da1 रक्ष्येत (for रक्षेत) —f) D4 lacuna, D7 T G3 8 माता (for पिता)

14 14^{ab} = Manu 11 27^{ab} D1 om 14 (cf. v l. 9) —a) Da1 Cv इष्ट (for इष्टिं) B4 वैश्वानरिं, D2 ॰नरान्, G1 ॰नर (for ॰नरीं) —b) B4 अरि-; T1 G2 8 भय (for अब्द-) ॐ Cn अब्दपर्यये प्रत्यब्दं कर्तव्यस्य आग्रयणपशुसोमादेरकरणे । Cv ब्राह्मणे यद्दत्तं तद्वैश्वानरे इष्टमिति वेद । विपर्यये ब्राह्मणे न दत्तं चेद्वैश्वानरे इष्टं न, यागं न कृत इति वेद । ॐ —c) K4 Dn1 D2 8 8 अनुकल्प॰, Dn3 अनुकल्प्य, D4 अविकल्प्य, Cv अविकल्पा, Ca ॰कल्प (as in text) K5 V1 Dn3 D2 3 7 8 परो धर्मो ॐ Ca अविकल्प निःसंदेह, पुराधर्मः पूर्वाचरितो विधिः । Cv इमं धर्मं कुरु, इमं धर्मं न कुर्विति विकल्परहिता । ॐ —d) D4 धर्मवादैश्च, D7 T1 G2 8 M1 ॰पालैं(M1 ॰दै)स्तु (for ॰वादैस्तु) D4 S (except M2, G2, 4 absent) केवल॰ ॐ Cn धर्मवादैः धर्मज्ञैः । ॐ

15 =(var) Manu 11 29 D1 om 15 (cf. v l 9) —a) Da सर्वैस्तु (for विश्वैस्तु) K3 5 V1 Dn1 n3 D2 3 8 देवैश्च, B (B1 damaged) D4 6 7 S (G3 4 absent) च देवैः; Da च दि(Da1 दै)व्यैः (for तु देवैः) B1 damaged from साध्यैश्च up to भीतैर्लि॰ (in 15^c) Ś1 K2 4 वा, M1 2 4 स (for च) —c) K2, 4 D4 शरणाद्; M2 कर॰ (for मर॰) M1, 4 आपत्स्वकरणाद्भीतैर् —d) K3 D2 धर्म॰, K4 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 6 8 विधि (B1, 2 ॰धे), D4 लिंगाद्, D7 T1 G1, 2 5 M1, 8 लिंग (for लिङ्ग) K5 Dn1 n3 D2 3 8 प्रतिनिधी (for ॰निधि)

16 = Manu 11 30 D1 om. 16 (cf v l 9) —a) T2 G1 M1, 3 4 कल्पे यो (M2 [ऽ]यम्, M4 तु), Cv -कल्पे च (for -कल्पस्य) ॐ Cv प्रथमकल्पे मुख्य प्रायश्चित्तादिकरणे प्रभुः समर्थः । ॐ —b) T2 G1 ह्यनु, M1, 3 4 अनु (for योऽनु) Ś1 Da D7 T1 G5 कल्पेनु, Ca -कल्पेन (as in text) ॐ Cv अनुकल्पेन अधमपक्षेण । ॐ —cd) D2 सापरायण, Ca n सांपरायिक (as in text) D7 S (G3 4 absent) स नाप्नोति फलं तस्य प्रेत्य चेह च दुर्मतिः

17 17^{ab} = (var) Manu. 11 31^{ab} D1 om. 17 (cf v l. 9) —a) K3, 5 V1 Bo 2 6 Da Dn1 n3 D2-5 7 8 S (G3 4 absent) ब्राह्मणो (for ब्राह्मणान्) K2 4 D4 9 M॰ वेदयते, K5 V1 Bo 2-5 Da G3 M1, 3 4 Cv ॰यीत, K6 Dn1 n3 D2 3 8 निवेदेत, D5 निवेदयिता (hypermetric), D7 T1 वेदयीत (sic), T2 G1 वेदमधीत्य (hypermetric) (for वेदयेत) B1 न ब्राह्मणार्थेदयित (sic) —b) K5 Bo 2 3 6 Da Dn1 n3 D2- 7 8 T G1 2 5 किंचिद् (for कश्चिद्) D6 7 राजा न (for राजनि) K6 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 वेदवि(Da1 ॰ये)त्, D7 S (G3 4 absent) धर्मवित् (for मानव) — With 17^{cd}, cf. Manu. 11 32^{ab} —c) K4 अवीर्यं; D7 S (G3 4 absent) अविद्यो (for अवीर्यो) D5 G1 M4 वेदना (for ॰नाद्) D3 G1 विद्या (for विद्यात्) K3 V1 B1 2 6 Da Dn1 n3 D2-5 8 स्ववीर्याद्राजवीर्याच्च, Bo 3 6 (marg) अवीर्याद्वे(B3 ॰र्यो वे)दनाद्वि स्यात्, Cv अविद्याद्वेदनाद्विद्यात् —d) K3, 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7 8 S (G3 4 absent) स्व(G1 सु)वीर्यं, D3 स्ववीर्यो (for सु॰) Ś1 K1 2 4 D3 वीर्यवत्तर, K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 बलवत्तर (for वीर्य॰)

18 With 18, cf Manu 11 35 D1 om 18 (cf v l 9) —a) Ś1 K2 4 Bo 3 5 राजा, K6 V1 B1 2 4 Da Dn1 n3 D2 3 6 8 राज्ञ॰, D7 S (G3 4 absent) राज्ञा (for राजा) Ś1 K2 4 सर्वतेजो, Bo 5 महातेजो (for सदा तेजो) B1 damaged from तेजो up to शास्ता (in 18^e) —b) B1 D7 ब्रह्मवादिन — With 18^{def}, cf. Manu 11 35 —e) K6 Dn3 D3 5, 8 कर्ता, Bo शास्ता, B1 सर्ता, B3 D6 यता; D4

C. 12 6039 B 12. 165 20 K 12 163 20

क्षत्रियो बाहुवीर्येण तरत्यापदमात्मनः ।
धनेन वैश्यः शूद्रश्च मन्त्रैर्होमैश्च वै द्विजः ॥ १९
न वै कन्या न युवतिर्नामन्त्रो न च बालिशः ।
परिवेष्टाग्निहोत्रस्य भवेन्नासंस्कृतस्तथा ।
नरके निपतन्त्येते जुह्वानाः स च यस्य तत् ॥ २०
प्राजापत्यमदत्त्वाश्वमग्न्याधेयस्य दक्षिणाम् ।
अनाहिताग्निरिति स प्रोच्यते धर्मदर्शिभिः ॥ २१
पुण्यान्यन्यानि कुर्वीत श्रद्दधानो जितेन्द्रियः ।
अनाप्तदक्षिणैर्यज्ञैर्न यजेत कथंचन ॥ २२
प्रजाः पशूंश्च स्वर्गं च हन्ति यज्ञो ह्यदक्षिणः ।
इन्द्रियाणि यशः कीर्तिमायुश्चास्योपकृन्तति ॥ २३
उदक्या ह्यासते ये च ये च केचिदनग्नयः ।

भोक्ता; Cv गंता (gloss अवगन्ता); Ca मन्ता (as in text) K2 दांता (sic), M1 दाता; Ca n दाता (as in text) —d) Da ब्रह्मणो (for ब्राह्मणो) K1 2 B0 3 Dn3 D5 7 T G2 5 M1-3 वेद; Ca, n वेद (as in text) D4 मैत्रो ब्राह्मण उच्यते —e) D4 तस्मै (for तस्मिन्) M2 कुशल (for [अ]कु°) —f) K1 5 B1 Da Dn1, n3 D2-4 8 शुष्काम्; K3 [अ]शुष्काम्; K4 सुष्काम्; V1 सुष्काम्; B3 सष्काम्; B4 D0 [अ]सूष्काम्; B5 (marg) सूष्काम्; D5 शुष्कलाम्; Ca शुष्काम् (as in text) D7 S (G3, 4 absent) न शुष्कां (D7 शक्तां; T1 G5 शुष्कां; M4 शुसां) गिरमीरयेत. ⊛ Ca न शुष्कां नाप्रियाम् । ⊛

19 = (var) Manu 11 34. D1 om. 19 (of v l. 9) —b) K5 V1 B Da Dn1 n3 D2, 3 5 7 8 T G1, 2 5 तरेद् (for तरति). —c) K5 Dn1 n3 D2 3 8 धनैर्वैश्यश्च शूद्रश्च; D7 S (G3 4 absent) धनेन वैश्य शूद्रौ तु (T2 G1 M च) ⊛ Cv धनेनावैश्यशूद्रेणेत्यत्र अवैश्यशूद्रेण, वैश्यशूद्रासंबन्धिना । ⊛ —d) B1 द्विजा D4, 7 S (G3 4 absent) जपहोमैर्द्विजातय (D4 °जोत्तम)

20 = (var.) Manu 11. 36cd–37ab D1 om 20ab (of v l. 9). —a) All MSS (except Ś1 K1 4, D1 om., Dn2 D6 G3, 4 absent) नैव (for न वै). —b) K2 4 नमंत्रो, B0 3-5 D5 ना(D5 मो)मत्रो (for नामन्त्रो) K1 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3, 7-9 S (G3 4 absent) नामंत्रज्ञो न बालिश, K3 D4 न मित्रो नैव बा°. —c) K1 परिवेष्यो (sic), D4 होता स्याद् (for परिवेष्टा) B1 damaged from होत्रस्य up to जुह्वा (in 20f). K4 अग्निहोत्रश्च; G1 °होत्रं च (for °होत्रस्य). ⊛ Cn परिवेष्टा आहुतिप्रक्षेप्ता । Cv परिचारक । ⊛ —d) K3 मर्त्यो; D4 9 मार्तो (for भवेन्) D1 नासस्कृता; Ca, n °सस्कृतस् (as in text). D1 G1 (inf lin as in text) सदा (for तथा) B3 भावनासंस्कृतस्तथा; D5 भावेनासंस्कृतास्तथा ⊛ Ca नासंस्कृत दशविधसंस्कारहीन । ⊛ —e) K5 Dn1 n3 D2 3, 8 नरक (for नरके) K3 निपतंत्येके, D1 °तत्यग्ने; G2 °तिप्येते (for °तन्त्येते) —f) D1 जुह्वान स; D4 जुह्वत स; D5 यजमान म; T1 G1 जुह्वान(T1 °ना)स्य (for °ना स). D7 धनस्य (for च यस्य) D9 ते (for तत्). — After 20, K4 5 V1 B Da Dn1 n3 D2-4 8 Ca ins

414* तस्माद्वैतानकुशलो होता स्याद्वेदपारग ।

[= Manu, 11 37cd]

21 = (var.) Manu, 11, 38 —a) B2 D1, 2 G2 M2 प्रजापत्यम् (for प्राजा°) B2 damaged, B1 Da [अ]श्वम्; D1 स्व; D7 T2 G2 च (for [अ]श्वम्). —b) Da1 दक्षिण B1 अग्न्याधेयस्यदक्षिण°; D1 मर्त्याधीयस्य दक्षिणा —c) B2 damaged, Da1 अनिग्न; D1 इति च; D7 इत्येव (for इति स) —d) D4 प्रोच्यते (for प्रोच्यते). G2 ब्राह्मणादिभि .

22 = (var) Manu, 11 39 —a) K3 4 D1 पु(D1 धु)र्याणि; D0 G1 पुण्यान् (for पुण्यानि) K4 Dn3 D2 3 8 यानि; B1 [अ]ल्पानि (for [अ]न्यानि) —c) Dn3 (marg as in text) अयाप्त (for अनाप्त) B1 damaged from दक्षिणैर् up to च ह (in 23ab) D1 4 अनाप्तदक्षिणे यज्ञे (D1 °ज्ञैर्) ⊛ Ca अनाप्तदक्षिणै असंपूर्णदक्षिणै° । ⊛ —d) D5 कदाचन

23 With 23, cf Manu 11 40. B1 damaged up to च ह. —a) Ś1 D1 प्रजां; K3 D2 प्रजा (for प्रजा.). D1 स्वर्गं (for स्वर्गं) —b) D4 राज्ञो (for यज्ञो) G1 [ऽ]पि (for हि) D1 corrupt —d) K5 V1 B2 3 Da Dn1, n3 D2 3 8 चाप्यप; B0 4 5 D4 अस्या(D4 °स्यो)प; B1 चाप्युप, B5 (marg) अस्याप; D4 चास्याप; D7 S (G3 4 absent) चैव नि; D9 चास्य नि (for चास्योप) V1 B1, 2 5 (marg) Da रुंधति (for कृन्तति)

24 D9 om (hapl) 24 —a) K3 [अ]न्वासते; G1 ध्यायते (for ह्यासते). Ś1 K1-4 D1 4 7 G1 येपा (for ये च). K4 V1 B Da Dn1 n2 D2 3 5 8 Ca n

कुलं चाश्रोत्रियं येषां सर्वे ते शूद्रधर्मिणः ॥ २४
उदपानोदके ग्रामे ब्राह्मणो वृषलीपतिः ।
उषित्वा द्वादश समाः शूद्रकर्मेह गच्छति ॥ २५
अनार्यां शयने बिभ्रदुज्झन्बिभ्रच्च यो द्विजाम् ।
अब्राह्मणो मन्यमानस्तृणेष्वासीत पृष्ठतः ।
तथा स शुध्यते राजञ्शृणु चात्र वचो मम ॥ २६
यदेकरात्रेण करोति पापं
कृष्णं वर्णं ब्राह्मणः सेवमानः ।
स्थानासनाभ्यां विचरन्व्रती सं-
त्रिभिर्वर्षैः शमयेदात्मपापम् ॥ २७
न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति
न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले ।
न गुर्वर्थे नात्मनो जीवितार्थे
पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ २८

C. 12 6070
B 12 165 20
K 12.163 20

उदक्यामासते ये च (D5 यत्र), T G3 5 उदक्य(T2 G5 °क्या)यासते ये च ❀ Cn आसते मिथुनीभवन्ति । ❀ — D1 om (hapl.) 24bc, G1 reads it twice — b) K6 B4 Dn1 n3 D2 3. 8 द्विजा (for ये च) M2 नित्यम् (for केचिद्) — c) K5 V1 B1 2 Da Dn1. n3 D2 3 8 Cn होम (for कुल) D8 वाश्रोत्रियं; G2 चाश्रोत्रियो, M2 अश्रोत्रियं (for चाश्रो°) Da1 श्रेपा, Dn1 T2 G1 वेपा (for येषां) ❀ Cn 'संग्रामदाडिम' इत्यादिलिङ्गानुशासनसूत्रात् (84) होमशब्दस्य नपुंसकत्वम् । ❀ — d) K4. 5 Dn1 n3 D2 3 8 ते सर्वे (by transp) K6 Dn1. n3 D2–4 8 पाप (for शूद्र-) K5 V1 B Da Dn1. n3 D2–5 7 8 S (G3. 4 absent) -कर्मि(D4 G1 °र्मे) ण (for धर्मिण)

25 = (var) Bodhāyana Smṛti II 3 59. 25ab is mostly damaged in B2 — a) K4 उदापानोदके, Da1 उदपानौदक-; D1 उपद्रानोदके, D6 उदयानो°, T2 उपपानो°; G1 उदप्स्रानो° (for उदपानो°) ❀ Cn उदपानः कूपः । एकोदके एककूपोपजीव्ये इत्यर्थः । ❀ — c) D1 मास (for समा) — 25d–26a is damaged in B4 — d) K1. 3 D7 9 S (G3. 4 absent) शौद्रं, D1 श्रद्- (sic), D4 शूद्र (for शूद्र-) K5 D2 8 T1 G6 [ए]व, Dn8 [इ]व (for [इ]ह)

26 26a is damaged in B4 — a) Ś1 (sup lin) K4. 5 V1 B1–3 Da Dn1. n3 D2. 3. 5 8 Ca n अमार्यां (D6 °र्या); K3 D1. 4 9 अनार्यं; B6 6 यो मार्यां (for अनार्यां) B1 बिभ्रति (sic), B2 damaged, Da बिभृद् (for °भ्रद्) — 26b is damaged in B2 — b) Ś1 (before corr) द्विजं, Ś1 (by corr) K2 द्विजान् (for °जाम्) K1 उज्झंतिभ्रांश्च वै द्विजां (sic), K2 भिम्रवृत्त च वै द्विजं, K4 6 Dn1 n3 D2 5 8 शूद्रं वृद्ध च वै (K4 च यो, D6 हि वै) द्विजं (Dn1. n3 °ज), V1 B0 1. 5 D1 दुह्यन्तृ(B0 5 °ह्याद्)द्धं च (B0 5 हि) वै द्विजं, B1 अत्यर्थं तं च वै द्विजा, Da दुह्यन्दुद्धिं च वै द्विज (Da2 °जं), D1 corrupt, D7 S (G3 4 absent) नोद्यन्वृद्ध (T1 G3 5 °द्धिं) च वै (M2 गुरुं) द्विजं (D7 T2 G3 5 M2 °ज), D9 उज्झन्वृद्ध च वै द्विजं — c) All MSS (except Ś1 K1. 2 4 D1, Dn2 D3 G3 4 absent) अब्राह्मणं (for °ह्मणो) B1 मन्यमान (for मानस्) — d) B1 तृणैश्चासीत पृष्ठत, G1 corrupt ❀ Ca पृष्ठत पश्चाद्भागे तृणेष्वासीत । ❀ — e) Da2 तदा, D7 S (G3 4 absent) यथा (for तथा) K2–5 B0–3 4 Dn1. n3 D2 3 7 8 T1 G1 2 5 संशुध्यते, T2 न शु° (for स शु°) — f) K5 शास्त्र (for चात्र)

27 With 27, cf Āpastambasūtra I 9 27, Bodhāyanadharmasūtra II 1 2 10cd–11ab — a) D6 यदैक (for यदेक) — b) K6 B4 Dn1. n3 D2 3 8 निकृष्ट, B1 सुकृष्ण, D5 कृच्छ्रं (for कृष्णं) B3 यत्नु; D1 वर्णा, D4 व्रतं (for वर्णं) V1 Da1 D2 3. 5 8 ब्राह्मण, D1 ब्रह्मण (for ब्राह्मण) Ś1 K2 4 5 Dn3 D1 सेव्यमान (for सेव°) ❀ Ca कृष्णं वर्णं शूद्रम् । Cv कष्टं निकृष्टमधमम् । ❀ — c) K6 V1 B1 3 Da Dn1 n3 D2–4. 8 9 विहरन्, D7 T G1 2 5 M2 4 विहरेद्, M1. 3 विचरेद् (for °चरन्) Ś1 K1 2 व्रते (for व्रती) Ś1 K2 D1 सं, K1 [इ]दं; K4 5 V1 B (B2 damaged) Da Dn1. n3 D2–5 8 T2 G1. 2 M1 स; M2 [इ]तस् (for संस्) — d) Corrupt in B4 M4 शमयन् (for °येद्)

28 = (var) 1 77 16, cf. 12 110 18 28a is damaged in B4 — a) Ś1 K2 4 [अ]धर्मं; K1 B1 D1 7 G1 धर्मं; K3 मर्मं (for नर्मं) K4 5 V1 B1. 2 D2 3 7 8 S (G3. 4 absent) अनृत (for वचन) ❀ Ca नर्मयुक्तं परिहासयुक्तम् । ❀ — D5 reads 28c–29b twice — c) K1 गुरुद्विजार्थे, K6 Dn3 न गुर्वर्थं (for °र्वर्थे) D5 (both times) नात्मनां (for नात्मनो) Ś1 B0 D1 जीवनार्थे; Ca जीविता° (as in text) D4 7 S (G3 4 absent) प्राणात्यये सर्व(T1 G5 सत्य)धनापहारे (T2 °धनक्षये च, G1 M1 3 °धनक्षये वा; M2 4 °धना-

C. 12. 6071
B 12 165 31
K 12 163 31

श्रद्दधानः शुभां विद्यां हीनादपि समाचरेत् ।
सुवर्णमपि चामेध्यादाददीतेति धारणा ॥ २९
स्त्रीरत्नं दुष्कुलाच्चापि विषादप्यमृतं पिबेत् ।
अदुष्टा हि स्त्रियो रत्नमाप इत्येव धर्मतः ॥ ३०
गोब्राह्मणहितार्थं च वर्णानां संकरेषु च ।
गृह्णीयात्तु धनुर्वैश्यः परित्राणाय चात्मनः ॥ ३१
सुरापानं ब्रह्महत्या गुरुतल्पमथापि वा ।
अनिर्देश्यानि मन्यन्ते प्राणान्तानीति धारणा ॥ ३२
सुवर्णहरणं स्तैन्यं *विप्रासङ्गश्च पातकम् ।
विहरन्मद्यपानं चाप्यगम्यागमनं तथा ॥ ३३
पतितैः संप्रयोगाच्च ब्राह्मणैर्योनितस्तथा ।
अचिरेण महाराज तादृशो वै भवत्युत ॥ ३४

तिपाते) — ^{d}) D1 पचाद वा न्यादुरपार्थकानि (sic), D4 पचानृती भवतीहीत्यपाप (corrupt)

29 With 29^{ab}, cf Manu 2 238^{ab} For the repetition in D6, cf. v l 28 — ^{a}) Da1 श्रद्धाना; D6 (both times) °धाना° (for °धान) — ^{b}) K6 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 समाप्नुयात्, V1 B6 (marg) समश्नुते (B6 °यात्), T2 G1 समाहरेत् (for °चरेत्) — With 29^{c}, cf Manu 2 239^{d} D4 repeats 29^{cd} after 30^{ab}. — ^{c}) D4 G1 वा (for च) D1 [अ]स ध्याद्; T2 G1 [अ]विद्याम् (for [अ]मेध्याद्) — ^{d}) B6 [अ]भि ; D5 9 वि (for [इ]ति) D4 -धारणात् K6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2-4 8 आददीता(B1 °त)विचार यन्; D1 आनधीवोनिधारणा (corrupt)

30 With 30^{ab}, cf Manu 2 238^{d}–239^{a} — ^{a}) K6 G2 वापि (for चापि) — ^{b}) K1 भवेत्, D4 T1 G5 (the last two also as in text) हरेत् (for पिबेत्) ✿ Cv विषात् विषौषधादेरमृतं जीवनहेतुत्वाद मृतप्रायं रसम् । ✿ — After 30^{ab}, D4 repeats 29^{cd}, and om 30^{cd} — ^{c}) K4 5 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 अ(B2 Da2 न)दूष्या हि; D1 अनुष्टा हि; D7 M3 अदुष्ट हि; G2 अदुष्टानि (for °ष्टा हि) D6 रक्ष्या (for रत्नम्) — ^{d}) D6 यत (for आप) B3 D6 इत्येष; M विद्या च (for इत्येव) D1 धारणा (for धर्मत°) B1 अपकृत्यैव धर्मत°

31 ^{a}) Bo 3 5 D6 T2 G1 हितार्थाय; B1 D4 9 °र्थे च (for °र्थं च) — ^{b}) B1. 4 शं(B1 शां)करेषु T2 G1 वै (for च) — ^{c}) B3 damaged K1 तु धन; K3 Bo 3 4 D5. 9 वै (Bo D5 च) धनुर्, D8 तद् नुर् (for तु ध°). K4. 5 B1 Da Dn1 n3 D2-4 7 S (G3 4 absent) वैश्यो गृह्णीत वा(B1 च , Dn1 D4 G1 शा)स्त्राणि — ^{d}) K4 5 V1 B3 Da Dn1. n3 D2-4 परित्राणार्थमात्मन°

32 With 32^{ab}, cf Manu 11. 54^{ab} — ^{ab}) Da1 पाण (for पान) K1 B3 D4 5 9 च (for वा) D7 S (G3 4 absent) सुरापो ब्रह्महा चैव गुरुतल्पगत(T2 G1 °म)स्तथा — After 32^{ab}, the sequence in D7 T1 G5 is 34^{cd}, 33, 32^{cd}, 34^{ab}. — ^{c}) B1 Da1 अनि र्देश्यानि, T2 G1 °र्देश्या हि (for °र्देश्यानि) ✿ Cn अनिर्देश्यानि बुद्धिपूर्वकाणि । Cn प्रायश्चित्ततया अमुक्तानि । Cv (reading स्वनिर्देश्यानि) स्वीयतया निर्देष्टुं योग्यानि धनानि प्राणा इति मन्यन्ते । ✿ — ^{d}) K4 5 Dn1 n3 D3 8 प्राणांतमिति; Da1 °तानीह; Da2 G1 °तानिह (for °नीति)

33 For the sequence in D7 T1 G5, cf v. l 32. — ^{ab}) B4 mostly damaged T2 सुवर्णाहरण Ś1 K1-4 Bo 2-4 D1 5 9 स्तेय, D4 स्तेन्यं (for स्तैन्य) Ś1 K V1 Bo-3. 5 Da Dn1. n3 D2-4. 8 9 T2 G1 M1-3 विप्रस्वं चे(Bo 2 5 D4 चे ; G1 चै , M1 2 चा)ति; D1 विप्रस्व चेति; D6 विप्रस्य चेति (sic), D7 T1 G3 5 विप्राणां चेति, M4 विप्रस्वस्येति (for *विप्रासङ्गश्च) ✿ Cv विप्रा सङ्गाच्च पातकम् । विप्रा विप्रत्वजातिमती स्त्री । ✿ — ^{c}) K3 विहारान्; B1 विराम; D4 विहरेन्; D7 T G3 4 5 विहारो; M विहार (for °हरन्) K3 D4 9 पाने (D4 °न) वा; K6 V1 B1 3 4 Da Dn1 n3 D2 3 8 -पानाच्च (for पान च) — ^{d}) Bo 2-5 D6 T2 G1 अगम्या(G1 °म्य)गमनं; D1 [अ]प्यगम्य°, D7 G2 [अ]प्यगम्यागमने (for °गमन) K6 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 अ(V1 B1 2 Da [अ]प्य)गम्यागमनादपि.

34 For the sequence in D7 T1 G5, cf. v l 32 With 34^{ab}, cf Manu 3 157^{cd} — ^{a}) B4 damaged Ś1 K3 4 D1 सह सयोग; K1 D5 7 9 T G1 2 M सप्र योगं च (D5 T2 G1 M2 °गश्च); Bo 5 सहयोगश्च; B3 D4 सह योग च (D4 वा); Ca सप्रयोगे च (for संप्र योगाच्च) — ^{b}) K6 Dn1 n3 D2 3 8 Cn ब्राह्मणी ; Da °ह्मण (Da2 °णा), D4 7 T1 G3 5 °ह्मणो (for °ह्मणैर्). D7 T1 G5 याति यस् (for योनितस्) — ^{c}) K1 D1 महाराजा (for °राज) ✿ Cv (reading आचा रेण) पूर्वोक्तदुष्कर्मणामाचारेण । ✿ — ^{d}) K3 सदृशो; K6 V1 B1 3 4 Da Dn1 n3 D2-4. 7 T1 G5 पतितो (for

संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।
याजनाध्यापनाद्यौनान्न तु यानासनाशनात् ॥ ३५
एतानि च ततोऽन्यानि निर्देश्यानीति धारणा ।
निर्देश्यकेन विधिना कालेनाव्यसनी भवेत् ॥ ३६
अन्नं तिर्यङ्न्‌ होतव्यं प्रेतकर्मण्यपातिते ।
त्रिषु त्वेतेषु पूर्वेषु न कुर्वीत विचारणाम् ॥ ३७

अमात्यान्वा गुरून्वापि जह्याद्धर्मेण धार्मिकः ।
प्रायश्चित्तमकुर्वाणैर्नैतैरर्हति संविदम् ॥ ३८
अधर्मकारी धर्मेण तपसा हन्ति किल्बिषम् ।
ब्रुवन्स्तेन इति स्तेनं तावत्प्राप्नोति किल्बिषम् ।
अस्तेनं स्तेन इत्युक्त्वा द्विगुणं पापमाप्नुयात् ॥ ३९
त्रिभागं ब्रह्महत्यायाः कन्या प्राप्नोति दुष्यती ।

C 12 6082
B 12.165 42
K 12.163 42

तादृशो) T2 G1 2 M पतिना (M2 4 तो) वै भवंस्तुत

35 = Vasisthasmrti 1 22, (var) Devalasmrti 35 — a) K1 (by corr as in text) सावत्सरेण पतिते — b) D9 पतनेन (for पतितेन) K3 D5 7 9 S (G3 4 absent) समाचरन्, D1 सह्याचरेत् (for °चरन्) — c) Da D7 T1 G2 5 द्रानान्, Cn v यौनान् (as in text) M1 3 याचनाध्यापनाद्यौनान् ❀ Ca यौनात्तु न सवत्स रेण । तत्र सद्य एव पतति । Cn यौनं विवाहादिना सबन्धः । ❀ — d) B4 damaged B5 तथा, D9 धनु (for न तु) K1.3 D4 7 T2 G1 M न तु (K1 तथा, D4 अनु) यानाशनासनात्; B1 Da तथा (B1 अस्र) पानाशनासनात्, D1–3 8 न तु पानासनादरात् (D1 °शनात्), D5 पानाशनसहासनात्

36 B4 damaged — a) Ś1 K1–4 V1 D1 7 9 चरतो; K5 Dn1 n3 D3 8 हित्वातो, B (B4 damaged) Da हि ततो (for च ततो) D2 एतानि हित्वा ताम्या (submetric) — b) K2 4 5 B1 2 Da Dn1 n3 D2 2 8 भारत (for धारणा) ❀ Cn निर्देश्यानि सप्रायश्चित्तानि । ❀ — c) Ś1 K1 2 D1 निर्दिश्यैकेन, K3 निर्दिश्येनेन, K4 B1 निर्देश्ये केन, K5 Dn1.n3 D2 3 8 °श्यानेन, V1 Bo 2 3 6 Da1 D5 °श्य केन (for °श्यकेन) Cv cites निर्देश्यानीति — d) G1 Cv काले च (for °लेन) Bo 1 3 6 Da D4 व्यसनी, D. विधिना (for [अ]व्यसनी) ❀ Cv एतानि षट्कर्माणि वाक्यमात्रेण निर्देष्टुं शक्यानि, न तु फलदानीति कृत्वा, निधनकाले मरणकालेऽव्यसनी भवेदिति योजना । ❀

37 a) K4 गृहीतव्य (for न होˆ) K5 Dn1 n3 D2 3 3 Cn अस्य वीर्यं गृहीतव्य, B1 अयं तिर्यङ्न्‌ हेतव (sic), D7 S (G3 4 absent) अनुत्तीर्यं न हो(G1 मे) तव्य (D7 G2 °व्या) — b) Bo 2 3 5 Da [अ]याचि (B3.6 ति)ते; D7 T1 G2 5 [उ]पाश्रिते, D9 [उ]पाकृत; T2 पातिते, Ca [अ]पाचित (for [अ]पातिते) D4 प्रेत कर्मानिपातिते — c) M2 श्रीषु (for त्रिषु) Da2 श्रेतेषु, D7 T1 G2 5 [अ]प्येते° (for त्वेते°) Da2 पूर्व्येषु, D4 न कुर्वीत (hypermetric) (for पूर्वेषु) — d) D4 पूर्वेषु न (for न कुर्वीत) K2 D5 विचारणात्, K5 V1 B2 Da Dn1. n3 D2 3 8 °रण (for °रणाम्)

38 a) D5 अमात्याश्च गुरुश्चापि — b) Da1 यज्याद्, D1 जह्यद्; D4 पश्यन् (for जह्याद्) — c) All MSS (except Ś1 K2 4 B5 D1, Dn2 D6 G3 4 absent) Cn प्रायश्चित्तानि, Cnp °श्चित्तम् (as in text) K3 V1 Bo–4 Da2 D4 5 7 G1 M2 [अ]कुर्वाणो, K5 Dn3 Cn कुर्याच्च, Da1 कुर्वाणो, Dn1 कर्माणि, D2 3 8 G2 [अ]कुर्वाण, T1 M3 °र्वाणान्, T2 M1.4 °र्वाणा, G5 कुर्वाणान्, Cnp [अ]कुर्वाणैर् (as in text) — d) B1 damaged from नैतै up to हन्ति (in 39b) K (except K4) V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2–5 8 9 Cnp न तैर् (for नैतैर्) K1 4 5 Dn1. n3 D2 8 Cn अर्हति, K3 कुर्वीत (for अर्हति) D1 नतैरर्हति सविद; D7 S (G3 4 absent) नैते कुर्वति (G2 °त्य, M4 °तु) सविद (T2 G1 °द)

39 B1 damaged up to हन्ति — a) D1 अधर्मं कामा; D5 °का च, G1 °कारि; M4 °चारी (for °कारी) Ś1 धर्म्येण — Ś1 D1 transp 39cd and 39ef — c) D1 corrupt K1 D5 8 9 ध्रुव (for ब्रुवन्) K1 स्तेय (for स्तेन) — After 39cd, D7 reads 41ab for the first time, repeating it in its proper place — e) K1 अस्तेयं (for अस्तेन) D4 वक्तव्यो (for इत्युक्त्वा) — f) D7 T1 G2 5 M अश्नुते (for आप्नुयात्) D4 द्विगुणस्तेन वै भवेत् —After 39, K2 4 ins

415* स्तेनमस्तेन इत्युक्त्वा तावदाप्नोति किल्बिषम् ।

40 K2 4 (both hapl.) D1 om 40, Ś1 reads it on marg — a) Da विभाग (for त्रि°) G1 M4 -हत्यायां (for -हत्यायाः) — b) D7 T2 G2 कन्यां (for कन्या) K1.3 Da1 D4 5 9 दुष्कृत (Da1 °ती; D5 °ता), K5 D2 3 8 T1 G2 5 दूषिता, Da2 M2 दुष्यति, Dn1 दुष्पी (sic), D7 T2 M1.3 दूष्यति (for दुष्यती) ❀ Cn दुष्यती सप्रसापि मैथुनमिच्छन्ती ।

C. 12. 6063
B 12 165 43
K 12 163 42

यस्तु दूषयिता तस्याः शेषं प्राप्नोति किल्बिषम् ॥ ४०
ब्राह्मणायावगूर्येह स्पृष्ट्वा गुरुतरं भवेत् ।
वर्षाणां हि शतं पापः प्रतिष्ठां नाधिगच्छति ॥ ४१
सहस्रं त्वेव वर्षाणां निपात्य नरके वसेत् ।
तस्मान्नैवावगूर्याद्धि नैव जातु निपातयेत् ॥ ४२
शोणितं यावतः पांसून्संगृह्णीयाद्द्विजक्षतात् ।
तावतीः स समा राजन्नरके परिवर्तते ॥ ४३
भ्रूणहाहवमध्ये तु शुध्यते शस्त्रपातितः ।
आत्मानं जुहुयाद्वह्नौ समिद्धे तेन शुध्यति ॥ ४४
सुरापो वारुणीमुष्णां पीत्वा पापाद्विमुच्यते ।
तया स काये निर्दग्धे मृत्युना प्रेत्य शुध्यति ।
लोकांश्च लभते विप्रो नान्यथा लभते हि सः ॥ ४५
गुरुतल्पमधिष्ठाय दुरात्मा पापचेतनः ।
सूर्मीं ज्वलन्तीमाश्लिष्य मृत्युना स विशुध्यति ॥ ४६

Ca व्यभिचारिणी । ‌॥ — c) M2 स (for तु) — d) K6 V1 B1 2 Dn1 n2 D2-4 8 पाप्मन ; Da मानव (for किल्बिषम्)

41 With 41, of Manu 4 165 D7 reads 41ab for the first time after 39cd. — a) B1 damaged from ब्राह्मणा up to गुरुतर (in 41b) K6 V1 B0-3 6 Dn1 Dn2 n2 D2 3 5 8 ब्राह्मणान् (for °णाय) K4 5 Dn1 n2 D7 (first time) Cn अवगर्येह; V1 B0 2 3 °गूर्याथ; B1 °गुर्व्याय; Da1 °गुह्यार्य (sic), Da2 °गुर्यार्य, D2 3 5 °गर्याथ; D4 °गृह्येन (sic), D6 नावगूर्येत; D7 (second time) G2 अपगूर्येत; T1 G6 अपगूर्येनं; T2 अपकुर्याणो, G1 °गुर्याणो; M2 4 °गूर्ये(M4 °र्यै)व (for °गूर्येह). D1 ब्राह्मणावार्येव (corrupt) ‌॥ Ca अवगूर्य प्रहारोद्यम कृत्वा । ‌॥ — b) D4 पृष्टे, S (G3 4 absent) Cv स्पृष्टे (for स्पृष्ट्वा) D7 (marg second time) शतयावनमाप्नुयात्· ‌॥ Cv स्पृष्टे हस्तवेग्रादिना ताडिते सति । ‌॥ — c) Dn2 D2 3 8 सतत, D4 5 स (D6 च) शतं; M2 त्रिशतं (for हि शत). K6 V1 B0 Dn1 n2 D2 3 8 तावत; B1-4 Da शात; G1 2 M2 पाव (for पापः)

42 a) M2 सहस्रस् K6 V1 B (except B1) Da Dn1 n2 D2, 3, 5 7 8 T1 G2 6 च, D4 हि (for तु) K3 Da1 D9 वर्षाणि — b) Ś1 K2 4 6 Dn1 n2 D1-3 5 निपत्य (for निपात्य). K3 6 V1 B Dn1 n2 D2 3 5 8 9 नरक (for नरके) D6 व्रजेत् (for वसेत्) — Da om. 42cd — c) D7 T G1 2 5 [अ]प (for [अ]व·) K4 ·गर्याद्धि; K6 Dn1 n2 D2 3 8 गर्धेत; V1 B0 गू(V1 गु)र्याच; B0 3-5 D6 गूर्येत; D1 4 T2 G1 ·कुर्याद्धि; D7 T1 G6 गुर्याद्धि; M1 गूर्येद्धि; M2 ·गूर्योस्मि (for ·गूर्याद्धि) — d) Ś1 K1-4 D1 दास्य, B0 1 यातु (for जातु). B2 damaged, T2 निघात येत्, G1 निपूत° (for निपात°)

43 With 43, of Manu 4. 168; Āpastamba 1 25 2, 28. 15. — a) K1 पांसु, K2 5 V1 B0-2 6 Da1 D2-5 9 पांसून्, B1 Da2 पांसु (for पांसून्) — b) V1 B2 4 Da2 D6 नि(Da2 न)गृह्णीयाद्; B1 3 D4 9 सगृह्णाति (for °ह्णीयाद्) D7 S (G3 4 absent) गृह्णाति द्विजसत्तमात् (D7 G2 °मान्; M2 °मा). — c) K2 4 सम (for स) Da स या (for समा). D तावतीश्च महाराज — d) B1 damaged from रके up to शस्त्र (in 44a) K3 Dn1 n2 D2 3 8 प्रतिपद्यते; B0 परिवर्तयेत्; D4 °पच्यते (for °वर्तते).

44 B1 damaged up to शस्त्र — a) D4 भ्रूणहा ‌॥ Cn आहवमध्ये गोब्राह्मणरक्षार्थे सग्रामे । ‌॥ — b) K1 श्राघते (sic), G2 वध्यते (for शुध्य°) D2 (by corr as in text) दास्त्र (for शस्त्र) K3 Dn1, n2 D2 3 8 पातत (for पातित). — c) K6 V1 B Da Dn1 n2 D2 3 5 7 8 S (G3 4 absent) अग्नौ (for वह्नौ) — d) K4 B2 Da1 Dn1 n2 D2 3 7 8 T2 शुध्यते

45 With 45abcd, of Manu 11 90. B1 om. (hapl) 45–46 D4 om (hapl) 45abcd V1 reads 45abcd on marg — a) K6 Dn1 n2 D2 3 8 सुरापी (for °पो) Da1 D9 वारणीम् (for वारु°) Dn2 मुक्त्वा; G2 उष्णात् (for उष्णां) — b) M2 पीत (for पीत्वा) K1 V1 B0 1 4 5 Da D6 7 S (G3 4 absent) प्रमुच्यते — c) D6 7 तथा, Ca n तया (as in text) K5 सु; D. हि (for स). K3 Dn2 D2 8 कामे (for काये). — d) B2 damaged, Da2 तेन; Dn2 [अ]नेन; D6 च प्र (for प्रेत्य) Ś1 K1 2 4 B0 4 D1 5 9 मुच्यते (for शुध्यति) K4 मृत्यु वा प्राप्य शुध्यति. — D7 om (hapl) 45e–46d, T2 G1 om 45ef. — e) K1 2 M4 लोकाश्च; K2 लोकान्न (for लोकांश्च) — f) D1 तादृशे (for नान्यथा).

46 With 46, of Manu 11 103, Āpastamba Dharmasūtra 1. 25. 2, 28 15 B2 D7 om. 46 (of v l 45) K4 om 46a–47b — ab) B1 damaged. Dn1 पापात्मा (for दुरा°). D1 (also as

अथ वा शिश्नवृषणावादायाञ्जलिना स्वयम् ।
नैर्ऋतीं दिशमास्थाय निपतेत्स त्वजिह्मगः ॥ ४७
ब्राह्मणार्थेऽपि वा प्राणान्संत्यजेत्तेन शुध्यति ।
अश्वमेधेन वापीष्ट्वा गोमेधेनापि वा पुनः ।
अग्निष्टोमेन वा सम्यगिह प्रेत्य च पूयते ॥ ४८
तथैव द्वादश समाः कपाली ब्रह्महा भवेत् ।
ब्रह्मचारी चरेद्भैक्षं स्वकर्मोदाहरन्मुनिः ॥ ४९
एवं वा तपसा युक्तो ब्रह्महा सवनी भवेत् ।
एवं वा गर्भमज्ञाता चात्रेयीं योऽभिगच्छति ।
द्विगुणा ब्रह्महत्या वै आत्रेयीव्यसने भवेत् ॥ ५०
सुरापो नियताहारो ब्रह्मचारी क्षमाचरः ।
ऊर्ध्वं त्रिभ्योऽथ वर्षेभ्यो यजेताग्निष्टुता परम् ।

C 12. 6093
B 12. 165. 26
K 12. 162. 56

---

in text) : चेतम (for चेतन) — ᶜ) K1 सूर्मी, K2 सुर्मी, K3 D2 मूर्मा, V1 B2.4 D5 मूर्पा, Bo मूर्पा, B1 सुर्मी, B3 Da मूपा, S (G3.4 absent) शि(T1 G. शी)ला, Ca सूर्मी (gloss ताम्रादिमयीं प्रतिमां) (as in text) Da1 ज्वलितम् (for ज्वलन्तीम्) K1.3 आश्लिष्टो, V1 B (B3 om) D5 आलिंग्य, Da D1 आश्लिन्य, S (G3.4 absent) आसाद्य (for आश्लिष्य) K6 Dn1 n3 D2.3.5 Cn तयाकार(Dn1.n3 D2 Cn °रां)-प्रतिमा(Dn1 n3 Cn °मा)लिंग्य ❀ Cn मतद्यामिति शेषः । ❀ —ᵈ) K2.5.6 V1 B2 Dn1.n3 D2.3.5 सोऽपि, Da तेन, M सह (for स वि) K1 शुध्यते

47 With 47, cf Manu 11 104, Āpastamba Dharmasūtra 1 25 1 K4 om 47ᵃᵇ (cf. v l. 46) —ᵇ) D4 आश्लिष्य, T2 आधाय (for आदाय) D6 द्वय (for स्वयम्) —ᶜ) K6 नैर्ऋतौ, D5 नैर्ऋतां, G1 नैर्ऋतिं (for नैर्ऋतीं) —ᵈ) D3 निपतेत्सत्यजिह्मग°, D1 °तेत स जिह्मग°, T2 G1 °तश्च न(G1 स)जिह्मग° ❀ Ca अजिह्मग ऋजुपथगामी । ❀

48 ᵃ) D4 M4 ब्राह्मणार्थेन (for °र्थेऽपि) B2 च; D5 वै (for वा) D7 प्राणा° —ᵇ) D7 S (G3.4 absent) स(D7 G3 M4 स)त्यजन् (for °त्यजेत्) K3 D9 त्यजंस्ते(D9 °जेत्ते)न विशुध्यति — With 48ᶜᵈ, cf Manu. 11 74ᵃᵇ 48ᶜᵈ is damaged in B4 —ᶜ) Dn3 अश्वमेधेऽपि (for °धेन) D5 पीत्वा, T2 G1 ईष्ट्वा (for [वा]पीष्ट्वा) —ᵈ) K1 [वा]य (for [वा]पि) K3 Bo.3.5 D5.7.9 S (G3.4 absent) गोसवे-नाय (M4 °पि) वा पुन°, K5 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D2-4.8 अथ (B1.2 Da2 ह्यय, Da1 यथा, D4 [अ]प्यय) वा गोसवेन वा —ᵉ) D7 S (G3.4 absent) मरुत्स्तोमेन (for अग्निष्टो°) — Dn3 reads 48ᶠ–49ᵃ twice —ᶠ) K2.4.6 Da Dn1 n3 (both times) D2.3.8 पूज्यते; K3 B1 पूर्य°, V1 भूय°, Bo.3-6 D5 मोद° (for पूय°)

49 For the repetition in Dn3, cf. v l 48 —ᵃ) T2 ततो हि (for तथैव) K6 तथैव द्वादश मास —ᵇ) K3 केपाली (sic), K5 V1 Bo.1.3.4.5 (marg) D4 कापाली (for कपाली) K1 वसेत् (for भवेत्) D7 S (G3.4 absent) का(G1 क)पोत धर्ममाचरेत् (M1.2 °रन्) ❀ Ca कपाली हतब्राह्मण कपालयुक्तो वा । ❀ —ᶜ) D7 S (G3.4 absent) एककाल (for ब्रह्मचारी) Da2 भवेद्; M चरन् (for चरेद्) K4 B2.3 D6 भैक्ष्य; D1 भैक्ष्ये (for भैक्ष) K6 B1 Dn1.n3 D2.3.8 ब्रह्मचारी भवेन्नित्य —ᵈ) Da1 स्वकर्म च (hypermetric) K5 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D2.3.8 ख्यापयन्; B5 D7 T1 G2.3 [उ]दाहरेज् (for °हरन्) D7 S (G3.4 absent) जने (for मुनि°)

50 ᵃ) Bo.3-5 D5 तु, D4 G1 स, D7 T1 G2.5 M2.4 च, T2 हि (for वा) M1.2 पूर्वं (M3 °कं) द्वादशवर्षेण —ᵇ) K5 D2.3.8 स मुनिर्; D6 स शुचिर्; D7 T2 स पुनी (sic) (for सवनी) K3 D9 ब्रह्मचारी मुनिर्भवेत् ❀ Ca n सवनी त्रिषवणस्नायी । ❀ —ᶜ) K1 अज्ञात्वा, K2.4 °ज्ञाताम् (for °ज्ञाता) K3 V1 Bo 2-5 D4.7.9 S (G3.4 absent) पूर्वं गर्भमवि(M2 °पि)ज्ञात(B2 °ता)म्, K5 Da Dn1.n3 D2.3.5.8 Ca एव तु सममि(Da °वि)ज्ञाताम् (D5 °ज्ञाय), B1 पूर्वं ते स घली ज्ञातो, D1 एव वा गर्भसंज्ञाताम् —ᵈ) Ś1 (before corr as in text) वेद् (for योऽभि) K2.4 आत्रेयीं वेदपारग°, K3.5 V1 B Da Dn1 n3 D2-4.7-9 S (G3.4 absent) आत्रेयीं वा (B1 °यीं च, G1 °यिं वा, M1 °य वा, M3.4 °यीं यो) निपातयेत् (Bo 3-5 M3 °यन्), D5 नात्रेयीं स्वां निपातयेत् ❀ Cn आत्रेयीं प्राप्तगर्भां स्त्रियम् । Cv (reading मात्रेयीं) स्वमातुस्तत्त्वनिधनी सहोदरी । ❀ —ᵉ) K3 D9 गुरुणा; D2.3 द्विगुणो, T2 °गुणा (for °गुणा) B1 damaged, D2.3.8 G1 M4 या, T2 हि (for वै) —ᶠ) B4 damaged T1 G1.2 आत्रेयीं, M4 मायावी (for आत्रेयी) K5 Dn1.n3 D2-4.8 -निधने, V1 D7 T1 G3 -हिंसतो (V1 °नो), Bo D1.5 व्यसनी (D5 °नो), B1 Da T2 G1 M -हिंसने, B2 -हिंस*, B5 (marg) G2 हिंसिनो (for व्यसने)

51 ᵃ) B1 damaged, D4 सुरापा, T2 सुलापो (for °रापो) Da2 निराहारो (submetric), Dn3 D1,

C 12 6098
B 12 165 56
K 12 163 56

ऋषभैकसहस्रं गा दत्त्वा शुभमवाप्नुयात् ॥ ५१
वैश्यं हत्वा तु वर्षे द्वे ऋषभैकशताश्च गाः ।
शूद्रं हत्वाब्दमेवैकमृषभैकादशाश्च गाः ॥ ५२
श्वबर्बरखरान्हत्वा शौद्रमेव व्रतं चरेत् ।
मार्जारचापमण्डूकान्काकं भासं च मूषकम् ॥ ५३
उक्तः पशुसमो धर्मो राजन्प्राणिनिपातनात् ।
प्रायश्चित्तान्यथान्यानि प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ ५४
तल्पे चान्यस्य चौर्ये च पृथक्संवत्सरं चरेत् ।
त्रीणि श्रोत्रियभार्यायां परदारे तु द्वे स्मृते ॥ ५५
काले चतुर्थे भुञ्जानो ब्रह्मचारी व्रती भवेत् ।

---

8 8 निरताहारो, G2 निहता° (for नियता°) —b) Ś1 B0 6 D7 9 T G1 2 6 क्षपाचर°; K3, 6 V1 B1–3 Da Dn1 n3 D2 8 8 क्षिती(K3 °पा)शय ; D4 क्षपा शन°; D5 तपश्चर ; M1 3 4 क्षमापर° (for क्षमाचर) —c) D7 श्रौर्ध्वं (for ऊर्ध्वं) K3, 6 Dn1 n3 D2, 8 8 [ऽ]पि (for ऽथ) —d) Ś1 K1 2 [आ]श्लिष्य(K1 °ष्ट) ता; B1 [अ]भिप्लवना, D5 निष्कृता (for [अ]भिष्टुता) M1 8 पर (for परम्) D1 यजताम्भिष्ययासरन् (sic) —e) K1 (before corr as in text) 3 D4 घृषभैक ; D9 रुषभैक (for ऋष°) Ś1 (sup lin as in text) K1 2 4 5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D1–4 7 8 S (G3 4 absent) सहस्र (M4 °स्रा) गा; K3 D9 °स्राणि, B0 3–5 D5 Ca °स्रा गा (for °स्र गा) —f) K3 गाह्या (sic) (for दत्त्वा) K6 शौचम् (for शुभम्) V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2 8 8 9 गा द(B1 गोर्दे ; Da गौर्दे)त्वा शौच(D9 शुभ)माप्नुयात्; D4 दा[? ग]वां दत्त्वा शुचिभी[? °चिर्भ]वेत्, D7 S (G3 4 absent) गां (T1 G6 M1 4 गा) दत्त्वा शुद्धिमाप्नुयात् —After 51, M ins

410* दीक्षाभिषेकनिर्मुक्ते क्षत्रिये षट् समाचरेत् ।

52 a) Da2 हत्ता (for हत्वा) D4 नु (for तु). Da वर्षेभ्यो (for वर्षे द्वे) —b) D4 ऋषभिका (sic); T2 G1 घृषभैक (for ऋष°) K6 V1 B1 Da Dn1, n3 D2 8 8 T2 G1 शत, B2 damaged (for शताश्च) —Ś1 K2 4 B1 D1 om (hapl) 52cd —c) K1 सम्; Da [अ]ष्टम् (sic), D4 [अ]ष्टम्; G2 [अ]हम् (for [अ]ब्दम्) V1 B0 Da एकैकम् (for एवै°) —d) B2 damaged G1 दश च (for दशाश्च). K6 V1 B (B2 damaged) Da Dn1 n3 D2 8 6 8 ऋ(D5 वृ) षभ च (Da °भैक) शतं च गा

53 With 53, cf. Manu. 11 131 D8 om 53ab —a) B2 damaged Ś1 D9 स्व (for श्व) K1 -त न्चर ; K5 V1 B (B2 damaged) Da Dn1 n3 D2 8 5 -वराह ; D2 -चमर ; D7 S (G3, 4 absent) मार्जार (for बर्बर). M1 -खुरान् —b) B2 damaged B4 damaged from शौद्रमेव up to श्रोत्रिय (in 55c) K2 8 रौद्रमेव; B1 शौन°; D7 T G1, 2 6 M3, 4 शूद्र-हत्या ; M1 8 शूद्र हत्वा (for शौद्रमेव) —c) K3 D2 मार्जार K3, 4 -कप ; D4 चाप (for चाप) B3 मंडूकं; Da मडूका , D5 भाडूक (for -मण्डूकान्) D1 corrupt, D7 S (G3 4 absent) मडूकचापनकुलान्; D8 शूद्र हत्वाप[थ] मंडूकान् —53d is damaged in B2 —d) D6 काक (for काक) Ś1 K1 2 B3 बालं; Ś1 (sup lin) वाम, K3 व्याल; K4 5 B0 Dn1 n3 D2 3 5 8 व्याल; B5 D1 4 9 वाल (for भास) K1 (by corr. as in text) 5 B0 3, 5 Dn1, n3 D3–5 8 मूषिकं. V1 B1 Da काक (Da भास) मूषिकमेव च (B1 वा); D7 T1 G2 6 काकोलूकांश्च मूषिकान्; T2 G1 चक्रां(G1 °का)श्च सहमूषिकान्; M1, 3 4 काकान्बालांश्च मूषिकान्; M2 बालांश्च सहमूषकान्

54 B4 damaged —a) M खर (for पशु). D7 S (G3 4 absent) वधे (G1 M1, 3 °धो) (for समो) K3 Dn1 n3 D2–4 8 दोषो (for धर्मो) B1 2 Da उक्त पशुसमुद्देशो —b) K1 प्राण (for प्राणि). D5 -निपातन —After 54ab, D7 T G1, 2 6 read (with v l) 69cd (T2 G2 repeating it in its proper place) —c) B0 [अ]नेकानि; Da [अ]योन्यानि (for [अ]था°) —d) K3 [अ]त्र (for [अ]नु)

55 B4 damaged up to श्रोत्रिय. —a) K3 M4 चाप्यस्य ; D7 चान्यस्य; T1 G6 [ऽ]याप्यस्य , G2 M3 [ऽ]वाचास्य ; M1 8 चास्यस्य (for चान्यस्य) Ś1 K2 4 D1 तल्पे (K4 तुल्ये) चाप्य(Ś1 °प्या)नुशोचे च; K1 तल्पे चाप्यनुशोचेत; K6 B5 Dn1 n3 D2 3 8 Cn अल्पे चा(Dn1 D2 8 Cn °ल्पे चा)प्यय शोचेत (B5 शोचे च; D2 8 8 शौचे च); V1 B1 2 अल्पे (B1 °न्ये) चाप्यनुशोचेत (B1 °शोचे च , B2 °शौचे च); B0 अल्पे चाप्यथ वा शौचे; Da तप्येताप्यनुशो(Da1 °शौ)चेत; D4 तल्पेपि तथाशौच च; D5 अन्येनानल्पशौचेन; D9 तल्पे चाप्यस्यशौचेव; Cv कल्पे (gloss अविद्यमानदोष कल्पने) चास्य चौर्ये च. —b) K4 सवत्सरे —c) B1 D6 -भार्याया (for भार्यायां) —d) K6 T2 -दारेषु; K6 V1 B Da Dn1 n3 D2 8 8 °रे च (for °रे तु). T2 चे (for द्वे) M1, 3 पद्भिमे प्रथमेधिक

56 b) D4 व्रतं (for व्रती). Da D4 चरे(D4 °र)त्

स्थानासनाभ्यां विहरेत्त्रिरह्नोऽभ्युदियादपः ।
एवमेव निराचान्तो यश्चाग्नीनपविध्यति ॥ ५६
त्यजत्यकारणे यश्च पितरं मातरं तथा ।
पतितः स्यात्स कौरव्य तथा धर्मेषु निश्चयः ॥ ५७
ग्रासाच्छादनमत्यर्थं दद्यादिति निदर्शनम् ।
भार्याया व्यभिचारिण्यां निरुद्धायां विशेषतः ।
यत्पुंसां परदारेषु तच्चैनां चारयेद्व्रतम् ॥ ५८
श्रेयांसं शयने हित्वा या पापीयांसमृच्छति ।
श्वभिस्तां खादयेद्राजा संस्थाने बहुसंवृते ॥ ५९
पुमांसं बन्धयेत्प्राज्ञः शयने तप्त आयसे ।
अप्याद्धीत दारूणि तत्र दह्येत पापकृत् ॥ ६०
एष दण्डो महाराज स्त्रीणां भर्तृव्यतिक्रमे ।

C. 12. 6108
P 12. 165 65
K. 12. 163 68

(for भवेत्) —c) B1 स्थानाशनाभ्यां K4 D1 विर हेत्, D4 विहरत् (for °रेत्) —d) K4 Da M4 त्रिरह्नो, K5 B1–3 Dn1 n3 T2 °ह्ना (for °ह्नो) K5 V1 Bo 2–5 Da Dn1 n3 D2 7 8 T G2 5 M4 [अ]भ्यु पयन्, B1 क्षपयन् (for ऽभ्युदियाद्) K1 चर°; K4 नृप (for अप°) K8 D4 त्रिरह्नोभ्युदयादय°, D3 °ह्नो भ्युपयभय°, D5 त्रिरशिनाभ्युपायत°, G1 त्रिरह्नाप्युपया न्नृप°, M1 3 °ह्नाश्च भय न च, M2 °ह्नौभ्युपयश्चर —c') B2 damaged K1 निशादातो, K8 V1 B (B2 damaged) Da Dn1 n3 D2–5 8 9 Cn निराकर्ता, K5 °कृत्वा (for °चान्तो) K1 2 4 D1 अपि विध्यति; K5 D2 3. 8 अपविध्यते; B1 D5 परिविध्यसे (D5 °ति), B4 उपविध्यति, Ca. n अपविध्यति (as in text) — For 56cd, D7 T G1 2 5 M subst

417* एवमेव चरञ्जार्जस्तस्मात्पापात्प्रमुच्यते ।
[D7 राजा (for राजन्)]

57 With 57ab, cf. Manu. 3 157ab —a) B3 damaged K2 4 D1. 7 T1 G5 [अ]कारण (for °रणे) D7 T1 G2 यत्र (for यश्च) —b) K5 Dn1. n3 D2–4. 8 गुरुं; D7 T G3 5 M च ह; T2 (inf lin) G1 च य° (for तथा) —c) D4 स हि (for स्यात्स) —d) B4 damaged Da यथा धर्मविनिश्चय°

58 a) B4 damaged K3 D4 अत्यंत; D1 अन्ययं (for अत्यर्थं) K5 V1 Bo 2 2 5 Da Dn1. n3 D2 3 5 8 ग्रामाच्छादनमात्रं तु, B1 या सदेहेन मार्गं तु, D7 S (G3. 4 absent) ग्रासा(M4 हत्वा)च्छादनयानं च —b) K1 अनिदर्शन D7 S (G3 4 absent) शयनं शासन तथा — After 58ab, D7 S (G3 4 absent) ins

418* ब्रह्मचारी द्विजेभ्यश्च दत्त्वा पापात्प्रमुच्यते ।
[M1. 3. 4 चरेत्पूर्वं (for ब्रह्मचारी) T2 विमुच्यते]

— With 58cdef, cf. Manu 11 176, Yājñavalkya I 70 —d) D4 7 T1 G2 5 विरुद्धायां —e) M3 य (for यत्) K5 V1 Bo 2–5 Da Dn1 n3 D2–5 8 पुंस°, B1 D1 M2 पुसा (for पुंसां) B1 om from परदारेषु up to सवत्स (in 61c) K4 -धारेषु (sic), D2 -द्वारेषु (for दारेषु) —f) K3 5 V1 B (B1 om) D (except D1, Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) तदेनां (for तच्चैनां) D4 कारयेद् (for चार)

59 With 59, cf. Manu. 8 371. B1 om 59 (cf v l. 58) —a) K4 श्रेयस (for श्रेयांस) Ś1 K2 4 D1 ब्राह्मण; K1 lacuna, K5 V1 Bo 3 5 Da Dn1 n3 D3 3 5 8 शयन (for शयने) Ś1 K1 4 D1 हत्वा —b) K1 D4 इच्छति (for ऋच्छति) Ś1 K2 4 D1 यो दंड (D1 °डे) नैवमिच्छति, K3 V1 B2 4 D9 T2 G1 पापीयांस निय(K3 D9 निग, T2 G1 समृ)च्छति; K5 Dn1. n3 यान्यं पाप निगच्छति; Bo 3 5 D5 पापी यासमिति स्मृ(D5 श्रु)ति°, Da D2 3 8 नान्यत्पाप निय (D2 °ग)च्छति —c) D7 यहिंस; G1 अहिंस् (sic) (for श्वभिस्) Ś1 K2 4 D1 त, G2 तान् (for तां) K5 B3 Dn3 D2 3 5 8 T1 G5 M4 अर्दयेद्; V1 Bo 4 5 Dn1 T2 G1 खाद°; B2 damaged, Da खादयेद्; D7 अवसेद्, G3 M1–3 म(M2 मु)र्दयेद् (for खाद°) K1 राजन् (for राजा) —d) K1 सस्थाने; G2 सु° (for स°) K5 V1 Da Dn1. n3 D2 3 8 वि स्तरे, Bo -मन्यते; B2 *स्तरे, D7 T G1 2 5 M3 -संस्थिते; M1. 3. 4 -सचिवे (for संवृते)

60 With 60, cf Manu 8 372 B1 om 60 (cf v l. 58), B5 mostly damaged —a) K3 Bo 3 5 Dn1. n3 D2 3 8 दक्षयेत्, B2 damaged (for बन्धयेत्) K3 V1 B2 Da D4. 9 T1 G1 5 M3–4 पार्श्वे; D7 G3 पापै° (for प्राज्ञ°) —c) Ś1 K3 4 V1 Bo 2 3 5 Da D1. 5 9 अप्या(K3 °स्या)ददीत, K1 अप्यास्देत (sic), D4 समाददीत (for अप्याद्धीत) D7 T1 G2 5 अस्य (D7 यस्य; G2 आस्ये) दद्यात्स दारूणि; T2 G1 M अस्य (M1 अप्या; M2 आस्या) दद्या(M3 °स्या)च्च रूपाणि —d) M तथा (for तत्र) D4 7 T G1 2 5 M2 दह्ये(G1 °ह्या)त्स (for दह्येत).

61 B1 om. up to सवत्स (cf. v l 58) K1 om. 61 —b) B4 damaged D4 T2 भर्तुर् (for भर्तृ).

C 12. 6107
B 12. 165. 66
K 12. 163. 68

संवत्सराभिशस्तस्य दुष्टस्य द्विगुणो भवेत् ॥ ६१
द्वे तस्य त्रीणि वर्षाणि चत्वारि सहसेविनः ।
कुचरः पञ्च वर्षाणि चरेद्भैक्षं मुनिव्रतः ॥ ६२
परिवित्तिः परिवेत्ता यया च परिविद्यते ।
पाणिग्राहश्च धर्मेण सर्वे ते पतिताः स्मृताः ॥ ६३
चरेयुः सर्व एवैते वीरहा यद्व्रतं चरेत् ।
चान्द्रायणं चरेन्मासं कृच्छ्रं वा पापशुद्धये ॥ ६४
परिवेत्ता प्रयच्छेत परिवित्ताय तां स्नुषाम् ।
ज्येष्ठेन त्वभ्यनुज्ञातो यवीयान्प्रत्यनन्तरम् ।
एनसो मोक्षमाप्नोति सा च तौ चैव धर्मतः ॥ ६५
अमानुषीषु गोवर्जमनावृष्टिर्न दुष्यति ।
अधिष्ठातारमत्तारं पशूनां पुरुषं विदुः ॥ ६६

Bo. 3 5 Dn1 D5 व्यतिक्रमात् (for °क्रमे) K8 भर्तृ स्त्रीणां व्यतिक्रमात्; K6 V1 B3 4 Da Dn3 D2. 3 8 स्त्रीणां भर्तृव्यतिक्रमात् (V1 B3 Da °क्रमे) — With 61^cd, cf. Manu 8 373^ab — c) K8 D9 पिक्तस्य, B3 शक्तस्य, T2 शसस्य, M3 शापस्य (for शस्तस्य). K4. 5 Dn1 n3 D7 8 T1 G3. 5 सवत्सरोभिशस्तस्य; D5 °राणि शस्तस्य. ❀ Cn अभिशस्तस्य प्रायश्चित्त सद्योऽकुर्वतः । ❀ — d) Ś1 K4 D1 द्विगुण

62 ab) G2 तस्य च (for द्वे तस्य) B1 D4 चत्वारि वर्षाणि (by transp) K5 Dn1 n3 D2. 6 8 सेविनि; V1 B (except B1) Da D5 सेविभि, D4 सेविनां; D7 सेविना; G4 सेविनं; Cv सेवनात् (for सेविन) — c) Dn3 कुरव, D1 T1 G3 5 M कुमारः, D4 भवर, D7 T2 G1 कुजार; Cv कौमार (for कुचर) ❀ Cn कुचर पृथिवीं पर्यटन् । ❀ — d) K1. 3 D5 9 चरन् (for चरेद्) K2 4 5 V1 B (except B3) Dn1 n3 D2 3 5 8 9 भैक्ष्यं, D1 भैक्ष्ये; D7 (before corr as in text) भक्ष (for भैक्षं) Da यतव्रत (for मुनिव्रत) ❀ Cv सहसेवनात् परस्त्रिया सह सेवनात् । तस्य पुरुषस्य अल्पकालसेवने द्वे, मध्यसेवने त्रीणि, बहुकालसेवने चत्वारि वर्षाणि वक्ष्यमाणव्रत चरेत् । ❀

63 With 63, cf Manu 3 172 — a) B4 damaged D6 9 T1 G1 2 5 परिवित्त (for °वित्ति). B1 Dn3 D3 9 परिवेत्ता च (hypermetric), T2 G1 2 M2 परीवेत्ता (for परि°). — b) Ś1 K2 4 B1 2 D1 4 9 Cv यया च; K5 Dn3 D2 3 8 या चैव, D7 G3. 5 यदा च (for यया च) — c) Da1 पाणिग्रहास्; D4 °ग्राहे, T2 M4 °ग्राहाश्; M1 °ग्रहश् (for °ग्राहश्) K5 D2 8 स्वधर्मेण; V1 Bo. 1 3-5 Da Dn1 n3 D3 5 स्वध°; D4 [s]स्य ध° (for च ध°). — d) Ś1 K1 D1 सर्वेत्र; Da1 सेवते (for सर्वे ते) M4 परिता (for पतिता). D5 [अ]भवन्, D7 T1 G2 5 श्रय (for स्मृता)

64 a) B4 damaged, T2 G1 भवेयु (for चरेयु). D4 एवोत्त (for एवैते). — b) T2 (by corr as in text) G1 वीरहत्या (for वीरहा यद्) D6 भवेत् (for चरेत्). — c) D4 चरन् (for चरेन्) — D3 repeats 64^d–67^b after गणास्त (in 12 160 18^b). — d) B4. 5 पशु (for पाप-) Dn1 -लुप्तये (for -शुद्धये). D4 कृच्छ्रमासमविशुद्धये; T2 कृच्छ्रं पापापनुत्तये

65 For the repetition in D3, cf v. 1 64 — a) Ś1 K1. 3 4 परिविति, Da1 °वृत्ता; Da2 °विता; D1 °वृत्ति (for °वेत्ता) K8 परिच्छेत; B. प्रयच्छेतु (for °च्छेत) — b) Ś1 परिवृत्ताय, B1 3 5 Dn3 °वेत्ताय (for °वित्ताय) Da तां स्नुषां परिवि(Da1 °वृ)त्तये; D4 परिवेत्तोस्तु तां स्नुषा; G2 °वृत्तायितां स्नुषां — c) K1 त्वभ्यनुज्ञातो; T2 प्रत्यनुज्ञातो (for त्वभ्यनु°). — d) D4 परिणयेत् (hypermetric) (for यवीयान्). K5 Dn1 n3 D2 3 8 अप्यनंतर; T2 G1 प्रत्यनंतर (for °नन्तरम्) — 65^cd is damaged in B4 — e) K4 Dn1 n3 D2 3 8 एव च (D2 स) (for एनसो) — f) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D2–5 7 8 T G1 3 5 M2 4 तौ च सा (by transp), D1 सारतौ (sic) M1. 3 तौ सा चैवेह धर्मत

66 For the repetition in D3, cf v 1 64 — a) Ś1 K1 3 4 B1 T2 अमानुषेषु, B2 °नुषी च; D1 3 °नुषं(D9 °षी)षु (sic), Cv समानुषेषु; Cn अमानुषीषु (as in text) K1 गैवर्चम् (sic), K4 5 B (except B3) Dn1 D2 3 5 7 8 M गोवर्ज्यम् (for °र्जम्) ❀ Ca अमानुषीषु अजादिषु । ❀ — b) Ś1 अनादृष्टिर्; K1 D7 T1 G1 (by corr) 2 5 °दिष्टं, K3 4 °दिष्टिर्; K5 Cnp °दृष्टिर्, D4 °वृत्तिर्; T2 G1 (before corr) अत्ता (G1 °ना) दुष्ट; M1 3 4 अत्ता दुग्ध; M2 दुग्धमत्ता (for अनावृष्टिर्) K1 G2 M1 दूष्यति; K8 शुष्यति; T2 M3 4 दुष्यते (for °ति). ❀ Ca अनावृष्टिं रेतःसेकरहित इति । Cn अनावृष्टि अजीवन हिंसेत्यर्थः । प्रक्षते शिश्नादिकर्मण इदं रूपम् । ❀ — c) K1 V1 Bo 4 Dn3 D3 5. 7 T1 G5 अतार (for अत्तारं) K5 B1 3 5 Da1 Dn1 D4. 6 8 अधिष्ठातार (K5 D8 °तारं, D4 °ता च) मतार; B2 damaged, Da2 अधिष्ठातारमतार (sic)

परिधायोर्ध्ववालं तु पात्रमादाय मृन्मयम् ।
चरेत्सप्त गृहान्भैक्षं स्वकर्म परिकीर्तयन् ॥ ६७
तत्रैव लब्धभोजी स्याद्द्वादशाहात्स शुध्यति ।
चरेत्संवत्सरं चापि तद्व्रतं यन्निराकृति ॥ ६८
भवेत्तु मानुषेष्वेवं प्रायश्चित्तमनुत्तमम् ।
दानं वादानसक्तेषु सर्वमेव प्रकल्पयेत् ।
अनास्तिकेषु गोमात्रं प्राणमेकं प्रचक्षते ॥ ६९
श्ववराहमनुष्याणां कुक्कुटस्य खरस्य च ।
मासं मूत्रपुरीषं च प्राश्य संस्कारमर्हति ॥ ७०
ब्राह्मणस्य सुरापस्य गन्धमाघ्राय सोमपः ।
अपस्त्र्यहं पिबेदुष्णास्त्र्यहमुष्णं पयः पिबेत् ।
त्र्यहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो भवेत्त्र्यहम् ॥ ७१

C 12. 6118
B 12. 165 77
K. 12. 163 79

❀ Cv अचार तस्य बहुवरदु स्वदानादचार भक्षक विद्दु । ❀ —[d]) K1 पुरुषो, D4 पुरुषान्; G1 परुष (for पुरुष)

67 For the repetition in D8, cf. v l 64 —[a]) K8 D1 परिधायाश्चोर्ध्व (D1 °श्चोर्ध्वे), D9 °यार्द्र (for °योर्ध्व-) K1 D4 T2 M4 -वालं; K6 D2 3 8 -चोल; B1 -वास, D7 G2 M2 -पालं; G1 -वालां (for वालं) D4 वा; D7 T1 G2 5 च (for तु) ❀ Cn ऊर्ध्ववाल चमरीपुच्छम् । Cv (reading ऊर्ध्वबहुल) उच्च तया विद्यमानं बहुल द्रव्य परिदाय दत्त्वा । ❀ —[b]) Ś1 K4 D7 9 T2 G1 2 5 मृण्मयं; K1 मर्मयं (for मृन्मयम्) D1 पात्रमादास्यद्व (corrupt) — With 67[cd], cf Manu 13 122[cd] —[c]) D5 भैक्ष्य (for सप्त) K1 भक्षे, K8 V1 Bo-2 4. 5 Da1 D6 9 भैक्ष्य, K4 भैक्षे; K5 Dn1 n8 D2 3 8 नित्यं (for भैक्षं) —[d]) T2 G1 यत्र कर्म च कीर्तयेत् (G1 °यन्)

68 [a]) Da अत्रैव, D6 तात्रार्यं; D7 S (except G1, G3. 4 absent) तथैव (for तत्रैव) Ś1 (by corr) चात्र, B5 [अ]लब्ध-, D9 लघु, Cv मल (gloss गोमय) (for लब्ध) G1 M2 भोजि —[b]) D9 द्वादहाहात् (sic), T2 °शाब्दात् (for °शाहात्) B4 damaged, D4 विशुध्यति (for स शु°) Bo द्वादशाहेन शुध्यति; D6 दशाहात्स च शु° —[c]) B4 damaged D5 संवत्सरञ्च, D9 सांवत्सर B1 चापि; T2 G1 चाह (for चापि) —[d]) T2 यद् (for तद्) G2 धूर्तं (for व्रत) M2 4 च (for यन्) K3 D4 7 9 T G1, 2 5 M4 निराकृति (D9 °त); V1 Bo 2 3 5 Da D5 निकृतति (for निराकृति) K5 Dn1, n8 D2, 3 8 Cn तद्व्रत येन कृतति, B1 °तं यत्र निष्कृति

69 [a]) Dn1 भवेत्तन्, Dn8 D2 3 8 तद्वै (Dn8 °द्वे) च (for भवेत्तु) K1. 3 V1 B Da1 D4. 5 7 9 T G1 2 5 मानुषीषु (for °षेषु) B1 D5 G5 M [ए]व (for [ए]वं) —[c]) D9 च (for वा). Ś1 K1 2 4 D1 9 -मत्तेषु, K3 5 V1 Bo-2 4 Da Dn1 n3 D2-5 8 शक्तेषु (for सक्तेषु) —[d]) K5 V1 B2 Da Dn1, n8 D2-4 8 एतत् (for एव) D1 स (for प्र) — D7 T1 2 (first time) G1 2 (first time) 5 read 69[ef], after 54[ab] —[e]) K4 अनास्तिकेश (sic), D7 S (T2 G2 both times, G3 4 absent) °नस्थिकेषु (sic), Cn अनास्तिकेषु (as in text) D7 T1 G2 (both times) 5 गोमूत्र (for °मात्र) —[f]) K5 Dn1 n3 D2 3 5 8 Cn दानमेक; Bo 4 प्राणमात्र; D7 T1 G5 पानमेक D4 प्रवक्षते; D9 प्रचक्ष्यते

70 With 70, cf. Manu 11 154 —[a]) D7 T1 G5 वराहश्च, G2 वराह च, M2 श्ववराहं (for °राह) D7 S (G3 4 absent) मृगाणां च (for मनुष्याणां) —[b]) K1 कुक्कुटस्य; K2 कुक्कू°; K8 कुर्कु°; M2 कुक° (for कुक्कु°) K5 D2 3 8 कुररस्य चकस्य च —[c]) D1. 5 T2 M2 मास (for मासं) K2 4. 5 V1 B (except B1) Da Dn1 n3 D2-4 7-9 T1 G2 5 M मूत्रं; D5 -मुत्र (for मूत्र) V1 B (except B4) Da Dn1 D2 4. 5 7 8 S (G3 4 absent) वा (for च) —[d]) Ś1 K4 प्राच्य (sic), K1 3 D4 प्राप्य; D1 प्रास्य (for प्राश्य)

71 71[ab] = Manu 11 149[ab] —[a]) B4 damaged from ब्राह्मण up to आघ्राय (in 71[b]) K1. 2 5 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n8 D2 3 7-9 T1 G5 M2 ब्राह्मणस्तु (V1 °श्च) (for °णस्य) —[b]) K6 Dn1 n8 D2 3 8 आदाय (for आघ्राय) D2 3 8 सोपम°, D7 T G1 2 5 सोमपा (for सोमप°) —[c]) D5 आपस् (for अपस्) K1 पिवेद्, B4 पिपेद्, D1 मिवैद् (corrupt) (for पिबेद्) Ś1 K2 4 5 V1 Bo 1 2 Da Dn8 D1, 2 5 8 G1 उष्णं, B4 उष्ट (sic); Dn1 D3 उष्णास् (for उष्णास्) —[d]) D7 S (G3 4 absent) सयतात्मा जितेंद्रिय° — B1 om 71[e]-72[d] —[e]) K5 V1 B (B1 om.) Da2 Dn1 n3 D2 3 5 8 पय° (for घृत) D7 S (G3 4 absent) अ(G1 आ)प° पीत्वा तु (M2 °स्वाथ) स पुनर् —[f]) Ś1 V1 Bo D1 M4 वायुभक्ष्यो, Da1 त्रायु पीत्वा (for वायुभक्षो) K3 D9 दिनत्रय (for भवेत्त्र्यहम्)

एतत्ते धर्ममुद्दिष्टं प्रायश्चित्तं सनातनम् । ब्राह्मणस्य विशेषेण तत्त्वज्ञानेन जायते ॥ ७२

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि एकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥

१६०

वैशंपायन उवाच ।
कथान्तरमथासाद्य खड्गयुद्धविशारदः ।
नकुलः शरतल्पस्थमिदमाह पितामहम् ॥ १
धनुः प्रहरणं श्रेष्ठमिति वादः पितामह ।
मतस्तु मम धर्मज्ञ खड्ग एव सुसंशितः ॥ २
विशीर्णे कार्मुके राजन्प्रक्षीणेषु च वाजिषु ।
खड्गेन शक्यते युद्धे साध्वात्मा परिरक्षितुम् ॥ ३
शरासनधरांश्चैव गदाशक्तिधरांस्तथा ।
एकः खड्गधरो वीरः समर्थः प्रतिबाधितुम् ॥ ४
अत्र मे संशयश्चैव कौतूहलमतीव च ।
किं स्वित्प्रहरणं श्रेष्ठं सर्वयुद्धेषु पार्थिव ॥ ५
कथं चोत्पादितः खड्गः कस्यार्थाय च केन वा ।

---

72 B₁ om. 72 (cf. v. l. 71). — [a]) T₁ G₁ [illegible] (for [illegible]) D₁ [illegible] (for मनुद्दिष्टं) — [b]) D₁ [illegible] [illegible]

Colophon. [illegible]

160

1 [a]) D₁ [illegible] T₂ [illegible] — [b]) M₁ [illegible]

2 [illegible]

(for मतस्तु) B₀ धर्मज्ञ — [d]) Da₁ एव (for एव). Ś₁ K₁ सु सशित ; K₃₋₄ V₁ Da D₁₋₃.₅ सु(K₁ D₁ सु)शित ; B₁ सुसंस्थित ; T₁ G₁ सुनिशित ; G₃ सुसंवत (for °शित)

3 3[ab] is damaged in B₁ — [a]) B₀ D₁ विशीर्णे; D₁ T₁ G₃ छिन्ने च; T₂ G₁ जीर्णेषु; M शी(M₁ शी)र्णे च (for विशीर्णे) — [b]) D₁ S (G₃ absent) [illegible] च (for च वाजिषु) — [c]) D₁ S (G₃ absent) योद्धुम् (for युद्धे) — [d]) D₁ स चात्मा; D₁ T₁ G₁ चात्मानं; T₂ G₁ M आत्मा वा (T₂ M₁ च) (for साध्वात्मा)

4 [a]) Ś₁ K₃₋₄ D₁ शरासनधरान् — [b]) Ś₁ K₁ D₁ [illegible] (for °धरांस्तु) K₁ B₁ D₁ तदा (for तथा) — [c]) D₁ खड्गधरो V₁ B₁ सर्वं, B₁ Da D₁ T₁ G₁ धीर (for वीर) Ś₁ K₁ D₁ [illegible] वीरम् — [d]) Ś₁ K₁ D₁ [स]मर्थां (for समर्थः), D₁ T₁ G₁ प्रतियोधितुं; G₁ °वादितुं (for °बाधितुम्).

5 [a]) V₁ B₁ Da₁ m D₁ [illegible] (for अत्र मे) K₁ D₁ [illegible] (for चैव) — G₁ om. (hapl.) 5[c]-18[a]. — [b]) K₁ [illegible] कुतूहलम् (for कौतू°) — [c]) Da₁ [illegible] Da₁ प्रहरण — [d]) D₁ [illegible] T₁ [illegible] (for युद्धेषु) V₁ B₀ D₁ भारत (for पार्थिव).

6 G₁ om. 6 (cf. v. l. 5) V₁ reads 6-9 on marg. — [a]) T₂ M₁ वा (for च) D₁ [illegible] — 6[ab] is damaged in B₁ — [b]) K₁ Da₁ m D₁ T₁ G₁ कर्ता (for कस्य) K₁ V₁ B₁ Da Da₁ m D₁₋₃ T₁ G₁ M₁ [illegible]

पूर्वाचार्यं च खड्गस्य प्रब्रूहि प्रपितामह ॥ ६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माद्रीपुत्रस्य धीमतः ।
सर्वकौशलसंयुक्तं सूक्ष्मचित्रार्थवच्छुभम् ॥ ७
ततस्तस्योत्तरं वाक्यं स्वरवर्णोपपादितम् ।
शिक्षान्यायोपसंपन्नं द्रोणशिष्याय पृच्छते ॥ ८
उवाच सर्वधर्मज्ञो धनुर्वेदस्य पारगः ।
शरतल्पगतो भीष्मो नकुलाय महात्मने ॥ ९
तत्त्वं शृणुष्व माद्रेय यदेतत्परिपृच्छसि ।
प्रबोधितोऽस्मि भवता धातुमानिव पर्वतः ॥ १०
सलिलैकार्णवं तात पुरा सर्वमभूदिदम् ।
निष्प्रकम्पमनाकाशमनिर्देश्यमहीतलम् ॥ ११
तमःसंवृतमस्पर्शमतिगम्भीरदर्शनम् ।
निःशब्दं चाप्रमेयं च तत्र जज्ञे पितामहः ॥ १२
सोऽसृजद्वायुमग्निं च भास्करं चापि वीर्यवान् ।
आकाशमसृजच्चोर्ध्वमधो भूमिं च नैर्ऋतिम् ॥ १३
नभः सचन्द्रतारं च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा ।

C 12. 6133
B 12. 166. 14
K. 12. 164. 14

(by transp), B1. 3 5 T2 M1 वार्याय; M3 4 पार्याय K3 5 V1 B1–3 Dn1. n3 D2 3 8 9 च (for वा) —c) D1 पूर्णाचार्यं, D4 पूर्वापर्यं, D9 पूर्वाचार्यं च K3 D9 तु (for च) —d) Ś1 K2. 4 D1 भरतर्षभ B1 D7 T G2 5 M1–3 प्रब्रवीहि पितामह; B4 तथ्यब्रूहि पितामह

7 Before 7, most MSS ins वैशंपायन उवाच G1 om 7 (cf. v l. 5), V1 reads it on marg —a) Ś1 K2 D1 ततस् (for तस्य) —b) B2 Da भारत (for धीमत॰) —c) K3 सत, K4. 5 V1 Bo 1. 3–5 Da Dn1. n3 D2 3 5 8 स तु, B2 सर्वं; D4 7 9 T G2 5 स्वर, M1. 3 4 स[स्व]र, M2 तर (sic) (for सर्व-) —d) K1–4 B4 D2 5 9 सूक्ष्मं, B2 damaged (for सूक्ष्म) K1 3 Bo 3–5 D5 7 9 S (G1 om., G3 4 absent) -चित्रा(K3 -तत्त्वा)र्थवत्सुख, K5 Dn1. n3 D2 3 8 ॰सम(Dn1 n3 ॰यु)त; V1 B1 2 Da D4 ॰मद्भुत (for ॰वच्छुभम्)

8 G1 om. 8 (cf v l. 5), V1 reads it on marg —a) D1 ततस्तस्य; T2 ततस्तेस्य Da2 [उ]त्तरे —b) K1 M2 सुर- (for स्वर-) B4 -शोभित (for पादितम्) —c) Ś1 -सपन्नो (for संपन्न) K1 3 5 V1 Bo 3–5 Dn1. n3 D2 4 5 8 9 M शिक्षया चोपसपन्न (K5 V1 B1 Dn1. n3 D2 8 ॰पन्नाय, D5 ॰पन्न च), B1 2 शिष्याध्या(B2 ॰ध्यस्वे)नोपपन्नाय, Da D3 शिष्यवद्योपपन्नाय, D7 T G2 5 शिक्षाधर्मोपपन्न च —d) T2 पाण्डुपुत्राय (for द्रोणशिष्याय) K5 V1 B1. 2 Da Dn1 n3 D2 3 8 भारत (for पृच्छते)

9 G1 om 9 (cf. v l. 5) 9ab is damagd in B4 —a) K5 B3 Dn1. n3 D2 3 8 स तु (for सर्वं) Bo 5 उवाच वचनं धीमान् —b) Ś1 K2 4 D1 वेदशास्त्रस्य पारग॰

10 Before 10, Ś1 K V1 B Da Dn1. n3 D5 8 9 T2 G2 M ins भीष्म उवाच G1 om. 10 (cf. v l. 5). —a) M2 स त्व, M3 तच्च D4 राजेंद्र (for माद्रेय) —b) S (G1 om., G3 4 absent) यथैतत् (for यदे॰) D. परिपृच्छति —c) M3 [ऽ]स्ति (for ऽस्मि) —d) D7 T1 G2 5 सानुमान् (for धातु॰) K1 सर्वत॰ (for पर्वत॰) ॐ Cn धातुमान् गैरिकवान्, रुधिरोक्षितत्वात्। ॐ

11 G1 om. 11 (cf v l. 5) —a) D5 सलिलै कांतर तात —b) D4 परापूर्वम् (for पुरा सर्वम्) —c) B1 D5 निष्प्रकल्पम्, D7 T1 G2 5 अप्रज्ञातम्; D9 M2 निष्प्रपच(M2 ॰कम्प्य)म् (for ॰कम्पम्) Ś1 K2 4 D1 इवाकाशम् (for अना॰) —d) Ś1 K1. 2 4 5 V1 B3 Dn1 D1–5 8 G2 M3 अनिर्देश्य, B1 Da1 ॰र्देश, D7 ॰र्देश (for ॰र्देश्य) B4 damaged, D4 महीतले

12 G1 om 12 (cf v l. 5) 12ab is damaged in B4 —a) K1 V1 Bo 3. 5 D1 तम संवृतमस्पर्शम्, K5 Dn1. n3 D2 3 8 तमसावृतम॰ —c) Bo 3 5 D5 चाप्यमेय, Da अप्र॰, D3 वाप्र॰ (for चाप्र॰) —d) V1 यत्र; M1 3 ततो (for तत्र) Da यज्ञे (for जज्ञे) G2 पितामह K3 D4 प्रसुप्ते (D4 ॰ह) च जनार्दन (D4 ॰ने) —After 12, D4 ins

419* अव्यक्तेव गुणातीते कर्मव्यापारवर्जिते ।
प्रादुर्बभूव जलज ततो जज्ञे पितामह ।

13 G1 om. 13 (cf. v l. 5) Ś1 K4 om. (hapl.) 13a–15b —a) K5 B4 Dn1 n3 D2 3. 8 वातम् (for वायुम्) —D9 om (hapl) 13b–14a —b) D1 भास्वरं (for भास्कर) —d) Bo T1 G2 अथो (for अधो) K1 2 च नैरृतीं, V1 सपर्वतां; B1 च नैर्ऋत, B2–5 D1 M3 ॰र्ऋतीं

14 Ś1 K4 G1 om 14, D9 om 14a (for both cf v l. 13, 5) V1 reads 14a–16b on marg

C 12.6133
B 12 166 14
K 12.164 14

संवत्सरानहोरात्रानृतूनथ लवान्क्षणान् ॥ १४
ततः शरीरं लोकस्थं स्थापयित्वा पितामहः ।
जनयामास भगवान्पुत्रानुत्तमतेजसः ॥ १५
मरीचिमृषिमत्रिं च पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
वसिष्ठाङ्गिरसौ चोभौ रुद्रं च प्रभुमीश्वरम् ॥ १६
प्राचेतसस्तथा दक्षः कन्याः षष्टिमजीजनत् ।
ता वै ब्रह्मर्षयः सर्वाः प्रजार्थं प्रतिपेदिरे ॥ १७
ताभ्यो विश्वानि भूतानि देवाः पितृगणास्तथा ।
गन्धर्वाप्सरसश्चैव रक्षांसि विविधानि च ॥ १८
पतत्रिमृगमीनाश्च प्लवंगाश्च महोरगाः ।
नानाकृतिबलाश्चान्ये जलक्षितिविचारिणः ॥ १९
औद्भिदाः स्वेदजाश्चैव अण्डजाश्च जरायुजाः ।
जज्ञे तात तथा सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् ॥ २०
भूतसर्गमिमं कृत्वा सर्वलोकपितामहः ।
शाश्वतं वेदपठितं धर्मं च युयुजे पुनः ॥ २१
तस्मिन्धर्मे स्थिता देवाः सहाचार्यपुरोहिताः ।

—^{a}) B2 D7 T G2 5 तत (for नभ') Da सचन्द्र तारस्य (Da1 'श्च) —^{b}) D1 गृहास्; G2 ग्रहास्, M2 ग्रहं —^{c}) D5 सवत्सराद् K5 Dn1 n8 D2 3 8 ऋतून्मासान् (for अहोरात्रान्) —^{d}) K5 Dn1 n8 D2 3 8 पक्षान् (for ऋतून्) G2 लव, M3 लतान् (for लवान्). K8 ऋतूनथ लवक्षणान्

15 G1 om 15 (of v l 5) Ś1 K4 om 15^{ab} (of v l. 13) V1 reads 15 on marg B4 damaged —^{a}) D1 लोकस्य —^{b}) M4 स्थापितुं वै (for स्थापयित्वा). K8 D4 M1 2 पितामह (K8 'ह; D4 'हा') —^{c}) T3 सुमहान् (for भगवान्)

16 With 16, of Manu 1 35 G1 om 16 (of v l. 5) V1 reads 16^{ab} on marg —^{a}) B1 मरीचीम्. D7 S (G1 om ; G3 4 absent) भृगुम् (for ऋषिम्) —^{b}) D1 corrupt Da1 क्रतु' —^{c}) K1 (before corr). 8 D4 वशिष्टांगिरसौ B1 चैव (for चोभौ). —^{d}) D9 चद्रं (for रुद्रं). K1 Bo D9 प्रभुर् D4 corrupt, D7 S (G1 om , G3 4 absent) भ(T G5 भा)रद्वाज तथैव च.

17 G1 om 17 (of v l. 5) —^{a}) B1 प्राचेतसम्; D7 S (G1 om , G3 4 absent) प्रजापतिस्. B1 अथो (for तथा) —^{b}) Ś1 K1. 2 4 5 B4 Da Dn1 n8 D1 2 4 6 8 T2 M2 4 कन्यापष्टिम्; K8 G5 कन्यापष्टीम् (for कन्या षष्टिम्) K1 अजीजयत् —^{c}) V1 B (except B4) ब्रह्मर्षीन्वै तत सर्वान्, D7 T1 G2 5 M1 3 ताश्च (M1 3 ता एव) ब्रह्मर्षीन्सर्वान् (sub metric), M2 4 सा (M4 ता) एव सर्वा ब्रह्मर्षीन् —^{d}) D5 संप्रपेदिरे (for प्रतिपे').

18 G1 om 18^{abc} (of v l 5) B4 damaged —^{a}) K8 तेभ्यो; D4 तेन्यो D1 विश्वाधि (for 'नि) —^{b}) V1 B1 2 Da सुर (for पितृ) After 'गणास्त, D8 repeats wrongly 12 159 64^{d}–67^{b} D8 om from था up to मह' (in 21^{b}) —^{d}) K1 यक्षां* (for रक्षांसि).

19 D8 om 19 (of v l 18). —^{a}) B4 damaged, Da1 पतत्री D4 नृग (for मृग) D9 -मीनांश्च —^{b}) K1 V1 B0–3 D1 4 प्लवगाश्च (B2 'गास), B1 तुर', Da सुपर्णाश्च, D5 पुरग्रामा; D7 S (G3, 4 absent) गावश्चैव, D9 मकरान्स (for प्लवंगाश्च). K1 D9 M2 महोरगे (K1 'ग'); B4 सहोरगे' —^{c}) B4 चैव (for चान्ये) K5 V1 B0–2 5 Da Dn1. n8 D2 3 5 तथा (D2 'त) पक्षिगणा सर्वे (V1 B0–3 5 Da D5 'णाश्चान्ये) —^{d}) Dn8 स्थिति (for क्षिति)

20 D8 om. 20 (of v l 18) —^{a}) K1. 2 B0 3–5 Da D2–5 7 9 T2 G1 2 उद्भिज्जा, K5 Dn1 उद्भिद'; V1 B1 2 Dn8 T1 G5 M उद्भिदा', D1 औद्भिद' (for 'दा) Ś1 K2 4 D1 चैवम् (for चैव) —^{b}) K1 2 5 V1 B1 2 4 Dn1 n8 D2–4 7 9 S (G3 4 absent) सांडजाश् (for अण्ड') D4 स (for च) —^{c}) B4 यज्ञे (for जज्ञे) Ś1 K2 4 5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D1–3 जगत्; K1 सदा, D7 T1 G2 5 तत (for तथा) —^{d}) K5 V1 B1 2 Da Dn1. n8 D2 3, 5 तथा (for जगत्)

21 D8 om 21^{ab} (of v l 18) B4 damaged —^{a}) D7 T1 G2 5 तत, G1 भूतं (for भूत) K1 G1 M2 सर्वम्, Da2 D4 -मामम्; D1 सगम् (for सर्गम्) D6 9 T2 G1 इद (for इम) —^{b}) D9 पितामह —^{c}) D5 शाश्वतो (for शाश्वत) B4 Da1 देव (for वेद). G1 चरित (for पठित) —^{d}) D1 धर्मे K5 Dn1 n8 D2 3 8 प्र, B2 damaged (for च) K1 Da [आ]युयुजे; D7 S (G3 4 absent) ब्रुजुषे, D9 युजुजे (sic) (for युयुजे) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n8 D2–4. 8 G1 तत (for पुन)

आदित्या वसवो रुद्राः ससाध्या मरुदश्विनः ॥ २२
भृग्वत्र्यङ्गिरसः सिद्धाः काश्यपश्च तपोधनः ।
वसिष्ठगौतमागस्त्यास्तथा नारदपर्वतौ ॥ २३
ऋषयो वालखिल्याश्च प्रभासाः सिकतास्तथा ।
घृताचाः सोमवायव्या वैखानसमरीचिपाः ॥ २४
अकृष्टाश्चैव हंसाश्च ऋषयोऽथाग्नियोनिजाः ।
वानप्रस्थाः पृश्नयश्च स्थिता ब्रह्मानुशासने ॥ २५
दानवेन्द्रास्त्वतिक्रम्य तत्पितामहशासनम् ।
धर्मस्यापचयं चक्रुः क्रोधलोभसमन्विताः ॥ २६
हिरण्यकशिपुश्चैव हिरण्याक्षो विरोचनः ।
शम्बरो विप्रचित्तिश्च प्रह्लादो नमुचिर्बलिः ॥ २७
एते चान्ये च बहवः सगणा दैत्यदानवाः ।
धर्मसेतुमतिक्रम्य रेमिरेऽधर्मनिश्चयाः ॥ २८
सर्वे स्म तुल्यजातीया यथा देवास्तथा वयम् ।
इत्येवं हेतुमास्थाय स्पर्धमानाः सुरर्षिभिः ॥ २९
न प्रियं नाप्यनुक्रोशं चक्रुर्भूतेषु भारत ।

C 12.6149
B 12.166 20
K 12.164 20

22 [a]) T2 G1 transp तस्मिन् and धर्मे K8 D9 सर्वे (for देवा) — [b]) Ś1 K1 2 4 D1 पुरोहितै, V1 B1. 2 Da T2 °गमा (for °हिता) — [d]) K1 8 Bo 4 D5 ससाध्य, D4 T2 G1 M1 8 साध्याश्च (for ससाध्या) T2 G1 मरुदश्विनौ

23 D4 om (hapl) 23[ab] — [a]) M भृगवोंगिरस D9 शुद्धा, M1 चैव (for सिद्धा) — [b]) Ś1 K1 V1 B1. 4 D1. 9 T1 G5 कश्यपश्च, K2 4 B2 Dn3 D2 8 8 काश्यपाश्च; Da1 °पस्य; T2 G1 तथा चान्ये (for काश्यपश्च) D1 om. (hapl) from तपो up to श्च (in 25[a]) Ś1 K2 4 B1. 8 Dn8 D2 8. 8 T2 G1 तपोधना — [c]) K8 B1. 5 वशिष्ट, D9 वशिष्ठा Ś1 (by corr) Da2 D4 वसिष्ठो (Da2 °ष्ट) गौतमो(Da2 °मा)गस्त्यस् (D4 °स्त्यास्)

24 D1 om. 24 (cf. v l. 23) — [a]) B1 damaged B1-3 Da D4 वालिखिल्याश्, M8 4 वाल° — [b]) B1-8 प्रभापा B1 4 शिकतास् ※ Cv प्रभासा प्रभासनामका, सिकता सिकतनामका ऋषयः । ※ — D5 om 24[c]-25[b] — [c]) K1 घृताया, K8 V1 B D4 9 G5 M घृताच्या, K5 Da Dn1. n8 D2 8 8 घृतपा, D7 G2 घृताच्य, T1 घृताव्या, T2 G1 घृतव्या, Cv घृताश्च (gloss घृतनामका) (for घृताचा) D7 T1 G5 सौम्य; G2 सौम (for सोम) — [d]) K8 D9 वैपानस, K5 Bo 8. 5 (marg as in text) Dn1 n8 D2 8 8 वैश्वानर (for वैखानस) K2 -मरीचिपा

25 D1 om 25[a] (cf v l. 23) D5 om 25[ab] (cf. v l. 24) — [a]) B2 प्रकृष्टाश्, Da1 अहृष्टाश, D7 T1 G2 5 करूपाश्, T2 सकर्पाश्; G1 सुकर्पाश्, M1 सुकृष्टाश्; M2 सुकृपांश्, M8 4 सुकृपाश् (for अकृष्टाश्) The portion from च up to पिता (in 41[d]) is lost in D2 on missing fol Bo 8 मासाश्; D9 हंसश् — [b]) Ś1 K (except K5) Bo 8-5 D1 4 9 मुनयो (for ऋषयो) K8 D4 च, K5 B1 Dn1. n8 D8 8 वा (for ऽथ) K8 D9 -याजिजा (sic), K5 Dn1 n8 D8 7 8 योनय (for योनिजा) — [c]) K1 वाणप्रस्था, D4 मापपृष्टा; D- वाणप्रस्था, D7 S (G8 4 absent) माप° (for वान°) K1 2 Dn1 n8 D8 7 9 T1 M1-4 प्रश्नयश्, B2 damaged, Da प्रश्रवश्, D5 वृष्णयश् (for पृश्नयश्) — [d]) K2 स्थिरा (for स्थिता) Bo 8 5 D5 शासन (for °ने)

26 D2 missing (cf. v l 25) — [a]) B2 त्वप क्रम्य (for त्वति°) — 26[cd] is damaged in B1 — [c]) D7 T1 G5 [अ]पनयं (for °चय) — [d]) B1 Da मोह (for -लोभ) M2 -समन्वित

27 D2 missing (of v l. 25). — [b]) K1 विलोचन, D4 विरावन (for विरोचन) — [c]) B2 4 संवरो K2 4 B1 विप्रचित्तश्, D1 °चित्तोत्, D4 °विर्तिश् (for °चित्तिश्) — [d]) K D1 8 5 7 8 T1 G2 5 M प्रह्लादो, D4 विराधो, T2 इह्लादो Ś1 विडि; K (except K5) वद्वि, D1 चद्वि (sic), D7 T1 G2 5 वली

28 D2 missing (of v l. 25) — [c]) Bo सेतून् B1 धर्मान्मैघानतिक्रम्य — [d]) K1 नेशिरे (for रेमिरे)

29 D2 missing (cf v l. 25) — [a]) K5 Dn1 तुल्यामि-, Dn8 D8. 8 तु तुल्य, D1 सतुल्या (for स्म तुल्य) K8 -जानीया (for जातीया) — [c]) B1 damaged K8 B1 D9 एव; D4 एत (for एव) K2 [आ]हतुम्, K5 Dn1. n8 D8. 5 8 धर्मम् (for हेतुम्) — [d]) G1 M1 8 स्पर्धमान D7 T1 G5 सहर्षिभि, G2 M1. 8 महं° (for सुर°)

30 D2 missing (cf v l. 25) — [a]) Ś1 M2 मानुक्रोशं च, K1 Bo 8 5 चा(K1 वा)प्यनुक्रोश (for नाप्य°) — [b]) G1 चक्रे (for चक्रुर्) — [c]) K5 B1 Dn8 उपाक्रम्य, D1 corrupt, D8 8 9 (by corr) उपक्रम्य-

C 12 6149
B 12.166 20
K 12.164 30

त्रीनुपायानतिक्रम्य दण्डेन रुरुधुः प्रजाः ।
न जग्मुः संविदं तैश्च दर्पादसुरसत्तमाः ॥ ३०
अथ वै भगवान्ब्रह्मा ब्रह्मर्षिभिरुपस्थितः ।
तदा हिमवतः पृष्ठे सुरम्ये पद्मतारके ॥ ३१
शतयोजनविस्तारे मणिमुक्ताचयाचिते ।
तस्मिन्गिरिवरे पुत्र पुष्पितद्रुमकानने ।
तस्थौ स विबुधश्रेष्ठो ब्रह्मा लोकार्थसिद्धये ॥ ३२
ततो वर्षसहस्रान्ते वितानमकरोत्प्रभुः ।
विधिना कल्पदृष्टेन यथोक्तेनोपपादितम् ॥ ३३
ऋषिभिर्यज्ञपटुभिर्यथावत्कर्मकर्तृभिः ।
मरुद्भिः परिसंस्तीर्णे दीप्यमानैश्च पावकैः ॥ ३४
काञ्चनैर्यज्ञभाण्डैश्च भ्राजिष्णुभिरलंकृतम् ।
वृतं देवगणैश्चैव प्रबभौ यज्ञमण्डलम् ॥ ३५
तथा ब्रह्मर्षिभिश्चैव सदस्यैरुपशोभितम् ।
तत्र घोरतमं वृत्तमृषीणां मे परिश्रुतम् ॥ ३६
चन्द्रमा विमलं व्योम यथाभ्युदिततारकम् ।
विदार्याग्निं तथा भूतमुत्थितं श्रूयते ततः ॥ ३७
नीलोत्पलसवर्णाभं तीक्ष्णदंष्ट्रं कृशोदरम् ।

(for क्षति°) — e) K8 D4 तैस्तु; D5 तैस्ते (for तैश्च) — f) D5 धर्माद् (for दर्पाद्) S (G3.4 absent) दर्पयुक्ता महासुरा

31 D2 missing (cf v l 25) — a) Dn1 D3.8 M1 [ए]व (for वै) — b) K1.2 V1 B0-3.5 Da D1.4.5.9 महर्षिभिर् (for ब्रह्म°) K1 उपस्थिता D7 S (G3.4 absent) सर्वलोकनमस्कृता. — c) V1 तथा; T1 G2.5 M ततो (for तदा). K5 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D3.8 शृगे, D1 पृष्टा; D4 शृगं (for पृष्ठे) — d) B1 damaged V1 B0-3.5 Da D4.5 पद्म(B0.5 रत्न) तोरणे; D1 °तामुको (sic), M2 °कारके (for °तारके) ❀ Cn पद्मानीव तारका यत्र स्थलास्तस्मिन्पद्मतारके, अत्यन्त मुच्छ्रित इत्यर्थ ।❀

32 D2 missing (cf v l 25) — a) D4 शतायो जन- (for शत°) D0 विस्तार. — b) D1 मनि- (for मणि) K8 मुक्तामये शुभे, K4 °मयाचिते, V1 B1 Da Dn3 D3.8 °रत्नचया(Da °यो)चिते, D1.4.7 T1 G2 मुक्ताचयान्विते; M2.4 °च(M2 °प)चायिते (for °चयाचिते). — c) B1 सविवरे (for गिरि°) K8 तात, B3 Da पुण्ये (for पुत्र) — d) K1 पुष्पिते (for °त) — e) B0.3-5 D5 तत्रस्थो; B1 तस्थौ*, T2 G1 तस्थौ च (for तस्थौ स) — f) K1 D3 M1.3 ब्रह्म (for ब्रह्मा). D4 ब्रह्मा लोकपितामह

33 D2 missing (cf v l. 25) — a) V1 तस्मिन्, M4 ततो (for ततो) — b) K1 विमानान्, D0 विमानम् (for विता°) D4 विभु° (for प्रभु°) ❀ Cv विशेषेण तानो विस्तारो यस्य तं क्रतुम् । ❀ — d) K5 Dn1 n3 D3.5.8 यथावच्च (for यथोक्तेन)

34 D2 missing (cf. v l. 25). — a) Da धर्म (for यज्ञ) — 34bc is damaged in B4 — b) T2 यथा तत्. — c) Ś1 K1.2.4 B3 D0 T2 महद्भि°; K3.5 V1 B0-3.5 Da Dn1 n3 D2.4.8 समि(Da1 °म)द्भि°; D1 महर्षि (sic), D5 सुहृद्भि° (for मरुद्भि°). Ś1 K2.4 D1 सपरिस्त्वीर्णे; K1.5 V1 B (B4 damaged) Da Dn1.n3 D3.5.7.8 T G1.2.5 परिसंकीर्णे (K1 °पूर्णे; Da2 °कीर्णैर्) (for °संस्तीर्णे) — d) K1 G1 दीप्यमान (G1 °ना)श्च (for °मानैश्च)

35 D2 missing (cf v l 25) — a) B2 विविधैर् (for काञ्चनैर्) — b) K1 भ्राजिस्नुभिर् — c) Da2 वृत्तं; Dn3 सर्वैर्, D3 कृत (for वृतं). D9 वेद (for देव). — d) K3 V1 B3.4 Dn1.n3 D3.5.8 प्रचरैर् (for प्रबभौ) V1 D4 मंडले (for °लम्) D4 सदस्यैरुपशोभितं (= 36b).

36 D2 missing (cf. v. l 25) Dn1 om 36, B5 om 36ab. — a) Ś1 K2.4 D1 सदा; D9 सदा (for तथा) — b) K3 सदस्यैर्; D5 सदश्चैर् (for °स्यैर्) — c) K1 D4.7 T G2 घोरतरं; B2-4 D5 °मय (for °तम) Ś1 K2.4 D1 ततो (Ś1 °त्र) घोरमसंवृत्त — d) Ś1 K2.4 D1 मुनीनां (for ऋषीणां). B3 च (for मे). B1 अपरिश्रुत (for मे परि°).

37 D2 missing (cf v. l 25) — a) B4 चन्द्रेण; D1 पैंद्रमा (sic) D4 चंद्रमा विमलो व्योम्नि — b) Ś1 K2.4 B3 D1 यथाभ्युदय (for °दित) D9 °तारके. — e) K5 Dn1 n3 D3.8 विकीर्य (for विदार्य) D4 विदार्याग्निस्तथाभूतम् (sic) — d) B4 damaged. K1 उत्थित; B1 Da D4.9 उच्छ्रित (for उत्थित) K1 श्रुत°; K5 V1 B1.2 Da Dn1 n3 D3.8 M2 तदा; D4 तथा; M4 महत् (for तत).

38 D2 missing (cf v. l. 25). B1 partly damaged — a) Ś1 T2 G2 सुवर्णाभं, D1 सुवर्णानां (for

प्रांशु दुर्दर्शनं चैवाप्यतितेजस्तथैव च ॥ ३८
तस्मिन्नुत्पतमाने च प्रचचाल वसुंधरा ।
तत्रोर्मिकलिलावर्तश्चुक्षुभे च महार्णवः ॥ ३९
पेतुरुल्का महोत्पाताः शाखाश्च मुमुचुर्द्रुमाः ।
अप्रसन्ना दिशः सर्वाः पवनश्चाशिवो ववौ ।
मुहुर्मुहुश्च भूतानि प्राव्यथन्त भयात्तथा ॥ ४०
ततः सुतुमुलं दृष्ट्वा तदद्भुतमुपस्थितम् ।
महर्षिसुरगन्धर्वानुवाचेदं पितामहः ॥ ४१
मयैतच्चिन्तितं भूतमसिर्नामैष वीर्यवान् ।
रक्षणार्थाय लोकस्य वधाय च सुरद्विषाम् ॥ ४२
ततस्तद्रूपमुत्सृज्य बभौ निस्त्रिंश एव सः ।
विमलस्तीक्ष्णधारश्च कालान्तक इवोद्यतः ॥ ४३
ततस्तं शितिकण्ठाय रुद्रायर्षभकेतवे ।
ब्रह्मा ददावसिं दीप्तमधर्मप्रतिवारणम् ॥ ४४
ततः स भगवान्रुद्रो ब्रह्मर्षिगणसंस्तुतः ।
प्रगृह्यासिममेयात्मा रूपमन्यच्चकार ह ॥ ४५

C. 12.6166
B 12.166 47
K. 12 164 46

सवर्णाभ) K8 नीलोत्पल सुवर्णाभ — b) K1 -दंतं, D5 -दष्ट्र (for -दंष्ट्रं) Da2 कृशोत्तर; D1 7 T1 G2 5 M निरूदरं, T2 G1 पृथू° (for कृशो°) — c) Ś1 K2-4 प्रांशुं (for प्रांशु) K1 8 Bo 2 5 D5 M दुर्धर्षणं (D5 °णम्), K2 4 दुर्दर्शने; D9 दुर्धरण (for °र्दर्शन) Bo 2 5 D5 M चापि (for चैव) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D8 4 8 प्राशु सुदुर्धर्षतर, B4 प्रांशु सुदुर्धर्षण चापि (hypermetric), D7 T G1 2 5 प्राशुमुद्धर्षं (T2 G1 °र)र्णं चापि — d) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D8 4 8 तथैव ह्यमितौजस; D7 S (G3 4 absent) तथैवाप्रतिमौजसं

39 D2 missing (cf. v 1 25) — a) D7 T1 G5 अस्मिन् (for त°) D7 T1 G5 M उत्पत्य-; T2 G1 2 तुत्पाद्य (for उत्पत). V1 B2 Da D4 माने तु; B1 मानेषु (for माने च) — b) D5 प्रचचार, M2 प्रचाल च (for प्रचचाल) K3 वसुधरा — c) K1 D9 ततोर्मि, K3 5 V1 B Da Dn1 n3 D3-5 7 8 S (G3 4 absent) महोर्मि (for तत्रोर्मि) K5 B3 Dn1 n3 D8 8 T1 क(T1 स)लिलावर्तद्र, Da D7 G2 5 सलिला° (for -कलिला°) — d) K1 चक्षुभे K5 B2 Dn1 n3 D8 स; D4 [s]सि (for च) K5 V1 B1 2 Da Dn1 n3 D3 4.7 8 S (G3.4 absent) महोदधि° (for महार्णव°)

40 D2 missing (cf. v 1. 25) — a) K1 8 V1 Bo 1.5 Da D4 5 9 S (G3 4 absent) चोल्का° (for उल्का) D7 9 T G1.2 5 M2 सहोत्पाता°, M1 3 4 सनिर्घाता (for महोत्पाता) — b) T1 G2 5 मम्रुदु (for मुमुचु) T1 G5 द्रुमान् — c) K5 Dn1.n3 D8.8 अप्रशांता, B1 °सन्न (for °सन्ना) — B4 partly damaged — f) Ś1 D1 प्राविश्यंत, K1 प्राव्यवर्ते, K2 4 प्राविष्टंत, D4 प्राव्रवत, T2 प्रापतत; G1 प्रतपत, M1 8 प्रव्ययते (M3 °त) (for प्राव्यथन्त) K3 5 V1 B Da D3-5 2 9 T2 G1 M सदा (for तथा)

41 D2 missing up to पिता (cf v 1 25) — a) K1 (by corr) 3 5 B1 2 4 Dn1 n3 D3 8 °स, Da2 D4 7 S (G3 4 absent) तु (for सु) D4 9 तुमल (for -तुमुलं) — b) K5 Bo 4 5 Dn1 n3 D2 8 त च (Bo 5 तथ) भूतम्; B1 अत्यद्भुतम् (for तदद्भु) V1 D5 भूत च समुपस्थित; B2 [अ]त्यद्भुत समुत्थित; B3 त च भूत समुत्थित; Da भूतमद्भुतमुत्थित, D4 7 9 S (G3 4 absent) तद्भुत समुपस्थित — c) Bo 3-5 पितृ (for सुर) — d) D4 T2 पितामह (T2 °ह)

42 B1 partly damaged — a) D5 तथा (for मया) K5 Dn1.n3 D2 8 8 [ए]व (for [ए]तच्च) — b) D9 (sup lin) नामाय; M1 नामैव — c) B2 damaged D7 S (G3 4 absent) रक्षणार्थं च (for °र्थाय) — d) Bo 4 5 वधार्थाय (for °य च) D1 सुरद्विषन् (sic)

43 B1 damaged — a) D9 (sup lin as in text) तद्भूतम् (for तद्रूपम्) — b) D4 जातो; M1 lacuna (for बभौ) K1 निस्त्रिंशम् (for °श) K1 Da च (for स) — c) V1 क्षुर (for तीक्ष्ण) D7 T1 G2 5 विमल तीक्ष्णधारं च — d) D7 T1 G1 2 5 इवोद्यतं, T2 °स्थितं (for °द्यत)

44 B1 partly damaged — a) K5 Da Dn1 n3 D2 8 8 स; B3 D7 तत् (for तं) D7 T1 G2 5 नीलकंठाय (for शिति°) — b) K2 4 5 V1 B D2 3 5 8 T1 G5 [आ]र्षभ; K2 D4 T2 G1 वृष (for [ऋ]षभ) — c) K3 असि; M3 असिर् K5 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2-5 8 तीक्ष्णम्; D1 दीप्रम् (for दीप्तम्) — d) D5 -प्रतिपादन, T1 °धारण; T2 -प्रविदारणं (for प्रतिवा°)

45 a) D1 7 S (except M2, G3 4 absent) क्रुद्धो (for रुद्रो) — b) K4 5 V1 B Da Dn1 n3

C 12. 6166
B 12. 166. 47
K. 12. 164. 47

चतुर्बाहुः स्पृशन्मूर्ध्ना भूस्थितोऽपि नभस्तलम् ।
ऊर्ध्वदृष्टिर्महालिङ्गो मुखाज्ज्वालाः समुत्सृजन् ।
विकुर्वन्बहुधा वर्णान्नीलपाण्डुरलोहितान् ॥ ४६
बिभ्रत्कृष्णाजिनं वासो हेमप्रवरतारकम् ।
नेत्रं चैकं ललाटेन भास्करप्रतिमं महत् ।
शुशुभाते च विमले द्वे नेत्रे कृष्णपिङ्गले ॥ ४७
ततो देवो महादेवः शूलपाणिर्भगाक्षिहा ।
संप्रगृह्य तु निस्त्रिंशं कालार्कानलसंनिभम् ॥ ४८

त्रिकूटं चर्म चोद्यम्य सविद्युतमिवाम्बुदम् ।
चचार विविधान्मार्गान्महानलपराक्रमः ।
विधुन्वन्नसिमाकाशे दानवान्तचिकीर्षया ॥ ४९
तस्य नादं विनदतो महाहासं च मुञ्चतः ।
बभौ प्रतिभयं रूपं तदा रुद्रस्य भारत ॥ ५०
तद्रूपधारिणं रुद्रं रौद्रकर्म चिकीर्षवः ।
निशम्य दानवाः सर्वे हृष्टाः समभिदुद्रुवुः ॥ ५१
अश्मभिश्चाप्यवर्षन्त प्रदीप्तैश्च तथोल्मुकैः ।

D2.8 महर्षि (for महर्षि-) K4 Dn1 n3 D2.8 जन (for गण) B2 T1 G3 सेवित (G3 °त); B1 D1 G2 पूजित; D4 सवृत; T2 G1 संमत (for सस्तुत) D5 महर्षीणां च संस्तुत — d) D3 म; M3 च (for तु)

46 B1.4 partly damaged. — a) D1 M3 मूर्धा. — b) K3 भूपितो; D5 M3.4 भूमिस्थो; D1 T1 G2.3 भूमिष्ठो (for भूस्थितो) T2 G1.3 M1.2.4 पि (for ऽपि) S1 K2.4 नभःस्थलं; K4 V1 B0.1.3.4 Da Dn1 n3 D2.3.6.8 दिवाकरः; D1 T G1.2.3 M1.2.4 दिशो दिशं (T2 M2 °शा) (for नभस्तलम्) M3 स्थितोपि विदिशोदय (sic) — c) D1 S (G3.4 absent) महाबाहुः (for °लिङ्गो) — d) B2 D5 मुख (for मुखात्) V1 B3 ज्वालां; D2.3.8 ज्वालं; M3 ज्वाला B1 समासृजन्; G3 समुत्सृजत् — K2.4 om. 46cd — e) V1 B (B1 damaged) Da D5 सुबहून्, D4 विविधान् (for बहुधा). Dn1 बाणान्; D1 T1 G2.3 की र्णान् (for वर्णान्) — f) D1 T1 G1.3 M पांडर (for पाण्डुर) D1 लोहितं; D1 M2 रोहितान् (for लो°) V1 B0.2 T2 नीललोहितपांडुरा(T2 °रवा)न्

47 a) D5 बिभ्रन्; M3 बिभ्रत्. D1 कृष्णाजिनं (for कृष्णा°) S1 K2.4 D1 वाम्रो (for वासो) — c) K2.4 चैव, D2.8 चैव (for चैकं). K3 Dn3 D5 ललाटे च; D1 S (G3.4 absent) °टस्थं (for °टेन). — d) K5 Dn1 n3 D2.8 महन् (for महत्). — e) B1 शुशुभेते; M3 °भाते K4 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.6.8 [ऽ]पि; D1 S (G3.4 absent) तु (for च) D1 G1 M3.4 विपुले, D5 विमलो; M2 विपुलो (for विमले) — f) B0.2.6 transp. द्वे and नेत्रे T2 G3 पिंगले.

48 B1 partly damaged — b) D1 भटक्षेहा (sic), T2 G1 भगाक्षहा — B3 partly damaged. — c) K1 समगृह्य; D4 corrupt. V1 B1 Da Dn1 n3 D2.3 T G1.3 M म; B0.2.6 च; D1 तु (for तु) — d) K1 (by corr.) कालकाम; K1 (before corr.) कालीकानल; K4 D1 कालाकाम(D1 °मि)न; D3 M3 °र्कानिल (for °र्कानल) D1 S (G3.4 absent) °वर्चसं (for संनिभम्) K4 V1 B0.1.2.3 Da Dn1 n3 D2-6.8 कालाग्निसमवर्चसं

49 a) B1.4 damaged, D2 त्रिकूटं (hypermetric), G1 त्रिकूट; M3 त्रिकूटं D1.4 चर्मं (for चर्म) D1 चादाय (for चोद्यम्य) ✝ Cn त्रिकूटं त्रीणि कूटानि पार्श्वयोरग्रे च तीक्ष्णधाराग्राणि परविदारकाणि यस्मिन् । Cv त्रीणि कूटानि पेणदण्डद्वयकूटानि यस्मिन् । गुण्टमित्यपभ्रंशभाषा । ✝ — b) D1 तुषारस्तुवं (for °म्बु दम्) — c) D1 चचार विविधा मार्गान् (sic) — d) D1 S (G3.4 absent) दानवांतचिकीर्षया (= 49f) — e) S1 विधुन्वन्; D1 corrupt, D1 S (G3.4 absent) विधुन्वन् D1 नाकाशे; M3 आकाश (for आकाशे) — f) K4 V1 B2 Dn1 n3 D2.3.8 T1 G1.4 M1 तथा युद्ध; B0-3.6 Da D1 T2 G2 M1-3 तदा युद्ध (for दानवान्त) D1 चिकीर्षयो; D4 चिकीर्षया

50 a) K3 नादे; B1 D1 S (G3.4 absent) मा दान् (for नाद) K3 विनदतो; D1 °दता; T1 विनदतो; M3 विदधतो (for विनदतो). Cv तस्य हासा द्विनादोभौ (gloss उभौ नादाट्टहासौ) — b) G1 महानाद (for °हासं) K3 B0 D5 वि (for च) Cv यम् च हा (gloss सहर्ता) (for च मुञ्चत)

51 a) B1 damaged. D1 रुद्रो; D5 रुद्र — b) B0.1.8.3 D3.4.6 M3 रौद्रं; G1 रणे (for रौद्र-) S1 K3 D1 रूप (for कर्म) K3 Dn3 D1 T G1 चिकीर्षया; G3 °र्षता (for °र्षव) — c) K1 D1 (before corr.) T1 G2.3 M निशाम्य (for निशम्य). D1

घोरैः प्रहरणैश्चान्यैः शितधारैरयोमुखैः ॥ ५२
ततस्तद्दानवानीकं संप्रणेतारमच्युतम् ।
रुद्रखड्गबलोद्भूतं प्रचचाल मुमोह च ॥ ५३
चित्रं शीघ्रतरत्वाच्च चरन्तमसिधारिणम् ।
तमेकमसुराः सर्वे सहस्रमिति मेनिरे ॥ ५४
छिन्दन्भिन्दन्रुजन्कृन्तन्दारयन्प्रमथन्नपि ।
अचरद्दैत्यसंघेषु रुद्रोऽग्निरिव कक्षगः ॥ ५५
असिवेगप्ररुग्णास्ते छिन्नबाहूरुवक्षसः ।
संप्रकृत्तोत्तमाङ्गाश्च पेतुरुर्व्यां महासुराः ॥ ५६
अपरे दानवा भग्ना रुद्रघातावपीडिताः ।
अन्योन्यमभिनर्दन्तो दिशः संप्रतिपेदिरे ॥ ५७
भूमिं केचित्प्रविविशुः पर्वतानपरे तथा ।

C 12. 6180
B 12. 166 60
K 12. 164 60

दानव° Ś1 तुष्टा (for सर्वे) — ^{d}) B4 damaged Ś1 सर्वे, K3 4 D1 तुष्टा (for हृष्टा) D9 दुद्दुदु (for दुदुवु)

52 ^{a}) B3 om. from अश्म up to न्दा (in 55^{b}) K1. 3. 5 V1 B1 3. 4 Da Dn1. n3 D2 3 5 7 8 T1 G2 5 चाप्यवर्षत (B4 D7 T1 G3 5 °त), D4 चाभिवर्षत; D9 M1 चाप्यववर्षत°, T2 G1 चाभि(G1 °भ)वर्षत (for चाप्यवर्षन्त) — ^{b}) K8 प्रदीपैश्च, B4 प्रकर्षैश्च, D7 S (G3 4 absent) संप्रदीप्तैस (for प्रदीप्तैश्च) V1 Bo 5 तयोन्मुखै; Dn3 D7 9 T1 G2 5 M1. 3 ततोल्मु (G2 °द्दोल्मु, M3 °तोन्मु)खै; T2 G1 भयोल्किनी (G1 °ल्कैः) (for तयोल्मुकैः) — ^{c}) K5 V1 Bo 1 3 5 Da Dn1. n3 D2 3 8 क्षुर-, D4 सित, D5 खर-, D9 शत, M1 शिति (for शित) K3 5 Dn1 n3 D2-4 8 9 अयोमयैः, V1 Bo 1. 3-5 D5 7 S (G3 4 absent) मय(B4 °यो)स्यैः (for अयोमुखैः)

53 B3 om 53 (cf v l 52). — ^{a}) D7 T G2 5 तत्र (for ततस्) K4 5 V1 B (B3 om) Dn1 n3 D2 3. 5 8 तु, T2 G1 स, M1 3 त (for तद्) D4 असुरानीक (for °दानवा°) — ^{b}) Ś1 K2 प्रणेतारम् (submetric), K1 D4 5 9 स प्रणे°, D7 S (G3 4 absent) सप्रणेतृकम् (for °तारम्) K3 Da T1 G5 अच्युत (Da °त), D7 T2 G1 M2 4 अप्युत, G2 उच्यत (for अच्युतम्) K4 प्रणेतारमयाच्युत; D1 प्रणीता रसमच्युत (sic) — ^{c}) K4 रुद्रं खड्ग-, K5 Dn1. n3 D2 3 8 रुद्रं दृष्ट्वा, D1 corrupt (for रुद्रखड्ग-) K1 T2 -बलाद्भूत, K2-5 V1 Bo 1. 4 Da Dn1 n3 D2 3 8 -बलोद्भूतं, B3 -बरोद्भूत, D5 बलोपेतं, D7 T1 G1 2 5 -बलाधूतं (for -बलोद्भूतं) — ^{d}) B4 damaged D1 T1 G2 M3 मुमोच ह (for °ह च) K5 V1 B1 Dn1 n3 D2. 3 8 प्रमुमोह (Dn3 D3 8 °च) चचाल च, Da D5 प्रमुमोह चलाचलं (D5 बलाबलं)

54 B3 om 54 (cf v l 52) — ^{a}) B4 damaged K5 V1 Bo 1 3 5 Da Dn1. n3 D2-5 7 8 S (G3 4 absent) च(D7 -प्र)दत्वाच् (for तरत्वाच्) — ^{b}) K2 4 -धारण, K5 V1 Bo 1 3 5 Da Dn1 n3 D2-5 7 8 पाणिनं (for धारिणम्) — ^{c}) D4 सत्ये (for सर्वे) — ^{d}) Bo 3 5 इव (for इति)

55 With 55^{ab}, cf. 12 121 18^{ab} B3 om up to न्दा (cf. v l 52) — ^{a}) T2 छिंदन् (for भिन्दन्) K1 भजन्, G1 रुदन् (for रुजन्) D4 G2 कृदन् (for कृन्तन्) — ^{b}) K1 D1 मारयन् (for दार°). K5 V1 B (except B4) Da Dn1 n3 D2 3 5 8 पोथयन् (for प्रमथन्) Dn3 पिबन् (for अपि) — ^{c}) K1 सचर, K3 विचरन्, B1 Dn1 n3 आचरद् (B1 °न्); D1 अचर; D9 व्यचरद् (for अच°) K3 5 Dn1. n3 वैरि-; D1 सत्य; D2 3. 8 वैर (for दैत्य) B1 स ङ्घेषु; M4 -संखेषु (for सघेषु) — G2 reads 55^{d} twice — ^{d}) K5 V1 B (except B4) Da Dn1. n3 D2-5 8 दावाग्निर्; D7 कक्षो°, G2 (second time) ग्रीष्मा° (for रुद्रोऽग्निर्) D4 एव (for इव) Ś1 D1 कक्ष्यग; K1 कक्षश (for °ग)

56 ^{a}) Bo 3 5 खड्ग, D5 आत्म (for असि) D5 om (hapl) from रुग्णा up to बाहू (in 56^{b}) K4 5 Bo Dn1. n3 D2 3 8 प्रमग्ना(K4 °ग्णा)स्, D1 प्ररुज्ञास (sic), M4 प्रणुत्तास् (for प्ररुग्णास्) B4 असिवेगेषु रुग्नास्ते — ^{b}) D7 S (G3 4 absent) भिन्न (for छिन्न) — ^{c}) K4 Dn1 n3 D2-4 8 सप्रकीर्णांत्र(D4 °र्णवि)गात्राश्च; D7 S (G3 4 absent) उत्तमांगप्रकृत्ताश्च — ^{d}) B4 damaged K5 Dn1. n3 D2 3 8 महाबला (for °सुरा)

57 ^{a}) B4 damaged Da2 om (hapl) from दानवा up to अपरे (in 58^{a}) — ^{b}) K3 D9 रुद्रघातेन, K5 V1 B (B4 damaged) Da1 Dn1 n3 D2-5 8 खड्ग घाताव (K5 D5 °घ), D7 S (G3. 4 absent) खड्ग धाराव (M3 °भि) (for रुद्रघाताव) — ^{c}) D9 अपि (for अभि) Ś1 K1. 4 -नंदतो; K2 D1 नंदंतो; K3 नर्दतो, D9 M नर्दतो, T2 G1 -वर्तंतो (for नर्दन्तो) — ^{d}) M3 सपरि (for सप्रति)

58 Da2 om up to अपरे (cf v l 57) — ^{a})

C 12 6190
B 12 166 61
K 12 164 60

अपरे जग्मुराकाशमपरेऽम्भः समाविशन् ॥ ५८
तस्मिन्महति संवृत्ते समरे भृशदारुणे ।
बभौ भूमिः प्रतिभया तदा रुधिरकर्दमा ॥ ५९
दानवानां शरीरैश्च महद्भिः शोणितोक्षितैः ।
समाकीर्णा महाबाहो शैलैरिव सकिंशुकैः ॥ ६०
रुधिरेण परिक्लिन्ना प्रबभौ वसुधा तदा ।
रक्तार्द्रवसना श्यामा नारीव मदविह्वला ॥ ६१
स रुद्रो दानवान्हत्वा कृत्वा धर्मोत्तरं जगत् ।
रौद्रं रूपं विहायाशु चक्रे रूपं शिवं शिवः ॥ ६२
ततो महर्षयः सर्वे सर्वे देवगणास्तथा ।
जयेनाद्भुतकल्पेन देवदेवमथार्चयन् ॥ ६३
ततः स भगवान्रुद्रो दानवक्षतजोक्षितम् ।
असिं धर्मस्य गोप्तारं ददौ सत्कृत्य विष्णवे ॥ ६४
विष्णुर्मरीचये प्रादान्मरीचिर्भगवांश्च तम् ।
महर्षिभ्यो ददौ खड्गमृषयो वासवाय तु ॥ ६५
महेन्द्रो लोकपालेभ्यो लोकपालास्तु पुत्रक ।
मनवे सूर्यपुत्राय ददुः खड्गं सुविस्तरम् ॥ ६६
ऊचुश्चैनं तथैवाद्यं मानुषाणां त्वमीश्वरः ।
असिना धर्मगर्भेण पालयस्व प्रजा इति ॥ ६७
धर्मसेतुमतिक्रान्ताः सूक्ष्मस्थूलार्थकारणात् ।

B4 D7 S (G3 4 absent) भूमा (for भूमिं) —ᵇ) V1 Bo 1 8 5 D5 [ऽ]विशन् (D5 °त्); B3 damaged (for तथा) Da1 पर्वतान्केचिद्याविशन्; D7 S (G3 4 absent) °वासां गुहास्तथा — D5 om 58ᶜ–59ᵈ. —ᵈ) B3 damaged D4 अपरे च (for °रेऽम्भ°). Bo 8 5 समाश्रिता.; G1 त्वमाविशन् (for समा°)

59 D5 om. 59 (cf. v l 58) —ᵃ) D7 S (G3 4 absent) निवृत्ते (for संवृत्ते). —ᶜ) K5 Dn1 n3 D2 8 8 बभूव भूः (for बभौ भूमि.) K1 D4 9 G3 प्रतिभयात्; K8 °लया (for °भया). —ᵈ) K5 Dn1 n3 D2 8 8 मांस; B4 damaged, T2 तथा (for तदा) Dn1 -शोणित- (for -रुधिर-) V1 कर्दमा

60 B4 partly damaged —ᵃ) D5 तु (for च) —ᵇ) K5 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n3 D2 8 5 8 पतितै, T2 G1 बृहद्भि°, M1 8 घमद्भि° (for महद्भि°) B4 रुधिरोक्षितै° (for शोणितो°) —ᶜ) D4 G1 M4 समाकीर्णा (G1 °र्णे; M4 °र्णो). —ᵈ) K4 एव (for इव)

61 Dn1 n3 D8 om. 61 —ᵃ) Da परिच्छिन्ना (for °क्लिन्ना) —ᶜ) K1 8-5 D1 2 4 9 वसन (for -वसना). —ᵈ) Da1 दम (for मद).

62 B3 partly damaged —ᵃ) Da दृष्ट्वा (for हत्वा) —ᵇ) D2 चक्रे, M3 कृतो (for कृत्वा). Ś1 धर्मोत्तम (for °त्तरं) M8 दिवा (for जगत्) —ᶜ) K5 V1 Bo 1.8 5 Da D2 8.5 7 8 S (G3 4 absent) अथाक्षिप्य; Dn1 n3 अथोरिक्षप्य (for विहायाशु) —ᵈ) Bo 8 5 सौम्यं (for रूप). K8 D4 शान्तं (for शिव). D4 शिव.

63 B4 partly damaged —ᵃ) D4 ब्रह्मर्षय (for मह°) —ᵇ) T1 G2 5 सर्वं (for सर्वे). M4 देवगणास्. D7 T1 G2 5 तदा (for तथा). —ᶜ) B3 जपेन, T2 स्तवेन; G1 जयेन (for जयेन). —ᵈ) K5 Dn1 n3 D2 8 8 तथा (for अथ). D7 T1 G2.5 [अ]स्तुवन् (for [अ]र्चयन्).

64 ᵃ) K1 D1 क्रुद्धो (for रुद्रो) —ᵇ) K3 -क्षत योक्षितं; B1 D1 M1 8 °जोक्षित (D1 °क्षत°). —ᶜ) K8 असि (for असिं).

65 ᵇ) D5 मारीचिर् K5 Dn1 n3 D2 8 8 अपि (for च तम्) D7 T1 G2 5 मरीचिर्मार्गवाय त — B3 4 partly damaged —ᶜ) K8 महर्षिभ्यो; T2 G1 ब्रह्म र्षिभ्यो (for मह°) D4 पद्मम्. —ᵈ) K5 Dn1 n3 D2-4 7 8 T1 G2 5 च (for तु)

66 B4 partly damaged —ᵇ) K1 लोकपालस् Ś1 च (for तु) K8 Da1 पुत्रक° —ᵈ) K8 M8 4 ददौ (for ददु°). K8 D9 अविस्तरं, B3 8 M1-3 स (B8 स्य)वि° (for सुवि°)

67 ᵃ) K1 अश्वद् (sic) (for ऊचुश्) Ś1 K1 2 4 D1 चैव (for चैनं) Ś1 K2 4 D1 तथा वाचा, K5 B4 Dn1 n3 D2 8 8 तथा वाक्य, V1 Bo-8 5 Da D5 य(B1 2 त)थैवाद्यो; T G2 5 M तथैवाद्य (for °द्य) —ᵇ) Ś1 K1 B1 8 D1 मनुष्या(K1 °पा)णा. M1 तम् (for त्वम्) M1 8 4 ईश्वर. —ᶜ) D2 धर्मं, D9 धन- (for धर्म) —ᵈ) K1 पालयतु; M3 °यन्स्व (for °यस्व) B1 प्रजा इमे; G3 प्रजापते (for प्रजा इति).

68 ᵃ) K1 अतिक्रांता; B1 D5 G2 °क्रांत°; D2

विभज्य दण्डं रक्ष्याः स्युर्धर्मतो न यदृच्छया ॥ ६८
दुर्वाचा निग्रहो दण्डो हिरण्यबहुलस्तथा ।
व्यङ्गनं च शरीरस्य वधो वानल्पकारणात् ॥ ६९
असेरेतानि रूपाणि दुर्वाचादीनि निर्दिशेत् ।
असेरेव प्रमाणानि परिमाणव्यतिक्रमात् ॥ ७०
अविसृज्याथ पुत्रं स्वं प्रजानामधिपं ततः ।
मनुः प्रजानां रक्षार्थं क्षुपाय प्रददावसिम् ॥ ७१
क्षुपाज्जग्राह चेक्ष्वाकुरिक्ष्वाकोश्च पुरूरवाः ।
आयुश्च तस्माल्लेभे तं नहुषश्च ततो भुवि ॥ ७२
ययातिर्नहुषाच्चापि पूरुस्तस्माच्च लब्धवान् ।
आमूर्तरयसस्तस्मात्ततो भूमिशयो नृपः ॥ ७३
भरतश्चापि दौःषन्तिर्लेभे भूमिशयादसिम् ।

C. 12. 6193
B 12. 166 73
K. 12. 164 76

अनिक्रांता°, M1 3 अतिक्रातान् (for °क्रान्ता°) — b) K6 D2 3. 5 सूक्ष्मस्थूलात्म, V1 B (except B1) Da Dn1. n3 D5 7 S (G3 4 absent) Cn स्थूलसूक्ष्मार्थं (Dn1. n3 Cn °त्म), D4 स्थूललक्षार्थं (for सूक्ष्मस्थूलार्थं) M1 कारणान् — D5 om (hapl.) 68c–69a — c) Ś1 K1 3 4 विदश्यं, D1 विदव्य (sic) (for विभज्य) M2 दश्य K5 Dn1 n3 D2 8 रक्ष्यास्तु, D4 रक्षार्थं (for रक्ष्या स्युर्) — d) B1 damaged, D5 य इच्छया।

69 D5 om 69 (cf v l 68). B2 4 partly damaged — a) B1. 3. 5 Da D5 दुर्वचो (D5 °चा) (for दुर्वाचा) Ś1 K2 4 D1 विग्रहो, K1 [अ]पि ग्रहो; G1 [अ]नुग्रहो (for नि°) ※ Cv दुर्वाचा दुःसकरमर्मेन वाचा। ※ — b) V1 Bo 1 3. 6 Da D5 हिरण्याप(D6 °व)चयस्तथा — c) K5–6 V1 B (B2 damaged) Da Dn1. n3 D2–6 7 T G1. 2 3 M2 4 व्यगता, M1 3 व्यगत्वं (for °न). D2 वा (for च) — d) B1 Da वधा, Dn3 वचो (for वधो) Ś1 K2 4 D1 नानल्प; V1 B Da Dn1 D6 7 T G1. 2 6 नाल्पस्य, D4 M1. 3 वा नाल्प (for वानल्प)

70 a) D5 स्वद्रव्य (for असेर्) — b) K1 4 D6 दुर्वचादीनि, K6 B1 Dn1 n3 D1–4 7 8 T1 G2 6 M2 4 Cn दुर्वांश(D7 T1 G2 6 M4 °गा, M2 °शा)दीनि, Bo 3 5 °राणीति, D6 दुर्धराणीति, T2 दुर्वाहानीति, G1 दुर्वहादीनि, Cnp दुर्वाचादीनि (as in text) Da1 D1 निर्देशेत् — c) Ś1 K1. 6 Dn1 n3 पुव (for एव) — d) K1 B1. 3 Da परिमाण्य (B1. 3 °ण्य); K3 6 Dn1. n3 D2–5 8 °पाल्य; B3 4 °मान्य, D1 परिमाण, D2 पारिमाण (for परि°) D8 om from ति up to चेक्ष्वाकु (in 72a) K3 D9 व्यतिक्रमे; D1 व्यतिक्रम D7 S (G3 4 absent) पर(D7 रि)माण्यस्य(D7 ण्यप्य, M1 4 °ण्यन, M2 °ण्वस्य, M3 °ण्यस्य)तिक्रमात्

71 D8 om 71 (cf v l. 70) — a) Ś1 अधिमज्य, K2 °सज्य; K3 Bo 3–5 D1 9 S (G3 4 absent) अभिपिस्य, K6 Dn1 n3 D2–4 स विसृज्य, V1 Da अभिष्वज्य, B1 D5 आभिसृज्य (for अधिसृज्य) K1 D1 पुत्र K3 स्त्र, Bo 1 3 5 Da स (for स्व) — b) Ś1 D1 तथा (for तत°) — c) D1 मना, D7 मनुष्य (sic) (for मनु°) K1 B4 मनु° प्रजारक्षणार्थं — d) B1 damaged D1 क्षमा च, D4 क्षपाय, D7 क्षुवाय (for क्षुपाय) D4 स (for प्र)

72 D8 om up to चेक्ष्वाकु (cf v l 70) B4 damaged Ś1 reads 72a–74c on marg — a) D7 T1 क्षुवाज् (for क्षुपान्) M2 चैक्ष्वाकुर् — b) Bo D9 तु (for च) Ś1 पुरोरवा°, K5 G1 पुरूरव° (G1 °वा°) — c) B2 damaged Ś1 K2 4 D1 transp च and तस्मात् V1 Bo 1 3 6 D6 7 S (G3 4 absent) transp लेभे and तं — d) K1 corrupt V1 Bo 1. 3–5 Da D4 7 S (G3 4 absent) विभु° (for भुवि)

73 Ś1 reads 73 on marg B2 partly damaged — a) K1 D1 T2 G1 M4 नहुषश्च Ś1 T2 G1 चैव (for चापि) — b) D4 transp पूरुस् and तस्मात् Ś1 K1 पूतस्; K3 गयस्, Dn3 मरुस्, D1 प्रतस्, D6 पुरुपस् (hypermetric) (for पूरुस्) — c) K1 आस्वं तनयमस्, K3–5 Dn3 D2–4 8 9 अमूर्त(K3 आमूर्ति) रयमस्, D7 T1 G3 6 M आधू(M °सू)र्तश्च गय(G3 °त)स्, T2 G1 आधूर्तयश्चयस् (for आमूर्तरयसस्) V1 B Da Dn1 D5 ततोमूर्त(B1 °र्ति)रयो (B3 °या) लब्धा (Da Dn1 °ब्ध्वा) — After 73c, V1 B Da Dn1 D5 ins

420* गयाय प्रत्यपादयत् ।

गयाच्च लब्धवान्राजा

[(L 1) Da प्रत्पादय° (for °पादयत्)]

— d) D1 भूमिषयो, T2 G1 °यशो, G3 °जपो (for °शयो) K3 D9 M4 नृप

74 B4 damaged Ś1 reads 74ab on marg — a) M1 3 मारतश्च, M4 भरताश्च Ś1 K1. 6 V1 Dn1. n3 D1 7 T1 G5 M2 दौष्यतिर्, K2–4 दौष्यतिर्; Bo दौष्य°, B1–3 5 दौस्व, Da D2–4 8 9 दौष्क°, D6

C 12 6195
B 12.166 76
K 12.164 76

तस्माच्च लेभे धर्मज्ञो राजन्नैडविडस्तथा ॥ ७४
ततश्चैडविडाल्लेभे धुन्धुमारो जनेश्वरः ।
धुन्धुमाराच्च काम्बोजो मुचुकुन्दस्ततोऽलभत् ॥ ७५
मुचुकुन्दान्मरुत्तश्च मरुत्तादपि रैवतः ।
रैवताद्युवनाश्वश्च युवनाश्वात्ततो रघुः ॥ ७६
इक्ष्वाकुवंशजस्तस्माद्धरिणाश्वः प्रतापवान् ।
हरिणाश्वादसिं लेभे शुनकः शुनकादपि ॥ ७७
उशीनरो वै धर्मात्मा तस्माद्भोजाः सयादवाः ।
यदुभ्यश्च शिविर्लेभे शिवेश्चापि प्रतर्दनः ॥ ७८
प्रतर्दनादष्टकश्च रुशदश्वोऽष्टकादपि ।
रुशदश्वाद्भरद्वाजो द्रोणस्तस्मात्कृपस्ततः ।
ततस्त्वं भ्रातृभिः सार्धं परमासिमवाप्तवान् ॥ ७९

दौख॰; M4 दौष्यंतीर् (for दौ पन्तिर्). — ^{b}) Da2 भूरिशयाद्; T2 G1 भूमियशाद् (for ॰शयाद्) K8 असि॰; Da1 असिं, D1 इम — ^{c}) K1 स तस्माच् (hypermetric), V1 ततो (for तस्माच्). K8 5 V1 B (B4 damaged) Dn1 D2, 3 5 8 transp च (B2 हि) and लेभे Ś1 K2 4 D1 राजेंद्रो (K2 ॰न्द्रे); K1 धर्मज्ञ — ^{d}) V1 Bo 1 3, 5 Da D5 राजा (for राजन्) K1 यैडिविडस; K5 B2 Dn1 n3 D2–4 8 9 ऐल(D9 ॰ड) विलस, V1 Bo 1 3 5 Da D5 ऐ(Da2 स्वै)लविलस, D7 T1 G5 ऐलिवि(D7 ॰वि)लिस, T2 ऐलवलस; G1 इलिविलिस, G2 M1 3 ऐलिवि(M1 ॰वि)लिस, M2 4 ऐलिबि(M4 ॰वि)लस् (for ऐडविडस्) B2 तदा, D7 T1 G2 तत (for तथा).

75 ^{a}) Ś1 K4 चैडविलाद्; K1 चैडिविडो; K5 Dn1 n3 D2 3 5 8 स्वैलविलाद्, V1 Bo–3 5 Da D5 चैलविलाद्; D1 चैडविल्ल्द् (sic); D7 चैलिविलाद्; T1 G2 5 चैलिविले(G2 ॰घले)द्; T2 G1 चैळ(G1 ॰ळि)वि लाद्, M चैलिवि(M4 ॰वि)लाद् (for चैडविडाद्) — ^{b}) K1 धुन्वमानो (for धुन्धुमारो) K5 V1 B (B4 damaged) Da Dn1, n3 D2 3 5 8 नरेश्वर॰; M2 जनेश्वरा॰ (for ॰श्वर॰) — ^{c}) K1 धुन्वमानश्च, T2 G1 धुंधुमाराच Ś1 K2 4 D1 7 (before corr as in text) T2 कांभोजो — ^{d}) B2 damaged D4 om. (hapl) from कुन्द up to मुचु (in 76^a) D7 T1 G2 5 तथा (for ततो) K1 D3 लभेत्, D5 M1 3 [ऽ]भवत्; D7 T1 G2 5 [ऽ]भजत्; M2 भवेत् (for ऽलभत्)

76 D4 om up to मुचु (of v 1 75) B2 partly damaged — ^{a}) K3 Da D9 मरुतश्च (Da ॰त्तुस्); B1 5 मरुत्तस्तु — ^{b}) Da मरुताद् Ś1 K4 Dn1 D1 4 रेवत॰ (for रै॰) — ^{c}) Ś1 K4 Dn1 D1 4 रेवताद्; T2 मरु॰ (for रैव॰) Ś1 K2 यवनाश्वश्, K4 D1 या (D1 यो)व॰ (for युव॰) K1 D7 S (G3 4 absent) तु (for च) — ^{d}) Ś1 K2 4 D1 यवनाश्वात् (for युव॰). B (except B2) Da D5 7 T1 G1 2, 5 M1 2 4 तथा; T2 तदा (for ततो).

77 B4 partly damaged — ^{a}) Da2 इक्ष्वाकु; D1 ॰कुर् K1, 2 4 D1 वंशजात् (for ॰जस्) V1 Bo 1 3 5 Da D5 प्रासाद् (for तस्माद्) — ^{b}) K3 हरि ताश्व॰, D4 हिरण्याश्व (for हरिणाश्व॰) D7 S (G3 4 absent) महारथ (M2 ॰यशा) (for प्रतापवान्) V1 Bo 1 3 5 Da D5 हरिणाश्वाय वीर्यवान् — ^{c}) K3 हरिताश्वाद्, D1 परिणाश्वाद् (sic), D4 हिरण्याश्वाद् D7 T G1 2 5 ततो, M अथो (for असिं) — ^{d}) B1 सुनक॰, D4 शुनक B1 सुनकाद्; D1 श्वान॰ (for शुन॰)

78 B4 partly damaged — ^{a}) K1 उशीनको; B1 D1 उशी(B1 ॰षी)नरो (for उशी॰) D7 T1 G2 5 [ऽ]पि (for वै) — ^{b}) D1 भोज॰ B1 3 Dn1, n3 D5 तस्माद्भोज॰ सयादव — D3 reads 78^c–79^b twice — ^{c}) K4 यदुभिश्च D7 S (G3, 4 absent) तु (for च) Ś1 शिविर्, D4 शबिर्; M2 शिवर्ण्ण् (for शिबिर्) Ś1 reads from बि up to रुत्तम॰ (in 80^d) on marg D1 corrupt — ^{d}) Ś1 K1 शिवेश्; D1 शिवाच् (for शिवेश्) D1 प्रत्यर्दन॰

79 For the repetition in D3, of v. 1 78 B2 4 partly damaged Ś1 reads 79 on marg — ^{a}) Ś1 अकष्टश्, T1 G2 5 उष्टकश् (for अष्टकश्) D7 S (G3, 4 absent) तु (for च) — ^{b}) Ś1 K1–3 D1 रुष दश्वो; K4 पुरुश्वोद्; K5 Dn1 n3 D9 वृषदश्वो; V1 Bo 1 3–5 Da D5 रु(D5 उ)शनाश्वो; D2, 3 8 ऋष दश्वो (for रुश॰) K1 T1 G2 5 [ऽ]ष्टकाद् (for ऽष्ट॰) Ś1 K1 2 D1 आसिं (for अपि) M1 शादश्वोऽष्टकानपि (sic) — ^{c}) Ś1 K1–4 रुष(Ś1 ॰श)दश्वाद्, K5 Dn1 n3 D2 3 8 9 ऋष(D9 वृ)ष॰, V1 Bo 1 3–5 Da D5 रुश(B1 ॰स)नाश्वाद्; D1 दवद॰ (for रुशदश्वाद्) Da1 भवद्राजो (for भरद्वाजो) — ^{d}) Ś1 K2 V1 Bo–2 Da D1 M2 तथा (for तत॰) — ^{e}) Ś1 B1 D1 T1 M1 3 त; Dn3 D3 तु (for त्वं) — ^{f}) D7 T1 G2 5 परं चासिम् (for परमासिम्) D9 अवाप्नुवान्.

80 Ś1 reads 80 on marg — ^{a}) K5 Bo, 4 Dn1,

कृत्तिकाश्चास्य नक्षत्रमसेरग्निश्च दैवतम् ।
रोहिण्यो गोत्रमस्याथ रुद्रश्च गुरुरुत्तमः ॥ ८०
असेरष्टौ च नामानि रहस्यानि निबोध मे ।
पाण्डवेय सदा यानि कीर्तयँल्लभते जयम् ॥ ८१
असिर्विशसनः खड्गस्तीक्ष्णवर्त्मा दुरासदः ।
श्रीगर्भो विजयश्चैव धर्मपालस्तथैव च ॥ ८२
अग्र्यः प्रहरणानां च खड्गो माद्रवतीसुत ।
महेश्वरप्रणीतश्च पुराणे निश्चयं गतः ॥ ८३
पृथुस्तूत्पादयामास धनुराद्यमरिंदम ।
तेनेयं पृथिवी पूर्वं वैन्येन परिरक्षिता ॥ ८४
तदेतदार्षं माद्रेय प्रमाणं कर्तुमर्हसि ।
असेश्च पूजा कर्तव्या सदा युद्धविशारदैः ॥ ८५
इत्येष प्रथमः कल्पो व्याख्यातस्ते सुविस्तरः ।
असेरुत्पत्तिसंसर्गो यथावद्भरतर्षभ ॥ ८६

C 12 6208
B 12.166 88
K 12.164 88

---

n3 D2 3 8 तस्य, V1 B1-3 5 D5 T1 G1, 6 M ह्यस्य, Da यस्य, D4 यान्य, T2 [ज]स्य तु (for चास्य). D7 G2 कृत्तिकाण्य (G3 °न्य)स्य नक्षत्रम् — ^{b}) T2 तु (for च) V1 B (except B1) Da D1 6 M2 देवता (D1 6 °त), D6 दैवता (for °तम्) — ^{c}) K2 द्रुहिणो, K4 5 D2 3 रोहिणीं; V1 B Da Dn1 n3 D3 5 रोहिणी (for °ण्यो) Ś1 K1 2 4 D1 गौतमस्याय, K3 Dn2 D2 3 गोत्रमास्याप्य (for °मस्याथ) Cv रोहिण्यामुग्रमो स्याय (gloss उग्रमो दैत्यवधाय परितो भ्रमणम्) — ^{d}) D7 T G2 5 रुद्राश्च Da1 D1 गुरुसत्तम°, Dn2 D4, 7 8 T1 G2 5 कुरुसत्तम (D7 G2 5 °मा°, T1 °म°) (for गुरुरुत्तम)

81 V1 reads 81^{a}–85^{b} on marg — ^{a}) K6 Dn1 n3 D2 3, 8 हि (for च) — D9 om (hapl) 81^{bc} — ^{c}) D1 पांडव य°; M2 °वेय° — ^{d}) K3 M2 कीर्तये (M2 °येद्) (for °यल्ँ) D4 फल, T2 यत (for जयम्)

82 = (var) 12 121 19 B3 4 partly damaged V1 reads 82 on marg — ^{a}) K1 निशामन, M4 °मना — ^{b}) K4 यत्मं, K5 Bo 1 3-5 Dn3 D2 3 5 8 -धारो, V1 D7 T1 G2 5 चर्मा, D4 घर्मा, G1 वर्म्मा (for वर्त्मा) D4 दुरासह° (for दुरासद°) — ^{c}) G1 श्रीगर्भे — ^{d}) D5 धर्माधारस् (for धर्मपालस्) Bo 1 नमोऽस्तु ते (for तथैव च) — After 82, D4 ins 421*

83 V1 reads 83 on marg — ^{a}) D1 भाग्य°, G1 उग्रं (for अग्र्य°) Da2 तु (for च) — ^{b}) K2 B1 Da1 D1 4 -सुत°, K4 Da2 -सुते (for सुत) D7 S (G3 4 absent) खड्गो भुवि परिश्रुत° — T2 G1 M om 83^{cd} — ^{c}) D4 प्रणीत — D4 ins after 82 D7 T1 G2 5 after 83 T2 G1 M after 83^{ab}

421* एतानि चैव नामानि पुराणे निश्चितानि वै ।

[D4 इत्यष्टौ तस्य नामानि (for the prior half) D4 स्वयमुक्तानि वेधसा, G1 पुराणे निश्चयो गत° (for the post. half)]

84 V1 reads 84 on marg — ^{a}) B1 प्रथस् (for पृथुस्) — ^{b}) K5 5 B1 4 Dn1 n3 D3 4 8 T2 G1 अरिंदम°, D1 अरिन्मम, M2 अनुत्तम — After 84^{ab}, K6 V1 m B (B3 orig) Da Dn3 D3 8 5 8 ins

422* तेनेयं पृथिवी दुग्धा सस्यानि सुबहून्यपि ।
धर्मेण च यथा पूर्वं

[(L 1) B3 (marg as in text) तेनैव (for तेनेयं) D4 शस्यानि B1 च (for सु) Bo च; B1 Da अथ (for अपि) — (L. 2) V1 B (B3 orig) Da D5 काए (for पूर्वं)]

— ^{d}) K1 वन्येन, B4 वैश्येन, Da1 वैणेन, D1 वश्योक्त (sic), D4 वेन्येन; D5 वैण्येन (for वैन्येन) K2 (before corr as in text) रक्षता, D6 -रक्षितं (for °ता)

85 B4 partly damaged V1 reads 85^{ab} on marg — ^{a}) T2 G1 तथैतद् (for तदे°) K8 D4 अर्थं (for आर्षं) V1 Bo 1 3. 5 तस्मात्त्वमपि माद्रेय — ^{b}) Bo 1 Da प्रमाणी (for °णं) B3 om from कर्तुं up to युद्ध (in 85^{d}) K1 इच्छसि (for अर्हसि) — ^{d}) B3 damaged, B3 5 विशारद° (B4 °द); M4 -चिकीर्षुभि°

86 B3 partly damaged — ^{b}) K5 B1 Dn1 n3 D2 3 8 सु(B1 तु; Dn3 D3 स)विस्तरात्; D4 9 स विस्तर° (for सु°) D7 T1 G2 5 M मया ते कथित° पुन°, T2 G1 मया ते परिकीर्तित — ^{c}) K4 -ससर्गो D7 S (G3, 4 absent) एवमेवासिसर्गोय

87 ^{a}) V1 Bo 5 सर्वं चैवम्; B1 3 सर्वथैवम्, Da सर्वं चेदम्; D1 corrupt, D4 9 सर्वमेतद्; D5 सर्वं चैवम्; D7 S (G3 4 absent) सर्वथा तम् (for °थैतद्) K4 5 Dn1, n3 D2, 3 8 इदं; Bo 3 5 M4 इमं, M2

C. 12. 6209 B. 12. 160 89 K 12. 164 89 सर्वथैतदिह श्रुत्वा खड्गसाधनमुत्तमम् । लभते पुरुषः कीर्तिं प्रेत्य चानन्त्यमश्नुते ॥ ८७

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि पष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥

१६१

वैशंपायन उवाच ।
इत्युक्तवति भीष्मे तु तूष्णींभूते युधिष्ठिरः ।
पप्रच्छावसरं गत्वा भ्रातॄन्विदुरपञ्चमान् ॥ १
धर्मे चार्थे च कामे च लोकवृत्तिः समाहिता ।
तेषां गरीयान्कतमो मध्यमः को लघुश्च कः ॥ २
कस्मिंश्चात्मा नियन्तव्यस्त्रिवर्गविजयाय वै ।
संतुष्टा नैष्ठिकं वाक्यं यथावद्वक्तुमर्हथ ॥ ३
ततोऽर्थगतितत्त्वज्ञः प्रथमं प्रतिभानवान् ।
जगाद विदुरो वाक्यं धर्मशास्त्रमनुस्मरन् ॥ ४
बाहुश्रुत्यं तपस्त्यागः श्रद्धा यज्ञक्रिया क्षमा ।
भावशुद्धिर्दया सत्यं संयमश्चात्मसंपदः ॥ ५
एतदेवाभिपद्यस्व मा ते भूच्चलितं मनः ।

इमे (for इह) K1 सर्वथैवादिह श्रुत्वा; Cv सर्वोदन्तमिह श्रुत्वा —b) B1 खड्गसाधसम् (sic), B8 6 D4 6 7 S (G3 4 absent) °स्या(D4 °श्वा)गमम् (for °साधनम्) D1 खड्गसाधनसत्तम. —c) B1 3 लभेत (for लभते) —d) M4 इह (for प्रेत्य) G3 चानंदम्; M8 चानतम् (for चानन्त्यम्)

Colophon —*Sub-parvan:* Ś1 K B2 Da1 Dn1 D1-8 9 आपद्धर्मः; V1 Da2 D7 S (G3 4 absent) राजधर्म —*Adhy. name* Ś1 K V1 B (B1 damaged) Da Dn1 D1-.. 8 M1 8 खड्गोत्पत्ति ; D7 खड्गप्रभावकथनं —*Adhy no* (figures, words or both) Da1 34, Dn1 n3 36; D1 M 166; T G1 4 164; G2 163 —*Śloka no* Dn1 88, D8 89; D9 69

161

1 b) K1 3 T2 G1 2 M तूष्णींभूतो (for °भूते). —c) K5 6 V1 B D (except D1, Dn2 D6 absent) S (G3 4 absent) [आ]वसथ (for [आ]वसर).

2 Before 2, M1 3 ins युधिष्ठिर उवाच B2 partly damaged —a) D1 धर्मो (for धर्मे) D3 om चार्थे —b) B4 लोभवृत्ति; D3 लोकावृत्ति (for लोकवृत्ति) B1 Da D1 4. 9 G2 M2 4 समाहिता (G2 M4 °त) (for °हिता) —c) T2 G1 पूर्वां (for तेषां) —d) K1 य; G1 कै (for क)

3 B4 partly damaged. —a) B1 चार्यो (for चात्मा) K3 Dn1 n3 D3-4 8 9 निधातव्यम्; G1 न हन्तव्यस् (for नियन्तव्यस्) —b) K3 D6 त्रिवर्गस्य ज याय वै; B1 त्रियर्गनियमाय वै —c) K1 D9 संहृष्टो, K3 5 Dn1 n3 D3-4 8 संहृष्टाः; V1 B0 2 3 4 D7 T G2 4 M2-4 संपृष्टा (D7 °ष्टो; M2 °ष्टं); B1 संस्मृत्वा; G1 संविष्टा (for संतुष्टा). D4 पप्रच्छ नैष्ठिकीं वाचं. —d) D8 मर्हति (for °थ)

4 a) M1. 3 ततोर्थ —b) M2 प्रतिभावमान्

5 Before 5, K (except K1) V1 B Da Dn1. n3 D3 8 5 8 ins. विदुर उवाच —a) K3 D7 T1 G1. 2 3 य(K5 बा)हुश्रुत (G1 °त्य) (for बाहुश्रुत्यं). D4 अर्थो प्रायोपतस्त्याग (sic) —b) D3 लुब्धा; G1 रुद्धा (for श्रद्धा). K3 D9 यज्ञ(D9 °ज्ञ)क्रिया; B0 3-5 दान क्रिया (for यज्ञक्रिया) Da क्षम (for क्षमा) T2 G1 श्रद्धा यज्ञक्षमा क्रिया; G3 श्रद्धायज्ञक्रियाक्षमा —c) K1 मया; M3 भया (for दया) M1. 3 नित्यं (for सत्य) —d) T2 G1 सशयद्य (for संयमश्च) Da चार्थसंपदः; D9 चात्मसंधय, G2 °सपदा (for °संपदः) B1 संशय*थैसपद

6 B3 4 partly damaged —a) B0 [अ]भिपद्यथ, Da1 °पश्यस्व (for °पद्यस्व). —b) Da T2 G1 भूत्से (by transp) —c) B1 3 Da D1 G3 M3. 4 °न्मूलो (for °न्मूलौ) D3 कामार्थाव्, D4 धर्मार्था (for धर्मार्थाव्). —d) G1 एतदेव (for °हैक). K3 -फल; B3 पर (for परं). K4 Dn1. n3 D8 हि मे (for हितम्).

एतन्मूलौ हि धर्मार्थावेतदेकपदं हितम् ॥ ६
धर्मेणैवर्षयस्तीर्णा धर्मे लोकाः प्रतिष्ठिताः ।
धर्मेण देवा दिविगा धर्मे चार्थः समाहितः ॥ ७
धर्मो राजन्गुणश्रेष्ठो मध्यमो ह्यर्थ उच्यते ।
कामो यवीयानिति च प्रवदन्ति मनीषिणः ।
तस्माद्धर्मप्रधानेन भवितव्यं यतात्मना ॥ ८
समाप्तवचने तस्मिन्नर्थशास्त्रविशारदः ।
पार्थो वाक्यार्थतत्त्वज्ञो जगौ वाक्यमतन्द्रितः ॥ ९
कर्मभूमिरियं राजन्निह वार्ता प्रशस्यते ।
कृषिवाणिज्यगोरक्ष्यं शिल्पानि विविधानि च ॥ १०
अर्थ इत्येव सर्वेषां कर्मणामव्यतिक्रमः ।
न ऋतेऽर्थेन वर्तेते धर्मकामाविति श्रुतिः ॥ ११
विजयी ह्यर्थवान्धर्ममाराधयितुमुत्तमम् ।
कामं च चरितुं शक्तो दुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥ १२

C. 12 6222
B 12 167 13
K 12.165 13

V1 Bo 1 एतदेव हित परं; B1.2.4 Da D4.5.8 T2 एत देव पर हित

7 a) K5 om from धर्मे up to ह्यर्थं (in 8b) V1 Bo-2.3 Da1 हि (for [ए]व) K3 D9 धर्मेण धर्षयी ऋश — b) M4 धर्मे लोकः प्रतिष्ठित — c) B2 लोका (for देवा) Ś1 K1.2.4 Da D1 दिविजा, K3 V1 B D7.8 S (G1.4 absent) दिवि च; Dn1.n3 धवृ धुर्; D3.5.8 विवृधुर् (for दिविगा as in D4 alone) D2 धर्मेण देवं ववृधुर् — d) K1 धा मू, B3 Da सूर्यं (for चार्थं) Ś1 K4 Bo.2.3.5 Da D1 प्रतिष्ठित (for समाहित)

8 K5 om. up to ह्यर्थं (cf v l. 7) — a) D1 G1 धर्मे (for धर्मो) K1.2 V1 B1.2 Da D4.5.8 गुणज्येष्ठो, K3.4 गुणो ज्येष्ठो, B4 Dn1.n3 D3 M1 गुण श्रेष्ठो; D7 T1 G3.5 कुरुश्रेष्ठ (for गुणश्रेष्ठो) — b) Dn1 मध्यगो (for °मो). V1 Bo-2.3 Da D. स्वयं, B4 च सु (for ह्यर्थं) — 8cd is damaged in B2.4 — e) K1.4 D1 M1.4 तस्मादर्थप्रदानेन — f) Da1 D5 यतात्मन (D5 °नां), T2 ययात्मना (for यतात्मना) — After 8, K2.3.4 V1 B (B2.4 damaged) Da Dn1 n3 D2-5.7-9 T G1.2.3 M2.4 ins

423* तथा च सर्वभूतेषु वर्तितव्य ययात्मनि ।

[B1 यथा, G1 तदा (for तथा) M2 धनभूतेषु (for सर्व°) V1 B3 Da D5 तथा सर्वेषु भूतेषु, Bo.4 यथा (B4 तथा) भूतेषु सर्वेषु (for the prior half) Bo.2.3 भवितव्य (for वर्ति°) D4 वितष्ठ्रे, D7 T1 G3 यथात्मना, G1.2 M2.4 यतात्मना (M2 °ना) (for ययात्मनि)]

After 8, M1.3 read 13-16

9 Before 9, K4 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.5.8 ins वैशंपायन उवाच — a) K1 समस्तवचने — b) B4 अस्त, Da D5 अर्थे (for अर्थं) D7 S (G3.4 absent) भीम कर्मा धनंजय — c) K1.2.3 V1 B Dn1 n3 D2-5.8.9 धर्मार्थं (for वाक्यार्थं) D7 S (G3.4 absent) ततोर्थं गतितत्त्वज्ञो — d) K1.2.3 V1 B Da Dn1 n3 D2-5.7-9 S (G3.4 absent) प्रचो(K3 °णा, D9 °णो, M4 °पो)दित (for अतन्द्रित) — After 9, the sequence in D7 T1 G3.5 is 13-16, 424*, 10-12

10 For the sequence in D7 T1 G3.5 and M1.3, cf v l 9, 8 Before 10, K5 V1 B Da Dn1 n3 D2.3.5.8 ins अर्जुन उवाच B4 damaged — b) D7 न हि वार्ता, G2 M4 इहावर्ता (sic), M2 इह वक्ता (for इह वार्ता) — c) Ś1 K4 कृषि, K5 V1 Bo.2.5 Dn1 n3 D2.5 कृषिर् (for कृषि) B3 -गौरक्ष, Dn3 D5 -गोरक्ष (for -गोरक्ष्य) K1-3 D8.4.7-9 T G1.2.3 M1.3 कृषिर्वणिज्या (D3.7-9 °ज्य) गोरक्ष्य (K3 °क्ष्या, D9 T2 °क्षा), B3 कृषिगोरक्ष्यवाणिज्य — d) Da2 शिलानि, D3 शल्पानि (for शिल्पानि) D1 वा (for च)

11 For the sequence in D7 T1 G3.5 and M1.3, cf v l. 9, 8 B4 partly damaged — a) M2 इत्येष (for व) — b) D7 T1 G3.5 मभ्युपक्रम, T2 G1 अभ्युप° (for अव्यति°) — c) K1 न च ते, K3 B1 D6 न ह्येते, K4 न स ते; K5 V1 Bo.2.5 Da Dn1 n3 D1.2 T2 G1 M1.3.4 न हृते, D3.8 न श्रुते, D4.9 न कृते, T1 G2 निर्हृते; G3 निर्वृते; M2 न ध्रुवे (for न ऋते) K1.3 D3.4 वर्तेत; Da M1.3 वर्तते, D6 वर्ते* (for वर्तेते) D7 निर्वृत्तेर्थे निवर्तेते

12 For the sequence in D7 T1 G3.5 and in M1.3, cf. v l 9, 8 K3.4 D1.9 om (hapl) 12a-13b, Ś1 V1 read the same on marg B2 partly damaged Dn3 repeats 12ab after 13ab — a) K3 विषये, K5 Dn1 n3 D2.3.5.8 विपर्यैर्, V1 Bo विषयो, B1.3.5 Da विषयी; B4 विषया, D4 विषहेद् (for विजयी) K5 D3-5 अर्थवान् (for ह्यर्थं°) D7 S (G3.4 absent) विषहेतार्थवान्धर्मम् — b) D5 उद्यमं (for उत्तमम्). — c) D2 lacuna, M1.3 कामश्च (for कामं) Bo.3.5

C 12. 6123
B 12. 167. 14
K 12. 165. 14

अर्थस्यावयवावेतौ धर्मकामाविति श्रुतिः ।
अर्थसिद्ध्या हि निर्वृत्तावुभावेतौ भविष्यतः ॥ १३
उद्भूतार्थं हि पुरुषं विशिष्टतरयोनयः ।
ब्रह्माणमिव भूतानि सततं पर्युपासते ॥ १४
जटाजिनधरा दान्ताः पङ्कदिग्धा जितेन्द्रियाः ।
मुण्डा निस्तन्तवश्चापि वसन्त्यर्थार्थिनः पृथक् ॥ १५
काषायवसनाश्चान्ये श्मश्रुला ह्रीसुसंवृताः ।
विद्वांसश्चैव शान्ताश्च मुक्ताः सर्वपरिग्रहैः ॥ १६
अर्थार्थिनः सन्ति केचिदपरे स्वर्गकाङ्क्षिणः ।
कुलप्रत्यागमाश्चैके स्वं स्वं मार्गमनुष्ठिताः ॥ १७
आस्तिका नास्तिकाश्चैव नियताः संयमे परे ।
अप्रज्ञानं तमोभूतं प्रज्ञानं तु प्रकाशता ॥ १८
भृत्यान्भोगैर्द्विषो दण्डैर्यो योजयति सोऽर्थवान् ।
एतन्मतिमतां श्रेष्ठ मतं मम यथातथम् ।
अनयोस्तु निबोध त्वं वचनं वाक्यकण्ठयोः ॥ १९
ततो धर्मार्थकुशलौ माद्रीपुत्रावनन्तरम् ।

चारयित्; B1 Da स्वा(Da वा)चरित् (for च चरित्). M1 8 शक्यो (for शक्तो) —After 12, M3 reads 17

13 For the sequence in D7 T1 G2 6 and in M1 8, cf v 1 9, 8. K3 4 D1 9 om 13ab (cf. v 1 12). K8 om. 13 Ś1 V1 read 13ab on marg —b) D7 T1 G2 6 स्मृति; G1 M स्थिति (for श्रुति). —After 13ab, Dn8 repeats 12ab. —c) D4 च (for हि) K6 Dn1 n3 D2 8 8 विनिर्वृत्ताव्; V1 B (B4 damaged) Da D6 7 T G1 2 6 M3 4 [अ]भिनिर्वृत्ताव् (for हि निर्वृत्ताव्). —d) Ś1 K1 2 D9 एव (for एतौ)

14 For the sequence in D7 T1 G2 6 and in M1 8, cf v 1 9, 8 B4 partly damaged —a) K6 Dn8 तद्भूतार्थं, V1 Bo 6 उद्धृतार्थं (for उद्भू°) D6 च (for हि). —b) Bo विशिष्टसमयोनय° —c) G1 ब्राह्मणमिव

15 For the sequence in D7 T1 G2 6 and in M1 8, cf. v 1 9, 8. B3 partly damaged —a) D1 धांता (sic) (for दान्ता). —b) D2 8, 8 पकदग्धा, M4 पकदिग्ध- (for °दिग्धा). M3 जितेंद्रिय —c) D1 G1 मुंड- (for मुण्डा). D1 नितनवश्; D4 लिहाननाश्; D7 नितसवश्; T2 G1 निर्यंतपश् (for निस्तन्तवश्). B3 चैव (for चापि) —d) D4 सततस्वार्थिन°, M4 वस त्यर्था° (for वसन्त्य°) M3 कचित् (for पृथक्)

16 For the sequence in D7 T1 G2 6 and in M1 8, cf v. 1 9, 8 G1 om. 16 B4 damaged —a) K1, 2 B1 Da1 D1 4 M4 कषा(K1 B1 काशा)य वसनाश् (D1 °नाच्) (for काषाय°). D1 चाते (for चान्ये) —b) D4 समश्रुला; G2 श्मश्रुळा, M1-8 श्मश्रुलो (for श्मश्रुला) K1 D7 T1 G2 6 ह्री(D7 T1 G6 हि; G2 नि)सुसंमता.; K3 D9 M1 8 °संयुता; K4 V1 B (B4 damaged) Da Dn1 n3 D2 8 8 ह्रीनि षेविण (Bo D2, 3 8 8 °नः); D4 स्त्रीपुमत्रता (sic), T2 जानुसंयुता. —c) D9 विशुद्धाश् (for विद्वांसश्) Da D7 T1 G2 6 M1 8 4 दांताश् (for शान्ताश्) —d) Da त्यक्तसर्वपरिग्रहा (Da1 °हे); M3 मुक्ताश्चैव परिग्रह —After 16, D7 T G2 6 ins

424* अर्थार्थिनः सन्ति नित्य परितप्यन्ति कर्मभि. ।

17 M3 reads 17 after 12 —a) Bo 3 6 D6 सदा (for सन्ति). —c) Bo 3 6 D1, 4 T2 G1 M3-4 कुलप्रत्यागमाच्, D7 G2 6 °साश् (for °माश्) K1 चैकं; Da चैते (for चैके). —d) G1 स्वस्वं (for स्व स्व). K1, 8, 4 V1 B Da Dn1 n3 D2 8 8 7-9 S (G2 4 absent) धर्मम् (for मार्गम्). K3 4 स्व स्व मार्गप्रति ष्ठिता; D4 स्व स्वधर्ममनुष्ठिता.

18 B3 partly damaged —a) D1 अतिका (for आस्तिका) M3 4 चार्थे (for ध्चैव) Bo 8 आस्तिका ध्चैव नियता. —b) Bo, 8 यतिन; D9 निरता (for नियता) B1 सयता°, D6 सदाये (for संयमे) M4 नियताः सयमेतरा°. —c) Bo 3 8, 6 Da D1 अप्रज्ञा(D1 °जा)त, M3 4 अप्रज्ञाना (sic) (for °ज्ञान). D6 ततो भूतं (for तमोभूत) —d) D4 प्रज्ञानस् (for °न) Ś1 K3 4 D1 च (for तु) V1 B4 Da Dn1 प्रकाशते; Bo 3 6 Dn8 D8 °शिता, D1 °शिता; D6 °शतं; T2 G1 °शनात् (for °शता)

19 B2 4 partly damaged —a) Da1 M3 भृत्या (for भृत्यान्) D1 भोगे; G1 M1, 2 योगैर् (for भोगैर्). D4 विषा (sic), M विशो (for द्विषो) Da1 दंडे (for दण्डैर्) —d) T1 यथागतं (for °तथम्) —e) K1 अनार्येस् (for अनयोस्). T2 G1 अनयोस्त्विति बोधस्व (T2 °द्धस्व). —f) D4 वाक्यशौंडयो°; D7 T G1 2 6 शुक्रकण्वयो, M1 3 वाक्यकाण्वयो; M3 4

नकुलः सहदेवश्च वाक्यं जगदतुः परम् ॥ २०
आसीनश्च शयानश्च विचरन्नपि च स्थितः ।
अर्थयोगं दृढं कुर्याद्योगैरुच्चावचैरपि ॥ २१
अस्मिंस्तु वै सुसंवृत्ते दुर्लभे परमप्रिये ।
इह कामानवाप्नोति प्रत्यक्षं नात्र संशयः ॥ २२
योऽर्थो धर्मेण संयुक्तो धर्मो यश्चार्थसंयुतः ।
मध्विवामृतसंयुक्तं तस्मादेतौ मताविह ॥ २३
अनर्थस्य न कामोऽस्ति तथार्थोऽधर्मिणः कुतः ।
तस्मादुद्विजते लोको धर्मार्थाद्यो बहिष्कृतः ॥ २४
तस्माद्धर्मप्रधानेन साध्योऽर्थः संयतात्मना ।
विश्वस्तेषु च भूतेषु कल्पते सर्व एव हि ॥ २५
धर्मं समाचरेत्पूर्वं तथार्थं धर्मसंयुतम् ।
ततः कामं चरेत्पश्चात्सिद्धार्थस्य हि तत्फलम् ॥ २६
विरेमतुस्तु तद्वाक्यमुक्त्वा तावश्विनोः सुतौ ।
भीमसेनस्तदा वाक्यमिदं वक्तुं प्रचक्रमे ॥ २७
नाकामः कामयत्यर्थं नाकामो धर्ममिच्छति । C. 12. 6239 B. 12. 167. 28 K. 12. 165. 29

वाक्यकाङ्क्ष्यो (for वाक्यकण्ठयो)

20 Before 20, K5 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 ins वैशंपायन उवाच — a) D7 S (G2 4 absent) तथा (for ततो) Da3 om. from शालै up to मोक्ष (in 43d) — d) D7 S (G2 4 absent) वाक्यमूचतु रुत्तमं

21 Da3 om. 21 (cf. v l. 20) Before 21, K1 V1 B Da3 Dn1. n3 D2. 3 5 8 ins नकुलसहदेवावूचतु B3 4 partly damaged — b) K2 4 5 Dn1. n3 D3 5 8 वा (for च). D1 स्थिता — c) D4 अर्थयोगे; M3 अर्थो योग (for अर्थयोगं)

22 Da3 om. 22 (cf v l 20) B3 om. 22ab B1 partly damaged — a) K3 D9 अस्मिश्च; V1 Da1 D7 S (G2. 4 absent) तस्मिंस्तु (for अस्मिंस्तु) K1. 2 V1 Bo 1. 4. 5 Da1 D5. 9 T G1. 2 M सुनिर्वृ(K1. 2 °वृ)त्ते; K4 सुसंवृद्धे; K5 Dn1. n3 D2–4. 8 विनिर्वृ(D4 °वृ)त्ते; D1 समं वृत्ते (for सुसंवृत्ते) — b) D1 दुर्लभो (for °भे) D1 T2 G1 परमं (for परम) — c) D4 कामम् (for कामान्) — d) Da1 प्रत्यक्षान् (for °क्ष) M प्रत्यक्षं पृथिवीमपि

23 Da3 om. 23 (cf. v l. 20) — a) M2 योर्थे (for योऽर्थो) D4 यो ह्यर्थो धर्मसंयुक्तो — b) T2 G1 धर्मश्चार्थेन संयुत — c) K1 मधुरामृतसंसृष्ट, K2 V1 B Da1 D5. 7 9 S (G2 4 absent) मध्विवामृतसंसृष्ट (K2 B3 D5. 3 T2 G1 °सस्पृष्टं); K5 Dn1 n3 D2 3 8 मद्धि श्वामृतसंवादं (K3 °संस्पृष्टं); D4 मिलितवामृतससृष्टौ — d) Bo 1 (marg as in text) मतौ हि नौ (for मताविह)

24 Da3 om. 24 (cf. v l. 20) — a) D5 अर्थस्य च (for अनर्थस्य) — b) G1 [s]धर्मेण (for °र्मिण) D5 कृत (for कुत) — D5 om (hapl) 24cd. — c) K1 3 D1. 2. 8 M4 लोके (for लोको) — d) D1 धर्मार्थयोः (for °र्थाद्यो) D1. 7 S (G2 4 absent) धर्मार्थाभ्यां बहिष्कृताद्

25 Da3 om 25 (cf. v l. 20) B3 partly damaged — a) K1. 2 3 Bo Dn3 D2–5 8 T2 G1 M3 4 धर्म(Dn3 °र्मे)प्रदानेन; B3 Da1 °विधानेन (for °प्रधानेन) — b) K3 V1 B Da1 D5. 7 8 S (G2 4 absent) सेव्यो (for साध्यो) D1 सयतात्मन — c) D4 विश्वे द्वेषु (for विश्वस्तेषु) K3 5 V1 B (B3 damaged) Da1 Dn1. n3 D2 3 8 9 हि; D5 [स]पि (for च) — d) V1 M1. 8 कल्प्यते; D7 9 T1 कल्पते; G3 कल्प्यते (for कल्पते) K1 5 V1 B (B3 damaged) Da1 Dn1. n3 D2–4 8 सर्वम् (for सर्व) Bo D4 इ, D7 S (G2 4 absent) च (for हि) K3 कल्पते सर्वतो बहि·

26 Da3 om 26 (cf. v l. 20) — a) Ś1 K2 4 D1 संचरयेत् (for समाचरेत्) — b) K1 यथार्थे, K3 B1. 2. 4 Dn1. n3 D2–4. 7 8 S (G2 4 absent) ततोर्थं (M3 तदर्थं) (for तथार्थं) V1 B (except B3) Da1 D5 7 S (G3 4 absent) धर्मसहित (for °संयुतम्) — d) T2 G1 तु (for हि) K4 D3 2. 8 तत्पर; Bo यत्फलं (for तत्फलम्) K· Dn1. n3 सिद्धार्थं स हि तत्पर

27 Da3 om. 27 (cf. v l. 20). Before 27, K5 V1 B Da1 Dn1. n3 D2 2. 5 8 ins वैशंपायन उवाच — a) D1 9 G1 विरेमतस् (for °तुस्) D5 T2 तदा, M2 4 ततो (for तु तद्) — b) B1 Da1 Dn3 D3 4 7 8 तावश्विनौ; M1. 8 चैवाश्विनो, M3 तावाश्विनौ (for तावश्विनो) B1 D4 उभौ (for सुतौ) G1 उक्तवता श्विनौ सुतौ — c) D1. 7 T1 G1. 3 4 M1 ततो (for तदा) — d) M4 इम (for इद)

28 Da3 om. 28 (cf v l. 20) Before 28, K5

C. 12 6139
B 12 167 29
K 12 165 29

नाकामः कामयानोऽस्ति तस्मात्कामो विशिष्यते २८
कामेन युक्ता ऋषयस्तपस्येव समाहिताः ।
पलाशफलमूलाशा वायुभक्षाः सुसंयताः ॥ २९
वेदोपवादेष्वपरे युक्ताः स्वाध्यायपारगाः ।
श्राद्धयज्ञक्रियायां च तथा दानप्रतिग्रहे ॥ ३०
वणिजः कर्षका गोपाः कारवः शिल्पिनस्तथा ।
दैवकर्मकृतश्चैव युक्ताः कामेन कर्मसु ॥ ३१
समुद्रं चाविशन्त्यन्ये नराः कामेन संयुताः ।
कामो हि विविधाकारः सर्वं कामेन संततम् ॥ ३२
नास्ति नासीन्नाभविष्यद्भूतं कामात्मकात्परम् ।
एतत्सारं महाराज धर्मार्थावत्र संश्रितौ ॥ ३३
नवनीतं यथा दध्नस्तथा कामोऽर्थधर्मतः ।
श्रेयस्तैलं च पिण्याकाद्धृतं श्रेय उदश्वितः ॥ ३४
श्रेयः पुष्पफलं काष्ठात्कामो धर्मार्थयोर्वरः ।

D4 ins. भीष्म (sic) उवाच; K4 V1 B Da1 Dn1 n2 D2 3 4 8 भीमसेन उवाच — a) D1 4 नकाम (for नाकाम). D1 4 7 T2 M1, 3 4 कामयंस्त्वर्थान् (D1 °र्थो; D4 °र्थे) (for कामयस्यर्थं) — b) M4 नकामो (for नाकामो). D1 om from कामो up to स्ति (in 28c). — After 28ab, D4 reads 29ab — c) T2 कामनामोस्ति; G1 कामयानोस्ति (for °यानोऽस्ति) — d) V1 [ऽ]पदिष्यते; D6 [ऽ]पि विद्यते; D9 विनिष्यते; M4 विदोष्यते (for विशिष्यते).

29 Da2 om. 29 (cf. v l 20). B3 4 partly damaged. D4 reads 29ab after 28ab — a) K4 om. from कामेन up to युक्ता (in 30b) M1 3 युक्तया (for युक्ता). K1 B1 Da1 D9 M ऋषयस; B6 रुषयस (for ऋषयस) — b) B0 2 3 तपसे च; B1 तपसैव; D1 तपसीव; M3 4 तत (M3 तप) एव (for तपस्येव). T2 M समास्थिता (for °हिता) — c) Dn2 पलाशाः; D1 फलाशा (for प°) K1 3 Dn1 n2 D2-4 8 9 मूलादा (D9 °दो) (for °मूलाशा) V1 B (B3 4 damaged) Da1 D5 फलमूलाशिनो दांता, D7 S (G3 4 absent) फ(D7 T1 G4 पा)लाशा शाकमूलाशा (G1 °ला वा) — d) B0 6 वायुभक्ष्या (for °भक्षा). K1 समायता; B6 Dn1 D4 T2 M4 सुसंयुताः; D9 सुसंजिता. (for सुसंयता)

30 Da2 om. 30 (cf. v. l 20). K6 om. up to युक्ता (cf. v. l. 29) — a) K6 V1 B Da1 Dn1, n2 D2-4, 7-9 S (G3 4 absent) वेदोपवेदेषु (for °वादेषु). K3 4 B6 D1 7 परे (for अपरे). D4 वेदाय वेदेष्वपरा. — c) B1 D2 3 श्रद्धा; D7 S (except M3, G3 4 absent) श्राद्धे (for श्राद्ध-). — d) B0 1 3 Da1 दानपरिग्रहे; T2 G1 M3 दाने प्रतिग्रहे (for दानप्रति°). Dn1 तपो दानं प्रतिग्रहं.

31 Da2 om. 31 (cf v l 20). — a) K3 4 D1 T2 वणिजा; K2 वर्णजः; D4 वाणिज; D7 वणिज (for वणिज). K1, 3, 4 Da1 क(K3, 4 का)र्षिका; K2 D9 कर्षुका; D1 कारिका (for कर्षका) — c) V1 reads from कारव up to का (in 32d) on marg. — c) K1 3, 4 5 V1 B (except B1) Da1 Dn1 n2 D1-3 5, 8 9 दैवकर्म; D7 T1 G3 4 M1 3 4 देवाधर्म; T2 G1 M2 देवाकर्म (for दैव°) B1 -कृतात्म D1 देवकर्मात्मकाश्चैव — d) G1 M4 युक्ता; M2 यत्ता (for युक्ता). D2 सर्वसु (for कर्मसु)

32 Da2 om 32 (cf v. l 20). B3 4 damaged V1 reads up to का on marg — a) K2, 5 B1 Dn1 n2 D1-4 8 9 चाविशंति, Da1 चाविशति; M1 3 प्रवि° (for चावि°) K2 अन्यो; V1 B0, 2 3 एके (for अन्ये). B1 समुद्रं चाविशन्त्येके — b) D1 om. कामेन संयुता Da1 मोहिता (for संयुता). — d) D1 सर्वे (for सर्वं).

33 Da2 om 33 (cf v. l 20) — a) T2 नास्ति (for नासीन्) K2 Da1 M1 4 न भविष्यद् (M3 °ष्यन्); D4 भविष्यच, D7 नाभविता; D9 न वा भाति; T G1 2 3 M1 2 न भविता (for नाभविष्यद्). — b) D4 ऋते (for भूतं) B1 Da1 कामार्थकात्; B3 D2 3 °त्मक (B2 °त्मकां); D4 °त्मन; D7 T1 G3 4 कामभूते; T2 G2 M कामात्ते (for कामात्मकात्) B0 भूतं कामात्मकात्परं — c) D1 एतत्पार; D4 °त्सारो (for °त्सारं) — d) Da1 अपि, D4 इह, T2 G1 यत्र; G3 अर्थ- (for अत्र). K6 B Dn1 n2 D2 3 5 7-9 G1 संस्थितौ; Da1 सहितं; M3 संगतौ (for संश्रितौ)

34 Da2 om 34 (cf v. l 20). B1 partly damaged — a) D7 दधि (for दध्नस). — b) G1 कामोर्थं — V1 reads 34c-35d on marg With 34cd, cf Pañcatantra iii 99cd. — c) K2 Dn1, n2 D4 हि, V1 B0 3 6 5 D7 T G1, 2 4 M2 न; M1 3 4 तु (for च) V1 B0 3 D7 T G1, 3, 5 M2 पिण्याको (M2 °कं) (for पिण्याकाद्). B1 श्रेयस्तैलाश्च पिण्याको; D1 श्रेयस्तैलस्तव पिण्याका. — d) V1 B0 6 Da1 D5-8 एतं; D1 घृतं

पुष्पतो मध्विव रसः कामात्संजायते सुखम् ॥ ३५
सुचारुवेषाभिरलंकृताभि-
मदोत्कटाभिः प्रियवादिनीभिः ।
रमस्व योषाभिरुपेत्य कामं
कामो हि राजंस्तरसाभिपाती ॥ ३६
बुद्धिर्ममैषा परिषत्स्थितस्य
मा भूद्विचारस्तव धर्मपुत्र ।
स्यात्संहितं सद्भिरफल्गुसारं
समेत्य वाक्यं परमानृशंस्यम् ॥ ३७
धर्मार्थकामाः सममेव सेव्या
यस्त्वेकसेवी स नरो जघन्यः ।
द्वयोस्तु दक्षं प्रवदन्ति मध्यं

C. 12. 6251
B. 12. 167. 40
K. 12. 165. 40

(for घृत). K4 B1. 3 Dn3 D2-4 उदश्वित, D1 T2 उदश्वत, D7 T1 G2 5 [ऽ]प्युदश्वित (D7 °श्रुत; G5 °श्चित), D8 उदश्विनः, D9 उदस्थित, G1 उदश्विष (for °श्वित)

35 With 35ab, cf. Pañcatantra iii. 99ab Da3 om 35 (cf. v l 20) B2 damaged. V1 reads 35 on marg —a) Bo 3 Da1 पुष्पं फल D1 कामात् (for काष्ठात्) —b) T2 यत (for वर) — D4 reads 35cd twice —c) K4 5 Dn3 D7 पुष्पितो, D4 (second time) पुण्यतो (for पुष्पतो) Bo 5 D1 माध्वीक (for मध्विव) D7 T G1 2 5 पर, M2 रस (for रस) D4 (first time) कामो नित्य रतिकर —d) K5 Dn1. n3 D2 3 4 (second time) 8 काम भार्यां तथा स्मृत — After 35, K5 Dn1. n3 D2-4 8 ins

425* कामो धर्मार्थयोर्योनि कामश्चाथ तदात्मकः ।
नाकामतो ब्राह्मणा स्वन्नमर्था-
न्नाकामतो ददति ब्राह्मणेभ्य ।
नाकामतो विविधा लोकचेष्टा
तस्मात्काम प्राक्त्रिवर्गस्य दृष्ट । [5]

[(L 1) D4 [अ]पि (for [अ]थ) K5 D2 3 8 तदा त्मिक —(L 2) Dn1 D4 ब्राह्मण —(L. 5) D4 प्राग्वर्गस्य (for प्राक्त्रिव°)]

36 Da3 D1 om. 36 (for Da3, cf. v l 20). —a) Ś1 K2 4 B1. 3. 5 सुचारुवेशाभिर्, D2 8 न चारुवेषाभिर् —b) Dn3 दमोत्कटाभि, D4 प्रियाभिरेवं (for मदो त्कटाभि) K5 Dn1. n3 D2 3 8 प्रियदर्शनाभि (for °वादिनीभि) — K2 om 36cd —c) Ś1 K1 परस्व (for रमस्व) Ś1 °वेशाभिर्; S (G3 4 absent) योषि द्भिर् (for योषाभिर्) —d) K1 तरसाविपाती; K3 V1 B (B4 damaged) परमाभि(K3 °वि)पाती, K5 Dn1. n3 D2 3 8 परमो भवेच्च (Dn1 °चत); Da1 पर मातिमानी; D4 परमार्थगामी, D7 S (G3 4 absent) परमा(D7 T2 M3 °मो)भिराम (G2 °काम) (for तर साभिपाती)

37 Da3 om. 37 (cf v l 20). D7 S (G3. 4 ab sent) om 37a B4 damaged. —a) K3 5 Dn1 n3 D1-3 8 परिसा(D1. 2 °पा, D8 3 °शा)स्थितस्य, V1 B (B4 damaged) Da1 D5 परमा हि राजन्; D4 प्रति पद्य राजन् (for परिपत्स्थितस्य) —b) Dn3 विवादस; D7 T1 G2 5 विरामस; M3 विराजस (for विचारस) D7 S (G3. 4 absent) राजपुत्र (for धर्मपुत्र) —c) D7 T1 G5 सांत्व हित; T2 G1 सार्वं हित; G2 सांत्वा हित, M2 त्रय हितं; M4 सात्व सुखं (for स्यात्सहित) M1 3 त्रये च नित्य स्वविशेष(M1 °ष्य)मेहि — D4 re peats 37d-40d after 47c —d) K4. 5 V1 B2 4 Dn1 n3 D2 8 3 9 समेति वाक्यं (B1 °तिवाक्य), Bo 1. 3. 5 Da1 D5 7 S (G3 4 absent) समस्तवाक्यं (Bo 3. 5 °क्य; D5 °क्यात्), D4 (first time) समेति वाक्यं; D4 (second time) ह्यफल्गुसारं (for समेत्य वाक्य) K5 Da1 Dn1 D1 2 4 (both times) 8 परमानृशंसं (D1 °स्यात्); Bo 3 5 (marg as in text) D8 परमं (B3 °मो) नृशस्य (D3 °सं) (for परमानृशस्यम्)

38 For the repetition in D4, cf v l. 37 Da3 om 38 (cf v l. 20). B2 damaged —a) D7 T1 G1 2 5 परमेव, T2 परमा हि; M क्रमशस्तु (for सममेव) —b) K1. 3 5 B4 Dn1 D2 3 4 (both times) 7-9 S (G3 4 absent) ह्येकभक्त (K3 D9 °सक्त; T2 G1 °पुत्र); V1 Bo 1. 3 5 Da1 D5 त्वेक भक्तः (Bo 3. 5 °सेव्य) (for °सेवी) — M1-3 ins after 427* M2 (also) 4 after 38ab

426* त्रयोस्तु नित्यं त्वविशेषितो हि ।

[M1. 3 त्रये च, M2 (both times) त्रयो हि M4 त्वविशेषमेहि]

—c) K5 V1 B1 3-5 Dn1 n3 D2 3 8 तयोस्तु (for द्वयोस्तु) K1 3. 5 V1 B (B2 damaged) Dn1 n3 D2 3. 4 (both times) 3 8 दाक्ष्य; Da1 साक्ष्यं, D7 T2 G1 M साक्ष्य, D9 दार्क्ष, T1 G2 5 सक्तं (for दक्ष) K1

C 12. 6251
B. 12 167 40
K 12. 165 40

॰ स उत्तमो यो निरतस्त्रिवर्गे ॥ ३८

प्राज्ञः सुहृच्चन्दनसारलिप्तो
विचित्रमाल्याभरणैरुपेतः ।
ततो वचः संग्रहविग्रहेण
प्रोक्त्वा यवीयान्विरराम भीमः ॥ ३९

ततो मुहूर्तादथ धर्मराजो
वाक्यानि तेषामनुचिन्त्य सम्यक् ।
उवाच वाचावितथं स्मयन्वै
बहुश्रुतो धर्मभृतां वरिष्ठः ॥ ४०

निःसंशयं निश्चितधर्मशास्त्राः
सर्वे भवन्तो विदितप्रमाणाः ।
विज्ञातुकामस्य ममेह वाक्य-
मुक्तं यद्वै नैष्ठिकं तच्छ्रुतं मे ।
इह त्ववश्यं गदतो ममापि
वाक्यं निबोधध्वमनन्यभावाः ॥ ४१

यो वै न पापे निरतो न पुण्ये
नार्थे न धर्मे मनुजो न कामे ।
विमुक्तदोषः समलोष्टकाञ्चनः
स मुच्यते दुःखसुखार्थसिद्धेः ॥ ४२

भूतानि जातीमरणान्वितानि

प्रहरंति (for प्रवदन्ति) D_4 (second time) ॰ मध्य॰; T_1 $G_{2,5}$ मध्यम (for मध्यं) —^{d}) G_1 $M_{2,4}$ स (M_2 य) उत्तमौजा (for स उत्तमो यो) $K_{4,5}$ V_1 B (B_2 damaged) Da_1 Dn_1 n_8 $D_{2,3,4}$ (second time) $_{5,8}$ [ऽ]भिरतस्; M_4 नितत्स् (for निरतस्). D_4 (first time) त्रिपर्गो. — After 38, D_7 T $G_{1,2,5}$ M_{1-3} ins.

427* विभज्य काल परिसेव्यमान॰ ।
[$M_{1,3}$ विपज्य (for विभज्य).]

— After 427*, M_{1-3} ins 426*.

39 For the repetition in D_4, of v. l. 37. Da_2 om 39 (of v. l 20) B_4 damaged for 39^a. —^{a}) $M_{2,4}$ प्राज्ञा॰. T_2 G_1 तु यद् (for सुहृच्) —Before 39^c, V_1 $Bo_{,3,5}$ Da_1 D_5 ins. वैशपायन उवाच —^{c}) $Ś_1$ K_{1-3} निग्रहेण, K_5 Dn_1 n_8 $D_{2,3,4}$ (both times) $_{8,0}$ G_1 विस्तरेण (for ॰विग्रहेण). —^{d}) K_5 Dn_1 n_8 $D_{2,3,8}$ [अ]थ धीरान्; T_2 तु राजन् (for यवीयान्). V_1 B Da_1 D_4 (second time) $_{5,7}$ T_1 $G_{1,2,5}$ M प्रोक्त्वा स भीमो (G_2 भौमो) विरराम (B_4 ॰ज) राजन्

40 For the repetition in D_4, of v l 37 Da_2 om. 40 (of v l 20). B_2 partly damaged —^{a}) Da_1 T_2 G_1 इव; M_3 इह (for अथ). D_4 (both times) धर्मराज्ञो. —^{b}) D_4 (first time) चैषाम् (for तेषाम्) K_5 V_1 $Bo_{,1,3,5}$ प्रविचिंत्य (for अनु॰) —^{c}) Da_1 G_2 वाचा वितर्त; D_1 वाचाविनयं; T_2 G_1 वाचं वितत; M_2 राजावितथ (for वाचावितथ). V_1 $Bo_{1,3,5}$ Da_1 D_5 स्वय (for स्मयन्) —^{d}) K_5 Dn_1 n_8 $D_{2,3,8}$ लब्धश्रुतो; V_1 $Bo_{1,3,5}$ Da_1 D_5 युधिष्ठिरो (for बहुश्रुतो) D_1 वरिष्ठा. (for वरिष्ठः).

41 Da_2 om 41 (of v. l. 20). Before 41, $K_{4,5}$ V_1 B Da_1 Dn_1, n_8 $D_{2,5,8}$ ins युधिष्ठिर उवाच $B_{2,4}$ damaged. —^{a}) T G_5 M ॰सर्वशास्त्रा (M_2 ॰स्त्रान्; M_4 ॰स्त्र) (for धर्मशास्त्राः) —^{c}) K_1 V_1 $D_{1,4,5}$ विज्ञातकामस्य; M_2 विज्ञातुकामस्तु (for ॰तुकामस्य). D_5 तवेह (for ममेह). —^{d}) B_1 D_5 युक्तं; $M_{1,3}$ उक्त्वा (for उक्तं). D_7 S ($G_{3,4}$ absent) यद्वो (M_2 तद्वो) (for यद्वै) D_1 तत्त्ववन्नि॰ (for नैष्ठिकं तच्) B_2 तद्भृतं मे; Da_1 तद्वच मे; D_4 नैपुणेन (for तच्छ्रुत मे) —^{e}) $Ś_1$ K_5 Dn_1 n_8 $D_{2-4,8}$ इदं (for इह) D_7 S ($G_{3,4}$ absent) [अ]नुवंश (for त्ववश्यं) $Ś_1$ K_4 D_1 ममास्ति (for ॰पि). —^{f}) Da_1 D_7 T_1 $G_{2,5}$ वाक्यानि बोधध्वम् (for वाक्यं नि॰)

42 Da_2 om. 42 (of v l 20) $B_{2,4}$ damaged D_7 T_1 $G_{2,5}$ transp 42 and 43. —^{a}) G_1 पापो (for पापे) M_2 विद्वाश्च वास (for यो वै न पापे). B_1 विरतो; Da_1 न निरतो, T_2 न रतो (for निरतो) —^{b}) $D_{1,5}$ धर्मो; M_2 वधे (for धर्मे) D_7 T_1 $G_{2,5}$ निरतो (for मनुजो) Da_1 D_1 [ऽ]नु (for न) —^{c}) B_3 विमुक्तसर्गं (for ॰दोष॰). V_1 B_1 Da_1 D_7 S ($G_{3,4}$ absent) सम(V_1 B_1 Da_1 स तु)फल्गुसारो; $Bo_{3,5}$ D_5 स तु पूर्णसारो (for समलोष्टकाञ्चन॰). —^{d}) K_4 V_1 $Bo_{1,3,5}$ Da_1 Dn_1 n_8 $D_{2,3,5,7}$ S ($G_{3,4}$ absent) विमुच्यते (for स मु॰). K_1 B_1 D_1 दुःखसुखार्थसिद्धिं (K_1 ॰द्धै॰; D_1 ॰द्ध॰); V_1 $Bo_{3,5}$ Da_1 $D_{5,7}$ T_1 $G_{1,2,5}$ M दुःखसुखारस सिद्ध॰ (Da_1 ॰रसुसिद्ध॰; D_7 T_1 G_5 ॰रससिद्धे॰; G_1 ॰रससिद्धि॰); D_4 सुखदुःखार्थसिद्धे॰; T_2 सुखदुःखारमसिद्धं

43 Da_2 om. up to मोक्षं (of. v. l. 20). B_2

जराविकारैश्च समन्वितानि ।
भूयश्च तैस्तैः प्रतिबोधितानि
मोक्षं प्रशंसन्ति न तं च विद्मः ॥ ४३
स्नेहे नबद्धस्य न सन्ति तानी-
त्येवं स्वयंभूर्भगवानुवाच ।
बुधाश्च निर्वाणपरा वदन्ति
तस्मान्न कुर्यात्प्रियमप्रियं च ॥ ४४

एतत्प्रधानं न तु कामकारो
यथा नियुक्तोऽस्मि तथा चरामि ।
भूतानि सर्वाणि विधिर्नियुङ्क्ते
विधिर्बलीयानिति वित्त सर्वे ॥ ४५
न कर्मणाप्नोत्यनवाप्यमर्थं
यद्भावि सर्वं भवतीति वित्त ।
त्रिवर्गहीनोऽपि हि विन्दतेऽर्थं

C 12 6260
B 12 167 48
K 12 165 48

damaged D7 T1 G2 3 transp 42 and 43 — a) B2 lacuna for भूतानि जाती D1 भूतानि (sic), D6 एतानि (for भूतानि) K4 B1 D4 7 जाते (B1 यानि, D7 जाति) मरणान्विता(D4 °त्मका)नि, K6 B4 Dn1. n3 D3 5 6 8 जातिम्मरणात्मकानि (D5 °न्वितानि) — Ś1 K2 4 D1 om. (hapl) 43b-c Da1 transp 43b and 43c — b) K1 नराधिकारैश्च; T2 G1 M2 रजोविकारैश् (for जरा°) B1 समर्थितानि (for समन्वि°) — c) K3 D3 भूतैश्च (for भूयश्च). B2 तैस्तै K1. 3 V1 B (except B4) Da1 D5 9 T3 G1 M उप(K1. 3 D5 प्रति; V1 B [except B4] D8 परि)पीडितानि, D7 T1 G2 3 उपसेवितानि (for प्रतिबोधितानि) — D4 reads 43c and repeats 43d-44d after 45a-b. — d) T2 च विंदति (for प्रशंसन्ति) Ś1 D3 [illegible]; K2. 3 D1 7 9 च त न, Da यथा न, T1 G2 3 ततश्च, M3 न तच्च (for न त च) B1 न त चरेयु° (for न त च विद्म) Dn3 विद्व°, D4 (first time) विद्म, D4 (second time) विप्रा°, D1 विम्र°, G1 M1 विप्र (for विद्म°)

44 For the repetition in D4, cf. v 1. 43 — a) K6 स्वेयेन, D3 5. 8 स्नेहो न (for स्नेहे न) K6 Dn1 n3 युक्तस्य, D3 3 8 मुक्तस्य, T2 -बधस्य, G1 -युद्धस्य (for बद्धस्य) K3 D9 च सति तानि, K4 Bo 3. 6 Dn1 n3 D3 5. 8 न चास्ति मुक्तिर्, V1 B1 2 4 Da D6 हि (V1 च) नास्ति मुक्तिर्, D4 (second time) हि तेन नासीद्; T2 G1 M हि नास्ति नास्ति (M मोक्ष°) (for न सन्ति तानि) D4 (first time) स्नेहादमुक्तस्य च तानि सति — b) K6 V1 B Da Dn1 n3 D3 3 5 8 इति; D4 (first time) M एवं, D4 (second time) स्थियं. D7 T1 G2 3 चैव (for [इ]त्येवं) G1 स्वयमुर् (for °भूर्) — c) Ś1 K2 D1 बुधा स, K1 बुधा स; K3 बुद्धाश्च, K4 बुद्धा स; Da बृद्धाश्च, D4 (second time) ह्यवाप्त, D7 T G6 बोधाय, G1 बुद्धा च, G3 बोधानि (for बुधाश्च) K6 V1 B Da Dn1. n3 D3 5. 4 (both times) 6 7-9 S (G3 4 absent) भवंति (for वदन्ति) — d) D4 (first time). 7 S (G3 4 absent) वा (for च)

45 For the repetition in D4, cf v 1 43 Ś1 reads (*sec m*) from 45 up to 12 162 12 on marg B2 4 partly damaged — a) Ś1 K1 D9 एतत्प्रधाने, K2 4 एतत्प्रमाण, V1 B1 Da एवं प्रधानो; Bo 2 3 6 D5 एवप्रचा(Bo °का)रो; D7 S (G3 4 absent) एतच्च मुख्य (for एतत्प्रधान) K1 2 B4 D9 तु न (by transp), K6 Dn1 n3 D3-4 8 च न; V1 Bo 2 3 6 D5 [ऽ]त्र न; Da1 न तु, T2 G1 M न च D4 6 कामकारं (D6 °मो) (for °रो) — b) B3 नियुक्तोर्य (sic), D5 च युक्तोसि, M3 नियुक्तास्मि (for नियुक्तोऽस्मि) K3 B4 वक्ष्यामि, K6 Bo 6 Da Dn1 n3 D3-4 7 8 T G1 2 6 M1. 3 करोमि; M2 4 भवामि (for चरामि) — c) M4 transp भूतानि and सर्वाणि D1 बूतानि (sic) (for भूतानि) D1 om from विधिर् up to हीनोऽपि (in 46c) K1 नियुक्ते, K3 G1 नियुंक्ते; K4 D4 नियुक्तो, D7 न युक्ते, T1 G2 3 नियुज्याद् (for नियुङ्क्ते) — d) K1 M2 वेत्थ; D7 T1 G2 6 M1 विद्ध (for वित्त) G1 सखे (for सर्वे)

46 D1 om up to हीनोऽपि (cf v 1 45) Ś1 reads (*sec m*) 46 on marg — a) V1 B Da D6 कश्चिदाप्नोति (for कर्मणा°) K2 4 अनवाप्तमर्थं; B1 न चाप्यसर्वं, Da न चाप्यलभ्य (for अनवाप्यमर्थं) — b) K6 V1 B Da Dn1. n3 D3 4. 8 तद्वै; D5 सर्गे (for सर्वं) K3 Da1 D4 वित्त, D5 यत्न; D7 S (G3. 4 absent) विद्ध (T2 M2 4 °द्म) (for वित्त) — c) G1 त्रिवर्गहीने T2 G1 [ऽ]पि च, M2 4 विहित (for ऽपि हि) D7 S (G3 4 absent) प्राप्नुतेर्थं (M3 °र्थे) (for विन्दतेऽर्थं) — d) K6 Dn1. n3 D3 3 8 यद्वो, M2 इमं (for इद) D5 गुरुं (for गुह्यम्) — After 46, D4 ins.

C 12.6260
B 12 167 48
K. 12 165 48

तस्मादिदं लोकहिताय गुह्यम् ॥ ४६

ततस्तदग्र्यं वचनं मनोनुगं
समस्तमाज्ञाय ततोऽतिहेतुमत् ।
तदा प्रणेदुश्च जहर्षिरे च ते
कुरुप्रवीराय च चक्रुरञ्जलीन् ॥ ४७

सुचारुवर्णाक्षरशब्दभूषितां
मनोनुगां निर्धुतवाक्यकण्टकाम् ।
निशम्य तां पार्थिव पार्थभाषितां
गिरं नरेन्द्राः प्रशशंसुरेव ते ।
पुनश्च पप्रच्छ सरिद्वरासुतं
ततः परं धर्ममहीनसत्त्वः ॥ ४८

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि एकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥

428* उक्त हि कर्मैव फलस्य हेतु ।

47 Before 47, MSS ins वैशपायन उवाच Ś1 reads (*sec. m*) 47 on marg — ^{a}) V1 B (B4 damaged) D5 तदग्र(B5 °ग्र्य)बुद्धेर्, Da1 उदग्र्यबुद्धेर्; D1 S (G3 4 absent) तदग्र्य(T2 °दाग्र्य-, G1 °दाग्र) बुद्धेर् (for ततस्तदग्र्य) K6 Dn1 n3 D2-4 मनोगत (for °नुग) — ^{b}) B D5 समाप्त(B4 °मग्र)माज्ञा(B2 D6 °स्या)य (for समस्तमाज्ञाय) D7 S (G3 4 absent) तथा (M2 हितं) (for ततो) K1 [ऽ]भि; K4 5 V1 Dn1 n3 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) हि, B Da D5 स (B4 Da1 सु) (for ऽति) D4 -हेतु (for हेतुमत्) — ^{c}) K2 4 D1 तत°; K3 मुदा; Da1 D7 T1 G2 4 M1 2 तथा, Da2 यथा; T2 G1 अथ (for तदा) B0 2 (marg as in text) 3 5 D5 प्रसेदुश्, D2-4, 7-9 T1 G2 5 प्रणेमुश्च (for प्रणेदुश्च) D9 om the second च D7 T1 G2 5 जहृषुस्तथैव, T2 G1 जहृषु(G1 °षि)श्च रेमिरे, M जहृषुश्च ते तदा (M4 °था) (for जहर्षिरे च ते) — After 47^{abc}, D4 repeats 37^{d}–40^{a} — ^{d}) K1 चक्रुरजसा, K4 5 Dn1, n3 D2 3 8 चक्रिरेंजलिं (K4 °लीन्), D4 T1 G2 M2 चक्रु(D4 °क्रि)रजलिं (for चक्रुरञ्जलीन्)

48 Ś1 reads (*sec m*) 48 on marg — ^{a}) K5 Dn1 n3 D2 3 8 -चारुभूषिता; D7 -शब्दभाषितां (for शब्दभूषितां) —B1, 2 4 D5 om (hapl.) 48^{bc} — ^{b}) B3 Da मनोरमाम् (for °नुगां) Ś1 K1 2 4 D1 विधुत°; B0 5 निर्वृत, B3 Da उज्झित; D7 T1 G2 5 निर्गत (for निर्धुत) D4 कंटक, M4 कंटक° (for -कण्टकाम्) — ^{c}) D4 निशाम्य (for निशम्य) K3 पार्थभूषिता (for °भाषितां) D7 S (G3 4 absent) निशम्य तां पार्थिवभाषितां गिर — ^{d}) B1 वाणीं (for गिर) K1 3 B3 (marg as in text) D4 नरेंद्र°; B4 D9 नरेंद्रं (for नरेन्द्रा°) K2 4 D1 प्रशशंस वीर्यवान् (D1 वीर्यं), B0 5 Da °शसिरे च, D4 °शसुरोजसा (for °शंसुरेव ते) K5 D9 om. ते D7 S (G3 5 absent) पार्थस्य सर्वे प्रणता बभूवु°. — After 48^{cd}, Ś1 K (except K2) V1 B Da Dn1 n3 D2 3 4 7-9 T G1, 2 5 ins

429* स चापि तान्धर्मसुतो महामना
स्तदा प्रतीतान्प्रशशास वीर्यवान् ।

[D7 T G1 2, 5 om. line 1 —(L 1) V1 B (B2 damaged) Da D5 तथा च (for स चापि) Ś1 महात्मा (for °मनास्) —(L. 2) Ś1 K1, 3 V1 B Da D5, 9 सदा प्रतीत; D7 T G1, 2 5 तथैव राजा (for तदा प्रतीतान्): B (except B4) Da D5 पार्थिवान् (for वीर्य°)]

— ^{e}) B[illegible] damaged B1 2 Da सरिद्वरात्मज (for °सुत). — After 48^{e}, D7 T1 G2 5 ins

430* धर्मार्थकामेषु विनिश्चयज्ञम् ।

— ^{f}) M2 पार्थ°; M3 तप° (for तत°). Ś1 K1-4 D1 4 9 धर्ममहीनतेजसं, K5 B4 Dn1, n3 D2 3 8 °चेतस; V1 B0-3 5 Da D5 प्रश्नमहीन(V1 B1 °दीन)सेवित (V1 °तेजस), M2 4 धर्ममहीनसत्त्वं (M2 °त्वा) (for °सत्त्व) — After 48, T2 G1 ins

431* युधिष्ठिर° कौरववंशगोप्ता ।

Colophon. Ś1 reads (*sec m*) the colophon on marg —*Sub-parvan* K Da Dn1, n3 D1-5 9 आपद्धर्म; V1 राजधर्मेष्वापत्सु; B0 3-5 D7 S (G3, 4 absent) राजधर्म —*Adhy. name* Ś1 V1 B2-5 Da Dn1 D1 षड्गीता; K2 4 B1 D2 3 5 ष(D2 3, 5 ख)ड्गीता (K2 °ता°); K5 खडताध्याय°; B0 सद्गीता, Dn3 दुर्गताध्याय°, D9 चतुर्वर्गप्रशसा; M2 अपवर्गनिवर्तनं —*Adhy no* (figures, words or both) B1 154, B3, 4 T G1, 5 165, Da1 35, Dn1 37, D3 31, G2 164, M 167. —*Śloka no* Da1 52, Da2 50, Dn1, n3 53, D3 44, D9 19.

१६२

युधिष्ठिर उवाच ।

पितामह महाप्राज्ञ कुरूणां कीर्तिवर्धन ।
प्रश्नं कंचित्प्रवक्ष्यामि तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १
कीदृशा मानवाः सौम्याः कैः प्रीतिः परमा भवेत् ।
आयत्यां च तदात्वे च के क्षमास्तान्वदस्व मे ॥ २
न हि तत्र धनं स्फीतं न च संबन्धिबान्धवाः ।
तिष्ठन्ति यत्र सुहृदस्तिष्ठन्तीति मतिर्मम ॥ ३
दुर्लभो हि सुहृच्छ्रोता दुर्लभश्च हितः सुहृत् ।
एतद्धर्मभृतां श्रेष्ठ सर्वं व्याख्यातुमर्हसि ॥ ४

भीष्म उवाच ।

संधेयान्पुरुषान्राजन्नसंधेयांश्च तत्त्वतः ।
वदतो मे निबोध त्वं निखिलेन युधिष्ठिर ॥ ५
लुब्धः क्रूरस्त्यक्तधर्मा निकृतः शठ एव च ।
क्षुद्रः पापसमाचारः सर्वशङ्की तथालसः ॥ ६
दीर्घसूत्रोऽनृजुः कष्टो गुरुदारप्रधर्षकः ।
व्यसने यः परित्यागी दुरात्मा निरपत्रपः ॥ ७
सर्वतः पापदर्शी च नास्तिको वेदनिन्दकः ।
संप्रकीर्णेन्द्रियो लोके यः कामनिरतश्चरेत् ॥ ८

C 12 6271
B 12 168 8
K 12. 166 8

162

1 Ś1 reads (*sec. m.*) 1–12 on marg (cf. v l 12 161 46) —a) D1 पितामहे —b) K4 Da Dn1 n3 D2. 3. 8 प्रीतिवर्धन, M2 कीर्तिवर्धन (for °वर्धन) —c) K2. 3 Dn1 D1. 4 7 9 T1 M2. 4 प्रश्न किंचि(T1 काश्चि)त्, V1 Bo. 1 Da D6 किंचित्प्रश्न; B2. 3. 6 कचित्प्रश्नं (by transp) —d) Ś1 K1–3 Da D1. 9 त (for तन्).

2 Ś1 reads (*sec m*) 2 on marg —a) D1 सौम्य°, D7 T1 G3. 4 सेव्या; T2 G1 सर्वे (for सौम्या) —b) D9 कैश्च प्रीति परा भवेत् —c) K1 तद्वे, D1 तदात्म (for तदात्वे) —d) K1. 2 क्षेमास्, M2 क्षेमास् (for क्षमास्) V1 Bo. 2. 3. 6 Da D6 तद्, B1 ते (for तान्) M ब्रवीहि (for वदस्व) K3 D1 सौम्य तव (D4 सौम्य तत्त्व) वदस्व मे, D7 T G1. 2. 3 क्ष (T2 G1 क्षे)मांस्तान्प्रब्रवीहि मे

3 Ś1 reads (*sec m*) 3 on marg —a) D1 ह, T2 G1 च (for हि) M1. 3 यत्र (for तत्र) K1 प्रीत; D1 श्रेष्ठं (for स्फीतं) —D1 om 3b–4c —c) B3 D5 T2 तिष्ठते (for तिष्ठन्ति) Bo om यत्र —d) V1 Bo 1. 3 Da D6 [ह्]ह (for [ह्]ति) D4 मत (for मतिर्)

4 Ś1 reads (*sec m*) 4 on marg D1 om 4abc (cf. v l. 3) —b) D7 दुर्लभं D7 M2 हि; M1. 3 [ऽ]पि (for च) Da1 हित; G2 हि य° (for हित°) —c) B1 एव; D7 G2 एतान् (for एतद्) Da धर्मविदा (for °भृतां)

5 Ś1 reads (*sec m*) 5 on marg —a) Cv सदेहा° (gloss सदिह्यन्तीति सदेहा, अधर्मकरणे शङ्कमाना) (for सधेयान्) M4 अपि मे (for पुरुषान्) —b) D9 असध्येयांश्, Cv असदेहांश् (for °धेयाश्) V1 B (B4 damaged) Da1 D5 सर्वश° (for तत्त्वत°) Da2 सधेयांश्च स सर्वश —d) V1 Bo Da नराधिप; B1–4 नराधिप, D1 युधिष्ठिरे (for °ष्ठिर)

6 Ś1 reads (*sec m*) 6 on marg —a) G1 लुब्ध, M3 लुब्ध (for लुब्ध°) B2. 4 Da D1. 4 त्यक्तधर्मो, D7 S (G2. 4 absent) ह्यधर्मिष्ठो (for त्यक्तधर्मा) Bo. 6 D6 यो लुब्धस्त्यक्तधर्मा वै —b) K2. 3. 6 B4 D9 M निकृति; V1 B1. 2 Da नैकृती, Dn1 n3 D2–4. 8 निष्कृति° (for निकृत°) Bo. 3. 6 D5 नैकृती(Bo. 6 °ति) परवांश्शठः —c) K3 क्षुद्र- (for क्षुद्र°) —d) D5 सर्वसगी (for °शङ्की) G1 सर्वशाकितयालस; M2 सर्वश कथितालस

7 Ś1 reads (*sec m*) 7 on marg —a) K3–5 Da Dn1 n3 D2. 4. 9 M4 कुष्टो, M1–3 क्लिष्टो (for कष्टो) —b) Da1 कुधदार° (sic) (for गुरुदार). Ś1 K2 D1. 2 प्रदर्श(K2 D2 °र्षे)क; Da2 प्रधर्षका° (for °र्षक°)

8 Ś1 reads (*sec m*) 8 on marg —a) K6 Dn3 पापदर्शी, D1 परमदर्शी (hypermetric) (for पापदर्शी) —c) D7 संप्रकीर्णेन्द्रिये लोके — V1 reads 8d–11c on marg —d) K6 V1 Dn1 n3 D2. 4. 7. 8 M1 काम (for काम) D4 -नियतश् (for निरतश्).

C 12 6272
B 12. 161 9
K 12. 166 8

असत्यो लोकविद्विष्टः समये चानवस्थितः ।
पिशुनोऽथाकृतप्रज्ञो मत्सरी पापनिश्चयः ॥ ९
दुःशीलोऽथाकृतात्मा च नृशंसः कितवस्तथा ।
मित्रैरर्थकृती नित्यमिच्छत्यर्थपरश्च यः ॥ १०
वहतश्च यथाशक्ति यो न तुष्यति मन्दधीः ।
अमित्रमिव यो भुङ्क्ते सदा मित्रं नरर्षभ ॥ ११
अस्थानक्रोधनो यश्च अकस्माच्च विरज्यते ।
सुहृदश्चैव कल्याणानाशु त्यजति किल्बिषी ॥ १२
अल्पेऽप्यपकृते मूढस्तथाज्ञानात्कृतेऽपि च ।
कार्योपसेवी मित्रेषु मित्रद्वेषी नराधिप ॥ १३
शत्रुर्मित्रमुखो यश्च जिह्मप्रेक्षी विलोचनः ।
न रज्यति च कल्याणे यस्त्यजेत्तादृशं नरम् ॥ १४
पानपो द्वेषणः क्रूरो निर्घृणः परुषस्तथा ।
परोपतापी मित्रध्रुक्तथा प्राणिवधे रतः ॥ १५

T2 G1 भवेत् (for चरेत्).

9 Ś1 (sec m) V1 read 9 on marg. —a) B1 असंतो; Dn8 असत्या; D7 T G1, 3 M1, 2, 4 असम्यो; G2 असम्रयो (for असत्यो) D1 विद्विष्टा (for °ष्ट) —b) D4 T2 G1 वा (for च) D4 व्यवस्थित (for [अ]नव°). — Dn1 om. 9c–10d. —c) D4 G1 पिशुनोव्याकृतप्रज्ञो

10 Dn1 om 10 (cf v. l 9) Ś1 (sec m) V1 read 10 on marg. —a) K4 om. from दुःशीलो up to नृशंस (in 10b) K6 दुःशीला; D1 दुःशीर्णो (for °लो) V1 B1 दुःखशीलोकृतप्रज्ञो (B1 °तार्थश्च); Da D7 S (G3, 4 absent) दुःखशीलोकृ(D7 T1 G6 °लोनृ; M4 °लीकृ)तात्मा च; D5 दुःशीलोदंकृतात्मा च —c) B1 मत्रैर् (for मित्रैर्) K2, 3 D1 अर्थकृते; K4 D6, 9 T2 °कृतैर्; K5 B2, 4 Dn8 D2, 3, 4, 8 अपकृतिर्; V1 B1, 3 Da अपकृतैर्; Bo 6 अपकृतिं (for अर्थकृती) —d) D4 lacuna for इच्छत्य. D9 अर्थकृतश्च (for °परश्च). D4 क (for य.). K5 V1 B Da Dn8 D2, 3, 5, 8 इच्छतेर्थ परस्य य, D7 S (G3, 4 absent) आदत्तेर्थ (T2 G1 M1 अटतेर्थ; M2–4 अटते यो) धनेप्सया (T2 °च्छया).

11 Ś1 reads (sec m) 11 on marg V1 reads 11abc on marg —a) Ś1 K2 D1 यद्तश्च, K3 यह यश्च; K4, 5 V1 B Da Dn1 n8 D2, 5, 8, 9 दद्तश्च; D7 S (G3, 4 absent) दत्तेन (for वहतश्च) D4 यथा शक्तिर् —b) D9 ये न (for यो न) K1 पश्यति; D8 दृष्यति (for तुष्यति) —c) K1 अधुर्यमिव यो भुक्ते; K3 V1 Bo 2, 3, 6 Da D4, 9 अधुर्यपि च यो युक्ते (V1 छोके, B6 D4 युक्ते; D9 युक्त); K4 B4 Dn1 n8 D2, 3, 7, 8 S (G3, 4 absent) अधै(D7 S [G3, 4 absent] °धु)र्यमपि यो युक्ते (D8 युक्ते); B1 अध्वया पचयो युक्तो (sic), D5 अधुवोपि च यो युक्ते. —d) K1 मित्रे (for मित्र) K3 Da D5 नरर्षभ (Da1 D5 °भं); D7 S (G3, 4 absent) नराधमः (for नरर्षभ).

12 Ś1 K1, 2, 4 D1 om. 12ab. —a) B2 Da D5 अ°स्थाने (for °न) K4 Dn1 n8 D2, 3, 4 [ऽ]युक्तो; B1 य स्याद् (for यश्च) —b) K3 D4, 9 अप्यस्मात्; T2 G1 अकामाच् (for अकस्माच्) V1 Bo–2, 4 Da D4 विरुध्यते (Da °ति) (for विरज्यते) K1 B2, 4 Dn1 n8 D2, 3, 8 यश्चाकस्माद्वि(B2, 3 °च)रज्यते — Ś1 reads (sec m) 12cd on marg —Ś1 K2, 4 D1 transp 12cd and 13ab —c) G1 सुहृश्चैव च कल्याणान्. —d) D1 नाशु भृजति मंद्धी (sic).

13 B2 damaged Ś1 K2, 4 D1 transp 12cd and 13ab —a) B1 D2, 3, 8 [ऽ]प्युपकृते Dn1 [ऽ]प्यप कृतं; D7 G1 M2 व्यपकृते; M2 ह्यपकृते (for ऽल्पप°) D7 S (G3, 4 absent) चैव (for मूढस्) —b) Da तथाज्ञान (for °ज्ञानात्) D6 कृतात्मना (for कृतेऽपि च) D7 S (G3, 4 absent) न संस्मरति सत्कृत (T2 G1 M2 सत्कृतं; M3, 4 सत्कृत) —c) K4 Bo 1, 3, 4 Da Dn1, n8 D2, 3, 8 कार्यसेवी च; D1 कार्यों समे वै (for कार्योपसेवी) D4 lacuna for मित्रेषु D7 S (G3, 4 absent) समेत्य चैव रिपुषु —d) D4 मित्रक्रोधी; T2 G1 °द्रोही (for °द्वेषी). Da D4 नराधिप; T2 G1 M1–3 °धम (for °धिप)

14 K1 om 14a–15b. B4 damaged —a) B (B4 damaged) Da3 T1 G1 शत्रु- (for शत्रुर्) D1 मित्रं (for मित्र) —b) D7 T G3, 4 जिह्मप्रेक्षा (G1 °क्षि) (for °क्षी) K5, 6 B1–3 Dn1, n3 D2–5, 7–9 S (G3, 4 absent) विलोचन (for °भन) ❀ Cn विलोचन, विपरीतदृष्टि । ❀ — D4 reads 14c–15b twice —c) K6 Dn1 n8 विरज्यति; V1 च रज्यति (by transp), Bo Da रज्यते च; B1, 5 रंजति च; D2, 3, 5, 8 च रक्ष(D8 °क्ष्य)ति; D7 T1 G2, 5 च तुष्यति; T2 G1 M तुष्यति च. M2 कल्याणी (for °णे) —d) K4 Dn1, n8 D2, 3, 8 न कुर्यात्; V1 संत्यजेत् (for यस्त्यजेत्) Ś1 K3, 4 D1, 9 नर (for नरम्)

15 For the repetition in D4, of v 1 14 K1 om 15ab (cf v 1, 14) —a) K4 पाणपो, D7 T1

कृतघ्नश्चाधमो लोके न संधेयः कथंचन ।
छिद्रान्वेषी न संधेयः संधेयानपि मे शृणु ॥ १६

कुलीना वाक्यसंपन्ना ज्ञानविज्ञानकोविदाः ।
मित्रज्ञाश्च कृतज्ञाश्च सर्वज्ञाः शोकवर्जिताः ॥ १७

माधुर्यगुणसंपन्नाः सत्यसंधा जितेन्द्रियाः ।
व्यायामशीलाः सततं भृतपुत्राः कुलोद्गताः ॥ १८

रूपवन्तो गुणोपेतास्तथालुब्धा जितश्रमाः ।
दोषैर्विमुक्ताः प्रथितैस्ते ग्राह्याः पार्थिवेन ह ॥ १९

यथाशक्तिसमाचाराः सन्तस्तुष्यन्ति हि प्रभो ।
नास्थाने क्रोधवन्तश्च न चाकस्माद्विरागिणः ॥ २०

विरक्ताश्च न रुष्यन्ति मनसाप्यर्थकोविदाः ।
आत्मानं पीडयित्वापि सुहृत्कार्यपरायणाः ।

C 12 6254
B 12.166 21
K 12.166 21

G3 4 पादपो, M2 पावनो (for पानपो) D5 क्रोधन, M4 द्वेषिण (for द्वेषणः) K4 V1 B Da Dn1. n3 D3 4 5 8 क्रोधी, T2 G1 चैव (for क्रूरो) D1 पानपाटो पग क्रूरो — [b]) D1 निर्वण (for निर्घृण) K4 B1. 5 D3 6 7 8 G1 M2 पुरुषम्, Da पिशुनम् (for परुषम्) — [c]) M2 परोपकारी (for °तापी) K1. 2 4 B1 D2 M1 3 मित्रद्रुक्, B4 मित्रघ्नम्, D7 T1 G2 3 विप्रद्विट् (for मित्रध्रुक्) — [d]) K2 प्राणवधे (for प्राणि°)

16 [a]) K4 कृतघ्नात् (for °घ्नः) D1 लोको (for लोके). — [b]) Ś1 K4 मचेया K5 V1 B1-3 4 Dn1 n3 D2-5 8 कदाचन, B0 कदा च न (for कथंचन) — [c]) K2 छिद्रद्वेषी, K4 छिन्नेन्वेषी, B4 D7 S (G2 4 absent) मित्रद्वेषी (G1 °पि) (for छिद्रान्वेषी) Ś1 K (except K1) V1 B Da Dn3 n3 D2 3 5 8 9 ह्यसंधे य (B4 °धेया, D9 °ध्येय); D1 ह्यसदेया (for न संधेय) — [d]) D2 सध्येयान् (for सधे)

17 B4 damaged. — [a]) D1 कुलीन (for °ना) — D4 G1 om. (hapl) 17[b]-18[a] For the repetition of 17[b,c,d] in D3, cf v l 18 — [b]) Da1 सर्वलक्षण कोविद — After 17[ab], K4 Dn1. n2 D2 3 8 read 19[ab] — [c]) K3 V1 B (B4 damaged) Da1 Dn1 n3 D2 3 5 8 सन्मित्राग्र्, D1 मित्रज्ञश्च (for मित्रज्ञाश्च) — [d]) B2 D7 T2 G2 3 M धर्मज्ञा, D1 सर्वज्ञ (for सर्वज्ञा) K4 Dn1 n3 D2 3. 7 8 S (G1 om, G2 4 absent) लोभवर्जिता; V1 मान°; B0 3 3. 5 Da D5 मोह° (for शोक°)

18 D4 G1 om 18[a] (cf. v l 17) — [a]) Dn1 n3 माधुर्यगुण संपन्ना — After 18[a], D3 reads 17[b] (r), 19[ab] (r), 17[cd] (r), 18[a] (r) — [b]) D7 S (G2 4 absent) सर्वलक्षणपूजिता — [c]) M4 व्यायामशील — [d]) K4 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 5 8 कुलपुत्रा (D2 3 °त्र); T2 श्रुतपुत्रा (sic), G1 भ्रातृपुत्रा, Cv भृत्य पुत्रा (for भृतपुत्रा) K4 V1 Da Dn1. n3 D2 3 8 कुलोद्वहा, B0 2 4 5 D5 °द्भवा (for °द्गता) ✿ Cv भृत्या पुत्रवद्येषां ते भृत्यपुत्रा । ✿

19 K5 Dn1 n3 D2 3 8 read 19[ab] after 17[ab], for the repetition of 19[ab] in D3, cf. v l 18 B3 partly damaged — [a]) B5 (also as in text) गुणवतो, D5 रूपवर्ण; D7 T G1. 2 3 कृपावतो (for रूपवन्तो) T2 G1 यशोपेतास् (for गुणो°) — [b]) B5 जितेंद्रिया, Da जितक्रमा (for °श्रमा) D7 S (G2 4 absent) तथा विद्यासमन्विता — [c]) K2-4 V1 B0-4 Da D2-5 7 9 S (G2 4 absent) विमुक्ता, K4 Dn1. n3 D8 प्रमुक्ता (for वियुक्ता) K2 3 5 Dn1. n3 D2 2. 3 9 प्रथितास्; D1 प्रविवैस्; D7 T2 G1 पति तैस् (for प्रथितैस्). — [d]) D5 समाह्या; G1 तैर्ग्राह्या (for ते ग्राह्या) K4 D1 च; D3 हि (for ह) K3 D9 ते ग्राह्या प्रियदर्शना; B2 Dn1. n3 °ह्या पार्थिवैर्नरा

20 D4 om. 20[ab] B2 partly damaged — [a]) Ś1 K1 2 4 -समाचाराद् (for °चारा) — [b]) K5 B2 4 Dn1 n3 D2 3 8 संप्र, M1. 3 सतत् (for सन्तस्) Dn3 तुष्यति D1. 7 S (G3. 4 absent) च (D1 वै) प्रभो, D5 तेन हि (for हि प्रभो) K3 समदुःखसुखा स्तथा — [c]) Da1 न स्थाने (for नास्थाने) D2 3 क्रोश वतम्; D7 G2 कोप° (for क्रोध°) — [d]) D4 न चास्थाने; D5 नाकस्माच्च, G1 न च कस्माद् (for न चाकस्माद्).

21 [a]) B1 न च (by transp), B3 चाशु Ś1 रुषंति; K4 B0 Dn1. n3 D2 8 तुष्यति; B3 -रज्यते, D4 कुप्यति; D7 T G1. 5 M2 4 कुप्यते; M3 तुष्यते (for रुष्यन्ति) — [b]) T2 मानसा (for म°) B1 [अ] प्यय; D7 7 T1 G2 5 ह्यर्थ (for [अ]प्यर्थ) Da1 D1 कोविद (for °दा) — [c]) V1 च (for [अ]पि) — [d]) K3 -विचक्षणा (for -परायणा) — B1 om (hapl) 21[c]-23[d] — [e]) K4 Dn3 n3 D2 3 8 transp न and विरज्यन्ति B3 विप्रेभ्यो; Da मित्रेषु (for मित्रे भ्यो) — [f]) K1 वामे (for वामो) K (except K1) V1 B0 2 3 5 Dn3 D1 2 (sup lin as in text) 5 7-9 S (G3 4 absent) हृवाधिक (for °विकम्)

C 12 6215
B 12 168. 21
K 12. 166 21

न विरज्यन्ति मित्रेभ्यो वासो रक्तमिवाविकम् ॥ २१
दोषांश्च लोभमोहादीनर्थेषु युवतिष्वथ ।
न दर्शयन्ति सुहृदां विश्वस्ता बन्धुवत्सलाः ॥ २२
लोष्टकाञ्चनतुल्यार्थाः सुहृत्स्वशठबुद्धयः ।
ये चरन्त्यनमीमाना निसृष्टार्थविभूषणाः ।
संगृह्णन्तः परिजनं स्वाम्यर्थपरमाः सदा ॥ २३
ईदृशैः पुरुषश्रेष्ठैः संधिं यः कुरुते नृपः ।
तस्य विस्तीर्यते राष्ट्रं ज्योत्स्ना ग्रहपतेरिव ॥ २४
शास्त्रनित्या जितक्रोधा बलवन्तो रणप्रियाः ।
क्षान्ताः शीलगुणोपेताः संधेयाः पुरुषोत्तमाः ॥ २५
ये च दोषसमायुक्ता नराः प्रोक्ता मयानघ ।
तेषामप्यधमो राजन्कृतघ्नो मित्रघातकः ।
त्यक्तव्यः स दुराचारः सर्वेषामिति निश्चयः ॥ २६

युधिष्ठिर उवाच ।

विस्तरेणार्थसंबन्धं श्रोतुमिच्छामि पार्थिव ।
मित्रद्रोही कृतघ्नश्च यः प्रोक्तस्तं च मे वद ॥ २७

---

22 B1 om 22 (of v 1 21). B4 partly damaged — a) K5 Dn1 n8 D2 8 8 क्रोधाद्; D5 7 T1 G5 दोषाद्, Cnp दोषाद् (as in text) K5 Dn1 n8 D2 8 8 लोभमोहाभ्यां; Cnp °दीन् (as in text) — b) K5 Dn1 n8 D2 8 8 मानर्थे, D4 नार्थेषु; Cnp अर्थेषु (as in text). K5 V1 B (B1 om) Da Dn1 n8 D2-5 7. 8 S (G3, 4 absent) Cnp युवतीषु च (for °तिष्वथ) — c) B1 न च (for न) Dn8 दर्शयति (for °यन्ति). K5 V1 Bo 2 3 5 Da Dn1 n8 D2 3 5 7 8 T G1, 2 5 M4 सुहृदो (Da1 °दे); D4 सुहृदान् (for °दां) — d) K5 V1 Bo 2 3 5 Da Dn1, n8 D2, 3 5 8 धर्मवत्सला

23 B1 om, 23abcd (of v 1, 21). B2 partly damaged. — a) K1 कोष्ट (for लोष्ट) D5 तुल्यार्थ (for °र्था) — b) K1 Da D5 सुहृत्सु शठ; K5 Dn1 n8 D2 8 8 °त्सु द्य (for सुहृत्स्वशठ). — c) B1 Dn1 n8 D5 अभिमानानि; G1 अनहीमाना; M1 अनमीतानि, M2 अनमीमानां; M8 अनमीतानां (for अनमीमाना) — d) K5 B2 Dn1 D8 निसृष्टास्म; Da1 निसृणार्थे; Dn8 सृष्टार्थे च (for निसृष्टार्थे). Da -विभू(Da1 °धू)षिता (for °षणाः) D5 निसृष्टार्थावभूषणा' ❀ Cn. अभिमानानि सर्वत' प्रमाणानि शास्त्रादीनि सृष्टार्थं प्रारब्धकर्मप्रा पित' पार्थं चरन्ति अनुसरन्ति अनुपक्षिण आत्ममानरहिता । ❀ — e) Ś1 संगृह्णवि; K5 Bo 5 D4 9 निगृह्णत (for संगृह्णन्त'). — f) Dn8 स्वाम्यर्थे परम सदा, D7 S (G8 4 absent) भवत्युत्तमपू(T2 °पु)रुषा'.

24 B4 partly damaged. — a) D1 ईदृशा' पुरुषे श्रेष्ठै — b) K5 Dn1, n8 D2-5 8 transp. संधिं and य D7 T1 G2 5 स (for यः) K2 कुरुपे (for °ते) D1 सदा; D6 नर'; G1 नृप (for नृप') — c) K4 5 Dn1, n8 D2 3 7 8 S (G3 4 absent) राज्य (for राष्ट्र) — d) Ś1 K (except K3) Dn1 n8 D1 2 8 9 G1 2 M1 3 4 गृहपतेर्; M2 ग्रहवतोर् D4 यथा (for इव).

25 a) V1 B1 Dn1 D2 8 8 शास्त्रनित्या; D7 S (G3 4 absent) सत्ववन्तो (for शास्त्रनित्या). — b) K5 Dn1, n8 D2 8 8 रणे सदा (for रणप्रिया). — c) K5 Dn8 D2 8, 8 जन्म, B1 संधिं; T2 G1 क्षांत (for क्षान्ता). Dn1 जन्मशीलतपोपेता'; D4 क्षांतिशीला गुणोपेता. — After 25, D4 ins

432* मन्त्रिहीनस्तु यो राजन्नचिरायुर्भवेन्नृप ।
तस्मात्सुशील विज्ञाय मन्त्रिण च बहुश्रुतम् ।
नियोजयेद्गुणकरमात्मनः सुखमिच्छता ।

26 b) K5 पुरा (for नरा) V1 नृप; Bo 5 तव (for [अ]नघ). — c) B2 तेषां मन्ये (for तेषामपि) K5 B1 Dn1 n8 D2 8 8 अधमा (for °मो) — d) V1 मित्रकर्षका' K5 Dn1 n8 D2, 3 8 कृतघ्ना मित्रघातका'. — e) K1 Da D9 G1 2 M1 2 तु; K4 तु (for स), K5 Dn1 n8 D2 8 8 त्यक्तव्यास्तु दुराचारा'. — f) Da1 निश्चया' (for °य') — After 26, D7 S (G3, 4 absent) ins an addl colophon [*Sub-parvan* D7 S (G3 4 absent) राजधर्मे — *Adhy name* M1, 8 संधेया संधेयलक्षण, M2 संधेयलक्षण — *Adhy no.* (figures, words or both) T G1 5 166, G2 165, M 168 — *Śloka no* D7 S (G3, 4 absent) 26.]

27 a) B1 विस्तारेण (for विस्त°) K2 4 5 V1 Bo 2 5 Dn1 n8 D2 3 5 7 8 [अ]थ (for [अ]र्थं). — b) D4 ज्ञातुम् (for श्रोतुम्). K5 V1 B Da Dn1 n8 D2 8 5 8 तत्त्वत (for पार्थिव) — d) D7 स (for त). M4 om च K5 V1 B (except B4) Da Dn1 n8 D2 8 5 8 य' प्रोक्तस्तद् (V1 Da1 °स्त्वं; B1 2 Da2 °स्तं) वदस्व मे

भीष्म उवाच ।

हन्त ते वर्तयिष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ।
उदीच्यां दिशि यद्वृत्तं म्लेच्छेषु मनुजाधिप ॥ २८
ब्राह्मणो मध्यदेशीयः कृष्णाङ्गो ब्रह्मवर्जितः ।
ग्रामं प्रेक्ष्य जनाकीर्णं प्राविशद्भैक्षकाङ्क्षया ॥ २९
तत्र दस्युर्धनयुतः सर्ववर्णविशेषवित् ।
ब्रह्मण्यः सत्यसंधश्च दाने च निरतोऽभवत् ॥ ३०
तस्य क्षयमुपागम्य ततो भिक्षामयाचत ।
प्रतिश्रयं च वासार्थं भिक्षां चैवाथ वार्षिकीम् ॥ ३१
प्रादात्तस्मै स विप्राय वस्त्रं च सदृशं नवम् ।
नारीं चापि वयोपेतां भर्त्रा विरहितां तदा ॥ ३२
एतत्संप्राप्य हृष्टात्मा दस्योः सर्वं द्विजस्तदा ।
तस्मिन्गृहवरे राजंस्तया रेमे स गौतमः ॥ ३३
कुटुम्बार्थेषु दस्योः स साहाय्यं चाप्यथाकरोत् ।
तत्रावसत्सोऽथ वर्षाः समृद्धे शबरालये ।
बाणवेध्ये परं यत्नमकरोच्चैव गौतमः ॥ ३४
चक्राङ्गांस्तु स नित्यं वै सर्वतो बाणगोचरे ।
जघान गौतमो राजन्यथा दस्युगणस्तथा ॥ ३५

C 12. 6301
B 12. 168. 37
K 12. 167. 19½

28 a) Ś1 K1 (marg by corr) 2 4 D1 वर्णयिष्येहम्; K3 D9 G3 वर्तयिष्यामि, D4 कथयिष्येहम् — b) G2 चेतिहासं (for इति°) — d) Dn1 म्लेच्छेषु B1 Da3 M3 मनुजाधिप (M2 °प) (for °धिप)

29 a) D1 मध्यदेशीया — b) K6 V1 B0-3 6 Da Dn1 n3 D2 3. 6 8 कश्चिद्द्विं (for कृष्णाङ्गो) B2 Da1 ब्रह्मवर्जित (for °त) — c) D4 T2 G1 M2 4 दस्यु, M8 प्रेष्य (for प्रेक्ष्य). K5 B1 3 Dn1. n3 D2 3 8 ग्राम वृद्धि(B2 ऋद्धि, D3 8 विद्धि, D3 वीथि)युत वीक्ष्य, B0 6 D5 ग्राममृद्धियुत प्रेक्ष्य, G3 ग्रामं दस्युगणाकीर्णं — d) K3 6 B2-5 Da Dn1. n3 D3 5 भैक्ष्य, B1 भक्ष, D7 S (G3 4 absent) धन (for भैक्ष) Da1 °काम्यया, Da2 °कामया; D7 T1 G2 6 M °तृष्णया (for °काङ्क्षया)

30 a) B1 जनयुत, D9 धनवत (for °युत) — b) D4 सर्वे (for सर्व-) D7 T2 G1 M4 सर्वधर्म (for °वर्ण) — c) K2 D1 ब्राह्मण्य (for ब्र°) B0 सत्य सधम्य (for °श्च) — d) B0 दानेन; D4 स दाने (for दाने च) K2 D3 8 भवेत् (for ऽभवत्)

31 a) T2 G1 गृहम्; Cv क्षयम् (as in text) Ś1 K2 4 D1 उपागत्य (for °गम्य) — b) K8 D4 भैक्षाम्, Da1 भिक्ष्याम् (for भिक्षाम्) — d) D5 चैवानु; M1. 8 चैवाभि (for चैवाथ) D7 T1 G1 2 6 भिक्षां चैवातिवार्षिक (G1 °किं), T2 भिक्षार्थं चैव वार्षिकीं ✿ Cv वार्षिकी वर्षपर्यन्तभोजनयोग्या । ✿

32 B2 partly damaged — a) Da1 प्रदात् (for प्रा°) Da च (for स) — b) D7 वस्त्रस्य (for वस्त्र च) K3 B2-4 Da Dn1 n3 D3 6 8 सदृश, K4 5 V1 B0 6 D1 स दृढ, D3 7 S (G3 4 absent) सुदृढ (for सदृश) Dn1 n3 धन (for नवम्) B1 वस्त्र च सदनतर (sic) — c) Ś1 K1 B4 D3 9 वयोयुक्तां (for °पेतां) D7 T G2 5 नारीं च यौवनोपेता, Cv नार्यश्चापि वयोपेता (gloss यथावदुपेता प्राप्ता) ✿ Cn वयोपेतां, संधिरार्षः । Ca वयोयुक्तां तरुणीं मध्यवयस्का वा । ✿ — d) K3 G1 विरहिता (for °ता) K6 B (except B1) Da Dn1 n3 D2 8 5 8 तथा (for तदा)

33 b) D7 S (G3. 4 absent) गौतमोथ (for दस्योः सर्वं) K6 V1 B1 Da Dn1 n3 D2 8 5 8 T2 G2 M1 तथा (for तदा) — c) Ś1 गृहे वरे; B1 गृहवने (for गृहवरे) — d) B4 T2 तदा (for तया) V1 B0-2. 6 Da D5 तयोवासाय (for तया रेमे स)

34 K1 om (hapl) 34 — a) K4. 5 Dn1. n3 D2 3 8 कुटुम्बार्थं च, V1 B Da D4 5 T2 G1. 2 M कुटु (G2 M °टु)म्बार्थे च (D4 °र्थेय) (for कुटुम्बार्थेषु) K8 6 V1 B0 3 5 Da Dn1. n3 D2 8 5 8 दास्याश्च; B1 2 4 D4 7 9 T1 G2 5 M2 4 दस्योश्च, T2 G1 तस्याश्च (for दस्योः स) — b) D7 S (G3 4 absent) साहाय्यमकरोद्द्विज — c) Da2 D9 [अ]वसन् (for °सत्) K6 B8 Dn1. n3 D2 8 8 वर्षांश्च, V1 B1 2 Da D5 [ऽ]थ वर्षान्, B0 4 6 वर्षं च (for ऽथ वर्षाः) D4 स तस्मिन्नवसद्वर्षं (sic), D7 S (G3 4 absent) सोवसद्वर्षमेकं वै — d) D1 देवरालये, D4 शिबि(sup lin °वि)रालये (for शबरा°) — e) Ś1 G1 बाणमध्ये, K2 4 D1. 4 °वध्ये; K5 V1 B0 3-5 Dn1. n3 D2 8 5 7 8 T G2 6 °वेधे, B1 °वेध्या (for °वेध्ये) — f) V1 B (except B4) Da D5 अकरोद्गौतमस्तथा (V1 °दा); D7 S (G3 4 absent) °रोद्गौतमो (M2 °रोद्ब्राह्मणो) नृप (M2 °प)

35 a) K1 चक्राङ्गास, K4 V1 B Da Dn1 n3 D2-5 7 8 T G1 6 M8 चक्राङ्गान्, D9 चक्रांगांस; G2 वराहांस,

C 12 6301
B 12 166 37
K 12 167 10

हिंसापरो घृणाहीनः सदा प्राणिवधे रतः ।
गौतमः संनिकर्षेण दस्युभिः समतामियात् ॥ ३६
तथा तु वसतस्तस्य दस्युग्रामे सुखं तदा ।
अगच्छन्बहवो मासा निघ्नतः पक्षिणो बहून् ॥ ३७
ततः कदाचिदपरो द्विजस्तं देशमागमत् ।
जटी चीराजिनधरः स्वाध्यायपरमः शुचिः ॥ ३८
विनीतो नियताहारो ब्रह्मण्यो वेदपारगः ।
सब्रह्मचारी तद्देश्यः सखा तस्यैव सुप्रियम् ।
तं दस्युग्राममगमद्यत्रासौ गौतमोऽभवत् ॥ ३९
स तु विप्रगृहान्वेषी शूद्रान्नपरिवर्जकः ।
ग्रामे दस्युजनाकीर्णे व्यचरत्सर्वतोदिशम् ॥ ४०
ततः स गौतमगृहं प्रविवेश द्विजोत्तमः ।
गौतमश्चापि संप्राप्तस्तावन्योन्येन संगतौ ॥ ४१
चक्राङ्गभारहस्तं तं धनुष्पाणिं कृतागसम् ।
रुधिरेणावसिक्ताङ्गं गृहद्वारमुपागतम् ॥ ४२
तं दृष्ट्वा पुरुषादाभमपध्वस्तं क्षयागतम् ।

M1 2 4 चक्रांगास् (for चक्राङ्गांस्) B4 Dn1, n3 D2 3, 8 स च (for तु स) B1 नित्यार्थे; D4 चै नित्य (by transp) K5 स चक्रांगांश्च नित्यं चै —b) K5 V1 Bo 2 4 Dn1 n3 D2 3 5 8 वनगोचरान् (B4 °चरे), B1 3 6 Da चाणगोचरात् (B3 6 °रान्) (for °गोचरे) —d) D2 om दस्युगणस्तथा M2 om. दस्यु K3 5 V1 Bo 2 6 Dn1 n3 D2 5 8 गणास्; D7 T1 G2 6 M -जनस् (for गणस्) D4 om from स्तथा up to र्षेण (in 36a)

36 D4 om. up to र्षेण (of v. l 35) —a) K6 V1 B (except B4) Da Dn1 n3 D2, 3 5 8 हिंसापटुर्; T2 °रतो, G1 °रते (for °परो). M4 घृणे (for घृणा-) —b) Da सर्वं (for सदा) —d) Ś1 K3 4 अयात् (for इयात्) D7 S (G3 4 absent) दस्यूनां स समो भवत् (M2 °वेत्)

37 B4 partly damaged —a) B4 तथा च; D4 तथानु-; D7 S (G3 4 absent) त(G1 अ)त्रैव (for तथा तु). —b) Da2 दस्युग्रामो B1 T1 तथा (for तदा) —c) K5 Dn1 n3 D2 3 5 7, 8 अगमन्; T2 अगच्छद् (for °च्छन्). K1 B1 6 D6 M2 मासान्

38 K5 om (hapl) 38b–39a. —b) B3 Dn3 D2 3 8 तद् (for तं) V1 B (except B4) Dn1, n3 D2 3 5 8 G1 आगत , T2 आगत (for आगमत्) —c) Bo 2 6 Dn1 n3 जटा (for जटी) B4 चीरांचरधर°; D7 T1 G6 चीनाजिन° —d) V1 Bo 2 स्वाध्याय° (for °ध) D7 S (G3 4 absent) निरत° (for -परम°)

39 K5 om 39a (of v l 38) —a) M2 विदितो (for विनीतो) D7 S (G3 4 absent) वेदशास्त्रेषु, Da निरताहारो (for नियताहारो) —b) K1 D4 ब्राह्मणो (for ब्रह्मण्यो) D7 S (G3 4 absent) वेदांगानां च पारग —c) Da1 Dn3 तद्देश° (for °श्य°). K1–4 D1 9 ब्रह्मचारी त(D1 स)मुद्दिश्य (K3 D9 °द्देशं); D7 S (G3 4 absent) अदृश्यत ततस्तत्र —d) V1 सदा (for सखा). K3–5 V1 B Dn1 D2–6 8 9 सुप्रियः (B4 °व्रत); Da Dn3 M1 3 तु (Da च; Dn3 स) प्रिय ; D7 T G1 2 6 तु (G2 स) द्विज°; M2 तु प्रिय (for सुप्रियम्) —M1 3 4 om (hapl) 39ef. —e) M2 आगम्य (for अगमद्) —f) K2 4 T2 भवेत्; K5 V1 B Da Dn1, n3 D2 3 5, 8 [ऽ]वसत्, D1 [ऽ]गमत् (for ऽभवत्)

40 B4 damaged. —a) D7 G2 स तु दस्युगृहान्वेषी; G6 स तु विप्रगृहान्वैषी, M1 2 °कृतान्वेषी —b) D9 शूद्रास्नं (for °न्न) D7 T1 G2 6 परिवर्जन°, T2 M4 °वर्जित° (for °वर्जक.) —c) B2 Dn1 n3 G1 समाकीर्णे, D2 3 5 7 8 T G2 6 M1, 3, 4 गणाकीर्णे (for -जना°) —d) K1 D3 G1 M3 व्यचरन्; D4 विचरन् (for व्यचरत्) K2 दिशेत् (sic), D5 दिश° ; D7 S (G3 4 absent) द्विजः (for दिशम्). Ś1 सर्वतो व्यचरद्दिश.

41 a) K1 3 D7 9 T1 G2 6 M4 गृहान् (for गृहं). —b) D4 M1–3 शुश्राव (D4 विवेश) द्विजसत्तम —c) T2 G1 गौतम (for °मश्च) B4 Da सप्राप्य (for °प्तस्). M1–3 गौतमस्याभिसंप्राप्तस् —d) Dn3 संगतं, D1 संगमौ (for °तौ) D2 तावकान्योन्यसंगतौ; D7 S (G3 4 absent) तावन्योन्य समागतौ; D8 तावन्योन्यस्य संगतौ.

42 Dn3 om 42 B3 4 damaged. —a) K4 5 V1 Bo 1, 3 6 Da Dn1 D2 3 5 7 8 T1 G1, 6 चक्रांग (for चक्रांग). K4 -भारहस्ते; K5 Dn1 D2–4 8 °स्कंध; D7 T1 G2 6 हारहस्तं; T2 G1 भारवाह (for °हस्तं). T2 G1 तु (for तं) —b) Da1 धनुष्पाणि (for °णिं) K1 वनागत; K5 Dn1 D2 3 8 धृतायुधः D1 कृतागमं ; D7 S (G3 4 absent) भवस्थितं (M4 °स°) (for कृतागसम्) —d) D4 उपागते; D7 T1 G2 6 उपस्थितं; M2 उपागत° (for °गतम्)

अभिज्ञाय द्विजो व्रीडामगमद्वाक्यमाह च ॥ ४३
किमिदं कुरुषे मौढ्याद्विप्रस्त्वं हि कुलोद्गतः ।
मध्यदेशपरिज्ञातो दस्युभावं गतः कथम् ॥ ४४
पूर्वान्स्मर द्विजाग्र्यांस्तान्प्रख्यातान्वेदपारगान् ।
येषां वंशेऽभिजातस्त्वमीदृशः कुलपांसनः ॥ ४५
अवबुध्यात्मनात्मानं सत्त्वं शीलं श्रुतं दमम् ।
अनुक्रोशं च संस्मृत्य त्यज वासमिमं द्विज ॥ ४६
एवमुक्तः स सुहृदा तदा तेन हितैषिणा ।
प्रत्युवाच ततो राजन्विनिश्चित्य तदार्तवत् ॥ ४७
अधनोऽस्मि द्विजश्रेष्ठ न च वेदविदप्यहम् ।
वृत्त्यर्थमिह संप्राप्तं विद्धि मां द्विजसत्तम ॥ ४८
त्वद्दर्शनात्तु विप्रर्षे कृतार्थं वेद्म्यहं द्विज ।
आत्मानं सह यास्यावः श्वो वसाद्येह शर्वरीम् ॥ ४९ C 12 6315 B 12. 166 51 K 12 167 23

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥

---

43 D4 om (hapl) 43ab — a) B1 पुरुषान्राजन्; D7 G1 6 °पादाहम् (for °पादामम्) — b) B0 उपागतं, B1 क्षयमागत (hypermetric), B3 6 D8 क्षपागत, D1 क्षमागतं (for क्षयागतम्) ❀ Cv अप ध्वस्तमद्भिर्निराकृतम्, क्षयागत ब्राह्मणक्षयप्राप्तम् । ❀ — c) Dn1 अविज्ञाय (for अभि°) V1 B1-3 Da Dn1 n3 D2. 3 5 8 व्रीडन्, B0 6 व्रीराजन् (sic), D7 S (G3. 4 absent) व्रीलाम् (for व्रीडाम्) K6 अविज्ञासीन्प्रख्याता चेन् (sic) — d) K6 V1 B (except B1) Dn1 n3 D2 3 8 इद वाक्यमथाब्रवीत्; Da D5 इद वचनम ब्रवीत्

44 a) Ś1 क्रियते, K1 D3 पुरुषो (D3 °षे) (for कुरुषे) K1 (sup lin as in text) मौढ्यात्; K4 मूढ्याद्, K6 B1 Dn1. n3 D2 8 मोहाद्, D2 lacuna, D4 मौर्ख्याद्, D7 S (G3 4 absent) मूढ (for मौढ्याद्) — b) D4 T2 Cv विप्र (for विप्रस्) Ś1 D9 सन्हि, Cv सद्धि (for त्व हि) K6 Dn1. n3 D2 3 8 कुलोद्गत°, D1 °द्रता, D5 7 T1 G2 6 °द्भव (for °द्गत) — c) B4 T2 G1 2 M Cv मध्यदेशे; D5 मध्ये देश (for मध्यदेश) V1 B Da D5 प्रसूतश्च, G1 M1 3 4 परिज्ञाते (for परिज्ञातो) — d) G6 दस्युभाव V1 B (except B1) D5 कथं गत (by transp)

45 B4 partly damaged — a) K2 4 स्मरन् (for स्मर) K6 Dn1. n3 D2 3 8 द्विजश्रेष्ठान् (for द्विजाग्र्यांस्तान्) D4 स्व (for तान्) — b) K3 D9 विख्यातान् (for प्रख्या°) — K2 4 om. 45cd — c) K6 B3 Dn1. n3 D2 3. 5 8 तेषा, T2 G1 M4 एषां (for येषां) B1 Da वशाभिजातस् (for वशेऽभि°) D7 T2 G1 M3 हि (for ऽभि) — d) B0 3. 5 कुलपांशन

46 a) V1 आबुध्य च, M3 अवबुध्य (for अवबुध्य) — b) K6 Dn3 D2 3 8 सत्व, Dn1 सत्त्व (for सत्य) D7 T G1 6 M1. 3 4 transp श्रुत and दमम् G3 शम; M3 द्रुत (for दमम्) B (except B1) Da D5 विप्रस्त्व हि कुलोद्गत (B1 2 D5 °द्भव) (= 44b) — c) M3 संश्रित्य (for संस्मृत्य) — d) K6 Dn3 D2 3 8 इद; M4 इह (for इमं) K1 त्यक्तवानसि त द्विज — After 46, D4 ins

433* कुग्रामवासं च कुमित्रसङ्ग
कुदारराग कुनरेन्द्रसेवाम् ।
कुब्राह्मणे प्रीतिमकारण वै
कुर्वन्ति ये पापतरास्त एव ।

47 G1 om (hapl) 47a–49b G6 reads 47a–49d on marg — a) K6 Dn1 n3 transp एवमुक्त and स Da तु (for स) — b) K6 V1 B (except B4) Dn1 n3 D2 8 तेन तत्र, D1 M4 सदा तेन (for तदा तेन) Da1 हितैषिण°, D1 हितेषणा (sic) (for हितैषिणा) — d) D4. 7 T1 G3 6 M विनिःश्वस्य (for विनिश्चित्य) Ś1 तदार्तयत् (sic), K3 °वित्, M4 तदा वच (for तदार्तवत्) B0 निश्चित्य तदवर्तते (sic)

48 G1 om 48 (cf v l 47), G6 reads it (sec m) on marg — a) K6 V1 B Da Dn1. n3 D2 3 6 8 निर्धनो; M4 अधने (for अधनो) — b) K6 B3 4 Dn1 n3 D2 3 8 नापि (for न च) M4 अस्म्यह (for अप्यहम्) — c) K6 V1 B (except B1) Dn1 n3 D2 3 5 8 वित्तार्थम् (for वृत्त्यर्थम्) Da1 सप्राप्य (for °प्त) — d) Ś1 K2 4 D1 द्विजपुगव, K3 °सत्तम (for °सत्तम)

49 G1 om 49ab (cf. v l 47) B2 damaged G6 reads (sec m) 49 on marg — a) K6 V1 B0 1 3 6 Da Dn1 n3 D2 3, 5 8 विप्रेंद्र (for विप्रर्षे)

१६३

S. 12 6317
B. 12 169 1
C. 12 168 1

भीष्म उवाच ।

तस्यां निशायां व्युष्टायां गते तस्मिन्द्विजोत्तमे ।
निष्क्रम्य गौतमोऽगच्छत्समुद्रं प्रति भारत ॥ १
सामुद्रकान्स वणिजस्ततोऽपश्यत्स्थितान्पथि ।
स तेन सार्थेन सह प्रययौ सागरं प्रति ॥ २
स तु सार्थो महाराज कस्मिंश्चिद्गिरिगह्वरे ।
मत्तेन द्विरदेनाथ निहतः प्रायशोऽभवत् ॥ ३
स कथंचित्ततस्तस्मात्सार्थान्मुक्तो द्विजस्तदा ।
कांदिग्भूतो जीवितार्थी प्रदुद्रावोत्तरां दिशम् ॥ ४
स सर्वतः परिभ्रष्टः सार्थाद्देशात्तथार्थतः ।

— b) M4 येत्ति (for येत्सि) K4 V1 B (B3 damaged) Da Dn1 n2 D2 3 4 8 कृतार्थो(B1 °र्था)ऽस्म्यद्य च द्विज (B1 °ज); D1 T G2, 4 कृतार्थश्चास्म्यहं द्विज — c) K3 आत्मानौ; K4 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n2 D2 3 5 8 आर्या हि; D1 S (G3 4 absent) अध्वान (G1 °ध्वनो) (for आत्मानं) T2 G1 2 M1 4 यास्याव; M2 यास्यामि (for °व) — d) K4 B1-3 5 Da Dn1 n2 D2 3 7 8 T M3-4 यथान्याय; Bo D4 M1 यमन्याय; D1 यथास्याय; G1 यथम्याय (sic), G3 4 यथेश्वाय (for यथाचेह) K3 4 Dn1 D2 3 M4 शर्वरी (for °रीम्) — After 49, K3 D4 ins

434* गौतमेन तथेत्युक्ते सुष्वाप द्विजसत्तम ।

On the other hand, K4 V1 B Da Dn1 n2 D2 3 4 8 ins after 49:

435* स तत्र न्यवसद्विप्रो घृणी किंचिदसंस्पृशन् ।
क्षुधितश्छन्द्यमानोऽपि भोजनं नाभ्यनन्दत ।

[(L 1) D5 न्यवसन् (for न्यवसद्) B1 वीते (for विप्रो). Bo घृणा (for घृणी). K4 अप स्पृशन्; V1 B1 अविस्पृशन्; D5 असम्पृशन् (for °स्पृशन्) Da मात्मनो नाभिरक्षित (for the post half) — (L 2) B1 ग्रिद्य मानो; D2 3 8 छंद° (for छन्द°) D5 कुरुनंदन (for नाभ्यनन्दत)]

Colophon — *Sub parvan* Ś1 K Da Dn1 n2 D1-5 0 आपद्धर्म; V1 Bo 3 8 5 D7 S (G3, 4 absent) राजधर्म — *Adhy name* Ś1 K V1 B Da Dn1 n2 D1-3 5 9 M1-3 कृतघ्नोपाख्यान — *Adhy no.* (figures, words or both) B1 154; B3 4 G2 166; Da1 36; Dn1 n2 38; D8 32; T G1, 4 167; M 169. — *Śloka no.* Da1 52; Da2 53; Dn1, n2 51; D8 54.

163

1 a) G2 M4 रजन्यां (for निशायां). — b) V1 Bo-3, 5 Da D2 7 T G1 2 3 M द्विजर्षभे; D9 द्विजो त्तम (for °मे). D4 [illegible] — c) D1 निष्क्राम्य K1 D4 7 T1 गच्छत — d) D7 T G1 2 3 M1-3 धनार्थी विचचार ह; M4 धनार्थी वृत्तिकर्शित

2 a) K V1 Bo 3-5 Dn1 n2 D1-4 7 8 सामुद्रिकान्स; D1 T1 G2 3 समुद्रगा(D1 °का)न्. Da1 वणिजान् (for वणिजस्) — b) B3 damaged from पश्यत् up to सार्थे (in 2c) D1 T1 G2 3 द्विज (for स्थितान्) B1 अपि; D4 प्रति (for पथि) — c) K3 4 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n2 D2 3 4 8 सह सार्थेन (by transp); G1 सा॰सहसा. — d) T2 G1 नगरं (for सागरं) B1 damaged from गर up to राज (in 3a)

3 B4 damaged up to राज — a) D1 सार्थे K4 Dn1 n2 D2 3 8 महाभाग — b) B1 कस्मिंश्चित्कंदरे गिरे — c) M2 [ह]ह (for [न]थ) — d) K1 हि हत; D1 (sup lin as in text) हि तत; G1 न हत, M4 निरत (for निहत) G2 भवेत् (for ऽभवत्)

4 a) K4 V1 B Da Dn1 n2 D2, 3 4 8 भयात्; D1 T1 G2 4 M1 2 तथा; T2 G1 M3 तदा; M4 lacuna (for ततस्) M2 कस्मात् (for त°). K3 corrupt. — b) K1 2 D4 7 9 T2 G1 M भयान्; Da तथा; T1 G2 3 ततो (for सार्थान्) K4 D1 T2 M1, 2 तथा; M2 पुन (for तदा) K4 V1 B Dn1, n2 D2 3, 8 विमुक्तो ब्राह्मणस्तदा (Dn1, n2 °था). — c) Ś1 K1 3 4 D1 किंचिज्जतो; D4 T2 कांदिशीको; M2 किंदि°; C4 कांदिग्भ्रांतो (for कांदिग्भूतो) T2 G1 (inf lin) [s]प जीवार्थी (for जीवितार्थी) ‡ Cn कां दिशं प्रयामी त्याकुलः कांदिग्भूत । ‡

5 a) K4 Dn1 n2 D2 3 8 स तु सार्थे, D1 सर्वत स (by transp), D6 स सर्वश; D7 T G1, 2 3 M1 3 4 ततस्तु स, M2 स तु तस्माद् V1 Da परिभ्रष्ट (for °भ्रष्ट) — b) K3 Da D1 M4 सार्थो; K3 Dn1 n2 D2 3 8 तस्माद् (for सार्थाद्) T1 G2 3 तस्माद् (for देशात्). K4 Dn1 n2 D2 3 4 8 तथाच्युत; V1

एकाकी व्यद्रवत्तत्र वने किंपुरुषो यथा ॥ ५
स पन्थानमथासाद्य समुद्राभिसरं तदा ।
आससाद वनं रम्यं महत्पुष्पितपादपम् ॥ ६
सर्वर्तुकैराम्रवनैः पुष्पितैरुपशोभितम् ।
नन्दनोद्देशसदृशं यक्षकिंनरसेवितम् ॥ ७
शालतालधवाश्वत्थत्वचागुरुवनैस्तथा ।
चन्दनस्य च मुख्यस्य पादपैरुपशोभितम् ।
गिरिप्रस्थेषु रम्येषु शुभेषु सुसुगन्धिषु ॥ ८
समन्ततो द्विजश्रेष्ठा वल्गु कूजन्ति तत्र वै ।
मनुष्यवदनास्त्वन्ये भारुण्डा इति विश्रुताः ।
भूलिङ्गशकुनाश्चान्ये समुद्रं सर्वतोऽभवन् ॥ ९
स तान्यतिमनोज्ञानि विहंगाभिरुतानि वै ।
शृण्वन्सुरमणीयानि विप्रोऽगच्छत गौतमः ॥ १०
ततोऽपश्यत्सुरम्ये स सुवर्णसिकताचिते ।

C. 12. 6326
B 12. 169 11
K 12. 168 11

°रमन, G1 सदा तत (for तथार्थत) D4 सार्द्धाद्वीनो द्विजस्तदा; T2 सार्थद्विशांतरं गत —c) K6 V1 B Da Dn1 n2 D2 3 8 T2 व्यचरत्, D1 वृद्धवत्, D5 विच रत्; D7 T1 G1 2 6 M व्यभ्रमत् (for व्यद्रवत्) —d) D7 T1 G2 3 कापुरुषो K6 om. from पुरुषो up to द्दे शस (in 7c) B2 damaged from षो यथा up to साद्य (in 6a)

6 K4 om. 6 (cf. v l. 5) B2 damaged up to साद्य —a) B1 damaged from स पन्था up to समु (in 6b) M1. 2 पथान स (by transp) Bo D7 T G1. 2 3 M1. 2 4 समासाद्य (for मथा°) M3 अथ पंथा नमासाद्य —b) D1 समुद्रातिसर; D4 °भिसरे; D7 T G2 3 °भिमुखस्, M3 °भिगमं (for °भिसर) Da D7 T G1 2 3 M1 2 4 तथा (for तदा) —d) V1 Bo 2-5 Da Dn1. n2 D2 3 6 8 दिव्यं (for महत्) B1 पुष्पितानां च पादप

7 K4 om up to द्देशस (cf. v l. 5). —a) K1 B2. 4 D7 T G1. 2 3 M2 आम्रवर्णै, K3 °वर्णै (for °वनै) — D9 om. (hapl.) 7c–8d —c) M2 नंदनो द्यान (for °द्देश) K1. 2 B4 D4 7 T G1. 2 3 M -सं मित (for -सदृशं)

8 D4. 9 om 8abcd (for D9, cf. v l. 7); V1 reads the same on marg —a) Some MSS साल (for शाल) K2 4 -द्रवश्वत्थ-, V1 -वरा°; B1 2 4 -भरा°; D2 धवाश्वर्यं (for -धवाश्वत्थ) K6 Dn1 n2 D2 3. 5. 8 शालैस्तालैस्तमालैश्च —b) K3 -विचागुर, K6 Da Dn2 D3 6 कालागुरु; Dn1 D2 8 कालागरु; D7 T1 G2 3 कृष्णागरु, M त्वचागरु; Cv -चिचागरु (gloss चिञ्चा तिन्तिणी) (for -त्वचागुरु) B1 -त्वजा- हकर्णैस्तथा; T2 G1 -लिकुचै पनसैस्तथा —c) D1 चर्म नस्य (sic) (for चन्द°) Ś1 K1. 4 B4 D1 तु (for च) —d) Da1 om. from रुपे up to वदना (in 9c) —e) D4 गिरिपृष्ठेषु (for °प्रस्थेषु) D7 T1 G3 सर्वेषु; G2 lacuna (for रम्येषु) —f) B4 damaged from भेषु up to श्रेष्ठा च (in 9ab) Ś1 K2 4 D1 9 शुभेषु च; K1 lacuna; K6 V1 Bo-3 5 Da2 Dn1. n2 D2 3 5 8 तेषु तेषु; D4 शुशुभे सु, D7 G2 M सुखेषु सु- (D7 G2 स) (for शुभेषु सु) T G1. 3 सुखेषु सुसगंधिषु

9 Da1 om up to वदना (cf v l 8) B4 damaged up to श्रेष्ठा च —b) Ś1 K2 4 वल्गवकूजंत; K1 V1 Bo 3 4 D1 वल्गु कूजत, K3 Dn1 n2 D2 3 5 8 सत्रा(D2 3 °त्र)कूजत; B4 *श्चाकूजंति, T2 फल्गु कूजंति (for वल्गु कूजन्ति) K6 V1 B Da2 Dn1. n2 D2 3. 5 8 वै सदा; D4 तत्र ह (for तत्र वै) —c) K1 स्वन्यो; K6 V1 B Da2 Dn1. n2 D2-5 7 8 T1 G2 3 M चान्ये; T2 G1 चान्या (for स्वन्ये) —d) K2 3 Da2 Dn2 D2 3 8 भेरुंडा, B1 मारुडा, M2 भारदंडा (hypermetric) (for भारुण्डा) B1 D5 इव (for इति) —e) Ś1 K1 D9 भुलिंग; K2 D1 भु लिंग; D4 उल्लीत, D7 T G1. 2 3 M1 2. 4 उल्लूता°; M3 उद्घात (for भूलिङ्ग-). —f) K2. 5 V1 B Da Dn1. n2 D2-5 7-9 T G1. 2 3 M सा(T2 G1 स)मुद्रा (for समुद्रं) K6 Dn1. n2 D2 3 8 पर्वतोद्भवा; V1 पर्वताभवन्; T2 G1 सनतोभवन् (for सर्वतोऽभवन्)

10 a) Da सुखानि (for स तानि) K6 तामति (for तान्यति) B1 2 D5 अभि, D4 अपि (for अति). —b) K1-3 D1. 4. 7 T1 G2 विहंगानां (K1 2 °नि); K6 B4 Dn1. n2 D2 3 5 8 T2 G1. 3 M विह गानां, V1 Bo-2. 5 Da विहगाभि (Da °नि). K1 महांति (for रुतानि) B4 च (for वै) —c) D6 G2 स; D9 च (for सु) —d) D7 T1 G2 3 ततो (for विप्रो) K4 T2 M2 गच्छति; Bo 4 [ऽ]गच्छत्स (for ऽगच्छत) D4 गतो विप्रोय गोतम

11 a) K1 [ऽ]पश्यं, M4 गच्छन् (for ऽपश्यत्) Ś1 K2 4 D1 सुवर्णे स; K6 Dn1 n2 D2 3. 8 M4 सुर

C 12 6328
B 12 169 12
K 12 166 11

देशभागे समे चित्रे स्वर्गोद्देशसमप्रभे ॥ ११
श्रिया जुष्टं महावृक्षं न्यग्रोधं परिमण्डलम् ।
शाखाभिरनुरूपाभिर्भूषितं छत्रसंनिभम् ॥ १२
तस्य मूलं सुसंसिक्तं वरचन्दनवारिणा ।
दिव्यपुष्पान्वितं श्रीमत्पितामहसदोपमम् ॥ १३
तं दृष्ट्वा गौतमः प्रीतो मुनिकान्तमनुत्तमम् ।
मेध्यं सुरगृहप्रख्यं पुष्पितैः पादपैर्वृतम् ।
तमागम्य मुदा युक्तस्तस्याधस्तादुपाविशत् ॥ १४
तत्रासीनस्य कौरव्य गौतमस्य सुखः शिवः ।
पुष्पाणि समुपस्पृश्य प्रववावनिलः शुचिः ।
ह्लादयन्सर्वगात्राणि गौतमस्य तदा नृप ॥ १५
स तु विप्रः परिश्रान्तः स्पृष्टः पुण्येन वायुना ।
सुखमासाद्य सुष्वाप भास्करश्चास्तमभ्यगात् ॥ १६
ततोऽस्तं भास्करे याते संध्याकाल उपस्थिते ।

म्येषु; V1 B Da D5 सुरम्ये वै; D7 T G1 3, 6 M1-3 सुरम्ये तु (for सुरम्ये स) —b) B1 damaged from सुवर्ण up to न्यग्रोध (in 12b) K3 सुवर्णा; M4 सुपर्णं (for सुवर्ण). K1 सिकतामिता; K3 4 D1 °सिते; T1 G6 सिकतां च ते; M4 सिकतायिते (for -सिकताचिते). —c) Ś1 K2, 4 D1 7 देशे; D4 वश (for देश) K6 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2 3 5 8 देशे समे सुखे चित्रे (Da चैव) —d) B1 D7 स्वर्गोद्देशे; B3 Da Dn1 D5 स्वर्गदेश; D1 स्वर्गदोप (sic), D4 स्वर्गादेश (for स्वर्गोद्देश). K6 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2, 3 5, 8 -समे नृप (for समप्रभे).

12 B1 damaged up to न्यग्रोध. V1 reads 12-15 on marg —a) B2 damaged from श्रिया up to न्यग्रोधं (in 12b) D5 श्रेयो (for श्रिया) D7 T G1 3 6 M युक्त (for जुष्ट). Dn1 समावृक्षं; T2 G1 दद र्शाथ (for महावृक्ष). —b) B1 D7 T1 G2 6 न्यग्रोध K1-4 D1 4 9 ऋतिमदल; K6 वसु°; B4 बहु°, Dn1. n3 D2 8, 8 च सु° (for परि°) —c) M1 अनुकूला भिर् (for °रूपाभिर्) —d) K6 V1 Bo-3 5 Da Dn1 n3 D2 3 5 8 भूषितं; D7 T1 G2 6 संवृत; T2 G1 M शोभित (for भूषितं) D6 T1 G6 छत्रमंडलं; G2 °सनिभं. (for °सनिभम्).

13 V1 reads 13 on marg —a) K1 सुसंसिक्तो; K6 V1 B Da Dn1 n3 D2 3 5, 7, 8 T G1 2, 3 च संसिक्त; M1-3 संप्र°; M4 *संसिक्त (for सुस°) —K2 4 D1 om. 13b-14a —d) Ś1 K1 3 5 Bo 1 3-5 Dn1. Dn3 D2-4 8 -समोपमं; B2 lacuna, D5 -गृहो° (for सदो°).

14 K2 4 D1 om. 14abc (of v l 13). V1 reads 14 on marg —a) Ś1 D4 तद् (for तं). B4 damaged from प्रीतो up to विशत् (in 14f). —b) K6 Bo 6 Dn1 D3, 8 8 मुनि°; B1 Da इष्ट°; Dn3 D7 T G1 3 6 M मन° (for मुनि) —c) D3 मध्य; D4 मध्ये (for मेध्यं) Ś1 K1 सुरगिरि; K6 °नर- (for °गृह) D3 -प्रस्यं, D4 -प्रर्थु (for प्रख्यं) —d) K1 पावनैर् (sic) (for पादपैर्) K3 D3 युतं; G3 धृतं (for वृतम्) —e) K6 V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n3 D2 3 5 7 8 T2 G1, 2 M स(G1 स)मासाद्य (for °गम्य) —f) B3 damaged from पाविशत् up to प्रववा (in 15d).

15 B3 damaged up to प्रववा V1 reads 15 on marg —a) G2 तस्य (for तत्र) D5 [आ]सीनस्य (for °नस्य). K6 V1 Bo 1, 3 5 Da Dn1 n3 D2 3 8 कौंतेय; D6 पुत्र (submetric) (for कौरव्य) —b) Bo 3 शिव सुख° (by transp), D4 शिव सख; D7 T1 G1 3 5 M नराधिप; T2 जनाधिप. —d) T2 प्रतिवात्यनिल°, G1 प्रववात्यनिल° (for प्रववावनिल°) K6 B Da Dn1 n3 D2 3 5 8 T2 M2 4 शुभः; V1 तत; G1 शुभ, M1 3 शिव (for शुचि). —M1-3 om. 15ef —e) D7 T G1, 3 5 M4 तस्य (for सर्वं) D4 प्रह्लादयन्सर्वगात्र —f) G1 नराधिप (for तदा नृप).

16 a) D4 नु (for तु) D7 T1 G2 6 स्पृष्ट (for विप्र) B4 damaged from परिश्रान्त up to याते (in 17a) K1 सुविश्रांत; K3 Dn1 n3 D2 3 8 प्रशांतश्च; V1 Bo-3 5 Da D5 श्रमार्त सन् (B3 °तश्च); D3 सदा श्रांत (for परिश्रान्त) —b) D7, 4 T1 G2 6 विप्र, M2 स्पृष्ट्वा (for स्पृष्ट) Ś1 वारिणा (for वायुना) —c) B1-3 D2 3 8 सुस्वाप. —d) T2 [आ]यम् (sic) (for [अ]स्तम्) K3-5 V1 Bo-3 5 Da Dn1 n3 D3-4 7, 8 T1 G2 6 अभ्ययात्; M1 अत्यगात् (for अभ्य°).

17 B1 damaged up to याते —a) D7 T G1 3 5 M प्राप्ते (for याते) —b) V1 Da D5 उपागते (for उपस्थिते) —c) Ś1 D1 स्वभवनाद्; B1 शुभ घनं (sic) (for स्व°) —d) Ś1 K1, 3 4 D1 पितामह°; K3 स गौतम°, Da3 स सगोत्तम (hypermetric),

आजगाम स्वभवनं ब्रह्मलोकात्खगोत्तमः ॥ १७
नाडीजङ्घ इति ख्यातो दयितो ब्रह्मणः सखा ।
बकराजो महाप्राज्ञः कश्यपस्यात्मसंभवः ॥ १८
राजधर्मेति विख्यातो बभूवाप्रतिमो भुवि ।
देवकन्यासुतः श्रीमान्विद्वान्देवपतिप्रभः ॥ १९
मृष्टहाटकसंछन्नो भूषणैरर्कसंनिभैः ।
भूषितः सर्वगात्रेषु देवगर्भः श्रिया ज्वलन् ॥ २०

तमागतं द्विजं दृष्ट्वा विस्मितो गौतमोऽभवत् ।
क्षुत्पिपासापरीतात्मा हिंसार्थी चाप्यवैक्षत ॥ २१

राजधर्मोवाच ।

स्वागतं भवते विप्र दिष्ट्या प्राप्तोऽसि मे गृहम् ।
अस्तं च सविता यातः संध्येयं समुपस्थिता ॥ २२
मम त्वं निलयं प्राप्तः प्रियातिथिरनिन्दितः ।
पूजितो यास्यसि प्रातर्विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ २३

C 12. 6341
B 12. 169. 24
K 12. 168. 23

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि त्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥

Dn3 D4 खगोत्तम, D5 नृपोत्तम (for खगोत्तम)

18 B2 damaged —[a]) T G1.2.3 M नालीजंघ (for नाडी°) — V1 reads 18[b]–19[a] on marg —[b]) V1 ब्रह्मणो दयित (by transp) Da2 ब्राह्मण B3 (marg as in text) स वा; Da1 T1 G2.3 सदा (for सखा) —[c]) Ś1 बकराज; B3 lacuna, T1 G2.3 कुरुराज (for बकराजो) K1 D1 महाप्रज्ञ, G2 °प्राज्ञ —[d]) D7 T G1.2.3 M काश्यपस्य

19 V1 reads 19[a] on marg —[a]) D4 [भ]ति (for [इ]ति) B4 damaged from ति विख्यातो up to हाटक (in 20[a]) —[b]) Da2 विभु (for भुवि) —[c]) Ś1 K2.4 D1 -पति; K1 स्वाति (sic), D4 युत, M1 वृत (for -सुत) M3 श्रीमन् —[d]) K1 विद्यां; G1 विद्या (for विद्वान्) M4 पुव (for देव) K1 प्रति प्रभु; K3 D4 -प्रतिप्रभ, K4 B5 M1 -समप्रभु, V1 B0–3 Da Dn1.n3 D2.3.7.8 T G1.2.5 M2.4 सम प्रभ, D4 सुतप्रभु, M3 सम प्रभ (for -पतिप्रभ)

20 B4 damaged up to हाटक —[a]) K2 D1 घृष्ट; K3 D9 तप्त; K4 घृण; D4 पृष्ट (for मृष्ट) B4 सपन्नो (for -संछन्नो) K5 Dn1.n3 D2.8 मृष्टाभरणसंपन्नो, V1 B0–3.5 Da D3.5 मृष्टा(B3 [orig] श्रेष्ठा; B3 m दृष्ट्वा)भरणसंपन्नो (B1 °वृदोर्) —[b]) B0.3.5 -स(B2 -स)प्रभै (for संनिभै) Ś1 K1.4 D1 भूषणैरप्यलंकृत —[c]) B1 सर्वदात्रेषु, B4 D7 T1 G1.2.3 M1.3 °देहेषु; D4 °देवैस्तु, T2 M2 °देवेषु; M4 °देशेषु (for °गात्रेषु) —[d]) T1 G1.5 M3 देवगर्भं; M2 वेदगर्भ, M4 देशगर्भं (for देवगर्भ)

21 [a]) V1 B0.1.3–5 Da D5 समागत (for तमा°) K3.5 B4 Dn1.n3 D2–4.7–9 T1 G2.3 M खग; V1 B0.1.2.5 Da D5 स त (for द्विज) B2 स त समागत दृष्ट्वा —[b]) K5 V1 B Da Dn1.n3 D2.3.5.8 transp विस्मितो and गौतमो. —[c]) D4 क्षुत्पिपासा K5 Dn1.n3 D2.3.8 -परिश्रांतो (for परीतात्मा) —[d]) B2 damaged from हिंसार्थी up to दिष्ट्या (in 22[b]) K4 D7 T1 G2.3 हिंसार्थं (K4 °र्थं) K5 Dn1.n3 D2.3.8 चाभ्यवै(K5 D2.8 °वे)क्षत, V1 B (B2 damaged) D5.7 T G1.2.5 M चैनमै(B1 चैवमै; D7 चैनमी; M1.2 वैनमै)क्षत, Da नैनमैक्षत (for चाप्यवै°)

22 B2 damaged up to दिष्ट्या D7 T G1.2.5 बक (for राजधर्मा) —[a]) K4 V1 B (B2 damaged) Da Dn1.n3 D5.7 G2 M1–3 भवतो (for °ते) —[b]) B1 प्राप्तोसि (for °प्तोऽसि) K1 D7 T G1.2.5 M गृहान्

23 [a]) K3 स मे (for मम) —[b]) D7 T2 G2 प्रियो-तिथि(T2 °मि)र् D7 T1 G2.3 अनुत्तम (D7 °म), T2 G1 M3 अरिंदम (M3 °म); M1.2.4 इह द्विज (M4 °ज) —[c]) V1 B0.2.3.5 Da1 D5 यास्यसे; Da2 °ते; D4 °ति (for °सि) K4 प्रीतो; V1 B0–3.5 Da D5 विप्र, D7 T G1.2.5 M सुखं (for प्रातर्)

Colophon om in Da, Dn2 D6 G3.4 absent —*Sub-parvan* Ś1 K Dn1.n3 D1–5.9 आपद्धर्म; V1 B3.4 D7 T G1.2.5 M राजधर्म —*Adhy name* Ś1 K3.4.5 V1 B Dn1.n3 D1–5 M3 कृतघ्नोपाख्यानं —*Adhy no* (figures, words or both) B1 156, B3 161, B4 166, Dn1 39, D8 33, T G1.3 168, G2 167, M 170 —*Śloka no* Da1 Dn1.n3 D8 25, D9 22

१६४

C 12 6341
B 12 170 1
K 12 169 1

भीष्म उवाच ।
गिरं तां मधुरां श्रुत्वा गौतमो विस्मितस्तदा ।
कौतूहलान्वितो राजन्राजधर्माणमैक्षत ॥ १
राजधर्मोवाच ।
भोः कश्यपस्य पुत्रोऽहं माता दाक्षायणी च मे ।
अतिथिस्त्वं गुणोपेतः स्वागतं ते द्विजर्षभ ॥ २
भीष्म उवाच ।
तस्मै दत्त्वा स सत्कारं विधिदृष्टेन कर्मणा ।
शालपुष्पमयीं दिव्यां बृसीं समुपकल्पयत् ॥ ३
भगीरथरथाक्रान्तान्देशान्गङ्गानिषेवितान् ।
ये चरन्ति महामीनास्तांश्च तस्यान्वकल्पयत् ॥ ४
वह्निं चापि सुसंदीप्तं मीनांश्चैव सुपीवरान् ।
स गौतमायातिथये न्यवेदयत काश्यपः ॥ ५
भुक्तवन्तं च तं विप्रं प्रीतात्मानं महामनाः ।
क्लमापनयनार्थं स पक्षाभ्यामभ्यवीजयत् ॥ ६
ततो विश्रान्तमासीनं गोत्रप्रश्नमपृच्छत ।

164

1 a) B4 damaged from गिरं up to विस्मित (in 1b). — b) D1 विस्मृतस् (for विस्मि°). Ś1 K2.4 B4 तथा (for तदा) D7 T G1.2.5 विस्मितो गौतमस्तदा; M विस्मितोधर्मपूरुप. — c) B2 damaged from कौतूह up to राजधर्मोवाच (in 2). K2.4 D1 कुतूहलान्वितो G1 राजा (for राजन्)

2 K1 om. 2a–3b with the ref. B1 राजोवाच; B2 damaged — a) Ś1 K2–4 D1.9 कश्यपस्य तु पुत्रोह; V1 Bo.5 D4.5 भो भोः (D4 अहो) का(V1 D4 क)श्यपपु°; B1 Dn2 D7 T1 G1.2.5 M1.3.4 भो° काश्यपस्य पु°; T2 भो° काश्यपस्य च पुत्रोहं (hypermetric). — b) D4.5.7 T G1.2.5 M मम (for च मे) — c) D7 T G1.5 M सखी त्वं च; G2 सखि त्वां च (for अतिथिस्त्व). K3 G1.2 गुणोपेत. — d) K3 द्विजर्षभ°; K5 Da Dn1 n3 D2.3.8 द्विजोत्तम (Da1 °म; Da2 °मा) (for द्विजर्षभ).

3 K1 om 3ab (of v l 2). Ś1 K2.3 Da D1.4.7.9 T G1.2.5 M om the ref. — a) B4 तस्य (for तस्मै). M4 नत्वा (for दत्त्वा). D9 च; T2 G1 सु° (for स) — c) B4 damaged from शाल up to समु (in 3d) Ś1 सल; K1 मालां; K3.4 Bo.5 Da2 D1.7 T2 G1.2 M साल, K3 शत (for शाल). — d) K4 V1 B3.5 D5 घृर्पीं; B3 मृर्पीं; M3.4 वृसीं (for °वृसीं) Da कल्पयेत् K1.3.5 Dn1 n3 D2–4.8.9 T2 G1 घृर्पीं वै (K1 वृसीं वै; D4 घृर्षीं वै; T2 G1 पृथिवीं) समकल्पयत्; B1 घृर्षीं समुपकल्पत.

4 K1 om. (hapl) 4. G1 om. 4–5 — a) D1 M4 भागीरथ°. K3 B1.4.5 Dn1 n3 D2–5.8 °रथाक्रांत (for °क्रान्तान्) — b) D4 भग (for गङ्गा). — c) B2 damaged from ये up to मीनां (in 5b) D4 चरंति (for च°). — d) V1 Bo.1.5 Da D4.5.7 T G2.5 M तस्योप (Bo °द); D9 (orig) तस्याव (for तस्यान्व) D1 M2 कल्पयेत् D9 (sup lin) तांश्च तस्मै प्रदत्तवान्

5 G1 om 5 (cf. v l 4) B2 damaged up to मीनां. — a) D4 चापि; D7 T G2.5 M चैव (for चापि). K1 स्वयदीप्तं; Da स्वयं दीप्तं; D1 समुद्दीप्तं (for सुसंदीप्तं) — b) K5 V1 Bo–3.5 Da Dn1 n3 D2.3.5.8 चापि (for चैव). Da1 सुपीवनान्; D4 [उ]पकल्पयत् (for सुपीवरान्) — d) K3 कश्यप°; K5 Bo.3.5 Dn1 n3 D2.3.5.8 काश्यपि°; B4 कश्यपि°. T G2.5 M सदा(M1–3 प्रिया; M4 तद)समुपकल्पयत्

6 a) D7 T G1.2.5 M ततस्तृप्त (for भुक्तवन्तं). — b) K3 महामन°; K5 B3.5 Dn1 n3 D2.3.8 °तपा; G1 °त्मन° (for °मना°) — c) Bo D5 च (for स) D7 S (G3.4 absent) श्रमापनयनार्थं च (D7 G2 हि). — d) B1 समवीजयत्; D4 अभ्य°

7 b) T2 G1 गोत्रं (for गोत्र) D7 T G1.2.5 वृत्तम् (for प्रश्नम्) — c) K1 अब्रवीद् (for सोऽब्र°). — d) K3.5 Dn3 D2–4.8.9 ब्रह्म; Dn1 ब्रह्मा (for ब्राह्म) Ś1 D5 ब्राह्म णान्यद्; K2.4 D1 ब्राह्मणानां; D7 T G1.2.5 M ब्राह्मणोस्मीति (for ब्राह्म नान्यद्). K3 उदाहरन्; D3 उदीरयत्. K1 ब्रह्मणाम्य*च हरत्; V1 B Da ब्रह्म नाम्यवुदी(Bo.3.5 Da °दै)रयत्.

सोऽब्रवीद्गौतमोऽस्मीति ब्राह्म नान्यदुदाहरत् ॥ ७
तस्मै पर्णमयं दिव्यं दिव्यपुष्पाधिवासितम् ।
गन्धाढ्यं शयनं प्रादात्स शिश्ये तत्र वै सुखम् ॥ ८
अथोपविष्टं शयने गौतमं बकराट् तदा ।
पप्रच्छ काश्यपो वाग्मी किमागमनकारणम् ॥ ९
ततोऽब्रवीद्गौतमस्तं दरिद्रोऽहं महामते ।
समुद्रगमनाकाङ्क्षी द्रव्यार्थमिति भारत ॥ १०
तं काश्यपोऽब्रवीत्प्रीतो नोत्कण्ठां कर्तुमर्हसि ।
कृतकार्यो द्विजश्रेष्ठ सद्रव्यो यास्यसे गृहान् ॥ ११
चतुर्विधा ह्यर्थगतिर्बृहस्पतिमत यथा ।
पारंपर्यं तथा दैवं कर्म मित्रमिति प्रभो ॥ १२
प्रादुर्भूतोऽसि ते मित्रं सुहृत्त्वं च मम त्वयि ।
सोऽहं तथा यतिष्यामि भविष्यसि यथार्थवान् ॥ १३
ततः प्रभातसमये सुखं पृष्ट्वाब्रवीदिदम् ।
गच्छ सौम्य पथानेन कृतकृत्यो भविष्यसि ॥ १४
इतस्त्रियोजनं गत्वा राक्षसाधिपतिर्महान् ।
विरूपाक्ष इति ख्यातः सखा मम महाबलः ॥ १५
तं गच्छ द्विजमुख्य त्वं मम वाक्यप्रचोदितः ।
कामानभीप्सितांस्तुभ्यं दाता नास्त्यत्र संशयः ॥१६
इत्युक्तः प्रययौ राजन्गौतमो विगतक्लमः ।

C. 12 6258
B 12. 170 17
K. 2 189 17

8 a) B2 damaged from पर्ण up to पविष्ट (in 9a) Ś1 D1 M1 2 वर्णमय, K1 पद्' (sic) (for पर्ण') — b) D4 -वृक्षाधि (for -पुष्पाधि) G2 M2 -वासितां V1 B0 1.3 5 Da D. प्रीतात्मा स (D5 च) महात्मना — c) D1 गंधालये (for 'ढ्य). — d) K1 3 4 V1 B0 1.4 5 Da D2 3 6 7 8 शिष्ये, D4 शस्ये (for शिश्ये)

9 B2 damaged up to पविष्टं — a) B4 Da सुखो पविष्ट; D1 corrupt (for अथोप') B4 damaged from पविष्ट up to तदा (in 9b) Ś1 K1-4 D1 9 शयित (for शयने) — b) K4.5 Da2 Dn1.n3 D2 3 8 धर्मराट् (for बक') D7 T G1 3 4 M1. 2 4 गौतम वाक्यमब्रवीत् (G3 'विस्तम'), M3 पप्रच्छागमन प्रति — M3 om. 9cd — c) D6 T2 G1 गौतम, D7 T1 G2.4 काश्यपिर् (for 'पो) — d) V1 B0-3 4 Da D6 7 T G1. 2 6 M1. 3. 4 किमागमनमित्युत

10 a) B4 स (for त). — b) T2 G1 [ऽ]स्मि (for ऽह) — d) M1-3 इह (for इति) M3 चागत (for भारत)

11 a) K2 D4 कश्यपो D7 T G1. 2 6 M प्रीत्या (for प्रीतो) K1 त कश्यपि समीतो (submetric) — b) V1 नोत्कण्ठातुमिहार्हसि — c) M2 न युक्तं सागरे यातं — d) Da यास्यते B4 गृह, M1 भवान् (for गृहान्)

12 a) B2 damaged from चतुर् up to कर्म (in 12c) B4 damaged from धा ह्यर्थ up to मत (in 12b) K2 corrupt, K4 Dn1 n2 D2-4 8 9 ह्यर्थं मिद्धिर्, D1 ह्यर्थे गतिर् (for ह्यर्थगतिर्) — b) D1 om. बृहस्पति V1 B1 Da D4 मतिर् (for मतं) — c) K1 पारस्पर्यं (for पारपर्यं) D4 देवं Da पारं पर्यक्रमो दैवं, D7 T G1 2 6 M मित्र विद्या (M धान्य) हिरण्य च — d) K5 B3 4 Dn1. n3 D2 5 6 8 काम्यं मैत्रम् (for कर्म मित्रम्) D7 T G1. 2 5 M बुद्धिश्चेति बुधेप्सिता (M2 4 'वै स्मृत)

13 K5 om. 13 — a) G1 प्राणभूतो (for प्रादुर्भूतो) — b) D4 मयि त्वयि, D7 T G1 2 6 M मह (G1 'हो)त्तरं (for मम त्वयि) — c) Da चरिष्यामि (for यति') — d) D4 भविष्यामि; M1 2 'ष्यति (for 'ष्यसि) Dn2 om (hapl) from यथार्थ up to ष्यसि (in 14d) K1 [स]यथार्थवान्, D4 यथार्थवत्

14 Dn3 om 14 (cf v l 13) — b) K4 पृष्टो; Da1 D2 T2 दृष्ट्वा; G1 स्पृष्ट्वा (for पृष्ट्वा). — c) D4 सौम्य गच्छ (by transp) Ś1 D1 सोम्य — d) D1 भविष्यति

15 a) B1 damaged from योजनं up to इति (in 15c) — d) B2 damaged from सखा up to प्रचोदित (in 16b)

16 16ab is damaged in B2 — b) K5 B1-3 Da Dn2 D2 3. 7 8 स मद्वाक्य (for मम वाक्य) K2 D4 -प्रनोदित, Dn2 D6 9 प्रणो' (for -प्रचो') — c) M4 कर्मान् (sic) (for कामान्)

17 a) Ś1 D1 उक्त्वा (for उक्त') — b) V1 विगत ज्वर; B3 'सदा (for 'क्लम) — c) Dn1 -कल्याणि;

गौतमो नगरर्द्धिं तां पश्यन्परमविस्मितः ॥ २५
तैरेव सहितो राज्ञो वेश्म तूर्णमुपाद्रवत् ।
दर्शनं राक्षसेन्द्रस्य काङ्क्षमाणो द्विजस्तदा ॥ २६

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि चतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥

१६५

भीष्म उवाच ।
ततः स विदितो राज्ञः प्रविश्य गृहमुत्तमम् ।
पूजितो राक्षसेन्द्रेण निषसादासनोत्तमे ॥ १
पृष्टश्च गोत्रचरणं स्वाध्यायं ब्रह्मचारिकम् ।
न तत्र व्याजहारान्यद्गोत्रमात्रादृते द्विजः ॥ २
ब्रह्मवर्चसहीनस्य स्वाध्यायविरतस्य च ।
गोत्रमात्रविदो राजा निवासं समपृच्छत ॥ ३
क्व ते निवासः कल्याण किंगोत्रा ब्राह्मणी च ते ।

C 12 6371
B. 12. 171 4
K 12 1?0 4

---

25 ^{a}) D$_{a2}$ T$_2$ G$_1$ स्व (for स) —^{b}) B$_1$ विगतश्रम, G$_1$ °क्षम (for °क्लम) —^{c}) Ś$_1$ नग*र्द्धिं, K$_1$ नरा*र्धिं; K$_5$ B$_2$ D$_{n1, n3}$ D$_{2\ 3\ 7\ 8}$ T G$_{1, 3\ 6}$ परमर्द्धिं (G$_3$ °र्द्ध), V$_1$ नगरीं तां, B$_4$ नरमार्द्धिं, M पुनरर्द्धिं (for नगरर्द्धिं) K$_1$ त, V$_1$ हि (for तां) —^{d}) M$_2$ °विस्मितं

26 D$_{a2}$ reads 26 twice —^{a}) K$_1$ तेनैव (for तैरेव) B$_4$ damaged from व सहितो up to स्तदा (in 26^d) G$_1$ सहतो Ś$_1$ K$_{1, 2\ 4}$ D$_1$ राज, K$_2$ D$_4$ राजन्, D$_{n3}$ राजा (for राज्ञो) B$_2$ damaged from ज्ञो up to the colophon —^{b}) D$_4$ मन्दुर् (for तूर्णम्) D$_{a1, a2}$ (both times) उपागत°, D$_7$ °गमत्, G$_1$ °द्रवन (for °द्रवत्) —^{d}) T$_3$ M$_{2\ 4}$ तथा (for तदा)

Colophon damaged in B$_2$ —*Sub-parvan* Ś$_1$ K D$_{a1}$ D$_{n1, n2}$ D$_{1-6}$ आपद्धर्म, V$_1$ B$_{1, 3-5}$ D$_{a1}$ (also), a2 D$_{2\ 7}$ T G$_{1\ 2\ 3}$ M राजधर्म —*Adhy name* Ś$_1$ K$_{1\ 2\ 4\ 6}$ V$_1$ B$_{0\ 1, 3-5}$ D$_a$ D$_{n1\ n3}$ D$_{1-}$ M$_4$ कृतघ्नोपाख्यान —*Adhy no* (figures, words or both) B$_1$ 157, B$_3$ 162; B$_4$ 167, D$_{a2}$ 37, D$_{n1}$ 40, D$_2$ 34, T G$_{1\ 3}$ 169, G$_2$ 168, M 171 —*Śloka no* D$_{a1}$ 51, D$_{a2}$ 50, D$_{n1}$ D$_3$ 26, D$_{n3}$ 25, D$_4$ 48

165

1 D$_{a2}$ om. 1^a–24^b G$_1$ om the ref —^{a}) K$_1$ त्रिधितो, B$_1$ वेदितो, D$_{a1}$ विस्मितो (for विदितो) M$_3$ राज्ञा (for राज्ञः) —^{d}) K$_1$ स गौतम°; T$_2$ [आ]मने शुभे (for [आ]सनोत्तमे)

2 D$_{a2}$ om 2 (cf v l 1) D$_4$ om 2^a B$_4$ damaged —^{a}) B$_4$ तु (for च) D$_{a1}$ गोत्रमाचरण (hypermetric), T$_3$ G$_1$ गोत्रशरणं, M °चरणौ (for °चरण) —^{b}) Ś$_1$ D$_{a1}$ D$_{1\ 9}$ स्वाध्याय, V$_1$ °ये (for °यं) V$_1$ ब्रह्मचारिण, D$_7$ T$_1$ G$_{2\ 6}$ M °चारक; T$_2$ G$_1$ °पारग (for °चारिकम्) — After 2^{ab}, D$_7$ S (G$_{3\ 4}$ absent) ins

438* पृष्टो राज्ञा स नाज्ञासीद्गोत्रमात्रमथाब्रवीत् ।
[M$_2$ रक्षा (for पृष्टो)]

— M$_{1\ 3}$ om 2^{cd} —^{c}) D$_7$ T$_1$ G$_{2\ 3}$ ततस्त, T$_2$ ततस्तु, G$_1$ ततो न, M$_4$ यदा न (for न तत्र) —^{d}) K$_3$ गोत्रमात्रम्, D$_9$ नाम गोत्रम् (for गोत्रमात्राद्) D$_7$ T$_2$ G$_{1, 2}$ M$_4$ गोत्रमात्र तदा द्विज

3 D$_{a2}$ om. 3 (cf v l. 1) B$_4$ damaged —^{a}) D$_{a1}$ °हीनश्च (for °स्य) K$_3$ D$_9$ ब्रह्मचर्यविहीनस्य —^{b}) D$_7$ T$_1$ G$_{2\ 6}$ M$_{1\ 3\ 4}$ स्वाध्यायात् (for °ध्याय) B$_0$ रहितस्य, D$_7$ T$_1$ G$_{2\ 6}$ M$_1$ विगतस्य, M$_3$ °निरतस्य (for विरतस्य) M$_2$ om च K$_{1\ 3\ 6}$ V$_1$ B$_{1\ 3-6}$ D$_{a1}$ D$_{n1\ n3}$ D$_{2-6\ 8\ 9}$ स्वाध्यायो(K$_3$ °या)परतस्य च, T$_2$ G$_1$ स्वाध्यायानन्वितस्य च —^{c}) D$_6$ M$_4$ गोत्रमात्रविद (M$_4$ °द्विजो)

4 D$_{a2}$ om 4 (cf v l 1) B$_{3\ 4}$ partly damaged Before 4, K$_6$ V$_1$ B$_{0\ 1, 3\ 5}$ D$_{a1}$ D$_{n1\ n3}$ D$_{2\ 3\ 5\ 8}$ ins राक्षस उवाच, B$_4$ विरूपाक्ष उवाच —^{a}) B$_1$ कुतो, D$_1$ क्वते (sic) (for क्व ते) G$_1$ निवासं (for °स) D$_{n1\ n3}$ कल्याण° —^{b}) D$_7$ T$_2$ G$_1$ किं गोत्र

C. 12 6372
B 12. 171 4
K 12. 170 4

तत्त्वं ब्रूहि न भीः कार्या विश्रमस्व यथासुखम् ॥ ४

गौतम उवाच ।

मध्यदेशप्रसूतोऽहं वासो मे शबरालये ।

शूद्रा पुनर्भूर्भार्या मे सत्यमेतद्‍ब्रवीमि ते ॥ ५

भीष्म उवाच ।

ततो राजा विममृशे कथं कार्यमिदं भवेत् ।

कथं वा सुकृतं मे स्यादिति बुद्ध्यान्वचिन्तयत् ॥ ६

अयं वै जननाद्विप्रः सुहृत्तस्य महात्मनः ।

संप्रेषितश्च तेनायं काश्यपेन ममान्तिकम् ॥ ७

तस्य प्रियं करिष्यामि स हि मामाश्रितः सदा ।

भ्राता मे बान्धवश्चासौ सखा च हृदयंगमः ॥ ८

कार्तिक्यामद्य भोक्तारः सहस्रं मे द्विजोत्तमाः ।

तत्रायमपि भोक्ता वै देयमस्मै च मे धनम् ॥ ९

ततः सहस्रं विप्राणां विदुषां समलंकृतम् ।

स्नातानामनुसंप्राप्तमहतक्षौमवाससाम् ॥ १०

तानागतान्द्विजश्रेष्ठान्विरूपाक्षो विशां पते ।

(for किंगोत्रा) M4 ब्रह्मणी (for भा°) —c) Bo 3 8 6 Da1 D6 त्वं मे, B1 तन्मे (for तत्त्व) G1 हि न (for न भी) G1 कार्यं (for कार्या) —d) K1 3 6 Dn1 n3 D2 3 8 9 विश्वसस्व, D9 विश्वस स्व (for विश्रमस्व) D8 यथा सुखी V1 Bo-3 6 Da1 मयि विश्वास मेहि (B3 6 °व) च (B6 हि)

5 Da2 om 5 (of v 1 1) —a) K1 D1 6 मध्य देशे (for °देश°) —b) Ś1 K3 4 D1 च (for मे) D4 शिनिरालये (for शबरा°) —c) T2 G1 पुनश्च (for °भूर्) Da1 ये (for मे) D7 पुनश्च भार्या शूद्रा मे.

6 Da2 om 6 (of v 1 1) T1 G3 6 M om. the ref —a) Ś1 K3 4 V1 B (except B1) D1 विममृषे; T2 विमृश्शेरन, G2 न विममृशे (hypermetric) (for विममृशे) —c) D1 7 T1 G1 2 6 M स्यान्मे (by transp) T2 कथ वा सुकृतस्यास्मै —d) T2 G1 राजा (for बुद्ध्या) K1 D1 G3 M व्य (D1 त्व; M3 ह्य) चिंतयत् (K1 M4 °यन्), V1 B (B3 4 damaged) D7 T2 G1 विचिंतयन्; Da1 विचारयन् (for [अ]न्वचिन्तयत्)

7 Da2 om 7 (of v 1 1) B3 4 partly damaged —a) Dn2 reads from अय up to मामा (in 8b) on marg D6 स्वय (for अय) K3 6 V1 B Da1 Dn1 n3 D2-8 1-9 S (G3 4 absent) जन्मना (for जननाद्) —b) K1 2 4 यस्य; D1 अस्य (for तस्य) K1 lacuna for महात्मन —d) K2 कश्यपेन (for का°) D7 S (G3 4 absent) महात्मना (for ममान्तिकम्)

8 Da2 om 8 (of v 1 1) Dn3 reads up to मामा on marg —a) Bo 3-5 transp तस्य and प्रियं —b) G1 मिश्रत (for आश्रित) G6 M2 तदा (for सदा) —c) B1 ततो (for भ्राता) B2 Da1 G1 बाधवाश् (for °वश्) Da1 चान्ये (for चासौ) —d) Bo-3 सखा च हृदय मम, D7 S (G3 4 absent) सखा चैव प्रियो मम

9 Da2 om 9 (of v 1 1) B1 partly damaged —a) V1 B Da1 D7 S (G3 4 absent) अथ (for अद्य) —b) K4 D1 वै (for मे) K3 Bo Da1 द्विजोत्तम°; B5 द्विजातय° (for द्विजोत्तमा) D6 सहस्र द्विजसत्तमा —c) B3 भोक्तारी (for भोक्ता वै) K6 Dn1 n3 D2 8, 8 T2 G1 च; D7 T1 G2 3 M तु (for वै) —d) M3 om. च M4 तद्धन (for मे धनम्) — After 9, K6 V1 B Da1 Dn1 n3 D2 3 6 8 ins

430* स चाद्य दिवस पुण्यो ह्यतिथिश्चायमागत ।
सकल्पितं चैव धन किं विचार्यमत परम् ।

[(L 1) V1 B (B1 damaged) Da1 Dn1 D2 6 8 अतिथिश्च (for ह्यति°) V1 B3 Dn3 अमत , B1 मगामन° (hypermetric) (for आगत) — (L 2) D6 च मे नित्य (for चैव धन) Bo 3 5 D4 या कार्यम् (for विचार्यम्)]

10 Da2 om 10 (of v 1 1) —a) Da1 कदाचिद् (for सहस्र) —b) K1 D7 समलकृतां —c) K3 उपसप्राप्तम्, B1 अर्येत्य°, D1 समनु°, D7 T G1 2 6 अनुलिप्तानां (T2 °नु विप्राणां) (for अनुसंप्राप्तम्) —d) K4 6 V1 Bo 2-5 Dn1 n3 D2 3 5, 8 सुमहत्; B1 अर्हैत ; Da1 G2 महता, D1 महार्हं (for अहत) Da1 वासस. D1 corrupt

11 Da2 om 11 (of v 1 1) —a) B1 ततो गतान्; M4 तानाहतान् (for तानागतान्) Ś1 द्विजान्दृष्टान्; K1 द्विजान्दृष्ट्वा, K4 D1 द्विजान्दृष्ट्वा (for द्विज श्रेष्ठान्) —b) Da1 विरूपाख्यो (for °क्षो) V1 Bo 2 3 6 Da1 D5 महामते, B1 °मति (for विशां पते) —c) G1 यथाह (for °र्हं)

12 Da2 om 12 (of v 1 1) D4 om 12ab. B3 partly damaged —a) Ś1 D1 M3 वृत्तस्, K3 D9

यथार्हं प्रतिजग्राह विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ११
वृसस्तेषा तु संन्यस्ता राक्षसेन्द्रस्य शासनात् ।
भूमौ वरकुथास्तीर्णाः प्रेष्यैर्भरतसत्तम ॥ १२
तासु ते पूजिता राज्ञा निषण्णा द्विजसत्तमाः ।
व्यराजन्त महाराज नक्षत्रपतयो यथा ॥ १३
ततो जाम्बूनदाः पात्रीर्वज्राङ्का विमलाः शुभाः ।
वरान्नपूर्णा विप्रेभ्यः प्रादान्मधुघृताप्लुताः ॥ १४
तस्य नित्यं तथाषाढ्यां माघ्यां च बहवो द्विजाः ।
ईप्सितं भोजनवरं लभन्ते सत्कृतं सदा ॥ १५
विशेषतस्तु कार्त्तिक्यां द्विजेभ्यः संप्रयच्छति ।
शरद्व्यपाये रत्नानि पौर्णमास्यामिति श्रुतिः ॥ १६
सुवर्णं रजतं चैव मणीनथ च मौक्तिकम् ।
वज्रान्महाधनांश्चैव वैडूर्याजिनराङ्कवान् ॥ १७
रत्नराशीन्विनिक्षिप्य दक्षिणार्थे स भारत ।

C 12 638
B 12 171 20
K 12 170

दृसयस्, V1 Bo 5 Da1 Dn1.n3 D2 3 वृष्यस्, M4 सृसस् (for वृसस्) Da1 विन्यस्ता, T2 G1 सयस्ता (for सन्यस्ता) — c) Ś1 (also as in text) K4 5 B4 Dn1.n3 D1 2 8 G2 वरकुशास्तीर्णा, V1 Bo 8 चैव कुथा° (for वरकुथा°) — d) D9 प्रेक्षैर् (for प्रेष्यैर्) K8 D4 भरतसत्तमा (K8 °म)

13 Da2 om 13 (cf. v l 1) B2 partly damaged — a) V1 Bo 1.6 Da1 D5 तत्र (for तासु) — b) V1 B1 Da1 D5 T G1 2 M2 4 द्विजपुगवा, D4 °नदना (for °सत्तमा) — After 13ab, K5 V1 B Da1 Dn1 n3 D2 3 5 8 ins

440* तिलदर्भोदकेनाथ अर्चिता विधिवद्विजा ।
विश्वेदेवा सपितर साग्नयश्चोपकल्पिता ।
विलिप्ता पुष्पवन्तश्च सुप्रचारा सुपूजिता ।

[(L. 1) D5 तृण (for तिल-) B1.2 4 Da1 अर्चिना (for अर्चिता) B4 विविधद्विजा (for विधिवद्द्विजा) — (L 2) Da1 सानाग्न् (for साग्नयश्) D5 चापि (for चोप) — (L. 3) K6 निलिप्ता, B4 विलिप्ताश्च (hypermetric) (for विलिप्ता) Dn3 पुष्पदन्तश् (for °वन्तश्) D2 सुप्रचार- (for °रा)]

— c) K8 व्यराजत; M4 व्यभ्राजत (for व्यराजन्त) B1 महाराजन्; B2 सदा राजन् (for महाराज) — d) M नक्षत्राणीव सप्तये

14 Da2 om 14 (cf v l. 1) — a) K5 V1 B Da1 Dn1 n3 D2 3 5 8 जाम्बूनदी (for °दा) K1 D7 M1.3 पात्रा, T2 G1 M2 4 पात्र्यो (for पात्रीर्) — b) Da1 विज्रांक-, D5 वज्रागीर्, G2 वज्रांगा (for वज्राङ्का) D2 om from विमला up to सदा (in 15d) K1 विमलां (for °ला) ❀ Ca वज्राङ्का हीरक खचिता । ❀ — c) ❀ Cv वराश्च सूपम् । ❀ — d) V1 B1 Da1 D7 S (G3 4 absent) दधि (for मधु) K (except K1) V1 Bo 1.3-5 D3 5 8 9 T2 -घृतप्लुता ; Dn3 घृतान्सुता (for घृताप्लुता)

15 Da2 D2 om 15 (cf v l 1, 14) B2 partly damaged — a) K8 यथाषाढ्या, K6 Dn1.n3 D3 4 8 सदा°, V1 Bo 3 5 Da1 अथा°, D5 सदा खाद्य, D7 S (G3 4 absent) ह्यमावास्याम् (for तथाषाढ्या) — b) D7 S (G3 4 absent) आषाढ्यां (for माघ्या च) B4 नृप (for द्विजा) Da1 माघ्या च द्विजसत्तमा — c) K8 भोजन (for °न) D7 S (G3 4 absent) ईप्सित भोजन श्रेष्ठ — d) Dn3 लभते (for लभन्ते) V1 B (B2 damaged) Da1 D5 T2 G1 M2 4 सत्कृता (M4 °सत्) (for °त) D4 तदा, D5 तत ; D7 9 S (G3 4 absent) तथा (for सदा)

16 Da2 om 16 (cf v 1 1) B4 damaged — a) V1 Bo विशेषतश्च, D9 °वस्तु (for °तस्तु) — b) Ś1 D1 5 M1 3 स (D5 तु) प्रयच्छति (for संप्र) — c) D9 चान्नानि (for रत्नानि) — d) Da1 स्मृति (for श्रुति)

17 Da2 om 17 (cf v 1 1) — a) K1 सौवर्णं (for सु) Bo 3 5 D5 वापि, B1 2 Da1 चापि (for चैव) — b) B1 मानरत्न; D7 मणिनाथ, D9 (sup lin as in text) मणीमय (for °नथ) K8 अप्यथ (for अथ च) K5 Dn1 n3 D2-4 8 मौक्तिकान्, Da1 °क (for कम्) — c) G2 वज्र (for वज्रान्) G1 M4 महा(M4 °ह)सनाश् (for °धनाश्) D5 वज्रं महाधन चापि — d) V1 B Da1 D2 6 7 T1 G6 वैडूर्या जिन(D7 दिन)राङ्कवान् (D5 कमलान्), M2 वैडूर्या न्यानराङ्कवान्

18 Da2 om 18 (cf. v l. 1) B2 4 partly damaged — a) K2 रत्नराशीर्; V1 Bo 1 5 Da1 °राशिं, D9 राशीन् (for °राशीन्) D7 S (G3 4 absent) रत्नवति च पात्राणि — b) V1 B1 2 D5 महायशा (for स भारत) Da1 D7 S (G3 4 absent) दक्षिणार्थं (Da1 °र्थे)

C 12 6388
B. 12 171 21
K 12 170 20

ततः प्राह द्विजश्रेष्ठान्विरूपाक्षो महायशाः ॥ १८

गृह्णीत रत्नान्येतानि यथोत्साहं यथेष्टतः ।
येषु येषु च भाण्डेषु भुक्तं वो द्विजसत्तमाः ।
तान्येवादाय गच्छध्वं स्ववेश्मानीति भारत ॥ १९

इत्युक्तवचने तस्मिन्राक्षसेन्द्रे महात्मनि ।
यथेष्टं तानि रत्नानि जगृहुर्ब्राह्मणर्षभाः ॥ २०

ततो महार्हैस्ते सर्वे रत्नैरभ्यर्चिताः शुभैः ।
ब्राह्मणा मृष्टवसनाः सुप्रीताः स्म तदाभवन् ॥ २१

ततस्तान्राक्षसेन्द्रश्च द्विजानाह पुनर्वचः ।
नानादिगागतान्राजन्राक्षसान्प्रतिषिध्य वै ॥ २२

अद्यैकदिवसं विप्रा न वोऽस्तीह भयं क्वचित् ।
राक्षसेभ्यः प्रमोदध्वमिष्टतो यात माचिरम् ॥ २३

ततः प्रदुद्रुवुः सर्वे विप्रसंघाः समन्ततः ।
गौतमोऽपि सुवर्णस्य भारमादाय सत्वरः ॥ २४

कृच्छ्रात्समुद्वहन्वीर न्यग्रोधं समुपागमत् ।
न्यषीदच्च परिश्रान्तः क्लान्तश्च क्षुधितश्च ह ॥ २५

महायशा. —c) D7 T1 G6 दृष्ट्वा (for तत.) —d) K6 V1 Da1 Dn1 n8 D2 8 8 महामना. (for °यशा.)

19 Da2 om 19 (of v l 1) —a) K3, 4 Bo G2 M2 गृहीत, M1 8 गृह्णतु (for गृह्णीत) D5 गृ ह्णीत रत्नमुख्यानि —c) T2 एषु केषु, G1 येषु केषु (for येषु येषु) K6 भोज्येषु, D4 पात्रेषु (for भाण्डेषु) —d) D7 S (G8 4 absent) भुक्त(G1 कृत)वतो द्विजो त्तमा —e) D1 मध्ये वादाय (for तान्ये°) D5 गच्छतु (for गच्छध्व) D4 गृहीत्वा तानि गच्छध्व —f) Dn8 रक्तवेश्मानि (hypermetric); D4 वेश्मानीव, G1 वेश्मा निति (for स्ववेश्मानि) V1 B1 Da1 D5 स्वानि (D5 मुनि) वेश्मानि वै द्विज (B1 D5 °जा), D9 स्वस्ववे श्मनि भारत

20 Da2 om. 20 (of v l 1) —a) V1 B1 2 Da1 D5 इत्युक्तवति वै (Da1 वै) तस्मिन्. —b) D1 राक्षसेंद्रो (sic) D6 तथात्मनि (for महा°) —c) D5 तत्र (for तानि) V1 B (except B4) Da1 D5 भाण्डानि (for रत्नानि) M2 यथेष्टकानि रत्नानि. —d) Da1 ब्राह्मणर्षभ°, D1 भरतर्षभा , D7 T1 G2 5 M ब्रा ह्मणास्तदा (M1 8 4 °था); T2 G1 ते द्विजर्षभा°

21 Da2 om 21 (of. v l 1) B2 4 partly damaged —a) K2 4 5 B4 Dn1, n8 D2 8 8 महार्हास्; V1 B1 2 Da1 D5 यथार्हं (for महार्हैस्) K8 D9 ते रत्नै°, D7 T2 G1 2 तैस्तेन, T1 G6 M2 तै रत्नै ; M1 8 4 तैस्तैश्च (for ते सर्वे). Bo 8 5 ततो यथा महार्हैस्ते —b) K8 D9 सर्वैर्; B1 द्रव्यैर्, D2 lacuna (for रत्नैर्) D4 अभ्यर्थिता , M1 8 चाभ्यर्चिता° (for अभ्य°) T2 शुभा (for शुभै) —c) D4 ब्राह्मणा हृष्टवदना° —d) K8 स्वप्रीता (for सुप्रीता°) K1 D7 T1 G6 स, Bo 8 6 तु; M2 च (for स्म) V1 B1 Da1 D5 तस्य ते, G2 सुमुद° (for स्म तदा). K6 Dn1, n8 D2 8 8 ततो, D7 T1 G6 मुदा (for तदा).

22 Da2 om 22 (of v l 1) B2 4 partly damaged —a) Ś1 K4 D1 स (for तान्) Ś1 K4 D1 राक्षसेंद्रस्तान्; K1 8 V1 B1 Da1 D4 5 9 °न्द्र स (K8 °न्द्रा स), Bo 8 5 °न्द्रोसौ, D7 S (G8 4 absent) °न्द्रस्तु —b) V1 B1 Da1 सुवर्चस° (for पुनर्वच.) D4 पुनराह वचस्तदा —c) K2 5 V1 B (B2 damaged) Da1 Dn1 n8 D1-3 5 8 M नानादेश(V1 Da1 M2 4 °देशा , D1 °दिश)गतान्राजन्; D7 T G1 2 5 नाना देशा(T2 °श)गतान्राजा. —d) V1 B1 2 Da1 राक्षस (for °सान्) K1 प्रतिविश्य, V1 B Da1 °गृह्य (for °षिध्य) D9 च (for वै). D7 S (G8 4 absent) ब्राह्मणा(M1-8 राक्षसा)ननुमान्य वै (M2 च).

23 Da2 om 23 (of v. l 1) —a) K8 5 V1 B Da1 Dn1 n8 D2-4 8 9 अद्यै(Da1 °द्ये)कं, D5 अद्यै वं, T2 G1 अद्य वै, M1 5 4 अथैक (for अद्यैक) D7 S (G8 4 absent) प्राप्ता (for विप्रा) —b) B4 गत. (for क्वचित्) M1 8 याति नित्य समाहिता —M1 8 om 23c–24b —c) B1 राक्षसेंद्र (for °सेभ्य) Dn8 T2 प्रमादध्वम् (for प्रमो°) —d) Dn8 याति (for यात)

24 Da2 M1 8 om 24ab (of v l 1, 23) —b) D1 विप्रसंघ° (sic) (for विप्रसंघा) D4 समागता ; M2 सहस्रश (for समन्तत) —c) M1 8 धनं सर्वं (for सुवर्णस्य) —d) D7 T1 G2 5 M2 सत्वर (for °र). M1 8 समुपादाय सत्वर°

25 B2 4 damaged —a) K1 समुद्वहद् (for °हन्) Bo 8 5 Da D8 भार, B1 D7 S (G8 4 absent) °धीरो, D4 वेगान्, D5 वीरो, D9 lacuna (for वीर) K4 5 Dn1 n8 D2 8 8 कृच्छ्रात्समुद्वहन्भार (K4 °श्चीर) —b) K1 समुपालभत्; V1 B1 Da D5 M1 8 °द्रवत्,

ततस्तमभ्यगाद्राजन्राजधर्मा खगोत्तमः ।
स्वागतेनाभ्यनन्दच्च गौतमं मित्रवत्सलः ॥ २६
तस्य पक्षाग्रविक्षेपैः क्लमं व्यपनयत्खगः ।
पूजां चाप्यकरोद्धीमान्भोजनं चाप्यकल्पयत् ॥ २७
स भुक्तवान्सुविश्रान्तो गौतमोऽचिन्तयत्तदा ।
हाटकस्याभिरूपस्य भारोऽयं सुमहान्मया ।
गृहीतो लोभमोहाद्वै दूरं च गमनं मम ॥ २८
न चास्ति पथि भोक्तव्यं प्राणसंधारणं मम ।
किं कृत्वा धारयेयं वै प्राणानित्यभ्यचिन्तयत् ॥ २९
ततः स पथि भोक्तव्यं प्रेक्षमाणो न किंचन ।
कृतघ्नः पुरुषव्याघ्र मनसेदमचिन्तयत् ॥ ३०
अयं बकपतिः पार्श्वे मांसराशिः स्थितो मम ।
इमं हत्वा गृहीत्वा च यास्येऽहं समभिद्रुतम् ॥ ३१ C 12. 6462 B 12.171 35 K 12.170 34

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि पञ्चषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६५ ॥

Bo 6 °विशत् (for °गमन्) — c) Bo 6 न्यर्मादच्, B1 न्यासीदच् (for न्यषी°) Ś1 K2.4 Da D1 परि-क्रांत (for °श्रान्त) — d) Ś1 K2.4 Da D1 श्रांतश्च, D4 प्रक्रात T2 G1 क्षातश्च (for क्लान्तश्च) K1 Dn1 n3 D7.8 च म, B1 तदा (for च ह)

26 B2 partly damaged — a) Ś1 K2.4 D1 अन्वगाद्, V1 Bo 6 D. आनतन् (for अभ्यगाद्) Da ततस्तस्माद्ववद्राजन् (sic) — b) K3 स्वगोत्तमा V1 B1.2 Da राजधर्मार्थ(B1.3 °थ)गौतम — c) K4.5 Da2 Dn1.n3 D2.8.8 T2 G1 [अ]भि(Da2 T2 G1 [अ]भ्य) नंदंश्च (K4 °दन्, Da2 °ष) (for [अ]भ्यनन्दच्) K4 वै (for च) — d) B1 D4 मित्रवत्सल (for °वत्सल°) D2 गौतम विप्रवत्सल

27 a) D4 पक्षस्य, D5 पक्षाति (for पक्षाग्र) T2 विक्षिप्तै (for -विक्षेपै) — b) B1 T2 G1 श्रम, D5 क्लेश (for क्लम) D7 G2 M1-3 बक (for खग) — c) M2 पूजाम् (for पूजा) K1 अपि, K2.4 चास्य, Da1 D4 वापि, D7 S (G2.4 absent) चैव (for चापि) Bo 6 तस्य (for धीमान्) — d) V1 B1.2 Da D2 [अ]नु(B1 Da1 °न्व)कल्पयत्, D7 T2 G1.2 M2.4 यथा विधि (for [अ]प्यकल्पयत्) — After 27, D4 ins

441* निषसाद शयने तस्मिन्पर्यतप्यत दुष्टधीः ।

On the other hand, after 27, D7 S (G3.4 absent) ins

442* ततस्तौ मविद कृत्वा खगेन्द्रद्विजसत्तमौ ।
न्यषीदतां महाराज न्यग्रोधे विपुले तथा ।
गौतमश्चिन्तयामास रात्रौ तस्य समीपतः ।

[T G1.2.5 om line 2 — (L. 2) M3 तदा (for तथा)]

28 D7 S (G3.4 absent) om 28[ab] — a) K3 om स Ś1 K1 स विश्रांतो, B4 सुविस्रब्धो (for सुविश्रान्तो) D4 भुक्तवांश्चैव विश्रांतो B2 partly damaged in 28[cdef] — c) K4 D1 [अ]पि रूप्यस्य; D5 [अ]तिरूपस्य (for [अ]भि) ※ Ca अभिरूपस्य शुद्धस्य । ※ — d) G2 स (for सु) B3 M2 मम (for मया) — e) K1 Bo 2-5 Dn1.n3 D2.8 मोहाभ्यां; D2 मोहाद्धि (for -मोहाद्वै) — f) B1 तूर्णं (for दूरं) D1 [आ]गमनं (for गमनं)

29 a) K1 तत्रास्ति, Da2 न चापि (for न चास्ति) D4 om चास्ति D4 om. (hapl.) from भोक्तव्य up to पथि (in 30[a]) — b) D1 प्राणसंधारणे (for °धारण) K1 मम°, V1 B (B4 damaged) Da D5 हि न, D7 S (G3.4 absent) क्वचित् (for मम) — c) B1 धारयेद् (for °येय) B2 Da किं कृत्वाहं धारयेय, D7 S (G3.4 absent) किं कृत्वा (M1.3 कुर्मि) सुकृतं हि स्याद् (T2 G2 हि स्याद्, M1-3 किं स्याद्, M4 मे स्याद्) — d) Da [अ]भिचिंतयन् (for [अ]भ्यचिन्तयत्) D7 S (G3.4 absent) इति चिंतापरोभवत्

30 D4 om up to पथि (cf v 1. 29) — b) K1 B. प्रेक्ष्यमाणो, K4 Dn3 प्रेक्षमानो (Dn3 °णे), V1 B1.2 Da D4.5.7 S (G3.4 absent) पश्यमानो (for प्रेक्षमाणो) — c) D7 T1 G2.5 पुरुषव्याघ्रो (for °व्याघ्र) — d) V1 B1.2 Da D4 [ए]तद् (for [इ]दम्) K3 अचिंतयन् (for °यत्)

31 a) T2 बकपते (for °पति) — b) Dn1 n3 D2-4.8 M1.3.4 महान् (for मम) D7 T G1.2.5 मांसराशिचितो महान्; M2 °काशिस्थितो महान् — B1 om 31[cd] — c) K4 इद, B1 पुन (for इम) D7 S (G3.4 absent) [अ]स (for च) — d) V1 Bo 2.3.5

१६६

C 12.6403
B 12.172.1
K 12 171 1

भीष्म उवाच ।
अथ तत्र महार्चिष्माननलो वातसारथिः ।
तस्याविदूरे रक्षार्थं खगेन्द्रेण कृतोऽभवत् ॥ १
स चापि पार्श्वे सुष्वाप विश्वस्तो बकराट् तदा ।
कृतघ्नस्तु स दुष्टात्मा तं जिघांसुरजागरत् ॥ २
ततोऽलातेन दीप्तेन विश्वस्तं निजघान तम् ।
निहत्य च मुदा युक्तः सोऽनुबन्धं न दृष्टवान् ॥ ३
स तं विपक्षरोमाणं कृत्वाग्नावपचत्तदा ।
तं गृहीत्वा सुवर्णं च ययौ द्रुततरं द्विजः ॥ ४
ततोऽन्यस्मिन्गते चाह्नि विरूपाक्षोऽब्रवीत्सुतम् ।
न प्रेक्षे राजधर्माणमद्य पुत्र खगोत्तमम् ॥ ५
स पूर्वसंध्यां ब्रह्माणं वन्दितुं याति सर्वदा ।

Da यास्ये मासमितो द्रुत (Da1 °म), D4 यास्याम्याव सथ द्रुत., D7 T1 G6 मांस यास्ये इति प्रभो, T2 G1 3 M यास्ये (M3 4 [आ]यास्ये) मांसमि(G1 इ)ति प्रभो

Colophon om in G1, damaged in B3 4, Dn2 D8 G3 4 absent — *Sub parvan* Ś1 K Da Dn1 n3 D1-4 9 आपद्धर्म, V1 D7 S (G1 om, G3 4 absent) राजधर्म — *Adhy name* Ś1 K V1 B0 3 5 Da Dn1 n3 D2 3 5 9 कृतघ्नोपाख्यान; D1 कृतघ्नापगमन, M2 कृतघ्नोपाख्याने गौतमधनलाभ — *Adhy no* (figures, words or both) B3 G2 169, Da1 38, Dn1 41, D8 35, T1 G2 5 170, M 172 — *Śloka no.* Da2 Dn1 35, Dn3 42, D8 34

166

1 B0 om the ref B1 om 1ᵃ-2ᵇ (with ref) —ᵃ) D4 तस्य (for तत्र) —ᵇ) K1 ककालो (for अनलो) G2 वायु (for वात) —ᶜ) D4 तस्या पि दूरे; M4 °विदूरो (for °रे) —ᵈ) V1 B2 Da D5 घर्केंद्रेण (for खगेन्द्रेण) T2 भवेत्

2 B1 om. 2ᵃᵇ (of v. 1 1) V1 reads 2-4 on marg —ᵃ) B2 Da विश्वस्तो (for सुष्वाप) —ᵇ) B2 सुस्वाप (for विश्वस्तो) —ᶜ) K3 D9 स तु (by transp), V1 च स, D7 T G1 3 M2 तु सु —ᵈ) D4 विजिघांसुर् (for त जिघां°) Ś1 K4 5 Dn1 n3 D1-3 8 अथाग्रत, K1 अथागत°; K3 B1 3 5 Da अजाग्रत°, B0 2 4 D9 °ग्रत; D5 °ग्रज°; T2 M °गरीत्, G1 °गरित् (for °गरत्)

3 V1 reads 3 on marg —ᵃ) Dn1 तदा (for ततो) K2-4 B0 3 5 D4 लोमेन, K5 Dn1 n3 D2 3 8 दीप्त्वेन; D4 [ऽ]ग्रानन; T2 वातेन, M2 [ऽ]न्व फेन (for ऽलातेन) K5 D2 3 8 [अ]लातेन; Dn3 लोमेन (for दीप्तेन) —ᵇ) D7 T1 G2 5 M4 स सुप्त, T2 G1 M1-3 संसुप्त (for विश्वस्तं) V1 विश्वघातकः, Da1 न जिघातन (sic), D4 निजमानत (for निजघान तम्) —ᶜ) K3 D9 त निहत्य, D4 निहरय तु (for °त्य च) K2 युक्ते; Dn1 युत° (for युक्तः) —ᵈ) Ś1 K1 2 4 सोनु(K1 °व)यचे, K3 सानुबध, D4 पश्चा द्दोष (for सोऽनुबन्धं) Ś1 K2 4 दृष्टवान् (for दृष्ट°) ⁂ Cn अनुबन्धं पापदोषम् । ⁂

4 V1 reads 4 on marg —ᵇ) Dn3 कृताग्नाव्; D1 कृत्वादम्; D5 कृतघ्नो (for कृत्वाग्नाव्). D2 3 [अ]व पतत् (for °चत्) Da कृत्वा चाग्नावदीपयत् — After 4ᵃᵇ, K2 D4 ins

443* पक्षाद्य भक्षयित्वा च कृतघ्न पापपूरुष ।
जगाम त्वरया राजन्स्वगृह कृतकृत्यवत् ।

—ᶜ) T2 G1 तद् (for त) Da स (for च) D7 स त गृहीत्वा स्वर्ण च —ᵈ) D7 T2 G2 दूरतर; G1 अति° (for द्रुत°) V1 Da D5 तत, B1 भवः, D4 द्विजा (for द्विज°) — D7 T1 G2 5 ins after 4 T2 G1 M after 5ᵃᵇ

444* ततो दाक्षायणीपुत्र नागत त तु भारत ।
विरूपाक्षश्चिन्तयन्वै हृदयेन विदूयता ।

[(L 1) M1 3 4 वधु (for ततो) T2 -सुनु; G1 -सुतुर् (for पुत्र) M2 आगत (for ना°) M1 3 तत्र त तदा (for त तु भारत) — (L 2) T2 G1 चिंतयानो (for °यन्वै)]

5 ᵃ) K1 V1 B0 D4 त्वह्नि; B1 *ह्नि, B3 त्वन्ये; D1 चादि; D7 T1 G2 5 M1 3 4 [ऽ]प्यह्नि; T2 G1 व्यह्नि; M2 [ऽ]त्यह्नि (for चाह्नि) —ᵇ) Da2 श्रुत (for सुतम्) — After 5ᵃᵇ, T2 G1 M ins 444* —ᶜ) K1 3 प्रेक्ष्ये; V1 B1. 2 Da D4 5 7 T G1, 2 5 M

मा चादृष्ट्वा कदाचित्स न गच्छति गृहान्खगः ॥ ६
इमे द्विरात्रं संध्ये वै नाभ्यगात्स ममालयम् ।
तस्मान्न शुध्यते भावो मम स ज्ञायतां सुहृत् ॥ ७
स्वाध्यायेन वियुक्तो हि ब्रह्मवर्चसवर्जितः ।
तं गतस्तत्र मे शङ्का हन्यात्तं स द्विजाधमः ॥ ८
दुराचारस्तु दुर्बुद्धिरिङ्गितैर्लक्षितो मया ।
निष्क्रियो दारुणाकारः कृष्णो दस्युरिवाधमः ॥ ९
गौतमः स गतस्तत्र तेनोद्विग्नं मनो मम ।
पुत्र शीघ्रमितो गत्वा राजधर्मनिवेशनम् ।
ज्ञायतां स विशुद्धात्मा यदि जीवति माचिरम् ॥ १०
स एवमुक्तस्त्वरितो रक्षोभिः सहितो ययौ ।
न्यग्रोधं तत्र चापश्यत्कङ्कालं राजधर्मणः ॥ ११
स रुदन्नगमत्पुत्रो राक्षसेन्द्रस्य धीमतः ।
त्वरमाणः परं शक्त्या गौतमग्रहणाय वै ॥ १२
ततोऽविदूरे जगृहुर्गौतमं राक्षसास्तदा ।
राजधर्मशरीरं च पक्षास्थिचरणोज्झितम् ॥ १३

C 12 6416
B 12 17 14
K 2.171 subst.

पश्ये (for प्रेक्षे) D₁ धर्मात्मान् — ᵈ) D₂ च गौतम (for गमोत्तमम्)

6 ᵃ) M₁ सदा — ᵇ) V₁ B₁ · D₄ D₅ ₂ ₃ T G₁ ₂ ₃ M निवृत्त (for समेता) — After 6ᵃᵇ, D₁ ins

415* अपरां चैव सा दृष्ट्वायाति स निगराट् ।

— K₂ om 6ᶜ-7ᵇ — ᶜ) Ś₁ K₁ V₁ B₁ D₁ ₂ T₂ G₁ ₂ च दृष्ट्वा, B₂ D₄ त्वदृष्ट्वा, B₃ damaged, Dn₁ n₂ D₅ चादृष्ट्वा, D₁ M तदृष्ट्वा (for चादृष्ट्वा) — ᵈ) M₁ गच्छति स (for न गच्छति) B₁ damaged, Dn₁ n₂ D ₄ ₅ गृहं खग, D₁ T G₁ ₂ ₃ M मदालयम (for गृहान्खग)

7 K₁ om 7ᵃᵇ (cf. v. l. 6) — ᵃ) K₁ इतो (for इमे) K₁ V₁ B₀ ₁ ₂ ₃ द्विरात्र, K₂ Dn₁ n₂ D₂ ₃ ₄ ₅ त्रिरात्रं, B D₂ त्रिरात्रे; B₁ damaged, D₁ द्वे रात्रि (for द्विरात्र) K₁ सर्वो, Dn₁ सर्वे B D₁ च (for वै) D₁ T G₁ ₂ ₃ M द्विरात्रमुभयो सन्ध्यो (M₁₋₄ °न्ध्ये) — ᵇ) Ś₁ D₄ D₅ ₄ नाभ्यागाल, D₁ T G₁ ₂ M₁ ₄ नाभ्यगात्स्त्व (for °गात्स) G₃ ममालय (for मम) M₁ ₂ नागत्य(M₂ त्या)गच्छति नो गृह — ᵈ) D₁ T G₁ ₂ M₁ ₂ ₄ स (for स) K सहृत् (for सुहृत्)

8 ᵃ) Ś₁ स्वाध्यायने (for °येन) B₁ damaged, B₂ ₄ D₂ विमुक्तो, T₂ G₁ विहीनो (for वियुक्तो) —ᵇ) K₁ om ब्रह्म M₁ ₂ विहीनो ब्रह्मचर्यया —ᶜ) K₁ T G₁ ₂ M स गतस्, K B₁ D₂ ₃ ₅ तद्गत्; B₁ damaged, Dn₁ n₂ तद्गतस्, D₂ स गतस् (for स गतस्) B₁ शङ्का मे (by transp) — Dn₁ om 8ᵈ-10ᵃ —ᵈ) D₁ स हन्यात् (for हन्यात्तं) Ś₁ K₁ ₄ D₂ च; D₁ तं (for स)

9 K₃₋₄ D₁ (all hapl) Dn₂ om 9 (for Dn₁, cf v. l. 8) V₁ reads 9 on marg —ᵃ) B₀ ₂ ₃ दुराचार (for दुरा) K₁ B₀ · D₁ ₂ T₂ G₁ स, B₁ ₂ D₁ ₂ G₁ ₂ M सु (for तु) D₂ स दुर्बुद्धिर्दुराचार —ᵇ) Ś₁ lacuna for लक्षितो मया D₂ लक्षतो —ᶜ) B₁ damaged from क्रियो up to शीघ्र (in 10ᵃ) K₁ V₁ Dn₁ D₄ ₅ निष्कृपो, B₀ विक्रियो, B₂ ₃ D विक्रियो (for निष्क्रियो) M₂ दारुणाचार —ᵈ) K₁ D₁ ₂ ₃ T₂ G₁ ₂ M₂ ₃ दुष्टो, M₁ ₂ कृष्णो (for कृष्णो)

10 Dn₂ om 10ᵃ (cf v. l. 8) B₁ damaged up to शीघ्र —ᵃ) D₁ ₄ गौतम K₁ B₁ स (for स) D₁ मतस् (for गतस्) —ᵇ) D₂ मतो (for मनो) —ᶜ) D₂ शीघ्र पुत्र (by transp) G₂ इतो (for इतो) —ᵈ) D₂ निवेशने —ᵉ) D₁ ज्ञायता —ᶠ) B₂ damaged from दि जीवति up to तत्र (in 11ᵃ)

11 B₁ damaged up to तत्र —ᵇ) K₁ रक्षोभ्यैः (for भिः) B₁ सहिता — For the portion of the text from 11ᶜᵈ up to the end of the adhy., D₁ T G₁ ₋ ₃ M subst a passage given at the end of the adhy —ᶜ) D₁ न्यग्रोधे (for °धं) D₁ ₂ तस्य (for तत्र) K₂ वा, K₃ D₂ सोपश्यत् (for चा) —ᵈ) D₁ कङ्काला (for कङ्कालं)

12 ᵃ) D₁ रुदन् (for °न्) B₁ damaged from नगम up to जगृहु (in 13ᵃ) B₂ सुतो, Dn₁ पुत्र (for पुत्रो) —ᵈ) Dn₁ ग्रहणाय (hypermetric) (for ग्रह)

13 B₁ damaged up to जगृहु —ᵃ) V₁ B₀₋₂ D₄ D₅ जगृहुः (for जगृहुर्) —ᵇ) K₂ गौतमो V₁ B₀ राक्षसस्; Dn₁ रक्षसास —ᶜ) D₁ तु (for च) —ᵈ) K₂ चरणार्जितं; K₁ °णोषित, D₁ °णोद्धृत; D₆ °णान्वित (for °णोज्झितम्)

C 12.6416
B 12 172.14
K 12 165.subst

तमादायाथ रक्षांसि द्रुतं मेरुव्रजं ययुः ।
राज्ञश्च दर्शयामासुः शरीरं राजधर्मणः ।
कृतघ्नं पुरुषं तं च गौतमं पापचेतसम् ॥ १४
रुरोद राजा तं दृष्ट्वा सामात्यः सपुरोहितः ।
आर्तनादश्च सुमहानभूत्तस्य निवेशने ॥ १५
सस्त्रीकुमारं च पुरं बभूवास्वस्थमानसम् ।
अथाब्रवीन्नृपः पुत्रं पापोऽयं वध्यतामिति ॥ १६
अस्य मांसैरिमे सर्वे विहरन्तु यथेष्टतः ।
पापाचारः पापकर्मा पापात्मा पापनिश्चयः ।
हन्तव्योऽयं मम मतिर्भवद्भिरिति राक्षसाः ॥ १७
इत्युक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसा घोरविक्रमाः ।
नैच्छन्त तं भक्षयितुं पापकर्मायमित्युत ॥ १८
दस्यूनां दीयतामेष साध्वद्य पुरुषाधमः ।
इत्यूचुस्तं महाराज राक्षसेन्द्रं निशाचराः ॥ १९
शिरोभिश्च गता भूमिमूचू रक्षोगणाधिपम् ।
न दातुमर्हसि त्वं नो भक्षणायास्य किल्बिषम् ॥ २०
एवमस्त्विति तानाह राक्षसेन्द्रो निशाचरान् ।
दस्यूनां दीयतामेष कृतघ्नोऽद्यैव राक्षसाः ॥ २१
इत्युक्ते तस्य ते दासाः शूलमुद्गरपाणयः ।
छित्त्वा तं खण्डशः पापं दस्युभ्यः प्रददुस्तदा ॥ २२
दस्यवश्चापि नैच्छन्त तमत्तुं पापकारिणम् ।
क्रव्यादा अपि राजेन्द्र कृतघ्नं नोपभुञ्जते ॥ २३

---

14 ^{a}) D4 तद् (for तम्) Da च (for [अ]थ) — ^{b}) K1 श्रुतं (for द्रुतं) B3 damaged from मेरु up to गौतम (in 14^{f}) Da1 तत (for ययु॰) — ^{c}) B1 राज्ञि (for राज्ञश्) D1, 6 दर्शयामास — Da2 om 14^{d} — ^{d}) K8 राजधर्मिण॰ — ^{e}) K1 कृतघ्न B4 damaged from घ्नं पुरुषं up to नभूत्त (in 15^{d}) Ś1 K2 परुषं (for पु॰) Ś1 K2, 4 D1, 5 चापि; K1 तात (for त च) — ^{f}) Da1 कृतघ्न; D4 अधमं (for गौतम) K1 Bo, 6 D1, 5 पापचेतनं, K6 Dn1 n3 D3, 8 8 ॰कारिण (for ॰चेतसम्)

15 B4 damged up to नभूत्त — ^{b}) B3 damaged from सामात्य up to नाद (in 15^{c}). — ^{c}) B3 ना दस्य, Da नादस्तु (for ॰श्च). — ^{d}) Da1 निवेशन

16 ^{a}) Da पुरुप (for च पुर) — ^{c}) Da1 नृप (for नृप). B1 पुत्र — ^{d}) K8 D9 गौतमो (for पापोऽय)

17 ^{b}) V1 B Da D6 प्रमोदं(B1 ॰द)तु (for विहरन्तु) B1 damaged from ष्टत॰ up to सेन्द्रेण (in 18^{a}) — ^{d}) B3 damaged from त्मा पाप up to राक्ष (in 18^{b}) K6 Dn1 n3 D3 8 पापसाधन (for ॰निश्चय)

18 B3 damaged up to राक्ष B4 damaged up to सेन्द्रेण — ^{a}) Bo इत्युक्त्वा — ^{b}) Ś1 K2, 4 D1, 4 (also as in text) घोरदर्शना (for ॰विक्रमा) — ^{d}) K4, 6 V1 Bo–8, 6 Da Dn1 n3 D3, 5, 6, 8 पापकर्माणम् (for ॰यम्) D4 य कृतघ्नोयमित्युत

19 ^{a}) B1 एव (for एष) — K1 om (hapl) 19^{b}–21^{c}, V1 reads the same on marg. — ^{b}) V1 B Da अद्य (for अद्य). — ^{c}) B4 इत्युचैस (for इत्यूचुस) K4, 5 Dn1 n3 D3, 8 8 ते (for त)

20 K1 om 20 (cf v 1 19), V1 reads it on marg B4 partly damaged — ^{a}) D1 स्तुतिम् (for भूमिम्) K6 Dn1 n3 D1 8 8 शिरोभि॰ प्रणता॰ सर्वे — ^{b}) K4 ऊचरक्षो गणाधिप (s10), K6 Dn1 n3 D3 8 8 व्याहरन्राक्षसाधिप — ^{c}) B3 Da अर्हसे (for ॰सि) K8 घो (for नो) — ^{d}) Ś1 K2–4 D1, 4, 9 भक्षणादस्य (K8 ॰दस्यु) (for ॰यास्य)

21 K1 21^{abc} (cf v. 1 19), V1 reads it on marg B2, 4 partly damaged — ^{d}) B1 द्येष; B3 दैत्य; D1 [ऽ]स्यैव (for ऽद्यैव)

22 ^{a}) V1 B Da D6 इत्युक्तास K6 Dn1, n3 D3–4, 8 इत्युक्ता राक्षसास्तेन — ^{b}) K6 V1 Bo–3, 6 Da Dn1 n3 D3, 5, 6, 8 शूलपट्टिशपाणय॰ — ^{c}) K1 भित्त्वा; K6 Dn1 n3 D3 8 8 कृत्वा, B3 हित्वा (for छित्त्वा) — ^{d}) K8 प्रबुधुस (for प्रददुस)

23 ^{a}) K8 दासाश् (submetric) (for दस्यवश्) B4 damaged from श्चापि up to घ्ने च (in 24^{a}) D1 चैव (for चापि) Bo, 8, 5 ते दस्यवोपि नैच्छत — ^{b}) V1 B1, 2 तदा तं (for तमत्तु) — ^{c}) V1 B1 Da [अ]पि हि, D6 चापि (for अपि) — ^{d}) B1 कृतघ्नो, D4 ॰घ्नान् Bo [उ]पयुंजते (for ॰भुञ्जते)

24 = (var) Rām 4 34 12, Pañcatantra 3.

ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चोरे भग्नव्रते तथा ।
निष्कृतिर्विहिता राजन्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ २४

मित्रद्रोही नृशंसश्च कृतघ्नश्च नराधमः ।
क्रव्यादैः कृमिभिश्चान्यैर्न भुज्यन्ते हि तादृशाः ॥ २५

C. 12. 6419
B. 12. 172. 26
K. 12. 171 subst.

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि षट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥

---

157 B4 damaged up to घ्ने च —ª) K1 विप्रघ्ने, K5 D3 8 कृतघ्ने (for ब्रह्मघ्ने) Da1 ब्रह्मदत्ते च सुरापे च (hypermetric) —ᵇ) Some MSS चौरे B2 damaged from भग्न up to नृशसश्च (in 25ª) K1 भग्न, ˚D1 भग्ने (for भग्न-) — K4 om. 24ᶜᵈ

25 B2 damaged up to नृशसश्च —ªᵇ) K5 V1 B1 Da Dn1 n8 D2 3 6 8 transp नृशंसश्च and कृतघ्नश्च K2 नरोधम, V1 B D5 नराधिप (for ˚धम) —ᶜ) Ś1 K1 V1 Bo 2–5 Da Dn1 D1 8 5 क्रिमिभिश्च् V1 Bo–3. 4 Da Dn1. n8 D5 [ए]व (for [श्च]न्यैर्) —ᵈ) K1 भुज्यते, K4 भुज्यति, D1 भुञ्जंतो (for भुज्यन्ते) Da1 तादृशं, D1 ˚शा —For the portion of the text from 11ᶜ to 25ᵈ, D7 T G1 2 5 M subst.

446* न्यग्रोधे राजधर्माणमपश्यन्निहत तत ।
रुदित्वा बहु तत्रर्द्धे विलप्य च स राक्षस ।
गतो रोषसमाविष्टो गौतमग्रहणाय वै ।
गृहीतो गौतम पापो रक्षोभि क्रोधमूर्छितै ।
राजधर्मशरीरस्य कङ्काल चाप्ययो हृतम् । [5]
मेरुपृष्ठे च नगर यातुधानास्ततो गता ।
क्रोधरक्तेक्षणा घोरा गौतमस्य वधे धृता ।
पार्थिवस्याग्रतो न्यस्त कङ्कालो राजधर्मण ।
स दृष्ट्वा विमना राजा सामात्य सगणोऽभवत् ।
आर्तनादो महानासीद्गृहे तस्य महात्मन । [10]
स्त्रीसघस्य तदा राजन्निहते काश्यपात्मजे ।
राजा चैवाब्रवीत्पुत्र पापोऽस्य वध्यतामिति ।
राक्षसा ऊचु ।
अस्य मास वयं सर्वे खादिष्याम समागता ।
पापकृत्पापकर्मा च पापात्मा पापमास्थित । [15]
हन्तव्य एव पापात्मा कृतघ्नो नात्र सशय ।
विरूपाक्ष उवाच ।
कृतघ्नं पापकर्माण न भक्षयितुमुत्सहे ।
दासेभ्यो दीयतामेष मित्रध्रुक्पुरुषाधम ।
भीष्म उवाच ।
दासा सर्वे समाहूता यातुधानास्तथा परे ।
नेच्छन्ति स्म कृतघ्न तं खादितु पुरुषोत्तम ।
शिरोभिश्च गता भूमिं महाराज ततो बलात् । [20]
मा नार्य जातनिर्बन्ध किल्बिष दातुमर्हसि ।
यातुधाना नृपेणोक्ता पापकर्मा विशस्यताम् ।
भक्ष्यतां त्यज्यतां चार्य दर्शनान्मेऽपनीयताम् ।
ततस्ते रुषिता दासा शूलपट्टसपाणय ।
खण्डशो विकृत हत्वा क्रव्याद्भ्यो ह्यददुस्तदा । [25]
क्रव्यादास्त्वपि राजेन्द्र नेच्छन्ति पिशिताशना ।
मृतानपि हि क्रव्यादा कृतघ्नान्नोपभुञ्जते ।
ब्रह्मस्वहरणे चोरे ब्रह्मघ्ने गुरुतल्पगे ।
निष्कृतिर्विहिता सद्भि कृतघ्ने नास्ति निष्कृति ।
मित्रध्रुहं कृतघ्न च नृशंस च नराधमम् । [30]
क्रव्यादा क्रिमयश्चैव नोपभुञ्जन्ति वै सदा ।

[(L 1) T2 G1 M तु त (for नत) —(L 2) D7 T1 G2 5 बहुशस्तसै, T2 बहुशस्तद्दे (for बहु तत्रर्द्धे) M1 8 म ह (for च स) M3 राक्षमा —(L. 3) D7 T1 G2 5 ततो (for गतो) —(L 4) G1 गृहीते (for ˚तो) D7 T1 G2 5 राक्षसै (for ˚क्षोभि) —(L 5) T2 G1 2 कङ्कालश्च D7 T1 G5 चाप्यथो, M1–8 वाप्यथो (M2 ˚तो), M4 काप्यथो (for चा) —(L 6) T1 G2 5 मनुव्रज तु (G2 त), M1 8 मेरुप्रभ च (for ˚पृष्ठे च) T2 G1 M2–4 तथा, M1 तदा (for ततो) —(L 7) M1 8 कोप (for क्रोध) T2 G1 क्रूरा (for घोरा) M1. 8 स्मृता (for धृता) —(L 9) D7 T1 G5 राजन् (for राजा) T2 भवन् (for ऽभवत्) —(L 10) G1 आर्तरवो (for नादो) M समुत्थित (for महात्मन) —(L. 11) G2 महाराज (for तदा राजन्) T2 G1 समुत्थित स्त्रीजनस्य (for the prior half) M1 8 ins the ref पुत्र (for राक्षसा) —(L 13) M (M1 *inf lin* as above) किं खादाम (for खादिष्याम) M2 सदा गत (for समागता) —(L 14) M पापश्च (for ˚कृत्) M4 य (for च) —(L 15) D7 T1 G2 5 हन एव हि पापात्मा (for the prior half) D7 T1 G2 5 नास्ति (for नात्र) —(L 17) D7 T1 G5 एव, G2 एव (for एष) —(L 18) G1 [s]धमा भूता (for समाहूता) —(L 19) G2 सु- (for स) M1–8 तस्य कर्मणा (for

१६७

C 12 6420
B 12 173 1
K 12 172 ...

भीष्म उवाच ।

ततश्चितां बकपतेः कारयामास राक्षसः ।
रत्नैर्गन्धैश्च बहुभिर्वस्त्रैश्च समलंकृताम् ॥ १

तत्र प्रज्वाल्य नृपते बकराजं प्रतापवान् ।
प्रेतकार्याणि विधिवद्राक्षसेन्द्रश्चकार ह ॥ २

तस्मिन्कालेऽथ सुरभिर्देवी दाक्षायणी शुभा ।
उपरिष्टात्ततस्तस्य सा बभूव पयस्विनी ॥ ३

तस्या वक्त्राच्च्युतः फेनः क्षीरमिश्रस्तदानघ ।
सोऽपतद्वै ततस्तस्यां चितायां राजधर्मणः ॥ ४

ततः संजीवितस्तेन बकराजस्तदानघ ।
उत्पत्य च समेयाय विरूपाक्षं बकाधिपः ॥ ५

ततोऽभ्ययाद्देवराजो विरूपाक्षपुरं तदा ।
प्राह चेदं विरूपाक्षं दिष्ट्यायं जीवतीत्युत ॥ ६

श्रावयामास चेन्द्रस्तं विरूपाक्षं पुरातनम् ।

पुष्पोत्स) —(L 20) G1 [ ]... (for ...) M1 ... (M1 ...)... (for ...). —(L 21) M1 ...; M1 ... (for ...) D1 G1 ... (for ...). —(L 22) G1 ..., D1 G1 ... (for °...) —(L 23) T1 G1 ... (for ...) T1 G1 ... (for ...) —(L 24) M2 ... (for ...) —(L 25) M1 ... (for ...) M1 2 ... M1 ... (for the prior half) M1 2 ... (for °...) —(L 26) D1 G2 ...; T1 ...; M1 ... (for ...) M1 2 ... —(L 27) G1 M1 ... T1 [ ]... —(L 28) M1 2 ... (for ...). —(L 31) M1 ... M1 ... (M1 ...)... M1 ... (for ...) M1 ... (for ...) D T1 G1 ... (for the post half)]

Colophon om in K1 D1 6, B1 damaged, Dn1 D6 G2 4 absent —*Sub parvan* Ś1 K (K2 om) Dn1 D1-5 आपद्धर्मः; B1 2 4 Da D1 T2 G1 3 M राजधर्म —*Adhy name* Ś1 K (K2 om) V1 B (B1 damaged) Da Dn1 n2 D1-4 कृतघ्नोपाख्यानः; M1 पक्षिकपालदर्शन —*Adhy no* (figures, words or both) B1 168, B2 169, Da1 39, Dn1 n2 42, D1 T G1 6 171, G2 170, M 173 —*Śloka no* Dn1 n2 27

167

☞ For the portion of the text 1–21, D1 8 (G2 4 absent) subst a passage the text of which is given separately, with variants, under v 1 21

1 The ref and 1ᵃ is damaged in B1. D1 ... (for ...) —ᵇ) B1 ... (for ...) K1 ... —ᶜ) V1 B... 2 Da D1 ... (for ...). —ᵈ) Ś1 K1 B1 D1 2 3 समलंकृतं

2 ᵃ) K1 2 V1 B (except B1) Da Dn1 n2 D1 2 3 ... (for ...) D1 ... K1 ...; K1 ... B (except B1) Dn1 n2 D1-4 ... (for °...) —ᵇ) B1 ... (for ...) —...–3ᵃ is damaged in B1 —ᶜ) B1 damaged from ... up to ... (in 3ᵃ). —ᵈ) B1 ... (for ह)

3 3ᵃᵇ is damaged in B1, 3ᵃ is damaged in B1 —ᵃ) K1 D1 ... K2 3 V1 B... Da Dn1 n2 D1 ... (for ...). —ᵇ) Da ..., D1 ... (for देवी) —ᶜ) Ś1 D1 ...; K1 ...; K2 °...; K3 °...; D1 °... (for °...). V1 B1 2 Da D1 ... (for ...) —ᵈ) V1 B (except B1) Da ... (for ...)

4 ᵃ) Ś1 K1 2 3 D1 ... (for ...) —ᵇ) Ś1 K1 2 D1 क्षीरमिश्रात् (for °मिश्रः) —Ś1 K1 2 4 D1 2 om (hapl) 4ᵇ–5ᵇ —ᶜ) D1 ... V1 B1 2 Da D1 ... (for ...)

5 Ś1 K1 2 4 D1 2 om 5ᵃᵇ (cf v 1 4) B6 om (hapl) 5–7 —ᶜ) K1 2 B1-3 Dn1 n2 D1-3 ... (K2 °...)...; V1 B1 2 Ds D1 ... (D1 °...)... (B1 °...) (for समेयाय). —ᵈ) V1 B1 2 Da D1 तेन राजा बकस्तदा

6 B6 om 6 (cf v 1 5) K1 om (hapl) 6ᵇ–7ᵃ —ᵇ) B1 damaged from ... up to ... (in 7ᵃ). K2 ...; Da °... (for °...) Da ...; D1 ... (for ...) —ᶜ) D1 ... (for

यथा शापः पुरा दत्तो ब्रह्मणा राजधर्मणः ॥ ७
यदा बकपती राजन्ब्रह्माणं नोपसर्पति ।
ततो रोषादिदं प्राह बकेन्द्राय पितामहः ॥ ८
यस्मान्मूढो मम सदो नागतोऽसौ बकाधमः ।
तस्माद्वधं स दुष्टात्मा नचिरात्समवाप्स्यति ॥ ९
तदायं तस्य वचनान्निहतो गौतमेन वै ।
तेनैवामृतसिक्तश्च पुनः संजीवितो बकः ॥ १०
राजधर्मा ततः प्राह प्रणिपत्य पुरंदरम् ।
यदि तेऽनुग्रहकृता मयि बुद्धिः पुरंदर ।
सखायं मे सुदयितं गौतमं जीवयेत्युत ॥ ११
तस्य वाक्यं समाज्ञाय वासवः पुरुषर्षभ ।
संजीवयित्वा सख्ये वै प्रादात्तं गौतमं तदा ॥ १२
सभाण्डोपस्करं राजंस्तमासाद्य बकाधिपः ।
संपरिष्वज्य सुहृदं प्रीत्या परमया युतः ॥ १३
अथ तं पापकर्माणं राजधर्मा बकाधिपः ।
विसर्जयित्वा सधनं प्रविवेश स्वमालयम् ॥ १४
यथोचितं च स बको ययौ ब्रह्मसदस्तदा ।
ब्रह्मा च तं महात्मानमातिथ्येनाभ्यपूजयत् ॥ १५

C 12.6445
B 12.173 16
K.12.172 subst

चेद्) — ^{d}) V1 B5 Da जीवित स्वय (B5 °सो ह्यत°) (for जीवयेत्युत) K5 B3.4 Dn1 n3 D2 3 5 8 दिष्ट्या संजीवितस्त्वया (B3 °सो ह्यत°); B1 राजीवयितुतदा

7 Bo om 7 (cf. v l. 5), K1 om 7^a (cf. v l 6) B2 damaged up to बेन्द्रस — ^{a}) B4 om from श्राव up to रूपा D1 corrupt — ^{b}) D5 चिरतन (for पुरा°) — ^{d}) D4 ब्राह्मणा

8 8^a is damaged in B2 — ^{a}) Dn3 D9 यथा (for यदा) — ^{d}) K2 3 5 Dn1 n3 D2 3 5 8 9 खगेंद्राय (for बकेन्द्राय) K8 D1.9 पितामह

9 ^{a}) K5 B3 4 Dn1 n3 D2 3.8 सर्मा, Da सद्रा (for सदो) — ^{b}) B4 is damaged from नागतो up to स्निह (in 10^b) Bo नोपयातो (for नागतोऽसौ) — ^{c}) D5 ऊर्ध्व (for वधं) — ^{d}) V1 B1 Da D5 प्रतिपत्स्यते (Da °स्यसे, D5 °द्यते); B2 D9 damaged (for समवाप्स्यति)

10 B2 damaged B4 is damaged up to स्निह — ^{a}) K5 V1 Bo 1 3 5 Da Dn1 n3 D2-5 8 तदय; D9 lacuna (for तदायं) — ^{b}) V1 च, B1 3 Da ह (for वै) — ^{c}) B1 5 (marg as in text) प्रयोगा दमृताक्तश्च

11 ^{a}) K5 Dn1 n3 D2 3 8 बक°; D9 lacuna (for तत°) — ^{c}) D4 मे (for ते) Da2 यदि तेनुग्रह कृत्वा — ^{d}) K3 पुरंदर; K5 Da Dn1 n3 D2 3.8 °दरं (for पुरंदर) — ^{e}) D9 सहायं (for सखायं) B3 सुदयितो V1 Bo 2 5 Da सखा यो मे सुदयितो; B1 सखा मे सुदयितो वै, D5 सखा मे य° स दयितो — ^{f}) K5 Dn1 D4 जीवयेत्पुन (for °येत्युत) V1 B (except B1) Da D5 गौतमो जीव(Da1 °वि)ताभय

12 ^{a}) B4 damaged from तस्य up to गौत (in 12^d) K5 Dn1 n3 D2 3 8 समादाय (for ज्ञाय) — ^{b}) K3 Dn3 D1-4 8 9 पुरुषर्षभ°; B2 परवीरहा — ^{c}) K3 D9 सख्ये च; B3 सख्ये वै, D5 सख्ये च (for सख्ये वै) K5 Dn1.n3 D2 3 8 सिक्त्वामृतेन तं विप्र — ^{d}) V1 B (B4 damaged) Da D1.5 9 स प्रादाद् (by transp), D1 प्रादात्ते K5 Dn1 n3 D2 3 8 गौतम जीवयत्तदा

13 ^{a}) K1 भाण्डोपुष्कर, D1 corrupt (for °पस्करं) — ^{b}) K1 समासाद्य (for तमा°) B3 Da नराधिप° (Da1 °प) (for बकाधिप°) — K2-4 om (hapl) 13^c-14^b Ś1 reads 13^c-14^d on marg — ^{d}) B2 damaged, Da युत (for युत°)

14 K2-4 om 14^{ab} (cf v l 13) Ś1 reads 14 on marg — ^{a}) B2 damaged, D5 ते (for त) — ^{b}) K1 खगाधिप°; B2 Da नराधिप (Da1 °प) (for बकाधिप°) — ^{c}) K4 Bo D1 सदन; D4 गगनं (for सधन) — ^{d}) D5 सुरालय (for स्वमा°)

15 15^a-16^a is damaged in B4 — ^{a}) D4 5 यथोदित (for °चित) V1 Bo 1 3 Da D4 5 स च (by transp), D3 च सु — ^{b}) K3 D4 ब्रह्मसरस् (for °सदस्) K5 B3 5 Da2 Dn1 n3 D2 3.8 तथा (for तदा) — For 15^{ab}, B2 subst

447* ब्रह्माय स्वसमाप्राप्त बकं धर्मपरायणम् ।

— ^{c}) K1 [अ]य त, K5 Dn1 n3 D2-4 8 चैनं; B1 D6 तं च (by transp) B2 नाजिजवमहात्मानं (sic) — ^{d}) Bo-2 5 Da D5 स्वागतेन (for आतिथ्येन) K4 D2 4 [अ]ति(D2 °भि, D4 °प्य)पूजयत् (for [अ]भ्य°)

C 12 6445
D 12 173 16
K 12 172 subst

गौतमश्चापि संप्राप्य पुनस्तं शबरालयम् ।
शूद्रायां जनयामास पुत्रान्दुष्कृतकारिणः ॥ १६
शापश्च सुमहांस्तस्य दत्तः सुरगणैस्तदा ।
कुक्षौ पुनर्भ्वां भार्यायां जनयित्वा चिरात्सुतान् ।
निरयं प्राप्स्यति महत्कृतघ्नोऽयमिति प्रभो ॥ १७
एतत्प्राह पुरा सर्वं नारदो मम भारत ।
संस्मृत्य चापि सुमहदाख्यानं पुरुषर्षभ ।
मयापि भवते सर्वं यथावदुपवर्णितम् ॥ १८
कुतः कृतघ्नस्य यशः कुतः स्थानं कुतः सुखम् ।
अश्रद्धेयः कृतघ्नो हि कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ १९
मित्रद्रोहो न कर्तव्यः पुरुषेण विशेषतः ।
मित्रध्रुङ्निरयं घोरमनन्तं प्रतिपद्यते ॥ २०
कृतज्ञेन सदा भाव्यं मित्रकामेन चानघ ।
मित्रात्प्रभवते सत्यं मित्रात्प्रभवते बलम् ।

---

16 16[a] is damaged in B1 — [a]) K4 B1 2 Da D6 सप्राप्त (for °प्य) — [b]) Ś1 च त (hypermetric), B2 स्व; Da D5 स्व, D1 तु (for तं) D4 शिविरा ळय K1 पुनश्च त स्वमालय — [d]) Da1 दुष्कृति (for °त)

17 [a]) B1 2 Da तात (for तस्य) — [b]) Bo 8 Da1 D1 (*sup lin* as in text) तथा (for तदा) — [c]) B2 partly damaged Ś1 K1 कुक्ष्या (for कुक्षौ) B2 पुन *, B4 पुनर्भू (for °र्भ्वां) K3 5 V1 D2-4 8 9 शूद्राया चै (D4 वै) व भार्यायां, K4 Bo 1 3 6 Da Dn1 n3 D6 कुक्षौ पुनर्भ्वा पापोय — [d]) B1 damaged from रात्सु up to पि (in 18[c]) K3 D9 चिरात्सुत, K5 D2 3 8 निजान्सुतान्, V1 B1 बहून्सुतान्; B2 Da D5 सुता न्बहून् (for चिरात्सुतान्) — [e]) K4 निरये Ś1 K1 D1 4 9 प्राप्स्यसि; V1 B1 2 °ते; D6 प्राप्स्यतो (for प्राप्स्यति) V1 B1 2 D6 मोहात् (for महत्) — [f]) D1 अति (for इति)

18 B1 damaged up to चापि — [c]) D1 4 वापि (for चापि) — [d]) Bo 6 Dn1 n3 D3 4 भरतर्षभ (for पुरुष°) — [e]) K5 D2 3 8 भवत, B1 2 Da D5 तव तत् (for भवते) — [f]) K (except K1) V1 B Da Dn1 n3 D2-5 8 9 अनु (for उप) K5 वर्णित

19 [a]) K5 D2 3 8 सुख (for यशः) — [b]) K3 D9 कृतघ्नस्य, K5 D2-4 8 कुतः स्वस्ति (D4 श्रेय), D1 कुत स्थाने K5 D2 3 8 धन (for सुखम्) — D5 om 19[cd] — [c]) B1 damaged from तघ्नो up to नन्त (in 20[d]) K3 V1 D9 च (for हि) — [d]) Ś1 (before corr) K2 4 निर्वृति (for निष्कृति)

20 B1 damaged up to नन्त — [a]) K1 मित्रद्रोहे — [b]) B1 कृतज्ञेन, B2 Da कृतघ्नस्य (for पुरुषेण) D2-4 8 विजानता (for विशेषत) — [c]) K5 V1 B2 3 Da Dn1 n3 D2 3 8 नरकं; B1 बकवद् (for निरय) — [d]) K3, 5 D2 3 8 9 महांत; B1 D5 अत्यन्त, B2 Da अत्यर्थं (for अनन्त)

21 The portion of the text from 21[a] up to the end of the adhy is lost in D9, on a missing fol — [a]) Ś1 (*sup lin* as in text) K2 B1 Dn2 D4 कृतघ्नेन (for °ज्ञेन) K4 V1 D2 3 8 अकृतघ्नेन ते भाव्य — [b]) K4 Dn1 n3 चैव हि; D2 3 8 भारत (for चानघ) — B2 Da read 21[cd] twice — [c]) Dn1 n3 च लभते (for प्रभवते) V1 B (B2 first time) Da (both first time) Dn1 n3 D6 सर्वं (for सत्य) B2 Da (all second time) मित्राद्भोगांश्च लभते — [d]) V1 Bo 1 2 (second time) 3-6 Da (both second time) Dn1 n3 D6 मित्रात्पूजां लभेत च — After 21[cd] K5 V1 B Da Dn1 n3 D6 ins

448* मित्राद्भोगाश्च भुञ्जीत मित्रेणापत्सु मुच्यते ।

[B1 damaged from त्सु मुच्यते up to कुला (in 22[a])]

— [a]) B2 partly damaged D1 सत्कारम् D4 विवि धैर्; D5 उत्तम — [f]) Da पूजयीत; D6 °यित्वा (for °येत) — For the portion of the text 1-21, D7 S (G3 4 absent) subst

449* भीष्म उवाच ।

विद्वान्सत्कारयामास पार्थिवो राजधर्मणः ।
गन्धैर्बहुभिरग्र्यैश्च दाहयामास तं द्विजम् ।
तस्य देवस्य वचनादिन्द्रस्य बकराडिह ।
तेनैवामृतसिक्तश्च पुनः सजीवितो बक ।
राजधर्मापि त प्राह सहस्राक्षमरिंदमम् । [5]
गौतमो ब्राह्मणः कासौ मुच्यतां मत्प्रियः सखा ।
तस्य वाक्यं समाज्ञाय कौशिकः सुरसत्तम ।
गौतमं ह्यभ्यनुज्ञाप्य प्रीतोऽथ गमनोत्सुकः ।
प्रतीतः स गतः सौम्यो राजधर्मा स्वमालयम् ।
नृशंसो गौतमो मुक्तो मित्रध्रुक्पुरुषाधमः । [10]
सभाण्डोपस्करो यात स तदा शबरालयम् ।

सत्कारैरुत्तमैर्मित्रं पूजयेत विचक्षणः ॥ २१

परित्याज्यो बुधैः पापः कृतघ्नो निरपत्रपः ।

C 12. 6453
B 12. 173. 24
K. 12. 172. 23

तत्रासौ शबरीदेहे प्रसूतो निरयोपमे ।
एष शापो महांस्तत्र मुक्तः सुरगणैस्तथा ।
दग्धो राक्षसराजेन खगराजः प्रतापवान् ।
चितायाः पार्श्वतो दोग्ध्री सुरभिर्जीवयच्च तम् । [15]
तस्या वक्त्राच्च्युतः फेनो दुग्धमात्रं तदानघ ।
समीरणाहृतो यावच्चितां तां राजधर्मणः ।
देवराजस्ततः प्राप्तो विरूपाक्षपुरं तदा ।
विरूपाक्षोऽपि तं प्राह देवराजं समागमत् ।
काश्यपस्य सुतो देव भ्राता मे जीवतामिति । [20]
कौशिकस्त्वब्रवीत्सर्वं प्रीयमाणः पुनः पुनः ।
ब्रह्मणा व्याहृतो रोषाद्राजधर्मा कदाचन ।
यस्मात्त्वं नागतो द्रष्टुं मम नित्यमिमां सभाम् ।
तस्माद्बको भवान्भावी धर्मशीलः पुराणवित् ।
आगमिष्यति ते वासं कदाचित्पापकर्मकृत् । [25]
शबरावासगो विप्रः कृतघ्नो वृषलीपतिः ।
यदा निहन्ता मोक्षस्ते तदा भावीत्युवाच तम् ।
तस्मादेव गतो लोकं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
स चापि निरयं प्राप्तो दुष्कृतिः कुलपांसन ।
एतच्छ्रुत्वा महद्वाक्यं सन्मध्ये नारदेरितम् । [30]
मयापि तव राजेन्द्र यथावदनुवर्णितम् ।
ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चोरे भग्नव्रते तथा ।
निष्कृतिर्विहिता राजन्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ।
कुतः कृतघ्नस्य यशः कुतः स्थानं कुतः सुखम् ।
अश्रद्धेयः कृतघ्नो हि कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः । [35]
मित्रद्रोहो न कर्तव्यः पुरुषेण विशेषतः ।
मित्रध्रुङ्निरयं घोरं नरकं प्रतिपद्यते ।
कृतज्ञेन सदा भाव्यं मित्रभावेन चानघ ।
मित्रात्प्रभवते सर्वं मित्रं धन्यमिति स्मृतम् ।
अर्थाद्वा मित्रलाभाद्वा मित्रलाभो विशिष्यते । [40]
सुलभा मित्रतोऽर्थास्तु मित्रेण यतितुं क्षमम् ।
मित्रं चाभिमतं स्निग्धं फलं चापि सर्वा फलम् ।
सत्कारैः स्वजनोपेतैः पूजयेत विचक्षणः ।

[(L. 1) M चितां स का(M2 सत्का)रयामास (for the prior half) M1 3 सत्कर्तुं (for पार्थिवो) G2 राज धर्मिण — (L. 2) T2 G1 M पूजित (for त द्विजम्) — After line 2, D7 T1 G2 5 read lines 14–23, G3 ins 452* after line 23, and reads for the first time lines 30–31 thereafter — (L. 3) D7 G2 नगेय, T1 G. मृतोय (for इन्द्रस्य) G1 इन्द्र (for इह) M1. 3 4 ब्रह्मण: सुरभिः सुत (sic) (M4 तदा), M2 दूतोय सुरभीसुत (for the post half) — After line 3, M reads lines 15–17 — (L. 4) M एवं तु (for तेनैव) M4 ममित्त (for -सिक्तश्च) M स जीवितो (for सर्जी°) — (L. 5) M1 स्थिता, M2–4 स्थित (for [अ]पि त) M1 प्राप्य (for प्राह) M4 अरिंदम: — After line 5, T2 ins

> 450* अभ्रश्याम पिङ्गजटाबद्धकलापः
> प्रांशुर्दण्डी कृष्णमृगत्वक्परिधानः ।
> साक्षाल्लोकान्पावयमानः कविमुख्यः
> पाराशर्यः पर्वसु रूपं विवृणोतु ।

— (L. 6) G2 चामौ (for कामौ) M2 माताणो गौतम कासौ (for the prior half) T2 G1 2 M2 सदा (for सखा) M1 3 4 मुच्यतां स सखा मम (for the post half) — (L. 7) M1 वाज्यं (for वाक्य) M1 सुत (for सुर) — M1 3 4 ins after line 7 M2 after line 13

> 451* तथैव जीवितं पापं स्वदेशगमनोत्सुकम् ।
> शशाप शबरीदेहे प्रसूतोऽयं भवत्विति ।
> कुक्षौ पुनर्भुवा पापः सुतानजनयत्तथा ।
>
> [[M2 om. lines 1–2 M4 reads line 3 after line 11 — (L. 3) M2 पुनर्भव M2 सुत जनयतामिति (for the post half)]]

— D7 T1 G5 om line 8 M1. 3 om lines 8–14 M4 om lines 8–10 — (L. 8) G2 M2 क्षम्यनुषाय — (L. 10) M2 युक्तो (for मुक्तो) — (L. 11) D7 T1 G5 समाङ्गोपस्कर G2 M2 तत्तदा, M4 तदा तत् (for स तदा) — After line 11, M4 reads the third line of 451* M4 om lines 12–14 — (L. 12) D7 T G1 -देह- (for -देहे) — (L. 13) M2 तस्य (for तत्र) M2 उक्त: (for मुक्त:) T2 G1 M2 तदा (for तथा) — After line 13, M2 reads line 3 of 451* D7 T1 G2 5 read, after line 2, lines 14–23, after line 23, G3 ins 452* and reads, for the first time, lines 30–31 thereafter — (L. 14) G1 दृष्टो, G3 दग्धे (for दग्धो) G3 खगराजे प्रतापिता (for the post half). — M reads lines 15–17 after line 3 — (L. 15) T2 जीवयच्च त, M2 °यन्सुत M1 3 4 जीवयामास दोग्ध्री त (M4 तु) चितायाः पार्श्वतः स्थिता — (L. 16) D7 T1 G1 5 M2 तस्य (for तस्या) M1. 3. 4 तस्याः शक्रेण दुग्धायाः फेन तत्र समततः — (L. 17) M1 3. 4 समीरणाहृत यात

C 12 6445
B 12 173. 4
K 12.172.23

मित्रद्रोही कुलाङ्गारः पापकर्मा नराधमः ॥ २२
एष धर्मभृतां श्रेष्ठ प्रोक्तः पापो मया तव ।
मित्रद्रोही कृतघ्नो वै किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ २३
वैशंपायन उवाच ।

(for the prior half) G1 चिताना (for चितां तां) M1 3 4 कौशिकस्यैव शासनात् (for the post half) —M1 3 4 om lines 18-21 —(L 18) M2 देवराजसुत (for °जस्तत) —M2 transp lines 19 and 20. —(L 19) M2 [s]पि (for sपि) G2 त शक्नम्, M2 सश्लिष्टम् (for न प्राप्त) T1 G5 विरूपित प्राप्तदेव (for the prior half) G2 अयाचत पुन' पुन; M3 आपृष्ट न पुन पुन (for the post half). —(L 20) M2 देवो (for देव) G2 जीविताम् —G2 reads lines 21-23 twice —(L 21) M2 धर्मं (for सर्वं) M2 प्रीयमाण पुरदर (for the post half) T2 G1 2 (second time) विरूपाक्षमुवाचेद मीश्वर पाकशासन —(L 22) T2 G1 ब्राह्मण- (for ब्राह्मणा) G2 (both times) व्याषितो (for व्याहृतो) T2 G1 2 (first time) त्वेपाद् (for रो°) —(L 23) M1 3 त्वां (for त्व) T2 नागरो (for °तो) G2 (first time) सभामिमां (by transp), M2 सभां सदा M1 3 4 तस्माद् ख क्षण भवेत् (for the post half) —After line 23, G2 ins

452* तसाद्धक गृहे हन्ता ब्राह्मण पापबन्धन ।
बन्धो भवतु घोरैश्च पाशैर्नागमयैर्भृशम् ।

—After the above, G2 reads lines 30-31 for the first time, repeating them in their proper place, while M1 3 4 ins. after line 23

453* विरूपाक्षोऽथ सवृत्त श्रुत्वा वाक्यमपूजयत् ।
शक्र च ब्रह्माण पार्श्वे तथा तेन सहागमत् ।
गौतमो निरय प्राप्तस्ततस्तबन्धाद्यकस्तथा ।
दु'ख राक्षसराजश्च द्रव्यदानाच्च्रमान्वित ।

[[(L 1) M4 [s]पि (for sप) M4 संहृष्ट (for संवृत्त) M4 सर्वम् (for वाक्यम्) —(L 2) M3 शक्रश्च —(L 4) M3 यदृच्छया (for श्रमान्वित)]]

—M1 3 4 om. lines 24-29 M2 om lines 24-28 —(L 24) T2 G1 भावि T1 G5 परात्मवित्, G2 परार्थवित् (for पुराण°) —(L 25) T1 G5 आगमिष्यत्. —(L 26) T2 G1 2 वृषलीपति. —(L 27) T2 G1 स त्वा (for यदा) D7 lacuna, G2 निहता गौतमो मोक्षम् (for the prior half) T2 तथा (for तदा) —(L 28) T2 G1 2 एष (for एव) —(L 29) G2 न चापि, M2 तत्रासौ T G2 5 दुष्कृती D7 om. from पासन up to नारदे (in the post half of line 30) M2 पापकृत्पापबधन (for the post half). —G2 reads lines 30-31 for the first time after 452*. —(L 30) M1 3 4 श्रुत्वा (for श्रुत्वा) M1 3 4 मया (for महद्) T1 G2, 5 तन् (for मन्). M सन्मध्याद्दधिवर्तते (for the post half) —(L 32) M2 तदा (for तथा). —(L 33) D7 om. from तस्ते up to यश (in the prior half of line 34) —G2 om lines 34-35 —(L 34) T1 कृत कृतमित्रुजय (for the prior half) —M2 reads lines 35-36 twice —(L 35) T2 अश्रद्धेय G1 कृतघ्नो (for °घ्ने) —After line 35, M1 3 ins

454* एतच्छ्रुत्वा ततो वाक्य भीष्मेणोक्तं महात्मना ।
युधिष्ठिर प्रीतमना भ्रातृभि सहित सदा ।

—After line 35, M2 reads st 24 for the first time, repeating it in its proper place —(L 36) T2 G1 2 M (M2 both times) मित्रद्रुहा (T2 °द्रोहे, G1 °द्रुही, G2 °द्रुहे) न कर्तव्य (T2 °व्य) (for the prior half) —D7 om line 37. —(L 37) M2 नरक (for निरय) T2 G1 अनत (for नरक) —(L 38) G1 M1 कृतघ्नेन (for °घ्नेन) G2 कृतघ्नमनसा भाव्य (for the prior half) T G1 2 M कामेन (for भावेन) M3 चैव ह (for चानघ) —(L 39) M1 3 सुमित्राद् (for मित्रात्म) G2 मित्रता प्रभवे सर्वे (for the prior half) T1 अन्यद्, G2 अन्यम (for धयम्) M4 संपन्नात्पुरुषस्य हि (for the post half) —(L 40) D7 मित्रलोभाद् —(L 41) D7 T1 G5 सुखभो (for °भा) T1 G5 [s]र्थस्तु, M1 3 पर्यास् (for sथास्तु) M1 3 4 तन्मित्रे; M2 मित्रेषु (for °ण) M2 यतित —M4 om lines 42-43 —(L 42) T2 G1 चापि, M1-3 त्वभि (for चाभि) D7 T G1 5 M1-3 सैफलं न (for फल चापि) T2 G1 M1-3 सदा (for सतां) M1 3 मत (for फलम्) —(L 43) T2 M2 विचक्षण (M2 °ण)]

22 D9 missing (of v 1 21) B1 damaged up to कुला. —ᵃ) M3 परित्यज्यो M1, 3 चैव (for पाप) D1 परित्याज्य बुधै पापै —ᵇ) D7 S (G3 4 absent) कदर्य कुलपांसन —K1 om (hapl) 22ᵉ-23ᵇ. —ᶜ) D5 कुलाचार, T2 कुलांगार —ᵈ) Da1 D7 T1 G2 3 नराधिप (Da1 D7 °प); D6 दुराधम (for नरा°)

23 D9 missing (of v 1 21) K1 om 23ᵃᵇ (of v 1 22) —ᵃ) Da2 श्रेष्ठ D7 S (G3 4 absent) पु(D7 सै)पा सज्जनसांनिध्ये —ᵇ) D7 S (G3 4 absent) प्रज्ञा प्रो(M3 3 °ज्ञा चो)क्ता (for प्रोक्तः पापो) K3 V1 B2 Da D2, 3 5 7 8 S (G3 4 absent) [अ]नघ

एतच्छ्रुत्वा तदा वाक्यं भीष्मेणोक्तं महात्मना । युधिष्ठिरः प्रीतमना बभूव जनमेजय ॥ २४

C 12. 6436
B 12. 173 26
K 12. 172 5

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि सप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥

॥ समाप्तमापद्धर्मपर्व ॥

(for तव) —^{e}) K4 मित्रद्रोहे K3 हि, D1 को; D4 [ऽ]मी (for वै) S (G3 4 absent) मित्रद्रुहे (T2 °द्रोहि, G1 M °द्रुहि, G2 °द्रुहे) कृतघ्ने च —^{d}) K3 यत्त्व वेदितुमिच्छसि; D1 भूय श्रोतुमिहार्हसि

24 D9 missing (cf. v 1 21) B4 damaged M2 reads 24 (for the first time) after the repetition of line 35 of 449* —^{a}) B2 स तच् (for एतच्) D8 D7 T G1 2 5 ततो (for तदा) —^{b}) Ś1 K1 2 भीष्मेन, D4 कार्त्स्न्येन —^{c}) G2 स भ्रातृभि (for युधिष्ठिर) Da1 प्रीतिमना —^{d}) Da2 D1 T2 M3 जनमेजय M2 (first time) भ्रातृभि सहितस्तदा

Colophon D9 missing, Dn2 D6 G3 4 absent —*Sub-parvan* Ś1 K B1 4 Dn1.n8 D1–4 G5 आपद्धर्म, V1 Bo 2 3 5 Da2 T G1. 2 M राजधर्म; Da1 D5 राजधर्मे आपद्धर्मे —*Adhy name* Ś1 K1–4 V1 Bo 3 5 Da Dn1.n3 D1. 7 T G1 2 M कृतघ्नोपाख्यान, M2 (also) शकुनसंजीवन —*Adhy no* (figures, words or both) B1 169, B2 173, B4 G2 171, Dn1 43, D7 T G1 172, M 174 —*Śloka no* Da Dn1 27, Dn3 29, D3 26

After the last colophon, Ś1 K1 conclude with

समाप्ताश्चामी आपद्धर्मा । एषु चामी वृत्तान्ता । कापव्य (K1 °च्य)चरितम् ॥ १ ॥ दीर्घदर्शीयम् ॥ २ ॥ मार्जारमूषकसवाद ॥ ३ ॥ ब्रह्मदत्तपूजनीसवाद ॥ ४ ॥ कणिकपद्धि ॥ ५ ॥ विश्वामित्रश्वपचसवाद ॥ ६ ॥ लुब्धककपोतीयम् ॥ ७ ॥ इन्द्रोतपारिक्षितीयम् ॥ ८ ॥ गृध्रगोमायुसवाद ॥ ९ ॥ नारदशल्मलिसवाद ॥ १० ॥ लोभाध्याय ॥ ११ ॥ अज्ञानाध्याय ॥ १२ ॥ दमाध्याय ॥ १३ ॥ तपोध्याय ॥ १४ ॥ सत्याध्याय ॥ १५ ॥ क्रोधाध्याय ॥ १६ ॥ नृशसाध्याय ॥ १७ ॥ प्रायश्चित्तविधि ॥ १८ ॥ खड्गोत्पत्ति ॥ १९ ॥ षड्गीता ॥ २० ॥ कृतघ्नोपाख्यानम् ॥ २१ ॥

अनन्तर मोक्षधर्मा । यत्राय प्रतिसधि । युधिष्ठिर ॥ धर्मा पितामहेनोक्ता ॥ इत्यादि ॥

उपनयतु मङ्गल च सकलजगन्मङ्गलालय श्रीमान् ।
दिनकरकिरणनिबोधितनवनलिननिभेक्षणो श्याम ॥
सर्वे भवन्तु सुखिन सर्वे सन्तु निरामया ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद्दुःखभाग्भवेत ॥

K2 concludes with

एषु चामी वृत्तान्ता । समाप्ताश्चामी आपद्धर्मा । Then follows the same list of 21 topics as in Ś1 K1 अनन्तर मोक्षधर्मा । यत्राय प्रतिसधि । The rest is the same as in Ś1 K1, including the two concluding verses

K3 concludes with

अमी वृत्तान्ता । कापव्यचरितम् । दीर्घदर्शीयम् । मार्जारमूषकसवाद । ब्रह्मदत्तपूजनीसवाद । कर्णिकोपदेश । विश्वामित्रश्वपचसवाद । पवनशाल्मलिसंवाद । लोभाध्याय । अज्ञानाध्याय । तपोध्याय । क्रोधादिक्षय । नृशसाध्याय । प्रायश्चित्तविधि । खड्गोत्पत्ति । आपद्गीता । कृतघ्नोपाख्यान । इति अनुक्रमणी । समाप्त ॥ श्री ॥ श्री ॥ सवत् १७३५ वर्षे शाके १६०० प्रवर्तमाने । उत्तरायणगते श्रीसूर्ये वरषारितौ । महामागल्यप्रदे भाद्रवाविदिपर लिखितमिदं । प्रत्यनुसारेण लिखित दोषो न देय ।

K4 concludes with

समाप्ताश्चामी आपद्धर्मा । एषु चामी वृत्तान्ता । कापव्य चरित । दीर्घदर्शीय । मार्जारमूषकसंवाद । ब्रह्मदत्तपूजनीसवाद । कर्णिकपद्धि । विश्वामित्रश्वपचसवाद । लुब्धककपोतीयम् । इन्द्रेतपारितीयम् (sic) । गृध्रगोमायुसवाद । नारदशल्मलिसवाद । लोभाध्याय । अज्ञानाध्याय । तपोध्याय । सत्याध्याय । क्रोधाध्याय । नृशसाध्याय । प्रायश्चित्तविधि । खड्गोत्पत्ति । षड्गीता । कृतघ्नोपाख्यानम् । अनन्तर मोक्षधर्मा । यत्राय प्रतिसधि । युधिष्ठिर उवाच । धर्मा पितामहेनोक्ता इत्यादि । Then follow the same two concluding verses as in Ś1 K1 शुभ भवतु ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥

K₃ concludes with

अत पर मोक्षधर्मणि । सवत् १८५१ शके १७१६ फाल्गुनमासे कृष्णपक्षे तिथौ पचमी चंद्रवासरे लिखित मिश्रराधाकृष्ण गव भरतपुरमध्ये ·

V₁ concludes with

लसं ४१२ आश्विनकृष्णनवम्यां गुरौ कृष्णपल्लीग्रामे परममाग वत श्रीमल्लायीठकुराणामाज्ञया । श्रीलक्ष्मीधरेण लिखितमिदं राजधर्मपुस्तकमिति । शुभमस्तु । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

Bo concludes with

समाप्तश्चायं राजधर्मा इति ॥

इषे मासि शिते पक्षे द्वितीयायां महीसुते ।
किशोरशर्मणालेखि नत्वा कृष्णपदाम्बुजम् ॥

ॐ नमः कृष्णाय । शकाब्दा १५९९

B₁ concludes with

हरये नम । ॐ नमो नारायणाय । श्री हरि । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

B₂ concludes with

समाप्त चापद्धर्मपर्व ॥ अथ मोक्षधर्मपर्व ॥ यथा दृष्ट तथा लिखितमित्यादि ॥ ॐ नमो गुरवे । शकाब्दा ॥ १६०१ ॥ श्रीयुत मनोहररायस्य पुस्तकमेतत । लिखित श्रीरामेश्वरशर्मणा ॥ श्री राधाकृष्णाय नम । श्रीहरये नम ॥

B₃ concludes with

समाप्तश्च राजधर्म । एतदनन्तर मोक्षधर्मा भविष्यन्ति । तत्राय प्रतिसधि ।

युधिष्ठिर उवाच ।

धर्मा पितामहेनोक्ता राजधर्माश्रिता शुभा ।
धर्ममाश्रमिणा श्रेष्ठ श्रोतुमिच्छामि भारतेति ॥

शकाब्दा ॥ १६६० ॥

श्रीरामचन्द्रचरणद्वंद्वेऽद्वन्द्वज्ञानैककारणे ।
यन्मया लिखित किंचित्तदिदं कुसुमायताम् ॥
श्रीरामाय ससीताय सहलक्ष्मणाय हनुमत्सेवितपादपद्माय ।
भरतशत्रुघ्नविधिलिखिताय पात्रे परार्द्धे नमोऽस्तु ॥

B₄ concludes with

श्रीकृष्ण * * * * * * राजधर्माश्रिता शुभा ।
धर्ममाश्रमिणां श्रोतुमिच्छामि भरतर्षभ ॥
इर्मा मदीया यदि नाम कश्चि
द्विषेकदृष्यो हरते च पुस्तीम् ।
नेत्रस्य हानिं न * * * *
* * * * * * * * * * * ॥

मङ्गलचरणे दृढभक्तिरस्तु ॥ श्रीजयकृष्णशर्मण स्वाक्षरमिदं । श्रीरमानाथरायस्य पुस्तकं ।

यत्नेन लिखिता पुस्ती पुस्तायुक्तमसंगतम् ।
तत्सर्वं पण्डितै शोध्यं * * * * * * ॥

श्रीधर्मदासशर्मण. पुस्तकमिद विद्यावागीशस्य ।

B₅ concludes with

समाप्तश्चाय राजधर्म इति ॥ शुभमस्तु लेखके पाठके च नित्यं । शकाब्दा १६६३ ॥ श्रीरमानाथदेवशर्मण पुस्तक स्वाक्षरं च कियदिति ॥ ॐ नमो हरये ॥

श्रीनाथे जानकीनाथे अभेद परमार्थत ।
तथापि मम सर्वस्व राम कमललोचन ॥

श्रीहरि शरण चेत्किमसाध्य भवेद्भुवि ।

Da₁ concludes with

समाप्तश्चायं राजधर्म आपद्धर्मेति । अस्यानन्तर मोक्षधर्मो भविष्यति यस्यायमाद्य श्लोक ॥ धर्मा पितामहेनोक्ता इत्यादि । शुभ भवतु । श्रीसदाशिवाय नम ।

Da₂ concludes with

समाप्तश्चायं राजधर्म इति अस्यानन्तर मोक्षधर्मो भविष्यति यस्यायमाद्य श्लोक ॥ धर्मा पितामहेनोक्ता इत्यादि ॥

यादृश पुस्तकं दृष्ट तादृश लिखित मया ।
यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥

श्रीरस्तु । श्रीकल्याणमस्तु । आरोग्यमस्तु । शुभ भवतु । शिवार्पणमस्तु । इति शान्तौ राजधर्म समाप्त । गोपीजनवल्लभाय नम । श्रीकृष्णाय नम । रामाय नम । रामजी सत्य छे । श्री श्री श्री ।

Dn₁ concludes with

आपद्धर्मा समाप्ता । अत पर मोक्षधर्मा । शुभ भवतु ।

D₁ concludes with

मी वृत्तान्ता

कापथ्यचरित । दीर्घदर्शीयम् । मार्जारमूषकसवाद । महादत्त पूतनीसंवाद । कर्णिकपाष्टि । विश्वामित्रश्वपचसवाद । लुब्धक कपोतीयम् । इन्द्रोतपारिक्षितीयम् । गृध्रगोमायुसवाद । नारद शाल्मलिसवाद । लोभाध्याय । अज्ञानाध्याय । दमाध्याय । तपोध्याय । सत्याध्याय । क्रोधाध्याय । नृशसाध्याय । प्राय श्चित्तविधि । खड्गोत्पत्ति । षड्गीता । कृतघ्नोपाख्यानम् ॥

अनन्तर मोक्षोपायधर्मा । यत्राय प्रतिसधिश्लोक । युधिष्ठिर । धर्मा पितामहेनोक्ता इत्यादि । शुभमस्तु । शुभम् ।

D_2 concludes with

शुभमस्तु । शुभमस्तु ॥ श्रीकृष्ण० सवत् १७४२ ॥ वैशा० ज्येष्ठवदि तृतीया ॥ श्रीकृष्ण० ॥

D_3 concludes with

अत पर मोक्षधर्म । शुभमस्तु । सवत् १६६२ । समये माघ सुदि तृतिया रविवासरे लिखितं वनमालिना राजपुत्रेण । श्रीराम ॥ श्रीकृष्ण ॥ जयराम ॥

D_5 concludes with

सवत् १७४५ समये ज्येष्ठ सुदि १५

D_7 damaged.

D_8 concludes with

आपत्कालो भवेत्प्राप्तो रुद्रपडितशर्मण ।
तद्दोषपरिहारार्थमापद्धर्म स्वय लिखत् ॥
आपद्धर्म ध्रुव युक्त कर्तव्यो ग्रन्थसग्रह ।
आपद्येषां न श्रूयन्ते प्राप्यन्ते न च वैरिण ॥

श्रीवासुदेवार्पणमस्तु ।

T_1 concludes with

हरि ॐ । श्रीरामाय नम । श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रार्पणमस्तु ॥ श्रीरुक्मिणीसत्यभामासमेत श्रीराजगोपालार्पणमस्तु ॥

G_1 concludes with

श्रीवेदव्यासपरब्रह्मणे नम ॥ हरि ॐ ॥ श्रीकृष्णाय परब्रह्मणे नम ॥

M_1 concludes with

श्रीगुरुभ्यो नम ।

M_2 concludes with

श्रीगुरुभ्यो नम । श्रीकृष्णाय नम ॥ शुभमस्तु ॥

M_3 concludes with

श्रीवासुदेवाय नम ॥ श्रीगुरुभ्यो नम ॥ एकादशवार गुरुभ्यो नम इति ॥

M_4 concludes with

श्रीवेदव्यासाय नम ॥

CRITICAL NOTES

ON THE ĀPADDHARMA

☞ Purely exegetical notes are given sparingly and only where necessary — A few corrections and additions to the Crit App are included in these notes at the proper place in square brackets

129

2 [b]) *स्रुतमन्त्र 'whose counsels secretly ooze out, are betrayed' Cf st 9 below, where स्रुत is used in a similar sense in B3 D1 5 M3, cf also 12 124 27[c], where *स्रुत्वा signifies 'approaching quietly or stealthily, also 12 128 2[b]

4 [c]) नाद्य 'not desirous of permanently settling in the conquered land' — [d]) 'Making the conqueror release his earlier conquests from your kingdom' the later or recent ones he may not be easily persuaded to give up The Bom ed reads पूर्वमुक्तान् (for पूर्वान्पूर्वान्)

5 [c]) महानिरोधेन 'by practising much restraint or self denial.' Perhaps also, 'by securely concealing one's own person'

6 [c]) तद्भावभावे = जीवभावे द्रव्यार्जनभाव॰, नान्यथा इति निरूप्य Cn, reading तद्भावयुक्तो, renders it by राजत्वगुणयुक्त

8 [ab]) Cn, reading अवरोधान् 'harem ladies', gives an unacceptable interpretation of the line "One should take extreme care against being captured, seeing that no quarter is to be normally expected [from the enemy] for his foes", i e, for yourself

13 [a]) Cn renders सर्वलोकागम by सर्वस्य लोकस्य प्रसिद्ध उपायाद्युपाय —[c]) विनय 'submissive deportment' — [d]) 'And withal keep the shoes on' [to escape at a moment's notice] The interpretation of Cv is not equally good

14 [c]) त्रिलिङ्ग विलिङ्गत्व राजन्निष्ठादिराहित्य, इत्वा सपाद्य। — [d]) [आदौ] मित्रेण मित्रस्य, [तत्सिद्धौ] पश्चात्स्वयमात्मनोऽपक्रमणमुपक्रमेत्। The current reading विलङ्घयित्वा मन्त्रेण can be interpreted with Cn

130

☞ The questions mooted here and in adhy 138—140 have reference to a time of distress and degeneration properly subsumed under the आपद्धर्म Adhy 138 is the well known "Kaṇika nīti", adopted from here into the Ādiparvan, B 140 = App I (No 81)

3 [a]) विज्ञानबलम् 'the abstract rule of right as modified by exigencies of practical experience' cf 6[a] below, as also 12 162 17[b] This is quite legitimate Vide Edgerton on Jñāna and Vijñāna in *Festschrift Winternitz*, pp 217–220

4 When times are out of joint, weaker souls seek refuge in the more despondent type of भक्ति Cf the interpretation of Cv on this stanza — [c]) This is clearly worded in Manu 11 19 — स कृत्वा प्लवमात्मानं संतारयति तावुभौ । — [Crit App, line 6 *read* सर्वेषां (for सवेषां)]

5 [ab]) 'Without allowing his own position in the kingdom to be endangered by [the people's] excessive wrath' The accepted text is found in Ś1 alone

8 [a]) For ... Cn reads ... and explains it as आत्मनोऽरोति — [d]) The मेधातिथि finds a special application of it, as for example, rather than a general levy, he imposes it on those who are ... [Crit. App, line 1 *after* "damaged", *add* "for 8[a]"]

9 [b]) ... — [c]) यातयेत 'bring into trouble or distress' This reading is given by Ś1 D1 2 3 only The S reading, ..., is out of context and is suggested by the 'Brahmin-non Brahmin' controversy

10ff The principle laid down in st 9 is the guiding principle, the norm, or the beacon light (...), with the help of which other actions should be judged or investigated —Others, however, do not wish that the strict letter of the law be qualified by considerations of expediency (st 15) If a respectable Brahmin has to be punished, he should not be spared The clamour of the people, one way or the other, should not warp your judgment (st 11, 17) The final decision to be reached should be by an appeal to your own conscience (st 18) —[Crit App to colophon, line 4 ins a semicolon *before* T1]

131

1ff. While Dharma (moral law) is the foundation of the state, the exchequer is its *sine qua non* Mere high-sounding principles, if not backed by the exchequer and the army, can end only in suicide (4-5)

6 [d]) ... 'thwart or bring to ruin'

8 Construe ... [नृपशान्] ...

10 [b]) For ..., ..., is a *lect for* The contrast here, however, is between turbulent दस्यु and ... in their natural state, which latter is not without moral regulations of a sort ... Cn ... (in [d]) ...

11 [cd]) 'Even the Dasyus' conscience revolts against acts of cruelty perpetrated [by others]'

15 [c]) ... 'coersion, duress' The v l ... would mean 'waylaying'

16 Construe ये दस्योर्विनाशाय न अभिमदयन्ते, तान् पालभ्यापि दस्यवो नशेषं न कुर्वन्ति।

18 [cd]) =(var) 12 107 18[cd] अशेषकरणम् 'spurloss vernichten,' as the phrase used to be

132

1 [a]) कमान्त =कर्मनिश्चय, 'laying down the decisive policy to be followed' — [cd]) To a Kṣatriya who really knows his job, Dharma and Artha ought to be clear outright issues, regarding which there can be no subterfuge or camouflage — [f]) The current understanding or interpretation of Dharma (धर्मयापना) does not admit of direct proof.

2 [ab]) The Mbh. commentators seem to have lost the original "Vṛka-pada (Wolf foot)" story Haribhadrasūri's Saddarśanasamuccaya (Chowkhamba, p 73) has the line—

भद्रे वृकपदं पश्य यद्वदन्ति बहुश्रुताः ।

Guṇaratna's commentary on it offers the following explanation अत्राय सम्प्रदाय । कश्चित्पुरुषो नास्तिकमतवासनावासितान्तःकरणो निजां जायामास्तिकमतनिविष्टमतिं ... प्रत्यह प्रतिबोधयति । सा तु यदा न प्रतिबुध्यते तदा ... निशाया पश्चिमे यामे तया सम नगरान्निर्गत्य तां प्रत्यवादीत्–प्रिये य इमे नगरवासिनो नरा परोक्षविषयेऽनुमानादिप्रामाण्यमाचक्षाणा लोकेन च बहुश्रुततया व्यवह्रियमाणा विद्यन्ते पश्य तेषां चारविचारणायां चातुर्यम् इति । तत स नगरद्वारादारभ्य चतुष्पथ यावत् मन्थरतरप्रसृमरसमीरणसमीभूत पांशुप्रकरे राजमार्गे द्वयोरपि स्वकरयोरङ्गुष्ठप्रदेशिनीमध्यमाङ्गुलित्रय मीलयित्वा स्वशरीरस्योभयो पक्षयो पांशुषु न्यासेन वृकपदानि प्रचक्रे। तत प्रातस्तानि पदानि निरीक्ष्य अस्तोको लोको राजमार्गेऽमिलत् । बहुश्रुता अपि तत्रागता जनान्प्रत्यवोचन् —भो भो । वृकपदानामन्यथानुपपत्त्या नूनं निशि वृक कश्चन वनतोऽत्रागच्छत्—इत्यादि ।

4 [cd]) 'Much that is unwholesome [passes muster] with those in power [against them] nothing can afford protection because of the fear they inspire' Or, understand thus बल्यवति न किंचिदपि ...। [बल] भयात् त्रायते । Cf 5 below — [Crit App., line 10 *read* गृहीन *for* गृहीन]

5 [a]) ... =बल्यधर्मौ (Cn), rather, ... (=धर्म) अधिकारश्च (=बल or potence)

7 [ab]) A person lacking in strength (anīśvara) conveniently clings—like the creeper—to the tree of Dharma for support

8 Cf 12 123 16 —[b]) ... 'curtails

or is found lacking in prestige or capacity'

12 [Crit. App , line 1 *read* 123 *for* 124]

13 [a]) 'I am — I want to be — thus and thus like those good people' Cv explains the S reading इत्यस्तीति by अस्ति परलोक इत्येव वदेत् ।

14 [a]) ब्रह्मक्षत्र '[assemblies of] Brahmins and Kṣatriyas' The corresponding 12 123 21 passage reads धर्मान्वितान् ꣸ Cv क्षत्र (subject), बहु दुष्कृत कृत्वा, तत्परिहाराय ब्रह्म (object), ब्राह्मणकुलं, समाविशेत् । ꣸ This is a forced interpretation — [cd]) बहु तत्रदुच्यमानोऽपि 'despite the tales or slanders that might be current about him'

15 [Crit App , line 14 *read* 8^c–9^b]

133

2 The S recension om. this praise of Kāpavya — [Crit. App., line 7 *read* (B₂ °न्त)]

4 [d]) निपानानां 'places of drink and shelter' frequented by them

15 [b]) सीरविघ्न 'hindrance in ploughing, i. e , field-work' — [cd]) = 'places of worship'

16 [a]) अपचिति 'restitution'

21 "Those, whosoever they may be, that secure their subsistence by bringing the state into jeopardy they, after accomplishing the fall of the state, do themselves perish as surely as worms when the corpse, which they fester, is destroyed" — No stronger language could have been used !

134

4 [d]) पचन्ति, अमोग्घा ओषधी इन्धन कृत्वा

5 [c]) आनन्तिकां 'void of purpose' Cf शार्ङ्गधर-पद्धति, st 276

6 [cd]) तद्विध (i. e, आनन्तिक) कोश (subj , neut) [अपि लोकान्न प्रीणयेत्] Hence only a धार्मिक king is entitled to make the हरण Otherwise mere change of ownership is of no use

8–10 "There are plants and creatures, as also beings endowed with the faculty of speech (युक्तवाचो), who all agree in being born and brought up in evil or filth That is the reason why irreligious ness (अधर्म) becomes rampant" They ought to be trampled down — [9d]) 'Only so can Dharma be achieved' The Dharma is evidenced in many small acts which gather weightage — [10b]) उलपम् 'soft grass'

135

☞ The method of fishing here described (draining the pond, picking up the fish from the mud, stringing them on to separate threads (उद्दान) and finally washing them) seems rather peculiar

11 [c]) ꣸ Cn योगैः, जलस्याकुलीकरणादिभिरुपायैः । ꣸

19 [Crit App , line 7 *for* 'repeat' *read* 'repeat, while the Cal and Bom ed *ins.*, in place of 19']

20 [d]) तुल्या 'of equal importance' none too small (or too large) to be neglected , or, possibly, तुल्या = परीक्षणीया , worthy of close scrutiny

22 [d]) The current reading is काले चाभिमतौ, i. e , अभिमतौ not only in Dharma, Artha and Mokṣa alone कालेऽप्यभिमतौ, i e , कालेऽप्यत्वेनाभिमतौ

136

6 [a]) प्रार्थ्यमानेन 'is wanted , sought out, hounded, set upon', the v l प्राप्यमानेन conveys the same idea 'is within reach, or at striking distance'

13 [c]) सामर्थ्ययोगात् 'According to the exigencies of affairs' The सामर्थ्यगति regulates the actual course of events

19 [d]) °[आ]वृत 'crowded'

20 [c]) वैरन्त्य n of a prince named after the city of वैरन्ती or °न्त्य Cf Arthaśāstra p 41 , कामन्दकीय नीतिसार 7 53 , Harṣacarita (B S S) p 271 (where वैरन्ती ['of Virantī'] is a v l.) The Mārkandeya Purāna 58 32 gives वैरन्त as the name of a people (सिन्धुकालकवैरन्ता)

23 [Crit App , *read* line 4 thus Ś1 K V1 B0 6 Da Dn1 n8 D1–5 T–G चाडालो , G1 चडांडो (for चण्डालो)]

33 [Crit. App , line 6 *read* °द्रयन्]

35 [Crit App , line 4 *read* K2 *for* K5]

36 [b]) शनैकीय — एकाकिनस्तिष्ठति एकीयन् । शनैः एकीय

इन्द्रियाणि (Pāṇini 4 2 114). See *Rājataraṅgiṇī* 8 1272 — ᶜ) समन्ततोभया 'with peril menacing from all quarters' [Crit App, line 9 *read* ... *for* ...]

33 ᵈ) 'As long as breath lasts'

46 ᵈ) 'I hope I shall succeed, by my association with him, in instilling in him a part of my own wisdom!' [Crit App, line 1 *after* S, *ins* '(G₃ ₄ absent)']

49 ᵃ) ᵒविषद्य from √ वि+सद् 'to be down hearted' D₅ comes nearest to the emendation, and K₁ D₃ point the same way

58 ᶜ) 'A thing done too late can achieve nothing' so make up your mind now.

64–65 The hapl om of these stanzas in M suggests doubt about their authenticity Their style is also slightly ornate, the hapl., however, is unquestioned

65 ᵃ) वैडूर्य, 'beryl' appropriately called 'cat's eye'

67 [Crit App, line 3 *read* K₂ ₄ ₅ *for* K₂–₅ —Line 6 *read* K₅ *for* K₄]

78 ᵃ) ते, supply प्रमादात्; cf 76ᵃ Or, construe with ...

79 The extra passage 310ᵃ following this stanza is in the very rare Āryā metre, and occurs only in some middle group MSS Cf Hopkins *Great Epic*, p 352 —[310ᵃ, line 1 for ..., *read* ...]

81 ᵈ) ... — ... इव ।

102 ᵃ) ... — ... । —ᵇ) ... — ... ।

107 ᶜ) ... would be grammatically smoother What Palita means is not one solitary thread, but a bundle of complicated knots centred round one principal thread Cf the D₅ variant ... ; cf, however, 115ᵃ

110 ᵃ) ... 'grey haired' (for which the S variant is ... 'with a pickaxe in hand') was wrongly supposed to go against the epithet ... in 102ᵃ, which should rather be understood as = ... 'with the lower hem of his garment not tucked up into the waistband' (Mar ...)— an apt description of the fowler's dress ... happens to be the proper name of the mouse, which might have suggested the S variant with a view to avoid confusion

117 [Crit App., line 10 *read* 'M₁–₃ om 117ᶜᵈ']

136 ᶜ) Without fully considering the ultimate end (*artha*) and the available means (*yukti*) therefor, i e, without first settling for what purpose each is to be employed

141 ᵃ) निकृतिप्रज्ञ 'intent upon some treacherous deed'

143 ᵃ) 'A rash person is not his own master,' cannot be trusted to safeguard his own interest

152 ᶜ) 'Now that you have been saved from peril unexpectedly'.

153 ᵈ) विकुर्वन्ति 'changing', adj to रूपाणि

156 ᵇ) सामर्थ्यात् = समानार्थत्वात्

164 ᵇ) सन्निसृजसे — as your commissioned agents, cf निसृष्टार्थदूत in the Mālatī-Mādhava Act 2, end.

169 [Crit App, line 1 in the beginning *add* 'D₆ transp 168ᶜᵈ and 169ᵃᵇ']

180 ᵇ) यावयितुम्, 'to cause to be separated or sent away' —[Crit App, line 3 *read* D₂ ₃ ₅ ₈ *for* D₂ ₃ ₅ ₇ ₈]

183 ᵇ) प्रीयते irregular for प्रीयमाणाय

185 ᵃ) 'In an affair where you have to cooperate with your enemy'

189 ᵈ) जातिज्ञिल्पि... — जालानि ... । जाल॰ seems to be *lect fac*, referring to the damage to the ... — The reference to the चण्डाल forms the decisive argument which makes the cat flee away

200 ᵃ) सविधि 'preparations' —ᵈ) Cf 199ᶜ.

202 ᵃ 'Entertain fear' is an advice not necessarily to be shunned under all circumstances For, the consciousness of fear—more than utter absence of knowledge [as to the sources of fear]—can induce the person to go and seek counsel from

those possessing knowledge as to the haven of safety "

209 [d]) पूर्वन्जिला 'secure early success' For न्जिला 'winning', cf. Tait Br 3 7 6 15, 69, Pañcavimśa Br 14 3 15 9 An analogous formation is वाजिजिला, where Bhatta Bhāskara remarks —छान्दस' क्यप्

211 [d]) "Should pursue 'peace-or fight' policy towards different enemy circles"

137

☞ *Benfey gives a German translation of the story in Pantschatantra,* Introduction, pp 561-570

9 [Crit App, to 321*, line 4 *after* B, *ins* (B4 damaged)]

10 No motive for killing the bird is given in our text, which, perhaps, need be no other than a mere wanton childish impulse to destroy So the Jātaka says. *hatthehi parimaddantā māresum* The Arabic version gives the strange motive that the birdling had made the floor dirty, the Greek, that the birdling had pecked and wounded the young prince, and the Hebrew that it was an act of sheer vexation or weariness of mind — [Crit App, line 2 *read* Bo 1 3 5 *for* Bo 1 3-5 — Line 4 *ins* semicolon after यत्नेन and *add* 'B1 धात्र्या हस्तप्रदत्तेन']

18 "A wilful act of sin recoils direct upon the perpetrator Its goodness or badness, bringing accordant reaction in its train (कृतस्य प्रतिक्रिया यस्मिन्), suffers no diminution"

23 [d]) The v l नियच्छति can mean 'secures under its grasp,' —the subject, as with the text निगच्छति, being वैर

25 [Crit App, line 14 *read* 25[cd] *for* 25[ab]]

26 [c]) क्लिन्नपाणि 'with [the right] hand ever wet [with water poured in the act of making unending presents]'

28 [d]) पूर्वं, 'the past [misdeed]'

30-33 The Jātaka Gāthās are surprisingly close to the Sanskrit—

अवासिम्ह तवागारे निच्च सक्कतपूजिता ।
त्वमेव दानि अकर इन्द रान वजामह । नि ॥
यो वे कते पतिकते किब्बिसे पतिकिब्बिसे ।
एव न सम्मती वेर वस कुन्तनि मा गमा । नि ॥
न कतस्स च कत्ता च मेत्ती सधीयते पुन ।
हृदय नानुजानाति गच्छं येव रथे ससा । नि ॥
कतस्स चेव कत्ता च मेत्ती सधीयते पुन ।
धीरान नो च बालान वस कुन्तनि मा गमा । नि ॥

38 [d]) सपत्नन च अपराधन च सपत्नापराधने, ताभ्या सहित = सपत्नापराधजन् ।

39 [a]) हाता, i. e., वैरहाता, 'avenger of enmity, cf. वैरदेय in Rv 5 68 1, also काठक 23 8, 28 2, 3, 6—वैरदेयाच्चीयमानात्ते दिग्भ्योऽनोहयन For वैर हाता, पुत्रहन्ता is a v l found in a Telugu MS (T1 of the collation sheets) not accepted in the Crit. App

41 [ab]) The three methods of दान, दण्ड (= पारुष्य) and सान्त्व are mentioned in this order in the text

46 [d]) तन्निमित्त = कालनिमित्त, Time being the supreme architect

47 [b]) एकैकस्य, is *lect diff* in the sense of the S *lect fac* एकैक (Cn, एकैकेन)

48 [b]) शुभे as voc, also शुभे and [अ]शुभे, i e, शुभाशुभे अन्योन्यकरणे

51 [c]) निर्याण, final departure, death

62 Through an unfortunate change of 324 into 342 in the process of proof-correction, star numbers 325-342 have been ignored altogether The mistake was discovered too late to rectify the following star-numbers

65 [a]) अनिकन् = आत्मन्निकन् आनज्य 'hugging close to his bosom'

66 [a]) The editions subst the regular उशना for उशनाश्

67 [Crit. App the comm[ent] quoted at the end is Cn, *not* Cv]

71 [b]) नेहन्ते 'possess no relish' for anything —[c]) 'Through entertaining extreme and unabating fear'

74 [ab]) आश्रित्य अभिपद्यते, 'elects and continues'

78 [c]) कर्म तन्त्र, 'action their potent magic'

90-91 While कुमित्रे occurs twice, कुपुत्रे is al

together omitted It would be better to read युयुत्से in 90ᵃ, though the S version and Ś1 (*sup. lin*) do so in 91ᵃ. The corresponding Harivaṁśa passage (B 1 20 119-21) also does not help So, the repetition has been reluctantly retained.

93 ᵇ) It is possible, but not necessary, to read [अ]नीमशासन तीम, 'efficient or really operative'. — ᶜᵈ) When [by preventing oppression] the king evinces anxiety to protect the poor, that [must be understood as evidence of the king's own kindly disposition, and] cannot be set down as due to any other (personal) tie that the king has with the poor For अभिसन्ध, cf Manu 5 63. Reading स चैव (for न चैव) in 93ᶜ, the line can mean "When the king evinces real anxiety to protect the poor, that is, in fact, the greatest tie that can subsist between the two"

95 [Crit App , line 10 *read* चाल्येत् *for* चाल्येत्]

99 Cf Manu 7 4-7

138

☞ The "Kaṇikanīti" is given in the Śānti parvan (but is not given in the Ādiparvan) by Kṣemendra's *Bhāratamañjarī*, although the *Āndhra Bhāratamu* has the Nīti in both places. The Javanese version, as also the commentator Devabodha, omit it from the Ādi, but whether they give it in the Śānti or not cannot be stated, as their texts for the Śānti are not available. The more reliable MSS representing the Śāradā version, as pointed out by Sukthankar (Ādi, p 571), omit the section from the Ādi, but give it in the Śānti

17 ᵃ) Böhtlingk (*Sprüche*, no 117) emends अञ्जलि into अञ्जलि , as in our Dr T G₁ ₂ ₃ We can easily supply कृत्वा

19 तिन्दुक Diospyros embryopteris, a kind of resin

21 The commentators bring out the intended sense as follows —

कोकिल — Ca b — कोकिलस्य मधुरालापमिव सौभाग्यत्वं च ।

Cn — स्वपोष्याणां परैः पोषणम्, citing several practical examples of how this can be done

Cv — परमुखेन स्वकार्यकरणम् ।

वराह — Ca b — मूलिकर्मणामर्थं स्पृश्यिपि पराक्रमित्वं च ।

Cn — मूलोत्पाटनं, तथा राजा शत्रूणां कुर्यात् ।

Cv — पर्वतमपि कम्पयतिश्य भवभावारहस्य ।

मेरु — Ca — सर्वोन्नमहत्त्वम् ।

Cb — मेरोरुद्ग्न्य सर्वोन्नमहत्त्वं च ।

Cn — अक्षम्यत्वादुद्दीपनम् ।

Cv — (reading मेरवः) — अचोद्गुह्य वैरि ... सिद्धान्तम् ।

शून्यवेश्म - Ca b — सुखासनाय मत्र समवृत्तिम् ।

Cn — शून्यस्य वेश्मनः ... ।

Cv — स्वाभिप्रतिनिहितस्य वेश्मनः सर्वोपभोग्यत्वम् ।

नट — Ca b — (reading नटस्य) — नानारूप ... त्वम् , प्रतिभटेषु च ।

Cn — (reading नटस्य) — नानारूपत्वम् । Cnp (reading नटस्य) नानाकम्पनाभिसरम् ।

Cv — सर्वत्र स्वाभिसर्वभेदनदक्षत्वम् ।

भक्तिमित्र — Ca — नरस्य नानाभक्तिविशेषभिव च ।

Cb — नरस्य भारतावेश्याभिव च ।

Cn — (reading भक्तिमित्रस्य) — स्वास्यपोषक स्वमितिप्राणानां प्रजानामुदय ।

Cv — दृढे मित्रस्य भावेन मित्रस्य प्रसादनम् ।

Cb quotes विशालाक्ष —

यदा ... ।
... ॥

25 = Manu 7 106 Cf Cb वकवदिति — यथा बको ... । सिंहवदिति । ... गमनम् । ... इति येष । ...

26 With 26ᵃᵇ, cf Manu 7 50ᶜᵈ

27 ᵃ) In the corresponding Ādiparvan passage (B 1 140 13), Cn explains अथ ... तृणवय ... कुर्यात्, and with the same (understood) subject, he explains 27ᵇ by यथा ... मृगनिद्राभावि मृग निद्राति, विश्वसेषु न तेषु प्रहरति । A more acceptable sense would be "Hide your bow beneath the grass; or make your bow of such soft and pliable material as grass [or, turn, on occasions, even a blade of grass into a weapon] Sleep the [watchful or alert] sleep of the gazelle "

35 ᶜᵈ) "In consequence of subsequent increase [in the enemy's strength] or decrease [in one's own strength], there might ensue a recrudescence-

of-danger (abhivrtta), which one should closely attend to (निध्यानयेत्)" अभिवृत्तं, अभियोगाथनागनन

37 c) वा, इवार्थे ।

39 b) अपवत्सयेत् (in Ś1 K2 4 only), 'behave as towards a weaned calf' with cautious watchfulness, neither too much love nor too much apathy This watchfulness serves as a transition to the topic of the चार s in st 40 onwards

47 d) भूतिवर्धना (√वृध छेदनपूरणयो) as in नाभिवधन Cf. 12 99 47, also 12 74 8, note

49 cd) Cn, reading प्रतिपुष्पफलाघाती, explains द्विज पक्षी यथा नवं वृक्षस्य पुष्प फल च नाशयति तद्वत् । In the adopted text, पुष्कल = a measure of corn equal to 16 morsels—पुष्कलानि तु चत्वारि आढक परिकीर्तितं । Cf कात्यायनश्रौतसूत्र 25 5 8 To be प्रतिपुष्पफलाघाती, i. e., to pounce upon each and every—even the slightest—indication of progress and prosperity in the enemy, would not be good policy You allow them to pile up a पुष्कल, and then destroy it The means of destruction are प्रत्युत्थान [meaning (i) getting up as a mark of respect and (ii) sudden sally], अभिवाद [meaning (i) salutation and (ii) reproof], and सम्प्रदान [meaning (i) gift and (ii) bribe or surrender] In the corresponding App passage in the Ādiparvan the reading is प्रतिविम्बप्रघाती स्यात्

56 ✽ Cn शत्रोरपि गौरिति तद्विपाणचर्वणे प्रवृत्तस्यायामो व्यथश्च तद्वत् । ✽

57 [Crit App, line 13 *for* G1 2 c *read* G1 2]

58 d) The metre can be regularised by स्वल्पोपि अग्नि॰, or स्वल्पो अप्यग्नि॰ —With the st, cf Harivaṁśa 1 20 31 —[Crit App, lines 3–4 *for* '8 (M3 om (hypermetric)', *read* 'G1 M1 3 4 ऋणशेषमग्निशेष, T1 G3 ॰शेषमग्निशेष च (hypermetric), T2 G2 ॰शेष चाग्निशेष']

62 ✽ Cn दन्तवदार्तानां निग्रहं, शुनकवन्नागरूपश्रोत्रमत्तकश्च । काकवत्परेङ्गितज्ञ । ✽

63 cd) "They should neither be permitted to quarrel amongst themselves (भेद), nor present a united front (संघात)"!

64 Cf Mudrārākṣasa 3 5a

139

7 [Crit App *from* the beginning of line 6, *transf* — b) *to* the beginning of line 5]

18 a) For जल्प्याय, cf 12 135 2c, 4a [Crit App, line 8 *read* D1 स्वाध्या वा (for स्वाध्याया)]

19 b) विपणापणा 'external (import-export) and internal trade' — c) पूग 'assembly of townsmen'

22 a) सकल्पा 'festive decorations at *yātrās*, etc.' — d) परस्परहराहरा 'with mutual seizing and robbery', cf. Pāṇini 2 1 72—क्रियामात्रे आख्यानमाख्यानेन समस्यते ।

24 [Crit App, *ins* at the beginning "For the repetition in D3, cf v 1 23 —"]

28 b) आच्छादना (under Pāṇini 3 3 107) 'roofing' — 349* supplies an essential item in the description!

35 b) कुनन्नी (in Ś1 K1 D1 only) 'a long soiled cord'

37 c) समात्पूर्वं विशिष्टोऽस्तेयन्, हीनात्पूर्वं समनोऽस्तेयम ।

39 a) अन्त्यावसान = अन्त्यावसायिन् = a person of the lowest class or status (अन्ते अवसान [i e, अन्त्य अवसाय] यस्य), cf Manu 10 39, मेदिनी (under Amara 2 10 10)—अन्त्यावसायी श्वपचे मुनिभेदे च नापिते । Cal. ed reads अन्त्यावसायाय

42 [Crit App, line 5 *read* वि॰ *for* ॰वि]

60 d) भक्ष्यामि (irreg fut, anit) The proper form of the root should be भक्ष (or भक्ष्, acc to मैत्रेय, cf. Dhātupāṭha 21 27) —'I shall eat convention by reason of hunger'! The other variants are flat

62 b) अभक्षस्य- न विद्यते क्रियते वा भक्ष भक्षणं यस्य ।

64 a) प्राणमन्य 'any augmented lease of life'

68 a) दति = धनादृत with 68c — cd) It is not so much the loss of the धनायनी as your own अनार्यवृत्त that pains me you ought not to do this

70 c) 'misdeed is not for imitation'

73 Viśvāmitra says that his present act, like that of Agastya, is in the interest of a Brahmin, viz, himself! — c) न = आत्मान = इन देह

74 The Caṇḍāla replies by pointing out that men have elected to give up life rather than eat forbidden food — b) प्रतिवुर्वन्ति, 'counteract' death

by अनुवृत्तयाण — [d]) जितशत्रु=प्रीणयस्व "Win your [highest] wish even remaining hungry," as people are known to do

75-76 "Justified is doubt concerning post death existence, as also whether actions are absolutely annihilated (we can read निःशं as well as [अ]निनाश) I, however, possessing the conviction 'I am living', desire to save the base (=body) and so shall eat the uneatable I am satisfied that it (i e the base, the body) is bifurcated into intellect (apparatus of knowledge) and Ātman The identity of these two is the result of error, as when one says, 'the skin is the eye' Even though I am acting under the imputed doubt of sin, [after death] I shall not [for that sin] be [a candāla] like you" —The available variants for 75[c] are make shift attempts to eke out a suitable sense The proposed emendation is not however quite convincing It is actually found in a Malayālam MS (M4 on the collation sheets) which is outside the Crit App Cv is, it seems, much to the point ‹ Cv अहं पुनर्न हत्वा त्यागमिच्छन् । अहं पुण्यमेवं सहत्येवात्मनि । शुष्क (Cv 1 for मूल) शुष्कया शुष्क शरीर रक्षन् पूर्वं गतो साधनसंपादनार्थं दत्तं स्मयुक्तम् । ›

77 [a]) दुष्कृतं 'it may be wrong on my part' to blame you, etc

80 [c]) धर्मतः (=धर्मे) 'on the side of righteousness' in eating the canine haunch

81 [c]) स्वेन त 'each by *his own* taint or sin'

84 "There is moral delinquency in both lifting as well as eating this but there has to be made, through proper regulations, an exception to each Where no direct injury to life, nor any the least utterance tending to falsehood is involved, there the act of eating should be permitted it does not mean any very great sin" There is no hiṁsā, because Viśvāmitra did not himself kill the dog, there is no stealing or falsehood, because the action is all over board, and the eating is for saving life and also thereafter for acquiring further merit by acts of expiation and penance (st 82)

85 [cd]) अभक्ष्ये भक्षणाद्दोषं न पश्यामि are the words of the sage quoted by the Caṇḍāla, who argues that, under the circumstances, Viśvāmitra must be presumed not to accept the Veda or any other Dharma as authority (प्रमाण)

86 [a]) Contrast 12.139 70[a] which must have been unknown to Viśvāmitra as a Vedic command — [cd]) "These several respective acts (such as पुत्रदान or अयाज्ययाजन) have to be [morally evaluated] each as it actually is and by itself So my proposed action does not violate the Law in the least"

87 [a]) The subject of स्मृते is कृत्य (understood), the variant यह (for न) points to that "Even a well known, well behaved and wise man is, through being in awkward predicament, through destitution, or through censure, liable to commit wrong And even after he regains, through constant practice [of penance], his old status, he has all the same to suffer punishment for his lapse" The ref in 87[c] is to 82[ab]

88 [ab]) मातङ्गं प्रीतिं न निवृत्तो (returned to attack, made the rejoinder), or, in the causal sense, =निवर्तयामास, attempted to persuade A simpler way is कौशिकमुक्त्वा मातङ्गो निवृत्त (ceased speaking)

89 [a]) श्वजाघनी 'the haunch,' consisting of अस्थि, मांस, मेद, रुधिर, and त्वक् — 357[*], given by the middle group of MSS, is a late and deliberate attempt to exculpate sage Viśvāmitra The passage is unknown to the older N and the S recensions

140

3 [ab]) 'This is not merely a text book exposition of Dharma' — [cd]) 'This is what ensues from real wisdom the honey garnered by the wise' Cf Manu 12 106

4 [ab]) 'There should be cumulative (प्रति) use of many sage counsels from everywhere' Cf 6[cd]

7 [a]) पुरस्तादुपदिष्टया प्रज्ञा 'not a stale and oft-cited word of wisdom', but an altogether fresh formulation of it

9 [ab]) 'True wisdom has many side-wise facets (or issues) it is like a stream with devious flowing currents'

15 [a]) क्षुरधारिस्ता, 'knife swallowing jugglery'?

17 [b]) मघवान (for मघवा) is found in several good MSS and could have been adopted into the text as an instance of 'Homer nodding'.

20 ^{b}) ꣸ Cn ममूहे सभायाम् । ꣸ In view of 19^{b}, ममूहे = समूहनेन, स्वप्रश्नयैव केवलया व्याहृते सति

22 ^{a}) अव्यपदेश्य 'not to be falsely propagated' 22^{cd} are the words of Uśanas The व्यपदिष्टवाक्य is described as छिन्नमूल and अतथ्यविहित in the next stanza

23 ^{d}) य· इद [अनथ्यविहित] वाक्य न उपाशुयात् तादृश क पुरुष त्व तोषयितुमर्हसि? न कमपि ॥ उपाशुयात् 'would see at close quarters', see through it

24 ^{d}) बुभूषितुम् 'with a view to win prosperity'

25 ^{b}) मद्विध, i e., designed to sacrifice oneself for the others —^{c}) नतीक्ष्णभूतानां 'of [ordinary] men not made of such stern stuff' [Crit App, read the v l. for 25^{c} thus "—^{c}) K1 नमीक्ष्ण-, K3 Dn1 n3 D2 4 8 9 अभीक्ष्ण, K5 D3 अमीक्ष्ण; V1 B Da D5 न तीक्ष्ण, D7 T G1. 2 5 M1 2 4 न तैक्ष्ण्याद्, M2 न तैक्ष्ण्यो (for ननीक्ष्ण-)"]

26 [Crit App, line 2 *read* दोषात् *for* ·दोपात्]

34 ^{b}) अन्य·, i e, the ideal क्षत्रिय that you envisage. Is not the difference between the क्षत्रिय and the दस्यु a valid one, not to be altogether transcended? — The question is quite characteristic. The appeal eventually is to be to the judgment of the wise man, not to brute majority or sheer prosperity

141

3 The शरणागतपालन of नृग is not found in the Mbh in the various references (e g, 6 17 10) to famous kings of antiquity beginning with नृग

12 [Crit App below 361*, *ins* "Lines 3-4 = Pañcatantra (Kosegarten) III. 142"] It is to be noted that this and the following star passages 362*-366* and 368*-374*, which amplify the story, are given by the middle group of MSS only 373* is quite characteristic!

17 ^{d}) नौस्थानन (in Ś1 K1 2-4 D1. 4 9) 'landing-platform' नौसार्थेन or ·सार्थैः is the reading of S and of the middle group of MSS

18 ^{b}) सम्प्रहृष्टः (in Ś1 D1 7 9 T G2 5) 'in a jubilant mood' सम्प्रहृष्ट· is more normal

142

7 ^{d}) मनुज· — Obviously the bird regards himself as Manu-born and evinces the normal sentiments of men cf st 12, 25-26 and 39 below

11 and 27 [Crit App, line 1 *before* damaged, *ins* 'partly']

19 [Crit App, line 6 *delete* the hyphen in त्वत्स्वदेहे·]

20 [Crit App, line 11 *for* K5 *read* K3 5]

29 ^{c}) यथाशुष्काणि 'as dry as they could be under the circumstances'

31 ^{a}) महत् adv to सुसदीप्तम्

143

5 [Crit App *add* at the beginning "for the repetition *in* T2 G1, *cf* v 1 4"]

9 ^{a}) महाप्रस्थानम् (cf also 12 145 3), such a 'journey towards death' as the Pāṇḍavas undertake in Book 17 of the Epic

144

2 ^{f}) मनस्विनी (Ś1 K3 4 5 Bo D1) constitutes a better ground for her being शोच्या than तपस्विनी.

6 ^{b}) माता (Ś1 K3 4 B5 Da D1 T3 G1) has better right to be included amongst the three intimate relations than भ्राता The father gives money, the mother, love and care, the son, pleasure all these and more, the husband gives

145

14 ^{d}) गता (which is regularised by गतौ) agrees *in sense* with the three कपोत·, कपोती, लुब्धकश्च

16 ^{b}) [अ]त्यजन्मन (Ś1 K3 D1) is a palpable after thought

18 ^{cd}) has reference to 12 141 1ff.

146

☞ The Janamejaya of the following story (adhy 146-148) is to be distinguished from the well known Janamejaya at whose sarpa sattra, Vaiśampāyana recites the Mahābhārata, and also probably from the Janamejaya alluded to in 12 124 16^{b} Cv gives the following etymology for परीक्षित — परित ईक्षत इति परीक्षित्, विचारक·

149

☞ Two different motives for the introduction of the Gṛdhra Jambūka episode are suggested, viz 383* and 384* neither is apt In 12 140 10–11, it was pointed out how it is possible at times for the 'Satan to quote Scriptures' The present story supplies an illustration

1 d) Vaidiśa = Besnagar

4 c) एकानुग, 'following on his own lonely furrow cf. कलानुगो गच्छति जीव एकः । Cf 11a below

6 cd) Cf. 11 2 3 12 27 29

14 a) अभ्र 'thundercloud' second simile.

19–20 (To be construed as *yugma*) Birds, when they enjoy the company of their brood, are incapable of perceiving the abstract virtue (of parental affection), such as is perceived by sages (aspiring for bliss in the next world) in the ritual of the *yajña* undertaken for that purpose, yet the birds support their progeny

22 ab) " Affection which is to cause them grief can these men be supposed to have it at all ? "

24 a) अभियुक्तस्य 'of one against whom there is a process in the law court' cf. राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ।

33 a) यथाकृता = यथासमादिता, √ कृ 'to win' Cf. 12 159. 1a

43 b) प्रश्रयोपेत 'deferential' — c) 'Seeing that you are wending your way towards the bathing ghat (जलस्थाय)' For जलस्थाय, cf. 12 135 2, 4, etc

46 d) 'Each fits in with the other in the due proportion or settled sequence'

55 cd) Cf. Bṛhadāraṇyaka Up IV 4 3

63 c) श्वोऽभूते 'before next day's dawn' = मत्य

69 ab) 'Do not be obdurate [and stay here] It is unbelievable that life can return today and mitigate your sorrow'

71 a) मूर्तिप्रग्रहेण 'by the reanimation of the dead body'

77 c) य, e g , the dead boy, who has changed over (धर्मविपर्यय) from the living to the dead and so cannot perceive the weeping parents For whom then this weeping ?

85 c) कुलशोक(क+आ)करम्, 'causing volumes of sorrow to the family'

89 b) 'intent upon some seductive pretext'

94ac and 95d) नन्दन्ति, प्रतिनन्दन्ति 'shout and counter shout in glee'

97 d) मृष्यतां, 'disregard', मृग्यतां, 'investigate', मृज्यतां, 'purify [from the dross of selfishness]'

101 b) 'Both sharp and hustling'

105 d) नैपुणात = नैपुण्यात् See Pāṇini 5 1 130

150

4 c) शारिक, included, in Vasiṣṭha Dharma S , xiv 48, amongst birds whose flesh can be eaten

9 c) प्रमाणवान्, the combined gender and number for शाखा + स्कन्ध

18 The addl colophon after 18, coming unaccountably in the middle of Nārada's speech, has very little justification But it could have been retained, following the majority of the MSS

34 a) Both स्यन्दन and स्पन्दन are possible readings The tree is known for its wood which is used for making chariot-wheels

151

23 c) For कृच्छ्र (found in Ś1 K1 3 V1 B1. 2 Da D1. 3 4), कृच्छ्र is an equally plausible reading

152

4 d) 'परासुता exhaustion or death' ❀ Cn पराधीनप्राणत्वम् । ❀

6 [Crit App , line 11 *read* '(for मदम्)']

7 d) The v l. for अयुक्तता, viz अमक्तता or मुक्तता, can hardly be classified as a दोष There seems to have occurred an orig graphic confusion between न, य, म , and the इकार in the Śāradā script passes often unnoticed.

18 a) आक्षिप्यमाणस्य, 'when forcibly uprooted'.

— [cd]) 'Whatever traditional practice or custom (संस्था) is perverted, it recoils (अभि) on the author'

22 [a]) पर 'matter of no concern' — [c]) गृहीतृ= गृहयालु, acc to Amarakośa 3 1. 27 Editions and MSS unnecessarily improve it into ग्रहीतृ.

32 [cd]) 'Chance veracity can always be found,' but not the invariable rectitude of the truly great

153

6 [d]) तन्द्री — The comm Mukuṭa on the Amara 1 7 37 vouches for the existence of this form of the word besides the normal three forms तन्द्रा, तन्द्रि and तन्द्री The v l seem to suggest that तन्द्री was the original reading. The form recurs in B. 12. 228 48[a]

8 [a]) एतया (unless it refers to the entire group [= एतावता]) prob refers to परशुद्धमुपतापिता in 7[b] To make it refer to या क्रिया in 7[d] (read in the sing in several MSS) is not satisfactory

10 [b]) वृद्ध The variants वृद्धे and वृद्धो would refer to लोभ So also, in 10[c], लोभस्थाने अज्ञानस्थान But this last assertion is not very significant after the earlier statement लोभप्रभवमज्ञान Could the orig text in 10[c] have been *स्थाने *स्थान to correspond to क्षये क्षैण्य ? The स्थान in 4[b], if it is to be distinguished from प्रवृत्ति and वृद्धि, has to be understood in the sense of cumulation, immobility or stagnation Anyhow the eleven points mooted in st 4 are not worked out in full details later

154

16 [a]) Cn on B 12 220 9, glosses असृम्मा by अभिनिवेशाभाव , 'not being over absorbed in anything' — [b]) अविवित्सा 'not prying too much into matters that do not concern you'

17 [cd]) "Ready to talk to the crowd, but always speaking the truth and not indulging in [undeserved] praise or blame". In B 12 220 11[ab], the line is read as one समस्तपद

19 [b]) अथ – अथ 'either because his desires are few, or because he has no malice against those placed in a better situation' — [d]) 'Never exhibits outward marks of affluence' (such as overflow of temper, arrogance, etc)

24 This st advocates the Bhagavadgītā ideal as propounded in 6 25 20 (= BG 3 20) and elsewhere. — [d]) "The sage's Dharma is *not* violated" [by the performance of the karman].

27 [a]) अवाप्नोति, 'picks them up' if they happen to be on the way (i e , प्रसङ्गप्राप्त) — [b]) न प्रयाति नोति 'does not go out of his way to secure them at any hazard' — [d]) Cf Manu 2 87 , 6 8 , 11 35 ॐ Cn (under B 3 213 34 and B 12 189 13) मैत्र मित्रभावस्तन्नैत्यायन पर प्राप्य स्थान, यत्र गत । Again (under B 12 278 5) मैत्रायणगत । मित्र मुख्यस्तस्य मैत्र तदयन गमन तत्र मैत्रायण तत्र गत , सर्वभूताभयप्रदान विनिश्चयम , अभिनेतो मार्गेकरात्रविभिना चैदिलय । ॐ It will be noticed that the comm. interprets the same sentence differently to suit the context

29-31 It will be observed that, like BG 5 5, the text here advocates possibility of following both the alternatives of कर्मयोग and कर्मसन्यास.

33 The ref here, as even Hopkins admits (*The Great Epic of India*, p 88), is *not* to the Buddhists

155

9 [b]) 'No haven of safety (or no instance of selfdenying discipline) superior to the mother'

156

7ff The thirteen forms or aspects of truth enumerated in st 8-9 are further explained in st 10-12 Explanations for अमात्सर्य and for त्याग are absent in the original, the defect being supplied in D₁ T G₁ ₃ ₅ by 405* and 406* respectively

25 [c]) मत न अभिद्रोह न एतयो समाहार' नताभिद्रोह

157

7 [c]) तिष्ठते 'stops boiling over', and if assisted by श्री (dignity), it ceases altogether

10 Passage 411* is better omitted from the constituted text It is not given by the Kashmirian version and the majority of the Devanāgarī version and it repeats what is already stated in 9[cd] The second enumeration omits मोह as well as लोभ

Similar omission was found in the preceding adhy also

15 [c]) कुत्सा 'feeling of revulsion and contempt' proceeds from 'incoherent speeches', and dies down by taking no notice of them

18 [f]) तान् = दोषान्

158

5 [a]) ※ Cn दत्तमनुकीर्तयतीति दत्तानुकीर्तिं, आत्मनः वदान्यत्वस्य प्रकाशकः । ※

159

☞ It is clear that a large tract of this adhy has been freely adapted from the 11th chapter of the Manusmrti, unless both are indebted to some common source

1 [a]) कृतार्थ = सन्निताथ, प्राप्तेऽर्थे याग करिष्यन् The rather unusual use of √कृ in the sense of 'to win has prompted the different v l, cf. 12 149 33[a]

3 [d]) 'Uncooked food should *not* be given outside the sacrificial precincts' The v l चाकृतान्न (very poorly supported) states just the opposite

6 [a]) प्रतिविद्ध (as in Ś1 K1 2 4 D1), from √विध् विन्धते, 'limping, deficient' Cf Rv 8 9 6 To remove the obstacle in the way of a Brahmin's yajña, the methods mentioned in st 7–10 are permissible St 11–12 give incidently what may be done to quench extreme pangs of hunger यज्ञेषु (for वेश्मनि in 8[c]) is characteristic of the late middle group of MSS Kullūka, the comm on Manu, explains the reading by—यस्माच्छूद्रस्य क्वचिदपि यज्ञसम्बन्धो नास्ति । Normally the शूद्र is a poor person, not likely to possess much that can be available for use in the yajña (परिग्रह = परिग्राह्यं वस्तु)

11 The comm Vādirāja, reading यथैव (for तथैव) and अनिश्नता (for अनश्नता), understands two separate statements in the stanza, one involving सप्तमे भक्ते अनिश्नता (i e, leaving enough for six meals) and the other, श्वस्तनभक्ते अनिश्नता All that seems unnecessary A man who is compelled to go without food for three entire days can be excused for any high handed robbery, *provided* he selects as his victim a person of notoriously evil practices Cb offers us a different explanation ब्राह्मणविषय नैतद् । सप्तमे भक्ते षष्ठकालोपवासे दिनत्रये गते चतुर्थदिने सप्तमभोजनप्रसङ्गे भक्ताभावे दिनैकमात्रभोजनार्थं हर्तव्यम् । It is to be noted that Manusmrti 11 16 gives अश्वस्तनविधानात् (or °नेन) as a v l for अश्वस्तनविधानार्थं, and with that agrees the Cb paraphrase दिनैकमात्रभोजनार्थं For, a pious Brahmin is not expected to hoard food beyond one day's requirements cf Manu 4 7

12 [a]) For नृपस्यैतद्, Cb reads तु तस्मै तद्, तस्मै being glossed as द्रव्यस्वामिने The हरणकर्ता in this case is to himself make the report of his action before the king

15 [d]) लिङ्गप्रतिनिधि 'a substitute or alternative determined on rational grounds'

17 [cd]) वेदनाद्, राजनि कृते वेदने, न राजा सुवीर्योऽपि 'अहं ब्राह्मणं प्रति अवीर्यः' इति विद्यात्, तं ब्राह्मणं च आत्मनः वीर्यवत्तरं विद्यात् । The corresponding Manu. passage envisages the Brahmin himself as the reporter

18 [f]) शुक्तान् 'sour' cf Suśruta (N S ed) 4 1 17, 25

24 [a]) उदक्या, उदकमर्हतीति (Pāṇini 5 1 66) उदक्या (prob old instr sing) = उदक्यया, cf पापकृत्या in 12 146 6[c]

26 [d]) Cf the explanation of Ca A deliberate occupation of a back seat as a sign of humiliation and penitence is meant Cf also 27[c]

28 Cf also 12 35 25

33 [b]) विप्रम्व चेति, 'the majority reading, is rendered grammatical in M4, reading विप्रस्तम्येति, but there is duplication involved in सुवर्णहरण and स्तैन्य There is a tautology also between *विप्रामर्द and अगम्यागमन, if विप्रामर्द is understood as Cv suggests आमर्द can however be understood to mean 'waylaying or maltreatment' of Brahmins' — [c]) The v l. मद्यपाने or °पानाद् विहरन् 'vagabondage *after* a drinking bout' (the K3 reading विहारान्मद्यपान reverses the sequence) gives good sense, as also विहारो मद्यपानं च, these being two separate offences The reading विहरन् is, however, supported by Ś1 K1.3–5 V1 B0 2 3 5 Da Dn1.n3 D1–3 5 8 9 and can be construed only with भवति in 34[d]

35 [cd]) ※ Cn यौन विवाहादिना सबन्धः । ※ सहाचरण in the first three cases involves a fall in the status, not so in the last three cases

37 [cd]) 37[c] has reference to 36[c]. The three being पतित, the question whether the funeral offerings are to be straight into the blazing fire or sideways (so that the offerings, falling outside the fire, become fit for goblins and rākṣasas, does not arise Cn, reading अन्न वीर्यं प्रहीतव्य, explains पूर्वेषु त्रिषु सुरापब्रह्मघ्नगुरुतल्पगेषु गृहेषु प्रेतकर्माण्यपातितेऽपि दाहाभावकरणेऽपि अन्न, वीर्य, हिरण्य च, प्रहीतव्यम्। तेषु गृहेषु सपिण्डानामाशौचाभावात्। ꣼

42 Cf Manu. 11 206.

46 [c]) सूर्मी — In his comm on Taitt Sam, kāṇḍa 4, Prap 6, Anu 5, Sāyana explains सूर्मी as ज्वलन्ती लोहमयी स्थूणा In *Ibid*, 5 4. 7, the same is said to be कर्णकावती, i c, छिद्रवती, अन्तरपि ज्वलन्तीत्यर्थ

50 [c]) गर्भमज्ञाता — one not knowing the fact that conception had taken place (and so associating with a woman in that condition) — [e]) आत्रेयी is explained by Kullūka on Manu 11 87 by रजस्वला or ऋतुस्नाता, which does not seem to suit our passage, particularly 50[cd]

51 [b]) क्षमाचर 'sleeping on bare ground' — [e]) ऋषभेण एकसहस्र, glossed by Cb as एकवृषाधिकसहस्रगवीसहस्रम्। एकाधिकं सहस्रमेकसहस्रम्। ऋषभेण एकसहस्र ऋषभैकसहस्रम्।

53 [a]) वर्वर 'a low fellow, a blockhead'

54 [a]) पशुसमो धर्म = पशुहत्यासमान प्रायश्चित्तमतम्, in consequence of killing [other] living beings

56 [c]) निराचान्त 'without even sipping water'

59 [d]) On Manu 8 317[d] (reading संस्थाने मधु सरित्थते), Kullūka glosses मधुजनाकीर्णे देशे Our text recommends just the contrary, reading मधुमधृते

63-65 The four persons involved are (i) the marrying younger brother (परिवेत्ता); (ii) the elder brother whose right of earlier marriage is passed over (परिवित्त or परिविति [mas]), (iii) the bride (परिविति [fem], also described as यया परिविद्यते, and (iv) the पाणिग्राह or the priest Manu (3 172) adds to the first three offenders two others दातृयाजकपञ्चमा

66 Cowboys, crossing a river on the backs of cattle, it is said, occasionally indulge in this prank, but if अनावृष्टि is correctly interpreted by Ca, the offence must have been more general than what one is apt to imagine · cf. Manu 11 173

68 [d]) निराकृति नत, i e., without the ऊर्ध्वगार्ह and the गृहगतपाप of st. 67, and so for a longer period

69 [e]) आदानसक्तेषु 'given to extorting money' For, such men are अनु-आस्तिक, heretics, and to them money (गोमाय) is their all in all (प्राणम्) So monetory fine will tell in their case

70 Obviously such a ruling did not exist in Viśvāmitra's days Cf 12 139 86

71 [ab]) With the accepted text, the construction would be सोमप सुरापस्य ब्राह्मणस्य गन्धमाघ्राय, while with the majority v l, it would be सोमप ब्राह्मण सुरापस्य गन्धमाघ्राय The first agrees with Manu 11 149[ab]

160

6 [d]) प्रपितामह (the *lect diff*). Bhīṣma was the पितामह of युधिष्ठिर, and युधिष्ठिर was in the position of a father to नकुल 'प्र' can be also interpreted to mean 'the senior-most' grandfather

25 [a]) Both अङ्गिरा and हंसा are classes of sages, the former may = अकृष्टपच्या

31 [d]) पद्मताक्ष्के In बृहत्संहिता 14 5 7, पद्म occurs as the name of a mountain in the east It occurs in Jain Cosmography also as the name of a peak of the विद्युत्प्रभ mountain So here also it is the name of a peak of the Himalayas It is referred to as गिरिवर in 32[c]

48 [b]) भगाक्षिहा 'destroying the eyes of भग at the दक्षयज्ञ' Cf B 13 160 18

49 [a]) त्रिकूट चर्म। ꣼ Cn त्रीणि कूटानि कपटानि पार्श्वयोरग्रे च तीक्ष्णधाररूपाणि परविदारणानि यस्मिन्। ꣼ Probably three knob-like prominences on the convex surface of the shield must have been meant Ca renders it by त्रिशृङ्गम्

53 [b]) सम्प्रणेतार, i e., सम्प्रणेतृक, 'properly marshalled [till then], and (अच्युत)' 'unwavering'

70 Reprimand, seizure, etc are nicknames, forms of passes by the sword (suggested or rendered current by the dread that they inspire) Should there be any excess or deficiency in these रूप s, i e., any uneven laying of the chastisement, the ultimate

law in the matter again springs from the sword itself —[Crit App , line 10 *read* चेक्ष्वाकु *for* चेश्वाकु]

84 The mention of पृथु leads to the mention of his famous exploit of the पृथिवीदोहन, but it is not pertinent to the context What is pertinent is the statement that, by that bow (तेन) created by पृथु, वैन्य, hithertofore, i. e , prior to the creation of असि, protected the earth That task is now to be shared by both the bow and the sword The extra passage 422*, is not found in Śi K M, and is hence rejected

161

1 [c]) The majority reading, आवसथ गत्वा, is improbable, as Yudhisthira and his brothers were not expected to go home and discuss the matter of adhy 161 and then return to Bhisma's side at the end of the adhy The accepted reading, अवसर गत्वा, 'having found a respite or lull in the conversation,' is given by Śi K1 2 4 D1 only

3 [c]) नैष्ठिक वाक्य 'a decisive judgment' proceeding from conviction, and not with a divided mind, but with a mind at ease within itself (सतुष्टा)

7 [c]) For द्विविगा, द्विवि च would have been equally acceptable

9 [d]) अतन्द्रित 'with all his wits alert', fully meaning what he said

11 [b]) अव्यतिक्रम , 'limit which cannot be transcended'

12 [ab]) आराधयितु विजयी appears to have been simplified by आराधयितु विपश्येत

15 [c]) निस्तन्तव 'issue less', Cn नैष्ठिकब्रह्मचारिण

16 [b]) ह्रीसुसवृता, 'decently clad under the cloak of modesty'

17 [c]) कुलप्रत्यानगाः 'maintainers of the traditions in the family'

19 [d]) वाक्यकण्ठयो 'whose words seem to be just waiting in the throat for coming out'

30 [a]) उपवादेषु (Śi K1 2 4 D1) seems to have been used in the sense of subsidiary argumentative treatises, e g., the Upanisads उपवेदेषु is a *lect fac.*

34 [c]) ‡ Ca पिण्याक तिलकल्क । ‡ 'oil-cake'

36 [d]) तरस्वानिपाती 'attacks (and attains the objective) with vigour and rapidity'

37 [a]) ‡ Cn (reading परिखास्थितन्य) परित सामा परिखा, सवतो मूलशोध इत्यर्थ । ‡ परियत्स्थितन्य, 'seated in a formal assembly' — [cd]) 'This my statement may be put down by the good people in one voice (समेत्य) as extremely wicked, even though the gist of it is by no means trash'

41 [d]) Cn glosses नैष्ठिक by सिद्धान्तरूपम्

44 [a]) Cv reads स्नेहेन वद्वस्य हि नन्ति तानि The accepted text says the same negatively तानि = जातीमरणजराविकारादीनि A possible reference to the Buddhists is here suspected (cf Hopkins, *The Great Epic*, p 88), but the whole context speaks against it Against the five advocates of Dharma (Vidura), Artha involving steady activity (Arjuna), a coalescence of Artha and Dharma (Nakula-Sahadeva), and Kāma (Bhima), Yudhisthira here advocates the Bhagavadgītā ideal of समत्व (42), of overcoming काम, सकल्प, कर्तृत्वाभिमान and फलाशा (44), and of the correct discharge of appointed tasks (45), in the belief that there is a higher power that controls our movements and destiny (cf BG 3 33, 13 29) for our own ultimate benefit and salvation, and that we must therefore follow His will—must freely merge the individual will into the Will of the Omniscient Lord—in the firm conviction and realisation that that alone is the way to perfect bliss and salvation True freedom, in fact, is such a self-realisation It is not therefore without significance that the adhy is named षड्जीता The above is *not* the ideal that the Buddha preached The word निर्वाण, and the जन्ममृत्युजराविकार group, are pre Buddhistic —It may be mentioned that the discussion in this adhy prepares the ground for the मोक्षधर्म topics, just as adhy 128 of the राजधर्मपर्व made the transition to the topics of the आपद्धर्मपर्व

162

6 [b]) निकृत 'one insulted and having a grievance' The v l. निकृति 'trickster' connotes the same as the following शठ

8 [c]) उद्दवीर्णोऽटद 'sowing one's wild oats' at large'

10 [cd]) 'Always wishes that his financial and all other needs be met by friends'.

11 [a]) वहुत , supply मित्रस्य

14 [cd]) यस्तादृश नर कल्याणे स्वर्जेत् , दध्यात् , [समित्रपि कल्याणकारिणि] स न रज्यति ।

21 [f]) Ca glosses आविषा वास by कम्बल्य

23 [d]) An ornament amongst trusted messengers or *chargés d'affaires* Cf 12 136 164[b], note.

163

1 [d]) Not much chance of a sea in the geographical surroundings (cf 12 162 28) postulated for the story!

2 [a]) सामुद्रक, acc to Pānini 4. 2 127 सामुद्रिक more usually connotes हस्तरेखादिपरीक्षक, as Cn explains it under 5 35 37.

7 [a]) The more correct form, भाग्रणी (cf. Pan 8 4 5) is not favoured by the more reliable class of our MSS

8 [ab]) धव has the botanical name Grislea Tomentosa, or Anogeissus Latifolia, त्वच is the cinnamon

9 [c]) For भूलिङ्ग bird and its daring, cf 2 41. 19-22 — [d]) सर्जेत governing समुद्रं, in the sense of परित

18ff For नाडीजङ्घ, cf 3 191 10ff

164

7 [d]) मास = मद्यासवन्धि, मायाणत्वपोतकम्

20 [d]) प्रीयमा adj to गृहन्

165

12 [a]) Ca glosses ग्रय by आसगति — [c]) Ca glosses वरतुमा by मेघासरणाय्यया

14 [ab]) ॐ Ca आम्भ्रान्त सुदसुरागादिना , पात्री भोजनपानाणि, यज्ञादा धीरकविता । ॐ

166

3 [d]) Ca glosses नुमाच by पापनेषम

5 [a]) नाद्रि — The fact that, besides न, the variants offer other hiatus avoiding devises like द्रि, [अ]पि, वि, [अ]पि, might suggest the possibility of the hiatus मते [a]द्रि being the original न is, however, adequately supported

11ff For the N recension as given in the constituted text, the S recension offers two divergent sets of texts, indicating uncertainty in text tradition

20 [d]) The v l. मक्षणादस्य for मभणादस्य is *lect fac* What is meant is that to eat his flesh is to eat his sin so do not give us his sin to eat.

167

3 [b]) दाक्षायणी, daughter of दक्ष (= the starry firmament) and identified with the Milky Way, the "milk" being conceived as the source of life

17 [a]) पुत्रम्यां भार्यायां (locatives for genitives) by case-attraction.

CORRIGENDA

TO THE ĀPADDHARMA

(I) TEXT

Page	Adhy	Śloka		
688	129	11^{d}	*read* मर्हीं	*for* मर्हीं
690	130	4^{a}	*read* निरात्राय	*for* निरादाय
690	130	5^{d}	*read* दात्तु	*for* दातु
691	130	14^{e}	*read* वहत	*for* वहत
692	130	16^{d}	*read* विद्यते	*for* विद्यते
693	131	3^{a}	*read* शौचेन	*for* शौचेन
694	131	11^{a}	*read* एकान्तेन	*for* एकान्तेन
695	131	16^{e}	*read* वोपालस्य	*for* वोपालस्य
701	133	17^{a}	*read* ह्येते	*for* ह्येते
702	133	23^{a}	*read* श्रुप	*for* श्रुप
703	134	2^{b}	*read* तत्	*for* तत्
704	134	6^{c}	*delete* wavy line below न and तश्री	
709	136	5^{c}	*read* ऽन्ये	*for* ऽन्ये
709	136	10^{b}	*read* परतप	*for* परतप
711	136	21^{a}	*read* समाश्रित्य	*for* समाश्रित्य
711	136	23^{a}	*read* चण्डालो	*for* चाण्डालो
712	136	29^{d}	*read* शत्रु	*for* शतु
712	136	32^{d}	*read* तीक्ष्णतुण्डं क्षपाचरम्	
716	136	58^{c}	*read* मपार्थं	*for* मपार्थं
727	136	146^{b}	*read* दंपत्यो	*for* दंम्पत्यो
728	136	147^{d}	*read* प्रीयते	*for* प्रीयते
748	137	81^{b}	*read* पञ्चमम्	*for* पञ्चकम्
751	137	104^{d}	*read* इह लोके	*for* इहलोके
766	139	39^{d}	*read* स्मे	*for* मे
780	140	25^{c}	*read* तस्माग्रतीक्ष्णभूताना	
809	148	14^{b}	*read* न पुण्यो न च पापकृत्	

(II) CRITICAL APPARATUS

[Lapses in sequence of the v l and om in recording v l from editions are ignored]

Page	Adhy	Śloka	Line		
693	131	2	5	*read* [अ]नुतनुयाद्	*for* [अ]नुतनुयात्
704	134	8	14	*read* अनिमित्तात्	*for* अनिमित्तान्
705	135	1	2	*read* G$_1$	*for* G$_{1\ 6}$
705	135	3	2	*read* B$_1$ (marg) $_{2\ 6}$ (marg)	*for* B$_2$
711	136	23	14	*read* योजयति	*for* जयति
712	136	33	6	*read* °न्नयम्	*for* °न्नयं
715	136	52	10	*read* प्रतम्	*for* प्रतं
730	136	164	1	*delete* Ś$_1$ K$_{1\ 2\ 4}$ D$_1$ यश्चापि ,	
740	137	25	7	*read* 138^{cd}	*for* 136^{cd}
742	137	34	1	*read* om	*for* reads
788	142	10	5	*read* D$_{2\ 6\ 8}$	*for* D$_{2\ 2\ 6\ 8}$
807	148	4	5	*ins* *before* Ś$_1$ — ^{d})	
811	148	25	7	*read* K$_3$	*for* K$_{3\ 5}$
811	148	25	9	*read* K$_{2\ 4}$	*for* K$_{2\ 4\ 6}$
818	149	33	1	*read* तथाकृताश्	*for* तथा°
825	149	84	1	*read* 23^{ab}	*for* 23^{cd}
837	151	12	2	*read* — ^{c})	*for* — ^{a})
857 858	156 153	18 19	10 1	*read* K$_6$	*for* D$_4$
862	157	17	6–7	*read* *the lines thus* कृपा) Ś$_1$ K$_{2\ 4}$ V$_1$ (marg) D$_1$ ins after 17^{ab} K$_{1\ 8\ 6}$ Dn Dn$_1$ n$_3$ D$_{2-4\ 8\ 9}$ T$_2$ after 17^{cd} D$_7$ T$_1$ G$_6$ after 13	
875	159	56	15	*read* 56^{ef}	*for* 56^{cd}
887	160	70	10	*read* चेक्ष्याकु	*for* चेक्ष्वाकु
904	162	39	5	*ins* *before* K$_{1-4}$ Ś$_1$ (before corr)	
927	167	2nd col	17	*read* १७३४	*for* १७३५
928	167	1st. col.	28	*read* १६६३	*for* १६६०

(III) NOTES

Page	Column	Line		
938	first	15	*read* a caṇḍāla	*for* acāṇḍāla

CONCORDANCE OF THIS EDITION

with the Bombay, Calcutta, and Madras (P P. S. Sastri's) Editions

Śāntiparvan Rājadharma

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
1*	not numbered	not numbered	—
2*	—	—	—
3*	—	—	—
1 1–22	1 1–22	1–22	1 1–22
4*	1 23^{ab}	23^{ab}	—
1 23–30	1 23^{cd}–31^{ab}	23^{cd}–31^{ab}	1 23–30
1 31^{ab}	1 31^{cd}	31^{cd}	1 $30\frac{1}{2}$
1 31^{cd}	1 32^{ab}	32^{ab}	1 31
1 32^{ab}	1 32^{cd}	32^{cd}	1 $31\frac{1}{2}$
1 32^{cd}	1 33^{ab}	33^{ab}	1 32
1. 33	1 33^{cd}–34^{ab}	33^{cd}–34^{ab}	1 33
1 34^{ab}	1 34^{cd}	34^{cd}	1 $33\frac{1}{2}$
1 34^{cd}	1 35^{ab}	35^{ab}	1 34
1 35–42	1 35^{cd}–43^{ab}	35^{cd}–43^{ab}	1 35–42
1 43	1 43^{cd}–44^{ab}	43^{cd}–44^{ab}	1 43
1 44	1 44^{cdef}	44^{cd}–45	1 44
5*	—	—	—
2 1–10^{ab}	2 1–10^{ab}	46–55^{ab}	2 1–10^{ab}
6*	—	—	—
2 10^{cd}–22	2 10^{cd}–22	55^{cd}–67	2 10^{cd}–22
2 23^{ab}	2 23^{ab}	68^{ab}	2 $22\frac{1}{2}$
2 23^{cd}–24^{ab}	2 23^{cd}–24^{ab}	68^{cd}–69^{ab}	2 $23\frac{1}{2}$
2 24^{cd}	2 24^{cd}	69^{cd}	2 24
2 25–29	2 25–29	70–74	2 25–29
3 1–15	3 1–15	75–89	3 1–15
3 16^{ab}	3 16^{ab}	90^{ab}	3 $15\frac{1}{2}$
3 16^{cd}–18^{ab}	3 16^{cd}–18^{ab}	90^{cd}–92^{ab}	3 $16\frac{1}{2}$–$17\frac{1}{2}$
3 18^{cd}	3 18^{cd}	92^{cd}	3 18
3 19–23	3 19–23	93–97	3 19–23
3 24^{ab}	3 24^{ab}	98^{ab}	3 $23\frac{1}{2}$
3 24^{cd}	3 24^{cd}	98^{cd}	3 24
3. 25	3 25	99	3. 25
3. 26^{ab}	3. 26^{ab}	100^{ab}	3. $25\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed.
3 26^{cd}	3 26^{cd}	100^{cd}	3. 26
3 27–29	3. 27–29	101–103	3 27–29
3 30^{ab}	3. 30^{ab}	104^{ab}	3 $29\frac{1}{2}$
3 30^{cd}–31^{ab}	3 30^{cd}–31^{ab}	104^{cd}–105^{ab}	3 $30\frac{1}{2}$
3 31^{cd}	3 31^{cd}	105^{cd}	3 31
3. 32–33	3 32–33	106–107	3 32–33
4 1–21	4 1–21	108–128	4 1–21
5 1–3	5 1–3	129–131	5 1–3
5 4^{ab}	5 4^{ab}	132^{ab}	—†
5 4^{cd}	5 4^{cd}	132^{cd}	5 $3\frac{1}{2}$
5 5	5 5	133	5 $4\frac{1}{2}$
5 6	5 6	134	5 $5\frac{1}{2}$
5 7	5 7	135	5 $6\frac{1}{2}$
5 8^{ab}	5 8^{ab}	136^{ab}	5. 7
5 8^{cd}	5 8^{cd}	136^{cd}	5 $7\frac{1}{2}$
5 9–15	5 9–15	137–143	5 $8\frac{1}{2}$–$14\frac{1}{2}$
6 1–9	6 1–9	144–152	6 1–9
6 10^{ab}	6 10	153^{ab}	6 $9\frac{1}{2}$
6 10^{cdef}	6 11	153^{cd}–154^{ab}	6 $10\frac{1}{2}$
6 11	6 12	154^{cd}–155^{ab}	6. $11\frac{1}{2}$
6 12	6 13	155^{cd}–156	6 $12\frac{1}{2}$
7 1–14	7 1–14	157–170	7 1–14
7 15^{abcd}	7 15	171	7 15
7 15^{ef}	7 16^{ab}	172^{ab}	7 $15\frac{1}{2}$
7 16	7 16^{cd}–17	172^{cd}–173^{ab}	7 $16\frac{1}{2}$
7 17	7 18	173^{cd}–174^{ab}	7 $17\frac{1}{2}$
7 18	7 19	174^{cd}–175^{ab}	7 $18\frac{1}{2}$
7 19	7 20	175^{cd}–176^{ab}	7 $19\frac{1}{2}$
7 20^{ab}	7 21^{ab}	176^{cd}	7 $20\frac{1}{2}^{ab}$
7 20^{cd}	7 21^{cd}	177^{ab}	7 $22\frac{1}{2}^{cd}$
7 21–22	7 22–23	177^{cd}–179^{ab}	7 $23\frac{1}{2}$–$24\frac{1}{2}$
7 23–24	7 24–25	179^{cd}–181^{ab}	7 $20\frac{1}{2}^{cd}$–$22\frac{1}{2}^{ab}$
7*	7. 26^{ab}	181^{cd}	—
7. 25	7. 26^{cd}–27^{ab}	182	7 $25\frac{1}{2}$
7 26^{ab}	7. 27^{cd}	183^{ab}	7 $26\frac{1}{2}^{ab}$
7 26^{cdef}	7 28	183^{cd}–184^{ab}	7. $26\frac{1}{2}^{cd}$–$27\frac{1}{2}^{ab}$

† Om, (hapl.),

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
7 27–30	7 29–32	184^{cd}–188^{ab}	7. $27\frac{1}{2}^{cd}$–31
7 31^{abcd}	7 33	188^{cd}–189^{ab}	7 32
7 31^{ef}	7 34^{ab}	189^{cd}	7 $32\frac{1}{2}$
7 32–34^{ab}	7 34^{cd}–36	190–192^{ab}	7 $33\frac{1}{2}$–$35\frac{1}{2}^{ab}$
8*	7 37	192^{cd}–193^{ab}	—
7 34^{cd}–40	7 38–44^{ab}	193^{cd}–199	7 $35\frac{1}{2}^{cd}$–$41\frac{1}{2}$
7 41	7 44^{cdef}	200	7. $42\frac{1}{2}$
8 1–5	8 1–5	201–205	8 1–5
8 6	8 6	206–207^{ab}	8 6–7^{ab}
8 7	8 7	207^{cd}–208^{ab}	8 7^{cd}–$7\frac{1}{2}$
8 8–28^{ab}	8 8–28^{ab}	208^{cd}–232	8 8–$28\frac{1}{2}^{ab}$
9*	8 28^{cd}	233^{ab}	—
8 28^{cd}	8 29^{ab}	233^{cd}	8 $28\frac{1}{2}^{cd}$
8 29	8 29^{cd}–30^{ab}	234	3 $29\frac{1}{2}$
8 30^{ab}	8 30^{cd}	235^{ab}	8 30
8 30^{cd}–31^{ab}	8 31	235^{cd}–236^{ab}	8 31
8 31^{cd}	8 32^{ab}	236^{cd}	8 $31\frac{1}{2}$
8 32–35^{ab}	8 32^{cd}–35	237–240^{ab}	8 $32\frac{1}{2}$–$35\frac{1}{2}^{ab}$
8 35^{cd}	8 36^{ab}	240^{cd}	8 $35\frac{1}{2}^{cd}$
8 36–37	8 36^{cdef}–37	241–242	8 $36\frac{1}{2}$–$37\frac{1}{2}$
9 1–23	9 1–23	243–265	9 1–23
10*	9 24^{ab}	266^{ab}	—
9 24–25	9 24^{cd}–25^{ef}	266^{cd}–268^{ab}	9 24–25
9 26–28	9 26–28	268^{cd}–271^{ab}	9 26–28
9 29^{ab}	9 29^{ab}	271^{cd}	9 $28\frac{1}{2}$
9 29^{cd}	9 29^{cd}	272^{ab}	9 29
9. 30–36	9 30–36	272^{cd}–275^{ab} †	9 30–36
9 37^{ab}	9 37^{ab}	275^{cd}	9 37^{ab}
—	9 37^{cd} ‡	276^{ab} ‡	—
9 37^{cd}	9 37^{ef}	276^{cd}	9 37^{cd}
10 1–10	10 1–10	277–286	10 1–10
10 11	10 11	287	10 12
10 12	10 12	288	10 13
10 13	10 13	289	10 11
10 14–27	10 14–27	290–303	10 14–27
11*	—	—	—

‡ Repetition of 12 9 33^{ab}

† Cal. ed. om 4 lines in counting

Crit. Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
10 28	10 28	304	10 28
11 1–3	11. 1–3	305–307	11 1–3
11 4^{ab}	11. 4^{ab}	308^{ab}	11 $3\frac{1}{2}$
11. 4^{cd}	11. 4^{cd}	308^{cd}	11. 4
11 5–12	11 5–12	309–316	11. 5–12
11. 13^{ab}	11. 13^{ab}	317^{ab}	11 $12\frac{1}{2}$
11. 13^{cd}–15^{ab}	11. 13^{cd}–15^{ab}	317^{cd}–319^{ab}	11 $13\frac{1}{2}^{ab}$–$14\frac{1}{2}^{cd}$
11. 15^{cd}	11. 15^{cd}	319^{cd}	11. 15
11. 16–28	11. 16–28	320–332	11. 16–28
12. 1–4^{cd}	12 1–4	333–336	12 1–4
12. 4^{ef}	12. 5^{ab}	337^{ab}	12 $4\frac{1}{2}$
12. 5–7^{ab}	12 5^{cd}–7	337^{cd}–339	12 $5\frac{1}{2}^{ab}$–$7\frac{1}{2}^{ab}$
12. 7^{cd}	12 8	340^{ab}	12 $7\frac{1}{2}^{cd}$
12. 8–12	12 9–13	340^{cd}–345^{ab}	12 $8\frac{1}{2}$–$12\frac{1}{2}$
12. 13^{ab}	12. 14^{ab}	345^{cd}	12. 13
12. 13^{cd}	12. 14^{cd}	346^{ab}	12. $13\frac{1}{2}$
12 14–16	12 15–17	346^{cd}–349^{ab}	12 $14\frac{1}{2}$–$16\frac{1}{2}$
12 17^{ab}	12 18^{ab}	349^{cd}	12 17
12 17^{cd}	12 18^{cd}	350^{ab}	12 $17\frac{1}{2}$
12. 18–23	12 19–24	350^{cd}–356^{ab}	12. $18\frac{1}{2}$–$23\frac{1}{2}$
App I 1	—	—	12. 24–44
12 24	12 25	356^{cd}–357^{ab}	12 45
12 25^{abcd}	12 26	357^{cd}–358^{ab}	12 46
12 25^{ef}	12. 27^{ab}	358^{cd}	12. 47^{ab}
12. 26^{ab}	12. 27^{cd}	359^{ab}	12 47^{cd}
12. 26^{cdef}	12. 28	359^{cd}–360^{ab}	12 48
12. 27–34	12 29–36	360^{cd}–368	12 49–56
12 35	12. 37	369	12. 57
12*	—	—	—
12 36	12. 38	370	12 58
13. 1–8	13 1–8	371–378	13. 1–8
13*	—	—	13 9–10
13 9–13	13. 9–13	379–383	13. 11–15
14 1–14	14. 1–14	384–397	14. 1–14
App. I. 2	—	—	14. 15–56
14 15–22	14. 15–22	398–405	14 57–64
14. 23	14. 23	406	— †

† 12. 14. 23 om. (hapl).

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
14 24–34^{abcd}	14 24–34	407–417	14 65–75
14 34^{ef}	14 35^{ab}	418^{ab}	—
14* (subst, 34^{ef})	—	—	14 76^{ab}
14 35	14 35^{cd}–36^{ab}	418^{cd}–419^{ab}	14 76^{cd}–76½
App I 3	—	—	14 77½–123½
14 36–39	14 36^{cd}–39^{ef}	419^{cd}–423	14 124½–127½
15 1–8	15 1–8	424–431	15 1–8
15*	—	—	—
15 9–15	15 9–15	432–438	15 9–15½^{ab}
16*	—	—	15 15½^{cd}
15 16–21	15 16–21	439–444	15 16½–21½
15 22^{ab}	15 22^{ab}	445^{ab}	15 22
15 22^{cd}–23^{ab}	15 22^{cd}–23^{ab}	445^{cd}–446^{ab}	15 23
15 23^{cd}	15 23^{cd}	446^{cd}	15 23½
15 24–31	15 24–31	447–454	15 24½–31½
17*	—	—	—
15 32–42^{ab}	15 32–42^{ab}	455–465^{ab}	15 32½^{ab}–42½^{ab}
15 42^{cd}	15 42^{cd}	465^{cd}	15 42½^{cd}
15 43–44	15 43–44	466–467	15 43½–44½
—	—	—	45 †
15. 45–57^{ab}	15 45–57^{ab}	468–480^{ab}	15 46–58^{ab}
15 57^{cd}	15 57^{cd}	480^{cd}	15 59^{ab}
15 58^{ab}	15 58^{ab}	481^{ab}	15 59^{cd}
15 58^{cd}	15 58^{cd}	481^{cd}	15 58^{cd}
16 1–11	16 1–11	482–492	16 1–11
16 12	16 12	493	16 11½–12
18*	—	—	—
16. 13^{ab}	16 13^{ab}	494^{ab}	16 13^{ab}
—	16 13^{cd}–14^{ab} ‡	494^{cd}–495^{ab} ‡	16 13^{cd}–14^{ab} ‡
19*	—	—	—
16. 13^{cd}	16 14^{cd}	495^{cd}	16. 14^{cd}
16 14^{ab}	16 15^{ab}	496^{ab}	16 15^{ab}
16 14^{cd}	16 15^{cd}	496^{cd}	—
16 15^{ab}–16^{ab}	16 16^{ab}–17^{ab}	497^{ab}–498^{ab}	16. 15^{cd}–16
16 16^{cd}	16 17^{cd}	498^{cd}	16 16½
16. 17–19^{cd}	16 18–20	499–501	16 17½–19½

‡ Editions repeat 12. 16 11^{cd}–12^{ab} here

† 12 15 44^{ab} (r)

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
16 19^{ef}	16 21^{ab}	502^{ab}	16 $20\frac{1}{2}^{ab}$
20*	16 21^{cd}	502^{cd}	—
21*	—	—	16. $20\frac{1}{2}^{cd}$–21
16 20–21^{ab}	16 22–23^{ab}	503–504^{ab}	16. 22–23^{ab}
16 21^{cd}	16 23^{cd}	504^{cd}	—
16 22	16 24	505	16. 23^{cd}–24^{ab}
22*	—	—	—
16 23^{ab}	16 25^{ab}	506^{ab}	16. 24^{cd}
23*	16 25^{cd}–26^{ab}	506^{cd}–507^{ab}	—
16. 23^{cd}	16 26^{cd}	507^{cd}	16 $24\frac{1}{2}$
16 24–26	16 27–29	508–510	16. $25\frac{1}{2}$–$27\frac{1}{2}$
17 1–5^{cd}	17 1–5	511–515	17 1–5
24*	17 6^{ab}	516^{ab}	—
17 5^{ef}	17 6^{cd}	516^{cd}	17 $5\frac{1}{2}$
17. 6–23	17 7–24	517–534	17 6–$23\frac{1}{2}$
18 1–19	18 1–19	535–553	18 1–19
18 20^{ab}	18 20^{ab}	554^{ab}	18. $19\frac{1}{2}$
18 20^{cdef}	18 20^{cd}–21^{ab}	554^{cd}–555^{ab}	18 $20\frac{1}{2}$
18 21	18 21^{cd}–22	555^{cd}–556	18 $21\frac{1}{2}$–22
18 22–38^{c}	18 23–39^{c}	557–573^{c}	18 23–39^{c}
25*	18 39^{d}–40^{c}	573^{d}–574^{c}	—
18 38^{d}	18 40^{d}	574^{d}	18 39^{d}
19 1–5	19 1–5	575–579	19 1–5
26*	—	—	19 6–$8\frac{1}{2}$
19 6	19 6	580	19 $9\frac{1}{2}$
27*	—	—	19 $10\frac{1}{2}^{ab}$
19 7	19 7	581	19. $10\frac{1}{2}^{cd}$–11
19 8–26	19 8–26	582–600	19 12–30
20 1–4	19 1–4	601–604	20 1–4
20 5^{ab}	20 5^{ab}	605^{ab}	20 $4\frac{1}{2}$
20 5^{cd}–6^{ab}	20 5^{cd}–6^{ab}	605^{cd}–606^{ab}	20 $5\frac{1}{2}$
20 6^{cd}	20 6^{cd}	606^{cd}	20 6
20 7–14	20 7–14	607–614	20 7–14
21. 1–7	21 1–7	615–621	20 15–21
21 8^{ab}	21. 8^{ab}	622^{ab}	20 22^{ab}
—	—	—	20 22^{cd} †

† 12. 21. 7^{cd} (r)

Crit Ed.	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
21 8^{cdef}	21. 8^{cd}–9^{ab}	622^{cd}–623^{ab}	20 23
21 9–13	21 9^{cd}–14^{ab}	623^{cd}–628^{ab}	20 24–28
21. 14–15	21 14^{cd}–16^{ab}	628^{cd}–630^{ab}	20 29–30
21 16^{ab}	21 16^{cd}	630^{cd}	20 31^{ab}
21 16^{cdef}	21 17	631	20 31^{cd}–$31\frac{1}{2}$
21 17–19^{cd}	21 18–20^{abcd}	632–634	20 $32\frac{1}{2}$–$34\frac{1}{2}$
21 19^{ef}	21 20^{ef}	635	20 35
22 1–15	22 1–15	636–650	21 1–15
23 1–3	23 1–3	651–653	22 1–3
23 4	23 4	654	—
23 5–7	23 5–7	655–657	22 4–6
23 8^{ab}	23 8^{ab}	658^{ab}	22 7^{ab}
23 8^{cd}	23 8^{cd}	658^{cd}	22 7^{cd}
23 9–16	23 9–16	659–666	22 $8\frac{1}{2}$–16
24 1–6	23 17–22	667–672	22 17–22
24 7^{ab}	23 23^{ab}	673^{ab}	22 $22\frac{1}{2}$
24 7^{cd}	23 23^{cd}	673^{cd}	22 23
24 8	23 24	674	22 24
24 9	23 25–26^{ab}	675–676^{ab}	22 $24\frac{1}{2}$–26^{ab}
28*	—	—	—
24 10	23 26^{cd}–27	676^{cd}–677	22 26^{cd}–27
24 11–12	23 28–29	678–679	22 28–29
24 13^{ab}	23 30^{ab}	680^{ab}	22 $29\frac{1}{2}$
24 13^{cd}	23 30^{cd}	680^{cd}	22 30
24 14	23 31	681	22 $30\frac{1}{2}$–31
24 15–19	23 32–36	682–686	22 32–36
24 20–21^{ab}	23 37–38^{ab}	687–688^{ab}	22 $36\frac{1}{2}$–38^{ab}
29*	—	—	22 38^{cd}
24 21^{cd}–22	23 38^{cd}–39	688^{cd}–689	22 $38\frac{1}{2}$–$39\frac{1}{2}$
30*	—	—	22 $40\frac{1}{2}$–45
24 23–30	23 40–47	690–697	22 46–53
25 1–10	24 1–10	698–707	23 1–10
31*	—	—	23 11–$14\frac{1}{2}$
25 11–12	24 11–12	708–709	23 $15\frac{1}{2}$–$16\frac{1}{2}$
25 13^{abcd}	24 13	710	23 $17\frac{1}{2}$
25 13^{ef}	24 14^{ab}	711^{ab}	23. 18
—	24 14^{cd} †	711^{cd} †	—

† Repetition of 12 25 11^{cd}

Crit Ed	Bom. Ed	Cal. Ed	Madras Ed.
25 $14\text{-}17^{ab}$	24. $15\text{-}18^{ab}$	$712\text{-}715^{ab}$	23 $19\text{-}22^{ab}$
32*	—	—	23 $22^{cd}\text{-}26$
25. 17^{cd}	24. 18^{cd}	715^{cd}	23 26½
25 18-31	24 19-32	716-729	23. 27½-40½
25 32	24. 33	730	—
25 33	24 34	731	23 41½
26 1-23	25 1-23	732-754	24. 1-23
33* (subst, 24^{ab})	—	—	—
26. 24^{ab}	25. 24^{ab}	755^{ab}	24 24^{ab}
26 24^{cd}	25 24^{cd}	755^{cd}	24 24^{cd}
34*	25 25^{ab}	—	—
26 25	25 25^{cdef}	756	24 25
26 26-34	25 26-34	757-765	24 26-34
35*	—	—	24 34½
26 35-36	25 35-36	766-767	24 35½-36
App I 4	26 1-31	768-798	—
27 1-12	27. 1-12	799-810	25. 1-12
27 13^{abcd}	27. 13^{abcd}	811	25 13
27 13^{ef}	27. 13^{ef}	812^{ab}	25. 13½
27. 14	27 14	$812^{cd}\text{-}813^{ab}$	25. 14½
27 15^{abcd}	27. 15	$813^{cd}\text{-}814^{ab}$	25 15½
27 15^{ef}	27. 16^{ab}	814^{cd}	25. 16
27 16	27 $16^{cd}\text{-}17^{ab}$	815	25 17
27 17	27. $17^{cd}\text{-}18$	$816\text{-}817^{ab}$	25. 18-18½
27 18^{ab}	27 19	817^{cd}	25 $19\frac{1}{2}^{ab}$
27 18^{cd}	27 20^{ab}	818^{ab}	25 $19\frac{1}{2}^{cd}$
27 19-20	27 $20^{cd}\text{-}22^{ab}$	$818^{cd}\text{-}820^{ab}$	25 20½-21½
27 21	27. $22^{cd}\text{-}23^{ab}$	$820^{cd}\text{-}821^{ab}$	25 22½
27 22-23	27 $23^{cd}\text{-}25^{ab}$	$821^{cd}\text{-}823^{ab}$	25 23½-24½
36*	—	—	—
27. 24-25	27. $25^{cd}\text{-}27^{ab}$	$823^{cd}\text{-}825$	25 25½-26½
27 26^{ab}	27. 27^{cd}	826^{ab}	25 $27\frac{1}{2}^{ab}$
27 26^{cd}	27 28	826^{cd}	25 $27\frac{1}{2}^{cd}$
27 27-32	27 29-34	827-832	25 28½-33½
28 1-9	28 1-9	833-841	26 1-9
28 10	28. 10	842	26. 11
28 11	28. 11	843	26. 10
28. 12-15	28 12-15	844-847	26. 12-15

Crit Ed	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed
28 16	28 16	848	—
28 17–26	28 17–26^{abcd}	849–858	26 16–25½^{ab}
—	28 26^{ef} †	859^{ab} †	—
28 27	28 27	859^{cd}–860^{ab}	26 25½^{cd}–26½^{ab}
28 28	28 28	860^{cd}–861^{ab}	26 26½^{cd}–27
28 29–39	28 29–39	861^{cd}–872^{ab}	26 28–38
28 40^{abcd}	28 40	872^{cd}–873^{ab}	26 39
28 40^{ef}	28 41^{ab}	873^{cd}	26 40^{ab}
37*	28 41^{cd}	874^{ab}	—
28 41–54	28 42–55	874^{cd}–888	26 40^{cd}–53½
28 55–58	28 56–59	889–892	26 54½–57½
29 1	29 1	893	27 1
38*	—	—	—
29 2–11	29 2–11	894–903	27 2–11
39*	29 12	904	27 12
—	29 13^{ab}	905^{ab}	—
29 12–14	29 13^{cd}–16^{ab}	905^{cd}–908^{ab}	27. 13–15
29 15^{ab}	29 16^{cd}(=13^{ab}, r)	908^{cd}(=905^{ab}, r)	27 16^{ab}
29 15^{cd}	29 17^{ab}	909^{ab}	27 16^{cd}
40*	29 17^{cd}–18^{ab}	909^{cd}–910^{ab}	—
29 16^{ab}	29 18^{cd}	910^{cd}	27 16½
29 16^{cdef}	29 19	911	27 17½
29 17^{abcd}	29 20	912	27 18½
29 17^{ef}	29 21^{ab}	913^{ab}	27 19
29 18	29 21^{cdef}	913^{cd}–914^{ab}	27 20
29 19–21	29 22–24	914^{cd}–917^{ab}	27 21–23
41*	—	—	27 23½
29 22–26	29 25–29	917^{cd}–922^{ab}	27 24–28½
29 27^{abcd}	29 30	922^{cd}–923^{ab}	27 29½
29 27^{ef}	29 31^{ab}	923^{cd}	—
29 28–29	29 31^{cd}–33^{ab}	924–925	—
42*	29 33^{cd}–34^{ab}	926	—
29 30–34	29 34^{cd}–39^{ab}	927–931	—
29 35–37	29 39^{cd}–42^{ab}	932–934	27 30½–32½
29 38^{abcd}	29 42^{cd}–43^{ab}	935	27. 33½
29. 38^{ef}	29. 43^{cd}	936^{ab}	27. 34

† 12 28 26^{cd} repeated with var

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed	Madras Ed.
29. 39^{abcd}	29. 44^{cdef}	937	—
29. 39^{ef}	29 44^{ab}	936^{cd}	27 34$\frac{1}{2}$
29 40–45	29 45–50	938–943	27. 35$\frac{1}{2}$–40$\frac{1}{2}$
29. 46–49	29 51–54	944–947	27 41$\frac{1}{2}$–44$\frac{1}{2}$
29. 50	29 55	948	—
29 51	29 56	949	27. 45$\frac{1}{2}$
43*	29. 57	950	27. 46$\frac{1}{2}$
29 52–53^{ab}	29 58–59^{ab}	951–952^{ab}	27 47$\frac{1}{2}$–48$\frac{1}{2}^{ab}$
44*	—	—	—
29. 53^{cd}	29 59^{cd}	952^{cd}	27 48$\frac{1}{2}^{cd}$
29 54^{ab}	29 60^{ab}	953^{ab}	27. 49$\frac{1}{2}^{ab}$
45*	29 60^{cd}	953^{cd}	27. 49$\frac{1}{2}^{cd}$
29. 54^{c}	29 61^{a}	954^{a}	27 50^{a}
46*	29 61^{bc}	954^{bc}	—
29 54^{d}	29 61^{d}	954^{d}	27. 50^{b}
29. 55	29. 62	955	27. 51
29. 56–63	29 63–70	956–963	27 51$\frac{1}{2}$–59
29 64–73	29 71–80	964–973	27 60–69
29. 74–86	29 81–93	974–986	27 70–82
29 87–92	29 94–99	987–992	27 82$\frac{1}{2}$–88
29. 93–104	29 100–111	993–1004	27 89–100
29. 105^{ab}	29 112^{ab}	1005^{ab}	27 100$\frac{1}{2}$
29. 105^{cd}–106^{ab}	29 112^{cd}–113^{ab}	1005^{cd}–1006^{ab}	27 101$\frac{1}{2}$
29. 106^{cd}	29 113^{cd}	1006^{cd}	27. 102
29. 107–116	29 114–123	1007–1016	27 103–112
29 117^{abcd}	29 124	1017	27 113
29 117^{ef}	29 125^{ab}	1018^{ab}	27 113$\frac{1}{2}$
29 118^{abcd}	29 125^{cd}–126^{ab}	1018^{cd}–1019^{ab}	27 114$\frac{1}{2}$
29 118^{ef}	29 126^{cd}	1019^{cd}	27 115
29 119–141	29 127–149	1020–1042	27 116–138
30. 1–7	30 1–7	1043–1049	28 1–7
30 8^{ab}	30 8^{ab}	1050^{ab}	28 7$\frac{1}{2}$
30 8^{cdef}	30 8^{cd}–9^{ab}	1050^{cd}–1051^{ab}	28 8$\frac{1}{2}$
30 9	30 9^{cd}–10^{ab}	1051^{cd}–1052^{ab}	28 9$\frac{1}{2}$
30 10^{abcd}	30 10^{cd}–11^{ab}	1052^{cd}–1053^{ab}	28 10$\frac{1}{2}$
30 10^{ef}	30 11^{cd}	1053^{cd}	28 11
30. 11	30. 12	1054	28 12
30. 12^{abcd}	30. 13	1055	28. 13

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
30 12^{ef}	30 14^{ab}	1056^{ab}	28 14^{ab}
30 13	30 14^{cd}–15^{ab}	1056^{cd}–1057^{ab}	28 14^{cd}–14½
30 14–32	30 15^{cd}–34^{ab}	1057^{cd}–1076^{ab}	28 15½–33½
30 33^{ab}	30 34^{cd}	1076^{cd}	28 34
30 33^{cd}–34^{ab}	30 35	1077	28 35
30 34^{cd}	30 36^{ab}	1078^{ab}	28 35½
30 35	30 36^{cd}–37^{ab}	1078^{cd}–1079^{ab}	28 36½
30 36^{ab}	30 37^{cd}	1079^{cd}	28 37½^{ab}
30 36^{cdef}	30 38	1080	28 37½^{cd}–38½^{ab}
30 37–40	30 39–42	1081–1084	28 38½^{cd}–42
30 41^{abcd}	30 43^{abcd}	1085	28 43
30 41^{ef}	30 43^{ef}	1086	28 43½
30 42	30 44	1087	28 44½
31 1^{ab}	31 1^{ab}	1088^{ab}	29 ½
31 1^{cd}	31 1^{cd}	1088^{cd}	29 1
31 2–7	31 2–7	1089–1094	29 2–7
31 8^{ab}	31 8^{ab}	1095^{ab}	29 7½
31 8^{cd}–9^{ab}	31 8^{cd}–9^{ab}	1095^{cd}–1096^{ab}	29 8½
31 9^{cd}	31 9^{cd}	1096^{cd}	29 9
31 10–13	31 10–13	1097–1100	29 10–13
31 14	31 14	1101	29 13½–14
31 15–18	31 15–18	1102–1105	29 15–18
31 19	31 19	1106	29 18½–19
31 20–21	31 20–21	1107–1108	29 20–21
31 22^{ab}	31 22^{ab}	1109^{ab}	29 21½
31 22^{cd}	31 22^{cd}	1109^{cd}	—
31 23–47	31 23–47	1110–1134	29 22½–46½
32 1–5	32. 1–5	1135–1139	30 1–5
32 6^{abcd}	32 6	1140	30 6
32 6^{ef}	32 7^{ab}	1141^{ab}	30 7^{ab}
32 7	32 7^{cd}–8^{ab}	1141^{cd}–1142^{ab}	30 7^{cd}–8^{ab}
32 8^{abcd}	32 8^{cd}–9^{ab}	1142^{cd}–1143^{ab}	30 8^{cd}–9^{ab}
32 8^{ef}	32 9^{cd}	1143^{cd}	30 9^{cd}
32 9–24	32 10–25	1144–1159	30 10–25
33 1–12	33 1–12	1160–1171	30 26–37
34 1–21	33 13–33	1172–1192	30 38–58
34 22^{ab}	33. 34^{ab}	1193^{ab}	30. 59^{ab}
—	—	—	30. 59^{cd}

Crit. Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
$34\ 22^{cd}$	$33.\ 34^{cd}$	1193^{cd}	$30.\ 59\frac{1}{2}$
34. 23–36	33. 35–48	1194–1207	$30\ 60\frac{1}{2}–73\frac{1}{2}$
35 1–5	34 1–5	1208–1212	31 1–5
$35\ 6^{ab}$	$34\ 6^{ab}$	1213^{ab}	$31\ 6^{ab}$
$35.\ 6^{cd}$	$34.\ 7^{ab}$	1214^{ab}	—
35 7	$34\ 7^{cd}–8^{ab}$	$1214^{cd}–1215^{ab}$	—
$35\ 8^{ab}$	$34\ 6^{cd}$	1213^{cd}	$31.\ 6^{cd}$
$35\ 8^{cd}$	$34\ 8^{cd}$	1215^{cd}	$31\ 6\frac{1}{2}$
35 9–22	34 9–22	1216–1229	$31\ 7\frac{1}{2}–20\frac{1}{2}$
$35.\ 23^{ab}$	$34\ 23^{ab}$	1230^{ab}	31 21
$35\ 23^{cd}–24^{ab}$	$34\ 23^{cd}–24^{ab}$	$1230^{cd}–1231^{ab}$	31 22
$35\ 24^{cd}$	$34\ 24^{cd}$	1231^{cd}	$31\ 22\frac{1}{2}$
35 25–30	34 25–30	1232–1237	$31\ 23\frac{1}{2}–28\frac{1}{2}$
$35\ 31^{abcd}$	$34\ 31^{abcd}$	1238	$31\ 29\frac{1}{2}$
$35\ 31^{ef}$	$34\ 31^{ef}$	1239^{ab}	$31\ 30\frac{1}{2}^{ab}$
35. 32	34. 32	$1239^{cd}–1240$	$31.\ 30\frac{1}{2}^{cd}–31\frac{1}{2}^{ab}$
47*	—	—	$31\ 31\frac{1}{2}^{cd}$
36 1–3	35 1–3	1241–1243	$31\ 32\frac{1}{2}–34\frac{1}{2}$
48*	35. 4–6	1244–1246	—
36 4–5	35 7–8	1247–1248	$31\ 35\frac{1}{2}–36\frac{1}{2}$
$36\ 6^{ab}$	$35\ 9^{ab}$	1249^{ab}	31 37
$36\ 6^{cd}–7^{ab}$	$35.\ 9^{cd}–10^{ab}$	$1249^{cd}–1250^{ab}$	31 38
$36.\ 7^{cd}$	$35\ 10^{cd}$	1250^{cd}	$31\ 38\frac{1}{2}$
36 8–17	35 11–20	1251–1260	$31\ 39\frac{1}{2}–48\frac{1}{2}$
$36\ 18^{ab}$	$35\ 21^{ab}$	1261^{ab}	$31\ 49\frac{1}{2}^{ab}$
$36\ 18^{cd}–19$	$35.\ 21^{cd}–22$	$1261^{cd}–1262$	—
$36\ 20^{ab}$	$35.\ 23^{ab}$	1263^{ab}	$31\ 49\frac{1}{2}^{cd}$
$36.\ 20^{cd}–21$	$35.\ 23^{cd}–24$	$1263^{cd}–1264$	$31\ 50\frac{1}{2}–51$
36 22	35 25	1265	—
36 23–27	35 26–30	1266–1270	31. 52–56
49*	35 31	1271	—
36 28–46	35 32–50	1272–1290	31 57–75
37 1	35. 51	1291	31. 76
37. 2–5	36 1–4	1292–1295	32 1–4
$37\ 6^{ab}$	$36\ 5^{ab}$	1296^{ab}	$32\ 4\frac{1}{2}$
$37.\ 6^{cd}$	$36\ 5^{cd}$	1296^{cd}	32. 5
50*	36. 6–9	1297–1300	—
37. 7–9	36. 10–12	1301–1303	32. 6–8

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
37 10^{ab}	36 13^{ab}	1304^{ab}	32 8½
37. 10^{cd}–11^{ab}	36 13^{cdef}	1304^{cd}–1305^{ab}	32 9½
37 11^{cd}–12^{ab}	36 14	1305^{cd}–1306^{ab}	32 10½
37 12^{cdef}	36 15	1306^{cd}–1307^{ab}	32 11½
37 13^{abcd}	36 16^{abcd}	1307^{cd}–1308^{ab}	32 12½
37 13^{ef}	36 16^{ef}	1308^{cd}	32 13
51*	36 17–18	1309–1310	—
37 14–21	36 19–26	1311–1318	32 14–21
52*	36 27–29^{ab}	1319–1321^{ab}	—
37 22–31	36 29^{cd}–39^{ab}	1321^{cd}–1331^{ab}	32 22–31
37 32	36 39^{cdef}	1331^{cd}–1332^{ab}	32 32
37 33–43	36 40–50	1332^{cd}–1343	32 33–43
38 1–14	37 1–14	1344–1357	33 1–14
38 15^{ab}	37 15^{ab}	1358^{ab}	33 14½
38 15^{cd}	37 15^{cd}	1358^{cd}	33 15
38 16–44	37. 16–44	1359–1387	33 16–44
38 45^{ab}	37 45^{ab}	1388^{ab}	33 46^{ab}
38 45^{cd}	37 45^{cd}	1388^{cd}	33 45^{cd}
38 46^{ab}	37 46^{ab}	1389^{ab}	33 45^{ab}
38 46^{cd}	37 46^{cd}	1389^{cd}	33 46^{cd}
38 47–49	37. 47–49	1390–1392	33 47–49
39 1–5	38 1–5	1393–1397	34 1–5
39 6^{ab}	38 6^{ab}	1398^{ab}	34 5½
39 6^{cd}	38 6^{cd}	1398^{cd}	34 6
39 7–16	38 7–16	1399–1408	34 7–16
39 17^{ab}	38 17^{ab}	1409^{ab}	34 16½
39 17^{cd}	38 17^{cd}	1409^{cd}	34 17½^{ab}
53*	—	—	34 17½^{cd}
39. 18–25	38 18–25	1410–1417	34 18½–25½
39 26^{ab}	38 26^{ab}	1418^{ab}	34 26
39. 26^{cd}–27^{ab}	38 26^{cd}–27^{ab}	1418^{cd}–1419^{ab}	34 27
39 27^{cd}	38 27^{cd}	1419^{cd}	34 27½
39 28–37	38 28–37	1420–1429	34 28½–37½
54*	39 1	1430	34 38½
39 38–49	39. 2–12	1431–1442	34. 39½–50½
40 1–11	40 1–11	1443–1453	35 1–11
55*	—	—	—
40 12–14	40. 12–14	1454–1456	35 12–14

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed.
56*	40 15^{ab}	1457^{ab}	35 15^{ab}
40 15	40. 15^{cd}–16^{ab}	1457^{cd}–1458^{ab}	35 15^{cd}–$15\frac{1}{2}$
57*	40 16^{cd}–17^{ab}	1458^{cd}–1459^{ab}	—
40. 16	40. 17^{cd}–18^{ab}	1459^{cd}–1460^{ab}	35. 16–17^{ab}
40 17^{ab}	40. 18^{cd}	1460^{cd}	35 17^{cd}
40 17^{cdef}	40 19	1461	35. 18
40 18–20	40. 20–22	1462–1464	35. 19–21
58*	—	—	—
40 21–22	40 23–24	1465–1466	35. 22–23
App 1 5†	—	—	—
41 1–6	41 1–6	1467–1472	36 1–6
41 7^{abcd}	41 7	1473	36 7
41 7^{ef}	41 8^{ab}	1474^{ab}	36 $7\frac{1}{2}$
41 8^{abcd}	41 8^{cd}–9^{ab}	1474^{cd}–1475^{ab}	36 $8\frac{1}{2}$
41 8^{ef}	41. 9^{cd}	1475^{cd}	36 9
41 9–18	41 10–19	1476–1485	36 10–19
42 1	42 1	1486	37 1
42 2^{abcd}	42 2	1487	37. 2
42. 2^{ef}	42. 3^{ab}	1488^{ab}	37. $2\frac{1}{2}$
42. 3–11	42 3^{cd}–12^{ab}	1488^{cd}–1497^{ab}	37 $3\frac{1}{2}$–$11\frac{1}{2}$
42 12	42 12^{cdef}	1497^{cd}–1498	37. $12\frac{1}{2}$
43 1–2	43. 1–2	1499–1500	38 1–2
43 3^{ab}	43 3^{ab}	1501^{ab}	38. $2\frac{1}{2}$
43 3^{cd}	43 3^{cd}	1501^{cd}	38. 3
43 4–17	43. 4–17	1502–1515	38. 4–17
60*	—	—	38. 18
44 1–9	44 1–9	1516–1524	39. 1–9
61*	—	—	—
44 10–12	44 10–12	1525–1527	39 10–12
44 13^{ab}	44 13^{ab}	1528^{ab}	39. $12\frac{1}{2}$
44. 13^{cd}	44 13^{cd}	1528^{cd}	39. 13
44 14–16	44. 14–16	1529–1531	39 14–16
45 1–4^{ab}	45. 1–4^{ab}	1532–1535^{ab}	40 1–4^{ab}
45 4^{cd}	45. 4^{cd}	1535^{cd}	—
62* (subst , 4^{cd})	—	—	40. 4^{cd}
45 5–14	45. 5–14	1536–1545	40. 5–14

† App. I. 5 = 59*.

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
45 15^{abcd}	45 15	1546	40 15
45 15^{ef}	45 16^{ab}	1547^{ab}	40 $15\frac{1}{2}$
45 16–19	45 16^{cd}–20^{ab}	1547^{cd}–1551^{ab}	40 $16\frac{1}{2}$–$19\frac{1}{2}$
45 20	45 20^{cdef}	1551^{cd}–1552	40 $20\frac{1}{2}$
46 1	46 1	1553	41 1
46 2	46 2	1554	41 2^{cd}–$2\frac{1}{2}$
46 3	46 3	1555	41 $3\frac{1}{2}$
46 4^{ab}	46 4^{ab}	1556^{ab}	41 2^{ab}
46 4^{cd}	46 4^{cd}	1556^{cd}	41 4
46 5–6	46 5–6	1557–1558	41 5–6
63*	—	—	—
46 7–14	46 7–14	1559–1566	41 7–14
46 15–17	46 16–18	1568–1570	41 15–17
46 18	46 15	1567	41 18
46 19–35	46 19–35	1571–1587	41 19–35
47 1–3^{ab}	47 1–3^{ab}	1588–1590^{ab}	42 1–3^{ab}
64*	—	—	42 3^{cd}–4^{ab}
47 3^{cd}	47 3^{cd}	1590^{cd}	42 4^{cd}
47 4–5^{ab}	47 4–5^{a}	1591–1592^{ab}	42 5–6^{ab}
47 5^{cd}	47 5^{cd}	1592^{cd}	42 7^{cd}
65*	47 6	1593	42 6^{cd}–7^{ab}
66*	47 7–12^{ab}	1594–1599^{ab}	—
67*	—	—	—
47 6	47 12^{cd}–13^{ab}	1599^{cd}–1600^{ab}	42 8
68*	—	—	—
47 7–8	47 13^{cd}–15^{ab}	1600^{cd}–1602^{ab}	42 9–10
69*	—	—	42 11^{ab}
47 9	47 15^{cdef}	1602^{cd}–1603	42 11^{cd}–$11\frac{1}{2}$
47 10–11	47 16–17	1604–1605	42 $12\frac{1}{2}$–$13\frac{1}{2}$
70*	47 18–20	1606–1608	42 $14\frac{1}{2}$, $15\frac{1}{2}$, $16\frac{1}{2}$
—	—	—	42 $17\frac{1}{2}$
47 12	47 21	1609	42 $18\frac{1}{2}$
—	—	—	42 $19\frac{1}{2} \pm 34$
47 13–14^{ab}	47 22–23^{ab}	1610–1611^{ab}	42 $20\frac{1}{2}$–$21\frac{1}{2}^{ab}$
71*	47 23^{cd}	1611^{cd}	42 $21\frac{1}{2}^{cd}$
47 14^{cd}	47 24^{ab}	1612^{ab}	42 $22\frac{1}{2}^{ab}$
47 15^{ab}	47 24^{cd}	1612^{cd}	42 $22\frac{1}{2}^{cd}$
47 15^{cd}	47 25	1[illegible]	42 $23\frac{1}{2}^{ab}$

Crit Ed.	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed
47 16–17	47 26–27	1613^{cd}–1615^{ab}	42 $23\frac{1}{2}^{cd}$,$24\frac{1}{2}$,$25\frac{1}{2}^{ab}$
72*	47 28	1615^{cd}–1616^{ab}	—
47 18	47 29	1616^{cd}–1617^{ab}	42 $25\frac{1}{2}^{cd}$–26
47 19	47 30	1617^{cd}–1618^{ab}	42 27
47 20	47 32	1619^{cd}–1620^{ab}	42 28
73*	47. 33–37^{ab}	1620^{cd}–1625^{ab}	42 29, $17\frac{1}{2}$, 30–32
47 21	47 31	1618^{cd}–1619^{ab}	42 33
47. 22	47 37^{cdef}	1625^{cd}–1626^{ab}	42 34 ± $19\frac{1}{2}$
47 23–24	47 38–39	1626^{cd}–1628^{ab}	42. 35–36
74*	—	—	42 37
47 25–27	47 40–42	1628^{cd}–1631^{ab}	43 38, 39, 41
75*	47 43	1631^{cd}–1632^{ab}	—
47 28–30	47 44–46	1632^{cd}–1635^{ab}	42 42, 43, 40
76*, 1–2	47 47	1635^{cd}–1636^{ab}	—
76*, 3–4	47. 48	1636^{cd}–1637^{ab}	42 76
App I 6, 1–4	—	—	42 78–79
App I 6, 5–6	—	—	—
App. I 6, 7–40	—	—	42. 80–96
App I 6, 41–42	—	—	—
App I 6, 43–51	—	—	42. 97–$100\frac{1}{2}$
—	—	—	42. 101
App. I 6, 52–55	—	—	42. 102–103
77*	—	—	42 77
47 31–32	47. 49–50	1637^{cd}–1639^{ab}	42. 44–45
78*	47 51	1639^{cd}–1640^{ab}	—
47 33–36	47. 52–55	1640^{cd}–1644^{ab}	42 46–49
47 37–38	47 56–57	1644^{cd}–1646^{ab}	42 52–53
47 39	47. 59	1647^{cd}–1648^{ab}	42 54
47 40	47 58	1646^{cd}–1647^{ab}	42 55
47 41	47 60	1648^{cd}–1649^{ab}	42 56
79*, 1–2	47 61	1649^{cd}–1650^{ab}	42 57
79*, 3–4	47. 62	1650^{cd}–1651^{ab}	—
79*, 5–6	47 63	1651^{cd}–1652^{ab}	42 58
79*, 7–10	47 64–65	1652^{cd}–1654^{ab}	—
47. 42	47. 66	1654^{cd}–1655^{ab}	42. 51
47. 43	47. 67	1655^{cd}–1656^{ab}	42. 59
47. 44	47. 68	1656^{cd}–1657^{ab}	42. 50
47. 45–46	47. 70–71	1658^{cd}–1660^{ab}	42. 61, 60

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
80*, 1-4	47 72-73	1660[cd]-1662[ab]	—
80*, 5-6	47 75	1663[cd]-1664[ab]	42. 65
81*	—	—	—
82*	47 74	1662[cd]-1663[ab]	—
83*	—	—	42 66
84*	—	—	42 64
47 47	47 69	1657[cd]-1658[ab]	42 63
47 48	47 76	1664[cd]-1665[ab]	42 72
85*	—	—	42 73
47 49	47 77	1665[cd]-1666[ab]	42 67
86*	—	—	42 68
47. 50	47 78	1666[cd]-1667[ab]	42 62
47. 51	47 79	1667[cd]-1668[ab]	42 69
87*	—	—	42 70
47 52	47 80	1668[cd]-1669[ab]	—
88* (subst, 52)	—	—	42 71
89*	47 81	1669[cd]-1670[ab]	—
47 53-54	47 82-83	1670[cd]-1672[ab]	42 74-75 †
47 55-57	47 84-86	1672[cd]-1675[ab]	42 104-106
47 58[ab]	47. 87[ab]	1675[cd]	42 106½
47 58[cd]	47 87[cd]	1676[ab]	42 107
47 59[ab]	47 88[ab]	1676[cd]	42 107½
47 59[cd]	47 88[cd]	1677[ab]	42 108
90*	47 89	1677[cd]-1678[ab]	—
91*, 1	—	—	—
91*, 2-3	—	—	42 109
47 60[ab]	47. 90[ab]	1678[cd]	42 110[ab]
92*	—	—	—
47 60[cd]	47 90[cd]	1679	42 110[cd]
93*	47 93-95	1682-1684	—
94*	47 91-92	1680-1681	—
95* ‡	—	—	42 100½
47. 61	47 96	1685	42 112
96*	—	—	47 113
47 62-63	47 97-98	1686-1687	42 114-115
97*	47 99	1688	42 111

‡ 95* = App I. 6, lines 50-51 (see p xvi) † For 42 76-103 (see p. xvi).

Crit Ed	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
47 64	47 100	1689	42. 116
47 65	47. 101	1690	42. 119
98*	—	—	—
47 66–67	47 102–103	1691–1692	42. 117–118
47 68–72	47 104–108	1693–1697	42. 120–124
99*	—	—	42. 125–128
48 1–13	48 1–13	1698–1710	43 1–13
100*	48 14	1711	—
48. 14–15	48 15–16	1712–1714	43 14–15
49 1–8	49 1–8	1715–1722	44 1–8
49 9^{ab}	49 9^{ab}	1723^{ab}	44. $8\frac{1}{2}$
49. 9^{cd}	49 9^{cd}	1723^{cd}	44 9
49 10–19	49 10–19	1724–1733	44 10–19
101*	49 20–21^{ab}	1734–1735^{ab}	—
49 20	49 21^{cd}–22^{ab}	1735^{cd}–1736^{ab}	44 20
49 21	49. 22^{cdef}	1736^{cd}–1737	44 21
49. 22–24	49 23–25	1738–1740	44 22–24
102*	49 26	1741	—
49 25–27	49. 27–29	1742–1744	44 25–27
103*	—	—	—
49. 28	49. 30	1745	44 28
49 29^{a}	49. 31^{a}	1746^{a}	44. $28\frac{1}{2}^{a}$
104*	49. 31^{bc}	1746^{bc}	44. $28\frac{1}{2}^{b}$, $29\frac{1}{2}^{a}$
49 29^{b}	49. 31^{d}	1746^{d}	44 $29\frac{1}{2}^{b}$
49 29^{cdef}	49. 32	1747	44 $29\frac{1}{2}^{cd}$, 30
105*	49 33–34	1748–1749	—
49 30	49. 35	1750	44. 31
106*, 1	49 36^{ab}	1751^{ab}	44 32^{ab}
106*, 2	49 36^{cd}	1751^{cd}	—
49 31	49. 37	1752	44 32^{cd}–33^{ab}
49. 32	49 38	1753	44. 33^{cd}–34^{ab}
49 33	49. 39	1754	44 34^{cd}–$34\frac{1}{2}$
49. 34–36	49. 40–42	1755–1757	44 $35\frac{1}{2}$–$37\frac{1}{2}$
49 37–38	49 43–44	1758–1759	44 $38\frac{1}{2}$–$39\frac{1}{2}$
107*	49. 45^{ab}	1760^{ab}	—
49. 39	49. 45^{cd}–46^{ab}	1760^{cd}–1761^{ab}	44 $40\frac{1}{2}$
49 40	49 46^{cd}–47^{ab}	1761^{cd}–1762^{ab}	44. $41\frac{1}{2}$
108*	49. 47^{cd}	1762^{cd}	—

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
49 41^{abcd}	49 48	1763	44 42½
49 41^{ef}	49 49^{ab}	1764^{ab}	—
49 42	49 49^{cd}–50^{ab}	1764^{cd}–1765^{ab}	44 43½
49 43	49 50^{cd}–51^{ab}	1765^{cd}–1766^{ab}	44 44, 45^{ab}
109*	—	—	44 45^{cd}–47^{ab}
49 44^{ab}	49 51^{cd}	1766^{cd}	44 47^{cd}
49 44^{cd}	49. 52^{ab}	1767^{ab}	44 47½
49 45	49 52^{cd}–53^{ab}	1767^{cd}–1768^{ab}	44 48½
49 46–49	49 53^{cd}–57^{ab}	1768^{cd}–1772^{ab}	44 49½–52½
49 50^{ab}	49 57^{cd}	1772^{cd}	44 53½^{ab}
49 50^{cd}	49 58	1773^{ab}	44 53½^{cd}
49 51–58	49 59–66	1773^{cd}–1781^{ab}	44 54½–61½
110*	—	—	44 62½
49 59–62	49 67–70	1781^{cd}–1785^{ab}	44 63½–66½
111*	—	—	44 67½–73
49 63^{a}	49 71^{a}	1785^{c}	44 74^{a}
112*	49 71^{bc}	1785^{d}–1786^{a}	—
49 63^{bcd}	49 71^{d}, 72^{ab}	1786^{bcd}	44 74^{bcd}
113*	49 72^{cd}	1787^{ab}	44 75^{ab}
49 64	49 73	1787^{cd}–1788^{ab}	44 75^{cd}, 75½
49 65	49 74	1788^{cd}–1789	44 76½
49 66–74	49 75–83	1790–1798	44 77½–85½
49 75^{ab}	49 84^{ab}	1799^{ab}	44 86½^{ab}
114*	49 84^{cd}	1799^{cd}	—
49 75^{cd}	49 85^{ab}	1800^{ab}	44 86½^{cd}
49 76	49 85^{cd}–86^{ab}	1800^{cd}–1801^{ab}	44 87½
49 77	49 86^{cd}–87^{ab}	1801^{cd}–1802^{ab}	44 88½
115*	49 87^{cd}	1802^{cd}	—
49 78–79	49 88–89	1803–1804	44 89½, 90½
49 80	49 90	1805	44 91½
50 1–27^{ab}	50 1–27^{ab}	1806–1832^{ab}	45 1–27^{ab}
50 27^{cd}	50 27^{cd}	1832^{cd}	45 27½
50 28–29^{ab}	50 28–29^{ab}	1833–1834^{ab}	45 28½, 29
50 29^{cd}	50 29^{cd}	1834^{cd}	45 27^{cd}
116*	50 30^{ab}	1835^{ab}	—
50 30–33	50 30^{cd}–34^{ab}	1835^{cd}–1839^{ab}	45 30–33
117*	50 34^{cd}–35	1839^{cd}–1840	45 34–35^{ab}
118*	—	—	45 35^{cd}

Crit. Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed.
50 34–36	50. 36–38	1841–1843	45 36–38
51. 1–18	51 1–18	1844–1861	46 1–18
52. 1–34	52 1–34	1862–1895	47. 1–34
53 1–13	53 1–13	1896–1908	48. 1–13
119*	53 14^{ab}	1909	—
53 14^{ab}	53. 14^{cd}	1910^{ab}	48 $13\frac{1}{2}$
53. 14^{cd}–15^{ab}	53. 15	1910^{cd}–1911^{ab}	48. $14\frac{1}{2}$
53 15^{cd}–16^{ab}	53 16	1911^{cd}–1912^{ab}	48 $15\frac{1}{2}$
53 16^{cd}	53 17^{ab}	1912^{cd}	48. 16
53 17–23	53 17^{cd}–24^{ab}	1913–1919	48 17–23
53 24	53 24^{cd}–25^{ab}	1920	48 $24\frac{1}{2}$
53 25^{abcd}	53 25^{cd}–26^{ab}	1921	48 $25\frac{1}{2}$
53 25^{ef}	53 26^{cd}	1922^{ab}	48 26
53. 26–27	53 27–28	1922^{cd}–1924	48 27–28
54 1–11	54 1–11	1925–1935	49 1–11
54 12^{ab}	54 12^{ab}	1936^{ab}	49 $11\frac{1}{2}$
54. 12^{cd}–13^{ab}	54 12^{cd}–13^{ab}	1936^{cd}–1937^{ab}	49 $12\frac{1}{2}$
54 13^{cd}	54 13^{cd}	1937^{cd}	49 13
54. 14–21	54 14–21	1938–1945	49 14–21
120*	—	—	—
54. 22–39	54 22–39	1946–1963	49 22–39
55 1^{ab}	55 1^{ab}	1964^{ab}	50 $\frac{1}{2}$
55 1^{cdef}	55 1^{cd}–2^{ab}	1964^{cd}–1965^{ab}	50. $1\frac{1}{2}$
55 2	55 2^{cdef}	1965^{cd}–1966^{ab}	50 $2\frac{1}{2}$
55 3–5	55 3–5	1966^{cd}–1969^{ab}	50 $3\frac{1}{2}$–$5\frac{1}{2}$
55 6–7	55 7–8	1970^{cd}–1972^{ab}	50 $6\frac{1}{2}$–$7\frac{1}{2}$
55 8	55 6	1969^{cd}–1970^{ab}	50. $8\frac{1}{2}$
55 9–10	55 9–10	1972^{cd}–1974	50. $9\frac{1}{2}$–$10\frac{1}{2}$
55 11	55 11	1975	—
55 12	55. 12	1976	50 $11\frac{1}{2}$
55. 13–16	55. 13–16	1977–1980	50 $12\frac{1}{2}$–$15\frac{1}{2}$
121*	55 17–18	1981–1982	50 $16\frac{1}{2}$–$17\frac{1}{2}$
55 17–20	55 19–22	1983–1986	50 $18\frac{1}{2}$–$21\frac{1}{2}$
56 1–20^{ab}	56 1–20^{ab}	1987–2006^{ab}	51 1–20^{ab}
122*	—	—	51 20^{cd}
56. 20^{cd}	56 20^{cd}	2006^{cd}	51 $20\frac{1}{2}$
56 21–33^{ab}	56. 21–33^{ab}	2007–2019^{ab}	51 $21\frac{1}{2}$–$33\frac{1}{2}^{ab}$
123*	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
56 33^{cd}	56 33^{cd}	2019^{cd}	51 $33\frac{1}{2}^{cd}$
56 34–37	56 34–37	2020–2023	51 $34\frac{1}{2}$–$37\frac{1}{2}$
56. 38	56 38	—	51 $38\frac{1}{2}$
56 39–56	56 39–56	2024–2041	51. $39\frac{1}{2}$–$56\frac{1}{2}$
56 57^{abcd}	56 57	2042	51 $57\frac{1}{2}$
56 57^{ef}	56 58^{ab}	2043^{ab}	51 $58\frac{1}{2}^{ab}$
56 58	56 58^{cd}–59^{ab}	2043^{cd}–2044^{ab}	51 $58\frac{1}{2}^{cd}$, $59\frac{1}{2}^{ab}$
56 59^{ab}	56 59^{cd}	2044^{cd}	51 $59\frac{1}{2}^{cd}$
56 59^{cdef}	56 60	2045	51 $60\frac{1}{2}$
56 60^{ab}	56 61^{ab}	2046^{ab}	51 $61\frac{1}{2}^{cd}$
56 60^{cd}	56 61^{cd}	2046^{cd}	51 $61\frac{1}{2}^{ab}$
57. 1–4	57 1–4	2047–2050	51 $62\frac{1}{2}$–$65\frac{1}{2}$
124*	—	—	—
57. 5–24	57 5–24	2051–2070	51 $66\frac{1}{2}$–$85\frac{1}{2}$
57 25^{ab}	57 25^{ab}	2071^{ab}	51 86
57 25^{cd}–26^{ab}	57 25^{cd}–26^{ab}	2071^{cd}–2072^{ab}	51 87
57 26^{cd}	57 26^{cd}	2072^{cd}	51 $87\frac{1}{2}$
57. 27–45	57 27–45	2073–2091	51 $88\frac{1}{2}$–$106\frac{1}{2}$
125*	—	—	52 1
58 1–6	58 1–6	2092–2097	52 2–7
58 7–8	58 8–9	2099–2100	52 8–9
58 9^{ab}	58 10^{ab}	2101^{ab}	52 10^{ab}
58 9^{cd}	58 7^{ab}	2098^{ab}	52 10^{cd}
58. 10^{ab}	58 7^{cd}	2098^{cd}	52 11^{ab}
58 10^{cd}	58 10^{cd}	2101^{cd}	52. 11^{cd}
58 11–30	58 11–30	2102–2121	52 12–31
59 1–24	59 1–24	2122–2145	53 1–24
59 25^{ab}	59 25^{ab}	2146^{ab}	53 $24\frac{1}{2}$
59 25^{cd}	59 25^{cd}	2146^{cd}	53 25
59. 26–27	59 26–27	2147–2148	53 26–27
59 28^{ab}	59 28^{ab}	2149^{ab}	53 $27\frac{1}{2}$
59 28^{cd}	59 28^{cd}	2149^{cd}	53 28
59 29–41	59 29–41	2150–2162	53 29–41
59 42^{ab}	59 42^{ab}	2163^{ab}	53 $41\frac{1}{2}$
59. 42^{cd}–43^{ab}	59 42^{cd}–43^{ab}	2163^{cd}–2164^{ab}	53 $42\frac{1}{2}$
126*	—	—	53 $43\frac{1}{2}$–47^{ab}
59. 43^{cd}	59 43^{cd}	2164^{cd}	53 47^{cd}
59. 44–61	59. 44–61	2165–2182	53. 48–65

Crit Ed	Bom. Ed	Cal. Ed	Madras Ed
59 62^{ab}	59 62^{ab}	2183^{ab}	53 $65\frac{1}{2}$
56 62^{cd}–63^{ab}	59 62^{cd}–63^{ab}	2183^{cd}–2184^{ab}	53 $66\frac{1}{2}$
59 63^{cd}	59 63^{cd}	2184^{cd}	53 67
59 64–71	59 64–71	2185–2192	53 68–75
59 72^{ab}	59 72^{ab}	2193^{ab}	53 $75\frac{1}{2}$
59 72^{cd}–73^{ab}	59 72^{cd}–73^{ab}	2193^{cd}–2194^{ab}	53 $76\frac{1}{2}$
59 73^{cd}	59 73^{cd}	2194^{cd}	53 77
59 74–78	59 74–78	2195–2199	53 78–82
59 79^{ab}	59 79^{ab}	2200^{ab}	53 83^{ab}
59 79^{cd}–85^{ab}	59 138–143 †	2259^{cd}–2265^{ab} †	53 146–151 †
59 85^{cd}	59. 79^{cd}	2200^{cd}	53 83^{cd}
59 86	59 80	2201	53 84
127*	—	—	53 85–$89\frac{1}{2}$
59 87–88	59 81–82	2202–2203	53 $90\frac{1}{2}$–$91\frac{1}{2}$
59 89^{a}	59 83^{a}	2204^{a}	53 $92\frac{1}{2}^{a}$
128*	—	—	53 $92\frac{1}{2}^{bc}$
59 89^{b}	59 83^{b}	2204^{b}	53 $92\frac{1}{2}^{d}$
59 89^{cd}	59 83^{cd}	2204^{cd}	53 93
59 90–98	59 84–92	2205–2213	53 94–102
129*	—	—	53 103
59 99–105	59 93–99	2214–2220	53 104–110
59 106^{ab}	59 100^{ab}	2221^{ab}	53 $110\frac{1}{2}$
59. 106^{cd}	59 100^{cd}	2221^{cd}	53 111
59 107–108	59 101–102	2222–2223	53 112–113
59 109^{ab}	59 103^{ab}	2224^{ab}	53 $113\frac{1}{2}$
59 109^{cd}–110^{ab}	59 103^{cd}–104^{ab}	2224^{cd}–2225^{ab}	53 $114\frac{1}{2}$
59 110^{cd}	59 104^{cd}	2225^{cd}	53 115
59 111–114	59 105–108	2226–2229	53 116–119
59 115^{ab}	59 109^{ab}	2230^{ab}	53 $119\frac{1}{2}$
59 115^{cd}	59 109^{cd}	2230^{cd}	53 120
59 116^{ab}	59 110^{ab}	2231^{ab}	53 $120\frac{1}{2}$
59 116^{cd}–117^{ab}	59 110^{cd}–111^{ab}	2231^{cd}–2232^{ab}	53 $121\frac{1}{2}$
59 117^{cd}	59 111^{cd}	2232^{cd}	53 122
59 118^{ab}	59 112^{ab}	2233^{ab}	53 $122\frac{1}{2}$
59 118^{cd}	59 112^{cd}	2233^{cd}	53 123
130*	59 113	2234	—

† Editions and most MSS give these lines later see next page.

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
131*	—	—	—
59 119	59 114	2235	53 124
132*	59 115–116^{ab}	2236–2237^{ab}	—
59 120–123	59 116^{cd}–120^{ab}	2237^{cd}–2241^{ab}	53 125–128
59 124^{abcd}	59 120^{cd}–121^{ab}	2241^{cd}–2242^{ab}	53 129
59 124^{ef}	59 121^{cd}	2242^{cd}	53 129½
59 125	59 122	2243	53 130½
133*	59 123	2244	—
59 126–131	59 124–129	2245–2250	53 131½–136½
—	59 130^{ab}	2251^{ab}	53 137
59 132	59 130^{cd}–131^{ab}	2251^{cd}–2252^{ab}	53 138
59 133–136	59 131^{cd}–135^{ab}	2252^{cd}–2256^{ab}	53 139–142
59 137	59 135^{cdef}	2256^{cd}–2257^{ab}	53 143
59 138^{ab}	59 136^{ab} †	2257^{cd} ‡	53 144^{ab} §
59 138^{cd}–139	59 136^{cd}–137	2258^{ab}–2259^{ab}	53 144^{cd}–145
59 140–141	59 144–145	2265^{cd}–2267	53 152–153
60 1–5	60 1–5	2268–2272	54 1–5
134*	—	—	54 6–7
60 6–7	60 6–7	2273–2274	54 8–9
60 8^{ab}	60 8^{ab}	2275^{ab}	54 9½
60 8^{cd}	60 8^{cd}	2275^{cd}	54 10
60 9–12	60 9–12	2276–2279	54 11–14
60 13^{ab}	60 13^{ab}	2280^{ab}	54 14½
60 13^{cd}	60 13^{cd}	2280^{cd}	54 15
60 14–20	60 14–20	2281–2287	54 16–22
60 21^{ab}	60 21^{ab}	2288^{ab}	54 22½
60 21^{cd}–22^{ab}	60 21^{cd}–22^{ab}	2288^{cd}–2289^{ab}	54 23½
60 22^{cdef}	60 22^{cd}–23^{ab}	2289^{cd}–2290^{ab}	54 24½
60 23	60 23^{cd}–24^{ab}	2290^{cd}–2291^{ab}	54 25½
60 24^{ab}	60 24^{cd}	2291^{cd}	54 26
135*	—	—	—
60 24^{cd}–25^{ab}	60 25	2292	54 27
60 25^{cd}	60 26^{ab}	2293^{ab}	54 27½
60 26	60 26^{cd}–27^{ab}	2293^{cd}–2294^{ab}	54 28½
60 27^{ab}	60 27^{cd}	2294^{cd}	54 29
60 27^{cd}	60 28^{ab}	2295^{ab}	54 30^{ab}

† = 59 130^{ab} (r)   ‡ = 2251^{ab} (r)   § = 53 137 (r)

Crit. Ed	Bom. Ed	Cal Ed	Madras Ed
60 28^{ab}	60 28^{cd}	2295^{cd}	—
60 28^{cd}	60 29^{ab}	2296^{ab}	54 30^{cd}
60 29–33	60. 29^{cd}–34^{ab}	2296^{cd}–2301^{ab}	54 31–35
60 34^{ab}	60 34^{cd}	2301^{cd}	54 36^{ab}
60 34^{cdef}	60 35	2302	54. 36^{cd}–37^{ab}
60 35^{abcd}	60 36	2303	54 37^{cd}–38^{ab}
60 35^{ef}	60 37^{ab}	2304^{ab}	54. 38^{cd}
60 36	60 37^{cdef}	2304^{cd}–2305^{ab}	54 39
60 37–38	60. 38–39	2305^{cd}–2307^{ab}	54. 40–41
60 39^{a}	60. 40^{a}	2307^{c}	54 $41\frac{1}{2}^{a}$
136*	60 40^{bc}	2307^{d}–2308^{a}	54. $41\frac{1}{2}^{b}$–$42\frac{1}{2}^{a}$
60 39^{bcd}	60 40^{d}, 41^{ab}	2308^{bcd}	54. $42\frac{1}{2}^{bcd}$
60 40	60 41^{cd}, 42^{ab}	2309	54 $43\frac{1}{2}$
60 41^{abcd}	60. 42^{cd}–43^{ab}	2310	54 $44\frac{1}{2}$
60. 41^{ef}	60 43^{cd}	2311^{ab}	54. 45
60 42	60 44^{abcd}	2311^{cd}–2312^{ab}	54. 46
60 43^{ab}	60 44^{ef}	2312^{cd}	54. $46\frac{1}{2}$
60 43^{cdef}	60. 45	2313	54 $47\frac{1}{2}$
60. 44	60 46	2314	54. $48\frac{1}{2}$
137*	—	—	—
60. 45^{ab}	60. 47^{ab}	2315^{ab}	54 $49\frac{1}{2}^{ab}$
138*	—	—	—
60 45^{cd}	60. 47^{cd}	2315^{cd}	54 $49\frac{1}{2}^{cd}$
60 46–50	60 48–52	2316–2320	54 $50\frac{1}{2}$–$54\frac{1}{2}$
60. 51^{abcd}	60 53^{abcd}	2321	54. $55\frac{1}{2}$
60 51^{ef}	60 53^{ef}	2322^{ab}	54 56
60 52	60. 54	2322^{cd}–2323	54 57
61 1–19^{ab}	61 1–19^{ab}	2324–2342^{ab}	55 1–19^{ab}
139*	—	—	55 19^{cd}
61. 19^{cd}	61. 19^{cd}	2342^{cd}	55 20^{ab}
61 20^{ab}	61 20^{ab}	2343^{ab}	55 20^{cd}
140*	—	—	—
61 20^{cd}	61 20^{cd}	2343^{cd}	55 21^{ab}
61. 21	61 21	2344	55 21^{cd}–$21\frac{1}{2}$
62 1–11	62 1–11	2345–2355	56 1–11
63. 1–4	63. 1–4	2356–2359	57. 1–4
141*	—	—	57. 5^{ab}
63. 5	63. 5	2360	57. 5^{cd}, $5\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
63 6–26	63 6–26	2361–2381	57 6½–26½
63 27^{ab}	63 27^{ab}	2382^{ab}	57. 27½^{ab}
142*	—	—	57 27½^{cd}
63 27^{cd}	63 27^{cd}	2382^{cd}	57 28
143*	—	—	—
63 28–29	63 28–29	2383–2384	57 29–30
144*	—	—	57 30½–31½
63 30	63 30	2385	57 32½
64 1	64 1	2386	58 1
64 2	64 2	2387	—
64. 3–5	64 3–5	2388–2390	58 2–4
64 6^{abcd}	64 6	2391	58 5
64 6^{ef}	64 7^{ab}	2392^{ab}	58 6^{ab}
64 7^{ab}	64 7^{cd}	2392^{cd}	58 6^{cd}
64 7^{cdef}	64 8	2393	58 7
64 8–9	64 9–10	2394–2395	58 8–9
64 10^{abcd}	64 11	2396	58 10
64 10^{ef}	64 12^{ab}	2397^{ab}	58 11^{ab}
64 11	64 12^{cd}–13^{ab}	2397^{cd}–2398^{ab}	58 11^{cd}–12^{ab}
64 12–13	64 13^{cd}–15^{ab}	2398^{cd}–2400^{ab}	58 12^{cd}, 13, 13½
64 14	64 15^{cdef}	2400^{cd}–2401	58 14½
64 15–17	64 16–18	2402–2404	58 15½–17½
64 18–29	64 19–30	2405–2416	58 18½–29½
65 1–13^{ab}	65 1–13^{ab}	2417–2429^{ab}	59 1–13^{ab}
145*	—	—	—
65 13^{cd}	65 13^{cd}	2429^{cd}	59 13^{cd}
65 14–35	65 14–35	2430–2451	59 14–35
66 1–6	66 1–6	2452–2457	60 1–6
146*	66 7	2458	—
66 7	66 8	2459	60 7
147*	66 9	2460	60 11
66 8	66 10	2461	60 8
148*	66 11–12	2462–2463	60. 9, 12
66. 9–10	66. 13–14	2464–2465	60. 10, 13
149*	66. 15–16	2466–2467	60. 14, 16
66. 11–12	66. 17–18	2468–2469	60. 17, 15
66. 13–37	66. 19–43	2470–2494	60. 18–42
67. 1–8	67. 1–8	2495–2502	61. 1–8

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
150*	—	—	—
67 9–14	67. 9–14	2503–2508	61 9–14
67 15^{a}	67. 15^{a}	2509^{a}	61. 15^{a}
151*	—	—	—
67. 15^{bcd}	67. 15^{bcd}	2509^{bcd}	61. 15^{bcd}
67 16–17	67 16–17	2510–2511	61. 16–17
67 18^{ab}	67. 18^{ab}	2512^{ab}	61 17$\frac{1}{2}$
67 18^{cdef}	67 18^{cd}–19^{ab}	2512^{cd}–2513^{ab}	61. 18$\frac{1}{2}$
67 19	67 19^{cdef}	2513^{cd}–2514^{ab}	61. 19$\frac{1}{2}$
67 20–21	67 20–21	2514^{cd}–2516	61 20$\frac{1}{2}$–21$\frac{1}{2}$
67 22	67 22	2517	61 22$\frac{1}{2}$
67 23^{abcd}	67 23	2518	61 23$\frac{1}{2}$
67 23^{ef}	67 24^{ab}	2519^{ab}	61 24
152*	67 24^{cd}	2519^{cd}	—
67 24–30	67 25–31	2520–2526	61 25–31
153*	—	—	61 31$\frac{1}{2}$
67 31–34	67. 32–35	2527–2530	61. 32$\frac{1}{2}$–35$\frac{1}{2}$
67. 35^{ab}	67. 36^{ab}	2531^{ab}	61 36
67. 35^{cd}–36^{ab}	67. 36^{cd}–37^{ab}	2531^{cd}–2532^{ab}	61 37
67. 36^{cd}	67. 37^{cd}	2532^{cd}	61 37$\frac{1}{2}$
67 37–38	67 38–39	2533–2534	61. 38$\frac{1}{2}$–39$\frac{1}{2}$
68 1–6	68 1–6	2535–2540	62 1–6
154*	—	—	62. 6$\frac{1}{2}$
68 7^{abc}	68 7^{abc}	2541^{abc}	62. 7$\frac{1}{2}^{abc}$
155*	—	—	62. 7$\frac{1}{2}^{d}$, 8^{a}
68. 7^{d}	68 7^{d}	2541^{d}	62 8^{b}
68. 8–14	68 8–14	2542–2548	62. 9–15
68. 15	68 16	2550^{cd}–2551^{ab}	62 17$\frac{1}{2}$
68. 16^{ab}	68. 15^{ab}	2549^{ab}	62 16^{ab}
156*	68. 15^{cd}	2549^{cd}	62 16^{cd}
68. 16^{cd}	68 15^{ef}	2550^{ab}	62. 16$\frac{1}{2}$
68. 17	68 18	2552^{cd}–2553^{ab}	62 18$\frac{1}{2}$
68. 18	68. 17	2551^{cd}–2552^{ab}	62. 20$\frac{1}{2}$
68. 19	68. 19	2553^{cd}–2554^{ab}	62. 21$\frac{1}{2}$
68. 20	68. 20	2554^{cd}–2555^{ab}	62. 19$\frac{1}{2}$
68. 21–26	68. 21–26	2555^{cd}–2561^{ab}	62. 22$\frac{1}{2}$–27$\frac{1}{2}$
68 27	68. 28	2562^{cd}–2563^{ab}	62 29$\frac{1}{2}$
68 28	68 27	2561^{cd}–2562^{ab}	62 28$\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
68 29–42	68 29–42	2563^{cd}–2577^{ab}	62 $30\frac{1}{2}$–$43\frac{1}{2}$
68 43^{ab}	68 43^{ab}	2577^{cd}	62 $44\frac{1}{2}^{ab}$
68 43^{cd}	68 43^{cd}	—	62 $44\frac{1}{2}^{cd}$
68 44^{ab}	68 44^{ab}	—	62 $45\frac{1}{2}^{ab}$
68 44^{cd}	68 44^{cd}	2578^{ab}	62 $45\frac{1}{2}^{cd}$
68 45–58	68 45–58	2578^{cd}–2592	62 $46\frac{1}{2}$–$59\frac{1}{2}$
157*	—	—	62 $60\frac{1}{2}$
68 59–61	68 59–61	2593–2595	62 $61\frac{1}{2}$, $62\frac{1}{2}$, $63\frac{1}{2}$
69 1–14	69 1–14	2596–2609	63 1–14
158*	—	—	63 15, 16, $16\frac{1}{2}$
69. 15–20	69 15–20	2610–2615	63 $17\frac{1}{2}$–$22\frac{1}{2}$
159*	—	—	63 $23\frac{1}{2}^{ab}$
69 21	69. 21	2616	63 $23\frac{1}{2}^{cd}$, 24
69 22^{abcd}	69 22	2617	63 25
69 22^{ef}	69 23^{ab}	2618^{ab}	63 26^{ab}
69 23^{abcd}	69 23^{cd}–24^{ab}	2618^{cd}–2619^{ab}	63 26^{cd}–27^{ab}
69 23^{ef}	69 24^{cd}	2619^{cd}	63 27^{cd}
69 24–31	69 25–32	2620–2627	63 28–35
69 32^{ab}	69 33^{ab}	2628^{ab}	63 36^{ab}
160*	69 33^{cd}	2628^{cd}	—
161*	—	—	—
69 32^{cd}	69 34^{ab}	2629^{ab}	63 36^{cd}
162*	69 34^{cd}	2629^{cd}	—
69 33–40	69 35–42	2630–2637	63 37–44
163*	—	—	63 45, $45\frac{1}{2}$, $46\frac{1}{2}$
69 41–46	69 43–48	2638–2643	63 $47\frac{1}{2}$–$52\frac{1}{2}$
164*	—	—	63 $53\frac{1}{2}$
69 47–61	69 49–63	2644–2658	63 $54\frac{1}{2}$–$68\frac{1}{2}$
69 62^{ab}	69 64^{ab}	2659^{ab}	63 69
69. 62^{cd}–63^{ab}	69 64^{cd}–65^{ab}	2659^{cd}–2660^{ab}	63 70
69 63^{cd}	69 65^{cd}	2660^{cd}	63 $70\frac{1}{2}$
69 64–66	69 66–68	2661–2663	63 $71\frac{1}{2}$–$73\frac{1}{2}$
69 67^{a}	69 69^{a}	2664^{a}	63 74^{a}
165*	—	—	—
69 67^{bcd}	69 69^{bcd}	2664^{bcd}	63 74^{b}, 75^{ab}
166*	—	—	63 75^{cd}–81^{ab}
69 68^{ab}	69 70^{ab}	2665^{ab}	63 81^{cd}
167*	—	—	63 82

Crit. Ed	Bom Ed	Cal Ed.	Madras Ed
69. 68^{cd}	69. 70^{cd}	2665^{cd}	63 83^{ab}
168*	—	—	63 83^{cd}, $83\frac{1}{2}$
69 69–71	69. 71–73	2666–2668	63 $84\frac{1}{2}$–$86\frac{1}{2}$
169*	—	—	63 87–95
70 1–6	69 74–79	2669–2674	63. 96–101
70 7^{ab}	69 80^{ab}	2675^{ab}	63 102^{ab}
70. 7^{cd}	69 80^{cd}	2675^{cd}	—
70. 8^{ab}	69 81^{ab}	2676^{ab}	63 102^{cd}
70 8^{cd}	69 81^{cd}	2676^{cd}	63 $102\frac{1}{2}$
70 9^{ab} (=171*)	69 82^{ab}	2677^{ab}	63 $103\frac{1}{2}^{ab}$
70 9^{cd}–28	69 82^{cd}–101	2677^{cd}–2696	63 $103\frac{1}{2}^{cd}$–$122\frac{1}{2}$
170*	—	—	—
171*	—	—	63 123
70 29^{a}	69 102^{a}	2697^{a}	63 124^{a}
70 29^{b}	69 102^{b}	2697^{b}	—
172*	—	—	—
70 29^{cd}	69 102^{cd}	2697^{cd}	—
173* †	—	—	63 124^{bcd}
70. 30–31^{ab}	69 103–104^{ab}	2698–2699^{ab}	—
70 31^{cd}	69 104^{cd}	2699^{cd}	63. $124\frac{1}{2}$
70 32	69 105	2700	63 $125\frac{1}{2}$
71 1–5	70. 1–5	2701–2705	64 1–5
71. 6–9	70 6–9	2706–2709	64 8–11
71 10^{ab}	70 10^{ab}	2710^{ab}	64 7^{ab}
71. 10^{cd}	70 10^{cd}	2710^{cd}	64 6^{cd}
71 11^{ab}	70. 11^{ab}	2711^{ab}	64 6^{ab}
71 11^{cd}	70 11^{cd}	2711^{cd}	64 7^{cd}
71 12–14	70 12–14	2712–2714	64 12–14
72. 1–15	71 1–15	2715–2729	65 1–15
72 16^{ab}	71. 16^{ab}	2730^{ab}	65. 16^{ab}
174* (subst, 16^{ab})	—	—	—
72. 16^{cd}	71 16^{cd}	2730^{cd}	65 16^{cd}
175*	—	—	65 17^{ab}
72 17	71 17	2731	65. 17^{cd}–$17\frac{1}{2}$
72 18–26	71 18–26	2732–2740	65 $18\frac{1}{2}$–$26\frac{1}{2}$
176*	—	—	—

† Subst. for 70. 29^{bcd}.

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
72 27–28	71 27–28	2741–2742	65. $27\frac{1}{2}$, $28\frac{1}{2}$
72 29	71 29	2743	65 $29\frac{1}{2}$
177* (subst, 29)	—	—	—
72 30–31	71 30–31	2744–2745	65 $30\frac{1}{2}$, $31\frac{1}{2}$
72 32^{abcd}	71 32	2746	65 $32\frac{1}{2}$
72 32^{ef}	71 33^{ab}	2747^{ab}	65 33
72 33	71 33^{cdef}	2747^{cd}–2748	65 34
178*	—	—	66 1
73 1–6	72 1–6	2749–2754	66 2–7
179*	—	—	66 8
73 7–9	72 7–9	2755–2757	66 9–11
73 10^{ab}	72 10^{ab}	2758^{ab}	66 12^{ab}
180*	—	—	66 12^{cd}–13^{ab}
73 10^{cd}	72 10^{cd}	2758^{cd}	66 13^{cd}
73 11	72 11	2759	66 14
73 12^{ab}	72 12^{ab}	2760^{ab}	66 15^{ab}
73 12^{cd}	—	—	66 15^{cd}
73 13^{ab}	72 12^{cd}	2760^{cd}	66 $15\frac{1}{2}$
73 13^{cd}	72 13^{ab}	2761^{ab}	66 16
73 14–18	72 13^{cd}–18^{ab}	2761^{cd}–2766^{ab}	66. 17–21
73 19^{ab}	72 18^{cd}	2766^{cd}	66 22^{ab}
181*	—	—	66 22^{cd}
73 19^{cd}	72 19^{ab}	2767^{ab}	66 23^{ab}
73 20^{ab}	72 19^{cd}	2767^{cd}	66 23^{cd}
73 20^{cd}	72 20^{ab}	2768^{ab}	66 $23\frac{1}{2}$
73 21–22	72 20^{cd}–22^{ab}	2768^{cd}–2770^{ab}	66 $24\frac{1}{2}$, $25\frac{1}{2}$
73 23–24	72 22^{cd}–24^{ab}	2770^{cd}–2772^{ab}	66 $26\frac{1}{2}$, $27\frac{1}{2}$
73 25	72 24^{cd}–25^{ab}	2772^{cd}–2773^{ab}	66 $28\frac{1}{2}$
73 26^{ab}	72 25^{cd}	2773^{cd}	66 $29\frac{1}{2}^{ab}$
73 26^{cd}	72 26	2774	66 $29\frac{1}{2}^{cd}$
182*	—	—	67 1–2
74 1	73 1	2775	67 3
74 2^{ab}	73 2^{ab}	2776^{ab}	67 4^{ab}
App I, 8	—	—	67 4^{cd}–$40\frac{1}{2}^{ab}$
74 2^{cd}	73. 2^{cd}	2776^{cd}	67 $40\frac{1}{2}^{cd}$
74 3–8	73 3–8	2777–2782	67 $41\frac{1}{2}$–$46\frac{1}{2}$
74 9	73 9	2783	—
74. 10	73. 10	2784	67. $47\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
74 11–32	73 $11\text{–}32^{abcd}$	2785–2806	67. $48\frac{1}{2}\text{–}69\frac{1}{2}$
183*	73 32^{ef}	2807	—
184*	—	—	67. 70
185*	—	—	68 $1\text{–}3^{ab}$
75. 1	74 1	2808	68 $3^{cd}, 3\frac{1}{2}$
75 2–15	74 2–15	2809–2822	68 $4\frac{1}{2}\text{–}17\frac{1}{2}$
75 16^{ab}	74 16^{ab}	2823^{ab}	68 18
75 16^{cd}	74 16^{cd}	2823^{cd}	68 19^{ab}
75 17	74 17^{abcd}	2824	68 $19^{cd}, 19\frac{1}{2}$
186*	74 17^{ef}	2825	—
75 18	74 18	2826	68 $20\frac{1}{2}$
75. 19^{ab}	74. 19^{ab}	2827^{ab}	68 $21\frac{1}{2}^{ab}$
75 19^{cd}	74 19^{cd}	2827^{cd}	—
75 20	74 20	2828	—
75 21-22	74. 21–22	2829–2830	68 $21\frac{1}{2}^{cd}$, 22, 23
187*	—	—	68. 24
76 1–7	75 1–7	2831–2837	69. 1–7
76. 8^{abcd}	75 8	2838	69 8
76 8^{ef}	75 9^{ab}	2839^{ab}	69 9^{ab}
76 9	75 $9^{cd}\text{–}10^{ab}$	$2839^{cd}\text{–}2840^{ab}$	69 $9^{cd}, 9\frac{1}{2}$
76 10	75 10^{cdef}	$2840^{cd}\text{–}2841^{ab}$	69 $10\frac{1}{2}$
76. 11–14	75 11–14	$2841^{cd}\text{–}2845$	69 $11\frac{1}{2}\text{–}14\frac{1}{2}$
76 15	75. 15	2846	69 $15\frac{1}{2}$
76 16^{ab}	75 16^{ab}	—	69 $16\frac{1}{2}^{ab}$
76 16^{cd}	75 16^{cd}	2847^{ab}	69 $16\frac{1}{2}^{cd}$
76 17	75 17	$2847^{cd}\text{–}2848$	69 $17\frac{1}{2}$
76. 18–21	75 18–21	2849–2852	69 $18\frac{1}{2}\text{–}21\frac{1}{2}$
76 22^{ab}	75 22^{ab}	2853^{ab}	69 $22\frac{1}{2}^{ab}$
188*	—	—	69. $22\frac{1}{2}^{cd}, 23\frac{1}{2}^{ab}$
76 22^{cd}	75. 22^{cd}	2853^{cd}	69 $23\frac{1}{2}^{cd}$
76. 23–37	75 23–37	2854–2868	69 $24\frac{1}{2}\text{–}38\frac{1}{2}$
—	—	—	70 1
77. 1	76 1	2869	70 2
—	—	—	70. 3
77 2–3	76 2–3	2870–2871	70 4–5
77 4	76 7	2875	70. 6
189*	—	—	70. 7–8
77. 5	76. 8	2876	70. 9

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
77. 6–8	76 4–6	2872–2874	70 10–12
App I. 9, 1–18	—	—	70 13–21
—	—	—	70 22^{ab} (= 23^{cd})
App I 9, 19–21	—	—	70 22^{cd}–23
77 9–10	76 9–10	2877–2878	70 24–25
190*	—	—	70 25½
77 11–14	76 11–14	2879–2882	70 26½–29½
191*	—	—	70 30½
78 1–22	77 1–22	2883–2904	71 1–22
192*	—	—	71 23
78 23	77 23	2905	71. 24
193*	—	—	71 25
78 24–28	77 24–28	2906–2910	71 26–30
194*	—	—	71 31–36
78 29–34	77. 29–34	2911–2916	71 37–42
79 1–25	78 1–25	2917–2941	72 1–25
79 26^{ab}	78 26^{ab}	2942^{ab}	72 26^{ab}
195*	—	—	72. 26^{cd}
79 26^{cd}	78 26^{cd}	2942^{cd}	72 27^{ab}
79 27^{ab}	78 27^{ab}	2943^{ab}	72 27^{cd}
79 27^{cd}	78 27^{cd}	2943^{cd}	72 27½
79 28^{abcd}	78 28	2944	72 28½.
—	78 29^{ab}	2945^{ab}	—
79. 28^{ef}	78 29^{cd}	2945^{cd}	72 $29\frac{1}{2}^{ab}$
79 29^{ab}	78 30^{ab}	2946^{ab}	72 $29\frac{1}{2}^{cd}$
79 29^{cd}	78 30^{cd}	2946^{cd}	72 30
79 29^{ef}	78 31^{ab}	2947^{ab}	72 31^{ab}
79 30	78 31^{cdef}	2947^{cd}–2948^{ab}	72 31^{cd}, 31½
79 31–32	78 32–33	2948^{cd}–2950^{ab}	72 32½–33½
79 33^{ab}	78 34^{ab} (29^{ab}, r)	2950^{cd} (2945^{ab}, r)	72 $34\frac{1}{2}^{ab}$
196*	—	—	—
79 33^{cd}	78. 34^{cd}	2951	72 $34\frac{1}{2}^{cd}$
79 34–43	78. 35–44	2952–2961	72 35½–44½
80 1–4	79. 1–4	2962–2965	73. 1–4
197*	—	—	—
198*	—	—	73. 4½
80 5	79 5	2966	73 5½
80 6^{ab}	79 6^{ab}	2967^{ab}	73 6

Crit. Ed.	Bom. Ed	Cal. Ed	Madras Ed
80 6^{cd}	79 6^{cd}	2967^{cd}	73 $6\frac{1}{2}$
80. 7–12	79 7–12	2968–2973	73 $7\frac{1}{2}$–$12\frac{1}{2}$
80 13^{abcd}	79 13	2974	73 $13\frac{1}{2}$
80 13^{ef}	79 14^{ab}	2975^{ab}	73. $14\frac{1}{2}^{ab}$
80 14^{ab}	79 14^{cd}	2975^{cd}	73. $14\frac{1}{2}^{cd}$
80 14^{cdef}	79 15	2976	73. $15\frac{1}{2}$
80 15–19	79 16–20	2977–2981	73 $16\frac{1}{2}$–$20\frac{1}{2}$
199*	—	—	73 $21\frac{1}{2}^{ab}$
80 20	79 21	2982	73 $21\frac{1}{2}^{cd}$, 22
81 1–4	80 1–4	2983–2986	74 1–4
81 5^{ab}	80 5^{ab}	2987^{ab}	74 $4\frac{1}{2}$
200*	—	—	74 $5\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$
81 5^{cd}	80 5^{cd}	2987^{cd}	74 $7\frac{1}{2}^{ab}$
81 6	80. 6	2988	74 $7\frac{1}{2}^{cd}$, 8
81 7–17	80 7–17	2989–2999	74. 9–19
81. 18^{ab}	80. 18^{ab}	3000^{ab}	74 $19\frac{1}{2}$
81 18^{cd}–19^{ab}	80. 18^{cd}–19^{ab}	3000^{cd}–3001^{ab}	74 $20\frac{1}{2}$
81 19^{cd}	80 19^{cd}	3001^{cd}	74 21
81. 20–27	80. 20–27	3002–3009	74 22–29
81 28^{ab}	80 28^{cd}	3010^{cd}	74 30^{cd}
81 28^{cd}	80 28^{ab}	3010^{ab}	74 30^{ab}
81 29^{ab}	80 29^{ab}	3011^{ab}	74 $30\frac{1}{2}$
81 29^{cd}–30^{ab}	80. 29^{cd}–30^{ab}	3011^{cd}–3012^{ab}	74. $31\frac{1}{2}$
81 30^{cd}	80 30^{cd}	3012^{cd}	74 32
81 31–41	80 31–41	3013–3023	74 33–43
82 1–29	81 1–29	3024–3052	75 1–29
82 30^{abcd}	81 30	3053	75 $29\frac{1}{2}$, $30\frac{1}{2}^{ab}$
82. 30^{ef}	81 31	3054	75 $30\frac{1}{2}^{cd}$
83. 1–16	82. 1–16	3055–3070	76. 1–16
83 17	82 17^{abcd}	3071	76 17
83 18^{ab}	82 17^{ef}	3072^{ab}	76 18^{ab}
83 18^{cd}	82 18^{ab}	3072^{cd}	—
201* (subst, 18^{cd})	—	—	76. 18^{cd}
83. 19^{ab}	82. 18^{cd}	3073^{ab}	76. 19^{ab}
83. 19^{cd}	82. 19^{ab}	3073^{cd}	76. 19^{cd}
83. 20	82. 19^{cdef}	3074	76. 20
83. 21–30	82. 20–29	3075–3084	76. 21–30
83. 31^{abcd}	82. 30	3085	76. 31

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed.	Madras Ed
83 31^{ef}	82 31^{ab}	3086^{ab}	76 32^{ab}
83 32	82 31^{cd}–32^{ab}	3086^{cd}–3087^{ab}	76 32^{cd}–33^{ab}
83 33^{ab}	82 32^{cd}	3087^{cd}	76 33^{cd}
83 33^{cdef}	82 33	3088	76 34
83 34–44	82 34–44	3089–3099	76 35–45
83 45^{abcd}	82 45	3100	76 46
83 45^{ef}	82 46^{ab}	3101^{ab}	76 $46\frac{1}{2}$
202*	—	—	—
83 46^{abcd}	82 46^{cd}–47^{ab}	3101^{cd}–3102^{ab}	76 $47\frac{1}{2}$
83 46^{ef}	82 47^{cd}	3102^{cd}	76 48
83 47–49	82 48–50	3103–3105	76 49–51
83 50^{abcd}	82 51^{abcd}	3106	76 52
83 50^{ef}	82 51^{ef}	3107^{ab}	76 $52\frac{1}{2}$
83 51–52	82 52–53	3107^{cd}–3109^{ab}	76 $53\frac{1}{2}$, $54\frac{1}{2}$
83 53^{abcd}	82 54^{abcd}	3109^{cd}–3110^{ab}	76 $55\frac{1}{2}$
83 53^{ef}	82 54^{ef}	3110^{cd}	76 56
83 54–58	82 55–59	3111–3115	76 57–61
83 59^{ab}	82. 60^{ab}	3116^{ab}	76 $61\frac{1}{2}$
203*	—	—	76 $62\frac{1}{2}$–$65\frac{1}{2}$
83 59^{cd}	82 60^{cd}	3116^{cd}	76 66
83 60–61	82 61–62	3117–3118	76 67–68
83 62^{ab}	82 63^{ab}	3119^{ab}	76 $68\frac{1}{2}$
83 62^{cd}–63^{ab}	82 63^{cd}–64^{ab}	3119^{cd}–3120^{ab}	76 $69\frac{1}{2}$
83 63^{cd}	82 64^{cd}	3120^{cd}	76 70
83 64–67	82 65–68	3121–3124	76 71–74
204*	83 1	3125	77 1
84 1–2	83 2–3	3126–3127	77 2–3
84 3–4^{ab}	83 4–5^{ab}	3128–3129^{ab}	77 $3\frac{1}{2}$, $4\frac{1}{2}$
84 4^{cd}	83 5^{cd}	3129^{cd}	77 5
84 5–6	83 6–7	3130–3131	77. 6–7
—†	83 8–9^{ab}	3132–3133^{ab}	—‡
84. 7	83 9^{cdef}	3133^{cd}–3134^{ab}	77 8
84 8–9^{ab}	83 10–11^{ab}	3134^{cd}–3135	77 9–10^{ab}
205*	—	—	—
84 9^{cd}	83. 11^{cd}	3136^{ab}	77. 10^{cd}
84. 10–21^{ab}	83. 12–23^{ab}	3136^{cd}–3147	77. 11–22^{ab}

† = 84 21^{cd}–22

‡ = 77 22^{cd}–23

Crit Ed.	Bom Ed	Cal. Ed.	Madras Ed.
84 21^{cd}–22	83 23^{cd}–24 †	3148–3149 ‡	77 22^{cd}–23
84. 23–36	83. 25–38	3150–3163^{ab}	77. 24, 26–38 ¶
206*	83 39	3163^{cd}–3164^{ab}	77 40
84 37	83 40	3164^{cd}–3165^{ab}	77 39
84 38–54	83. 41–57	3165^{cd}–3182	77. 41–57
85 1–11	84. 1–11	3183–3193	78. 1–11
86. 1–7^{ab}	85 1–7^{ab}	3194–3200^{ab}	79. 1–7^{ab}
207*	85 7^{cd}–8^{ab}	3200^{cd}–3201^{ab}	79 7^{cd}, 8^{ab}
86 7^{cd}	85 8^{cd}	3201^{cd}	79 8^{cd}
86 8–15	85 9–16	3202–3209	79 9–16
208*	—	—	79. 16½
86 16–20	85 17–21	3210–3214	79 17½–21½
86 21^{ab}	85 22^{ab}	3215^{ab}	79 22
86 21^{cd}–22^{ab}	85 22^{cd}–23^{ab}	3215^{cd}–3216^{ab}	79 23
86 22^{cd}	85 23^{cd}	3216^{cd}	79 23½
86 23–24	85 24–25	3217–3218	79. 24½, 25½
86 25^{ab}	85 26^{ab}	3219^{ab}	79 26
86. 25^{cd}	85 26^{cd}	3219^{cd}	79 26½
86 26–33	85 27–34	3220–3227	79 27½–34½
87 1–14	86 1–14	3228–3241	80 1–14
87 15^{ab}	86 15^{ab}	3242^{ab}	80 14½
87 15^{cd}–33	86 15^{cd}–33	3242^{cd}–3260	80 15–33
88 1–4^{ab}	87 1–4^{ab}	3261–3264^{ab}	81 1–4^{ab}
88 4^{cd}	87 4^{cd}	3264^{cd}	—
209* (subst , 4^{cd})	—	—	81 4^{cd}
88 5–6^{ab}	87. 5–6^{ab}	3265–3266^{ab}	81 5–6^{ab}
88 6^{cd}	87. 6^{cd}	3266^{cd}	—
210* (subst , 6^{cd})	—	—	81 6^{cd}
88. 7^{ab}	86 7^{ab}	3267^{ab}	81 6½
88 7^{cdef}	87 7^{cd}–8^{ab}	3267^{cd}–3268^{ab}	81. 7½
88 8–9	87 8^{cd}–10^{ab}	3268^{cd}–3270^{ab}	81 8½, 9½
88. 10^{ab}	87. 10^{cd}	3270^{cd}	81. 10½^{ab}
88. 10^{cdef}	87. 11	3271	81 10½^{cd}, 11½^{ab}
211*	87. 12–13^{ab}	3272–3273^{ab}	81. 11½^{cd}, 12½
88. 11–21	87. 13^{cd}–24^{ab}	3273^{cd}–3284^{ab}	81. 13½–23½
88. 22	87. 24^{cdef}	3284^{cd}–3285^{ab}	81. 24½
88. 23–38	87 25–40	3285^{cd}–3301	81 25½–40½

† 83 8–9^{ab} (r) ‡ 3132–3133^{ab} (r) ¶ 25 om in counting

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
89 1–5	88 1–5	3302–3306	82 1–5
212*	88 6	3307	82 6
89. 6–16	88 7–17	3308–3318	82 7–17
89 17^{abcd}	88 18	3319	82 18
213*	88 19^{ab}	3320^{ab}	—
214*	88 19^{cd}–20^{ab}	3320^{cd}–3321^{ab}	82 18½, $19½^{ab}$
89 17^{ef}	88 20^{cd}	3321^{cd}	82 $19½^{cd}$
89 18	88 21	3322	82 20½
215*	88 22	3323	—
89 19–29	89 23–33	3324–3334	82 21½–31½
90 1–14	89 1–14	3335–3348	83 1–14
216*	89 15^{ab}	3349^{ab}	83 15^{ab}
90 15^{ab}	89 15^{cd}	3349^{cd}	83 15^{cd}
90 15^{cdef}	89 16	3350	83 16
90 16	89 17	3351	83 17
90 17^{abcd}	89 18	3352	83 18
90 17^{ef}	89 19^{ab}	3353^{ab}	83 18½
90 18	89 19^{cdef}	3353^{cd}–3354	83 19½
90 19–25	89 20–26	3355–3361	83 20½–26½
91 1–8	90 1–8	3362–3369	84 1–8
217*	90 9–11^{cd}	3370–3372	84 9, 11, 12
91 9	90 11^{ef}–12^{ab}	3373	84 13
91 10	90 12^{cd}–13^{ab}	3374	84 10
91 11–20	90 13^{cd}–22	3375–3384	84 14–23
218*	—	—	—
91 21	90 23	3385	84 24
91 22^{ab}	90 24^{ab}	3386^{ab}	84 24½
91 22^{cd}	90 24^{cd}	3386^{cd}	84 25
91 23–24	90 25–26	3387–3388	84 26–27
91 25^{ab}	90 27^{ab}	3389^{ab}	84 27½
91 25^{cd}	90 27^{cd}	3389^{cd}	84 28
91 26–28^{ab}	90 28–30^{ab}	3390–3392^{ab}	84 29–31^{ab}
91 28^{cd}–29	90 30^{cd}–31 ‡	3392^{cd}–3393 §	84 31^{cd}, 31½, 32
91 30–38	90 32–40	3394–3402	84 33–41
92 1–7	91 1–7	3403–3409	84 42–48
219*	91 8	3410	84 49
92 8–31	91 9–32	3411–3434	84 50–73

‡ Repeated as 93 31 § Repeated as 3512, 3513^{ab}.

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
220*	91. 33	3435	84 74
221*	91. 34	3436	—
222*	91. 35	3437	—
92. 32–34	91. 36–38	3438–3440	84. 75–77
92. 35	91. 39	3441	—
92 36–41	91. 40–45	3442–3447	84. 78–83
92. 42^{ab}	91 46^{ab}	3448^{ab}	84. $83\frac{1}{2}$
92 42^{cd}–43^{ab}	91 46^{cd}–47^{ab}	3448^{cd}–3449^{ab}	84. $84\frac{1}{2}$
92. 43^{cd}	91 47^{cd}	3449^{cd}	84. 85
92 44–48	91 48–52	3450–3454	84. 86–90
92 49^{ab}	91 53^{ab}	3455^{ab}	84 $90\frac{1}{2}$
92 49^{cd}	91 53^{cd}	3455^{cd}	84 $91\frac{1}{2}^{ab}$
92 50^{ab}	91. 54^{ab}	3456^{ab}	84 $92\frac{1}{2}^{ab}$
92 50^{cd}	91. 54^{cd}	3456^{cd}	84 $91\frac{1}{2}^{cd}$
92. 51^{ab}	91 55^{ab}	3457^{ab}	84 $92\frac{1}{2}^{cd}$
92. 51^{cd}	91 55^{cd}	3457^{cd}	84. 93
92 52–56	91 56–60	3458–3462	84 94–98
93 1–19	92 1–19	3463–3481	85 1–19
94 1–9^{ab}	93 1–9^{ab}	3482–3490^{ab}	85. 20–28^{ab}
223*	—	—	85 28^{cd}, 29
94 9^{cd}	93 9^{cd}	3490^{cd}	85 30^{ab}
224*	—	—	85. 30^{cd}, $30\frac{1}{2}$
94 10–30	93 10–30	3491–3511	85. $31\frac{1}{2}$–$51\frac{1}{2}$
[91. 28^{cd}–29]	93 31	3512–3513^{ab}	[84 31^{cd}, $31\frac{1}{2}$, 32]
94 31–38	93 32–39	3513^{cd}–3521	85 $52\frac{1}{2}$–$59\frac{1}{2}$
95 1–4	94 1–4	3522–3525	85 $60\frac{1}{2}$–$63\frac{1}{2}$
App 1 10	—	—	85 $64\frac{1}{2}$–$75\frac{1}{2}$
95. 5^{ab}	94 5^{ab}	3526^{ab}	85. $76\frac{1}{2}^{ab}$
225*	—	—	85 $76\frac{1}{2}^{cd}$, 77, 78
95 5^{cd}	94. 5^{cd}	3526^{cd}	85. $79\frac{1}{2}$
226*	—	—	85. 79
95. 6–13	94 6–13	3527–3534	85. $80\frac{1}{2}$–$87\frac{1}{2}$
96. 1–3	95 1–3	3535–3537	86. 1–3
227*	—	—	—
96. 4–11	95. 4–11	3538–3545	86. 4–11
228*	—	—	86. 12–$16\frac{1}{2}$
96 12^{ab}	95 12^{ab}	3547^{cd}	86. $17\frac{1}{2}^{ab}$
96. 12^{cd}	95. 12^{cd}	3546^{ab}	86. $17\frac{1}{2}^{cd}$

Crit. Ed.	Bom Ed.	Cal Ed.	Madras Ed
96 13^{abcd}	95 13	3546^{cd}–3547^{ab}	86 $18\frac{1}{2}$
96 13^{ef}	95 14^{ab}	3548^{ab}	86 19
96 14–18	95 14^{cd}–19^{ab}	3548^{cd}–3553^{ab}	86 20–24
96 19–20	95 19^{cd}–21^{ab}	3553^{cd}–3555^{ab}	86 $24\frac{1}{2}$–$26\frac{1}{2}^{ab}$
96 21^{abcd}	95 21^{cd}–22^{ab}	3555^{cd}–3556^{ab}	86 $26\frac{1}{2}^{cd}$–$27\frac{1}{2}^{ab}$
96 21^{ef}	95 22^{cd}	3556^{cd}	86 $27\frac{1}{2}^{cd}$
97 1–7	96 1–7	3557–3563	87 1–7
97 8^{abcd}	96. 8	3564	87 8
97. 8^{ef}	96 9^{ab}	3565^{ab}	87 9^{ab}
97 9	96. 9^{cd}–10^{ab}	3565^{cd}–3566^{ab}	87 9^{cd}, $9\frac{1}{2}$
97 10^{ab}	96 10^{cd}	3566^{cd}	87 $10\frac{1}{2}^{ab}$
97. 10^{cdef}	96 11	3567	87 $10\frac{1}{2}^{cd}$, 11
97 11–23	96 12–24	3568–3580	87 12–24
98 1–19	97 1–19	3581–3599	88 1–19
98 20^{ab}	97 20^{ab}	3600^{ab}	88 $19\frac{1}{2}$
98 20^{cd}–21^{ab}	97. 20^{cd}–21^{ab}	3600^{cd}–3601^{ab}	88 $20\frac{1}{2}$
98 21^{cd}	97. 21^{cd}	3601^{cd}	88 21
98 22–26	97 22–26	3602–3606	88 22–26
98 27	97 27	3607	88 $26\frac{1}{2}$, 27
98 28–31	97. 28–31	3608–3611	88 28–31
229*	97. 32	3612	—
99 1–5^{ab}	98 1–5^{ab}	3613–3617^{ab}	89 1–5^{ab}
230*	—	—	89 5^{cd}
99 5^{cd}	98 5^{cd}	3617^{cd}	89 $5\frac{1}{2}$
99 6–9	98 6–9	3618–3621	89 $6\frac{1}{2}$–$9\frac{1}{2}$
231*	—	—	—
99 10	98 10	3622	89 $10\frac{1}{2}$
232*	—	—	89 11
99. 11	98 11	—	89 12
App I. 11	—	—	89 $12\frac{1}{2}$–$40\frac{1}{2}$
99 12–20	98. 12–20	3623–3631	89 $41\frac{1}{2}$–$49\frac{1}{2}$
233*	98 21^{ab}	3632^{ab}	—
99 21–22	98 21^{cd}–23^{ab}	3632^{cd}–3634^{ab}	89 $50\frac{1}{2}$, $51\frac{1}{2}$
99 23^{ab}	98 23^{cd}	3634^{cd}	89 52
99 23^{cdef}	98 24	3635	89 53
99. 24	98 25	3636	89 54
99 25^{abcd}	98 26	3637	89 55
99. 25^{ef}	98. 27^{ab}	3638^{ab}	89. $55\frac{1}{2}$

Crit. Ed.	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
99 26–49	98 27^{cd}–51^{ab}	3638^{cd}–3662	89. 56½–79½
99 50	98 51^{cdef}	3663	89 80½
100 1–6	99 1–6	3664–3669	90. 1–6
100 7^{ab}	99. 7^{ab}	3670^{ab}	90 6½
100 7^{cd}–8^{ab}	99 7^{cd}–8^{ab}	3670^{cd}–3671^{ab}	90 7½
100 8^{cd}	99 8^{cd}	3671^{cd}	90 8
100 9–18	99 9–18	3672–3681	90. 9–18
101 1	100 1	3682	91 1
101 2^{abcd}	100 2	3683	91 2
101 2^{ef}	100 3^{ab}	3684^{ab}	91 3^{ab}
101 3^{ab}	100 3^{cd}	3684^{cd}	91 3^{cd}
101 3^{cdef}	100 4	3685	91 4
101 4–7	100 5–8	3686–3689	91 5–8
101 8^{abcd}	100 9	3690	91. 9
101 8^{ef}	100. 10^{ab}	3691^{ab}	91. 10^{ab}
101 9	100 10^{cd}–11^{ab}	3691^{cd}–3692^{ab}	91. 10^{cd}–11^{ab}
101 10^{ab}	100 11^{cd}	3692^{cd}	91 11^{cd}
101 10^{cdef}	100 12	3693	91 12
101 11–12	100. 13–14	3694–3695	91. 13–14
234*	100 15^{ab}	3696^{ab}	—
101 13^{ab}	100 15^{cd}	3696^{cd}	91 14½
101 13^{cd}–14^{ab}	100 16	3697	91 15½
101 14^{cd}	100 17^{ab}	3698^{ab}	91. 16
235*	100. 17^{cd}	3698^{cd}	—
101 15–21	100 18–24	3699–3705	91. 17–23
101 22	100. 25^{abcd}	3706	91 24
101. 23^{ab}	100 25^{ef}	3707^{ab}	91. 25^{ab}
101. 23^{cd}	100. 26^{ab}	3707^{cd}	91 25^{cd}
101 24	100. 26^{cd}–27^{ab}	3708	91. 25½, 26½^{ab}
101. 25^{abcd}	100. 27^{cd}–28^{ab}	3709	91. 26½^{cd}, 27½^{ab}
101. 25^{ef}	100 28^{cd}	3710^{ab}	91. 27½^{cd}
101 26^{ab}	100. 29^{ab}	3710^{cd}	—
101. 26^{cd}	100 29^{cd}	3711^{ab}	91 28
101. 27	100. 30	3711^{cd}–3712^{ab}	91. 29
236*	—	—	91. 30, 30½
101. 28–30	100. 31–33	3712^{cd}–3715^{ab}	91. 31½–33½
237*	100. 34^{ab}	3715^{cd}	—
101. 31–32	100. 34^{cd}–36^{ab}	3716–3717	91. 34–36^{ab}

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed	Madras Ed
101. 33^{ab}	—	—	91 36^{cd}
101 33^{cd}	100 36^{cd}	3718^{ab}	91 $36\frac{1}{2}$
101 34–47	100 37–50	3718^{cd}–3732	91 $37\frac{1}{2}$–$50\frac{1}{2}$
102 1–2	101 1–2	3733–3734	92 1–2
238*	—	—	
102 3–5	101 3–5	3735–3737	92 3–5
102 6^{ab}	101. 6^{ab}	3738^{ab}	92 $5\frac{1}{2}$
239*	—	—	92 $6\frac{1}{2}$
102 6^{cd}	101 6^{cd}	3738^{cd}	92 7
102 7–20	101 7–20	3739–3752	92 8–21
103 1–8	102 1–8	3753–3760	93 1–8
103 9	102 9	3761	93 12
103 10–11	102 10–11	3762–3763	93 10–11
103 12^{ab}	102 12^{ab}	3764^{ab}	93 9^{ab}
240*	—	—	—
103 12^{cd}	102 12^{cd}	3764^{cd}	93 9^{cd}
103. 13–41	102 13–41	3765–3793	93 13–41
104 1–6	103 1–6	3794–3799	94 1–6
104 7^{abcd}	103 7	3800	94 7
104 7^{ef}	103 8^{ab}	3801^{ab}	94 $7\frac{1}{2}$
104 8–9	103 8^{cd}–10^{ab}	3801^{cd}–3803^{ab}	94 $8\frac{1}{2}$, $9\frac{1}{2}$
104 10^{ab}	103 10^{cd}	3803^{cd}	94 $10\frac{1}{2}^{ab}$
104 10^{cdef}	103 11	3804	94 $10\frac{1}{2}^{cd}$, 11
104. 11–12	103 12–13	3805–3806	94 12–13
241*	—	—	—
104 13–16	103 14–17	3807–3810	94 14–17
104 17^{abc}	103 18^{abc}	3811^{abc}	94 18^{abc}
242*	—	—	94 18^{d}–19^{a}
104. 17^{d}	103 18^{d}	3811^{d}	94 19^{b}
104 18–19	103 19–20	3812–3813	94 19^{cd}, 20, $20\frac{1}{2}$
104 20–25	103 21–26	3814–3819	94 $21\frac{1}{2}$–$26\frac{1}{2}$
104 26^{ab}	103 27^{ab}	3820^{ab}	94 27
104 26^{cd}–27^{ab}	103 27^{cd}–28^{ab}	3820^{cd}–3821^{ab}	94 28
104 27^{cd}	103 28^{cd}	3821^{cd}	94 $28\frac{1}{2}$
104 28–30	103 29–31	3822–3824	94. $29\frac{1}{2}$–$31\frac{1}{2}$
104. 31^{ab}	103 32^{ab}	3825^{ab}	94. 32
104. 31^{cd}–32^{ab}	103. 32^{cd}–33^{ab}	3825^{cd}–3826^{ab}	94 33
104 32^{cd}	103 33^{cd}	3826^{cd}	94 $33\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed
104 33–52	103 34–53	3827–3846	94 34½–53½
105 1–3^{abcd}	104. 1–3^{abcd}	3847–3849	95 1–3
105 3^{ef}	104 3^{ef}	3850	95. 3½
105 4–32	104. 4–32	3851–3879	95 4½–32½
105. 33^{abcd}	104 33^{abcd}	3880	95 33½
105. 33^{ef}	104 33^{ef}	3881^{ab}	95. 34
105 34	104 34	3881^{cd}–3882^{ab}	95. 35
243*	—	—	95. 36, 36½, 37½
105. 35–36	104. 35–36	3882^{cd}–3884^{ab}	95. 38½, 39½
105 37^{ab}	104. 37^{ab}	3884^{cd}	95. 40
105 37^{cd}–40^{ab}	104 37^{cd}–40^{ab}	3885–3887	95. 41–43
105. 40^{cd}	104. 40^{cd}	3888^{ab}	95 44^{ab}
244*	—	—	95. 44^{cd}
105. 41–45	104 41–45	3888^{cd}–3893^{ab}	95. 45–49
245*	—	—	95 50
105. 46^{abcd}	104 46^{abcd}	3893^{cd}–3894^{ab}	95 51
105. 46^{ef}	104 46^{ef}	3894^{cd}	95. 51½
105 47^{ab}	104 47	3895^{ab}	95. 52½^{ab}
105 47^{cdef}	104. 48	3895^{cd}–3896^{ab}	95. 52½^{cd}, 53
105 48–52^{ab}	104 49–53^{ab}	3896^{cd}–3900	95. 54–58^{ab}
246*	—	—	95. 58^{cd}
105. 52^{cd}–53	104 53^{cd}–54	3901–3902	95 59, 59½
106 1	105 1	3903	96. 1½
106 2^{ab}	105. 2^{ab}	3904^{ab}	96 2½^{ab}
106. 2^{cd}	105 2^{cd}	3904^{cd}	96. ½
106 3^{ab}	105 3^{ab}	3905^{ab}	96. 2½^{cd}
106. 3^{cdef}	105 3^{cd}–4^{ab}	3905^{cd}–3906	96. 3½
106. 4–5	105. 4^{cd}–6^{ab}	3907–3908	96 4½, 5½
106. 6^{ab}	105 6^{cd}	3909^{ab}	96 6
106. 6^{cd}–8^{ab}	105 7–8	3909^{cd}–3911^{ab}	96. 7–8
106. 8^{cd}	105. 9^{ab}	3911^{cd}	96 8½
106. 9–10^{abcd}	105. 9^{cd}–11^{ab}	3912–3913	96. 9½, 10½
106 10^{ef}	105 11^{cd}	3914^{ab}	96. 11
106. 11–13^{ab}	105. 12–14^{ab}	3914^{cd}–3916	96. 12–14^{ab}
247*	—	—	96. 14^{cd}
106. 13^{cd}	105. 14^{cd}	3917^{ab}	96. 14½
106. 14–17	105. 15–18	3917^{cd}–3921^{ab}	96. 15½–18½
106. 18^{abcd}	105. 19	3921^{cd}–3922^{ab}	96. 19½

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
106 18^{ef}	105 20^{ab}	3922^{cd}	96 20$\frac{1}{2}^{ab}$
106 19–22	105 20^{cd}–24^{ab}	3923–3926	96 20$\frac{1}{2}^{cd}$–24$\frac{1}{2}^{ab}$
106 23	105 24^{cdef}	3927	96 24$\frac{1}{2}^{cd}$, 25
106 24	105 25	3928	96 26
107 1–8	106 1–8	3929–3936	97 1–8
107 9^{ab}	106 9^{ab}	3937^{ab}	97 8$\frac{1}{2}$
107. 9^{cd}–11^{ab}	106 9^{cd}–11^{ab}	3937^{cd}–3939^{ab}	97 9$\frac{1}{2}$, 10$\frac{1}{2}$
107 11^{cd}	106 11^{cd}	3939^{cd}	97 11
107 12^{abcd}	106 12	3940	97 12
107 12^{ef}	106 13^{ab}	3941^{ab}	97 13^{ab}
107 13^{ab}	106 13^{cd}	3941^{cd}	97. 13^{cd}
107 13^{cdef}	106 14	3942	97 14
107 14–21	106 15–22	3943–3950	97 15–22
107 22^{ab}	106 23^{ab}	3951^{ab}	97 22$\frac{1}{2}$
107. 22^{cd}–23^{ab}	106 23^{cd}–24^{ab}	3951^{cd}–3952^{ab}	97 23$\frac{1}{2}$
107. 23^{cd}	106 24^{cd}	3952^{cd}	97 24
107 24	106 25	3953	97 25
107 25–27	106 26–28	3954–3956	97 25$\frac{1}{2}$, 26, 27–28
108. 1–17	107 1–17	3957–3973	98 1–17
108 18^{ab}	107 18^{ab}	3974^{ab}	98 17$\frac{1}{2}$
108 18^{cd}	107 18^{cd}	3974^{cd}	—
108 19–24	107 19–24	3975–3980	98 18$\frac{1}{2}$–23$\frac{1}{2}$
108 25^{ab}	107 25^{ab}	3981^{ab}	98 24
108 25^{cdef}	107 25^{cd}–26^{ab}	3981^{cd}–3982^{ab}	98 25
108 26–30	107 26^{cd}–31^{ab}	3982^{cd}–3987^{ab}	98 26–30
108. 31^{ab}	107 31^{cd}	3987^{cd}	98 31^{ab}
108 31^{cd}	107 32	3988	98 31^{cd}
109 1–3	108 1–3	3989–3991	99 1–3
109. 4^{a}	108 4^{a}	3992^{a}	99 3$\frac{1}{2}^{a}$
109. 4^{bcd}	108. 4^{bcd}	3992^{bcd}	—
109 5^{abc}	108 5^{abc}	3993^{abc}	—
109 5^{d}	108 5^{d}	3993^{d}	99 3$\frac{1}{2}^{b}$
109 6–7	108 6–7	3994–3995	99 4$\frac{1}{2}$, 5$\frac{1}{2}$
109 8^{abcd}	108 8	3996	99 6$\frac{1}{2}$
109. 8^{ef}	108. 9^{ab}	3997^{ab}	99 7
109. 9	108. 9^{cd}–10^{ab}	3997^{cd}–3998^{ab}	99. 8
109. 10^{ab}	108. 10^{cd}	3998^{cd}	99. 9^{ab}
109. 10^{cdef}	108. 11	3999	99. 9^{cd}, 9$\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
109 11–13	108 12–14	4000–4002	99 10½, 11½, 12, 13^{ab}
109 14^{abcd}	108 15	4003	99 13^{cd}, 14^{ab}
109 14^{ef}	108 16^{ab}	4004^{ab}	99. 14^{cd}
109. 15	108 16^{cd}–17^{ab}	4004^{cd}–4005^{ab}	99 15
109 16^{abcd}	108 17^{cd}–18^{ab}	4005^{cd}–4006^{ab}	99. 16
109 16^{ef}	108 18^{cd}	4006^{cd}	99 17^{ab}
109 17^{abcd}	108 19	4007	99 17^{cd}, 18^{ab}
109. 17^{ef}	108 20^{ab}	4008^{ab}	99 18^{cd}
109 18^{ab}	108 20^{cd}	4008^{cd}	99 18½
109 18^{cdef}	108 21	4009	99 19½
109. 19–20^{ab}	108 22–23^{ab}	4010–4011^{ab}	99 20½, 21½^{ab}
248*	108 23^{cd}	4011^{cd}	99 21½^{cd}
109 20^{cd}	108 23^{ef}	4012	99 22
109 21–23^{cd}	108 24–26	4013–4015	99 23–25
109 23^{ef}	108 27^{ab}	4016^{ab}	99 26^{ab}
249*	108. 27^{cd}	4016^{cd}	99 26^{cd}
109 24–26	108. 28–30	4017–4019	99 27–29
250*	108 31	4020	99 30
109. 27–28	108. 32–33	4021–4022	99 31–32
110 1–10	109. 1–10	4023–4032	100 1–10
251*	109 12	4033	100 15
252*	—	—	100 11–13
110 11	109 11	4034	100 14
253*	—	—	—
110. 12–14	109 13–15	4035–4037	100 16–18
254*	—	—	100 19^{ab}
110 15^{ab}	109 16^{ab}	4038^{ab}	100 19^{cd}
255*	—	—	100 20–21
110 15^{cd}–16	109 16^{cd}–17	4038^{cd}–4039	100 22, 22½
110 17^{abcd}	109 18	4040	100 23½
110 17^{ef}	109 19^{ab}	4041^{ab}	100. 24
110 18^{abcd}	109 19^{cd}–20^{ab}	4041^{cd}–4042^{ab}	100 25
110. 18^{ef}	109 20^{cd}	4042^{cd}	100. 26^{ab}
110 19	109. 21	4043	100. 26^{cd}, 27^{ab}
256*	109. 22	4044	100. 27^{cd}, 28½^{cd}
110. 20	109. 23	4045	100. 27½, 28½^{ab}
110. 21–22^{ab}	109. 24–25^{ab}	4046–4047^{ab}	100. 29, 30
257*	109 25^{cd}	4047^{cd}	—

Crit. Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
110 22^{cd}	109 26^{ab}	4048^{ab}	100 31^{ab}
110 23	109 26^{cd}–27^{ab}	4048^{cd}–4049^{ab}	100 31^{cd}, 32^{ab}
110 24^{ab}	109 27^{cd}	4049^{cd}	100 32^{cd}
110 24^{cdef}	109 28	4050	100 33
110 25–26	109 29–30	4051-4052	100 34–35
111 1–3	110 1–3	4053-4055	101 1–3
258*	110 4	4056	101 4
111 4–5	110 5–6	4057–4058	101 6–7
111 6	110 9	4061	101 5
111 7	110 8	4060	101 8
111 8	110 10	4062	101 9
111 9	110 7	4059	101 10
111 10	110 11	4063	101 11
111 11	110 13	4065	101 13
111 12	110 12	4064	101 12
111 13	110 14	4066	101 14
111 14–27	110 15–28	4067–4080	101 15–28
259*	—	—	101 29–32, $32\frac{1}{2}$
111 28–29	110 29–30	4081–4082	101 $33\frac{1}{2}$, $34\frac{1}{2}$
112 1–6	111 1–6	4083–4088	102 1–6
260*	—	—	102 7
112 7–43	111 7–43	4089–4125	102 8–44
112 44^{ab}	111 44^{ab}	4126^{ab}	102 $44\frac{1}{2}$
112 44^{cd}	111 44^{cd}	4126^{cd}	102 45
112 45–47	111 45–47	4127–4129	102 46–48
261*	—	—	102 $48\frac{1}{2}$
262*	111 48^{ab}	4130^{ab}	—
112 48–50	111 48^{cd}–51^{ab}	4130^{cd}–4133^{ab}	102 $49\frac{1}{2}$–$51\frac{1}{2}$
112 51	111 51^{cd}–52^{ab}	4133^{cd}–4134^{ab}	102 52, $52\frac{1}{2}$
263*	111 52^{cd}	4134^{cd}	—
112 52–53^{cd}	111 53–54	4135–4136	102 $53\frac{1}{2}$, $54\frac{1}{2}$
112 53^{ef}	111 55^{ab}	4137^{ab}	102 55
264*	111 55^{cd}–56^{ab}	4137^{cd}–4138^{ab}	—
112 54–57	111 56^{cd}–60^{ab}	4138^{cd}–4142^{ab}	102 56–59
265*	111 60^{cd}–61^{ab}	4142^{cd}–4143^{ab}	—
112 58^{abcd}	111 61^{cd}–62^{ab}	4143^{cd}–4144^{ab}	102 60
112 58^{ef}	111 62^{cd}	4144^{cd}	102 $60\frac{1}{2}$
112 59–80	111. 63–84	4145–4166	109. $61\frac{1}{2}$–$82\frac{1}{2}$

Crit Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed	Madras Ed
266*	—	—	—
112 81–86	111 85–90	4167–4172	102 83½–88½
113 1–4^{ab}	112 1–4^{ab}	4173–4176^{ab}	103 1–4^{ab}
—	—	4176^{cd} = 4178	—
113 4^{cd}	112 4^{cd}	4177^{ab}	103 4^{cd}
113 5	112 5	4177^{cd}–4178	103 5
113 6–18	112. 6–18	4179–4191	103 6–18
113 19^{ab}	112 19^{ab}	4192^{ab}	103 19^{ab}
—	112 19^{cd} †	4192^{cd} ‡	—
113. 19^{cd}	112 19^{ef}	4193^{ab}	103 19^{cd}
267*	—	—	103 20^{ab}
113 20^{ab}	112 20^{ab}	4193^{cd}	103 20^{cd}
113 20^{cd}	112 20^{cd}	4194	103 20½
113 21	112 21	4195	103 21½
114 1–14	113 1–14	4196–4209	104 1–14
115 1–4	114 1–4	4210–4213	105. 1–4
115. 5^{abcd}	114 5	4214	105 4½, 5½^{ab}
115. 5^{ef}	114 6^{ab}	4215^{ab}	105 5½^{cd}
115. 6	114 6^{cd}–7^{ab}	4215^{cd}–4216^{ab}	105 6½
115. 7^{ab}	114 7^{cd}	4216^{cd}	105 7
115 7^{cdef}	114. 8	4217	105 8
115 8–20	114 9–21	4218–4230	105 9–21
116 1–12	115 1–12	4231–4242	106 1–12
116 13^{ab}	115 13^{ab}	4243^{ab}	106. 12½
116 13^{cdef}	115 13^{cd}–14^{ab}	4243^{cd}–4244^{ab}	106 13½
116 14^{ab}	115. 14^{cd}	4244^{cd}	106. 14½^{ab}
116 14^{cd}	115 15	4245^{ab}	106 14½^{cd}
116 15–22	115 16–23	4245^{cd}–4253	106 15½–22½
268*	—	—	107 1
117. 1–14	116. 1–14	4254–4267	107 2–15
269*	116 15^{ab}	4268^{ab}	—
270*	116 15^{cdef}	4268^{cd}–4269	—
117 15–16	116 16–17	4270–4271	107. 16–17
271*	116 18	4272	—
117 17–18	116. 19–20	4273–4274	107. 18–19
117 19^{abcd}	116. 21	4275	107. 20

† = 112. 17^{cd} (r). ‡ = 4190^{ab} (r).

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed	Madras Ed.
117. 19^{ef}	116 22^{ab}	4276^{ab}	107. 20½
117 20–21	116 22^{cd}–23^{ef}	4276^{cd}–4278	107 21½, 22½
117 22–34	117 1–13	4279–4291	108 1–13
272*	—	—	108 14
117 35^{abcd}	117 14	4292	108 15
117 35^{ef}	117 15^{ab}	4293^{ab}	108 15½
117 36–39	117 15^{cd}–19^{ab}	4293^{cd}–4297^{ab}	108 16½–19½
273*	—	—	108 20–25½
117 40	117 19^{cd}–20^{ab}	4297^{cd}–4298^{ab}	108 26½
274*	—	—	108 27½–30
117. 41–43	117 20^{cd}–23^{ab}	4298^{cd}–4301^{ab}	108 31–33
275*	—	—	—
117 44	117 23^{cdef}	4301^{cd}–4302	108 34
118. 1–6	118 1–6	4303–4308	109 1–6
App I 12	—	—	109 7–17
118 7–10	118 7–10	4309–4312	109 18–21
118. 11^{a}	118 11^{a}	4313^{a}	109 22^{a}
118 11^{b}	118 11^{b}	4313^{b}	109 22^{d}
118. 11^{c}	118 11^{c}	4313^{c}	109 22^{c}
118 11^{d}	118 11^{d}	4313^{d}	109 22^{b}
276*	—	—	—
118 12–26	118 12–26	4314–4328	109 23–37
277*	—	—	109 38–44
118 27–28	118 27–28	4329–4330	109 45–46
119 1–20	119 1–20	4331–4350	110 1–20
120 1–8	120 1–8^{abcd}	4351–4358	111 1–8
120 9^{ab}	120 8^{ef}	4359^{ab}	111 9^{ab}
120 9^{cdef}	120 9	4359^{cd}–4360^{ab}	111 9^{cd}, 9½
120 10–13^{abcd}	120 10–13	4360^{cd}–4364^{ab}	111 10½–13½
120 13^{ef}–14	120 14–15^{ab}	4364^{cd}–4365	111 14½, 15
278*	—	—	111 16^{ab}
120 15–16^{abcd}	120 15^{cd}–16^{ef}	4366–4367	111 16^{cd}, 17, 17½
120 16^{ef}	120 17^{ab}	4368^{ab}	111 $18½^{ab}$
120 17^{ab}	120 17^{cd}	4368^{cd}	111 $18½^{cd}$
120 17^{cdef}	120 18	4369	111 19½
120 18^{abcd}	120 19	4370	111 20½
120. 18^{ef}	120 20^{ab}	4371^{ab}	111 $21½^{ab}$
120. 19^{ab}	120. 20^{cd}	4371^{cd}	111. $21½^{cd}$

Crit. Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
120 19^{cdef}	120. 21	4372	111 $22\frac{1}{2}$
120. 20–40	120 22–42	4373–4393	111. $23\frac{1}{2}$–$43\frac{1}{2}$
120 41^{ab}	120 43^{ab}	4394^{ab}	—
120. 41^{cd}	120 43^{cd}	4394^{cd}	111 $44\frac{1}{2}^{cd}$
120 42	120 44	4395	111 $45\frac{1}{2}$
120 43^{ab}	120 45^{ab}	4396^{ab}	111 $44\frac{1}{2}^{ab}$
120 43^{cd}	120 45^{cd}	4396^{cd}	111 $46\frac{1}{2}^{ab}$
120. 44–46	120. 46–48	4397–4399	111. $46\frac{1}{2}^{cd}$–49
120 47–54	120 49–56	4400–4407	111 50–57
121. 1–3	121 1–3	4408–4410	112. 1–3
121 4–6	121 4–6	4411–4413	112 $3\frac{1}{2}$, $4\frac{1}{2}$–$6\frac{1}{2}^{ab}$
121 7^{abcd}	121 7^{abcd}	4414	112. $6\frac{1}{2}^{cd}$, $7\frac{1}{2}^{ab}$
121 7^{ef}	121. 7^{ef}	4415	112. $7\frac{1}{2}^{cd}$
121 8	121 8	4416	112 $8\frac{1}{2}$
121 9^{abcd}	121 9	4417	112 $9\frac{1}{2}$
121 9^{ef}	121 10^{ab}	4418^{ab}	112 $10\frac{1}{2}^{ab}$
121 10^{abcd}	121 10^{cd}–11^{ab}	4418^{cd}–4419^{ab}	112. $10\frac{1}{2}^{cd}$, $11\frac{1}{2}^{ab}$
121 10^{ef}	121 11^{cd}	4419^{cd}	112. $11\frac{1}{2}^{cd}$
121 11–46	121 12–47	4420–4455	112 $12\frac{1}{2}$–$47\frac{1}{2}$
121 47^{abcd}	121 48	4456	112. $48\frac{1}{2}$
121 47^{ef}	121 49^{ab}	4457^{ab}	112 49
121 48^{abcd}	121 49^{cd}–50^{ab}	4457^{cd}–4458^{ab}	112. 50
121 48^{ef}	121. 50^{cd}	4458^{cd}	112. 51^{ab}
—	—	—	112 51^{cd}
121 49–50^{ab}	121 51–52^{ab}	4459–4460^{ab}	112 52–53^{ab}
121 50^{cd}	121. 52^{cd}	4460^{cd}	112 53^{cd} †
121 51–53	121. 53–55	4461–4463	112 54–56
121 54^{abcd}	121 56	4464	112 57
121 54^{ef}	121 57^{ab}	4465^{ab}	112 58^{ab}
121 55^{abcd}	121 57^{cd}–58^{ab}	4465^{cd}–4466^{ab}	112 58^{cd}, 59^{ab}
121. 55^{ef}	121 58^{cd}	4466^{cd}	112. 59^{cd}
121 56–57	121 59–60	4467–4468	112 60–61
122. 1–23^{ab}	122 1–23^{ab}	4469–4491^{ab}	113. 1–23^{ab}
279*	—	—	113. 23^{cd}–24^{ab}
122 23^{cd}	122. 23^{cd}	4491^{cd}	113. 24^{cd}
122. 24^{ab}	122. 24^{ab}	4492^{ab}	113 25^{ab}
280*	—	—	113. 25^{cd}, 26

† = 112. 51^{cd} (r).

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
122 24^{cd}	122 24^{cd}	4492^{cd}	113 26½
122. 25	122 25	4493	113 27½
App I 13	—	—	113 28½–51
122 26–27	122. 26–27	4494–4495	113 52–53
122 28^{ab}	122 28^{ab}	4496^{ab}	113 54^{cd}
122 28^{cd}	122 28^{cd}	4496^{cd}	113 55^{ab}
122 29^{ab}	122 29^{ab}	4497^{ab}	113 54^{ab}
122 29^{cd}	122 29^{cd}	4497^{cd}	113 55^{cd}
122 30	122 30	4498	113 56
281*	—	—	113 57
122 31–34	122 31–34	4499–4502	113 58–61
282*, 1–2	—	—	113 62
282*, 3	—	—	—
282*, 4–5	—	—	113 63
122 35–38	122 35–38	4503–4506	113 64–67
122 39^{abcd}	122 39	4507	113 68
122 39^{ef}	122 42^{ab}	4510^{ab}	113 71^{ab}
122 40–41	122 40–41	4508–4509	113 69–70
122 42–48	122 42^{cd}–49^{ab}	4510^{cd}–4517^{ab}	113 71^{cd}–78^{ab}
122 49^{ab}	122 49^{cd}	4517^{cd}	113 78^{cd}
122 49^{cdef}	122 50	4518	113. 79
122 50–55	122 51–56	4519–4524	113 80–85
283*	—	—	113 86
123 1–8^{ab}	123 1–8^{ab}	4525–4532^{ab}	114 1–8^{ab}
284*	123 8^{cd}	—	—
285*	123 9^{abcd}	—	—
123 8^{cd}	123 9^{ef}	4532^{cd}	114 8^{cd}
123 9–24	123 10–25	4533–4548	114 9–24
124 1–17	124 1–17	4549–4565	115 1–17
286*	124 18	4566	—
124 18–32	124 19–33^{abcd}	4567–4581	115 18–32
287*	124 33^{ef}	4582	—
124. 33–46	124 34–47	4583–4596	115. 33–46
124 47^{abcd}	124 48	4597	115. 47
124 47^{ef}	124. 49^{ab}	4598^{ab}	115. 47½
124 48–51	124. 49^{cd}–53^{ab}	4598^{cd}–4602^{ab}	115. 48½–51½
124 52^{ab}	124 53^{cd}	4602^{cd}	115. $52\frac{1}{2}^{ab}$
124 52^{cdef}	124 54	4603	115 $52\frac{1}{2}^{cd}$, $53\frac{1}{2}^{ab}$

Crit Ed	Bom. Ed	Cal. Ed	Madras Ed.
124 53^{abcd}	124 55	4604	115 53½^{cd}, 54½^{ab}
124 53^{ef}	124 56^{ab}	4605^{ab}	115 54½^{cd}
124 54	124 56^{cdef}	4605^{cd}–4606^{ab}	115 55½
124 55–68	124 57–70	4606^{cd}–4620	115. 56½–69½
288*	—	—	—
289*	—	—	115. 70
124 69	124 71	4621	115 71
125 1–15	125. 1–15	4622–4636	116 1–15
125 16^{ab}	125 16^{ab}	4637^{ab}	116. 17^{ab}
125. 16^{cd}	125 16^{cd}	4637^{cd}	—
125 17	125 17	4638	116. 16
125. 18^{ab}	125 18^{ab}	4639^{ab}	—
125 18^{cd}	125 18^{cd}	4639^{cd}	116. 17^{cd}
125 19	125. 19	4640	116 18
125. 20–21	126 1–2	4641–4642	117 1–2
290*	126 3–4^{ab}	4643–4644^{ab}	117 3–4^{ab}
125 22–23^{ab}	126. 4^{cd}–5	4644^{cd}–4645	117. 4^{cd}–5
125 23^{cdef}	126 6	4646	117 6
125 24	126 7	4647	117 7
125. 25^{abcd}	126 8	4648	117 8
125 25^{ef}	126 9^{ab}	4649^{ab}	117. 9^{ab}
125 26^{abcd}	126 9^{cd}–10^{ab}	4649^{cd}–4650^{ab}	117 9^{cd}, 10^{ab}
125. 26^{ef}	126 10^{cd}	4650^{cd}	117 10^{cd}
125 27–29^{cd}	126 11–13	4651–4653	117 11–13
125 29^{ef}	126 14^{ab}	4654^{ab}	117. 14^{ab}
125 30	126. 14^{cd}–15^{ab}	4654^{cd}–4655^{ab}	117 14^{cd}, 14½
125 31^{abcd}	126 15^{cd}–16^{ab}	4655^{cd}–4656^{ab}	117. 15½
125 31^{ef}	126 16^{cd}	4656^{cd}	117 16
125 32–34	126 17–19	4657–4659	117 17–19
126 1–22^{ab}	127. 1–22^{ab}	4660–4681^{ab}	118 1–22^{ab}
291*	127 22^{cd}	4681^{cd}	—
126 22^{cd}–26	127. 23^{ab}–26	4682^{ab}–4686	118. 22^{cd}–26
126 27–32	128. 1–6^{abcd}	4687–4692	118. 27–32
292*	128 6^{ef}	4693	—
126. 33–40	128. 7–14	4694–4701	118 33–40
293*	128. 15	4702	118. 41
126. 41	128. 16	4703	118. 42
126. 42	128. 17	4704	118. 44

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
294*	128 18	4705	118 43
126 $43–44^{ab}$	128. $19–20^{ab}$	$4706–4707^{ab}$	118 45, 46^{ab}
295* (subst., 44^{ab})	—	—	—
126 44^{cd}	128 20^{cd}	4707^{cd}	118 46^{cd}
126. 45^{ab}	—	—	118 46½
126 45^{cd}	128 21^{ab}	4708^{ab}	118 47
126 $46–47^{ab}$	128 21^{cd}–22	4708^{cd}–4709	118 $48–49^{ab}$
126. 47^{cd}	128 23^{ab}	4710^{ab}	118 49^{cd}
126 48	128 23^{cdef}	$4710^{cd}–4711^{ab}$	118 50
126 49	128 24	4711^{cd}–4712	118 51
126 50–52	128 25–27	4713–4715	118 52–54
127 1^{ab}	129 1^{ab}	4716^{ab}	119 1^{ab}
296*	129 1^{cd}	4716^{cd}	—
127 1^{cd}	129 2^{ab}	4717^{ab}	119 1^{cd}
297*	129 2^{cd}	4717^{cd}	—
127 2–9	129 3–10	4718–4725	119 2–9
298*	—	—	—
127 10	129 11	4726	119 10
128 1–2	130 1–2	4727–4728	120. 1–2
128. 3^{a}	130 3^{a}	4729^{a}	120 3^{a}
299*	130. 3^{bc}	4729^{bc}	—
128. 3^{b}	130 3^{d}	4729^{d}	120 3^{b}
128 3^{cd}	130 4^{ab}	4730^{ab}	120 3^{cd}
128 4	130 4^{cdef}	4730^{cd}–4731	120 4
128 5–7	130 5–7	4732–4734	120 5–7
128 8^{abcd}	130 8	4735	120 8
128 8^{ef}	130 9^{ab}	4736^{ab}	120 9^{ab}
128 9^{ab}	130 9^{cd}	4736^{cd}	120 9^{cd}
128 9^{cdef}	130 10	4737	120 10
128 10^{ab}	130 11^{ab}	—	120 11^{ab}
128 10^{cd}	130 11^{cd}	4738^{ab}	120 11^{cd}
128 11–12	130 $12–13^{abcd}$	$4738^{cd}–4740^{ab}$	120 12–13
128. 13^{ab}	130 13^{ef}	4740^{cd}	120 14^{ab}
128 $13^{cd}–16^{ab}$	130. 14–16	4741–4743	120 $14^{cd}–17^{ab}$
128 16^{cd}	130 17^{ab}	4744^{ab}	120 17^{cd}
128 17	130 17^{cdef}	$4744^{cd}–4745^{ab}$	120 18
128 18–25	130 18–25	$4745^{cd}–4753^{ab}$	120. 19–26
128 26^{ab}	130 26^{ab}	4753^{cd}	120. 26½

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
128. 26^{cd}	130. 26^{cd}	4754^{ab}	120. 27
128. 27	130. 27	4754^{cd}–4755^{ab}	120. 28
128. 28^{ab}	130. 28^{ab}	4755^{cd}	120. $28\frac{1}{2}$
128. 28^{cd}–30^{ab}	130. 28^{cd}–30^{ab}	4756–4757	120. $29\frac{1}{2}$, $30\frac{1}{2}$
128. 30^{cd}	130. 30^{cd}	4758^{ab}	120. 31
128. 31–37	130. 31–37	4758^{cd}–4765^{ab}	120. 32–38
128. 38^{abcd}	130. 38^{abcd}	4765^{cd}–4766^{ab}	120. 39
128. 38^{ef}	130. 38^{ef}	4766^{cd}	120. $39\frac{1}{2}$
128. 39	130. 39	4767	120. $40\frac{1}{2}$
128. 40^{ab}	130. 40^{ab}	4668^{ab}	120. 41
128. 40^{cd}–41^{ab}	130. 40^{cd}–41^{ab}	4768^{cd}–4769^{ab}	120. 42
128. 41^{cd}	130. 41^{cd}	4769^{cd}	120. $42\frac{1}{2}$
128. 42–48	130. 42–48	4770–4776	120. $43\frac{1}{2}$–$49\frac{1}{2}$
128. 49^{abcd}	130. 49	4777	120. $50\frac{1}{2}$
128. 49^{ef}	130. 50^{ab}	4778^{ab}	120. 51
300*	130. 50^{cd}	4778^{cd}	—

CONCORDANCE OF THIS EDITION

with the Bombay, Calcutta, and Madras (P. P S Sastri's) Editions

Śāntiparvān Āpaddharma

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
301*	not numbered	—	—
129 1^{ab}	131 1^{ab}	4779^{ab}	121. 1^{ab}
129 1^{cd}	131. 2^{ab}	4780^{ab}	121. 2^{ab}
129. 2^{ab}	131 1^{cd}	4779^{cd}	121 1^{cd}
129 2^{cd}	131 2^{cd}	4780^{cd}	121. 2^{cd}
129 3–4	131 3–4	4781–4782	121. 3–4
129 5^{ab}	131 5^{ab}	4783^{ab}	—
129 5^{cd}	131 5^{cd}	4783^{cd}	121 4½
129 6–14	131 6–14	4784–4792	121 5½–13½
130 1–13	132 1–13	4793–4805	122 1–13
130 14^{abcd}	132 14	4806	122 14
130 14^{ef}	132 15^{ab}	4807^{ab}	122 15^{ab}
130 15^{ab}	132 15^{cd}	4807^{cd}	122 15^{cd}
130 15^{cdef}	132 16	4808	122 16
130 16–21	132 17–22	4809–4814	122 17–22
131 1–7	133 1–7	4815–4821	123 1–7
131 8^{abcd}	133 8	4822	123 8
131 8^{ef}	133 9^{ab}	4823^{ab}	123 8½
131 9	133 9^{cd}–10^{ab}	4823^{cd}–4824^{ab}	123 9½
131 10^{abcd}	133 10^{cd}–11^{ab}	4824^{cd}–4825^{ab}	123 10½
131 10^{ef}	133 11^{cd}	4825^{cd}	123 11½^{ab}
131 11	133 12	4826	123 11½^{cd}, 12
131 12–14	133 13–15	4827–4829	123 13–15
131 15^{abcd}	133 16	4830	123 16
131 15^{ef}	133 17^{ab}	4831^{ab}	123 17^{ab}
131 16^{ab}	133 17^{cd}	4831^{cd}	123 17^{cd}
131 16^{cdef}	133 18	4832	123 18
131 17–18	133 19–20	4833–4834	123 19–20
302*	—	—	124 1^{ab}
132 1^{abcd}	134 1	4835	124 1^{cd}, 1½
132 1^{ef}	134 2^{ab}	4836^{ab}	124 2½^{ab}
132 2–6	134 2^{cd}–7^{ab}	4836^{cd}–4841^{ab}	124 2½^{cd}–7½^{ab}
132. 7^{ab}	134 7^{cd}	4841^{cd}	124 7½^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
132 7[illegible]	134 8	4842	124 8½
133 [illegible] 14	134 9-15	4843-4849	124 9½-15½
13[illegible] 15[illegible]	134 16	4850	124 16½
[illegible]*	—	—	124 17, 18^{ab}
13[illegible] 15[illegible]	134 17	4851	124 18^{cd}
13[illegible] 1[illegible]	135 1^{ab}	4852^{ab}	125 1^{ab}
13[illegible] 1[illegible]	135 1^{c}-3^{ab}	4852^{c}-4854^{ab}	—
13[illegible] [illegible]	135 3^{cd}	4854^{cd}	125 1^{cd}
13[illegible] 4^{ab}	135 4^{ab}	4855^{ab}	125 2^{ab}
[illegible] 4* ([illegible], 4^{ab})	—	—	—
13[illegible] 4^{cd}	135 4^{cd}	4855^{cd}	125 2^{cd}
13[illegible] 5-15^{ab}	135 5-15^{ab}	4856-4866^{ab}	125 3-13^{ab}
[illegible]*	—	—	—
13[illegible] 15^{cd}	135 15^{cd}	4866^{cd}	125 13^{cd}
133 16-26	135 16-26	4867-4877	125 14-24
134 1-5	136 1-5	4878-4882	126 1-5
134 6^{ab}	136 6^{ab}	4883^{ab}	126 5½
134 6^{cd}-7^{ab}	136 6^{cd}-7^{ab}	4883^{cd}-4884^{ab}	126 6½
134 7^{cd}	136 7^{cd}	4884^{cd}	126 7
[illegible]*	136 8^{ab}	4885^{ab}	—
134 8	136 8^{cd}-9^{ab}	4885^{cd}-4886^{ab}	126 8
134 [illegible]^{ab}	136 9^{cd}	4886^{cd}	126 9^{ab}
134 [illegible]^{cd}	136 10	4887^{ab}	126 9^{cd}
134 10	136 11	4887^{cd}-4888	126 10
[illegible]*	137 1	4889	—
135 1-8	137 2-9	4890-4897	127 1-8
13[illegible] 9^{ab}	137 10^{ab}	4898^{ab}	127 8½
13[illegible] 9^{cd}	137 10^{cd}	4898^{cd}	127 9
13[illegible] [illegible]	137 11-19	4899-4907	127 10-18
[illegible] 19	—	—	127 19
—	137 20†	4908‡	—
135 [illegible]	137 21-24	4909-4912	127 20-23
[illegible] 13	138 1-13	4913-4924	128 1-13
13[illegible] 14^{ab}	138 14^{ab}	4925^{ab}	128 13½
13[illegible] 14^{cd}-15^{ab}	138 14^{cd}-15^{ab}	4925^{cd}-4927^{ab}	128 14½
13[illegible] 15^{cd}	138 15^{cd}	4927^{cd}	128 15

† = 13[illegible] (r)   ‡ = 4[illegible] (r)

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
136. 16–27	138. 16–27	4928–4939	128. 16–27
136. 28^{ab}	138. 28	4940^{ab}	128. 28^{ab}
136. 28^{cd}	138. 29^{ab}	4940^{cd}	128. 28^{cd}
136. 29–37^{ab}	138. 29^{cd}–37	4941–4949^{ab}	128. 29–37^{ab}
308*	—	—	—
136. 37^{cd}	138. 38^{ab}	4949^{cd}	128. 37^{cd}
136. 38–39^{ab}	138. 38^{cd}–39	4950–4951^{ab}	128. 38–39^{ab}
136. 39^{cd}	138. 40	4951^{cd}	128. 39^{cd}
136. 40–43	138. 41–44	4952–4955	128. 40, 41, 43, 44
136. 44^{ab}	138. 45^{ab}	4956^{ab}	128. $44\frac{1}{2}$
136. 44^{cdef}	138. 45^{cd}–46^{ab}	4956^{cd}–4957^{ab}	128. $45\frac{1}{2}$
136. 45^{ab}	138. 46^{cd}	4957^{cd}	128. $46\frac{1}{2}^{ab}$
136. 45^{cd}–46^{ab}	138. 47	4958	128. 42
136. 46^{cd}	138. 48^{ab}	4959^{ab}	128. $46\frac{1}{2}^{cd}$
—	—	—	128. 47 †
309*	138. 48^{cd}	4959^{cd}	—
136. 47–79	138. 49–81	4960–4992	128. 48–80
310*	138. 82	4993	—
136. 80^{ab}	138. 83^{ab}	4994^{ab}	128. 82^{ab}
136. 80^{cd}	138. 83^{cd}	4994^{cd}	128. 81^{cd}
136. 81^{ab}	138. 84^{ab}	4995^{ab}	128. 81^{ab}
136. 81^{cd}	138. 84^{cd}	4895^{cd}	128. 82^{cd}
136. 82	138. 85	4996	128. 83
311*	138. 86–88	4997–4999	—
136. 83–92	138. 89–98	5000–5009	128. 84–93
136. 93–95	138. 99–101	5010–5012	128. 95–97
136. 96^{ab}	138. 102^{ab}	5013^{ab}	128. $97\frac{1}{2}$
136. 96^{cd}–97^{ab}	138. 102^{cd}–103^{ab}	5013^{cd}–5014^{ab}	128. $98\frac{1}{2}$
136. 97^{cd}	138. 103^{cd}	5014^{cd}	128. 99
136. 98–101^{ab}	138. 104–107^{ab}	5015–5018^{ab}	128. 100–103^{ab}
136. 101^{cd}	138. 107^{cd}	5018^{cd}	—
136. 102	138. 108	5019	128. 103^{cd}, $103\frac{1}{2}$
136. 103	138. 109	5020	128. $104\frac{1}{2}$
136. 104^{ab}	138. 110^{ab}	5021^{ab}	128. $105\frac{1}{2}^{ab}$
312*	138. 110^{cd}	5021^{cd}	128. $105\frac{1}{2}^{cd}$
136. 104^{cd}	138. 111^{ab}	5022^{ab}	128. $106\frac{1}{2}^{ab}$

† = (var.) 128. 42^{cd}.

Crit Ed.	Bom. Ed	Cal. Ed.	Madras Ed.
136. 105	138 111^{cd}–112^{ab}	5022^{cd}–5023^{ab}	128 $106\frac{1}{2}^{cd}$, 107
136 106	138 112^{cd}–113^{ab}	5023^{cd}–5024^{ab}	128. 94
136 107–116	138 113^{cd}–123^{ab}	5024^{cd}–5034^{ab}	128 108–117
136 117^{abcd}	138 123^{cd}–124^{ab}	5034^{cd}–5035^{ab}	129. 118
136. 117^{ef}	138 124^{cd}	5035^{cd}	128. $118\frac{1}{2}$
136 118	138. 125	5036	128 $119\frac{1}{2}$
136. 119	138 126	5037	—
136 120^{ab}	138. 127^{ab}	5038^{ab}	—
136 120^{cd}	138. 127^{cd}	5038^{cd}	128. 120
136 121–131	138 128–138	5039–5049	128. 121–131
313*	—	—	128. 132
136 132	138 139	5050	128. 133
136. 133–134	138 140–141	5051–5052	—
136 135	138 142	5053	128 134
136. 136^{ab}	138. 143^{ab}	5054^{ab}	128. 135^{ab}
136. 136^{cd}	—	—	128. 135^{cd}
136 137	138. 143^{cd}–144^{ab}	5054^{cd}–5055^{ab}	128. 136
136 138	138 144^{cdef}	5055^{cd}–5056^{ab}	128. 137
136 139–141	138. 145–147	5056^{cd}–5059^{ab}	128. 138–140
136. 142^{ab}	138. 148	5059^{cd}	128. 141^{ab}
136 142^{cd}	138 149^{ab}	5060^{ab}	128. 141^{cd}
136. 143–151	138. 149^{cd}–158^{ab}	5060^{cd}–5069^{ab}	128. 142–150
136. 152^{ab}	138. 158^{cd}	5069^{cd}	128 $150\frac{1}{2}$
136 152^{cd}–154^{ab}	138. 159–160	5070–5071	128. $151\frac{1}{2}$, $152\frac{1}{2}$
136 154^{cd}	138 161^{ab}	5072^{ab}	128 153
136 155	138 161^{cd}–162^{ab}	5072^{cd}–5073^{ab}	128 154
136. 156^{ab}	138 162^{cd}	5073^{cd}	128. $154\frac{1}{2}$
136 156^{cd}	138 163^{ab}	5074^{ab}	—
136 157–168^{ab}	138 163^{cd}–174	5074^{cd}–5085	128. $155\frac{1}{2}$–$166\frac{1}{2}^{ab}$
136. 168^{cd}	138. 176^{ab}	5086^{ab}	128. $166\frac{1}{2}^{cd}$
314*	138. 176^{cd}, 175^{ab}	5086^{cd}–5087^{ab}	—
136. 169^{ab}	138 175^{cd}	5087^{cd}	128. $167\frac{1}{2}^{ab}$
136 169^{cd}	138 177^{ab}	5088^{ab}	128. $167\frac{1}{2}^{cd}$
136. 170–175^{ab}	138. 177^{cd}–182	5088^{cd}–5093	128. $168\frac{1}{2}$–$173\frac{1}{2}^{ab}$
315*	—	—	128 $173\frac{1}{2}^{cd}$, $174\frac{1}{2}^{ab}$
136. 175^{cd}	138. 183^{ab}	5094^{ab}	128. $174\frac{1}{2}^{cd}$
136. 176^{ab}	138. 183^{cd}	5094^{cd}	128 $175\frac{1}{2}^{ab}$
136 176^{cd}	138. 184	5095	128. $175\frac{1}{2}^{cd}$

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed	Madras Ed.
316*	138. 185^{ab}	5096^{ab}	—
317*	—	—	—
136 177	138 185^{cd}–186^{ab}	5096^{cd}–5097^{ab}	128 176½
136 178^{ab}	138 186^{cd}	5097^{cd}	128 177
136 178^{cd}–180^{ab}	138 187–188	5098–5099	128 178–179
136 180^{cd}–181	138 189–190^{ab}	5100–5101^{ab}	—
136 182–185	138 190^{cd}–194^{ab}	5101^{cd}–5105^{ab}	128 180–183
318*	138 194^{cd}–195^{ab}	5105^{cd}–5106^{ab}	128 184
136 186–210^{ab}	138 195^{cd}–219	5106^{cd}–5130	128 185–209^{ab}
136 210^{cd}	138 220	5131	128 209^{cd}
136 211	138 221	5132	128. 210
137. 1–7	139 1–7	5133–5139	129 1–7
319*	139 8^{ab}	5140^{ab}	—
137 8^{ab}	139 8^{cd}	5140^{cd}	129 7½
137 8^{cd}–9^{ab}	139 9–10^{ab}	5141–5142^{ab}	129 8½, $9½^{ab}$
320*	139 10^{cd}	5142^{cd}	—
137 9^{ef}	139 11^{ab}	5143^{ab}	129 $9½^{cd}$
321*	139 11^{cd}–12^{ab}	5143^{cd}–5144^{ab}	—
137 10^{ab}	139 12^{cd}	5144^{cd}	129 10
137 10^{cdef}	139 13	5145	129. 11
137 11–19	139 14–22	5146–5154	129. 12–20
322*	139 23	5155	—
137 20–25^{ab}	139 24–29^{ab}	5156–5161^{ab}	129 21–26^{ab}
323*	139 29^{cd}	5161^{cd}	—
137 25^{cd}	139 29^{ef}	5162	129 26^{cd}
324*	—	—	—
137 26–46	139 30–50	5163–5183	129 27–47
137 47^{ab}	139 51^{ab}	5184^{ab}	129 47½
—	—	—	129 48½†
137 47^{cd}	139 51^{cd}	5184^{cd}	129 49
137 48–50	139 52–54	5185–5187	129 50–52
137 51^{ab}	139 55^{ab}	5188^{ab}	129 52½
137 51^{cd}–52^{ab}	139 55^{cd}–56^{ab}	5188^{cd}–5189^{ab}	129 53½
137 52^{cd}	139 56^{cd}	5189^{cd}	129 54
137 53–60	139 57–64	5190–5197	129 55–62
137. 61^{ab}	139 65^{ab}	5198^{ab}	129 62½

† = (var) 129 35

Crit Ed	Bom Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
137. 61^{cd}–62^{ab}	139 65^{cd}–66^{ab}	5198^{cd}–5199^{ab}	129 $63\frac{1}{2}$
343*†	—	—	129 65
137 62^{cd}	139. 66^{cd}	5199^{cd}	129. 64
137. 63–64^{ab}	139. 67–68^{ab}	5200–5201^{ab}	129. 66–67^{ab}
137. 64^{cd}–65	139. 68^{cd}–69	5201^{cd}–5202	—
137. 66	139. 70	5203	129. 67^{cd}, $67\frac{1}{2}$
137. 67	139 71	5204	129. $68\frac{1}{2}$
137. 68	139. 72	5205	—
137. 69–94	139 73–98	5206–5231	129. $69\frac{1}{2}$–$94\frac{1}{2}$
137 95^{ab}	139. 99^{ab}	5232^{ab}	129. 95
137. 95^{cd}–96^{ab}	139. 99^{cd}–100^{ab}	5232^{cd}–5233^{ab}	129 96
137 96^{cd}	139 100^{cd}	5233^{cd}	129. $96\frac{1}{2}$
137. 97–109	139. 101–113	5234–5246	129. $97\frac{1}{2}$–$109\frac{1}{2}$
138. 1–19	140. 1–19	5247–5265	130 1–19
138. 20^{abcd}	140 20^{abcd}	5266	130. 20
138. 20^{ef}	140. 20^{ef}	5267^{ab}	130. $20\frac{1}{2}$
138 21–31	140 21–31	5267^{cd}–5278^{ab}	130. $21\frac{1}{2}$–$31\frac{1}{2}$
344*	—	—	—
138 32–40^{ab}	140. 32–40^{ab}	5278^{cd}–5286	130. $32\frac{1}{2}$–$40\frac{1}{2}^{ab}$
138. 40^{cd}	140. 40^{cd}	5287^{ab}	—
345* (subst , 40^{cd})	—	—	130. $40\frac{1}{2}^{cd}$
138. 41–43	140 41–43	5287^{cd}–5290^{ab}	—
138 44–50^{ab}	140 44–50^{ab}	5290^{cd}–5296	130. $41\frac{1}{2}$–$47\frac{1}{2}^{ab}$
346*	—	—	—
138 50^{cd}	140. 50^{cd}	5297^{ab}	130 $47\frac{1}{2}$
138 51–55	140. 51–55	5297^{cd}–5302^{ab}	130. $48\frac{1}{2}$–$52\frac{1}{2}$
138 56^{ab}	140. 56^{ab}	5302^{cd}	130 53
138. 56^{cdef}	140. 56^{cdef}	5303	130. 54
138. 57–62	140. 57–62	5304–5309	130. 55–60
347*	140 63	5310	—
138. 63–70	140. 64–71	5311–5318	130. 61–68
139 1–26	141. 1–26	5319–5344	131. 1–26
348*	141 27	5345	—
139. 27–29	141 28–30	5346–5348	131. 27–29
349*	141 31	5349	—
139 30–44	141. 32–46	5350–5364	131 30–44

† Stars 325*—342* om in counting

Crit Ed.	Bom Ed	Cal. Ed.	Madras Ed
350*	141 47	5365	—
139 45-46	141 48-49	5366-5367	131 45-46
139 47	141 50	5368	131 46½, 47
139 48^{a}	141 52^{a}	5370^{a}	131 48^{a}
351*	—	—	—
139 48^{b}	141 52^{b}	5370^{b}	131 48^{b}
352*	141 52^{cd}	5370^{cd}	—
139 48^{cd}	141 53^{ab}	5371^{ab}	131 48^{cd}
139 49	141 53^{cd}–54^{ab}	5371^{cd}–5372^{ab}	131 49
139 50	141 51	5369	131 50
139 51-52	141 54^{cd}–56^{ab}	5372^{cd}–5374^{ab}	131 51-52
353*	141 56^{cd}	5374^{cd}	—
139 53-65	141 57-69	5375-5387	131 53-65
139 66^{ab}	141 70^{ab}	5388^{ab}	131 69^{ab}
354*	—	—	—
139 66^{cd}	141 70^{cd}	5388^{cd}	131. 69^{cd}
139 67-68	141 71-72	5389-90	131 70-71
139 69-71	141 73-75	5391-5393	131 66-68
139 72-74	141 76-78	5394-5396	131. 72-74
139. 75^{a}	141 79^{a}	5397^{a}	131 75^{a}
355*	—	—	—
139 75^{bcd}	141. 79^{bcd}	5397^{bcd}	131 75^{bcd}
139 76^{ab}	141 80^{ab}	5398^{ab}	131 76^{ab}
356*	—	—	—
139 76^{cd}	141. 80^{cd}	5398^{cd}	131 76^{cd}
139 77-89	141 81-93	5399-5411	131 77-89
357*	141 94-96	5412-5414	—
139 90-91	141 97-98	5415-5416	131 90-91
358*	141 99	5417	—
139 92-94	141 100-102	5418-5420	131 92-94
140 1-2	142 1-2	5421-5422	132 1-2
140 3^{ab}	142 3^{ab}	5423^{ab}	132 2½
140 3^{cd}	142 3^{cd}	5423^{cd}	132 3
140 4-12	142 4-12	5424-5432	132 4-12
140 13^{ab}	142 13^{ab}	5433^{ab}	132 12½
140 13^{cd}–14	142 13^{cd}–14	5433^{cd}–5434	132 13½, $14½^{ab}$
140. 15^{ab}	142. 15^{ab}	5435^{ab}	132. $14½^{cd}$
140. 15^{cdef}	142 15^{cd}–16^{ab}	5435^{cd}–5436^{ab}	132. 15½

Crit Ed	Bom Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
140. 16	142. 16^{cd}–17^{ab}	5436^{cd}–5437^{ab}	132. $16\frac{1}{2}$
140. 17^{ab}	142 17^{cd}	5437^{cd}	132 17
140 17^{cd}–23	142. 18–24^{ab}	5438–5444^{ab}	132. 18–24^{ab}
140. 24^{ab}	142. 24^{cd}	5444^{cd}	132. 24^{cd}
140 24^{cdef}	142 25	5445	132 25
140 25–29	142. 26–30	5446–5450	132. 26–30
359*	—	—	—
140 30–32	142. 31–33	5451–5453	132 31–33
360*	—	—	132. $33\frac{1}{2}$
140 33–37	142. 34–38	5454–5458	132 $34\frac{1}{2}$–$38\frac{1}{2}$
141. 1–12	143. 1–12	5459–5470	133. 1–12
361*	143 13–14	5471–5472	—
141 13–18	143 15–20	5473–5478	133. 13–18
141. 19^{ab}	143 21^{ab}	5479^{ab}	133. $18\frac{1}{2}$
141. 19^{cd}–20^{ab}	143. 21^{cd}–22^{ab}	5479^{cd}–5480^{ab}	133 $19\frac{1}{2}$
141 20^{cd}	143. 22^{cd}	5480^{cd}	133. 20
141 21–23^{ab}	143. 23–25^{ab}	5481–5483^{ab}	133. 21, 22, $22\frac{1}{2}$
362*	143. 25^{cd}–27^{ab}	5483^{cd}–5485^{ab}	—
141. 23^{cd}	143. 27^{cd}	5485^{cd}	133. $23\frac{1}{2}^{ab}$
363*	143 28–29	5486–5487	—
141 24	143 30	5488	133. $23\frac{1}{2}^{cd}$, $24\frac{1}{2}^{ab}$
141. 25^{abcd}	143 31	5489	133 $24\frac{1}{2}^{cd}$, $25\frac{1}{2}^{ab}$
141 25^{ef}	143. 32^{ab}	5490^{ab}	133. $25\frac{1}{2}^{cd}$
141. 26	143 32^{cd}–33^{ab}	5490^{cd}–5491^{ab}	133 $26\frac{1}{2}$
141 27^{ab}	143 33^{cd}	5491^{cd}	133. $27\frac{1}{2}^{ab}$
141 27^{cd}	143 34	5492	133. $27\frac{1}{2}^{cd}$
142 1–3	144. 1–3	5493–5495	134. 1–3
142. 4	144 4	5496	134. $3\frac{1}{2}$, 4
364*	144. 5–6	5497–5498	—
142. 5	144 7	5499	134. 5
365*	144 8–9	5500–5501	—
142. 6^{ab}	144. 10^{ab}	5502^{ab}	134. 6^{ab}
142. 6^{cd}	144. 11^{ab}	5503^{ab}	134. 6^{cd}
142 7^{ab}	144. 11^{cd}	5503^{cd}	134. 7^{ab}
142. 7^{cd}	144. 10^{cd}	5502^{cd}	134. 7^{cd}
366*	144. 12–13	5504–5505	—
367*	—	—	—
142. 8–10	144. 14–16	5506–5508	134. 8–10

Crit Ed.	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
368*	144 17	5509	—
369*	—	—	—
142 11	145 1	5510	134 11
370*	145 2	5511	—
142 12^{ab}	145 3^{ab}	5512^{ab}	134 12^{ab}
371*	145 3^{cd}	5512^{cd}	—
142 12^{cd}	145 4^{ab}	5513^{ab}	134 12^{cd}
372*	145 4^{cd}–5^{ab}	5513^{cd}–5514^{ab}	—
142 13–18	145 5^{cd}–11^{ab}	5514^{cd}–5520^{ab}	134 13–18
142 19^{abcd}	145 11^{cd}–12^{ab}	5520^{cd}–5521^{ab}	134 19
142 19^{ef}	145. 12^{cd}	5521^{cd}	134 19½
373*	145 13	5522	—
142 20	145 14	5523	134 20½
142 21–24	146 1–4	5524–5527	134 21½–24½
374*	146 5	5528	—
142 25–27	146 6–8	5529–5531	134 25½–27½
142 28	146 9	5532	134 28, 28½
142 29–30	146 10–11	5533–5534	134 29½, 30½
142 31	146 12	5535	134 31, 31½
142 32	146 13	5536	134 32½
375*	146 14	5537	—
142 33	146 15	5538	134 33, 33½
142 34	146 16	5539	134 34½
142 35	146 17	5540	134 35, 35½
142 36–44	146 18–26	5541–5549	134 36½–44½
143 1	147 1	5550	134 45½
143 2–3^{ab}	147 2	5551–5552^{ab}	—
143 3^{cdef}	147 3	5552^{cd}–5553^{ab}	134 46½
143 4–7	147 4–7	5553^{cd}–5557^{ab}	134 47½–50½
143 8^{abcd}	147 8	5557^{cd}–5558^{ab}	134 51½
143 8^{ef}	147 9^{ab}	5558^{cd}	134 52
143 9^{ab}	147 9^{cd}	5559^{ab}	134 53^{ab}
143 9^{cd}	147 10	5559^{cd}	134 53^{cd}
143 10	147 11	5560	134 54
144 1	148 1	5561	134 55
144 2^{ab}	148 2^{ab}	5562^{ab}	134 55½
144 2^{cdef}	148. 2^{cd}–3^{ab}	5562^{cd}–5563^{ab}	134 56½
144 3–10	148. 3^{cd}–11^{ab}	5563^{cd}–5571^{ab}	134. 57½–64½

Crit. Ed.	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed
144 11^{ab}	148 11^{cd}	5571^{cd}	134. $65\frac{1}{2}^{ab}$
144 11^{cd}	148. 12^{ab}	5572^{ab}	134. $65\frac{1}{2}^{cd}$
376*	—	—	—
144 12	148. 12^{cdef}	5572^{cd}–5573	134. $66\frac{1}{2}$
145. 1–3	149 1–3	5574–5576	134 $67\frac{1}{2}$–$69\frac{1}{2}$
145 4^{abcd}	149 4	5577	134. $70\frac{1}{2}$
145 4^{ef}	149 5^{ab}	5578^{ab}	134. 71
145. 5–11	149 5^{cd}–12^{ab}	5578^{cd}–5585^{ab}	134 72–78
145 12	149. 12^{cdef}	5585^{cd}–5586^{ab}	134 79
145 13–17	149. 13–17	5586^{cd}–5591^{ab}	134 80–84
145 18^{abcd}	149 18	5591^{cd}–5592^{ab}	134 85
145. 18^{ef}	149 19^{ab}	5592^{cd}	134 $85\frac{1}{2}$
377*	149 19^{cdef}	5593	—
378*	—	—	—
146 1–3	150 1–3	5594–5596	135 1–3
146. 4	150. 4	5597	135 $3\frac{1}{2}$, 4
146 5	150. 5	5598	135 5
379*	150 6	5599	—
146 6^{ab}	150 7^{ab}	5600^{ab}	135. $5\frac{1}{2}$
146. 6^{cd}–8^{ab}	150 7^{cd}–9^{ab}	5600^{cd}–5602^{ab}	135 $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$
146. 8^{cd}	150 9^{cd}	5602^{cd}	135 8
146 9–18	150 10–19	5603–5612	135. 9–18
147 1^{ab}	151 1^{ab}	5613^{ab}	135 $18\frac{1}{2}$
147. 1^{cd}–2^{ab}	151. 1^{cd}–2^{ab}	5613^{cd}–5614^{ab}	135. $19\frac{1}{2}$
147. 2^{cd}	151 2^{cd}	5614^{cd}	135. 20
147. 3–6	151. 3–6	5615–5618	135. 21–24
147. 7	151 7	5619	135 $24\frac{1}{2}$, $25\frac{1}{2}^{ab}$
147 8^{ab}	151 8^{cd}	5620^{cd}	135. 26
147 8^{cd}	151 8^{ab}	5620^{ab}	135 $25\frac{1}{2}^{cd}$
147. 9–22	151. 9–22	5621–5634	135. 27–40
148 1^{abcd}	152 1	5635	135. 41
148. 1^{ef}	152. 2^{ab}	5636^{ab}	135. 42^{ab}
148 2^{abcd}	152 2^{cd}–3^{ab}	5636^{cd}–5637^{ab}	135. 42^{cd}, 43^{ab}
148 2^{ef}	152. 3^{cd}	5637^{cd}	135 43^{cd}
148 3–9	152. 4–10	5638–5644	135. 44–50
148. 10^{a}	152 11^{a}	5645^{a}	135 51^{a}
380*	152. 11^{bc}	5645^{bc}	—
148. 10^{b}	152. 11^{d}	5645^{d}	135. 51^{b}

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
148 10^{cd}	152 12^{ab}	5646^{ab}	135 51^{cd}
148 11–15	152 12^{cd}–17^{ab}	5646^{cd}–5651^{ab}	135 52–56
148 16^{ab}	152 17^{cd}	5651^{cd}	135 $56\frac{1}{2}$
148 16^{cd}–17^{ab}	152 18	5652	135 $57\frac{1}{2}$
148 17^{cd}	152 19^{ab}	5653^{ab}	135 $58\frac{1}{2}^{ab}$
148 18	152 19^{cd}–20^{ab}	5653^{cd}–5654^{ab}	135 $58\frac{1}{2}^{cd}$, $59\frac{1}{2}^{ab}$
148 19	152 20^{cdef}	5654^{cd}–5655^{ab}	135 $59\frac{1}{2}^{cd}$, 60
148 20–21	152 21–22	5655^{cd}–5657^{ab}	135 61–62
148 22^{abcd}	152 23	5657^{cd}–5658^{ab}	135 63
148 22^{ef}	152 24^{ab}	5658^{cd}	135 64^{ab}
381*	152 24^{cd}	5659^{ab}	135 64^{cd}
148 23^{ab}	152 25^{ab}	5659^{cd}	135 $64\frac{1}{2}$
148 23^{cdef}	152 25^{cd}–26^{ab}	5660	135 $65\frac{1}{2}$
148 24^{abcd}	152 26^{cd}–27^{ab}	5661	135 $66\frac{1}{2}$
148 24^{ef}	152 27^{cd}	5662^{ab}	135 67
—†	152 28^{ab}	5662^{cd}	135 68^{ab}
382*	152 28^{cd}	5663^{ab}	135 68^{cd}
148 25–27	152 29–31	5663^{cd}–5666	135 69–71
148 28^{ab}	152 32^{ab}	5667^{ab}	135 $71\frac{1}{2}$
148 28^{cd}–29^{ab}	152 32^{cd}–33^{ab}	5667^{cd}–5668^{ab}	135 $72\frac{1}{2}$
148 29^{cd}	152 33^{cd}	5668^{cd}	135 73
148 30–35	152 34–39	5669–5674	135 74–79
383*	153 1	5675	—
384*	—	—	—
149 1	153 2	5676	136 1
385*	153 3	5677	—
149 2–3	153 4–5	5678–5679	136 2–3
386*	153 6	5680	—
149 4–12	153 7–15	5681–5689	136 $3\frac{1}{2}$, 4, 5–12
387*	—	—	—
149 13^{a}	153 16^{a}	5690^{a}	136 13^{a}
388*	153 16^{bcd}–17^{a}	5690^{bcd}–5691^{a}	—
149 13^{bcd}	153 17^{bcd}	5691^{bcd}	136 13^{bcd}
149 14–42	153 18–46	5692–5720	136 14–42
149 43^{ab}	153 47^{ab}	5721^{ab}	136 43^{ab}
389*	—	—	136 43^{cd}

† = 148 11^{ab}.

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
149 43^{cd}	153 47^{cd}	5721^{cd}	136 43½
149 44–49	153 48–53	5722–5727	136. 44½–49½
390*	—	—	—
149. 50–54	153 54–58	5728–5732	136 50½–54½
149 55	153 59	5733	136 55, 55½
149 56–59	153. 60–63	5734–5737	136 56½–59½
391*	153 64	5738–5739	—
392*	—	—	—
149 60–65	153 65–70^{cd}	5740–5745	136 60½–65½
393*	153 70^{ef}	5746	—
149 66–69	153 71–74	5747–5750	136 66½–69½
149 70^{ab}	—	—	136 70½^{ab}
149 70^{cd}	153 75^{ab}	5751^{ab}	136 70½^{cd}
149 71–74	153 75^{cd}–79^{ab}	5751^{cd}–5755^{ab}	136 71½–74½
394*	—	—	—
149. 75–78	153 79^{cd}–83^{ab}	5755^{cd}–5759^{ab}	136. 75½–78½
149 79	153 83^{cdef}	5759^{cd}–5760	136. 79½
149 80–81	153 84–85	5761–5762	136. 80½, 81½
149 82^{abc}	153 86^{abc}	5763^{abc}	136 82, 83^{a}
149 82^{d}	153 87^{d}	5764^{d}	136. 83^{b}
149. 83^{a}	153 87^{c}	5764^{c}	136. 83^{c}
149 83^{b}	153. 86^{d}	5763^{d}	136 83^{d}
149 83^{cd}	153 87^{ab}	5764^{ab}	136 84^{ab}
149 83^{ef}	153 88^{ab}	5765^{ab}	136. 84^{cd}
149 84–87	153 88^{cd}–92^{ab}	5765^{cd}–5769^{ab}	136 85–88
149 88	153 92^{cdef}	5769^{cd}–5770	136. 89
149. 89–99	153. 93–103	5771–5781	136. 90–100
394A*	—	—	—
149 100^{ab}	153. 104^{ab}	5782^{ab}	136. 101^{ab}
395*	—	—	136. 101^{cd}–102^{ab}
149. 100^{cd}	153 104^{cd}	5782^{cd}	136. 102^{cd}
149 101–106	153 105–110	5783–5788	136 103–108
396*	153 111^{ab}	5789^{ab}	—
149. 107–115	153. 111^{cd}–120^{ab}	5789^{cd}–5798^{ab}	136 109–117
149 116^{ab}	153 120^{cd}	5798^{cd}	136. 118^{ab}
149 116^{cdef}	153 121	5799	136 118^{cd}, 118½
149. 117	153. 122	5800	136. 119½
397*	154 1–8	5801–5803	—

Crit Ed	Bom Ed.	Cal. Ed	Madras Ed
150 1–3^{ab}	154 4–6^{ab}	5804–5806^{ab}	137 1–3^{ab}
398*	—	—	—
150 3^{cd}	154 6^{cd}	5806^{cd}	137 3^{cd}
150 4	154 7	5807	137 4
399*	—	—	—
150. 5–9	154 8–12	5808–5812	137 5–9
400*	—	—	—
150 10–18	154 13–21	5813–5821	137 10–18
150 19–34	155 1–16	5822–5837	137 19–34
150 35^{ab}	155 17^{ab}	5838^{ab}	137 34½
150 35^{cd}–36^{ab}	155 17^{cd}–18^{ab}	5838^{cd}–5839^{ab}	137 35½
150 36^{cd}	155 18^{cd}	5839^{cd}	137 36
401*	155 18^{ef}	5840	—
151 1–9	156 1–9	5841–5849	137 37–45
151 10^{ab}	156 10^{ab}	5850^{ab}	137 45½
151 10^{cd}–11^{ab}	156 10^{cd}–11^{ab}	5850^{cd}–5851^{ab}	137 46½
151 11^{cd}	156 11^{cd}	5851^{cd}	137 47
402*	156 12–13^{ab}	5852–5853^{ab}	—
151 12–17	156 13^{cd}–19^{ab}	5853^{cd}–5859^{ab}	137 48–53
151 18	156 19^{cdef}	5859^{cd}–5860	137 54
151 19–34	157 1–16	5861–5876	137 55–70
152 1–6	158 1–6	5877–5882	138 1–6
152 7^{a}	158 7^{c}	5883^{c}	138 7^{a}
152 7^{b}	158 7^{d}	5883^{d}	—
152 7^{c}	158 7^{a}	5883^{a}	—
152 7^{d}	158 7^{b}	5883^{b}	138 7^{b}
152 7^{ef}	158 8^{ab}	5884^{ab}	138 7^{cd}
152 8–11	158 8^{cd}–12^{ab}	5884^{cd}–5888^{ab}	138 8–11
152 12^{ab}	158 12^{cd}	5888^{cd}	138 12^{ab}
152 12^{cdef}	158 13	5889	138 12^{cd}–13^{ab}
152 13^{abcd}	158 14	5890	138 13^{cd}–14^{ab}
152 13^{ef}	158 15^{ab}	5891^{ab}	138 14^{cd}
152 14–15	158 15^{cd}–17^{ab}	5891^{cd}–5893^{ab}	138 15–16
152 16^{ab}	158 17^{cd}	5893^{cd}	138 17^{ab}
152 16^{cdef}	158 18	5894	138 17^{cd}, 18^{ab}
152. 17	158. 19	5895	138. 18^{cd}, 18½
152. 18–19^{cd}	158. 20–21	5896–5897	138. 19½, 20½
152. 19^{ef}	158. 22^{ab}	5898^{ab}	138. 21½^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed.	Madras Ed.
152.20-25	158.22^{cd}-28^{ab}	5898^{cd}-5904^{ab}	138.$21\frac{1}{2}^{cd}$-$27\frac{1}{2}^{ab}$
152.26^{ab}	158.28^{cd}	5904^{cd}	138.$27\frac{1}{2}^{cd}$
152.26^{cdef}	158.29	5905	138.$28\frac{1}{2}$
152.27-32	158.30-35	5906-5911	138.$29\frac{1}{2}$-$34\frac{1}{2}$
153.1-4	159.1-4	5912-5915	139.1-4
153.5	159.5	5916	139.$4\frac{1}{2}$, 5
153.6-10	159.6-10	5917-5921	139.6-10
153.11^{ab}	159.11^{ab}	5922^{ab}	139.11^{ab}
153.11^{cd}	159.11^{cd}	5922^{cd}	139.13
153.12	159.12	5923	139.11^{cd}, $11\frac{1}{2}$
153.13	159.13	5924	139.$12\frac{1}{2}$
153.14	159.14	5925	139.14
154.1-38	160.1-38	5926-5963	140.1-38
155.1-11	161.1-11	5964-5974	141.1-11
403* (subst, 11^{cd})	—	—	—
155.12-13	161.12-13	5975-5976	141.12-13
156.1-3	162.1-3	5977-5979	142.1-3
404*	—	—	—
156.4-6	162.4-6	5980-5982	142.4-6
156.7^{ab}	162.7^{ab}	5983^{ab}	142.$6\frac{1}{2}$
156.7^{cd}-9^{ab}	162.7^{cd}-9^{ab}	5983^{cd}-5985^{ab}	142.$7\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$
156.9^{cd}	162.9^{cd}	5985^{cd}	142.9
156.10-16	162.10-16	5986-5992	142.10-16
405*	—	—	142.$16\frac{1}{2}$
156.17	162.17	5993	142.$17\frac{1}{2}$
406*	—	—	142.18
156.18-21	162.18-21	5994-5997	142.19-22
—	—	—	142.23†
156.22-26	162.22-26	5998-6002	142.24-28
157.1-2	163.1-2	6003-6004	143.1-2
157.3^{ab}	163.3^{ab}	6005^{ab}	143.3^{cd}
407* (subst, 3^{ab})	—	—	—
157.3^{cd}	163.3^{cd}	6005^{cd}	143.3^{ab}
408*	—	—	—
157.4-5	163.4-5	6006-6007	143.4-5
157.6^{abc}	163.6^{abc}	6008^{abc}	143.6^{abc}

† = (var) 143.21

Crit Ed.	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed
409*	163 6[d]–7[a]	6008[d]–6009[a]	143 6[d], 6½[a]
157 6[d]	163 7[b]	6009[b]	143 6½[b]
157 7–8[ab]	163 7[cd]–8	6009[cd]–6010	143 7½, 8½[ab]
410*	163 9–10[ab]	6011–6012[ab]	—
157 8[cd]	163 10[cd]	6012[cd]	143 8½[cd]
157 9	163 12	6014	143 10½[cd], 11½[ab]
157 10	163 13	6015	143 9½
411*	163 11	6013	143 10½[ab], 11½[cd]
157 11–17	163 14–20	6016–6022	143 12½–18½
412*	163 21	6023	—
157 18[ab]	163 22[ab]	6024[ab]	143 19
157 18[cdef]	163 22[cdef]	6024[cd]–6025	143 20
158 1–13	164 1–13	6026–6038	143 21–33
159 1–4	165 1–4	6039–6042	144 1–4
413*	165 5[ab]	6043[ab]	—
159 5	165 5[cdef]	6043[cd]–6044[ab]	144 5
159 6–10	165 6–10	6044[cd]–6049[ab]	144 6–10
159 11[abcd]	165 11	6049[cd]–6050[ab]	144 11
159. 11[ef]	165 12[ab]	6050[cd]	144 12[ab]
159 12	165 12[cd]–13[ab]	6051	144 12[cd], 12½
159 13[abcd]	165. 13[cd]–14[ab]	6052	144 13½
159 13[ef]	165 14[cd]	6053[ab]	144 14
159 14–17	165 15–18	6053[cd]–6057[ab]	144 15–18
159 18[ab]	165 19[ab]	6057[cd]	144 18½
159 18[cdef]	165 19[cd]–20[ab]	6058	144 19½
159 19	165 20[cd]–21[ab]	6059	144 20½
159 20[abcd]	165 21[cd]–22[ab]	6060	144 21½
159 20[ef]	165 22[cd]	6061[ab]	144 22½[ab]
414*	165 22[ef]	6061[cd]	—
159 21	165 23	6062	144 22½[cd], 23
159 22–26[cd]	165 24–28[cd]	6063–6067	144 24–28
159 26[ef]	165 28[ef]	6068	144 28½
159 27–28	165 29–30	6069–6070	144 29½, 30½
159 29	165 31	6071	144 31, 31½
159. 30–31	165. 32–33	6072–6073	144. 32½, 33½
159. 32[ab]	165. 34[ab]	6074[ab]	144 34½[ab]
159 32[cd]	165. 34[cd]	6074[cd]	144 36½[cd]
159 33	165 35	6075	144 35½

Cnt. Ed.	Bom. Ed	Cal. Ed.	Madras Ed.
159. 34^{ab}	165. 36^{ab}	6076^{ab}	144. 36½^{ab}
159. 34^{cd}	165. 36^{cd}	6076^{cd}	144. 36½^{cd}
159. 35–38	165. 37–40	6077–6080	144. 37½–40½
159. 39^{abcd}	165. 41	6081	144. 41½
159. 39^{ef}	165. 42^{ab}	6082^{ab}	144. 42½^{ab}
415*	—	—	—
159. 40	165. 42^{cd}–43^{ab}	6082^{cd}–6083^{ab}	144. 42½^{cd}, 43
159. 41–44	165. 43^{cd}–47^{ab}	6083^{cd}–6087^{ab}	144. 44–47
159. 45^{abcd}	165. 47^{cd}–48^{ab}	6087^{cd}–6088^{ab}	144. 48
159. 45^{ef}	165. 48^{cd}	6088^{cd}	144. 48½
159. 46	165. 49	6089	144. 49½
159. 47	165. 50–51^{ab}	6090	144. 50½
159. 48^{ab}	165. 51^{cd}	6091^{ab}	144. 51
159. 48^{cdef}	165. 52	6091^{cd}–6092^{ab}	144. 52
159. 49–50^{cd}	165. 53–54	6092^{cd}–6094^{ab}	144. 53, 54
159. 50^{ef}	165. 55^{ab}	6094^{cd}	144. 55^{ab}
159. 51^{abcd}	165. 55^{cd}–56^{ab}	6095	144. 55^{cd}–56^{ab}
159. 51^{ef}	165. 56^{cd}	6096^{ab}	144. 56^{cd}
416*	—	—	—
159. 52	165. 57	6096^{cd}–6097^{ab}	144. 57
159. 53^{ab}	165. 58^{ab}	6097^{cd}	144. 57½
159. 53^{cd}–54^{ab}	165. 58^{cd}–59^{ab}	6098	144. 58½
—	—	—	144. 59
159. 54^{cd}	165. 59^{cd}	6099^{ab}	144. 59½
159. 55	165. 60	6099^{cd}–6100^{ab}	144. 60½
159. 56^{abcd}	165. 61^{abcd}	6100^{cd}–6101^{ab}	144. 61½
159. 56^{ef}	165. 61^{ef}	6101^{cd}	—
417* (subst., 59^{ef})	—	—	144. 62
159. 57	165. 62	6102	144. 63
159. 58^{ab}	165. 63^{ab}	6103^{ab}	144. 64^{ab}
418*	—	—	144. 64^{cd}
159. 58^{cdef}	165. 63^{cdef}	6103^{cd}–6104^{ab}	144. 65
159. 59–64	165. 64–69	6104^{cd}–6110^{ab}	144. 66–71
159. 65^{abcd}	165. 70^{abcd}	6110^{cd}–6111^{ab}	144. 72
159. 65^{ef}	165. 70^{ef}	6111^{cd}	144. 72½
159. 66–68	165. 71–73	6112–6114	144. 73½–75½
159. 69^{abcd}	165. 74	6115	144. 76, 76½
159. 69^{ef}	165. 75^{ab}	6116^{ab}	—

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
159 70–71^{cd}	165 75^{cd}–77^{ab}	6116^{cd}–6118^{ab}	144 $77\frac{1}{2}$, $78\frac{1}{2}$
159 71^{ef}	165 77^{cd}	6118^{cd}	144 79
159 72	165 78	6119	144 80
160 1–12	166 1–12	6120–6131	145 1–12
419*	—	—	—
160 13–30^{cd}	166 13–30	6132–6149	145 13–30
160 30^{ef}	166 31^{ab}	6150^{ab}	145 $30\frac{1}{2}$
160 31	166 31^{cd}–32^{ab}	6150^{cd}–6151^{ab}	145 $31\frac{1}{2}$
160 32^{abcd}	166 32^{cd}–33^{ab}	6151^{cd}–6152^{ab}	145 $32\frac{1}{2}$
160 32^{ef}	166 33^{cd}	6152^{cd}	145 33
160 33–40^{abcd}	166 34–41	6153–6160	145 34–41
160 40^{ef}	166 42^{ab}	6161^{ab}	145 $41\frac{1}{2}$
160 41–45	166 42^{cd}–47^{ab}	6161^{cd}–6166^{ab}	145 $42\frac{1}{2}$–$46\frac{1}{2}$
160 46^{abcd}	166 47^{cd}–48^{ab}	6166^{cd}–6167^{ab}	145 $47\frac{1}{2}$
160 46^{ef}	166 48^{cd}	6167^{cd}	145 $48\frac{1}{2}^{ab}$
160 47^{abcd}	166 49	6168	145 $48\frac{1}{2}^{cd}$, $49\frac{1}{2}^{ab}$
160 47^{ef}	166 50^{ab}	6169^{ab}	145 $49\frac{1}{2}^{cd}$
160 48	166 50^{cd}–51^{ab}	6169^{cd}–6170^{ab}	145 $50\frac{1}{2}$
160 49^{abcd}	166 51^{cdef}	6170^{cd}–6171^{ab}	145 $51\frac{1}{2}$
160 49^{ef}	166 52^{ab}	6171^{cd}	145 52
160 50–60	166 52^{cd}–63^{ab}	6172–6182	145 53–63
160 61	—	—	145 64
160 62–73^{c}	166 63^{cd}–75^{a}	6183–6194^{c}	145 65–76^{c}
420*	—	—	—
160 73^{d}	166 75^{b}	6194^{d}	145 76^{d}
160 74–78	166 75^{cd}–80^{ab}	6195–6199	145 77–81
160 79^{abcd}	166 80^{cd}–81^{ab}	6200	145 82
160 79^{ef}	166 81^{cd}	6201^{ab}	145 $82\frac{1}{2}$
160 80–83	166 82–85	6201^{cd}–6205^{ab}	145 $83\frac{1}{2}$–$86\frac{1}{2}$
421*	—	—	145 87
160 84^{ab}	166 86^{ab}	6205^{cd}	145 88^{ab}
422*	166 86^{cde}	6206^{abc}	—
160 84^{c}	—	—	145 88^{c}
160 84^{d}	166 86^{f}	6206^{d}	145 88^{d}
160 85–87	166 87–89	6207–6209	145 89–91
161 1–8^{cd}	167 1–8	6210–6217	146 1–8
161 8^{ef}	167 9^{ab}	6218^{ab}	146 9^{ab}
423*	167 9^{cd}	6218^{cd}	146. 9^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed.
161 9	167 10	6219	146 10
161. 10–12	167 11–13	6220–6222	146 15^{cd}–18^{ab}
161. 13–16	167 14–17	6223–6226	146 11–14
424*	—	—	146. 15^{ab}
161 17	167. 18	6227	146 18^{cd}, 18½
161. 18	167 19	6228	146 19½
161 19^{abcd}	167 20^{abcd}	6229	146 20, 21^{ab}
161 19^{ef}	167 20^{ef}	6230	146. 21^{cd}
161. 20–28	167 21–29	6231–6239	146 22–30
161 29^{ab}	167 30^{ab}	6241^{ab}	146 31^{ab}
161 29^{cd}	167 30^{cd}	6240^{ab}	146 31^{cd}
161 30^{ab}	167 31^{ab}	6240^{cd}	146 32^{ab}
161 30^{cd}	167 31^{cd}	6241^{cd}	146 32^{cd}
161 31–35	167 32–36^{cd}	6242–6246	146 33–37
425*	167 36^{ef}–37	6247–6248	—
161 36	167 38	6249	146 38
161 37^{a}	167 39^{a}	6250^{a}	—
161 37^{bcd}	167 39^{bcd}	6250^{bcd}	146. 39^{abc}
161 38^{ab}	167. 40^{ab}	6251^{ab}	146 39^{d}, 40^{a}
426*	—	—	—
161 38^{cd}	167 40^{cd}	6251^{cd}	146. 40^{bc}
427*	—	—	146. 40^{d}
161. 39–40	167. 41–42	6252–6253	146 41–42
161 41^{abcd}	167. 43^{abcd}	6254	146 43
161 41^{ef}	167 43^{ef}	6255^{ab}	146 44^{ab}
161. 42	167 44	6255^{cd}–6256^{ab}	146 45½
161 43	167 45	6256^{cd}–6257^{ab}	146 44^{cd}, 44½
161 44–45	167. 46–47	6257^{cd}–6259^{ab}	146 46½, 47½
161 46^{ab}	167 48^{ab}	6259^{cd}	146 $48\frac{1}{2}^{ab}$
161 46^{cd}	167 48^{cd}	6260	146 $48\frac{1}{2}^{cd}$
428*	—	—	—
161 47–48^{cd}	167. 49–50	6261–6262	146 49½, 50½
429*, 1	167. 51^{a}	6263^{a}	146 $51\frac{1}{2}^{a}$
429*, 2	167 51^{b}	6263^{b}	—
161 48^{e}	167. 51^{c}	6263^{c}	146 $51\frac{1}{2}^{b}$
430*	—	—	146 $51\frac{1}{2}^{c}$
161 48^{f}	167. 51^{d}	6263^{d}	146. $51\frac{1}{2}^{d}$
431*	—	—	—

Crit Ed.	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
162 1–17^{ab}	168 1–17^{ab}	6264–6280^{ab}	147 1–17^{ab}
162 17^{cd}	168 18^{ab}	6281^{ab}	147 17^{cd}
162 18	168 18^{cd}–19^{ab}	6281^{cd}–6282^{ab}	147 18
162 19^{ab}	168 17^{cd}	6280^{cd}	147 19^{ab}
162 19^{cd}	168 19^{cd}	6282^{cd}	147 19^{cd}
162 20	168 20	6283	147 19½, 20½^{ab}
162 21^{abcd}	168 21^{abcd}	6284	147 20½^{cd}, 21½^{ab}
162 21^{ef}	168 21^{ef}	6285^{ab}	147 21½^{cd}
162 22	168 22	6285^{cd}–6286^{ab}	147 22½
162 23^{abcd}	168 23	6286^{cd}–6287^{ab}	147 23½
162 23^{ef}	168 24^{ab}	6287^{cd}	147 24
162 24–25	168 24^{cd}–26^{ab}	6288-6289	147 25, 26
432*	—	—	—
162 26^{abcd}	168 26^{cd}–27^{ab}	6290	147 27
162 26^{ef}	168 27^{cd}	6291	147 27½
162 27–33	168 28–34	6292–6298	148 1–7
162 34^{abcd}	168 35	6299	148 8
162 34^{ef}	168 36^{ab}	6300^{ab}	148 8½
162 35–39^{cd}	168 36^{cd}–41^{ab}	6300^{cd}–6305^{ab}	148 9½–13½
162 39^{ef}	168 41^{cd}	6305^{cd}	148 14
162 40–46	168 42–48	6306–6312	148 15–21
433*	—	—	—
162 47–49	168 49–51	6313–6315	148 22–24
434*	—	—	—
435*	168 52	6316	—
163 1–8^{cd}	169 1–8^{cd}	6317–6324	148 25–32
163 8^{ef}	169. 8^{ef}	6325^{ab}	148 33^{ab}
163 9^{abcd}	169 9	6325^{cd}–6326^{ab}	148 33^{cd}, 34^{ab}
163 9^{ef}	169 10^{ab}	6326^{cd}	148 34^{cd}
163 10–14^{cd}	169 10^{cd}–15^{ab}	6327–6331	148 35–39
163 14^{ef}	169 15^{cd}	6332^{ab}	148 39½
163 15^{abcd}	169 16^{abcd}	6332^{cd}–6333^{ab}	148 40½
163 15^{ef}	169 16^{ef}	6333^{cd}	148 41
163 16–23	169 17–24	6334–6341	148 42–49
164 1–13	170 1–13	6342–6354	148 50–62
164 14	170 14	6355	148 62½, 63
164 15–19	170 15–19	6356–6360	148 64–68
436*	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
164. 20–23^{ab}	170. 20–23^{ab}	6361–6364^{ab}	148 69–71, $71\frac{1}{2}$
437*	—	—	—
164 23^{cd}–24^{ab}	170 23^{cd}–24^{ab}	6364^{cd}–6365^{ab}	148. $72\frac{1}{2}$
164. 24^{cd}	170. 24^{cd}	6365^{cd}	148. 73
164 25–26	170 25–26	6366–6367	148. 74–75
165 1	171 1	6368	148. 76
165. 2^{ab}	171 2^{ab}	6369^{ab}	148. 77^{ab}
438*	—	—	148. 77^{cd}
165 2^{cd}	171 2^{cd}	6369^{cd}	148 $77\frac{1}{2}$
165 3–9	171 3–9	6370–6376	148 $78\frac{1}{2}$–$84\frac{1}{2}$
439*	171. 10	6377	—
165 10–13^{ab}	171 11–14^{ab}	6378–6381^{ab}	148 $85\frac{1}{2}$–$88\frac{1}{2}^{ab}$
440*	171 14^{cd}–15	6381^{cd}–6382	—
165 13^{cd}	171 16^{ab}	6383^{ab}	148 $88\frac{1}{2}^{cd}$
165. 14–18	171. 16^{cd}–21^{ab}	6383^{cd}–6388^{ab}	148. $89\frac{1}{2}$–$93\frac{1}{2}$
165 19^{ab}	171. 21^{cd}	6388^{cd}	148 94
165 19^{cdef}	171. 22	6389	148 95
165 20–23	171. 23–26	6390–6393	148. 96–99
165. 24^{ab}	171 27^{ab}	6394^{ab}	148. $99\frac{1}{2}$
165. 24^{cd}–25^{ab}	171 27^{cd}–28^{ab}	6394^{cd}–6395^{ab}	148 $100\frac{1}{2}$
165 25^{cd}	171 28^{cd}	6395^{cd}	148 101
165. 26–27	171 29–30	6396–6397	148 102–103
441*	—	—	—
442*, 1	—	—	148 104^{ab}
442*, 2	—	—	—
442*, 3	—	—	148. 104^{cd}
165 28^{ab}	171 31^{ab}	6398^{ab}	—
165. 28^{cdef}	171 31^{cd}–32^{ab}	6398^{cd}–6399^{ab}	148 105
165. 29–30	171 32^{cd}–34^{ab}	6399^{cd}–6401^{ab}	148 106, 107
165. 31^{ab}	171. 34^{cd}	6401^{cd}	148. 108^{ab}
165 31^{cd}	171 35	6402	148. 108^{cd}
166 1–3	172 1–3	6403–6405	148. 109–111
166. 4^{ab}	172. 4^{ab}	6406^{ab}	148 112^{ab}
443*	—	—	—
166. 4^{cd}	172 4^{cd}	6406^{cd}	148 112^{cd}
444*	—	—	148 113
166. 5^{ab}	172. 5^{ab}	6407^{ab}	148 $113\frac{1}{2}$
166. 5^{cd}–6^{ab}	172. 5^{cd}–6^{ab}	6407^{cd}–6408^{ab}	148. $114\frac{1}{2}$

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed	Madras Ed
445*	—	—	—
166 6^{cd}	172 6^{cd}	6408^{cd}	148 $115\frac{1}{2}^{ab}$
166 7	172 7	6409	148 $115\frac{1}{2}^{cd}$, 116
166. 8–9	172 8–9	6410–6411	148 117, 118
166 10^{ab}	172 10^{ab}	6412^{ab}	148 $118\frac{1}{2}$
166 10^{cdef}	172 10^{cd}–11^{ab}	6412^{cd}–6413^{ab}	148 $119\frac{1}{2}$
166 11^{ab}	172 11^{cd}	6413^{cd}	148 $120\frac{1}{2}^{ab}$
166 11^{cd}	172. 12^{ab}	6414^{ab}	—
166 12–13	172 12^{cd}–14^{ab}	6414^{cd}–6416^{ab}	—
166 14^{ab}	172 14^{cd}	6416^{cd}	—
166 14^{cdef}	172 15	6417	—
166 15–17^{cd}	172 16–18	6418–6420	—
166 17^{ef}	172 19^{ab}	6421^{ab}	—
166 18–23	172 19^{cd}–24^{ef}	6421^{cd}–6427^{ab}	—
166 24–25^{ab}	172 25–26^{ab}	6427^{cd}–6428	—
166 25^{cd}	172 26^{cd}	6429	—
446* 1 †	—	—	148 $120\frac{1}{2}^{cd}$
446*, 2–11	—	—	148 $121\frac{1}{2}$–$125\frac{1}{2}$
446*, 12	—	—	148. 126
446*, 13–14	—	—	148 127
446*, 15	—	—	148. $127\frac{1}{2}$
446*, 16–31	—	—	148 $128\frac{1}{2}$–$135\frac{1}{2}$
167 1–11^{cd}	173 1–11	6430–6440	—
167 11^{ef}	173 12^{ab}	6441^{ab}	—
167 12^{ab}	173 12^{cd}	6441^{cd}	—
167 12^{cd}	173 13^{ab}	6442^{ab}	—
167. 13–14	173 13^{cd}–15^{ab}	6442^{cd}–6444^{ab}	—
167 15^{ab}	173 15^{cd}	6444^{cd}	—
447* (subst, 15^{ab})	—	—	—
167 15^{cd}	173 16^{ab}	6445^{ab}	—
167 16	173 16^{cdef}	6445^{cd}–6446^{ab}	—
167 17^{abcd}	173. 17	6446^{cd}–6447^{ab}	—
167 17^{ef}	173 18^{ab}	6447^{cd}	—
167 18^{abcd}	173 18^{cd}–19^{ab}	6448	—
167 18^{ef}	173. 19^{cd}	6449^{ab}	—
167. 19–21^{cd}	173. 20–22	6449^{cd}–6452^{ab}	—

† The whole star-passage is subst for 12 166 11^{c}–25^{d}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
448*	173. 23^{ab}	6452^{cd}	—
167. 21^{ef}	173. 23^{cd}	6453^{ab}	—
449*, 1–4 †	—	—	148. 136½, 144½
449*, 5	—	—	148. 145
450*	—	—	—
449*, 6	—	—	148 145½
449*, 7	—	—	148. $146\frac{1}{2}^{ab}$
451*	—	—	—
449*, 8–9	—	—	148 $146\frac{1}{2}^{cd}$, 147
449*, 10–11	—	—	148 148
449*, 12–13	—	—	148. 148½, $149\frac{1}{2}^{ab}$
—	—	—	148 $149\frac{1}{2}^{cd}$
449*, 14–17	—	—	148 137½, 138½
449*, 18	—	—	148. 139
449*, 19–20	—	—	148 140
449*, 21	—	—	148 140½
449*, 22	—	—	148. 141 (=150)
449*, 23	—	—	148. 142^{ab}(=151^{ab})
452*	—	—	148. 142^{cd}, 142½
453*	—	—	—
449*, 24–26	—	—	148. 151^{cd}, 152
449*, 27	—	—	148 152½
449*, 28–29	—	—	148 153½
449*, 30–31	—	—	148 143½ (=154½)
449*, 32–35	—	—	148 155½, 156½
454*	—	—	—
449*, 36–43	—	—	148 157½–160½
167 22	173 24	6453^{cd}–6454^{ab}	148 161½
167 23^{ab}	173 25^{ab}	6454^{cd}	148 $162\frac{1}{2}^{ab}$
167. 23^{cd}	173 25^{cd}	6455	148. $162\frac{1}{2}^{cd}$
167 24	173. 26	6456	148. 163½

† The whole star passage 449* is subst. for 12 167. 1–21

CONCORDANCE OF THIS EDITION

with the Bombay, Calcutta, and Madras (P P S Sastri's) Editions

Śāntiparvan Mokṣadharma

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
455*	Introductory mantra	—	—
456*	—	—	—
168 1–5	174 1–5	6457–6461	149 1–5 ¶
168 6–12	174 6–12	6462–6468	163 1–8
457*	—	—	163 9
168 13^{ab}	174 13^{ab}	6469^{ab}	163 10^{ab}
458*	174 13^{cd}	6469^{cd}	—
459*	—	—	163 10^{cd}–11^{ab}
168 13^{ef}	174 14^{ab}	6470^{ab}	163 11^{cd}
168 14	174 14^{cdef}	6470^{cd}–6471^{ab}	163 12
168 15–18^{cd}	174 15–18	6471^{cd}–6475^{ab}	163 13–16
168 18^{ef}	174 19^{ab}	6475^{cd}	163 17^{ab}
460*	174 19^{cd}	6476^{ab}	—
168 19	174 20	6476^{cd}–6477^{ab}	163 17^{cd}, 17½
461*, 1–2	174 21^{ab}	6477^{cd} ± 6478^{ab}	—
461*, 3–19	174 21^{cd}–28	6478^{cd}–6486^{ab}	—
168 20–25	174 29–34	6486^{cd}–6492^{ab}	163 18½–23½
462*	—	—	163 24½
168 26–33^{ab}	174 35–42^{ab}	6492^{cd}–6499	163 25½–32½^{ab}
463*	—	—	—
168 33^{cd}–34	174 42^{cd}–43	6500–6501^{ab}	163 32½^{cd}, 33½
168 35–39^{cd}	174 45–49	6502^{cd}–6507^{ab}	163 34½–38½
168 39^{ef}	174 50^{ab}	6507^{cd}	163 39½^{ab}
464*	174 50^{cd}	6508^{ab}	163 39½^{cd}
168 40	174 51	6508^{cd}–6509^{ab}	163 40½
168 41	174 44	6501^{cd}–6502^{ab}	163 41½
168 42–47	174 52–57	6509^{cd}–6515	163 42½–47½
—	—	—	163 48
168 48–53	174 58–63	6516–6521	163 49–54
169 1–9	175 1–9 †	6522–6530 ‡	164 1–9
465*	175 10^{ab}	6531^{ab}	—
169 10	175 10^{cdef}	6531^{cd}–6532^{ab}	164, 10

† Bom. adhy 175 = 277[6] ‡ Cal 6522–6561 = 9928–9966 ¶ Cf Note to 12 168 6 (p 2148).

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal Ed.	Madras Ed.
169 11^{ab}	175. 11^{ab}	6532^{cd}	164. 11^{ab}
169. 11^{cd}	175. 12^{ab}	6533^{cd}	164. 11^{cd}
466*	—	—	164 12, 13^{ab}
169 11^{ef}	175 11^{cd}	6533^{ab}	164. 13^{cd}
169 12^{ab}	175 12^{cd}	6534^{ab}	—
169. 12^{cdef}	175 13	6534^{cd}–6535^{ab}	164. 14
169 13–14^{cd}	175 14–15	6535^{cd}–6537^{ab}	164. 15, 16
467*	—	—	—
169. 14^{ef}	175. 16^{ab}	6537^{cd}	164 17^{ab}
468*	—	—	164. 17^{cd}, 17½
169. 15	175. 16^{cdef}	6538	164 18½
169 16–20	175. 17–21	6539–6543	164. 19½–23½
469*	175 22	6544	164 24½
470*	—	—	164. 25½
169 21–37	175. 23–39	6545–6561	164. 26½–42½
170 1–17^{cd}	176 1–17	6562–6578	165. 1–17
170 17^{ef}	176. 18^{ab}	6579^{ab}	165. 17½
170. 18	176 18^{cdef}	6579^{cd}–6580^{ab}	165. 18½
170. 19–23	176. 19–23	6580^{cd}–6585	165. 19½–23½
171. 1–11	177. 1–11	6586–6596	166. 1–11
471*	—	—	—
171. 12–20	177. 12–20	6597–6605	166. 12–20
472*	—	—	—
171 21^{ab}	177. 21^{ab}	6606^{ab}	166 21^{ab}
473*	—	—	166 21^{cd}
171. 21^{cd}	177 21^{cd}	6606^{cd}	166. 21½
171 22–54	177. 22–54	6607–6639	166. 22½–54½
171 55^{ab}	178 1^{ab}	6640^{ab}	166. 55½^{ab}
474* (subst., 55^{ab})	—	—	—
171 55^{cd}	178 1^{cd}	6640^{cd}	166 55½^{cd}
171 56	178 2	6641	166 56½
171 57^{a}	178 3^{a}	6642^{a}	166. 57½^{a}
—	—	—	166 57½^{bc}
171. 57^{bcd}	178 3^{bcd}	6642^{bcd}	166. 57½^{d}, 58
171. 58	178. 4	6643	166 58½, 59
171. 59–61	178 5–7	6644–6646	166. 60–62
475*	178. 8–13	6647–6652	—
172. 1–34	179. 1–34	6653–6686	167. 1–34

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
476*	—	—	167 35
172 35–37	179 35–37	6687–6689	167 36–38
173 1–5	180 1–5	6690–6694	168 1–5
173 6	180 6	6695	168 5½, 6
173 7–10	180 7–10	6696–6699	168 7–10
173 11^{ab}	180 11^{ab}	6700^{ab}	168 10½
—	180 11^{cd}±180-11^{ab}	6700^{cd} ± 6700^{ab}	—
173 11^{cd}	180 12^{ab}	6701^{ab}	168 11½^{ab}
173 12	180 12^{cd}–13^{ab}	6701^{cd}–6702^{ab}	168 11½^{cd}, 12½^{ab}
477*	180 13^{cd}	6702^{cd}	168 12½^{cd}
173 13–27	180 14–28	6703–6717	168 13½–27½
478*	180 29	6718	—
173 28–43	180 30–45^{abcd}	6719–6734	168 28½–43½
479*	180 45^{ef}	6735^{ab}	—
173 44–52	180 46–54	6735^{cd}–6744	168 44½–52½
174 1	181 1 †	6745 ‡	169 1 ¶
480*	—	—	—
174 2–17^{ab}	181 2–17^{ab}	6746–6761^{ab}	169 2–17^{ab}
481*	—	—	169 17^{cd}, 18^{ab}
174 17^{cd}–20	181 17^{cd}–20	6761^{cd}–6764	169 18^{cd}–21
175 1–6	182 1–6	6765–6770	170 1–6
—	—	—	170 7 = 170 1
175 7–10	182 7–10	6771–6774	170 8–11
482*	—	—	—
483*	—	—	170 12–13
175 11–13^{ab}	182 11–13^{ab}	6775–6777^{ab}	170 14–16^{ab}
484*	182 13^{cd}	6777^{cd}	—
175 13^{cd}	182 14^{ab}	6778^{ab}	170 16^{cd}
175 14	182 14^{cdef}	6778^{cd}–6779^{ab}	170 17
175 15–31^{cd}	182 15–31	6779^{cd}–6796	170 18–34
175 31^{ef}	182 32^{ab}	6797^{ab}	170 34½
175 32^{abcd}	182 32^{cd}–33^{ab}	6797^{cd}–6798^{ab}	170 35½
175 32^{ef}	182 33^{cd}	6798^{cd}	170 36½^{ab}
175 33	182 34	6799	170 36½^{cd}, 37
175 34–37	182 35–38	6800–6803	170 38–41
176 1	183 1	6804	—

† Bom. adhy 181 = 323[2]　　‡ Cal. 6745-6764 = 12138-12157　　¶ Madras adhy 169 = 308.

Crit. Ed.	Bom Ed.	Cal Ed.	Madras Ed.
485* (subst , 1)	—	—	171 1
176 2–17	183 2–17	6805–6820	171 2–17
177 1–9	184 1–9	6821–6829	172. 1–9
177 10	184 10	6830	172 18
177 11–16	184 11–16	6831–6836	172 11–16
177. 17	184 17	6837	172 10
177 18	184 18	6838	172 17
177 19–26	184 19–26	6839–6846	172 19–26
486*	184 27^{ab}	6847^{ab}	172 $27\frac{1}{2}^{ab}$
487*	—	—	172 $26\frac{1}{2}$, $27\frac{1}{2}^{cd}$
177 27–28	184 27^{cd}–29^{ab}	6847^{cd}–6849^{ab}	172. 28, 29, $29\frac{1}{2}$
—	184 $29^{cd} \pm 26^{cd}$	$6849^{cd} \pm 6846$	—
177 29	184 30	6850	172 30, 31^{ab}
177 30^{ab}	184 31^{ab}	6851^{ab}	172 31^{cd}
177 30^{cdef}	184 31^{cd}–32^{ab}	6851^{cd}–6852^{ab}	172 32
177. 31–32^{cd}	184 32^{cd}–34^{ab}	6852^{cd}–6854^{ab}	172 33, 34
177 32^{ef}	184 35^{ab}	6855^{ab}	172. $34\frac{1}{2}$
177 33^{ab}	184 35^{cd}	6857^{ab}	—
177 33^{cd}	184. 36^{ab}	6855^{cd}	172 35
177 34^{ab}	184 34^{cd}	6854^{cd}	172 36^{cd}
177 34^{cd}	184. 36^{cd}	6856^{ab}	172 36^{ab}
488*	184 37^{ab}	6856^{cd}	—
177 34^{ef}	184 37^{cd}	6857^{cd}	172. $36\frac{1}{2}$
177. 35	184 38	6858	172. $37\frac{1}{2}$
489*	—	—	—
177 36–37	184 39–40	6859–6860	172 $38\frac{1}{2}$, $39\frac{1}{2}$
490*	184. 41–42^{ab}	6861–6862	—
177 38–39	184 42^{cd}–44^{ab}	6863–6864	172 $40\frac{1}{2}$, $41\frac{1}{2}$
491*	184 44^{cd}	6865	—
178 1–17	185 1–17	6866–6882	173 1–17
179 1–6^{ab}	186 1–6^{ab}	6883–6888^{ab}	174 1–6^{ab}
179 6^{cd}	186 6^{cd}	6888^{cd}	—
492* (subst , 6^{cd})	—	—	174. 6^{cd}
179. 7–15	186 7–15	6889–6897	174 7–15
180 1–4	187 1–4	6898–6901	175 1–4
493*	—	—	175 5^{ab}
180. 5	187. 5	6902	175. 5^{cd}, $5\frac{1}{2}$
180. 6–9^{cd}	187. 6–9^{cd}	6903–6906	175. $6\frac{1}{2}$–$9\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
180 9^{ef}	187 9^{ef}	6907^{ab}	175 10
180 10	187 10	6907^{cd}–6908	175 11
180 11–14	187 11–14	6909–6912	175 12–15
180 15	187 15	6913	175 17
180 16–17	187 16–17	6914–6915	175 18–19
180 18	187 18	6916	175 16
180 19–22	187 19–22	6917–6920	175 20–23
494*	187 23	6921	—
180 23–24	187 24–25	6922–6923	175 24–25
495*	—	—	—
180 25–30	187 26–31	6924–6929	175 26–31
181 1–20	188 1–20	6930–6949	176 1–20
182 1–9	189 1–9	6950–6958	177 1–9
496*	189 10	6959^{ab}	—
182 10–12^{ab}	189 11–13^{ab}	6959^{cd}–6961	177 10, 11, 12^{ab}
182 12^{cd}	189 16^{ab}	6965^{ab}	177 $15\frac{1}{2}^{ab}$
182 13	189 13^{cdef}	6962	177 12^{cd}, $12\frac{1}{2}$
182 14–15	189 14–15	6963–6964	177 $13\frac{1}{2}$, $14\frac{1}{2}$
182 16^{ab}	189 16^{cd}	6965^{cd}	177 $15\frac{1}{2}^{cd}$
182 16^{cdef}	189 17	6966	177 $16\frac{1}{2}$
182 17	189 18	6967	177 $17\frac{1}{2}$
183 1–4	190 1–4	6968–6971	178 1–4
183 5^{1-2}	190 5	6972	178 5
183 6–8	190 6–8	6973–6975	178 6–8
183 9^{1-4}	190 9	6976	178 9–12
183 10^{1-8}	190 10	6977	178 13–19
183 10^{9}	190 11^{1}	6978^{1}	178 20^{1}
183 11^{1-6}	190 11^{2-8}	6978^{2-8}	178 20^{2}–27
183 12^{1-3}	190 12	6979	178 28–30
183 13–16	190 13–16	6980–6983	178 31–34
184 1–4	191 1–4	6984–6987	179 1–4
184 5	191 5	6988	179 6
184 6	191 6	6989	179 5
184 7	191 7	6990	179 7
184 8^{1-2}	191 8	6991	179 8–10
184 9	191 9	6992	179 11–12
184 10^{1-6}	191 10	6993	179 13–18
184. 11^{1-2}	191. 11	6994	179 19–20

Crit Ed	Bom Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed
184 12	191. 12	6995	179. 21, 22
184 13^{1-3}	191 13	6996	179 23
184 14–15	191 14–15	6997–6998	179 24–26
184 16	191 16	6999	179 27
—	—	—	179. 28
184 17–18	191. 17–18	7000–7001 †	179 29, 30
185 1^{1-3}	192. 1	7003	180 1–3
—	—	—	180 4
185 2	192 2	7004	180. 5
185 3^{1-3}	192 3	7005	180. 3^{a} ‡
185 $4–11^{cd}$	192. $4–11^{cd}$	7006–7013	180. 4^{a}, 5^{a}, 6–11
185 11^{ef}	192. 11^{ef}	7014^{ab}	180 12^{ab}
185 12^{abcd}	192. 12	7014^{cd}–7015^{ab}	180 12^{cd}–13^{ab}
185 12^{ef}	192 13^{ab}	7015^{cd}	180. 13^{cd}
185 13	192. 13^{cd}–14^{ab}	7016	180. 14
185 14	192 14^{cdef}	7017	180. 15
185 15–18	192. 15–18	7018–7021	180. 16–19
—	192 19^{ab} ± 16^{ab}	7022^{ab} ± 7019^{ab}	—
185 19	192 19^{cdef}	7022^{cd}–7023^{ab}	180. 20
185 20–27	192. 20–27	7023^{cd}–7031	180 21–28
186. 1–3	193. 1–3	7032–7034	181. 1–3
497*	—	—	—
186 4–12	193. 4–12	7035–7043	181. 4–12
498*	193. 13	7044	—
186. 13–19	193 14–20	7045–7051	181 13–19
499*	193. 21^{ab}	7052^{ab}	—
186. 20	193. 21^{cdef}	7052^{cd}–7053^{ab}	181 20
186. $21–27^{ab}$	193. $22–28^{ab}$	7053^{cd}–7059	181. $21–27^{ab}$
500*	193 28^{cd}	7060^{ab}	—
186 27^{cd}	193. 28^{ef}	7060^{cd}	181. 27^{cd}
501*	—	—	—
186 28–32	193 29–33	7061–7065	181 28–32
187 1	194. 1	7066	182. 1
502*	194. 2	7067	182 2
187 2	194. 3	7068	182. 3
503*	194. 4^{ab}	7069^{ab}	—

† 7002 om in counting ‡ 180. 3–5, repeated in counting

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
187 3	194 4^{cdef}	7069^{cd}–7070^{ab}	182. 4
504*	—	—	—
187 4–6	194 5–7	7070^{cd}–7073^{ab}	182 5–7
505*	—	—	—
187 7–10^{ab}	194 8–11^{ab}	7073^{cd}–7076	182 8–11^{ab}
—	—	—	182 11^{cd}–13^{ab}
187 10^{cd}	194 11^{cd}	7077^{ab}	182 13^{cd}
187 11–12	194 12–13	7077^{cd}–7079^{ab}	182 14, 15
506*	—	—	182 16, 17
187 13–17^{ab}	194 14–18^{ab}	7079^{cd}–7083^{cd}	182 18–22^{ab}
507* = 187. 19^{cd}	—	—	182 22^{cd}
187 17^{cd}	194 18^{cd}	7084^{ab}	—
187 18–19^{ab}	194 19–20^{ab}	7084^{cd}–7085	182 23, 24^{ab}
187 19^{cd} = 507*	194 20^{cd}	7086^{ab}	= 182 22^{cd}
187 20	194 21	7086^{cd}–7087^{ab}	182 24^{cd}, $24\frac{1}{2}$
187 21^{ab}	194 22^{ab}	7087^{cd}	182 $25\frac{1}{2}^{ab}$
—	—	—	182 $25\frac{1}{2}^{cd}$
187 21^{cd}–24^{ab}	194 22^{cd}–25^{ab}	7088–7090	182 $26\frac{1}{2}^{ab}$–$28\frac{1}{2}$
187 24^{cd}	194. 25^{cd}	7091^{ab}	182 29
187. 25^{ab}	194 26^{ab}	7091^{cd}	182 31^{ab}
187. 25^{cd}	194 27^{ab}	7092^{ab}	182 31^{cd}
187 26^{ab}	194 27^{cd}	7092^{cd}	182 $41\frac{1}{2}^{ab}$
187 26^{cd}	194 28^{ab}	7093^{ab}	182 32^{ab}
508*	194 26^{cd}	—	182 $41\frac{1}{2}^{cd}$
187 27–28	194 28^{cd}–30^{ab}	7093^{cd}–7095^{ab}	182 32^{cd}, 33, 34^{ab}
187 29	194 30^{cdef}	7095^{cd}–7096^{ab}	182 34^{cd}, $34\frac{1}{2}$
187 30–35	194 31–36	7096^{cd}–7102^{ab}	182 $35\frac{1}{2}$–$40\frac{1}{2}$
187 36	194 37	7102^{cd}–7103^{ab}	182 30
187 37–53^{ab}	194 38–54^{ab}	7103^{cd}–7119	182 $42\frac{1}{2}$–$58\frac{1}{2}^{ab}$
509*	194 54^{cd}	7120^{ab}	182 $58\frac{1}{2}^{cd}$
187. 53^{cd}	194 55	7120^{cd}	182 59
187 54–57^{ab}	194 56–59^{ab}	7121–7124^{ab}	182 60–63^{ab}
510*	—	—	—
187 57^{cd}–59	194 59^{cd}–61	7124^{cd}–7126	182 63^{cd}–65
511*	194 62	7127^{ab}	—
187. 60	194 63	7127^{cd}–7128	182 66
188 1–22	195 1–22	7129–7150	183 1–22
189. 1–6	196. 1–6	7151–7156	184 1–6

Crit. Ed	Bom. Ed.	Cal Ed	Madras Ed
*511A**	*196 7^{ab}*	*$7157^{ab} \approx 7158^{cd}$*	—
512*	—	—	—
189 7^{abcd}	196. 7^{cdef}	7157^{cd}–7158^{ab}	184. 7
—	196. $8^{ab} \pm 7^{ab}$	$7158^{cd} \approx 7157^{ab}$	—
189. 7^{ef}	196. 8^{cd}	7159^{ab}	184. 7½
189. 8^{ab}	196. 9^{ab}	7159^{cd}	184. $8\frac{1}{2}^{ab}$
513*	—	—	—
189 8^{cd}	196 9^{cd}	7160^{ab}	184. $8\frac{1}{2}^{cd}$
189. 9–10	196 10–11	7160^{cd}–7162^{ab}	184. 9½, 10½
189 11^{ab}	196. 12^{ab}	7162^{cd}	184 $11\frac{1}{2}^{ab}$
514*	—	—	—
189 11^{cd}	196 12^{cd}	7163^{ab}	184 $11\frac{1}{2}^{cd}$
189 11^{ef}	196. 13	7163^{cd}	184 $12\frac{1}{2}^{ab}$
189 12	196 14	7164	184 $12\frac{1}{2}^{cd}$, $13\frac{1}{2}^{ab}$
189 13	196 15	7165	184. $13\frac{1}{2}^{cd}$, 14
189 14–15^{ab}	196 16–17^{ab}	7166–7167^{ab}	184. 15, 16^{ab}
515*	—	—	—
189 15^{cd}–19	196 17^{cd}–21	7167^{cd}–7171	184. 16^{cd}–20
516*	—	—	—
189 20–21	196 22–23	7172–7173	184 21, 22
190 1–13	197. 1–13	7174–7186	185 1–13
191 1–9	198. 1–9	7187–7195	186. 1–9
517*	—	—	—
191 10–11	198 10–11	7196–7197	186. 10–11
192 1–3	199. 1–3	7198–7200	187. 1–3
518*	—	—	—
192. 4–8	199. 4–8	7201–7205	187. 4–8
519*	—	—	—
192 9–15	199 9–15	7206–7212	187 9–15
192. 16^{abcd}	199 16	7213	187 16
192. 16^{ef}	199. 17^{ab}	7214	187 16½
192. 17	199 17^{cd}–18^{ab}	7215	187. 17½
520*	199. 18^{cd}	7216^{ab}	—
192 18^{ab}	199. 19^{ab}	7216^{cd}	187 $18\frac{1}{2}^{ab}$
192 18^{cd}	199 19^{cd}	7217	187 $18\frac{1}{2}^{cd}$
192 19–22	199. 20–23	7218–7221	187. 19½–22½
521*	—	—	—
192. 23–26	199. 24–27	7222–7225	187. 23½–26½

Crit Ed	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed
522*	—	—	—
192 27–33	199 28–34	7226–7232	187 $27\frac{1}{2}$–$33\frac{1}{2}$
523*	—	—	187 $34\frac{1}{2}$, $35\frac{1}{2}$
192 34–40^{cd}	199 35–41^{cd}	7233–7239	187 $36\frac{1}{2}$–$42\frac{1}{2}$
192 40^{ef}	199. 41^{ef}	7240	187 43
192 41–52^{ab}	199 42–53^{ab}	7241–7252^{ab}	187 44–55^{ab}
524*	199 53^{cd}	7252^{cd}	187 55^{cd}
192 52^{cd}	199 53^{ef}	7253	187 $55\frac{1}{2}$
192 53	199 54	7254	187 $56\frac{1}{2}$
525*	—	—	—
192 54–79^{cd}	199 55–80	7255–7280	187 $57\frac{1}{2}$–$82\frac{1}{2}$
192 79^{ef}	199 81^{ab}	7281	187 83
192 80	199 81^{cdef}	7282	187 84
192 81–114^{ab}	199 82–115^{ab}	7283–7316^{ab}	187 85–118^{ab}
526*	—	—	—
192 114^{cd}	199. 115^{cd}	7316^{cd}	187 118^{cd}
192. 115	199 116	7317	187 $118\frac{1}{2}$, $119\frac{1}{2}^{ab}$
192 116^{ab}	199 117^{ab}	7318^{ab}	187 $119\frac{1}{2}^{cd}$
527*	—	—	—
192 116^{cd}	199 117^{cd}	7318^{cd}	187 120
528*	—	—	—
192 117–127	199 118–128	7319–7329	187. 121–131
193 1–11	200 1–11	7330–7340	188 1–11
529*	—	—	188 12^{ab}
193 12^{abcd}	200 12	7341	188 12^{cd}–13^{ab}
530*	—	—	—
193. 12^{ef}	200 13^{ab}	7342^{ab}	188 13^{cd}
193 13^{abcd}	200 13^{cd}–14^{ab}	7342^{cd}–7343^{ab}	188 14
193 13^{ef}	200 14^{cd}	7343^{cd}	188 $14\frac{1}{2}$
193. 14	200. 15	7344	188 15, $15\frac{1}{2}$
193 15–25	200 16–26	7345–7355	188 $16\frac{1}{2}$–$26\frac{1}{2}$
193 26^{ab}	200. 27^{ab}	7356^{ab}	188. 27
—	200. $27^{cd} = 24^{cd}$	$7356^{cd} = 7358^{cd}$	—
193 26^{cd}–27^{ab}	200. 28	7357	188 28
193. 27^{cdef}	200. 29	7358	188. 29
193 28–29^{cd}	200 30–31^{cd}	7359–7360	188 30, 31
193 29^{ef}	200 31^{ef}	7361	188 $31\frac{1}{2}$
193 30–32	200 32–34	7362–7364	188 $32\frac{1}{2}$–$34\frac{1}{2}$

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal Ed.	Madras Ed.
194 $1–9^{a}$	201 $1–9^{a}$	$7365–7373^{a}$	189. $1–9^{a}$
531*	201 9^{bc}	7373^{bc}	—
194 9^{b}	201 9^{d}	7373^{d}	189 9^{b}
194 9^{cd}	201 10^{ab}	7374	189. 9^{cd}
194 10^{ab}	201. 10^{cd}	7375^{ab}	189 $9\frac{1}{2}$
194 10^{cd}	201 11^{ab}	7375^{cd}	189 $10\frac{1}{2}^{ab}$
194 10^{ef}	201 11^{cd}	7376^{ab}	—
194 11^{ab}	201 $12^{ab} = 13^{cd}$	$7376^{cd} = 7379^{cd}$	—
194 11^{cd}	201 12^{cd}	7377	—
532*, 1–2	201. 12^{ef}	7378	189 $10\frac{1}{2}^{cd}$
532*, 3–6	201 13^{ab}, 14^{ab}	7379^{ab}, 7380^{ab}	189. $11\frac{1}{2}$
194 11^{ef}	201 14^{cd}	7380^{cd}	189. $12\frac{1}{2}^{ab}$
194 12	201. 15	7381	189. $12\frac{1}{2}^{cd}$, $13\frac{1}{2}^{ab}$
194 13	201 16	7382	189. $13\frac{1}{2}^{cd}$, 14
194 14–24	201 17–27	7383–7393	189. 15–25
195 1–23	202 1–23	7394–7416	189 26–48
196 $1–3^{ab}$	203. $1–3^{ab}$	$7417–7419^{ab}$	189 $49–51^{ab}$
533*	—	—	—
196. 3^{cd}–23	203 3^{cd}–23	7419^{cd}–7439	189 51^{cd}–71
197 1–6	204 1–6	7440–7445	189. 72–77
534*	—	—	—
197 $7–12^{ab}$	204. $7–12^{ab}$	$7446–7451^{ab}$	189. $78–83^{ab}$
535*	—	—	—
197. 12^{cd}	204 12^{cd}	7451^{cd}	189 83^{cd}
197 13^{ab}	204 13^{ab}	7452^{ab}	189 84^{ab}
536*	—	—	—
197 13^{cd}	204 13^{cd}	7452^{cd}	189 84^{cd}
537*	—	—	—
197 14	204. 14	7453	189. 85
538*	—	—	—
197. 15–18	204. 15–18	7454–7457	189 86–89
539*, 1	—	—	189. 90^{ab}
539*, 2–7	—	—	—
197. 19	204. 19	7458	189. 90^{cd}, 91^{ab}
197 20	204 20	7459	189. 91^{cd}, $91\frac{1}{2}$
540*	205 1–8	7460–7467	—
198 1–18	205 9–26	7468–7485	189. $92\frac{1}{2}–109\frac{1}{2}$
App I 14	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
199 1–7	206 1–7	7486–7492	189 $110\frac{1}{2}$–$116\frac{1}{2}$
541*	—	—	—
199 8–32	206 8–32	7493–7517	189 $117\frac{1}{2}$–$141\frac{1}{2}$
App I 15	—	—	Adhy 190
200 1–4	207 1–4	7518–7521	191 1–4
542*	—	—	—
200 5–11	207 5–11	7522–7528	191 5–11
543*, 1–3	—	—	191 12, $12\frac{1}{2}$
543*, 4–5	—	—	—
200 12–28	207 12–28	7529–7545	191 $13\frac{1}{2}$–$29\frac{1}{2}$
544*	—	—	—
200 29–33	207 29–33	7546–7550	191 $30\frac{1}{2}$–$34\frac{1}{2}$
545*	207 34–36	7551–7553	191 $35\frac{1}{2}$–$37\frac{1}{2}$
200 34–39	207 37–42	7554–7559	191 $38\frac{1}{2}$–$43\frac{1}{2}$
200 40	207 43	7560	191 44, 45^{ab}
200 41	207 44	7561	191 45^{cd}, 46^{ab}
200 42	207 45	7562	191 46^{cd}, $46\frac{1}{2}$
200 43	207. 46	7563	191 $47\frac{1}{2}$
App I 16	—	—	—
200 44–46	207 47–49	7564–7566	191 $48\frac{1}{2}$–$50\frac{1}{2}$
546*	—	—	—
201 1–14^{ab}	208 1–14^{ab}	7567–7580^{ab}	192 1–13, $13\frac{1}{2}$
547*, 1–2	—	—	192 $14\frac{1}{2}$
547*, 3	—	—	192 15
201 14^{cd}	208 14^{cd}	7580^{cd}	192 $15\frac{1}{2}$
201 15–17	208 15–17	7581–7583	192 $16\frac{1}{2}$–$18\frac{1}{2}$
—	208 $18^{ab} = 21^{cd}$	$7584^{ab} = 7587^{cd}$	—
201 18^{ab}–19^{cd}	208 18^{cd}–20^{ab}	7584^{cd}–7586^{ab}	192 $19\frac{1}{2}$, $20\frac{1}{2}$
548*	—	—	192 $21\frac{1}{2}^{ab}$
549*	—	—	—
201 19^{ef}	208 20^{cd}	7586^{cd}	192 $21\frac{1}{2}^{cd}$
201 20^{ab}	208 21^{ab}	7587^{ab}	192 $22\frac{1}{2}^{ab}$
201. 20^{cd}	208 $21^{cd} = 18^{ab}$	$7587^{cd} = 7584^{ab}$	192 $22\frac{1}{2}^{cd}$
201 21–23^{cd}	208 22–24	7588–7590	192 $23\frac{1}{2}$–$25\frac{1}{2}$
201 23^{ef}	208 25^{ab}	7591^{ab}	192 26
201 24–35^{ab}	208 25^{cd}–36	7591^{cd}–7602	192 27–38^{ab}
201 35^{cd}	208 37	7603	192 38^{cd}
202 1–6	209 1–6	7604–7609	193 1–6

Crit. Ed	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed.
550*	—	—	193 7
202 7–8	209. 7–8	7610–7611	193. 8, 9
551*	—	—	—
202. 9	209. 9	7612	193 10
202. 10^{ab}	209. 10^{ab}	7613^{ab}	193. $10\frac{1}{2}$
202 10^{cdef}	209 10^{cd}–11^{ab}	7613^{cd}–7614^{ab}	193. $11\frac{1}{2}$
552*	—	—	—
202 11	209. 11^{cd}–12^{ab}	7614^{cd}–7615^{ab}	193. 12, $12\frac{1}{2}$
553*	—	—	—
202 12^{ab}	209. 12^{cd}	7615^{cd}	193 13
202 12^{cd}–13^{ab}	209 13	7616	193 14
202 13^{cd}	209 14^{ab}	7617^{ab}	193 $14\frac{1}{2}$
202 14^{abcd}	209 14^{cd}–15^{ab}	7617^{cd}–7618^{ab}	193 $15\frac{1}{2}$
202. 14^{ef}	209. 15^{cd}	7618^{cd}	193 16
202 15–16	209 16–17	7619–7620	193 17–18
202. 17	209 18	7621	193 $18\frac{1}{2}$, $19\frac{1}{2}^{ab}$
202 18	209 19	7622	193 $19\frac{1}{2}^{cd}$, 20
202 19–24	209 20–25	7623–7628	193 21–26
554*	—	—	—
202 25–27^{ab}	209 26–28^{ab}	7629–7631^{ab}	193. 27–29^{ab}
555*	209 28^{cd}	7631^{cd}	193 29^{cd}
202 27^{cdef}	209 29	7632	193. 30
556*	209 30^{ab}	7633^{ab}	193 $30\frac{1}{2}$
202 28	209 30^{cdef}	7633^{cd}–7634	193 $31\frac{1}{2}$
557*	—	—	—
202 29–31^{cd}	209 31–33	7635–7637	193 $32\frac{1}{2}$–$34\frac{1}{2}$
202 31^{ef}	209 34^{ab}	7638^{ab}	193 $35\frac{1}{2}^{ab}$
202 32^{abcd}	209 34^{cd}–35^{ab}	7638^{cd}–7639^{ab}	193 $35\frac{1}{2}^{cd}$, $36\frac{1}{2}^{ab}$
202 32^{ef}	209 35^{cd}	7639^{cd}	193 $36\frac{1}{2}^{cd}$
202. 33	209 36	7640	193 $37\frac{1}{2}$
App I, 17A	—	—	Adhy. 194
App I, 17B	—	—	Adhy. 195
App I, 17C	—	—	Adhy 196
203 1	210. 1	7641	197. 1
558*	—	—	—
203 2–3^{ab}	210 2–3^{ab}	7642–7643^{ab}	197. 2, 3^{ab}
559*	210 3^{cd}	7643^{cd}	—
203. 3^{cdef}	210. 4	7644	197. 3^{cd}, $3\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
203 4	210 5^{abcd}	7645	197. $4\frac{1}{2}$
203 5^{ab}	210 5^{ef}	7646^{ab}	197 5
203. 5^{cdef}	210 6	7646^{cd}–7647^{ab}	197 6
203 6	210 7	7647^{cd}–7648	197 7
203. 7–8^{ab}	210. 8–9^{ab}	7649–7650^{ab}	197 8–9^{ab}
560*	—	—	—
203 8^{cd}–9^{cd}	210 9^{cd}–10	7650^{cd}–7651	197 9^{cd}, 10
203 9^{ef}	210 11^{ab}	7652^{ab}	197. $10\frac{1}{2}$
203. 10^{ab}	210 11^{cd}	7652^{cd}	197 $11\frac{1}{2}^{ab}$
561*	210 12^{ab}	7653^{ab}	—
203 10^{cdef}	210 12^{cd}–13^{ab}	7653^{cd}–7654^{ab}	197. $11\frac{1}{2}^{cd}$, 12
562*	—	—	—
203 11	210 13^{cd}–14^{ab}	7654^{cd}–7655^{ab}	197 13
203 12	210 14^{cdef}	7655^{cd}–7656^{ab}	197 14
563*	—	—	—
203 13–16	210 15–18	7656^{cd}–7660^{ab}	197 15–18
564*	—	—	—
203 17	210 19	7660^{cd}–7661^{ab}	197 19
565*	—	—	—
203 18–19	210 20 21	7661^{cd}–7663^{ab}	197 20–21
566*	—	—	—
203 20–22	210 22–24	7663^{cd}–7666^{ab}	197 22–24
567*	—	—	—
203 23–29	210 25–31	7666^{cd}–7673^{ab}	197 25–31
568*	—	—	—
203 30–31	210 32–33	7673^{cd}–7675^{ab}	197 32, 33
203 32^{ab}	210 34^{ab}	7675^{cd}	197 34^{cd}
203 32^{cd}	210 34^{cd}	7676^{ab}	197 34^{ab}
203 32^{ef}	210 34^{ef}	7676^{cd}	197 35^{ab}
203. 33	210 35	7677	197 35^{cd}, $35\frac{1}{2}$
203 34–39	210 36–41	7678–7683	197 $36\frac{1}{2}$–$41\frac{1}{2}$
569*	210 42	7684	197 $42\frac{1}{2}$
203 40–43	210 43–46	7685–7688	197 $43\frac{1}{2}$–$46\frac{1}{2}$
204 1^{abcd}	211 1^{abcd}	7689	197 $47\frac{1}{2}$
204 1^{ef}	211 1^{ef}	7690^{ab}	197 48
204 2	211 2	7690^{cd}–7691^{ab}	197 49
570*	—	—	—
204 3	211. 3	7691^{cd}–7692^{ab}	197. $49\frac{1}{2}$, $50\frac{1}{2}^{ab}$

Crit. Ed.	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed.
204 4	211 4	7692^{cd}–7693^{ab}	197 $50\frac{1}{2}^{cd}$, 51
204 5–7	211. 5–7	7693^{cd}–7696^{ab}	197 52–54
571*	—	—	—
204 8–9	211. 8–9	7696^{cd}–7698^{ab}	197. 55, 56
572*	—	—	—
204 10	211. 10	7698^{cd}–7699^{ab}	197 57
573*	—	—	—
204 11–13^{cd}	211 11–13	7699^{cd}–7702^{ab}	197. 58–60
204. 13^{ef}	211 14^{ab}	7702^{cd}	197. 61^{ab}
204 14^{abcd}	211 14^{cd}–15^{ab}	7703	197. 61^{cd}–62^{ab}
204 14^{ef}	211 15^{cd}	7704^{ab}	197. 62^{cd}
204 15–16	211 16–17	7704^{cd}–7706	197. 63–64
205 1–2	212 1–2	7707–7708	197. 65–66
574*	—	—	—
205 3–6	212. 3–6	7709–7712	197 67–70
575*	—	—	—
205. 7	212 7	7713	197. 71
576*	—	—	—
205 8	212. 8	7714	197. 72
577*	—	—	—
205. 9–14	212. 9–14	7715–7720	197 73–78
578*	—	—	—
205. 15	212 15	7721	197 79
205. 16	212. 16	7722	197 $79\frac{1}{2}$, 80
205 17–19^{ab}	212. 17–19^{ab}	7723–7725^{ab}	197 81–83^{ab}
579*	—	—	—
205. 19^{cd}–21^{ab}	212. 19^{cd}–21^{ab}	7725^{cd}–7727^{ab}	197. 83^{cd}–85^{ab}
580*	—	—	—
205. 21^{cd}	212. 21^{cd}	7727^{cd}	197. 85^{cd}
205 21^{ef}	212 22^{ab}	7728^{ab}	197 $85\frac{1}{2}$
205. 22	212 22^{cdef}	7728^{cd}–7729^{ab}	197 $86\frac{1}{2}$
581*	—	—	—
205 23–24	212 23–24	7729^{cd}–7731	197. $87\frac{1}{2}$, $88\frac{1}{2}$
582*	—	—	—
205. 25–26	212. 25–26	7732–7733	197. $89\frac{1}{2}$, $90\frac{1}{2}$
583*	—	—	—
584*	—	—	—
205 27^{ab}	212. 27^{ab}	7734^{ab}	197. 91

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed.
—	—	—	197 91½=89½^{cd}
205 27^{cd}	212. 27^{cd}	7734^{cd}	197. 92½^{ab}
585*	—	—	197 93
205. 27^{ef}	212 27^{ef}	7735^{ab}	197 92½^{cd}
205 28^{ab}	212 28^{ab}	7735^{cd}	197 94^{ab}
586*	—	—	197 94^{cd}
587*	—	—	—
205 28^{cd}–29	212 28^{cd}–29	7736^{ab}–7737^{ab}	197 95, 96^{ab}
588*	—	—	197 96^{cd}
589*	—	—	—
205 30	212 30	7737^{cd}–7738^{ab}	197 97
205 31	212 31	7738^{cd}–7739^{ab}	197. 97½, 98½^{ab}
205 32	212 32	7739^{cd}–7740^{ab}	197 98½^{cd}, 99½^{ab}
205. 33	212 33	7740^{cd}–7741	197 99½^{cd}, 100
206 1–4	213 1–4	7742–7745	197 101–104
206 5	213 5	7746	197. 104½, 105½^{ab}
206 6	213 6	7747	197 105½^{cd}, 106
206 7^{ab}	213 7^{ab}	7748^{ab}	197 107^{ab}
590*	—	—	—
206 7^{cd}–9	213 7^{cd}–9	7748^{cd}–7750	197 107^{cd}–109
206 10^{ab}	213 10^{ab}	7751^{ab}	197 109½
206 10^{cdef}	213 10^{cdef}	7751^{cd}–7752^{ab}	197 110½
206 11–16^{ab}	213 11–16^{ab}	7752^{cd}–7757	197 111½–116½^{ab}
591*	—	—	—
206 16^{cd}	213 16^{cd}	7758^{ab}	197 116½^{cd}
592*	—	—	—
206 17–21	213 17–21	7758^{cd}–7763	197 117½–121½
207. 1–8	214 1–8	7764–7771	197 122½–129½
593*	—	—	—
207 9–15	214 9–15	7772–7778	197 130½–136½
594*	—	—	—
207 16–28	214 16–28	7779–7791	197 137½–149½
595*	—	—	—
207. 29	214 29	7792	197 150½
208. 1–3	215 1–3	7793–7795	197 151½–153½
596*	—	—	—
208 4–6	215. 4–6	7796–7798	197 154½–156½
597*	—	—	—

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
—	215. $7^{ab} = 8^{cd}$	$7799^{ab} = 7800^{cd}$	—
208. 7–8	215. 7^{cd}–9^{ab}	7799^{cd}–7801^{ab}	197. $157\frac{1}{2}$, $158\frac{1}{2}$
208. 9^{ab}	215. 9^{cd}	$7801^{cd} \pm 7802^{ab}$	197. $159\frac{1}{2}^{ab}$
208. 9^{cd}	215. 10^{ab}	7802^{cd}	197. $159\frac{1}{2}^{cd} \pm 161\frac{1}{2}^{ab}$
208. 9^{ef}	215. 10^{cd}	7803^{ab}	197. $160\frac{1}{2}^{ab}$
208. 10	215. 11	7803^{cd}–7804^{ab}	197. $160\frac{1}{2}^{cd}$, $161\frac{1}{2}^{cd}$
208. 11^{abcd}	215. 12	7804^{cd}–7805^{ab}	197. $162\frac{1}{2}$
208. 11^{ef}	215. 13^{ab}	7805^{cd}	197. $163\frac{1}{2}^{ab}$
208. 12	215. 13^{cdef}	7806	197. $163\frac{1}{2}^{cd}$, 164
208. 13	215. 14	7807	197. 165
598*	—	—	—
208. 14–17	215. 15–18	7808–7811	197. 166–169
599*	—	—	—
208. 18–26	215. 19–27	7812–7820	197. 170–178
209. 1–6^{ab}	216. 1–6^{ab}	7821–7826^{ab}	197. 179–184^{ab}
600*	—	—	—
209. 6^{cd}	216. 6^{cd}	7826^{cd}	197. 184^{cd}
209. 7–13^{ab}	216. 7–13^{ab}	7827–7833^{ab}	197. 185–191^{ab}
—	216. $13^{cd} \pm 15^{cd}$	$7833^{cd} \pm 7836^{ab}$	—
209. 13^{cd}	216. 14^{ab}	7834^{ab}	197. 191^{cd}
209. 14^{ab}	216. 14^{cd}	7834^{cd}	197. 192^{ab}
601*	—	—	—
209. 14^{cd}–18	216. 14^{ef}–18	7835^{ab}–7839^{ab}	197. 192^{cd}–196
602*	—	—	—
209. 19–20	216. 19–20	7839^{cd}–7841	197. 197–198
210. 1–2	217. 1–2	7842–7843	197. 199, 200
210. 3^{ab}	217. 3^{ab}	7844^{ab}	197. $201^{ab} \pm 202^{cd}$
210. 3^{cd}	217. 3^{cd}	7844^{cd}	197. 201^{cd}
210. 4^{ab}	217. 4^{ab}	7845^{ab}	197. 202^{ab}
210. 4^{cd}	217. 4^{cd}	7845^{cd}	197. 203^{ab}
210. 5	217. 5	7846	197. 203^{cd}, $203\frac{1}{2}$
210. 6–9	217. 6–9	7847–7850	197. $204\frac{1}{2}$–$207\frac{1}{2}$
210. 10^{ab}	217. 10^{ab}	7851^{ab}	197. $208\frac{1}{2}^{ab}$
603*	—	—	197. $208\frac{1}{2}^{cd}$
604*	—	—	—
210. 10^{cd}	217. 10^{cd}	7851^{cd}	197. $209\frac{1}{2}^{ab}$
210. 11^{abcd}	217. 11^{abcd}	7852	197. $209\frac{1}{2}^{cd}$, $210\frac{1}{2}^{ab}$
210. 11^{ef}	217. 11^{ef}	7853^{ab}	197. $210\frac{1}{2}^{cd}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
605*	—	—	—
210 12	217 12	7853^{cd}–7854^{ab}	197 211½
606*	—	—	—
210 13	217 13	7854^{cd}–7855^{ab}	197. 212½
607*	—	—	—
210 14–15	217 14–15	7855^{cd}–7857^{ab}	197 213½, 214½
608*	—	—	—
210 16	217 16	7857^{cd}–7858^{ab}	197 215½
609*	—	—	—
210 17–21^{cd}	217 17–21	7858^{cd}–7863^{ab}	197 216½–220½
210 21^{ef}	217 22^{ab}	7863^{cd}	197 221½^{ab}
210 22–23^{cd}	217 22^{cd}–24^{ab}	7864–7865	197 221½^{cd}–223½^{ab}
210 23^{ef}	217 24^{cd}	7866^{ab}	197 223½^{cd}
210. 24^{abcd}	217 25	7866^{cd}–7867^{ab}	197 224½
210 24^{ef}	217 26^{ab}	7867^{cd}	197 225½^{ab}
210 25–28	217 26^{cd}–30^{ab}	7868–7871	197 225½^{cd}–229½^{ab}
610*	217 30^{cd}–31^{ab}	7872	197 229½^{cd}, 230
210 29	217 31^{cdef}	7873	197 231
210 30–34	217 32–36	7874–7878	197 232–236
611*	—	—	—
210 35–36	217 37–38	7879–7880	197 237–238
211 1–11^{ab}	218 1–11^{ab}	7881–7891^{ab}	198 1–11^{ab}
612*	218 11^{cd}–12^{ab}	7891^{cd}–7892^{ab}	—
211 11^{cd}–13^{ab}	218 12^{cd}–14^{ab}	7892^{cd}–7894^{ab}	198 11^{cd}–13^{ab}
613*	—	—	—
614*	—	—	—
211 13^{cd}–17	218 14^{cd}–18	7894^{cd}–7898	198 13^{cd}, 14–17
615*	—	—	—
211 18–44	218 19–45	7899–7925	198 18–44
616*	—	—	—
211 45–48	218 46–49	7926–7929	198 45–48
App I, 18	—	—	Adhy. 199
212 1–6^{cd}	219 1–6^{cd}	7930–7935	200 1–6
212 6^{ef}	219 6^{ef}	7936^{ab}	200 6½
212 7–8^{cd}	219 7–8	7936^{cd}–7938^{ab}	200 7½, 8½
617*	—	—	—
212 8^{ef}	219. 9^{ab}	7938^{cd}	200. 9
212. 9	219 9^{cdef}	7939	200. 10

Con 12

Crit. Ed.	Bom Ed	Cal Ed.	Madras Ed.
618*	—	—	—
212 10–13^{abc}	219 10–13^{abc}	7940–7943^{abc}	200 11–14^{abc}
619*	—	—	—
212. 13^{d}–14	219. 13^{d}–14	7943^{d}–7944	200 14^{d}–15
620*	—	—	—
212. 15–19	219. 15–19	7945–7949	200 16–20
621*	—	—	—
212. 20–23^{ab}	219. 20–23^{ab}	7950–7953^{ab}	200. 21–24^{ab}
212 23^{cd}	219. 23^{cd}	7953^{cd}	200 24^{cd}
622* (subst , 23^{cd})	—	—	—
212 24–39	219. 24–39	7954–7969	200 25–40
623*	—	—	—
212 40–45^{cd}	219 40–45	7970–7975	200 41–46
212. 45^{ef}	219 46^{ab}	7976^{ab}	200 47^{ab}
212 46^{ab}	219 46^{cd}	7976^{cd}	200 47^{cd}
212 46^{cd}	219 46^{ef}	7977^{ab}	200 47½
212. 47–49	219. 47–49	7977^{cd}–7980	200 48½–50½
624*	—	—	—
212. 50	219 50	7981	200 52½
212 51	219. 51	7982	200 51½
212. 52	219. 52	7983	200 53½
App I, 19	—	—	Adhy. 201, 202
213. 1–8^{ab}	220 1–8^{ab}	7984–7991^{ab}	203 1–8^{ab}
625*	—	—	—
213 8^{cd}–12^{cd}	220 8^{cd}–12	7991^{cd}–7995	203 8^{cd}–12
213 12^{ef}	220 13^{ab}	7996^{ab}	203 12½
626*	220. 13^{cd}	7996^{cd}	—
213 13–17	220. 14–18	7997–8001	203. 13½–17½
627*	220. 19^{ab}	8002^{ab}	203. 18½^{ab}
628*	—	—	203 18½^{cd}
629*	—	—	—
213. 18^{ab}	220. 19^{cd}	8002^{cd}	203 19½^{ab}
213. 18^{cdef}	220. 20	8003	203 19½^{cd}, 20
214. 1–2	221. 1–2	8004–8005	204 1–2
630*	—	—	—
214. 3–4^{cd}	221. 3–4	8006–8007	204. 3, 4
214. 4^{ef}	221. 5^{ab}	8008^{ab}	204. 5^{ab}
214. 5–7^{ab}	221. 5^{cd}–7	8008^{cd}–8010	204. 5^{cd}, 6, 7

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
214 7^{cd}	221 8^{ab}	8011^{ab}	204 $7\frac{1}{2}$
631*	221. 8^{cd}	8011^{cd}	—
214 8–12	221 9–13	8012–8016	204 $8\frac{1}{2}$–$12\frac{1}{2}$
214 13^{ab}	221 14^{ab}	8017^{ab}	204 $13\frac{1}{2}^{ab}$
632*	—	—	204 $13\frac{1}{2}^{cd}$, $14\frac{1}{2}^{ab}$
214 13^{cd}–16	221 14^{cd}–17	8017^{cd}–8020	204 $14\frac{1}{2}^{cd}$–$17\frac{1}{2}$
App I, 20	—	—	Adhy 205, 206
215 1–7	222 1–7	8021–8027	207 1–7
633*	—	—	—
634*	—	—	207 8
215 8–14	222 8–14	8028–8034	207 9–15
635*	—	—	—
215 15–35	222 15–35	8035–8055	207 16–36
App I, 21	—	—	—
215 36–37	222 36–37	8056–8057	207 37–38
216 1–4	223 1–4	8058–8061	208 1–4
216 5^{ab}	223 6^{cd}	8063^{cd}	208 5^{ab}
216 5^{cdef}	223 7	8064	208 5^{cd}, 6^{ab}
216 6^{abcd}	223 5	8062	208 6^{cd}, 7^{ab}
216 6^{ef}	223 6^{ab}	8063^{ab}	208 7^{cd}
216 7–16^{cd}	223 8–17	8065–8074	208 8–17
216 16^{ef}	223 18^{ab}	8075^{ab}	208 $17\frac{1}{2}$
216 17–19	223 18^{cd}–21^{ab}	8075^{cd}–8078^{ab}	208 $18\frac{1}{2}$–$20\frac{1}{2}$
216 20	223 21^{cd}–22^{ab}	8078^{cd}–8079^{ab}	208 $21\frac{1}{2}^{ab}$, 22
216 21^{ab}	223 22^{cd}	8079^{cd}	208 $21\frac{1}{2}^{cd}$
216 21^{cd}	223 23^{ab}	8080^{ab}	208 23^{ab}
636*	223 23^{cd}	8080^{cd}	208 23^{cd}
216 22–23	223 24–25	8081–8082	208 24–25
637*	—	—	208 26–27
216 24–25	223 26–27	8083–8084	208 28–29
638*	—	—	—
216 26–28	223 28–30	8085–8087	208 30–32
639*	—	—	208 33
217. 1–4	224 1–4	8088–8091	209 1–4
640*	—	—	—
217 5–26^{ab}	224 5–26^{ab}	8092–8113^{ab}	209 5–26^{ab}
641*	—	—	—
217. 26^{cd}	224 26^{cd}	8113^{cd}	209 26^{cd}

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
217 27	224. 27	8114	209 26½, 27
217. 28–47^{ab}	224 28–47^{ab}	8115–8134^{ab}	209. 28–47^{ab}
642*	—	—	—
217 47^{cd}	224 47^{cd}	8134^{cd}	209 47^{cd}
643*	—	—	—
217. 48–49	224 48–49	8135–8136	209 48, 49
217. 50–51^{cd}	224 50–51	8137–8138	209 51, 52
217. 51^{ef}	224 52^{ab}	8139^{ab}	209 50^{ab}
217 52–53^{cd}	224 52^{cd}–54^{ab}	8139^{cd}–8141^{ab}	209. 53, 54
217 53^{ef}	224. 54^{cd}	8141^{cd}	209 50^{cd}
217 54–59	224 55–60	8142–8147	209 55–60
644*	—	—	—
218 1–9^{ab}	225 1–9^{ab}	8148–8156^{ab}	210. 1–9^{ab}
645* (subst, 9^{ab})	—	—	—
218 9^{cd}–28	225 9^{cd}–28	8156^{cd}–8175	210 9^{cd}–28
646*	—	—	—
218 29	225 29^{abcd}	8176	210. 29
647*	—	—	—
218 30	225. 29^{ef}–30^{ab}	8177–8178^{ab}	210 29½, 30½^{ab}
218. 31^{ab}	225 30^{cd}	8178^{cd}	210. 30½^{cd}
218 31^{cdef}	225 31	8179	210 31½
218 32–33	225 32–33	8180–8181	210 32½, 33½
218 34^{ab}	225. 34^{ab}	8182^{ab}	210 34
218 34^{cd}–35^{ab}	225 34^{cd}–35^{ab}	8182^{cd}–8183^{ab}	210 35
218 35^{cd}	225 35^{cd}	8183^{cd}	210 35½
218. 36–38	225. 36–38	8184–8186	210 36½–38½
648*	—	—	—
219. 1–5^{ab}	226 1–5^{ab}	8187–8191^{ab}	211. 1–4, 4½
219 5^{c}	226 5^{c}	8191^{c}	211 5½^{a}
649*	226. 5^{d}–6^{a}	8191^{d}–8192^{a}	—
219. 5^{d}–6	226 6^{b}–7^{ab}	8192^{b}–8193^{ab}	211. 5½^{bcd}–6
219. 7	226 7^{cdef}	8193^{cd}–8194	211. 7
219 8–20^{ab}	226 8–20^{ab}	8195–8207^{ab}	211. 8–20^{ab}
650*	226 20^{cd}	8207^{cd}	—
219 20^{cd}–23	226 20^{ef}–23	8208^{ab}–8211	211 20^{cd}–23
220 1–4^{ab}	227 1–4^{ab}	8212–8215^{ab}	212. 1–4^{ab}
651*	227 4^{cd}	8215^{cd}	—
652*	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
220 4^{cd}–9	227 5^{ab}–10^{ab}	8216^{ab}–8221^{ab}	212 4^{cd}–9
220 10	227 10^{cdef}	8221^{cd}–8222^{ab}	212 10
220 11–44^{ab}	227 11–44^{ab}	8222^{cd}–8256^{ab}	212 11–44^{ab}
653*	227 44^{cd}	8256^{cd}	212 44^{cd}
220 44^{cd}	227 45^{ab}	8257^{ab}	212 45^{ab}
220 45	227 45^{cd}–46^{ab}	8257^{cd}–8258^{ab}	212 45^{cd}, 45½
220 46–51	227 46^{cd}–52^{ab}	8258^{cd}–8264^{ab}	212 46½–51½
220 52	227 52^{cd}–53^{ab}	8264^{cd}–8265^{ab}	212 52, 53^{ab}
220 53–55^{ab}	227 53^{cd}–55	8265^{cd}–8267	212 53^{cd}–55
220 55^{cd}	227 56^{ab}	8268^{ab}	212 55½
220 56^{ab}	227 56^{cd}	8268^{cd}	212 56
220 56^{cd}–60^{ab}	227 57–60	8269–8272	212 57–60
220. 60^{cd}	227 61^{ab}	8273^{ab}	212 60½
220 61–99	227 61^{cd}–100^{ab}	8273^{cd}–8312^{ab}	212 61½–99½
220 100^{ab}	227 100^{cd}	8312^{cd}	212 $100½^{ab}$
220. 100^{cd}	227 102^{ab}	8314^{ab}	212 101
654*	227 101^{ab}	8313^{ab}	—
655*	—	—	—
220 100^{ef}	227 101^{cd}	8313^{cd}	212 $100½^{cd}$
220 101–112	227 102^{cd}–114^{ab}	8314^{cd}–8326^{ab}	212 102–113
656*	—	—	—
220 113–114	227 114^{cd}–116^{ab}	8326^{cd}–8328^{ab}	212 114–115
220 115	227 116^{cdef}	8328^{cd}–8329	212 116
220 116–118	227 117–119	8330–8332	212 117–119
221 1–6	229[8] 1–6 †	8333–8338	213 1–6
657*	—	—	—
221 7–9^{cd}	229[8] 7–9	8339–8341	213 7–9
221 9^{ef}	229[8] 10^{ab}	8342^{ab}	213 9½
221 10	229[8] 10^{cd}–11^{ab}	8342^{cd}–8343^{ab}	213 10½
658*	—	—	—
221 11	229[8] 11^{cd}–12^{ab}	8343^{cd}–8344^{ab}	213 11½
659*	—	—	213 $12½^{ab}$
221 12^{ab}	229[8] 12^{cd}	8344^{cd}	213 $12½^{cd}$
221 12^{cdef}	229[8] 13	8345	213 13½
660*	—	—	—
221 13–25	229[8] 14–26	8346–8358	213 14½–26½

† Bom ed om adhy 228 in counting

Crit Ed.	Bom. Ed	Cal. Ed.	Madras Ed.
661*	—	—	—
221 26–39	229[8] 27–40	8359–8372	213. 27½–40½
662*	—	—	213. 41
221. 40–57	229[8] 41–58	8373–8390	213 42–59
App I, 22	—	—	—
221 58–60^{ab}	229[8] 59–61^{ab}	8391–8393^{ab}	213. 60–62^{ab}
663*	—	—	—
221 60^{cd}–64^{cd}	229[8] 61^{cd}–65	8393^{cd}–8397	213. 62^{cd}–66
221 64^{ef}	229[8] 66^{ab}	8398^{ab}	213 67^{ab}
221 65	229[8] 66^{cd}–67^{ab}	8398^{cd}–8399^{ab}	213. 67^{cd}, 67½
221 66–71	229[8] 67^{cd}–73^{ab}	8399^{cd}–8405^{ab}	213. 68½–73½
221 72	229[8] 73^{cdef}	8405^{cd}–8406^{ab}	213. 74½
221 73	229[8] 74–75^{ab}	8406^{cd}–8407^{ab}	213 75½
221 74–78	229[8] 75^{cd}–80^{ab}	8407^{cd}–8412^{ab}	213 76½–80½
664*	—	—	—
221 79–86^{ab}	229[8] 80^{cd}–87	8412^{cd}–8419	213 81½–88½^{ab}
221 86^{cd}	229[8]. 88	8420	213 88½^{cd}
221 87–94	229[8] 89–96	8421–8428	213 89½–96½
App I, 23	—	—	—
222 1–3	230[29] 1–3	8429–8431	214 1–3
665*	—	—	—
222 4–15^{cd}	230[29]. 4–15	8432–8443	214 4–15
222 15^{ef}	230[29] 16^{ab}	8444^{ab}	214 16^{ab}
222 16–17^{ab}	230[29] 16^{cd}–17	8444^{cd}–8445	214. 16^{cd}, 17
222. 17^{cdef}	230[29] 18	8446	214 18
222 18–24	230[29] 19–25	8447–8453	214 19–25
App I, 24	—	—	—
223 1–4^{ab}	231[30] 1–4^{ab}	8454–8457^{ab}	215 1–4^{ab}
666*	—	—	—
223. 4^{cd}–5	231[30] 4^{cd}–5	8457^{cd}–8458	215 4^{cd}, 5
667*	231[30] 6	8459	215 7
223 6–7	231[30] 7–8	8460–8461	215 8–9
223 8	231[30] 9	8462	215 6
223. 9–13	231[30] 10–14	8463–8467	215 11–15
223. 14	231[30] 15	8468	—
223 15	231[30] 16	8469	215. 10
223 16	231[30] 17	8470	215 18
223. 17–18	231[30] 18–19	8471–8472	215. 16–17

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
223 19–23	231[30] 20–24	8473–8477	215 19–23
—	—	—	215 23½
App I, 25	—	—	—
224 1–2	232[1] 1–2	8478–8479	216 1–2
668*	—	—	—
224 3–9^ab	232[1] 3–9^ab	8480–8486^ab	216 3–9^ab
669*	—	—	—
224 9^cd–10	232[1] 9^cd–10	8486^cd–8487^ab	216 9^cd–10
App I, 26	—	—	—
224 11–13^cd	232[1] 11–13	8487^cd–8490	216 11–13
224 13^ef	232[1] 14	8491	216 13½
224 14–22	232[1] 15–23	8492–8500	216 14½–22½
224 23^ab	232[1] 24^ab	8501^ab	216 23
670*	—	—	216 24^ab
224 23^cd–31	232[1] 24^cd–32	8501^cd–8509	216 24^cd–32
224 32–46^cd	233[2] 1–15^cd	8510–8524	217 1–15
224. 46^ef	233[2] 15^ef	8525^ab	217 15½
224 47–54	233[2] 16–23	8525^cd–8533^ab	217 16½–23½
224 55	233[2] 24	8533^cd–8534^ab	217 24, 25^ab
671*	—	8534^cd	217 25^cd
224 56^ab	233[2] 25^ab	8535^ab	217 25½
672*	233[2] 25^cd–26^cd	8535^cd–8536	217. 26½, 27½^ab
224 56^cd–73	233[2] 26^ef–43	8537^ab–8554	217 27½^cd–44½
224 74–75	234[3] 1–2	8555–8556	217 45½–46½
225 1–9	234[3] 3–11	8557–8565	218 1–9
673*	234[3] 12	8566	218 10
225 10^ab	234[3] 13^ab	8567^ab	218 11^ab
674*	—	—	—
225 10^cd–13	234[3] 13^cd–16	8567^cd–8570	218 11^cd–14
225 14^ab	234[3] 17^ab	8571^ab	—
225 14^cdef	234[3] 17^cdef	8571^cd–8572^ab	218 15
225 15–16	234[3] 18–19	8572^cd–8574	218 16–17
226 1–14	235[4] 1–14	8575–8588	219 1–14
226 15	235[4] 15	8589	219 14½, 15½^ab
674A*	—	—	219 15½^cd
226 16–33	235[4] 16–33	8590–8607	219. 16½–33½
226 34	235[4] 35	8608	219 35½
226 35	235[4] 34	8609	219 34½

Crit. Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
226 36–38	235[4] 36–38	8610–8612	219. $36\frac{1}{2}$–$38\frac{1}{2}$
227 1	236[5] 1	8613	220 1
675*	236[5]. 2^{ab}	8614^{ab}	—
227. 2	236[5] 2^{cd}–3^{ab}	8614^{cd}–8615^{ab}	220. 2
227 3^{ab}	236[5] 3^{cd}	8615^{cd}	220 $2\frac{1}{2}$
227 3^{cd}	236[5] 4^{ab}	8616^{ab}	220. $3\frac{1}{2}^{ab}$
227. 4–6^{ab}	236[5] 4^{cd}–6	8616^{cd}–8618	220. $3\frac{1}{2}^{cd}$–$5\frac{1}{2}$
227. 6^{cd}	236[5] 7^{ab}	8619^{ab}	220. 6
227 7–11	236[5] 7^{cd}–12^{ab}	8619^{cd}–8624^{ab}	220 7–11
227. 12^{ab}	236[5] 12^{cd}	8624^{cd}	220 $11\frac{1}{2}$
227. 12^{cdef}	236[5]. 13	8625	220 $12\frac{1}{2}$
227 13–30	236[5] 14–31	8626–8643	220. $13\frac{1}{2}$–$30\frac{1}{2}$
227 31	236[5] 32	8644	220 $31\frac{1}{2}$
228 1–4^{cd}	237[6] 1–4	8645–8648	221. 1–4
228 4^{ef}	237[6] 5^{ab}	8649^{ab}	221 5^{ab}
228 5–7^{ab}	237[6] 5^{cd}–7	8649^{cd}–8651	221 5^{cd}–7
228. 7^{cdef}	237[6]. 8	8652	221 8
228 8–13	237[6] 9–14	8653–8658	221. 9–14
228 14^{ab}	237[6] 15^{ab}	8659^{ab}	221. $14\frac{1}{2}$
228 14^{cd}–15^{ab}	237[6] 15^{cdef}	8659^{cd}–8660^{ab}	221 $15\frac{1}{2}$
228 15^{cd}	237[6] 16^{ab}	8660^{cd}	221. $16\frac{1}{2}^{ab}$
228 16–18	237[6] 16^{cd}–19^{ab}	8661–8663	221 $16\frac{1}{2}^{cd}$–$19\frac{1}{2}^{ab}$
228 19^{ab}	237[6] 19^{cd}	8664^{ab}	221 $19\frac{1}{2}^{cd}$
228 19^{c}	237[6] 20^{a}	8664^{c}	221. $20\frac{1}{2}^{a}$
676*	—	—	221. $20\frac{1}{2}^{bc}$
228 19^{d}	237[6] 20^{b}	8664^{d}	221. $20\frac{1}{2}^{d}$
677*	—	—	221. $21\frac{1}{2}^{ab}$
228. 19^{ef}	237[6]. 20^{cd}	8665^{ab}	221. $21\frac{1}{2}^{cd}$
228 20^{ab}	237[6] 21^{ab}	8665^{cd}	221. 22
678*	—	—	221 23^{ab}
228 20^{cd}	237[6] 21^{cd}	8666^{ab}	221 23^{cd}
228. 21	237[6] 22	8666^{cd}–8667^{ab}	221 24
228. 22^{ab}	237[6] 23^{ab}	8667^{cd}	221. 25^{ab}
228. 22^{cd}	237[6] 23^{cd}	8668^{ab}	221 26^{ab}
228 23	237[6] 24^{abcd}	8668^{cd}–8669^{ab}	221 26^{cd}, $26\frac{1}{2}$
228. 24^{ab}	237[6] 24^{ef}	8669^{cd}	221 25^{cd}
228. 24^{cd}	237[6]. 25^{ab}	8670^{ab}	221. $27\frac{1}{2}^{ab}$
228. 25–26	237[6]. 25^{cd}–27^{ab}	8670^{cd}–8672^{ab}	221. $27\frac{1}{2}^{cd}$–$29\frac{1}{2}^{ab}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
228 27^{ab}	237[6] 27^{cd}	8672^{cd}	221 $29\frac{1}{2}^{cd}$
228 27^{cdef}	237[6] 28	8673	221 $30\frac{1}{2}^{cd}$, 31
228 $28–31^{cd}$	237[6] $29–32^{cd}$	8674–8677	221 32–35
228 $31^{ef}–32^{ab}$	237[6] $32^{ef}–33^{ab}$	8678	221 36
228 32^{cd}	237[6] 33^{cd}	8679^{ab}	221 $36\frac{1}{2} = 30\frac{1}{2}^{ab}$
228 $33–36^{cd}$	237[6] 34–37	$8679^{cd}–8683^{ab}$	221 $37\frac{1}{2}–40\frac{1}{2}$
679*	237[6] $38–39^{ab}$	$8683^{cd}–8684$	—
228 $36^{ef*}–38$	237[6] $39^{cd}–41$	$8685–8687^{ab}$	221 41–43
—	—	$8687^{cd} = 8688^{cd}$	—
229 1–2	238[7] 1–2	8688–8689	222 1–2
229 3–9	238[7] 3–9	8690–8696	222 4–10
229 10	238[7] 10	8697	222 3
229 11–25	238[7] 11–25	8698–8712	222 11–25
230 $1–7^{ab}$	239[8] $1–7^{ab}$	$8713–8719^{ab}$	223 $1–7^{ab}$
680* (subst , 7^{ab})	—	—	—
230 $7^{cd}–21$	239[8] $7^{cd}–21$	$8719^{cd}–8733$	223 $7^{cd}–21$
231 $1–26^{ab}$	240[39] $1–26^{ab}$	$8734–8759^{ab}$	224 $1–26^{ab}$
681*	—	—	224 26^{cd}
231 $26^{cd}–34$	240[39] $26^{cd}–34$	$8759^{cd}–8767$	224 $26\frac{1}{2}$, $27\frac{1}{2}–34\frac{1}{2}$
—	—	—	224 $35\frac{1}{2}$ †
232 1	241[40] 1	8768	225 1
232 2^{ab}	241[40] 2^{ab}	8769^{ab}	225 $1\frac{1}{2}$
232 2^{cdef}	241[40] $2^{cd}–3^{ab}$	$8769^{cd}–8770^{ab}$	225 $2\frac{1}{2}$
232 3–5	241[40] $3^{cd}–6^{ab}$	$8770^{cd}–8773^{ab}$	225 $3\frac{1}{2}–5\frac{1}{2}$
232 6	241[40] $6^{cd}–7^{ab}$	$8773^{cd}–8774^{ab}$	225 $7\frac{1}{2}$
232 7	241[40] $7^{cd}–8^{ab}$	$8774^{cd}–8775^{ab}$	225 $6\frac{1}{2}$
232 8–10	241[40] $8^{cd}–11^{ab}$	$8775^{cd}–8778$	225 $8\frac{1}{2}–10\frac{1}{2}$
232 $11–12^{ab}$	241[40] $11^{cd}–12$	$8778^{cd}–8779$	225 11, 12
232 12^{cdef}	241[40] 13	8780	225 13
232 $13–17^{cd}$	241[40] 14–18	8781–8785	225 14–18
232 $17^{ef}–18^{ab}$	241[40] 19	8786	225 19
232 18^{cdef}	241[40] 20	8787	225 20
232 19–34	241[40] 21–36	8788–8803	225 21–36
233 1	242[1] 1	8804	226 1^{ab}, 2^{ab}
233 2	242[1] 2	8805	226 2^{cd}, 1^{cd}
233 3	242[1] 3	8806	226 $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}^{ab}$

† = 225 $2\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
233 4	242[1] 4	8807	226 $3\frac{1}{2}^{cd}$, 4
233 5-6	242[1] 5-6	8808-8809	226 5-6
233 7	242[1] 7	8810	226 7^{cd}, $7\frac{1}{2}$
233 8	242[1] 8	8811	226 $8\frac{1}{2}^{ab}$, 7^{ab}
233. 9	242[1] 9	8812	226 $8\frac{1}{2}^{cd}$, 9
233 10-14	242[1] 10-14	8813-8817	226 10-14
233. 15	242[1]. 15	8818	226 $14\frac{1}{2}$, $15\frac{1}{2}^{ab}$
682*	—	—	226 $15\frac{1}{2}^{cd}$
233 16	242[1] 16	8819	226. 16, 17^{ab}
233 17	242[1]. 17	8820	226. 17^{cd}, $17\frac{1}{2}$
683*	—	—	226. $18\frac{1}{2}$
233 18-20	242[1] 18-20	8821-8823	226 $19\frac{1}{2}$-$21\frac{1}{2}$
234 1-16	243[2] 1-16	8824-8839	227 1-16
234 17	243[2] 19	8842	227 19
234 18-19	243[2] 17-18	8840-8841	227 17, 18
234 20-23	243[2] 20-23	8843-8846	227 20-23
684*	243[2] 24^{ab}	8847^{ab}	—
234. 24-28^{ab}	243[2] 24^{cd}-28	8847^{cd}-8851	227 24-28^{ab}
234 28^{cd}	243[2] 29	8852^{ab}	227. 28^{cd}
234 29	243[2] 30	8852^{cd}-8853	227. 29
235 1	244[3] 1	8854	228 1
235. 2	244[3]. 2	8855	228 $1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}^{ab}$
235 3	244[3] 3	8856	228 $2\frac{1}{2}^{cd}$, 3
235 4^{abcd}	244[3]. 4	8857	228 4
235 4^{ef}	244[3] 5^{ab}	8858^{ab}	228 $4\frac{1}{2}$
235 5	244[3] 5^{cd}-6^{ab}	8858^{cd}-8859^{ab}	228 $5\frac{1}{2}$
235. 6	244[3] 6^{cd}-7^{ab}	8859^{cd}-8860^{ab}	228 6, 7^{ab}
235 7-8^{cd}	244[3] 7^{cd}-9^{ab}	8860^{cd}-8862^{ab}	228 7^{cd}, 8, 9^{ab}
235 8^{ef}	244[3] 9^{cd}	8862^{cd}	228 9^{cd}
235 9	244[3] 10	8863	228 10
235 10	244[3] 11	8864	228 $10\frac{1}{2}$, 11
235 11^{abcd}	244[3] 12	8865	228 12
235 11^{ef}	244[3] 13^{ab}	8866^{ab}	228 $12\frac{1}{2}$
685*	244[3] 13^{cd}	8866^{cd}	—
235 12	244[3] 14	8867	228 13, 14^{ab}
235. 13-17^{ab}	244[3] 15-19^{ab}	8868-8872^{ab}	228. 14^{cd}-18
235. 17^{cd}-26^{cd}	244[3] 19^{cd}-28^{cd}	8872^{cd}-8881	228 $18\frac{1}{2}$-$27\frac{1}{2}$
235. 26^{ef}	244[3] 28^{ef}	8882	228. 28

Crit Ed.	Bom Ed	Cal Ed.	Madras Ed.
235 27	244[3] 29	8883	228 29
236 1	245[4] 1	8884	229 1
686*	—	—	229 1½
236 2	245[4] 2	8885	229 2, 3^ab
236 3	245[4] 3	8886	229 3^cd, 3½
236 4–13	245[4] 4–13	8887–8896	229 4½–13½
236 14–15	245[4] 14–15	8897–8898	229 14, 14½, 15½
236 16	245[4] 16	8899	229 16, 17^ab
236 17	245[4] 17	8900	229 17^cd, 18^ab
236 18	245[4] 18	8901	229 18^cd, 18½
236 19–21^cd	245[4] 19–21	8902–8904	229 19½–21½
236. 21^ef	245[4] 22^ab	8905^ab	229 22
236 22^abcd	245[4] 22^cd–23^ab	8905^cd–8906^ab	229 23
236 22^ef	245[4] 23^cd	8906^cd	229 24^ab
236 23	245[4] 24	8907	229 24^cd, 25^ab
236 24	245[4] 25	8908	229 25^cd, 25½
236 25–30	245[4] 26–31	8909–8914	229 26½–31½
237 1–36	246[5] 1–36	8915–8950	230 1–36
238 1–15^cd	247[6] 1–15	8951–8965	231 1–15
238 15^ef	247[6] 16^ab	8966^ab	231 16^ab
238 16	247[6] 16^cd–17^ab	8966^cd–8967^ab	231 16^cd, 17^ab
238 17	247[6] 17^cd–18^ab	8967^cd–8968^ab	231 17^cd, 17½
238 18^abcd	247[6] 18^cd–19^ab	8968^cd–8969^ab	231 18½
238 18^ef	247[6] 19^cd	8969^cd	231 19
238 19–20^cd	247[6] 20–21	8970–8971	231 20–21
238 20^ef	247[6] 22	8972	231 21½
687*	247[6] 23	8973	231 22½
239 1–11^ab	248[7] 1–11^ab	8974–8984^ab	232 1–11^ab
688*	—	—	232 11^cd
239 11^cd	248[7] 11^cd	8984^cd	232 11½
239. 12–13	248[7] 12–13	8985–8986	232 12½, 13½
239 14–16	248[7] 17–19	8990–8992	232 14½–16½
239 17–19	248[7] 14–16	8987–8989	232 17½–19½
239. 20–21^ab	248[7] 20–21^ab	8993–8994^ab	232 20½, 21½^ab
239 21^cd	—	—	232 21½^cd
689* (subst, 21^cd)	248[7] 21^cd	8994^cd	—
239 22–25	248[7] 22–25	8995–8998	232 22½–25½
240 1–9^cd	249[8] 1–9^cd	8999–9007	233 1–9

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
240. 9^{ef}	249[8]. 9^{ef}	9008^{ab}	233. 10^{ab}
240. 10^{abcd}	249[8] 10	9008^{cd}–9009^{ab}	233. 10^{cd}, 11^{ab}
240 10^{ef}	—	—	233 11^{cd}
240 11–15^{cd}	249[8] 11–15	9009^{cd}–9014^{ab}	233 12–16
240 15^{ef}	249[8] 16^{ab}	9014^{cd}	233. 17^{ab}
690*	249[8] 16^{cd}	9015^{ab}	233 17^{cd}
240 16^{ab}	249[8] 17^{ab}	9015^{cd}	233. 18^{ab}
691*	249[8]. 17^{cd}	9016^{ab}	—
240 16^{cdef}	249[8] 18	9016^{cd}–9017^{ab}	233 18^{cd}, $18\frac{1}{2}$
240 17–22	249[8] 19–24	9017^{cd}–9023	233 $19\frac{1}{2}$–$24\frac{1}{2}$
241 1–3^{ab}	250[49] 1–3^{ab}	9024–9026^{ab}	234 1–3^{ab}
692*	—	—	—
241 3^{cd}	250[49] 3^{cd}	9026^{cd}	234 3^{cd}
241 4	250[49] 4	9027	234. $3\frac{1}{2}$, $5\frac{1}{2}^{ab}$
241. 5^{ab}	250[49] 5^{ab}	9028^{ab}	234 $5\frac{1}{2}^{cd}$
App. I, 27	—	—	—
241 5^{cd}	250[49] 5^{cd}	9028^{cd}	234 6
241. 6	250[49] 6	9029	234 $4\frac{1}{2}$
241. 7–12	250[49] 7–12	9030–9035	234 7–12
241 13–14	250[49] 13–14	9036–9037	—
242 1–15	251[50] 1–15	9038–9052	235 1–15
242 16	251[50] 16	9053	235 $15\frac{1}{2}$, $16\frac{1}{2}^{ab}$
242 17–18^{cd}	251[50] 17–18	9054–9055	235 $16\frac{1}{2}^{cd}$–$18\frac{1}{2}^{ab}$
242 18^{ef}	251[50] 19^{ab}	9056^{ab}	235 $18\frac{1}{2}^{cd}$
242. 19	251[50] 19^{cdef}	9056^{cd}–9057^{ab}	235 $19\frac{1}{2}$
242. 20–25	251[50] 20–25	9057^{cd}–9063	235 $20\frac{1}{2}$–$25\frac{1}{2}$
243. 1–2	252[1] 1–2	9064–9065	236. 1–2
243 3	252[1] 3	9066	236 4
243 4	252[1] 4	9067	236. 3
243. 5–9^{ab}	252[1] 5–9^{ab}	9068–9072^{ab}	236 5–9^{ab}
693*	252[1] 9^{cd}	9072^{cd}	—
243. 9^{cd}–23	252[1]. 10–24	9073–9087	236 9^{cd}–23
244. 1–6^{ab}	253[2] 1–6^{ab}	9088–9093^{ab}	237. 1–6^{ab}
694*	253[2] 6^{cd}	9093^{cd}	—
244 6^{cd}–10	253[2]. 7–11^{ab}	9094–9098^{ab}	237. 6^{cd}–10
244 11	253[2] 11^{cdef}	9098^{cd}–9099^{ab}	237 11
244 12	253[2] 12	9099^{cd}–9100	237. 12
245. 1–10	254[3]. 1–10	9101–9110	238. 1–10

Crit Ed.	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
695*	254[3] 11	9111	—
245. 11^{ab}	254[3] 12^{ab}	9112^{ab}	238 11^{ab}
245 11^{cd}	254[3] 12^{cd}	9112^{cd}	238 $11^{cd} \pm 12^{cd}$
245 12	254[3] 13	9113	238 12^{ab}, 12½
245. 13–14	254[3] 14–15	9114–9115	238 13½, 14½
246 1–10	255[4] $1–10^{cd}$	9116–9125	239 1–10
246 $11–13^{ab}$	255[4] $10^{ef}–12$	$9126–9128^{ab}$	239 $11–13^{ab}$
696*	—	—	239 13^{cd}
246 13^{cd}	255[4] 13^{ab}	9128^{cd}	239. 13½
246 14–15	255[4] $13^{cd}–14^{ab}$	9129–9130	239. 14½, 15½
247 1–10	256[5] 1–10	9131–9140	240 1–10
247. 11^{ab}	256[5] 11^{ab}	9141^{ab}	—
697* (subst , 11^{ab})	—	—	—
247. 11^{cd}	256[5] 11^{cd}	9141^{cd}	—
247. 12–13	256[5] 12–13	9142–9143	240 11–12
248 1–21	257[6] 1–21	9144–9164	241 1–21
249. $1–11^{ab}$	258[7] $1–11^{ab}$	$9165–9175^{ab}$	242 $1–11^{ab}$
698*	—	—	—
699*	—	—	242 11^{cd}
249. 11^{cd}	258[7] 11^{cd}	9175^{cd}	242. 11½
249 12–22	258[7] 12–22	9176–9186	242 12½–22½
250. 1–8	259[8] 1–8	9187–9194	243 1–8
250 9^{ab}	259[8] 9^{ab}	9195^{ab}	—
700* (subst , 9^{ab})	—	—	243 9^{ab}
250 $9^{cd}–19$	259[8] $9^{cd}–19$	$9195^{cd}–9205$	243 $9^{cd}–19$
701*	259[8] 20^{ab}	9206^{ab}	—
250 $20–23^{cd}$	259[8] $20^{cd}–24^{ab}$	$9206^{cd}–9210^{ab}$	243 20–23
250 23^{ef}	259[8] 24^{cd}	9210^{cd}	243 23½
250 24	259[8] 25	9211	243 24, 24½
250 25	259[8] 26	9212	243 25, 25½
250. 26–32	259[8] 27–33	9213–9219	243 26½–32½
702*	—	—	243 33½
250 33–41	259[8] 34–42	9220–9228	243 34½–42½
251 $1–4^{cd}$	260[59] 1–4	9229–9232	244 1–4
251 $4^{ef}–5$	260[59] $5–6^{ab}$	$9233–9234^{ab}$	244 $5–6^{ab}$
251 6	260[59] 6^{cdef}	$9234^{cd}–9235^{ab}$	244 6^{cd}, 6½
251 7	260[59] 7	$9235^{cd}–9236^{ab}$	244 13^{ab}, 12^{ab}
251. 8	260[59] 8	$9236^{cd}–9237^{ab}$	244 12^{cd}, 13^{cd}

Crit. Ed	Bom. Ed.	Cal Ed.	Madras Ed.
251 9	260[59] 9	9237^{cd}–9238^{ab}	244 14
251 10–11^{cd}	260[59] 10–11	9238^{cd}–9240^{ab}	244 $7\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$
251 11^{ef}	260[59]. 12^{ab}	9240^{cd}	244 $9\frac{1}{2}^{ab}$
251 12^{abcd}	260[59] 12^{cd}–13^{ab}	9241	244 $9\frac{1}{2}^{cd}$, $10\frac{1}{2}^{ab}$
251 12^{ef}	260[59] 13^{cd}	9242^{ab}	244 $10\frac{1}{2}^{cd}$
251 13	260[59] 14	9242^{cd}–9243^{ab}	244 11, $14\frac{1}{2}$
251 14–26	260[59] 15–27	9243^{cd}–9256	244. $15\frac{1}{2}$–$27\frac{1}{2}$
252 1–20	261[60] 1–20	9257–9276	245 1–20
253. 1–7^{ab}	262[1]. 1–7^{ab}	9277–9283^{ab}	246 1–7^{ab}
—	—	—	246. 7^{cd} = 246 42^{cd}
253 7^{cd}	262[1] 7^{cd}	9283^{cd}	246 $7\frac{1}{2}$
253 8	262[1] 8	9284	246 $8\frac{1}{2}$
253 9	262[1] 9	9285	246 9, $9\frac{1}{2}$
253 10–12	262[1] 10–12	9286–9288	246. $10\frac{1}{2}$–$12\frac{1}{2}$
253 13	262[1] 13	9289	246 13, 14^{ab}
253 14–16^{ab}	262[1] 14–16^{ab}	9290–9292^{ab}	246 14^{cd}–16
253 16^{cd}	262[1]. 16^{cd}	9292^{cd}	246 $16\frac{1}{2}$
253 17	262[1] 17	9293	246 $17\frac{1}{2}$
253 18^{ab}	262[1] 18^{ab}	9294^{ab}	—
703* (subst , 18^{ab})	—	—	246 $18\frac{1}{2}^{ab}$
253 18^{cd}–30^{ab}	262[1] 18^{cd}–30^{ab}	9294^{cd}–9306^{ab}	246 $18\frac{1}{2}^{cd}$–$30\frac{1}{2}^{ab}$
—	—	—	246. $30\frac{1}{2}^{cd}$ = $28\frac{1}{2}^{cd}$
253. 30^{cd}	262[1] 30^{cd}	9306^{cd}	246 31
253 31–50^{cd}	262[1] 31–50	9307–9326	246. 32–51
253 50^{ef}	262[1] 51^{ab}	9327^{ab}	246 52^{ab}
253 51	262[1] 51^{cdef}	9327^{cd}–9328 †	246 52^{cd}, $52\frac{1}{2}$
254 1–4^{cd}	263[2] 1–4	9339–9342	247 1–4
254 4^{ef}	—	9343	247. $4\frac{1}{2}$
254 5–9	263[2] 5–9	9344–9348	247 $5\frac{1}{2}$–$9\frac{1}{2}$
254 10	263[2] 11	9350^{cd}–9351^{ab}	247 $10\frac{1}{2}$
254 11	263[2]. 10^{abcd}	9349	247 $11\frac{1}{2}$
254 12^{ab}	—	—	247. $12\frac{1}{2}^{cd}$
254 12^{cd}	263[2] 10^{ef}	9350^{ab}	247. $12\frac{1}{2}^{ab}$
254 13–21	263[2]. 12–20	9351^{cd}–9360^{ab}	247. $13\frac{1}{2}$–$21\frac{1}{2}$
254 22^{ab}	263[2] 21^{ab}	9360^{cd}	247 $22\frac{1}{2}^{cd}$
254. 22^{cd}	263[2] 21^{cd}	9361^{ab}	247 $22\frac{1}{2}^{ab}$

† Cal. ed. om. 9329–9338 in counting

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed.
254 23–24^{cd}	263[2] 22–23	9361^{cd}–9363^{ab}	247 23½, 24½
254 24^{ef}	263[2] 26^{ab}	9365^{cd}	247 25
254 25–26	263[2] 24–25	9363^{cd}–9365^{ab}	247 27½, 28½
254 27^{abcd}	263[2] 26^{cd}–27^{ab}	9366	247 26
254 27^{ef}	263[2] 27^{cd}	9367^{ab}	247 26½
254 28–29^{cd}	263[2] 28–29	9367^{cd}–9369^{ab}	247 30, 31
254 29^{ef}	263[2] 30^{ab}	9369^{cd}	247 31½
254 30^{ab}	263[2] 30^{cd}	9370^{ab}	247 $32½^{ab}$
254 30^{cd}	263[2] 30^{ef}	9370^{cd}	247 $32½^{cd}$ = 29
254 31–37	263[2] 31–37	9371–9377	247 33½–39½
254 38	263[2] 38	9378	247 40, 41^{ab}
254 39	263[2] 39	9379	247 41^{cd}, 41½
254 40	263[2] 40	9380	247 42½
254 41^{ab}	263[2] 41^{ab}	9381^{ab}	247 43
704*	263[2] 41^{cd}–42^{ab}	9381^{cd}–9382^{ab}	—
254 41^{cd}–42^{cd}	263[2] 42^{ef}–43	9382^{cd}–9383	247 43½, 44½
254 42^{ef}	263[2] 44^{ab}	9384^{ab}	247 45
254 43–44^{cd}	263[2] 44^{cd}–46^{ab}	9384^{cd}–9386^{ab}	247 46–47
254 44^{ef}	263[2] 46^{cd}	9386^{cd}	247 47½
254 45–46^{cd}	263[2] 47–48	9387–9388	247 48½–49½
254 46^{ef}–47^{cd}	263[2] 49–50^{ab}	9389–9390^{ab}	247 50, 51
254 47^{ef}	263[2] 50^{cd}	9390^{cd}	247 52^{ab}
254 48	263[2] 51	9391	247 52^{cd}, 52½
254 49	263[2] 52	9392	247 53½
254 50	263[2] 53	9393	247 54, 55^{ab}
254 51	263[2] 54	9394	247 55^{cd}, 55½
254 52	263[2] 55	9395	247 56½
255 1–7^{ab}	264[3] 1–7^{ab}	9396–9402^{ab}	248 1–7^{ab}
705*	—	—	—
255 7^{cdef}	264[3] 7^{cd}–8^{ab}	9402^{cd}–9403^{ab}	248 7^{cd}, 8^{ab}
255 8	264[3] 8^{cdef}	9403^{cd}–9404^{ab}	248 8^{cd}, 8½
255 9–12^{cd}	264[3] 9–12	9404^{cd}–9408^{ab}	248 9½–12½
255 12^{ef}	264[3] 13^{ab}	9408^{cd}	248 $13½^{ab}$
255 13–14^{cd}	264[3] 13^{cd}–15^{ab}	9409–9410	248 $13½^{cd}$–$15½^{ab}$
255 14^{ef}	264[3] 15^{cd}	9411^{ab}	248 $15½^{cd}$
255. 15–26	264[3] 16–27	9411^{cd}–9423^{ab}	248 16½–27½
706*	264[3] 28^{ab}	9423^{cd}	—
255 27	264[3] 28^{cdef}	9424	248 28½

Crit Ed	Bom Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed
255 28–34^{cd}	264[3] 29–35^{cd}	9425–9431	248 29½–35½
255 34^{ef}	264[3] 35^{ef} = 39^{cd}	9432 = 9438^{ab}	248. 36½^{ab}
255. 35–36^{ab}	264[3] 36–37^{ab}	9433–9434^{ab}	248 19½, 20½^{ab}
255 36^{cdef}	264[3] 37^{cdef}	9434^{cd}–9435	248. 37½
255. 37^{abcd}	264[3]. 38^{abcd}	9436	248 38½
255 37^{ef}	264[3] 38^{ef}	9437^{ab}	248. 39½
255 38^{ab}	264[3] 39^{ab}	9437^{cd}	{ 248 39½^{cd} = 249. 20½^{cd}
255. 38^{cd}	264[3]. 40^{ab}	9438^{cd}	248 36½^{cd}
255 39	264[3] 40^{cd}–41^{ab}	9439	248 40½
255 40	264[3] 41^{cdef}	9440	248. 41½
255 41	264[3] 42	9441	248. 42½
256 1–6	265[4] 1–6	9442–9447	249. 1–6
256 7	265[4] 9^{cd}–10^{ab}	9450^{cd}–9451^{ab}	249 9^{cd}, 9½
256 8–9	265[4]. 10^{cd}–12^{ab}	9451^{cd}–9453^{ab}	249 10½, 11½
256 10^{abcd}	265[4] 12^{cd}–13^{ab}	9453^{cd}–9454^{ab}	249 12, 13^{ab}
256. 10^{ef}–11	265[4] 13^{cd}–14	9454^{cd}–9455	249. 13^{cd}, 14
256 12–15	265[4] 15–18	9456–9459	249 15–18
256 16^{ab}	265[4] 19^{ab}	9460^{ab}	249 18½
256 16^{cd}	265[4] 19^{cd}	9460^{cd}	249 21
256 16^{ef}	265[4] 19^{ef}	9461	249 21½
256 17^{ab}	265[4] 21^{cd} ± 23^{cd}	9463^{cd} ± 9465^{cd}	249. 24^{ab}
256 17^{cd}–18	265[4] 22–23^{ab}	9464–9465^{ab}	249 24^{cd}, 25
256 19^{abcd}	265[4] 20	9462	249 22½
256 19^{ef}	265[4] 21^{ab}	9463^{ab}	249 23
256 20	265[4] 7	9448	249. 7 ± 26
256 21	265[4] 8	9449	249. 8
256. 22^{ab}	265[4] 9^{ab}	9450^{ab}	249 9^{ab}
256 22^{cd}	265[4] 23^{ef}	9466	—
257 1–9	266[5] 1–9	9467–9475	250 3–11
257 10^{ab}	266[5] 10^{ab}	9476^{ab}	250 11½
257 10^{cdef}	266[5] 10^{cd}–11^{ab}	9476^{cd}–9477^{ab}	250. 12½
257 11^{abcd}	266[5] 11^{cd}–12^{ab}	9477^{cd}–9478^{ab}	250. 13½
257 11^{ef}	266[5]. 12^{cd}	9478^{cd}	250 14
257 12–13	266[5] 13–14	9479–9480	250 15–16 = 1–2
258 1–7	267[6] 1–7	9481–9487	251. 1–7
707*	267[6]. 8	9488	—
258. 8–19	267[6]. 9–20	9489–9500	251. 8–19

Crit Ed.	Bom. Ed	Cal Ed	Madras Ed
276 4	288[7] 4	10556	271 4^{cd}, $4\frac{1}{2}$
276 5–13^{cd}	288[7] 5–13	10557–10565	271 $5\frac{1}{2}$–$13\frac{1}{2}$
276 13^{ef}–22^{ab}	288[7] 14–22	10566–10574	271 $14\frac{1}{2}$–$22\frac{1}{2}$
276 22^{cd}–40	288[7] 23–41	10575–10593^{ab}	271 23, 24–41
739*	—	—	—
276 41–58	288[7] 42–59	10593^{cd}–10611	271 42–59
277 1–47	289[8] 1–47	10612–10658	272 1–47
278 1–18	290[89] 1–18	10659–10676	273 1–18
740*	—	—	—
278 19–32	290[89] 19–32	10677–10690	273 19–32
741*	—	—	—
278 33–38	290[89] 33–38	10691–10696	273 33–38
279 1–7^{cd}	291[90] 1–7	10697–10703	274 1–7
279 7^{ef}	291[90] 8	10704^{ab}	274 $7\frac{1}{2}$
279 8–25	291[90] 9–26	10704^{cd}–10722	274 $8\frac{1}{2}$–$25\frac{1}{2}$
280 1–6^{cd}	292[1] 1–6^{cd}	10723–10729	275 1–6
280 6^{ef}–23	292[1] 6^{ef}–23	10730–10746	275 $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$–$23\frac{1}{2}$
281 1–23	293[2] 1–23	10747–10769	276 1–23
282 1–8	294[3] 1–8	10770–10777	277 1–8
742*	—	—	277 9
282 9–21	294[3] 9–21	10778–10790	277 10–22
283 1^{abcd}	295[4] 1	10791	278 1
283 1^{ef}–2^{cd}	295[4] 2–3^{ab}	10792–10793^{ab}	278 2, 3^{ab}
283 2^{ef}–25	295[4] 3^{cd}–26	10793^{cd}–10816	278 3^{cd}–26
283 26–28^{ab}	295[4] 27–29^{ab}	10817–10819^{ab}	278 $26\frac{1}{2}$, $27\frac{1}{2}$, $28\frac{1}{2}$
283 28^{cd}–30	295[4] 29^{cd}–31	10819^{cd}–10821	278 29, 30–31
284 1–32	296[5] 1–32	10822–10853	279 1–32
284 33–34^{ab}	296[5] 33–34^{ab}	10854–10855^{ab}	279 $32\frac{1}{2}$, $33\frac{1}{2}$
284 34^{cd}	296[5] 34^{cd}	10855^{cd}	279 34
284 35–39	296[5] 35–39	10856–10860	279 35–39
285 1–39	297[6] 1–39	10861–10899	280 1–39
286 1–11^{ab}	298[7] 1–11^{ab}	10900–10910^{ab}	281 1–11^{ab}
—	—	—	281 11^{cd}±13^{cd}
286. 11^{cd}–17^{cd}	298[7] 11^{cd}–17^{cd}	10910^{cd}–10916	281 12–18^{ab}
286 17^{ef}–20^{cd}	298[7] 17^{ef}–20^{cd}	10917–10920^{ab}	281 18^{cd}–21
286 20^{ef}	298[7] 20^{ef}	10920^{cd}	281. 22^{ab}
286 21	298[7] 21	10921	281 22^{cd}, $22\frac{1}{2}$
286 22–41	298[7] 22–41	10922–10941	281 $23\frac{1}{2}$–$42\frac{1}{2}$

Crit Ed.	Bom. Ed.	Cal Ed.	Madras Ed
287 1–8^{cd}	299[8] 1–8	10942–10949	282 1–8
287 8^{ef}	299[8] 9^{ab}	10950^{ab}	282. 8½
287. 9	299[8]. 9^{cdef}	10950^{cd}–10951^{ab}	282 9½
287 10–19	299[8] 10–19	10951^{ef}–10961	282 10½–19½
—	{ 299[8] 20 = 36^{cd}–37	{ 10962–10963^{ab} = 10979–10980^{ab}	—
287 20^{abcd}	299[8] 21	10963^{cd}–10964^{ab}	282. 20½
287 20^{ef}	299[8]. 22^{ab}	10964^{cd}	282 21½^{ab}
743*	299[8] 22^{cd}	10965^{ab}	282 21½^{cd}
287 21–45	299[8] 23–47	10965^{cd}–10991	282 22½–46½
288. 1–44	300[299] 1–44	10992–11035	283 1–44
744*	—	—	283. 45–46
288 45	300[299] 45	11036	283 47
289. 1–4^{ab}	301[300] 1–4^{ab}	11037–11040^{ab}	284 1–3, 3½
289 4^{cd}–5	301[300] 4^{cd}–5	11040^{cd}–11041	284 4½, 5
289 6–9	301[300] 6–9	11042–11045	284 6–9
745*	—	—	—
289 10–62	301[300] 10–62	11046–11098	284 10–62
290. 1–13	302[1] 1–13	11099–11110	285 1–13
746*	—	—	285. 14
290 14–19^{ab}	302[1]. 14–19^{ab}	11111–11116^{ab}	285 15–20^{ab}
290. 19^{cd}	302[1] 19^{cd}	11116^{cd}	—
290 20–26^{ab}	302[1] 20–26^{ab}	11117–11123^{ab}	285. 20^{cd}–26
747*	302[1] 26^{cd}	11123^{cd}	—
290. 26^{cd}–42^{cd}	302[1] 27–43^{ab}	11124–11140^{ab}	285 27–43^{ab}
290. 42^{ef}–51	302[1] 43^{cd}–52	11140^{cd}–11149	285 43^{cd}–52
748*	—	—	285 52½
290. 52–54	302[1] 53–56^{ab}	11150–11152	285 53½–55½
290 55^{ab}	302[1] 56^{cd}	11153^{ab}	285 56
290 55^{cdef}	302[1] 57	11153^{cd}–11154^{ab}	285 57
290 56–58^{cd}	302[1] 58–60	11154^{cd}–11157^{ab}	285. 58–60
290. 58^{ef}–60^{cd}	302[1]. 61–63^{ab}	11157^{cd}–11159	285. 61–63^{ab}
290 60^{ef}–61	302[1] 63^{cd}–64	11160–11161^{ab}	285 63^{cd}, 64
290. 62	302[1]. 65	11161^{cd}–11162^{ab}	285 64½, 65½^{ab}
290 63	302[1] 66	11162^{cd}–11163^{ab}	285. 65½^{cd}, 66
290. 64–68	302[1] 67–71	11163^{cd}–11168^{ab}	285 67–71
290 69	302[1] 72	11168^{cd}–11169^{ab}	285 71½, 72
290, 70–72^{cd}	302[1] 73–75^{cd}	11169^{cd}–11172^{ab}	285. 73–75

Crit Ed	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
290 72^{ef}–73^{ab}	302[1] 75^{ef}–76^{ab}	11172^{cd}–11173^{ab}	285 76
749*	—	—	—
290 73^{cd}–74	302[1] 76^{cd}–77	11173^{cd}–11174	285 77, 77½
290 $75^{a\ cd}$	302[1] 78	11175	285 78½
290 75^{ef}	302[1] 79^{ab}	11176^{ab}	285 79
750*	302[1] 79^{cd}	11176^{cd}	—
290 76–80^{cd}	302[1] 80–84	11177–11181	285 80–84
290 80^{ef}–81^{cd}	302[1] 85–86^{ab}	11182–11183^{ab}	285 84½, 85½
290 81^{ef}–110	302[1] 86^{cd}–115	11183^{cd}–11212	285 86–115
751*	302[1] 116	11213	—
291 1–14^{cd}	303[2] 1–14	11214–11227	286 1–14
291 14^{ef}–15^{cd}	303[2] 15–16^{ab}	11228–11229^{ab}	286 15, 16^{ab}
291. 15^{ef}–32^{ab}	303[2] 16^{cd}–33^{ab}	11229^{cd}–11246^{ab}	286 16^{cd}–33^{ab}
752* (subst, 32^{ab})	—	—	—
291 32^{cd}–48	303[2] 33^{cd}–49	11246^{cd}–11262	286 33^{cd}–49
292 1–7^{cd}	304[3] 1–7	11263–11269	287 1–7
753*	304[3] 8^{ab}	11270^{ab}	—
292 7^{ef}	304[3] 8^{cd}	11270^{cd}	287 7½
292 8	304[3] 9	11271	287 8, 9^{ab}
292 9–12	304[3] 10–13	11272–11275	287 9^{cd}–13^{ab}
754*	304[3] 14^{ab}	11276^{ab}	—
292 13^{ab}	304[3] 14^{cd}	11276^{cd}	287 13^{cd}
292 13^{cd}–14^{ab}	304[3] 15	11277	287 13½, 14
292 14^{cd}–21^{ab}	304[3] 16–22	11278–11284	287 15–21
755*	304[3] 23–24^{ab}	11285–11286^{ab}	—
292 21^{cd}	304[3] 24^{cd}	11286^{cd}	287 22^{ab}
292 22–24^{cd}	304[3] 25–27	11287–11289	287 22^{cd}–25^{ab}
292 24^{ef}–25^{cd}	304[3] 28–29^{ab}	11290–11291^{ab}	287 25^{cd}, 26
292 25^{ef}–26	304[3] 29^{cd}–30	11291^{cd}–11292	287 27, 27½
292 27–30	304[3] 31–34	11293–11296	287 28½–31½
756*	304[3] 35	11297	—
292 31–34^{ab}	304[3] 36–39^{ab}	11298–11301^{ab}	287 32–35½^{ab}
757*	—	—	—
292 34^{cd}	304[3] 39^{cd}	11301^{cd}	287 35½^{cd}
292 35–36^{cd}	304[3] 40–41	11302–11303	287 36½, 37½
292 36^{ef}	304[3] 42^{ab}	11304^{ab}	287 38
758*	—	—	—
292 37–39	304[3] 42^{cd}–45^{ab}	11304^{cd}–11307^{ab}	287 39–41

Crit Ed.	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
292 40	304[3] 45^{cdef}	11307^{cd}–11308^{ab}	287. 42
292 41–44^{cd}	304[3] 46–49	11308^{cd}–11312^{ab}	287. 43–46
292 44^{ef}–48^{ab}	304[3] 50–53	11312^{cd}–11316^{ab}	287. 47–50
759*	—	—	287. 51^{ab}
292 48^{cd}	304[3]. 54	11316^{cd}	287 51^{cd}
293 1–11	305[4] 1–11	11317–11327	288. 1–11
293 12–18	306[5] 1–7	11328–11334	288 12–18
—	306[5]. $8^{ab} = 3^{ab}$	$11335^{ab} = 11330^{ab}$	—
293 19	306[5] 8^{cd}–9^{ab}	11335^{cd}–11336^{ab}	288 19
293 20	306[5] 9^{cdef}	11336^{cd}–11337^{ab}	288 20
293 21	306[5] 10	11337^{cd}–11338	288 21
293 22–32	306[5] 11–21	11339–11349	288 22–32
760*	—	—	—
293 33–50	306[5] 22–39	11350–11367	288 33–50
294 1–33^{cd}	307[6] 1–33	11368–11400	289 1–33
294 33^{ef}	307[6] 34^{ab}	11401^{ab}	289 34^{ab}
294 34^{ab}	307[6] 34^{cd}	11401^{cd}	289. 34^{cd}
294 34^{cd}	307[6] 35^{ab}	11402^{ab}	289. $35^{ab} = 290. 3^{ab}$
294 34^{ef}–49	307[6] 35^{cd}–50	11402^{cd}–11417	289 35^{cd}–50
295 1–2	308[7] 1–2	11418–11419	290 1–2
295 3	308[7] 3	11420	290 3^{cd}, $3\frac{1}{2}$
295 4–19	308[7] 4–19	11421–11436	290 $4\frac{1}{2}$–$19\frac{1}{2}$
295 20^{ab}	308[7] 20^{ab}	11437^{ab}	290. 20
295 20^{cd}–21	308[7] 20^{cd}–21	11437^{cd}–11438	290 21, $21\frac{1}{2}$
295 22–35^{cd}	308[7] 22–35	11439–11452	290. $22\frac{1}{2}$–$35\frac{1}{2}$
295 35^{ef}–36^{cd}	308[7] 36–37^{ab}	11453–11454^{ab}	290 $36\frac{1}{2}$, $37\frac{1}{2}^{ab}$
295 36^{ef}–38^{cd}	308[7] 37^{cd}–39	11454^{cd}–11456	290 $37\frac{1}{2}^{cd}$–$39\frac{1}{2}$
295 38^{ef}–39^{cd}	308[7] 40–41^{ab}	11457–11458^{ab}	290. $40\frac{1}{2}$, $41\frac{1}{2}^{ab}$
295 39^{ef}–46	308[7] 41^{cd}–48	11458^{cd}–11465	290 $41\frac{1}{2}^{cd}$–$48\frac{1}{2}$
296 1	309[8] 1^{ab}, 2^{cd}	11466^{ab}, 11467^{cd}	291. 1
296 2	309[8] 3^{ab}, 1^{cd}	11468^{ab}, 11466^{cd}	291. 2
296 3	309[8] 2^{ab}, 3^{cd}	11467^{ab}, 11468^{cd}	291 3
296. 4–5^{ab}	309[8]. 4–5^{ab}	11469–11470^{ab}	291 4, $4\frac{1}{2}$
296 5^{cd}–6^{ab}	309[8] 5^{cdef}	11470^{cd}–11471^{ab}	291. $5\frac{1}{2}$
296. 6^{cd}–14^{cd}	309[8] 6–14^{ab}	11471^{cd}–11479	291 $6\frac{1}{2}$–$14\frac{1}{2}^{ab}$
296 14^{ef}–20^{cd}	309[8]. 14^{cd}–20	11480–11486^{ab}	291. $14\frac{1}{2}^{cd}$–$20\frac{1}{2}$
296 20^{ef}–21^{cd}	309[8]. 21–22^{ab}	11486^{cd}–11487	291. $21\frac{1}{2}$, $22\frac{1}{2}^{ab}$
296. 21^{ef}–48	309[8]. 22^{cd}–49	11488–11515	291. $22\frac{1}{2}^{cd}$–$49\frac{1}{2}$

Cnt Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
761*	—	—	291 50
296 49–50	309[8] 50–51	11516–11517	291 51–52
297 1–19	310[09] 1–19	11518–11536	292 1–19
762*	—	—	—
297. 20–24	310[09] 20–24	11537–11541	292 20–24
763*	—	—	—
297 25	310[09] 25	11542	292 25
298 1–19^{ab}	311[10] 1–19^{ab}	11543–11561^{ab}	293 1–19^{ab}
764* (subst , 19^{ab})	—	—	—
298 19^{cd}–26	311[10] 19^{cd}–26	11561^{cd}–11568	293 19^{cd}–26
299 1–6^{cd}	312[1] 1–6	11569–11574	294 1–6
299 6^{ef}–7^{cd}	312[1] 7–8^{ab}	11575–11576^{ab}	294 7, 8^{ab}
765*	—	—	—
299 7^{ef}–11^{cd}	312[1] 8^{cd}–12	11576^{cd}–11580	294 8^{cd}–12
299 11^{ef}–16^{cd}	312[1] 13–18^{ab}	11581–11586^{ab}	294 13–18^{ab}
299 16^{ef}	312[1] 18^{cd}	11586^{cd}	294 18^{cd}
—	312[1] 19^{ab} = 17^{ab}	11587^{ab} = 11585^{ab}	294 19^{ab} = 17^{ab}
299 17^{ab}	312[1] 19^{cd}	11587^{cd}	294 19^{cd}
299 17^{cdef}	312[1] 20	11588	294 20
299 18	312[1] 21	11589	294 21
300 1–17	313[2] 1–17	11590–11606	295 1–17
301 1–7^{ab}	314[3] 1–7^{ab}	11607–11613^{ab}	296 1–7^{ab}
766* (subst , 7^{ab})	—	—	—
301 7^{cd}–13	314[3] 7^{cd}–13	11613^{cd}–11619	296 7^{cd}–13
767*	—	—	—
301. 14–23^{cd}	314[3] 14–23	11620–11629	296 14–23
301 23^{ef}–27^{ab}	314[3] 24–27	11630–11633	296 24–27
301 27^{cdef}	314[3] 28	11634	296 28
768*	—	—	—
302 1	315[4] 1	11635	297 1
769*	315[4] 2^{ab}	11636^{ab}	—
302 2–4^{ab}	315[4] 2^{cd}–4	11636^{cd}–11638	297 2, 3, 3½
302 4^{cd}–5^{ab}	315[4] 5	11639	297 4½
302 5^{cd}–6	315[4] 6–7^{ab}	11640–11641^{ab}	297. 5, 6
770*	—	—	—
302 7–8^{ab}	315[4] 7^{cd}–8	11641^{cd}–11642	297. 6½, 7½
302 8^{cd}–9	315[4] 9–10^{ab}	11643–11644^{ab}	297 8, 9
302. 10	315[4] 10^{cdef}	11644^{cd}–11645^{ab}	297. 10

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
302 11–16^{ab}	315[4] 11–16^{ab}	11645^{cd}–11651^{ab}	297. 11–16^{ab}
771*	315[4] 16^{cd}	11651^{cd}	297. 16^{cd}
302 16^{cd}–17	315[4] 17–18^{ab}	11652–11653^{ab}	297. 17, 18^{ab}
302 18	315[4] 18^{cdef}	11653^{cd}–11654	297 18^{cd}, 18½
303. 1–7^{ab}	316[5] 1–7^{ab}	11655–11661^{ab}	297 19½–25½^{ab}
—	—	—	297 25½^{cd} ± 25½^{ab}
303 7^{cd}–9^{ab}	316[5] 7^{cd}, 8–9	11661^{cd}–11663^{ab}	297. 26½, 27½
303 9^{cd}	—	—	297. 28½^{ab}
772*	—	—	297. 28½^{cd}
303 10^{ab}	—	—	297. 29½^{ab}
303 10^{cd}	316[5] 10^{ab}	11663^{cd}	297 29½^{cd}
303 11	316[5] 10^{cdef}	11664	297 30½
303 12–13	316[5] 11–12	11665–11666	297. 31½, 32½
773*	—	—	—
303 14–21	316[5]. 13–20	11667–11674	297 33½–40½
304 1–8	317[6] 1–8	11675–11682	298 1–8
774*	—	—	—
304 9^{ab}	317[6]. 9^{ab}	11683^{ab}	298. 9^{ab}
775*	317[6] 9^{cd}	11683^{cd}	—
304. 9^{cd}	317[6] 10^{ab}	11684^{ab}	298. 9^{cd}
304 10	317[6]. 10^{cdef}	11684^{cd}–11685^{ab}	298. 10
304. 11–27	317[6] 11–27	11685^{cd}–11702	298. 11–27
305 1–9^{cd}	318[7] 1–9	11703–11711	299 1–9
305 9^{ef}–10	318[7] 10–11^{ab}	11712–11713^{ab}	299 10, 10½
305 11–17	318[7] 11^{cd}–18^{ab}	11713^{cd}–11720^{ab}	299. 11½–17½
305 18–19^{ab}	318[7] 18^{cd}–19	11720^{cd}–11721	299. 18, 19
305. 19^{cd}	—	—	299 20^{ab}
305 20	318[7]. 20–21	11722–11723	299. 20^{cd}, 21, 21½
306 1–8	319[8]. 1–8	11724–11731	300 1–8
776*	—	—	—
306 9	319[8] 9	11732	300. 8½, 9
306 10–11	319[8] 10–11	11733–11734	300 9½, 10, 11
306. 12	319[8] 12	11735	300. 11½, 12
306 13–21^{ab}	319[8]. 13–21^{ab}	11736–11744^{ab}	300. 13–21^{ab}
306. 21^{cd}	319[8] 21^{cd}	11744^{cd}	—
777* (subst., 21^{cd})	—	—	300 21^{cd}
306. 22–27^{cd}	319[8] 22–27	11745–11750	300. 22–27
306. 27^{ef}–28^{a}	319[8]. 28^{abc}	11751^{abc}	300. 28^{abc}

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
778*	—	—	300 28^{d}, $28\frac{1}{2}^{a}$ †
306 28^{bcdef}	319[8] 28^{d}–29	11751^{d}–11752	300 $28\frac{1}{2}^{b}$ †, $29\frac{1}{2}$
306 29–40	319[8] 30–41	11753–11764	300 $30\frac{1}{2}$–$41\frac{1}{2}$
779*	—	—	300 $42\frac{1}{2}$
780*	—	—	—
306 41–42	319[8] 42–43	11765–11766	300 $43\frac{1}{2}$, $44\frac{1}{2}$
—	319[8] $44^{ab} = 42^{ab}$	$11767^{ab} = 11765^{ab}$	—
306 43	319[8] 44^{cd}, 45	11767^{cd}–11768^{ab}	300 $45\frac{1}{2}$
306 44	319[8] 46	11768^{cd}–11769^{ab}	300 46, $46\frac{1}{2}$
306 45	319[8] 47	11769^{cd}–11770^{ab}	300 47, $47\frac{1}{2}$
306 46–70^{cd}	319[8] 48–72	11770^{cd}–11795	300 $48\frac{1}{2}$–$72\frac{1}{2}$
306 70^{ef}–72^{cd}	319[8] 73–75^{ab}	11796–11798^{ab}	300 $73\frac{1}{2}$–$75\frac{1}{2}^{ab}$
306 72^{ef}–75	319[8] 75^{cd}–78	11798^{cd}–11801	300 $75\frac{1}{2}^{cd}$–$78\frac{1}{2}$
306 76^{ab}	319[8] 79^{ab}	11802^{ab}	300 79
306 76^{cdef}	319[8] 79^{cdef}	11802^{ef}–11803^{ab}	300 80
306 77–98^{cd}	319[8] 80–101	11803^{cd}–11825	300 81–102
306 98^{ef}–99^{ab}	319[8] 102	11826	300 103
781*	—	—	300 104^{ab}
306 99^{cdef}	319[8] 103	11827	300 104^{cd}, 105^{ab}
306 100	319[8] 104	11828	300 105^{cd}, $105\frac{1}{2}$
306 101–108	319[8] 105–112	11829–11836	300 $106\frac{1}{2}$–$113\frac{1}{2}$
307 1–8^{cd}	320[19] 1–8	11837–11844	301 1–8
307 8^{ef}–9^{ab}	320[19] 9	11845	301 9
307 9^{cdef}	320[19] 10	11846	301 10
307. 10–13	320[19] 11–14	11847–11850	301 11–14
782*	—	—	—
307 14	320[19] 15	11851	301 15
308 1–33^{abc}	321[20] 1–33^{abc}	11852–11884^{abc}	302 1–33^{abc}
783*	—	—	—
308 33^{d}–70^{cd}	321[20] 33^{d}–70	11884^{d}–11921	302 33^{d}–70
308 70^{ef}	321[20] 71^{ab}	11922^{ab}	302 $70\frac{1}{2}$
308 71	321[20] 71^{cdef}	11922^{ef}–11923^{ab}	302 $71\frac{1}{2}$
308 72–75^{ab}	321[20] 72–75^{ab}	11923^{cd}–11926	302 $72\frac{1}{2}$–$75\frac{1}{2}^{ab}$
308 75^{cd}	321[20] 75^{cd}	11927	302 $75\frac{1}{2}^{cd}$
308 76–95^{a}	321[20] 76–95^{a}	11928–11947^{a}	302 $76\frac{1}{2}$–$95\frac{1}{2}^{a}$
308. 95^{b}–96^{c}	—	—	302 $95\frac{1}{2}^{b}$, $96\frac{1}{2}^{c}$

† $28\frac{1}{2}^{ab}$ forms one-line stanza

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
308. 96^{d}–98	321[20] 95^{b}–97^{ab}	11947^{b}- 11949^{ab}	302. $96\frac{1}{2}^{d}$–$98\frac{1}{2}$
308. 99–100^{ab}	321[20] 97^{cd}–98	11949^{cd}–11950	302. 99, 100
308 100^{cdef}	321[20] 99	11951	302 101
308. 101^{abcd}	321[20]. 100	11952	302. $101\frac{1}{2}$, $102\frac{1}{2}^{ab}$
308. 101^{ef}	321[20]. 101^{ab}	11953^{ab}	302. $102\frac{1}{2}^{cd}$
308. 102	321[20]. 101^{cd}–102^{ab}	11953^{cd}–11954^{ab}	302. $103\frac{1}{2}$
308 103	321[20]. 102^{def}	11954^{ef}–11955^{ab}	302 $104\frac{1}{2}$
308 104–118^{ab}	321[20]. 103–117^{ab}	11955^{cd}–11969	302 $105\frac{1}{2}$–$119\frac{1}{2}^{ab}$
784* (subst, 118^{ab})	—	—	—
308. 118^{cd}	321[20] 117^{cd}	11970^{ab}	302 $119\frac{1}{2}^{cd}$
308. 119–126^{a}	321[20] 118–125^{a}	11970^{cd}–11977^{c}	302 $120\frac{1}{2}$–$127\frac{1}{2}^{a}$
308. 126^{bc}	321[20] 125^{bc} = 125^{de}	11977^{d}–11978^{a} = 11978^{bc}	302. $127\frac{1}{2}^{bc}$
308. 126^{def}	321[20]. 125^{f}–126^{ab}	11978^{d}–11979^{ab}	302 $127\frac{1}{2}^{d}$, $128\frac{1}{2}^{ab}$
308 127^{ab}	321[20] 126^{cd}	11979^{cd}	302 $128\frac{1}{2}^{cd}$
308 127^{cdef}	321[20] 127	11980	302. $129\frac{1}{2}$
308. 128–129	321[20] 128–129	11981–11982	302 $130\frac{1}{2}$, $131\frac{1}{2}$
308 130	321[20] 130	—	302. $132\frac{1}{2}$
308 131–152^{ab}	321[20] 131–152^{ab}	11983–12004^{ab}	302 $133\frac{1}{2}$–$154\frac{1}{2}^{ab}$
785*	321[20] 152^{cd}	12004^{cd}	—
308. 152^{cd}–154^{ab}	321[20] 153–154	12005–12006	302. $154\frac{1}{2}^{cd}$–$156\frac{1}{2}^{ab}$
308 154^{cd}	—	—	302 $156\frac{1}{2}^{cd}$
308. 155–157	321[20] 155–157^{cd}	12007–12009	302. $157\frac{1}{2}$–$159\frac{1}{2}$
308 158–169	321[20] 157^{ef}–169^{ab}	12010–12021	302. $160\frac{1}{2}$–$171\frac{1}{2}$
308. 170	321[20] 169^{cdef}	12022	302. $172\frac{1}{2}$
308 171–191	321[20]. 170–190	12023–12043	302 $173\frac{1}{2}$–$193\frac{1}{2}$
App. I, 29A, 1–75	—	—	303. 1–52
App I, 29B, 1–396	—	—	303. 53–313
App. I, 29C, 1–290	—	—	304 1–178
App I, 29D, 1–295	—	—	305. 1–178
App. I, 29E, 1–441	—	—	306. 1–222
309 1	322[1] 1	12044	307. 1
786*	322[1] 2	12045	—
309. 2–28^{ab}	322[1]. 3–29^{ab}	12046–12072^{ab}	307. 2–28^{ab}
309. 28^{cd}–30^{ab}	322[1]. 29^{cd}–31^{ab}	12072^{cd}–12074^{ab}	—

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
309 30^{cd}–72^{ab}	322[1] 31^{cd}–73^{ab}	12074^{cd}–12116^{ab}	307 28^{cd}–51^{ab} †
309 72^{cd}	—	—	—
787* (subst , 72^{cd})	322[1] 73^{ef}	12116^{cd}	307 51^{cd}
309 73–84	322[1] 74–85	12117–12128	307 52–63
788*	322[1] 86	12129	307 64
309 85–92	322[1] 87–94	12130–12137	307 65–72
[174 1–20]	323[2] 1–20 ‡	12138–12157 §	308 1–20 ¶
310 1–26	324[3] 1–26	12158–12183	309 1–26
789*	—	—	309 27^{ab}
310 27–29	324[3] 27–29	12184–12186	309 27^{cd}, $27\frac{1}{2}$–$29\frac{1}{2}$
311 1–6^{cd}	325[4] 1–6	12187–12192	310 1–6
311 6^{ef}–26	325[4] 7–27^{ab}	12193–12213^{ab}	310 $6\frac{1}{2}$–$26\frac{1}{2}$
311 27	325[4] 27^{cdef}	12213^{cd}–12214	310 $27\frac{1}{2}$
312 1–2	326[5] 1–2	12215–12216	311 1, 2
312 3	326[5] 3	12217	311 $2\frac{1}{2}$, 3
312 4–23	326[5] 4–23	12218–12237	311 4–23
312 24^{ab}	326[5] 24^{ab}	12238^{ab}	—
312 24^{cd}–25^{a}	326[5] 24^{cd}–25^{a}	12238^{cd}–12239^{a}	311 $23\frac{1}{2}$, $24\frac{1}{2}^{a}$
312 25^{bcd}	—	—	311. 24^{bcd}
312 26^{abc}	—	—	311 $25\frac{1}{2}^{abc}$
312 26^{d}–33	326[5] 25^{bcd}–32^{ab}	12239^{bcd}–12246^{ab}	311 $25\frac{1}{2}^{d}$–$32\frac{1}{2}$
312 34^{ab}	—	—	311 $33\frac{1}{2}^{ab}$
790* (subst , 34^{ab})	326[5] 32^{cd}	12246^{cd}	—
312 34^{cd}–45^{ab}	326[5] 33–43	12247–12257	311 $33\frac{1}{2}^{cd}$–$44\frac{1}{2}^{ab}$
312 45^{cd}	326[5] 44	12258^{ab}	311 $44\frac{1}{2}^{cd}$
312 46	326[5] 45	12258^{cd}–12259	311 $45\frac{1}{2}$
313 1–5^{cd}	327[6] 1–5	12260–12264	312 1–5
313 5^{ef}–6	327[6] 6–7^{ab}	12265–12266^{ab}	312 $5\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$
313 7	327[6] 7^{cd}–8^{ab}	12266^{cd}–12267^{ab}	312 7, $7\frac{1}{2}$
313 8	327[6] 8^{cd}–9^{ab}	12267^{cd}–12268^{ab}	312 $8\frac{1}{2}$
313 9	327[6] 9^{cdef}	12268^{cd}–12269	312 $9\frac{1}{2}$
313 10–13	327[6] 10–13	12270–12273	312 $10\frac{1}{2}$–$13\frac{1}{2}$
313 14–16^{ab}	327[6] 14–16^{ab}	12274–12276^{ab}	312 14, 15–16
313 16^{cd}–41	327[6] 16^{cd}–41	12276^{cd}–12301	312 $16\frac{1}{2}$–$41\frac{1}{2}$
313 42–43	327[6] 42–43	12302–12303	312 42, 43, $43\frac{1}{2}$
313 44–51	327[6] 44–51	12304–12311	312 $44\frac{1}{2}$–$51\frac{1}{2}$

† M E reads its st 30–48 as four-line (eight-pāda) stanzas, other editions as two-line stanzas

‡ 323[2] = 181 § 12138–12157 = 6745–6764 ¶ 308 = 169.

Crit. Ed	Bom. Ed	Cal. Ed.	Madras Ed.
314 1-2[ab]	328[7] 1-2[ab]	12312-12313[ab]	313. 1-2[ab]
791*	—	—	—
314 2[cd]-5[ab]	328[7] 2[cd]-5	12313[cd]-12316[ab]	313 2[cd]-5[ab]
314. 5[cdef]	328[7] 6	12316[cd]-12317[ab]	313 5[cd], 5½
314 6[abcd]	328[7] 7	12317[cd]-12318[ab]	313 6½
314 6[ef]-7	328[7] 8-9[ab]	12318[cd]-12319	313 7, 8
314 8	328[7] 9[cd]-10[ab]	12320	313 8½, 9
314 9	328[7] 10[cd]-11[ab]	12321	313 9½, 10
314 10	328[7] 11[cd]-12[ab]	12322	313. 10½, 11
314. 11[abcd]	328[7]. 12[cd]-13[ab]	12323	313 12
314. 11[ef]-12[ab]	328[7] 13[cd]-14[ab]	12324	313 12½, 13
314 12[cdef]	328[7] 14[cd]-15[ab]	12325	313 14
314 13-14	328[7] 15[cd]-17[ab]	12326-12327	313 15, 16
314 15	328[7] 17[cd]-18[ab]	12328	313 16½, 17
314 16-18	328[7] 18[cd]-21[ab]	12329-12331	313 18-20
314. 19-23[ab]	328[7]. 21[cd]-25	12332-12336[ab]	313 20½-24½
314. 23[cdef]	328[7] 26	12336[cd]-12337[ab]	313 25½
314 24-25[cd]	328[7] 27-28	12337[cd]-12339[ab]	313 26½, 27½
314 25[ef]-26	328[7] 29-30[ab]	12339[cd]-12340	313 28, 29
314. 27	328[7] 30[cdef]	12341	313. 30
314 28-35	328[7] 31-38	12342-12349	313. 31-38
314 36	328[7] 39	12350	313. 38½, 39
314 37-39[cd]	328[7] 40-42	12351-12353	313 40-42
314 39[ef]-40	328[7] 43-44[ab]	12354-12355[ab]	313 42½, 43½
314 41-42	328[7] 44[cd]-46[ab]	12355[cd]-12357[ab]	313 44, 45, 45½
314 43-49[ab]	328[7] 46[cd]-52	12357[cd]-12363	313 46½-52½[ab]
314 49[cd]	328[7] 53	12364	313 52½[cd]
315. 1-10	329[8] 1-10	12365-12374	314. 1-10
—	—	—	314. 11 = 313 3
315 11-15	329[8] 11-15	12375-12379	314 12-16
315 16-17	329[8] 16-17	12380-12381	314 16½, 17½, 18
315 18-22	329[8] 18-22	12382-12386	314 19-23
App I, 30	—	—	—
315 23-24	329[8] 23-24	12387-12388	314 24, 25
315 25-26	329[8] 25-26	12389-12390	314 25½, 26½, 27
315 27-31	329[8] 27-31	12391-12395	314 28-32
315. 32[ab]	329[8] 32[ab]	12396[ab]	314 32½
315 32[cd]-57	329[8] 32[cd]-57	12396[cd]-12421	314 33-58

Crit. Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
316 1	330[29] 1	12422	315 1
792* (subst , 1^{cd})	—	—	—
316 2–4^{ab}	330[29] 2–4^{ab}	12423–12425^{ab}	315 2–3, $3\frac{1}{2}$
316 4^{cd}–37	330[29] 4^{cd}–37	12425^{cd}–12458	315 4–37
793*	—	—	—
316 38–44	330[29] 38–44	12459–12465	315 38–44
794*	—	—	315 45, 46^{ab}
316 45–46	330[29] 45–46	12466–12467	315 46^{cd}, 47, $47\frac{1}{2}$
316 47–50	330[29] 47–50	12468–12471	315 48, $48\frac{1}{2}$–$51\frac{1}{2}$
316 51–52^{ab}	330[29] 51–52^{ab}	12472–12473^{ab}	315 52, 53
316 52^{cdef}	330[29] 52^{cd}–53^{ab}	12473^{cd}–12474^{ab}	315 54
316 53–58	330[29] 53^{cd}–59^{ab}	12474^{cd}–12480^{ab}	315 55–60
316 59	330[29] 59^{cdef}	12480^{cd}–12481	315 61
317 1–30	331[30] 1–30	12482–12511	316 1–30
318 1–45	332[1] 1–45	12512–12556	317 1–45
318 46–54^{cd}	332[1] 46–54	12557–12565	318 1–9
318 54^{ef}	332[1] 55^{ab}	12566^{ab}	318 10^{ab}
795*	332[1] 55^{cd}	12566^{cd}	318 10^{cd}
318 55–56	332[1] 56–57	12567–12568	318 11, 12
796*	—	—	318 13^{ab}
318 57^{ab}	332[1] 58^{ab}	12569^{ab}	—
318 57^{cd}–61	332[1] 58^{cd}–62	12569^{cd}–12573	318 13^{cd}–17
318 62	332[1] 63	12574	319 $\frac{1}{2}$, 1
797*	—	—	—
318 63^{abcd}	332[1] 64	12575	319 2
318 63^{ef}	332[1] 65^{ab}	12576^{ab}	319 3^{ab}
798*	332[1] 65^{cd}	12576^{cd}	319 3^{cd}
319 1–17^{cd}	333[2] 1–17	12577–12593	319 4–20
319 17^{ef}–18^{cd}	333[2] 18–19^{ab}	12594–12595^{ab}	319 $20\frac{1}{2}$, $21\frac{1}{2}$
319 18^{ef}–20^{cd}	333[2] 19^{cd}–21	12595^{cd}–12597	319 22, 23–24
319 20^{ef}–21^{ab}	333[2] 22	12598	319 $24\frac{1}{2}$, 25
319 21^{cdef}	333[2] 23	12599	319 26
319 22^{ab}	333[2] 24^{ab}	12600^{ab}	319 27^{ab}
799*	—	—	—
319 22^{cd}–26^{ab}	333[2] 24^{cd}–28^{ab}	12600^{cd}–12604^{ab}	319 27^{cd}–30, $30\frac{1}{2}$
319 26^{cd}–27^{ab}	333[2] 28^{cd}–29^{ab}	12604^{cd}–12605^{ab}	319 $31\frac{1}{2}$
319 27^{cd}–29	333[2] 29^{cd}–31	12605^{cd}–12607	319 32, 33–34
320 1–10^{ab}	334[3] 1–10^{ab}	12608–12617^{ab}	320 1–9, $9\frac{1}{2}$

Crit. Ed.	Bom Ed	Cal. Ed.	Madras Ed.
320 10^{cdef}	334[3] 10^{cd}–11^{ab}	12617^{cd}–12618^{ab}	320 10½
320 11–12^{ab}	334[3] 11^{cd}–12	12618^{cd}–12619	320 11½, 12
320 12^{cd}–13^{ab}	334[3] 13	12620	320. 13
320. 13^{cd}–29	334[3] 14–30^{ab}	12621–12637^{ab}	320 13½, 14½–29½
320. 30–41	334[3] 30^{cd}–42	12637^{cd}–12649	320 30½–41½
321 1–15^{ab}	335[4] 1–15^{ab}	12650–12664^{ab}	321. 1–14, 14½
321 15^{cd}–17^{cd}	335[4] 15^{cd}–17	12664^{cd}–12666	321. 15½, 16, 17
321 17^{ef}–18	335[4] 18–19^{ab}	12667–12668^{ab}	321. 17½, 18½
321 19^{ab}	335[4] 19^{cd}	12668^{cd}	321 19
321 19^{cdef}	335[4] 20	12669	321 20
321 20–24^{cd}	335[4] 21–25	12670–12674	321. 21–25
321. 24^{ef}–25	335[4] 26–27^{ab}	12675–12676^{ab}	321 26, 27^{ab}
321 26	335[4] 27^{cdef}	12676^{cd}–12677	321. 27^{cd}, 28^{ab}
800*	—	—	321. 28^{cd}
321. 27–29^{cd}	335[4]. 28–30	12678–12680	321. 29–31
321 29^{ef}–30^{ab}	335[4]. 31	12681	321 32
321. 30^{cdef}	335[4]. 32	12682	321 33
321. 31–43	335[4] 33–45	12683–12695	321 34 46
322 1–2	336[5] 1–2	12696–12697	322 1–2
322 3^{ab}	336[5]. 3^{cd}	12698^{cd}	322 3^{ab}
322 3^{cd}	336[5] 3^{ab}	12698^{ab}	322 3^{cd}
322 4^{abcd}	336[5] 4	12699	322 4
322 4^{ef}–5^{ab}	336[5] 5	12700	322 4½, 5½^{ab}
801*	—	—	—
322. 5^{cd}–10	336[5] 6–11^{ab}	12701–12706^{ab}	322 5½^{cd}–10½
322 11	336[5] 11^{cd}	12706^{cd}	322 11½
322 12–16	336[5] 12–16	12707–12711	322 12½–16½
802*	—	—	322 17½
322 17–20^{cd}	336[5] 17–20	12712–12715	322. 18½–21½
322 20^{ef}	336[5] 21^{ab}	12716^{ab}	322 22½^{ab}
803*	336[5] 21^{cd}	12716^{cd}	322 22½^{cd}
322 21–25^{cd}	336[5]. 22–26	12717–12721	322 23½–27½
322. 25^{ef}–26	336[5] 27–28^{ab}	12722–12723^{ab}	322. 28, 29
804*	336[5]. 28^{cd}–29^{ab}	12723^{cd}–12724^{ab}	322 30
322 27	336[5] 29^{cdef}	12724^{cd}–12725^{ab}	322 31
322 28–29^{ab}	336[5] 30–31^{ab}	12725^{cd}–12726	322 32, 32½
805*	336[5]. 31^{cd}	12727^{ab}	—
322. 29^{cdef}	336[5]. 32	12727^{cd}–12728^{ab}	322. 33½

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
322 30–51	336[5] 33–54	12728^{cd}–12750^{ab}	322 $34\frac{1}{2}$–$55\frac{1}{2}$
322 52	336[5] 55	12750^{cd}–12751	322 $56\frac{1}{2}$
323 1–5	337[6] 1–5	12752–12756	323 1–5
323 6	337[6] 6	12757	323 9
323 7–9^{cd}	337[6] 7–9	12758–12760	323 6–8
323 9^{ef}–10^{ab}	337[6] 10	12761	323 10
323 10^{cdef}	337[6] 11	12762	323 11
323 11–16	337[6] 12–17	12763–12768	323 12–17
806*, 1–5	—	—	323 18, $18\frac{1}{2}$, $19\frac{1}{2}$
806*, 6–9	—	—	323 20, 21, $21\frac{1}{2}$
806*, 10–12	—	—	323 $22\frac{1}{2}$, $23\frac{1}{2}^{ab}$
323 17^{ab}	337[6] 18^{ab}	12769^{ab}	323 $23\frac{1}{2}^{cd}$
323 17^{cd}–18^{cd}	337[6] 18^{cd}–19	12769^{cd}–12770	323 $24\frac{1}{2}^{cd}$, $25\frac{1}{2}$
807*	—	—	323 $24\frac{1}{2}^{ab}$
323 18^{ef}	337[6] 20^{ab}	12771^{ab}	323 26
808*(subst ,19 ref.)	337[6] 20^{cd}	12771^{cd}	—
323 19–21^{cd}	337[6] 21–23	12772–12774	323 27–29
323 21^{ef}	337[6] 24^{ab} = 25^{ab}	12775^{ab} = 12776^{ab}	323 $29\frac{1}{2}$
809*	337[6] 24^{cd}	12775^{cd}	—
323 22^{ab}	337[6] 25^{cd}	12776^{cd}	323 30
810*	337[6] 26^{ab}	12777^{ab}	—
323 22^{cd}–25	337[6] 26^{cd}–29	12777^{cd}–12780	323 31–34^{ab}
323 26–27^{a}	337[6] 30–31^{a}	12781–12782^{a}	323 34^{cd}, $34\frac{1}{2}$, $35\frac{1}{2}^{a}$
323 27^{bcd}–28^{ab}	337[6] 31^{bcd}–32^{ab}	12782^{bcd}–12783^{ab}	—
811*, prior half	—	—	—
811*, post half	—	—	323 $35\frac{1}{2}^{b}$
323 28^{cd}–29^{ab}	337[6] 32^{cd}–33^{ab}	12783^{cd}–12784^{ab}	323 $35\frac{1}{2}^{cd}$, 36
323 29^{cd}–32^{cd}	337[6] 33^{cd}–36	12784^{cd}–12787	323 37–40^{ab}
323 32^{ef}–39^{ab}	337[6] 37–43	12788–12794	323 40^{cd}–47^{ab}
812*	—	—	323 47^{cd}
323 39^{cd}–40	337[6] 44–45^{ab}	12795–12796^{ab}	323 48, $48\frac{1}{2}$
323 41–42^{ab}	337[6] 45^{cd}–46	12796^{cd}–12797	323 $49\frac{1}{2}$, $50\frac{1}{2}^{ab}$
813*	337[6] 47^{ab}	12798^{ab}	—
323 42^{cdef}	337[6] 47^{cd}–48^{ab}	12798^{cd}–12799^{ab}	323 $50\frac{1}{2}^{cd}$, 51
323 43–53^{cd}	337[6] 48^{cd}–59^{ab}	12799^{cd}–12810	323 52–62
323 53^{ef}	337[6] 59^{cd}	12811^{ab}	323 $62\frac{1}{2}$
814*	337[6] 60^{ab}	12811^{cd}	—
323. 54^{abcd}	337[6] 60^{cd}–61^{ab}	12812	323. $63\frac{1}{2}$

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed	Madras Ed.
323 54^{ef}–55	337[6] 61^{cd}–62	12813^{ab}–12814^{ab}	323 64, 65
815*	337[6] 63^{ab}	12814^{cd}	—
323 56–57^{cd}	337[6] 63^{cd}–65^{ab}	12815–12816	323 $65\frac{1}{2}$, $66\frac{1}{2}$, $67\frac{1}{2}^{ab}$
323 57^{ef}	337[6] 65^{cd}	12817	323 $67\frac{1}{2}^{cd}$
324 1–2	338[7] 1–2	12818–12819	324. 1–2
816*	—	—	324. 3–5
324 3–5	338[7]. 3–5	12820–12822	324 6–8
817*	—	—	324 $8\frac{1}{2}$
324 6^{abcd}	338[7] 6	12823	324 $9\frac{1}{2}$
324 6^{ef}–8	338[7] 7–9^{ab}	12824–12826^{ab}	324. $10\frac{1}{2}$, $11\frac{1}{2}$, $12\frac{1}{2}$
324 9–11	338[7] 9^{cd}–12^{ab}	12826^{cd}–12829	324. 13–15
324 12–15^{cd}	338[7] 12^{cd}–16^{ab}	12830-12833	324 16–19
324 15^{ef}	338[7] 16^{cd}	12834^{ab}	324 20^{ab}
818*	—	—	324 20^{cd}, $20\frac{1}{2}$
324 16^{abcd}	338[7] 17	12834^{cd}–12835^{ab}	324 $21\frac{1}{2}$
324 16^{ef}–21	338[7] 18–23^{ab}	12835^{cd}–12840	324 22–27
819*	—	—	324. 28^{ab}
324 22^{ab}	338[7] 23^{cd}	12841^{ab}	324. 28^{cd}
820*	—	—	324 29^{ab}
324 22^{cd}–23^{cd}	338[7] 24–25^{ab}	12841^{cd}–12842	324. 29^{cd}–30
324. 23^{ef}–25^{ab}	338[7]. 25^{cd}–27^{ab}	12843–12844	324 31, $31\frac{1}{2}$, $32\frac{1}{2}^{ab}$
821*	—	—	—
324 25^{cd}–26^{ab}	338[7] 27^{cd}–28^{ab}	12845	324 $32\frac{1}{2}^{cd}$, $33\frac{1}{2}^{ab}$
822*	—	—	324 $33\frac{1}{2}^{cd}$
324 26^{cd}	338[7] 28^{cd}	12846^{ab}	324 $34\frac{1}{2}^{ab}$
823*	—	—	324 $34\frac{1}{2}^{cd}$, $35\frac{1}{2}$
324 27–35^{ab}	338[7]. 29–37^{ab}	12846^{cd}–12854	324 $36\frac{1}{2}$–$44\frac{1}{2}^{ab}$
824*	—	—	—
324 35^{cd}–39^{cd}	338[7] 37^{cd}–41^{cd}	12855–12859	324 $44\frac{1}{2}^{cd}$–$48\frac{1}{2}$
324 39^{ef}	338[7] 41^{ef}	12860	324 49
325 1–3	339[8] 1–3	12861–12863	325 1–3
825*	—	—	—
325 $4^{1\text{-}171}$	339[8] $4^{1\text{-}169}$	12864 †	325 4 †
326 1^{ab}	340[39]. 1^{ab}	12865^{ab}	326. 1^{ab}
—	—	—	326 1^{cd} = $17\frac{1}{2}^{cd}$
326 1^{cd}–8^{ab}	340[39]. 1^{cd}–8^{ab}	12865^{cd}–12872^{ab}	326 2–8

† List of names, not separately counted in Cal and Madras editions.

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
826* (subst , 8^{ab})	—	—	—
326 8^{cd}–9^{cd}	340[39] 8^{cd}–9	12872^{cd}–12873	326 8½, 9½
326 9^{ef}–10^{cd}	340[39] 10–11^{ab}	12874–12875^{ab}	326 10, 11
326 10^{ef}–25^{ab}	340[39] 11^{cd}–26^{ab}	12875^{cd}–12890^{ab}	326 11½,12½–26½^{ab}
827*	—	—	—
326 25^{cd}–27^{ab}	340[39] 26^{cd}–28^{ab}	12890^{cd}–12892^{b}	326 26½^{cd}–28½^{ab}
828*	—	—	—
829*	—	—	—
326 27^{cd}–29^{ab}	340[39] 28^{cd}–30^{ab}	12892^{cd}–12894^{ab}	326 28½^{cd}–30½^{ab}
830*	—	—	—
326 29^{cd}–30	340[39] 30^{cd}–31	12894^{cd}–12895	326 30½^{cd} 31½
831*	—	—	—
326 31^{abcd}	340[39] 32	12896	326 32½
326 31^{ef}–33	340[39] 33–35^{ab}	12897–12899^{ab}	326 33, 34–35
326 34	340[39] 35^{cd}–36^{ab}	12899^{cd}–12900^{b}	—
832*	—	—	—
326 35–37^{ab}	340[39] 36^{cd}–38	12900^{cd}–12902	326 36–38^{ab}
326 37^{cdef}	340[39] 39	12903	326 38½, 38^{cd}
326 38–42^{cd}	340[39] 40–44	12904–12908	326 39½–43½
326 42^{ef}–43^{ab}	340[39] 45	12909	326 44½
326 43^{cdef}	340[39] 46	12910	326 45½
326 44	340[39] 49	12913	326 46½
326 45^{ab}	—	—	326 47½^{ab}
—	—	—	326 47½^{cd} = 41½^{ab}
—	—	—	{ 326 48½–49½ = 21½–22½
326 45^{cdef}	340[39] 47	12911	326 50½
326 46	340[39] 48	12912	326 51½
326 47	340[39] 50	12914	326 52½
833*	340[39] 51^{ab}	12915^{ab}	—
326 48–58	340[39] 51^{cd}–62^{ab}	12915^{cd}–12926	326 53½–63½
326 59–60^{ab}	340[39] 62^{cd}–63	12926^{cd}–12927	326 64, 65
326 60^{cdef}	340[39] 64	12928	326 66
326 61–62^{ab}	340[39] 65–66^{ab}	12929–12930^{ab}	326 67–68^{ab}
834*	—	—	—
326 62^{cd}–66^{cd}	340[39] 66^{cd}–70	12930^{cd}–12934	326 68^{cd}–72
326 66^{ef}–70^{ab}	340[39] 71–74	12935–12938	326 73–76
326 70^{cd}	340[39] 75^{ab}	12939^{ab}	—

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed
326. 71^{abcd}	340[39] 75^{cd}–76^{ab}	12939^{cd}–12940^{ab}	326. 77
835*	—	—	327. 1–2, 2$\frac{1}{2}$–5$\frac{1}{2}^{ab}$
326. 71^{ef}–72	340[39] 76^{cd}–77	12940^{ef}–12941	327. 5$\frac{1}{2}^{cd}$, 6$\frac{1}{2}$
326. 73^{abcd}	340[39] 78	12942	—
326. 73^{ef}–74^{ab}	340[39] 79	12943	327. 7$\frac{1}{2}$
836*	340[39] 80^{ab}	12944^{ab}	327. 8$\frac{1}{2}^{ab}$
326. 74^{cd}–75	340[39]. 80^{cd}–81	12944^{cd}–12945	327. 8$\frac{1}{2}^{cd}$, 9$\frac{1}{2}$
837*	—	—	327. 10$\frac{1}{2}$–12$\frac{1}{2}$
326. 76^{abcd}	340[39] 82	12946	327. 13$\frac{1}{2}$
326. 76^{ef}	340[39]. 83^{ab}	12947^{ab}	327. 14
838*	340[39] 83^{cd}	12947^{cd}	—
326. 77^{a}	340[39] 84^{a}	12948^{a}	327. 15^{a}
839*	—	—	327 15^{b}–16^{a}
326. 77^{bcd}–80^{ab}	340[39] 84^{bcd}–87^{ab}	12948^{bcd}–12951^{ab}	327. 16^{bcd}–19^{ab}
840*	340[39] 87^{cd}	12951^{cd}	327 19^{cd}
326. 80^{cd}–81	340[39] 88–89^{ab}	12952–12953^{ab}	327 19$\frac{1}{2}$, 20$\frac{1}{2}$
841*, 1–2	—	—	—
841*, 3	—	—	327. 21
326 82	340[39] 89^{cd}–90^{ab}	12953^{cd}–12954^{ab}	—
842*	—	—	327 22, 23
326. 83^{abe}	340[39] 90^{cd}–91^{a}	12954^{cd}–12955^{a}	327 24^{abc}
326. 83^{d}–85^{abe}	340[39] 91^{b}–93^{a}	12955^{b}–12957^{a}	—
326. 85^{d}	340[39]. 93^{b}	12957^{b}	327. 24^{d}
843*	—	—	327 24$\frac{1}{2}$, 25$\frac{1}{2}$
326. 86–87	340[39] 93^{cd}–95^{ab}	12957^{cd}–12959^{ab}	327 26$\frac{1}{2}$, 27$\frac{1}{2}$
844*	—	—	327 28$\frac{1}{2}$–31$\frac{1}{2}$
326 88	340[39] 95^{cd}–96^{ab}	12959^{cd}–12960^{ab}	327 32$\frac{1}{2}$
845*	—	—	—
326 89^{abcd}	340[39] 96^{cd}–97^{ab}	12960^{cd}–12961^{ab}	327. 33$\frac{1}{2}$
326 89^{ef}	340[39] 97^{cd}	12961^{cd}	327 34
846*	340[39]. 98^{ab}	12962^{ab}	—
847*	—	—	327 35^{ab}
326. 90	340[39] 98^{cd}–99^{ab}	12962^{cd}–12963^{ab}	327. 35^{cd}, 35$\frac{1}{2}$
848*	340[39] 99^{cd}	12963^{cd}	—
326 91	340[39] 100	12964	327. 36$\frac{1}{2}$
849*	—	—	327 37
326. 92^{ab}	340[39] 101^{ab}	12965^{ab}	327. 38^{ab}
850*	—	—	327. 38^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
258 20	267[6] 21	9501	251 20½
258 21	267[6] 22	9502	251 19½, 21
258 22–24^{cd}	267[6] 23–25	9503–9505	251 22–24
258 24^{ef}	267[6] 26^{ab}	9506^{ab}	251 25^{ab}
708*	267[6] 26^{cd}	9506^{cd}	—
258 25	267[6] 27	9507	251 25^{cd}, 25½
709*	—	—	—
258 26–37^{cd}	267[6] 28–39	9508–9519	251 26½–37½
—	267[6] 40^{ab} = 38^{ab}	9520^{ab} = 9518^{ab}	251 38½^{ab} = 36½^{ab}
258 37^{ef}–53^{ab}	267[6] 40^{cd}–56^{ab}	9520^{cd}–9536^{ab}	251 38½^{cd}–54½^{ab}
710*	—	—	—
258 53^{cd}–55	267[6] 56^{cd}–58	9536^{cd}–9538	251 54½^{cd}–56½
—	—	—	251 57 = 55½^{cd}
258 56–75	267[6] 59–78	9539–9558	251 58–77
259 1–9	268[7] 1–9	9559–9567	252 1–9
259 10^{ab}	268[7] 10^{ab}	9568^{ab}	252 9½
259 10^{cdef}	268[7] 10^{cdef}	9568^{cd}–9569^{ab}	252 10½
259 11–17	268[7] 11–17	9569^{cd}–9576	252 11½–17½
259 18	268[7] 18	9577	252 18, 19^{ab}
259 19	268[7] 19	9578	252 19^{cd}, 20^{ab}
259 20	268[7] 20	9579	252 20^{cd}, 20½
259 21	268[7] 21	9580	252 22½
259 22	268[7] 22	9581	252 21½
259 23–27	268[7] 23–27	9582–9586	252 23½–27½
259 28	268[7] 28	9587	252 29½
259 29	268[7] 29	9588	252 28½
259 30^{abcd}	268[7] 30	9589	252 30½
259 30^{ef}	268[7] 31^{ab}	9590^{ab}	252 31½^{ab}
259 31–32^{cd}	268[7] 31^{cd}–33^{ab}	9590^{cd}–9592^{ab}	252 31½^{cd}–33½^{ab}
259 32^{ef}	268[7] 33^{cd}	9592^{cd}	252 33½^{cd}
259 33–35	268[7] 34–36	9593–9595	252 34½–36½
260 1–21	269[8] 1–21	9596–9616	253 1–21
260 22^{ab}	269[8]. 22^{ab}	9617^{ab}	253 21½
711*	—	—	253 22½, 23½
260 22^{cd}	269[8] 22^{cd}	9617^{cd}	253 24
260 23–26^{cd}	269[8] 23–26	9618–9621	253 25–28
260 26^{ef}–27^{cd}	269[8] 27–28^{ab}	9622–9623^{ab}	253 28½, 29½
260 27^{ef}	269[8] 28^{cd}	9623^{cd}	253 30½^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed.	Madras Ed.
260. 28	269[8] 29	9624	253 30½^{cd}, 31
260 29–34	269[8] 30–35	9625–9630	253. 32–37
260 35	269[8] 36	9631	253 37½, 38
260 36–39	269[8] 37–40	9632–9635	253 39–42
261. 1–9^{cd}	270[69] 1–9	9636–9644	254. 1–9
261 9^{ef}–10^{ab}	270[69] 10	9645	254 10
261 10^{cdef}	270[69] 11	9646	254 11
261. 11–14	270[69] 12–15	9647–9650	254 12–15
261 15	270[69] 16	9651	254 15½, 16½^{ab}
261 16	270[69] 17	9652	254 16½^{cd}, 17
261 17–33	270[69] 18–34	9653–9669	254 18–34
—	270[69] 35–36 = 271[70] 20–21	9670–9671 = 9726–9727	254 35, 36 = 255 18½^{ef}–20½^{ab}
261 34–38^{cd}	270[69] 37–41	9672–9676	254 37–41
261 38^{ef}	270[69] 42^{ab}	9677^{ab}	254 41½
261 39^{abcd}	270[69] 42^{cdef}	9677^{cd}–9678^{ab}	254 42½
261 39^{ef}–40^{cd}	270[69] 43–44^{ab}	9678^{cd}–9679	254 43½, 44½^{ab}
261 40^{ef}–41^{cd}	270[69] 44^{cd}–45^{cd}	9680–9681^{ab}	254 44½^{cd}, 45½
261 41^{ef}–44	270[69] 45^{ef}–48	9681^{cd}–9684	254 46, 47–49
261 45–49	270[69] 49–53	9685–9689	254 50½–54½
261 50–51^{cd}	270[69] 54–55^{cd}	9690–9691	254 55, 55½, 56½
261 51^{ef}–52	270[69] 55^{ef}–56	9692–9693	254 57, 58
712*	—	—	—
261 53–56^{ab}	270[69] 57–60^{ab}	9694–9697^{ab}	254 59–62^{ab}
261 56^{cd}	270[69] 60^{cd}	9698^{ab}	254 62^{cd}
713*	270[69] 60^{ef}–61	9698^{cd}–9699	—
261 56^{ef}	270[69] 62^{cd}	9697^{cd}	254 62½
261 57^{abcd}	270[69] 63	9700^{ef}–9701^{ab}	254 63½
714*	270[69] 62^{ab}	9700^{ab} ± 9701^{cd}	254 64½^{ab}
261 57^{ef}	270[69] 64^{ab}	9702^{ab}	254. 64½^{cd}
715*	270[69]. 64^{cd}	9702^{cd}	—
261. 58–61	270[69] 65–68	9703–9706	254 65½–68½
262 1^{abcd}	271[70]. 1	9707	255. 1
262. 1^{ef}	271[70]. 2^{ab}	9708^{ab}	255 2^{ab}
262 2–4^{cd}	271[70] 2^{cd}–5^{ab}	9708^{cd}–9711^{ab}	255. 2^{cd}–5^{ab}
262 4^{ef}–11	271[70] 5^{cd}–12	9711^{cd}–9718	255 5^{cd}–12
262. 12^{ab}	271[70] 13^{ab}	9719^{ab}	255 12½
—	271[70] 13^{cd} = 11^{cd}	9719^{cd} = 9717^{ef}	—

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
262 12^{cdef}	271[70] 14	9720	255 $13\frac{1}{2}$
262 $13^{a\ cd}$	271[70] 15	9721	255 $14\frac{1}{2}$
262 13^{e}	271[70] 16^{ab}	9722^{ab}	255 $15\frac{1}{2}^{ab}$
262 14–15^{a}	271[70] 16^{cd}–17^{ab}	9722^{cd}–9723^{abc}	255 $15\frac{1}{2}^{cd}$, 16, 17^{a}
—	271[70] 17^{d}–18^{a} = 19^{d}–20^{a}	9723^{d}–9724^{a} = 9725^{d}–9726^{a}	—
262 15^{bcd}	271[70] 18^{bcd}	9724^{bcd}	255 17^{bcd}
262 15^{ef}	271[70] 19^{ab}	9725^{ab}	255 $17\frac{1}{2}$
262 16–20	271[70] 19^{cd}–24^{ab}	9725^{cd}–9730^{ab}	255 $18\frac{1}{2}$–$22\frac{1}{2}$
262 21–22^{ab}	—	—	255 23, 24
262 22^{cd}	271[70] 24^{cd}	9730^{cd}	255 25^{ab}
262 23	271[70] 25	9731	255 25^{cd}, $25\frac{1}{2}$
262 24	271[70] 26	9732	255 $26\frac{1}{2}$
716^{*}	271[70] 27^{ab}	9733^{ab}	—
262 25^{ab}	271[70] 27^{cd}	9733^{cd}	255 27
262 25^{cd}–26^{ab}	271[70] 28	9734	255 28
262 26^{cd}	271[70] 29^{ab}	9735^{ab}	255 $28\frac{1}{2}$
262 27–29	271[70] 29^{cd}–32^{ab}	9735^{cd}–9738^{ab}	255 $29\frac{1}{2}$–$31\frac{1}{2}$
262 30	271[70] 32^{cdef}	9738^{cd}–9739	255 $32\frac{1}{2}$
262 31–37	271[70] 33–39	9740–9746	255 $33\frac{1}{2}$–$39\frac{1}{2}$
262 38	271[70] 40	9747	255 40, $40\frac{1}{2}$
262 39–41	271[70] 41–43	9748–9750	255 $41\frac{1}{2}$–$43\frac{1}{2}$
262 42^{ab}	271[70] 44^{ab}	9751^{ab}	—
262 42^{cd}	271[70] 44^{cd}	9751^{cd}	255 44
262 43–45	271[70] 45–47	9752–9754	255 45–47
263 1–21^{ab}	272[1] 1–21^{ab}	9755–9775^{ab}	256 1–21^{ab}
717^{*}	272[1] 21^{cd}	9775^{cd}	256 21^{cd}
263 21^{cdef}	272[1] 22	9776	256 22
263 22–29^{ab}	272[1] 23–30^{ab}	9777–9784^{ab}	256 23–30^{ab}
718^{*}	—	—	—
263 29^{cd}–37^{a}	272[1] 30^{cd}–38^{a}	9784^{cd}–9792^{a}	256 30^{cd}–38^{a}
719^{*}	—	—	—
263 37^{b}–55	272[1] 38^{b}–56	9792^{b}–9810	256 38^{b}–56
264 1–6^{cd}	273[2] 1–6	9811–9816	257 1–6
264 6^{ef}–8^{ab}	273[2] 7–8	9817–9818	257 7, 8
264 8^{cdef}	273[2] 9	9819	257 9
264 9–19	273[2] 10–20	9820–9830	257 10–20
265. 1–4	274[3] 1–4	9831–9834	258 1–4

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
265 5	274[3] 5	9835	258 5^{abcd}
265 6	274[3] 6	9836	258 6
265 7	274[3] 7	9837	258. $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}^{ab}$
265. 8	274[3] 8	9838	258 $7\frac{1}{2}^{cd}$, $8\frac{1}{2}^{ab}$
265 9	274[3] 9	9839	258 $8\frac{1}{2}^{cd}$, 9
265 10–11	274[3] 10–11	9840–9841	258. 10, 11
265 12	274[3] 12	9842	258 $11\frac{1}{2}$, $12\frac{1}{2}^{ab}$
720*	274[3] 13^{ab}	9843^{ab}	—
265 13–18^{ab}	274[3] 13^{cd}–18	9843^{cd}–9848	258 $12\frac{1}{2}^{cd}$–$17\frac{1}{2}$
721*	—	—	258 $18\frac{1}{2}^{ab}$
265 18^{cd}–19^{ab}	274[3] 19	9849	258 $18\frac{1}{2}^{cd}$, 19
—	274[3] $20^{ab} = 18^{ab}$	$9850^{ab} = 9847^{cd}$	258 $20^{ab} = 16\frac{1}{2}^{cd}$
265 19^{cd}–23	274[3] 20^{cd}–24	9850^{cd}–9854	258 20^{cd}–24
266 1–12^{ab}	275[4] 1–12^{ab}	9855–9866^{ab}	259 1–12^{ab}
266 12^{cd}	—	—	259 12^{cd}
722* (subst , 12^{cd})	275[4] 12^{cd}	9866^{cd}	—
266 13–19	275[4] 13–19	9867–9873	259 13–19
267 1–7	276[5] 1–7	9874–9880	260 1–7
267 8	276[5] 8	9881	260 $7\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}^{ab}$
267 9	276[5] 9	9882	260 $8\frac{1}{2}^{cd}$, 9
267 10–17^{cd}	276[5] 10–17^{cd}	9883–9890	260 10–17
267 17^{ef}	276[5]. 17^{ef}	9891^{ab}	260 $17\frac{1}{2}$
267 18–30^{cd}	276[5] 18–30^{cd}	9891^{cd}–9904^{ab}	260. $18\frac{1}{2}$–$30\frac{1}{2}$
267 30^{ef}	276[5] 30^{ef}	9904^{cd}	260. $31\frac{1}{2}^{ab}$
267 31–32^{cd}	276[5] 31–32^{cd}	9905–9906	260 $31\frac{1}{2}^{cd}$, 32, 33
267. 32^{ef}	276[5] 32^{ef}	9907^{ab}	260 $33\frac{1}{2}$
267 33–38	276[5] 33–38	9907^{cd}–9913	260 $34\frac{1}{2}$–$39\frac{1}{2}$
268 1–14	277[6] 1–14	9914–9927	261 1–14
[169. 1–11^{cd}]	278[7] 1–11 †	9928–9938	—
[169 12^{ab}]	278[7] 12^{cd}	9939^{cd}	—
[169 12^{cd}]	278[7] 12^{ab}	9939^{ab}	—
[169 12^{ef}]	278[7] 19^{ab}	9946^{ab}	—
[169 13^{ab}]	278[7] 14^{ab}	9941^{ab}	—
[169 13^{cd}]	278[7] 15^{ab}	9942^{ab}	—
[169 14^{abcd}]	278[7] 13	9940	—
[169 14^{ef}]	278[7] 14^{cd}	9941^{cd}	—

† See note on p *lxxiii*.

Crit Ed.	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
[169 15–18^{ab}]	278[7] 15^{cd}–18	9942^{cd}–9945	—
[169 19–20]	278[7] 19^{cd}–21^{ab}	9946^{cd}–9948^{ab}	—
[469*]	278[7] 21^{cd}–22^{ab}	9948^{cd}–9949^{ab}	—
[169 21–22]	278[7] 22^{cd}–24^{ab}	9949^{cd}–9951^{ab}	—
[169 23–25]	278[7] 25^{cd}–28^{ab}	9952^{cd}–9955^{ab}	—
[169 26]	278[7] 24^{cd}–25^{ab}	9951^{cd}–9952^{ab}	—
[169 27–31]	278[7] 28^{cd}–33^{ab}	9955^{cd}–9960^{ab}	—
[169 32–33]	278[7] 34^{cd}, 35, 36	9961^{cd}–9963	—
[169. 34]	278[7] 33^{cd}–34^{ab}	9960^{cd}–9961^{ab}	—
[169 35–37]	278[7] 37–39	9964–9966	—
269 1–2	279[8] 1–2	9967–9968	262 1, 2
723*	—	—	262 3
269. 3–14	279[8] 3–14	9969–9980	262 4–15
724*	279[8] 15–16^{ef}	9981–9983	262 16, 17, 17½
269. 15–20	279[8] 17–22	9984–9989	262 18½–23½
270 1–14	280[79] 1–14	9990–10003	263 1–14
270 15	280[79] 15	10004	263 14½, 15
270 16–21	280[79] 16–21	10005–10010	263 16–21
270 22	280[79] 22	10011	263 21½, $22½^{ab}$
270 23^{abcd}	280[79] 23^{abcd}	10012	263 $22½^{cd}$, 23
270 23^{ef}	280[79] 23^{ef}	10013	263 23½
270 24–34	280[79] 24–34	10014–10024	263 24½–34½
271 1–4	281[80] 1–4	10025–10028	264 1–4
271 5	281[80]. 5	10029	264 4½, 5
271 6–7	281[80] 6–7	10030–10031	264 6, 7
271 8^{abcd}	281[80] 8	10032	264 8^{cd}, 8½
271 8^{ef}	281[80] 9^{ab}	10035^{ab}	264 8^{ab}
271 9	281[80] 9^{cdef}	10033^{cd}–10034^{ab}	264 9½
271 10–18	281[80] 10–18	10034^{cd}–10043^{ab}	264 10½–18½
271 19–23	281[80] 19–23	10043^{cd}–10048^{ab}	265 1–5
725*	—	—	265 5½
726*	—	—	—
271 24–27	281[80] 24–27	10048^{cd}–10052^{ab}	265 6½–9½
271 28^{abcd}	281[80] 28^{abcd}	10052^{cd}–10053^{ab}	265 10, 11^{ab}
271 28^{ef}–36	281[80] 28^{ef}–36	10053^{cd}–10061	265 11^{cd}–19
727*	—	—	—
271. 37–38	281[80] 37–38	10062–10063	265 20^{cd}–22^{ab}
271. 39	281[80]. 39	10064	265. 23^{ab}, 24^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
271 40	281[80] 40	10065	265. 23^{cd}, 24^{cd}
271 41	281[80] 41	10066	265 25^{ab}, 22^{cd}
271 42-43	281[80] 42-43	10067-10068	265. 25^{cd}-27^{ab}
271 44^{ab}	281[80] 44^{ab}	10069^{ab}	265 27^{cd} = 20^{ab}
271 44^{cd}	281[80] 44^{cd}	10069^{cd}	265 $27\frac{1}{2}$
271 45-48	281[80] 45-48	10070-10073	265 $28\frac{1}{2}$-$31\frac{1}{2}$
—	—	—	265 $32\frac{1}{2}^{ab}$ = $30\frac{1}{2}^{ab}$
271 49-50^{ab}	281[80] 49-50^{ab}	10074-10075^{ab}	265 $32\frac{1}{2}^{cd}$, $33\frac{1}{2}$
271 50^{cdef}	281[80] 50^{cdef}	10075^{cd}-10076^{ab}	265 $34\frac{1}{2}$
271 51-55^{cd}	281[80] 51-55	10076^{cd}-10081^{ab}	265 $35\frac{1}{2}$-$39\frac{1}{2}$
271 55^{ef}	281[80] 56	10081^{cd}	265 40
728*	—	—	—
271 56-57^{cd}	281[80] 57-58^{cd}	10082-10083	265 41-42
271 57^{ef}	281[80] 58^{ef}	10084	265. $42\frac{1}{2}$
271. 58-61^{ab}	281[80] 59-62^{ab}	10085-10088^{ab}	265 $43\frac{1}{2}$-$46\frac{1}{2}^{ab}$
729*	—	—	265 $46\frac{1}{2}^{cd}$
271 61^{cd}-62^{cd}	281[80] 62^{cd}-63^{cd}	10088^{cd}-10089	265 47, 48
271 62^{ef}	281[80] 63^{ef}	10090	265 $48\frac{1}{2}$
271 63-69	281[80] 64-70	10091-10097	265 $49\frac{1}{2}$-$55\frac{1}{2}$
272 1-23	282[1] 1-23	10098-10120	266 1-23
730*	—	—	266 24^{ab}
272 24	282[1] 24	10121	266 24^{cd}, $24\frac{1}{2}$
272 25-29^{cd}	282[1] 25-29	10122—10126	266 $25\frac{1}{2}$-$29\frac{1}{2}$
272. 29^{ef}	282[1] 30^{ab}	10127^{ab}	266 30
272 30-31	282[1] 30^{cd}-32^{ab}	10127^{cd}-10129^{ab}	266 31, 32
272 32	282[1] 32^{cdef}	10129^{cd}-10130^{ab}	266 33
272. 33	282[1] 33	10130^{cd}-10131	266 34
272 34-44	282[1] 34-44	10132-10142	266 35-45
273 1-2^{cd}	283[2] 1-2	10143-10144	267 1-2
273 2^{ef}-3^{cd}	283[2] 3-4^{ab}	10145-10146^{ab}	267. $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}$
273. 3^{ef}	283[2] 4^{cd}	10146^{cd}	267 4
273 4-6^{cd}	283[2] 5-7	10147-10149	267 5-7
273 6^{ef}	283[2] 8^{ab}	10150^{ab}	267 $7\frac{1}{2}$
273. 7-17	283[2] 8^{cd}-19^{ab}	10150^{cd}-10161^{ab}	267 $8\frac{1}{2}$-$18\frac{1}{2}$
273 18-19^{ab}	283[2] 19^{cd}-20	10161^{cd}-10162	267 19, 20
273 19^{cd}	283[2] 21^{ab}	10163^{ab}	267 $20\frac{1}{2}$
273 20-22^{ab}	283[2] 21^{cd}-23	10163^{cd}-10165	267 $21\frac{1}{2}$-$23\frac{1}{2}^{ab}$
273. 22^{cd}	283[2] 24	10166	267. $23\frac{1}{2}^{cd}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed.
273 23–34	283[2] 25–36	10167–10178	267 24½–35½
731*	—	—	267 36½
273 35–63	283[2] 37–65	10179–10207	267 37½–65½
274 1–5^{cd}	284[3] 1–5	10208–10212	268 1–5
274 5^{ef}	284[3] 6^{ab}	10213^{ab}	268 5½
732*	—	—	—
274 6	284[3] 6^{cd}–7^{ab}	10213^{cd}–10214^{ab}	268 6½
274 7	284[3] 7^{cdef}	10214^{cd}–10215^{ab}	268 7, 8^{ab}
274 8–9^{ab}	284[3] 8–9^{ab}	10215^{cd}–10216	268 8^{cd}, 9
733*	—	—	268 10^{ab}
734*	284[3] 9^{cd}–10^{ab}	10217	268 10^{cd}, 11^{ab}
274 9^{cd}–31^{cd}	284[3] 10^{cd}–32	10218–10240	268 11^{cd}–33
274 31^{ef}	284[3] 33^{ab}	10241^{ab}	268 33½
274 32–33^{ab}	284[3] 33^{cd}–34	10241^{cd}–10242	268 34, 35
274 33^{cd}	284[3] 35^{ab}	10243^{ab}	268 35½
274 34–37	284[3] 35^{cd}–39^{ab}	10243^{cd}–10247^{ab}	268 36½–39½
274 38^{ab}	284[3] 39^{cd}	10247^{cd}	268 40
274 38^{cd}–40^{ab}	284[3] 40–41	10248–10249	268 41–42
735*	284[3] 42^{ab}	10250^{ab}	—
274 40^{cd}–41	284[3] 42^{cd}–43	10250^{cd}–10251	268 43, 44^{ab}
274 42^{ab}	—	—	—
736* (subst, 42^{ab})	284[3] 44^{ab}	10252^{ab}	268 44^{cd}
274 42^{cd}	284[3] 44^{cd}	10252^{cd}	268 44½
274 43–54^{cd}	284[3] 45–56	10253–10264	268 45½–56½
274 54^{ef}–57^{cd}	284[3] 57–60^{ab}	10265–10268^{ab}	268 57½–60½^{ab}
274 57^{ef}	284[3] 60^{cd}	10268^{cd}	268 60½^{cd}
274 58–60	284[3] 61–63	10269–10271	268 61½–63½
737*	—	—	—
App I, 28 1–247	285[4] 1–117	10272–10391	—
App I, 28 248	—	—	—
App I 28 249–435	285[4] 118–208	10392–10484	—
[187 1–2]	286[5] 1–2 †	10485–10486 ‡	269 1–2 ¶
[187 4]	286[5] 3	10487	269 3
[505*, 1–2]	286[5] 4	10488	269 4
[187 5–6]	286[5] 5–6	10489–10490	269 5–6
[505*, 7]	286[5] 7^{ab}	10491^{ab}	269 7^{ab}

† ± Adhy 194 ‡ ± 7066–7128 ¶ ± Adhy 182

Crit Ed.	Bom Ed.	Cal Ed	Madras Ed
—	286[5] 7^{cd}	10491^{cd}	269 7^{cd}
[505*, 8-9]	286[5] 8	10492	269. 8
[187. 7]	286[5] 9	10493	269. 9
[187 8^{ab}]	286[5] 10^{ab}	10494^{ab}	269 10^{ab}
[187 8^{cd}]	286[5] 12^{ab}	10496^{ab}	269 12^{ab}
[187 9^{ab}]	286[5] 11^{ab}	10495^{ab}	269. 11^{ab}
[187 9^{cd}]	286[5] 10^{cd}	10494^{cd}	269 10^{cd}
[187 10^{ab}]	286[5] 11^{cd}	10495^{cd}	269 11^{cd}
—	286[5] 12^{cd}–13	10496^{cd}–10497	269 12^{cd}, 13
[187 10^{cd}]	286[5] 15^{ab}	10499^{ab}	269. 15^{ab}
[187 11^{cd}]	286]5] 15^{cd}	10499^{cd}	269 15^{cd}
[187 12]	286[5] 17	10501	—
—	286[5] 18^{ab}	10502^{ab}	269. 16^{cd}
[187 13]	286[5] 14	10498	269 14
[187 14^{ab}]	286[5] 16^{ab}	10500^{ab}	269 16^{ab}
[187. 14^{cd}]	286[5] 16^{cd}	10500^{cd}	—
—	286[5[. 18^{cdef}	10502^{cd}–10503^{ab}	269 17
[187 18-22^{ab}]	286[5] 19–23^{ab}	10503^{cd}–10507	269 18–22^{ab}
[187 23-24^{ab}]	286[5] 23^{cd}–24	10508–10509^{ab}	269. 22^{cd}, 23
[187 24^{cd}]	286[5] 25^{ab}	10509^{cd}	—
[187. 26^{cd}]	286[5] 32^{ab}	10516^{cd}	269 30^{ab}
[187 30-32]	286[5] 29–31	10513^{cd}–10516^{ab}	269 27–29
[187 33-34]	286[5] 25^{cd}–27	10510–10511	269 24, 25
—	286[5] 28^{ab}	10512^{ab}	—
[187 35]	286[5] 28^{cdef}	10512^{cd}–10513^{ab}	269. 26
[187 37]	286[5] 33	10517^{cd}–10518^{ab}	269. 31
[187. 39-40]	286[5] 34–35	10518^{cd}–10520^{ab}	269 32, 33
[187 41]	286[5] 38	10522^{cd}–10523^{ab}	269 36
[187. 42]	286[5]. 37	10521^{cd}–10522^{ab}	269. 35
[187. 43]	286[5] 36	10520^{cd}–10521^{ab}	269. 34
[187. 47-49^{ab}]	286[5] 39–41^{ab}	10523^{cd}–10525	269. 37–39^{ab}
[187. 50^{ab}]	286[5] 41^{cd}	10526^{ab}	269. 39^{cd}
[187. 51-53]	286[5] 42–44	10526^{cd}–10529	269. 40–42
[187. 57^{ab}]	286[5]. 32^{cd}	10517^{ab}	269. 30^{cd}
[187. 58-59]	286[5] 45–46	10530–10531	269 43, 44
275 1–21	287[6] 1–21	10532–10552	270. 1–21
276 1–3	288[7] 1–3	10553–10555	271. 1–3
738*	—	—	271. 4^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
333 17ef–19	346[5] 19cd–21	13417cd–13419	334 19, 20–21
333 20–22ab	346[5] 22–24ab	13420–13422ab	334 21½–23½
333 22cd–24cd	346[5] 24cd–26	13422cd–13424	334 24, 25–26
333 24ef–25cd	346[5] 27–28ab	13425–13426ab	334 26½, 27½
333 25ef	346[5] 28cd	13426cd	334 28
334 1–2cd	347[6] 1–2	13427–13428	335 1–2
334 2ef–8cd	347[6] 3–9ab	13429–13435ab	335 2½–8½
334 8ef	347[6] 9cd	13435cd	335 9
—	347[6] 10–11a =349[8] 54–55a	13436–13437a =13600cd–13601abc	—
—	347[6] 11bcd =349[8] 53bcd	13437bcd =13599d–13600ab	—
334 9abcd	347[6] 12	13438	335 10
334 9ef–12ab	347[6] 13–16ab	13439–13442ab	335 10½, 11½–13½ab
892*	347[6] 16cd	13442cd	335 13½cd
334 12cdef	347[6] 17	13443	335 14½
334 13–16	347[6] 18–21	13444–13447	335 15½–18½
334 17	347[6] 22	13448	335. 19, 19½
335 1abcd	348[7] 1	13449	336 1
335 1ef–2	348[7] 2–3ab	13450–13451ab	336 2–3ab
335 3ab	348[7] 4ab	13451cd	336 4ab
335. 3cd	348[7] 3cd	13452ab	336 3cd
335 3ef–4ab	348[7] 4cd–5ab	13452cd–13453ab	336 4cd, 5ab
335 4cd	348[7] 5cd	13453cd	—
335. 5–6cd	348[7] 6–7	13454–13455	336 5cd–7ab
335 6ef–7	348[7] 8–9ab	13456–13457	336 7cd, 8
893*	—	—	—
894*	—	—	—
335 8–11cd	348[7] 9cd–13ab	13458–13461	336 9–12
335 11ef–17ab	348[7] 13cd–19ab	13462–13467	336 12½, 13½–18½ab
895*	—	—	—
335 17cdef	348[7] 19cd–20ab	13468	336 18½cd, 19
335 18abcd	348[7] 20cd–21ab	13469	336 20
335. 18ef–30cd	348[7] 21cd–33	13470–13482	336 20½, 21½–32½
335 30ef–31	348[7] 34–35ab	13483–13484ab	336 33½, 34½ab
335. 32–33cd	348[7] 35cd–37ab	13484cd–13486ab	336 34½cd, 35, 36
335. 33ef–35	348[7]. 37cd–39cd	13486cd–13488	336. 36½, 37½, 38½
335. 36–41abc	348[7] 39ef–45a	13489–13494abc	336. 39, 40–45a

Crit Ed.	Bom. Ed.	Cal. Ed.	Madras Ed.
335 41^{d}	348[7] 45^{b}	13494^{d}	336 45^{b}
335 $42–43^{cd}$	348[7]. $45^{cd}–47^{ab}$	13495–13496	336. 45^{cd}, 45½, 46½
335 $43^{ef}–47$	348[7] $47^{cd}–51$	$13497–13501^{ab}$	336 47, 48–51
335. 48^{ab}	348[7]. 52^{ab}	13501^{cd}	336 51½
335. 48^{cdef}	348[7] $52^{cd}–53^{ab}$	13502	336. 52½
335 $49–53^{cd}$	348[7]. $53^{cd}–58^{ab}$	13503–13507	336. 53½–57½
335. $53^{ef}–55^{cd}$	348[7]. $58^{cd}–60$	$13508–13510^{ab}$	336 58, 59–60
335 $55^{ef}–56^{cd}$	348[7] $61–62^{ab}$	$13510^{cd}–13511$	336 60½–61½
335 $56^{ef}–57$	348[7] $62^{cd}–63$	$13512–13513^{ab}$	336 62½, 63
335 58–59	348[7] 64–65	$13513^{cd}–13515^{ab}$	336 64–65
335 60–61	348[7] 66–67	$13515^{cd}–13517^{ab}$	336. 65½, 66½, 67
335 $62–63^{ab}$	348[7] $68–69^{ab}$	$13517^{cd}–13518$	336. 67½, 68½
896*	—	—	—
335 $63^{cd}–68$	348[7] $69^{cd}–74$	$13519–13524^{ab}$	336 69, 70–74
897*	—	—	—
335. 69–70	348[7]. 75–76	$13524^{cd}–13526^{ab}$	336. 74½, 75½, 76
335 71–78	348[7] 77–84	$13526^{cd}–13534^{ab}$	336. 77–84
335. 79^{ab}	348[7] 85^{ab}	13534^{cd}	—
335. $79^{cd}–81^{ab}$	348[7] $85^{cd}–87^{ab}$	13535–13536	336 85–86
335 $81^{cd}–82$	348[7] $87^{cd}–88$	$13537–13538^{ab}$	336 86½, 87½
898*	348[7] 89	$13538^{cd}–13539^{ab}$	—
335. $83–85^{ab}$	348[7] $90–92^{ab}$	$13539^{cd}–13541$	336. 88, 89, 90
335 $85^{cd}–89$	348[7] $92^{cd}–96$	13542–13546	336. 90½, 91½–94½
336. $1–13^{ab}$	349[8] $1–13^{ab}$	$13547–13559^{ab}$	337 $1–13^{ab}$
336. 13^{cdef}	349[8] $13^{cd}–14^{ab}$	$13559^{cd}–13560^{ab}$	337 $13^{cd}–14^{ab}$
336. 14^{ab}	349[8] 14^{cd}	13560^{cd}	337 14^{cd}
336 14^{cdef}	349[8] 15	13561	337 15
336 15^{abcd}	349[8] 16	13562	337 16
336 $15^{ef}–16^{ab}$	349[8] 17	13563	337 17
336 16^{cdef}	349[8] 18	13564	337. 18
899*	—	—	—
336. $17–26^{ab}$	349[8] $19–28^{ab}$	$13565–13574^{ab}$	337. $19–28^{ab}$
336. $26^{cd}–27^{ab}$	349[8] $28^{cd}–29^{ab}$	$13574^{cd}–13575^{ab}$	—
336. $27^{cd}–28^{cd}$	349[8]. $29^{cd}–30$	$13575^{cd}–13576$	337. 28^{cd}, 29
336. $28^{ef}–29^{cd}$	349[8]. $31–32^{ab}$	$13577–13578^{ab}$	337. $30–31^{ab}$
336. $29^{ef}–35^{cd}$	349[8]. $32^{cd}–38^{cd}$	$13578^{cd}–13584$	337. $31^{cd}–37$
336. $35^{ef}–36^{cd}$	349[8]. $38^{ef}–39$	$13585–13586^{ab}$	337. $38–39^{ab}$
336. $36^{ef}–37^{ab}$	349[8]. 40	$13586^{cd}–13587^{ab}$	337. 39^{cd}, 39½

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
336 37^{c-ef}	349[8] 41	13587^{cd}–13588^{ab}	337 $40\frac{1}{2}$
336 38–56	349[8] 42–60	13588^{cd}–13607^{ab}	337 $41\frac{1}{2}$–$59\frac{1}{2}$
336 57^{abcd}	349[8] 61	13607^{cd}–13608^{ab}	337 62
336 57^{ef}–58^{cd}	349[8] 62–63^{ab}	13608^{cd}–13609	337 66–67^{ab}
336, 58^{ef}	349[8] 63^{cd}	13610^{ab}	337 67^{cd}
336 59–60	349[8] 64–65	13610^{cd}–13612^{ab}	337 63–64
336 61	349[8] 66	13612^{cd}–13613	337 60, 61^{ab}
900*	—	—	337 61^{cd}
336 62	349[8] 67	13614	337 65
336 63–68	349[8] 68–73	13615–13620	337 68–73
336 69	349[8] 74	13621	337 75
336 70	349[8] 75	13622	337 74
336 71^{abcd}	349[8] 76	13623	337 76
336 71^{ef}–73	349[8] 77–79^{ab}	13624–13626	337 $76\frac{1}{2}$, $77\frac{1}{2}$, $78\frac{1}{2}$
336 74	349[8] 79^{cd}	13627^{ab}	337 79
901*	349[8] 80^{ab}	13627^{cd}	—
336 75–76^{cd}	349[8] 80^{cd}–82^{ab}	13628–13629	337 80–81
336 76^{ef}–82	349[8] 82^{cd}–88	13630–13636	337 $81\frac{1}{2}$, $82\frac{1}{2}$–$87\frac{1}{2}$
337 1–2^{ab}	350[49] 1–2^{ab}	13637–13638^{ab}	338 1–2^{ab}
337 2^{cd}	350[49] 2^{cd}	13638^{cd}	338 $2^{cd} = 3^{cd}$
—	—	—	338 3^{ab} = 337 79
337. 3–20	350[49] 3–20	13639–13656	338 4–21
337 21–22	350[49] 21–22	13657–13658	—
337. 23–26	350[49] 23–26	13659–13662	338 22–25
902*	350[49] 27^{ab}	13663^{ab}	338 26^{ab}
903*	—	—	338 26^{cd}
337 27–28^{ab}	350[49] 27^{cd}–28	13663^{cd}–13664	338 $26\frac{1}{2}$, $27\frac{1}{2}$
337 28^{cd}–29^{cd}	350[49] 29–30^{ab}	13665–13666^{ab}	338 28, 29
337 29^{ef}–31^{cd}	350[49] 30^{cd}–32	13666^{cd}–13668	338 $29\frac{1}{2}$, $30\frac{1}{2}$, $31\frac{1}{2}$
337 31^{ef}–32	350[49] 33–34^{ab}	13669–13670^{ab}	338 32, 33
337 33–34	350[49] 34^{cd}–36^{ab}	13670^{cd}–13672^{ab}	338 $33\frac{1}{2}$, $34\frac{1}{2}$, $35\frac{1}{2}^{ab}$
337 35	350[49] 36^{cd}–37^{ab}	13672^{cd}–13673^{ab}	338 $36\frac{1}{2}$
337 36	350[49] 37^{cd}–38^{ab}	13673^{cd}–13674^{ab}	338 37, $35\frac{1}{2}^{cd}$
337 37–39^{ab}	350[49] 38^{cd}–40	13674^{cd}–13676	338 38–39, $39\frac{1}{2}$
337 39^{cdef}	350[49] 41	13677	338 40, 41^{ab}
337 40^{abcd}	350[49] 42	13678	338 41^{cd}, $41\frac{1}{2}$
337 40^{ef}	350[49] 43^{ab}	13679^{ab}	—
337 41–45	350[49] 43^{cd}–48^{ab}	13679^{cd}–13684^{ab}	338 $42\frac{1}{2}$–$46\frac{1}{2}$

Crit Ed	Bom Ed	Cal. Ed.	Madras Ed.
337 46	350[49] 48^{cdef}	13684^{cd}–13685	338. $47\frac{1}{2}$
337 $47–48^{cd}$	350[49]. 49–50	13686–13687	338. $48\frac{1}{2}$, $49\frac{1}{2}$
337 48^{ef}	350[49] 51	13688	338 50
337 $49–51^{ab}$	350[49]. $52–54^{ab}$	$13689–13691^{ab}$	338. $50\frac{1}{2}$, $51\frac{1}{2}$, $52\frac{1}{2}$
337. 51^{cd}	350[49] 54^{cd}	13691^{cd}	338 53
904*	350[49] 55^{ab}	13692^{ab}	—
337 52^{abcd}	350[49] $55^{cd}–56^{ab}$	$13692^{cd}–13693^{ab}$	338 54
337 52^{ef}	350[49]. 56^{cd}	13693^{cd}	338. $54\frac{1}{2}$
905*	350[49] 57	13694	—
337 53	350[49] 58^{abcd}	13695	338. $55\frac{1}{2}$
337 54^{abcd}	350[49] $58^{ef}–59^{ab}$	13696	338 $56\frac{1}{2}$
337 54^{ef}–67	350[49] 59^{cd}–72	13697–13710	338 57, 58–70
337 68^{ab}	350[49]. 73^{ab}	13711^{ab}	338. $70\frac{1}{2}$
337 68^{cd}–69	350[49]. 73^{cd}–74	13711^{cd}–13712	—
338. 1–2	351[50]. 1–2	13713–13714	338. $71\frac{1}{2}$, $74\frac{1}{2}$
338 3	351[50] 3	13715	338. $73\frac{1}{2}$
338. 4	351[50] 4	13716	338. $72\frac{1}{2}$
338 $5–11^{cd}$	351[50] 5–11	13717–13723	338. $75\frac{1}{2}–81\frac{1}{2}$
338. $11^{ef}–12^{ab}$	351[50]. 12	13724	338. $82\frac{1}{2}$
338 12^{cd}–13	351[50] $13–14^{ab}$	$13725–13726^{ab}$	338. 83, 84
338 $14–15^{ab}$	351[50]. 14^{cd}–15	13726^{cd}–13727	338. $84\frac{1}{2}$, $85\frac{1}{2}$
338. 15^{cd}	351[50] 16	13728	338 86
338 $16–24^{cd}$	351[50]. 17–25	13729–13737	338 87–95
338 $24^{ef}–25^{cd}$	351[50] $26–27^{ab}$	$13738–13739^{ab}$	338. $95\frac{1}{2}$, $96\frac{1}{2}$
338 25^{ef}	351[50] 27^{cd}	13739^{cd}	338 97
339. $1–10^{cd}$	352[1] $1–10^{cd}$	13740–13749	339. 1–10
339 10^{ef}	352[1] 10^{ef}	13750	339. 11^{ab}
—	—	—	339. 11^{cd}–12
339. $11–14^{cd}$	352[1]. 11–14	13751–13754	339. 13–16
339 $14^{ef}–15^{cd}$	352[1] $15–16^{ab}$	$13755–13756^{ab}$	339. $17–18^{ab}$
339 $15^{ef}–16^{abc}$	352[1]. $16^{cd}–17^{abc}$	$13756^{cd}–13757^{abc}$	339. $18^{cd}–19^{abc}$
—	—	$13757^{d}\pm13758^{b}$	—
339 $16^{d}–18^{abc}$	352[1]. $17^{d}–19^{abc}$	13758^{acd}–13759	339 $19^{d}–21^{abc}$
339. $18^{d}–19^{ab}$	352[1] $19^{d}–20^{ab}$	13760^{abc}	339 21^{d}, 22^{ab}
339 19^{cdef}	352[1] 20^{cd}–21	13761	339. 22^{cd}, $22\frac{1}{2}$
339 20–21	352[1] 22–23	13762–13763	339 $23\frac{1}{2}$, $24\frac{1}{2}$
340 1–3	353[2] 1–3	13764–13766	149 1–3†

† For the transposition of the portion from 12 340 4 to 353. 9, cf. *ante*, p. *lxxiii*.

Crit Ed	Bom Ed	Cal. Ed	Madras Ed.
—	—	—	149 4–5
340 4–5	353[2] 4–5	13767–13768	149. 6–7
340 6	353[2] 6	13769	—
—	—	—	149 8^{ab}
340 7	353[2] 7	13770	149 8^{cd}, $8\frac{1}{2}$
340 8–11	353[2] 8–11	13771–13774	149 $9\frac{1}{2}$–$12\frac{1}{2}$
341 1–3	354[3] 1–3	13775–13777	150 1–3
341 4–9	354[3] 4–9	13778–13783	150 4–9
342 1–16	355[4] 1–16	13784–13799	151 1–16
343 1	356[5] 1	13800	152 1
906* (subst , 1^{cd})	—	—	—
343 2–7^{ab}	356[5] 2–7^{ab}	13801–13806^{ab}	152 2–6, $6\frac{1}{2}$
343 7^{cd}–10^{ab}	356[5] 7^{cd}–10^{ab}	13806^{cd}–13809^{ab}	152. $7\frac{1}{2}$–$9\frac{1}{2}$
343 10^{cd}–11	356[5] 10^{cd}–11	13809^{cd}–13810	152 10, 11
344 1–5^{cd}	357[6] 1–5	13811–13815	153 1–5
344 5^{ef}–6^{cd}	357[6] 6–7^{ab}	13816–13817^{ab}	153. 6–7^{ab}
344 6^{ef}–8	357[6] 7^{cd}–9	13817^{cd}–13819	153 7^{cd}–9
907*	—	—	—
344 9–10	357[6] 10–11	13820–13821	153 10–11
345 1–13	358[7] 1–13	13822–13834	154 1–13
346 1–8	359[8] 1–8	13835–13842	155 1–8
908*	—	—	155 9
346 9–13	359[8] 9–13	13843–13847	155 10–14
347. 1–14	360[59] 1–14	13848–13861	156 1–14
909*	—	—	—
347. 15–16	360[59] 15–16	13862–13863	156 15–16
348 1–5	361[60] 1–5	13864–13868	157 1–5
910*	—	—	—
348 6–9	361[60] 6–9	13869–13872	157 6–9
911*	—	—	157 10
912*	—	—	157 11
348 10–17	361[60] 10–17	13873–13880	157 12–19
913*	—	—	157 20
348 18–19^{ab}	361[60] 18–19^{ab}	13881–13882^{ab}	157 21, $21\frac{1}{2}$
348 19^{cd}–20	361[60] 19^{cd}–20	13882^{cd}–13883	157 $22\frac{1}{2}$, 23
349 1–16	362[1] 1–16	13884–13899	158 1–16
350 1	363[2] 1	13900	159 1
914*	363[2] 2	13901	159. 2

Crit Ed	Bom Ed	Cal Ed	Madras Ed
350 2–3	363[2] 3–4	13902–13903	159 3–4
915*	363[2] 5–6	13904–13905	—
916*	—	—	—
350 4–7	363[2] 7–10	13906–13909	159. 5–8
917*	—	—	—
350 8–9	363[2]. 11–12	13910–13911	159 8½, 9½, 10
350 10^{ab}	363[2] 13^{ab}	13912^{ab}	159. 11^{ab}
350 10^{cd}	363[2] 13^{cd}	13912^{cd}	—
350 11	363[2]. 14	13913	159. 11^{cd}, 11½
350 12–15	363[2] 15–18	13914–13917	159. 12½–15½
351 1–4	364[3] 1–4	13918–13921	160 1–4
918*	—	—	160. 5
351 $5–6^{ab}$	364[3] $5–6^{ab}$	$13922–13923^{ab}$	160. 6, 6½
351 6^{cdef}	364[3] 6^{cdef}	13923^{cd}–13924	160 7½
352 1–8	365[4] 1–8	13925–13932	161 1–8
352 9–10	365[4] 9–10	13933–13934	161. 8½, 9½, 10
353 1–9	366[5] 1–9	13935–13943	162 1–9

ERRATA

TO THE CONCORDANCE

Page	Column	Line				
vii	4	19	*read*	$24\frac{1}{2}, 25, 26^{ab}$	*for*	$24\frac{1}{2}$–26^{ab}
vii	4	27	*read*	$36\frac{1}{2}, 37, 38^{ab}$	*for*	$36\frac{1}{2}$–38^{ab}
ix	4	10	*read*	$40^{cd}, 40\frac{1}{2}$–$53\frac{1}{2}$	*for*	40^{cd}–$53\frac{1}{2}$
xi	4	last	*read*	$30\ \ 59^{cd} = 30\ \ 58^{ab}$	*for*	$30\ \ 59^{cd}$
xxix	4	7 from below	*read*	70 1 (± 72 1)	*for*	70 1
xxx	4	5 from below	*read*	70 3 (± 72 2)	*for*	70 3
liv	4	4	*read*	128	*for*	129
lvi	4	25	*read*	$47\frac{1}{2}^{cd}$	*for*	$47\frac{1}{2}$
lxxiii	Footnote †		*read*	278[7]	*for*	277[6]
civ	Column 4	3	*read*	249	*for*	248
cxix	4	last line	*read*	$95\frac{1}{2}^{b}$–$96\frac{1}{2}^{a}$	*for*	$95\frac{1}{2}^{b}, 96\frac{1}{2}^{a}$
cxxi	4	line 19	*read*	$311.\ 24\frac{1}{2}^{bcd}$	*for*	$311\ \ 24^{bcd}$